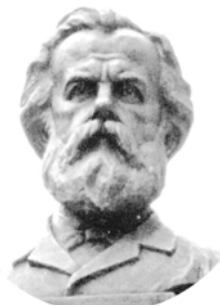

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА
ІНСТИТУТ ПОЛІТОЛОГІЇ ТА ПРАВА**

**ПОЛІТИКА І ДУХОВНІСТЬ
В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ**

*Матеріали
Міжнародної науково-практичної конференції*

2-3 квітня 2014 року

Київ-2014

УДК 066:32:372:832

ББК 66:74.263

Н 34

Політика і духовність в умовах глобальних викликів. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. Серія 22. [Відп. ред. О.В.Бабкіна] – К. : Видавництво Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, 2014.

Спецвипуск. – 534 с.

У збірнику вміщені наукові праці викладачів, докторантів та аспірантів, у яких висвітлюються актуальні теоретичні, наукові та науково-методичні проблеми політичних наук. Вміщено матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Політика і духовність в умовах глобальних викликів».

Вища атестаційна комісія України визнала журнал фаховим виданням з політичних наук (постанова Президії ВАК України № 1-05/1 від 10.02.2010 р.)

Рецензенти: **Антонюк О.В.**, доктор політичних наук, професор;
Головатий М.Ф., доктор політичних наук, професор;
Картунов О.В., доктор політичних наук, професор.

Склад редакційної колегії:

Андрущенко В.П. доктор філософських наук, професор, академік АПНУ;
Андрусин Б.І. доктор історичних наук, професор, академік УАПН;
Бабкін В.Д. доктор юридичних наук, професор, академік УАПН;
Бабкіна О.В. доктор політичних наук, професор, академік УАПН;
Бебик В.М. доктор політичних наук, професор;
Бех В.П. доктор філософських наук, професор, академік УАПН;
Булда А.А. доктор педагогічних наук, професор;
Варзар І.М. доктор політичних наук, професор, академік УАПН;
Волинка Г.В. доктор філософських наук, професор, академік УАПН;
Головатий М.Ф. доктор політичних наук, професор;
Горбатенко В.П. доктор політичних наук, професор, академік УАПН;
Дробот І.І. доктор історичних наук, професор;
Зеленько Г.І. доктор політичних наук;
Кремень В.Г. доктор філософських наук, професор, академік НАНУ;
Михальченко М.І. доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАНУ;
Розова Т.В. доктор філософських наук, професор;
Телешун С.О. доктор політичних наук, професор;
Хилько М.І. доктор філософських наук, професор.

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
(протокол № 7 від 21.02.2014 р.)*

© Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова, 2014

© Автори статей, 2014

ВСТУПНЕ СЛОВО

На сучасному етапі розвитку постіндустріального суспільства відбувається суттєва трансформація функцій політики, політичного процесу, змінюється розуміння політичної влади, політичного лідерства, авторитету в політиці, провідним ресурсом стають знання та інформація, носіями яких є людина, особистість. Інтелектуальний капітал сьогодні розглядається у якості визначального і найбільш демократичного джерела влади. В умовах змін сучасного українського суспільства особливого значення набуває проблема формування на рівні суспільства та особистості політичної духовності, політичних ідеалів справедливості, свободи, гуманізму, людського виміру політики. Це глибинні риси суспільного життя людей, які виражають дух політичного і державного устрою, виконують системоутворюючу роль у реальному політичному житті.

За умови, коли духовна складова, провідні цінності відповідають потребам суспільного поступу та інтересам людини, коли вони мають загальнолюдський сенс, політичний процес буде мати позитивно-конструктивну спрямованість. І навпаки, якщо суб'єкти політичного процесу керуються фантомними цілями, переслідують вузько-корисливі інтереси, політичний процес буде мати деструктивну, руйнівну спрямованість, спровокує відчуження і недовіру до влади, політичної системи в цілому, як з боку людини, так і суспільства.

Духовні засади політичного процесу забезпечують його спрямованість і ціннісну визначеність, спираються на гуманістичний підхід розуміння політики, визначення політичної духовності як складного комплексу інтелектуально-моральних якостей людини й інших суб'єктів політики, що базується на ціннісно-сміслових, світоглядних орієнтирах, формується і реалізується у діалектичній взаємодії з політичною діяльністю, політичними відносинами, є підґрунтям розгортання політичного процесу.

Таким чином, духовними основами політики є політична свідомість, політична ідеологія, мораль, політична культура – складна морфологія суспільства та індивідуальної свідомості. Невід'ємними елементами політичної духовності є ідеали і цінності, моральні та психологічні компоненти. Політика, що здійснюється у відокремлені від моральних, інтелектуальних, емоційних, ціннісно-сміслових компонент, призводить до масштабних політичних і суспільних криз, в основі яких знаходиться криза духовності й моралі політичного лідера.

У цьому контексті надзвичайно важливим є спільні зусилля у науковому пошуку політологів, юристів, соціологів, філософів, психологів і представників інших суспільних наук різних країн світу, спрямовані на досягнення спільного розуміння відповідальності

політиків у сучасному складному глобалізованому світі та обумовленості політичного процесу особистісними якостями суб'єктів політики, їх моральної і соціальної надійності.

Окремої уваги потребують аналіз причин кризи духовності взагалі, і духовності політичної в українському суспільстві. В умовах перехідного трансформаційного суспільства, яким є Україна, найактуальнішим питанням її розвитку є створення зусиллями національної наукової та творчої еліти духовного підґрунтя для утворення громадянської цілісності нашого народу.

Делегітимація владних інституцій, що відбулася в Україні, розчарування громадян в ефективності дій державних органів влад, відсутність дієвих механізмів політичної відповідальності тих, хто формує політику держави, постійні суперечки та конфліктні ситуації між представниками політичної еліти, низька інституціональна спроможність громадян впливати на політичний процес, корумпованість владної верхівки та бюрократичного апарату, розчарування в основних принципах демократії через неефективність їхнього впровадження – існування формальної відповідності влади законам, що створює формально демократичне підґрунтя, але в змістовному плані не гарантує реалізації демократичних цінностей, звідси – великий розрив між політичною духовністю, забезпеченою історико-культурними здобутками, і політичною реальністю, залежною від свавільних бажань і дій влади, яка не усвідомлює своєї внутрішньої залежності від свідомих настроїв населення – всі ці причини призвели до глибокої політичної кризи сучасного українського суспільства.

Метою нашої конференції є аналіз можливих шляхів виходу з кризи легітимності влади, серед яких формування широкої ціннісно-духовної бази розвитку політичного процесу, яка може ефективно працювати, як показав європейський досвід, лише у формі цілісно сформованої національної ідеї, побудованій на громадянській довірі, взаємодовірі між громадянським суспільством і владою, які можуть виникнути лише на основі взаємної поваги держави і громадян до спільних цінностей, зокрема до права, закону, порядку, комунікативної (двосторонньої) співпраці влади і суспільства, відстоювання національного інтересу України не лише всередині країни, а й за її межами, відчуття людини себе як необхідного елемента, цінності суспільно-політичної дійсності на основі політичної і громадянської просвіти, подолання корупційно-кланових об'єднань в ешелонах владної верхівки, подолання синдрому «суспільства втраченої довіри» як характеристики взаємодії громадян з державою, запровадження умов доступу громадськості до процесу вироблення та інформування про реалізацію рішень.

Саме проведення нашої міжнародної науково-практичної конференції, в якій беруть участь вітчизняні та зарубіжні представники академічної і вузівської науки, свідчить про значний творчий потенціал політичної науки і освіти. Участь у нашій конференції беруть представники Чеської республіки, Республіки Польща, Республіки Білорусь, Республіки Грузія, Турецької Республіки.

Від України в нашій конференції беруть участь науковці Інституту політичних та етнонаціональних досліджень НАН України, Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України, ряду суспільно-політичних центрів і кафедр політології вищих навчальних закладів.

Незважаючи на труднощі, політична наука в Україні посідає відповідне місце у системі гуманітарних наук, помітно впливає на реальні політичні процеси розбудови демократичної держави, формування політичної культури.

Українська політична наука досліджує складні проблеми соціально-політичного розвитку сучасного світу, своїх країн, сутність і прояви людського виміру політики, проблеми політичної влади, формування політичної свідомості та культури, подолання соціально-політичних та етнічних конфліктів, реформування політичних систем. Особлива увага приділяється дослідженню складних і суперечливих процесів трансформації суспільства, реформування політичної освіти. Особливо відчутними є успадковані від минулого та породжені перехідним періодом суперечності та прорахунки. Суспільство значною мірою виявилось заручником завищених очікувань. Ситуація в країні характеризується значним рівнем соціальної та політичної напруги, яка зумовлена, передусім, непослідовністю та безсистемністю економічних та політичних реформ. Відповідно, одним із завдань політичної реформи є максимальне зближення політичної теорії і практики. Це зовсім не означає перетворення політичної науки і освіти на систему обслуговування влади. Завдання полягає в іншому – в науковому забезпеченні політичних проєктів, здійсненні політичних прогнозів, обґрунтуванні політичних рішень. Політична ж освіта має формувати підвалини демократичної ментальності і зрілої політичної культури.

Радує те, що до роботи на конференції відгукнулися як вітчизняні, так і зарубіжні вчені. Важливо, щоб наукова дискусія стала плідною для науковців, викладачів, докторантів, аспірантів, магістрів, а її результати мали реальну суспільно-політичну користь.

В. П. Андрущенко,
академік АПН України,
доктор філософських наук, професор,
ректор НПУ імені М. П. Драгоманова

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ

Комітет з питань науки і освіти

01008, м. Київ-8, вул. М. Грушевського, 5, тел.: 255-31-55, факс: 255-33-04, e-mail: kno@rada.gov.ua

№ 04-24/17-156

"06" Березня 2014р.

**Учасникам, гостям та організаторам
Міжнародної науково-практичної конференції
«Політика і духовність в умовах глобальних викликів»**

Шановні колеги!

Від імені Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти щиро вітаю Вас із початком роботи Міжнародної науково-практичної конференції «Політика і духовність в умовах глобальних викликів».

Тематика конференції є надзвичайно актуальною, адже духовна сфера торкається не лише реалізації релігійних потреб особистості, але саме у цій сфері формуються ціннісні підвалини народу, які в значній мірі визначають як духовний потенціал суспільства, так і його культурну самоідентичність. Виховання духовної особистості є необхідною умовою підняття національної свідомості людини та її виховання як справжнього громадянина і патріота.

Відтак, духовний розвиток особистості є одним із основних завдань, які поставило українське суспільство перед сучасною школою. Саме така філософія закладається у базові нормативні документи в сфері освіти, зокрема у «Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки», де повернення до головного принципу педагогіки – пріоритету цінностей духовно-морального виховання над матеріально-економічним – визначається, як одне із найважливіших завдань.

Вплив духовності на формування свідомого громадянина і суспільство в цілому обумовлює її значний зв'язок і з політичною сферою життя суспільства. Останні суспільно-політичні події, зокрема активна участь у них представників практично усіх релігійних спільнот України, наочно засвідчили глибоке

усвідомлення ними своєї відповідальності за нинішнє і майбутнє нашої Держави та українського народу, важливість подальшого **формування** нашого суспільства на основі віковічних духовно-моральних цінностей.

Виходячи з цього, Комітет Верховна Рада України виступає за важливість і необхідність подальшого впровадження таких цінностей у навчально-виховний процес, розвиток співпраці з релігійною спільнотою у сфері освіти та готовий всіляко сприяти цьому.

Впевнена, що Ваша конференція відзначиться не лише як захід, спрямований на збагачення знаннями, обмін досвідом і науковими доробками, але й сприятиме забезпеченню духовного зростання особистості, її формуванню як свідомого громадянина, подальшому поширенню духовності у нашому суспільстві, зокрема і в політичній сфері.

Щиро бажаю Вам міцного здоров'я, плідної праці та успіхів.

З повагою,
Голова Комітету

Л.М.Гриневич

УДК 321.7:316.32

*Бабкіна Ольга Володимирівна,
доктор політичних наук, професор,
завідувач кафедри політичних наук НПУ імені М.П. Драгоманова*

ДЕМОКРАТИЧНА ПОЛІТИКА ЯК ІМПЕРАТИВ СУЧАСНОГО ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

У статті розкрито суперечливу сутність політики в умовах сучасного глобального розвитку. Окреслено ознаки і значення демократичної політики, її духовного наповнення. Запровадження механізмів демократичної політики передбачає реалізацію принципу поділу влади, внесення змін до Конституції України, реформування виборчої системи, зміцнення нових інститутів та форм реалізації прав громадян тощо. Особлива увага приділяється розробці і поширенню неконфронтаційної концепції політики як соціального явища, подолання пануючого ставлення до неї як до боротьби, чи змагань за пріоритети.

Ключові слова: політика, демократична політика, духовність, імперативи глобального розвитку, поділ влад.

Сьогодні після трагічних подій, які пережила Україна останнім часом ще більш переконливим можна вважати аксіому про те, що політика і духовність є абсолютно необхідними і взаємодоповнюючими явищами сучасного світу, що бездуховна, аморальна, антигуманна та нелюдська політика не має майбутнього, а її суб'єкти, або ті, хто претендували на роль політичної еліти України, не тільки відходять в минуле, але відходять безславно, і навіть у якості злочинців проти свого народу.

Матриця нашої доповіді була декілька разів перекроєна – події змінювалися настільки динамічно, що потребували пояснення і прогнозування: від аналізу феномену масового громадянського протесту, який розпочався вже наприкінці листопада минулого року, його широкої соціальної бази (молоді, студентства, середнього класу, представників національного підприємництва і крупного капіталу, інтелігенції та взагалі більшості українського суспільства – наявності національної, демократичної та соціальної складових, включеність різних соціальних верств та поколінь). Згодом, коли громадянський протест перейшов в більш радикальну фазу – громадянського спротиву, поглиблення політичної кризи, актуальними стали питання можливих варіантів вирішення та виходу з неї, що водночас потребувала розуміння тих помилок, які були допущені попередньою владою у відносинах з українським суспільством, які призвели до її повної делегітимізації, поглиблення політичного відчуження та радикальних політичних протестів.

Вважаємо, що однією з причин такої кризи стало спотворення та невиконання суб'єктами політичної верхівки основних об'єктивних функцій політики: артикуляція, інтеграція та узгодження інтересів різних суспільних груп задля збереження цілісності суспільства, комунікативної функції, яка полягає в тому, що комунікація являється базовим процесом, який організовує суспільство для рішення конкретних цілей, тому тільки таким чином досягається консенсус і раціоналізуються взаємозв'язки між суспільством і владою. У випадку, коли такий консенсус відсутній, а вихід із ситуації поглиблення політичного відчуження може бути в раціоналізації політичної сфери, що означає усунення таких владних відносин, які перешкоджають усвідомленому розв'язанню та консесуальному врегулюванню конфліктів. Мінімізація адміністративного впливу влади на всю систему прийняття політичних рішень з одночасною максималізацією їх взаємодії через дискурс є гарантією розвитку демократичних цінностей та обов'язковим показником легітимності влади.

В умовах демократизації як однієї з тенденцій сучасного світового розвитку актуальною є розробка і поширення неконфронтаційної концепції політики як соціального явища, подолання пануючого ставлення до неї як до боротьби, чи змагань за пріоритети. До

змісту нової концепції демократичної політики, яка поширюється у сучасному світі, входять зокрема такі положення:

стабільність суспільства можлива тільки як співіснування різних за інтересами соціальних груп;

політика – це не сама тільки наука перемагати, а ще й мистецтво жити разом; справжнім, не ілюзорним успіхом і перемогою тут є перемога усіх;

звернення до насильства є проявом внутрішньої слабкості; справжні громадянські чесноти полягають не у політичній зятятості, а у шануванні та захисті громадянського суспільства.

Політику розглядають як царину людського життя, в якій виявляються відмінності інтересів різних соціальних груп, де ці інтереси стикаються один з одним, протиставляються, змагаються між собою, але водночас відбувається і їх взаємоузгодження. Отже, у підґрунті політики лежать багатоманітні політичні інтереси.

Всезагальний інтерес є спільним для всіх, вищим і більш значущим, більш важливим і правдивим, ніж окремі групові інтереси. Це інтерес, задоволення якого є потребою цілого суспільства, а значить таким, що вимагає беззастережного підкорення, постає як обов'язковий для всіх, всезагальний. Таким чином політика виступає засобом організації і підтримання певного порядку в суспільстві, узгодження інтересів окремих спільнот, знаряддям можливого у даних історичних умовах вирішення суспільних суперечностей. Здійснювана як окреме прагнення одних впливати на ціле суспільство, політична царина суспільної життєдіяльності реалізує ще й необхідність підпорядковувати індивідуальні, часткові (групові) інтереси інтересові загальному, а саме – збереженню єдності й цілісності розширеного суспільства.

Як показує досвід різних часів політичну перемогу здобуває зрештою той, хто не підмінював загальний інтерес своїм корпоративним, а й насправді представляє й відстоює всезагальний інтерес. Перш за все, збереження цілісності розширеного суспільства, здійснення процесів його життєдіяльності, виробництва, обміну, набуття знань, розвитку культури тощо. Цивілізовані суспільно-політичні процеси стають реальністю, коли формується загальне розуміння, що в сучасному складному світі будь-яка проблема може бути вирішена тільки на ґрунті загальної згоди, а не домінування якоїсь однієї позиції.

Політику можна вважати демократичною лише до тих пір, доки «критична» громадськість лишається здатною ефективно продукувати політичну ініціативу, контролювати діяльність влади, а влада буде легітимною тільки за умови належного «раціонального» функціонування інститутів громадянського суспільства. Розвинене громадянське суспільство є як джерелом, так і наслідком політичної і громадянської активності суспільства, що утворює міцний фундамент демократії.

Найактуальнішою проблемою сьогодні є реальна політика по здійсненню об'єднання, інтеграції України, протидії сепаратистським діям, і зовнішній загрози суверенітету України. Розуміючи, що всі вище названі проблеми ще довго будуть знаходитися в полі зору науковців і дослідників, сьогодні варто зосередитися на майбутньому політичному розвитку, його тенденціях, напрямках, чинниках успішності, з урахуванням того досвіду, який ми здобули останнім часом, важливим є не тільки аналіз трансформацій, які відбулися в питанні поділу влади в Україні в період 1991-2013 років, але і ідентифікація проблем та вироблення пропозицій, які б допомогли вирішити проблеми та усунути існуючі загрози подальшому розвитку України як демократичної держави, яка функціонує на засадах поділу влади.

Отже, про тенденції. Як відомо, основною причиною краху попереднього політичного режиму (який вже отримав назву «клептократичного авторитаризму»), можна вважати його рух в абсолютно протилежному сучасному суспільному прогресу напрямку. Так само як і в інших країнах в основі кризи недемократичних режимів лежить втрата політичною елітою контролю над соціально-економічними процесами, і водночас втрата правочинності її панування в очах суспільства, тобто делегітимізація влади. З точки зору тривалого і стійкого

поступу як авторитаризм, так і тоталітаризм довели свою нездатність адекватно реагувати на виклики часу, забезпечувати динамічний економічний і соціальний розвиток, свою протилежність природі сучасної цивілізованої людини, відверте нехтування її інтересами. Все це переконливо доводить, що вони вичерпали себе і потребують заміни [4].

Достатньо подивитися на політичну карту світу та динаміку змін політичного устрою різних держав для того, щоб переконатися в наявності постійних факторів, які прослідковується майже у всіх процесах сучасного політичного розвитку:

- розповсюдження у сучасному світі нормативного відношення до демократії, яку розглядають як декларативний ідеал та мету суспільних перетворень;
- зростаюча масова привабливість демократичної моделі у світі і обумовлена цим делегітимізація авторитаризму як моделі національного розвитку;
- реальне зростання демократичних прав і свобод, що відбувається у багатьох країнах світу;
- економічна неефективність реформаторських можливостей авторитаризму у якості інструменту суспільної модернізації;
- історична приреченість тоталітарного устрою як закритого суспільства, яке не пристосоване до своєчасного якісного оновлення, соціальний контроль є об'єктивно неможливим в умовах сучасної інформаційної технологічної революції, інформаційного суспільства.

Монополізація і централізація державної влади і в центрі, і на місцях, порушення розподілу влад, як всередині влади, так між державою та громадянським суспільством, перетворення всіх гілок влади, окрім президентської вертикалі на її формальний придаток, перетворення держави на корупційну машину збагачення сімейного клану президента, ці та багато інших причин призвели до делегітимації державної влади та її гілок (законодавчої, судової, правоохоронної тощо), масового політичного відчуження та масових політичних протестів.

В розвинутих країнах світу конституційна державно-правова практика ставиться до принципу поділу влади як до родової ознаки демократичної та соціально-правової держави, оскільки по суті своїй цей конституційний принцип не допускає узурпації влади в руках однієї особи, органу тощо, а також функціонально розподіляє її між різними гілками. «Цей принцип забезпечує необхідну в демократичному ладі свободу особи і реалізує демократичний постулат виключення монархізму, служить утвердженню узгодженості функціонування системи влади з вимогами права» [6].

Вдосконалення ж механізму реалізації поділу влади передбачає подолання ряду проблем не лише на рівні системи державних органів, а й політичної структури суспільства загалом. Це стосується змін до конституції, реформування виборчої системи, зміцнення взаємозв'язку і взаємної відповідальності між парламентом та урядом, посилення гарантій незалежності судової влади, впровадження нових інститутів та форм реалізації прав громадян (народу) як первинного носія влади тощо.

Ще наприкінці 2009 року незалежними експертами (І.Коліушко, Г.Касьянов, І.Бураковський, О.Сушко, Є.Бистрицький та ін.) було запропоновано стратегію модернізації України. Документ широко обговорювався представниками громадських організацій, бізнесу, сумлінними політиками, науковою громадськістю та експертами по всій Україні. Ця стратегія містить продуманий комплекс системних реформ щодо модернізації України, в тому числі зміни в інституційній організації держави та територіального самоврядування, проблеми соціально-економічної модернізації, зовнішньої політики та безпеки держави, фундаментальних цінностей демократичних змін. Україна вимагає такої політичної системи, де була б забезпечена реальна демократія, чесна конкуренція політичних сил, законотворення було б якісним і прогнозованим, а органи виконавчої влади перебували під ефективним парламентським та громадським контролем. На виборах до парламенту, рад регіонального рівня, міських рад великих міст необхідно запровадити пропорційну систему з

голосуванням із перевагами (за відкриті списки); а на виборах депутатів місцевих рад – мажоритарну систему в багатомандатних округах; на виборах мерів міст – двотурову мажоритарну систему. Слід розширити можливості для здійснення безпосереднього народовладдя на загальнонаціональному та місцевому рівнях, надати виборцям право законодавчої ініціативи. Для розвитку політичної конкуренції слід скасувати імперативний мандат, дозволити самовисування кандидатів на виборах за мажоритарною системою, запровадити щорічне державне фінансування партій, що подолали виборчий бар'єр на парламентських виборах, обмежити фінансування партій за рахунок приватних внесків. Потрібно реформувати державні і комунальні ЗМІ, запровадити суспільне мовлення, захистити журналістів від впливу власників мас-медіа. Очищення політики від корупції вимагає підвищення прозорості роботи всіх органів влади, обмеження депутатської недоторканності, впровадження публічного декларування політиками та посадовцями своїх інтересів, доходів, фінансових зобов'язань та витрат; посилення державного контролю за їх доходами і витратами [3].

Відомий польський вчений-політолог Є. Вятр аналізуючи трансформації, які відбувалися в посткомуністичних державах центральної та східної Європи, дійшов цікавих висновків щодо закономірностей вибору, застосування та розвитку різних моделей демократії, а саме президентської або президентської моделі та парламентської або парламентсько-кабінетної моделі. За його оцінкою, обидві ці системи існують в сучасних демократіях і жодна з них не може вважатися більш демократичною щодо іншої. Вони відрізняються способом організації найвищих державних органів. Ці відмінності можуть впливати на стабільність демократії, але сам вибір президентської чи парламентсько-кабінетної конституційної моделі не визначає демократичності чи недемократичності держави. Однак, на його думку, президентська модель поділу влади вимагає від людей, які виконують функцію президентів, старанного дотримання встановлених конституцією розмежувань. Умовою успіху президентської моделі є відсутність спроб кожної зі сторін входити в компетенцію іншої гілки влади. На його думку, в посткомуністичних країнах президентська модель обиралася там і тільки там, де демократичні традиції і демократична опозиція були слабкими. Вибір президентської моделі зумовлюється також тим, що в цих країнах лідерами виступали колишні комуністичні лідери. До таких країн належить і Україна. Він вважає, що вибір президентських моделей став головною причиною політичних і, як наслідок, економічних криз. В тих країнах, де вдалося змінити модель на парламентську (парламентсько-кабінетну), вдалося здолати кризи і забезпечити стабільний демократичний та економічний розвиток цих країн. До таких країн належить і Польща, оскільки до 1997 року (до моменту прийняття діючої зараз Конституції Республіки Польща) положення конституційних новел 1989 року та Малої Конституції 1992 року стали однією з головних причин повторення конфлікту між Президентом Л. Валенсою і парламентською більшістю. І тільки прийняття в 1997 році нової Конституції створили підстави для нормального функціонування гілок влади на принципах їх поділу та рівноваги.

Можна стверджувати, що держави, які обрали парламентсько-кабінетну систему, краще долали політичні кризи і більше діяли згідно з процесами демократичної консолідації, ніж ті, які обрали президентську систему. На його думку, наділення колишніх комуністичних лідерів великими повноваженнями, які мають президенти в президентській системі правління, створює спокусу управління авторитарним способом. Це призводить також до слабкості партійних систем, оскільки президентська система правління дає главі держави значну незалежність від політичних партій. Оскільки він обирається безпосередньо народом, то він може але не повинен співпрацювати з партіями. Він може правити без власної партії, спираючись на державну бюрократію, армію, органи державної безпеки, використовуючи контрольовані державою засоби масової інформації. Тому президентська система сприяє маргіналізації політичних партій. Основною причиною деградації президентської системи в колишніх комуністичних державах, до яких належить і Україна, є слабкість

конституціоналізму, відсутність усталених і закорінених в суспільній свідомості правових норм і політичних звичаїв. Ці причини меншою мірою впливають на спосіб функціонування парламенсько-кабінетної системи, оскільки в них менше справ залежить від особи, яка стоїть на чолі держави. В президентській системі концентрація влади в руках однієї особи стає небезпечною, якщо відсутні зрозумілі і добре сконструйовані конституційні норми, які захищають поділ влади, і якщо громадяни не виховувалися в демократичній політичній культурі [7, с. 121-134].

Зміна існуючої моделі організації державної влади, таким чином, щоб вона не залежала від поточної політичної ситуації в Україні, є найголовнішим завданням, оскільки тільки стабільність політичної системи може забезпечити стабільність та розвиток суспільства. З історії конституційних змін, які відбувалися в Україні протягом останнього десятиліття, необхідно зробити відповідні висновки та запровадити таку систему поділу влади в Україні, яка б не тільки стала запобіжником її узурпації однією з гілок влади і відповідно запобіжником повернення до авторитарного режиму, а й яка б забезпечувала рівновагу, ефективність та співпрацю гілок влади, а в разі виникнення суперечностей або конфліктів забезпечувала б надійний та ефективний механізм їх вирішення, стала основою економічного розвитку та процвітання. На це наголошував М. Оніщук, зазначаючи, що «вдосконалення системи стримувань, противаг і балансів набуває в доктрині конституційної перебудови особливого значення як об'єктивна потреба з огляду на політичну незавершеність і недостатню зрілість української демократії, відсутність прямих кореляцій між інтересами громадян, нації, держави та корпоративними цінностями й завданнями політичних партій, слабкий вплив громадянського суспільства на владні інституції» [2].

Враховуючи вплив вказаних чинників, перехід до іншої форми державного правління, на думку багатьох дослідників, продиктований, насамперед, постійною боротьбою між законодавчою та виконавчою гілками влади, яка засвідчила, що жорсткий поділ влади не може так функціонувати в Україні, як він функціонує в західних країнах з президентською формою правління. Тому більшість вітчизняних науковців та конституціоналістів звернули увагу на досвід саме парламентських республік. На думку Р. Мартинюка, організація державного механізму України стосовно місця й ролі у ньому виконавчої влади, насамперед Кабінету Міністрів України, має зазнавати конструктивних поліпшень у напрямку переходу до режиму раціоналізованого парламентаризму, одним з елементів якого є сильна й достатньо самостійна у своїх діях урядова влада [1, с. 60-61].

З цієї точки зору найбільш конструктивним вбачається перехід саме до парламентської або парламентсько-президентської форми правління. Відповідно, в процесі переходу до парламентської форми правління в Україні особливого значення набувають процеси оптимізації та вдосконалення системи державної влади, що, насамперед, передбачає реформування механізму реалізації поділу влади в напрямку підвищення ролі парламентських структур у владному трикутнику. Згідно з оцінкою Ю. Шемшученка, ми перебуваємо на досить солідній відстані від оптимальної моделі сучасного парламентаризму. Саме цим зумовлена необхідність подальшого розвитку українського парламентаризму. І тут важливим є пошук шляхів у цьому напрямку [5, с. 155].

У цих умовах зміни до конституції відіграють більш істотну політичну роль, ніж, скажімо, у країнах, де вони висувуються в умовах стабільної конституційної демократії і виконують більш «технічну» роль. «Як доводить практика самої України та інших країн світу, цілком нормальним явищем є процес внесення змін і доповнень до конституції. Така практика не є чимось новим для сучасного конституціоналізму і майже будь-яка з нині чинних конституцій містить норми і правила внесення змін до неї. Але при цьому ми маємо завжди пам'ятати про дві речі. По-перше, попри будь-які можливі коливання політичного курсу, попри будь-які події на зовнішньо- чи внутрішньополітичній арені, мають залишатися незмінними ті базові цінності і пріоритети, які встановлені у першому розділі Конституції. Я маю на увазі проголошення України незалежною, демократичною, соціальною та правовою

державою, визнання людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки найвищою соціальною цінністю, встановлення принципу верховенства права, принципу поділу державної влади тощо.

На нашу думку, подальший розвиток державного правління в Україні повинен бути скерований в напрямку запровадження парламентсько-президентської моделі поділу влади. Незважаючи на ніби негативний досвід функціонування «парламентсько-президентської» форми поділу влади в Україні протягом 2006-2009 років саме парламент у найбільш широкій формулі представляє дійсного суб'єкта державної влади – народ у всіх різноманітностях його поглядів та інтересів. Досягається це саме через широке представництво його представників у парламенті, які самі є носіями різних політичних поглядів. Не зменшуючи роль президента, у випадку, якщо він обирається народом, слід підкреслити, що президент в будь-якому випадку представляє власну позицію, власні політичні погляди (а в умовах сучасної України – політичні погляди однієї з її регіональних складових). Криза загальнонаціонального лідерства, звертання президентів України до «своїх виборців» (тобто тієї частини, що віддала за нього голоси), а не всього народу навіть в статусі президента України, підтверджує дестабілізуючу роль цього політичного інституту.

Сучасний суспільний розвиток вимагає розробки нових підходів до розуміння і усвідомлення сутності і змісту такої складної категорії як політика. Адже сучасна політика передбачає цивілізовані демократичні форми управління і регулювання діяльності людей, які використовуючи владні функції, в межах закону, відстоюють свої інтереси і сприяють гармонізації інтересів суспільства і держави. Політика при цьому розуміється як інструмент гуманізації суспільства, забезпечення його стабільності, консолідації громадянського миру, демократизації держави і суспільства, верховенства права. Такий підхід вже передбачає потребу духовного виміру політичної та державної діяльності, моральної експертизи політичних програм.

Демократична політика має свою специфіку, власні особливості і тенденції розвитку. Для стрижневої тенденції розвитку сучасної політики властиві демократичні гуманістичні цінності. В умовах значного розширення впливу політики в цілому на суспільство, збільшення кількості функцій, які мають виконувати політичні інститути, демократичний тип політики має такі ознаки: гармонійне поєднання інтересів людини та суспільства, врахування інтересів усіх соціальних верств і груп, потреб як нинішніх, так і майбутніх поколінь; оптимальне об'єднання загальнолюдського і класового, універсального і національного; гуманістична спрямованість, подолання технократизму, насильства, злочинності; демократизм і духовність у здійсненні політики; громадянськість і патріотизм; реальний плюралізм, широкі можливості для прояву господарської ініціативи індивідів та груп; підконтрольність влади громадянському суспільству; наявність дійових механізмів компромісного розв'язання суспільних конфліктів і розбіжностей.

Означений гуманістичний вимір політичних процесів спрямований на розвиток інтелектуалізації суспільства, як головного напрямку розвою нації, гарантування державної незалежності та недоторканості кордонів суверенної України.

Ознаками демократичної, стабільної політики є готовність до компромісу, врахування інтересів меншості, гарантування її прав, розв'язання протиріч шляхом узгодження позицій, діалогічне суперництво.

На напрям формування політики справляють вплив якості об'єкта ціннісної орієнтації (суспільство, держава, політичний режим, політичні інститути і лідери тощо), а також потреби та інтереси суб'єктів політичних цінностей. Стійкість самої системи політичних цінностей залежить від діалектики політичних цілей і засобів їх реалізації. Суб'єктивні засоби реалізації моральних політичних цілей знищують позитивну оцінку об'єктивно сформованих політичних цінностей. Це доводить досвід політичного розвитку пострадянських суспільств, коли політичні суб'єкти підірвали довіру до об'єктивних за своєю природою політичних цінностей: суверенна держава, демократична влада, єдність

інтересів політичних еліт громадян тощо.

З іншого боку, моральні відносини, зокрема, моральні якості людей, теж є важливі для політики. До основних характеристик моральності можна віднести панування розуму над афектами; прагнення до вищого блага; добра воля й безкорисливість намірів; здатність жити в людському суспільстві; людяність, або суспільна форма відносин між людьми; автономія волі; взаємне виконання соціальних норм.

Реалії сьогодення, глобалізаційні виклики, правила світового співжиття вимагають проведення демократичної політики, використання моральних норм, породжених об'єктивною реальністю – мирним співіснуванням, домовленостями, консенсусом, врахуванням інтересів усіх, визнанням загальнолюдських пріоритетів, підпорядкуванням загальнолюдським нормам, що відображається у демократичних принципах взаємин людей. Тому врахування гуманістичних оцінок і норм, духовних цінностей людства у політиці стає неодмінною умовою її далекоглядності і ефективності.

Література:

1. Мартинюк Р. С. Органи виконавчої влади у системі поділу влади України [Текст] / Р. С. Мартинюк // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – 2005. – Випуск 28. – С. 56-62.
2. Оніщук М.В. Доктрина конституційної перебудови: завдання та напрями реформ. - [Електронний ресурс] / М.В. Оніщук. – Режим доступу: <http://cai.in.ua/activities/activities/id/doktrina-konstitucijnoji-perebudovi-zavdanja-ta-naprjami-reform-501/>
3. Стратегія модернізації України. Бачення незалежних експертів // Дзеркало тижня. – № 48-49 (776-777). – 12 грудня 2009 р. – С. 14-17.
4. Шаповаленко М.В. Политическое развитие современных переходных обществ: теоретические подходы и основные тенденции: Монография / М.В. Шаповаленко. – Харьков: Издательство Харьковского национального университета внутренних дел, 2007. – 340 с.
5. Шемшученко Ю. С. Вибране [Текст] / Ю.С. Шемшученко. – К. : Наукова думка, 2005. – 592 с.
6. Kuciński J. Legislatywa – egzekutywa – judykatura: konstytucyjne instytucji i mechanizmy służące równowadze władz w polskim systemie trójpodziału [Текст] / J. Kuciński // – Warszawa : ELIPSA, 2010. – 406 с.
7. Wiatr J. Europa postkomunistyczna, przemiany państw i społeczeństwa po 1989 roku [Текст] / J. Wiatr. – Warszawa : Scholar, 2006. – 419 с.

Бабкина О. В. Демократическая политика как императив современного глобального развития

В статье раскрыто противоречивую сущность политики в условиях современного глобального развития. Определены признаки и значение демократической политики, ее духовного наполнения. Внедрение механизмов демократической политики предусматривает реализацию принципа разделения властей, внесения изменений в Конституцию Украины, реформирование избирательной системы, укрепления новых институтов и форм реализации прав граждан. Особое внимание уделяется разработке и распространению неконфронтационной концепции политики как социального явления, преодоления господствующего отношения к ней как к борьбе, или борьбы за приоритеты.

Ключевые слова: политика, демократическая политика, духовность, императивы глобального развития, разделение властей.

Babkina O. Democratic policy as an imperative of contemporary global development

The article reveals the contradictory essence of politics in today's global development. Defined features and value of democratic politics, its spiritual fulfillment. Introduction of mechanisms of democratic politics provides for the implementation of the principle of separation of powers, amendments to the Constitution of Ukraine, the reform of the electoral system, strengthening institutions and new forms of citizens' rights. Particular attention is paid to the development and dissemination of non-confrontational policy concept as a social phenomenon, overcoming the prevailing attitude towards it as a struggle or fight for the priorities.

Keywords: *politics, democratic politics, spirituality, the imperatives of global development, the separation of powers.*

УДК 323.273:94(477)

Варзарь Иван Михайлович,

*доктор политических наук, профессор,
профессор кафедры политических наук НПУ имени М.П. Драгоманова*

**ДИЛОГИЯ «РЕВОЛЮЦИЯ – РЕФОРМА» В ТЕОРЕТИКО-
ИСТОРИОЛОГИЧЕСКИХ РЕФЛЕКСИЯХ ТЕКУЩИХ УКРАИНСКИХ РЕАЛИЙ**

В статье концептуально, а не эмоционально интерпретирована несколько призабытая с советских времен проблема диалектического соотношения социальной революции и социальной реформы в процессе цивилизационной модернизации страны. Центральная и формообразующая мысль статьи: революция и реформа – не целесообразные средства борьбы за политическую власть, а политические способы организации социальных преобразований. Революция и реформа исследованы в качестве определенно длительных процессов, а не мимолетных актов и ситуативных эпизодов. Из некоего – условно взятого – цикла революций и реформ, апробировавшихся в суверенной истории Украины, для более пристального анализа взяты глубинные политические реформы конца XX – начала XXI вв. и экономические реформы начала 2010-х годов, а также краткостадийные оранжевая и евромайдановая революции, – что бы о них ни говорили легкие на слово публицисты и zaangażированные оппоненты.

Ключевые слова: *исследовательская эпистема, историологический метод, кратологема, политическая кратология, политический класс, правящий политикум, политическая партия, политическая реформа, политологема, социальная революция, социальная реформа, теоретический концепт, форма правления, этнополитическая партия.*

*Думаем – анализируем,
выносим суждения,
не приговоры*

В статье речь идет далеко не об обыденных, а о реально горячих и горящих материях. Трудно их объять так называемым «холодным разумом». Однако, в меру возможностей, я постараюсь следовать совету экс-Президента Украины **Л.Д. Кучмы**, – излагать эти материи «при свежей голове и без горящих спичек в глазах» [14, с. 119].

**I. Опыт предварительного теоретического зондирования
феноменов революции и реформы**

Политическая история народов, стран, государств периодически сотрясается соотношениями сил и тенденций в координатах диалогии «революция – реформа». Некогда очень актуальный – пусть и несколько однобокий – советский опыт выпячивания революции и оттенения реформы «суперсуверенные» украинские элитники уже в начале 90-х годов XX в. начисто выбросили за борт. И теперь мало кто понимает смыслотекст следующей

коллизии: эти нерядоположные понятия олицетворяют собой *не средства борьбы за власть*, а *способы реализации любых социальных преобразований* в странах любого уровня социально-экономического и политико-культурного развития.

Кстати сказать. Все ли замечают плывущую в извивах перед глазами казуистику: «еврокураторы» Украины последовательно требуют от нас «продолжения начатых реформ по заданным евростандартам», а наши элитники столь же упорно подсовывают им «народную революцию»? Хитрецы они, – и те, и эти. Все ведь должны понять: в транзитной, стихийно бурлящей стране взойти на политикумный пьедестал намного легче на гребне «рукотворной революции», чем в омуте запутанных смыслом и целью «реформ сверху»...

Для простоты изложения и прозрачности стиля прибегну к биологической параллелике. Эти две эссенции – революция и реформа – в диалектическом единстве и конструктивном противостоянии являют собою воплощение *парадокса птичьего яйца*: желток и белок, никогда не смешиваясь, незримо со стороны образом взаимодействуют в дубль-ролях «цель – средство» и «объект – субъект». В результате – новая жизнь, – птенец...

Таковой, в самом общем виде, предстает нашему умственному взору и логика взаиморасположения «революции» и «реформы» в линию историко-эволюционного процесса: успешная революция плавно перерастает в реформу, дряхлая реформа – это преддверие новой революции и т. д. Результативы этого историко-эволюционного процесса переливаются в три сектора всех сфер общественной жизни людей – в их (а) *отношения*, (б) *институты* и в (в) идеологию или во *взгляды* людей на свои отношения и институты [9, с. 245]. Кто этой элементарной материи не понимает, – не называй себя обществоведом, а на практическую работу в политическую сферу не иди!..

Обратим внимание на «уже свершившийся факт»: один из секретов долголетия диалогии СССР – КПСС состоял, хотя бы и отчасти, в том, что на любую правотворческую и политико-исполнительскую работу шли только профессионалы реформистской закалки, а на идейно-надстроечную работу – только профессиональные революционологи... Как далека эта «матрица прошлой жизни» от нашей текущей практики: все управленческие профи (я не о «рулевых», – их ведь избирает теоретически неграмотный народ!) априори называют себя «реформаторами», а на практике зачастую проявляют себя мелкими революционаристами, – ломать легче, чем строить.

А еще у нас мало кто и что четкого и полезного для нас же знает об опыте мышления и практической деятельности неповторимого «революционного реформиста» **О. Бисмарка**. «Реврефдиалектика», – так он именовал современную ему марксистскую постановку проблемы соотношения революции и реформы в «производственных», духовных и «чисто» гуманитарных отраслях жизни. Относительно Германии **Бисмарк** проявился первым европейским «реврефмастером»: в 70 – 80-х годах XIX в. лично разрабатывал теоретические концепции и политическими средствами стремился реализовывать программы до десятка социальных реформ. Этим всем он провидчески и профессионально простимулировал последовательное реформирование огромной страны и приторможение в ней процесса разрушительных революционных потрясений на долгие годы вперед.

II. Эпизоды логического соотношения революции и реформы на политико-суверенном пути Украины

На этом фоне хотелось бы накинуть параллелевый мост от бисмарковских 80-х годов XIX в. в Германии к 90-м годам XX в. в суверенной Украине. К подобному пассажиру – вместо меня – концепт-вступление сделал другой мудрый немец – **Оскар Лафонтен**. В книге «Политика реформ в изменяющемся мире» (1993 г.) он «точечным образом» очерчивал тот же дуалитетный сюжет: «...*Революция* «ввела» Европу в современный цивилизованный мир, а спасти мир от катастрофы может одна лишь *реформа* – спокойная и последовательная, научно обоснованная и перспективно ориентированная, – и только потому эффективно вспахивающая излишне зареволюционизированную во многих странах почву...» [6, с. 69].

Революционизироваться в разноцветьи и в весьма динамичных темпах украинская почва начала еще после первых «реформационных раскованностей» и эволюционных импульсов от горбачевской перестройки конца 80-х годов XX века. В самом деле: идейно-политический плюрализм; многопартийность; свободные политические выборы; информационная гласность; образование, наука и публичное общение – на родном и иностранных языках; этносоциополитическое равенство народов, – эти и другие «перестроечные» политологемы являют собой социопреобразовательские синтезы на гранях и революции, и реформы. С первых же недвусмысленных импульсов к политико-государственной суверенизации Украины революция и реформа стали резонировать чуть ли не постсинхронным образом, – по известной модели **А.-Дж. Тойнби – Л.Н. Гумилева**: «вызов – ответ» («революционное событие/факт – реформационное эхо»). Вот несколько примеров из недавнего прошлого.

«Студенческая революция на камнях» (октябрь 1990 г.) эхом отозвалась не только фактом отставки Правительства **В. Масола**, но и «Заявлением» от 3 сентября 1991 г. группы депутатов социалистической Верховной Рады Украины (**Л.Д. Кучма, И.С. Плющ, И.Р. Юхновский, Ю.И. Костенко** и др.) «Демократические реформы в Украине». В Заявлении профессионально точно обосновывалась «необходимость построения *путем реформ* независимой страны с открытым гражданским обществом, правовым государством, рыночной экономикой и социальной защитой граждан» [6, с. 68]. Напомню: этот знаменательный политико-реформационный документ обнародован за три месяца до принятия памятного «Акта государственной независимости Украины», еще в политико-государственных недрах СССР.

В доконституционные 1994 – 1995 годы из разных регионов и точек геополитического пространства страны в адрес правящего политикума колючей чередой шли антиреформистские и четко пропатерналистские инвективы: дайте нам (а) или демократическую «навсегда» Конституцию, (б) или «хотя бы на время» по-европейски либеральный закон об оппозиции. Большею частью, эти призывы/требования исходили из западноукраинских местностей, геополитически ближе расположенных к Центру и Западу Европы, чем к столичному Киеву.

Тонко и масштабно мыслящий **Л.Д. Кучма** из нелегкой ситуации нашел нешаблонный выход. Да еще, – чуть ли не по **Р. Декарту**: «...На истину натолкнется скорее отдельный человек, чем целый народ» [11, с. 271]. И на этот раз (в ноябре 1994 г.) – апелляция к науке, к интеллекту и разуму людей: в считанные дни – «для теоретического зондирования и проблемы, и политической ситуации» – была организована «инициативно-исследовательская группа» профессионалов различного профиля. На первой же встрече с группой Президент огласил установку: «Ознакомившись с научным состоянием дела, шлите сигналы к разуму и масс, и даже самых фальшивых революционеров, и пусть они сами начинают реформировать свой образ мышления и действия в своей, теперь подлинно независимой стране». (Эти дневниковые записи от ноября 1994 г. в сокращенном виде я опубликовал в августе 1999 г. [6, с. 82].).

На той же встрече **Л.Д. Кучма** аналитическую группу сориентировал в следующем квадрате задач: в пятимесячный срок следовало бы (1) как можно тщательней изучить мировой опыт теоретического осмысления «политико-оппозиционистской проблемы»; (2) подготовить и провести международную научную конференцию по широкой теоретико-практической оппозиционистской проблематике; (3) по этой проблематике разработать законопроект для последующего его представления в парламент на законотворческую легитимацию и, наконец, (4) для широкого массового осмысления проблемы написать «научно строгую на сей счет книгу». В обозначенном квадрате задач на всех этапах я пребывал в гуще дел, сосредоточившись на соавторстве упомянутого законопроекта и на выпуске в свет доселе уникальной по охвату освещения проблемы научной книги [18].

Названные выше пятнадцатилетней давности наработки до сих пор лежат втуне. Особая обида хватает за горло, когда речь заходит об *оппозициологической компоненте концепции политической реформы* в стране. Идеино-теоретическая обскуранция в области этой политологемы сковывает мышление и действия и правоохранителей, и конструктивного большинства в парламенте, и соответствующих звеньев исполнительной власти, а также жутко дезориентирует революционно настроенный на улице народ.

Между двумя «блуждающими точками» – квазиобщественными движениями «ЗаУБК» («За Украину без Кучмы», с весны 1999 г.) и «ЗаУ, заЮ» («За Украину, за Ющенко», до осени 2003 г.) – подспудно и камуфляжно решалась важная коррелятивная революциолого-реформациологическая проблема: для более успешного развития страны, как следовало бы поступать с Конституцией 1996 г., – творчески реформировать в ней *форму политического правления страной* «под кого-то» или «под завтрашнюю модернизируемую страну»? Стержень противостояния сам Л.Д. Кучма объяснил в специальном обращении к народу от 3 марта 2003 г.: – речь идет о «переходе страны к принципиально новой для Украины политической системе – парламентско-президентской» [19, с. 3].

В отточено изложенном законопроекте под эгидой «На всенародное обсуждение» (от 6 марта 2003 г.) и в Специальном Обращении к стране оппозиционерам предлагалась к осмыслению давно апробированная в цивилизованных странах Запада и Востока *линейная политико-кратологическая триада*: а) народ избирает парламент – б) партийные фракции формируют парламентское большинство – в) парламентское большинство формирует правительство [19, с. 4]. Однако оппозиционеры «не заметили» этого реформационистского подарка судьбы, – они готовились к своей революции...

С августа 2002 г. и до марта 2003 г. несколько парламентских комиссий и групп незаангажированных профессионалов ломали копыя вокруг концепта о соотношении двух нерядоположенных понятий, – «разделение политических властей» и «распределение полномочий политических властей». Однако, экс-Президент уже тогда вскрыл основную ошибку (может, умышленно и до сих пор подогреваемую «недопонятку»?) тогдашней оппозиции: самое политическую реформу оппозиционеры «понимали, по большей части, примитивно, – как чисто арифметическое перераспределение полномочий, как нечто вроде: забрать и поделить» [19, с. 3]. И все же, именно в такой, дегенеративной форме реформа «блестяще прошла» 8 декабря 2004 года.

На ее основе волевые «заузости» переместили акценты, – с «вяло текущей реформы» на майдановое выдавливание из народного долготерпения «молниеносной революции». Результативы последней известны. Вчерашние оппозиционеры, ставши властью, революционными методами а) стали зомбировать «маленьких украинців» неограниченными возможностями «евростандартизации жизни» в евразийской стране; б) северо- и юго-восточных «обруселых» украинцев стали называть «злодейскими врагами породившей их нации»; в) насилиями над правоохранительной системой замыслили «каскад» досрочных парламентских выборов; г) при всяком удобном случае подручные СМИ/СМК стали объявлять «особой/отдельной ветвью политической власти» и т. д. Диалектика жизни такова, что посеянные тогда отравленные злаки сомнительные урожаи дают уже на полях нынешней «майдановой» революции.

Особо негативной «реформации» стали подвергать *сугубо политическую сферу общественной жизни*. В праксеологике этой проблемы вообще трудно сформулировать даже какое-либо законосообразное умозаключение. Тут просто не действовало (отчасти и до сих пор не действует) никакое законообразие, – ни научное, ни правовое, ни этическое, – его просто стали подменять *политическим целесообразием*. На государственведческой практике – метаморфозы: технаря-цифирника и врача-педиатра – в вице-премьеры по гуманитарной политике; на законотворческую работу в парламентский комитет по правам человека – сатирического поэта и лирического баритона, в комиссию по межнациональным отношениям – футболиста и артиста комического жанра и т. д.

Я уже не говорю о приевшейся практике поствыборного «коалиционизма» в процессе формирования внутривластных структур (фракций, комитетов, комиссий, групп и др.) и межпартийных правительственных команд. Всем этим «никто» просто нечего делать в политической сфере, – ибо же они ничтожно мало смыслят в содержательных соотношениях революции и реформы. Как бы они сами себя не называли.

III. Немного теории в ретросториологической призме

Диалогия «революция – реформа» как политико-теоретический феномен возник в многомысловую эпоху религиозно-этической Реформации, в горниле первых буржуазно-демократических революций XVI – XVII вв. в Нидерландах, Англии, Германии и других европейских странах, а также в результате осмысления людьми итогов великих географических и научных открытий на пороге Нового Времени. Однако, далеко не сразу они стали объектом научного внимания и предметом теоретического исследования, – это стало фактом лишь на рубеже XVIII и XIX веков.

Первый добротный материал для анализа представили политический опыт (1) революций сначала в США, а затем во Франции последней четверти XVIII в.; (2) серии наполеоновских войн начала XIX в. (в ходе которых – как бы «попутно» – решались и некоторые революциолого-реформациологические проблемы); (3) серии демократических революций «нового поколения» в середине XIX в. (в том числе и в некоторых западноукраинских землях), получивших романтическое название «весны народов». Наконец, теорию сильно подтолкнул (4) этнообъединенческий опыт ряда стран в 50 – 70-х годах XIX в. (Румынии, Австро-Венгрии, Италии, Германии), когда практически апробировались многие фундаментально значимые и до сегодня революциолого-реформациологические вопросы.

Полоса времени от 1820-х до 1870-х годов отмечена первыми исследовательскими позитивами, извлеченными из анализа революциолого-реформациологического опыта многих на тот момент развитых стран и народов. Обобщенной говоря, можно подытожить и так: теоретическая мысль просвещенного Запада научилась между революцией и реформой видеть «грань не мертвую, а живую, подвижную, – такую, которую надо уметь определить в каждом отдельном конкретном случае» [15, с. 167].

А мы? Когда мы этой мировоззренческой филигранности научимся? Думаю, не скоро. Как по мне, есть тут три обстоятельства политико-психологического характера. **Первое.** Некое бестелесное обожествление «мудрого и толерантного народа, который уже не нуждается в революциях и реформах» и в знаниях об их историческом назначении. Показательны на этот счет два факта. (1) В середине 1990-х годов из школьных и вузовских учебников были изъяты упоминания о революциях и реформах в прежней Украине. Тогда и у учёных остыл к ним интерес. (2) В конце XX в. тихий и смирный историк-правовед представил к изданию брошюру об отношении многих народов мира к революции и реформе. «Оценщики» его сначала обсмеяли, потом подсказали исследовать «народный бунт» в чисто абстрактном смысле, – «только не в нашей стране»; когда же он представил к публикации уже увесистый том по «плебсологии», его просто лишили материальной поддержки к публикации. Не знаю, какой ценою, но ему в 2008 г. книгу все же удалось издать [21].

Второе обстоятельство более сложного свойства. Некие мудрецы примерно одностысячную коллекцию социально-политических революций во всемирной истории разделили на две группы, – на «правильные» (не «плебсологические») и «подлинно народные революции». Между строк признавались также «поддельные революции сверху» [10]. В соответствии с этим, довольно диким взглядом на историю, в украинской политической истории нашли лишь две «правильные революции» и несколько достойных упоминания «простонародных бунтов». На основах подобного «открытия» начались бестолковое охаивание итогов и уроков Октябрьской революции 1917 г. и горбачевской «революционной перестройки», неумные адмиратии в адрес революции 1648 – 1654 гг. под

водительством **Б. Хмельницкого**, а также в адрес оранжевой революции 2004 – 2005 гг. под водительством **В. Ющенко**.

Последнее, *третье обстоятельство* – особого политико-информационного свойства. На ранее указанном насквозь ложном патриотизме 4–5 вузов/факультетов языково-коммуникативного профиля ежегодно выпускают две-три сотни – с виду «чистых филологов», которые оседают в аппаратах телеканалов, информационных центров, газет, журналов, электронно-технологических компаний и др. Некоторая часть из них без ложной краски на фотолицах объявляют себя «политологами», «политтехнологами» и «политэкспертами», а еще некая их частичка на всех парламентских легислатурах начала XXI в. оказывается «народными депутатами».

Охаивание революций и реформ – не самый большой их грех. Самым позорным для них является словоблудская трактовка понятия «власть», когда из него начисто изымается компонента *«депутаты-оппозиционеры»* (а ведь они – *представители ветви законодательной власти!*). То же относится и к препарациям с понятиями «украинский народ» и «народы Украины». Если питаться только подобной информацией, – никогда не поймешь, почему «в огне народной революции» сгорел центр столицы и отчего в военно-гражданских конвульсиях ныне корчится вся страна.

IV. Некоторые ретроспективы общемировой теории, рефлексирующей текущие украинские революциолого-реформациологические реалии

В любой исследуемой области жизни на первой же познавательской стадии мы оказываемся «перед необходимостью выяснения того, что собой являет данный предмет, чтобы затем можно было бы заняться теми изменениями, которые с ним происходят» [16, с. 303]. И это не все. Во всемирной саентологии еще со времен **Р. Декарта** доминирует временами плохо разумеваемая многими эпистема: предмет любой научной идеи, концепции, теории, – прежде чем «передать практике на апробацию», – его необходимо верифицировать в призме общей методологии научного познания.

Эту эпистему я себе растолковываю таким образом: про «методологию вообще» (или «в общем плане») нельзя говорить, *надо говорить предметно о предмете*. Это четко прояснится, когда «пристрастно допросим» и саму методологию в трикоординатной призме. Иначе говоря, понятие «методология» (науки вообще или конкретного научного предмета) должна ответить на три вопроса: 1) каково принципиальное устройство изучаемого предмета? 2) каков внутренний источник саморазвития изучаемого предмета? 3) какова система взаимосвязей изучаемого предмета с другими предметами и явлениями окружающего мира? [5, с. 124; 9, с. 117].

В этой методологической призме наш познаваемый предмет – диалогия «революция – реформа» – наиболее прозрачно высвечивается в трех концептуальных точках: 1) общая типология революций и реформ как социально-политических явлений, 2) многофазисное самоконституирование революций и реформ как социально-политических явлений и 3) механика развития революций и реформ как продолжительных процессов.

Главным зондируемым теорией вопросом вокруг исследуемого предмета является общая его типология. Всемыслимые революции и реформы обобщенно называются *«социальными»*. Те же социальные революции, которые касаются преобразовательских дел в отдельных сферах и отраслях общественной жизни, называются *частными*: экономическая, аграрная, культурная и др. То же касается реформы: политическая, административная, рыночная, этнокультурная и др. Когда же речь идет об общественных делах и проблемах узкоспециальных, – перед нами уже революции и реформы *специфические*: структурная, менеджерская, языково-этноменьшинская, феминистская, инфраструктурная и др. В этой аксиологической призме «мовно-правозахисна революція українських гельсінкських борців» 70 – 80-х годов XX в., а также «студенческая революция на камнях» от октября 1990 г. явно предстают в качестве частных, а «оранжевая революция» **В. Ющенко – Ю. Тимошенко** 2004 – 2005 гг., без сомнения, – специфическая. С более

серьезным основанием социальной называем «евромайдановую революцию» 2013 – 2014 гг., которая продолжается, не обнажив еще всех своих социально-политических черт и характеристик.

Все социальные революции имеют *свою социальную базу*. Это – общественные слои и группы людей, которые объективно заинтересованы в радикальном преобразовании каких-то своих отношений и институтов в соответствующих сферах и отраслях общественной жизни. В процессе развертывания имярек революции/ реформы их социальная база непременно деформируется, – попеременным сползанием *под* или восхождением *над* своей векторной «базовой ватерлинией» (П.А. Сорокин) перспективного развития. Эта «колебательская волна» свидетельствует о суживании или расширении объема социальной базы конкретной революции/реформы.

Революции и реформы, созревающие ниже сорокинской «ватерлинии», принято называть *«низовонародными»* или «...снизу». Те же, что созревают выше той линии, а то и вообще «кем-то сверху затеваются», – их называют *«верхушечными»* или «...сверху», а то и оцениваются французским сленгом *«coup d'état»* (государственный переворот). Упомянутые «языково-правозащитная» и «студенческая» революции были верхушечными, а «оранжевая» к своей «верхушечности» добавила четкий акцент французского *«coup d'état»*. Революции/реформы, созревшие в самых глубинах народных низов конкретной страны, принято называть *народными*.

В начале XVI в. поднят дуальтернативный вопрос о революции как кратковременном *акте* или длительном *процессе*. Реформация М. Лютера экстраполировала эту постановку вопроса и на реформу. Уже в эпоху Позднего Средневековья Т. Мюнцер и Ришелье презумову подтвердили: и революция, и реформа в конкретных историко-политических ситуациях могут проявиться и актами, и процессами, – все зависит от того, *какого динамического подтипа окажется конкретная революция/ реформа*. Со второй половины XVII в. стали выделять такие *парные антонимические подтипы* революции/реформы: 1) стремительные и вялотекущие, 2) кратковременные и многолетние, 3) протекающие на виду у всех и латентные (скрытые).

Все социальные революции (и некоторые социальные реформы) основными своими предпосылками начинают созревать в недрах старого состояния общества. Первые сигналы «социального брожения умов» – это и есть свидетельства возникновения *революционной/ реформационных ситуаций*, которые, однако, не всегда перерастают в реальные революции/ реформы. Тут-то и встает вопрос: кто/ что есть тому объективная причина? Французские якобинцы конца XVIII в. впервые четко указали на эту причину: секрет, мол, заключен в степени зрелости, мере сплоченности, кадровом объеме, составе и психнастрое *«политической армии революции»*. Это понятие впервые – в 1790 г. – применил француз Л. Сен-Жюст. По отношению к реформе это понятие впервые применил венгр Й. Йотвёш в 70-х годах XIX в. [8, с. 29–30].

В условиях Нового и Новейшего времен политические армии многих революций (1) имели функциональную (нередко: символическую) связь с военно-фронтовым феноменом; (2) отдельные их фрагменты (отряды, структуры) просто являли собой *вооруженные формирования*, а (3) с конца XIX в. политические армии всемыслимых революций и отдельных реформ ферментировали уже *легальные* или *латентные политические партии*.

После референдумно-русского решения в марте 2014 г. «крымского вопроса» все отмеченные военно-партологические характеристики вполне аутентично относятся и к украинской «евромайдановой революции». И, не будучи ни бравурным оптимистом, ни пасмурным прогнозистом, – я могу лишь осторожно предположить, что царящая ныне в стране «революционная многоцветная партийно-политическая мозаика» в определенных обстоятельствах «неизвестного завтра» может метаморфознуть в одно- и многоцветную контрреволюцию.

Вопрос о *соотношении революции и контрреволюции* не нов. Эта политологема – как разновидность философской корреляции «явления – антиявления» – возникла в годы Великой Французской революции конца XVIII – начала XIX века. Упомянутый выше **Л. Сен-Жюст** «обнаружил» этот феномен в коллизиях межпартийных взаимодействий того напряженного времени, назвав его «контрадействующим антиподом революции в стыковых точках межгруппового дисконтакта» [10, с. 30]. В дальнейшем визави-лидеры и группы – носители конструктивных и деструктивных идей (установок, целей, ориентаций) – стали складываться/переплетаться в революционно-контрреволюционные «лаокооновские узлы». В публицистической и научной литературе евролатинских и латиноамериканских стран с тех пор революционеров стали именовать «камарадос», а контрреволюционеров – «контрас».

Сто пятьдесят лет спустя после французов явление обнаружил **Б. Рассел**, придав ему уже «чисто лидерски-партологическое обоснование». Будто заглянув в текущие украинские реалии, он выделил две группы *«партийно-лидерских контрреволюционеров»*. *Первая группа* – это лидерские фигуры, которые считают, что «их собственная политическая партия состоит из хороших людей, а оппозиционная – из плохих». *Вторая группа* – это те контрас, которые «всегда убеждены в том, что хорошее правительство – это правительство только их группы, а плохое – это правительство другой группы» [20, с. 166]. В Украине текущих дней действуют и взаимодействуют те же две группы политических партий, в социообразовательском процессе ситуативно проявляя себя то революционно, то контрреволюционно, то лаокооноподобным образом...

Первая группа – это апробированные на политической сцене парламентские партии («Батьківщина», «Свобода», «Удар»), которые – несколько «волнообразно» – выступают под революционно-конструктивными знаменами. *Вторая группа* – это еще полгода тому малоизвестные ультрареволюционные партии («Правий сектор», «Спільна справа», «Українські патріоти» и др.), которые на целено-деструктивных началах *сразу же включились в контрреволюционный процесс*. Довольно рано обнаружила себя их тактическая установка на полное разрушение *управленческой вертикали*: «центр – область – город – район – местность». Уже на конец января с. г. *вторая группа* партий не просто «пришла на помощь» *первой группе*, а полностью устранила ее с лидерских позиций и в стране, и на киевском Майдане.

«Плоды взаимодействия» этих двух групп политических партий – налицо: центр столицы сожжен; разрушены 15 из 25 областных госуправленческих центров; в руинах – система политического правления страной из единого центра; на юго-восточных перифериях бал правит этнополитический сепаратизм; в огромной, ранее считавшейся «супертрудящейся», стране никто не работает, – вследствие чего экономика пребывает на краю дефолтной пропасти.

Анализ мирового политического опыта свидетельствует: на разных *фазах революционного процесса* в одной и той же стране указанные лаокооновские узлы и образуются, и «затягиваются», и «расслабляются» далеко не во всякой обстановке и далеко не с одной и той же силой и динамикой. Ибо же это зависит от (1) степени зрелости социальной базы революции; от (2) меры силы/ бессилия политической армии революции [13, с. 82–85]; от (3) контекста соотношения внутренних и внешних факторов и революции, и контрреволюции [4]; от (4) степени зрелости и меры внутренней консолидированности партийно-политической системы революционизированной страны; наконец, от (5) *фазы зрелости самого революционного процесса* в конкретной стране.

Постановка вопроса о политико-социологическом содержании *понятия «революционная фаза»* имеет интересную в познавательном смысле предысторию. В 1868 г. в эпизодичном интервью по поводу 20-летия серии революций середины XIX в., упомянутых выше под романтическим названием «весна народов», **О. Бисмарк** заговорил о феномене *«многофазисного развития всякой революции»*. Из умозрительского «множества» он выхватил лишь три фазы, на основе чего обрисовал обобщенный образ «среднетипической

трехфазной революции»: (1) первую фазу революции «затевают *наивные романтики*», (2) вторую фазу «расчетливо проводят *профессиональные авантюристы*», (3) в конце третьей фазы «жатву пожинают доселе *скрытые негодяи*» [2, с. 69–70].

Из этой – несколько деликатной – коллизии без подробных комментариев извлекаю лишь *три общезначимые теоретические идеи*: 1) всемыслимые по типу и виду социальные революции не являются одноактными или кратковременными событиями, – все они являются *многофазисными* или *полистадиальными процессами*; 2) все социальные революции должны пройти (однако замечу: далеко не все революции, в том числе украинские, прошли) четыре стадиальные фазы развития; 3) главной и центростремительной во всем процессе является *фаза завоевания политической власти* (или *фаза политической революции*). Подлежащими более широкому трех/четырёхстадиальному рассмотрению в современной Украине остаются лишь две революции – «оранжевая» и «евромайдановая».

Следуя детерминистике общеэволюционного законосообразия, *первой фазой* развития всякой социальной революции считают определенной длительности *период возникновения первооснов будущего общества в недрах старого общества*. Я сюда отношу (1) первоэлементы новых производительных сил, (2) зачатки новых общественных отношений людей, (3) зародыши новых социальных и политических институтов, (4) новые ценностные ориентации гипотетического мировидения грядущих родоколен, возрастных и политико-элитных поколений, (5) организационно-кадровые элементы будущих общественных организаций и политических партий и др. [4, с. 35–40]. Таким «нерукотворным» предреволюционным материалом для оранжевой революции оказалось лишь стихийно возникшее движение «Львов – Киев» под сленг-лозунгом «За Украину без Кучмы». Для евромайдановой революции и подобной стихийности не оказалось, – все свелось к «сознательной подготовке организованного взрыва» под лозунгом «Повстань, Україно!».

Вторая фаза – это уже открытая и постепенно самообнаrodующаяся *революционная ситуация*, когда, как писал один классик, «в революцию начинают верить даже самые неверующие» [15, с. 109]. В странах, «созревших для революции», проявления этой веры бывают двоякого свойства, – объективного и субъективного. Переплетаясь и усиливая друг друга, подчеркивал французский политолог **Т. Скокпол**, «эти разномысловые социореволюционизмы – прямо или косвенно – касаются политического государства, готовя или его свержение, или его радикальное преобразование» [26, р. 96–97].

Объективных да еще позитивных социореволюционизмов в «период подготовки» оранжевой революции почти что не было. Поэтому и сама революция априори оказалась «переворотом сверху». Но то стало явью и истиной позже. Лидерские группы еще будущей революции заранее «взяли ориентир» на субъективацию «подготовительного процесса» под эгидой движения «За У – за Ю» («За Украину – за Ющенко»). Этим революционная ситуация была смягчена. Искусственно сколоченный на иностранные деньги Майдан [1;3] формотворческой, революционизирующей роли не сыграл, чем и был открыт невнятный путь к превращению *фазы политической революции* в некое малозаметное «пунктирное событие».

В стране и за ее пределами все ясней становилось, что в какой-то перспективе целиком возможна новая революция. Уже с первых месяцев 2010 г. стала начинаться новая *революционная ситуация*. Специфика момента проявилась в том, что деструктивы стали последовательно проявляться в трех-четырёх смежных сферах общественной жизни страны [9, с. 277]. Наиболее рельефно это было видно в *политической сфере*: «волнообразные» проявления недовольства по поводу «недостатков» и «недочетов» при подсчете голосов на выборах от января 2010 г.; идейно-информационное баражирование фактов взятия под стражу, затем – и судопроизводства над экс-премьеркой и экс-министром внутренних дел; приход страны в хаотическое этносоциополитическое движение после

«молниеносно» принятого парламентом 3 июля 2012 г. пресловутого «языкового закона» и др.

В *экономической сфере* «предварительные революционизмы» наиболее заметно стали проявляться вокруг вопроса о «первоочередных реформах по модернизации жизни страны» (март 2010 г.). Правительство **Н.Я. Азарова** из комплекса в 21 «социальную реформу на длительную перспективу» внеконтекстно вырвало шесть реформ, якобы «сулящих наибольший народнохозяйственный и общественно-политический эффект», – налоговую, пенсионную, образовательную, продовольственно-ценовую, медицинскую и коммунально-бытовую. Однако общество недопоняло аргументы правительства и ... пришло в предреволюционное движение. Основными социально-экономическими компонентами последовательно нараставшей революционной ситуации оказались трехдневные сидения «налогового Майдана» (май 2010 г.), «кастрюльная демонстрация» киевских женщин (середина октября 2011 г.), манифестации и шествия военных и черновыльских пенсионеров (в феврале и июне 2012 г.) и др.

29 ноября 2013 г. провал – по инициативе легитимных Президента и Премьера – церемонии подписания Соглашения об Ассоциации Украины с Евросоюзом явился «точкой перехода количества в качество»: *революционная ситуация переросла в политическую революцию*. С тех пор и до конца февраля 2014 г. все отряды, прослойки и секции политической армии революции по-своему решали *вопрос о политической власти*: ее характер и содержание, структура и конституционный статус ветвей власти, переструктурирование парламента и формирование нового правительства. С тех пор им ничего не остается, как «крутиться» вокруг тех же, решенных/нерешенных предшественниками политических кратологом истинно демократической Конституции. А она-то, Конституция, как однажды колоритно констатировал **Н.Я. Азаров**, «назавжди усем була подарована попередніком», т. е. **Л.Д. Кучмой** [19]. Победившие вчерашние оппозиционеры, ставшие властью, достигают первых успехов и совершают первые ошибки. Страна же пока пребывает в хаотическом движении.

Однако, «главного перехода» процесса развития революции в *социумореформациологическую фазу* не состоялось: как нередко случалось и прежде, в политической истории других стран, народов и государств, креативно-преобразовательные интенции *политико-властной фазы развития* контрреволюционными (внутренними и внешними) силами были встречены в штыки. Перед украинской евромайдановой революцией встала пока неодолимая, но *закономерная задача всякой революции – задача защиты* уже завоеванных креативных рубежей.

V. Заключительные рефлексии с полей незавершенной революции и неначатых реформ

Всесферная – не только политическая – история народов, стран и государств – это перманентное круговоротное взаимодействие двух динамичных импульсов – «вызова» и «ответа». В аппликации к моей теме эту концепцию **А.-Дж. Тойнби** и **Л.Н. Гумилева** формулирую синтезою: всемыслимые человеческие субъекты – индивиды, группы, партии, сообщества, народы, всевозможные социоэтнические общности и др. – интерпретируют те «вызовы» и «ответы», как правило, в двух формах – в формах революции и реформы. К революционной форме социальных преобразований люди апеллируют довольно редко, а реформами занимаются перманентно. Основной же результат революционно-реформационной повседневной деятельности людей – конкретные модели и уровни социального прогресса, к которому стремились и которого объективно заслужили соответствующие субъект-деятели исторического процесса в конкретной стране. В этом смысле, как считает британский революциолог **Дж. Уоддис**, социальный прогресс «есть медалевое содержание исторического процесса, а революция и реформа – две стороны той медали» [22, с. 471].

Глядя на социально-политические результаты украинской политико-оранжевой «модели модернизации страны» («модель» легитимирована в марте 2005 г.), в адрес любой из правительственных команд 2005 – 2009 гг. вряд ли что-то восхитительного скажешь в тоне шекспировского героя: «Ты хорошо роешь, старый крот!» Оглядываясь же на творимый на наших глазах «евромайдановый образ» страны с конца 2013 г. и до весны 2014 г., – охотней поверишь негативизму **Ж. Жореса**, адресованного «отдельным революциям», которые являли собой «непридуманный образец одного из варварских способов обеспечения прогресса» [10, с. 218]. Это происходит, возможно, оттого, что на нынешнем этапе евромайдановая революция являет собой незавершенный, еще свершающийся феномен.

Образ незавершенной реформами революции впервые проанализировал **К. Каутский** в статье «Славяне и революция» в конце XIX в. Самый по себе теоретический концепт он объяснял тремя «неизвестностями неизвестного завтра»: мол, 1) уже сегодня не известны «мера тверди» основ только что победившей политической революции, 2) «в тумане пребывают» гипотетические метаморфозы элитных групп уже сегодня «рыхлой, пребывающей в эйфории» политической армии вчерашней революции и 3) «даже в принципе» не видны «пунктиры завтрашней внутренней и внешней политической обстановки» [13, с. 88–89]. Я вынужден согласиться с подобной аксиологией и гипотетологией касательно сугубо нашей текущей внутри- и геополитической ситуации. А потому обращаюсь к другим вариантам рассмотрения концепта «незавершенной революции/реформы».

Одним из вариантов, обращенных почти целиком к «внутренним ресурсам» всякой революции и реформы, может быть *«слитая двусторонность»* тех ресурсов. Она тут выступает в форме *диалогии «народ – власть»*. Вариант можно воплотить в две проективы, – а) *двусторонняя медаль* и б) *двустороннее зеркало*.

В реально протекающем процессе социальных преобразований *одну сторону медали* объективно представляет преобразовывающийся *народ*, а *другую сторону медали* представляет политический субъект-преобразователь – элиты и легитимные (народом избранные или делегируемые им на власть) *властные структуры*. Оглянемся чистым глазом и ответственным разумом на стороны этой медали. В бесконечно позорных ситуациях, когда и народ, и властные чиновники всех иерархий дают/ берут взятки; на всевозможных выборах продают/ покупают голоса (программы, идеи, да что там, – даже целые избирательные округа!); все формы политического участия и демократического волеизъявления, учеба и наука, медицина и санитария и т. д. и т. п., – все и вся – за деньги и «услугу за услугу». Так вот: при подобной коррумпированности всех и вся можно ли говорить о «народе без укора» и о «власти без пятнышка», о «чистой народной революции» и о «безукоризненном воплощении властями народной воли в реформациологические проекты»? Увы! – нельзя. А уже все это говорит о том, что обе стороны той медали безнадежно замутнены, а то и вообще стерты. Во всем этом – бездонный ресурс откладывания «на потом» любых преобразовательских проектов и светлых революционных/реформационных перспектив.

В более щадящем плане медалевая метафора проецирует свой образ на инверс двустороннего зеркала, когда одна сторона адекватно отражает параметры проецируемых предметов, а другая сторона резко искажает все изображения. В этой проективе *одна сторона зеркала* отражает *народ (народонаселение) страны*, перманентно склонного к «вопрошательски-требовательским» отношениям со всеми политикунными лицами и поколениями политического класса, *другая сторона зеркала* отражает фактуру *самого политического класса страны*. Соотношенческие результаты – как на ладони: каковы качественные характеристики революциолого-реформациологических проектов политических властей и в какой мере истинности эти проекты дошли до народа и восприняты им в призме его текущих потребностей и жизненных интересов, – в той же

адекватной пропорции стороны зеркала отражают результаты модернизационных сдвигов в стране.

Так уж повелось в ментальной истории всех зрелых и ныне цивилизованных народов: после мало-мальски крупных социально-политических событий общественное сознание некоторое время отдает аксиологической работе ума, – в попытках адекватно истине ответить на сакраментальные вопросы «Кто виноват?», «Что делать?», «Когда же наступит светлый день?» Ежели кто спросит меня, почему такая «правильная, по-европейски подготовленная» евромайдановая революция привела к неоднозначным последствиям, – я не буду ждать суда наследников и прямо сегодня отвечу, ссылаясь на **Н.В. Гоголя**: «Неча на зеркало пенять...» Ибо же, иначе говоря, выходит так: каков народ, – такова *его социальная революция*; какова *его политическая элита*, – таковы *ее политическая революция* и *затеваемые ею социальные реформы*. Вот такая выходит прямолинейная детерминация!

В силу изложенного дополнительно спросим себя: Возможно ли повторение в завтрашней Украине логики развертывания по горизонтали *триадного цикла «недоделанных» социальных преобразований: «незавершенная социальная революция – невнятно обставленные социальные реформы – новая рыхлая политическая революция»?* Относительно внутренней стороны революционно-реформациологического процесса в стране я только что уже ответил (см. выше «медалевые» и «зеркалевые» розмыслы): увы! – повторения возможны...

Куда менее прогнозируема внешняя сторона концепта. Боюсь прослыть остракируемым прогнозистом, но отмечу: более четверти века тому назад (1987 г.) я уже отвечал на этот вопрос (хотя и не в аппликации к Украине). Ответ был таков: «Развитие всякой революции «по новому кругу» возможно в той стране (или части ее), которая подверглась внешней интервенции, оккупации и временной реставрации старых порядков, то есть при концентрированном воздействии на нее ряда отрицательных внешних и внутренних факторов» [4, с.65]. Про далеко не фигуральные концентрации открыто контрреволюционных внешних и внутренних факторов на некоторых перифериях сегодняшней Украины (на что ненароком намекает и моя давняя цитата) тут я обойдусь фигурой умолчания.

А пока что основную сюжетную матрицу изложенного материала завершу перифразом одесской поговорки прошлых времен: не дай нам, Боже, и дальше жить в стране объективно незавершенных революций и субъективно недопродуманных реформ!..

Литература:

1. Березовский Б. Мой Майдан Незалежности / Борис Березовский. – К.: БУИ, 2007. – 208 с.
2. Брайович С.М. Карл Каутский: эволюция его воззрений / С.М. Брайович / Пер. с серб.-хорв. – М.: Прогресс, 1982. – 308 с.
3. Бузина Олесь. Революция на болоте / Олесь Бузина. – К.: Арий, 2010. – 288 с.
4. Варзарь И.М. Соотношение внутренних и внешних факторов в процессе развития социалистической революции. Теория и методология проблемы в свете ленинизма / И.М. Варзарь. – К.: Вища школа, 1987. – 270 с.
5. Варзарь І.М. Політична етнологія як наука: історіологія, теорія, методологія, праксеологія / І.М. Варзарь. – К.: Школяр, 1994. – 224 с.
6. Варзарь И.М. Идеино-теоретические основы государствосозидающей политики Л.Д. Кучмы (Научно-публицистические очерки о Президенте Украины) / И.М. Варзарь. – К.: Українські пропілеї, 1999. – 148 с.
7. Варзарь Іван. Держава і народ-етнос в політологічному дискурсі / Іван Варзарь / Вибране. – Книга 1. – К.: Фада-Лтд, 2003. – 592 с.
8. Варзарь І.М. Проблема співвідношення етноісторичної нації, політичної нації та політичного класу в історії політичної думки Європи Нового та Новітнього часів: теоретико-

історіологічні синтези / І.М. Варзар // Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. – Серія 22: Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. – Вип. 1. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. – С. 22 – 38.

9. Варзар І.М. Політична етнологія: Пропедевтичний курс / І.М. Варзар [Авторський підручник]. – К.: Персонал, 2011. – 354 с.

10. Вебстер Х. Неста. Всемирная революция. Заговор против цивилизации / Х. Неста Вебстер / Пер. с англ. – К.: Серж, 2001. – 290 с.

11. Декарт Рене. Избранные произведения / Рене Декарт / Пер. с фр. и лат. – М.: Мысль, 1950. – 486 с.

12. Кареев Н. Историология (Теория исторического процесса) / Н. Кареев. – Пг.: Тип-я М.М. Стасюлевича, 1915. – 318 с.

13. Каутский К. Путь к власти. Политические очерки о вращении в революцию / К. Каутский / Пер. с нем. – М.: Госполитиздат, 1959. – 150 с.

14. Кучма Леонід. Про найголовніше / Леонід Кучма. – К.: АТ «Книга», 1999. – 351 с.

15. Ленин В.И. Полное собрание сочинений / В.И. Ленин. – Том 20. – М.: Политиздат, 1969. – 468 с.

16. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения / К. Маркс, Ф. Энгельс. – Том 21. – М.: Политиздат, 1969. – 710 с.

17. Ницше Фридрих. Веселая наука / Фридрих Ницше / Пер. с нем. – М.: ЭКСМО-Пресс, 1999. – 576 с.

18. Політична опозиція: теорія та історія, світовий досвід та українська практика / Відп. ред. І.М. Варзар. – К.: Реклама, 1996. – 224 с.

19. Проект Закону України «Про внесення змін до Конституції України». – На всенародне обговорення. – К.: Преса України, 2003. – 76 с.

20. Рассел Бертран. Власть. Новый Социальный Анализ / Бертран Рассел / Пер. с англ. – К.: Стэп-К, 1996. – 224 с.

21. Скригонюк Микола. Плебсологія як філософсько-правове вчення / Микола Скригонюк. – К.: ПАРАПАН, 2008. – 764 с.

22. Уоддис Джек. «Новые» теории революции / Джек Уодди / Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1975. – 528 с.

23. Чубинский Вадим. Бисмарк. Биография / Вадим Чубинский. – СПб.: Образование – Культура, 1997. – 528 с.

24. Landes D. Richesse et pauvreté des nations / D. Landes. – P. – 2000.

25. Skocpol T. États et revolutions sociales / T. Skocpol. – P. – 1995.

Варзар І. М. Дилогія «революція - реформа» в теоретико-історіологічних рефлексіях поточних українських реалій

Дилогія «революція – реформа», як теоретичний концепт, давно вже покинула сторінки наукових праць. Попри те на поверхні поточної політичної практики ця дилогія «опредмечується» таким неврозумливим чином, що Україна опинилася у фокусі найалармістських світових подій сьогодення. У статті соціальна революція та соціальна реформа розглянуті не як доцільні «інструменти» у процесі чистішої боротьби за політичну владу, а як політичні засоби організації усемислимих соціальних перетворень в усіх сферах і галузях суспільного життя країни. В якості «емпіричного матеріалу» для аналізу взято дві пари номінативів з контексту дилогії, – політичні реформи кінця ХХ – початку ХХІ ст., а також короткофазні помаранчева революція рубежу 2004 – 2005 рр. та євромайданова революція рубежу 2013 – 2014 років.

Ключові слова: дослідницька епістема, історіологічний метод, кратологема, політичний клас, політична кратологія, політична партія, політологема, правлячий політикум, теоретичний концепт, форма політичного правління.

Warzar I. The dilogy «revolution-reform» in theoretical and historiological reflections of current Ukrainian realities

This article, conceptually not emotionally, interprets a problem, somewhat forgotten from the Soviet times, of dialectic correlation of social revolution and social reform in the process of civilizational modernization of the country. The central and morphogenetic conception of the article is as follows: revolution and reform are not efficient means of struggle for political power, while they are political strategies of undertaking the social changes. Revolution and reform are investigated as unequivocally time-consuming processes, not impermanent acts and situational episodes. From any – conditionally taken – cycle of revolutions and reforms, approbated in sovereign history of Ukraine, profound political reforms end of XX – beginning of XXI centuries and economic reforms beginning of 2010th, as well as shortstaged Orange and Euromaidan Revolutions were taken for more detailed analysis, - no matter what the «easy-word» publicists and motivated opponents say about them.

Keywords: *cratologeme, ethnopolitical party, form of government, governing politicum, historiological method, political class, political cratology, political party, political reform, politologeme, research episteme, social reform, social revolution, theoretical concept.*

УДК 323.22:159.9

Головатий Микола Федорович,

доктор політичних наук, професор, проректор з наукової та виховної роботи
Міжрегіональної Академія управління персоналом

**МАСОВА СТИХІЙНА ПОВЕДІНКА В ДЗЕРКАЛІ
СУЧАСНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ: АНАТОМІЯ ЯВИЩА**

Масова стихійна поведінка людей є складним соціальним, психологічним феноменом. Поява, розвиток, закінчення масових акцій має свою логіку. Про неї і йдеться у даному матеріалі українського політолога.

Ключові слова: *суспільство, влада, політична психологія, масова поведінка.*

По великому рахунку нас турбує проблема масової, особливо стихійної поведінки великих груп людей, а у цьому контексті – феномен двох українських Майданів – 2004 і 2014 років, які можна і аналізувати, і порівнювати.

Спочатку вкажемо на те, що проблему масової поведінки людей активно розпочали вивчати лише з другої половини XIX століття. Виділяють дві основних наукових школи, які тоді сформувалися: а) німецька (психологія народів – В. Вундт, М. Лазарус, Г. Штейнталь); б) франко-італійська (психологія мас – Г. Лебон, Т.Тард, В. Парето, Ш. Сигеле). Ці школи досить відомі і проаналізовані.

В Росії це суб'єктивна психологія М. Михайлівського, колективна рефлексологія В. Бехтерева, геліопсихологія А. Чижевського, інші наукові течії і погляди. Вони також добре відомі.

У «радянську» добу проблема масової поведінки фактично не вивчалася, а скоріше заперечувалася. Суворо приховувалися і масові народні виступи, хоча вони, як відомо, були і далеко непоодинокі. Лише в кінці 60-х років XX століття до цієї проблеми з'явився, і то досить прихований, певний інтерес.

В XXI столітті масові прояви, дії великих груп людей примусили науковців надто прискіпливо вивчати це явище. Не виключення у цьому плані і український соціум, де масова стихійна поведінка стала майже буденним явищем, а не виключенням. Згадайте, бодай, численні так звані «кольорові» революції у Грузії, Киргизії, Україні та багатьох інших країнах світу. Чому? Яка природа, наслідки, загрози чи позитиви цього явища, цікавляться

політологи, соціологи, психологи, представники різних галузей перш за все суспільних знань. Спробуємо і ми знайти відповіді на подібні питання.

Найперше слід розібратися, що таке маса, натовп, а вже потім детальніше вести мову про масову психологію, масову поведінку та «боротьбу» з ними.

За усіх розбіжностей пояснення поняття «маса», найточнішими є ті, які обґрунтовують його, як тимчасово існуючу групу людей, функціональну, але не морфологічну, динамічну, але не статичну. Вона виникає і функціонує на основі власних внутрішніх, а не зовнішніх закономірностей. Більш того, «маса» - категорія нестабільного, кризового суспільства. В основі маси – масова свідомість як співпадіння в даний момент (суміщення або пересічення) головних і найбільш значимих компонентів свідомості великої кількості людей, що представляють різні групи, класи суспільства, однак не зводяться до них [7, с. 366-367]. Маса, як писав З. Фрейд, імпульсивна, мінлива і легко збуджувана. Нею майже виключно керує безсвідоме [Там само, с. 367].

«Натовп, - за визначенням психологів, - це множина людей, не пов'язаних між собою спільністю цілей і єдиною позиційно-рольовою організацією, але об'єднаних загальним центром уваги, співвідношенням емоційного стану і деякою мірою виявляючих масову свідомість» [9, с. 332].

Оскільки поняття «маса» і «натовп» надто близькі; досить виразним є визначення поняття «натовп» українського психолога, політолога О.М. Вергуна: «Натовп, - пише він, - це безкультурне накопичення людей, які не мають чітко усвідомленої спільної віри, проте пов'язані між собою подібністю емоційного стану і загальним об'єктом уваги» [2, с. 15]. Якщо брати до розгляду Майдани в Україні 2004 і 2014 років, то неважко помітити, що вони суттєво різняться. В 2004 році спільність віри і загальний емоційний стан у представників Майдану був набагато помітнішим, ніж у 2014 році, а от загальний об'єкт боротьби в обох випадках був один – влада. Нікого ні в чому не принижуючи, натовпом можна іменувати не так перший, як другий (2014 р.) Майдан в м. Києві, найперше на початку його появи.

Про масу, натовп можна вести мову і в іншому плані – як про специфічну політичну гру. Така гра може бути автентичною політичною грою, конвенційною і квазігрою політичною. Це – принципово різні види політичної гри, що мають пряме відношення до громадянського суспільства, а точніше, формою прояву такого суспільства. Політична гра автентична – це самоорганізована діяльність політика, громадянина, групи, великої кількості людей. Вона є природною, об'єктивно обумовленою. Конвенційна гра політика – це гра за певними, встановленими правилами – конституційно-юридичними, соціальними. Квазігра політика – це, простіше, гра в політику. Їй притаманні жонгливання, маніпулювання, провокації, інтриги та інші абсолютно недемократичні, нецивілізовані засади, прийоми, методи. Обмежимося лише такими короткими замітками щодо масового зібрання як гри політичної, оскільки це спеціальний і окремий аспект політичного менеджменту.

Є багато того, що єднає масу і натовп: це зібрання все ж досить різних людей, в тому числі за рівнем культури, свідомості. І все ж, як підкреслювали Е. Канетті, Г. Лебон, З. Фрейд, навіть, культурна людина у натовпі може бути варваром. «У нього, - пишуть, українські політологи В. Ребкало, В. Бебик, А. Пойченко, - з'являється схильність до свавілля, буйства, люті, але поряд з тим й до ентузіазму та геройства, які властиві первісній людині» [11, с. 85].

Тепер виокремимо основні особливості масової психології як складного і динамічного соціального феномену.

Масова стихійна поведінка не виникає сама по собі, спонтанно. Найчастіше вона є масовою реакцією великих груп людей на нестабільність, недоліки, політичні кризи, що є у кожному суспільстві. Для цієї реакції характерним є наявність і домінування ірраціональних, інстинктивних почуттів над прагматичними, усвідомленими.

Маса, велике зібрання людей фактично з самого початку своєї появи, організації потребує достатньо чіткого, зрозумілого плану дій, керівництва (особи, або авторитетної

групи) і, власне самих дій. Без цього немає у маси єдності, витримки і цивілізованої дії. Практика доводить, що немає і фактично не буде й бажаного результату, якого бажає як окрема людина, так і уся маса. Навпаки, спонтанне, ситуативне керівництво масою і особливо наявність провокаційних учасників зібрання можуть спричинити досить непрогнозовані дії, відповідальність за які найчастіше потім ніхто на себе не бере. Така ситуація, зокрема, склалася і на українському Майдані 19 січня 2014 року, коли в день Хрещення виникли сутички силових структур з майданівцями. І лише за малим обійшлося без більш страшних наслідків. Якщо не брати до уваги декілька десятків людей, що отримали різні поранення. Однак, на горе, пізніше загинули і люди...

Головними, вираженими для окремої людини, особистості ознаками в масі є анонімність, безсвідомість, відчуття безнаказаності, безвідповідальності. «Я – як усі» – формула, що постає як величезна загроза для людської індивідуальності. І в моральному, і в фізичному плані.

Як зазначалося, психологія маси, натовпу характерна саме тим, що в масі окрема людина втрачає власну індивідуальність, контроль над собою, діє «як усі», здебільшого імпульсивно і несвідомо. Навіть, природно спокійні, врівноважені, виховані люди в процесі масових дій вдаються до вчинків, які в природно-спокійному стані їм абсолютно не характерні, не притаманні.

Цікаве спостереження за феноменом «маса», у зв'язку з цим, зробив відомий психолог Е. Канетті. В своїй праці «Маси і влада» він писав: «Прагнення до зростання – це перша і головна властивість маси. Вона захоплює всякого, хто знаходиться в межах її досягу... Природна маса – це відкрита маса: її зростання нічим не обмежене. Будинків, дверей, замків вона не визнає, все, що зачинене, підозріло для неї. Відкрита маса існує, поки росте. Її розпад починається, як тільки вона перестає рости» [4, с. 185].

Важливо і те, що по-справжньому маса у більшості випадків зовсім не прагне істини, вона надто підкоряється словам, закликам, майже беззаперечно вірить вождям, іноді, навіть, нещирим, нечесним, однак таким, що володіють словом, вміють впливати на масу. Про це писав Г. Лебон у своїй широко відомій праці «Психологія народів і мас» [6, с. 171-172].

В силу недостатньої свідомості, культури, втрати традиційних цінностей, соціальних орієнтирів, відчуженості найбільш піддатливими до участі у масових рухах, протестах є маргінальні елементи суспільства. Це дуже вигідна ситуація для усіх, хто у будь-який спосіб спекулює на протесті народу. Тобто дії маси, натовпу лише збоку видаються планомірними, продуманими. Найчастіше ж вони є керованими тими людьми і силами, які будь-що намагаються використати такі дії у власних інтересах. Це і роблять відповідні політики та політичні сили, використовуючи маси лише до відповідного часу, ситуації, кінцем якої є досягнення їх власних інтересів і мети. Після цього маси їм не потрібні і, навіть, зайві.

Маса, велике зібрання людей дуже чутливе до позиції, поведінки влади, політичних лідерів, власних вождів. Наприклад, 17 січня 2014 року молоді люди біля станції метро в м. Києві роздавали простеньку листівочку, в якій окрім загального заклику приєднуватися до Громадянської платформи «Майдан» зазначалося: «Майдан – це воля! Майдан – це Україна! Але Майдан щойно ошукали двічі. Спочатку ми повірили владі, яка обіцяла привести нас в Європу, - і отримали побоїще. Потім ми повірили лідерам опозиції, які обіцяли змусити владу покарати винних, але замість цього тільки готуються до нових виборів і ділять посади». На той день і час це був, як на нашу думку, надто точний діагноз, що характеризував психолого-політичний стан багатьох людей на Майдані.

Масові протести характеризуються різними видами агресії, які і визначають характер поведінки самих протестуючих. У всякому випадку, більшості з них. Вищою формою агресії в ході масових заворушень є пряма агресія, тобто коли вона носить свідомий і планомірний характер, і мета її не приховується. Така агресія несе найбільшу загрозу найперше здоров'ю, життю людей. Вона має місце в період найбільшого загострення взаємин між конфліктуєчими сторонами.

Для того, щоб впливати на масу, примусити її діяти так, як це комусь бажано, важливо запустити і максимально розкрутити механізм колективної безвідповідальності в масі. Свого часу це вдало зробив А. Гітлер, який взяв усю відповідальність на себе і примусив велику кількість людей переконливо, беззастережно вірити йому, вважаючи, що «Фюрер знає, що робить», «Фюрер вирішить усі проблеми», «Фюрер приведе нас до перемоги» і т.ін. [13, с. 25]. Переконати масу у подібному може не тільки одна особа, але й група осіб, політична партія тощо. Робиться це на основі і за рахунок технологій психологічного впливу (обробка) на масу і досить часто способом елементарного маніпулювання, жонгливання, а то і звичайної брехні. В основі масових маніпуляцій, в тому числі і політичних є експлуатація людських емоцій. «Емоції, - писав Ларошфуко, - це єдині оратори, аргументи, яких завжди переконливі» [5, с. 28]. Ви помітили, що ніде так не використовуються, не педалюються у виступах, промовах емоції, як на великих аудиторіях. Там риторика, а не аргументи, логіка в першу чергу мають переваги, спричиняють успіх.

Звернемо увагу і на таку обставину принципового характеру. Масові стихійні прояви, рухи, зібрання далеко не завжди поцінуються зі знаком плюс. Більше того, нецивілізована, недемократична, позаконна боротьба більшості за владу, навіть, при потужних демократичних закликах, гаслах, може створити ситуацію, коли фактично формується груба і абсолютно безцільна тиранія більшості над меншістю, про що попереджав відомий англійський філософ, логік, соціолог, політичний і громадський діяч Рассел Бертран (1872 – 1970).

Маса слухає, головним чином, те і про те, чого бажає почути, її марно намагатися в чомусь переконати. Тому досвідчені політики, діячі або спочатку формують якусь точку зору, «загальну» думку маси, або, перш ніж апелювати до неї, вивчають завчасно таку думку, тобто йдуть за масою, за її орієнтаціями і бажаннями. Досить часто складається ситуація, коли маса «відривається» від своїх лідерів і продовжує некеровано, інтуїтивно жити сама по собі. Це – найзагрозливіша ситуація.

Складним є питання лідерства в масі. На думку Г. Тарда, маса сама знаходить собі лідера, ніби виштовхуючи його із себе самої. А Г. Лебон, у свою чергу, описував чотири основних типи вождів маси: а) «Апостол» (переконливий проповідник, месія); б) «Випадковий фанатик»; в) «Дегенерат-аутсайдер (захисники доктрин, які обіцяють людям краще майбутнє, оскільки їх спадкові вади не дають можливості займати більш високе місце у суспільстві); г) «Диктатор» (той, хто оволодіває масою, коли вона спонтанно сформувалася) [7, с. 386-388]. Закономірно, що роль будь-якого вождя (у Г. Тарда – «вожак маси») полягає в тому, щоб створити віру, будь-яку релігійну, політичну, соціальну, віру у будь-яку справу, людину або ідею. Тому і роль вожака надто велика [10, с. 196].

Далі про характер взаємин маси і влади, про психологічні, політичні та інші аспекти їх боротьби. Наймасовішим і найдієвішим засобом боротьби маси з владою (і навпаки), особливо у вуличних зіткненнях є провокації, які чиняться з обох боків, аби максимально загострити ситуацію. Спеціально агітують, вербують і набирають людей (найчастіше за плату, але не тільки з ідейних мотивів і переконань), які чинять дії, що потім кваліфікуються на розсуд і догоду тієї сторони, яка до цього вдалася. Відомі «тітушки» Майдану 2014 – це лише явище, що, як кажуть, лежать на поверхні. Система скупки сил досить широка, включаючи на сьогодні, навіть, мобілізацію по комп'ютерним мережам. Нажаль, юридично це аж ніяк не поціновується і не контролюється.

Маса існує, живе на основі певних настроїв. Психологічні настрої маси мінливі і нестійкі. За різних обставин вони обумовлюють стан, дії маси. При цьому не слід забувати, що маса – неоднорідна, в ній є все, включаючи соціально-загрозливих елементів, що потребують нейтралізації. Значить, логічним є існування в державі відповідних структур (силових), які такою нейтралізацією і займаються. Такі структури, однак, є такими, яким є суспільство. «Функціональна діяльність органів внутрішніх справ як інституту розв'язання конфліктних ситуацій, - вірно зазначають А.М. Бандурка і В.А. Друзь, - є проєктивним

відображенням структурної організації суспільства» [1, с. 99]. Тобто, нелогічно мати в Україні претензії до міліції, таких структур як «Беркут» тощо, не беручи до уваги, яким є психологічний стан суспільства, його громадян. Адже в цих органах служать, керують ними не якісь инопланетяни, але наші ж сучасники і співгромадяни.

Влада, владні структури в ідеалі ніде не можуть правити (існувати), не використовуючи силу, насилля. Хоча б тому, що суспільства у своєму складі мають достатню кількість людей, які елементарно, в силу низького рівня свідомості, культури, порушують норми закону, права, які, між тим, є обов'язковими для всіх. В кінцевому випадку, справжня демократія і є можливою тоді, коли у суспільстві є максимально раціональні, розумні закони в інтересах усіх, яких уся людська громада має беззастережно дотримуватися. Дотримуватися свідомо, але не за примусом. Не насилля, - писав великий гуманіст Махатма Ганді, - це зброя сильних. Звідси логічним буде висновок: чим масовішими, численними і посиленними у країнах є силові структури – армія, міліція (поліція), спецпідрозділи, тюрми і т.п., тим слабшою, недосконалою і недемократичною є влада. Нажаль, в суверенній Україні такі структури з року в рік все більше зростають, що аж ніяк не засвідчує про досконалість, демократичність влади та й демократичність суспільного процесу загалом.

Тут доцільно, однак, і ще раз зазначити таке: держава в певній мірі не може обходитися без примусу, а то й насилля. Якщо є держава, - зазначав видатний російський монархіст М.О. Бакунін (1814 – 1876), - то неодмінно є владарювання, а значить і рабство; держава без рабства, відкритого або замаскованого, неможлива. Зрозуміло, що така теза характерна усім мислителям, які заперечують існування держави загалом, однак, погодимося, ідеальної демократії нині шукати даремно. Навіть, у суспільствах, де окрім високого рівня соціально-економічного розвитку існує і висока духовна культура, толерантність, цілісність загальнолюдських інтересів. В «чистому» вигляді, між тим такі суспільства об'єктивно існувати елементарно не можуть. Це – факт початку ХХІ століття.

Влада, будь-яке правління в державі є життєвим врешті не тоді, коли тримається на силі, а на певних, абсолютно конкретних почуттях і настроях мас. Якщо ж такі почуття і настрої владою не враховуються, вона не має ніяких перспектив не лише на легітимізацію, але й на існування взагалі.

Якщо від примусу, а то і насилля в політиці взагалі, в тому числі і в діяльності держави повністю навряд чи коли можна відмовитися, то виникає питання, що ж має все ж заборонятися, адже під заборону мають попадати лише ті аспекти, які не є демократичними, гуманними. По великому рахунку це те, що принижує права, свободи, загрожує життю і т.ін. людей. Наприклад, ніхто нікому не забороняє в Україні сповідувати ту чи іншу релігію. Однак, і в даному випадку прихильність однієї людини до певної релігії не повинна «заважати» вірити іншій людині, яка відноситься до іншої конфесії. Врегулювати подібні речі в державі не так вже й просто.

Багато урядів світу між тим давно переконалися, що нині, у ХХІ столітті, одних лише урядових, державних зусиль для задоволення інтересів і потреб суспільства абсолютно недостатньо, - необхідно розвивати самодіяльність самого народу. Необхідно яскраво демонструвати, що без самоврядних народних зусиль у всіх сферах життя розбудовувати високоефективне суспільство – даремна справа. Тобто, делегування значної частини повноважень громадського життя народу, більшості, - то не формальна засада розбудови демократії, але вкрай необхідна функція держави. В епоху переходу до постіндустріальних, інформаційних суспільств – це об'єктивна, закономірна умова суспільного прогресу. Простим розумінням думки народу влада не може себе зреалізувати, вона має дистименно враховувати таку думку в процесі свого функціонування. Саме таке неврахування громадської думки найчастіше і спричиняє збудження, протести великих людських мас.

Якщо протистояння влади і народу виникає, існує, то варто серйозно задумуватися над тим, як виходити з цих ситуацій максимально безболісно в першу чергу для людини,

народу, оскільки влада – то орган, що має слугувати особистості, суспільству в цілому, максимально дбати про них.

Варіантів унеможливлення масового протесту, як конфлікту народу і влади є декілька. Найцивілізованіший і найрезультативніший – переговорний процес, коли в ході діалогу сторони доходять прийняттого рішення. Проте, є і такі шляхи. Перший: масовий протест через втому людей, невизначеність з планом дій, за відсутності авторитетного керівництва і т.ін. поступово стихає, зменшується його дієвий потенціал і він розпадається сам. Після такого варіанту вдруге підняти масу на боротьбу надто важко – потрібен надзвичайно вагомий привід, аргументи. Другий варіант: силова зачистка масових зібрань. Якщо при цьому владні структури хоч якимось чином перевищують свої повноваження, мовляв, не біда. Навіть, судові розбірки таких перевищень потому, пізніше вже не спричинять необхідний психологічний вибух, потрібний для масових заворушень. Як кажуть, потяг – пішов ... Як би то не було, масові протести, заворушення завжди обмежені в часі, а тому сторони, що зіткнулися, намагаються діяти максимально динамічно і рішуче. Влада, силові структури поспішають, максимально затягують процес, а маси – поспішають, педалюють ситуацію у різні способи. Що буде потім, їх мало кого цікавлять, як, до речі, і доля учасників зіткнення з усіх боків. Хто порушує права людини на соціальний протест, а хто діє в ході протесту далеко нецивілізовано, не в рамках закону, не демократично. Мовляв, історія розсудить. Втрата людьми здоров'я, зламані долі, соціальна зневіра у правді і справедливості, відповідальності соціуму і влади в ході самої боротьби, нажаль, мало кого цікавлять. Реальна суть події стає зрозумілою і відомою лише через роки, а то і століття. Ситуацією взаємин протестуючих і безпосередньо державних спецпідрозділів, таких як в Україні «Беркут», «Альфа», «Барс» та ін. ускладнює те, що у відповідних ситуаціях спецпідрозділам дається команда на використання резинових кийків, газових і світошумових гранат, газових балончиків, помпових рушниць для відстрілу резинових куль, водометів та інших засобів. Зі свого боку протестуючі також використовують примітивні, але життєнебезпечні засоби – від звичайного каміння і палиць – до сокир чи ще більш небезпечних засобів. Врешті, - як було під час Майдану 2014 в м. Києві, - десятки поранених і, навіть, інвалідів з обох боків. Психологічні травми людей ніхто не бере до відома, а жаль.

Є, щоправда, і ще один варіант розв'язання масового конфлікту, який використовується досить часто. Щоб заспокоїти масу, треба трохи «випустити пару». До цього вдаються фактично усі сторони конфлікту протистояння. Так, в структурах влади, до яких також є претензії, роблять певні зміни, рокіровки лідерів. Це, щоб не йти на складання повноважень першими особами держави. Процедури ж відставки таких осіб, як правило, юридично прописані завжди не чітко: за що і який механізм відставки державних лідерів, в тому числі і в Україні, прозоро незрозумілі. Як правило, завжди розпочинаються апеляції до вищих судових органів держави, про незалежність яких від тієї ж влади досить часто вести мову проблематично.

Зрозуміло, що найважливіше було б робити усім і усе, аби масові громадсько-політичні дії, заворушення, протести просто не мали місце в житті суспільств. Однак, це як свідчить реальність, просто неможливо. Немає таких суспільств. Вони різняться лише тим, у якій спосіб і якою мірою здійснюється соціальний захист людей як з боку держави, так і самих громадян. Інших варіантів життя просто не існує.

Література:

1. Бандурка А.М. Психологія влади : учеб. пособие для вузов / Бандурка А.М., Друзь В.А. - Харьков: Ун-т внутр. дел, 1998. – 328 с.
2. Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави : матеріали Другої Всеукраїнської наукової конференції (13-14 листопада 1997 р.) [Вергун О.М. Теорія натовпу: історія і сучасність]. – К.: ДОК – К, 1997. – 402 с.

3. Гофман Л.Я. Политическая психология / Гофман Л.Я., Шестопад Е.Б. - Ростов-на-Дону: Издательство «Фенікс», 1996. – 448 с.
4. Ионин Л. Массы и власть / Ионин Л. – М.: Прогресс, 1989. – 283 с.
5. Ларошфуко Ф. де. Максимумы и моральные размышления / Ларошфуко Ф. де. – М: Прогресс, 1990. – 381 с. – (Суждения и афоризмы)
6. Лебон Г. Психология народов и масс / Лебон Г. – СПб. Основы, 1896. – 511 с.
7. Ольшанский Д. Политическая психология / Ольшанский Д. – СПб.: Питер, 2002. – 576 с.
8. Остапенко М.А. Політичний плюралізм: нестабільність демократії та науки соціальної рівноваги: монографія / М.А. Остапенко: Нац. пед. ун-т імені М.П. Драгоманова. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2013. – 350 с.
9. Политическая психология: учебное пособие для вузов / Под общей ред. А.А. Деркача, В.И. Исуква, Л.Г. Лаптева – М.: Академический Проект, Екатеринбург: Деловая книга, 2001. – 858 с.
10. Райгородский Д.Я. Психология и психоанализ власти: Хрестоматія : в 2 т. / Райгородский Д.Я. – Самара: Издательский дом «БАХРАХ», 1999. – Т2. – 576 с.
11. Ребкало В.А. Практична політологія: навч. посібник / Ребкало В.А., Бебик В.М., Пойченко А.М. – К.: Вид-во УАДУ, 1998. – 140 с.
12. Халипов В.Ф. Энциклопедия власти / Халипов В.Ф. - М.: Академический Проект : Культура, 2005. – 1056 с.
13. Цуладзе А.М. Политические манипуляции, или Покорение толпы / Цуладзе А.М. – М.: Книжный дом «Университет», 1999. – 144 с.

Головатый Н. Ф. Массовое стихийное поведение в зеркале современной политической психологии: анатомия явления

Массовое стихийное поведение людей является сложным социальным, психологическим феноменом. Появление, развитие, окончание массовых акций имеет свою логику. О ней и идет речь в данном материале украинского политолога.

Ключевые слова: общество, власть, политическая психология, массовое поведение.

Holovaty N. Natural mass behaviour in the mirror of modern political psychology: anatomy of the phenomenon

Spontaneous mass people's behavior is a complex social, psychological phenomenon. The emergence, development and ending of mass actions has its own logic. This is what the material of a Ukrainian political scientist deals with.

Keywords: society, the government, political psychology, mass behavior.

УДК 336.225.3-058.13(477)

Горбатенко Володимир Павлович,

*доктор політичних наук, професор, заступник директора
Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України*

**УМОВИ І ПЕРСПЕКТИВИ
ЖИТТЄЗДАТНОСТІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ**

Проаналізовано стан і можливості розвитку громадянського суспільства в Україні. Показано основні напрями формування і зміцнення його інституціональної структури та механізми взаємодії з державою. Доведено, що майбутнє громадянського суспільства пов'язане з розвитком громадських організацій, які поступово перебиратимуть на себе функції держави.

Ключові слова: громадянське суспільство, посттоталітарна держава, громадські організації, самоорганізація, псевдогромадянське суспільство.

Оцінюючи громадянське суспільство в нашій пострадянській реальності, варто відзначити, що на сьогодні в соціально-гуманітарній сфері мабуть є чи не найбільше дисертаційних робіт, які так чи інакше його аналізують. З одного боку, це говорить про значення громадянського суспільства для нашого сьогодення і особливо для майбутнього. А з іншого боку ми стаємо свідками перетворення цього поняття на своєрідний симулякр (за термінологією Ж. Бодріяра), оскільки ми маємо надто незначні досягнення як у сенсі його розуміння, так і практичної реалізації. Зрештою, це й не дивно, оскільки громадянське суспільство є ідеалом, який цілковито поки що не вдалося втілити в жодній країні світу. Головними перешкодами цьому є: зневажливе ставлення громадян до законів, а також домінанта державного начала над особистісним.

У процесі осмислення еволюції громадянського суспільства сформувалися два полярно протилежні підходи.

Характерними ознаками тоталітарно-авторитарного розуміння громадянського суспільства є:

- 1) етатизм, тобто поширення повноважень держави на всі без винятку сфери життя;
- 2) зведення сфери громадянських відносин до мінімально можливих розмірів, коли відбувається своєрідна «абсорбація» громадянського суспільства державою. Інститути громадянського суспільства підмінюються підконтрольними їй «квазіінститутами» (наприклад, гітлерюгенд, Союз німецьких жінок – у фашистській Німеччині, жовтєнята, піонерська організація - у СРСР).

- 3) існування не одержавлених структур громадянського суспільства в латентних формах. Втім, ці структури не можуть вирішально впливати на розвиток громадянського суспільства. Тут варто навести вислів відомого українського дисидента генерала Петра Григоренка, який, зокрема, зазначив: «У підпіллі народжуються тільки щурі. Громадяни народжуються у відкритій політичній боротьбі».

Демократичне розуміння громадянського суспільства означає: вільний розвиток індивідуального та колективного життя, навички колективних дій; наявність децентралізованої державної влади і місцевого самоврядування; ринкова економіка з властивою їй багатоманітністю форм власності; множинність незалежних політичних сил і партій; недирективно сформована громадська думка; рівень поінформованості населення (знання законів, правил, соціально значущих рішень; мобільність населення (здатність до мобілізації у короткі проміжки часу); можливість забезпечення справжнього, реального життя, на відміну від держави, яка є сферою умовного, формального життя.

Класичні погляди на громадянське суспільство і його демократичне розуміння підготували сучасне визначення цього феномену. Громадянське суспільство — це суспільство рівноправних громадян із високим рівнем економічних, соціальних, політичних, культурних і моральних ознак, яке не залежить від держави, але взаємодіє з нею заради спільного блага, утворює розвинуті політико-правові відносини

У посттоталітарних державах ідея громадянського суспільства з її акцентом на ліберальному принципі відповідальності кожного за вирішення проблем власного соціального життя виявляється неприйнятною. Нові квазідемократичні режими є схожими на тоталітарні у частині застосування владного силового примусу і не схожими у частині виконання своїх патерналістських зобов'язань. Необхідність боротьби проти сваволі влади стимулює виникнення стихійних громадських об'єднань, які можна розглядати лише як зародки майбутніх інститутів громадянського суспільства. Перспективи розвитку громадянського суспільства в посттоталітарних державах пов'язані із здатністю нових можновладців до сприйняття і використання ліберальних політичних цінностей; з

розширенням прав різноманітних громадських об'єднань; із залученням громадських організацій до процесу прийняття політичних рішень.

У громадянському суспільстві, яке лише починає формуватися в Україні, химерно переплітаються авторитарні й демократичні властивості та ознаки. Його перехідний характер особливо виразно постає в незахищеності від втручання держави і політичної влади у життя і діяльність громадян. Для створення розвинутого громадянського суспільства, поряд з такими чинниками як відсутність активності, самостійності, ініціативи, не вистачає юридичної грамотності населення і підтримки з боку держави.

За майновими та психологічними ознаками лише 17,6% жителів України на сьогодні можна вважати представниками середнього класу. Якщо ж розглядати середній клас не лише з економічного погляду, а й як основного рушія демократичних перетворень у країні, тоді до середнього класу в Україні можна зарахувати лише 2,6% громадян. Нерозвиненість українського меценатства пов'язана якраз із несформованістю середнього класу. За статистикою, в США, де кошти від пожертвувань становлять 60% від обсягу валового продукту, благодійністю займається кожен третій представник середнього класу. Досить низькими є й витрати громадських організацій в Україні, які складають менше 1% від ВВП.

За даними Інституту соціології НАН України, лише 17% українських громадян є членами громадських організацій, з них лише 2% активних. 52% українців не довіряють громадським організаціям. В Україні переважає протестний характер громадських об'єднань, який викликаний насамперед діями влади. На сьогодні в країні нараховується більше 100 профспілок, багато з яких практично не діють. Їхня бездіяльність підриває довіру людей до цього інституту загалом. Внаслідок надмірного захоплення «партійним будівництвом» відбувся відтік і так нечисленної української еліти з громадянського суспільства в політику. Зокрема, перетворення Народного Руху України в політичну партію привело до негативних наслідків – з масового утворення він трансформувався в одне з атомістичних утворень.

Зазначені вище характеристики спричинили відповідну якість українського суспільства, що означає: роз'єднаність в етнокультурному, політичному, соціальному сенсі, а також за ідентичністю; тотальну недовіру, причому не тільки суспільства до держави, а й людей між собою; розчарування в можливостях політики суспільство, особливо після невдач Помаранчевої революції; безвідповідальність на всіх рівнях соціальної ієрархії: амбівалентність, тобто одночасне прагнення до полярно протилежних речей (демократії та сильної руки; Союзу з Росією та з Європою); низький рівень забезпечення незалежності ЗМІ; неналежний рівень освітньо-просвітницької діяльності, спрямованої на розвиток громадянської активності.

Позитивним є те, що влада поступово, під тиском європейських стандартів включається у процес формування громадянського суспільства. Свідченням цього є, зокрема, Указ Президента України № 342 від 25 червня 2013 року «Про план заходів щодо реалізації у 2013 році Стратегії державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні». Найголовніше, що цим указом створено прецедент відповідальності конкретних владних структур за розвиток громадянського суспільства. Хоча перебільшувати роль подібних декларацій не варто, оскільки громадянське суспільство не будується за циркуляром згори. Необхідно дати йому можливість розвиватися знизу. Або воно саме її буде шукати, як це доводять останні події, пов'язані з феноменом Майдану.

Питання конструктивної участі держави в побудові громадянського суспільства є, звичайно, актуальним. Воно пов'язане з відсутністю належної споживацької культури, традицій поведінки з капіталом, пріоритетності загальнодержавного інтересу перед корпоративними інтересами. Однак якою є міра, засоби і суб'єкти цього втручання? Це питання ще чекає своєї відповіді.

Поняття «громадянське суспільство» не знайшло свого закріплення в чинній Конституції України. Хоча в її проекті (у редакції від 1 липня 1992 року) третій розділ називався «Громадянське суспільство і держава». У зазначеному проекті встановлювалося

досить демократичне положення: «Держава підпорядковується громадянському суспільству і спрямовує свою діяльність на забезпечення рівних можливостей для всіх як основи соціальної справедливості». Можливо, у новому проекті Конституції слід повернутися до цього формулювання.

Для повноцінної життєдіяльності громадянського суспільства і налагодження його взаємодії з державою сьогодні необхідно виконати 3 основні умови: створення його розгалуженої інституціональної інфраструктури; розвиток самоорганізаційного потенціалу громад; законодавче врегулювання відносин з державою. Виходячи з цих умов, спробуємо висловити деякі міркування щодо функціональних можливостей співпраці держави і громадянського суспільства.

Інституціалізоване громадянське суспільство – це розгалужена, багатоаспектна мережа різноманітних форм асоціативного життя, волевиявлення і формування громадської думки, забезпечених певною інфраструктурою й автономних стосовно держави. Натомість в Україні свободу громадянських дій населення неправомірно ототожнювали з ринковою свободою. Однак, як виявилось, для прискореного формування громадянського суспільства недостатньо його стихійного розвитку. Потрібен проект його формування. Не можна сказати, що зовсім немає таких проектів. Є, скажімо, розроблений Мінюстом проект Концепції взаємодії держави з громадянським суспільством. Однак цей документ занадто абстрактний, що значною мірою відображає дискурс у соціально гуманітарних науках. Там дуже багато йдеться про належне й не визначено реальні поетапні кроки реформування існуючих і створення нових інститутів громадянського суспільства. Що ж стосується форм взаємодії держави і громадянського суспільства, то вони виписані декларативно. Хоча саме існування цього документа вже є певним кроком уперед.

Реальна ситуація з розвитком інфраструктури громадянського суспільства полягає в наступному: на створення структур громадянського суспільства й на забезпечення діяльності тих, які виникають стихійно, не передбачені ніякі спеціальні засоби; громадські ради при органах влади мають номінальний характер; непрацюючим досі залишається один з основних механізмів реального здійснення народовладдя - включення членів територіальних громад у процес прийняття суспільно значущих рішень.

У останні роки ситуація з громадянським станом набула соціально небезпечних ознак. Під шумок багатослів'я, пов'язаного з нібито розбудовою громадянського суспільства, впливові олігархічні групи вже по суті побудували вигідне їм псевдогромадянське суспільство. Його основні характеристики:

- витіснення платними формами безкоштовних форм зайнятості дітей. Йдеться про спортивні школи, гуртки, клуби, катки, стадіони. Причому, як правило, на попередній базі, а не на новоствореній. Історичним злочином можна вважати знищення системи радянських профспілок, які відігравали значну роль в літньому оздоровленні дітей та відпочинку простих трудівників;

- формування структурованих і міцно зв'язаних з органами влади різних рівнів кримінальних структур. Останні використовують у своїй діяльності вбивства, викрадення, залякування, рейдерство, шантаж та інші методи;

- відчуження широких мас населення від держави, владних структур;

- налагодження каналів особистого збагачення державних чиновників;

- формування професійної армії юристів, які спеціалізуються на легалізації діяльності антиправових і антигромадянських структур.

Розвиток самоврядування для нашої країни означає розвиток демократії. Однак він заторможений з кількох основних причин: звуження простору свободи і самоврядних можливостей громадян через формування жорсткої вертикалі влади й відсутність децентралізації; збереження рецидивів етатистської культури верхів і низів; невідповідність фінансового забезпечення світовим стандартам, за якими 60 % виробленого на місцевому рівні сукупного доходу має там і залишатися, а не перерозподілятися через центр.

Однією з головних особливостей громадянського суспільства є конкретний і повсюдний вплив на розв'язання повсякденних проблем. На цей процес, поряд з підтримкою спонтанної динаміки, можна і необхідно впливати нормативно-правовими і державно-управлінськими засобами. До таких засобів, зокрема, відносяться наступні.

1. Цілеспрямована підготовка й підтримка лідерів громадськості. Без них осередки громадянського суспільства, як правило, не виникають. Такими потенційними лідерами на місцях можуть виступати представники інтелігенції (вчителі, лікарі, священнослужителі). До того ж, можна було б спеціально готувати відповідних фахівців на юридичних чи політологічних відділеннях університетів за спеціальностями: планування розвитку місцевих спільнот; місцеве управління; розвиток села і проблеми міста; освіта в місцевих спільнотах; економічний розвиток місцевих спільнот; робота з молоддю та особами похилого віку.

2. Дієвим механізмом розвитку громадянського суспільства можна вважати підтримку соціального партнерства, яке дозволяє поєднати зусилля держави, бізнесу та громадянських інститутів. У Європі сьогодні саме з цим пов'язаний безперервний процес реалізації адміністративних реформ. Особливо, що стосується залучення бізнесу і громадських структур до реалізації ініційованих державою проектів. У демократичних державах сьогодні серйозна увага приділяється і так званому неформальному соціальному партнерству, в рамках якого у нас, наприклад, може здійснюватись облік соціально небезпечних сімей, які є причиною пожеж, газових вибухів у квартирах, грабежів, зростання неблагонадійних дітей.

З погляду пріоритетності законодавчого врегулювання функціонування інститутів громадянського суспільства осередками його зміцнення можуть стати благодійні організації, фонди, товариства, меценатство і волонтерський рух. При цьому законодавець має враховувати, що подібні організації можуть слугувати засобом відмивання «брудних» грошей, оплотами маніпуляцій довірою людей. Відповідно, особливу увагу слід звертати на відкритість їхньої діяльності, чіткість норм і правил, покликаних регулювати діяльність у цій сфері.

Важливою умовою життєздатності інститутів громадянського суспільства є забезпечення їхньої фінансової стійкості. Це передбачає створення сприятливих податкових умов. Зокрема, варто було б надати можливість для фізичних осіб адресної виплати частини податків на розвиток інститутів громадянського суспільства із забезпеченням відповідної звітності.

У 2010 році було прийнято закон «Про соціальний діалог». Закон загалом позитивний, спрямований на досягнення спільних домовленостей працівників, роботодавців, органів місцевого самоврядування. Однак коло суб'єктів діалогу штучно звужене, важелі і можливості впливу є нерівними. Нормативного закріплення потребує порядок здійснення громадського контролю за діяльністю органів влади. На сьогодні його замінили громадською експертизою діяльності органів виконавчої влади. Однак реально це нічого не дає, про що, зокрема, свідчить антикорупційна експертиза. Ми як були, так і залишаємось лідерами корупційних діянь серед країн перехідного типу. Поряд з названим, законодавчого регулювання потребують: статус і діяльність невідомих організацій; облік і надання соціальних послуг, в тому числі правової допомоги, населенню; реальне забезпечення права на звернення кожного громадянина до органів державної влади; процедура реєстрації об'єднань громадян.

З усього сказаного можна зробити наступний висновок. Громадянське суспільство є незалежним настільки, наскільки держава є терпимою до такої незалежності. Сформувані основні напрями налагодження чіткої взаємодії влади й інститутів громадянського суспільства ми зможемо лише усвідомивши чим є громадянське суспільство не в теорії, а на практиці: недосяжним суспільним орієнтиром і своєрідною формою симуляції реальності, чи, може, зручною ширмою, за якою влада приховує свої істинні наміри? Про розвинене громадянське суспільство в нашій реальності можна буде говорити лише тоді, коли воно буде в змозі змінити характер функціонування влади, для якої стануть характерними:

легітимність; всезагальність застосування демократичних принципів; ефективність влади, що означає наскільки вона реально діє в інтересах людей і створює можливість для особистості самостійно формувати своє особисте життя і впливати на історичний розвиток своєї країни. Розвинене громадянське суспільство передбачає захищену з боку держави приватну власність, досконалі правовідносини, критичну масу самостійних, впевнених у своїх силах людей. Майбутнє громадянського суспільства пов'язане з розвитком громадських організацій, які поступово перебиратимуть на себе функції держави.

Горбатенко В. П. Условия и перспективы жизнеспособности гражданского общества в Украине

Проанализировано состояние и возможности развития гражданского общества в Украине. Показаны основные направления формирования и укрепления его институциональной структуры и механизмы взаимодействия с государством. Доказано, что будущее гражданского общества связано с развитием общественных организаций, которые будут постепенно перебирать на себя функции государства.

Ключевые слова: гражданское общество, посттоталитарное государство, общественные организации, самоорганизация, псевдогражданское общество.

Gorbatenko V. Conditions and prospects for the vitality of civil society in Ukraine

Analysis of status and opportunities of civil society development in Ukraine. The basic directions of formation and consolidation of its institutional structures and mechanisms of cooperation with the State. It is proved that the future of civil society related to the development of social organizations that will gradually go through the functions of the State.

Keywords: civil society, post totalitarian State, social organizations, self-organization, pseudo-civil society.

УДК 328.132.7

Дем'яненко Борис Леонідович,

*доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології,
декан історичного факультету ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*

**ЕФЕКТИВНІСТЬ/ НЕЕФЕКТИВНІСТЬ ІНСТИТУТУ ПРЕЗИДЕНТСТВА
В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ**

У статті досліджується ефективність/неефективність інституту президентства в сучасній Україні в контексті аналізу президентських каденцій Л. Кравчука, Л. Кучми, В. Ющенка й В. Януковича.

Ключові слова: інститут президентства, президентські повноваження, президентська влада, президентська каденція.

Зі здобуттям Україною незалежності почався складний і суперечливий процес творення й розбудови інститутів національної державності. Серед нових владних структур одним із перших улітку 1991 р. постав інститут президентства. Відтоді статус, правове поле, повноваження й різні аспекти діяльності Президента України привертають пильну увагу науковців. Феномен президентської влади в Україні став предметом вивчення таких дослідників, як І. Батракова, В. Бевзенко, Д. Белов, О. Бойко, Ф. Бурчак, Ю. Бисага, В. Головатенко, М. Кармазіна, Т. Кіс, Л. Козловська, Н. Кононенко, І. Костицька, Л. Кривенко, А. Кудряченко, Б. Лазарєв, В. Лемак, В. Мельниченко, О. Назаренко, Н. Плахотнюк, А. Романюк, Ю. Стасюк, С. Серьогіна, В. Туманова, В. Шатіло й ін. З'явилися дослідження на рівні кандидатських дисертацій С. Агафонова, І. Батракової, О. Волощук,

Р. Князевича, Н. Кононенко, Н. Плахотнюк, Ю. Стасюка й ін., в яких розглядаються важливі теоретичні й практичні проблеми інституту президентства.

Незважаючи на те, що сьогодні нагромаджено значний фактаж і напрацьовано достатній за обсягом аналітичний матеріал щодо функціонування інституту президентства в Україні, все ж бракує персоніфікованого аналізу досліджуваної важливої проблеми в Україні. Донині немає чітких орієнтирів у виборі моделі президентства в науковій й політичній еліті держави. У цих умовах особливої значущості набуває наукове, об'єктивне й предметне дослідження персоніфікованих президентських повноважень і їх практичних наслідків у контексті європейського й світового демократичного досвіду. Такий аналіз має не лише академічне, а й практичне значення. Знання механізму й системи влади в Україні дозволить побачити можливості ефективного впливу інституту президентства на політичну систему, на вироблення й проведення ефективного державного курсу. Мета статті полягає в тому, щоб у контексті сучасних парадигм наукового розуміння феномену президентської влади, виявити й осмислити позитивні й негативні риси президентської каденції Л. Кравчука, Л. Кучми, В. Ющенка, В. Януковича в загальній композиції інституту президентства в сучасній Україні.

Ідея президентства в Україні не постала з нічого, вона базується на міцному підґрунті: по-перше, це наявність в Україні історичних традицій республіканської форми правління й поділу влади; по-друге, прецеденти практичного існування й розбудови інституту президентства в політичній історії України (зокрема за часів УНР); по-третє, відображення в партійних документах початку ХХ ст. положень про організацію влади в Українській державі з можливістю включення в політичну систему посади президента; по-четверте, недоцільність виконання президентських функцій «колегіальним главою держави» під час перебування УРСР у складі СРСР; по-п'яте, інституціоналізація поста Президента СРСР у 1990 р.; по-шосте, проголошення в УРСР у липні 1990 р. принципу поділу влад; по-сьоме, розпад СРСР актуалізував перед управлінською елітою України проблему пошуку нових шляхів і методів управління державою; по-восьме, зацікавленість вітчизняної управлінської еліти в людині, яка буде здійснювати їх призначення й звільнення; по-дев'яте, соціально-економічні й політичні перетворення, як відповідь на виклики, що постали перед Україною після розпаду СРСР.

Конституційно-правова ідея президентства в державі пройшла кілька етапів розвитку: 1) 1900-1917 рр., 2) 1917-1920 рр.; 3) радянський період; 4) період становлення України як самостійної суверенної держави (1990-1996 рр.); 5) період, пов'язаний з конституційною реформою (2004-2009 рр.) й переходом від президентсько-парламентської форми правління до парламентсько-президентської; 6) розпочався рішенням Конституційного Суду України (30 вересня 2010 р.) про визнання неконституційним Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 р.

За 22-річну історію незалежного державотворення Україна пройшла кілька етапів формування й розбудови інституту президентства й мала різні системи державного правління. З певними застереженнями можна виділити такі: 1) липень 1990 р. – грудень 1991 р. – парламентська республіка; 2) грудень 1991 р. – червень 1995 р. – президентсько-парламентська республіка; 3) 8 червня 1995 р. – 28 червня 1996 р. – президентська республіка; 4) червень 1996 р. – грудень 2005 р. – президентсько-парламентська республіка; 5) 1 січня 2006 р. – 30 вересня 2010 р. – парламентсько-президентська республіка; 6) жовтень 2010 р. – лютий 2014 р. – президентсько-парламентська республіка; 7) з лютого 2014 р. – парламентсько-президентська республіка [1, с. 27; 2, с. 84].

Історико-правовими витоками сучасного інституту президентства в Україні є «Пакти та конституції законів і вольностей Війська Запорозького» (1710 р.), «Проект оснований Устава українського общества «Вольный союз» – «Вільна спілка»» (1884 р.) М. Драгоманова, ідеї М. Міхновського (проект «Основний Закон «Самостійної України» спілки народу українського (1905 р.)), державно-правові погляди М. Грушевського («Конституційне

питання і українство в Росії» (1905 р.), «Тимчасовий Основний Закон про державну самостійність українських земель колишньої Австро-Угорської монархії» (1918 р.) (т. зв. Конституція ЗУНР), українські радянські конституції (Конституція УСРР 1919 р., Конституція УСРР 1929 р., Конституція УРСР 1937 р., Конституція УРСР 1978 р.). «Законами про тимчасовий державний устрій України» (1918 р.) уведено пост гетьмана України (ст. 1-8), близький за статусом до поста президента. У радянський період функції колективного президента виконували Президія ЦВК Рад України (до 1919 р.), Президія ВУЦВК (у 1919 р. – ВУЦВК Рад, у 1920-1935 рр. – ВУЦВК, у 1935-1938 рр. – ЦВК УРСР), Президія ВР УРСР (1938-1991 рр.). Посада Президента УРСР постала після прийняття закону Української РСР «Про заснування поста Президента Української РСР і внесення змін та доповнень до Конституції (Основного Закону) Української РСР» (5 липня 1991 р.).

З часу заснування інституту президентства в Україні, Президентами України були: Л. Кравчук (1991-1994 рр.), Л. Кучма (1994-2005 рр.), В. Ющенко (2005-2010 рр.), В. Янукович (2010-2014 р.).

Зауважимо, що, по-перше, з цифрами в Україні оперувати важко: влада й опозиція роблять власні підрахунки основних економічних (соціальних, демографічних тощо) показників, за багатьма пунктами вони розходяться в рази, нерідко – взагалі діаметрально протилежні. По-друге, для української політики розходитися в передвиборних обіцянках і реальних вчинках – це майже норма, свого виборця неодноразово обманювали практично всі українські політики першої величини.

Об'єктивний погляд на період президентства Л. Кравчука дозволяє виокремити як позитивні (демонтаж радянської системи; обрання з можливих варіантів керівництва Україною «оксамитового»; збереження в країні миру й спокою, забезпечення територіальної цілісності; проведення гнучкої політики щодо Російської Федерації; сприяння розвитку вільної критики різних сфер життєдіяльності суспільства в ЗМІ (у т. ч. себе особисто як Президента України)), так і якісно інші прикметні ознаки перших років української незалежності (всезростаюча неповага до закону; стійке закріплення в свідомості політиків розуміння категорії права як незаперечної волі держави; відсутність постійного контролю народу України за діяльністю органів політичної влади; поступове перманентне розширення законодавчих повноважень виконавчих структур влади; посилення протистояння між інститутами влади; безвідповідальність політиків за наслідки своєї діяльності; некомпетентність, корумпованість, антиінтелектуалізм і дилетантизм тих, хто претендував на роль української політичної еліти; мінімальна підкріпленість прав і свобод переважної частини населення країни економічними, організаційними й іншими засобами). Першому Президенту України «катастрофічно забракло знань та умінь, системності мислення й лідерських якостей, з одного боку, для увиразнення посади президента в системі влади, надання їй чітких політичних обрисів (форми), дбайливого закладання засад її демократичності (змісту), з іншого, – для позитивних перетворень усередині держави за допомогою (а, можливо, і всупереч) пострадянської номенклатури» [3, с. 355]. Коротке президентство Л. Кравчука виглядало як підлаштування під ситуацію (Президента України; усього механізму державного управління; народу України, якому потрібно було боротися за виживання; фінансово-промислових груп, які починали спинатися на ноги й приміряти до себе владу; частини опозиції, яка після здобуття Україною незалежності, була готова до співпраці з Президентом України). Не були створені й закріплені на законодавчому рівні правила гри для українського політикуму, політичних партій та їх лідерів, для суспільства загалом; не відбулося кардинальних змін в інституційному дизайні й суті політичних інститутів; громадянське суспільство залишилося аморфним і нерозвинутим; не було розроблено стратегії економічного розвитку України; наростав процес перманентного зубожіння суспільства; розростався тіньовий сектор в економіці й політиці; стрімко поширювалася корупція в суспільстві.

Українська влада не змогла здолати економічний хаос, низький рівень життя громадян. Л. Кравчук вирішив узяти на себе відповідальність за керівництво новою країною, не побоявшись при цьому отримати замість лаврового вінка якийсь ганебний ярлик. Час президентства Л. Кравчука не був відмічений гучними скандалами. Мабуть, праві були українці, коли охрестили Леоніда Макаровича «хитрим лисом». Колишній партійний ідеолог, ерудований економіст, досвідчений апаратник і неперевершений оратор умів вирішувати суперечки, не доводячи їх до відкритих конфронтацій. Він не посварив нашу країну з сусідами, хоча прецедентів було хоч відбавляй. Більше того, саме при президентові Л. Кравчуку світ почав із нами рахуватися. Та все ж головною його громадянською, людською й президентською якістю стала законслухняність. Він першим показав, що закони країни повинен виконувати і президент: він не вимагав перегляду законів на свою, президентську користь. На відміну від Б. Єльцина в Росії, ніхто не зміг навісити на Л. Кравчука ярлик «царя». «Будучи президентом, я керувався демократичними нормами. Рада ухвалила неконституційний закон про дострокові вибори, проте ніде було його оспорити – Конституційного Суду ще не було. Що робити – диктатуру вводити? Я цього не хотів, адже пост президентський, а не царський», – говорив Л. Кравчук [4].

У часи президентства Л. Кравчука зароджується таке становище у системі центральних органів державної влади, яке дозволяло президенту бути «над» іншими владними структурами й «коригувати» їхні дії. Цей підхід буде до кінця реалізований під час президентства Л. Кучми.

Відшукати позитив у правлінні другого українського президента важко, проте можна: по-перше, усунення можливості встановлення парламентсько-радянської республіки, ідейним прихильником і натхненником якої виступав лідер соціалістів О. Мороз; по-друге, започаткування в Україні економічних реформ; по-третє, закінчення президентських повноважень Л. Кучми увінчалось «помаранчевою революцією», яка пришвидшила процес становлення громадянського суспільства; по-четверте, незважаючи на низьку ефективність інституту президентства в Україні, саме він став каталізатором визрівання громадянського суспільства. Форми й методи управління Українською державою Л. Кучмою отримали непривабливу назву «кучмізму»: його генезис і зміцнення стали можливими завдяки колективному вибудовуванню механізму влади, політичному шахрайству, маніпуляціям і т. п.; широке використання демократичних процедур, риторики, форм політичної участі (виборів, голосування, опитувань громадської думки, референдумів тощо), що були покликані стати ширмою для: 1) фальшування процесу народного волевиявлення 1999, 2002 і 2004 рр.; 2) прикриття перманентного розширення сфери тіньової політики Президента України (таємне законодавство, нагородження людей із сумнівною репутацією тощо); 3) легітимізації недемократичних прагнень і устремлінь президента, пов'язаних з підготовкою й змістовним наповненням референдуму 2000 р.; 4) конструювання потрібної президентові структури українського парламенту; 5) маніпулювання політичною свідомістю й поведінкою електорату; фальшування демократичних процедур демократичною риторикою президента й численними популістськими гаслами; створення політичних інститутів, з одного боку, демократичних за формою, але не за стилем і методами роботи (наприклад, Конституційний Суд України), з іншого, – цілком неконституційних (Адміністрація Президента України, Державна податкова адміністрація), які використовувалися не тільки як важелі президентського управління й майже тотального контролю, але й як засіб розправи з незгодними; ігнорування Конституції й чинних законів України, свідоме гальмування процесу прийняття нових правил гри в країні; формування специфічного механізму управління державою, вкрай громіздкого й корумпованого (нагромадження значної влади в руках президента призводило до дублювання повноважень владних інститутів, до підміни їх неконституційними інститутами); функціонування на тлі формальної багатопартійності «партії влади», структурно несталої, з постійно рухливим партійним ядром від однієї політичної сили до іншої (наприклад, НДП, СДПУ(о), партійний блок «За єдину Україну!»);

порушення прав і свобод людини й громадянина в Україні (особливо права на природну (ненасильницьку) смерть); несприйняття вільної й опозиційної думки, позиції, опозиції взагалі; зигзагоподібна зовнішня політика України, яка передбачала нескінченну кількість «стратегічних партнерів», супроводжувалася констатацією євроатлантичних і європейських прагнень (а насправді, євросимуляцією) [3, с. 358-364; 5; 6; 7].

Судити про п'ятирічний термін президентства В. Ющенка теж однозначно неможливо. Він увійшов в історію як президент, зусиллями якого, в першу чергу, належну оцінку отримали замовчувані, перекручені сторінки історії України. Дехто звик піднімати В. Ющенка на сміх за його захоплення історичним минулим. Вважаю, що увага до теми Голодомору, відродження історичних святинь на зразок Батурина, заснування важливого культурного об'єкту – «Мистецького Арсеналу», украї потрібні українській нації. Тверда патріотична позиція В. Ющенка, переконаного в тому, що в держави має бути здорова гордість, як протидія агресивному геополітичному середовищу, не могла не викликати прогнозовану ненависть у ворогів української державності й повагу в проукраїнськи зорієнтованих співвітчизників. В. Ющенко став першим Президентом України, який у своїй діяльності приділяв гуманітарній сфері принаймні стільки ж уваги, як зовнішній політиці чи економіці.

Третій Президент України постійно акцентував увагу на темі формування спільної ідентичності українських громадян. Якщо попередні президенти – і Л. Кравчук, і Л. Кучма – дуже сором'язливо говорили про те, що називається українством (історію, трагедії й перемоги), то В. Ющенко зробив вдалу спробу поставити їх у контекст державної політики.

За п'ять років президентської каденції В. Ющенка відбулися дві парламентські виборчі кампанії, за всіма оцінками їх визнали вільними і чесними. Високий рівень свободи слова в Україні відзначали всі міжнародні інституції, багато хто навіть називав її «надмірною» (але свобода слова або є, або її немає, все інше – наслідки звикання до неї). Але, на жаль, ця свобода слова не отримала свого виявлення в тому сенсі, що треба дозволяти не тільки говорити, а й слухати те, що говорять, робити висновки і вживати відповідні практичні дії.

Серед позитивних рис президентської каденції В. Ющенка варто виділити демократизацію політичного процесу; зміцнення свободи слова; спроби реанімації націонал-демократії й звернення до української історії; зростання самосвідомості суспільства; зникнення тотального страху (який паралізує громадське життя в інших пострадянських республіках); закріплення на державному рівні основного набору ідеологем, довкола яких може консолідуватися українська політична нація; злам негативних соціальних і демографічних тенденцій (в усіх регіонах країни спостерігалось зростання народжуваності й падіння смертності). У зовнішній політиці держави варто відмітити скасування поправок Джексона-Веніка; вступ до СОТ; виведення у 2005 р. військ з Іраку; досягнення прогресу у відносинах із ЄС (підготовлено до підписання угоду про асоціацію; досягнуто домовленостей щодо перспективи спільної модернізації української газотранспортної системи й переходу до спрощеного візового режиму); у відносинах із Російською Федерацією президент чітко поставив питання національних інтересів.

Серед негативів президентської каденції В. Ющенка слід виокремити: відсутність системних економічних реформ; спірні підходи до кадрової політики (не талант, компетентність і працьовитість, а особиста відданість, родинні (кумівські, приятельські, бізнесові й ін.) зв'язки залишилися критеріями просування службовими сходами); не зміг сформувати власне оточення так, щоб суспільство не втратило довіри до політиків загалом; політична боротьба виявилася на порядок вищою, ніж здібності Президента України реалізовувати вірні ідеї; ситуативна увага до процесу партійного будівництва; нерідкі «перемоги» ситуативних рішень над перспективними; нездатність виконати свої передвиборні обіцянки (крах антикорупційних обіцянок, не завершено розслідування справи

Г. Гонгадзе, не покарані фальсифікатори президентської кампанії 2004 р. тощо); сильні розбіжності між благородними словами й бажаннями та способами їх реалізації.

Президент В. Ющенко не створив єдині правила гри і політичні інститути, які б ефективно діяли. Усі п'ять років президентських повноважень він діяв ситуативно, орієнтуючись на політичну доцільність. Йому не вдалося стати модератором, який міг би генерувати цілі та ідеї й формувати під них команду. В. Ющенко не справився й з роллю національного арбітра. Останні роки президентства В. Ющенка характеризувалися відсутністю єдності в зовнішній політиці України: не вдалося отримати План дій щодо членства в Північноатлантичному альянсі; серйозно зіпсувалися відносини з Російською Федерацією, Україна окреслила своє місце в Європі, але не зайняла цю нішу фізично [8].

Стала історією й президентська каденція В. Януковича, тому маємо підстави зробити попередні висновки. Президентську каденцію він розпочав з переписування політичних правил гри: вся влада сконцентрувалася в одних (президентських) руках (влада стала жорсткою, орієнтованою на адміністративно-командний підхід), роль інших гілок влади знівельована, зник класичний фундаментальний принцип демократичного режиму й системи – «принцип поділу влади». Про затяжні конфлікти між главою держави і прем'єр-міністром, які часом паралізували діяльність виконавчої вертикалі за президентства В. Ющенка, країна справді забула, відновлено вертикаль виконавчої влади (але зорієнтованої на Банкову), забезпечено відносну стабільність національної валюти (до середини січня 2014 р. – прим. автора). З іншого боку, президент потужно наростив силові органи: кількість правоохоронців в Україні майже вдвічі перевищила кількість військових [9]. Впадала в очі скерованість правоохоронної системи на придушення в першу чергу політичної чи «навколополітичної» активності громадян. Багато експертів солідарні в тому, що країна цілеспрямовано скочувалася до авторитаризму [10]: в Україні з'явилися політичні в'язні й політичні емігранти; такі огидні явища як парламентські «тушки» й вуличні «тітушки»; суди забороняли, а силові структури не тільки не допускали мирні походи й демонстрації громадян (гарантовані ст. 39 Конституції України), але й використовували проти мирних мітингувальників фізичну силу (що категорично суперечить ст. 29 Конституції України). Президентству В. Януковича було притаманне вибіркове й політично умотивоване правосуддя, політичні репресії, подвійні стандарти. Тактика режиму В. Януковича від початку його приходу до влади полягала в малих, але послідовних кроках, спрямованих на виснаження опозиції.

Демократичні механізми ротації влади за останні чотири роки фактично зламані, хоча й не такою мірою, як у РФ та Білорусі, однак і в Україні вибори далекі від уявлень про репрезентативність, притаманних сталим західним демократіям. Низка маніпулятивних технологій у процесі електоральної кампанії, монополізація пов'язаними із владою олігархами основних ЗМІ (насамперед, телеканалів) і штучно створена більшість залежних від влади членів у виборчих комісіях усіх рівнів створювали якщо й не безмежні, то, принаймні, безпрецедентні в історії незалежної України можливості для спотворення реальних електоральних настроїв населення. Відбувалися процеси перманентного посилення центру, фактично знищене місцеве самоврядування, міста перетворені на банкрутів, які не могли використовувати навіть власні гроші, які тривалий час блокувалися державним казначейством.

Влада прагнула безроздільно контролювати ЗМІ, відновлено розсилку «темників», телевізійний канал ТВі позбавляють частот і вимикають у багатьох регіонах країни [11]. Натомість сам президент уникав спілкування з пресою, віддавав перевагу формату звернень до співвітчизників.

В. Янукович оточив себе особисто близькими й відданими людьми (їхній контроль над економікою й політикою унеможлиблював реальні реформи й покращення для більшості громадян, до того ж така система залишалася вразливою до зовнішнього тиску). Обіцяного «піднесення міжнародного впливу та авторитету» України не сталося, відносини Києва (з

точки зору національних інтересів) як зі східними, так і західними партнерами, переживали не найкращі часи. Реакцією на рішення Кабінету Міністрів України (21 листопада 2013 р.) про призупинення процесу підготовки до підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС стають масштабні національно-патріотичні, євроінтеграційні, антикорупційні масові мітинги, демонстрації, студентські страйки й інші акції протесту в Україні (Євромайдан), а після силового розгону «беркутівцями» мирних мітингувальників (30 листопада 2013 р.) – антивладні, антиурядові й антипрезидентські, які влада безуспішно спробувала «зачистити» силовими методами 18-20 лютого 2014 р.

Українське суспільство виглядає різко поляризованим, на одному полюсі перебуває за межею бідності переважна більшість громадян, на іншому – близько 1 % мільйонерів і мільярдерів та їх оточення, при цьому середній клас в Україні (як гіпотетичний фундамент національної демократії) планомірно знищувався. У країні побудована кланово-олігархічна модель державно-монополістичного капіталізму з фактичним домінуванням олігархічного корпоративного угруповання – так званої «сім'ї».

Соціологи відзначали (особливо останній рік) тривожну тенденцію щодо зростання рівня протестних настроїв (все частіше бунтували навіть на батьківщині президента) громадян України. Згідно з результатами дослідження, проведеного у грудні 2013 р. Центром соціальних та маркетингових досліджень «СОЦИС» і Соціологічною групою «Рейтинг», половина українців (49,7 %) у разі значного погіршення умов життя були готові вийти на вулицю з протестом. У свою чергу, 28,5 % – готові терпіти матеріальні й інші труднощі, заради збереження порядку в країні. Ще 21,8 % не визначилися зі своєю відповіддю на це запитання [12]. Усе частіше експерти для пояснення сутності нинішнього українського буття вживали дефініцію «деградація» [13]. Різко збільшилася кількість українців, які хочуть виїхати на постійне проживання за кордон [11].

Отже, неупереджений аналіз президентської каденції Л. Кравчука, Л. Кучми, В. Ющенко й В. Януковича дає підстави констатувати, що, по-перше, немає чітких орієнтирів у виборі моделі президентства в Україні; УРСР, а потім й Україна стали «піддослідними» різних форм державного правління, особливо їх різноманітних комбінацій; по-друге, зберігається розрив між конституційними нормами й фактичним становищем президента у системі органів державної влади – інститут президентства в Україні є гіпертрофованим – у своїй поточній діяльності він виходить за межі наданих йому повноважень; по-третє, очевидно є неефективність політичних інститутів (у т. ч. інституту президентства) через невизначеність мети модернізаційного курсу країни (імперські інститути в своїй більшості, не змінивши своєї сутності перефарбувалися у національно-українські кольори); по-четверте, в Україні спостерігається слабкість єдиної національної ідентичності: українці на Сході відчувають спорідненість із російською культурою, на Заході – сильніше переймаються питаннями української ідентичності. Ці різні ідентичності ведуть до різного бачення потреб зовнішньої й внутрішньої політики, на цьому тлі йдеться про розмежування нації на два табори. Усе це впливає на становлення інституту президентства в Україні (громадяни ідентифікують президента не з національним, а регіональним лідером). По-п'яте, досі залишається неясною траєкторія розвитку інституту президентства – чи відбуватиметься його демократизація (нині з'явився для цього реальний шанс – прим. автора), чи він дрейфуватиме і далі в напрямку авторитаризму, достатньо поширеному на пострадянському просторі.

Література:

1. Дем'яненко Б. Л. Генезис інституту президентства в Україні / Б. Л. Дем'яненко // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К. : Український центр політичного менеджменту, 2010. – Вип. 19. – С. 24-38.
2. Дем'яненко Б. Генезис інституту президентства в Україні : підсумки президентської каденції Л. Кравчука, Л. Кучми, В. Ющенко / Б. Дем'яненко, В. Дем'яненко // Сучасна

- українська політика. – К. : Вид-во «Центр соціальних комунікацій», 2011. – Вип. 23. – С. 82-97.
3. Кармазіна М. С. Президентство : український варіант / М. С. Кармазіна. – К., 2007. – 365 с.
 4. Кравчук Л. «Маємо те, що маємо» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : // <http://www.president.org.ua/>.
 5. Бойко В. Що таке кучмізм? Частина шоста / В. Бойко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.obozrevatel.com/>.
 6. Кучма і «кучмізм» як явище. Експерти «Дня» про політичне десятиліття (1994-2004) // День. – 2005. – 6 травня. – С. 6.
 7. Видрін Д. Епоха Президента Кучми (і трішки згодом) / Дмитро Видрін // Дзеркало тижня. – 2003. – № 37. – 27 вересня. – С. 4.
 8. Дем'яненко Б. Л. Генезис інституту президентства в Україні : попередні підсумки президентської каденції В. Ющенко / Б. Л. Дем'яненко // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К. : Український центр політичного менеджменту, 2010. – Вип. 20. – С. 159-173.
 9. До 2017 року кількість військовослужбовців у державі планують скоротити зі 180 тисяч до 122. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : // <http://www.misto-tv.poltava.ua/>.
 10. Политолог : России не выгоден «мягкий авторитаризм» Януковича. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : // <http://www.regnum.ru/>.
 11. Пішов четвертий рік Януковича... [Електронний ресурс]. – Режим доступу : // <http://www.wz.lviv.ua/>.
 12. Суспільно-політична ситуація в Україні : грудень 2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : // <http://www.ratinggroup.com.ua/>.
 13. Див. : Дем'яненко Б. Криза чи деградація : про сутність українського буття періоду незалежності / Б. Дем'яненко // «Гілея : * науковий вісник». Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К. : ВІР УАН, 2013. – Випуск 75 (№ 8). – С. 485-488.

Дем'яненко Б. Л. Эффективность/неэффективность института президентства в современной Украине

В статье исследуется эффективность /неэффективность института президентства в современной Украине в контексте анализа президентских каденций Л. Кравчука, Л. Кучмы, В. Ющенко и В. Януковича.

Ключевые слова: *институт президентства, президентские полномочия, президентская власть, президентская каденция.*

Demyanenko B. Effectiveness/ineffectiveness of the institute of presidency in modern Ukraine

The article examines the effectiveness/ineffectiveness of the presidency in modern Ukraine in the context of the analysis of the presidential cadences L. Kravchuk, L. Kuchma, V. Yushchenko and V. Yanukovich.

Keywords: *the institute of presidency, presidential credentials, presidential power, presidential tenure.*

УДК 17.02:32(4/9)

Джиджеишвили Кетеван Мамиевна,
ассоциированный профессор Грузинского Технического Университета
(Грузия, г. Тбилиси)

ПРОБЛЕМА ОТНОСИТЕЛЬНОСТИ ПОЛИТИКИ И МОРАЛИ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ

Исследуются проблемы включения морали в политику и смещения акцентов этого явления в глобальной политике XXI столетия.

Ключевые слова: политика, дилемма моральности политики.

Вопрос относительности политики и морали в глобальной политике XXI столетия остается одной из важнейших проблем. Дилеммы моральности политики в связи с его результатами еще актуальны, хотя по сравнению с предыдущими столетиями акценты несколько изменились.

Идею включения морали в политику впервые встречаем в теории международных отношений в трудах представителей одной из старейших школ – либерализма: Джона Локка, Иммануила Канта, Жана-Жака Руссо, Джона Стюарта Милля, Адама Смита, Давида Рикардо. Впервые было подчеркнуто естественное стремление человека к сотрудничеству и миру, ориентация на справедливость и мораль (поэтому называют этот подход идеализмом). На мировой арене кроме силовых законов стали считаться с другими факторами, в частности, с моралью и экономикой. Либеральный подход успешно стали применять в начале XX века, когда 28-ой президент Вудро Вильсон однозначно сориентировался на открытость внешнеполитической деятельности и дипломатии, а также на мораль и сотрудничество во внешней политике.

В конце XX века теоретики неолиберализма: Коэн, Най и другие постарались найти новые формы коммуникаций современного мира и новые отношения, так как закономерность национальных интересов постепенно теряет прежнее значение. В истории немало примеров жертвования интересами ради моральных принципов. Во время II мировой войны Дания стала иллюстрацией этого соображения. Несмотря на то, что она была оккупированной, фашистское государство дало ей широкую политическую независимость. С целью защиты граждан еврейского происхождения, а также других беженцев, правительство Дании открыто объявило свой отказ от выполнения того приказа немцев, который предусматривал изоляцию евреев от остальных сограждан и, соответственно, подверг себя опасности. В результате такой необыкновенной стойкости датчане создали экстраординарный барьер немецкой истребительной машине: этим власти Дании отказались от сотрудничества с немцами и население единодушно объединилось для спасения евреев. Такие действия датчан были очень редки. Хотя в нынешний период государства часто поступают по-альтруистски, например, дают приют тем беженцам, бежавшим от политического изгнания, экономической катастрофы или гражданской войны.

Идеалисты воспринимают реалистов циниками, в ответ на это реалисты называют идеалистов наивными. Хотя, наверное, все они правы, так как в большинстве случаев, внешняя политика государства включает как идеалы, так и собственные интересы. Например, план маршала в любом случае был великодушным. Более того, сам Уинстон Черчилль, который взвешивал каждое сказанное им слово, называл его «самым бескорыстным действием». Но план маршала также соответствовал послевоенной стратегической политике статус-кво Соединенных Штатов Америки и ставил целью создание стабильного западноевропейского общества, который смог бы предотвратить военную агрессию и внутренний переворот. Со своей стороны, Германия оказала огромную помощь России в 1991-92 гг. частично гуманитарными мотивами, частично от страха, что процессы, происходящие в ослабевшей России, вызовут дестабилизацию Западной Европы,

следовательно, перемещение большого количества беженцев в направлении Германии [1, с. 441]. К сожалению, в сегодняшнем мире все чаще наблюдаются случаи манипулирования моралью. В условиях существования международного права великие державы успешно или безуспешно, но все равно стараются идти в ногу с цивилизованным Западом, воздерживаются от игнорирования моральных норм, признанных международным правом и часто прикрываются под маской морали. Яркий пример этого – оккупация и аннексия Грузии Россией, обусловленные бескорыстной заботой «о спасении грузинского народа от физического уничтожения», захват Средней Азии с целью «оцивилизации дикарей», проведение политики «интернациональной помощи» в Анголе, Мозамбике, Эфиопии, а впоследствии в Афганистане для военно-оккупационных кампаний, ныне «спасение» осетин от грузинской агрессии и геноцида».

В СССР господствовала теория, которая утверждала, что социалистические государства вообще не имеют стремлений к войне, не допускалась возможность междоусобиц. История II половины XX века свидетельствует обратное. Хотя, в свое время, социалистические государства для всех таких войн находили «убедительное» объяснение. Например, в 1970-ых гг. конфликт между Китаем и Вьетнамом разразился только лишь потому, что ни одна страна-участница не достигла уровня развитого социализма, а ввод советских войск в Венгрию (1956) или Чехословакию (1968) оправдывали необходимостью спасения социализма. Точно так же, как сегодня оправдывают определенные силы в современном мире военные конфликты или вооруженное противостояние: как-будто оба государства (Греция и Турция) или одно из них (Аргентина-Великобритания) не до конца демократичны. А также военное вмешательство США (Гренада, 1968) или группы стран НАТО (Югославия, 1999) во внутренние дела других государств объясняется необходимостью восстановления демократии [2, с. 104].

К сожалению, в современной глобальной политике нет универсальных технологий защиты от манипулирования моралью. В связи с этим все чаще задаются вопросы. Например: ясно, что сегодня невозможно обеспечение универсального применения принципа вмешательства «гуманитарными мотивами». В первую очередь, никто не рискнет вмешаться в дела ядерного государства даже тогда, если неоспорима «гуманитарная катастрофа». С нарушением прав человека можем столкнуться во многих странах, а мировое сообщество и великие державы просто физически не смогут вмешаться в каждый конкретный случай. В условиях отсутствия универсальности, естественно, возникает вопрос: Почему вмешиваются в дела отдельных государств, а в других – нет? Несмотря на такие проблемы, в современном мире вопрос относительности морали и политики в отличие от прежних периодов не является разделяющей линией теоретических школ либерализма и реализма. В глобальной политике все большей популярностью пользуется концепция «мягкой силы», которая наряду с идеализмом включает определенные компоненты реализма. Поэтому ее не игнорируют ни неореалисты, ни неолибералы.

Сам термин «мягкая сила» в научный и политический оборот внес американский ученый Джозеф Най в 1990 году. Он доказал, что для достижения своих целей не обязательно использование государством военного и экономического влияния в том случае, если культурные, научные, дипломатические и образовательные факторы работают на создание привлекательного имиджа государства. Если в основу жесткой силы лежит намерение или угроза, основы мягкой силы более широкие. В арсенале такой тактики используются: экономические и военные помощи, привилегии, захват информационного пространства.

Политика «мягкой силы» – новое явление во внешней политике и дипломатии США. Она была сформулирована в период «холодной войны». Дж. Най заметил, что «победа в «холодной войне» была обусловлена стратегиями воздержания, в которых использовались как мягкие, так и жесткие силы» [3, с. 44].

В протистоянні з Советським Союзом США сумів вивести антагонізм за рамки воєнного протистояння. Використовуючи своє переваження, він активно наступав в економічній, культурній, технологічній і інформаційній сферах. В 1981 році, в час виступу в Парламенті Англії Р. Рейган сказав: «В даний момент завершення війни залежить не від гранат і ракет, а від ідей і воєнних засобів. Життєдіяльність політична і ідеологічна гнучкість, динамічність економіки і привабливість культурного значення стали вирішальними факторами».

Візнання того, що і моральність, і сила можуть зіграти визначену роль в міжнародних відносинах, свідчить про те, що широке розуміння національних компонентів повинно включати обидва компоненти. Крім того, поширення по всьому світу таких моральних принципів, як свобода, демократія і права людини, представлені важливими компонентами національних інтересів демократичних держав. Данна ідея ґрунтується на допущенні, що зовнішня політика, яка є байдужою до відношення до моралі, моральності, не може бути морально виправдана; вона також ґрунтується на утилітарному мисленні, що світ, який складається з демократичних держав, уважає свободу і права громадян, буде більш безпечним. Національні інтереси демократичних держав часто включають як елементи ідеалізму, так і реалізму. Це вказує на істинність: сила без справедливості – просто вигода, тоді як мораль без сили просто краще намірення.

Література:

1. თ. მახმუდაძე. გავიგოთ პოლიტიკა, თბ., 2010
2. ჯ. გაბოვიძე, ეროვნული უსაფრთხოების ძირითადი პრობლემები, თბ., 2007.
3. D.A. Baldwin, Neorealism and Neoliberalism (New York: Columbia Univ. Press), 1999.

Джиджеішвілі К. М. Проблема відносності політики і моралі в сучасному світі

Досліджуються проблеми включення моралі в політику і зміщення акцентів цього явища в глобальній політиці XXI століття.

Ключові слова: політика, дилема моральності політики.

Jijeishvili Q. Issues regarding politics and morality in the modern world

We study the problem of inclusion of morality in politics, and shifting the focus of this phenomenon in global politics XXI century.

Keywords: politics, morality policy dilemma.

УДК 323.25+316.3]:321.74“713”

Зеленько Галина Іванівна,

доктор політичних наук, професор, провідний науковий співробітник Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І.Ф. Кураса НАН України

ТЕХНОЛОГІЇ СПРИЯННЯ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: ПРАКТИКИ ПОСТКОМУНІСТИЧНИХ КРАЇН

У процесі становлення громадянського суспільства тільки держава має право видавати нормативно-правові акти, створюючи нормативно-правовий простір для діяльності громадських організацій. Це дає можливість формувати державні програми сприяння розвитку громадянського суспільства. У даній публікації ставиться за мету оглянути основні складові державних програм у країнах ЦСЄ та Україні.

Ключові слова: громадянське суспільство, технології розвитку громадянського суспільства, державна стратегія розвитку громадянського суспільства.

Трансформаційні процеси у посткомуністичних країнах з-поміж іншого супроводжуються сплеском громадянського суспільства. Ренесанс громадянського суспільства супроводжується своєрідним відвойовуванням ним сфер компетенції у держави. Тим більше нестандартною виглядає ситуація активного залучення держави до його розбудови, адже, як свідчать наукові теорії розвитку громадянського суспільства, – втручання держави суперечить самій ідеї громадянського суспільства, як системи самоорганізованої. Водночас у процесі становлення громадянського суспільства не можна оминати державу, яка єдина має право створювати нормативно-правовий простір для діяльності громадських організацій. Це дає можливість формувати державні стратегії побудови громадянського суспільства.

Характеризуючи рівень розвитку громадянського суспільства у країнах молодій демократії слід брати до уваги, що кількісні та якісні показники його розвитку істотно відрізняються. Це пов'язано з тим, що у фазі лібералізації авторитарного режиму (1980-і – поч. 1990-х рр.) у країнах ЦСЄ з різним рівнем інтенсивності відбувалося поживлення громадянської активності, що в літературі було названо «весною громадянського суспільства». Однак громадянська активність мала переважно неінституціоналізовані форми. Це означало, що такі рухи були вкрай емоційними, створювалися з метою повалення режиму, проведення люстрації, зміни форм приватизації тощо. Зазвичай такі рухи по досягненню мети зникали з суспільно-політичного простору або ж реєструвалися у якості громадської організації. Для порівняння наведемо дані кількості громадських організацій у ряді країн. Таб. 1. **Загальна кількість громадських об'єднань у тому числі з місцевим статусом по країнах (станом на 1.01.2013)**

Країна	Україна	Росія	Білорусь	Угорщина	Польща	Німеччина
к-сть ГО без політ. партій	86 255 [1]	1049496263 [2]	63 744 [3]	65 000 [4] (станом на 1 .01.2011)	83 000 [5]	580 298 [6] (станом на 1.01.2012)

За логікою становлення громадянського суспільства очевидний сплеск громадянської активності з наступним зростанням кількості і громадських організацій, і політичних партій відбувається саме у періоди політичних криз або ж з прийняттям державами стратегічних державних рішень. У країнах ЦСЄ це було пов'язано з набуттям членства у ЄС та НАТО, у періоди світових економічних криз, виборчих кампаній. В Україні такі злети припадають на періоди найгостріших політичних криз, зокрема початок 2000-х рр. (акція Україна без Кучми»), під час «помаранчевої революції», суспільно-політичної кризи 2013-2014 рр. Причому саме такі події сприяють вдосконаленню якісних характеристик громадянського суспільства, а саме форм діяльності, механізмів інтеракцій держави та громадянського суспільства, інтенсивності та форм самоорганізації.

З огляду на те, що у країнах ЦСЄ демократія, яка будується, є «демократією участі», зусилля держави спрямовувалися саме на розвиток громадянської участі. Причому практика цих країн демонструє, що використання державою технологій розвитку громадянського суспільства не суперечить ідеї громадянського суспільства. А за наявності політичної волі політичних акторів і розуміння меж «державного втручання» може бути цілком дієвим засобом стимулювання розвитку громадського сектору.

Основні технології, які використовуються у країнах ЦСЄ, є технологіями стимулювання участі громадян, зміцнення організацій громадянського суспільства та соціального підприємництва. Спільною рисою країн ЦСЄ є те, що протягом двадцяти років було прийнято всеохоплюючі (наскрізні) документи, спрямовані на розвиток громадянського суспільства, причому в Угорщині, Польщі та Чехії це односторонні проекти. Для проведення аналогій з Україною скористаємося дослідженням, проведеним у межах проекту ПРООН у 2011 р. [7].

Польща. У Польщі сучасні ОГС свої витoki беруть із КОР (Комітет захисту робітників), а пізніше профспілки «Солідарність», яка на початку 1980-х рр. налічувала більше 9 млн. членів.

Зі зміною політичного режиму у Польщі тривалий час діяльність ОГС регулював Закон про суспільно корисну діяльність та волонтерство. Цей закон став основою для прийняття Національної стратегії розвитку громадянського суспільства та підтримки Фонду громадських ініціатив, які забезпечують ключові елементи підтримки громадянського суспільства у Польщі у поточний час. У 2003 р. було прийнято Закон про суспільно корисну діяльність та волонтерство серед представників урядових структур та ОГС. Законом визначалась нова категорія – суспільно корисні організації (СКО). Закон встановлює вищі стандарти, яким повинні відповідати ОГС, які претендують на цей статус. По-перше, така організація повинна проводити діяльність в одній із 33 сфер, перелічених у законі. Серед інших, до цих сфер належать: соціальна та благодійна діяльність; сприяння інтеграції та реінтеграції на ринку праці уразливих до соціального відчуження осіб; підтримка різних груп меншин та місцевих спільнот; та просування культури і освіти. Рада Міністрів може додавати нові категорії суспільно корисної діяльності урядовими постановами. Закон було спрямовано на організацію взаємовідносин між урядом та сектором ОГС, організація та зміцнення механізмів підтримки НУО з державних джерел, врегулювання сфери волонтерства та створення діалогу на основі громадянства.

До головних сфер регулювання Закону про суспільно корисну діяльність належать такі: умови виконання суспільно корисної роботи організаціями та установами державної адміністрації; умови замовлення виконання державних завдань на користь суспільства; критерії для отримання статусу СКО неурядовими організаціями; умови для виконання сплачуваної та безоплатної роботи на користь суспільства; нагляд за роботою на користь суспільства; умови для послуг, які надаються волонтерами та обов'язки бенефіціарів.

На думку авторів дослідження, який ліг в основу цієї публікації, Закон став важливим кроком у поліпшенні взаємовідносин між ОГС та державними установами, особливо на місцевому рівні. Проте його реалізація була пов'язана й з деякими проблемами, особливо у зв'язку з тим, що хоча цей закон і давав нову правову базу і містив чітко визначені процедури замовлення виконання державних завдань на місцевому рівні, він не міг усунути ряд стримуючих факторів (таких як взаємна недовіра, незацікавленість з боку місцевих урядових структур або недостатня сталість ОГС, тощо). Фактично, запроваджені законом стимули (право ОГС ініціювати укладання контрактів про надання державних послуг) також не відповідали очікуванням, оскільки вже встановилась практика, коли місцеві органи влади замовляли (ініційовані ОГС) послуги державним підрядникам з використанням тендерної процедури, передбаченої законом. Були також аналогічні проблеми і з реалізацією відсоткового механізму, який прийняли «пакетом» разом із цим законом. Таким чином, незважаючи на запроваджену новим законом прогресивну правову базу, прогрес у його реалізації був повільнішим, ніж очікувалося.

У 2005 р. була прийнята перша Стратегія розвитку громадянського суспільства (SWRSO) [8]. У стратегії визначено цілі та завдання для підсилення залучення громадськості та ОГС у Польщі, як і в сусідніх країнах) на середньострокову перспективу (2007 – 2013 рр. - програмний цикл фондів ЄС). Її головним результатом стало встановлення основи для створення т.з. «Фонду громадських ініціатив» - урядової програми підтримки ініціатив громадянського суспільства згідно з наведеними у стратегії пріоритетами. Але, на думку польських експертів, цьому документу бракувало конкретних механізмів реалізації: «Динамізм процесу розвитку не дозволяє давати чіткі та однозначні відповіді. Але це відкриває шлях для обмірковування фундаментальних цілей та принципів, що є необхідною передумовою для будь-якого масштабного проекту. Так що цей документ має сприйматись як запрошення до дискусії щодо характеру Стратегії розвитку громадянського суспільства та щодо її введення в дію».

Тому у 2008 р. було прийнято резолюцію про затвердження Стратегії розвитку громадянського суспільства на 2009-2015 рр. та резолюцію про затвердження Національної оперативної програми Фонду громадянських ініціатив на 2009-2013 рр. У новому документі визначено три головні стратегічні цілі розвитку громадянського суспільства: досягнення оптимального рівня участі громадян у громадянському житті; якісний та кількісний розвиток інститутів громадянського суспільства; підвищення ефективності функціонування держави в її взаємовідносинах з ОГС та громадянами.

Як і в аналогічних документах сусідніх країн, було визначено пріоритети та конкретні заходи реалізації, а також система моніторингу та загальні індикатори для результатів. Крім того, у Польщі було прийнято Оперативну програму громадянського суспільства (Фонду громадянських ініціатив), яка стала невід'ємною складовою Політичної основи (стратегії) національного розвитку ЄС, а відповідно і ресурси виділяються на період програмного циклу. Загалом у Польщі структура органів, які задіяні до сприяння розвитку громадянського суспільства, надзвичайно розгалужена.

Допомога в рамках ФІО розподіляється за допомогою відкритих конкурсів грантів. Прийнята процедура проста і ґрунтується на перевірених механізмах (замовлення державних послуг визначається Законом про суспільно корисну діяльність та волонтерство; форми грантових пропозицій, угод та звітів визначаються резолюцією міністра економіки, праці та соціальної політики від 29 жовтня 2003 р. та інституції (Міністерство соціальної політики та Рада з питань суспільно корисної діяльності – консультативний та аналітичний орган при міністрі, відповідальному за сферу соціального забезпечення)) [9].

Головним органом, уповноваженим контролювати реалізацію Закону про суспільно корисну діяльність та волонтерство, є Польська рада з питань суспільно корисної діяльності, утворена згідно з Законом про суспільно корисну діяльність, прийнятим у 2003 р. Ця рада почала повноцінно працювати у 2004 р.; вона є консультативним органом при міністрі економіки, праці та соціального забезпечення, який відповідає за реалізацію та моніторинг Закону про суспільно корисну діяльність. Її функції обмежуються дорадчою роллю та формуванням точок зору, особливо що стосується реалізації Закону про суспільно корисну діяльність, Рада виконує роль платформи, яка дозволяє неурядовому сектору висловлювати свої інтереси та міркування державній адміністрації в організований спосіб і в рамках існуючої правової бази. У такому сенсі, Рада є важливою формою інституціоналізованого громадянського діалогу, яка доповнює дві інші вже існуючі його форми: соціально-економічну тристоронню комісію (форум для дискусій між державною адміністрацією, профспілками та організаціями приватних роботодавців) та Об'єднаний комітет центрального та місцевих урядів. Створення Ради суспільно корисної діяльності розширює базу соціального партнерства з охопленням громадських організацій: асоціацій та фондаций, які працюють задля досягнення важливих соціальних цілей і в інтересах суспільства.

Рада проводить моніторинг реалізації Закону про суспільно корисну діяльність, а також виконує роль посередника між організаціями та державними адміністраціями у разі виникнення конфліктів у процесі реалізації закону.

Прийнята у 2008 р. SWRSO передбачає деталізований механізм моніторингу, а також переліки конкретних заходів та цільових показників, які мають оцінюватись і щодо яких має подаватись відповідна звітність. У цьому документі визначаються 4 пріоритетних напрямки і для кожного напрямку передбачені конкретні заходи.

Угорщина. Переважно більшість ОГС у цій країні (87,5%) експерти відносять до «класичних НУО» – іншими словами, до незалежних приватних неприбуткових організацій. Решта (12,5%) – це організації представництва інтересів (наприклад, профспілки) та квазі-НУО (неприбуткові компанії та створені державою громадські фундації). Протягом 1990-х рр. сектор громадянського суспільства в Угорщині розвивався органічно, без якихось серйозних загроз з боку уряду, та у відносно швидкий та прогресивний спосіб порівняно з іншими колишніми соціалістичними країнами. Законодавці все більше визнавали послуги,

що надаються ОГС; вони почали розглядати такі організації в якості важливих учасників системи соціального забезпечення та застосовували накопичені такими організаціями досвід і кваліфікацію. В той же час, за висновками експертів, формалізована участь ОГС у процесах розробки політики та прийняття рішень була в Угорщині проблемним питанням, оскільки уряди не завжди були відкритими для залучення ОГС у такі процеси. Але, навіть за відсутності чітко визначеного механізму участі, уряд прийняв загалом сприятливу політику та законодавчу базу для ОГС.

Структура надходжень ОГС в Угорщині така: надходження від економічної діяльності; надходження, пов'язані з місією організації. Проте тільки у 1996-97 рр. було запроваджено ряд законів, які відображали прогресивну політичну базу для ОГС. До цих законів належали т.з. «одновідсотковий закон», який дозволяє платникам податків виділяти 1% свого податку на прибуток для НУО, яка застосовує громадський контроль в якості головного визначального принципу, що сприяє поліпшенню комунікаційної практики ОГС; Закон «Про суспільно корисну діяльність», який створює стимули для застосування ОГС практики високої прозорості. У ці роки були також створені фонди різних міністерств для підтримки ОГС, а у кінці 1990-х років був прийнятий закон, згідно з яким певним ОГС передавали права власності на майно колишньої Соціалістичної партії.

Проте, на думку авторів дослідження, найважливішою подією у цій сфері було прийняття Стратегічного документа уряду Угорщини по громадянському суспільству на 2002-2006 рр., яким було задекларовано принципи співпраці між урядом та ОГС і створено для цього відповідну базу. Були також встановлені цільові показники для часткового моніторингу протягом наступних років.

Ключове ж положення принципів Громадянської стратегії уряду було сформульовано у Програмі уряду: «Держава розглядає автономне громадянське суспільство як партнера». Відповідно, у цьому документі міститься ряд принципових заяв, спрямованих на визнання важливості на «доданої вартості» громадянського суспільства і неприбуткового сектору; наводиться аналіз ситуації у секторі ОГС і поточних потреб ОГС; та запроваджується ряд законодавчих і політичних заходів у зв'язку з цими потребами.

Одне із основних положень цього документу ілюструє загальній підхід політичного керівництва до громадянського суспільства: «Демократія та національна солідарність не можуть існувати без соціального діалогу, без добре функціонуючої системи представництва інтересів та сильного громадянського суспільства. Угорщина майбутнього зможе забезпечити безпеку та добробут своїх громадян лише якщо їхні інтереси та сподівання будуть представлені в організованій формі, а громадське життя буде ґрунтуватись на співпраці та солідарності. Угорський неприбутковий сектор уособлює такі гуманістичні цінності як незалежність, індивідуальна ініціатива, плюралізм та солідарність». Конкретні заходи, визначені у Стратегії були такі: перегляд чинного законодавства щодо правових форм ОГС; перегляд статусу суспільно корисної діяльності та відсоткового закону; диференціацію вимог до звітності ОГС в залежності від розмірів бюджету; збільшення урядових ресурсів, що виділяються на підтримку ОГС; перегляд законодавчої бази, пов'язаної з виконанням ОГС урядових завдань і забезпечення ОГС необхідними ресурсами для виконання цих завдань; зворотна реорганізація квазі-НУО в урядові фонди з безпосереднім наглядом; створення Національного громадського фонду в якості механізму для покриття інституційних витрат ОГС (зокрема малих ОГС); збільшення громадської підтримки ОГС за допомогою більших стимулів для пожертв; сприяння розвитку волонтерства за допомогою нового законодавства; підтримка розвитку динамічної інфраструктури для ОГС (дослідження сектору, наукова підготовка для керівників ОГС, центри підтримки громадянського суспільства, розвиток інформаційних технологій, тощо) [10].

Зрештою набір цих заходів призвів до збільшення та розвитку безпосередньої бюджетної підтримки для ОГС – збільшення частки надходжень сектору ОГС з урядових джерел до 40% та створення Національного громадянського фонду.

Проте експерти відзначають, що реальний ефект від проведених заходів був (і досі залишається) сумнівним. Так, Національний громадянський фонд не досягає своїх задекларованих цілей (для чого він застосовує державні кошти) у сфері розвитку громадянського суспільства. Ряд наведених у цьому документі загальних принципів та цільових показників залишилися без серйозних інструментів або механізмів реалізації, а у деяких випадках урядова політика навіть була спрямована всупереч задекларованим у документі намірам (зокрема що стосується підтримки виконання ОГС урядових завдань – з часом вона скорочувалась).

Чехія. Сектор ОГС у цій країні включає громадські асоціації (найчисельніші), фундації, фонди пожертв, суспільно корисні інституції, пов'язані з церквами юридичні особи та організаційні підрозділи громадських асоціацій. Передумови до доволі бурхливого розвитку самоорганізації населення стала форма зламу соціалістичної системи (абдикація), для якої характерний вирішальний вплив «вулиці». У 1992 р. у Чехословаччині була утворена Рада фундацій (пізніше Урядова рада у справах неурядових неприбуткових організацій), яка стала виробляти рекомендації для уряду щодо моделі субсидій для сектору ОГС за допомогою схеми грантів для формування недоторканого капіталу, яка фінансується за рахунок надходжень від приватизації. Протягом останніх двадцяти років державна політика у сфері громадянського суспільства проводиться за допомогою таких основних інструментів: 1) Урядової ради у справах неурядових неприбуткових організацій (створена у 1992 р.); 2) Інвестиційного фонду фундацій; 3) Концепції підтримки розвитку неприбуткового сектору [11].

До функцій Урядової ради у справах неприбуткових організацій належить вироблення рекомендацій для уряду, в цілому, і окремих міністерств, зокрема. До її складу входять представники уряду та неурядового сектору у однаковому співвідношенні [12]. До головних сфер компетенції Ради належать такі: «Рада приділяє головну увагу, узгоджує та, через Голову Ради, подає до уряду матеріали щодо НУО, пов'язані зі створенням сприятливих умов для їхнього існування та діяльності»[13]. Зустрічі Ради регулюються процедурними правилами Урядової ради у справах неурядових та неприбуткових організацій. У Раді працюють постійні комітети, кожний з яких має конкретний опис повноважень: комітет у справах регіонів, комітет у справах Європейського Союзу, комітет у справах законодавства та фінансів.

Проте тільки у 1998 р. парламентом було сформоване законодавство, в якому викладалась система фінансування ОГС: фундації у Чеській Республіці повинні мати певний рівень недоторканого капіталу, вони не можуть займатись економічною діяльністю та повинні виконувати ряд жорстких правил прозорості та підзвітності. Такі фундації є прийнятними для подання клопотань про фінансування з приватизаційних фондів, які надавали їм недоторканий капітал. Це, в свою чергу, дозволяло таким фундаціям підтримувати ОГС у відповідних географічних та тематичних областях на постійній основі. Прийнявши таке рішення, держава відіграла роль каталізатора у розвитку громадянського суспільства за допомогою одноразової інвестиції. На поточний час у Чеській Республіці існують біля 300 прийнятних фундацій, які надають гранти, що робить їх найсильнішим сектором фундацій у ЦСЄ, і відповідно, полегшують навантаження на уряд у сфері фінансування малих організацій рівня спільнот, нещодавно створених організацій, інноваційних пілотних проектів та інших високоризикованих або економічно нежиттєздатних філантропічних проектів [14].

На думку авторів вказаного дослідження, Закон про фундації та фонди полегшує визначення юридичних осіб, які можуть отримувати кошти від приватизаційного фонду. У законі визначається поняття «zareєстрованого недоторканого капіталу» як складової

загальних активів фундації, який не може продаватись, використовуватись в якості застави, або свідомо скорочуватись через дії фундації. Закон дозволяє користуватись лише надходженнями, отриманими від недоторканого капіталу, але ці кошти повністю звільняються від податку на прибуток корпорацій, що дозволяє заощадити кошти, не сплачуючи податки. Такі податки складають від 20% до 35% річних прибутків у регіоні, в залежності від типу прибутку [15], наводять висновки експертів автори дослідження [16]. Зрештою після першого раунду ІФФ, 38 фундацій отримали загалом 13 млн. доларів. В рамках другого раунду кошти розподілялись між 64 фундаціями, які отримали 27 млн. доларів. За допомогою ІФФ уряд Чехії прискорив процес капіталізації сектору ОГС. За висновками дослідників, мають пройти десятиріччя, перш ніж соціально відповідальні бізнесові структури або заможні люди можуть створити достатню кількість фундацій для фінансування діяльності, яка традиційно не охоплюється більш масштабними схемами фінансування але є життєво важливою для забезпечення сталості сектору.

Крім того, у 2009 р. була створена Урядова концепція підтримки неприбуткового сектору. Ця концепція містить інформацію про пріоритети, пов'язані з урядовим підходом до підтримки ОГС та узгоджені з Національним планом розвитку і розраховані на середньотермінову перспективу. Концепція визначає мету, цілі і перелік заходів та реформ, які стосуються ролі державних установ у процесі стимулювання розвитку ОГС, включаючи парламент з його законотворчою діяльністю. Додаткова увага у Концепції присвячена питанням фінансування ОГС, укладенню Угоди між урядом та ОГС. Крім того, у Чехії була створена Урядова рада у справах неурядових та неприбуткових організацій, яка забезпечила підвищення рівня участі експертів у виробленні політики сприяння розвитку громадянського суспільства. Вона також здійснює координацію у сфері моніторингу реалізації різних державних стратегій та їхнього впливу на сектор ОГС [17].

Щодо державного фінансування ОГС, то у Чехії існують жорсткі правила і співвідношення адміністративних та програмних витрат (20-80%), обмеження для розподілу грантів (дозволяються лише застосування відкритих громадських схем виділення грантів), жорстка політика для інвестування отриманого капіталу та обмеження, що гранти можуть надаватись лише з отриманих відсотків, а не з самого недоторканого капіталу, тощо. Також у Чехії щорічно публікують дані про державну підтримку, що надається ОГС. Цей аналіз охоплює фінансування не всіх неприбуткових організацій, а лише тих, які Урядовою радою у справах неурядових організацій (RVNNO) класифікуються як «неприбуткові організації» – а саме асоціації та їхні структурні підрозділи (далі – «громадські асоціації»), церкви та релігійні товариства, благодійні організації, фундації та фонди з недоторканим капіталом. Ці дані отримуються головним чином за допомогою комп'ютерної бюджетної інформаційної системи ARIS, яка була створена для зведення даних центральних та місцевих урядових структур до єдиної стандартизованої системи. Створення такого механізму для збирання та розповсюдження даних було однією із головних вимог з боку ОГС, науковців та керівників державного сектору.

Україна. Державна політика сприяння розбудові громадянського суспільства в Україні розвивалася досить хаотично. По суті про формування цілісної державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства можна вести мову тільки зараз, коли сформовано інституційні механізми політики сприяння. Загалом за роки незалежності видано близько тридцяти відповідних нормативно-правових актів. За своїм змістом за способом взаємодії функції державних органів влади, які залучені до реалізації державою стратегій (програм, концепцій) розвитку громадянського суспільства мають як прямий так і опосередкований вплив і згрупувати їх можна за такими напрямками: державне соціальне спонсорство; матеріально-технічне забезпечення і субсидування діяльності благодійних організацій; стимулювання соціальної активності прямим фінансуванням; соціальне спонукання недержавних та індивідуальних спонсорів; механізми системного застосування неекономічної підтримки громадських організацій: інформаційна підтримка (надання

інформації, сприяння в її розміщенні у ЗМІ тощо); методична, консультаційна, організаційна допомога; підтримка кадрового розвитку НДО.

В Україні Державна стратегія розвитку громадянського суспільства була затверджена у 2012 р. Указом Президента «Про Стратегію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та першочергові заходи щодо її реалізації» [18].

Метою Політики є створення більш сприятливих умов, спрямованих на задоволення інтересів, захист прав і свобод людини і громадянина, дальшого становлення громадянського суспільства.... Тобто основною ідеєю, як, видно з аналізу Стратегії, є ідея формування «inclusive democracy» (демократії участі), шляхом сприяння встановленню максимальної відкритості, прозорості та підзвітності суспільству органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування; зростання соціального капіталу для підвищення рівня взаємодовіри та взаємодії у суспільстві тощо [19]. Задля реалізації окреслених у Стратегії завдань і досягнення визначених результатів було окреслено коло завдань державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства: приведення національного законодавства щодо діяльності інститутів громадянського суспільства у відповідність з європейськими стандартами; конституційне закріплення основ взаємодії НГО з органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування; сприяння становленню та розвитку мережі інститутів громадянського суспільства; налагодження ефективної взаємодії інститутів громадянського суспільства і держави; забезпечення участі громадянського суспільства та його інститутів у процесах формування і реалізації державної, регіональної політики.

Також Стратегією передбачено спрощення ряду юридичних процедур, які регламентують утворення та діяльність інститутів громадянського суспільства, зокрема: строків реєстрації НГО; розширити права іноземців та інших осіб на об'єднання тощо.

Серед механізмів громадської участі та контролю визначено такі: проведення систематичних консультацій з громадськістю, сприяння роботі громадських рад; проведення громадських експертиз діяльності органів влади та ін. [20].

З огляду на специфіку взаємин держави та суспільства в Україні, особливо знаковими положеннями Стратегії є забезпечення державного моніторингу та оцінки проектів і заходів, здійснюваних інститутами громадянського суспільства за рахунок коштів Державного бюджету України та місцевих бюджетів, на основі публічного відпрацювання критеріїв такої оцінки. Важливість цього положення зумовлена тим, що Україна страждає на хронічну безконтрольність влади з боку громадськості. Відсутність механізмів громадського контролю та недосконалість механізмів політичної відповідальності за роки незалежності поглибили політичне відчуження громадян і влади, що унеможливило реалізацію будь-яких реформ. Вони попросту саботуються або ігноруються громадянами. Таку ситуацію можна виправити шляхом створення механізмів урахування громадської думки і впливу громадян (у формі організованих інтересів) на формування державної політики.

Однак недоліком Стратегії є те, що вона містить ряд положень, які звучать вкрай абстрактно, зокрема, положення про прагнення реалізувати Європейські норми контролю за діяльністю органів виконавчої влади (вони досить різні і не є універсальними); по-друге, пропонувані зміни, які вкрай необхідні, але виконання яких є маловірогідним – зокрема, це стосується внесення положень до конституції, оскільки стратегією передбачено конституювання системи взаємин влади та громадянського суспільства, тому й потребують врегулювання у інший спосіб; по-третє, поки що відсутні певні часові рамки, бодай орієнтовні, у які б планувалося внести зміни у конкретні нормативно-правові акти.

Система інституційного забезпечення зазначеної політики передбачає механізми її реалізації [21]. Так, реалізація положень Стратегії, виконання Плану першочергових заходів, щорічних планів, моніторинг та оцінка стану їх виконання здійснюються органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування. А моніторинг та оцінка стану виконання Плану першочергових заходів, щорічних планів, аналізування ефективності

реалізації Стратегії, підготовка пропозицій щодо актуалізації її положень, коригування Плану першочергових заходів, щорічних планів покладаються на Координаційну раду.

Важливо, що умовою реалізації положень Стратегії є участь представників інститутів громадянського суспільства шляхом членства у Координаційній раді; подання Координаційній раді, органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування пропозицій щодо реалізації Стратегії; залучення їх органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування до виконання заходів із реалізації Стратегії; здійснення моніторингу, оцінки та громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо реалізації Стратегії, виконання Плану першочергових заходів, щорічних планів.

Варто зазначити, що в межах діяльності Координаційної ради з питань розвитку громадянського суспільства утворено моніторингову групу щодо реалізації Закону України «Про громадські об'єднання», до складу якої увійшли представники органів влади та інститутів громадянського суспільства. Цією групою здійснюється аналіз дотримання органами реєстрації вимог згаданого Закону та підзаконних актів під час виконання реєстраційних дій.

Система інституційного забезпечення політики підтримки розвитку громадянського суспільства і забезпечення прав і свобод людини і громадянина була доповнена Указом Президента «Про забезпечення умов для більш широкої участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» (2013 р.). Цим Указом до пріоритетних завдань Кабінету Міністрів України, центральних та місцевих органів виконавчої влади було віднесено питання, пов'язані зі «створенням ефективних організаційних та правових умов для всебічної реалізації громадянами конституційного права на участь в управлінні державними справами, забезпеченням відкритості діяльності органів виконавчої влади, врахуванням громадської думки у процесі підготовки та організації виконання їх рішень, підтриманням постійного діалогу з усіма соціальними групами громадян, створення можливостей для вільного та об'єктивного висвітлення усіх процесів у цій сфері ЗМІ» і відповідно, деталізовано функції цих органів і окремих посадових осіб у реалізації зазначеної політики [22].

Висновки. Наразі слід констатувати, що рейтинг розвитку громадянського суспільства в Україні (2,75 бала за семибальною шкалою, де найвищий показник – 1, найнижчий – 7), який обчислюється Freedom House, значно кращий, ніж в інших пострадянських країнах (окрім країн Балтії): аналогічний показник за 2012 р. коливається від 3,25 бала в Молдові до 7 балів у Туркменістані і Узбекистані. При цьому відповідний рейтинг Російській Федерації становить 5,5 бала, Білорусі – 6,5 бала. Водночас в Естонії, Латвії, Литві, Словаччині, Чехії він складає 1,75 бала, у Польщі — 1,5 бала, у Словенії – 2 бали, в Угорщині — 2,25 бала.

Проте заглиблення в українську практику демонструє наявність істотних розбіжностей між зафіксованими положеннями та здатністю власне владних органів їх виконувати. Їх нездатність обумовлена, на наш погляд, насамперед недостатнім професійним рівнем держслужбовців; по-друге, браком організаційних та кадрових ресурсів у представників власне громадських організацій; по-третє, браком фінансових ресурсів і у владних органів, і у громадських організацій. Причому якщо по перших двох положеннях робити висновки можна тільки гіпотетично – пройшло надто мало часу, щоб мати точні підрахунки. То по третій позиції достатньо було проглянути на предмет видатків на реалізацію Стратегії розвитку громадянського суспільства регіональні бюджети. Так, тільки у 5 регіонах України у місцевих бюджетах на 2013 р. були передбачені кошти на її реалізацію [23].

Також політичні практики свідчать про неістотний прогрес у розвитку власне громадянського суспільства. Це пояснюється рядом причин, а саме: по-перше, низький рівень обізнаності громадян, які стосуються нововведень; по-друге, попри деталізацію сфер компетенцій та відповідальності органів державної влади та окремих посадовців стосовно

сприяння розвитку громадянського суспільства, механізми реалізації цієї політики залишаються недосконалими. Це стосується насамперед відсутності (неможливості) застосування санкцій за неналежне виконання посадовцем своїх професійних обов'язків з боку громадськості. Тим часом як Стратегією також не передбачено ніякою спеціальною відповідальності її виконавцями крім тієї, що передбачена посадовими інструкціями. Нагромадження ж функцій і заходів призводить до того, що окремі з них губляться у загальній масі, що породжує такі собі «місцеві практики» в її реалізації. Зокрема, органи виконавчої влади звітують за проведену роботу кількістю проведених конференцій, публічних обговорень, семінарів, тобто заходів, які не мають належних наслідків. Відсутність методики реалізації стратегії, по-перше, відсутність методики контролю за її реалізацією, і зрештою, відсутність відповідальності посадовців за «приписки» у звітності породжує профанацію у реалізації стратегії.

Такі висновки підтверджує й той факт, що в Україні існує істотна відмінність між кількістю зареєстрованих громадських організацій та кількістю фактично діючих. Так у 2012 р. про результати своєї діяльності протягом року органам державної статистики прозвітувало 25297 центральних органів громадських організацій, що складає тільки 39,7% від загальної кількості центральних органів громадських організацій, легалізованих реєструючими органами [24]. Натомість інші не були знайдені за реєстраційними адресами і додаткові відомості про їхнє розташування невідомі. Тобто наведені цифри свідчать, що переважна більшість громадських організацій України існують формально, - вони зареєстровані, але фактичної діяльності не проводять.

За оцінкою експертів, лише близько 1% економічно активного населення України працює у НУО. У Чехії та Угорщині цей показник є майже удвічі більшим (1,7% та 2% відповідно), у Німеччині більший майже у 7 разів (6,8%). Низька працевлаштованість в органах громадянського суспільства обумовлена, на наш погляд, недостатнім залученням громадських організацій до надання соціальних послуг.

Однак основна відмінність вітчизняної стратегії від країн ЦСЄ у тому, що у нас фактично акцент робиться га механізмах «включення» НГО, натомість питання надання фінансових можливостей залишилося поза межами уваги. По суті джерела фінансування Стратегією не змінюється. Низька фінансова життєздатність громадських організацій України пояснюється їх значною залежністю від зовнішнього фінансування. У структурі доходів громадських організацій України найбільшим джерелом є благодійні внески нерезидентів, тобто іноземних донорів (21,5% з урахуванням м. Києва та 30,5% загалом) [25].

Благодійні внески підприємств України до громадських організацій у 2010 р. склали лише 15,1%, хоча у 2009 р. такі внески становили з 20,7% доходів громадських організацій. Частка фінансової підтримки з державного чи місцевого бюджетів (у вигляді як грантів, так і відшкодувань за надані послуги) у бюджеті пересічної ОГС України становить 2-3%, пересічної ОГС країн ЄС – 40-60%. Частка фінансової підтримки за рахунок коштів державного та місцевого бюджетів у загальних доходах ОГС України становить лише близько 8% (для порівняння у Чехії – 39%, в Угорщині – 27%, а у Польщі – 24%). Частка доходів від продажу послуг у загальних доходах ОГС України становить 18,7%, тоді як у Чехії цей показник становить 47%, в Угорщині – 55%, а у Польщі – 60%. У цілому структура доходів ОГС України суттєво відрізняється від структури доходів ОГС країн ЄС.

У більшості країн ЄС основним джерелом доходів ОГС є продаж власних послуг та фінансова підтримка з боку держави (загалом до 85%), а благодійні внески складають у середньому не більше 20%. Натомість в Україні доходи від продажу послуг та фінансова підтримка за рахунок бюджетних коштів складають менше 30% загальних доходів ОГС. Частка ОГС у ВВП України становить 0,73%. У Чехії цей показник становить 1,3%, у Франції – 4,2%, Бельгії – 5%, Канаді – 7,9%. Для своєї діяльності громадськими організаціями у 2012 р. з різних джерел було отримано 3,7 млрд. грн. (на 9,6% більше, ніж у 2011 р.). Надходження від благодійності склали 1,6 млрд. грн. або 44,6% від загальної суми

коштів для фінансування діяльності громадських організацій [26]. Тобто майже половина громадських організацій України функціонують на благодійні внески, проте саме така форма фінансування не є систематичною і гарантованою. Тим часом як фінансування від держави займає одне з останніх місць у структурі фінансування громадських організацій. Тим самим громадські організації відчувають дефіцит у фінансуванні і не можуть гарантовано виконувати функції по наданню соціальних послуг, потрапляють у залежність від грантодавців, бізнес-структур, які здійснюють їх фінансування.

З прийняттям ряду нормативно-правових актів, спрямованих на розвиток громадянського суспільства, в цілому рівень інституційної спроможності істотно зріс. Проте форми впливу громадських організацій на органи державної влади не використовуються повною мірою через загальну інерційність суспільства і окремих громадян, невіру у здатність вплинути на ситуацію в країні, а також низькою поінформованістю громадян щодо наявних форм впливу. Тому в Україні й надалі незадовільним є процес формування демократії участі (inclusive democracy).

Аналіз діяльності владних органів також засвідчує істотні зрушення, які відбулися з реалізацією Стратегії розвитку громадянського суспільства. Найбільш позитивними вважаємо підвищення транспарентності органів виконавчої влади завдяки створення офіційних інтернет-сайтів і розміщенню на них суспільно важливої інформації; із запровадженням відповідно до Закону «Про доступ до публічної інформації» можливості прямого запиту громадян з гарантованою відповіддю щодо питань, які мають суспільне значення рівень поінформованості суспільства про державну політику здатен істотно підвищитися; створення громадських рад, консультації з громадськістю поки що незначну результативність у їх діяльності мають високий потенціал через обов'язковість оприлюднення інформації, пов'язаної з їх діяльністю;

Звісно, що рівень впливу інститутів громадянського суспільства на органи державної влади обумовлений також своєрідним «проектним фоном» (рівень розвитку економіки, кількість середнього класу, стан судової системи, фіскальних органів, якість політичної системи тощо). В Україні він через високий рівень корупції та специфічні форми інкорпорації еліт лишається вкрай незадовільним. Тому, приймаючи Державні стратегії та програми, слід мати на увазі, що без якісного покращення «проектного фону» стан громадянського суспільства якісно не зміниться.

Література:

1. Громадські організації в Україні у 2011 році: стат. бюлетень / Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/druk/katalog/kat_u/publposl_u.htm
2. Росія 2013: стратегический справочник / Росстат. – М., 2013. – 62 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступу: http://www.gks.ru/free_doc/doc_2013/rus13.pdf
3. Управление по вопросам некоммерческих организаций / Министерство юстиции Республики Беларусь [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://minjust.by/ru/site_menu/about/struktura/obschestv/
4. Hungary: NGO Programme 2009-2014 / NGO Partnership portal [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ngonorway.org/Beneficiary-countries/Hungary.html>
5. Przewłocka J., Adamiak P., Herbst J. Podstawowe fakty o organizacjach pozarządowych / J. Przewłocka, P. Adamiak, J. Herbst / Stowarzyszenie Klon/Jawor, Warszawa 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ngo.pl/PodstawoweFakty_2012_podsumowanie/#/1
6. Statistisches Bundesamt, Wiesbaden (Einwohnerzahlen). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.destatis.de/DE/Startseite.html>; <http://www.npo-info.de/vereinsstatistik/2011/>
7. Державна політика розвитку громадянського суспільства. Моніторинг ефективності. Європейський досвід. Аналітичний огляд. 2011 рік. – К.: ПРООН, 2012 р.

- [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.undp.org.ua/files/ua_89339Analytical_review_UKR_final.pdf.
8. Strategii Wspierania Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego 2005, документ можна завантажити на сайті <http://www.pozytek.gov.pl/Strategia,Wspierania,Rozwoju,Społeczenstwa,Obywatelskiego,493.html>
9. <http://www.pozytek.gov.pl/The,Civil,Society,Operational,Programs,605.html?PHPSESSID=2df3899464b34d6c7a2291cc1d14d8a2>
10. Державна політика розвитку громадянського суспільства... Вказ. джерело.
11. Там само.
12. http://www.vlada.cz/assets/ppov/rnno/statut_EN_1.pdf
13. Там само.
14. Державна політика розвитку громадянського суспільства... Вказ. джерело.
15. Petr Pajas, The International Journal of Not-for-Profit Law Volume 2, Issue 2, 1999
16. Державна політика розвитку громадянського суспільства... Вказ. джерело.
17. http://www.vlada.cz/assets/ppov/rnno/statut_EN_1.pdf
18. Указ Президента України «Про Стратегію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та першочергові заходи щодо її реалізації» від 24 березня 2012 року. Із змінами, внесеними згідно з Указом Президента № 342/2013 від 25.06.2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/212/2012/>
19. Стратегія державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/212/2012/#n11>
20. Там само.
21. Указ Президента України «Про План заходів щодо реалізації у 2013 році Стратегії державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» від 25 червня 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/342/2013>
22. Указ Президента України «Про забезпечення умов для більш широкої участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» від 31 липня 2004 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/854/2004>
23. Про стан розвитку громадянського суспільства в Україні / «Про внутрішнє та зовнішнє становище України у 2012 році» Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Poslannia_2013-c7954.pdf. - С. 303-304.
24. Державна служба статистики України. Результати діяльності громадських організацій в Україні за 2012 рік. - № 05.6-11/53. - 2013. – 4 червня.
25. Про стан розвитку громадянського суспільства в Україні: доповідь / НІСД, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/public/File/2012_nauk_an_rozrobku/stan_poz_gp_sus.pdf. - С. 10.
26. Державна служба статистики України. Результати діяльності громадських організацій в Україні за 2012 рік. - № 05.6-11/53. - 2013. – 4 червня.

Зеленько Г. И. Технологии содействия развитию гражданского общества: практики посткоммунистических стран

В процессе становления гражданского общества только государство имеет право издавать нормативно - правовые акты, создавая нормативно - правовое пространство для деятельности общественных организаций. Это дает возможность формировать государственные программы содействия развитию гражданского общества. В данной публикации является целью рассмотреть основные составляющие государственных программ в странах ЦВЕ и Украины.

Ключевые слова: гражданское общество, технологии развития гражданского общества, государственная стратегия развития гражданского общества.

Zelenko G. Technologies of Civil Society Development: Practice of Postcommunist Countries

In the process of civil society development only the state has the power to issue regulations, creating a legal space for the activities of NGOs. This makes it possible to form a government program to promote civil society. This publication refers aimed to examine the basic components of state programs in CEE and the Ukraine.

Keywords: civil society, technology, development of civil society, the government strategy for the civil society development.

УДК 321.7:111.82

Остапенко Марина Анатоліївна,

доктор політичних наук, доцент, професор кафедри політичних наук
НПУ імені М. П. Драгоманова

**ЄДНІСТЬ У РІЗНОМАНІТТІ ЯК ОДИН ІЗ ПРИНЦИПІВ ОРГАНІЗАЦІЇ
СУЧАСНОГО ДЕМОКРАТИЧНОГО ЖИТТЯ**

У статті досліджується одна з важливих проблем демократичної організації життя – збереження і підтримка цілісності суспільства за умов його диференціації, пошук моделі співжиття в умовах нових викликів та загроз.

Ключові слова: демократія, демократична культура, плюралістичне суспільство, єдність, культура співжиття.

З кінця ХХ ст. актуальності набула парадигма багатоманітності систем і структур, яка засновується на розумінні цінності людини. Реальністю сучасного життя є феномени диференційованого, плюралістичного суспільства, полікультурності, які посилюються процесами глобалізації, стрімким розвитком інформаційних та комунікаційних технологій, що відкривають кордони, культури, пов'язують континенти тощо. Ці явища і процеси спонукають до осмислення одного з головних питань – як зберегти і підтримувати цілісність (від ціннісної до територіальної) сучасного суспільства, в якому існує безліч інтересів, уподобань, свобода вибору, розмаїття соціальних груп, об'єднань громадян, що і ознаками демократичного життя.

Проблема діалектичного поєднання «єдине – множинність» вирішувалася у визначенні деяких фундаментальних моделей пояснення світоустрою – монізму, дуалізму, плюралізму, ризомоморфізму та інших. Історичний розвиток різних епох вказує на зміну типів світогляду – моністичного, дуалістичного, плюралістичного тощо. Західні науковці зазначають, що ХІХ ст. – це епоха моністичного світогляду, ХХ ст. – епоха плюралістичного світогляду у філософії, методології науки, мистецтві, політиці, ідеології, моралі (як виключення – це запровадження тоталітарного політичного режиму з культивуванням моністичного світогляду). Можна продовжити цей перелік і визнати, що початок ХХІ ст. – це епоха постмодерністського плюралізму, згідно з яким реальність – це світ розмаїття, серій, схожого й переходів.

В європейському контексті після того, як міжнародні структури усвідомили вплив іноземних спільнот (іммігрантів) на поліетнічний та полікультурний характер суспільств актуалізується ідея полікультурності, полікультурного суспільства. Значна частина науковців вважають, що сутність полікультурного суспільства не повинна зводитися до простої сукупності груп і спільнот з різними культурами, мовами, етнічним походженням і релігіями. Це звужує його розуміння. Полікультурне суспільство охоплює не лише наявність різних

груп, а й особливості взаємодії між ними. При чому не лише як відносини за схемою «більшість – меншість», а як відносини між групами, з'ясовуючи за допомогою історії, значення культури кожної з них в суспільстві та зіставляючи її з принципами раціоналізму та свободою совісті, незалежно від того, становить ця група більшість чи меншість суспільства. Також необхідно враховувати те, що, по-перше, подібні відносини потребують формату взаємодії, переговорів, адже групи взаємодіють у контексті нерівності балансу сил. По-друге, політика більшості й поведінка щодо ідентифікації меншин пов'язані; меншість часто ідентифікує себе у відповідь на умови, нав'язані політичним і соціальним оточенням, тобто політична спрямованість більшості впливає на рішення груп-меншин щодо вибору позиції щодо суспільства, елементами якого вони є.

Полікультурне суспільство є таким, що складається з багатьох неоднорідних спільнот. Індивіди, які утворюють ці спільноти, також зазнають впливу полікультурності, що загалом позначається на суспільному організмі. Також належність людини до однієї спільноти не виключає її належність і до іншої спільноти, яка містить першу: обидві можуть взаємно доповнюватися, конкурувати або протистояти.

Рада культурного співробітництва Ради Європи розглядає полікультурне суспільство як суспільство політичне, яке будується на засадах прийняття загальних правил комунікації, що зумовлює одну або кілька офіційних мов, єдину правову систему, демократичне правило соціального консенсусу, повагу до прав людини, свободу індивіда від тиску з боку громади. Концепт полікультурного суспільства мусить враховувати мовну і правову єдність, яка згладжує, а за потреби й обмежує культурні відмінності. Проте вони вказують на те, що існує певний поріг, який не можна переступати у праві груп чи спільнот-меншин підтримувати свої культури. Його перевищення призводить або до відмови розуміти офіційну мову чи мови відповідних країн, або до вимоги встановити юридичні норми, незалежні від тих, що діють у відповідних країнах (наприклад, особистий або сімейний статус), чи права, що суперечили б принципам, на які спирається західна демократія (наприклад, автономність державної сфери і релігії) [7, с. 66].

Полікультурне суспільство визначається як суспільство, де групова відмінність не має «випинатися» на фоні інших культур залежно від соціального класу, віку чи покоління, статі, території тощо. Для полікультурного суспільства наявними є процеси асиміляції та інтеграції. Асиміляція в широкому розумінні – це процес, під час якого відбувається пристосування представників різних спільнот (меншин, іммігрантів) до моделей поведінки країни-господаря. Стосовно культурної асиміляції, то цінності домінуючої культури можуть співіснувати із власною збереженою культурною ідентичністю. У контексті культури меншин і домінуючої культури інтеграція розкривається через здатність зіставляти і обмінюватися – з позицій рівності й співучасті – цінностями, стандартами, моделями поведінки як з боку іммігранта, так і з боку суспільства, що його приймає. Інтеграція – це поступовий процес, під час якого нові мешканці стають активними учасниками економічного, соціального, громадянського, культурного й духовного життя країни, що їх прийняла. Воно передбачає інтеграцію комунікативну, тобто, з одного боку, інтеграцію між інструментами й мережею комунікації суспільства, що приймає, а іншого – між інструментами й мережею комунікацій спільнот іммігрантів. Інтеграцію як соціокультурний процес не слід ототожнювати з расовою інтеграцією, яка полягає у створенні системи громадянської рівності між спільнотами різних рас у межах однієї держави, що є різновидом інтеграції політичної – основи інтеграції соціокультурної. Отже, взаємозалежність, конфронтація, обмін і позиція рівноправності характеризують соціокультурну модель інтеграції, яку французький науковець К. Клане називає «плюралістична інтеграція» [Цит. за: 7, с. 74].

С. Дрожжина систематизувала основні ознаки полікультурного (європейського) суспільства: множинність внесків інших культур та цивілізацій до національної культури і спадщини (мова, економіка, історія, науки, повсякденне життя тощо); подрібнення та

глобалізація культури, яка відзначається, зокрема, новими технологіями інформаційних та комунікаційних мас-медіа; мовний та етнокультурний плюралізм як наслідок історичного формування багатьох держав-націй у Європі; поширена присутність у багатьох країнах Європи циган та кочових народів, представники яких відзначаються своєю культурою; регіональний плюралізм (регіони як історичні, культурні, географічні або економічні цілісності); культурний плюралізм, що є наслідком змішування народностей у результаті остаточного осідання за останні часи мігрантів з економічних та політичних причин; культурні залишки, які період колонізації та деколонізації сформував у суспільній свідомості, і, відповідно, бачення іншого (стереотипи, упередження, колоніальні суперечності); культурне розмаїття європейських суспільств – історична пам'ять, яка живе у зв'язках, якими населення Європи поєднане з діаспорою [3, с. 239].

Сучасний соціокультурний простір є не стільки кількісним, однорідним, скільки якісним, неоднорідним, фрагментованим. Підсумовуючи наведені вище тези, можна визначити полікультурне суспільство як суспільство складне, як систему, сформовану з численних більш дрібних спільнот, що постійно розвиваються та взаємодіють. Зокрема, А. Перотті визначає полікультурне суспільство як своєрідну «золоту середину» між крайньою одноманітністю і варіаціями «на всі випадки», основними характеристиками якого є різноманітність культур, соціальна згуртованість і толерантність як спосіб їх співіснування. Російський дослідник М. Матіс дає таке визначення полікультурного суспільства: «це найважливіша й основна категорія соціальної філософії й теоретичної соціології, що означає історично конкретний тип соціальної системи, яка припускає об'єднання людей різних національностей з усією сукупністю форм взаємодії і взаємозалежностей, де економіка виконує функцію адаптації, політика – досягнення мети, а культурні символи – підтримки зразка взаємодій у системі» [Цит. за: 6, с. 18].

Одиницею полікультурного суспільства є певна соціально-культурна група (за різними ознаками), яка характеризується традиціями, спільними нормами поведінки і особливістю сприйняття політичних відносин.

У контексті сучасних реалій нашого суспільства цікавими, на мій погляд, є три моделі полікультурного суспільства, які запропонувала вітчизняна дослідниця М. Рудь: різноманіття у єдності (у результаті суспільство – це перспективна цілісність, що використовує стратегію демократичного об'єднання народів та їхніх культур для прогресивного розвитку; таке суспільство може асоціюватися з багатобарвною гармонією фарб у єдиній картині); одноманітне «монолітне» (така модель суспільства заснована на доктрині «стирання граней», «стирання істотних розбіжностей», «створення монолітного суспільства» тощо; цілісність такого суспільства спирається на жорстке придушення унікальної розмаїтості етнічних, регіональних, місцевих та інших особливостей; основним принципом керівництва й життєдіяльності такої цілісності є тоталітаризм); різноманітно-розчленоване суспільство (основним керівним принципом є «розділяй і володарюй»; цю модель характеризує роз'єднаність і хаос, усі етнічні утворення та їхні культури відособлені й не контактують між собою) [Див. 6, с. 37].

Ця класифікація супроводжується трьома основними процесами, які відбуваються у взаємодії культур: асиміляції (культурне поглинання), акомодатії (вимушене опанування мови іншої культури) і культурного відбору (вибіркове добровільне опанування цінностей іншої культури).

Новий імпульс феномен полікультурності отримав з розвитком систем комунікації, виникненням нових комунікативних систем, популяризацією інтеркультурної взаємодії. Разом з тим, варто усвідомити, що полікультурний простір неможливий без утвердження в суспільній свідомості установок на взаємодію між індивідами й різними групами. Полікультурність середовища не передбачає розчинення в ній особистості, а також його уніфікації та деперсоналізації. Для побудови власної долі людина має обрати у цьому середовищі те, що для неї найбільш сприятливе.

Демократична політична культура і загалом демократична організація суспільства будується на основі плюралізму як принципу (різномаїття ідей, поглядів, позицій, форм активності тощо), так і ціннісної основи. Ідеться про плюралізм як відображення, а з іншого боку - стимулювання різноманіття суспільно-політичного буття, усвідомлений вибір ефективних шляхів побудови та вдосконалення суспільства, вимога до суб'єктів підтримувати і стимулювати це різноманіття.

Плюралізм втілюється в феномені політичних субкультур, які акумулюють інтереси різних соціальних сегментів суспільства, але при дотриманні консенсусу з головних і принципових для всього суспільства питань. Це наявність цілої низки субкультур – професійних, молодіжних, етнічних, територіальних, релігійних та інших – з власними ознаками, орієнтаціями, формами активності, способами дій, стилями культурного споживання тощо. Варто розуміти, що, по-перше, не всі вони орієнтовані на підтримку соціокультурної єдності соціуму, частина з них опиняється на маргінесі або в опозиційному просторі. По-друге, за умов кризи довіри, субкультурна варіативність стає додатковим чинником поляризації суспільства.

На думку Р. Даля, «субкультури звичайно формуються навколо етнічних, релігійних, расових, мовних відмінностей, спільного історичного досвіду або успадкованих міфів». У перших дослідженнях поліархії вчений до субкультур не включає партійно-ідеологічні, проте пізніше він визнав, що «демократія не прижилась у країнах, де партійно-ідеологічні субкультури відігравали важливу роль, як у Чилі 1973 року» [2, с. 537].

Намагаючись виділити наявні політичні субкультури в політичній культурі певного суспільства, варто погодитись з Р. Далем у тому, що не кожна група породжує свою політичну субкультуру, а лише та, члени якої поєднані спільним і специфічним досвідом відтворення політичного життя, мають і зберігають свою «субкультурну спадщину» (Р. Даль).

Практика свідчить, що сучасні процеси викликають суперечності, конфлікти ідентичностей – соціально-політичної, культурної – між новим і традиційним етнічним світобаченням, з ідентифікаційними установками, базованими на державному суверенітеті. Процеси глобалізації спрямовані на уніфікацію і тим самим суперечать різноманітності націй і народів, різноманітності ідентичностей. З іншого боку, відмінності є головним структуротворчим фактором соціального життя, адже у всіх соціальних дискурсах присутня ідея відмінностей – способів життя, смислів, парадигм.

Соціологи справедливо відзначають, що культурно, етнічно, мовно, расово, релігійно гетерогенне суспільство є дуже вимогливим, не визнає догматизму. У таких умовах виникає дефіцит механізмів об'єднання індивідів, їх груп у єдине ціле [Див. 1, с. 93].

Політична наука і практика нині пропонує кілька варіантів вирішення проблеми єдності у різноманітті сучасного демократичного життя. Серед них наступні.

1. Поліархія як спосіб організації життя (Р. Даль). У розумінні вченого, субкультурний плюралізм – це існування і взаємодія між різними субкультурами; кількість ліній, за якими культура (і відповідно суспільство) розділяється на субкультури. Вчений називає Швейцарію, Бельгію, Австрію, Голландію країнами з найсильнішим субкультурним плюралізмом (розділеність мовою, релігією). Чим виразнішою є субкультура, тим сильнішим є ототожнення з нею у суб'єктів, і тим більше вони взаємодіють між собою і менше – із суб'єктами інших субкультур. Р. Даль відзначає, коли більшість суб'єктів однієї субкультури проживає все своє життя практично у повній ізоляції від суб'єктів інших субкультур, вони існують ніби окремою нацією всередині країни. Багато питань і проблем розв'язуються майже виключно в межах цієї субкультури. У ситуації, коли представники однієї з субкультур відчувають, що їй загрожують дії або наміри суб'єктів з боку іншої субкультури (або інших субкультур), виникає конфлікт, який може мати вибухову силу. Це загрожує самосвідомості особистості та групи, їх сталому укладу життя, а також викликає глибокі та сильні емоції. Якщо суперечки не можуть бути виправдані й урегульовані шляхом

переговорів, то все це призводить до перетворення розбіжностей між різними субкультурами у жорстокі конфлікти, що не піддаються розв'язанню за допомогою переговорів. У країні, де постійно виникають такі конфлікти, існування поліархії навряд чи є можливим [2, с. 538]. Тобто, за Р. Далем модель поліархічного суспільства передбачає паралельне, мирне співіснування різних субкультур та переговори як основа їх взаємодії.

2. Співгромадська (консоціативна) демократія (А. Лейпгарт). Її суть – створення умов для співіснування в суспільстві різних субкультур, що може вирішити деякі найбільш гострі суперечки між його сегментами. Такий тип демократії А. Лейпхарт називає «консоціативна демократія», основними елементами якої є: правління великої коаліції політичних лідерів, що є представниками усіх значних сегментів суспільства зі змішаними культурами; обопільне вето – рішення, які впливають на життєві інтереси окремої субкультури, не можуть прийматися без згоди її лідерів; основні субкультури представлені в кабінетах та інших органах, які приймають рішення, приблизно пропорційно їх кількості; пропорційність також може використовуватися і щодо призначених на державну службу; кожна субкультура має високий ступінь автономності в розв'язанні питань стосовно її внутрішньої діяльності. Якщо питання зачіпає загальні інтереси, то рішення повинні прийматися всіма сегментами з приблизно пропорційним ступенем їх впливу. Проте з решти питань прийняття рішень та їх виконання можуть бути доручені окремим сегментам [8]. Тобто основа співіснування субкультур за цією моделлю – коаліційність, пропорційне представлення інтересів цих груп в органах влади.

Вчений називає країни, які підтверджують успіх об'єднаних систем у зменшенні потенційно дестабілізаційного ефекту субкультурних конфліктів. Це – Австрія, Бельгія, Голландія та Швейцарія. Хоча цей шлях, безумовно, і не надає стовідсоткових гарантій встановлення стабільної демократії, проте пропонує певний шанс для цього.

3. Модель громадянської інтеграції і мультикультуралізму. Результатом наукового пошуку стало виокремлення цих двох моделей вирішення проблеми співіснування представників різних культур, хоча цей поділ є достатньо умовний.

Модель громадянської інтеграції будується на ідеї доповнення різноманітності культур єдиною громадянською і заохоченням такої додаткової культурної однорідності другорядними методами, переважно соціально-економічними. Наприклад, такою є американська політика «плавильного котла», яка не заперечувала національні культури у побуті і водночас заохочувала засвоєння іммігрантами єдиних громадянських норм на основі оволодіння англійською мовою, а також сукупних норм культури т. зв. «білої протестантської більшості». Попри низку недоліків, недосконалостей, ця модель, маючи різні модифікації, була поширеною у США, а також Європі до 60-х років ХХ ст.

Модель мультикультуралізму виникла у 70-ті роки ХХ ст. і була спрямована на заохочення групового культурного різноманіття та співіснування громад у межах єдиної держави. Ця модель існує нині в багатьох країнах Європейського Союзу і також має певні недоліки.

Основна вада, за що критикують мультикультуралізм, – це відродження і посилення роздрібненості суспільства на духовно-культурній основі. Проте суперечності між іммігрантами та корінним населенням не завжди обмежуються етнічними або культурними причинами. Це суперечності соціального характеру, пов'язані з боротьбою за робочі місця, соціальний статус, якісну освіту. Культурний складник, тобто те, що зумовлено походженням іммігрантів, не відіграє тут вирішальної ролі. Однак часто соціальні суперечності сприймають і видають за культурні. У свою чергу така культуралізація соціального призводить до етнізації політичних чинників.

Для розуміння переваг і вад мультикультуралізму потрібно звернутися до феномену культури як системи цінностей, норм та правил поведінки в певному соціумі. Тому узгодження між собою кількох культур передбачає узгодження насамперед їх цінностей. Отже, головним принципом мультикультуралізму є принцип узгодження цінностей культур.

Оскільки цінності для носія культури мають позасвідомий, імперативний характер, то єдиний шлях такого взаємного узгодження – визнання важливості кожної цінності, що входить до складу кожної з усієї множини культур. Мультикультуралізм утверджує повагу до розбіжностей, при чому не заперечує пошуку єдності («єдність у багатоманітності»). Такою єдністю, цементуючим фактором, як зазначає С. Дрожжина, у полікультурному, фрагментованому суспільстві можуть стати тільки загальнолюдські цінності, дотримання прав людини в усіх сферах життя (у т. ч. й захист прав національних, мовних, політичних, релігійних меншин), а отже, процес неухильної демократизації суспільства [4, с. 104].

Підтримуємо думку науковців, що мультикультуралізм не є універсальною формулою для вирішення суперечок, конфліктів у сучасних суспільствах, має суперечливий характер. Можливо, він є певним історичним епізодом, проявом короткочасної «зворотної хвилі», що завершує цикл індустріальної модернізації [3; 4]. Більшою мірою мультикультуралізм – це один із принципів політики культури в полікультурному суспільстві, який має правове закріплення. Небезпечно його культивувати як ідеологію сучасного суспільства, на основі якої створюються політичні сили, діяльність яких може значно актуалізувати одну зі сторін мультикультуралізму – підтримку розмаїття культур, що у кінцевому рахунку призведе (і як показує досвід Великої Британії, Франції, Німеччини призводить) до значної фрагментації, поляризації, конфліктності суспільства. Європа нині занепокоєна зростанням різних форм політичного екстремізму, сепаратистських проявів.

Нині Європа шукає нову формулу співжиття представників безлічі груп, культур та націй, яка б ураховувала культурні відмінності в широкому їх спектрі, що наявні у сьогоденних суспільствах, і виклики глобалізаційних та інформаційних процесів. Це актуальна наукова і практична проблема, яка має об'єднати зусилля філософів, політологів, соціальних і етнопсихологів, соціологів, культурологів, правознавців. У цьому напрямі робляться певні кроки.

Одним з яких є створення у 2010 році з ініціативи Генерального секретаря Ради Європи Т. Ягланда «Групи видатних осіб», яка підготувала доповідь «Жити разом: поєднання різноманіття і свободи в Європі XXI століття». На основі доповіді у червні 2011 року було прийнято рекомендацію 1975 (2011) ПАРЕ.

У доповіді визначені основні ризики для цінностей Ради Європи: зростання нетерпимості; зростання підтримки ксенофобських і популістських партій; дискримінація; існування практично безправного населення; паралельні суспільства; ісламський екстремізм; втрата демократичних свобод; можливе зіткнення «свободи віросповідання» і свободи вираження поглядів [5, с. 8]. Також Групою запропоновано принципи, відповідно до яких Європа може відреагувати на ці загрози. Насамперед, це «потреба щонайменшої згоди на обов'язкове виконання закону, а також спільне розуміння закону та шляхів його зміни», а також важливість громадської думки [174, с. 8].

Принцип єдності у різноманітті для сучасного демократичного життя передбачає визнання його гетерогенності; взаємодію різних суспільних груп на основі визнання загальнолюдських цінностей і комунікації між ними; розуміння, повага і виконання закону.

Основа спільного життя за сучасних умов – це взаємоповага і розуміння, міжкультурний діалог і освіта. Культура співжиття разом у різноманітному, але інтегрованому суспільстві потребує формування і розвиток комунікації, діалогу, полілогу, дискусій за участю політиків, громадянського суспільства, профспілок, молоді, науковців, освітян, ЗМІ, місцевої влади, що формує відкритість шляхів для максимального контакту й обміну між представниками різних соціальних груп. Усі громадяни у демократичній державі повинні мати право голосу, мають бути почутими при ухваленні різноманітних законів, але жодна релігія чи культура не може бути використана як засіб виправдання при порушенні цих законів.

Література:

1. Волков Ю. Г. Социология : учебник для вузов [Текст] / Ю. Г. Волков, И. В. Мостовая ; под ред. проф. В. И. Добренькова. — М. : Гардарики, 1998. — 429 с.
2. Демократія : [антологія / упоряд. О. Проценко]. — К. : Смолоскип, 2005. — XXVIII + 1108 с. — («Політичні цінності». Вип. 1).
3. Дрожжина С. В. Полікультурність сучасної України [Текст] / С. В. Дрожжина // Інтелект. Особистість. Цивілізація : Тематичний збірник наукових праць із соціально-філософських проблем. — Донецьк : ДонДУЕТ, 2003. — Вип. 1. — Т. 2. — С. 232 – 243.
4. Дрожжина С. Мультикультуралізм : теоретичні і практичні аспекти [Текст] / С. Дрожжина // Політичний менеджмент : наук. журн. / голов. ред. Ю. Ж. Шайгородський. — 2008. — № 3. — С. 96 – 106.
5. Жити разом : поєднання різноманітності і свободи в Європі ХХІ століття [Текст] / Пер. з англ. — Львів : Літопис, 2011. — 112 с.
6. Кузьменко В. В. Формування полікультурної компетентності вчителів загально-освітньої школи : навчальний посібник [Текст] / В. В. Кузьменко, Л. А. Гончаренко. — Херсон : РПО, 2006. — 92 с.
7. Перотті А. Виступ на захист полікультурності [Текст] / А. Перотті. — Львів : Кальварія, 2001. — 128 с.
8. Lijphart A. Democracy in Plural Society [Text] / A. Lijphart. — New Haven : Yell University Press, 1977. — 248 p.

Остапенко М. А. Единство в многообразии как один из принципов организации современной демократической жизни

В статье исследуется одна из важных проблем демократической организации жизни - сохранение и поддержание целостности общества в условиях его дифференциации, поиск модели общежития в условиях новых вызовов и угроз.

Ключевые слова: демократия, демократическая культура, плюралистическое общество, единство, культура общежития.

Ostapenko M. Unity in diversity as one of the principles of modern democratic life

In the article one of important problems of democratic organization of life is probed is a maintenance and support of integrity of society at the terms of his differentiation, search of model of cohabitation in the conditions of new calls and threats.

Keywords: democratic, democratic culture, pluralism society, unity, culture of cohabitation.

УДК 323.2

Перегуда Євген Вікторович,

*доктор політичних наук, доцент, завідувач кафедри політичних наук
Київського національного університету будівництва і архітектури*

**ГУМАНІЗАЦІЯ ПОЛІТИКИ –
СПРОБА ПОСТКЛАСОВОГО КОМУНІКАТИВНОГО ПІДХОДУ**

Гуманізація політики стала наслідком змін в способі виробництва матеріальних та духовних благ. Вона полягає в зростанні креативності політичної діяльності за умов альтернативності соціального розвитку. Гуманізацію не слід розглядати як однозначно позитивний процес.

Ключові слова: гуманізація, комунікація, індивід, альтернативність, креативність.

Особливості політичного розвитку сучасного суспільства актуалізують проблему взаємодії людини та політики. Інтенсивний розвиток комунікаційних технологій змушує

поставити питання про те, ким будуть громадяни – активними творцями нової політики або об'єктами маніпулятивних впливів. Для України ця проблема є особливо важливою, враховуючи масовість політичних акцій, які наразі відбуваються в ній.

Гуманізація суспільних відносин та, зокрема, політики була об'єктом досліджень в політології та інших науках. Як зазначають філософи, гуманізм у теоретико-світоглядному контексті є «вченням про людину як визначальну мету і вищу цінність суспільства» [1, с. 204]. Щодо гуманізації політики, то один з російських словників визначає її як надання політиці «спрямованості на задоволення матеріальних та духовних потреб людини» [11]. Український вчений М. Михальченко визначає її як «процес гармонізації політичних відносин через реалізацію актуальних інтересів суспільства і держави та «олюднення» політики з метою: зміцнення демократичної, соціально-правової держави; реалізації гуманної стратегії інтеграції національної волі народу та його еліти; збереження легітимності влади; забезпечення громадянської злагоди та згуртування населення країни; забезпечення свобод і право особистості й соціальної справедливості в суспільстві» [8, с. 166].

М. Головатий вважає політичну соціалізацію «неможливою не лише без відповідних суспільних, соціальних умов, а й насамперед без свободи особистості» [3, с. 203]. Під останньою він розуміє економічну, політичну, духовну, гносеологічну свободу.

Багато дослідників пов'язує проблему гуманізації політики з якістю політичного режиму, демократизацією політики. В. Кремень джерелом демократизації вбачає розвиток особистості: «Справжню демократичність суспільства, врешті-решт, визначає рівень самодосконалості громадян, їх здатність до самостійної й усвідомленої дії, в тому числі і раціонального, з погляду демократичності, формування владних структур різних рівнів у державі» [6, с. 14].

Проблемі гуманізації присвячено праці у науці державного управління. В. Купрійчук під гуманізацією держуправління розуміє переорієнтацію діяльності управлінських структур і суб'єктів на задоволення життєвих потреб членів суспільства, створення умов для їх повноцінної самореалізації [7, с. 8].

Водночас наведені оцінки явища гуманізації політики викликають низку питань. Хто визначає потреби, задоволення яких є мірою гуманізації політики? Адже індивіди та соціальні групи мають різні, інколи протилежні, інтереси. Як визначити рівень свободи у суспільстві, де інформаційні впливи формують свідомість та спрямованість дій громадян? Та й взагалі, чи не прикривають твердження про гуманізацію політики спроби нав'язати суспільству чергові політичні проекти? Адже, як зауважує В. Воронкова, «суспільство буде прогресувати тоді, коли гуманізм як світоглядна ідея і принцип сучасної політики... не обернеться створенням чергової політичної утопії» [1, с. 216].

Все це змушує повертатись до різних аспектів гуманізації політики. Метою статті є з'ясувати передумови та прояви цього явища.

Дослідження взаємодії людини та політики неможливе без аналізу розвитку суспільства, соціальних передумов гуманізації: «Суспільство було і є головним способом існування людини, тож діяльність людини зумовлюється переважно «архітектурою» навколишньої соціальної дійсності» [2, с. 124]. Використовуватимуться й напрацювання несупільних наук. Також зауважимо, що вивчення проблеми «людина і політика» передбачає врахування низки дотичних проблем, таких як «політика і мораль» тощо.

За точку відліку візьмемо міркування авторів одного з підручників з політології, які виокремлюють три моделі взаємодії політики та моралі. Перша передбачає їх розведення, що, на думку авторів, прирікає мораль на позбавлення «однієї з найважливіших функцій – духовно-практичного засвоєння світу», відмову від її «суспільного призначення – погоджувати інтереси окремого суб'єкта з інтересами всього співтовариства, регулювання відносин людей за допомогою моральних норм, принципів, цінностей. Друга передбачає «погодження політики та моралі», перетворення моралі на «одне з найважливіших джерел взаємоповажного діалогу еліти й населення». На думку авторів, ця модель діє в

демократичних країнах. Нарешті, третю автори демонструють на прикладі російської революції 1917 р., а точніше підпорядкування в ході її проведення моралі революційній доцільності. Автори називають цю модель ще більш небезпечною, ніж перша [4].

Така класифікація не є повністю коректною. Особливо виокремлення першої моделі. Словник «Філософія політики» визначає мораль як «сукупність історично зумовлених правил, норм, звичаїв, принципів співжиття й поведінки людей, їхніх відносин у процесі виробництва матеріальних і духовних цінностей» та справедливо зауважує, що «усвідомлення людиною своїх політичних інтересів неодмінно пов'язане з її моральним вибором» [10, с. 373-374]. Отже, політики без моралі не буває. Інша справа, що етичні принципи, які регулюють відносини в політиці, не завжди співпадають з нормами, які регулюють відносини в інших сферах. Продемонструємо це на прикладі Н. Макіавеллі, якого вважають одним з теоретиків аморалізму у політиці.

Так зване розмежування ним політики та моралі було логічним завершенням інтелектуальних переворотів, розпочатих середньовічною думкою, яка розмежувала державу та церкву. Розмежовуючи політику та мораль, Н. Макіавеллі насправді був проти не етики в цілому, а тієї етики, яку пропагувала церква, проти того, щоб церква накидала свої догмати політиці. У церкві – своя етика, в політиці – своя. На думку Н. Макіавеллі, принципами політики є користь та сила. Але останній принцип спрацьовує не завжди. Н. Макіавеллі вважає, що державний діяч має бути жорстоким, але надмірна жорстокість може суперечити його інтересам, віддаляти його від досягнення мети – завоювання та утримання влади. До проблеми даної статті це дотично таким чином. Як не дивно, але, розриваючи цілісність суспільства (а саме розмежовуючи держуправління та церкву), Н. Макіавеллі готував ґрунт для лібералізму з його ідеєю свободи індивіда. Ця ідея була неможлива, поки не було подолано уявлення про право однієї групи, однієї громадської організації (церкви) накидати свої етичні принципи решті суспільства. Тому Н. Макіавеллі теж є послідовником Гуманізму, а точніше постгуманістом, який подолав абстрактність гуманізму, надав йому конкретно-соціологічний зміст.

Якщо ідеї Н. Макіавеллі та інших мислителів Відродження були кроком до ліберального тлумачення гуманізму у філософії, то матеріальним підґрунтям цього було становлення індустріального суспільства зі звільненням індивіда від особистої правової залежності від інших індивідів. Але повною мірою ліберальні ідеї свободи не могли бути реалізовані в цьому суспільстві, оскільки замінили одну пута, які накладалися на індивіда, іншими – класовими. Відтак надання Н. Макіавеллі соціологічного змісту гуманістичним ідеям за умов капіталізму відкрили шлях для класових концепцій взаємодії людини і політики. Однією з них був марксизм, згідно з яким індивід є агентом закономірностей соціально-економічного розвитку, а його свобода, потенціал його усвідомленої дії обмежувались пізнанням закономірностей та готовністю діяти в напрямі їх реалізації.

Ситуація змінюється з кінця ХІХ ст. Можна виокремити кілька тенденцій, які вели до цього та які, що важливо, взаємопов'язані. По-перше, це поглиблена диференціація поділу суспільної праці, наслідком чого було перетворення суспільства на складну систему, що відрізнялася від марксистської моделі. По-друге, стрімкий розвиток комунікаційних технологій. По-третє, розвиток інших інтелектуаломістких виробництв, освіти, науки, становлення масової культури, засобів масової інформації. По-четверте, прогрес управлінських технологій.

Для того, щоб з'ясувати наслідки дії цих тенденцій, звернемося до досліджень, які проводились переважно в річищі природничих наук та призвели до виникнення синергетики, а точніше до відкриттів лауреата Нобелівської премії І. Пригожина. Він досліджував складні системи, які взаємодіють з навколишнім середовищем. Ми не будемо детально аналізувати його праці, а лише зазначимо висновки, важливі в контексті статті. Згідно з ними, у складних відкритих системах відсутній детермінізм розвитку. Так звані закони природи є конструкціями самої людини. Натомість існує альтернативність розвитку. Вибір варіанту

залежить від взаємодії елементів системи, є наслідком їх активності. Креативність постає на будь-якому рівні природної організації. Невизначеність не є перешкодою креативності, навпаки, вона є її передумовою.

Сучасні соціальні системи є так само відкритими складними системами. Але низка вчених вважає неможливою пряму екстраполяцію теорії І. Пригожина на соціальні системи. На нашу думку, це пояснюється поділом наук на гуманітарні, природничі, технічні, який І. Пригожин вважав хибним, оскільки лейбніцевська ідея розділення світу на зовнішній (об'єкт природничих та технічних наук) та внутрішній (гуманітарних) світ розвивається, що закони природи є конструкціями людини, що природничі науки стають історичними. Але для чистоти експерименту наведемо результати деяких досліджень в галузі соціальних наук.

Так, відомий дослідник, ідеолог Соціал-демократичної партії Німеччини (далі – СДПН) В. Айхлер паралельно І. Пригожину дійшов висновку про відсутність закономірностей у розвитку суспільства. Розглядаючи фактори соціального розвитку, він не заперечував впливу економічного життя, але відмовляв економіці як визначальному чиннику. На його думку, таким є кожна людина, яка керується етичними принципами та намагається їх реалізувати. В. Айхлер не був правовірним марксистом і у питанні про класи. Він не відкидав факту їх існування, але зауважував, що класи «не стоять поруч з індивідами, вони з них складаються». Тому він ставив особистість в центр політичної теорії та практики.

Схожі висновки робили й інші вчені. В. Воронкова наводить думку О. Герцена, який ще у ХІХ ст., аналізуючи вплив науки, освіти на тенденції індивідуалізації та осуспільнення, писав: «Чим більше свідомості, тим більше самотності; чим менше свідомості, тим більше середовище поглинає особу» [1, с. 209].

З гуманізацією суспільних відносин пов'язані й перетворення, наприклад, в економічній науці. Дж. М. Кейнс зауважував, що «справжній економіст... повинен бути наділений різноманітними обдаруваннями – певною мірою він повинен бути математиком, істориком, державним діячем, філософом... Жодна риса людської природи чи створених людиною інституцій не повинна залишатися поза межами його впливу». У своїх листах він розглядає економіку не стільки як «науку про мислення в термінах моделей», скільки як «мистецтво вибору моделей». Ці висновки перегукуються з висновками І. Пригожина. Так само й автор концепції постіндустріального суспільства Д. Белл зауважував, що сучасне управління економікою все більше незалежнюється від капіталізму.

Усі ці тенденції впливають на розвиток такої сфери як політична культура. Нові явища в ній досліджували багато зарубіжних вчених. Аналізуючи їх праці, Ю. Левенець звертає увагу на формування нектласової політичної культури (далі – НПК). Її становлення визначається, зокрема, зближенням громадських та приватних форм існування людини, медіатизацією політики, проникненням технологій та етики шоу-бізнесу у владні комунікації, віртуалізацією політики. Ключовими відмінностями НПК від традиційної демократичної культури є: трансформація політичного спектра з його поділом на лівих і правих; відокремлення соціальних питань від фінансово-економічних; підвищення значущості соціальних питань внаслідок зростання добробуту, адже громадяни, стаючи заможнішими, приділяють більше уваги стилю життя, ніж традиційним проблемам; посилення індивідуалізму в ринкових та суспільних відносинах, скептичне сприйняття таких принципів лівих як націоналізація та зміцнення соціальної держави, натомість поєднання «ринкового лібералізму» соціальною прогресивністю; критичне ставлення до централізованих бюрократичних структур і орієнтація на децентралізацію влади; спрямованість політики на розв'язання конкретних проблем, розширення участі громадян, послаблення ієрархічності організацій, надання переваги новим рухам, які підтримують прямі зв'язки з виборцями; укорінення НПК передусім серед молодих, освічених і забезпечених людей [9, с. 936-937].

Сказане змушує сформулювати новий погляд на явище гуманізації політики. На думку сучасних дослідників, воно «означає насамперед уточнення принципів розуміння людини і

світу, її буття, відмову від уявлень про людину лише як «агента соціальних сил» і елементарного продукту суспільних відносин. ... Ідеї «оновленого гуманізму» – людський вимір економіки і політики, екологічна етика та «мораль ненасильства», діалог та толерантність як імперативи людських взаємин, «активізм» як принцип ставлення до несприятливих умов буття, соціальний прагматизм, орієнтація на реальні проблеми і турботи «земної людини» забезпечують йому широку соціальну базу, підтримку з боку різних верств населення. Істотною особливістю концепції «оновленого гуманізму» є захист ідей про поєднання індивідуальних та групових ціннісних вимог, соціальних, національних та загальноцивілізаційних інтересів [5, с. 161].

З точки зору оцінки гуманізації політики важлива думка Ю. Левенця про амбівалентність впливу НПК. Вона «однаково підтримує тенденції й до демократизації публічної сфери (за рахунок популістських практик, підвищення поваги до норм та інститутів влади, розширення мережевих і плебісцитарних зв'язків), й до її деполітизації (шляхом посилення настроїв і цінностей приватного життя, заохочення до політичної пасивності та громадянського конформізму)» [9, с. 937]. Отже, гуманізація необов'язково веде до демократизації.

Явище гуманізації політики висуває нові вимоги й до політологів. Це не лише формування людиноцентричного підходу до вивчення політичних процесів, зростання уваги до політичної культури. Оскільки причинами гуманізації є ускладнення політичної сфери та зростання комунікацій, йдеться про підвищення ролі комунікативного підходу. Це проявляється навіть за умов політичного нормативізму. Тут слід знову звернутись до ідей В. Айхлера.

Обґрунтовуючи етичні принципи соціал-демократії – триаду «свобода–солідарність–справедливість», він звертає увагу, що їх насправді відстоює більшість політичних сил. Світоглядні розбіжності впливають не стільки на зміст принципів, скільки на їх обґрунтування. Але розбіжності в обґрунтуванні не повинні впливати на співробітництво в ім'я реалізації цих принципів. Тому СДПН у Бад-Годесберзькій програмі, комісію з розробки якої очолював В. Айхлер, відмовляється від ідеологічного монізму та проголошує, що членом партії може бути не лише прихильник марксизму, а кожен, хто відстоює принципи свободи, справедливості та солідарності, незалежно від світоглядного обґрунтування. Керуючись цим, В. Айхлер докладав зусиль для нормалізації відносин соціал-демократів з католицизмом.

Підсумовуючи, слід зробити такі висновки.

1. Гуманізація політики полягає у багатоваріантності соціально-політичного розвитку, відсутності його запрограмованості, залученні мас до творення політики, зростанні ролі окремих індивідів в контексті вибору сценаріїв розвитку, зростанні креативності політичної діяльності та ресурсів впливу на інших суб'єктів політичного розвитку.

2. Передумовами гуманізації політики є ускладнення соціальної структури суспільства та структури політичної системи, інтенсивний розвиток комунікаційних технологій, освіти, науки, технологій управління суспільством.

3. Гуманізацію політики не слід розглядати однозначно позитивно. Вона може вести як до еволюційного вдосконалення соціального устрою, політичної системи, зростання способів самореалізації людини, так і до ужорсточення конфліктів, посилення маніпулювання суспільством з боку індивідів та груп, які наближені до ресурсів соціального управління тощо.

4. Зростаюча гуманізація політики змушує політичну науку посилити увагу до питань формування політичної культури, взаємодії індивідів з іншими політичними суб'єктами, політичного лідерства, а, головне, до проблеми політичних комунікацій.

Література:

1. Воронкова В. Гуманізація освіти, науки, політики, влади, суспільства / Воронкова В. // *Філософія освіти*. – 2008. – № 1. – С. 204–220.

2. Головатий М. Ф. Людина і політика : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Микола Головатий. – К. : ДП «Видавничий дім «Персонал», 2012. – 352 с.
3. Головатий М. Ф. Політичне життя : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / М. Ф. Головатий. – К. : ДП «Вид. дім «Персонал», 2013. – 510 с.
4. Горлач М. І. Політологія: наука про політику [Електронний ресурс] / М. І. Горлач, В. Г. Кремень. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/1781040936307/politologiya/politologiya_nauka_pro_politiku_-_gorlach_mi.
5. Калінічева Г. Гуманізм / Калінічева Г. // Політологічний словник : Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / За ред. М. Ф. Головатого та О. В. Антонюка. – К. : МАУП, 2005. – С. 160–161.
6. Кремень В. Г. Якісна освіта: вимоги ХХІ століття / Кремень В. Г. // Дзеркало тижня. – 2006. – №24 (24 червня). – С. 14.
7. Купрійчук В. М. Гуманізація державного управління в Україні : сутність та основні напрями : автореф. дис... канд. наук з держ. управління : 25.00.01 / Купрійчук В. М. ; Національна академія держ. управління при Президентові України. – К., 2008. – 20 с.
8. Михальченко М. Гуманізація політики / Михальченко М. // Політична енциклопедія. Редкол. : Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. – К. : Парламентське видавництво, 2012. – С. 166.
9. Політична система для України : історичний досвід і виклики сучасності / О. Г. Аркуша, С. О. Біла, В. Ф. Верстюк та ін. ; Гол. ред. В. М. Литвин. – К. : Ніка-Центр, 2008. – 988 с.
10. Філософія політики : Короткий енцикл. Словник / Авт.-упоряд. : Андрущенко В. П. та ін. – К. : Знання України, 2002. – 670 с.
11. Яценко Н. Е. Гуманизация политики // Толковый словарь обществоведческих терминов [Електронний ресурс] / Яценко Н.Е. – Режим доступу: http://www.slovarnik.ru/html_tsot/g/gumanizaci8-politiki.html.

Перегуда Е. В. Гуманизация политики – попытка постклассового коммуникативного подхода

Гуманизация политики стала следствием изменений в способе производства материальных и духовных благ. Она состоит в росте креативности политической деятельности в условиях альтернативности социального развития. Гуманизацию не следует оценивать однозначно позитивно.

Ключевые слова: гуманизация, коммуникация, индивид, альтернативность, креативность.

Pereguda Y. Humanization of politics – an attempt of postclass communicative approach

Humanization of politics was the result of changes in the mode of production of the physical and spiritual goods. Humanization means the growth of creativity of political activity because the alternativeness of social development. Humanization should not be assessed as unambiguously positive.

Keywords: humanization, communication, individual, alternativeness, creativity.

УДК 165.74:321.01

Северинюк Валентин Матвійович,
доктор політичних наук, професор, професор кафедри гуманітарних дисциплін
Класичного приватного університету (м. Запоріжжя)

ФІЛОСОФІЯ ГУМАНІЗМУ І ГУМАНІЗМ ВЛАДИ

Розглянуто проблему моральних («благородних») засад політики на прикладі філософського вчення Конфуція в аспектах: соціальна цінність і легітимність державної влади, кадрове забезпечення функцій керівництва та управління, політик та його оточення, політична риторика, наслідки владування.

Ключові слова: гуманізм, «благородний муж», народ, закон, влада, обов'язок.

Серед представників світової філософської класики чільне місце посідає давньокитайський мислитель Конфуцій (551–479 до н. е.). У його вченні знаходимо роздуми про історію і майбутнє, про музику й поезію, педагогіку і самовиховання, особисте й громадське, про матеріальне й духовне, свободу й обов'язок – і ще багато такого, над чим неодмінно мусить задумуватися людина як істота соціально детермінована, морально зріла та політично організована.

Як усякий філософ, Конфуцій мислив категоріями загального, ідеальними поняттями. Він створював укрупнені людські образи та моделі поведінки, що могли б стати типовими для багатьох людей, соціальних груп, професій тощо. Проте він не належав до типу «кабінетних» філософів, для котрих пріоритетним є так зване «чисте мислення». Конфуцій рівною мірою – теоретик-ідеаліст і практик. Його покликанням був «шлях» (Дао), що в духовно-філософському розумінні означало постійне прагнення до пізнання істини, а в практичному – особисті зусилля по втіленню в соціальну дійсність проголошуваних ним ідей. Конфуцію було трохи за 50, коли він став державним службовцем: спочатку був правителем міста Чхун-ду, згодом обіймав міністерські посади в князівстві Лу. Потому він подорожував по різних князівствах Китаю з метою поширення свого вчення. Про нього казали: «Це книга, яка говорить». І хоча в якийсь момент філософ мусив визнати: «Вчення моє погано поширюється» («Роздуми та бесіди», розд. V, § 7), його просвітницьке мандрування тривало 12 років.

Нижче зупинимося на деяких аспектах поглядів Конфуція щодо організації і діяльності державної влади та її місця в системі соціальних відносин і цінностей.

1. *Ідея «благородного мужа».* Вона є центральною віссю конфуціанства, його головним духовно-моральним стержнем. «Благородний муж» – це сукупність соціально позитивних якостей, передовсім таких як чесність, щирість, скромність, великодушність тощо. З одного боку, це ідеальний соціальний тип, а з іншого, – цілком реальний індивід, якому під силу виявити найкращі людські якості в конкретній обстановці. Таких людей Конфуцій ще називає «досконалыми», «достойними», «гуманними», «святими». Загалом, це «людина, корисна для суспільства й тому гідна суспільного визнання». Її цінність не залежить від того, яку професію або соціальну групу вона представляє: «Благородний муж, – каже Конфуцій, – не є знаряддям, придатним для якогось одного застосування» (розд. II, § 12), він виявляє свою корисність у тому, що «переймається спільними, а не партійними інтересами» (розд. II, § 14). Головним мотивом поведінки «благородного мужа» служить відчуття громадянського обов'язку, який полягає «в розширенні набутих ним добродітностей» (розд. XIX, § 2); «Гуманіст, сам прагнучи набути твердих основ (добродітних якостей. – В. С.), передає їх іншим людям, сам бажаючи розвиватися, розвиває також інших. Бути спроможним дивитися на інших людей, як на самого себе, – ось що можна назвати мистецтвом гуманізму!» (розд. VI, § 29).

Таким чином, благородство (гуманізм, людинолюбство) – це універсальна людська чеснота, якою має володіти педагог, воїн, музикант, поет, ремісник, землероб і, безумовно, – політик, правитель держави.

2. *«Влада» і «благородство»*. Конфуцій добре розумів (оскільки особисто знався на механізмах влади), що поєднати державну політику з моральністю, подвижництвом, безкорисністю в тій мірі, як це буває в особистих стосунках, неможливо, бо занадто велику роль у політиці відіграють прагматичний розрахунок, доцільність, егоїзм інтересів. Можливо, тому у висловлюваннях Конфуція немає узагальненого поняття «благородна влада» (у значенні «апарат управління»). Зате є багато положень про соціальну значущість та обов'язковість здійснення благородних учинків конкретними політиками, управліннями різних рівнів.

Закони моралі, за Конфуцієм, мають передувати законам юридичним. На його переконання, першість у відносинах влади й суспільства, як і в родинних стосунках, має належати «основам» (засадам моральності та гуманізму): «Якщо закладено основи, то з'являються й закони для діяльності» (розд. I, § 2). Сила закону – у його справедливості та обов'язковості, а порушення закону – це аморальний вчинок. Конфуцій зауважує: «Благородний муж (у значенні добропорядний громадянин. – В.С.) боїться закону» (розд. IV, § 11). Але це не той страх покарання, про який за дві тисячі років після Конфуція писав політичний реаліст Н. Мак'явеллі, – «страх перед владою» як еквівалент «любви до неї», як рівнозначні передумови зміцнення влади та гарантії спокою в державі [2, с. 249]. У Конфуція «страх громадян порушити закон» означає насамперед відчуття сорому за порушене спільне благо, але воно з'являється лише тоді, коли передовсім сама влада, створюючи закони, неухильно їх дотримується (розд. II, § 1, 3).

Філософ твердо вірив у благотворну силу морального прикладу: «Добродіяння не буває самотнім, у нього неодмінно є послідовники (сусіди)» (розд. IV, § 25). «Якщо ви прагнете бути добрим, то й народ буде добрим. Добродіяння благородного мужа – це вітер, а якості нищої людини – трава, і вітер, який гуляє по траві, неодмінно її пригинає» (розд. XII, § 19). Конфуцій навіть припускав, що тривале (упродовж століття) перебування при владі «благородних мужів» здатне перевиховати суспільство, викоринити з відносин між людьми жорстокість, а це, своєю чергою, зробить покарання (особливо смертні кари) непотрібними (розд. XIII, § 11).

3. *Влада й добробут громадян*. На думку Конфуція, головними суспільними цінностями є: родина, школа і правильно організоване державне управління. Діяльність державців обов'язково має бути спрямованою на подолання бідності. Якщо влада не дбатиме про матеріальне благополуччя народу, то її власне благополуччя «зникне назавжди» (розд. XX, § 1). Духовність, якою наділений «благородний муж», додає йому сил у ситуаціях матеріальної скрути, вірадою для нього є пізнання вищих істин (розд. XV, § 32). Однак багато людей, через злиденність свого існування, впадають у відчай, зневірюються в силі моральних цінностей, стають агресивними. І це дуже небезпечно для державного порядку. Отже, бідність народу – це не лише вияв соціальної несправедливості, а й зло, яке загрожує всім.

З одного боку, Конфуцій засуджував людей, котрі над усе прагнуть матеріального збагачення (за сучасною термінологією, – «олігархів-плутократів», які лукаво видають себе за «слуг народу»), а з іншого, зневажав нероб, ледарів, по суті – «маргіналів». Натомість він схвалював тих, що «йдуть шляхом незмінної середини» (розд. XIII, § 21). Люди такого типу дійсно наділені вищою владою – благородним умінням свідомо обмежувати особисті прагнення та забаганки, якщо того вимагає час: «Соромно бути бідним і займати низьке становище, коли в державі панує закон; так само соромно бути багатим і знатним, коли в державі панує беззаконня» (розд. VIII, § 13).

4. *Реальні та уявні здобутки влади*. Закономірністю діяльності будь-якої влади є її бажання досягти суспільного визнання (легітимності). Конфуцій наголошує: «Без довіри

народу уряд не може існувати» (розд. XII, § 7). За історію людства політики різних країн винайшли чимало способів здобуття народної прихильності і серед них, на жаль багато зовсім «неблагородних». Бажанням політиків часто є прагнення прискорити настання «ери суспільного благоденства» й на її фоні побачити самих себе в ореолі «народної слави». Конфуцій застерігав від такого самовихваляння та примарного месіанства – їх філософ називав «малими вигодами». Людина, яка за ними ганяється, не усвідомлює справжнього значення державницької діяльності і «великої справи не зробить» (розд. XIII, § 17). Таким чином Конфуцій пояснює суть політичної тактики й стратегії: малі перемоги необхідні, але політик, досягаючи проміжних результатів, мусить розрізняти успіхи реальні і мнимі, а головне – терпляче й послідовно працювати на стратегічну мету, і лише час може визначити, якою мірою жаданий для нього образ «лідера-переможця» відповідає його суспільно значущими (дійсно переможним) здобутками.

5. *Професіональний (кадровий) потенціал влади.* В розумінні Конфуція, реалізація політичних інтересів не завжди тотожна функції державного управління. Щоб виникла така відповідність, правителі й чиновники повинні виконувати свої обов'язки із знанням справи, тобто управляти уміло, а не створювати видимість управління. Політичні амбіції мусять поступатися професійній компетентності: не слід легковажно братися за справу, в якій нічого не тямить: «благородний муж» має бути обережним стосовно того, чого не знає (розд. XIII, § 3). Влада сама по собі не повинна бути метою політика: «Не переймайся, що не маєш посади, – наставляє філософ, – переживай за те, як утриматися на ній» (розд. IV, § 14). Ці слова треба розуміти так, що управлінець мусить самотійно й об'єктивно оцінювати власну спроможність до певної діяльності і своє моральне право «утриматися», тобто надалі працювати на конкретній посаді.

Підбираючи виконавців, керівник не повинен покладатися лише на думку сторонніх людей про того чи іншого кандидата. У ситуації, «якщо всі когось ненавидять або люблять, то це слід перевіряти» (розд. XV, § 28). Отже, головне для правителя – підібрати людей з практичними здібностями, а не красномовних; по-друге, не відкидати слухних порад лише тому, що їх дають люди не з його «найближчого оточення» – опозиціонери, кажучи сучасною мовою: «Благородний муж не рекомендує людей через їх хороші слова і не відкидає хороших слів через людей...» (розд. XV, § 23).

6. *Влада й особистість.* «Благородний» керівник не повинен оточувати себе людьми, здатними для нього «на все». Такі люди уміють легко догоджати начальству, але вони не думають про дотримання закону. Підносячи роль правителя, Конфуцій, разом з тим, інтуїтивно відчував небезпечність явища, яке в сучасній політичній мові має назву «культ особи», або «політичний вождизм». Перетворенню можновладця на тирана сприяє улесливе догоджання та надмірне возвеличення його діянь. Тут Конфуцій надає великого значення політичній риторичі й застерігає від беззаперечного сприйняття усього, що кажуть політики, нехай навіть найавторитетніші, – це може згубно позначитися і на діяльності самої влади, і загалом на суспільстві: «Улесливі розмови заплутують добродіяння, а маленьке нетерпіння руйнує великі замисли» (розд. XV, § 27). «Не люблю балакунів, бо вони гублять державу», – категорично каже Конфуцій (розд. XVII, § 18).

7. *Ієрархія владних відносин.* Проблемою управління часто є незбалансованість його ієрархічних ланок – вищих і нижчих: трапляється, що «верхи», будучи недостатньо компетентними з окремих питань, намагаються не виказувати цього перед «низями» та дають їм розпорядження з волюнтаристських позицій, а «низи», наслідуючи такий метод, перекладають відповідальність на ще нижчі управлінські ланки. Функціональність влади, таким чином, переростає в непродуктивну психологічну гру, яка шкодить результатів та суспільним очікуванням. Щоб цього не сталося, «верхи» й «низи» в системі управління повинні дотримувалися неписаного кодексу «благородного мужа»: перші мають бути менш амбітними, а другі – менш лестивими. Конфуцій вважає нормальним і радить зважати на те, що вищий керівник («благородний муж») «деколи може не знати дрібниць, але спроможний

виконувати важливі обов'язки; тоді як дрібна людина (чиновник. – В. С.) не спроможний виконувати важливих обов'язків, але може виявляти своє знання в малих справах» (розд. XV, § 34). Саме в досконалому знанні «важливих дрібниць», що стосуються «великої справи», полягає одна з позитивних рис «раціональної бюрократії», про яку згодом, на початку ХХ ст., писав класик сучасної політології Макс Вебер.

У «Роздумах та бесідах» Конфуція є багато інших рекомендацій для влади: стосовно питань поєднання в управлінні традицій та нововведень (Розд. II, § 11), визнання та виправлення управлінських помилок («виправлення себе для забезпечення спокою народу») (Розд. XIII, § 13; Розд. XIV, § 42), відповідальності за взяті зобов'язань (Розд. XVII, § 23) тощо. Глава держави буде «благородним», «коли для нього не існуватиме ні сильних, ні слабких за кількістю, ні малих, ні великих справ і він буде ставитися однаково поштиво до всіх і до всього» (Розд. XX, § 2).

Китайський філософ створив достатньо систематизовану, як на свій час, оригінальну теорію влади й управління. Вона містить чимало ідеалізму, але на те й існує політична філософія, щоб формулювати ідеали суспільного життя. Ідеалізм не є синонімом утопізму. Останнього в поглядах Конфуція небагато. Його думки, народжені в умовах, віддалених від сьогодення величезною історичною відстанню, абсолютно не застаріли й лише підтверджують злободенність політичних питань, що в них відображені.

Література:

1. Конфуций. Суждения и беседы / Конфуций; [пер. с кит. П.С. Попова]. – СПб.: Азбука-классика, 2008. – 224 с.
2. Макиавелли Н. Государь / Н. Макиавелли; [пер. с итальян. М.А. Юсима]. – М.: Эксмо; СПб.: Мидгард, 2006. – 976 с.

Северинюк В. М. Философия гуманизма и гуманизм власти

Рассмотрена проблема моральных («благородных») принципов политики на примере философского учения Конфуция в аспектах: социальная ценность и легитимность государственной власти, кадровое обеспечение функций руководства и управления, политик и его окружение, политическая риторика, последствия властвования.

Ключевые слова: гуманизм, «благородный муж», народ, закон, власть, долг.

Severyniuk V. The philosophy of humanism and humanism of power

The article deals with the problem of moral («noble») principles of policy based on the example of the Confucius philosophical teachings in such aspects: social value and legitimacy of the state power; manpower support of management and administration functions; politician and his (her) surroundings; political rhetoric, consequences of ruling.

Keywords: humanism, «noble man», people, law, power, duty.

УДК 614.2 (477)

Семигіна Тетяна Валеріївна,

доктор політичних наук, доцент, професор кафедри соціальної роботи Академії праці, соціальних відносин і туризму

ФОРМУВАННЯ ЦІННОСТІ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ ЯК ІМПЕРАТИВ СУЧАСНОЇ ПОЛІТИКИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Здоров'я є як індивідуальною, так і суспільною цінністю. Його збереження забезпечує стабільність суспільства й слугує легітимації влади. Сучасна політика щодо здоров'я передбачають орієнтацію на формування відповідальності кожної людини за збереження

та розвиток власного здоров'я та здоров'я своїх дітей та свідомий вибір способу життя, а також створення умов для додержання такого способу життя.

Ключові слова: здоров'я, цінності, політика щодо здоров'я.

Гуманізація політики спрямована, зокрема, на те, щоб у державі забезпечувались права людини, а політико-правові рішення ґрунтувались на цінностях соціальної справедливості. У центрі політики має перебувати Людина, її інтереси та потреби. Орієнтація на Людину дає підстави вести мову про антропоцентричну парадигму політики. Якщо суспільні процеси будуть справді зосереджені на інтересах, то, за В. Горбатенком, «вільний розвиток особи є умовою вільного розвитку всіх набуває парадигмального значення – як парадигмальний проект історії» [2, с. 208]. Для цього, за твердженням М. Михальченка, на місці успадкованої від попереднього суспільно-політичного режиму піраміди політичних цінностей держава - суспільство - колектив - особа необхідно вибудувати нову демократичну піраміду особа - колектив - держава - суспільство [7].

Однією зі сфер політики в Україні, що потребує модернізації, можна вважати охорону здоров'я. При цьому йдеться не стільки про структурні реорганізації закладів чи фінансування лікувальних програм, як про світоглядні зміни політики щодо здоров'я, її політико-програмні та інституційні виміри.

Слід відзначити, що у сучасних суспільно-політичних науках в Україні – політичній, філософській, соціологічній – фактично не здобула належної розробки тематика політики щодо здоров'я. Наявні лише окремі публікації з цих питань, переважно у межах досліджень щодо механізмів державного управління медичною галуззю (З. Гладун, Д. Карамішев, Н. Кризина, В. Лехан, В. Москаленко, Н. Нижник, Т. Попченко, Я. Радиш, Н. Рингач, І. Рожкова, В. Скуратівський, Г. Слабкий, І. Солоненко, О. Худоба та ін.) та правових (Н. Болотіна, Т. Гурська, О. Капінус, Р. Кондратьєв, І. Сенюта, О. Стефанчук) досліджень. Перебіг соціально-політичних процесів в Україні доводить, що така політика суттєво впливає на стан і життєздатність суспільства як політичної спільноти. Однак ця політика є медикалізованою, відданою на відкуп лікарям, котрі, за висновком М. Фуко, прагнуть отримати контроль над уявленнями людей про самих себе та багатьма сферами суспільного життя, сформуванню специфічний «медичний сервіс» та дискурсивну стратегію, побудовану на концепції «влади-знання» [14]. Водночас у сучасному світі відбулась трансформація уявлень про засади охорони здоров'я та стимули збереження здоров'я нації. Адже дослідження доводять, що покращання стану здоров'я населення визначає не краще медичне обслуговування, оскільки його вплив на показники смертності заледве сягає 10 %, а пов'язана зі здоров'ям поведінка, на долю якої припадає 40 % [17]. Це актуалізує потребу у прищепленні населенню цінностей здорової поведінки, підносить інформаційно-аксіологічний вимір політики щодо здоров'я.

Ця стаття має на меті визначити сучасні уявлення про цінність здоров'я та окреслити політичні стратегії щодо збереження здоров'я, насамперед формування здорового способу життя.

Слід насамперед відзначити, що цінності – як значущі для особистості (індивідуальні цінності) або суспільства (соціальні цінності) предмети, явища, події – можуть мати ієрархічну структуру. Адже одними цінностями іноді жертвують заради інших, а деякі цінності можна вважати лише конкретизацією інших [15, с. 65-69].

За Н. Смелзером, цінності – це значущі, загальноприйняті, такі, що поділяються суспільством (соціальною групою), переконання щодо цілей, до яких люди прагнуть, і щодо основних засобів їх досягнення [11]. Природа цінностей суб'єктивно-об'єктивна: цінність виростає із потреб і інтересів суб'єкта, а згодом набуває ідеалізованих рис [6]. Сучасна наука розглядає цінності, насамперед, як інтерес, мотив і стимул розвитку теорії і практики політичних відносин, норм і зразків політичної діяльності. Добробут, безпека, соціальна

справедливість, мир та інші складові гуманістичної, людиноцентричної політики – це ті цінності, які є бажаними для громадян та до яких повинна прагнути влада у своїй діяльності.

Здоров'я є як індивідуальною, так і суспільною цінністю, явищем системного характеру. Наразі здоров'я вважають базовим елементом життєдіяльності людини. Гарне здоров'я – унікальний ресурс для досягнення важливих та необхідних цілей у житті, зокрема здобуття якісної освіти, успішної зайнятості та побудови кар'єри для молоді.

Стан здоров'я людини залежить і від того, чи вона вважає його цінністю. Це визначає, якою мірою людина готова піклуватися про нього, дотримуватися здорового способу життя, усвідомлювати чинники, які визначають стан здоров'я. Водночас ставлення особи до свого здоров'я є наслідком довготривалого формування потреби у здоровому способі життя, дотриманні вимог щодо раціону харчування, фізичних навантажень, уникненні шкідливих звичок тощо [8].

Дослідниця державної політики охорони здоров'я Н. Кризина визначає здоров'я як складову людського розвитку. За її твердженням, цей феномен можна розглядати як безцінний, універсальний та незамінний засіб для досягнення всього розмаїття цілей індивіда, найнеобхіднішу умову для повноцінного розвитку людини. Здоров'я сприймається не тільки і не стільки як здатність до фізично благополучного існування, а радше як здатність до виконання соціально-трудова функцій, до відтворення сукупності людських здібностей та потреб взагалі [5]. Таким чином, воно набуває ваги соціальної цінності. Проте ця цінність не має універсальних рис. В основі політичних рішень у політиці охорони здоров'я лежать різні ціннісні орієнтації і уявлення.

Слід погодитися із оцінками П. Джуна, що державна політика в галузі охорони здоров'я слугує показником гуманізації суспільних відносин, соціального здоров'я суспільства і відповідальності влади [4]. Зумовлено це тим, що в сучасних умовах соціальна політика – і охорона здоров'я як її важлива складова – є одним зі способів легітимації влади, адже там, де знижується якість життя, зростає суспільна напруга і можлива дестабілізація політичної ситуації. Ефективна політика охорони здоров'я, внаслідок якої підвищується тривалість життя, рівень фізичного і психічного здоров'я населення, скорочується кількість хронічних хворих, зменшується малюкова смертність, забезпечується якісна медична допомога, не тільки посилює суспільну стабільність, сталий розвиток соціально-політичної системи, а й свідчить про турботу влади щодо належних умов життя у державі, підвищує довіру громадян до влади. Орієнтована на людину, антропоцентрична система охорони здоров'я повинна бути спрямована на те, щоб політико-інституційні взаємодії на всіх рівнях сприяли створенню можливостей для людини, аби вона турбувалась про своє здоров'я, а також здоров'я своїх близьких та громади, що повинно знайти відображення у відповідних політичних практиках.

Важливе значення у розвитку охорони здоров'я відіграла Алма-Атинська хартія 1978 р., яка деталізувала зобов'язання урядів щодо забезпечення доступу до базових медичних послуг і послуг охорони здоров'я. Проте вже впродовж наступного десятиліття ключовим напрямом політики охорони здоров'я на світовому рівні було визнано переорієнтацію пріоритетів систем охорони здоров'я з лікування на профілактику. Це зафіксовано в Оттавській хартії сприяння здоров'ю (1986 р.) і наступних документах ВООЗ, включно з чинною глобальною і європейською програмою «Здоров'я-2020», які сформуvalи нормативні підвалини охорони громадського здоров'я. Ці документи приділяють основну увагу заходам із прищеплення населенню цінностей здорової поведінки, що підтверджує важливість інформаційно-аксіологічного виміру політики охорони здоров'я. На практичному рівні ці ідеї знаходять вияв в політико-інституційних трансформаціях, зокрема, перетворенні Міністерств охорони здоров'я у багатопрофільні соціально-медично-просвітницькі відомства (як це, наприклад, відбулось у прибалтійських країнах), ухваленні стратегій, орієнтованих передусім на соціальні та ціннісні детермінанти здоров'я, збереження здоров'я здорових людей через їх мотивацію до здоровішої поведінки.

Зміст вітчизняної політики є далеким від сучасних професійних концепцій охорони здоров'я. Хоча в українських нормативно-правових актах декларується прихильність ідеям сприяння здоров'ю, проте охорона здоров'я в Україні медикалізована й орієнтована на лікування та винятково медичну профілактику хвороб. При цьому показники здоров'я в євкрай невітшними. Достатній рівень рухової активності оздоровчої спрямованості має лише кожен п'ятий школяр та кожен десятий студент (це один із найнижчих показників у Європі). Більшість молодих людей починає курити та вживати алкогольні напої з 11–13 років. Близько 80 % наркозалежних – молоді люди від 14 до 35 років. Структуру харчування сучасної молоді не можна вважати здоровою, при цьому сама молодь не усвідомлює проблеми. Викликає занепокоєння те, що бажання у юнаків і дівчат вести здоровий спосіб життя не стало панівним. Українська молодь має не тільки відносно низьку оцінку свого соціального самопочуття та матеріального становища, а й погані умови для підтримання здорового способу, обмежений доступ до об'єктів соціальної інфраструктури, зокрема, спортивних закладів, відвідує лікарів лише у разі необхідності і має схильність до самолікування та до довіри рекламі лікарських препаратів. Основним джерелом інформації стосовно здорового способу життя для молодих людей виступають ЗМІ, передовсім телебачення, а не консультації фахівців [9]. Ці негативні прояви порушують питання цінності здоров'я у системі суспільних цінностей.

Попри те, що в Україні активізувалося публічне обговорення проблем галузі охорони здоров'я, аналіз політичної практики свідчить про гальмування трансформаційних процесів у цій сфері. При цьому рішення фундаментальні замінюються рутинними, хоча проблеми організації галузі надзвичайно гострі й зачіпають життєзабезпечуючі проблеми збереження нації.

Хоча Україна переживає складний період як у соціально-політичному, так і в економічному розвитку, проте світова, передовсім європейська, практика засвідчує досягнення позитивної динаміки у стані здоров'я населення навіть попри брак ресурсів у тих випадках, коли в країнах впроваджено систему формування здорового способу життя. Така система розуміється як утвердження сприятливого для здоров'я способу життя населення через заходи, які проводять на рівні індивіда, громади або держави, а саме: соціальну взаємодію, волонтерство, виховання, духовність, повноцінне та здорове харчування, фізичну активність, безпечний секс та відмову від вживання тютюну, алкоголю і зловживання психоактивними речовинами.

Питання зміни парадигми здоров'я, на якому наголошує світова спільнота, набуває особливої актуальності в умовах конструювання української політичної спільноти, гарантування її життєздатності. Як зауважують І. Васильєва та Д. Місержі, у нашій країні панівна культура споживання звела охорону здоров'я до ринку медичних послуг і товарів, тому навіть здоровий спосіб життя орієнтований на зростаюче споживання таких товарів і послуг [1].

Саме піднесення цінності здоров'я, збереження здоров'я здорових людей, створення умов для запобігання захворюванням та ушкодженням унаслідок травм, нещасних випадків, недбалого ставлення до свого фізичного і психічного здоров'я, тобто створення умов для позитивного проекту особистості, має стати ідеологічною основою формування політики охорони здоров'я (за російським ученим А. Дьомінім [3], таку модель охорони здоров'я можна охарактеризувати як «модель особистої відповідальності»).

Для втілення цього варіанту політики розвиток охорони здоров'я має відбуватися із урахуванням національних чинників і світового досвіду у цій сфері, міжнародних зобов'язань нашої держави. Удосконалюючи, модернізуючи політико-правові відносини у сфері охорони здоров'я, Україна повинна, насамперед, йти шляхом, зазначеним в Оттавській хартії сприяння здоров'ю, тобто шляхом переорієнтації пріоритетів систем охорони здоров'я з лікування на немедичну профілактику. Відтак зусилля державних і неурядових організацій України мають бути спрямовані на первинну (загальну) профілактику захворювань та

сприяння здоров'ю загалом, застосування ефективних технологій впливу на моделі поведінки, концентрації фінансових і матеріальних затрат на вирішення найбільш проблем у цій сфері, з урахуванням, зокрема, необхідності вирівнювання соціально-економічних умов. Така спрямованість повинна мати не медичний, а скоріше соціальний характер, орієнтуватися на соціальні цілі охорони здоров'я. При цьому формування нової ціннісної системи політики щодо здоров'я не можливе без участі держави.

З огляду на світовий досвід та напрацювання науковців (Н. Кризіна [5], О. Скрипнюк [10], Т. Тульчинський та О. Варавікова [13], Ф. Шульженко [16]) ключовими принципами сучасної політики охорони здоров'я, які можна визначити як орієнтири для розвитку вітчизняної системи, можна вважати: 1) відповідальність держави за стан здоров'я населення і реалізацію права на охорону здоров'я, контроль за дотриманням стандартів діяльності в охороні здоров'я; 2) міжсекторальний підхід, врахування різнопланових детермінант здоров'я; 3) доступність та універсальність послуг, що формують базові життєві плани людини (дотримання егалітарно-ліберальних підходів); 4) оперативність і гнучкість у реагуванні на потреби та виклики охорони здоров'я; 5) відповідальність кожної людини за збереження та розвиток власного здоров'я та здоров'я своїх дітей та свідомий вибір способу життя; 6) активізація участі населення у програмах громадського здоров'я.

Окрім цього має бути реалізований інтегрований підхід до розв'язання проблем нерівності та стигматизації багатьох груп населення, забезпечення навчання, трудової зайнятості, змістовного дозвілля, які у політичній риториці не пов'язані з охороною здоров'я, хоча мають відчутний вплив на стан громадського здоров'я. Такий підхід вимагає політико-інституційної реструктуризації сфери охорони здоров'я з огляду на процеси політичної модернізації та створення засад «сприяючої держави», основне завдання якої вбачається представниками вітчизняної політичної науки у забезпеченні реалізації права людини на охорону здоров'я і безпечне середовище. Проте насамперед у суспільстві має відбутися усвідомлення цінності Людини, цінності її життя.

Нинішня роз'єднаність українського суспільства й різновекторні політичні дебати щодо проблем охорони здоров'я і суспільного розвитку у цілому зумовлюють потребу у налагодженні широкого суспільного діалогу, створення публічної платформи для формування нової системи ідей та стимулів для збереження здоров'я нації, призупинення демографічної тенденції депопуляції. Має бути використаний «об'єднуючий потенціал суспільної моралі та цінностей», на якому наголошують автори аналітичної доповіді «Суспільна солідарність в Україні: проблеми і політичні засоби їх вирішення» [12].

Адаптивна трансформація вітчизняної системи охорони здоров'я, яка довела свою неефективність, має бути замінена послідовним втіленням комплексної стратегії розвитку охорони здоров'я. Розробку такої політичної стратегії доцільно вивести із монопольних повноважень Міністерств охорони здоров'я і доручити «коаліціям захисту інтересів» із залученням структур громадянського суспільства. І це уможливить дотримання Україною рекомендацій міжнародних акторів і реалізацію позитивного світового досвіду збереження здоров'я нації.

Таким чином, збереження здоров'я, яке постає як індивідуальна та суспільна цінність, потребує застосування державою інших важелів, аніж це є наявне у поточній українській політичній практиці. У сучасному світі відбулась не тільки переорієнтація систем охорони здоров'я з лікування на профілактику, а й зміна фокусу політики – на створення умов для здорового способу життя й формування відповідних цінностей. В Україні політика охорони здоров'я залишається медикалізованою. Для її реального осучаснення потрібно виробити іншу філософію політики охорони здоров'я, нову систему принципів, цінностей та механізмів захисту здоров'я Людини. Цінність здорового способу життя повинна відіграти системоутворювальну роль у новій парадигмі політики охорони здоров'я в Україні.

Література:

1. Васильєва І. В. Проблеми реформування системи охорони здоров'я: деякі політико-економічні аспекти / І. В. Васильєва, С. Д. Місержи // Держава і право. – 2010. – Вип. 47. – С. 708–715.
2. Горбатенко В. П. Стратегія модернізації суспільства: Україна і світ на зламі тисячоліть : [монографія] / В. П. Горбатенко – К. : Вид. центр «Академія», 1999. – 240 с.
3. Демин А. К. Политические проблемы социальной защиты населения в странах «большой семерки» (на примере здравоохранения) [Электронный ресурс] : автореф. дис. ... д-ра полит. наук : спец. 23.00.04. – М., 2000. – Режим доступа : <http://dissertation1.narod.ru/avtoreferats3/b40.htm>.
4. Джун П. С. Государственная политика в области здравоохранения в отношении престарелых в Республике Корея в современных условиях : дисс. ... канд. полит. наук : спец. 23.00.02 / Пак Сонг Джун ; Рос. гос. социал. ун-т. – М., 2009. – 142 с.
5. Кризина Н. П. Державна політика України в галузі охорони здоров'я: генезис, тенденції та закономірності розвитку: монографія / Н. П. Кризина. – К.: Вид-во НАДУ, 2007. – 368 с.
6. Кузьменко Т. В. Місце та роль цінностей у легітимізації політичної влади [Електронний ресурс] / Т. В. Кузьменко // Гілея. – 2010. – № 33. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/Portal/Soc_Gum/Gileya/2010_33/Gileya33/P4_doc.pdf.
7. Михальченко Н. И. Украинское общество: трансформация, модернизация или лимитроф Европы? / Михальченко Н. И. – К. : Ин-т социологии НАН Украины, 2001. – 440 с.
8. Романова Н. Ф. Формування здорового способу життя як сучасна стратегія протидії соціально небезпечним хворобам серед дітей та молоді / Н. Ф. Романова // Протидія соціально небезпечним хворобам: вивчення українського досвіду / [колект. моногр. за ред. Т. В. Семигіної]. – К. : Пульсари, 2010. – С. 39–48.
9. Семигіна Т. В. Соціальна складова здоров'я. Профілактика поширення негативних явищ і соціально небезпечних хвороб серед молоді / Т. В. Семигіна // Молодь за здоровий спосіб життя : щоріч. доп. Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні (за підсумками 2009 року) / [кер. авт. кол. Н. Ф. Романова] ; М-во України у справах сім'ї, молоді та спорту, Держ. Ін-т розв. сім'ї та молоді. – К. : Основа, 2010. – С. 65–82.
10. Скрипнюк О. В. Соціальна, правова держава в Україні: проблеми теорії і практики / О. В. Скрипнюк – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2000. – 600 с.
11. Смелзер Н. Соціологія / Н. Смелзер ; пер. з англ. – М. : Феникс, 1998. – 688 с.
12. Суспільна солідарність в Україні: проблеми і політичні засоби їх вирішення. Аналіт. доповідь / За ред. О. М. Майбороди. – К.: ІПІНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. – 64 с.
13. Тульчинский Т. Х. Новое общественное здравоохранение / Т. Х. Тульчинский, Е. А. Варавикова. – Иерусалим, 1999. – 1028 с.
14. Фуко М. Рождение социальной медицины // Фуко М. Интеллектуалы и власть: Избранные политические статьи, выступления и интервью. – М.: Праксис, 2006. – Ч.3. – С.79–107.
15. Цінності як детермінанти суспільних трансформацій (Суспільні цінності населення України в теоретичних і практичних вимірах / Авт. колектив : М.І. Михальченко (керівник) та ін. – К. : ІПІЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2013.– 336 с.
16. Шульженко Ф. П. Соціально-правова держава в Україні : проблеми становлення та модернізації / Ф. П. Шульженко. – К. : КНЕУ, 2007. – 392 с.
17. Schroeder S. A. We Can Do Better – Improving the Health of the American People / S. A. Schroeder // New England Journal of Medicine. – 2007. – Vol. 357. – Issue 12. – P. 1221–1228.

Семьгина Т. В. Формирование ценности здорового способа жизни как императив современной политики здравоохранения

Здоровье является как индивидуальной, так и общественной ценностью. Его сохранение обеспечивает стабильность общества и служит легитимации власти. Современная политика в отношении здоровья предусматривает ориентацию на формирование ответственности каждого человека за сохранение и развитие собственного здоровья и здоровья своих детей, сознательный выбор образа жизни, а также создание условий для соблюдения такого образа жизни.

Ключевые слова: здоровье, ценности, политика в области здоровья.

Semigina T. Formation of healthy lifestyle values as an imperative of modern health policy

Health is both individual and social value. Its preservation ensures the stability of society and serves as a legitimation of power. The modern health policy is focused on the formation of each person's responsibility for the maintenance and development of their own health and the health of their children and conscious lifestyle choices, as well as enabling compliance with this lifestyle.

Keywords: health, values, health policy.

УДК 2:327

Чхиквишвили Гиоргий Ираклиевич,

ассистент-профессор Грузинского Технического Университета (Грузия, г.Тбилиси)

ФАКТОР РЕЛИГИИ В СОВРЕМЕННОЙ МЕЖДУНАРОДНОЙ ПОЛИТИКЕ

Влияние так называемого «родственного синдрома» негативно отражается на интеграционных процессах мусульманских стран с мировым сообществом и в том числе с Европейским Союзом. В статье анализируются проблемы этого явления в международной политике стран исламского мира.

Ключевые слова: религиозный фактор, «родственный синдром», международные отношения.

Синдром родственной страны, в соответствии с которым люди и лидеры разных стран имеют друг с другом культурно-религиозные связи, четко прослеживается в современных международных отношениях. Напр., в 1991 г. в войне Персидского залива как арабская элита, так и население за пределами Ирака были настроены против Запада.

Несмотря на соперничество Ирана и Ирака, Верховный религиозный лидер Ирана Аятолла Али Хомейни призвал верующих к войне во имя бога: «борьба против американской агрессии, алчности, планов и политики зачтется как джихад и каждый, кто погибнет в этой войне – святой мученик»... «Это война», – утверждал Царь Иордании Хусейн, - не просто против Ирака, а против всего арабского мира, всего мусульманского мира».

Объединение арабской элиты и значительной части общественности в поддержку Садама Хусейна вынудил даже правительства, входящие в антииракскую коалицию, чуть-чуть притушить свою активность и смягчить свои публичные заявления, арабские правительства препятствовали последующим попыткам Запада – повлиять на Ирак, не поддержали введение запретной взлетной полосы летом 1992 года и бомбежку Ирака в январе 1993 года. западно-советско-турецко-арабская антииракская коалиция 1990 года к 1993 году превратилась чуть ли ни западно-кувейтскую антииракскую коалицию. Поддержка арабами других арабо-исламских стран, которыми управляли даже такие жестокие диктаторы, как Садам Хусейни только лишь один пример проявления родственного синдрома. Существует множество таких примеров.

В связи с боями в бывшей Югославии общественность Запада выразила сочувствие боснийским мусульманам и осудила страшные испытания, которые им уготовили сербы. Хотя тот же самый Запад относительно равнодушно встретил наступление хорватов на мусульман, даже при разделе Боснии-Герцеговины особо не проявлял активности. На раннем этапе разложения Югославии, Германия проявила необыкновенную дипломатическую инициативу и упорство и призвала остальных 11 членов Евросоюза признать Словению и Хорватию. Решению Папы поддержать эти две католические страны последовало то, что Ватикан опередил Евросоюз и признал их суверенитет. Примеру Европы последовали США. Итак, главные действующие лица западной цивилизации объединились для подкрепления тыла религиозных братьев. В дальнейшем выяснилось, что Хорватия получала вооружение от Центральной Европы и других стран Запада.

Синдром родственной страны проявился в конфликтах бывшего СССР. Военные успехи Армении в 1992-1993 гг. вынудили Турцию оказать более действенную помощь своим религиозным, этническим и языковым братьям в Азербайджане. «Турки испытывают те же чувства, что и азербайджанцы», – заявил однажды один из официальных лиц турецкого правительства. «Люди требуют от нас ответа. Наши газеты полны фотоснимками, отражающими жестокость по отношению к азербайджанцам и, естественно, спрашивают и то, собираемся ли впредь придерживаться нейтральной политики. Может быть мы и до сих пор должны были показать армянам, что в регионе есть большая Турция». В 1993 году она пригрозила: «Турция покажет когти». Самолеты воздушных сил Турции с целью разведки летали вдоль армянской границы; Турция также приостановила поставку Армении продуктов морским или воздушным путем и, наконец, вместе с Ираном объявил, что ни в коем случае не согласится с разделом Азербайджана [1, с. 363].

Именно религиозный фактор препятствует объединению Турции в Евросоюз, несмотря на то, что Турция секулярное государство, в стране все-таки чувствуется влияние ислама.

Разумеется, Евросоюз не сборище христиан. Ни один пункт учредительного Римского договора Евросоюза не требует того, чтобы член этого объединения был обязательно христианским государством. Требования Евросоюза в основном направлены на политико-экономические сферы и вопросы защиты прав человека.

Хотя Запад фактически воздерживается от принятия в Евросоюз стран с культурой, отличной от европейской, несмотря на то, что для стран Евросоюза не является приоритетным афиширование отличий между государствами в этой сфере. Такие заявления в отношениях с мусульманским миром может вызвать отрицательную реакцию и привести к отрицательным результатам.

Правительство Турции искренне старается превратить страну в полноправного члена Запада, но прошлое страны, незападная история, культура и традиции задерживают этот процесс. Кроме того, важно учесть следующее обстоятельство: на сегодня население Турции превышает 70 миллионов, т.е. этим показателем он стоит на втором месте после Германии среди стран-членов Евросоюза. В случае сохранения такого темпа роста населения в ближайшем будущем ее население составит 86 миллионов, а к 2020 году приблизится к 100 миллионам. Исходя из этого, Турция, самая населенная страна, будет иметь в Евросоюзе ровно столько квоты, сколько имеют Великобритания и Германия. В таком случае Турция сможет эффективно повлиять на решения организации. Этот фактор называется как один из самых важных неофициальных барьеров. Турция по численности населения опережает 10 стран Союза (Румынию, Чехию, Венгрию, Болгарию, Словакию, Словению, Литву, Латвию, Эстонию, Кипр). Для Евросоюза было бы легче принятие двух европейских стран гораздо с меньшей численностью населения и территорией, чем Турции. Целью Евросоюза является также оказание социальной, экономической и политической помощи европейским странам с тем, чтобы на континенте было больше стабильности.

Надо отметить, что растянутый во времени процесс интеграции в Евросоюз и постоянные дебаты о том, есть ли Турция европейское государство, вызывает раздражение турецкой общественности. Последние исследования евробарометра показали, что за объединение Турции в Евросоюз голосует 44 % населения, тогда как этот показатель в 2005 году составлял 66 %. Растущее разочарование политикой может вызвать возвращение общественности к альтернативным ценностям. Тем более, что для страны не чужда популярность исламистских и милитаристских сил, что мешает приобщению к современным всеобщим требованиям, а также процессам демократизации и формированию гражданского общества. В духовной жизни Турции 90-х годов замечается активизация политического ислама, конечной целью которого является смена нынешней правовой государственной системы режимом Шариата. Причина этих кризисов в конечном итоге – неспособность господствующей элиты решать острые социальные проблемы. Часто, правящие государственные круги, с целью нейтрализации экстремистских сил готовы направить их деятельность на соседние кавказские и центрально-азиатские государства. Такая активность ислама в Турции противоречит ее евроинтеграции. Несмотря на то, что по конституции свобода религии гарантирована, неисламские религиозные общины все равно сталкиваются с трудностями. У них имеются ограничения на право собственности, в дела управления фондами вмешиваются извне и не имеют права обучать своих духовных лиц. Были приняты меры для того, чтобы было гарантировано строительство не только мечетей, но и других храмов.

Итак, на Западе муссируется мнение о том, что внешняя политика Турции возвращается к исламским корням. Напряженные отношения между США и Турцией сказывается на отношениях лидеров стран Европы к Турции.

Ближние соседи Турции, например – Иран, создают Евросоюзу еще одно препятствие для принятия ее в свои ряды. По мнению американской стороны, дипломатические средства для останова Ирана (в связи с иранской ядерной программой) исчерпаны и поэтому требует экономической блокады Ирана. Представители Евросоюза, так же как Америка, обеспокоены, что подтверждается переговорами Кетрин Эштона и других европейских лидеров об Иране. Надо отметить, что Евросоюз ищет определенную специальную формулу по отношению к Турции. Одна из таких формул – все, кроме институтов, что подразумевает передаче всех тех привилегий, которые имеют страны-члены Евросоюза, кроме включения в институты Евросоюза.

Мы считаем религиозный фактор одним из препятствий в процессе интеграции Турции в Евросоюз, но, несмотря на это, думаем, что это не единственный фактор, т.к. Турция по социальным и политическим показателям тоже не удовлетворяет основные требования Союза – критериям Копенгагена (демократия, права человека, права меньшинств), имеет политические проблемы (курды, Кипр, Греция, Армения).

В конце XX века политологи начали разговор о конфликте цивилизаций. Один из самых интригующих взглядов будущего конфликта предлагает Самуил Хантингтон в своем знаменитом «Столкновении цивилизаций», в котором он предсказывает допустимость региональных конфликтов в ближайшие годы вдоль границ цивилизаций, перерастание в большие войны как в Боснии, так и на Кавказе. Будущая мировая война, если такое вообще возможно, уже будет войной между цивилизациями – глобальный конфликт между цивилизациями Запада и остального мира (по выражению Хантингтона: «Запад против остальных»). Расширение политических связей с арабскими государствами и Китаем предвещает создание исламско-конфуцианского альянса. Возникновение движения Аль-Каида Осамы бин Ладена антизападными антииудейско-христианскими настроениями подкрепляет главный тезис Хантингтона, несмотря на то, что он не предсказывал форму столкновения цивилизаций в новом веке. Сам факт, что Осам Бин Ладен формально объявил Джихад против «захватчиков» и объявил обязанностью мусульман «уничтожение американцев везде», указывает на то, что кампания против международного терроризма,

управляемая американцами, гораздо выше, чем простая конфронтация между непослушным негосударственным фактором и великими державами мира.

Хотя в глобальной политике и конкретные силы действительно очень часто направляют религиозное мышление на легитимацию конфликтного поведения, поэтому нельзя абсолютизировать этот процесс, так как бывают ситуации, когда политизация других факторов, других детерминантов этнической идентичности важнее религиозных. Кроме того, государственный интерес приоритетнее, когда он пересекается с религиозным фактором. Для иллюстрации приведем примеры: из стран Кавказа Россия вражески настроена именно против Грузии, а не Азербайджана. Во многих мусульманских странах проходили демонстрации против политики России в Чечне, но восстание чеченцев больше всего поддерживали в странах Прибалтики и Польше. А также именно секулярная Турция, а не исламистский Иран самым серьезным образом поддерживала Азербайджан и Чечню во время конфликтов. Иран поддерживал Армению в борьбе против Азербайджана, несмотря на то, что Азербайджан – то государство, где большинство населения шииты, как в Иране. В Северном Кавказе ныне налажены самые тесные взаимоотношения между Азербайджаном и Грузией, тогда как грузино-армянские отношения более напряженные [3, с. 221].

Литература:

1. ჟურნ. „საზოგადოება და პოლიტიკა“, თბ., ტ. 4.
2. თ. მამბუტაძე. გავიგოთ პოლიტიკა, თბ., 2010.
3. Чиковани Н. Культурная сущность и цивилизационная принадлежность Грузии в контексте теории цивилизации / Н. Чиковани. – Тб., 2005. С. 250-319.

Чхиквишвили Г. И. Фактор религии в современной международной политике

Вплив так званого «родинного синдрому» негативно позначається на інтеграційних процесах мусульманських країн зі світовим співтовариством та Європейським Союзом зокрема. У статті аналізуються проблеми цього явища в міжнародній політиці країн ісламського світу.

Ключові слова: релігійний фактор, «споріднений синдром», міжнародні відносини.

Chkhikvishvili G. Factor of religion in modern international policy

Influence of the so-called syndrome related negative impact on the integration process of Muslim countries with the World Society and European Union. The article analyzes the problems of this phenomenon in the international policy of the Islamic world.

Keywords: religious factor «related syndrome», international relations.

УДК 321.01:34

Шайгородський Юрій Жанович,

доктор політичних наук, головний науковий співробітник Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України

ФЕНОМЕН ПОЛІТИЧНОЇ ПРОКРАСТИНАЦІЇ ЯК ВИКЛИК СТРАТЕГІЧНОМУ МИСЛЕННЮ

Стаття присвячена обґрунтуванню поняття «політичної прокрастинації» як явища відкладання (уникнення) прийняття політико-управлінських рішень. Досліджуються причини, прояви й наслідки впливу цього феномену на суспільні процеси, пропонуються шляхи його подолання.

Ключові слова: держава, політична еліта, політична прокрастинація, стратегія суспільного розвитку.

Складним, почасти – драматичним і суперечливим виявився шлях розбудови української незалежної держави. Її розвиток й досі відбувається під певним впливом десятиліттями існуючої до цього політичної, економічної, соціальної, управлінської, зрештою – ціннісної системи координат. На жаль, неодноразові спроби докорінної зміни цієї системи не завжди були результативними. Переважна більшість задекларованих та навіть започаткованих реформ не стали консолідуючим фактором суспільного розвитку, ефективним інструментом позитивних змін. Частіше вони залишалися у вигляді проголошених, але не реалізованих, проектів, планів, концепцій, затверджених, але не виконаних рішень. Донині актуальними залишаються проблеми формування ефективних політичних і економічних інститутів, конкурентноспроможності вітчизняної економіки, відкритості ринку, побудови справедливої системи соціального захисту тощо.

У цьому контексті, варто звернутися до визначення й аналізу основних факторів, які спричинили трансформаційні невдачі. Серед них, на нашу думку, варто виокремити, як причинно-наслідкову й характерну для політико-управлінської практики останніх десятиліть, тенденцію «відкладання» розробки і реалізації важливих, кардинальних (хоча й потенційно «конфліктних») рішень. З часом, означена тенденція стала стійкою складовою вітчизняної політико-управлінської практики, багато в чому, – визначальним явищем. Внутрішніми його ознаками (симптомами) стали характерні розлади в системах політичного, державного й адміністративного управління, у «аматорському» здійсненні ринкових перетворень, ідеологічній і ціннісній невизначеності. Зовнішніми проявами – невтішні результати політичного, економічного і соціального розвитку, позиціонування країни у відносинах із іншими державами та союзами держав. Цей комплекс ознак і проявів дає підстави стверджувати, що протягом останніх двох десятиліть сформувалися негативні і досить стійкі підходи і принципи «вирішення» ключових, стратегічних проблем суспільного розвитку.

Головною перепоною на шляху українських реформ, на наш погляд, став внутрішньо-політичний фактор. Серед його основних ознак: неконсолідованість еліт, корумпованість, перманентна, нецивілізована (багато в чому – аморальна) боротьба фінансово-економічних і політичних кланів за владу, споживацьке ставлення до володіння нею. В результаті отримали «власну» – недосконалу й суперечливу – «політику перетворень» як результат багаторіччя спроб і помилок. Маємо визнати – українське бачення «модернізації» носить навздогінний характер, невіршеними залишаються ключові питання економічного та соціального розвитку, загострилися проблеми національної та політичної ідентифікації тощо. Варто погодитися з М. Михальченком: «економічні і політичні реформи [в Україні] не вдається синхронізувати, оскільки кожна з цих змін можлива тільки в тому разі, коли вже відбулася інша, тобто вони детермінують одна одну і виступають у якості власної необхідної передумови» [1, с. 35-36]. Лише додамо, – якщо, при цьому, вони (реформи) відбуваються хаотично, без чіткого стратегічного плану дій, їх (реформ) «синхронізація» – є взагалі неможливою.

За відсутності чітко артикульованої й формалізованої стратегії суспільного розвитку, окреслені невизначеності набули ознак «хронічних» і, навіть, – провідних тенденцій. Зовнішніми їх проявами є результати соціально-економічного і політичного розвитку: Україна й досі не досягла рівня 1990 року за показником ВВП [2]; не сягнуло рівня 1990 року й сільськогосподарське виробництво (максимальне його значення в цілому по Україні було зафіксовано у 2011 році – 79,5% обсягу 1990 року); лише 32,7% сіл забезпечені дитячими дошкільними установами, школами – 45,5%, У 56,1% загальної кількості сіл відсутній обов'язковий для кожного села фельдшерсько-акушерський пункт, заклади клубного типу є в 57,7% сіл. Майже повністю відсутнє на селі побутове обслуговування; економічна криза 1990-х років негативно вплинула на демографічну ситуацію в Україні, що характеризувалося бурхливою міграцією населення, зниженням народжуваності та зростанням смертності. Протягом 20 років чисельність населення зменшилась на 6 млн. осіб [3] тощо. Слабкість економіки та національної консолідації не дозволили Україні реалізувати амбітні плани щодо

перетворення держави на регіонального лідера Центрально-Східної Європи, ключової «ланки» між країнами Балтики і Чорноморського басейну.

З отриманням незалежності, перед державою постали питання, вирішення яких потребувало врахування комплексу принципово нових, жорстко детермінованих обставин. Вони поєднували, з одного боку, необхідність вирішення невідкладних соціально-економічних проблем, зумовлених зміною суспільно-політичного ладу, з другого – усвідомлення й освоєння нового політичного простору і, бодай на рівні логіки, розуміння й конструювання майбутнього. Зрозуміло, що «молоді» українські управлінці вимушені були оперативнo вирішувати найгостріші проблеми соціально-економічного характеру, найактуальніші питання збереження соціуму й забезпечення його рівноваги. Разом з тим, інше – ключове (на етапі становлення української держави) завдання – розробки стратегії державного розвитку – відтерміновувалося. Тривалий час держава знаходилась у стані своєрідної політичної (політико-управлінської) прокрастинації.

У психології поняття «прокрастинація» (від лат. *procrastinatus*: *pro* – замість, попереду та *crastinus* – завтрашній; англ. *procrastination* – зволікання, затримка) використовується для позначення схильності відкладати «на потім», «на завтра», на майбутнє складні або неприємні думки, рішення та справи. Залучення до визначення характеру тенденції, що склалася у вітчизняній політико-управлінській сфері цього психологічного терміну, на наш погляд, є доречним з огляду на соціально-психологічні особливості суспільного розвитку, властивостей сучасної української політичної еліти, практики прийняття рішень, стану розробки стратегії суспільного поступу, тривалості означених процесів, що визначають його характер і напрями.

У політичній науці під поняттям «**політична прокрастинація**» ми пропонуємо розуміти **відкладання (уникання) прийняття й реалізації важливих політичних рішень**. Це явище найчастіше зумовлюється неготовністю суб'єкта, котрий має прийняти таке рішення, взяти на себе відповідальність за його наслідки, що може зумовлюватися сумнівами щодо успішності реалізації, або ж усвідомленням нездатності подолати конфлікт, котрий виникне внаслідок прийняття рішення.

Відповідно, політична прокрастинація може зумовлюватися як особливостями, пов'язаними з **процесом** прийняттям владного рішення, так і з **мотивацією** суб'єкта, котрий приймає рішення. Як процес цей феномен розкривається в **когнітивних поняттях**: рефлексія, завдання, досвід, цілепокладання та ін. Політична прокрастинація, яка зумовлена мотивацією, тобто впливає із самоідентифікації суб'єкта прийняття політичного рішення та його інтересів, описується **аксіологічними й етичними поняттями**: ідентичність, світогляд, цінності, відповідальність, інтерес та ін.

В українських умовах причиною політичної прокрастинації є автаркія владних еліт, котрі розглядають суспільство лише як ресурс для забезпечення власного майнового та владного статусу; однак не сприймають себе як частину суспільства, відповідно – не пов'язують позитивні суспільні перетворення із власним благом. Саме тому, політична еліта, яка вражена автаркією, може паразитувати на суспільній стагнації, відкладаючи істотні суспільні перетворення, оскільки їх здійснення може зумовити втрату владних позицій. Вихід із цієї ситуації владні еліти України знаходять в маніпулюванні суспільною думкою, посиленні патерналістських настроїв і загостренні фундаментальних суспільних протиріч (мовних, релігійних, регіональних, етнічних тощо). Актуалізація елітою цих протиріч посилює «керованість» розщепленим суспільством, дає можливість блокувати зародження конструктивної опозиції і не вирішувати найпринциповіші суспільно-політичні проблеми.

Таким чином, політична прокрастинація є не стільки психологічним проявом, пов'язаним із творчим процесом прийняття політичного рішення, скільки проявом етико-світоглядним, корені якого – в ідентичності політичних еліт, котрі не ототожнюють себе із суспільством. Наслідком політичної прокрастинації є суспільно-політична стагнація і делигітимація суб'єкта [докладніше: 4].

Наукові дослідження феномену прокрастинації почалися у 1970-х рр., хоча це явище відоме здавна як таке, що присутнє в усіх сферах життєдіяльності: у побуті, у військових і державних справах тощо. Науковці [5] виокремлюють дві основні форми прокрастинації: відкладання прийняття рішень і відкладання виконання завдань. За умов, що склалися на початку розбудови нової держави, одна форма прокрастинації породжувала другу, оскільки для реалізації стратегічних завдань необхідним було прийняття стратегічних рішень.

Прокрастинація – серед базових підстав, які спричинили невдачі на етапі трансформації через непослідовність і хаотичність політики змін. А непослідовність і хаотичність обумовлена, передусім, відсутністю стратегії розвитку, чітких його векторів. Безумовно, розробка державної стратегії на зорі української незалежності ускладнювалася впливом низки несприятливих, хоча й об'єктивних, факторів. Серед них, на наш погляд, визначальними були ті, що пов'язані з ціннісними трансформаціями: докорінна зміна політичної та ціннісної системи; відсутність чітко артикульованої національної ідеї; переосмислення таких понять, як держава, економіка, ринок, свобода, гроші, особистість, право тощо; докорінна зміна способу життя, зумовлена вітчизняними особливостями переходу від адміністративної до ринкової економіки; розмежування політичних еліт; посилення процесів матеріальної поляризації. Саме вони (ці фактори), багато в чому, й визначали закономірності суспільного розвитку. Сутність, внутрішня природа цих чинників встановлювала й об'єктивізувала взаємозв'язок між явищами і процесами, зрештою – впливала на динаміку й вектори державницького поступу.

Брак можливостей швидкого й ефективного вирішення економічних проблем, з одного боку, та усвідомлення необхідності суспільної інтеграції, з другого, – призвели до створення й використання нових для українського громадянства ідеологем. Адже ідеологеми легко запам'ятовуються і створюють ілюзію раціональності. Разом із тим, поза ідеологічної системи, вони приречені на розпливчастість, багаторазову зміну значень, стрімке перетворення на міфологеми. З міфологемами «Росія (США, Захід) – нам допоможуть!», «братньої багатовікової дружби», «слов'янської єдності» тощо були пов'язані не лише сподівання багатьох українців, але й політичні гасла, управлінські пошуки, наукові розвідки. Грунтовних стратегічних розробок не було. Декларації про принципи демократії в державному управлінні та лібералізму в економіці теж були поза будь-якої стратегії. Хоча Україна й потребувала зрозумілої й ідеологічно забезпеченої стратегії розвитку, основою політичної практики постали інтерес і потреби.

Аналізуючи проблеми стратегії розвитку нашої країни, варто зауважити, що у 1991 році незалежність отримала Українська Радянська Соціалістична Республіка. Протягом усього часу свого існування, вона, як складова частина радянської імперії у формі певного державного утворення, накопичувала як позитивний, так і негативний досвід. Чинники, які впливали на функціонування і розвиток УРСР, з отриманням Україною незалежності, насправді, нікуди не поділися. Крім досить міцної матеріально-технічної бази й розвинутої сфери виробництва, освіченого й перспективного людського ресурсу країна отримала ще й управлінську еліту з її, накопиченими десятиліттями, уміннями і навичками. Ті уміння й навички були набуті в умовах «планової економіки» і «виконання постанов». Досвіду розробки й прийняття рішень, тим паче – стратегічного планування – у «молодій» національній еліті не було.

Розробка державної стратегії розвитку, насправді, було ключовим завданням, що постало перед українською управлінською елітою. Вже саме створення незалежної держави, її входження до світового співтовариства, сформували суспільний запит на розробку і впровадження стратегії розвитку. Разом з тим, як уже зазначалося, – після проголошення Незалежності не відбулося суттєвих змін у складі управлінського корпусу. Представниками Президента України на місцях, як правило, призначалися колишні працівники радянських і партійних структур. У посткомуністичний період країна увійшла зі старою політичною елітою. Оскільки артикульованої й конкретизованої стратегії подальшого розвитку не було,

більшість «нових» управлінців продовжувала сповідувати дещо трансформовані під впливом «ринкових» (як вони їх розуміли) «комуністичні» цінності.

Навички «реалізації рішень» у еліти були, натомість – їх розробки й прийняття – ні. Бажання уникнути відповідальності через відкладання, відтермінування, уникнення вирішення важливих проблем, прагнення перекласти відповідальність на іншого тощо, стали своєрідними способами збереження у владі. Особливо – у виконавчій владі в періоди досить частих змін її «верхніх ешелонів» (протягом перших десяти років незалежності змінилося вісім складів Уряду, середня тривалість діяльності яких склала 9,5 міс.). Не випадково, вагомою політичною силою з економічними важелями, на той час, стали представники так званого «директорського корпусу». Цій категорії управлінців прокрастинація була притаманна значно меншою мірою, адже і в радянські, й у пострадянські часи вони вимушені були приймати рішення, від яких залежали доля підприємства, доля людей, які на цих підприємствах працювали. Натомість, політичні рішення молодією українською державою, за відсутності стратегії суспільного розвитку, приймалися вкрай повільно.

Прикладів цього, на жаль, чимало – від факту прийняття Україною власної Конституції (основного закону) останньою (серед всіх колишніх «республік-побратимів») до «відкладання» підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Політична прокрастинація стала характерною ознакою реагування на порядок денний Євромайдану, вирішення проблем, що пов'язані з цією подією та реагування на процеси, які вона викликала. Левову частку своїх зусиль «нова» управлінська еліта спрямовувала (спрямовує) на збереження влади та використання можливостей «ринкової» економіки для її (влади) посилення. Інстинкт досягнення (збереження) влади примушує перейматися переважно поточними проблемами: вирішенням найгостріших (таких, відкладання яких є вже неможливим) проблем економічного характеру, соціального забезпечення, попередження соціального вибуху.

Серед основних ознак прокрастинації – прагнення відкладання прийняття рішень або затягування виконання завдань, схильність до перекладання своєї відповідальності на інших. Прокрастинатори працюють хаотично, без плану, або лише за натхнення чи за умови невідкладності.

Узагальнення результатів наукових розвідок з проблем прокрастинації, дозволяє нам виокремити основні причини цього феномену. Ці узагальнення, у межах нашого дослідження, є доцільними не лише з тієї точки зору, що політики й управлінці – теж люди, й знаходяться під впливом психологічних закономірностей прийняття рішень [6], не лише тому, що є підставою для SWOT-аналізу (аналізу сильних і слабких сторін, можливостей і загроз), але й тому, що вітчизняна політична практика актуалізує зазначену проблему в цілому.

Л. Макдональд [7], а також С. Кові, автор методики Franklin Time Management («Управління часом за Франкліном»), пропонують поділяти всі справи за двома критеріями: важливості і терміновості. В такий спосіб, присутньо виокремлюється лише чотири категорії справ:

1. Важливі та нетермінові (Important and Not Urgent – Priority Principle). Саме ці справи мають найбільший вплив на життя в цілому. При цьому прокрастинація, передусім стосується самих цих справ. Це – ціннісний рівень. Сюди входить все те, заради чого людина живе, його найперспективніші цілі і завдання, те, що надає сенс усього життя. Тому необхідно усвідомлювати наявність цієї категорії справ і пам'ятати про них, як про віхи, що визначають напрямок руху.

2. Важливі та термінові (Important and Urgent – Crisis Management). Сюди входять всі дійсно невідкладні справи: аварійна ситуація, хвороба, крайній термін, криза, загроза життю. Як правило, з їх виконанням не виникає особливих труднощів.

3. Неважливі та термінові (Not Important and Urgent – Distractions as Denial). Це всілякі нібито невідкладні дрібниці, які насправді не впливають на життя. Неважливість цих

справ не означає, що їх можна взагалі не робити, але має бути усвідомлення того, що вони не надто суттєві й відмова від них на користь справ 1 і 2 категорії, якщо це необхідно, повинна бути легкою і природною.

4. Неважливі та нетермінові (*Not Important and Not Urgent – Busy with the «Trivial Many»*). Це «тривіальна безліч» (*trivial many*) – категорія щоденних справ, які роблять дуже маленький внесок в якість життя, або не роблять його взагалі, але забирають час. На ці справи виділяється час, коли не зрозуміло, в якому напрямку краще рухатися й якій справі насправді необхідно приділити час.

Подолання прокрастинації на особистісному рівні тривалий час знаходиться в полі зору науковців, розроблені певні методики й рекомендації [8; 9 та ін.]. Разом з тим, ця проблема існує й у широкому сенсі, і потребує комплексного, масштабного дослідження. У контексті нашої наукової розвідки, важливим є пошук **шляхів подолання** політико-управлінської прокрастинації та її проявів у практичній площині. У цьому контексті, на нашу думку, ключовою проблемою є та, що Україна досі живе без прийнятої на рівні держави стратегії розвитку. Неодноразові спроби здійснити розробку такої стратегії і навіть підготовка на державному рівні кількох її проектів не були успішними. Як наслідок, – більшість розроблених і прийнятих програм, концепцій, планів тощо, як правило, малоефективні, зазнають чисельних змін, доповнень чи навіть – скасувань.

Серед причин прокрастинації психологи виокремлюють – невпевненість, страх перед завданням. Допоки завдання не реалізується, воно здається нереально складним і неосяжним, до його здійснення не хочеться приступати. Таким чином, вирішення завдання постійно відкладається, доки воно, або втратить актуальність, або ж – строк його виконання не стане критичним. Серед методів подолання цього прояву прокрастинації в психології – це метод зменшення завдання (у програмуванні – алгоритмічний метод зменшення (обхід) задачі на глибину). Метод зменшення завдання полягає у виокремленні із загального та масштабного – декілька малих, незначних, які можна виконати досить швидко і просто. Але для цього – треба мати завдання. У контексті викладу цього матеріалу – стратегію суспільного розвитку.

У нашому розумінні, **стратегія суспільного розвитку це – світоглядно обумовлена сукупність поглядів, оцінок та принципів, які визначають загальне бачення шляхів розвитку; достатньо абстрактний, довгостроковий, максимально загальний (недеталізований), послідовний, конструктивний, раціональний, підкріплений ідеологією, стійкий до невизначеності умов середовища план досягнення успіху.** Реалізація такого плану передбачає забезпечення перетворення абстрактного у конкретне через деталізацію, пошук і апробацію засобів, постійний моніторинг, аналіз внутрішніх і зовнішніх факторів впливу на зміст, його коригування тощо. Виходячи із цих уявлень, виокремимо, щонайменше, три сутнісні ознаки стратегії суспільного розвитку.

1. Стратегія – найзагальніша світоглядна раціональна картина (уявлення) майбутнього та загальний вектор його досягнення.

2. Стратегія – своєрідна матриця, що містить сукупність віри, переконань, цінностей і, водночас, – засобів й інструментів досягнення мети.

3. Стратегія – легітимований загально визнаний і загальноприйнятний зразок («нормативний» шаблон) для вирішення поточних завдань, їх відповідності стратегічній меті.

Іншими словами, стратегія суспільного розвитку – це своєрідна надія, амбітний план-проект майбутнього, пов'язаний із оцінкою сьогоденних (стартових) позицій, потенціалу, можливостей, ресурсів і загроз. Це план, пов'язаний із прогнозом стратегії розвитку інших країн і співвіднесення з їх стратегічними цілями. Нарешті, стратегія – це передбачення шляхів глобального розвитку, цивілізаційного поступу і нашого місця в ньому. Коли йдеться про стратегію, йдеться, передусім, про майбутнє. Багато в чому – ірраціональне, багато в чому – міфологічне, оскільки стратегія – не лише ідеальна форма для проектування майбутнього, але й – актуальна діяльність – наповнена змістом.

Література:

1. Михальченко М. І. Україна як нова історична реальність : запасний гравець Європи / М. І. Михальченко. – Дрогобич : ВФ «Відродження», 2004. – 488 с.
2. Україна досі не досягла рівня 1990 року за ВВП // Казна [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://news.finance.ua/ua/~1/110/all/2007/11/22/111679>
3. Інститут громадянського суспільства. Аналітичні матеріали [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.csi.org.ua>
4. Шайгородський Ю. Синдром політичної прокрастинації: причини і наслідки / Юрій Шайгородський // Політичний менеджмент : наук. журнал / голов. ред. Ю. Ж. Шайгородський. – 2013. – № 59. – С. 16–29.
5. Milgram N. Personality correlates of decisional and task avoidant procrastination / N. Milgram, R. Tenne // European Journal of Personality, 2000. – № 14. – P. 141-156.
6. Плаус С. Психология оценки и принятия решений / Пер. с англ. – М.: Информационно-издательский дом «Филинь», 1998. – 368 с.
7. Macdonald Lucy. Learn to make time / Lucy Macdonald. – Chronicle Books, 2006. – 160 p.
8. Morgenstern Julie. Time Management from the Inside Out Henry / Julie Morgenstern. – Holt and Company, 2004. – 285 p.
9. Perry John. The Art of Procrastination: A Guide to Effective Dawdling, Lollygagging and Postponing / John Perry. – Stanford University, 2006. – 144 p.

Шайгородский Ю. Ж. Феномен политической прокрастинации как вызов стратегическому мышлению

Статья посвящена обоснованию понятия «политической прокрастинации» как явления откладывания (уклонения от) принятия политико-управленческих решений. Исследуются причины, проявления и последствия влияния этого феномена на общественные процессы, предлагаются пути его преодоления.

Ключевые слова: государство, политическая элита, политическая прокрастинация, стратегия общественного развития.

Shaygorodsky Y. Phenomenon of political procrastination as a challenge to strategic thinking

The term «political procrastination» as a phenomenon of postponement (avoidance) of political and administrative decisions making is substantiated in the article. The causes, manifestations and effects of this phenomenon impact on the social processes are investigated, ways to overcome it are proposed.

Keywords: state, political elite, political procrastination, social development strategy.

УДК 316.32

Шановаленко Марина Володимирівна,

*доктор політичних наук, доцент, професор кафедри політології
Харківського національного університету імені В. Каразіна*

**ЛЕГІТИМАЦІЯ ПОЛІТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ УКРАЇНИ
У КОНТЕКСТІ ТРАНЗИТНИХ ВИКЛИКІВ**

Практика останніх десятиліть свідчить, що найбільш вразливими до геополітичних викликів є країни, в яких почалися процеси демократизації внаслідок третьої та четвертої «хвиль» трансформації. Багато демократичних переходів проявили чіткі тенденції до зменшення впливу демократичних інститутів на політику та зростання привабливості

авторитаризму в очах населення. За результатами моніторингу Діму свободи Україна посідає у групі країн під назвою «гібридний» режим. Політична система України є вкрай вразливою щодо зовнішніх чинників та геополітичних викликів.

Ключові слова: політична система, політична влада, Конституція, повноваження політичних інститутів.

Сучасний світ кидає багато викликів для суверенних держав, а глобалізація та як похідна від неї глобальна криза, багато в чому поставила під сумнів спроможність деяких з них самостійно вирішувати внутрішні проблеми. Не випадково поширеним стало таке явище як країни, що не склалися в якості самостійних суб'єктів міжнародного права (failed state), яких відрізняє неспроможність самостійно впоратися із внутрішніми проблемами та нездатність забезпечити свою національну безпеку своїми силами. цьому сенсі яскравим прикладом є Афганістан, який за всіма ознаками є віртуальним державним утворенням. Перебуваючи в ситуації зовнішнього управління ця територія стає центром при тяжінні нових геополітичних конфліктів не лише для азійського континенту, але й для усього світу. Тобто, незважаючи на глобалізаційні процеси та зниження незалежності будь-якої політичної системи, актуальним є спроможність держави відповідати на зовнішні виклики.

Тим паче важливими є проблеми легітимації політичних інститутів держави. Практика останніх десятиліть свідчить, що найбільш вразливими до геополітичних викликів є країни, в яких почалися процеси демократизації внаслідок третьої та четвертої «хвиль», якщо вживати термін С. Гантингтона [1]. Незважаючи на певну ейфорію серед західних країн щодо «помаранчевої революції» Дім свободи за результатами моніторингу як у 2008 р. залишали країну у групі гібридних режимів, так у 2013 р. [2] Багато чому це пов'язано із нескінченними новаціями у конституційному транзиті, й як наслідок перманентною політичною кризою в нашій країні. Існує низька наукових розробок, в яких розглядаються питання реформування політичних систем. Серед західних авторів, наукові здобутки яких уплинули на розробку цього напрямку, слід назвати Г. Колодку, Т. Парсонса, Н. Смелзера, А. Турена, Ю. Габермаса, Ф. Хайєка, П. Штомпку; в Україні та в Росії Є. Головаху, М. Ільїна В. Горбатенка, Г. Зеленько, В. Крем'яна, А. Романюка, О. Фісуна, В. Якушика.

Для країн посткомуністичної трансформації важливими залишаються питання стабільного та ефективного існування політичних інститутів. Основними параметрами дієздатності політичної системи є якість функціонування інститутів демократії (демократизація-дедемократизація) та рівень міцності державних інститутів.

Чисельні теорії політичної динаміки та політичного режиму підкреслюють складність визначення закономірностей змін у цій сфері. Звертається увага на те, що саме може спричинити успішну демократизацію політичної системи, а що, навпаки, дедемократизацію. чинники цього процесу. В цьому напрямку досить цікавими є положення теорії американського політолога Ч.Тіллі щодо демократизації політичного режиму. Він визначає особливості процесів демократизації та дедемократизації. Отже, він у своєму дослідженні демократії використовує аналіз політичних процесів. Він виділяє, зокрема, процес розвитку потенціалу держави, процес участі громадян в ухваленні політичних рішень та процес перебігу публічної політики (сфери взаємодії держави, державних інституцій, громадян та об'єднань громадян). В цих сферах учений виділяє низку критеріїв, які свідчать про демократичність або недемократичність режиму, його рух у напрямі демократизації чи дедемократизації: «Режим є демократичним, якщо політичні відносини держави з громадянами характеризуються широкими, рівноправними, захищеними й взаємозобов'язальними процедурами обговорення політичних призначень і визначення політичного курсу. Демократизація в такому випадку означає простий рух до більш широкого представництва, більш рівної, захищеної й обов'язкової процедури обговорення політичних призначень і визначення політичного курсу. Дедемократизація – рух до менш

широкого представництва, нерівноправної, слабо захищеної та не зобов'язуючої процедури обговорення політичних призначень і визначення політичного курсу» [3, с. 79–80].

Основні політичні процеси за Ч. Тіллі визначають напрям руху держави і діляться на чотири групи:

- **поширеність** – розширення (звуження) забезпечених законом інструментів обов'язкової реалізації прав громадян добиватися від влади дотримання суспільних інтересів;
- **рівність** – збільшення (зменшення) кількості рівноправних категорій, що визначають права та обов'язки різних сегментів суспільства та їх відносини з державами;
- **захищеність** – зменшення (збільшення) частки населення, яке зазнає утисків чи переслідування, чи недостатнього захисту держави;
- **взаємозобов'язаність** – розширення (звуження) участі всіх громадян у процесі вимоги та отримання законно встановлених послуг та благ від держави.

Наступним етапом аналізу є виділення механізмів, які визначають перебіг демократизації та дедемократизації: «Демократизація та дедемократизація залежать від повторюваних причинних механізмів, що породжують певні процеси. Під механізмами я маю на увазі події, що роблять той самий негайний ефект при широкому діапазоні обставин. Під процесами я маю на увазі комбінації й послідовності механізмів, які призводять до певних результатів. Демократизація й дедемократизація є масштабними процесами» [3, с. 40].

Прикладом такого механізму є, наприклад, *механізм формування коаліції* – створення нової форми координації між автономними політичними акторами. «Нова коаліція своїм існуванням не робить демократизацію, проте вона часто сприяє просуванню до демократії, поєднуючи тих політичних акторів, які зацікавлені в демократичних результатах, але колись не погоджували свої зусилля» [3, с. 40].

Також дослідник Ч. Тіллі виділяє три основні групи змін, за якими здійснюється аналіз процесів демократизації та дедемократизації:

- посилення або ослаблення зв'язків між особистісними мережами довіри (родинних, соціальних, економічних) та державною політикою;
- зміцнення чи ослаблення ізоляції державної політики від основних аспектів суспільної нерівності (гендерних, расових, національних, етнічних, релігійних, класових, кастових), з якими стикаються в повсякденному житті громадяни;
- зростання чи зменшення автономності (незалежності) у державній політиці різних центрів влади (особливо тих, які мають у своєму розпорядженні засоби насильства та примусу), зокрема патронажно-клієнтських мереж, організованих злочинних та корупційних угруповань, армії, релігійних організацій, партій тощо.

Становлення політичної системи України за роки незалежності проходило під знаком позбавлення країни тоталітарного минулого та формування своєї системи державного управління. Схожі процеси відбувалися у Східній Європі, країнах колишніх радянського табору, але якщо там відзначалося посилення парламентаризму та створення парламентських республік, то в Україні одразу тенденція створення потужного державного механізму. Правове оформлення цих процесів відбулося 24 серпня 1991 р. прийняттям Акта проголошення незалежності України. Вищим органом державної влади на той час стала Верховна Рада України. Такий стан речей тривав до грудня 1991 р., коли одночасно було проведено Всеукраїнським референдумом щодо підтвердження Акта проголошення незалежності України і перші вибори Президента України. У Конституції України (Конституції УРСР із змінами і доповненнями на 21 вересня 1994 р.) містилася стаття 114, яка проголошувала, що «Президент України є главою держави і главою виконавчої влади України». У статті 2 вказувалося, що вся «влада в Україні належить народові. Народ здійснює державну владу через Ради народних депутатів, інші державні органи підконтрольні і підзвітні Радам народних депутатів». Таким чином, закріплення посади

президента в структурі влади фактично поєднувало виконавчу владу і голову держави. Можна припустити, що посттоталітарному законодавцю просто бракувало відповідних знань про демократичні принципи облаштування влади, а, можливо це було певною реалізацією радянської моделі управління, де усі важелі влади були зосереджені у одному місці, а все інше було лише декорацією. Таким чином, закладені в Конституцію «двозначності» певною мірою гальмували розвиток політичної системи у напрямі демократизації (на що націлювала стаття 9 Конституції України), були ґрунтом для перманентного протистояння між Президентом України та Верховною Радою (а на місцях – між місцевими радами та структурами, вибудуваними Президентом). Такі обставини, а також те, що Президент не мав при цьому ефективної підтримки своєї діяльності в парламентських колах, зумовлювало напруження по лінії Президент – парламент. Перша реальна спроба подолання цього протистояння і спроби збалансувати гілки влади була оформлена між органами державної влади у червні 1995 р. терміном на 1 рік у вигляді Конституційної Угоди між Верховною Радою і Президентом України «Про основні засади організації функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України». Хоча процедура ухвалення була порушена (ухвалена була простою парламентською більшістю, що давало підстави критикувати Л.Кучму його опонентам), але все ж таке це зняло напругу у політику мі на той час. В той же час це стало ще одним прикладом принесенням у жертву закону на користь політичної доцільності.

Згідно з текстом Конституційної угоди фактично розподіл повноважень гілок влади був схожий із президентськими республіками. Але в той же час це не давало можливості належним чином відрегулювати стосунки між Верховною Радою і Президентом України та створити ефективні механізми погодження інтересів політичних, фінансово-економічних і регіональних еліт.

Лише внаслідок взаємних поступок і компромісів стало можливим прийняття 28 червня 1996 р. Конституції України, яка створила основу становлення політичної системи країни на певний час. Прийняття Конституції України стало значним кроком утвердження незалежної, суверенної країни та завершило процес модифікації радянської соціалістичної республік, хоча і містила недосконалість та відбивала особливості тодішньої соціально-політичної ситуації в країні.

У «Загальних засадах» Основного Закону були закріплені основні принципи функціонування політичної системи української держави в першу чергу на засадах беззаперечної пріоритетності прав і свободи людини, які чітко визначені у відповідному розділі Конституції.

Не менш важливим було визначення основних повноважень головних інститутів політичної системи.

Але створений механізм розподілу повноважень у трикутнику президент – парламент - кабінет міністрів створили нові вузли протиріч, які намагалися подолати через політичну відповідальність у формі практичної неможливості їхньої реалізації. Так, у статті 90 Конституції України 1996 р. передбачалося право президента дострокового припиняти повноважень Верховної Ради України виключно за умови, якщо протягом тридцяти днів однієї чергової сесії пленарних засідань не можуть розпочатися. Таким чином, недієздатність парламенту за виконання суто формальних вимог не могла бути підставою для дочасного припинення його повноважень.

У 1996 р. здавалося, що основним гальмом втілення у життя апробованих світовою практикою стандартів суспільно-політичного розвитку є відсутність Конституції. Однак через деякий час після її прийняття з новою гостротою виникла суперечність між задекларованими нормами та реальною можливістю і бажанням їхнього втілення. Причому було б не зовсім правомірно говорити про затягування процесу практичного втілення конституційних положень. Українське суспільство після 1996 року у питанні реалізації

інституційно-правової модернізації наштовхнулося на механізм гальмування. До основних причин виникнення такої ситуації, на наш погляд, можна віднести:

- недостатній розвиток стійких елементів громадянського суспільства;
- відсутність необхідної кількості активних соціальних суб'єктів правового реформування, здатних не тільки підтримувати, а й проводити демократичні перетворення, тобто відсутність демократичного етосу;
- бажання й потреба отримання швидкого ефекту за короткий історичний проміжок часу; наявність у попередньому історичному розвитку системи соціалізації населення, зорієнтованої на формальний характер існування Конституції, а також значного розриву між конституційними нормами і реально діючими інститутами;
- неоднозначне (у розрізі легітимності) сприйняття значною частиною парламентарів принципів положень і окремих статей Конституції;
- відсутність відповідної політичної культури ані традиції парламентаризму, ані традиції конституціоналізму, а отже тотальна недовіра один до одного у середині політичного класу.

Наведені причини є типовими для суспільств, «законсервованих» на тривалий час жорсткими тоталітарними або авторитарними режимами. За цих умов «феномен правової модернізації виявляється особливо виразно: норми західного конституційного права стають тут моделлю бажаних змін у напрямі раціоналізації, модернізації і європеїзації політичного устрою». Саме з цим пов'язані й головні складнощі проведення конституційних реформ, які полягають «у необхідності одночасного перетворення соціальних відносин і політичної системи» [4, с. 198].

Політична реформа в Україні була спрямована в бік перерозподілу та значного збільшення повноважень представницької гілки влади. Хоча модель державного правління, сформована в Україні з прийняттям Конституції, частіше називали «президентсько-парламентською республікою», проте за статусом Президента і обсягом наданих йому повноважень вона могла вважатися ближчою до необмеженого президентського правління, ніж до класичного зразка президентсько-парламентської республіки (наприклад, Франції). Але в той же час не маючи на той час більш менш потужних політичних партій, структурованих регіональних еліт, державному апарату управління вдалося побудувати вертикаль влади, прив'язати регіони до центру і забезпечити стабільне функціонування політичної системи країни без суттєвих криз в середині управлінського апарату. Але в той же час за останній термін президентства Л.Кучми значно виріс протестний потенціал серед населення, у якого появились свої опозиційні лідери. Це все вибухнуло під час президентської кампанії 2004 р. Одним із наслідків тих подій стали зміни до Конституції прийняті Верховною Радою 8 грудня 2004 р.

Зміни до Конституції, внесені 8 грудня 2004 р., не змінили конституційно-правового статусу Президента, проте звузили його повноваження. До Верховної Ради, наприклад, перейшли такі повноваження, як призначення за поданням Президента Прем'єр-міністра України (кандидатура якого подається главі держави коаліцією депутатських фракцій), міністрів оборони, закордонних справ, призначення за поданням Прем'єр - міністра інших членів Кабінету Міністрів, голів Антимонопольного комітету, Державного комітету телебачення та радіомовлення, Фонду державного майна України, звільнення зазначених осіб з посад, вирішення питання про відставку Прем'єр-міністра, членів Кабінету Міністрів. Аналіз повноважень, якими Президент України наділений за оновленою Конституцією, свідчить про те, що вони є значно більшими, ніж у президентів європейських парламентських республік, але дещо меншими, ніж у президента Французької республіки [4, с. 333].

Загалом аналіз повноважень Глави держави свідчив про переміщення «центра ваги» у комплексі прерогатив Президента від безпосереднього керівництва управлінською і розпорядчою діяльністю до функцій загальнополітичного керівництва та контролю

законності дій всіх державних органів і зокрема органів виконавчої влади. В умовах розподілу владних повноважень між різними інституціями державної влади, який виник внаслідок реформи, Глава держави, як і раніше, може відігравати вирішальну роль у прийнятті усіх ключових рішень у тих ситуаціях, коли правляча коаліція в Парламенті та Уряд є його політичними однодумцями. Але вплив Глави держави на внутрішню політику може бути досить істотним і тоді (саме така ситуація склалася зараз), коли Президент та Уряд представляють різні політичні сили. Лише за таких обставин цей вплив (виходячи з характеру наданих Президенту повноважень) має бути у вигляді контролю над діяльністю Уряду і застосування правових засобів протидії спробам виконавчої влади порушити Конституцію, закон та створити для себе в державі домінуюче становище. Перший період діяльності влади після набуття чинності змін до Конституції у повному обсязі засвідчив наявність певних проблемних моментів щодо конституційно-правового статусу Президента та можливостей реалізації ним своїх повноважень.

Передусім це стосується проблеми дуалізму центрів визначення основних напрямів державної політики. Зокрема Конституція України не дає відповіді на питання, яким чином мають узгоджувати політичні позиції Президент України, з одного боку, і коаліція депутатських фракцій та Уряд – з іншого, в питаннях формування політики у різних сферах.

Збільшення повноважень парламентської гілки влади, в свою чергу, вимагало якісно нового підходу до їх здійснення. Парламентські вибори 2006 - 2007 рр. Але подальші процеси створення коаліційної більшості продемонстрували, що законодавчий орган представницької демократії в Україні певним чином гальмує процеси поглиблення реформ та збільшує конфліктогенний потенціал в суспільстві, не долаючи регіональний розкол країни. Значною мірою це пов'язано із новим принципом формування депутатського корпусу за партійними ознаками. Враховуючи незначну процентну різницю між правлячою коаліцією та опозицією, парламент перестає бути органом регіонального представництва та перетворюється в майданчик перманентного протистояння різних політичних сил [6, с. 23-34]

Після приходу до влади В. Януковича і Партії Регіонів 1 жовтня 2010 року Конституційний Суд України визнав таким, що не відповідає Конституції України, Закон «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року № 2222-IV у зв'язку з порушенням процедури його розгляду та прийняття. Згідно з рішенням КС, відповідний закон № 2222 втрачає чинність з дня ухвалення Конституційним Судом цього рішення. Конституційний Суд України поновив чинність Конституції 1996 року та звернувся до органів державної влади з вимогою невідкладно привести українське законодавство у відповідність до Основного Закону в редакції від 28 червня 1996 року. Таким чином, конституційний процес опинився на вихідній точці державотворення. І був закладений фундамент для правової та політичної кризи 2013-2014 рр. І навіть повернення редакції 2004 р. поки не змогло подолати наслідки системної кризи.

В умовах перехідного періоду, коли політичні процеси відзначаються суперечливістю, непередбачуваністю, виникненням взаємовиключних чинників, процес стабілізації вітчизняної політичної системи надзвичайно ускладнюється. Йдеться про швидкі й непередбачувані появу та зникнення дійових осіб на політичній арені, латентні форми реалізації влади, стиль державного управління, що спирається не на правові норми, а на особисті рішення урядовців, стан аномії й ціннісної невизначеності, ослаблення соціального замовлення. Своєрідність сучасного модернізаційного процесу в Україні, який досі не відповідає прийнятним для нашого суспільства параметрам, потребує включення, поряд зі стихійними, цілеспрямованих механізмів соціально-політичного, економічного і правового розвитку відповідно до умов вільної конкуренції.

Можна зробити кілька висновків стосовно тенденцій розвитку політичної системи України. З одного боку гальмування демократичних перетворень наочно демонструє наочно посилення авторитарних тенденцій. Це пов'язано із невиконанням владою функцій

державного й адміністративного управління – узгодження та збалансування суспільних інтересів у межах оптимальної конституціональної системи. Неможливість або нездатність виконання державою зазначеної функції означає недієздатність демократичної системи правління й підштовхує владно-бюрократичні структури до забезпечення стабілізації суспільства авторитарним шляхом. Про авторитарну орієнтацію української демократії, яка розвивається переважно «зверху» (що само по собі є порушенням демократизму Конституції України), свідчить низка ознак. Так, у системі поділу влад постійне загострення суперництва між виконавчою і законодавчою гілками державної влади, намагання утвердити зверхність однієї гілки над іншою призвели спочатку до революційної ситуації, а потім до поспішного впровадження конституційної реформи. Але ситуація обтяжується ще й особистісним протистоянням між першими політиками країни. Така ситуація може спричинити руйнування демократичної структури й довести перманентну боротьбу за владу до свого логічного завершення, тобто виникнення авторитарної чи тоталітарної сили. Характерною ознакою небезпеки посилення авторитарно-демократичної тенденції можна вважати й незначну роль у політичному житті держави політичних партій і громадських організацій. Загальновідомо, що влада сама себе контролювати не в змозі навіть за умов наявності відповідного бажання. Ці завдання мають виконувати розвинені структури громадянського суспільства.

Незавершеність політичного та групового структурування українського суспільства може увімкнути зелене світло для швидкого утвердження авторитарних структур, які у подальшому без особливого напруження позбавляться тягаря демократичних вимог і стримуючих механізмів. Уже в наш час спостерігаються деякі небезпечні явища. До таких можна віднести, зокрема, зрощування державної бюрократії в єдину антидемократичну силу, що представляє різні гілки влади. Ця політична сила нерідко забезпечує прийняття політичних рішень у обхід конституційно зафіксованих процедур, зумовлює хаотичний характер розвитку законодавства, що виявляється у прийнятті недосконалих законів, великої кількості підзаконних актів, стримує появу дієвої системи соціального контролю і регулювання. Але на порядку денному актуальним залишається питання подолання «неовотчинного принципу організації політичної влади» [9, с.204], або «неопатримоніальних відносин» [10]. Саме постійний та нескінченний конституційний транзит створює точки біфуркації із багатьма можливими траєкторіями розвитку та невизначеностями. Але слід звернути увагу на те, що все ж таки країна залишається у групі режимів «мінімалістської демократії» [11]. Таким чином, проблема формування стабільної демократичної політичної системи залишається для України відкритим питанням.

Література:

1. Kalandaze K., Orenstein M. Electoral Protests and democratization: beyond the color revolution [Електронний ресурс] / K. Kalandaze, M. Orenstein // Comparative Political Studies. Online First, published on March 3. – 2009. – Режим доступу. – <http://cps.sagepub.com>
2. Sushko Oleksandr, Prystayko Olena. Nations in Transit 2013 [Електронний ресурс] / Oleksandr Sushko, Olena Prystayko. Режим доступу. – http://www.freedomhouse.org/sites/default/files/NIT13_Ukraine_1stProof.pdf
3. Тилли Ч. Демократия / Ч. Тилли – М.: Институт общественного проектирования, 2007. – 263 с.
4. Медушевский А. Н. Демократия и авторитаризм: Российский конституционализм в сравнительной перспективе / А. Н Медушевский. – М.: РОССПЭН, 1997. – 450 с.
5. Політична система і громадянське суспільство: європейські і українські реалії : монографія / за заг. ред. д.і.н., проф. А. І. Кудряченка. – К. : НІСД, 2007. – 396 с.
6. Конституція України. Офіційне видання. – К. – 2006. – 150 с.

7. Україна в 2008 році: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку / За ред. Ю.Г.Рубана – К. : НІСД, 2008. – 744 с.
8. Фісун О., Кальниш Ю. Трансформації політичного режиму України у порівняльній перспективі // Україна в 2008 році: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку. – К. – 2008. – С.23-34.
9. Дерлугьян Г. Как устроен этот мир Наброски на макросоциологические темы / Г. Дерлугьян –М.: Изд-во Института Гайдара, 2013. – 384 с.
10. Фисун А. Политическая экономия «цветных» революций: неопатримониальная интерпретация / А.Фисун // Прогнозис. – №3 (7). – Осень 2006. – С. 211–244
11. Møller Jørgen. Skaaning Svend-Erik The Third Wave:Inside the Numbers [Електронний ресурс] / Jørgen Møller. – <http://www.journalofdemocracy.org/sites/default/files/MollerTable-24-4.pdf>

Шаповаленко М. В. Легитимация политических институтов Украины в контексте транзитных вызовов

Практика последних десятилетий свидетельствует, что наиболее хрупкими перед геополитическими вызовами, являются государства, ставшими на путь преобразований, во время «третьей»/ «четвертой волны» демократизации. Многие из демократических транзитов демонстрируют четкие тенденции уменьшения влияния институтов демократии на политику и усиление привлекательности авторитаризма. По результатам мониторинга Дома свободы Украина по-прежнему относится к группе «гибридных режимов». Политическая система страны по-прежнему остается незащищенной перед вызовами как демократического транзита, так и геополитическими вызовами.

Ключевые слова: политическая система, политическая власть, Конституция, полномочия политических институтов.

Shapovalenko M. Legitimation Ukrainian political institutions under transitional challenges

Dramatic dispersion of regime outcomes after an initial transition to competitive regimes has occurred in many parts of the world in the third and fourth waves of democratization. Many transitions to competitive regimes failed, resulting in a burgeoning number of competitive authoritarian regimes that sponsor controlled elections. Some regimes have status hybrid regimes. Freedom House's monitoring shows that Ukraine is hybrid regime.

Political system of Ukraine is very instability and fragile under external factor. This article is devoted to analysis of some features of political institutions. Permanent political crisis during several years increases potential risks for Ukrainian independent and authoritarian tendencies.

Keywords: political system, political power, Constitution, political institutes.

ГУМАНІЗАЦІЯ ПОЛІТИКИ ЯК ІМПЕРАТИВ СУЧАСНОГО ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

УДК 37.015.31:17.022.1:37

*Горбатенко Ірина Анатоліївна,
кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політичних наук
НПУ імені М.П. Драгоманова*

РОЗВИТОК ГУМАНІСТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ В СУЧАСНІЙ ТЕОРІЇ ПОЛІТИКИ

Розглядається процес і результат розвитку гуманістичних цінностей в контексті суспільно-політичних змін, що переважно відбуваються в країнах перехідного типу, до яких належить і Україна. Привертається увага до базових демократичних цінностей, таких як справедливість, знання, толерантність, плюралізм, а також до нових, якими, зокрема, є свобода індивідуального вибору і громадянськість.

Ключові слова: *політичні цінності, культурний плюралізм, активна громадянська позиція, правова політика, позитивний образ політики.*

Світовий досвід утвердження політичних цінностей засвідчує, що саме вони є визначальним чинником стабільності держави й суспільства. Досвід суспільно-політичного розвитку різних країн говорить про те, що не слід намагатися насильницьки об'єднати суспільство. Абсолютно помилковою є ідея, що держава може існувати лише тоді, коли народ приймає загальну систему цінностей. У цьому контексті для порівняння важливе значення має дихотомія, яка часто застосовується в порівняннях політичної культури, а саме «культурна гетерогенність-культурна гомогенність». Слід пам'ятати те, що специфіка політичної культури полягає в способі життя, який ґрунтується на загальнолюдських та національних цінностях. Останні своєю чергою сприяють утворенню політичних цінностей, відповідно до яких у сучасних умовах якраз і здійснюється політична і правореалізуюча практика. Звідси цілком справедливим є твердження В.Нерсесянца, що проблема дослідження цінностей, ціннісно-нейтральних речей та антицінностей – одна з найперспективніших проблем в сучасному державознавстві [6, с. 136].

Політичні цінності є своєрідним обмежувальним фільтром щодо здійснення державної політики. Такі неперехідні соціальні орієнтири як розподільна справедливість, легітимність, довіра, консенсус забезпечують політику від негативних проявів. У політичній науці проблема цінностей була сформульована Максом Вебером. Він вважав, що кожен політичний акт стає осмисленим лише у співвідношенні з цінностями, під впливом яких визначаються норми політичної поведінки людей та їх цілі. Американський соціолог Толкот Парсонс розглядав політичні цінності як вищі принципи, на основі яких досягається консенсус як у малих соціальних групах, так і в суспільстві в цілому.

Прояви культурного плюралізму значною мірою пов'язані з політичними цінностями й характерні сьогодні для більшості національних держав. Культурний плюралізм (населення Квебеку в Канаді, баски в Іспанії, русини в Україні) слід відділяти від соціального плюралізму, пов'язаного не з самотніми, особливими, а з фундаментальними, загальнонаціональними, цінностями. Зазвичай лише на цій основі можливо консолідувати суспільство. У посланнях Президента України до Верховної Ради (починаючи від перших років незалежності України) пріоритетними цінностями визначаються державність, добробут населення, національна безпека, європейський вибір, відданість загальнолюдським цінностям, права та свободи людини, консолідація суспільства, якість життя людини.

Політична практика є надзвичайно мінливою, складною й динамічною сферою. Думати про політику, свідомо чи несвідомо, властиво всім людям. Нерідко це породжує ілюзію про те, що політика є загальнодоступною справою. Поряд з цим для неї властивий

стійкий стереотип: «Політика – це брудна справа». Теоретики політики зазвичай зосереджують увагу на побудові й постійному аналізі моделі суспільної діяльності, поведінки і суспільних відносин. Саме вони становлять основу функціонування політичних інститутів і обумовлюють такі явища як боротьба за владу, впровадження у життя політичних рішень.

Вищезазначене не заперечує розуміння політики, згідно якого її домінуючою парадигмою є та, що виходить з традицій Є.Бентама й утилітаристів, які вважали, що виправдання дій уряду випливає з його здатності забезпечити найвище щастя для найбільшої кількості людей. З огляду на це, надзвичайно важливою функцією теорії політики є аксіологічна, спрямована на розвиток гуманістичних цінностей. Поняття «політика», як справедливо зазначає Г.Колбеч, хвилює не лише суспільствознавців. «Це поняття використовують різні учасники суспільного життя – посадові особи, обрані народом депутати, громадські активісти, експерти, журналісти й інші користуються цим терміном у своїх намаганнях поліпшити організацію суспільного життя» [3, с. 12].

Аналіз існуючого наукового потенціалу дозволяє зафіксувати необхідність поглиблення і розвитку досліджень з теорії і філософії політики, з проблематики, орієнтованої на з'ясування ціннісних детермінант функціонування влади і політичної системи суспільства. Особливу увагу необхідно зосередити на з'ясуванні недосліджених чи малодосліджених проблем вітчизняної політології, до яких відносяться: особливості становлення громадянського суспільства; напрями формування української політичної нації; питання гармонізації процесів інтернаціоналізації та національної консолідації; механізми визначення довгострокових зовнішньополітичних пріоритетів, стратегії підвищення конкурентоспроможності країни; осмислення форми державного правління й сутності політичного режиму; визначення адекватності політичній ситуації типу виборної системи; взаємодія політики, прав, економіки, культури як базових елементів модернізації суспільства.

Найвагомішим завоюванням півторадесятилітнього шляху, який пройшли українські науковці і освітяни, відстоюючи впровадження політології і наповнюючи її реальним змістом, є подолання серед широкого загалу і в структурах державної влади упередженого ставлення до ідеї запровадження системного вивчення політичних знань у рамках спеціальної, апробованої в розвинених демократіях науково-навчальної дисципліни. Наступний етап потребує переорієнтації політичних знань у площину їх практичного використання, наповнення ціннісним змістом уже сформованих і розвитку нових напрямів політичної науки, забезпечення відповідності вітчизняного досвіду засвоєння політологічної проблематики кращим світовим зразкам.

Негативний образ політики, сформований в Україні 90-х років, зумовлює перетворення останньої на самоціль для політичної еліти, на засіб вирішення нею власних економічних, фінансових, кланово-корпоративних, вузькопартійних та інших проблем. На відміну від подібного світобачення, сутністю політичної освіти підкріпленої науковим потенціалом є формування мотиваційної готовності індивіда до політичної діяльності, орієнтації щодо зміцнення взаємодії людини і суспільства, що означає формування позитивного образу політики. Важливими завданнями в цьому контексті повинні стати: 1) подолання духовної відчуженості людини від суспільства; 2) формування ціннісних імперативів, спрямованих на повернення громадянам віри у здатність вітчизняної еліти діяти на благо всього суспільства; 3) подолання сформованої за роки незалежності невиправданої ілюзії про необмежені можливості сильної держави.

Спільною цінністю народу України можна вважати досить високий рівень освіти. Однак в умовах транзитного розвитку України цей рівень використовується неадекватно й, відповідно, потребує максимального наближення його до процесів реформування суспільства. Система політичних знань в умовах трансформації пострадянського суспільства від тоталітаризму до демократії передбачає наступні напрями її саморозвитку і

цілеспрямованого вдосконалення: сприяння процесу самоусвідомлення суспільства й наслідків вибору того чи іншого політичного ладу держави; забезпечення всебічного бачення політичного життя, вміння розпізнавати і долати негативні тенденції суспільного поступу; формування розвиненої системи політичної соціалізації особи, включення індивідів у складний і суперечливий світ політичних відносин; розвиток політичної компетентності, орієнтації і здатності громадян до активної участі у творенні держави, вміння впливати на суспільно-політичні процеси; утвердження демократичних, гуманістичних цінностей свободи, гідності та громадянської відповідальності кожного індивіда; подолання стереотипних уявлень про політику лише як про арену боротьби, протистояння, конфліктів та засвоєння норм цивілізованої політичної поведінки, культури спілкування між громадськими, політичними організаціями і державою, між країнами та народами, поважання прав та законів держави.

Достатньо високий освітньо-культурний рівень розвитку українського населення сприяє швидкому усвідомленню необхідності засвоєння стандартів західної політичної культури, таких як приватна власність, правова держава, свобода особистості та ін. Однак внаслідок того, що названі цінності не були засвоєні українським суспільством у процесі соціалізації, вони не знаходять свого практичного втілення. З відсутністю довготривалого досвіду соціалізації західного зразка пов'язана й відсутність діяльнійно-активної орієнтації особи, підприємницьких навичок, раціонально-оптимістичної орієнтації. Відповідно до цього, суспільною свідомістю ідентифікується абстракція, а в суспільній практиці знаходить своє виправдання сурогат західних стандартів соціального буття у вигляді вестернізації. Отже, вочевидь постає істина: «Стабілізація влади, зміцнення національної державності сприяє зміцненню соціальних норм, що приводить до поступового зниження аномії. Соціокультурні чинники були ершими ознаками суспільної кризи, але ці ж чинники також першими будуть свідчити про подолання кризи і про перехід на більш стабільну фазу в трансформації суспільства. Формування стабільних зразків поведінки, норм і цінностей може бути важливою ознакою нового періоду в розвитку країни» [1, с. 82].

Для формування і стійкості гуманістичних цінностей у свідомості й життєдіяльності різних груп населення першочерговим завданням є зміцнення інфраструктури громадянського суспільства. Останнє, з одного боку, як безпосередній спосіб існування значної частини сучасного людства, а з іншого – як певний соціальний ідеал і перспективу розвитку конкретно взятої країни. Ідея громадянського суспільства покликана обмежувати деструктивний вплив держави. Вона дозволяє розглядати суспільство і державу як партнерів, визнаючи в цьому партнерстві пріоритет за суспільством, утверджуючи в суспільну свідомість думку про те, що держава існує для суспільства, а не навпаки.

Досвід демократичних країн доводить, що працюючу модель політичної системи неможливо створити лише через політику, інструментальними засобами. Її можна створити й необхідно творити через правові механізми залучення потенціалу базових цінностей. І це надзвичайно важливе завдання, оскільки внутрішньою властивістю і якістю права є справедливість, захищати й культивувати яку в умовах демократичного розвитку покликана вся система права. Витоки ж нинішнього несправедливого розвитку українського суспільства слід шукати не лише в об'єктивному характері прискореної спонтанної динаміки його розвитку, а і в суб'єктивно створеній ситуації (значною мірою засобами права), що зумовлює розмивання існуючих критеріїв соціальної справедливості. «Якщо єдність народу є лиш єдністю унормованих державним правопорядком дій людей, тоді народ як бажана єдність – у цій нормативній сфері, де «влада» подається як нормативне пов'язування, як підпорядкованість нормі, – постає знову лиш об'єктом влади» [2, с. 44]. Відповідно суттєвою помилкою суб'єктів втілення правової реформи є, на наш погляд, намагання сформуванати правову основу, якої потребує українське суспільство, у відриві від конкретної соціальної реальності.

Правова політика за своїм призначенням має бути націлена на подолання у громадян правового нігілізму. Її завданням є наближення права до народу, зміцнення масової правосвідомості, прагнення до добровільного виконання своїх обов'язків. Правова політика має розглядатися не лише як виключно справа обраних осіб, а й як громадська діяльність, орієнтована на реалізацію ідеї правової державності, зміцнення взаємозв'язку між органами державної влади й громадськими структурами, вона передбачає забезпечення економічного й духовного зростання країни. «Завдання правової реформи полягає в тому, щоб поставити в центр правової системи особистість як найвищу соціальну цінність із її багатосторонніми духовними та матеріальними інтересами. Відповідно пріоритети сучасної правової політики – особистість, сім'я, суспільство, держава» [4, с. 165].

Одним з домінуючих в умовах формування сучасного суспільства можна вважати процес індивідуалізації, в центрі якого перебуває людина як основний об'єкт і суб'єкт модернізаційного процесу в його сучасному розумінні. Для суспільства перехідного типу, яким є Україна, властива руйнація попередніх цінностей, що стосується нових, то вони формуються надто повільно в умовах політичної нестабільності й соціальної деструкції. За перехідних умов посилюється орієнтація особистості на виживання, а також поширюється явище групового егоїзму, корпоративної свідомості. «Коли ми говоримо про людину в перехідному періоді, – зазначає Н.Наумова, – мова має йти не просто про ускладнення адаптації до нових умов, але про більш глибокі її реакції на руйнування тієї мережі соціальних зв'язків і норм, які до цих пір регулювали її соціальні дії, забезпечуючи їхню особистісну й соціальну прийнятність та ефективність» [5, с. 90- 91]. Наслідки зазначеної трансформації, як справедливо зазначає М.Шульга, є трагічними: «Масовим і, на жаль, базовим для українського суспільства стає людина без світогляду і моралі, «людина без властивостей» [10, с. 5].

Людські вчинки в суспільному житті зазвичай оцінюються з позицій моралі. Сфера політики в цьому контексті не є виключенням. Якраз навпаки. Оскільки суб'єкти політики перебувають під пильним оком суспільства, їхні діяння і вчинки одразу потрапляють під оціночні судження. П.Шляхтун зазначає: «Давно помічено, що влада виявляє справжню сутність людини, її як позитивні, так і негативні риси. Це закономірно: наділена владними повноваженнями людина завжди на виду, їй доводиться приймати відповідальні рішення, що більш виразно проявляє риси її характеру та особливості поведінки. Важливо врахувати й таке: влада негативно впливає на людину, посилює її негативні риси» [9, с. 360].

Активізація пошуків сенсу життя на індивідуально-особистісному рівні – характерна прикмета розвитку суспільства не тільки на Заході, а й у суспільств збереженням традиційної специфіки. Ефективність пошуків сенсу буття перебуває в теперішньому світі в безпосередній залежності від освоєння людьми нових островів свободи, форм життя і напрямів творчості, відповідних реаліям зламу тисячоліть. Головне для сучасної людини – знайти свою нішу в тендітному й непередбачуваному розвитку сучасної людської цивілізації, який сягнув тієї метафорично усвідомленої межі, за якою помах крил метелика в одній частині землі може викликати ураган в іншій. За цих умов людина повинна проявляти свою духовність активно. Вибір добра і зла не може нав'язуватися ззовні, він має стати індивідуальним способом пошуку і знаходження істини.

Особливістю нинішнього розвитку західного суспільства є поява груп індивідів, які характеризуються самотністю, спрямованою в майбутнє. До основних різновидів такої самотності відносяться: активізація територіальних громад з появою структур, здатних швидше адаптуватися до глобальних процесів сучасного світу (поява вільних економічних зон, повернення на історичну сцену міста-держави і т. ін.); розвиток фемінізму, гендерних ідей як прагнення до усунення поділу соціальних інститутів за ознакою статі; розгортання і політизація екологічного руху, прагнення екологів до інтеграції людства і природи, до контролю за використанням простору в інтересах людей і природи.

Важливою цінністю, що активно продукується і пропагується сучасною теорією політики, є толерантність, яка «постає провідним принципом соціального життя як загальний критерій, пов'язаний із духовною та культурною пам'яттю народу» [8, с. 185]. Толерантність передбачає подолання стереотипу «свій – чужий», формує прагнення до співпраці різних груп населення, дозволяє творчо поєднувати зразки суспільної поведінки, спрямовані на роз'єднання і протистояння. Зазначений принцип заперечує ідеологію і практику володарювання, домінування, насилля, війни на користь цінностей плюралізму, рівноправного діалогу, дискурсу, миру й згоди. Демократія розлучається з усіма формами монізму, уніфікації і тоталізації, з обов'язковими утопіями та іншими прихованими формами деспотизму й переходить до ідеї множинності й різноманітності, до конкуренції парадигм, співіснування різнорідних елементів.

Нова демократична хвиля на зламі XX – XXI століть починає продукувати нові цінності. У зв'язку з цим у політичній сфері падає повага до влади, посилюється акцент на участі і самовираженні людини. Раніше мобілізацію мас здійснювали дисципліновані політичні партії, якими керували еліти, участь у політиці обмежувалася голосуванням, вище цього рівня масова участь рідко піднімалася. В суспільстві постмодерну акцент зміщується з голосування на все більш активні форми масової участі. Нарешті, політику постмодерну відрізняє переорієнтація від політичного конфлікту на класовій основі до проблем культури та якості життя.

Характерними явищем сучасності є формування постматеріальних цінностей. Особливостями цінностей, на які орієнтуються постматеріалісти, є: відмова від ставлення до економічного успіху як основної мети людської діяльності; прагнення до створення середовища одностайності з орієнтацією на цікаву, осмислену працю, духовно-моральне єднання; зосередження енергії на забезпечення соціального статусу і покращення якості життя; заміна релігійних та інших традиційних орієнтацій нерелігійними, пов'язаними зі свободою індивідуального самовираження; відкритість і готовність до сприйняття соціально-політичних і культурних змін.

Акцентуючи увагу на зазначених постматеріальних цінностях як явищі, іманентно властивому західному світові, Р.Інглегарт визнає наявність і перспективи розвитку подібних цінностей в інших культурах, зокрема у східноєвропейських та пострадянських країнах. Наявність подібних цінностей в цих регіонах пов'язується з вищим рівнем відчуття безпеки у покоління, що вирости після другої світової війни та наявністю систем соціального забезпечення і соціального захисту, які певною мірою компенсували порівняно низький рівень життя населення.

Надзвичайно перспективною цінністю в контексті поступового зміцнення структур громадянського суспільства в Україні є громадянськість, що розглядається в сучасних умовах як готовність і здатність людини, громадянина до активної участі у справах суспільства й держави на основі глибокого усвідомлення своїх прав та обов'язків. Активна громадянська позиція «означає приналежність людини не стільки до державного устрою, скільки до загальнолюдських цінностей, соціально-етнічної спільності, ідеології, політичного руху, партії» [7, с. 300].

Розуміння громадянськості як сукупності високорозвинених моральних якостей суб'єкта передбачає: зрілість політичної та правової свідомості; почуття патріотизму, причетності до історичної долі вітчизни та її народу; усвідомлення себе як повноправного громадянина соціальної спільності, своєї країни. Формування громадянськості відбувається в процесі соціалізації особи через систему суспільних відносин і виховання. Потреба вдосконалення громадянськості у процесі модернізації суспільства як своєрідної соціально-психологічної якості людської поведінки знаходиться в тісному взаємозв'язку з потребою утвердження громадянського суспільства і є одним із показників рівня демократичності, поєднаної з цивілізованістю того чи іншого суспільства.

З усього сказаного вище можна зробити висновок, що періоди різких зрушень, як правило, супроводжуються істотними змінами в масовій свідомості, заміщенням одних ціннісних домінант іншими. Гуманістичні цінності виступають своєрідною інтегративною базою для малих та великих соціальних груп, нації в цілому. Їхня системність і цілісність є важливою умовою успішності реформ і водночас своєрідним індикатором участі громадян у суспільно-політичному житті. Демократичні процеси стають дійсно незворотними тоді, коли вони сприйняті суспільством та закріплені в системі цінностей, на які це суспільство орієнтоване.

Література:

1. Катаєв С.Л. Сучасне українське суспільство: Навч. посібник / С.Л. Катаєв. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 200 с.
2. Кельзен Г. Про сутність і цінність демократії / Ганс Кельзен / Переклад з нім. О. Мокровольського. – К.: ВНТЛ – Класика. – 140 с.
3. Колбеч Г.К. Політика: Основні концепції в суспільних науках / Г.К. Колбеч / Пер. з англ. О. Дем'янчука. – К.: Вид. дім «КМ Академія», 2004. – 127 с.
4. Минькович-Слободяник О.В. Правова політика: стратегічні пріоритети і напрями вдосконалення: монографія / О.В. Минькович-Слободяник. – К.: Логос, 2012. – 196 с.
5. Наумова Н.Ф. Рецидивизирующая модернизация в России: беда, вина или ресурс человечества? / Н.Ф. Наумова / Под ред. В.Н. Садовского и В.А. Ядова. – М.: Эдиториал УРСС, 1999. – 176 с.
6. Политико-правовые ценности: история и современность / под ред. В.С. Нерсесянца. – М.: Эдиториал УРСС, 2000. – 256 с.
7. Политическая социология / Отв. ред. Г.П. Сопов. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1997. – 640 с.
8. Слободян О. Політика, що не проминає / Олександр Слободян. – К.: Дух і Літера, 2009. – 438 с.
9. Шляхтун П.П. Політологія: історія та теорія: Підручник / П.П. Шляхтун. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 472 с.
10. Шульга М.О. Дрейф на узбіччя. Двадцять років суспільних змін в Україні / М.О. Шульга. – К.: ТОВ «Друкарня «Бізнесполіграф», 2011. – 448 с.

Горбатенко И. А. Развитие гуманистических ценностей в современной теории политики

Рассматривается процесс и результат развития гуманистических ценностей в контексте общественно-политических изменений, которые преимущественно происходят в обществах переходного типа, к которым принадлежит и Украина. Уделяется внимание базовым демократическим ценностям, таким как справедливость, знания, толерантность, плюрализм, а также к новым, каковыми, в частности, являются свобода индивидуального выбора и гражданственность.

Ключевые слова: *политические ценности, культурный плюрализм, активная гражданская позиция, правовая политика, позитивный образ политики.*

Gorbatenko I. Development of humanistic values in the modern theory of policy

Analyzes the process and the result of the development of humanistic values in the context of the socio-political changes that mainly occur in countries in transition, and belongs to Ukraine. Attention is paid to basic democratic values, such as fairness, knowledge, tolerance, pluralism, as well as new, which are, inter alia, the freedom of individual choice and citizenship.

Keywords: *political values, cultural pluralism, active citizenship, legal policy, a positive image policy.*

УДК 323.2:17.022.1

Дьоміна Оксана Сергіївна,
кандидат юридичних наук, доцент,
докторант кафедри політичних наук НПУ імені М. П. Драгоманова

ПОЛІТИЧНІ ЦІННОСТІ ТА ЇХ СУТНІСТЬ

Розглядаються існуючі підходи до розуміння природи та сутності цінностей. Визначено місце і роль політичних цінностей в практичній політиці. Встановлено зв'язок політичних цінностей з політичною культурою суспільства. Наводиться класифікація політичних цінностей. Розкривається зміст політичних цінностей через їх роль у житті суспільства.

Ключові слова: цінності, політичні цінності, політична культура, політична діяльність, політичні інститути, соціально-політичні ідеали.

При дослідженні феномену політичні цінності науковці стикаються з невизначеністю та особливостями трактування родового поняття - «цінність». Це робить необхідним розгляд історії і сучасної практики використання терміну і поняття «цінність».

Проблема цінностей має глибоку історико-філософську традицію. Але як специфічна галузь філософського пізнання та діяльності вона бере свій початок в середині XIX ст. у Р. Лотце, а в подальшому в неокантіанстві Баденської школи (В. Віндельбанд, Г. Ріккерт), а також в філософії Ф. Ніцше. Саме у даних авторів висувається ідея першочергової ролі цінностей у філософії, яка отримала назву - аксіологія (грец. *axios* – цінність).

В аксіології існують різні підходи до розуміння природи та сутності цінностей, зокрема, В. Дільтей, А. Тойнбі, О. Шпенглер є представниками *релятивістського підходу* і розглядають цінності як такі, що позбавлені загального значення і впливають лише на певну культурно-історичну область, наприклад, життя народу однієї країни; представники *утилітаристського* (І. Бентам, Дж. Мілль, Н. Чернишевський) вважають, що цінним є те, що корисно для більшості або для передової частини людства, або для окремої людини.

Об'єктивістська і суб'єктивістська концепції цінностей зумовили формування двох основних напрямів їх подальшого осмислення. Об'єктивісти (Т. Гоббс, Н. Макіавеллі, К. Маркс) прагнуть з'ясувати сенс «справжньої цінності», довести, що далеко не завжди те, що особистість цінує, варте поцінування (проблема хибних цінностей). На основі вихідних засад об'єктивістських напрямів в Новий час була сформульована концепція природних прав людини, яка задекларувала такі цінності як право на життя, свободу, результати власної праці, хоча ідеалісти (Ф. Аквінський, Дж. Локк, І. Фіхте) виводили ці права від Бога, а матеріалісти (Ф. Енгельс, В. Ленін, К. Мангейм) – з природи. Вона проголошує природні права вічними, незмінними, незалежними від свідомості людини, волі законодавців. Прихильники цієї позиції вважають, що джерелом цінностей є Бог або природа, культура, історія.

Позицій суб'єктивізму дотримуються насамперед представники такої течії як психологізм, які визначають цінності через психічні стани суб'єкта. Суб'єктивісти наполягають на тому, що цінності належать до психічних об'єктів, їхні джерела - наші почуття (емотивізм), ставлення (прагматизм), інтереси (утилітаризм). Цінності тут виступають як певні смисложиттєві орієнтири, які є результатом осягнення людиною соціальної реальності і спрямовують її існування в цій реальності (індивідуально-психічні переживання людини). Доречно згадати в цьому контексті відомого психолога В. Франкла, який стверджував, що пошук людиною сенсу життя – це вроджена мотиваційна тенденція, яка спонукає до пошуку відповідних цінностей.

В. Мілановський, М. Корват вважають, що у предметах об'єктивної дійсності узятих самих по собі цінності немає. Вони взагалі не існують в ізоляції від суспільства та суб'єкту соціального чи політичного простору. Проте певна властивість предмету може стати

цінністю поєднавшись із відповідною властивістю суб'єкта (потребами, інтересом). Саме відносини між цими двома типами властивостей і формують цінність ... тобто цінність одночасно і об'єктивна і суб'єктивна [5, с. 224-227].

Ще й досі актуальною залишається характеристика стану дослідження поняття «цінність», надана М. Лосським. Вчений обґрунтовує, що одні виводять ціннісний аспект світу з індивідуально-психічних переживань, інші – з неспіхічних факторів; одні вважають цінності суб'єктивними, інші – об'єктивними; одні стверджують відносність усіх цінностей, інші наполягають на існуванні також абсолютних цінностей; одні говорять, що цінність є ставленням, інші – що цінність є якістю; одні вважають цінності ідеальними, інші реальними, треті – не ідеальними, але й не реальними [11].

Серед різних наукових підходів до теорії цінностей можна виділити, зокрема: натуралістичний психологізм, трансценденталізм, персоналістичний онтологізм, культурно-історичний релятивізм, соціологізм.

Представники *натуралістичного психологізму* (А. Мейонг, Р. Перрі, Дж. Дьюї, К. Льюїс й ін.) розглядають цінності як об'єктивні чинники реальності, які спостерігаються емпірично, а їх джерело пов'язується з біологічними і психологічними потребами людини. З цієї точки зору будь-який предмет, що задовольняє ту чи іншу потребу людини, є цінність.

Представники *аксіологічного трансценденталізму* (В. Віндельбанд, Г. Ріккерт) розглядають цінність не як об'єктивну реальність, а ідеальне буття. Вони розглядаються як незалежні від людських бажань. До них належать такі цінності, як добро, істина, краса, які мають самодостатнє значення, є цілями самі по собі і не можуть служити засобом для якихось інших цілей. Цінність, таким чином, це не реальність, а ідеал, носієм якого є її свідомість взагалі, тобто трансцендентальний (потойбічний) суб'єкт. Крім того, цінності розглядаються в даній концепції як норми, що не залежать від людини й утворюють загальну основу конкретних цінностей і культури.

З позицій *персоналістичного онтологізму* (М. Шелер, Н. Гартман) реальність ціннісного світу пов'язується з «позачасовою» аксіологічною божественною сутністю, не взірцевим відображенням якої постає людська особистість. Тип особистості визначає властива їй ієрархія цінностей, яка й утворює онтологічну основу особистості. Спроби відокремити аксіологію від релігійних передумов (Н. Гартман) зумовили проблему незалежного існування сфери цінностей.

Представники *культурно-історичного релятивізму* (В. Дільтей, М. Вебер, О. Шпенглер, А. Тойнбі та П. Сорокін) визнають існування множини рівноправних ціннісних систем, які можна розізнати за допомогою історичного методу. Однієї справжньої системи цінностей, так само як і однієї загальної системи цінностей, поза культурно-історичним контекстом, немає і не може бути. У рамках цієї концепції американський соціолог В. Г. Самнер у книзі «Народні звичаї» висловив тезу, згідно з якою «цінність або шкода певних звичаїв цілком і повністю залежить від їх виправданості умовами життя та інтересами конкретного місця і часу» [10, с.82].

Класичним визначенням цінностей вважають запропоноване К. Клакхоном (розробником концептуального апарату соціологічної теорії цінностей), який вважає, що соціальні цінності – це «стійкі в часі, узагальнені абстрактні стандарти, які визначають, що є правильним і що повинно бути властиво людям того чи того суспільства» [16, с. 192].

Думка матеріалістів про взаємозв'язок ціннісних аспектів в структурі особистості з пізнавальними та вольовими дає можливість проваджувати демократичні цінності шляхом соціалізації. Марксизм, зокрема, підкреслює суспільно-практичну сутність, історичність та можливість пізнання цінностей, ідеалів, норм людської діяльності, заперечуючи ідеалістичні уявлення про поза історичну та надсоціальну природу цінностей.

Отже, цінність не є тим, що належить благам, не є їх властивість, але разом з тим не є і самостійною сутнісною річчю. Цінність є усвідомленою потребою, судженням, яке люди

мають по відношенню до ресурсів, які потрапляють (необхідні) у їх розпорядження для підтримання життя та добробуту, тому поза свідомістю людини цінність не існує.

Важливим для нас залишається питання про природу походження цінностей, зокрема в суспільному житті. У цьому контексті слушними є думки Л. Нагорної про те, що світ цінностей не є світом реально існуючих сутностей; це світ уявлень про Добро і Зло. Аксіосферу створюють соціуми, а цивілізованими вважаються ті з них, у яких системи цінностей, навіть різноспрямованих, не стикаються у непримиренному протиставленні [6]. Цінності є колективним продуктом, який формується у соціальних процесах, і є основною частиною культури кожного індивіда та колективу або спільноти [14, с. 53]. Таким чином, цінності є продуктом колективної життєдіяльності суспільства, формування якого починається зі створенням родових форм життя з метою регуляції соціального процесу, іншими словами цінності є соціальним феноменом, який виникає під впливом потреб суспільства. Закріплюючись в цій ролі, цінності стають також елементом саморегуляції.

Політичні цінності є елементом ціннісної системи будь-якого суспільства. Щоб стати орієнтирами і цілями суспільства, політичні цінності потребують обґрунтування, доказів своєї істинності та універсальної прийнятності.

У Політологічному енциклопедичному словнику політичні цінності характеризуються, передусім, як феномен свідомості: «Цінності політичні є невід'ємною частиною політичної культури суспільства і віддзеркалюються в політичній свідомості людей» [9, с. 719]. З іншого боку існує прагнення підкреслити об'єктивно-предметний характер політичних цінностей, зазначивши в цій якості певні властивості політичних явищ: «цінності політичні – об'єкти, явища, ідеї, процеси політичного життя та їх властивості, до яких людина ставиться як до таких, що задовольняють її соціальні потреби, інтереси і які вона залучає у сферу своєї життєдіяльності» [9, с. 719]. Але в будь-якому випадку, підкреслюється значимість політичних цінностей в ситуаціях вибору політичної поведінки, оскільки саме цінності в ситуації обмеженої раціональності політичної рефлексії та рішень громадян формують шкалу оцінок, яка дозволяє орієнтуватися в політичній ситуації.

Підкреслимо що, з одного боку, цінності це цілі, ідеї, мотиви, а з іншого – це засоби, за допомогою яких досягаються очікувані результати. Тому вони можуть виступати як цінності самі в собі і як інструментальні цінності.

Класичне визначення марксистської аксіології наводить В. Тугарінов: «цінності – це суть предмети, явища та їх властивості, необхідні членам спільноти чи окремому індивіду як засіб задоволення їх потреб та інтересів, а також ідеї та спонукання в якості норми, мети чи ідеалу» [2, с. 11].

В науковій літературі існує також думка, що слід говорити не про політичні цінності як такі, а про їх місце і роль в практичній політиці. Даний підхід виводиться із співвідношення моралі і політики. Тобто цінності в політичній діяльності ідентифікуються з моральними, які лежать у підвалині вчинків людей, що займаються політикою. Звичайно, моральні або етичні цінності впливають на дії окремих політиків, на рішення, що вони ухвалюють. Політика з урахуванням даного чинника стає більш гуманною і передбачуваною. Проте більш важливою є проблема аналізу виникнення цінностей в політичній практиці, розгляд причинної обумовленості, коли політичне значення цінностей змінюється і в процесі політичної діяльності, і в діях суб'єктів політики.

В принципі, в якості політичних цінностей можуть виступати найрізноманітніші соціальні явища, але лише в тому випадку, коли вони виступають ідеалом та ціллю політичної діяльності людей. В.Н.Шілов пропонує такий список «позитивних та негативних політичних явищ», який співпадає за об'ємом зі списком «політичних цінностей»:

- справедливість, демократія, свобода, соціалізм, держава, батьківщина;
- рівність, справедливість, безпека, патріотизм, громадянський та політичний активізм або політична інертність, легітимність, політична відповідальність, етатизм, здатність народу до самоорганізації, правовий нігілізм, добробут, порядок, розвиток,

законність (легальність), влада, мир;

– війна, революція, реформа, держава, федералізм, самоврядування та ін. [13, с. 118].

Попередня класифікація дає такі групи соціальних явищ, які функціонують у суспільстві в якості політичних цінностей:

- 1) соціально-політичні ідеали (свобода, справедливість, рівність, законність, порядок та ін.);
- 2) політичні інститути (держава);
- 3) характеристика політичної культури (правовий нігілізм, етатизм та ін.);
- 4) форми політичної діяльності (революція, реформа, війна та ін.).

Звичайно, з цієї точки зору будь-який феномен, який має значення для світу політики, може розглядатись як політична цінність. На відміну від моральних, естетичних цінностей, які спираються лише на внутрішнє переконання людей і силу суспільної думки, політичні цінності засновуються на додатковому механізмі підтримки та контролю – політичному. Таким чином, «політичні цінності – це ті цінності, які вже реалізуються за допомогою політичної влади, спираючись на всю могутність державного апарату, або заради здійснення яких ведеться боротьба за політичну владу, за володіння державним апаратом» [13, с.120]. Саме тому, змагаючись за реалізацію власних політичних цінностей, люди домагаються прийняття відповідних законів, політико-правових актів. Тоді політичні цінності «постають, передусім, як юридичні закони і акти з їх виконання (включаючи судові постанови), які фіксуються матеріально в знакових об'єктах – відповідних документах (конституції, кодекси, статuti, договори тощо)» [15, с.149].

Розуміння та інтерпретація сучасних політичних цінностей залежить, на думку вітчизняної дослідниці Н. Жабінець, від: особливостей ідеологічної системи (теоретично оформлених поглядів та цінностей: консервативних, ліберальних, комуністичних, соціалістичних, демократичних тощо); стану трансформації політичної системи та суспільства загалом; національних та цивілізаційних ознак суспільства, пов'язаних з його національною культурою; моделі та особливостей економічного розвитку суспільства; характеру історичної епохи та масштабів визначеного нею впливу на розвиток конкретної країни [3, с. 222–225].

Політичні цінності формуються і функціонують у політичних відносинах суспільних груп, верств, політичних сил та особистостей. Тип політичних відносин є визначальним для формування відповідних політичних цінностей. Водночас розвиток системи політичних цінностей визначають їх ідеологічна і культурна наповненість, національні традиції політичних відносин, прогресивність суб'єктів політичних цінностей – політичних сил, лідерів, еліт. Ідеологічний складник політичних цінностей посилює свій вплив у перехідні (революційні) періоди і знижує у спокійні (еволюційні) періоди політичного розвитку.

Значний вплив на формування політичних цінностей також мають: культурний рівень та рівень розвитку особистості, спосіб соціалізації, соціальне і матеріальне становище особи, статтєво-вікові особливості, релігія як елемент національної культури, що утримує в собі традиційні цінності. Проголошенню пріоритетності загальнолюдських цінностей (свободи, рівності, справедливості) передувало утвердження у свідомості людини християнських цінностей, визнання рівності всіх перед Богом, духовної свободи особистості. Цінностями стають лише провідні орієнтації політичної культури. Політичні цінності можуть мати загальнолюдський характер, що об'єднує уявлення про бажане та небажане всього людства, та ідеологічний характер, що ґрунтується на політичних інтересах окремої суспільної групи людей.

Сучасні дослідження виявили, що посттоталітарні суспільства надають перевагу цінностям розвитку (змін) і рівності, недооцінюючи важливість свободи та порядку. У промислово розвинутих суспільствах західної демократії дослідники вказують такі цінності, як свобода (сукупність індивідуальних прав) і рівність (рівність можливостей). З цими цінностями безпосередньо пов'язані й інші ціннісні орієнтації, а саме: індивідуалізм,

особистий розвиток, дозвілля, незалежність, громадська ангажованість, співучасть, ефективність, раціональність, матеріальний достаток, праця, сім'я, вільний час тощо [4, с. 131].

Необхідною умовою стабільності політичного режиму, відносної стабільності влади є створення системи загальноприйнятих, позитивних, домінуючих у суспільстві цінностей.

Важливим і принциповим аспектом дослідження політичних цінностей є їх взаємозв'язок з політичною культурою суспільства, групи, окремої особистості. Він розкривається, на думку Ю. Шайгородського, через розуміння цінності як своєрідного культурного «коду». Кожна культура породжує свою, лише їй притаманну ціннісну систему. Цей своєрідний «код» забезпечує процес культурної ідентифікації особистості, народу, нації, розвитку національної свідомості [12, с. 45].

Дослідження системи політичних цінностей пов'язане з базовими критеріями самої політичної культури, а також з рівнем її взаємозв'язку з загальнонаціональною системою цінностей. Так, для тоталітарно-авторитарного типу політичної культури політичні цінності вибудовуються за такою схемою: держава – суспільство – колектив – особа; для демократичного типу: особа – колектив – суспільство – держава. У націях-державах, на думку А. Боднара, найвищою цінністю, що об'єднує її членів, є збереження цілісності та незалежності держави [Див. 1].

Зміст політичних цінностей науковці розкривають через їх роль у житті суспільства: забезпечують злагоду в суспільстві чи в окремих соціальних групах щодо основних цілей і проблем; формують віру в бажаний і кращий (або найкращий) тип політичної системи, у політичну мету і засоби досягнення такої мети та уявлення про них [8, с. 385].

Ще у 50-ті роки ХХ ст., зазначає І. Побочій, було зроблено висновок, що демократія може існувати лише тоді, коли громадяни стануть прихильниками її фундаментальних цінностей, таких як свобода і рівність, а також досягатимуть консенсусу щодо процедур, за допомогою яких приймаються рішення [7, с. 105]. Погоджуємося, що громадяни мають саме прийняти, усвідомити ці цінності, а не відчувати, що їх нав'язують. Відмова від цінностей демократичних свобод і верховенства закону як загальнозначущих, як таких, що сприяють розвитку та модернізації всього суспільства, а не руйнуванню культури та національної ідентичності у сучасному світі безперспективна і згубна.

Література:

1. Василик М. А. Политический плюрализм : социальные основы, критерии и гарантии [Текст] / М. А. Василик, А. В. Ключев / Во-во «Знание» России, Санкт-Петербург. орг. – СПб. : Знание, 1992. — 26 с.
2. Виноградов В. Политические ценности в жизнедеятельности людей / В. Д. Виноградов // Тугариновские чтения. Материалы научной сессии. – Выпуск 1. – СПб. : Санкт-Петербургское философское общество, 2000. – С. 11 – 14. – (Серия «Мыслители»).
3. Жабінець Н. В. Політичні цінності і перспективи гармонізації суспільних відносин [Текст] / Н. В. Жабінець // Актуальні проблеми політики : збірник наукових праць / відп. ред. Л. І. Кормич. – Одеса : Юридична література, 2000. — Вип. 9. – С. 222-225.
4. Жабінець Н. В. Зміна цінностей в умовах трансформації українського суспільства [Текст] / Н. В. Жабінець // Нова парадигма : Альманах наукових праць. – Запоріжжя, 2001. – Випуск 20. – С. 129 – 134.
5. Корват М. Политические ценности. Элементы теории политики / М. Корват, В. Милановский; пер. с польского В. П. Макаренко. – Ростов-на-Дону:Изд-во Рост. Ун-та, 1991. – 444с.
6. Нагорна Л. П. Соціокультурна ідентичність : пастки ціннісних розмежувань: [монографія] / Л. П. Нагорна. – К. : ПІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2011. – 272 с.
7. Побочій І. А. Політична боротьба : праксеологічний вимір [Текст] : монографія / І. А. Побочій. – К. : Абрис, 2007. – 352 с.

8. Політологічний енциклопедичний словник [Текст]: навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів / відповід. ред. Ю. С. Шемшученко, В. Д. Бабкін. – К.: Генеза, 1997. – 400 с.
9. Політологічний енциклопедичний словник / [ред. – упоряд. В. П. Горбатенко; ред.: Ю. С. Шемшученко, В. Д. Бабкін]. – 2-е вид.: доп. і перероб. – К.: Генеза, 2004. – 736 с.
10. Сліпець П. П. Політичні цінності: теорія і методологія пізнання та реалізації [Текст]: монографія / П. П. Сліпець. – К.: ІПЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2009. – 251 с.
11. Человек и его ценности. [Текст]: в 2-х ч. [Отв. ред. и авт. вступ. ст. П. С. Гуревич]. – М.: ИФАН, 1988. – Ч. 1. – 139 с.
12. Шайгородский Ю. Ж. Ціннісний конструкт міжкультурної комунікації [Текст] / Ю. Ж. Шайгородський // Український соціум. – 2002. – № 1. – С. 41-48.
13. Шилов В. Н. Политические ценности: специфика и функции [Текст] / В. Н. Шилов // Социально-гуманитарное знание. – 2003. – №6. – С. 118-124.
14. Щепаньский Я. Элементарные понятия социологии / Я. Щепаньский; общ. ред. и послесл. А. М. Румянцева; пер. с польского М. М. Гуренко. М.: Прогресс, 1969. – 240 с.
15. Юлдашев Л. Г. Теории ценностей в социологии: вчера и сегодня [Текст] / Л. Г. Юлдашев // Социологические исследования. – 2001. – №8. – С. 146-151
16. Rokeach M. The Nature of Human Values [Text] / M. Rokeach. – N.Y.: The Free Press, 1973. – 438 p.

Деміна О. С. Политические ценности и их сущность

Рассматриваются существующие подходы к пониманию природы и сущности ценностей. Определено место и роль политических ценностей в практической политике. Установлена связь политических ценностей с политической культурой общества. Приводится классификация политических ценностей. Раскрывается содержание политических ценностей через их роль в жизни общества.

Ключевые слова: *ценности, политические ценности, политическая культура, политическая деятельность, политические институты, социально-политические идеалы.*

Demina O. Political values and their essence

Existing approaches to understanding of the nature and essence of values are considered. The place and role of political values in practical policy is certain. Connection of political values with political culture of society is established. Classification of political values is given. The maintenance of political values through their role in society life reveals.

Keywords: *values, political values, political culture, political activity, political institutes, socio-political ideals.*

УДК:007:321.02

*Гаращук Євгенія Вікторівна,
аспірантка НПУ імені М. П. Драгоманова*

**ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ
СУЧАСНОГО ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ В УКРАЇНІ**

Розглянуто проблеми розвитку і організації політичних комунікацій в сучасній Україні і роль іміджу в інформаційно-комунікаційному просторі.

Ключові слова: *політична комунікація, інформаційно-комунікаційний простір, ЗМІ, інформаційний вплив, політичний імідж.*

Радикальні зміни у сфері політичної комунікації відбулися в Україні протягом останнього десятиріччя. І це знайшло вияв не тільки у змісті та інтенсивності комунікації, а й у її засобах. Найважливішу роль у системі політичних комунікацій почали відігравати інноваційні медіа-технології.

Останні істотно змінюють спосіб життя людей, характер організації будь-яких суспільних процесів, явищ, подій і процедур, а також взаємодії різних сфер суспільства. З'являються нові критерії оцінки рівня розвитку суспільства: кількість доступних джерел інформації для кожної людини, темпи інтернетизації, кількість фахівців у галузі комп'ютеризації й Інтернету.

Науковці по-різному тлумачать зміст поняття комунікації. У широкому значенні – це різновид взаємодії між тими чи іншими суб'єктами інформаційного впливу за посередництвом певного визначеного об'єкта, тобто повідомлення. Отже, мова йде про взаємодію певних людей, груп людей, соціальних інститутів, суспільства загалом.

Теоретичне підґрунтя досліджень у галузі політичної комунікації заклали праці Н. Вінера, К. Шеннона, У. Уивера, М. Бубера, Ю. Хабермаса, Н. Лумана, Ф. де Сосюра, Р. Якобсона, А. Тоффлера і багатьох інших теоретиків, що працювали і працюють в області вивчення цієї проблеми. Істотний внесок у становлення цієї науки вносять сучасні закордонні, українські та російські вчені: Е. Аронсон, К. Джон, Б. Макмайер, Д. Уілхем, Ю. Буданцев, Б. Грушин, Г. Почепцов, А. Соколов та ін.

Формування національного інформаційного простору, а відтак і політико-комунікативної системи сучасної України передбачає, насамперед, і її відповідне правове забезпечення. За останні 20 років в Україні прийнято більше 300 законів, постанов Верховної Ради, Указів та розпоряджень Президента, постанов Кабінету Міністрів України, що безпосередньо стосуються свободи слова, засобів масової інформації, захисту національного інформаційного простору. «Кожному гарантується, – зазначено в ст. 34 Конституції України, – право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань». В Основному законі України та ряді інших документів, перш за все, Законах України «Про інформацію», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про телебачення і радіомовлення» та інших визначаються політико-правові основи інформаційно-комунікаційної системи українського держави.

Однак, було б завчасним стверджувати, що свобода слова, ефективне функціонування інформаційного простору в Україні забезпечені сповна.

У реальній практиці сучасного суспільного життя України політична інформація передається багатьма способами, серед яких найбільш поширеними є:

- засоби масової інформації друковані, електронні;
- різноманітні організації (політичні партії, об'єднання, руху, групи тиску тощо);
- неформальні (кулуарні) контакти, між звичайними обивателями, політичними лідерами, громадськими діячами тощо.

Кожен з вищезазначених способів передачі інформації має свої особливості, масштаби поширення, специфіку. Перший є найбільш оперативним. Другий має яскраво визначене політичне забарвлення. Третій – мало піддається контролю, тому найменш досліджений [2].

Диференціація суб'єктів політичної взаємодії в сучасній Україні, дає можливість виділити основні групи суб'єктів політичної комунікації. До них можна віднести:

- офіційні державні інститути, репрезентовані їхніми ПР відділами, або речниками;
- державні засоби масової інформації (центральні і регіональні);
- незалежні засоби масової інформації (центральні, регіональні, місцеві);
- опозиційні засоби масової інформації (центральні, регіональні, місцеві);
- інформаційні органи політичних партій, громадських організацій і рухів, груп інтересів;
- професійні рекламні агентства;
- зарубіжні засоби масової інформації в Україні;

- олігархи, які володіють власними можливостями демонструвати свої погляди та інтереси в інформаційному полі;
- громадські організації, які перебувають у діалозі з владою;
- політично активна частина населення.

На сьогоднішній день найбільш впливовими суб'єктами політичної комунікації в Україні є офіційні інститути держави, презентовані їх лідерами та керівниками та державними засобами масової інформації як на центральному, так і на регіональному рівнях.

Через сім років після проголошення незалежності, в лютому 1998 року на розгляд Верховної Ради України був внесений проект «Концепції роздержавлення засобів масової інформації в Україні». Вона проголошувала сприяння становленню цілісного загальнонаціонального інформаційного простору, захищеного від контролю та монополізації з боку суб'єктів державної влади і приватних осіб (корпоративних груп). Роздержавлення засобів масової інформації повинно було створити таку їх систему, яка б об'єктивно відображала громадські настрої – з урахуванням різних точок зору і зведенням до мінімуму можливості використання ЗМІ для маніпулювання суспільною свідомістю.

Ця концепція передбачала позбавлення органів державної влади та органів місцевого самоврядування власних засобів масової інформації. Зазначалося що свою відсутність в інформаційному просторі вони можуть компенсувати створенням за рахунок бюджетних коштів прес-служб, які передаватимуть офіційну та службову інформацію для ЗМІ шляхом проведення прес-конференцій, розповсюдження прес-релізів та іншими способами на загальних підставах. Але при цьому в Україні, як і в інших пострадянських республіках підсумком цього процесу стало явище «олігархізації» засобів масової інформації. Економічна еліта, поділивши між собою найпопулярніші ЗМІ, почала активно впливати на процеси політичної комунікації, а отже, і на політичне життя в цілому. Це особливо різко проявилось під час підготовки та проведення парламентських і президентських виборів останнього десятиліття [3]. У сучасному світі таке поняття носить назву «інфоркратія». Олігархія за допомогою впливу на ЗМІ поступово перетворилися в одну з панівних політичних еліт.

Процеси нав'язування своєї волі суспільству за допомогою впливу на мас-медіа поступово призвели до того, що реалії інформаційної сфери в Україні нині є такими, що демократичні функції, ЗМІ, такі як громадське спостереження, представництво споживача і джерело неупередженої інформації не реалізовані. Для сучасної України на сьогодні залишаються характерними такі риси політико-комунікативного середовища як:

- неконтрольованість здійснення політичних комунікацій з боку держави;
- комерціалізація інформаційного простору;
- наявність політико-бізнесових кланів і залежних від них мас-медіа;
- протилежність політичних орієнтацій населення Заходу і Сходу України;
- здебільшого пасивність масової аудиторії і невизначеність її інтересів.

Формування і «легітимізація» інтересів нових олігархічних політико-бізнесових груп в Україні спричинило зміну власників рядку популярних видань та купівлю медійних каналів політичними партіями та угрупованнями.

Така ситуація має своїм наслідком гостру політичну боротьбу між політичними елітами за контроль над найважливішими друкованими та електронними ЗМІ, а через них над думками мільйонів громадян України.

В Україні контроль політичної влади над незалежними і опозиційними ЗМІ здійснюється, як правило тіншовими адміністративними методами. Така практика характерна для тих держав, в яких ще не сформоване громадянське суспільство і відсутні глибокі демократичні традиції [4].

Через засоби масової інформації у відкритому демократичному суспільстві відбувається вільний обмін ідеями, інформацією політичного характеру. А це сприяє перетворенню політичного плюралізму в важливу складову всієї політичної системи, її

еволюційного розвитку. Для сучасного українського суспільства характерне також повільне, але поступове налагодження діалогу різних політичних сил з опорою на мас-медіа і це, значною мірою, впливає на формування громадської думки. Існує практика, коли через ЗМІ здійснюються різноманітні форми громадського контролю за діяльністю влади. Це, з часом, забезпечить зворотний зв'язок у системі відносин «суспільство – влада», що є стабілізуючим фактором для політичної системи держави [5].

Формування іміджу будь-якої політичної організації, в тому числі будь-якого кандидата або політичної сили у передвиборчій кампанії відбувається за допомогою трьох основних груп комунікаційних каналів.

Першу групу складають офіційні канали, другу – неофіційні канали, а третю – напівофіційні канали.

Важливу групу каналів комунікації складають неофіційні і напівофіційні канали-мітинги, пікети, збори, акції, слуху, анекдоти і т.п. Головне призначення – завжди бути в центрі уваги.

В цьому сенсі будь-яка інформаційна діяльність як політичний феномен являє собою систематизовану пропагандистську діяльність політичних лідерів або партій, політичних блоків з метою привернути увагу до себе, до своїх передвиборчих програм і спонукати громадськість до такої електоральної поведінки, яка відповідає політичним інтересам певних суб'єктів передвиборчих перегонів.

Однак формування позитивного іміджу суб'єкта виборчих змагань – нелегка справа, не тільки з точки зору складності професійного використання комунікативно-агітаційних каналів, а й враховуючи той факт, що кількість суб'єктів виборчих перегонів, які одночасно прагнуть справити позитивне враження на виборців, може бути численною [6].

Якщо говорити про сучасну Україну, то в процесі виборчих кампаній останніх парламентських і президентських виборів, особливого значення, в порівнянні з ідеологічним, набув іміджевий фактор, що, відповідно, вплинуло на електоральну поведінку. У зв'язку з цим помітною стала зміна стилю ведення політичних кампаній в напрямку більш виразної персоніфікації політичної волі електорату, перенесення акценту з пропаганди політичних доктрин на рекламу певних якостей політичних лідерів.

Позитивна роль іміджу в інформаційно-комунікаційній політичній сфері перш за все пов'язана з тим, що імідж є самодостатнім чинником політичного процесу. Крім цього, в контексті передвиборчої агітації імідж набуває сенсу меседжу того чи іншого кандидата до тих виборців, які мало цікавляться глибинними питаннями політичного життя і деталями виборчих програм. А такі виборці, як відомо, завжди складають більшість.

Крім виборців, переважно стурбованих якоюсь однією проблемою, значна кількість електорату в Україні (так само як і в інших країнах) має амбівалентне ставлення до політичних проблем. Виборці можуть рішуче заявляти, що голосують, керуючись проблемним підходом і піддавати критиці тих, хто чинить інакше.

Слід зазначити, що в кожному конкретному суспільстві існує досить різнобарвна, диференційована картина сприйняття масових повідомлень, поширених ЗМІ, в тому числі і політичного змісту.

Більше того, за даними соціологічних досліджень лише 12-14 % населення володіє навичками адекватного сприйняття суспільно-політичної інформації, яку подають ЗМІ; 20-30 % – частково адекватними навичками; 30-35 % – неадекватними; 18-25 % діють за установкам (тобто інтерпретують повідомлення відповідно до свідомо сформульованими установками), а 5 % взагалі не бажають вступати в комунікації суспільно-політичної спрямованості [1].

Все це безумовно свідчить про те, що проблема політичних комунікацій в сучасному українському суспільстві – це проблема їх змісту, засобів і технологій їх здійснення. Засоби масової інформації, які сьогодні виступають головними ланками передачі інформації масової аудиторії є разом з тим і акумуляторами громадських думок і творцями політики.

Проте, вищим критерієм їх діяльності, якого потрібно дотримуватися і захищати незалежно від політичних переконань, мають стати інтереси всього суспільства. Саме цьому повинні служити різноманітні інформаційні тактики і стратегії. У цьому плані в їх діяльність влада і повинна втручатися, щоб зберегти позначені пріоритети і цінності, попередити руйнівні наслідки діяльності мас-медіа, які за відсутності такого контролю, здатні монополізувати інформаційний, а потім і політичний простір держави.

Література:

1. Проскуріна О. О. Політична культура і політична поведінка соціальних суб'єктів з огляду політичного процесу в Україні / О.О. Проскуріна. // Держава і право. – Вип. 16. – К., 2002. – С. 495-499.
2. Почепцов Г. Г. Теорія комунікації / Г.Г.Почепцов. – К. : Вид-во «Київський університет», 1999.– 307 с. – Ббліогр. : С. 291-304.
3. Представницька демократія і електорально-правова культура / За ред. Ю.А. Веденєєва і В. В. Смирнова. – М.: «Весь-Світ», 2007. – 221 с.
4. Таємниця господарів українського телебачення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.press-attache.ru/Article.aspx/mediacrime/1856>.
5. Телеканал «1+1»: стратегія і перспективи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.1plus1.net/info>.
6. Терін В. П. Основні напрямки досліджень теорії масової комунікації / В.П.Терін // СОЦИС. – 2007.– № 11. – С. 25-31.

Гарашук Е. В. Проблемы организации современного информационно-коммуникационного пространства в Украине

Рассмотрены проблемы развития и организации политических коммуникаций в современной Украине и роль имиджа в информационно-коммуникационном пространстве.

Ключевые слова: политическая коммуникация, информационно-коммуникационное пространство, СМИ, информационное воздействие, политический имидж.

Garashchuk E. Problems of the developing of modern information-communication space in Ukraine

Deals with the problems of development and organization of political communication in modern Ukraine and the role of image in the information and communication space.

Keywords: political communication, information and communication space, media, informational influence, political image.

УДК 327.39

Жарська Олександра Віталіївна,
здобувач кафедри політології та міжнародних відносин
Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля

ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

В статті виділено та проаналізовано такі фактори формування європейської ідентичності: геополітичний фактор, розвиток торгівельних відносин між ЄС і Україною, розвиток інформаційного суспільства; вдосконалення системи освіти, створення спільного простору; розвитку соціальної взаємодії; загальна демократична практика, розвиток відносин в рамках єврорегіонів.

Ключові слова: європейська ідентичність, інтеграція, Європейський Союз, наднаціональна ідентичність.

З кожним роком питання європейської ідентичності набуває все більшої актуальності для представників різних сфер діяльності. Так, аналітики сперечаються щодо пріоритетності наднаціональної ідентичності над національною, урядовці намагаються розробити нові та вдосконалити існуючі механізми реалізації європейської ідентичності, а громадяни країн-членів тим часом відстоюють свою національну ідентичність, нівелюючи всі спроби уряду ЄС сформувавши основи загальноєвропейської єдності. У листопаді 2013 р. Україну спіткали події, які можна вважати безпосереднім виявом ідентичності європейського типу. Обурені відмовою від підписання Асоціації з ЄС, українські громадяни вийшли на вулицю з метою відстояти свою ідентичність та наблизитися до споріднених нам за духом, ідеями, культурою, традиціями та світоглядом європейців. Утворення студентського євромайдану в Києві можна вважати виявленням громадянської позиції щодо захисту своєї наднаціональної ідентичності. Цей факт безумовно свідчить про те, що українці, як ніколи, готові до розширення взаємовідносин з Європейським Союзом не лише на державному рівні, а й на особистісному.

Метою даної статті виступає дослідження чинників, які сприяють формуванню європейської ідентичності українських громадян.

Дослідженням ідентичності в різних її аспектах займалися багато науковців: Е. Гідденс, Е. Гофман, Е. Еріксон, Т. Лукман, К. Леві-Стросс, Е. Сміт, Ю. Хабермас та інші. В контексті нашої роботи необхідно відмітити праці наступних вітчизняних дослідників: С. Кіш [3], Н. Латигіної [4], Н. Пелагеші [7], О. Поліванової [9], С. Шергіна [14].

Різні аспекти взаємодії України з ЄС нами було простежено в контексті нормативно-правових документів, таких як Постанова Верховної Ради України про «Основні напрями зовнішньої політики України» (1993) [10], яка передбачає інтеграцію України в європейський простір; Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» (2010) [1], який визначає основним вектором розвитку України зближення з Європейським Союзом з метою стати його членом; Хартія європейської ідентичності (1995) [13], яка виступає для України майже основним орієнтиром на шляху формування наднаціональної ідентичності.

Як відомо, людина може ідентифікувати себе з декількома групами, які відповідають її поглядам, переконанням, цінностям та культурним особливостям, доки ідентифікація з однією групою не почне витиснювати ідентифікацію з іншими. Це підтверджує той факт, що людина може одночасно ідентифікувати себе як європейця та, наприклад, як француза, поляка чи британця. В цьому контексті європейську ідентичність можна вважати особливим феноменом, оскільки, на відміну від національної ідентичності, вона формується через усвідомлення людиною спорідненості ідей, цінностей та ідеалів з групою громадян. Ідентифікація себе з європейцями – раціонально усвідомлений особистий вибір людини. Натомість, національна ідентичність передбачає певну спорідненість на етнічних та історичних засадах, які були сформовані ще до народження індивіда та закладені в ньому батьками.

Формування європейської ідентичності українських громадян ґрунтується на багатьох засадах, зокрема, важливу роль відіграє геополітичний чинник. Геополітика широко використовує поняття ідентичності, що лежить в основі стратифікації цивілізацій, ставить питання про «оборот ідентичностей»: їх перенесення, перетворення, втрати, відновлення; і розглядає ідентичності як джерело соціального руху. У процесі такого руху ідентичності витрачаються, що з'являється як втрата пасіонарності, «охолодження» соціосистеми і втрати цивілізаційного пріоритету [8, с. 90].

Потреба у власній геополітичній ідентифікації обумовлена насамперед такими факторами та причинами: стратегічним плануванням розбудови держави, стратегією національної оборони та безпеки, розвитком економічного співробітництва з країнами-сусідами, регіональними та глобальними державами, а також інтересами забезпечення внутрішньої стабільності [14, с. 81-87].

В сучасному глобальному світі важко розвиватися поза системою міжнародних відносин. Близькість України і Європи обумовлена не лише традицією співпраці, а й географічною близькістю та спорідненістю стратегічних інтересів. Україна географічно знаходиться в Європі, що пояснює схожість наших культур, ідей та способу мислення. Ще у 1993 році Україна обрала свій геополітичний вектор – вступ до Європейського Союзу. Цей факт було закріплено в пункті III Постанови Верховної Ради України про «Основні напрями зовнішньої політики України» [10]. Проте, здійсненню поставленої мети передували підготовка української держави до виконання поставлених умов та критеріїв до вступу в ЄС, ознайомлення населення України з цілями та перспективами інтеграції до європейської спільноти, а також формування у громадян європейської ідентичності, яка б значно покращила імідж ЄС в очах українців та спонукала їх до вступу в Союз і розвитку демократичної держави.

З геополітичним чинником формування європейської ідентичності у громадян України тісно пов'язаний економічний фактор. У Законі України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», ухваленому Верховною Радою 1 липня 2010 р., в статті 11 визначено, що однією з головних засад зовнішньої політики нашої держави є «забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі» [1]. Так, спільність стратегій з Європейським Союзом та перспективи асоційованого членства передбачають й участь України в зоні вільної торгівлі (ЗВТ). Зовнішня торгівля має велике значення для економіки кожної країни, оскільки вона не лише наповнює державну скарбницю коштами та надає робочі місця, вона має вплив на повсякденне життя кожного з нас. Цей вплив проявляється в створенні конкуренції, яка призводить до покращення якості товарів та зниження цін, що сприяє поліпшенню рівня життя громадян. А як відомо, громадяни, чиї базові потреби забезпечені державою, готові до активної участі у політичному житті країни, проявляти активну громадську позицію та підтримувати інтереси держави на всіх рівнях взаємовідносин.

Зокрема, за даними Міністерства закордонних справ України, лише у першому кварталі 2012 року обсяг зовнішньої торгівлі між Україною та країнами ЄС дорівнював 8 653,9 млн. євро із позитивним для України сальдо 1 895,7 млн. євро [5].

Формування європейської ідентичності українців здійснюється шляхом перейняття досвіду Європи, яка завжди була взірцем економічних, політичних та соціальних відносин. Європейський спосіб життя, вільне пересування Союзом, соціальне забезпечення громадян – все це виступає тими ідеалами, до яких має прагнути Україна в процесі формування європейської ідентичності.

Провідну роль у формуванні європейської ідентичності відіграє і створення вільного інформаційного суспільства. Початок XXI ст. ознаменувався у розвинених країнах переходом від індустріального суспільства до суспільства інформаційного. Досвід Європейського Союзу дає нам зрозуміти, що формування комунікаційного простору потребує чіткого роз'яснення, аби всі члени суспільства могли зрозуміти його сутність. Тому у 2005 році було створено «План дій для поліпшення якості комунікації між європейськими інституціями та громадянами ЄС», в якому зазначено, що комунікація – це значно більше, ніж інформація: вона встановлює зв'язок та ініціює діалог з європейськими громадянами, які уважно слухають, і він з'єднує людей. Це не є нейтральним заходом, позбавленим значення, це – невід'ємна частина політичного процесу [15].

Інформаційна складова має велике значення і згідно вище зазначеного плану дій вона включає в себе три складових:

- слухання (громадяни ЄС прагнуть бути почутими урядом. Така громадська позиція не лише формує інформаційний простір, а й зміцнює демократичний режим);
- спілкування (мається на увазі діалог політиків з громадянами, в ході якого відбувається обговорення);

- комунікація з громадянами шляхом громадських зборів (будь-яке рішення після прийняття має бути не лише впроваджене в дію, а й розтлумаченим громадянам у доступній для них формі, для чого організуються спеціальні заходи).

Джерелами інформації виступають не лише ЗМІ та Інтернет, значну її кількість індивіди отримують через систему освіти. Вона дає вторинну соціалізацію та забезпечує становлення певної частини світогляду людини, яка відповідає за формування відношення до цього світу та допомагає «фільтрувати» ті дані, які ми можемо знайти в різних виданнях, почути чи побачити в мережі Інтернет або на телебаченні. У 1997 році Україна підписала Лісабонську угоду «Про визнання кваліфікацій» щодо Болонської системи навчання, розпочавши практику європейської вищої освіти. Іншим важливим документом, який сприяв європеїзації вищої освіти в Україні, була «Угода про партнерство та співробітництво» між Україною та ЄС. Дана угода набула чинності у березні 1998 року та стала одним з перших документів, який ухвалив стратегію ЄС щодо України.

Дану думку підтримує і британський дослідник історії освіти Іан Бейч, який зазначає, що: «Соціалізація через освіту відіграє важливу роль у конструюванні ідентичності, тому контроль над освітою є потенційно вирішальним для майбутньої легітимності європейських інститутів. У битві... за майбутнє інтеграційних процесів освітня політика є територією, яка має життєво важливе значення» [16]. Як зазначено в Хартії європейської ідентичності, бути європейцем – питання не народження, проте освіти [13].

Тому освіта відіграє дуже важливу роль у формуванні ідентичності. Крім того, європейська ідентичність – це ідентичність, яка формується переважно на особистому усвідомленому виборі людини, яка самостійно, шляхом зваження своїх знань, готова прийняти європейський тип ідентичності.

Проте, існують й інші думки з цього приводу. Так, політолог Наталія Пеллагеша вважає, що система освіти європейських країн покликана захищати Європу від хвиль глобалізації та сприяти поглинанню національної ідентичності країн-членів Союзу. Зокрема, вона зазначає: «Гармонізація систем освіти країн – членів ЄС (що є синонімом Болонського та Копенгагенського процесів) реалізує щонайменше дві мети: реконфігурацію (часткову деконструкцію) національних ідентичностей країн – членів ЄС і побудову (конструкцію) наднаціональної європейської ідентичності, яка покликана зробити національні ідентичності країн-членів більш інклюзивними (побороти прояви націоналізму), легалізувати ЄС як наддержавне утворення в очах його громадян (примусити громадян ЄС ідентифікувати себе з Європою) та захистити Європу від уніфікуючих хвиль глобалізації» [7, с. 43-45]. Так чи інакше, приєднання України до Болонського процесу наблизило нашу країну ще на один крок на шляху інтеграції до ЄС.

Іншим чинником у формуванні європейської ідентичності виступає спільний простір. Держави-члени Євросоюзу можна розділити на три групи: перша – держави-члени, щодо яких введено обмеження в напрямку свободи пересування осіб (Чеська Республіка, Естонія, Угорщина, Латвія, Литва, Польща, Словачія, Словенія, Болгарія, Румунія), друга – держави-члени, що відкрили свої кордони для нових держав-членів, що приєдналися у 2004 році (Фінляндія, Франція, Греція, Ірландія, Португалія, Іспанія, Швеція, Великобританія), третя – держави-члени, що відкрили кордони для Болгарії та Румунії (Фінляндія, Швеція, Кіпр, Чеська Республіка, Естонія, Греція, Угорщина, Латвія, Литва, Польща, Португалія, Словачія, Словенія, Іспанія). [9, с. 86-90]. Україна відноситься до третіх країн в цій системі поділу, тому аби потрапити в Шенгенську зону, необхідно зібрати цілий ряд документів для отримання візи, не зважаючи на наявність «Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України». Його складають 4 блоки, кожен з яких відповідає за певні аспекти лібералізації візового режиму, від забезпечення безпеки документів до формування законодавчої бази, яка б регулювала права громадян, включаючи захист меншин. Даний документ сприятиме не лише спрощенню візового режиму між Україною та ЄС, а й подальшому зближенню в інших сферах відносин.

Важливим аспектом у побудові відносин з Європейським Союзом виступає створення соціальної взаємодії, яка виражається у формуванні політичних, економічних та соціальних спільнот. Під час роботи вони поширюють європейські бізнес-традиції, політичні звичаї та соціальні норми, притаманні європейцям, обмінюються досвідом в різних галузях та виробляють спільні стратегії розвитку. Зокрема, співпраця у сфері освіти, яка передбачає обмін студентами, різноманітні стипендіальні програми та гранти, забезпечує виховання універсальний фахівців, які у майбутньому зможуть бути затребувані в усьому світі. Прикладами таких програм можна вважати:

- «Erasmus Mundus» – освітня програма ЄС, спрямована на активізацію міжнародної співпраці та підвищення мобільності студентів, викладачів, науковців європейських університетів та вищих навчальних закладів третіх країн на всіх континентах;

- «Tempus» (транс'європейська програма мобільності для навчання в університетах) – освітня програма, яка підтримує модернізацію системи вищої освіти і створює простір для співпраці в країнах – партнерах ЄС [11].

Іншим прикладом соціальної взаємодії можна вважати «Європейський молодіжний парламент – Україна», – політично та релігійно нейтральна неприбуткова організація, яка заохочує українську молодь до активної участі у громадському та культурному житті. ЄМП–Україна представляє один із 36 національних комітетів міжнародного Європейського молодіжного парламенту. Основною метою організації є надання допомоги в розширенні горизонтів молоді, що дозволяє їм брати участь у загальноєвропейських процесах розвитку демократії та громадянського суспільства в Україні, а також захисті правових, соціальних, економічних, творчих, духовних та інших спільних інтересів своїх членів [12].

Не останню роль у формуванні європейської ідентичності відіграє вироблення спільної демократичної практики, зокрема, застосування європейських цінностей в країнах, які нещодавно приєдналися до Європейського Союзу та у тих, які не є членами ЄС. Як відомо, справжня демократія не утворюється «офіційно», вона формується в глибинах та «закутках» суспільного життя і громадської культури, зростає знизу. Тільки в такому разі демократія виступає принципом організації життя соціуму в цілому, проявляє себе як духовна та ідеологічна засада, що забезпечує стабільність держави, її орієнтацію на людину як на найвищу соціальну цінність [4, с. 654-661]. Тому Україні необхідно активно розвивати громадянське суспільство, підтримувати недержавні громадські утворення, сприяти розвиткові малого бізнесу, сприяти розвиткові демократії на всіх рівнях влади.

Зокрема, особливих змін потребує врядування на місцевому рівні. Їх можна досягти завдяки вивчення та застосування досвіду Європейського Союзу, в якому принципами доброго демократичного врядування на місцевому рівні вважаються:

1) чесне проведення виборів, представництво та участь задля забезпечення реальної можливості для всіх громадян мати свій голос у місцевих суспільних справах;

2) чутливість, щоб забезпечити, аби місцева влада чутливо реагувала на законні очікування та потреби громадян;

3) ефективність і результативність, щоб забезпечити досягнення цілей і водночас найраціональнішого використання ресурсів;

4) відкритість та прозорість, щоб забезпечити публічний доступ до інформації та полегшити розуміння, як ведуться суспільні справи;

5) верховенство права, щоб забезпечити справедливість, безсторонність і передбачуваність;

6) етична поведінка, щоб забезпечити перевагу суспільних інтересів над приватними;

7) компетенції та спроможність, щоб забезпечити здатність представників та посадових осіб місцевої влади виконувати свої обов'язки;

8) інновації та відкритість до змін, щоб забезпечити здобуття користі від нових рішень та кращих практик;

9) сталий розвиток та орієнтація на довгострокові результати, щоб враховувати інтереси майбутніх поколінь;

10) надійний фінансовий менеджмент, щоб забезпечити ощадливе та продуктивне використання суспільних коштів;

11) права людини, культурне різноманіття та соціальне згуртування, щоб забезпечити захищеність і повагу до всіх громадян, коли жоден не дискримінується і не виключається;

12) підзвітність, щоб забезпечити, аби представники та посадові особи місцевої влади брали відповідальність і притягувалися до відповідальності за свої дії [17].

Отже, демократизація органів місцевого самоврядування сприятиме поширенню демократичних засад на всіх рівнях влади. Це сприятиме налагодженню контакту між громадянами та владою, а також розвитку громадянського суспільства. Зважаючи на світовий досвід формування демократичних держав, можна стверджувати, що «влада розбещує, абсолютна влада – розбещує абсолютно», а місцеве самоврядування як інститут громадянського суспільства є досить ефективним і необхідним елементом створення вдосконаленого механізму стримувань і противаг між законодавчою та виконавчою гілками влади, що є обов'язковою умовою поглиблення демократичних тенденцій в управлінні державою та функціонуванні її політичної системи. Постійне вдосконалення місцевого самоврядування, яке відіграє роль механізму узгодження інтересів місцевих громад і державних інституцій, – основа стабільності й повноцінного розвитку держави [2, с. 83-87].

Важливу роль у сприянні розвитку європейської ідентичності українців відіграє створення єврорегіонів, оскільки вони не лише географічно об'єднують населення та виступають чинником європейської інтеграції, а й сприяють формуванню спільного життєвого простору, спрощенню пересування та поширенню обміну досвідом. Взаємодія України з ЄС та країнами-членами ЄС на транскордонному, міжрегіональному рівнях може бути навіть більш динамічною і ефективною, ніж на міждержавному рівні. Сучасні європейські інтеграційні процеси і розширення ЄС створюють, в основному, сприятливу для України ситуацію щодо подальшого вдосконалення транскордонного співробітництва із західними центральноевропейськими сусідами і ЄС в цілому для переходу до якісно вищого етапу співпраці [3, с. 131-144]. Така політика не передбачає повного членства України чи її територій у Європейських інституціях, проте, зближує та адаптує громадян до майбутнього вступу України в ЄС. Крім того, єврорегіони виступають фактором зміцнення національної безпеки, що є важливим не лише в контексті сусідства, а й у контексті займання позицій на загальносвітовому рівні.

Отже, активне сприяння розвитку взаємного інтересу України та Європейського Союзу у подальшому співробітництві в рамках єврорегіонів сприятиме вступу України до Європейського Союзу.

Тож ми можемо підсумувати, що сьогоdnішній стан відносин між Україною та ЄС, на думку автора, є перспективним. У 2013 р. ми переконалися, що основним фактором у зближенні України з ЄС є економічний. Проте, таке єднання можливе лише на державному рівні. Для повного вступу України до ЄС цього замало. Необхідно, аби інтеграції прагнуло суспільство, – лише такий союз може стати повноцінним.

Сьогодні Україна, як ніколи, наблизилася до європейської спільноти. Не зважаючи на відмову від підписання асоційованого членства з ЄС у 2013 р., українці виявили не лише бажання вступу до європейської спільноти, а й прагнення відстоювати його. Це довів євромайдан, – безпрецедентний феномен виявлення масової громадянської позиції українців на підтримку підписання асоціації з ЄС. Згідно соціологічних досліджень, проведених у квітні 2013 р., понад 50% українців впевнені, що угода про асоціацію приведе до покращення економіки, підвищить рівень демократії в країні та сприятиме активному розвитку технологій [6]. Це свідчить про те, що громадяни України стають більш відкритими до європейського життя та цінностей у порівнянні з минулими роками. Зростаюча обізнаність громадян в питаннях про цілі та задачі Європейського Союзу, перевагах та недоліках

членства, особливостях прийняття рішень в ЄС дають нам зелене світло говорити про прагнення до членства не лише з боку влади, яка, перш за все, шукає економічні переваги, а й про бажання народу покращити рівень свого економічного добробуту, соціального аспекту та культурного рівня життя. Крім того, остаточне вирішення питання зовнішнього вектору розвитку України дасть змогу розв'язати і внутрішньополітичні проблеми. Зокрема, вимоги, які були висунуті Європейським Союзом, для членства України мають вдосконалити виборчу систему, підвищити рівень демократії в країні, налагодити ситуацію на місцевому рівні тощо.

Отже, членство України в Європейському Союзі стане взаємовигідним для обох сторін, оскільки кожна з них здобуде сильного партнера в масштабах євроатлантичного регіону.

Література:

1. Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL :<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>
2. Байрак С. Місцеве самоврядування як інститут демократичної держави / С. Байрак // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки, 2010. - №26. – 170 с.
3. Кіш Є. Проблеми транскордонного співробітництва України і Євросоюзу / Є. Кіш // Політичний менеджмент. – 2006. – № 5. – 234 с.
4. Латигіна Н. Цінності та ідеали демократії / Н. Латигіна. – Гілея: науковий вісник: зб. наук. пр. Вип. 50 (№ 8) / Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, УАН ; голов. ред. В. М. Вашкевич. – К. : ВІР УАН, 2011. – 804 с.
5. Міністерство закордонних справ України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/european-integration/ukraine-eu-trade>
6. Очікування впливу від Угоди про асоціацію з ЄС та приєднання до митного союзу Білорусі, Казахстану та Росії на різні аспекти життя (багатовимірний графік) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=892. – Назва з екрана.
7. Пелагеша Н. Освіта для де/конструкції ідентичності (про політичний зміст Болонського процесу) / Н. Пелагеша // Віче. – 2007. – № 13. – 187 с.
8. Переслегин С. Самоучитель игры на мировой шахматной доске / С. Переслегин. – СПб.: АСТ Terra Fantastica, 2005. — 315 с.
9. Поліванова О. Свобода пересування осіб у Європейському Союзі та правовий механізм співпраці ЄС і України у сфері пересування осіб / О. Поліванова // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. Науковий журнал, 2011. – № 6. – 165 с.
10. Постанова Верховної Ради України про «Основні напрями зовнішньої політики України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3360-12>
11. Представництво Європейського Союзу в Україні http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/projects/youth/youth_uk.htm
12. Статут Європейського молодіжного парламенту [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : <http://eur-ua.org/ua/pro-nas>
13. Хартія європейської ідентичності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : <http://ebookbrowse.net/charter-of-european-identity-pdf-d80603678>
14. Шергін С. Геополітична ідентичність України / С. Шергін // Освіта регіону, 2010. – № 2. – 268 с.
15. Action Plan to Improve Communicating Europe by the European Commission http://europa.eu/legislation_summaries/institutional_affairs/decisionmaking_process/110102_en.htm

16. Bache I. Europeanisation and Higher Education: Towards a Core Curriculum in European Studies? // ESRC/UACES Study Group and Seminar Series on the Europeanisation of British Politics and Policy-Making, Sheffield. – 23 April, 2004.

17. The Strategy for Innovation an Good Governance at Local Level [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.regjeringen.no/en/dep/krd/documents/handbooks/2011/the-strategy-for-innovation-an-good-gove.html?id=653768>

Жарская А. В. Факторы формирования европейской идентичности

В статье выделены и проанализированы такие факторы формирования европейской идентичности: геополитический фактор, развитие торговых отношений между ЕС и Украиной, развитие информационного общества; совершенствование системы образования, создание общего пространства, развития социального взаимодействия, общая демократическая практика, развитие отношений в рамках еврорегионов.

Ключевые слова: европейская идентичность, интеграция, Европейский Союз, наднациональная идентичность.

Zharskaya A. Factors of European identity forming

In the context of globalization becomes more urgent question of identity. In this article European (supranational) identity is seen as a specific phenomenon, since, in contrast to the national identity, it is formed through the understanding of kinship of ideas, values and ideals of a group of citizens. If the person identified himself with the Europeans it means his rationally personal choice. On this basis, the national and supranational identities can co-exist without excluding each other.

The purpose of article is the study of factors that contribute to the formation of European identity. The author identifies next key factors: Geopolitical factor; the development of trade between the EU and Ukraine; the development of the information society; improving the education system; creation of a common space; development of social interaction; the general democratic practice; the development of relations across the Euroregions.

Keywords: european identity, integration, the European Union, a supranational identity.

УДК 327:323.2

Завадська Ольга Романівна,

*кандидат історичних наук, старший викладач кафедри політології
Національного університету «Острозька академія»*

**ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНА ПРОГРАМА КУРСУ ДЕРЖАВИ
В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ**

Дослідження присвячується окресленню чинників, що впливають на формування зовнішньополітичної програми курсу держави в умовах глобалізації. До уваги беруться особливості інформаційної складової іміджу держави, використання ресурсного потенціалу, складові її внутрішньої політики у процесі прояву країни на світовій арені.

Ключові слова: зовнішньополітична складова курсу держави, імідж держави, стратегія держави.

«Біда, що ми традиційно, від часів Хмельницького не маємо стратегії розбудови незалежної України й ідеологічного забезпечення незалежності. Из тьми-тьмущої стратегій нам потрібна одна – але переможна. Нам бракує стратегії-основи. Як на мене, то це мала б бути стратегія ідентичності, навернення українців до своїх джерел і цінностей»

[Леонід Капелюшний].

В умовах глобалізації світова спільнота існує в новому вимірі, який передбачає життя за правилами «глобального он-лайну». Держава, як провідний учасник світових відносин тепер змушена пристосовуватись до технологій глобального геополітичного простору і реалізовувати свою політику, враховуючи модернізаційні зміни звичних форм і методів ведення зовнішньої політики [1]. Україна як суверенна європейська держава спрямовує свою зовнішню політику, що базується на загальновизнаних принципах міжнародного права, на зміцнення миру і стабільності у світі через захист національних інтересів і безпеку держави. Зовнішньополітична діяльність Української держави спирається на засади рівноправності, суверенної рівності, невтручання у внутрішні справи інших держав, визнання територіальної цілісності та непорушності існуючих кордонів [13].

Актуальність дослідження зумовлена тим, що гостро проявляється проблема державної ідентичності, яка стала наслідком зміни ціннісних орієнтирів світової спільноти і визначення місця держави у глобальному просторі.

Мета статті – визначити основні чинники, що впливають на формування зовнішньополітичної програми держави в умовах глобалізації.

Зазначена проблема була висвітлена багатьма науковцями, дослідниками, експертами. До авторів, які займалися дослідженням окремих питань формування державної стратегії належать Г. Перепелиця («Внутрішні чинники в українській зовнішній політиці»), Л. Чекаленко («Зовнішня політика України: теорія і практика») О. Романчук («Стратегія для України, або час робити висновки»), І. Ломко («Політичні партії як фактор формування і реалізації зовнішньої політики України»). Серед експертів, які розглядали схеми формування іміджу держави слід виділити Н. Качинську («Політичний імідж держави: структурні та комунікаційні компоненти феномену»), В. Терещука («Електронний публік рілейшнз як засіб формування зовнішньополітичного іміджу держав») та інших.

Проблема формування зовнішньої політики посідає вагоме місце у міжнародній політичній науці як у межах вітчизняної, так і зарубіжної школи. Серед усіх робіт фундаментальністю відрізняються наукові розвідки Зб. Бжезинського, Г. Кіссінджера, Дж. Ная, К. Уолтса. З'ясовуючи стан розробки теми, не можна не відзначити роботи російських науковців, зокрема А. Богатурова, К. Гаджієва, А. Уткіна, Д. Фельдмана, М. Лебедевої, О. Панаріна, Д. Треніна, М. Хрустальова, А. Циганкова, П. Циганкова. У межах розвитку досліджень у сфері аналізу зовнішньої політики України відзначаються праці В. Манжолі, Є. Камінського, В. Копійки, О. Коппель.

У дискусіях прихильників глобалізації і дослідників, які не визнають її як світовий феномен, щодо питання про долю держави в глобалізованому і інтегрованому світі, сформувався кілька граничних підходів — від переконаності у відмиранні цього інституту з одного боку і впевненості в тому, що вплив держав на історичний процес людства надалі тільки зростатиме – з іншого. Вчені наголошують не на зменшенні впливу держави, а на «мутації» її ролі в багаторівневій світовій архітектурі шляхом інтернаціоналізації, тобто надання внутрішнім функціям ознак міжнародного аспекту. Дослідники доводять, що внутрішні функції держави не можуть тепер розвиватися виключно на власній основі, враховуючи національний інтерес, а обов'язковою умовою їх формування є ще й зовнішні інтереси: міжнародної спільноти і окремої держави зокрема особливість ролі держави в умовах глобалізації підтверджується її станом, за якого вона змушена враховувати вимоги внутрішніх регіонів, регіональних організацій, держав світу, а також продуманою поступальною зовнішньополітичною діяльністю [11, с. 172].

Недостатня розробленість зовнішньополітичного напрямку, програми спричинює непослідовність зовнішньополітичного курсу держави, що створює державі імідж «непередбачуваної». Звичайно в цій програмі мають бути закладені базові незмінні положення, що передбачають задоволення інтересів окремої держави. Інтерес перетворюється в ціль, будучи підкріпленим відповідними ресурсами. «Виділяють основних категорій ресурсів: матеріальні, інформаційні, час, простір (геопростір) і організаційні.

Матеріальні ресурси розподіляються за наступними типами: природні, людські (демографічні), військові (військова сила), економічні (економічна міць). Інформаційні ресурси – це засоби політичного, ідеологічного, культурного впливу. Всі ці види впливу є керованими, тобто суб'єкт може їх використовувати строго направлено» [15, с. 129].

М. Хрустальов виділяє п'ять основних категорій ресурсів (факторів), що визначають зміст зовнішньої політики, а саме – матеріальні, інформаційні, простір (геополітичний простір), час, організаційні. До групи факторів, що визначають зміст зовнішньої політики держави, відносять суб'єктивні (нефізичні) чинники: тип політичної системи, організаційні ресурси, якості осіб, що приймають зовнішньополітичні рішення, громадську думку, політичну культуру. Розрізняють такі види матеріальних ресурсів: природні, людські (демографічні), воєнні (воєнна сила) та економічні (економічний потенціал). Інформаційні – це засоби політичного, ідеологічного, наукового і культурного впливу [16]. Щодо організаційних ресурсів – здатність державного апарату правильно формулювати державні інтереси і ефективно використовувати наявні (всі чотири категорії) ресурси для їх задоволення. Особливістю організаційних ресурсів є те, що їх дефіцит не може бути компенсований іншими, бо ці ресурси покликані забезпечувати раціональне використання усіх інших.

Внутрішні детермінанти зовнішньої політики розподілені на чотири групи: фізичні, структурні, культурні та людські. Фізичні фактори включають: географічне положення держави, її природні ресурси, властиву для неї демографічну ситуацію. Структурні фактори включають: політичні інститути; економічні інститути; здатність держави використовувати своє фізичне і соціальне середовище, або її технологічний, економічний і людський потенціал; політичні партії; групи тиску; етнічні групи; конфесійні групи; мовні групи; соціальну мобільність; територіальну структуру: частку міського і сільського населення; рівень національної згоди суспільства. Культурні та людські фактори включають: культуру (система цінностей, мова, релігія); ідеологію (самооцінка владою своєї ролі, її самосприйняття, її сприйняття світу, основні засоби тиску); колективний менталітет (історична пам'ять, образ «іншого», лінія поведінки, що стосується міжнародних зобов'язань, особлива чутливість до проблеми національної безпеки, месіанські традиції); якості осіб, які приймають рішення (сприйняття свого оточення, світу, фізичні та моральні якості) [17, с.130].

Надлишок ресурсів в більшості випадків відносний і кон'юнктурний. В основному його відносять до матеріальних ресурсів і ресурсів простору. На відміну від минулого, в сучасному світі ресурсний надлишок все більше диференціюється, а ресурсний дефіцит зростає (енергетичний). Таким чином проявляється проблема ресурсного балансу кожної держави. У більшості держав він характеризується рівновагою, коли дефіцит одного виду ресурсів компенсується за рахунок інших. Якщо не вдається компенсувати – проявляється ресурсний дисбаланс - тимчасовий чи постійний. Проте, зважаючи на зміни міжнародного світового простору, і, враховуючи внутрішню політику держави, варто коригувати окремі елементи цієї програми.

«Особливо важливим сьогодні є інтелектуально-кадровий ресурс суспільства як об'єкта державного управління, з одного боку, та власне державних структур як суб'єкта цього управління – з другого. У першому випадку маються на увазі кадри керівників народного господарства, спеціалістів масових професій, творчої інтелігенції. В другому – адміністративно-політична еліта, персонал цивільної, військової та правоохоронної державної служби, посадові особи муніципальних утворень» [9]. Кадрова ситуація перебуває в динамічному розвитку шляхом формування нового покоління спеціалістів, розвитку середнього класу, удосконалюється практика профпідготовки державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування. Однак небезпечною залишається загроза послаблення інтелектуального й генетичного потенціалу країни, загострення дефіциту кваліфікованих працівників управління, формування та ефективного використання

інформаційних державно-управлінських ресурсів забезпечує продуктивну внутрішньополітичну та зовнішньополітичну складову функціонування держави в глобальному світі.

Вивчення внутрішніх процесів, що відбуваються в Україні і тих, в яких вона бере участь взаємодіючи з іншими країнами, свідчить про те, що організаційний ресурс влади і громадянське суспільство в Україні не є сформованими остаточно. Хоча становлення громадянського суспільства в нашій державі відбувається швидкими темпами, завдяки удосконаленню його структур, проте воно потребує адаптації до нових глобалізаційних викликів. У зв'язку з тим, що українська владна верхівка не набула власної форми та остаточної структури вона виявилася не готовою функціонувати в реаліях глобального світу [5]. Внутрішньодержавні завдання, а з ними і зовнішньодержавний вектор потребують перегляду і уточнення. Через відсутність у правлячої еліти України стратегічного мислення і розуміння глобальних закономірностей розвитку сучасного суспільства держава і її населення у великій мірі потерпає від негативних наслідків глобалізації. Хоча у законі України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» наголошено на необхідності використання міжнародного потенціалу для утвердження і розвитку України як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної та правової держави, її сталого економічного розвитку [2] на практиці ці рекомендації не виконуються. Це одна із важливих причин створення проекту Закону «Про внесення змін до законодавства України» (щодо зовнішньополітичного курсу України) № 3103 від 20.08.2013. Законопроектом пропонується внести зміни до Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» та Закону України «Про основи національної безпеки України» з метою збалансування вектору зовнішньополітичної та зовнішньоекономічної інтеграції країни [4]. «В українському суспільстві, в тому числі серед політичної еліти, домінує політична ідентичність західного цивілізаційного типу. Одночасно досить помітний вплив політичної ідентичності Сходу. Українська політична система також є перехідною, проміжною між західними і східними політичними системами, недостатньо персоніфікованою на засадах національної ідеї» [10]. В її формуванні вагомому роль мали б відігравати політичні партії, громадські організації, владні структури.

За умови правильного використання необхідної інформації щодо глобальних закономірностей розвитку суспільства держава може ефективно реагувати на потенційні виклики, що, в подальшому сприятиме динамічному розвитку країни. Надзвичайно низький рівень політичної культури переважної більшості українського політикуму перешкоджає вирішенню як внутрішньодержавних, глобальних проблем, що формує атмосферу недовіри міжнародної спільноти до держави в цілому і України, зокрема [6].

«Ключовою проблемою, яка зумовлює дисгармонію суспільства, насамперед визнається філософія держави, яка виступає головним методологічним підґрунтям суспільного життя і під яку підлаштовується правова та економічна політика. Така філософія держави, нині відсутня в Україні» [1, с. 172]. На думку Г. Перепелиці, така відсутність сформованої філософії країни існує через ряд впливових внутрішніх чинників в українській зовнішній політиці. До них дослідник відносить такі як: історичний чинник зі своєю колоніальною спадщиною, етнічний чинник. Окреме місце автор відводить мовному чиннику. Мова стає об'єктом зовнішньополітичних впливів, бо вона є могутнім чинником консолідації нації, одним з головних атрибутів держави, ознакою її суверенітету. Ментальність українців, зокрема у східних та південно-східних регіонах держави зводиться до зденаціоналізованої соціальної спільноти «радянський народ». Релігійний чинник характеризується розбіжностями між східними та південно-східними регіонами, з одного боку, і між західними й центральними – з другого, посилюючись впливом Української православної церкви Московського патріархату. Ці розбіжності носять системний характер, проте вони можуть слугувати необхідною та ефективною базою для побудови внутрішньо-та зовнішньополітичної програми ефективного функціонування держави в умовах

глобалізації. «Модель зовнішньої політики, якої дотримуватиметься ця держава, матиме такі ознаки: україноцентричність, європоцентричність, демократичність, інтеграційність» [7].

Важливу роль у забезпеченні динаміки розвитку держави в умовах глобалізації відіграють ментальні традиції та стереотипи, що стають визначальним критерієм ключеності суб'єкта у глобалізаційний процес. Тобто, держава втілюючи ефективну національну стратегію суспільного розвитку, буде стримувати або обмежувати зовнішній некорисний вплив на її загальнонаціональний розвиток. Таким чином, «ефект метелика», що несе з собою глобалізація в такій державі може з'являтися точково або бути відсутнім тимчасово чи взагалі не проявлятися. Такого результату можливо досягти за умови створення і реалізації комунікативних, політичних, управлінських, ідеологічних, культурних стратегій, що забезпечать перспективність розвитку держави в умовах глобалізації.

Впливовим чинником функціонування держави на світовій арені в умовах глобалізації є її позитивний та сприятливий імідж. «Він має бути, насамперед, унікальним, виходити з певного потенціалу країни, враховувати її національні інтереси в міжнародних стосунках з кожними окремими партнерами, фінансові та інформаційні потужності та мати за єдину ціль – створення найбільшої користі для її громадян. На нашу думку, ефективність іміджевої політики буде залежати від внутрішньої стабільності (тобто використанні всіх аспектів потенціалу), зовнішній привабливості (діяльність спеціальних державних та недержавних іміджевих структур) та ставленні міжнародної спільноти (як результат перших двох складових)» [3].

Отже, основою суспільного розвитку є «прогресивна глобалізаційна динаміка», яка, у спонукає державу до широкомасштабного, модифікаційного та сталого розвитку. Відповідно до цього йдеться про формування такої **зовнішньополітичної програми курсу держави в умовах глобалізації**, яка передбачає асиміляцію традиційних форм здійснення зовнішньої політики і призводить до нарощення нових нашарувань глобального світу. Має відбутись синтез чужих досягнень і власних традицій, шляхом послідовного впровадження новацій в систему вироблених і закорінених у національній свідомості цінностей, враховуючи забезпечення власне державних інтересів [1].

Глобалізація як універсальна форма історичної динаміки, що приводить до уніфікації моделей функціонування суспільств, може, за умови використання державою прийнятих правил «геополітичної гри», розвитку економічної сфери, сприяти зменшенню розриву в розвитку між Україною, країною, що розвивається, і світовими високо розвинутими державами. За умови функціонування держави за «подвійними» стандартами розвитку (національними та глобальними) держава має можливість забезпечити належні умови реалізації власних інтересів.

Література:

1. Войтович Р. Глобалізація як універсальна форма історичної динаміки перехідних суспільств [Текст] / Р. Войтович // Вісник Національної академії державного управління при Президенті України, 2012. – Вип. 1. – С.21-32.
2. Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики / Відомості Верховної Ради України. — Офіц. вид. — К.: Парлам. вид-во. — № 40. — 2010.
3. Качинська Н. Політичний імідж держави: структурні та комунікаційні компоненти феномену [Електронний Ресурс]/ Н. Качинська. — Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/1738/>.
4. Колесніченко В. Зовнішньополітичний курс України має визначати український народ [Електронний Ресурс]/ В. Колесніченко. — Режим доступу: <http://blogs.pravda.com.ua/authors/kolesnichenko/5214656d62058/>
5. Ломко І.Г. Політичні партії як фактор формування і реалізації зовнішньої політики України: автореф. дис... канд. політ. наук: спец. 23.00.02 «політичні інститути та процеси» / І.Г. Ломко. — Сімф., 2007. — 21 с.

6. Матвеева С. Політична психологія: навчальний посібник. / За ред. С. Матвеева. – Київ: ЦУЛ, 2003 – 216 с.
7. Перепелиця Г. Внутрішні чинники в українській зовнішній політиці: Універсум [Електронний Ресурс]/ Г. Перепелиця. – № 7-8, 2013. – Режим доступу: <http://www.universum.lviv.ua/journal/2013/4/perep.htm>
8. Романчук О. Стратегія для України, або час робити висновки: Універсум [Електронний ресурс] / О. Романчук. – № 11-12, 2013. – Режим доступу: http://universum.lviv.ua/journal/2013/6/rom_strat.htm
9. Соснін О., Твердохліб О. Інформаційні державно-управлінські ресурси України: визначення і розуміння: Віче [Електронний ресурс]/ О. Соснін, О. Твердохліб. – № 22. – 2011. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/2805/>
10. Співак В. М. Політико-правовий та соціокультурний виміри глобалізації: монографія / В. М. Співак. – К.: Логос, 2011. – 416 с.
11. Співак В. Суверенна держава у процесі глобалізації / В. Співак // Українсько-грецький міжнародний науковий юридичний журнал «Порівняльно-правові дослідження», 2009, № 2. – С.163-173.
12. Терещук В.І. Електронний публік рілейшнз як засіб формування зовнішньополітичного іміджу держави: автореф. дис... канд. політ. наук: спец. 23.00.02 «політичні інститути та процеси» / В.І.Терещук; – Рівне, 2007. – 20 с.
13. Чекаленко Л. Зовнішня політика України: теорія і практика: підручник [Електронний ресурс] / Л. Д. Чекаленко. – К., 2006. – Режим доступу: <http://personal.in.ua/article.php?id=607>
14. Щурко О. Чинники формування міжнародного образу держави: принципи класифікації: за матеріалами Всеукраїнської наукової конференції «Політична наука в Україні: стан і перспективи» (Львів, 10-11 травня 2007 року) [Електронний Ресурс] / О. Щурко / Укл. Поліщук М., Скочиляс Л., Угрин Л. – Львів, ЦПД, 2008. – 308 с. – Режим доступу: <http://www.postua.info/shchu1>
15. Богатуров А. Д. Современная мировая политика: прикладной анализ/ Отв. ред. А. Д. Богатуров. – М.: Аспект Пресс, 2010. – 592 с.
16. Хрусталева М. А. Структура внешнеполитического курса государства. Современная мировая политика: прикладной анализ / Отв. ред. А. Д. Богатуров. – М.: Аспект Пресс, 2009. – С. 129-131.
17. Цыганков П. А. Теория международных отношений / Отв. ред. П. А. Цыганков. – М.: Гардарики, 2002. – 590 с.

Завадская О. Р. Внешнеполитическая программа курса государства в условиях глобализации: теоретический аспект

Исследование посвящается определению факторов, влияющих на формирование внешнеполитической программы курса государства в условиях глобализации. Учитываются особенности информационной составляющей имиджа государства, использования ресурсного потенциала, составляющие ее внутренней политики в процессе проявления государства на мировой арене.

Ключевые слова: внешнеполитическая составляющая курса государства, имидж государства, стратегия государства.

Zavadska O. The government strategy in foreign policy of the state in the context of globalization: theoretical aspect

Research is dedicated to outlining the factors influencing the government strategy in foreign policy in the context of globalization. Taken into account the features of the information component of the country's image, the use of resources, components of its internal policy into manifestation on the world stage.

Keywords: government strategy in foreign policy, image of the state strategy.

ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ІДЕЇ ТЕХНОКРАТІЇ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ЗМІН

У статті аналізуються питання впливу техніко-технологічних факторів на процеси політичного управління взагалі та переосмислення ідеї технократії в умовах інформаційної експансії та глобалізаційних змін, зокрема. Технократія розглядається як влада фахівців, результатом якої є поява управління суспільно-політичними процесами на базі наукового знання.

Ключові слова: технократія, глобалізація, інформаційне суспільство, політична влада, політичне управління.

Людство на зламі ХХ-ХХІ століть постало перед глобальними змінами, що відбуваються у всіх сферах суспільної життєдіяльності, зокрема, і у політичній. Ці зміни, в першу чергу, пов'язані із прогресуючим поширенням досягнень науково-технічного прогресу, є неоднозначними і суперечливими. До деяких позитивних зрушень в даному контексті можна віднести прискорене впровадження нових інформаційних технологій в галузі соціального та політичного управління; зростаючу роль науки у суспільстві взагалі і державі, зокрема, та перетворення знання на найбільш дієвий владний ресурс. До негативних слід зарахувати: екологічні катастрофи; поступовий занепад авторитету демократичних інститутів, викликаний зростанням маніпуляцій електоратом за допомогою «брудних виборчих технологій»; заміну просвітницьких та гуманістичних ідеалів «технічною раціональністю». Отже, усвідомлення амбівалентності технічних інновацій і непередбачуваності широкого застосування техніки та технології формує стійку потребу у перегляді основних технократичних концепцій, а також місця і ролі технократії у сучасному суспільстві.

Метою статті є аналіз особливостей ідеї технократії в умовах інформаційної експансії та глобалізаційних змін.

Висвітленням особливостей технократичних ідей з кінця 60-х років ХХ ст. займались переважно зарубіжні дослідники, зокрема, Д.Белл, Е.Тоффлер М.Кастельс та ін. В радянській літературі технократія розглядалась в основному з критичних позицій, як концепція ворожа марксизму. Дослідження технократії на пострадянському просторі не мали комплексного системного характеру, аналізу піддавались лише окремі його аспекти. Ідеї технократії знайшли своє відображення і у роботах вітчизняних вчених (В.П.Беха, І.В.Малика, В.Г.Попова), де були виявлені та проаналізовані різні аспекти взаємозв'язків між людиною, суспільством і технікою.

В сучасній політичній науці не існує єдиного підходу до визначення поняття «технократія». Остання розглядається і як влада технічних фахівців, і як ідейне обґрунтування цієї влади, а також як тип політичного режиму, в якому технократи посідають домінуюче становище. Всі вищеперераховані визначення крім техніко-технологічної, несуть ще й політико-кратологічне навантаження — вони так чи інакше пов'язані з феноменом влади взагалі, і політичної — конкретно. Отже, визначимо технократію як поняття, що означає встановлення політичної влади технічних фахівців, результатом якої є поява управління суспільно-політичними процесами на базі наукового знання, що застосовується в інтересах всього суспільства.

Виходячи з цього, висування технократії та обґрунтування її провідної ролі у сфері управління є закономірним саме на етапі постіндустріальної цивілізації та інформаційного суспільства. Інформаційна революція як результат прогресуючої наукової і техніко-технологічної раціональності істотно змінює механізми управління суспільством і створює нові політичні структури. Саме в цей період в США і країнах Західної Європи пожвавилася

теоретична полеміка з питань соціальних та політичних перспектив технократичної раціональності і широкого спектру її наслідків.

Виходячи із визначення глобалізації як процесу поступового розмивання традиційних кордонів та зближення країн та народів в силу широкого застосування нових інформаційних технологій та засобів масової комунікації, загальною особливістю соціального буття визнається всеосяжна тенденція до об'єднання на основі стандартизації. У політичній сфері — це, зазвичай, модель західної демократії або політичне панування техноструктури, де управління суспільними справами переходить до рук інформаційної еліти, яка постійно оновлюється на основі соціальної стратифікації. В економічному житті таким стандартом є поєднання економіки знань з її орієнтацією на потреби індивідуального споживача та «ринкової економіки». У соціальній сфері - це подальше спрощення соціальної структури в ідеалі до двох груп: професіоналів-організаторів, і виконавців, яким відводилася пасивна роль «рабів машини»; подальше посилення поляризації суспільства за рівнем доходів і нівелювання всіх інших соціальних відмінностей. У духовній сфері спостерігається панування масової культури, насадження кліпового мислення тощо. Все це призводить до появи нових загроз і небезпек: політичних (знецінення демократичних інститутів, підрив громадського самоврядування, елітаризм), соціальні (занепад соціальних традицій, фетишизація науки і техніки на шкоду людині, стрімка зміна соціального середовища проживання людини).

Усвідомлення глобального технологічного ризику, кризові ситуації, що склались в економіці, політиці, культурі, не підтвердили оптимістичних засновків попередніх технократичних прогнозів. З цього приводу американський соціолог І.Тевісс зауважував, що якщо технократи «вважають, що суспільство може бути змінено лише за допомогою використання техніки, то вони ... ігнорують соціальні та політичні реальності» [1, с. 30]. Це зумовило необхідність як переосмислення місця та ролі технократії у суспільстві з боку самих технократичних концепцій, так і призвело до появи наукових праць, де містилась критика не тільки техніки та її впливу на суспільні процеси, але і критика теорії і практики технократії.

Так, Ж.Еллюль розглядає техніку як всі інститути, що раціоналізують суспільне життя, а процес управління сам стає технікою. Сучасна держава функціонує подібно до машини, де не стільки воля правителів, політичних діячів лежить в основі політичних актів, скільки рішення експертів щодо її сучасного стану та перспектив. Держава в такій ситуації — «це підприємство зі службами, які повинні добре функціонувати. Підприємство, що прагне до рентабельності і максимальної ефективності та має в основі рух нації» [10, с. 127]. Політична техніка перекручує традиційну демократію та створює нову аристократію. Населення ділиться на «натовп» (елементи соціальної машини) і «обраних» (еліту) — тих, хто розуміє рух техніки і може впливати на нього. За таких умов політичні дії поступово втрачають реальну силу, стануть простою формальністю і їх замінить «гра технік».

Г.Маркузе, у свою чергу, в роботі «Одномірна людина» відзначав, що технологія забезпечує широку «раціоналізацію несвободи людини і демонструє» технічну «неможливість автономії, неможливість визначати своє життя самостійно». Технологічна раціональність швидше захищає, ніж заперечує «легітимність панування, і інструменталістській обрїй розуму відкриває шлях раціонально обґрунтованому тоталітарному суспільству, звільняюча сила технології — обертається на кайдани звільнення, на інструменталізацію людини» [4, с. 209].

На антигуманістичному характері технократичних моделей наголошував також Ю.Хабермас. Технічний прогрес, на його думку, — це «рульовий механізм управління системою доцільних дій, який саморегулюється». Проте існує небезпека симуляції «хитрої свідомості машин» своїх успіхів і можливості вислизнути з-під контролю людей, які, в свою чергу, можуть дорого заплатити за збільшені технічні повноваження, передані техніці, що здійснює «відчужену працю» [7, с. 115]. І саме критика техніки повинна допомогти побачити

головне «крізь блиск» видимого ефекту: необхідність відмови від «підпорядкування стандарту», щоб не випробувати відчай такого поневолення [7, с. 115].

Спроби «гуманізувати» сучасне суспільство є безперспективними — так стверджує Х. Сколімовскі, зауважуючи, що воно є «достатньо життєздатним до таких косметичних операцій». Великої ваги сьогодні для людини набувають кількісні інструментальні цінності і, «... поки вони будуть залишатися незмінними і орієнтованими на вигоду і ефективність (наука, промислова техніка), порядок речей лишатиметься колишнім, і нам доведеться приймати нав'язаний нам спосіб життя, в якому поціновується лише кількість» [6, с. 242-247]. Таким чином, згадані автори не бачили у розвитку техніки можливостей звільнення людини, децентралізації суспільних та політичних структур, дебіюрократизації.

Отже, в даному контексті спостерігаємо прагнення уникнути популяризації технократизму. Натомість, відкидаючи уявлення про «демонізм» техніки, К.Ясперс вважає, що вона спрямована на те, щоб у ході перетворення трудової діяльності людини перетворити і саму людину. Більш того, на його думку, вся подальша доля людини залежить від того способу, за допомогою якого вона підпорядкує собі наслідки науково-технічного розвитку. За К.Ясперсом «техніка - тільки засіб», все залежить від того, що з нею зробить людина, чому вона служить, в які умови вона її ставить. Все питання в тому, що за людина підкорить її собі, якою проявить вона себе з її допомогою. Техніка не залежить від того, що може бути нею досягнуто, вона лише іграшка в руках людини [6, с. 119-146].

Для технократичних концепцій даного періоду було характерним прагнення подолати дилему технопесимізму і технооптимізму. Вони виходили із засновку, що техніка, як і раніше, займає центральне місце у житті суспільства, але вона позбавлена здатності до саморозвитку. Техніка розглядалась як найбільш важливий компонент соціальної і політичної дії, управління яким може бути доручене лише експерту нового типу, професіоналу та критично мислячому інтелектуалу. Отже, на зміну інженерам, менеджерам, техноструктурі приходять нове бачення основного носія технократичних ідей — елітарного технократа, «архітектора» великих комп'ютерних систем.

Помірна критика традиційних технократичних уявлень з позицій нових соціально-політичних і технічних реалій була присутня у роботах Д.Белла, Е.Тоффлера, П.Дракера, М.Кастельса та ін.

Американський вчений Д.Белл у роботі «Майбутнє постіндустріальне суспільство. Досвід соціального прогнозування» (1973 р.) наголошує на прямій залежності, яка існує між наукою, технікою та особливостями побудови і функціонування майбутнього постіндустріального суспільства. Серед принципів, на яких останнє будується, особливий наголос робився на наступних: теоретичне знання виступає організуючим початком, джерелом інновацій і формулювання політики; домінування в професійній структурі технічних фахівців як нового соціального класу; прийняття рішень на основі нової «інтелектуальної» технології (системний аналіз, лінійне програмування і т.п.) [2, с. 110].

Наука, таким чином, перетворюється, на думку дослідника, на головний елемент, основу суспільного прогресу, а кодифіковане теоретичне знання стає підґрунтям для процесів реалізації влади та управління в будь-якій сфері суспільно-політичного життя. Рациональне регулювання за допомогою інтелектуальних технологій стає також невід'ємним елементом урядової політики. Носієм ідеалів «майбутнього постіндустріального суспільства» стає «меритократія» (на противагу «традиційній» технократії) в означенні влади осіб, які мають найбільші заслуги перед суспільством. Таким чином, основою для статусу у політичній (державній) ієрархії визнається інтелект, вимірюваний інтелектуальним коефіцієнтом, талант переробляти інформацію і вирішувати складні інтелектуальні завдання. І не має значення, яке місце ці люди займають сьогодні у суспільстві, оскільки вони поступово і невідворотно торують свій шлях на вершину своїх професійних груп або організацій. Результатом зазначених змін стає «зрушення влади» на користь носіїв спеціальних знань, що спричиняє прогнозовані зміни в правлячій еліті.

Означеним проблемам присвячена робота американського дослідника Е.Тоффлера «Метаморфози влади: Знання, багатство і сила на порозі ХХІ століття». Він попереджає про зміни глобального характеру, з якими людство зіштовхнеться на рубежі двох століть: «людство вступило в «еру зсуву» влади, коли поступово розпадаються всі існуючі в світі владні структури і зароджуються принципово нові», «у надрах цього потужного переструктурування владних взаємозв'язків, подібного до зміщення і руйнування тектонічних пластів під час землетрусу, зароджується один з найбільш рідкісних феноменів людської історії: кардинальна зміна самої природи влади» [8, с. 24].

Зміни владної структури Е.Тоффлер пов'язує з новою роллю знань у суспільстві, яка виражається у втраті професіоналами монополії на знання та інформацію і в поширенні інтелектуальних технологій. Аналізуючи три джерела влади — силу, багатство і знання, — він наголошує на таких відмінностях останнього, як нескінченність, загальнодоступність, необхідність і демократизм. І сила, і багатство, за визначенням, є власністю могутніх і заможних; проте «насправді революційна характеристика знання полягає у тому, що його можуть мати також слабкі і бідні» [8, с. 42].

Е.Тоффлер захищає необхідність контролю суспільства за розвитком техніки, критикує «стару» технократію за некритичне втілення нових технологій. На цій підставі він передбачає руйнування бюрократії в умовах глобалізації. Остання є ефективною в рутинних процесах, а сучасний світ має тенденцію до швидких змін. Ієрархія «верх-низ» не спрацьовує, коли рутинна робота стає полем діяльності автоматизованих систем та коли постійно зростає потік інформації. В таких умовах бюрократія буде поступово витіснятися адхократією — тимчасовими структурами спеціалістів, які керують окремими проектами та виникають і припиняють свою діяльність відповідно до темпу змін в оточуючому середовищі. Адхократи в такому контексті розглядаються як люди, здатні швидко переучуватися і вирішувати нестандартні задачі, орієнтуватися серед безлічі завдань і вчитися працювати з колективом, який постійно змінюється. Вони вирішують складні соціально-технічні проблеми з урахуванням їхніх політичних, культурних та соціальних аспектів.

На вирішальному впливі знань у сфері економічних відносин наголошує у своїх роботах американський вчений П.Дракер. Він визначає економіку, що складається під впливом нових змінених умов, як «економіку знань», саму галузь, що виробляє і розповсюджує інформацію як «індустрію знань», а все суспільство — як «суспільство знань». Центральне місце в останньому повинен займати працівник нового типу — «knowledge worker» або «розробник знань». Такий професіонал у межах своєї компетенції має бути тим «керівником», що приймає рішення. П.Дракер називає його «нащадком вчорашнього найманого робітника конвеєра» [5, с. 71]. Отже, водночас прослідковується спадкоємність та підкреслюється відмінність між означеним сучасним професіоналом нового типу та працівником техноструктури (за термінологією Дж.Гелбрейта) минулого індустріального суспільства.

П.Дракер визначав сучасне суспільство як «суспільство організацій», де зайнята переважна частина освічених людей. Кожна організація, виходячи із власних інтересів, має наділяти максимальною відповідальністю своїх членів, залучати їх до управління там, де це дозволяють їх знання. Це передбачає необхідність децентралізації прийняття рішень та дотримання у суспільному житті принципу плюралізму. «Суспільство організацій» передбачає орієнтацію не на корпорацію «індустріальної системи» Дж.Гелбрейта як центральний елемент, а на множинність незалежних організацій із своїми функціями. Означені позиції П.Дракера перегукуються із ідеєю «адхократії» Е.Тоффлера.

В умовах глобалізаційних змін, коли знання та інформація стають все більш доступними для широкого загалу, виникає реальна постійна загроза існуючій системі влади і її носіям. Саме тому, за висловом Е.Тоффлера, «кожен, хто має владу, — від сімейного

патріарха до президента компанії або прем'єр-міністра — хоче контролювати кількість, якість і розподіл знань в межах своїх володінь» [8, с. 42].

Проте реалізація такого контролю на практиці в інформаційну добу стає дедалі складнішою. Причини і механізми непідконтрольності і відповідні видозміни владних структур аналізує М.Кастельс у роботі «Інформаційна епоха: економіка, суспільство і культура» (1996-1998). Він виходить із тези, що сучасне суспільство набуває ознак «мережевого», коли інформаційні технології піднімають на небачену висоту значення знання та інформаційних потоків. Усі сфери суспільної життєдіяльності людства змінюються, будучи вміщеними, перенесеними в інформаційний простір і глобальні мережі. Отже, логіка мережі має більше влади, ніж влада в мережі. Це призводить до вертикальної дезінтеграції процесів управління та утворення «горизонтальних» структур без яскраво виражених центрів вищої влади [9, с. 225-226]. Проте, слід відзначити, що ці процеси більше характерні для соціальної, духовної та економічної сфер.

Виходячи із взаємозв'язку та взаємообумовленості розвитку інформаційних технологій та глобалізаційних процесів, поширення глобальних інформаційних мереж означає занепад національних держав, оскільки кордони тепер не є перешкодою для інформаційних потоків і це, в свою чергу, розмиває кордони між державами. М.Кастельс погоджується із загальними засновками, проте не вважає смерть національних держав обов'язковою — вони дещо ослабнуть, але їх роль залишиться значною. Саме національні уряди нестимуть відповідальність за використання або невикористання тих можливостей, що відкриває для людства глобалізований світ.

Інформаційне суспільство, як і попередні типи суспільств, неможливе без ієрархій і відносин панування. М.Кастельс окреслює подвійний механізм панування: чітка організація еліт, з одного боку, сегментація й дезорганізація мас — з іншого. Здатність пануючих еліт дезорганізувати ті групи суспільства, які, становлячи чисельну більшість, бачать свої інтереси частково або ж повністю представленими лише в рамках задоволення домінуючих інтересів, дає змогу управляти суспільством. Незважаючи на збереження демократичних інститутів, політична еліта стає більш закритою, вона прагне не допустити надмірного проникнення політичних представників інших верств у внутрішнє коло прийняття стратегічних рішень. М.Кастельс вважає, що доступ до політичної еліти і влади закладений у культурних кодах соціальної структури. Саме володіння цими кодами відкриває доступ до структури влади, і еліті не потрібно таємно блокувати доступ до своїх мереж [3].

Переосмислення місця і ролі технократії у процесах правління і управління комплексними справами суспільства у другій половині ХХ століття відбувалось під значним впливом сцієнтистських та елітарних концепцій. Еволюція технократичних уявлень відбувається від надії на повну заміну політики раціональним науковим управлінням до прагнення максимально деідеологізувати політику і забезпечити всебічну науково-технічну експертизу, а також від ілюзій про суспільство, де при владі перебувають виключно інженери і вчені, до визнання технократів однією з панівних еліт сучасного суспільства. Світовий досвід показує, що технократи дійсно можуть входити до складу урядів та парламентів, відіграючи важливу роль в раціоналізації та оптимізації процесів прийняття рішень. Також вони можуть бути залучені до цих процесів в якості експертів, оскільки політичні стратегії сучасного світу орієнтуються на інтелектуальний продукт експертних співтовариств. Сьогодні формування глобального інформаційного простору, вільний доступ до інформації, участь населення у обговоренні питань суспільно-політичного значення створюють умови для подолання панування технократії та експерткратії, з одного боку, але, з іншого — з'являються і нові можливості для поширення технократичного мислення: маніпулювання громадською думкою через засоби масової комунікації, викривлення інформації, спекуляція на довірі пересічного громадянина до науки та ЗМІ тощо. Тому сьогодні формується стійка необхідність і можливість боротьби із згаданими тенденціями та

подальшого детального дослідження технократичної свідомості та технократичних моделей політичного управління.

Література:

1. Гвишиани Д.М. Кризис буржуазных концепций научно-технической революции / Д.М. Гвишиани и др. // Техника, общество, человек. – М. – 1981. – С. 24-43.
2. Динес В., Николаев А. Власть и знание: эволюция технократических концепций / В. Динес, А. Николаев // Власть. – 1998. – № 10-11. – С. 106-112.
3. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура [Электронный ресурс] / Кастельс М. ; Пер. с англ. под ред. О. Шкаратана. – М. : ГУ-ВШЭ, 2000.– 608 с. – Режим доступа : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/kastel/09.php
4. Маркузе Г. Одномерный человек / Г. Маркузе. – М., 1994. – 368 с.
5. Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология / Под ред. В.Л.Иноземцева. – М.: Academia, 1999. – 640 с.
6. Новая технократическая волна на Западе/ Под ред.Гуревича П.С. – М. – 1986. – 453 с.
7. Тавризян Г.М. Культура, техника, человек / Г.М. Тавризян. – М.: Наука, 1986. – 200 с.
8. Тоффлер Э. Метаморфозы власти [пер. с англ.] / Э. Тоффлер. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. – 669 с.
9. Уэбстер Ф. Теории информационного общества / Ф. Уэбстер. – М.:Аспект Пресс, 2004. – 400 с.
10. Ellul J. La technique ou l'enjeu du siecle / J. Ellul. – Paris. – 1954. – P. 239.

Зайченко Л. М. Переосмысление идеи технократии в условиях глобализационных изменений

В статье анализируются вопросы влияния технико-технологических факторов на процессы политического управления вообще и переосмысление идеи технократии в условиях информационной экспансии и глобализационных изменений, в частности. Технократия рассматривается как власть специалистов, результатом которой есть появление управления общественно-политическими процессами на базе научного знания.

Ключевые слова: *технократия, глобализация, информационное общество, политическая власть, политическое управление.*

Zaichenko L. Rethinking technocracy ideas in conditions of globalization changes

This article analyzes the impact of technical and technological factors on the process of political governance in general, and rethinking the idea of technocracy in information expansion and globalization changes, among others. Technocrats seen as power specialists, which results in the appearance of the management of social and political processes on the basis of scientific knowledge.

Keywords: *technocracy, globalization, the information society, political power, political control.*

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПАРАДИГМИ ЕФЕКТИВНОГО РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

В статті визначені теоретичні та методологічні засади формування парадигми ефективного регіонального розвитку, запропоновані теоретичні підходи до визначення парадигми функціонування регіональних систем.

Ключові слова: *регіоналізм, центр – регіони, парадигми регіонального розвитку, концептуальна модель регіонального розвитку.*

Регіональний розвиток є складним, динамічним процесом, дослідження якого вимагає вивчення принципів регіонального розвитку, його основи та чинників впливу різного рівня, що зумовлюють подальші напрямки розвитку регіональних систем та їхніх елементів. Теоретичне обґрунтування сучасного регіоналізму актуалізують швидкоплинні політичні, економічні, культурні та інші процеси сучасності, спрямовані на розвиток територіальних політико-культурних, етнічних, економічних унікальностей, тому модель ефективного регіонального розвитку є концептуальною відповіддю на врівноваження загальнодержавних і місцевих інтересів. Виходячи з визначення даного поняття, регіональний розвиток — це сфера діяльності держави, або регіональної (місцевої) влади, щодо управління економічним, соціальним і політичним розвитком країни в просторовому (регіональному) аспекті, тобто пов'язана з взаємовідносинами між державою і регіонами, а також регіонів між собою. Він є складовою частиною національної стратегії соціально-економічного розвитку.

Теоретичну основу досліджень регіоналізму склали роботи таких зарубіжних учених: Г. Бойн, Х. Кауфман, Дж. Ловерінг, Дж. Літвак, Р. Хамблетон.

Серед українських дослідників цієї проблематики автор спирався на роботи І. Гладій, П. Долішнього, О. Мілючіна, В. Лісничого, А. Матвієнко, В. Реутова, А. Хмельникова.

Тож спираючись на широку теоретичну базу, метою статті є спроба теоретичного структурування методологічних засад сучасних парадигм регіонального розвитку.

Провідну роль у вивченні мотивацій змісту регіонального розвитку (децентралізація) має відігравати системний аналіз, за допомогою якого необхідно встановити функціональний взаємозв'язок між елементами регіонального управління та на основі зарубіжного досвіду виокремити ресурси інноваційних перетворень всередині регіонів та територій.

Вирішення проблем регіонального розвитку, становлення місцевого самоврядування та вдосконалення відносин «центр-регіони» залежить, насамперед, від інституційного та правового поля для розробки й реалізації державної регіональної політики, чіткого розподілу функцій та координації діяльності державних органів управління різного рівня у сфері територіального розвитку.

На думку Бугая С.М., Пухлій В.Т., Слівака А.Є., одним з головних у діяльності найвищого органу виконавчої влади того чи іншого складу та скликання завжди був напрям, «спрямований на реалізацію комплексу правових, економічних і організаційних заходів, які орієнтувалися, з одного боку, на створення сприятливих умов для розвитку регіонів та ефективної діяльності місцевих органів влади, з іншого – на підвищення відповідальності керівників цих органів за ефективність управління економічними, соціальними і суспільними процесами на місцях» [2, с. 163]. Це приводить до формування нової парадигми державного регулювання регіональних систем на сучасному етапі розвитку, де в більшій мірі слід враховувати чинники впливу зовнішнього середовища, зокрема глобалізації, як такі, що

обмежують їхнє (тобто систем) повноцінне функціонування на основі дії загальновідомих законів та закономірностей регіонального розвитку.

Формування напрямків розвитку регіональних систем та їх стимулювання залежить від розуміння глибинної комплексності та етапності цього процесу. Адаптація пріоритетних напрямків регіонального розвитку є запорукою системного та збалансованого розвитку країни як єдиного національного комплексу загалом. Правильне ж виділення цих напрямків базується на глибинному вивченні теоретико-методологічних основ регіонального розвитку (теорій та концепцій, законів, принципів та методів) та практичних їх проявів, зокрема закономірностей, тенденцій та чинників впливу. Наукове обґрунтування базових та новітніх закономірностей регіонального розвитку, що на сучасному етапі проявляються як тенденції соціально-економічного розвитку територій з децентралізованим управлінням, дослідження принципів та чинників впливу дозволяють вирішувати завдання прикладного характеру урядом країни та органами виконавчої влади на місцях.

У сучасних умовах розвиток теорії і методології регіональних досліджень здійснюється за двома основними напрямками. Це, по-перше, розширення і поглиблення змісту досліджень (доповнення класичних теорій новими чинниками, вивчення і осмислення нових процесів і явищ). Другий напрям – це посилення «якості» методології досліджень (зокрема – застосування математичних методів і електронно-обчислювальних технологій обробки інформації). Розробка цих наукових напрямків ґрунтується на прискіпливому вивченні перших об'єктів – законів та системному дослідженні других – закономірностей, які, як правило, розглядають як втілення законів у практичній площині, тобто, відносячи до категорії «закономірності» тільки специфічні закони або ж усі закони, дія яких за умов господарювання певного середовища набирає більш конкретних проявів, зокрема, у взаємозв'язках між об'єктами регіональної системи.

Виходячи з цього, аналіз теоретичних аспектів регіонального розвитку дозволяє визначити його гносеологічну основу (через побудову концептуальної моделі) та конструктивні фази його моделювання, запропоновану Реутовим В.Є. [6, с. 157]:

- Державне регулювання (політика мультиплікативності та відповідальності).
- Соціальні (соціальна направленість).
- Економічні (гармонізація економічних інтересів та ефективності співпраці).
- Правові (правове поле для забезпечення регіонального розвитку).
- Управлінські парадигми (збалансований розвиток та реструктуризація регіонів).
- Принципи регіональної політики країн-сусідів (партнерства та субсидіарності).
- Фактори – джерела росту регіонів.

При цьому, «якщо комплексність – ступінь взаємопов'язаності елементів системи, то комплексний розвиток – це динаміка цілеспрямованих змін елементів комплексу і взаємозв'язків між його складовими» [6, с. 221].

В основі вироблення перспективних напрямків регіонального розвитку лежить вибір щодо оптимального розміщення продуктивних сил території, як запоруки їхнього подальшого успішного функціонування. Розміщення продуктивних сил регіону залежить від особливостей території, природного, трудового та інтелектуального потенціалу, їхнього раціонального використання та накопичених фінансових ресурсів, техніко-технологічних особливостей господарювання.

На думку деяких авторів планомірний та комплексний регіональний розвиток слід розглядати з позиції забезпечення виконання концепції про сталий розвиток, основні положення якої було задекларовано у рамках проведення конференції ООН як «Повістки на ХХІ ст.». Відповідно до цього основні напрямки подальшого регіонального розвитку слід розробляти, враховуючи закономірності сталого розвитку продуктивних сил та виробничих відносин, які розглядають через призму її складових: економічної цілісності, соціальної

спрямованості та екологічної безпеки, що є вкрай важливим, зокрема, для територій рекреаційного призначення.

Структура регіонального розвитку визначає можливості варіантів політичного вибору й узгодження розвитку територій із загальнонаціональним розвитком.

Компоненти централізованого регіонального розвитку є:

- господарський комплекс регіону;
- система державного управління регіону;
- природно-ресурсна підсистема функціонування регіону;
- соціальна підсистема функціонування регіону.

Регіон, будучи суб'єктом економічних стосунків, носієм особливих політичних інтересів, а не тільки об'єктом зосередження природних ресурсів, населення, виробництва і споживання товарів, сфери обслуговування, у сучасних регіональних дослідженнях трактується як поліфункціональна і багатоаспектна система. Тому на кожному етапі трансформаційних зрушень регіон може сприйматись по-різному у відповідності з однією з чотирьох найбільш поширених в сучасній політичній науці парадигм регіону, запропонованих академіком Російської академії наук О. Г. Гранбергом [5, с. 83-84]: регіон-квazідержава, регіон-квazікорпорація, регіон-ринок (ринковий ареал), регіон-соціум.

Регіон, будучи відносно політичним самостійним суб'єктом, взаємодіє з національними та іноземними інвесторами, у тому числі транснаціональними корпораціями, що відображається на його економічному становищі. Адже розміщення філій та структурних підрозділів на територіях регіону позначається на покращенні його соціально-економічних показників розвитку, підвищенні зайнятості населення та індивідуальних нерозподілених доходів, проведення збалансованої політики ціноутворення, збільшення бази оподаткування, наповнення місцевого бюджету та ін.

Подібно до сучасних корпорацій багато регіонів володіють необхідним ресурсним потенціалом для саморозвитку. Концентрація ресурсів на регіональному рівні (людських, матеріальних, енергетичних, інтелектуальних, інформаційних, фінансових) здатна забезпечити стійкий саморозвиток не лише одного окремо взятого регіону, але і потенційно забезпечує поліпшення економічного стану сусідніх з ними регіонів, у тому числі тих, які розташовані в інших країнах [4, с. 253]. Тому посилення економічної незалежності і самостійності таких регіонів шляхом передачі господарських повноважень на регіональний рівень є одним з ефективних напрямів забезпечення стійкого регіонального розвитку та проведення ринкових реформ.

Очевидно, що однією з найбільш успішних сучасних форм економічного зростання в регіоні, вдалою формою його економічного зростання, можуть бути територіально-виробничі комплекси які краще всього адаптовані до практичної реалізації цієї парадигми та відповідають їй. Ще одним чинником, який говорить на користь реалізації цієї парадигми регіонального розвитку є концентрація ресурсів (передусім людських, інтелектуальних, інформаційних і фінансових) на невеликій території, що приводить до саморозвитку не лише самого регіону, а і до поступового поліпшення економічного стану сусідніх з ними регіонів, у тому числі тих, які відносяться до інших країн.

Парадигмою подання регіону як системи є підхід щодо розуміння його як соціуму (сукупності певних соціальних груп з притаманними їм функціями, інтересами та потребами), де «відтворення соціального життя та розвиток системи розселення» [4, с. 42] є першочерговим завданням регіонального соціально-економічного розвитку. Увага концентрується на забезпеченні належного рівня життя населення регіону, якості освіти, охороні здоров'я, охороні довкілля, рішенні демографічних і екологічних проблем, а дослідження як такі проводяться в розрізі соціальних груп з їх особливими функціями і інтересами.

Слід зазначити, що такий підхід значно розширює предмет досліджень, характеризується їхньою більшою глибиною охоплення порівняно з поширенішим

економічним підходом (відображеним у більшій мірі у трьох перших парадигмах регіонального розвитку), оскільки охоплює екологічні, демографічні, освітні, медичні, соціально-психологічні аспекти розвитку суспільства у тому або іншому регіоні. Результатом концентрації продуктивних сил та їхнього розвитку, а також розвитку соціальних та виробничих відносин відповідно до вказаної парадигми є формування соціополісів, націлених на вирішення означених завдань розвитку регіону. Саме такий підхід до побудови державної регіональної політики став домінуючим в країнах-членах Євросоюзу, оскільки дозволяє провести комплексне дослідження регіонального розвитку.

Тож у підсумку маємо зазначити, що з огляду на те, що для постсоціалістичних країн нерівність в розподілі доходів та інших регіональних показників зростатиме, найбільш доцільним буде використання найближчим часом парадигми «регіон як квазідержави» [8, с.89].

У цьому зв'язку цільовий напрямок централізованого регіонального розвитку характеризується, як організаційно-регулююча діяльність публічних органів влади, спрямована на підвищення якості життя мешканців і територіальних громад.

Дослідження структурно-функціональної системи регіонального розвитку у сучасних транзитивних державах, де не повною мірою розкривають потенціал місцевих громад у реформах щодо децентралізації регіонального управління, мають стати основою подальшого вивчення проблематики сучасного регіоналізму.

Корегування структурних трансформацій регіонального розвитку, їхніх інституціональних основ та встановлених фінансово-економічних взаємовідносин з «центром» потребує проведення комплексної регіональної діагностики з метою виявлення внутрішніх та зовнішніх обмежень регіональної системи, встановлення її проблемних місць та сильних сторін та визначення на цій основі так званих «точок» регіонального зростання, тобто можливостей його якісного покращення, переходу на новий рівень через відповідні соціально-економічні зрушення в контексті загальнодержавних інтересів задля забезпечення національної безпеки. Нагальна необхідність здійснення трансформаційних зрушень обумовлена викликами сучасності, посиленням регіоналізації та глобалізації, коли досягнення високого рівня ефективності регіональної системи є запорукою успіху розбудови національної державності.

Література:

1. Белякова Е. В. Новая парадигма регионального развития / Е. В. Белякова [Электронный ресурс] // Проблемы современной экономики. – 2009. - №2(30). – Режим доступа к журналу: <http://www.m-economy.ru/art.php3?artid=25609>
2. Бугай С. М. Проблеми становлення регіональної політики України та основні тенденції подальшого розвитку / С. М. Бугай, В. Т. Пухлій, А. Є. Слівак // Формування ринкових відносин в Україні: зб. наук. праць / [наук. ред. І.Г. Манцуров]. – К., 2009. – Вип. 11(102). – С. 163-169.
3. Данилишин Б. М. Проблемы и приоритеты регионального развития Украины / Б. М. Данилишин // Экономика Украины. – 2005. - №12. – С. 89-90.
4. Долішній М. І. Регіональна політика на рубежі ХХ-ХХІ століть: нові пріоритети: монографія / М. І. Долішній. [Електронний ресурс] / – К.: Наукова думка, 2006. – 512 с. // Режим доступу:
5. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку: монографія / [З. С. Варналій, А. І. Мокій, О. Ф. Новікова, С. А. Романюк, В. І. Чужиков та ін.]; за ред. З. С. Варналія. – К.: Знання України, 2005. – 498 с.
6. Реутов В. Є. Трансформація регіонального розвитку в Україні: монографія / В. Є. Реутов. – Симферополь: Фенікс, 2009. – 244с.

7. Хмельников А. О. Політичне управління регіональним розвитком: перспектива інкорпорації місцевої влади / А. О. Хмельников // Грані: наук.-теоретичний і громадсько-політ. альманах. – 2011. - №5 (79). – С.157 – 161.

8. Чужиков В. І. Глобальна регіоналістика: історія та сучасна методологія: монографія / В. І. Чужиков. – К.:КНЕУ, 2008. – 272 с.

Калужская И. А. Теоретические и методологические основы формирования парадигмы эффективного регионального развития Украины

В статье изложены теоретические и методологические основы формирования парадигмы эффективного регионального развития, предложены теоретические подходы к определению парадигмы функционирования региональных систем.

Ключевые слова: регионализм, центр – регионы, парадигмы регионального развития, концептуальная модель регионального развития.

Kaluzhskaya I. The basis of forming an effective paradigm for regional development in Ukraine

In this article the theoretical and methodological framework for the formation of effective regional development paradigm proposed theoretical approaches to defining paradigm functioning of regional systems.

Keywords: regionalism, the center - regions paradigm of development, a conceptual model of regional development.

УДК 316.32

Карчевська Олена Василівна,

*кандидат політичних наук, доцент кафедри політології та міжнародних відносин
Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*

ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ПРОЦЕСУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У статті проаналізовано основні підходи до визначення поняття «глобалізація», досліджено умови виникнення та етапи розвитку зазначеного процесу. Розглянуто теоретико-концептуально оформлені позиції провідних західних та вітчизняних учених та сформульовано тенденції подальшого глобального розвитку.

Ключові слова: глобалізація, глобалізм, цивілізаційний розвиток, євроінтеграція, соціально-політичні інститути, інформаційні технології, інформаційне суспільство.

Сьогодні перед Україною як державою, що продовжує демократизацію, постає важливе питання: «Як наблизитися у головних параметрах розвитку до країн, що вже досягли значних демократичних успіхів?» Розвинені країни пропонують свою допомогу, натякаючи на те, що більшість із проблем України мають глобальний характер, наприклад такі як-от: періодичні фінансово-економічні кризи, нерівномірність соціально-економічного розвитку, погіршення екологічної ситуації, нерівномірне і неконтрольоване зростання населення в одних країнах і його катастрофічне зменшення в інших, нелегальна міграція, торгівля людьми, наркоманія, контрабанда, брак продовольства та питної води, поширення релігійного екстремізму, тероризму та міжнародної злочинності тощо. Тому для подолання цих проблем і ризиків людство об'єднує свої зусилля і ресурси.

Сучасні реалії змушують визначитися Україну з основним вектором цивілізаційного розвитку – євроінтеграція, чи приєднання до країн Митного союзу. Позиції науковців та експертів дуже розбіжні. Американський політолог, радник Центру стратегічних і міжнародних студій Зб. Бжезинський вважає, що: «Україна – це країна, яка могла б справити вирішальний вплив на еволюцію Росії. Водночас Україна – це країна, яка в якийсь момент

могла би бути й повинна бути частиною Великої Європи» [1]. Прибічники євроінтеграції аргументують свій вибір тим, що Україна має давні історичні, економічні, політичні і культурні зв'язки з європейськими народами і свого часу виступала провідником європейського цивілізаційного впливу на Московію. На користь «європейського вибору» свідчить і порівняння сумарного ВВП та кількості населення: країни ЄС – 16,1 трлн дол. на рік, 400 млн. осіб; Митний союз (Росія, Казахстан і Білорусь) – всього 3 трлн дол. і близько 180 млн. осіб [2]. Неодноразово згадується, і те що географічний центр європейського континенту, за деякими підрахунками, розташований поблизу міста Рахова Закарпатської області.

Прибічники зближення України і Митного союзу вважають, що це дозволить країні економити на енергоносіях, розширити ринок та збільшити експорт власних товарів. Згідно з підрахунками, проведеними в Інституті прогнозування РАН та Інституті економіки та прогнозування НАН України, за три роки вдасться наростити обсяг експорту українських товарів тільки в Російську Федерацію на загальну суму 8,8 млрд. доларів [3].

Обрання Україною будь-якого сценарію або їхнє об'єднання відкидає сумніви про те, що глобалізація сьогодні, стає домінуючим фактором цивілізаційного розвитку. Проте, її сутність та можливі конфігурації залишаються нечіткими. Російський науковець В. Б. Кувалдін, попереджає, що нестримний і ніким практично не контрольований процес глобалізації, заснований на групових егоїстичних інтересах найбагатших країн світу, підірве стійкий світоустрій і зіштовхне світову спільноту в стан хаосу, небаченого з часів середньовіччя. І тоді, можуть збутися безрадні пророцтва американського політолога С. Хантінгтона про глобальне зіткнення цивілізацій, уникнути яке буде вже неможливо [4].

Метою цієї статті є проаналізувати концепції та існуючі, у науковому дискурсі, точки зору щодо визначення сутності, етапів розвитку процесу глобалізації та дослідити її позитивні та негативні тенденції.

Розглядаючи феномен глобалізації, необхідно вивчити історичне походження зазначеної категорії. Вважається, що вперше термін «глобалізація» запропонував у 1983 році американець Т. Левіт у своїй статті в «Гарвард бізнес Ревю». За допомогою цього неологізму він характеризував процес злиття ринків окремих продуктів, що виробляються транснаціональними корпораціями. Пізніше, в 1997 році у Вашингтонському журналі «The National Interest» в одній із статей зазначалося, що термін «глобалізація» став свого роду кліше: він служить для пояснення всього, починаючи від занепаду німецької вугільної промисловості закінчуючи сексуальними звичками японської молоді. Таким чином, на початку XXI століття категорія «глобалізація» міцно увійшла в нормативну лексику вищих організацій та структур міжнародного управління. Генеральний секретар ООН – Кофі Аннан казав, «Для багатьох наша епоха відрізняється від усіх попередніх явищем глобалізації. Глобалізація... перебудовує не лише засоби освоєння світу, але народжує нові форми нашого спілкування один з одним» [5].

Не зважаючи на велику кількість наукових позицій, ані у зарубіжному, ані в українському науковому дискурсі немає узгодженого розуміння сутності процесу глобалізації, а також таких понять, як «глобалізація» та «глобалізм». Існує кілька десятків різних, в тому числі і взаємовиключних, визначень глобалізації, що відображує складність і неоднозначність цього явища. Наведемо деякі з них. Англійський вчений Д. Гелд вважає, що глобалізація передбачає те, що політична, економічна і соціальна діяльність стає всесвітньою за своїми наслідками [6]. Німецький соціальний філософ У. Бек вважає, що глобалізація – це процеси, в яких національні держави та їхній суверенітет влітаються в павутиння транснаціональних чинників і підкоряються їхнім владним можливостям, орієнтації та ідентичності [7, с. 26]. Російський соціальний філософ О. М. Чумаков, представляє «глобалізацію як процес універсалізації, становлення єдиних для всієї планети структур, зв'язків і відносин у різних сферах суспільного життя [8, с. 70]. Сучасна глобалізація, вважає В. Л. Іноземцев, – це процес перетворення регіональних соціально-економічних систем, які

вже досягли високого ступеня взаємозалежності, інтегрувалися в єдину світову систему, що розвивається на основі відносно-уніфікованих закономірностей [9, с. 159]. Найбільш повним, таким що розкриває сутність процесу глобалізації, є визначення яке дає українська дослідниця Л. С. Воробйова. На її думку, глобалізація – це етап розвитку соціальної реальності, який бере свій початок наприкінці ХХ століття і характеризується виникненням нових структур загальносвітового масштабу, які визначають появу функціональних відносин між різними соціальними системами і окремими людьми [10].

Категорія «глобалізація» тісно пов'язана, але не збігається з поняттям «глобалізм»: у першому випадку мова йде про процес, у другому – про проблеми, які охоплені цим процесом. Глобалізм (від лат. Globus – куля) – теоретичний і політичний принцип формування, організації, функціонування та розвитку світу як цілісної економічної, соціокультурної та політичної суперсистеми. Глобалізм означає, що сучасне людство розглядається не як проста сума, сукупність більш-менш відокремлених країн і народів, а як єдине ціле, принципово нова всесвітня, глобальна система, всі структурні елементи якої (країни, народи) знаходяться у взаємозв'язку і взаємозалежності.

Згадуваний раніше О. М. Чумаков, у статті «Глобалізація і космополітизм у контексті сучасності» звертає увагу на інший аспект поняття «глобалізм». Він підкреслює, що глобалізм – явище, що характеризує цілісність світу, а також світоглядна установка, тип свідомості, спосіб бачення світу, коли глобальна компонента стає домінуючою [11].

У політологічному контексті під глобалізацією розуміється розширення і поглиблення соціально-політичних зв'язків та інститутів у просторі та часі таким чином, що, на повсякденну діяльність людей все більше впливають події, які відбуваються в інших частинах земної кулі, а діяльність місцевих громад будь-якої держави може мати важливі глобальні наслідки. Цей процес передбачає, що безліч соціальних, економічних, культурних, політичних та інших відносин і зв'язків набувають всесвітній характер. Новим для сучасних процесів глобалізації є поширення соціальних зв'язків на такі сфери діяльності, як технологічна, організаційна, адміністративна, правова та інші, а також постійна інтенсифікація тенденцій до встановлення взаємозв'язків через численні мережі сучасних комунікацій і нових інформаційних технологій. Треба розуміти, що глобалізація – не лінійний, а хвильовий процес, що має багато різних стадій і простирається від епохи географічних відкриттів до капіталістичної колонізації світу, від кризи 70-80-х років до падіння соціалізму.

В останні десятиліття відбувається збіг і переплетення гігантських за масштабами явищ і процесів, кожен з яких окремо можна було б назвати епохальною подією з точки зору його наслідків для всього світового співтовариства. Глибокі зміни, що відбуваються в геополітичних структурах світового співтовариства і трансформації соціально-політичних систем дають підставу говорити про завершення одного історичного періоду і вступ сучасного світу в якісно нову фазу свого розвитку. Так, російський вчений, історик А. І. Уткін у праці «Глобалізація: процес та осмислення» наводить деякі аргументи на підтвердження цієї тези. На його думку, в результаті інформаційно-телекомунікаційної революції в промислово розвиненій зоні світу постіндустріальне суспільство поступово трансформується в інформаційне суспільство. Це стимулює зміну соціально-політичної парадигми. Тобто, замість євроцентристського світу, в якому домінували параметри західної раціоналістичної цивілізації, виникає нова всепланетарна цивілізація на засадах органічної єдності і неподільності світового співтовариства, з одного боку, диверсифікації та плюралізму центрів, народів, культур, релігій, з іншого.

Отже, коли говорять про вступ сучасного світу в якісно нову стадію свого розвитку, мають на увазі не тільки зміну індустріалізму постіндустріальною епохою, яку в свою чергу змінило інформаційне суспільство. Особливість сучасного етапу полягає в тому, що процес змін і зрушень політичної складової глибоко торкнувся економічної, соціокультурної та

духовної сфер, що робить дослідження проблеми глобалізації достатньо складним завданням та потребує міждисциплінарного дослідження.

Сьогодні в науці представлені різні версії причин глобалізації. Так, К. Маркс пов'язував цей процес зі специфікою капіталізму, якому постійно потрібні нові ринки та ресурси, Ф. Ніцше – з властивою західному духу «волею до влади», М. Маклюен – з розвитком сучасної техніки, комунікацій і ЗМІ, які поєднуючи розрізнені частини простору і прискорюючи поширення інформації до швидкості нервового імпульсу, перетворюють земну кулю в «глобальне село», де виникає стан загальної включеності і відроджується «родоплемінна спільність» людей. Витоки ідеї глобалізації іноді вбачають у ряді утопічних і хіліастичних теорій Середньовіччя, вчені цих часів вірили в майбутнє збирання всіх народів світу в єдиному Царстві і це дозволить подолати конфлікти та протиріччя. Пізніше, ідеї глобалізації відповідали просвітницькому уявленню про «Царство Розуму» і позитивістському вченню соціолога О. Конта про «Третю Еру». Про об'єднання народів в єдину світову державу під прапором світової революції говорили і марксистки. Проект глобалізації пропонували – соціальний філософ Б. Расселл і письменник-фантаст Г. Уеллс. У 1949 р. німецький філософ К. Ясперс висунув ідею про «глобальне єднання», «єдине людство», «єдину долю народів» та створення «цілісного планетарного світу людей». Говорячи про неминуче глобальне єднання світу, футуролог визначив два шляхи майбутнього розвитку людства: з одного боку, завжди буде діяти прагнення до влади, яка ставить за мету створення світової імперії, а з іншого, прагнення до такого світового порядку, в якому життя людей буде вільним від страху. Світова імперія зможе існувати лише в умовах сильної влади, яка керуватиме через насильство, а світовий справедливий порядок – це єдність без єдиної влади, єдність загальної згоди, солідарної відповідальності за долю людства [11, с. 208-209]. Англійський соціолог А. Тойнбі стверджував, що в ХХ столітті почалася загальна всесвітня історія, яка переосмислює основи суспільного устрою та основні тенденції світових соціальних процесів. Характеризуючи новий світовий устрій, учений в праці «Розуміння історії» писав: «індустріальна система стала різко нарощувати свою активність, так, що розмах її діяльності отримав глобальний характер».

У кінці ХІХ – початку ХХ ст. гіганти світового бізнесу, такі як: С. Роудс, який організував групу «Круглий стіл», і найбільший американський банкір Дж. Морган розпочали практичну реалізацію глобалістських планів, прагнучи сприяти встановленню системи безперешкодної торгівлі в усьому світі і створенню єдиного Світового уряду. Зазначений план втілювався в життя через такі організації, як Ліга націй, ООН і ЮНЕСКО. Починаючи з 1970 - х років американські геополітики почали реалізацію доктрини «нового світового порядку», метою якої було стирання різниці між націями, державами, ідеологіями, культурами і створення єдиної загальнолюдської цивілізації, заснованої на принципах ліберальної демократії. Ідеологічною основою цієї доктрини була «Теорія конвергенції», яка розроблялася групою аналітиків під керівництвом американського політолога Зб. Бжезинського і в середині 1980-х рр. була прийнята на озброєння М. Горбачовим в якості «наукового обґрунтування» перебудови.

Сучасні дослідники намагаються передбачити розвиток людства пропонуючи політичні, економічні, культурологічні прогнози майбутнього. Так відомий музикант і футуролог Брайан Іно спільно з Кевіном Келлі в 1992 році спрогнозували еволюцію світової системи до 2030 року. Минула більша половина цього терміну, але багато чого з прогнозу вже здійснилося: тотальний PR, розквіт «хендмейду», зміна сексуальних ролей. Попереду – розквіт робототехніки та трансплантології. Ще далі зазирнув Жак Атталі, в своїй роботі «Нове тисячоліття. Переможці і переможені в наступаючому світовому порядку», надавши прогноз розвитку світу до 2050 року. Свої версії теорії глобалізації пропонували також Генрі Кіссінджер, Френсіс Фукуяма та інші.

Отже, питання про початок процесу глобалізації залишається дискусійним, на нього в літературі немає однозначної відповіді. Одні вчені початок пов'язують з епохою великих

географічних відкриттів і подальшою колонізацією, інші – з початком індустріалізації та поширенням ринкових відносин, західної культури, демократії і державності; треті пов'язують «хвилі глобалізації» з експансією світових релігій, а деякі з урбанізацією та інформатизацією. Австралійський соціолог М. Ватерс у книзі «Глобалізація» виділяє три позиції: 1) глобалізація почалася на «зорі історії»; 2) глобалізація – сучасниця «модернізації» і капіталізму; 3) глобалізація – явище новітньої історії, пов'язане з «постіндустріалізмом» і «постмодернізмом». О. М. Чумаков пропонує виділяти гіпотетичний етап глобалізації і називає його «постглобалізацією». На цьому етапі, світ спочатку ідеологічно, потім соціокультурно, морально-етично і, нарешті, остаточно замкнеться як єдина цілісність у формі глобального людства [12]. Іншу етапізацію запропоновано М.А. Чешковим, який обґрунтовує три історичні стадії глобалізації: 1) етап локально-регіональної глобалізації (епоха осьового часу); 2) етап світової глобальності, яка починається в XVI ст. і досягає піку в XX ст.; 3) етап планетарної або загальнолюдської глобальності, яка формується в процесі інформаційної революції [надається за: 13, с. 349].

Є і третя точка зору, яку поділяють і деякі сучасні українські дослідники, в межах якої глобалізація – це спонтанний процес, який зумовлений появою електронної економіки, як поєднання вільноринкового капіталізму та інформаційних технологій. Виробництво глобалізується, оскільки недорога комп'ютерна техніка щоразу більше полегшує рух інформації через національні кордони. Світ оповитий комунікативними мережами, які забезпечують швидкий зв'язок за допомогою телебачення, факсів та електронної пошти. Число користувачів Інтернету зростає щорічно на 25–30 відсотків, а ціна продукування, збереження й передавання інформації стрімко знижується. Симпатичний зазначеного підходу розглядають Інтернет-технології як невід'ємний атрибут життєдіяльності людства в XXI ст. Діапазон дії цих технологій – уся планета, а їхні споживачі – будь-хто, хто має комп'ютер з модемом. Невдовзі цих споживачів буде мільярди. Комп'ютерно-мережева революція створює світ блискавичних комунікацій, необмежених знань і безпрецедентних вигод. Уже сьогодні комп'ютери мають таке велике значення для економіки, що без них миттєво призупинилася б діяльність усіх сфер життя [14].

На нашу думку, все ж таки серед великої кількості теорій і концепцій, автори яких пропанують пояснення сутності процесу глобалізації, існує певна захопленість позитивними наслідками зазначеного процесу. Вкрай важливим, особливо для країн, що знаходяться на стадії визначення вектору свого соціально-політичного та економічного розвитку є саме розуміння ризиків та негативних ефектів які можуть відбутися на цьому шляху. Про суперечливість глобалізаційних ефектів попереджав польсько-британський політичний філософ Зигмунт Бауман: «Глобалізація роз'єднує не менше, ніж об'єднує, вона роз'єднує об'єднуючи – розколи відбуваються з тих самих причин, що й зростання одноманітності світу. Паралельно до того процесу планетарного масштабу, який виник у бізнесі, торгівлі й потоках інформації, рухається процес «локалізації», закріплення простору. Те, що одним видається глобалізацією, для інших обертається локалізацією; для одних – це провісник нової свободи, для інших – несподіваний і жорстокий удар волі» [15, с. 64]. Українська дослідниця А. Розлуцька у статті «Суперечливість впливів глобалізованого світу на людину» також звертає увагу на те, що глобальність новітньої світомоделі таїть у собі реальну загрозу нівелювання людини як автономного завершального світу в собі. ... Людина позбавляється своєї індивідуальності, перетворюється на об'єкт маніпулювання з боку безликих суспільних сил, перестає бути тотожною сама собі, все більше узалежнюючись від мінливих обставин буття [16, с. 28].

Самостійною проблемою та визначальною ознакою інформатизації сучасного суспільства є також втрата державою своїх позицій у сфері суспільного контролю. Сучасні дослідники формулюють так званий парадокс «інтеграції-деінтеграції». Професор Л. П. Нагорна зазначає, що поширені нещодавно очікування електронної демократії, гібридної ідентичності з прозорими кордонами, космополітичної етики відповідальності не справдилися.

«Навпаки, побічним ефектом глобалізації та всесвітньої комунікації стала активізація явищ гетерогенності, локалізації, фрагментації, що змусило політологів спішно вводити в обіг гібридні терміни – «глокалізація», «глоболокалізм», «фрагмеграція» тощо» [17, с. 4]. Хоча комунікаційні мережі забезпечують певну інтеграцію людського суспільства, власне зв'язок між людьми відсутній, існує його ілюзія, створена інформаційними технологіями. Насправді ж соціальні контакти втрачають свою інтенсивність [18, с. 79]. Втрата цих контактів, а відповідно, і зменшення ефективності механізму критичного оцінювання інформації, що надходить, призводить до того, що молоді громадяни стрімко втрачають уявлення про навколишню реальність та своє місце в ній; насичення інформаційного простору автоматично не створює організованого суспільного простору, призводить до проблеми «втрати реальності» [18, с. 78 - 79]. Крім того, за умов фрагментації суспільства значно підвищується ймовірність маніпулювання суспільною свідомістю. Усе це спричиняє ситуацію, коли віртуальний світ стає реальним за своєю значущістю для людини та суспільства, а держава, навпаки, стає для них віртуальною.

За даними соціологів, на початку нашого століття 2/3 громадян у світі не ідентифікували себе з державою та не розглядали себе як народ, представлений їх урядами [19, с. 89.]. У таких умовах особливого значення набуває пошук нових правил і форм взаємодії держави та суспільства в інтересах збереження своєї цілісності й безпеки розвитку всіх і кожного.

В решті решт, глобалізація дуже складний та багатосуб'єктний процес, отже навряд чи будуть успішними спроби звести всю його складність до акуратної і вичерпної класифікації. Такий світовий процес, як глобалізація, не зможе перемогти існуючу подвійність наслідків. На нашу думку, З. Бауман був правий, в тому, що «чим сильніше бажання навести порядок та інтенсивніші спроби його встановити, тим більше виникає двозначності та занепокоєння. І мало шансів, на те, що встановлення порядку коли-небудь буде завершено».

Таким чином, надалі можна очікувати перевагу саме зворотного від глобалізації процесу, який можна назвати «глобальною локалізацією» економічного, політичного, інформаційного світу.

Література:

1. Бжезинский Зб. Выбор. Мировое господство или глобальное лидерство [Текст] / Зб. Бжезинский. – М. : Международные отношения, 2005. – 287 с.
2. Волович О. Глобалізація: переваги і загрози для нашої країни [Електронний ресурс] / О. Волович // Офіційний сайт Регіонального філіалу Національного інституту стратегічних досліджень у м. Одесі – Режим доступу до статті : <http://od.niss.gov.ua/articles/485/>
3. Таможенный союз: плюсы и минусы для Украины [Електронний ресурс] // Офіційний сайт газети Биржевой лидер. – Режим доступу до статті: <http://company.rbc.ua/Mw/MTE/NjE1Mw>
4. Барабаш И. Глобализация. «В каком мире мы будем жить завтра?» [Електронний ресурс] / Илья Барабаш // Человек без границ. – Режим доступу до статті : http://www.manwb.ru/articles/history/philosophy_history/GlobalizWhen_IB/
5. Доклад Генерального секретаря Организации Объединенных Наций о работе Организации // Генеральная Ассамблея, Официальные отчёты. Пятьдесят четвёртая сессия. Дополнение №1 (A/54/1). – Организация Объединенных Наций, Нью-Йорк, 1999 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/246/61/PDF/N9924661.pdf?OpenElement>
6. Гелд Д. Глобалізація / антиглобалізація [Текст] / Д. Гелд, Е. Мак-Грю. – К. : К.І.С., 2004. – 180 с.
7. Бек У. Что такое глобализация? [Текст] / У. Бек. – М. : Прогресс, 2001. – 301 с.

8. Чумаков А. Н. Глобализация. Контуры целостного мира : [монография] / А. Н. Чумаков. – М. : Проспект, 2005. – 432 с.
9. Иноземцев В.Л. Глобализация и неравенство: что причина, что следствие / В. Л. Иноземцев. // Россия в глобальной политике. – 2003. – №1. – С. 154 – 162.
10. Воробйова Л. С. Онтологічний та гносеологічний виміри глобалізації [Електронний ресурс] / Воробйова Л. С. // – Гілея. – 2011. – № 50. – Режим доступу до статті : http://archive.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2011_50/Gileya50/F2_doc.pdf
11. Ясперс К. Смысл и назначение истории / Карл Ясперс ; [пер с немец]. – М. : Политиздат 1991. – 527 с.
12. Чумаков А. Н. Глобализация и космополитизм в контексте современности [Електронний ресурс] / Александр Чумаков. // Вопросы философии. – 2009. – № 1. – Режим доступу до статті : http://www.inelrtos.ru/intelros/reiting/rejting_09/material_sofiy/10586-globalizaciya-i-kosmopolitizm-v-kontekste-sovremennosti.html
13. Чумаков А. Н. Глобализация. Контуры целостного мира : [монография] / А. Н. Чумаков. – М. : Проспект, 2005. – 432 с.
14. Бебик В. Сучасна глобалістика : провідні концепції і модерна практика / В. Бебик, С. Шергін, Л. Дегтерьова. – К. : Університет «Україна», 2006. – 208 с.
15. Бауман З. Глобалізація. Наслідки для людини і суспільства / З. Бауман ; пер. з англ. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 109 с.
16. Розлуцька А. Суперечливість впливів глобалізованого світу на людину / Анастасія Розлуцька // Освіта регіону. – 2010. – № 4. – С. 28 – 29.
17. Нагорна Л. Символічний простір інформаційного суспільства: зорові аберації віртуальності / Л. Нагорна // Політичний менеджмент. – № 2. – 2009. – С. 3-11.
18. Мальковская И. А. Профиль информационно-коммуникативного общества (обзор зарубежных теорий) / И. А. Мальковская // Социологические исследования. – № 2. – 2007. – С. 76–85.
19. Павликова М. М. Парадоксы информационного общества / М. М. Павликова // Вестник Московского государственного университета. – Сер. 10. Журналистика. – № 1. – 2008. – С. 82-91.

Карчевская Е. В. Теоретико-концептуальные основы процесса глобализации

В статье проанализированы основные подходы к определению понятия «глобализация», исследованы условия возникновения и этапы развития указанного процесса. Рассмотрены теоретико-концептуально оформленные позиции ведущих западных и отечественных ученых и сформулированы тенденции дальнейшего глобального развития.

Ключевые слова: *глобализация, глобализм, цивилизационное развитие, евроинтеграция, социально-политические институты, информационные технологии, информационное общество.*

Karchevskaya E. Theoretical and conceptual foundations of globalization

The article analyzes the main approaches to the definition of «globalization», investigated the basis of origination and development stages of this process. We consider the theoretical-conceptual decorated position of leading Western and domestic scientists and formulated trends of further global development.

Keywords: *globalization, globalism, civilizational development, European integration, social and political institutions, information technology, information society.*

ЧЕСНІСТЬ У ПОЛІТИЦІ: АКСІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Розглянуто чесність як політичну цінність, особливості її функціонування на рівні буденної та теоретичної політичної свідомості. З'ясовано роль чесності в основних концепціях взаємодії політики і моралі. Досліджено чесність на рівні політичних процесів та індивідуальному рівні діяльності суб'єктів політики.

Ключові слова: чесність, політичні цінності, політичний процес.

Політична діяльність завжди детермінована цінностями суб'єкта політики, відтак курс її розвитку держави, результати виборів та інші політичні процеси є вираженням домінуючої системи цінностей. Правляча еліта та громадянське суспільство завжди знаходяться у процесі постійної взаємодії. Підтримка політичних лідерів, схвалення реформ, довіра до влади робить її не тільки легальною, а й легітимною. Важливим чинником формування соціального капіталу політичних акторів є дотримання ними обіцянок та здійснення задекларованої діяльності. Актуальність дослідження чесності як політичної цінності зумовлена необхідністю побудови конструктивного діалогу між суб'єктами політики.

Проблему цінностей у соціальній та політичній сфері досліджували В. Ольшанський, А. Здравомислов, Б. Грушин, І. Федякін, Л. Коган, В. Ядов, Г. Головних, Г. Дашутін, М. Михальченко, С. Катаєв, С. Кримський, Ю. Ірхін та ін., проте не достатньо вивченим залишається питання чесності як політичної цінності, оскільки на перший план свободи, рівності, справедливості, політична стабільність.

Метою статті є аналіз чесності як політичної цінності та можливостей її реалізації у політичній дійсності.

Аксіологічний аналіз чесності у політиці передбачає її розгляд з точки зору політичних цінностей. Слід зазначити, що політичні цінності – це об'єкти, явища, ідеї, процеси політичного життя та їх властивості, до яких людина ставиться як до таких, що задовольняють її соціальні потреби, інтереси і які вона залучає у сферу своєї життєдіяльності [10, с. 719]. Не існує єдиного, універсального, стандартного для всіх набору цінностей навіть у високорозвинених державах, оскільки вони визначаються духовною культурою, формуються в процесі взаємодії індивіда з суспільством, є відображенням у свідомості особистості певних потреб та інтересів спільності. Але необхідною умовою стабільності політичного режиму, відносної стабільності влади є створення системи загальноприйнятих, позитивних, домінуючих у даному суспільстві цінностей.

Досить тривалий час у політологічних дослідженнях уникали розгляду феномену чесності, оскільки він є досить складним для аналізу. Ми будемо розуміти чесність як уникнення обману і шахрайства відносно інших, що не завжди передбачає абсолютної щирості та відвертості. У політичному житті чесність тісно пов'язана із справедливістю, довірою, легітимністю. Вона є незаперечною цінністю на рівні теоретичної свідомості, адже ніхто не хоче бути обманутим та ошуканим, проте на буденному рівні не завжди вважають за доцільним дотримуватись її вимог.

Чесність не єдина цінність для якої характерна амбівалентність свідомості. Можна говорити і про наявність таких парадоксів: в економічній сфері – схвалення ідей ринкової економіки і неприйняття «носіїв і творців» ринку – підприємців, банкірів, менеджерів; у правовому уявленні – декларування дотримання правопорядку та законності й, одночасно, визнання можливості порушення законності «для вирішення власних питань».

Варто зазначити, що дослідження чесності у політиці не може відбуватись без аналізу взаємодії політики і моралі. У межах аристотелівського підходу, який продовжив потім І.Кант, чесність є незаперечною цінністю людського буття і має реалізовуватись незалежно від обставин та наслідків. Макіавелістський підхід стверджує недоречність аналізу етичних засад політичної діяльності і вважає чесність зайвою у політичній діяльності, такою, що шкодить реалізації політичних цілей. У своїй праці «Державець» Н. Макіавеллі писав, що для ефективного панування не потрібна реальна харизма чи справедливі закони. Головною є віра в те, що закон є справедливим, лідер – харизматичним, а суспільний устрій споконвічним. Мова йде про створення певної ілюзії: «...правителю немає необхідності володіти всіма доброчинностями, проте є безпосередня необхідність мати вигляд такого, який ними володіє» [7, с. 50].

Удавання діяльності та розв'язання нагальних проблем стало основною рисою сучасної політики, тому американська дослідниця С. Мендус робить акцент *на індивідуальному рівні чесності* у політиці, розглядає «три картини чесності»: картину цілісної самості, ідентичності та чистих рук.

Картина цілісної самості трактує чесність як питання всезагальності, наголошуючи на тому, що чесні люди відстоюють власні переконання, навіть тоді, коли вони непопулярні серед інших, вони не змінюють свої принципи заради того, щоб догодити загалу. У такому разі досить складно розрізнити чесність та впертість, що межує з неповагою до інших і досить близька до високомірності. Також картина цілісної самості зосереджена на незламності носія чесності та його вірності власним принципам безвідносно до того є вони моральними, чи ні. У такому разі, питання моральності чесності стає дискусійним.

З точки зору картини ідентичності чесність постає як наявність характеру особистості, а її втрата рівноцінна втраті власного «Я». Тут чесність «тлумачиться як вчинення дій на основі принципів, які не просто комусь належать, а визначають те, ким цей хтось є» [8, с. 31].

У межах картини чистих рук людина вважається чесною у тому разі, якщо існують речі, які вона не вчинить незалежно від наслідків відмови. У ключових питаннях ставить принципи та чистоту власної діяльності вище за питання наслідків своєї діяльності. Втратити чесність, тут означає, зробити щось, що, на думку носія, є морально неправильним. Недоліки цієї картини полягають у тому, що відчуття моральної правоти може бути хибним або спотвореними у тієї або іншої особи. У цілому ці три картини розглядають чесність винятково як особисту чесноту та відмовляються надавати їй статус суспільної.

С. Мендус стверджує, що мораль контрастує з чесністю, оскільки перша відмежовує особистісні переконання та цінності, вимагаючи безсторонності, а чесність засновується на суб'єктивних засадах, які часто не є безсторонніми. Вищезазначене дає можливість стверджувати, що у такому розумінні ні мораль, ні чесність не виступають беззаперечним добром.

Особливе місце у моральній діяльності людини посідає необхідність відстоювати власні норми та принципи. Варто констатувати, що політикам важче відстоювати свої моральні переконання, оскільки від них вимагається підвищена увага до наслідків діяльності, а також високий рівень об'єктивності та незаангажованості. Ці вимоги призводять до того, що політикам важко зберегти чесність. Офіційні посади потенційно несуть загрозу чесності, а найнесприятливіші для них – це офіційні політичні пости. Небезпека у публічному житті полягає у тому, що політика досить часто вимагає вчинення суб'єктивно неприйнятних дій.

С. Мендус виокремлює три чинники, що можуть підірвати чесність політиків, а саме: вимоги мислення орієнтованого на наслідки, ціннісний плюралізм та конфлікт соціальних ролей.

З поміж усіх видів мислення орієнтованого на наслідки у політиці досить часто використовується утилітаризм правила, що зумовлено двома чинниками: по-перше, з точки зору політичного діяча, застосування того чи іншого правила виступає як адекватна та

легітимна реакція на певну подію, по-друге, з точки зору населення користь правила забезпечує надійність та прозорість прийнятих рішень.

Обґрунтування *плюралізму цінностей* дає можливість припустити, що суперечності між мораллю та політикою можна розуміти як протиставлення різних систем цінностей, жодна з яких не є єдино правильною, а також є демонстрацією того, що не всі системи можуть гармонійно поєднуватись. При цьому варто пам'ятати, що політичний діяч не завжди людиною, яка здатна пожертвувати мораллю заради доцільності. Зокрема, на думку С. Мендус, не слід надавати особливого статусу політичній сфері, адже якщо концепція плюралізму цінностей правильна, то конфлікт цінностей є нормальною умовою функціонування кожної сфери суспільного життя.

Конфлікт соціальних ролей у політичній діяльності, як і в будь якій іншій, актуалізує необхідність поєднання ролей посадовця, батька, сина, громадянина та ін. Людина не може бути цілком віддана лише одному проекту (соціальній ролі), проте потребує поєднання та узгодження всіх вимог, що висувуються до неї. Обов'язки офіційної ролі здебільшого є моральними, проте особа завжди повинна залишати за собою право відмовитись від їх виконання якщо вони конфліктують з її природним відчуттям справедливості.

Чесність *на рівні політичних процесів* проявляється у довірі, чесних виборах, діалозі між політичними акторами та реалізації принципу справедливості.

Довіра у політиці є важливим чинником легітимації влади, забезпечуючи соціальну базу підтримки інститутів влади, а також політичного та економічного курсу, який вони проводять. Довіра виконує функцію впорядкування та врівноваження соціальних і культурних різноманіть, а також довіру слід розглядати як один із чинників, який підтримує стабільність та інтегрованість суспільства [9, с. 43]. Можна виокремити довіру до політичних лідерів та владних інститутів, проте якщо хоча б один із суб'єктів політики продемонструє свою нечесність по відношенню до громадян, то це суттєво вплине на рівень його підтримки на наступних виборах.

Вибори виступають однією з атрибутивних ознак демократичного політичного режиму. Проте важливою умовою демократичності самих виборів є проведення їх відповідно до демократичних принципів [3, с. 42]. Чесність у *виборчому процесі* засновується на дотриманні законодавства, таким чином формується процедурна чесність відповідно до якої знімається питання справедливості встановлених правил і передбачається їх дотримання всіма суб'єктами політичного процесу. Процедурна чесність передбачає також відсутність практики зміни «правил політичної гри» при трансформації політичної кон'юнктури. На жаль, у сучасних політичних процесах традиційною стала невизначеність та постійна зміна правил політичної взаємодії.

Чесність є основою *діалогу* у політиці, адже демократичний діалог передбачає рівну можливість участі та обміну інформацією, ґрунтується на основі раціонального дискурсу, орієнтованого на пошук взаємоприйнятних рішень. Розповсюдження неправдивої інформації, декларація дій, які неможливо виконати у майбутньому ускладнює процес досягнення згоди. В результаті суб'єкти політики втрачають довіру один до одного і вирішення нагальних питань фактично стає неможливим. Ускладнення комунікації є основою для майбутніх політичних конфліктів і якщо їх не можна вирішити шляхом переговорів, то вони починають вирішуватись силою, що є неприйнятним для демократичного суспільства.

Справедливість виступає соціально-правовою цінністю і проявляється як у розподілі ресурсів, так і у процесі правосуддя. Звичайно, справедливість може тлумачитись по-різному, проте який би принцип справедливості не був би взятий за основу (відплатної, зрівняльної чи розподільчої справедливості) вимагається його суворе та чесне дотримання з боку усіх суб'єктів.

Чесне застосування принципу справедливості у правовій сфері передбачає реалізацію рівності усіх перед законом. Справедливе покарання справляє не тільки правовий, а й

моральний вплив на суспільство і є важливим чинником профілактики правопорушень. Відсутність або послаблення справедливості у практиці застосування покарань може мати надзвичайно негативні наслідки для соціуму [4, с. 151]. Усвідомлення можливості уникнення покарання або страх бути засудженим безпідставно розхитує соціально-політичну систему, призводить до її нестабільності та кризи.

Важливим питаннями у сучасних політичних процесах є використання технологій політичного маніпулювання, популізму та демагогії, які заперечують чесність як цінність у політичній сфері. Особливим видом нечесності у суспільних відносинах є **корупція**, рівень якої свідчить про недовіру до чесності як цінності на рівні буденної свідомості. Використання службового становища для вирішення власних питань та збагачення, надання хабара з метою недотримання встановлених чинним законодавством норм і вимог є яскравим прикладом обману, під час якого суспільство починає грати у гру «хто кого перехитрить», де стратегічно програють усі сторони.

У разі ігнорування з боку влади чесності як політичної цінності виникають такі явища як політичний абсентеїзм та нігілізм, що можуть загрожувати політичній системі в цілому. Абсентеїзм полягає у байдужому ставленні громадян до реалізації своїх політичних прав та обов'язків, може проявлятися як неучасть у голосуванні під час виборів, що є результатом зневіри громадян та хаосу в державі. Ухиленням від виборів висловлюється недовіра до суб'єктів виборчого процесу та їх передвиборчих програм. Також політичний абсентеїзм може бути спричинений сумнівами щодо можливості проведення чесних виборів, можливості реально вплинути на результати голосування [3, с. 178].

Правовий нігілізм виступає негативним ставленням до права, невірою в його потенційні можливості вирішувати нагальні проблеми, ігнорування встановлених законом вимог [5, с. 13]. Активною формою правового нігілізму є порушення правових норм, свідоме невиконання законів та інших нормативно-правових актів.

Про нестачу чесності у суспільстві писав ще Н.Бердяєв: «Середній російській людині, землевласнику чи торговцю, на вистачає громадянської чесності та честі» [1, с. 13] і такий стан справ залишається і дотепер. Аналізуючи сучасну політичну дійсність, варто наголосити на необхідності актуалізації чесності як політичної цінності у повсякденному житті, адже нехтування нею може призвести до незворотних наслідків.

Підводячи підсумки, слід зазначити, що чесність як політична цінність функціонує на рівні теоретичної та буденної свідомості, проявляючись в них кардинально різним чином. У індивідуальній площині функціонують «три картини чесності»: картину цілісної самості, ідентичності та чистих рук. Слід виокремити три чинника, що підривають чесність політиків, а саме: вимоги «наслідкового мислення», ціннісний плюралізм та конфлікт соціальних ролей.

На рівні політичних процесів чесність проявляється у довірі, чесних виборах, діалозі між політичними акторами та реалізації принципу справедливості. У разі відсутності чесності з боку політиків втрачається довіра до них, що призводить до втрати легітимності влади. У виборчому процесі важливою є процедурна чесність, що полягає у дотриманні виборчого законодавства. Діалог, результатом якого мають стати ефективні політичні рішення, неможливий без чесних домовленостей. Справедливість, яка є запорукою політичної стабільності також ґрунтується на чесності.

Технології політичного маніпулювання, пропаганди та агітації, популізм та демагогія, а також корупція є явищами, які свідчать про відсутність чесності як цінності на рівні буденної політичної свідомості, наслідками чого є політичний абсентеїзм та нігілізм. Отже, для ефективної діяльності необхідно, щоб суб'єкти політики володіли певним соціальним капіталом та реалізовували задекларовані ними політичні цінності.

Література:

1. Бердяев Н. О святости и честности / Н.Бердяев / Судьба России. Опыты по психологии войны и национальности / [Г.А.Леман и С.И.Сахаров]. – М. – 1918. – С. 287-293.

2. Бучин М. Принцип гласних виборів як елемент демократичної політичної системи / М. Бучин // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку: Зб. наук. пр. – Львів, 2008. – Вип. 22 – С. 41-45.
3. Бучин М.А. Абсентеїзм як тип електоральної поведінки / М.А. Бучин // Збірник наукових праць «Політологічні студії». – 2011. – Вип. 2. – С. 174-182.
4. Гобатенко В.П. Справедливість як соціально-правова цінність / В.П. Горбатенко // Проблеми філософії права. – 2003. – Т. I. – С. 150-153.
5. Зрячкин А.Н. Правовой нигилизм: причины и пути преодоления: автореф. дис. ... кандидата юридических наук: 12.00.01 / А.Н. Зрячкин. – Саратов, 2007. – 31 с.
6. Каган М.С. Философская теория ценности / М.С. Каган. – Санкт-Петербург, ТОО ТК «Петрополис», – с. 205.
7. Макиавелли Н. Государь: [пер. с ит.] / Никколо Макиавелли. – Москва : Планета, 1990. – 79 с.
8. Мендус С. Політика і мораль / С. Мендус / пер. О. Дзонз.– К.: Темпора, 2010. – 160 с.
9. Міщенко А.Б. Теоретичні аспекти дослідження довіри як соціально-політичного явища / А.Б. Міщенко // Зовнішні справи. – 2008. – №2. – С. 42-44
10. Політичний енциклопедичний словник / [ред. Ю. С.Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка] – К.: Генеза, 2004 . – 736 с.

Косьмий О. М. Честность в политике: аксиологический аспект

Рассмотрена честность как политическая ценность, особенности ее функционирования на уровне обыденного и теоретического политического сознания. Выяснена роль честности в основных концепциях взаимодействия политики и морали. Исследована честность на уровне политических процессов и индивидуальном уровне деятельности субъектов политики.

Ключевые слова: честность, политические ценности, политический процесс.

Kosmii O. Honesty in politics: axiological aspect

It is considered honesty as political value, the features of its functioning on the level of everyday and theoretical political consciousness. The author has ascertained honesty on the level of political processes and on individual level of politics subjects' activity.

Keywords: honesty, political values, political process.

УДК: 327

Маруховський Олег Олександрович,

*кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин та інформації
Університету економіки та права «КРОК»*

**КОНФЛІКТ ЦИВІЛІЗАЦІЙ У СУЧАСНОМУ ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ:
ГЕОПОЛІТИЧНИЙ ТА РЕЛІГІЙНИЙ ВИМІРИ**

У статті досліджується характер основних (геополітичного і релігійного) аспектів конфлікту цивілізацій; розкривається сутність та вплив процесів глобалізації і вестернізації на геополітичну ситуацію в світі.

Ключові слова: глобалізація, вестернізація, цивілізація, міжцивілізаційний конфлікт, ісламська цивілізація, західна цивілізація.

Як відомо, концепцію «зіткнення цивілізацій» висунув професор Гарвардського університету Самюель Гантінгтон ще 1993 р. [7]. Проте, й досі точаться доволі гострі дискусії щодо багатьох її основних положень та намагання їх узагальнити і підсумувати, що

знайшло відображення в появі десятків монографічних видань та сотень журнальних статей і навіть підготовці кількох спеціальних видань [8; 9]. Все це є свідченням *актуальності* даної проблематики, яка на наше переконання дедалі зростатиме.

Мета даної статті полягає в проведенні аналізу деяких основних постулатів концепції «зіткнення цивілізацій», в дослідженні сутності та справжніх причин конфлікту між Західною та ісламською цивілізаціями у сучасному глобалізованому світі, зокрема геополітичного та релігійного вимірів цього конфлікту, а також у з'ясуванні шляхів та методів запобігання його ескалації.

Як випливає з праць С. Гантінгтона, головним чинником міжнародної політики в ХХІ ст. мало стати не протистояння за ідеологічними мотивами, а зростаюча напруженість між країнами з різними культурними і релігійними традиціями. Він нарахував вісім сучасних цивілізацій, серед яких визначив п'ять найбільш потужних і впливових – західна (США і Європа), ісламська, китайська, православна, а також цивілізації Індії, Японії, Латинської Америки і Африки. С. Гантінгтон припускав, що основні зіткнення пройдуть по лінії Захід-Іслам та Захід-Китай. Подальший розвиток міжнародних відносин, на його думку, буде залежати від позицій Росії, Індії та Японії. Як показує сучасне міжнародне становище, найбільш актуальним і помітним виявилось зіткнення ісламської та західної цивілізації. Звичайно, боротьба точиться і між іншими країнами, але її варто назвати скоріш конкуренцією, ніж жорстким протистоянням. Це, зокрема, визнав і сам С. Гантінгтон: «Захід – єдина з цивілізацій, яка справила величезний і часом руйнуючий ефект на всі інші цивілізації. Отже, взаємовідносини між владою і культурою Заходу та владою і культурою інших цивілізацій – ось найбільш всеохоплююча характеристика світу цивілізацій» [6, с. 281]. Питання полягають в тому, чи насправді відбувається «зіткнення цивілізацій» і якщо так, то що саме стоїть за цим зіткненням?

Дати вичерпні відповіді на ці питання доволі складно. З одного боку, дійсно має місце зіткнення Заходу та ісламу, але, з іншого боку, відбувається досить помітне протистояння всередині самого ісламського світу. Адже ісламський світ є неоднорідним за своїми геополітичними, економічними, конфесійними та іншими показниками. Для позначення нерівномірності економічного розвитку ісламського світу, деякі західні дослідники використовують терміни «голодні» та «ситі» країни. При цьому вони наголошують, що саме в «голодних» країнах відбувається піднесення і поширення фундаменталістських ідей і, як наслідок, зростання ісламського тероризму. До того ж, багато мусульманських країн тривалий час були колоніями західноєвропейських держав, і зрозуміло, що вони і досі відчувають зверхнє й зневажливе ставлення до себе з боку Заходу. Під впливом бурхливих і вкрай суперечливих процесів глобалізації та власних культурних і релігійних чинників вони більше схильні шукати підступи «зовнішнього ворога», ніж намагатися самостійно розв'язувати свої внутрішні проблеми. Вітчизняний вчений А. Гальчинський відзначає, що глобалізація в її нинішній інтерпретації – це рух у напрямі світової наддержави з її системною ідентифікацією та внутрішньою стратифікацією. Зрозуміло, що зазначена ідентифікація може реалізувати себе лише через зростаючу адаптацію принципів і механізмів лідируючої системи – через систему вестернізації, яка не обмежується лише економічними стереотипами, а стосується насамперед відповідної перебудови сфери духовного життя, способу мислення та життєдіяльності людей [2]. Тому слід відзначити, що мусульманські країни, які прийняли вестернізацію (Туреччина) або мають потужні економічні зв'язки із Заходом (Саудівська Аравія, ОАЕ та ін.) практично не були помічені в активній участі в цивілізаційних протистояннях із Європою та США.

Однак, слід зазначити, і це є беззаперечним фактом, що конфронтація ісламської та західної цивілізації небезпечна для обох суб'єктів конфлікту. Військові операції США в Іраку каталізували цю напругу, викликавши неоднозначну реакцію навіть у партнерів Сполучених Штатів по т.зв. «антитерористичному альянсу». Якщо теракти 11 вересня 2001 р. були засуджені світовим мусульманством, то подальші дії США додали нових

аргументів ісламістським фундаменталістам і екстремістам у боротьбі із західною експансією. Більше того, згодом виявилось, що «обґрунтованість» і «легітимність» вторгнення американських військ в Ірак була надуманою і безпідставною – адже ядерної чи іншої зброї масового ураження міжнародні комісії так і не знайшли. Все це викликало зворотню реакцію – нові хвилі тероризму, реваншизм «Аль-Каїди» і «Талібану», а також бажання деяких країн забезпечити себе власною ядерною зброєю, аби убезпечитися в майбутньому від подібних агресивних дій з боку США або їх східних чи західних союзників.

Варто нагадати, що подібні дії з боку Заходу не стали чимось новим в світовій історії. Протистояння християнства та ісламу вперше найбільш характерно проявилось в епоху Хрестових походів, продовжилося війнами Європи проти Османської імперії, а з її ослабленням – переросло в експансію і колонізацію багатьох країн, де сповідується іслам. Тут доречним буде нагадати слушну думку С. Гантінгтона: «Захід завоював світ не за рахунок переваги своїх ідей, цінностей або релігії, в яку було обернуто лише невелику кількість представників інших цивілізацій, а скоріше за рахунок переваги в застосуванні організованого насилля. Населення Заходу часто забуває цей факт, населення не-Заходу ніколи цього не забуде [5, с. 66].

Процес деколонізації мусульманських земель, розпочатий в середині ХХ ст., згодом виявився болісним для Заходу – був втрачений контроль над важливими енергоресурсами, доступ до вигідних геополітичних позицій (моря, протоки, канали, «геополітичні плацдарми» тощо). Спробою виходу з цієї ситуації стали культурна та інформаційна експансії США та їх союзників з метою встановлення чи посилення свого контролю та нав'язування ісламському світові західного шляху розвитку, включаючи перебудову політичних режимів, трансформації способу життя та модернізації духовних цінностей і традицій. Цей, ззовні мирний спосіб, викликав неоднозначні наслідки – країни аравійського півострову змогли знайти формули вигідного співіснування із Заходом, інші ж встали на збройний шлях захисту своїх інтересів (ісламська революція в Ірані та ін.). Слід звернути увагу на те, що якщо в умовах біполярності США могли використовувати збройні сили лише обмежено, то з розпадом СРСР використання сили стало нормою для їх зовнішньої політики (збройна агресія проти Югославії, дві війни проти Іраку, військові операції в Афганістані тощо). Згодом масштаб тиску США та деяких їх союзників на непокірні ісламські країни набув усіх ознак державного терору, включаючи військові дії із застосуванням найновітнішого озброєння (включно із таким озброєнням, що заборонено міжнародним правом), тривалі інформаційно-психологічні війни проти суперника та погрози нанесення ракетно-бомбових ударів по деяких його об'єктах тощо. Не слід також забувати про відверто провокаційний характер багатьох інших зовнішньополітичних кроків США та їх союзників, які природно викликали у багатьох мусульман хвилю невдоволення та спротиву у вигляді терористичних актів.

Варто враховувати і те, що зіткнення цивілізаційних моделей відбувається не тільки в рамках країн, що переживають пряму агресію (Ірак, Афганістан, Ліван, Лівія,) з боку США та деяких їх союзників. Майже увесь ісламський світ опинився втягнутим у це протистояння.

У чому ж полягають ті мотиви, які змушують ісламський світ так різко і негативно реагувати на непрості відносини із США та їх союзниками? На нашу думку, справа в тому, що впродовж останнього часу в арабському світі з'явилися або посилилися так звані «комплекси поразки», пов'язані з невдалою боротьбою з Ізраїлем за території та з постійним зростаючим тиском Заходу на деякі мусульманські країни, оголошені «країнами-ізгоями». Все це не кращим чином позначається на їх економіці, що виводить ці країни поза межі світового економічного розвитку. Хвилі ісламської міграції в розвинуті європейські країни натикаються на протидію влади, адже, незважаючи на всю ліберальність і толерантність Євросоюзу, там подекуди відчувається ставлення до мігрантів як до людей «другого сорту». Як наслідок, ісламська цивілізація акцентує увагу на власній парадигмі розвитку та співжиття, відповідно до якої індивід цілком і повністю залежить від свого оточення. Для неї

характерний тотальний конформізм та несприйняття альтернативних моделей співжиття. Яскравий приклад цьому – спільноти арабських емігрантів у Європі. Дані мікросоціуми відзначаються високою щільністю та внутрішньою інтегрованістю, їм притаманна мобільність та високий рівень самоорганізації, самодисципліни, що зумовило їх стійкий імунітет до впливів «чужинського» культурного оточення. Не бажаючи асимілюватись з місцевою культурою, такі громади самоізолюються та «геттоізуються».

Показовим є й реакція ісламського світу на карикатури пророка Мухаммеда в деяких західних виданнях – «свобода слова» західного світу стикнулася з вкрай негативною, часто відверто агресивною реакцією майже кожного мусульманина в світі. Принциповим тут є те, що були знехтувані й заперечені не економічні або територіальні інтереси, а ті принципи, які становлять найвищу цінність для мусульман – їх релігійні почуття, завдяки яким вони ідентифікують себе і відчувають свою гідність. Парадоксальним є й те, що, намагаючись долучитися до економічних благ глобалізованого світу, мусульмани відкидають західні цінності і спосіб життя, ізолюються від нього і агресивно реагують на проникнення цих елементів в їх культуру.

Отже, як випливає із вище зазначеного, етико-гуманітарний конфлікт християнської та мусульманської цивілізацій полягає не в протиріччі універсальних моральних цінностей, а в їх антропологічній інтерпретації. Як відомо, в кожному суспільстві існує чітка демаркація простору між добром і злом, кожний народ створив власні уявлення про межі добра і зла, втілені у традиціях, міфології, народній творчості тощо. На рівні цивілізацій спостерігається також розбіжності в розумінні, сприйнятті та інтерпретації універсальних моральних норм. Іншими словами, даний конфлікт спричинений різними сценаріями та векторами розвитку соціумів у рамках тієї чи іншої цивілізації.

Показово, що значно раніше на ці тенденції вказував британський вчений Арнольд Тойнбі в своїй праці «Дослідження історії»: «Експансія західного суспільства і поширення західної культури призвели до того, що всі інші живі цивілізації... відійшли до вестернізованої сфери, яка обіймає весь світ...». Як результат, резюмує він, «нині всюдиусе західне суспільство тримає в своїх руках долю всього людства». Намагання Заходу силоміць ідентифікувати себе через механізми відповідної політики А. Тойнбі розглядав як один із симптомів надлому західної цивілізації, її кризи. У ситуації, що утверджується, більшість народів глобального світу вимушені зараховувати себе, за словами іменитого вченого, до категорії «внутрішнього пролетаріату» [4, с. 147].

Ісламська релігійна традиція, як відомо, ретельно регулює кожний елемент суспільного життя як країни, так і її громадян. Висока імперативність, всеосяжність і строгість норм ісламу викликають бажання у мусульман, вихованих в цих традиціях впродовж сотень років, нав'язати такі ж суворі принципи іншим. Для християнсько-європейського ж типу цивілізації характерна ліберально-індивідуалістична ідеологічна концепція, що цілком суперечить ісламській традиціоналістсько-корпоративній концепції, де колектив, «корпорація», а не атомізований індивід, виступає суб'єктом політичних, економічних та суспільних відносин. До того ж, право в ісламській цивілізації не виглядає як раціоналізована мораль, правові норми наскрізь просякнуті релігійними канонами. Натомість, право перебуває у формалізованому стані і потребує посередництва релігії. Таке посередництво просто вульгаризує релігію, що стає предметом та засобом політичних маніпуляцій, водночас і політика не позбавлена релігійних спекуляцій. Тому право в традиції ісламської цивілізації довгий час не потребувало документальної фіксації, а існувало у вигляді традицій, епосу чи так званого «племінного», «общинного» права, допоки не з'явився пророк Мухаммед і задекларував у релігійних канонах ісламу право, замішане на екстракті моралі [1].

До речі, європейська цивілізація свого часу також проходила схожий шлях – спроби окремих країн поширити по світу ідеї більшовизму, фашизму чи нацизму. Тільки в Європі це робилося або заради досягнення «світлого майбутнього», або заради встановлення «нового

світового порядку», ісламський же світ діє заради «великого минулого» – відродження й поширення традицій Халіфату, настанов шаріату тощо. На думку С. Гантінгтона, іслам – це джерело расової та національної ідентичності арабських країн, яке є незмінним і нетерпимим до асиміляції з іншими релігіями на території ісламського світу. «Велика кількість мусульман звертаються до ісламу як до джерела ідентичності, смислу, законності, розвитку, могутності і надії, котра була проголошена гаслом «Іслам – ось рішення» [5, с. 161].

З іншого боку, в ісламському світі, особливо впродовж останніх часів, також активно нав'язується ідея обраності, зверхності мусульман над іншими народами і віровченнями. Нетерпимість багатьох мусульман до традицій і порядків сучасних західних країн виливаються в активне протистояння вже на вулицях Лондону, Парижу та інших західних міст. Не випадково, що навіть у толерантних європейських країнах трапляються випадки зворотної агресії (теракт Брейвіка був мотивований його боротьбою проти засилля мусульманських та африканських мігрантів в Норвегії).

Не дивним стає і те, що в сучасному західному дискурсі вже з'являються терміни на кшталт «ісламофашизм», хоча з огляду на толерантність він так і не набув поширення серед західних науковців: Відомий американський дослідник Д. Пайпс з цього приводу зазначав: «Використання терміну «ісламський фашизм» слід розглядати як частину пошуку, який тривав десятиліттями, терміну для назви однієї зі специфічних форм ісламу. Цей термін повинен дати можливість впізнавати цю форму ісламу за її політичними поглядами, екстремізмом і часто – за застосуванням насильницьких дій... Хоча термін «ісламські фашисти» кращий ніж «терористи», давайте сподіватись, що скоро з'явиться ще кращий, вироблений спільними зусиллями термін. Я голосую за термін «ісламісти» [3].

Однак, стає все більш зрозумілим, що зіткнення цивілізацій не є спонтанним і некерованим процесом. Слід, на наш погляд, погодитись з двома основними речами. По-перше, з тим, що після дезінтеграції СРСР, США та деякі їх союзники взяли відкритий курс на посилення «своєї присутності» в ісламському світі, такому багатому на енергоресурси (газ і нафта) та надзвичайно вигідному в геополітичному відношенні. А, по-друге, з тим, що впродовж останніх часів іслам переживає новий цикл пасіонарності (у тлумаченні Л. Гумільова), що в своїх цілях використовують фундаменталісти і екстремісти. Якщо придивитися більш уважно, то ці організації борються не стільки за чиєсь визволення чи права якихось народів, скільки за владу та інтереси певних кіл, спекулюючи при цьому на цивілізаційних відмінностях між Заходом і Сходом та вдаючись до терористичних методів. Є достатньо підстав вважати, що міжнародний тероризм перетворюється на великий бізнес, в якому за рахунок нелегальної торгівлі зброєю і наркотиками обертаються мільярди доларів. Відповідно, шляхи боротьби з цим явищем потрібно шукати не тільки в політичній і цивілізаційній площині, а й використовувати інші більш жорсткі методи протидії міжнародним злочинним угрупованням.

Показово, що й сам «батько» концепції «зіткнення цивілізацій» С. Гантінгтон виступав за відмову від використання в зовнішній політиці будь-якого культурного, цивілізаційного чи політичного експансіонізму по відношенню до не-Західних цивілізацій: «Майбутнє США і Заходу – наголошував він, – залежить від американців, які знов підтверджують свою відданість західній цивілізації. В середині країни це означає відмову від чаруючих закликів до мультикультурності, що сіють розбрат. На міжнародному рівні це означає відмову від розпливчастих та ілюзорних закликів ототожнювати США з Азією» [5, с. 505].

Все вищенаведене дає підстави для таких **висновків**. Сутність складних проблем взаємовідносин між Західною та ісламською цивілізаціями коріниться, як це часто буває, в позиціях обох сторін протистояння. Якщо західна цивілізація (точніше США та деякі їх союзники) відмовиться від збройного втручання в ісламські країни, припинить свою політику економічного «неоколоніалізму», «інформаційного імперіалізму» та агресивної «вестернізації» і спробує знайти шляхи мирного співіснування із ісламським світом,

приймаючи його таким, яким він є, то ціла низка причин конфлікту зійде нанівець. Тому позиція С. Гантінгтона щодо принципової несумісності Західної цивілізації з іншими (не-Західними) в даному контексті видається неадекватною. Американський вчений вбачав майбутній світовий порядок як війну «всіх проти Заходу», надміру абсолютизуючи фатальність зіткнення цивілізацій та неминучість подальшої ескалації конфлікту (на зразок природного стану буття за Т. Гоббсом, де «всі проти всіх», на противагу Кантівському «всі задля всіх»). Концепція С. Гантінгтона втрачає свій сенс, якщо відкинути передумову прагнення до абсолютної переваги одних держав над іншими. З іншого боку, автор концепції «зіткнення цивілізацій» дав актуальні практичні рекомендації: «уникнути глобальної війни цивілізацій можливо лише тоді, коли світові лідери приймуть поліцивілізаційний характер глобальної політики і стануть співпрацювати для її підтримки».

Водночас, якщо ісламські країни зможуть вільно розвиватися економічно і політично, зменшиться рівень міграції на Захід, достатньо забезпечене матеріально ісламське суспільство перестане породжувати екстремістські угруповання і постачати кадри для них. Звичайно, на це знадобиться не один рік, але тільки мирний спосіб співіснування може бути єдино вигідним як для Заходу, так і для ісламського світу та зможе забезпечити стабільність на Близькому Сході та у Південно-Східній Азії.

Література:

1. Босняк В. Зіткнення цивілізацій? Моральний вимір [Електронний ресурс] / В. Босняк. – Режим доступу: // <http://www.ji-magazine.lviv.ua/ji-junior/N30-1/bohniak.htm>
2. Гальчинський А. Глобальна криза чи криза глобалізації [Електронний ресурс] / А. Гальчинський // Віче. – 2002. – № 1. – Режим доступу: // <http://www.niss.gov.ua/Evointeg/viche.htm>
3. Пайпс Д. В состоянии войны с исламскими фашистами [Електронний ресурс] / Д. Пайпс. – Режим доступу: // <http://ru.danielpipes.org/4158/v-sostoyanii-vojny-s-islamskimi-fashistami>
4. Тойнбі А. Дж. Дослідження історії / Тойнбі А. Дж. [Пер. з англ.]. – Т. II. – К.: Основи, 1995. – 406 с.
5. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. / С. Хантингтон. [Пер. с англ.] – М.: АСТ МОСКВА, 2006. – 571 с.
6. Хантингтон С. Третья волна. Демократизация в конце XX века. / С. Хантингтон. [Пер. с англ.] – М.: Российская политическая энциклопедия, 2003. – 368 с.
7. Huntington S. The Clash of Civilizations? / S. Huntington. – New York: Foreign Affairs, - 1993. – Vol. 72. – № 3. – P. 22-49.
8. Huntington S. (ed.). The Clash of Civilizations? The Debate. / S. Huntington. – New York: Foreign Affairs, 1996. – 68 p.
9. Rose G. The Clash of Civilizations?: The Debate. Twentieth Anniversary Edition / G. Rose. – New York: Council on Foreign Relations, 2013. – 92 p.

Маруховський О. А. Конфликт цивилизаций в современном глобализированном мире: геополитическое и религиозное измерения

В данной статье исследуется характер основных (геополитического и религиозного) аспектов конфликта цивилизаций; раскрывается сущность и влияние процессов глобализации и вестернизации на геополитическую ситуацию в мире.

Ключевые слова: *глобализация, вестернизация, цивилизация, межцивилизационный конфликт, исламская цивилизация, западная цивилизация.*

Maruhovsky O. Conflict of civilizations in the modern globalized world: geopolitical and religious dimensions

This article explores the nature of main (geopolitical and religious) aspects of the conflict of civilizations; reveals the essence and influence of globalization and Westernization on the geopolitical situation in the world.

Keywords: globalization, Westernization, civilization, civilizations conflict, Islamic civilization, western civilization.

УДК 316.32:325.455(73)

Морозова Вероніка Олексіївна,
студентка спеціальності «Політологія» НПУ імені М.П. Драгоманова

**ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ТА СТРАТЕГІЇ США У СФЕРІ
ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ**

В статті розглядаються сутність політики США у сфері інформаційної безпеки; основні пріоритети державної політики у сфері інформаційної безпеки, що полягають у створення чіткої стратегії як засобу посилення безпеки та надійності інформаційних систем держави.

Ключові слова: інформація; інформаційна безпека; національна безпека; інформаційні загрози; інформаційні технології; інформаційні стратегії.

Вперше поняття «інформаційна безпека» було вжито в США в концепції національної безпеки у 1947 році як складова національної безпеки держави. Також поняття «національна безпека» вперше з'явилося у політичному лексиконі в США у 1904 році у посланні президента Т. Рузвельта до Конгресу, де він обґрунтував приєднання зони Панамського каналу інтересами «національної безпеки».

Інформаційна безпека (information security) – збереження конфіденційності, цілісності та доступності інформації; крім того, можуть враховуватися інші властивості, такі, як автентичність, відстежуваність, неспростовність та надійність [5, с. 3].

Інформаційна безпека держави – стан захищеності життєвоважливих інтересів людини, суспільства і держави, при якому запобігається нанесення шкоди через: неповноту, невчасність та невірогідність інформації, що використовується; негативний інформаційний вплив; негативні наслідки застосування інформаційних технологій; несанкціоноване розповсюдження, використання і порушення цілісності, конфіденційності та доступності інформації [1].

Розвиток і використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) є глобальною тенденцією світового розвитку останніх десятиліть. Застосуванню ІКТ належить важливе значення для підвищення конкурентоздатності економіки, розширення можливостей її інтеграції у світову систему господарства, підвищення ефективності державного керування та місцевого самоврядування. Світовий обсяг виробництва інформаційної техніки та інформаційних технологій на початку ХХІ століття перевищив трильйон доларів.

Та зростає й потенційна уразливість суспільних процесів від інформаційного впливу. Сьогодні інформація є чинником, здатним призвести до масштабних аварій, військових конфліктів, дезорганізації державного управління, фінансових органів і наукових центрів. Інформаційні технології використовуються як політичний інструмент.

Інформаційні війни, інформаційний тероризм – форми та прийоми для вирішення широкого кола завдань локального та стратегічного характеру. У зв'язку з цим питання інформаційної безпеки громадянина, суспільства, держави набуває все більшої актуальності. Захист інформації, яка передається, зберігається та обробляється за допомогою

телекомунікаційних систем різних типів в умовах широкого застосування комп'ютерної техніки та інформаційних технологій виходить сьогодні на перший план.

Невизначеність на глобальному рівні та відсутність узгоджених стандартів змушує керівництво окремих держав формувати політику інформаційної безпеки на національному рівні. США розробила власні стратегії [10].

Говард Шмідт зазначав, що основним пріоритетом державної політики має бути створення чіткої стратегії як засобу посилення безпеки та надійності інформаційних систем держави.

США є лідером у області інформаційно-телекомунікаційних технологій. На початку 90-х років у структурі бізнесу США відбувся поворот на користь компаній, що спеціалізуються в інформаційній сфері. Новітні технології, Інтернет змінюють структуру економіки США.

У США під патронажем Національного наукового фонду в рамках державного проекту ARPANET було створено мережу Інтернет. З тих пір американський уряд продовжує надавати великі кошти для проведення досліджень та розробок в області Інтернету. Одночасно закон про скасування оподаткування Інтернету наклав мораторій на стягнення податків з угод в області електронної комерції.

Політика державної підтримки та розвитку ІКТ у США починається з Телекомунікаційного акту 1934 року. У 1978 році засновано спеціальну організацію з розвитку ІКТ-сектора (National Telecommunications and Information Administration). Проте основа сучасної державної політики США у області інформаційних технологій була закладена у 1996 році із прийняттям Телекомунікаційного акту 1996 року, який став значною зміною законодавства США у області інформаційних технологій із часів Телекомунікаційного Акту 1934 року. Ідея даного законодавчого документу полягала в тому, що виробники товарів та послуг ІКТ-сектора не повинні бути лімітовані штучними та застарілими обмеженнями, проте одночасно мають конкурувати один з одним на стабільному ринку, що включає велику кількість акторів.

Перший закон про захист інформації був прийнятий в 1906 році. Проте усвідомлення США стратегічної ролі інформаційного впливу та інформаційної безпеки почалось у 80-ті роки з приходом до влади адміністрації Р.Рейгана. При ньому склалась чітка організаційна структура державного управління у сфері інформаційної безпеки з відповідним розподілом компетенцій та повноважень державних органів усіх рівнів.

Головним державним органом у процесі координації роботи інформаційних структур США під час розробки та реалізації загальнодержавних рішень у сфері захисту інформації стала Рада національної безпеки (РНБ), на яку було покладено розробку стратегічної концепції інформаційної безпеки країни, правових та організаційних механізмів регулювання міжвідомчої взаємодії. Серед міністерств (відомств) США, які відповідають за формування та реалізацію державної політики у сфері інформаційної безпеки в галузі телекомунікацій ключовими є Агентство національної безпеки (АНБ) – орган, у якому зосереджені функції щодо реалізації державної політики у сфері криптографічного та технічного захисту інформації, захисту державних інформаційних ресурсів і державного контролю за станом безпеки інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах та Національний інститут стандартів і технологій (НІСТ), відповідальний за випуск стандартів і керівних документів, спрямованих на захист від знищення та несанкціонованого доступу до інформації.

У січні 1983 року Р.Рейган підписав директиву «Керівництво державною дипломатією, пов'язане з цілями національної безпеки», яка до дипломатичної діяльності включила заходи уряду США, спрямовані на підтримку політики національної безпеки шляхом організації та проведення широкого кола інформаційних заходів.

Певну роль у формуванні державної політики США у сфері інформаційної безпеки відіграли прийняті у 80-ті роки Конгресом закони «Про скорочення паперової документації» (Paper Reduction Act) та «Про свободу інформації» (Freedom Information Act) [6, с. 88], які

підняли управління інформаційними ресурсами до рангу урядової політики. Ключовим в реалізації забезпечення безпеки інформації у федеральних інформаційно-комунікаційних системах, став «Закон про інформаційну безпеку» (Computer Security Act) [7]. Відповідно до Закону, всі оператори федеральних інформаційно-комунікаційних систем, що містять конфіденційну інформацію, повинні сформувати плани забезпечення інформаційної безпеки. На початку 90-х років міністерствами та відомствами США, які відповідають за національну безпеку, створюється Об'єднана комісія з питань безпеки. Ця комісія розробила нові підходи до формування політики інформаційної безпеки [2, с. 45-68].

Новим етапом у вирішенні проблем захисту інформаційної інфраструктури у США стало формування адміністрацією Б.Клінтона у 1996 році Президентської комісії з захисту критичної інфраструктури. Звітна доповідь цієї комісії, опублікована в жовтні 1997 року, виявила уразливість національної безпеки США в інформаційній сфері та закликала вжити загальнодержавних заходів. Підсумки роботи комісії було покладено в основу урядової політики у сфері забезпечення інформаційної безпеки інформаційно-комунікаційних систем.

Закон «Про вдосконалювання інформаційної безпеки» (Computer Security Enhancement Act) прийнятий у 1997 році, який був спрямований на посилення ролі НІСТ та залучення приватного сектору для забезпечення захисту інформації в телекомунікаційних системах.

В директиві президента США Б.Клінтона № 63 від 22 травня 1998 року зазначається, що Б.Клінтон має намір забезпечити прийняття США необхідних заходів для швидшого усунення усіх недоліків, які роблять найголовніші об'єкти інфраструктури, комп'ютерні системи уразливими до фізичного та комп'ютерного нападів.

Для виконання завдань, визначених у директиві було розроблено національний План захисту інформаційних систем США, підписаний президентом. План повинен був стати початком довгострокової загальнонаціональної програми у сфері інформаційної безпеки. План містив 10 самостійних програм, об'єднаних загальною метою [11]. Назвемо основні з них:

1. Програма по формуванню Федеральної Служби комп'ютерної підготовки та навчання. Ця програма спрямована на поліпшення ефективності залучення й утримання високо кваліфікованої робочої сили в урядових закладах, включаючи збільшення чисельності кваліфікованих фахівців в області інформаційної безпеки.

2. Програма по формуванню Федерального Центру підвищення кваліфікації в області інформаційно-телекомунікаційних технологій (CIET). CIET повинна забезпечити перепідготовку працюючих адміністраторів федеральних інформаційно-телекомунікаційних систем і фахівців з інформаційної безпеки.

3. Програма навчання учнів середньої школи та викладачів, а також широкої публіки з питань інформаційної безпеки.

4. Програма навчання проблем інформаційної безпеки серед федеральних службовців.

5. Програма створення постійно діючої Федеральної Групи експертного контролю.

6. Програма створення Федеральної мережі виявлення вторгнення (FIDNET) є мережею виявлення вторгнень в інформаційно-телекомунікаційні системи цивільних урядових агентств.

7. Програма Формування інфраструктури керування відкритими ключами засобів криптографічного захисту інформації.

Адміністрацією Дж. Буша було прийнято два стратегічних документи, спрямованих на захист інформаційних ресурсів держави: «Національна стратегія фізичного захисту критичної інфраструктури» (The National Strategy for Physical Protection of Critical Infrastructures and Key Assets) та «Національну стратегія кібернетичної безпеки» (The The National Strategy to Secure Cyberspace) [4].

Нові стратегії вперше офіційно визнають уразливість та залежність інфраструктури США від інформаційних систем і мереж. Вони спрямовують уряд, промисловість, бізнес та суспільство на створення «Єдиної національної системи реагування на кібернетичні напади»

(National Cyberspace Secure Response System), що являє собою сукупність територіальних, відомчих і приватних центрів аналізу та розподілу інформації у різних секторах народного господарства та економіки країни. Національною стратегією боротьби з тероризмом (The National Strategy for Combating Terrorism), прийнятою адміністрацією Дж. Буша, поняття «кібернетичного тероризму» визначено як «навмисне руйнування, переривання чи перекручування даних у цифровій формі чи потоків інформації, які мають широкомасштабні наслідки в політичному, релігійному чи ідеологічному плані» [12].

Стратегія кібернетичної безпеки США побудована за п'ятьма пріоритетними напрямками діяльності: національна система реагування на загрози для безпеки кіберпростору; національні заходи зменшення загрози та уразливості кіберпростору; освіта та навчання з питань захисту кіберпростору; заходи щодо захисту кіберпростору органів влади; співробітництво з питань національної безпеки та безпеки міжнародного кіберпростору [4].

Глобальна структура системи Інтернет досить ускладнює здійснення заходів окремою державою щодо захисту її національного сектору. Кіберпростір будь-якої держави пов'язаний з усім світом, тому встановити джерело кібератаки без належного міжнародного співробітництва іноді неможливо. Американці намагаються вирішити цю проблем шляхом системи заходів, спрямованих на досягнення високої ефективності контррозвідувальної діяльності в кіберпросторі: підвищення спроможності встановлення джерел кібератак та реалізації заходів у відповідь; удосконалення координації діяльності органів національної безпеки США у питаннях реагування на кібератаки; співробітництво з приватним сектором і робота по лінії міжнародних організацій з метою розвитку діалогу і партнерства із зарубіжними урядами та приватним сектором, з акцентом на захисті інформаційних інфраструктур та популяризації глобальної «культури безпеки».

У вересні 2001 року Конгресом США був прийнятий «Закон про посилення повноважень спецслужб», що визначив несанкціоноване проникнення в державні інформаційно-комунікаційні мережі однією з форм тероризму. Даний Закон спростив процедуру моніторингу Інтернету з боку ФБР. 26 жовтня 2001 року Конгрес США ухвалив «Закон про патріотизм», який надав уряду, поліції та федеральним агентствам широкі повноваження з нагляду за громадянами. Наступний «Закон про боротьбу з тероризмом» (Combating Terrorism Act) [8] розширив повноваження спецслужб, пов'язаних з інформаційним моніторингом та стеженням в Інтернеті.

Відповідно до ухваленого Конгресом США у 2002 році «Закону про внутрішню безпеку» (Homeland Security Act) урядові структури, які займалися комп'ютерною безпекою, перейшли під контроль новоствореного Міністерства внутрішньої безпеки (Department of the Homeland Security). В інтересах захисту інформаційних ресурсів у ст. 225 цього закону окреслено додаткові заходи, які спрямовані на посилення відповідальності за злочини у сфері високих технологій. Вони в свою чергу оформлені у вигляді «Закону про посилення кібернетичної безпеки» (Cyber Security Enhancement Act).

США залишаються одним з основних гравців, що визначають перспективи розвитку кіберпростору й потенційні напрями в його регулюванні (або формуванні політики щодо даного питання). Головна зовнішньополітична ініціатива США щодо перспектив розвитку кіберпростору була оприлюднена 16 травня 2011 р. під назвою Міжнародна стратегія для кіберпростору (International Strategy for Cyberspace) [9]. Так, «базовими принципами», що мають бути забезпечені при формуванні політики щодо кіберпростору, Стратегія визначає:

1. «Фундаментальні свободи» (можливість шукати, отримувати й передавати інформацію та ідеї через будь-які засоби зв'язку та незважаючи на кордони).
2. «Прайвесі» (люди мають бути обізнані з загрозами їхній персональній інформації та про можливість здійснення проти них кіберзлочинів).

3. «Вільні потоки інформації» (рух інформації не має обмежуватися фільтрами, міжмережевими екранами, оскільки вони створюють видимість безпеки, кіберпростір має бути місцем інновацій та співпраці держави й бізнесу задля більшої безпеки [3, с. 4-5].

Отже, аналіз державної політики США у сфері інформаційної безпеки в галузі інформаційно-телекомунікаційних систем дозволяє зробити наступні висновки: 1) інформаційна безпека в США розглядається як невід’ємна складова національної безпеки держави; 2) сучасна інформаційна політика США забезпечує формування і розвиток цілісної системи державного управління у сфері інформаційної безпеки; 3) в країні створена ефективна організаційна структура і сформована необхідна законодавча база, яка будується на підставі загальнодержавної стратегії забезпечення інформаційної безпеки; 4) захист національного інформаційного простору набуло пріоритетного значення в інформаційній політиці США.

Література:

1. Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007—2015 роки» [Електронний ресурс] від 09.01.2007 № 537-V // Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/537-16>.

2. Гуменюк Б. І. Сучасна дипломатична служба / Б. І. Гуменюк, О. В. Щерба. — К.: Либідь, 2001. — 255 с.

3. Дубов Д. В. Майбутнє кіберпростору та національні інтереси України: нові міжнародні ініціативи провідних геополітичних гравців : аналіт. доп. / Д. В. Дубов, М. А. Ожеван. — К.: НІСД, 2012. — 32 с.

4. Гнатцов О. Г. Інформаційні ресурси в системі забезпечення державної безпеки. Інформаційні відносини та технології / О. Г. Гнатцов. - 2004. — №2.

5. Інформаційні технології. Методи захисту. Система управління інформаційною безпекою. Вимоги (ISO/IEC 27001:2005, MOD). ГСТУ СУІБ 1.0/ISO/IEC 27001:2010. — К.: Національний банк України, 2010. — 49 с.

6. Устинов В. Н. Информационное превосходство США / В. Н. Устинов. — М., 1997.

7. Computer Security Act of 1987. Public Law 100-235 (H.R. 145), January 8, 1988.

8. Combating Terrorism Act of 2001, H.R. 3566.

9. International Strategy for Cyberspace [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/rss_viewer/international_strategy_for_cyberspace.pdf

10. Lewis James A., Timlin K. Cybersecurity and Cyberwarfare, Preliminary Assessment of National Doctrine and Organization, Center for Strategic and International Studies – 2011 [Електронний ресурс] / James A. Lewis, Katrina Timlin // Режим доступу: <http://www.unidir.org/pdf/ouvrages/pdf-1-92-9045-011-J-en.pdf>.

11. National Plan for Information Systems Protection [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://google.com.ua/search?q=cache:ZZOpQQXLr8MJ:www.treachery.net/~jdyson/texts/cybersecplan.htm+NSIRC&hi=uk>.

12. The National Strategy for Combating Terrorism / February 2003. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://2001-2009.state.gov/s/ct/rls/wh/71803.htm>.

Морозова В. А. Государственная политика и стратегии США в сфере информационной безопасности в условиях глобальных вызовов

В статье рассматриваются сущность политики США в сфере информационной безопасности; основные приоритеты государственной политики в сфере информационной безопасности, которые заключаются в создании стратегии как средства повышения безопасности и надежности информационных систем государства.

Ключевые слова: информация; информационная безопасность; национальная безопасность, информационные угрозы, информационные технологии, информационные стратегии.

Morozova V. State policies and strategies in the U.S. information security in the global challenges

This article examines the nature of U.S. policy in the field of information security. The main priorities of the state policy in the field of information security is to create a clear strategy as a means of strengthening the safety and security of the information systems of the state.

Keywords: *information; information security; national security; information threats; information technology; information strategy.*

УДК 32-027.21:005.44.

Морозова Ольга Олексіївна,
кандидат політичних наук, доцент кафедри методики викладання
суспільно-політичних дисциплін НПУ імені М.П. Драгоманова

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ У СФЕРІ ПОЛІТИКИ

В статті розглядаються сутність поняття «глобалізація», глобалізація у сфері політики. Глобалізацію можна уявити в трьох вимірах: 1) як об'єктивну тенденцію світового економічного, соціального, політичного й культурного розвитку; 2) як мету, висунуту політичним керівництвом держав світу; 3) як методологію аналізу розвитку країн і міжнародних відносин.

Ключові слова: *глобалізація, держава, політика.*

Термін «глобалізація» міцно увійшов у науковий і політичний обіг, однак дослідники розуміють його по-різному. Найчастіше глобалізацію пов'язують з якісно новим рівнем інтегрованості, цілісності й взаємозалежності світу, хоча це лише частина більш складної й суперечливої картини.

Багато авторів, що присвятили праці проблемі глобалізації, вказують на неточність самого терміна. Справді, якщо й можна говорити про прагнення сучасного світу до більшої інтегрованості, то назвати цю тенденцію загальною і єдиною ніяк не можна. Деякі вчені вкрай критично ставляться до глобалізації, зазначаючи, що «чутки про глобалізацію сильно перебільшені». Крім того, викликає заперечення погляд на глобалізацію як на безальтернативний процес або принаймні провідну тенденцію. Дослідники вказують на паралельні глобалізації процеси: економічну й соціальну демодернізацію, культурну фрагментацію й сегментацію [4].

Фундаментом експансії світового суспільства щодо міжнародної спільноти стали як матеріальні, так і віртуальні новації, що узагальнюються у політологічному дискурсі розпливчастим і неточним словом «глобалізація». У літературі 1990-х років цей термін, на думку російського дослідника А. Батурова, у різних сполученнях використовувався на позначення щонайменше восьми основних тенденцій і явищ:

1) об'єктивне зростання проникності міждержавних кордонів (феномен «подолання кордонів» і «економічного громадянства»);

2) різке зростання обсягів та інтенсивності трансдержавних, транснаціональних перетікань капіталів, інформації, послуг і людських ресурсів;

3) масоване поширення західних стандартів споживання, побуту, само- і світосприймання на всі частини планети;

4) посилення ролі поза-, над-, транс- і просто недержавних регуляторів світової економіки й міжнародних відносин;

5) форсований експорт і вживлення в політичну тканину різних країн світу тих чи інших варіацій моделі демократичного державного устрою;

6) формування віртуального простору електронно-комунікаційного спілкування, що різко збільшує можливості для соціалізації особистості, тобто для безпосереднього

залучення індивіда (пасивно або інтерактивно), де б той не перебував, у загальносвітові інформаційні процеси [3];

7) виникнення й культивування в сфері глобальних інформаційних мереж ідеї відповідальності всіх і кожного індивіда за чужі долі, проблеми, конфлікти, стан навколишнього середовища, політичні й інші події у будь-яких, можливо, навіть невідомих людині куточках світу;

8) виникнення «ідеології глобалізації» як сукупності взаємозалежних постулатів, покликаних обґрунтувати одночасно благо й неминучість тенденцій, які «працюють» на об'єднання світу під керівництвом його цивілізованого центру, під яким так чи інакше маються на увазі США й «група семи» [1, с. 32].

Загалом глобалізацію можна уявити в трьох вимірах: 1) як об'єктивну тенденцію світового економічного, соціального, політичного й культурного розвитку; 2) як мету, висунуту політичним керівництвом держав світу; 3) як методологію аналізу розвитку країн і міжнародних відносин – і не тільки аналізу, а й вироблення стратегії на державному рівні, а також на рівні підприємств, що мають стабільні інтереси за межами національної економіки.

Як об'єктивна тенденція глобалізація відображає зростаючу взаємозалежність різних секторів світової економіки, в результаті чого розвиток і стабільність однієї національної економіки стають неможливими без розвитку й стабільності інших.

Як мета глобалізація являє собою свідому політику держав, що спрямована на зміцнення інтеграційної згуртованості світу й у підсумку призводить до виникнення єдиної світової економіки. Поки питання ставиться в такий спосіб тільки в наукових дискусіях, а не на державному рівні. Проте перед світовим співтовариством уже постає завдання виробити зважений підхід до глобалізації, створити взаємовигідні механізми управління цією тенденцією, сформулювати свої національні інтереси й зрозуміти місце своєї країни в цьому процесі.

Як методологія концепція глобалізації дає аналітикам, господарникам і політикам нову основу, що дає змогу ясніше зрозуміти, в якому напрямку розвиваються міжнародні відносини, в якому стані перебуває економіка країни або окремого підприємства, позитивні й негативні наслідки для міжнародної безпеки, економічного розвитку держави або корпорації [1, с. 50].

Простий огляд проявів глобалізації дає змогу розділити їх на матеріальні (об'єктивні) і віртуальні (маніпулятивні). До першого типу відносять все те, що стосується реального руху фінансових потоків і його забезпечення, трансферту технологій, товарів і послуг, масових міграцій, будівництва глобальних інформаційних мереж і т. ін. До другого – змістовне наповнення цих мереж, поширення певних цінностей та оціночних стандартів, формування й просування призначених міжнародній суспільній думці психологічних і політико-психологічних настанов. Очевидно, глобалізація – це не тільки те, що існує насправді, а й те, що людям пропонують думати й що вони думають про те, що відбувається та його перспективи [3].

Останнє уточнення дуже важливе. Адже, якщо матеріальні прояви глобалізації не викликають сумнівів, тому що їх щогодини підтверджує життєва практика, то низка «висновків», що формально апелюють до матеріальної сторони глобалізації, не видаються ні бездоганними, ні єдино можливими варіантами розуміння дійсності. У будь-якому разі, тією мірою, якою дозволяють судити досвід і аналіз ситуації нових держав на просторах колишнього СРСР, і зокрема України. До такого ж ефекту приводять і міркування про необхідність аналізу міжнародних відносин, виходячи за межі системного погляду на реальність.

Найбільш обговорюваними проблемами теорії глобалізації, які здаються пріоритетними для найширшого кола дослідників, є: криза й старіння держави; модернізація й вестернізація як природний результат; «демократична однополярність» як найкращий спосіб самоорганізації міжнародної структури.

Зрушення до цінностей постмодерну, зумовлене «державою загального добробуту» («welfare state»), зменшення віддачі від економічного зростання і занепад протестантської етики спровокували (згідно з Р. Інглхартом) зміну передовими індустріальними країнами своїх соціально-політичних траєкторій у двох кардинально важливих відносинах: системі цінностей й інституціональній структурі. Мова йде про уявну межу розвитку ієрархічних бюрократичних організацій, що сприяли створенню сучасного суспільства. «Бюрократична держава, дисциплінована олігархічна політична партія, складальна лінія масового виробництва, профспілка старого зразка й ієрархічна корпорація відіграли надзвичайно важливу роль у мобілізації й організації енергії мас людей; вони зробили можливими промислову революцію й сучасну державу. Але вони підійшли до поворотного пункту – з двох причин: по-перше, вони наближаються до межі своєї функціональної ефективності; а по-друге – до межі їхнього масового прийняття» [2, с. 10].

В умовах переходу розвинених західних суспільств до постмодерну в країнах Центральної і Східної Європи, й, насамперед, у СРСР, гіпертрофована бюрократія паралізувала адаптаційні та інноваційні процеси. Прояви занепаду ефективності ієрархічних, централізованих бюрократичних інститутів можна побачити на всій території індустріального суспільства. Одна причина занепаду класичних бюрократичних інститутів індустріального суспільства полягає в тому, що вони за своєю внутрішньою суттю менш ефективні в суспільствах з високими технологіями, з вузькоспеціалізованою робочою силою, ніж на перших стадіях індустріального суспільства. А інша причина у тому, що вони також стали менш прийнятними для людей у суспільстві постмодерну з їхніми цінностями, що сильно змінилися. Тобто нині суспільство, а здебільшого розвинена його частина, прагне змінити рудиментарні політичні інститути та застарілі процедури. Через це поширеними нині стають технології електронного урядування, економіка знань тощо. Поряд з цим менш розвинені країни йдуть шляхом «наздоганяючої» модернізації, коли західні моделі поведінки і суспільних норм запозичуються через апріорну впевненість в їх кращість та страх помилитися на етапі вироблення соціальних інститутів.

Можна висловити ряд положень, що підтверджують зміну ролі держави у бік її мінімізації. По-перше, потрібна чи ні держава в умовах, коли кожен громадянин окремо може безпосередньо звернутися для захисту своїх інтересів у міжнародні правозахисні, судові й інші органи – від Міжнародної амністії до Міжнародного суду. По-друге, у стабільній Західній Європі переконливо звучать слова про необхідність захищати не всесильну державу від людей, а навпаки. По-третє, наддержавні й трансдержавні суб'єкти (міжнародні фінансові інститути й ТНК) дійсно мають ресурси, які набагато перевершують можливості більшості держав. Тому їхній суверенітет, принаймні економічний, стає фіктивним. Нарешті, по-четверте, як відзначають дослідники, «звичайна» держава не здатна регулювати міжетнічні відносини, які успішніше розв'язуються в рамках наддержавних організацій. Але там, де ситуація нестабільна й небезпечна, в ідеї відмирання держави немає міцної основи, оскільки ослаблення державного управління в нестабільних суспільствах загрожує розпадом країни. Водночас низка країн, відчуваючи загрозу втратити частину державних функцій, намагаються консервувати усталені зразки політичної поведінки громадян, аби не допустити руйнування державної машини. Лише в такому разі нині можна говорити про тимчасовий опір глобалізації.

Дебати про глобалізацію набувають найбільш гострих форм тоді, коли мова заходить про долю національної держави. Ніхто не наважується прямо стверджувати, ніби зменшення ролі національної держави – краще, але за логікою дискурсу виходить, що оптимізм стосовно перспектив економічної глобалізації найчастіше поєднаний з песимістичним поглядом на майбутнє національної держави. Основною інтенцією виступає звуження компетенції національної держави.

Однак масштаби цього явища оцінюються по-різному. Можливий розгляд національних держав як посередників глобального господарства, які у світовому масштабі

функціонально уподібнюються до муніципалітетів, що підтримують необхідну інфраструктуру бізнесу [5, с. 302; 6, с. 414]. Існує й протилежна думка (прикладом якої може бути висловлювання вченого Р.Кілі), що «зростання могутності ТНК призвело до появи нової глобальної економіки, у якій національна держава не тільки втрачає свою могутність, але й стає анахронізмом» [7, с. 97]. Тож на перший план нині виходить питання, наскільки реально страждає державний суверенітет від глобалізації і чи зупиниться цей процес, чи триватиме до свого логічного завершення, тобто до перетворення національної держави в якийсь символ, присутній лише на картах адміністративного поділу світу.

У відповідях на ці питання найбільшою радикальністю позицій серед adeptів глобалізації вирізняється один з провідних фахівців у світі зі стратегії бізнесу Кенічи Омае, автор книг «Світ без кордонів» й «Кінець національної держави». Держава, думає К. Омае, перетворюється на «ностальгічну фікцію»: вона, може, й зберігає відомий політичний зміст, але повністю девальвується з погляду економіки [8, с. 12]. Автор пропонує відмовитися від «картографічних ілюзій» й погодитися із неминучістю розмивання економічних кордонів під впливом чотирьох факторів, або «чотирьох І»: інвестицій, індустрії, інформаційних технологій та індивідуального споживання.

Основні заперечення автора викликані тим, що мірилом слабкості національної держави К. Омае вважає силу транснаціонального бізнесу; із цього повинно було б випливати й зворотне: силі держави відповідає слабкість ТНК і світових ринків. Варто вказати на спірність такого підходу («або» – «або») [10, с. 28-29]. Скоріше мова повинна йти про те, що функції держави в умовах глобалізації видозмінюються: вона частково втрачає колишні функції регулятора економічного життя, але зберігає контроль над територією і населенням у питаннях, що стосуються дотримання закону, порядку, непорушності кордонів, паспортного й візового режимів, збору податків і т.ін. Прикладом цього може бути думка, висловлена М.Рогальські: «Насправді відбувається не ослаблення держав, а зміна державних функцій; держава дедалі частіше відіграє провідну роль в адаптації національної виробничої системи до вимог міжнародної конкуренції» [9, с. 15]. Отже, сама держава стає об'єктом глобалізації. Інакше кажучи, держава як артефакт політичної культури суспільства зазнає змін і трансформується. В такий спосіб відбувається формування нового типу настанов, які безпосередньо стосуються держави, – сфери державної компетенції.

Література:

1. Богатуров А. Синдром поглощения в международной политике / А. Богатуров // Pro et Contra. – 1999. – Т. 4. – № 4. – С. 28–32.
2. Инглхарт Р. Постмодерн: меняющиеся ценности и изменяющиеся общества / Р. Инглхарт // Полис. – 1997. – №4. – С. 4-15.
3. Казаринова Д.Б. Глобализация: смена политических акторов и типа управления [Электронный ресурс] / Д. Б. Казаринова // Режим доступа: <http://www.humanities.edu.ru/db/msg/66907>.
4. Этнос глобального мира: [составитель и редактор В. И. Толстых]. – М.: Изд. фирма «Восточная литература», 1999. – 206 с.
5. Cox R.W. Global perestroika // Approaches to World Order / R.W. Cox, T.J. Sinclair (eds.). – Cambridge, 1996. – P. 302.
6. Hirst P., Thompson G. Globalization and the Future of the Nation State / P. Hirst, G. Thompson. // Economy and Society. – 1995. – Vol. 24. – № 3. – P. 406–414.
7. Kiely R. Globalization, post-Fordism and the contemporary context of development / R. Kiely // International Sociology. – 1998. № 1. – P. 92-97.
8. Ohmae K. The End of the Nation State: The Rise of Regional Economies / K. Ohmae. – L.: Free Press, 1995. – 411 p.
9. Rogalski M. Mondialisation: Presentation et remarques complementaires / M. Rogalski // Pensee. – 1997. – № 309. – P.15.

10. Sassen S. Losing Control?: Sovereignty in an Age of Globalization / S. Sassen. – N.Y., 1996. – P.28-29.

Морозова О. А. Глобалізація в сфері політики

В статье рассматриваются сущность понятия «глобализация», глобализация в сфере политики. Глобализацию можно представить в трех измерениях: 1) как объективную тенденцию мирового экономического, социального, политического и культурного развития, 2) как цель, выдвинутую политическим руководством государств мира, 3) как методологию анализа развития стран и международных отношений.

Ключевые слова: глобализация, государство, политика.

Morozova O. Globalization in politics

The article discusses the nature concept "globalization", globalization policy. Globalization can be represented in three dimensions: 1) as an objective trend of global economic, social, political and cultural development; 2) as the goal put forward by the political leadership of the state of the world; 3) as a methodology for the analysis of development and international relations.

Keywords: globalization, state, policy.

УДК 327

Струнін Павло Анатолійович,

*кандидат політичних наук, доцент кафедри політології та міжнародних відносин
Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*

**ТЕНДЕНЦІ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ МІЖНАРОДНИХ
ОРГАНІЗАЦІЙ**

На основі дослідження процесу розбудови інформаційної політики провідних міжнародних організацій визначено специфіку та сучасні тенденції її реалізації.

Ключові слова: інформація, інформаційна політика, міжнародна організація, інформаційно-комунікаційні технології, Інтернет.

Стрімке зростання кількості інформації в сучасному світі, розвиток інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) призводить до суттєвих змін у всіх галузях суспільного буття. Кількість інформації, яка циркулює в світі, йде в розріз з індивідуальними можливостями людини щодо її засвоєння. Якість інформації та шляхи її передачі стають ключовими у формуванні нової характеристики людської цивілізації. Все це дало можливість у 2001 р. відомому італійському публіцисту Дж. Кьезу написати: «Сам собою напрашується висновок, що в сучасному суспільстві сама культура змінює зміст і суспільний статус. У ХІХ ст. і до останньої чверті ХХ ст. культура вважалася синонімом свободи і прогресу як індивіда, так і суспільства. Сьогодні ж культура перетворилася просто на одну зі сфер економіки і засіб отримання прибутку. Культура змінила своє ім'я – тепер її звать інформація» [3, с. 258]. Таким чином, стосуючись усього суспільства, великий вплив розвиток інформаційних потоків спричиняє на діяльність міжнародних організацій. З метою популяризації власних ідей, цінностей, залучення нових членів дані актори міжнародної політики мають вибудовувати якісну інформаційну політику.

Проблеми функціонування міжнародних організацій досліджуються в роботах зарубіжних вчених: Л. Гудриха, К. Джонсона, М. Кастельса, Г. Кіннана, О. Ньюфанга, Г. Шеванье та ін. Зазначені автори аналізують цілі, структуру, напрями діяльності міжнародних організацій, їхні взаємозв'язки та відносини з іншими суб'єктами міжнародних відносин. Серед російських та українських політологів О. Городецька, Д. Зеркін, С. Кудрявцева, В. Колос, С. Ланцов, Є. Макаренко, Є. Тихомирова, П. Циганков приділяють

свою увагу дослідженню діяльності міжнародних організацій. Проте такий специфічний напрям їхньої діяльності, як інформаційний залишається поза межами уваги даних дослідників. Саме це зумовлює мету даної статті – визначити тенденції розвитку інформаційної політики міжнародних організацій.

Дослідження ролі і місця інформаційної діяльності міжнародних організацій зумовлюється рядом обставин. Так, в умовах багатополярності сучасного світу суб'єктами політики виступають абсолютно паритетні суверенні держави. Пануючі в світі принципи плюралізму та конкуренції призводять до виникнення постійних суперечностей між світовими політичними акторами. Тому саме міжнародні організації спроможні регулювати процес артикуляції та агрегації інтересів, сприяти виробленню компромісних думок і підходів у суперечливих і конфліктних ситуаціях, а також виступати арбітрами у міжнародних конфліктах. Інформаційний супровід міжнародного конфлікту сприятиме зниженню його гостроти та ефективному вирішенню. Також в умовах, коли дві наддержави (СРСР та США) втратили свої позиції абсолютних лідерів у світовому політичному просторі, а політичні конфлікти не зникли, то саме міжнародні організації спроможні виконувати роль регулятора світового політичного порядку. Наступною обставиною, яка підвищує вплив міжнародних організацій в світі та робить їх чинником світової інтеграції, є можливість їхнього залучення до боротьби з глобальними проблемами людства: енергетичною кризою, забрудненням космосу, екологічними проблемами, міжнародним тероризмом, гонитвою озброєнь, надмірною народжуваністю тощо.

Таким чином, вирішення усіх цих завдань можливо лише за умови побудови організованої та якісної інформаційної політики, яка в даному випадку носить, окрім гносеологічної, ще й прагматичну спрямованість.

Інформаційна діяльність міжнародних організацій реалізується двома шляхами:

1. Збір, аналіз, систематизація, інтеграція, узагальнення та поширення інформації відповідно до предмету своєї діяльності.
2. Збір, аналіз, систематизація, інтеграція, узагальнення та поширення інформації про організацію та її діяльність.

Перший аспект є основним, заради нього створюються та існують окремі організації. Але саме за допомогою другого напрямку серед політичних гравців світу поширюється інформація про існування міжнародної організації, її принципи та мотиви створення, напрями діяльності, відбувається залучення нових членів тощо. Забезпечити якісну реалізацію даного напрямку покликані PR-служби певних організацій. У різних міжнародних організаціях функції зв'язків з громадськістю виконують: секретаріати (Всесвітня метеорологічна організація); спеціалізовані структури внутрішніх організацій (ООН); регіональні або національні інформаційні центри певної міжнародної організації. До найбільш поширених засобів, які використовуються організаціями для здійснення зв'язків з громадськістю, відносяться: розповсюдження прес-релізів, комюніке, інших інформаційних матеріалів щодо поточних подій; публікації брошур, періодичних видань, книг з проблем діяльності міжнародної організації; організація спеціальних подій (виставок, конференцій, екскурсій тощо) [10, с. 530-531].

Тепер визначимо специфіку інформаційної політики провідних міжнародних організацій: ООН та ЮНЕСКО, НАТО, Ради Європи, Африканського Союзу.

Одна із найбільш розроблених концепцій інформаційної політики представлена у діяльності Організації Об'єднаних Націй та ЮНЕСКО. Ряд резолюцій, декларацій, пактів, затверджених Генеральною Асамблеєю ООН, спрямовані на реалізацію стратегії ООН в галузі інформації. Зокрема, 59 резолюція ООН (1946 р.) визначала свободу інформації фундаментальним правом людини. Стаття 19 Загальної Декларації прав людини (1948 р.) проголошує, що «Кожна людина має право на свободу переконань і на вільне їхнє виявлення; це право включає свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань та свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від

державних кордонів» [2]. Стаття 20 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (1966 р.) відзначає: «1. Будь-яка пропаганда війни повинна бути заборонена законом. 2. Будь-який виступ на користь національної, расової чи релігійної ненависті, що являє собою підбурювання до дискримінації, ворожнечі або насильства, повинен бути заборонений законом». Стаття 19 даного пакту, у свою чергу, заявляє, що право на вільне вираження думки «пов'язане з деякими обмеженнями, які, однак, мають встановлюватися законом і бути необхідними: а) для поваги прав і репутації інших осіб; б) для охорони державної безпеки, громадського порядку, здоров'я чи моральності населення» [5].

З ініціативи ЮНЕСКО протягом 1977-1979 рр. відбувалось вивчення глобальних інформаційних процесів. Доповідь Комісії Шона Макбрайда, який очолив дослідження, представлена на XXI сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО в Белграді (1980 р.), на значному фактичному матеріалі продемонструвала наслідки нерівномірності в обміні інформацією. Зокрема, були відзначені негативні тенденції, викликані засиллям транснаціональних корпорацій у сфері преси, радіо і телебачення; висловлені думки про необхідність віддавати перевагу некомерційним формам масової комунікації; визнаючи потребу мас-медіа в прибутку, слід розглянути питання про те, як сприяти зменшенню негативного впливу, який спричиняють чисто комерційні цілі на організацію та утримання національного та міжнародного потоку інформації [8].

Серед основних напрямків сучасної інформаційної політики Організації Об'єднаних Націй можна виділити наступні:

- фінансування, розвиток і підтримка стійкості інформаційної інфраструктури;
- визначення і подолання бар'єрів, що перешкоджають створенню інформаційного суспільства;
- роль урядів, бізнесу та громадянського суспільства в просуванні ІКТ з метою розвитку інформаційного суспільства;
- освіта, розвиток людських ресурсів і професійна підготовка;
- безперешкодний та цілодобовий доступ до інформаційних та комунікаційних технологій;
- безпека інформації в мережевому середовищі;
- застосування ІКТ в галузях освіти, охорони здоров'я, культури, ліквідації бідності, державного управління, працевлаштування, бізнесу.

Загальну координацію діяльності в питанні застосування ІКТ з метою розвитку спільно здійснюють ООН і МСЄ. Сполученими зусиллями МСЄ, ООН проводяться заходи щодо створення сприятливого середовища і досягнення максимальних переваг інформаційного суспільства в соціальній, економічній та екологічній сферах. Масштабність цих завдань вимагає широкого обміну інформацією між ними. Для координації їхньої діяльності створено групу робочих органів, серед яких – Група ООН з інформаційного суспільства (UNGIS), Робоча група з управління використанням Інтернет, Форум з питань управління Інтернет [6].

Починаючи з 2000 р., увага міжнародної спільноти все більше зосереджується на питаннях сприяння розвитку інформаційного суспільства. З цією метою була створена спеціальна група експертів з інформаційних та комунікаційних технологій, перший звіт якої був підготовлений у 2000 р. і включав аналіз питань про стан цифрової нерівності і досвіду його подолання в різних країнах світу. Таким чином, і сьогодні діяльність ЮНЕСКО зі сприяння побудови інформаційного суспільства ґрунтується на ключових положеннях Програми «Інформація для всіх» (2000 р.), яка передбачає реалізацію п'яти основних напрямків:

1. Розробка інформаційної політики на міжнародному, регіональному і національному рівнях.
2. Розвиток людських ресурсів і можливостей у відповідності до вимог інформаційної ери.

3. Посилення ролі установ у забезпеченні доступу до інформації.
4. Розвиток механізмів і систем з обробки та управління інформацією.
5. Інформаційна технологія для освіти, науки, культури та комунікації [7].

Таким чином, в результаті системної роботи ООН та ЮНЕСКО були напрацьовані основні аспекти майбутніх дій світової спільноти, що стосуються вирішення найбільш гострих проблем людства у сфері інформації, зокрема, подолання цифрової нерівності, впровадження електронного уряду, розвиток свободи слова і плюралізму.

Принципово інші цілі покладено в основу інформаційної політики НАТО. Це зумовлено безпосередньо метою створення даної організації. Так, однією з декларованих цілей НАТО є забезпечення стримування будь-якої форми агресії відносно території будь-якої держави-члена НАТО або захист від неї.

Отже, інформаційна стратегія НАТО відповідно до нової стратегії в галузі масових комунікацій, що була прийнята у 2009 р., спрямована на використання інформації в своїх цілях. Новим напрямком реалізації інформаційної політики НАТО є забезпечення злагодженості використання цивільних і військових інформаційних інструментів для досягнення політичних і військових цілей альянсу в миротворчій діяльності.

В інтересах ефективного впливу на всіх активних і опосередкованих учасників конфліктів фахівці Альянсу запропонували впроваджувати новітні досягнення в області інформаційних технологій в практику підготовки та проведення антикризових операцій. Зокрема, під приводом необхідності «об'єктивного інформування громадськості» про витоки і розвитку кризових ситуацій була висунута ідея масованого використання можливостей ЗМІ у поєднанні з публічною дипломатією. Цілі інформаційно-пропагандистського супроводу миротворчих акцій альянсу досягаються в ході інформаційно-психологічних операцій. У мирний час і період військово-політичної кризи участь коаліційних військ НАТО в інформаційно-психологічних операціях передбачає їхнє планування і проведення з урахуванням ефективності вжитих Альянсом зусиль дипломатичного характеру, а також результатів діяльності міжнародних та неурядових організацій у районах потенційних і реальних конфліктів. Особливе значення надається залученню до інформаційно-психологічних операцій ЗМІ, в тому числі глобальної мережі Інтернет.

Таким чином, інформаційна робота займає надзвичайно важливе місце в діяльності Альянсу, так як формує необхідний імідж організації і думку світової громадськості щодо нових гідних цілей і завдань діяльності НАТО.

У документах Ради Європи, зокрема політичній декларації «Інтеграція та різноманіття: нові тенденції європейської політики у сфері ЗМІ та нових комунікаційних послуг», підкреслюється, що в контексті розширення ЄС Рада Європи як єдина політична організація панєвропейського рівня, компетенція якої – демократичні вимірювання комунікації, буде і далі відігравати основоположну роль в утвердженні демократичних цінностей і принципів, встановлюючи загальні панєвропейські стандарти у сфері мас-медіа та нових комунікаційних послуг.

Дана Програма дій стосується таких напрямків європейської інформаційної політики, як: свобода вираження та інформації у кризових ситуаціях і в умовах боротьби з тероризмом; культурне розмаїття та плюралізм ЗМІ в епоху глобалізації; права людини і регулювання медіа та нових комунікаційних послуг в інформаційному суспільстві.

Інформаційна політика Ради Європи спрямована на інтеграцію європейського інформаційного простору, побудову інформаційного суспільства, створення європейських правових норм у галузі комунікації, забезпечення принципів свободи слова та обміну інформацією, розвиток засобів масової комунікації на основі новітніх комунікаційних технологій. В умовах становлення глобального інформаційного суспільства Рада Європи стверджує свою роль у міжнародному співробітництві як організація, що захищає стандарти Європейської Конвенції з прав людини, соціальні пріоритети європейського суспільства, плюралістичні принципи ЗМК [4, с. 190-191].

Отже, транскордонне культурне співробітництво і вільне поширення різноманітних продуктів і послуг ЗМІ могли б сприяти позитивному розвитку глобалізації. Враховуючи це, роль Ради Європи полягає в тому, щоб поділитися досвідом європейської інформаційної політики та практикою діяльності з іншими організаціями та новими країнами-членами.

Власну інформаційну політику вибудовує і провідна організація Африки – Африканський союз (АС). Її діяльність пов'язана з вирішенням важливої проблеми – «цифрової нерівності», яка стає одним з найважливіших факторів поділу людей на багатих і бідних. Ще в 1997 р. Програма розвитку ООН запровадила новий вимір бідності – інформаційний, який визначає можливість доступу до інформаційної магістралі широких верств населення. У розвинених країнах вже з'явилося економіко-соціальне поняття «інтернетівський спосіб життя» (Internet Lifestyle), що характеризує життя людей, для яких користуватися Інтернетом так само природно, як, наприклад, телефонувати. Новий стиль життя відрізняється високим динамізмом, цілодобовим і швидким доступом людини до найрізноманітнішої інформації, безперервним підвищенням професійних знань.

Сьогодні в світі 2,4 млрд. осіб є користувачами Інтернету, з них всього 7 % (167 млн. осіб) – жителі Африки [1, с. 38]. Саме це зумовлює специфіку інформаційної політики Африканського союзу та його головної фінансової структури – Африканського банку розвитку (АБР).

Основне зусилля міжнародних організацій на Африканському континенті спрямоване на побудову і розвиток ширококуткового зв'язку. МСЕ не раз заявляв про першочергове значення ширококуткового зв'язку для інформаційного розвитку. Адже багато ефективних програм та послуг, які можуть сприяти соціально-економічному та політичному розвитку, наприклад, електронне врядування, електронна комерція та електронне банківське обслуговування, дистанційна освіта доступні тільки при високошвидкісному з'єднанні з Інтернетом. Згідно зі звітами МСЕ «Статистичні характеристики інформаційного суспільства» станом на 2011 р. тільки один житель із ста був абонентом фіксованого ширококуткового зв'язку.

У той час, коли глобальна економіка набуває все більш «віртуального» характеру, «цифровий розрив» все більше гальмує зростання Африки. Тому першочерговим завданням виступає залучення інвестицій для створення та вдосконалення на континенті регіональної та національної інфраструктури для інформаційно-комунікаційних технологій. Створити механізм для вирішення даної проблеми покликана була зустріч на вищому рівні «З'єднаємо Африку», що відбулася у жовтні 2007 р. в Кігалі (Руанда). Разом із іншими партнерами, в тому числі МСЕ, Світовим банком, Африканським консорціумом з розвитку інфраструктури та Організацією з електрозв'язку Співдружності, АБР приступив до роботи з досягнення п'яти Цілей, рішення про реалізацію яких було прийнято на цій зустрічі [9]:

1. З'єднати між собою всі столиці і великі міста африканських країн за допомогою ширококуткової інфраструктури ІКТ і зміцнити можливості з'єднання з іншими регіонами світу до 2012 р.

2. Підключити африканські села до ширококуткових послуг ІКТ до 2015 р. і реалізувати ініціативи, що передбачають спільний доступ до них, такі як колективні центри електрозв'язку та сільські телефони.

3. Прийняти основні заходи регуляторного характеру, які дозволили б забезпечити широкий та дешевий доступ до всього діапазону ширококуткових послуг ІКТ.

4. Підтримувати розвиток необхідного рівня навичок у сфері ІКТ, який необхідний в заснований на знаннях економіці, в першу чергу шляхом створення мережі центрів професійної майстерності у сфері ІКТ у кожному субрегіоні Африки, а також центрів створення потенціалу та професійної підготовки в сфері ІКТ.

5. Прийняти національну електронну стратегію, що передбачає рамки кібербезпеки, і впровадити щонайменше по одній послугі, що відноситься до різних галузей: електронного

уряду, електронної освіти, електронної комерції та електронної охорони здоров'я, застосовуючи доступні технології в кожній країні Африки.

Наразі реалізація даної програми ще не завершена.

Отже, підсумовуючи проведені дослідження, можна зробити висновок, що існує загальна тенденція у реалізації інформаційної політики міжнародних організацій, якої найбільш послідовно дотримується ООН та ЮНЕСКО. Вона полягає у прагненні розбудови інформаційного суспільства та інформаційної економіки в світовому масштабі. У свою чергу, дана мета вимагає розповсюдження широкосмугового Інтернету та цілодобового доступу до нього, підвищення комп'ютерної грамотності населення, формування ринку ІТ-фахівців. Проте існують і відмінності у процесі реалізації інформаційної політики, що зумовлено безпосередньо вихідними цілями міжнародних організацій. Так, НАТО прагне використовувати інформацію як додатковий потужний інструмент військових операцій. Тут мова йде про пропагандистсько-інформаційний супровід інформаційно-психологічних операцій. Також з метою поширення свого впливу в світі використовуються організовані кампанії у ЗМІ у поєднанні із заходами публічної дипломатії. Рада Європи в контексті провідної мети Європейського Союзу – побудувати інформаційне суспільство на теренах Європи на кшталт США та Японії – своїми заходами прагне послідовно реалізувати дане завдання. Основні зусилля спрямовуються на внутрішньоєвропейську інтеграцію, адже тільки сукупними заходами усіх країн Європи можливо наздогнати досягнення світових лідерів у галузі розбудови інформаційного суспільства. Враховуючи той факт, що Африканський континент є світовим аутсайдером за кількістю Інтернет-користувачів та широкосмугового Інтернету, то першочерговим завданням Африканського союзу є саме інтернетизація Африки. Сотні мільярдів доларів вкладаються у процес з'єднання країн континенту одна з одною та з іншими країнами світу. Таким чином, можна побачити, що специфіка реалізації інформаційної політики міжнародних організацій відбувається з кореляцією на основну мету її існування, проте під єдиним трендом – затвердженням інформаційного суспільства.

Література:

1. Данильєв А. О. Глобалізація сучасного світу : [Навчальний посібник] / А. О. Данильєв. — [Видання 8-е, доп. та перероб.]. — Луганськ : СПД Резніков В. С., 2013. — 202 с.
2. Загальна декларація прав людини [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. — Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015. — Загол. з екрану.
3. Къеза Дж. Глобализация и средства массовой информации / Дж. Къеза // Постиндустриальный мир и Россия / [Под ред. В. Г. Хороса и В. А. Красильщикова]. — М. : Эдиториал УРССС, 2001. — С. 251—259.
4. Макаренко Є. А. Міжнародні інформаційні відносини : [Монографія] / Є. А. Макаренко. — К. : Наша культура та наука, 2002. — 452 с.
5. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. — Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043. — Загол. з екрану.
6. Почепцов Г. Інформаційна політика [Електронний ресурс] / Г. Почепцов, С. Чукут. — К. : Видавництво УАДУ, 2002. — (Бібліотека магістра). — Режим доступу : http://pidruchniki.ws/12800528/politologiya/informatsiyna_politika_organizatsiyi_obyednanih_natsiy
7. Програма ЮНЕСКО «Інформація для всіх» [Електронний ресурс] // Офіційний сайт національного координатора Міжурядової програми ЮНЕСКО «Інформація для всіх». — Режим доступу : http://www.dlab.irtc.org.ua/IFAP_UA/programu.html

8. Современные зарубежные СМИ [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.pandia.ru/text/78/389/61916-2.php>. — Загл. с экрана.

9. Соединяя Африку [Электронный ресурс] // Официальный сайт Международного союза электросвязи. — Режим доступа : <http://www.itu.int/net/itunews/issues/2009/06/35-ru.aspx>. — Загл. с экрана.

10. Тихомирова Є. Б. Зв'язки з громадськістю : [Навчальний посібник] / Є. Б. Тихомирова. — К. : НМЦВО, 2001. — 560 с.

Струнин П. А. Тенденции развития информационной политики международных организаций

На основе исследования процесса развития информационной политики ведущих международных организаций определена специфика и современные тенденции ее реализации.

Ключевые слова: информация, информационная политика, международная организация, информационно-коммуникационные технологии, Интернет.

Strunin P. Development Trends of Information Policy of International Organizations

Based on a study of the process of development of information policy of the leading international organizations specificity and current trends for its implementation are defined.

Keywords: information, information policy, international organization, information and communication technology, Internet.

УДК 32.001 : 316.647.5

Ханстантинов Віталій Олександрович,

доктор політичних наук, доцент, завідувач кафедри економічної теорії і суспільних наук Миколаївського національного аграрного університету

ДУХОВНІ ЗАСАДИ ПОЛІТИКИ ТОЛЕРАНТНОСТІ

Стаття присвячена аналізу особливостей поточної політичної ситуації в Україні, яка вимагає і одночасно ускладнює реалізацію політики толерантності. Уточнено поняття духовності. Визначено гуманістичний зміст і моральні підвалини толерантності. Окреслено духовні засади політики толерантності.

Ключові слова: духовність, гуманізм, моральність, політика, толерантність.

Реалії сучасного політичного процесу в Україні з усією гостротою свідчать про потребу у дієвому механізмі погодження інтересів, який був би здатен постійно надсилати консолідуючий імпульс розбурханому протиріччями соціуму і тим самим загальмувати відцентрові тенденції, що несуть реальну загрозу його цілісності. Таким апробованим у цивілізованих країнах механізмом є політика толерантності на основі взаємоприйнятних компромісів і ухвалення консенсусних рішень.

В той же час слід відмітити, що на хвилі запеклої політичної боротьби саме цінності толерантності потрапили під нищівну критику з боку різних політичних сил і долучених до них численних прихильників. З одного боку, толерантність вважають майже синонімом зрадництва і необґрунтованих поступок перед авторитарною владою, а з іншого, — її ототожнюють з проповіддю моральної деградації, всюдозволеності, сексуальної розбещеності. Отже склалася парадоксальна ситуація, коли об'єктивна потреба у політиці толерантності є як ніколи термінова, а умови для її реалізації у поточному політичному процесі — суб'єктивно несприятливими. Однією з істотних причин цього, на нашу думку, є хибне уявлення більшості соціальних акторів про феномен толерантності загалом та її духовні засади, зокрема.

На сьогодні теоретичну базу для вивчення проблеми духовних засад політики толерантності становлять роботи західних вчених – М. Ніколсона, Е. Левінаса, С. Мендуз, Дж. Роулза, Е. Умберто, М. Уолцера, російських Г. Бардієр, Л. Бояркова, С. Ільїнської, Є. Касьянкової, Л. Почебут, вітчизняних – О. Бабкіної, Є. Бистрицького, К. Вітмана, І. Варзара, В. Дудченко, О. Картунова, Г. Ковадло, І. Кресіної, В. Логвинчук, М. Михальченка, Ю. Римаренка, Ф. Рудича та інших.

Аналіз цих публікацій засвідчує неоднозначність підходів і недостатню увагу до розкриття сутності і змісту духовних засад політики толерантності. Вказана обставина обумовила мету даної статті – схарактеризувати людино- і соціотворчу природу духовних засад політики толерантності. Завданнями, які ставить автор перед собою, є уточнити сутність поняття духовності; висвітлити особливості поточної політичної полеміки, які підривають у масовій свідомості самі підстави для політики толерантності; окреслити гуманістичний сенс і моральні підвалини феномену толерантності, що виступають духовними засадами політики толерантності.

Поняття духовності належить за традицією до контексту релігійного та філософсько-етичного вимірів людського буття і пов'язане з вибором парадигми, у відповідності до якої здійснюється особистісна самоідентифікація у майже безмежному морі людських екзистенцій, а також у зв'язку з формуванням сенсонаділяючих передумов хронотопу індивідуально-неповторного життя людини, де злагоджено поєднувалося б минуле, сучасне і майбутнє.

Духовність – поняття надзвичайно складне і багатогранне, визначення якого наражається на значні труднощі. Тому не дивує відсутність словарної статті «духовність» у «Словнику з християнської етики» за редакцією Джона Маккуаррі (Macquarrie), хоча, приміром, у цьому виданні міститься стаття з духовного наставництва [14, р. 89-90]. У сучасному православ'ї духовність визначається як життя, сповнене смиренням і любов'ю відповідно до заповідей Бога, тобто, життя, цілепокладаючі детермінанти якого перебувають в інтелігібельній реальності. Наближаючись до її уявної досконалості у своєму земному житті, людина тим самим наповнює його духовним змістом. Підкреслюється, що поза цього безпосереднього живого зв'язку людини з надприродним Абсолютом мова про справжню духовність позбавляється смислу через відсутність каналу її трансляції [12].

З погляду ряду авторитетних вітчизняних дослідників, духовність постає як сплав розуму, почуття і волі, спираючись на який, людина робить вибір на користь добра, правди, прекрасного [5, с. 86]. Іншими вченими духовність розуміється як творча спрямованість, наснага, енергія людини, що визначає спрямованість усіх розумових, емоційно-чуттєвих, вольових якостей людини, її здатність до самоусвідомлення себе як особистості [3]. Дуже поширеним є погляд на духовність як на засіб гармонізації світу зовнішнього та внутрішнього, їх узгодження з одвічними моральними законами. Духовність — не всяка творчість, а лише творчість на рівні фундаментальних позитивних перетворень [6].

Відаючи належне доробкам вчених, вважаємо, однак, необхідним доповнити й уточнити сутність цього феномену. Ми виходимо з того, що людина завжди приречена робити духовний вибір, адже вона є істотою розумною, інтенціональною і творчою, відкритою світові. Цей вибір може бути різний - можна бути носієм духу наживи, владарювання, мандрування тощо, підпорядковуючи їм своє життя і оцінюючи дійсність та інших людей крізь призму заснованих на цьому життєвих практик. Одночасно можна бути і носієм добра, правди, краси. Відмінність між цими двома виборами – це відмінність між персоноцентризмом як основою життєвої позиції, що виступає самодостатнім джерелом прагнень і мотивуючим фактором активності, і Богоцентризмом, соціоцентризмом, антропоцентризмом як виразами усвідомлення співпричетності до тих універсалій буття, кожна з яких дозволяє людині долати її залежність і зумовленість, про що у той чи інший спосіб нагадують їй імпульси з боку її власного Его.

Такими універсальними є релігійні імперативи (не вбивати, не красти, любити ближнього, жертвності в ім'я друга тощо), моральні цінності (чесності, справедливості, поважати старших, бути ввічливим тощо), гуманістичні ідеали, на підставі котрих формуються уявлення про самоцінність людини та її гідність, про невідчужувані права і свободи. Універсалії виступають підґрунтям духовної автономії людини, на підставі чого вона здатна самостійно співвідносити себе з іншими, визначати і пояснювати для себе індивідуальну життєву позицію і накреслювати власний шлях до того, що їй уявляється одвічним, базисним, вирішальним для утвердження в її житті Блага.

Духовність ми визначаємо як набуту власними вольовими зусиллями якості життя людини, коли та виявляє спроможність діяти попри егоїстичні за своїми цілями вимоги та умови її існування у середовищі повсякденних природно-біологічних і матеріально-предметних засобів, свідомо дистанціюватися від загально прийнятих, конформістських стандартів та спрямовувати свої сутнісні сили в ім'я досягнення апріорно важливої для неї, суб'єктивно відчутної та життєдайної співпричетності до людино творчих універсалій світу – Добра, Блага, Краси, Істини. Духовність надає людині визначений і пов'язаний з більш широким контекстом смисл її життя, внутрішню узгодженість та цілісність світогляду та вчинків. Це дозволяє структурувати життя за певним планом, бачити перспективу змін на належне і наближувати їх та в ім'я цього безкорисливо солідаризуватися з іншими.

Смисловим стрижнем духовного життя є гуманізм (у різних його формах). Просякнута гуманістичним змістом духовність за визначенням націлена вивільнити людину з полону мінливості часу, від марноти марнот буденності, повернути людину до її внутрішнього єства і глибинної сутності. Витіснення гуманізму веде до збіднення, а згодом і до спустошення внутрішнього світу людини, і як наслідок – до бездуховності. За її панування прийняті норми колективного та індивідуального життя перетворюються на умовності, на довільні інтерпретації та стихійні експлікації реальності, що й заповнюють внутрішній світ людини. І в такому стані легше нею маніпулювати та утримувати її у стані відчуження, у першу чергу від себе. Акцентуація останнім часом гуманізму як чинника збереження і вдосконалення людського життя стала по суті захисною реакцією на супутні негативні наслідки всесвітньо-історичного поступу свободи і неухильного розгортання ступенів її реалізації у суспільному бутті, на долучення до активної соціальної творчості широких народних мас, на вплив ідеології сцієнтизму і технологічного детермінізму.

Політична криза, яку наразі переживає Україна, є, насамперед, кризою духовності і гуманізму. Як відомо, приводом для масових протестів наприкінці 2013 року стала відмова уряду підписати угоду про асоційоване членство в Європейському Союзі і жорстокості по відношенню до мітингуючих студентів, що вийшли на Майдан. Але буквально два-три дні потому тематизувалась проблема справедливості і людської гідності. Вона стала центральною, від неї відштовхувалися політики і пересічні українці у своїх міркуваннях про стан суспільства та в оцінках шляхів виходу з кризової ситуації. Вимоги справедливості і поважання людської гідності стали своєрідним лейтмотивом у виступах опозиційних лідерів, тлом для звинувачень чинної влади у їх порушенні. Апеляцією до цих чеснот обґрунтовуються гасла про негайне перезавантаження влади шляхом відставки уряду, проведення дострокових парламентських і президентських виборів. Отож, вустами політиків заговорив дискурс влади.

Як показав свого часу М. Фуко, дискурс як такий є виразом влади, і влада знаходить свій вираз у дискурсі. У суспільстві виокремлюються групи осіб, які набувають права говорити і в необхідний для них спосіб тлумачити будь-які висловлювання та судження. Це перетворює дискурсивні практики на феномен власності, якою володіють ці групи, яку вони захищають і стосовно якої вони здійснюють регламентацію її використання [11, с. 69].

В основі влади дискурсу лежить здійснюваний мовними засобами поділ на «своїх» і «чужих» шляхом утворення і поширення бінарних опозицій на кшталт «друг» – «ворог», «сучасне – майбутнє», «Схід» – «Захід», «Європа» – «Росія», «народ» – «влада» і т.п.

Важливо пам'ятати, що дискурс є не тільки відображенням і виразом існуючої соціальної практики, але й інструментом інсценування цієї практики, оскільки владні механізми дискурсу структурують суспільство таким чином, що звинувачений в чомусь індивід не буде почутий іншими, тими, хто втягнутий у суб'єктивну логіку і семантику цього дискурсу. Як наголошують фахівці, «спротив владі одного дискурсу можливий тільки і завдяки застосуванню іншого дискурсу з тими самими механізмами придушення особи чужого» [13, с. 92-93]. Як наслідок, утворюється зачароване коло продукування взаємної нетерпимості і це лише провокує сторони до нових критичних випадів. Так, один із лідерів опозиції О. Тягнибок шантажував владу можливістю громадянської війни в Україні [10], а з владного Олімпу дії протестувальників було кваліфіковано як «революція тварин» [1], з якими за визначенням неможливі будь-які переговори.

Поділ на своїх і чужих у поточній політичній полеміці вийшов далеко за межі власне політичної сфери і торкнувся майже всіх частин українського багатоскладового суспільства. Попри всі пояснення вже саме гасло «Україна понад усе» на Майдані чітко сигналізує неукраїнцям їх належність до сегменту чужих [2, с. 1]. У руслі даного поділу актуалізувалися спекуляції навколо відмінностей між Заходом і Сходом України, між галичанами і донеччанами, між Києвом і регіонами, між прибічниками євроінтеграції і прибічниками входження до Митного союзу, між носіями авторитарної і, зокрема, комуністичної ідеології і прихильниками демократичних цінностей. Особливий наголос з боку опозиції робиться на продукуванні і запровадженні у масову свідомість все нових аргументів на користь тези про «протистояння між українцями та злочинною владою», яка повсюдно організує жорстокі побиття борців за справедливість [7, с. 1].

З'явилися і нові акценти у штучному роздмухуванні взаємної ворожнечі. Як ніколи гостро у соціальних мережах обговорюються вплив єврейських олігархів на події в Україні. Зокрема, висловлюється думка, що журналісти підконтрольних їм телеканалів начебто навмисно, виконуючи замовлення своїх єврейських роботодавців, поширюють неправдиві дані, що мають скандальний відтінок, і сіють панічні настрої в суспільстві. Достатньо зазирнути у численні коментарі користувачів Інтернету, аби дійти висновку про відлуння цих провокаційних заяв у громадській думці. Про своє глибоке занепокоєння у зв'язку з посиленням антисемітизму в Україні висловило Посольство Ізраїлю в Києві [8].

Новим об'єктом для презирства і ненависті стали представники нетрадиційної сексуальної орієнтації, про що у минулому ніхто з політиків не пригадував. Але на цей час саме ця тема піднята на щит, поширюються чутки про тих чи інших осіб у зв'язку з їх належністю до сексуальних меншин, про спроби Заходу підкорити Україну з допомогою пропагування і розповсюдження гомосексуалізму.

Варто зазначити, що обидві вище згадані теми подаються крізь призму заколоту, що загострює даний конфлікт. Проти кроків до примирення виступають і деякі впливові європейські політики, які останнім часом постійно приїздять до Києва. «Не заохочуймо українців до круглого столу, бо це не зовсім хороше рішення», – заявив Голова делегації Європейського парламенту зі співпраці з Україною П. Коваль [9].

Прикметним джерелом посилення настроїв войовничості у поточній політичній полеміці, що підриває самі підстави для політики толерантності, є масова, неконтрольована і не ідентифікована як втручання ззовні в ситуацію в Україні участь російських Інтернет-користувачів. У своїх коментарях вони в абсолютній більшості своїй виступають з радикальними оцінками, які додатково провокують і з боку українських користувачів більш різкі відгуки, що, як показано у працях А. Вежицької, не в останню чергу, обумовлюється властивою російській мові надмірною емоційністю, ірраціональністю, категоричністю моральних суджень, домінуванням в ній семантичних конструктів фаталізму, пошуку остаточної істини всупереч природній поліфонії життя [4].

Постає непросте питання, особливо з огляду на теперішню вкрай напружену ситуацію, а чи можлива взагалі політична духовність, адже політика за цілями є егоїстичною,

за природою – конфліктною, за засобами і прийомами здійснення – такою, що спирається на насилля? З нашого погляду, можлива, якщо свідомо, за допомогою вольових зусиль обмежувати себе у досягненні односторонніх вигод шляхом панування і підкорення Іншого. Актуалізація потреби у політичній духовності припала на сьогодні, коли взаємна залежність одне від одного як на світовому, регіональному рівнях, так і всередині кожної країни вимагають від всіх акторів компромісних технологій і консенсусної політики. Досвід свідчить, що традиційні підходи, які базуються на суцільному прагматизмі і політичній доцільності, обертаються врешті-решт все більшою кількістю втрат, в тому числі і людських.

Світу, кожному суспільству, особливо багатоскладовому, потрібна нова культура взаємин між людьми – це культура миру, в якій толерантність як принцип і ціннісна детермінанта їх посідає центральне місце. Виходячи з розуміння суспільного буття як суперечливого, смисл толерантності полягає в тому, що вона презумує компліментарність як принцип взаємин і тим самим допомагає суб'єктам шляхом застосування когнітивних, емоційно-психологічних, вольових механізмів сформулювати позитивні значення ідей, поглядів, вчинків інших суб'єктів, чим уможлиблюється їх рецепція та інтерпретація в дусі досягнення порозуміння. З урахуванням цього толерантність виступає одним із принципів оптимізації соціальних контактів та взаємодій в середовищі у напрямі від конфлікту до співробітництва, є одним із засобів досягнення соціальної солідарності. У політиці вона сприяє легітимації інакшості, відносинам взаємної лояльності, діалогу і партнерської відповідальності за загальне благо.

Моральними засадами толерантності є людяність, повага до гідності як до виразу людського єства, орієнтація життєвої позиції на добро та цінності, що є спільними для всіх притомних людей, - доброзичливість, чуйність, ввічливість. Завдяки цьому взаємодія на принципах толерантності означає налаштованість політичних акторів на порозуміння і компроміс, на сприйняття політики як сфери колективної творчості та відкритості, де кожен на рівних умовах може зробити свій внесок, а тому як об'єкта для подальшого вдосконалення. Таке сприймання є антиподом уявлень будь-кого про монопольне право на керівництво суспільними і державними справами, на своє виключне право на соціальне упорядкування та інтерпретацію належного і правильного в них, на визначення істини, справедливості та інших імперативів, необхідних для нормального цивілізованого співжиття різних індивідів і груп у складі єдиного цілого.

Сутність політики толерантності полягає не у можливості виділяти і зберігати соціокультурні та інші відмінності між окремими індивідами і спільностями, а в тому, щоб виступати надійним навігатором, який вказує на пріоритетну необхідність дотримання всіма акторами принципу непорушності прав і основоположних свобод, визнання за кожним його самобутності і неповторності, відкритості до діалогу і компромісу на базі фундаментальних для всіх людей цінностей. Цілі розбудови громадянського суспільства і правової держави органічно передбачають і включають дотримання принципів толерантності.

Політика толерантності впливає як необхідна складова послідовного втілення принципу взаємності у людських відносинах, здавна відомого як золоте правило моральності. Якості толерантності не формуються лише словом у процесі виховання. Толерантність є відображенням умов життя людини, тих стандартів і правил, за яким у суспільстві відбувається їх співіснування. Зростаюче в нас соціально-майнове розшарування, до того ж здійснюване на непрозорих і нечесних підставах, корупція і правова незахищеність особи від свавілля державної бюрократії і правоохоронних структур, занепад соціальної сфери - всі ці прояви відхилення від золотого правила моральності підточують і моральну, і політичну єдність суспільства і все більш широко породжують в ньому настрої радикалізму, коли політичні протести перетворюються на некеровані сплески ненависті, хуліганства, на погроми і залякування. Тому важливим є передовсім підхід з боку держави до фактів кричущої несправедливості і кваліфікація їх як морально неприйнятних. Першою умовою такого кроку з боку влади має бути запровадження політики толерантності до цілком

демократичного інституту соціальної критики і подальша гуманізація суспільного життя у напрямі зменшення розмежувань між соціальними групами і верствами населення. Через сприяння налагодженню діалогу між державою і суспільством, між владою і громадянином, просуванню на порядок денний політики проблеми людини як центральної і створенні умов для її кращого життя і через орієнтацію її самої на цінності миру, злагоди та вселюдської солідарності ми вбачаємо людинотворчу природу толерантності.

Політика толерантності сигналізує про наявність деяких специфічних прав людини – права бути почутим, права на помилку, права на творчість (соціальну, політичну, культурну, духовну тощо), права на співучасть в управлінні державними і суспільними справами. Зазначені права є виразом гуманізму. Умовою їх реалізації є функціонування комунікативної спільноти (К.-О. Апель, Ю. Хабермас). Утворення її можливе лише за умови неухильного здійснення політики толерантності, яка при розв'язанні будь-яких суспільних проблем передбачає специфічний лише для людини як розумної істоти підхід: перемагає не аргумент сили, а сила аргументу. Завдяки цьому досягається комунікативна раціональність, що сприяє узгодженню думок і поступовому зміцненню взаємної зацікавленості у досягненні загального Блага. Тим самим відтворюється тканина соціального, а, відтак, толерантність виявляє свою специфічну соціотворчу природу.

Отже, можна дійти таких висновків. У наш час, сповнений глобальними викликами та все більш небезпечними наслідками політики, побудованої на забезпечення виключно своєкорисного інтересу, не існує розумної альтернативи політиці толерантності. Як така вона не скасовує конфліктну природу політики, але сигналізує її суб'єктам про необхідність у будь-якому разі виходити з визнання пріоритетності основоположних прав і свобод людини, цінностей гуманізму і природної багатоманітності думок, ідей, вірувань, громадянських та побутових практик. Толерантність тим самим постає як одна з неодмінних умов для запровадження цих цінностей до корпусу політичної практики, оскільки дозволяє якомога більшій кількості індивідів брати участь у розробленні, обговоренні та реалізації принципів ухвалення рішень у когнітивно нетранспарентних ситуаціях. За рахунок цього вона здатна розширити простір легітимізованої політичної вигоди і доречності у схвалюваних рішеннях. У сприянні досягненню політикою як такою більш виразного втілення її людиномірною, соціотворчого начала і полягають духовні засади політики толерантності. Не згуртоване спільними для різних складових соціуму елементами духовної єдності суспільство, як показує історичний досвід, не має історичних перспектив.

Література:

1. Азаров обозвал Майдан: это «революция животных» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://glavred.info/politika/azarov-obozval-maydan-revolyuციey-zhivotnyh-268500.html>
2. Басов Г. Послесловие к Майдану/ Г. Басов // Русский блок. — 2013. — Вып. №.4.
3. Бойко У. Молодь і проблеми духовності / У. Бойко [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://clubstudiodate.ucoz.ru/publ/17-1-0-16>
4. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / А. Вежбицкая. — М.: Русские словари, 1996. — 412 с.
5. Губерський Л. Культура. Ідеологія. Особистість / Л. Губерський, В. Андрущенко, М. Михальченко. — К. : Знання України, 2009. — 577 с.
6. Дацюк С. Що таке духовність та навіщо вона потрібна? [Електронний ресурс]. / С. Дацюк // Українська правда. — Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/articles/2009/06/16/4026929/>
7. Новий виток терору: 3 січня жорстоко побито націоналістів Сидора Кізіна та Андрія Ілленка // Свобода. — 2014. — 2-15 січня.
8. Посольство Держави Ізраїль в Україні глибоко занепокоєне проявами антисемітизму та насильницькими нападами на членів єврейської громади в Києві, що

сталися протягом кількох останніх днів [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://embassies.gov.il/kiev/NewsAndEvents/Pages/PressRelease20Jan2014.aspx#p>

9. Світ про Україну: страхи олігархів, втрата легітимності Януковичем і можливість санкцій / [Електронний ресурс] Журнал «Український тиждень». — Режим доступу : http://uamedia.visti.net/zhurnal_ukrainskij_tyzhden

10. Тягнибок рассказал о возможности гражданской войны в Украине [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://glavred.info/politika/tyagnibok-rasskazal-o-vozmozhnosti-grazhdanskoj-voynu-v-ukraine-268421.html>

11. Фуко М. Археология знания / М. Фуко [пер. с фр./общ. ред. Бр.Левченко]. — К.: Ника-Центр, 1996. — 208 с.

12. Что такое духовность? Незнакомое православие [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.missionary.su/illiteracy/5.htm>

13. Чернявская В.Е. Дискурс власти и власть дискурса : проблемы речевого воздействия / В.Е. Чернявская. — М. : Флинта : Наука, 2006. — 136 с.

14. A Dictionary of Christian Ethics / Ed. By J. Macquarrie. — London : SCM PressLtd., 1971. — 366 p.

Ханстантинов В. А. Духовные основания политики толерантности

Статья посвящена анализу особенностей текущей политической ситуации в Украине, которая требует и одновременно усложняет реализацию политики толерантности. Уточнено понятие духовности. Определены гуманистическое содержание и нравственные основания толерантности. Охарактеризованы духовные основы политики толерантности.

Ключевые слова: *духовность, гуманизм, нравственность, политика, толерантность.*

Khanstantynov V. Spiritual basis of policy of tolerance

Article is devoted to the analysis of features of the current political situation in Ukraine which demands and at the same time complicates realization of policy of tolerance. The concept of spirituality is specified. Humanistic contents and moral bases of tolerance are defined. Spiritual fundamentals of policy of tolerance are characterized.

Keywords: *spirituality, humanity, moral, policy, tolerance.*

УДК 123.1:321.7

Шелюк Людмила Миколаївна,

кандидат педагогічних наук, доцент Рівненського гуманітарного університету

КАТЕГОРІЇ СВОБОДИ І ДЕМОКРАТІЇ В СУЧАСНОМУ ФІЛОСОФСЬКОМУ ДИСКУРСІ

У системі освіти демократія сприймається як одна з провідних орієнтацій необхідних модернізаційних змін. У сучасному філософському дискурсі вона набуває різного значення і концептуального оформлення від конституціоналізму до егалітаризму. Але як ідеологічна позиція демократія це свобода, яка може набувати різних форм. Тому варто конкретизувати зміст і значення цього поняття в різних царинах суспільного життя.

Ключові слова: *демократія, форми демократії, свобода.*

Демократію загалом визначають як народовладдя. Зважаючи на те, що влада народу поширюється (має реалізуватися) в усіх сферах суспільного життя, цілком закономірним є впровадження демократичних підходів та норм у систему освіти. Демократія у цьому розумінні постає як одна з провідних орієнтацій модернізаційних змін в системі освіти.

На думку Р.Рорті, філософія – це сходи, за якими політичне мислення підіймалось в гору, допоки ці сходи не відсунули в бік. Починаючи з XVII століття, філософія відіграла визначну роль в утвердженні на Заході демократичних інститутів. Саме вона секуляризувала політичне мислення, тобто замінювала питання про те, як найкращим чином втілити замисли Божі, на питання про те, як забезпечити людству більш щасливе життя. Саме філософія прийшла до усвідомлення того, що людству необхідно певною мірою обмежити релігійне одкровення і чинити так, як чинять вільні і розумні істоти – формувати власні закони та інститути у відповідності до власних потреб [1]. Це була епоха Просвітництва, яка вперше системно ствердила загальні ідеї про демократію як спосіб політичного облаштування суспільства та лібералізм як спосіб мислення та світосприйняття вільного індивіда – актора демократичних перетворень і саме філософія епохи Просвітництва поклала на освіту та виховання всі сподівання щодо формування такого громадянина, який міг би взяти рівну, повноцінну участь в політичному процесі.

І сьогодні картина не змінилась. Формування світоглядних настанов, цінностей та переконань, особливостей майбутньої громадянської активності індивіда і досі залишаються під «юрисдикцією» освітніх інституцій та виховного процесу.

Якою має бути освіта в перспективі демократичних трансформацій сьогодні і, відповідно, яким має бути громадянин і досі – незважаючи на багаторазову зміну епох і цивілізацій – залишається нагальним питанням. Для його вирішення першопочатково необхідно ствердитись в думці: що саме ми розуміємо під демократією, оскільки в царині філософії остання подекуди набуває суперечливого значення.

Незважаючи на зазначене вище узалежене походження демократії і філософії, протягом культурного розвитку вони набули суттєвого відчуження. В Європі, як і в США, термін «демократія» поступово здобув два основні значення. У вузькому, мінімалістському сенсі він апелює до такої системи правління, в якій влада знаходиться в руках посадовців, що вільно обираються населенням. В цьому контексті слово «демократія» може бути замінене на слово «конституціоналізм» [1].

В більш широкому сенсі – це соціальний ідеал, що передбачає рівність можливостей. Таке розуміння демократії передбачає суспільство, в якому всі мають рівні шанси і ніхто не страждає від того, що народився бідним, чорношкірим, жінкою чи має нетрадиційну статеву орієнтацію. В означеному сенсі демократію можна іменувати «егалітаризмом».

Проте, як зазначає Р.Рорті, аналізуючи особливості розуміння демократії своїми співвітчизниками, якби під час передвиборчої компанії 2004 року виборцям, які підтримували президента Буша було задане питання, чи вірять вони в демократію, це викликало б у них подив і виключно ствердну відповідь. При цьому відповідаючи мали б на увазі лише те, що вірять у конституційний політичний устрій. Саме в силу цієї переконаності вони готові були б прийняти будь-який результат виборів, і якби переміг би Керрі, вони були б розчаровані, проте не намагались би попередити його вступ на посаду, вийшовши на вулиці.

У свою чергу прихильники Керрі, які вважали Буша найгіршим кандидатом, також виявились послідовними конституціоналістами. Коли їх обранець програв, ніхто з них, здається, навіть не міркував про протестні дії. Так ліві демократи, та праві республіканці США – проявили себе в першу чергу як прихильники американської Конституції, а не певної політичної сили [1].

Дана ситуація демонструє, з одного боку, високий щабель сформованості правової свідомості і законслухняності населення країни з розвиненою демократією, а з іншого – навіть у них – відсутність єдиного, однакового розуміння останньої. Тож, які саме настанови має впроваджувати та розповсюджувати система освіти, щоб уможливити становлення вільних і готових до демократії громадян, єдиним пріоритетом для яких стане за будь-яких умов закон і рівність? Це момент виключно вимагає уточнення.

Слово «демократія» відоме ще від часів Давньої Греції і у перекладі з грецької означає «владу народу». У ранній період свого існування демократія розумілася як особлива форма або різновид організації держави, при якому владою володіє не одна особа (як при монархії, тиранії), і не група осіб (як при аристократії, олігархії), а всі громадяни, що мають рівні права на управління державою.

Протягом історії до ідеї демократії, заснованої на принципах свободи і рівності, зверталися кращі уми людства, збагачуючи і розвиваючи це поняття: Демокрит, Протагор. Платон, Перикл, Б. Спіноза, Ж.-Ж.Руссо, Т. Джефферсон, І. Франко, В. Гавел, А. Сахаров та багато інших видатних мислителів найрізноманітніших епох. Багато хто з них (наприклад, А. Токвіль) акцентували увагу на необхідності «вчитися демократії» [2].

Кожна історична епоха вносила свої ознаки в поняття демократії і розставляла свої акценти на їх значущості. Проте, на жаль, це не спрощує розуміння даного явища, оскільки і на сьогодні не існує його єдиного універсального розуміння. На практиці демократія не відривна від конкретної держави та політичного устрою, тому частіше за все говорять про якусь конкретну форму демократії і обов'язково у прив'язці до певного державного або територіального утворення (рабовласницька демократія Стародавньої Греції тощо). Сутнісні риси такого роду феноменів описані детально, проте їх сукупний аналіз не дає можливість синтезувати, скласти «пазл» картини демократії взагалі. Універсальними залишаються тільки найбільш загальні принципи свободи, рівності та справедливості, навколо яких і по сьогодні точаться різноспрямовані суперечки навіть в політичній сфері: так уявлення про демократію лівих та правих політичних сил суттєво різняться. Єдине залишається остаточною: демократія є природним і найкращим способом облаштувати взаємодію людей в суспільстві [2; 3].

Проте цього розмитого узагальнення вкрай замало для того, щоб вчитись демократії, і вчити їй когось, і організувати сам процес навчання на демократичних засадах.

Необхідно вирізняти тонкі «нитки свободи» в строкатій тканині суспільного устрою. Поняття демократії означає владу народу і ця влада проявляється у вільних виборах представників влади, коли народ обирає того чи іншого претендента на ту чи іншу посаду, в участі народу в референдумах при рішенні державно-значимих проблем: з питань конституції, приєднання чи від'єднання певної території від єдиної держави тощо.

Іншим струмком в потоці «ріки свободи» є ідея лібералізму. Лібералізм – є свобода в широкому сенсі: свобода слова, плюралізм думок, свободі підприємництва, свобода совісті тощо. Ідея ліберальної демократії містить в собі обидві ці смислові жилки, проте там де свобода, там і спроба її потурання у вигляді свавілля. Ось чому У.Черчіль зазначав, що демократія є найбільш недосконалим способом державного правління, проте кращого людство допоки ще не вигадало.

Принципи демократії в усі часи надихали видатних людей: від Перікла до Т.Джефферсона. В словниках демократія визначається як народна форма правління, в якій народ володіє найвищою владою і здійснює її або безпосередньо, або через представників при вільній вибірній системі. За словами А.Лінкольна, демократія – це народне правління, що здійснюється народом і для народу [4].

Як ідеологічна позиція демократія розуміється просто як свобода, являє собою систему відповідних ідей і принципів. Проте, вона включає в себе також практичні норми та способи їх реалізації, які сформувались впродовж тривалої та непростої історії.

Можна сказати так: демократія – це наповнення ідей свободи законним статусом та певними практичними способами його реалізації в житті суспільства. Головними характеристиками систем демократичного суспільства є основні принципи конституційного правління, права людини та рівність всіх перед законом. Як в абсолютистських країнах монарх є законом, так і в демократичних, закон має стати монархом і не має бути жодного іншого правителя. Нормальне громадянське життя суспільства передбачає політичну

свободу, підкорену нормам права. Політична свобода полягає в тому, щоб у своїх соціально значимих вчинках бути в залежності перед усім від закону [3].

Там, де існує свобода совісті, кожна окрема людина може вимагати, щоб їй було надано можливість слідувати відповідно своїм особистим інтересам та переконанням, звісно в межах діючих в даному суспільстві правових норм і правил.

Демократія постає вічним континуумом між свободою та правовою детермінацією. Може, тому її вкрай важко остаточно визначити та описати.

Ще Г.Гегель зауважував, що для державної влади свобода слова є менш небезпечною, аніж мовчання громадян, оскільки останнє містить загрозу концентрації невдоволення в масовій свідомості замість вирішення непорозумінь, що дозволить справі рухатись у необхідному напрямку без збоїв. Людина, здатна на дотримання законів виключно зі страху, перетворюється на вовка, як тільки страх відпадає. Громадяни без відчуття відповідальності не здатні ані до особистого, ані до суспільного самоуправління, а тому не здатні ані до свободи, ані до демократії. Формування раціональної правосвідомості є запорукою функціонування вільного демократичного устрою в державі, інакше останній стає лише джерелом зловживань та злочинів. Дієва ліберально-демократична система передбачає наявність історичної навички, яка здобувається народом в результаті значного досвіду та боротьби, вона передбачає в народі наявність культури та традиції правосвідомості, прийняття законів та свободи; вона вимагає від людей політичної сили судження та живого відчуття не тільки особистої, а й соціальної відповідальності [4].

В ліберально-демократичному суспільстві влада має належати найкращим, тим, кому вдасться здобути її на рівних вільних виборчих перегонах: справжня демократія передбачає сильну владу. Так два розуміння демократії: як влади народу та як влади більшості – не співпадають. Сутність демократії полягає не в народному свавіллі, а в його праві встановлювати через своїх обранців розумне законодавство, якому має коритись і сам народ [3].

Залежно від механізму реалізації демократія може приймати прямі або виборні форми. Пряма демократія характеризується тим, що всі громадяни без посередництва обраних чи призначених офіційних осіб можуть брати участь в прийнятті суспільних рішень. Так, стародавні Афіни – перша в світі демократія – здійснювали принципи прямої демократії. На народних зборах, в яких брало участь п'ять-шість тисяч осіб (імовірно, максимальне число, яке можна було фізично зібрати разом) обговорювались життєво важливі питання та проводилось голосування. В сучасних державах, при їх складності та численності громадян, практично немає можливості для реалізації демократії такого роду. Нині реальною є тільки представницька демократія, яка здійснюється через обрання офіційних осіб для прийняття рішень, формулювання законів та їх реалізації. Процедури обрання такого роду осіб є різноманітними, проте вони мають відповідати основному закону держави. При всьому розмаїтті конкретних виборчих процедур офіційні особи в представницькій демократії займають свої посади від імені народу і залишаються підзвітними народу в усіх своїх діях [4].

Проблемним в межах демократичного устрою є питання прав більшості і меншості. Всі демократії являють собою системи, в яких громадяни вільно приймають політичні рішення у відповідності до принципу більшості голосів. Проте підкорення меншості більшості не завжди буває демократичним. Так, неможна назвати справедливою систему, в якій 51 відсоток населення може нав'язати свою волю 49-ти відсоткам населення іменем більшості. В демократичному суспільстві право більшості має поєднуватись із гарантіями прав особистості, які у свою чергу служать захисту прав меншості, будь-то етнічні меншини, або релігійні, або політичні тощо. Права меншості не залежать від волі більшості і не можуть бути відмінені більшістю голосів. Права меншості захищені, тому що демократичні закони та інститути захищають права всі громадян. Коли представницька демократія діє у

відповідності до конституції, обмежуючи державну владу та гарантуючи основні права всім громадянам, - вона носить назву конституційної демократії.

Демократична система характеризується також розвиненим та впливовим інститутом громадської думки, яка найбільш повно виражається засобами масової інформації. Демократичний плюралізм думок та переконань, багатопартійність, як правило, сприяють появі достойної політичної еліти та сходження її по щаблях влади. В такому суспільстві править більшість, проте права меншості захищені законом і інститутами, що втілюють закони в життя [3].

Ці принципи визначають фундаментальні елементи всіх сучасних демократій незалежно від історичних, економічних та культурних розбіжностей народів. Таким чином, ліберальна демократія – це впорядкована система вільного створення соціальних цінностей. І.Ільїн розмірковуючи про передумови творчої демократії на відміну від демократії формальної, підкреслював, що першою з них є те, що народ має осмислити сутність свободи, прагнути її, цінувати її, вміти користуватися нею та розумно боротись за неї. Все це має позначатись як мистецтво свободи: якщо всього цього немає, то демократія приречена.

На думку Ш.Монтеск'є, немає поняття, яке б отримало стільки різноманітних значень та справляло б таке різноманітне враження на людей, як поняття свободи. Саме цією різноманітністю фундаментального для демократії поняття і обумовлюється її неоднозначність [4].

Свободою називають і можливість позбавити влади тирана, і право обрати правителя, і носити зброю та чинити насилля, і мати правителя виключно своєї національності та підкорятись традиційним національним законам. Так, люди, що відчули блага республіканського правління, ототожнюють поняття свободи з цим правлінням. Інші, що вкусили блага монархічного правління, ототожнюють поняття свободи з ним. Традиційно свободою називали те, що найбільш відповідало звичаям і схильностям тих чин інших людей. Оскільки в республіці пороки правління, що викликають невдоволення людей, проявляються не так яскраво, це створює враження, що там діє більше закон, аніж виконавці, то свободу зазвичай ототожнювали саме з республіками, заперечуючи її в монархіях. І нарешті, з огляду на те, що в демократіях народ, імовірно, може робити все, що забажає, свободу приурочили до цього устрою, змішавши таким чином владу народу зі свободою народу [4].

Ця хиба та розузгодженість заважає істинному розумінню народом власної ролі у формуванні демократичного устрою та становленню необхідної розвиненої правосвідомості, за якої істинна свобода полягатиме в заміні зовнішньої детермінації внутрішнім взаємозв'язком та обмеженням, самодисципліною та внутрішнім переживанням закону як морального обов'язку.

Вільний народ сам знає свої права та обов'язки, тримає себе в межах честі та моральної поведінки, закону та правопорядку. Такий народ знає, для чого йому дана свобода, знає її дійсну цінність, дорожить нею, відповідально ставиться до її використання, наповнюючи її розумною творчою ініціативністю в самоуправлінні, господарстві, науці, мистецтві тощо. Такий народ, формуючи демократичний лад, не дозволить екстремістам та політичним авантюристам різного роду сформувані приховані тенета тоталітаризму, адже він здатний належним чином відстояти свою свободу. Для цього громадяни мають володіти *мистецтвом свободи*. Народ, в якого немає такого мистецтва, обов'язково очікують дві класичні небезпеки: анархія та деспотія.

Так, необхідно, щоб держава якомога менше тиснула на внутрішній моральний та взагалі духовний світ людини, надаючи останній можливість вільно духовно вдосконалюватись. Разом з тим, держава має якомога ширше та глибше забезпечувати умови для достойного життя, що є основою цього вдосконалення, бо до усвідомлення морального обов'язку здатні лише забезпечені, здорові фізично, психологічно стабільні люди. Держава, народ якої є злиденним, злочинним, неосвіченим, просто втрачає причину свого

існування [4]. Отже, оскільки основою демократії як ладу в державі є освічений народ, при розбудові та розвитку демократичного устрою держава в першу чергу має спиратися на освітні інституції в усьому їх розмаїтті.

Література:

1. Рорти Р. Демократия и философия [Электронный ресурс] / Ричард Рорти // «Неприкосновенный запас». – 2007. – №6(56). – Режим доступа: <http://magazines.russ.ru/nz/2007/6/rr1.html>
2. Скакун О.Ф. Теория держави і права: підручник / О.Ф. Скакун. - Харків: Консум, 2001. – 656 с.
3. Бойчук М.А. Співвідношення свободи і рівності як проблема демократії (філософський аспект) / М.А.Бойчук // Гілея. – 2011. – Вип. 44. – С.262-267.
4. Спиркин А.Г. Философия. – 2-е изд. / А.Г.Спиркин. М.: Гардарики, 2006. 736 с.

Шелюк Л. Н. Категории свободы и демократии в современном философском дискурсе

В системе образования демократия воспринимается как одна из ведущих ориентаций необходимых модернизационных изменений. В современном философском дискурсе она приобретает разное значение и концептуального оформления от конституционализма в эгалитаризме. Но как идеологическая позиция демократия это свобода, которая может принимать различные формы. Поэтому стоит конкретизировать содержание и значение этого понятия в различных сферах общественной жизни.

Ключевые слова: демократия, формы демократии, свобода.

Sheliuk L. Categories of freedom and democracy in the modern philosophical discourse

In the system of education, democracy is seen as one of the leading orientations of the needed modernization changes. In modern philosophical discourse, it acquires a different meaning and conceptual design from constitutionalism to egalitarianism. But as an ideological stance democracy is freedom, which can take different forms. Therefore it is necessary to specify the content and meaning of this concept in various fields of social life.

Keywords: democracy, forms of democracy, freedom.

ЦІНІСНО-КУЛЬТУРНІ МЕХАНІЗМИ ПОЛІТИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА МОДЕРНІЗАЦІЇ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

УДК 323.2:93

*Воляннюк Ольга Ярославівна,
кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних наук
НПУ імені М.П. Драгоманова*

РЕТРОСПЕКТИВНІ ВИМІРИ ПОЛІТИКИ: НОВІ НАПРЯМКИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Здійснено спробу охарактеризувати ретроспективні виміри політики. Здійснено огляд сучасної наукової літератури, що висвітлює політичні процеси, пов'язані з продукуванням пам'яті у міжнародних політичних відносинах, а також у внутрішній державній риторичній. Нові напрямки наукового пошуку, крізь призму ретроспекції, дозволяють по-новому подивитися на традиційні політичні проблеми, осмислити мотиви політичної діяльності, основи громадянського суспільства, перспективи політичного розвитку.

Ключові слова: *ретроспективні виміри політики, політичні дослідження, студії пам'яті, політика.*

Сучасні ретроспективні дослідження, серед яких чільне місце займають студії пам'яті, формують міжнародні та міждисциплінарні простори наукового пошуку, що розкривають особливості взаємозалежності минулого та сьогодення у політичному житті суспільства. Студії пам'яті закладають основи наукового інтересу до соціальної, політичної, економічної, культурної та інших форм індивідуальної пам'яті. З другого боку, сучасні ретроспективні дослідження є також вивченням колективних форм генерування бачення єдності минулого, дійсного та майбутнього. Іншими словами, дослідження політичних проблем у фокусі ретроспекції передбачають аналіз різних інтерпретацій минулого, функціонування відмінних за змістом канонів «національної пам'яті», різних форм репрезентації історичного у дійсному політичному просторі тощо.

Дослідники в Україні та закордоном звертають нашу увагу на інституціоналізацію й перспективу розвитку студій пам'яті як самостійної галузі знання, як наукову парадигму, новітній методологічний підхід тощо [див. напр. 4; 5; 19; 26; 27; 28; 31]. Студії пам'яті дозволяють по-новому подивитися й на традиційні політичні проблеми, осмислити мотиви політичної діяльності, основи громадянського суспільства, перспективи політичного розвитку.

У другій пол. ХХ – на початку ХХІ ст. феномен пам'яті – колективної й індивідуальної, соціальної та історичної, народної і національної – став не лише предметом вивчення різних наук, але й причиною появи нових напрямів соціально-гуманітарного знання (соціологія пам'яті, мнемонічна психологія, феноменологія пам'яті, мнемонічна герменевтика культури, міметика та ін.), оновлення методологічних підходів, технік, прийомів пізнання, розширення понятійно-категоріального простору наукового дослідження. Історики, політологи, соціологи, культурологи, антропологі, філософи, етнографи, психологи, мово- і літературознавці, кожен у свій спосіб та за власною мотивацією, звертаються до теми збереження і передавання суспільно-значимих смислів. Разом з тим, відмінними є варіанти означення досліджень у цій сфері.

Передісторія становлення студій пам'яті бере свої початки зі вчень про пам'ять як сутність індивідуальну у працях Арістотеля, А. Блаженного, Ф. Аквінського, Т. Гоббса, Д. Локка, Б. Паскаля, Б. Спінози, Д. Юма, І. Канта, М. Монтеня, З. Фройда, М. Гайдеггера, Е. Гусерля, Ж. Дельоза, К. Юнга, К. Ясперса та ін. Філософи дискутували на тему пам'ятання/забуття більше 2,5 тис. років. Психологи ж більше 100 років ведуть емпіричні дослідження людської пам'яті. Одним із перших спробував синтезувати психологічний та

метафізичний підходи до означеної проблеми А. Бергсон [2]. Вже на початку ХХ ст. вчені зосередилися на проблемі з'ясування змісту феномену пам'яті соціальної, що знайшло відображення у роботах як зарубіжних, так і вітчизняних вчених. Значною мірою нова парадигма постала завдяки паризьким лекціям Е. Дюркгайма. Вчений був переконаний, що у кожному суспільстві існує деяка множина спільних ідей та почуттів, які передаються від покоління до покоління та забезпечують одночасну єдність і спадковість колективного життя [12].

Відтак дослідження феномену колективної пам'яті в соціально-гуманітарних науках на Заході початково здійснювали на ґрунті соціології та соціальної антропології. У 1930-ті рр. французький соціолог М. Гальбвакс окреслив соціальну природу пам'яті й запровадив поняття «колективної пам'яті» як соціального конструкту, який відповідні спільноти та групи творять і зберігають з метою тлумачення минулих і сучасних подій [16]. Вже традиційно до числа «батьків-засновників» парадигми пам'яті у сучасному розумінні відносять німецького антрополога А. Варбурга, який досліджував передачу примітивних і античних мотивів до пізніших суспільств, а також стверджував, що всі продукти людської діяльності, особливо мистецькі твори, є проявом людської пам'яті, трансльованої через символи із древніх часів [3]. Обоє дослідників незалежно одне від одного писали про пам'ять, колективну чи соціальну, яка передається через покоління та знаходить своє вираження в матеріальних артефактах, носіях пам'яті; трактували пам'ять в суспільній чи культурній площині (а не в площині біологічній), як феномен колективний, що детермінується соціумом.

Історики долучилися до студіювання пам'яттєвого простору через розробку та впровадження методології т.зв. усної історії, започаткованої у Колумбійському університеті А. Невінсоном у 1940-х рр. Невдовзі метод дослідження зріс до одного з ключових компонентів соціальної історії на Заході, та інституціоналізувався до Товариства усної історії [див. 24]. Подібні структури працюють у напрямках заохочення людей різного віку записувати спогади, історії свого життя; збереження «усних голосів» для плідної роботи істориків.

У західних наукових колах відродження інтересу до проблем соціальної пам'яті припадає на 1960-ті рр., у контексті зміни парадигм соціально-гуманітарного пізнання. Як зауважує А. Киридон, відповідні наукові пошуки мали здебільшого культурологічний і філософський характер, або розвивалися на ґрунті психологічних досліджень [4, с. 6]. У 1980-90-ті рр. світ переповнила хвиля коммеморацій, проблематика пам'яті здобула першість у суспільному житті та наукових дискусіях.

Ідеї меморіальної парадигми дістали подальшого розвитку у працях французького історика П. Нора, французького філософа П. Рікера, німецьких антропологів Я. та А. Ассманів. П. Нора повертає і демонструє евристичну цінність інструментарію колективної пам'яті; описує «місця пам'яті», розширюючи їх нематеріальними символічними образами; актуалізує проблематику часового горизонту живої пам'яті в умовах нових суспільних трансформацій та глобалізації [6]. У працях Я. Ассмана та А. Ассман, що нагадують М. Гальбвакса у системності охоплення тематики, окреслюються рамки комунікативної та культурної пам'яті. Останній відведено формоутворюючу роль в структурі пам'яті та ідентичності. Вона, як і жива комунікативна пам'ять, має відношення до соціальної групи та її ідентичності, хоча характеризується, на відміну від комунікативної пам'яті, суттєвою дистанцією від сьогодення [1; 8]. Філософська парадигма П. Рікера, що тісно перегукується з психоаналітичними дослідженнями, розкриває особливості пам'яттєвого буття, маніпуляцій ним, специфіку зловживання та інструменталізації пам'яті, зосереджуючись на етико-політичному вимірі проблематики [7].

За об'єктивних суспільно-політичних обставин до меморіальної проблематики значно рідше вдавалися науковці радянського простору. Разом з тим, біля витоків студій пам'яті стояли польські соціологи С. Чарновський, Н. Ассородобрай, Б. Шацька, А. Шпачинські та

ін. Втім ці дослідження, як і свого часу праці М. Гальбакса чи А. Варбурга, тривалий час не були затребуваними суспільством.

Не можна не згодитися з позицією К. Стівенса, висвітленою в одному з останніх випусків американського щорічника «Memory Studies», про те, що модерні дослідження поведінки та пам'яті мають міждисциплінарний характер. Студії пам'яті, на думку дослідниці, є ідеальною платформою для презентації крос-дисциплінарних ідей, парадигм і положень у межах нового поля досліджень пам'яті велику роль відіграють спільні розробки міждисциплінарних питань; нові форми знання і дії; створення інтегративних концептуальних моделей; розгортання нових методів дослідження тощо [28, с. 5].

Коло наукових проблем, що вирізняють сучасні зарубіжні студії пам'яті, а також водночас наближують їх до вітчизняного гуманітарного простору, можна окреслити наступним чином: природа пам'яті; співвідношення історії та пам'яті; проблематика передачі і привласнення минулого; маніпуляція спогадами; пам'ять і катастрофа/травма; взаємна кореляція колективної, публічної, соціальної і спільної пам'яті; повсякденні спогади; біографія та історія; етика пам'яті та забуття; пам'ять штучна та органічна; ЗМІ та механізми пам'яті; пам'ять транснаціональна і локальна; культурна пам'ять і спадщина; усна історія та культура свідчень; пам'ять і політика ідентичності; пам'ять та продукти мистецтва. У названому полі наукових пошуків відбувається інституціоналізація студій пам'яті, що й позначається на популярності тематики у всьому світі.

Водночас нині активно розвиваються й новітні оригінальні концепції пам'ятання/забуття: «географія пам'яті», «пам'ять і міграція», «подорож пам'яттю», «меморіальний туризм», «маски пам'яті», «театр пам'яті», «історія спадщини», «архіви/документальна спадщина і колективна пам'ять», «конструювання традиції», «інструменталізація пам'яті», «образи пам'яті та їх динаміка», «соціальна ностальгія та політика», «міжнародні конфлікти пам'яті», «пам'ять в поліетнічних просторах» та ін.

Розвиток досліджень пам'яті спричинився до заснування багатьох інтернаціональних мереж науковців, на зразок Франкфуртської платформи студій пам'яті, діяльність якої побудована навколо трьох основних напрямків дослідження: транскультурна пам'ять, медіальна пам'ять, а також пам'яті і наративи [14].

Сучасні політичні науки розвивають своє предметне поле також за допомогою студій пам'яті. Останні меморіальні дослідження окреслили взаємозв'язок між мнемічними процесами та політичною владою, розкриваючи ідею про вирішальне значення пам'яті у політичному житті суспільства. Серед політологічного доробку вирізняються праці довідкового, бібліографічного, системного характеру з проблеми пам'ятання та забуття. До таких віднесемо колективну монографію «Політика пам'яті: перехідне правосуддя у суспільствах, що демократизуються» [30]. Окрім іншого, особливим здобутком цієї книги є її багатий бібліографічний опис, що включає друковані і веб-ресурси, присвячені проблемам політики пам'яті, комеморативних практик, перехідного правосуддя, компенсацій, відшкодувань тощо. Подібні роботи змушують задуматися над питаннями про продукування пам'яті, як соціальну перформативну практику, що призводить до власних політичних і суспільних наслідків.

Багато сучасних дослідників політичних відносин і процесів [див. напр. 15] звертають нашу увагу на гостру необхідність відмовитися від метафоричного використання понять «історична пам'ять», «колективна пам'ять», «пам'ять нації» тощо. У науковому сенсі подібні метафори позначають певні сталі, незмінні ряди історичних подій та постатей, що зберігаються у спільнотах. Водночас політичний контекст використання схожих метафор створює додаткові можливості для маніпуляцій електоральною поведінкою та свідомістю громадян. Відтак нині особливо затребуваною, зокрема у галузі сучасних політичних наук, є зважена та конкретна термінологія студій пам'яті. Знаковою, на наш погляд, у цьому зв'язку, стала поява першого в Україні словника ключових термінів «Національна та історична

пам'ять» [5], підготовленого зусиллями науковців Українського інституту національної пам'яті.

Сучасні студії пам'яті відкривають нові горизонти осмислення актуальних проблем народних протестів і революційних рухів у світі. Народна пам'ять про політичні протистояння минулого розглядається як вагомий інструмент розгортання дійсних суспільно-політичних протистоянь. Сама політика пам'яті (конфлікти й напруга навколо дискусійних питань минулого) окремими дослідниками трактується як центральна ланка сучасних протестних рухів. Народні реконструкції минулих повстань, революцій створюють альтернативний дискурс, що характеризується конкретикою, тілесністю, матеріальністю, множинністю, та дозволяють протестам набирати нових обертів у дійсному часі [22].

На продовження революційної тематики можна додати також сучасні розробки портретів учасників радикальних політичних акцій, реалізовані за допомогою меморіальної парадигми. Приміром, англійський дослідник А.Боннет у своїх працях переконливо доводить, що ностальгія є невід'ємною та конструюючою частиною радикалізованої уяви. Він показує, як занурення у минуле і пов'язані з ним почуття втрати та жалю (установки та емоції, які в сукупності сформували ностальгію) сьогодні поступово перетворилися у маргінальні, витіснені, репресовані, й нині розвиваються в рамках радикального світосприйняття. Радикали мають «незручні відносини з політикою втрати». Туга за минулим найчастіше за своєю сутністю визначалася реакційною, сентиментальною антитезою рушійним змінам та раціоналізму, і навіть особливою формою недуги. Однак в наш час, на думку дослідника, відбувається переоцінка місця ностальгії у політичному просторі. Ностальгія, відчуття тривоги перед обличчям зміни та, пов'язана з цим, прихильність до минулого реабілітовані в очах радикального політичного руху, який досі ідентифікував себе виключно з ідеологією та «поезією майбутнього». Останні соціологічні дослідження доводять, що сучасні молоді люди можуть, по суті, бути політично консервативнішими, ніж їх батьки. Постаті «молодого бунтівника», «борця за нове суспільство», «темношкірого повстанця», вважає А. Боннет, суттєво трансформувалися у гібридні образи, що поєднують ознаки різних етнічних, вікових, та ін. соціальних груп. В епоху динамічних і насильницьких змін, пише вчений, ностальгійні почуття є неминучими. Проте сучасні рухи опору, що ґрунтуються на принципах замкнутості, авторитаризму, консерватизму, мають короткозорий та емоційно перевантажений погляд на політичний розвиток. Їх згортання неможливе без подолання суспільних страхів перед минулим та хронічного характеру ностальгії у соціумі в цілому [10; 11]. Комплекси та страхи з минулого значною мірою переносяться у політичні реалії сьогодення та визначають політичну ідентичність радикально налаштованих суспільних груп.

Роль пам'яті у біполяризації політичного поля на лівицю та правицю, у нарощуванні політичних конфліктів, поширенні політичних стереотипів нині вивчають науковці більшості сучасних країн світу [див. напр. 13; 20; 21; 23; 25; 29; 30]. Різносторонні пам'яттєві й відповідні політичні практики південноамериканських, балканських країн, Франції, Бельгії, Південної Кореї тощо, можуть становити цікавий матеріал для вітчизняних вчених. При цьому спадщина війни, мовна політика, історія політичної й економічної автономії (або навпаки - інтеграції) розглядаються як ключові «якірці» змісту суспільної пам'яті у XXI столітті.

Сучасні дослідження механізмів пам'ятання і забування розширюють й наші уявлення про можливості та межі тоталітарних політичних режимів. Вони розкривають можливості та шляхи координації індивідуального досвіду і колективної пам'яті груп людей, що незалежно одне від одного, навіть у періоди диктаторського правління, в умовах соціальних страхів та замовчування, зберігають єдині образи минулого. Ряд сучасних вчених досліджують особливості опосередкованих спогадів про терор, постпам'ять про репресивне минуле, що моделює дійсні політичні процеси через міжгенераційні діалоги, систему освіти, медіа тощо [див. напр. 9; 18; 29].

Популярними нині є дослідження травматичних спогадів, що мобілізуються через різні політичні стратегії, закладені у національних наративах героїзму, жертвності, спокути. Яскравим прикладом новітніх візій взаємозв'язку політичних та пам'яттєвих процесів є робота Дж. Едкінс, яка аналізує, як ми пам'ятаємо такі травматичні події, як війни, голод, геноцид, тероризм тощо. За приклади таких подій розглядаються світові війни, В'єтнам, Голокост, Косово та 11 вересня. Дослідниця стверджує, що болісні спогади можуть оскаржувати і руйнувати політичні системи, особливо ті, що застосовували насильство. Охоплюючи здобутки в галузях сучасної історії, літератури, міжнародних відносин, дослідниця намічує оригінальні «містки» вивчення пам'яті та політики [13].

Від загальних уявлень про політику пам'яті вчені нерідко переходять до аналізу конкретних практик, інструментів, механізмів, що використовуються політичними акторами у просторі конструювання минулого. Чи не найбільшою популярністю серед сучасних науковців, зокрема й політологів, користується проблематика меморіальних місць. Однією із кращих останніх наукових здобутків у цій царині є книга Хайт К. «Політика та мистецтво комеморації (...)», що на прикладі пам'ятників Іспанії, Перу, Чилі та Аргентини доводить соціальну та політичну значимість меморіальних місць. Зокрема дослідниця стверджує, що політики використовують меморіали як своєрідні лінзи глибоких конфліктів та як певні аргументи збереження демократичної практики. Пам'ятні місця множаться по всьому світу. Держави визнають політичну цінність меморіалів: пам'ятники можуть передати національну єдність, почуття подолання спадщини насильства, відданість політичній стабільності, зміцнення демократії. Пам'ятники є деяким символічним результатом переговорів між державою і громадянським суспільством заради виправлення спільних помилок, подолання образ, визнання втрат, ствердження різних історичних наративів, в тому числі й маргінальних. Вони дозволяють пояснити політику через повернення витісненого, появу та інтерпретацію «примар з минулого», які впливають на хід посконфліктних домовленостей [17].

Ближче знайомство зі сучасними політологічними дослідженнями проблем пам'яті, а також із їх антропологічними, соціологічними, історичними, психологічними аспектами сьогодні ставить перед нами більше запитань, аніж дає готові відповіді. Як відбувається процес конструювання суспільної пам'яті? Хто, за яких обставин, заради яких цілей та наслідків бере участь у цьому процесі? Перелік можна продовжувати.

Дійсно, значна кількість наукової літератури нині висвітлює політичні процеси, пов'язані з продукуванням пам'яті у міжнародних політичних відносинах, а також у внутрішній державній риторичі. Характерною рисою подібних досліджень є твердження про те, що інтенсивні, емоційні спогади, травматична пам'ять становлять особливий виклик для сучасних владних відносин, як на глобальному, міжнародному, так і на національному рівнях.

Отже, ретроспективні дослідження, «меморіальний бум» повертають у сучасні соціально-гуманітарні науки, в тому числі й у політичні дисципліни, часовий вимір, історизм та відповідні дослідницькі методики (кейс-стаді, наративи, біографічний метод тощо). Особливо важливо сьогодні визначити так звані «конструкторів» пам'яті - політичних акторів, суб'єктів політики пам'яті, які використовують індивідуальні та спільні спогади в політичних цілях - зрозуміти їх цілі, стратегії, тактичні дії, інструментальний арсенал, особливо у будівництві публічних пам'яттєвих смислів.

Література:

1. Ассман А. Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті [Пер. з нім. К. Дмитренко, Л. Доронічева, О. Юдін] / Аляйда Ассман. – К.: Ніка-Центр, 2012. – 440 с. – (Серія «Зміна парадигми»; Вип. 15).
2. Бергсон А. Материя и память / Анри Бергсон // Бергсон А. Соч. в 4-х т.; пер. с фр. – М.: Московский клуб, 1992. – Т. 1. – С. 160–316.

3. Варбург А. Великое переселение образов. Исследование по истории и психологии возрождения античности [Пер. Е. Козина, Н. Булахова, Д. Захарова] / Аби Варбург; . — СПб: Азбука- Классика, 2008. — 416 с.
4. Киридон А.М. Студії пам'яті в Україні: основні тенденції в історіографії / Алла Миколаївна Киридон // Студії пам'яті в Україні. (Історіографічний дискурс. Бібліографічний показчик) / Передмова, вступ. ст., заг. ред. А. М. Киридон; [упор. Показчика: Киридон А. М., Воляннюк О. Я., Огієнко В. І.]. — К.: ДП НВЦ «Пріоритети», 2013. — С. 5-48.
5. Національна та історична пам'ять: словник ключових термінів / кер. авт. кол. А.М. Киридин. — К.: ДП «НВЦ «Пріоритети», 2013. — 436 с.
6. Нора П. Теперішнє, нація, пам'ять / П'єр Нора; пер. із фр. А. Рєпи. — К.: ТОВ «Видавництво «Кліо», 2014. — 272 с.
7. Рикєр П. Память, История, Забвение / Поль Рикєр. — М.: Издательство гуманитарной литературы, 2004. — 728 с.
8. Assmann J. Collective Memory and Cultural Identity / J. Assmann // *New German Critique*. — 1995. — № 65. — Pp. 125–133.
9. Bietti L. M. Joint remembering: Cognition, communication and interaction in processes of memory-making / Lucas M. Bietti // *Memory Studies*. — April 2012 (5). — Pp. 182-205.
10. Bonnett A. *Left in the Past: Radicalism and the Politics of Nostalgia* / Alastair Bonnett. — New York: Continuum Publishing Corporation, 2010. — 194p.
11. Bonnett A. Radicalism, antiracism, and nostalgia: the burden of loss in the search for convivial culture / Alastair Bonnett // *Environment and Planning A*. — 2010. — Volume 42. — P. 2351-2369.
12. Durkheim É. *The Elementary Forms of the Religious Life* (1915) / Émile Durkheim; Engl. transl. by Joseph Ward Swain. — New York, 1965. — 507 с.
13. Edkins J. *Trauma and the Memory of Politics* / Jenny Edkins. — New York, Cambridge University Press, 2003. — 265 pp.
14. Frankfurt Memory Studies Platform: Official website [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.memorystudies-frankfurt.com/about/>
15. Gavriely-Nuri D. Collective memory as a metaphor: The case of speeches by Israeli prime ministers 2001–2009 / Dalia Gavriely-Nuri // *Memory Studies*. — January 2014; 7(1). — P. 46-60.
16. Halbwachs M. *La mémoire collective* / M. Halbwachs. — Paris: Albin Michel, 1997. — 304 p.
17. Hite K. *Politics and the Art of Commemoration. Memorials to struggle in Latin America and Spain* / Katherine Hite. — London And New York: Routledge, 2012. — 160 p.
18. Kaiser S. *Postmemories of Terror: A New Generation Copes with the Legacy of the «Dirty War»* / Susana Kaiser. — New York: Palgrave Macmillan, 2005. — 242 pp.
19. Kansteiner W. Finding meaning in memory: A methodological critique of collective memory studies / W. Kansteiner // *History and Theory*. — 2002. — № 41. — Pp. 179–197.
20. Klein O. A waffle-shaped model for how realistic dimensions of the Belgian conflict structure collective memories and stereotypes / Olivier Klein, Laurent Licata, Nicolas Van der Linden, Aurélie Mercy, Olivier Luminet // *Memory Studies*. — January 2012; (5). — Pp. 16-3.
21. Kwon H. *Legacies of the Korean War: Transforming ancestral rituals in South Korea* / Heonik Kwon // *Memory Studies*. — April 2013 (6). — Pp. 161-173.
22. Lee K. Fighting in the shadow of the past: The mobilizing role of vernacular memories of the 1987 pro-democracy movement in the 2008 candlelight protests in Korea / Kyung Lee // *Memory Studies*. — January 2014; 7(1). — Pp. 61-75.
23. Meyer E. *Memory and Politics* / Erik Meyer // *Cultural memory studies: an international and interdisciplinary handbook* / Ed. by A. Erll, A. Nünning. — Berlin, New York, 2008. — Pp. 173-180.

24. Oral History Society: Official website [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ohs.org.uk/about_ohs.php
25. Pavićević Đ. Zajednice pamćenja i režimi pamćenja: ka odgovornom pamćenju u Sulejman Bosto i Tihomir Cipek (urs) / Đ. Pavićević // Kultura sećanja: 1945. Povjesni lomovi i savladavanje prošlosti. – Disput, Zagreb, 2009. – Str. 93–107.
26. Roediger[°]H.[°]L., Wertsch[°]J.[°]V. Creating a new discipline of memory studies / H.[°]L. Roediger, J.[°]V. Wertsch // Memory Studies. – 2008. – № 1 (1) (January). – Pp. 9–22.
27. Science of Memory. Concepts / Ed. by Roediger H.L. Ill, Dudai Y., Fitzpatrick S.M. – Oxford: Oxford University Press, 2007. – 464 p.
28. Stevens C. J. Interdisciplinarity in behaviour and memory research / Catherine Stevens // Memory Studies. – 7(1) January 2014. – Pp. 3-6.
29. The Memory of State Terrorism in the Southern Cone: Argentina, Chile and Uruguay / Eds. Francesca Lessa and Vincent Druliolle. – New York: Palgrave Macmillan, 2011. – 227 p.
30. The Politics of Memory: Transitional Justice in Democratizing Societies / Ed. by Alexandra Barahona De Brito, Carmen González Enríquez, and Paloma Aguilar. – Oxford: Oxford University Press, 2001. – 440 p.
31. Winter J. The Memory Boom in Contemporary Historical Studies / J. Winter // Raritan, 2001. – V. 21. – N 1. – Pp. 52-66.

Волянук О. Я. Ретроспективные измерения политики: новые направления исследований

Предпринята попытка охарактеризовать ретроспективные измерения политики. Осуществлен обзор современной научной литературы, освещающей политические процессы, связанные с производством памяти в международных политических отношениях, а также во внутренней государственной риторике. Новые направления исследований сквозь ретроспективу позволяют по-новому взглянуть на традиционные политические проблемы, осмыслить мотивы политической деятельности, основы гражданского общества, перспективы политического развития.

Ключевые слова: ретроспективные измерения политики, политические исследования, исследование памяти, политика.

Volyanyuk O. Retrospective measurements of policy: new directions for research

This work seeks to provide a comprehensive and accessible survey of Retrospective measurements of policy. An attempt was made to characterize the perspective directions of research in memory of contemporary political science. New directions for research can take a different look at the traditional political problems, to rethink the motives of politics, the foundations of civil society, and the prospects for political development.

Keywords: retrospective measurements of policy, political research, memory studies, politics.

ПРОБЛЕМА НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ «РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ» У КОНТЕКСТІ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

У статті здійснено аналіз основної джерельної бази регіональної політики. Автором простежується процес еволюції регіональних досліджень в Європі і Україні в умовах трансформації суспільства. Розглядається ступінь наукової розробки регіональної політики як важливої складової регіонального розвитку; визначаються ключові складові регіональних досліджень на сучасному етапі.

Ключові слова: *регіон, регіональна політика, регіональні дослідження, регіональний розвиток, територіальне планування.*

Складність соціально-економічної та суспільно-політичної ситуації в Україні, необхідність розв'язання масштабних завдань реформування політичної системи певним чином актуалізують питання забезпечення регіональної політики, створення механізмів узгодженої взаємодії центральних і місцевих владних структур. Таким чином, регіональна політика поступово відіграє дедалі більшу роль у підтримці місцевої та регіональної демократії, демонструючи необхідність досягнення збалансованого просторового розвитку за для процвітання держави. Звідси посилення інтересу до поглибленого аналізу регіональної проблематики в усіх її вимірах одна з прикметних ознак розвитку сучасної економічної науки та соціально-економічної політики.

На сучасному етапі регіональна проблематика в цілому та регіональна політика зокрема стає предметом дослідження багатьох наукових дисциплін. Такий міждисциплінарний характер регіональних досліджень цілком пояснює ту обставину, що окремі дисципліни досягли більших успіхів у вивченні регіональних проблем. Зокрема, йдеться про економіку та економічну географію, у межах яких регіоналістика виступає як галузева теорія. Саме цими дисциплінами розвивалися перші регіональні дослідження на початку двадцятого сторіччя на Заході та Росії [12, с. 673].

Значний інтерес до регіональної проблематики виявляють у своїх працях зарубіжні та вітчизняні дослідники — А. Куклінський, Т. Гроссе, А. Ландабасо, Е. Алаєва, Р. Туровський, С. Бугай, З. Варналій, Я. Верменич, М. Долішній, В. Кравців, М. Лендел, В. Лісничий, Г. Макаров, І. Студеннікова та ін.

Метою статті є аналіз основних наукових розробок регіональної політики та визначення перспектив регіональних досліджень в Україні. Досягненню мети сприяла реалізація наступних завдань: з'ясування місця і ролі регіональних досліджень в системі політичних наук, розгляд процесу еволюції «регіональної політики», виокремлення основної джерельної бази «регіональної політики».

Нині регіоналістика постає своєрідною формою теоретичного й практичного опанування новітніми інтеграційними процесами, що визначають долю держав й особливості історичного поступу людства в цілому. Пошукам вирішенню регіональних проблем присвячені численні наукові дослідження, наукові конференції, міждержавні дебати і навіть програми політичних партій.

Проте, комплексне і всебічне вивчення проблематики регіональної політики, перш за все, потребує аналізу стану її наукової розробки зарубіжними вченими. Так, одним з перших теоретиків-регіоналістів вважається Й. Тюнен (1783—1850), відомий своїм дослідженням «Ізольована держава в її відношенні до сільського господарства і національної економіки», що базувалося на засадах ринкової економіки. Територіально-економічні межі регіону, за

Тюененом, визначалися радіусом ринку, який був пов'язаний з рентними доходами, граничними зарплатами тощо [2, с. 167].

Наступний крок у розвитку регіоналістики зробив А.Вебер своїм дослідженням «Про розміщення промисловості». А.Вебер прагнув створити «вічну» або «істинну» теорію розміщення, що певним чином обмежувало наукову значущість його теоретичної концепції [6, с. 29].

Відомим регіоналістом був І.Ізард, теоретичні доробки якого спиралися на практичний аналіз статистичних рядів про чисельність населення в минулому, сучасному і майбутньому. На особливу увагу заслуговує дослідження «Методи регіонального аналізу. Вступ до регіонознавства», яким вчений засвідчив свою прихильність до наукової традиції, наголосивши, що теорія про регіони «повинна не тільки поширюватися на проблеми рівноваги системи, яка складається з районів, межі й транспортна мережа яких являє собою змінні величини, але й розглядати цю рівновагу з точки зору розміщення, торгівлі, цін і обсягу виробництва» [7; 2, с. 168].

Важливо відзначити, що сучасна регіональна політика вперше виникла в 30-их рр. ХХ ст. у США. Використовувалася вона як інструмент у боротьбі проти безробіття та зростаючих проблем в економіці окремих штатів. У Європі поява регіоналізму безпосередньо пов'язана з політичними групами, які критикували надмірну централізацію і практику формування національних держав, але за цього не заперечували необхідності її існування. В окремих країнах вона стала, насамперед, засобом на шляху зрівняння диспропорцій в економічному розвитку держави, нівелювання нерівності між регіонами. Одночасно регіональна політика повинна була спричинитись до ґрунтовної модернізації держави, а також стати певною мірою підставою стабілізації соціального життя, регулювання взаємин суспільства із середовищем його існування, подолання напруженості в економічному та соціокультурному плані та створення в майбутньому механізмів запобігання соціальних конфліктів. Вона створювала баланс між різними регіонами політичної системи, забезпечувала їх демократичний розвиток, а також створила реальну можливість використання моделі стійкого політичного та економічного розвитку держави [10, с. 13].

Російський дослідник А. Ландабасо пропонує виділити три основні періоди у післявоєнній західноєвропейській регіоналістиці:

1) від закінчення Другої світової війни до початку 60-х років ХХ ст. вивчення регіонів переважно як адміністративно-територіальних одиниць у складі держав;

2) у 60 – 70 рр. ХХ ст. – відбувалося переосмислення загальних методологічних критеріїв регіоналістики, активно досліджувалися питання типології і статусу регіонів, транскордонного регіонального співробітництва;

3) з 70-х рр. минулого століття і дотепер – період пов'язаний переважно з будівництвом загальноєвропейського регіонального простору і новою роллю регіонів у цьому процесі [9, с. 36].

Пріоритет того чи іншого напрямку в західноєвропейській регіональній науці визначається насамперед особливостями відповідного етапу соціально-економічного розвитку, який виробляє власну систему поглядів на територіальну організацію суспільства.

До– та післявоєнний періоди розвитку регіональної політики можна охарактеризувати як період розповсюдження практики застосування регіональних заходів на інші країни, оскільки нова економічна криза призвела до спаду виробництва у традиційних галузях промисловості та загостренню соціально–економічних відносин в деяких регіонах світу, особливо у Франції, Бельгії, ФРН, США, Великобританії. У цей період регіони стають об'єктом уваги, з одного боку, в контексті структурної державної політики як способу відродження та стабілізації національної економіки шляхом концентрації та спрямування економічних ресурсів на формування чи оновлення певних господарських галузей; з другого – соціальної політики як чинника збереження політичної стабільності суспільства,

національної єдності, громадянської злагоди, шляхом вирівнювання та поліпшення умов життя населення в різних територіально-адміністративних утвореннях [9, с. 36].

Період 1960 – початок 1970 років характеризується становленням регіональної політики, тобто формуванням цілісної системи регіональної політики країн Заходу. Розширюється проблематика державного регулювання на регіональному рівні, яка охоплює питання не тільки перебудови господарського комплексу, зниження рівня безробіття, але й забезпечення оптимального використання інноваційних факторів зростання, комплексного соціально-економічного розвитку, демографічних, екологічних та рекреаційних аспектів, відтворення природних ресурсів тощо. Відбулося затвердження системи регіонального програмування, удосконалення інструментарію регіональної політики.

З 1975 р. починається новий етап розвитку регіональної політики. Першочерговим завданням державної політики на регіональному рівні у цей період стає не просто вирішення проблем окремих регіонів, але й забезпечення скоординованого зближення рівнів їх . Сутність державної регіональної політики розвитку, оптимальне й ефективне використання внутрішнього економічного потенціалу в кожному окремому випадку. Тобто об'єктом регіональної політики стають не розрізнені регіони, а їх сукупність як структурних елементів національного господарства, з врахуванням стану і можливостей їхнього розвитку [10, с. 14].

Підписання Маастрихтської Угоди надало потужного поштовху проведенню нової наднаціональної політики з регулювання регіонального розвитку в рамках ЄС. Одночасно активізується діяльність місцевих органів влади, спрямована на реалізацію специфічних цілей розвитку місцевих співтовариств. Прикладом цього може бути прийняття Євросоюзом у 1990 р. Європейської Хартії про місцеве самоврядування. Цей етап розвитку регіональної політики відбувався на тлі нової економічної кризи, що охопила країни Заходу після 1974 р [8, с. 24].

Таким чином, у Західній Європі проблематика регіоналізму загалом виникла в 60-их рр. ХХ ст. У контексті діяльності Європарламенту були опубліковані три важливі рапорти (Монета (1961 р.), Біркельбаха (1963 р.), Россі (1964 р.)), які дали поштовх розвитку регіональної політики в Європі. У 1961 р. Європейська Комісія організувала першу конференцію, на якій було прийнято рішення про проведення спільної європейської регіональної політики. Наголошувалося, зокрема, що вирішення регіональних проблем, які накопичились у європейських країнах, неможливе без паралельного здійснення їх у кожній державі. Після створення в 1975 р. Фонду регіонального розвитку та фінансування цього напрямку діяльності, регіональна політика набрала нового змісту і стала значно ефективнішою. Після підписання трактату в Маастрихті (1992 р.) та створення Євросоюзу 1993 р. наступив перелом у регіональній політиці європейських країн. В березні 1994 р. був створений Комітет регіонів, який став представником регіонів у ЄС та зміцнив принцип субсидіарності [10, с. 14]

Важливо зазначити, що аналіз становлення моделі європейської регіональної політики виявляє основну причину регіональної диференціації та різноманітності розвитку території, яка полягає в суттєвому погіршенні середньоєвропейських соціально-економічних характеристик після розширення ЄС. Тому не ставлячи під сумнів ідею європейської інтеграції, виникла необхідність у переосмисленні концептуальних засад політики згуртування та розмежуванні повноважень між регіональними, національними і європейськими органами, удосконаленні організаційно-економічного механізму європейської регіональної політики.

Щодо українських реалій, то за останні роки ринкових перетворень в національній економіці процес формування регіональної політики та механізми її реалізації здійснювались за двома напрямками - практичному та теоретичному. Практичний напрям представлений, насамперед, відповідними розділами в програмах дій урядів, посланнях Президента до Верховної Ради України, прогнозно-планових документах, а також Концепцією та Стратегією державної регіональної політики. В цих матеріалах основна увага приділялася

конкретним завданням регіональної політики, механізмам і методам, за допомогою яких уряд планує їх здійснити.

Стосовно ж теоретичних питань формування регіональної політики, то в науковій літературі з приводу феномену, що розглядається, висловлюються зовсім різні погляди. В Україні розробкою теоретичних і методологічних основ регіональної політики та механізмів її реалізації на різних етапах розвитку країни займалися багато вчених, сформувалися наукові центри регіональних досліджень [4, с. 163].

Значну роль у вивченні регіональних аспектів суспільного розвитку відіграють напрацювання вітчизняних дослідницьких центрів: державного аналітичного центру Інституту реформ, Українського незалежного центру політичних досліджень, Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України, Інституту регіональних досліджень, Інституту Схід–Захід, Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України, недержавної аналітичної організації Центр дослідження регіональної політики тощо.

В Україні регіональні дослідження завжди були в центрі уваги науковців, і тому в цій галузі є значні здобутки, але все ж таки відчутна активізація регіоналістики відбулася саме в останні роки як відповідь на вимоги українського державотворчого процесу. Це, до речі, й визначило новий вектор регіональних досліджень, зорієнтований на пошуки шляхів, засобів і механізмів гармонійного розвитку регіонів у контексті розбудови національної економічної системи. Водночас поява нового аспекту в спектрі регіональних досліджень певним чином ускладнює моделювання розвитку регіонів, який повинен враховувати не тільки необхідність переходу суспільства від планово-директивного керівництва до соціально-ринкового, але й сприяти створенню ефективної, динамічної економіки. Наявність таких вимог визначає специфіку завдань української регіональної науки, коло проблем якої відрізняється від аналогічної проблематики інших країн, державний «організм» яких сформувався давно. Саме тому висновки українських регіоналістів мають бути політично виваженими й науково обґрунтованими [5, с. 12]

Стосовно спеціалізованих наукових праць, присвячених регіоналістиці, то наразі значна увага зосереджується на прикладних дослідженнях, що присвячені проблемам, які лежать у предметному полі політичної регіоналістики, цілісно проблема регіоналістики (щоправда лише історичний її аспект) у методологічному вимірі присутня хіба що у монографії Я.Верменича «Теоретико-методологічні проблеми історичної регіоналістики в Україні».

Одним з перших авторів, який взявся за вивчення регіональної проблематики в Україні, був Н.Г. Чумаченко. В своїй роботі «Регіональная политика в Украине» (Донецьк, 1993 р.) автор наголошує на необхідності формування нового наукового напрямку, нової наукової дисципліни – регіональної політики, формулює її предмет, принципи та напрямки [13].

Саме у 1994–1995 роках питання формування засад регіональної політики набуло державної ваги, що зумовило проведення низки науково–практичних конференцій з відповідної проблематики, в яких брали участь фахівці з економіки, історії, географії, соціології, політології та державного управління. Результати цих конференцій були оприлюднені у наступних збірниках наукових праць: «Адміністративно–територіальний устрій України крізь призму інтересів регіонів та держави» (Харків, 1994 р.), «Соціальні процеси в регіонах України. Регіональне самоврядування: проблеми реалізації владних відносин» (Харків, 1994), «Соціально – економічні проблеми управління розвитком регіону в умовах трансформації економіки» (Львів, 1994 р.), «Регіональное развитие Украины: проблемы и перспективы» (Харків, 1995 р.), «Регіональна політика України: концептуальні засади, історія, перспективи» (Київ, 1995 р.), «Проблеми регіональної політики» (Львів, 1995 р.) та інші [12, с. 672].

Отже, вже в середині 1990–х років регіональна проблематика була в центрі уваги фахівців різних галузей наукового знання, проте наступні комплексні наукові дослідження з'явилися переважно з економічної науки, в яких розглядаються питання економіко–географічного районування України, регіональної соціально–економічної політики, принципи місцевого самоврядування, плюси та мінуси приватизації, можливості створення в Україні вільних економічних зон тощо.

До вивчення регіональної проблематики звертаються такі вітчизняні політологи як М. Томенко, В. Фесенко, М. Шаповаленко, Л. Чекаленко–Васильєва, В. Гриньов та інші. На особливу увагу заслуговує монографія Романюка С.А. «Політика регіонального розвитку: сучасний стан і нові можливості: регіональні дослідження» (Київ, 2001 р.), в якій здійснено аналіз державної регіональної політики за роки незалежності України та її впливу на економічне реформування країни у територіальному вимірі [11].

В середині 2000–х років вітчизняними політологами проведено особливо велику роботу по залученню європейського досвіду здійснення регіональної політики. Дослідженню західного досвіду регіональної політики та перспективам його адаптації в Україні присвячено праці О.Дікарева, Р.Калитчака, Т.Козака, В.Копійки, О.Мрінської (з акцентом на географічних аспектах), Н.Мікули, М.Харитончука, Є.Кіш (транскордонне співробітництво) [1, с. 689].

Проблеми адміністративно-територіального устрою країни розглядають у своїх працях В.Авер'янов, О.Клинченко, І.Коліушко, а функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування – О.Батанов, В.Кампо, А.Коваленко, Ю.Крестева, А.Некряч, О.Ніколаєв, В.Шаповал та ін. Етнонаціональні аспекти регіональних відносин висвітлюються у працях І.Кресіної, О.Майбороди, Т. Татаренко.

Безпосередньо роль регіонального чинника в сучасному політичному та суспільному житті досліджують Т.Кучеренко, З.Варналій, О.Габріелян, С.Романюк, Д.Стеченко, С. Максименко, М.Гладій, М.Дацишин, М.Долішній, С.Писаренко, М.Чумаченко, М.Янків, О.Стегній та М.Чурилов.

Окремо слід згадати спеціальні дисертаційні дослідження у галузі політології, здійснені в останні п'ять років. Це дослідження А.В.Берези щодо регіональної політики як чинника суспільної стабільності [Берега А.В. Регіональна політика як чинник суспільної стабільності: європейський досвід і Україна: Автореф. дис... канд. політ. наук: / НАН України; Інститут держави і права ім. В.М.Корецького – К., 2007.], О.В. Кукарцева щодо відносин «центр–регіони» [Кукарцев О.В. Регіональна політика України: відносини «центр–регіони» як фактор забезпечення територіальної цілісності держави: автореф. дис... канд. політичних наук / Львівський національний ун–т ім. Івана Франка. – Л., 2008.]. Практично в усіх роботах з відповідної проблематики особлива увага приділяється визначенню основного предмету дослідження – регіональної політики, а в цьому зв'язку категорії «регіон» (принаймні, стосовно України) [3, с. 34].

Тобто, в межах регіональних досліджень розкриваються питання: світового та вітчизняного досвіду регіональної політики, її напрямків, соціально–економічного розвитку регіонів, моделей суспільно–економічної макрорегіоналізації України, взаємовідносини центральних і регіональних владних інституцій, повноважень органів місцевої виконавчої влади та самоврядування різних рівнів, правового забезпечення управління регіоном, теорії і практики регіоналізації та політико – територіальної організації держави тощо.

Отже, на сьогодні ведеться активна робота щодо наукового обґрунтування регіональної політики, формування її методологічної бази, окреслення категоріального апарату, пояснення її актуальності та взаємозв'язку з практикою; спостерігається розуміння на державному рівні актуальності і важливості проблематики, що є предметним полем політичної регіоналістики.

Література:

1. Береза А.В. Етапи становлення регіональної політики в Україні / А.В. Береза // Держава і право. Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. – К.: Інститут держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2005. – Вип. 27. – С. 689-695
2. Борейко В. І. Про засади регіональної політики / В. І. Борейко // // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. РОЗДІЛ V. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка. 12, 2007 – С. 166-169.
3. Васильєва О. І. Сучасний стан наукової розробки проблем регіонального управління в Україні / О. І. Васильєва // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. праць ОРІДУ НАДУ. – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2009. – Вип. 1(37). – С. 33-37.
4. Воротін В.Є. Нова регіональна політика України: концептуальні підходи до державного управління / В.Є. Воротін // Теоретичні та прикладні питання економіки. Випуск 24. – С. 163-169.
5. Долішній М. І. Регіональна політика на рубежі ХХ-ХХІ століть: нові пріоритети / М.І. Долішній – К. :Наук. думка, 2006. – 512 с.
6. Долішній М., Злупко С. Концептуальні засади регіональної соціально-економічної політики та її компонентів/ М. Долішній, С. Злупко // Регіональна економіка. – 1997. – № 3. – С. 28-35.
7. Изард И. Методу регионального анализа / И. Изард – М.: Прогресе, 1966. – 659 с.
8. Інституційне забезпечення регіональної політики та практика взаємодії органів влади в Україні / Дацишин М., Керецман В. – К.: В-во «К.І.С.», 2007. – 102 с.
9. Ландабасо А. К вопросу о теории регионального развития / А.К. Ландабасо // Федерализм. – 1998. –№ 1. – С. 35-42.
10. Ліпенцев А., Красівський О. Регіональна політика Європейського Союзу: концептуальні засади та основні принципи / А. Ліпенцев, О. Красівський // Ефективність державного управління. Зб. наук. пр. Львівського регіонального інституту державного управління НАДУ при Президентові України. – Львів, ЛРІДУ НАДУ, 2009. – Вип. 18/19. – С. 13-19.
11. Романюк С.А. Політика регіонального розвитку в Україні: сучасний стан і нові можливості: Регіональні дослідження: [Монографія] / С. А. Романюк – К.: Вид-во УАДУ, 2001. – 112 с.
12. Танчук Н. В. Формування методологічних засад вітчизняних регіональних досліджень [Текст] / Н. В. Танчук // Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки : Наук. вісник : збірник наук. праць / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, Українська АН. - К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. – Вип. 44 (№2). – С. 672-681.
13. Чумаченко Н.Г. Региональная политика в Украине [Монографія] / Н. Г. Чумаченко. -Донецьк, 1993. – с. 234.

Голубяк Н. Р. Проблема научной разработки «региональной политики» в контексте общественно-политических трансформаций

В статье осуществлен анализ основной базы источников региональной политики. Автором прослеживается процесс эволюции региональных исследований в Европе и Украине в условиях трансформации общества. Рассматривается степень научной разработки региональной политики как важной составляющей регионального развития; определяются ключевые составляющие региональных исследований на современном этапе.

Ключевые слова: регион, региональная политика, региональные исследования, региональное развитие, территориальное планирование.

Holubiak N. The problem of scientific development «regional policy» in the context of social and political transformations

The article is analyzed the main source base of regional policy. The author traces the evolution of the process of regional studies in Europe and Ukraine in the context of transforming of society. The author considers the degree of scientific development of regional policy as an important component of regional development, identifies key components of regional research today.

Keywords: *region, regional policy, regional studies, regional development, territorial planning.*

УДК 323.272

Гордієнко Михайло Григорович,

*кандидат політичних наук, доцент кафедри філософії та політології
Національного університету державної податкової служби України*

**ПОЛІТИЧНА ОНТОЛОГІЯ ЄВРОМАЙДАНУ
ЯК СУБСТРАТ ПОСТМОДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ**

Досліджується феномен Євромайдану, як автентична візія постмодерної нації, сублімація зрілого громадянського суспільства, символ демократії. Аргументується, що жертовно змагаючись за європейські цінності, український народ виборює свою національну ідентичність і державний суверенітет. Зроблено висновок, що Євромайдан генерує альтернативні смисли, уособлює великий порив до гідності, започатковує прообраз постмодерної спільноти, що базується на редукції людського духу.

Ключові слова: *суспільство, нація, демократія, ідентичність, революція, влада, Європа.*

Пострадянська доба українського політогенезу вже має свій алгоритм розвитку, який визначається періодичними спалахами пасіонарної енергії нової генерації свідомих громадян – суб'єктів політичної нації. Злети української пасіонарності (1990-й, 2004-й і 2013-й роки) позначають етапи зростання національного організму й визрівання громадянського суспільства. Сьогодні виросла і набуває структурного оформлення критична маса людей, євроукраїнців, яким набридло існувати у феодально-олігархічній державі й підпорядковуватися псевдодемократичній владі, що утримує свої повноваження будь-якими засобами. Український дух органічно цього не сприймає і шукає альтернативні моделі реалізації свого державотворчого потенціалу. Місцем гуртування обуреної української спільноти, яка виборює демократичні засади врядування, конкурентну систему відносин у відкритому суспільстві та зміну атавістичного світогляду комуністичного формату на плюралістичну модель соціальної комунікації, є революційний Майдан. Він став «лабораторією майбутньої української етики. Бо тільки на основі нових цінностей може бути сформульована ідеальна картина суспільного устрою України» [10]. Чинником появи Євромайдану є профанація олігархічним режимом національних інтересів держави, відмова здійснювати європейську політику, що привело до розриву суспільного договору з народом і втрати легітимності влади. Головна мета протестів – націоналізувати державну владу, яка зараз перебуває у приватній власності «донецької орди». **Покінчити з неофеодалізмом, перезаснувати державу – це імператив часу.** Відстоюючи європейський вибір, суспільство заявляє про свою зрілість, відповідальність та суб'єктність.

Новий суспільний договір треба ухвалювати на основі публічності й згоди всієї нації. Оскільки чинний режим не хоче йти до нації, то нація мусить організуватися і йти до влади відстоювати свої інтереси. Без революційних повстань цей процес реалізувати неможливо. Звичайно, революційні події об'єктивно і ґрунтовно з'ясовувати на марші досить складно.

Динамічні процеси їх перебігу будуть уточнюватися і фіксуватися у певній хронологічній послідовності істориками. Актуальність політологічного аналізу зазначеної проблеми полягає в тому, щоб виявити динаміку розгортання європейського вибору українців, окреслити його потенціал для перезавантаження політичної системи і з'ясувати координати нової дорожньої карти розбудови відкритого суспільства. Із цього випливає **мета** нашого дослідження – **вивчення феномену Євромайдану як ресурсу для формування нового типу ідентичності в умовах постімперського транзиту**. Орієнтація на європейські цінності означає не просте мавпування політичних і духовних канонів розвинених країн, а спроможність жити за європейськими стандартами і мистецтво адаптуватися до них, не втрачаючи своєї історії, культури, традицій й ментальності. Чим раніше ми розпочнемо цей процес, тим швидше держава вийде в орбіту сталого й цивілізованого розвитку.

Аналіз революційних подій посттоталітарної України здійснювали багато аналітиків, політичних діячів, вчених. Проблеми Помаранчевої революції плідно вивчали А. Гальчинський, О. Дергачов, В. Карасьов, С. Кульчицький, М. Михальченко, М. Слабошпицький, М. Стріха, Ю. Шаповал, Д. Яневський та інші. Помаранчева революція була прологом до сучасного Євромайдану. У 2004 році, за словами А. Окари, відбулося «народження нації на політичному карнавалі», а тепер – «на барикадах», тоді – «обирали душею і серцем», тепер – «розумом і логікою». Концептуальні причини нинішніх масових протестів громадян залишилися тими ж, що й перед Помаранчевою революцією – корупційна влада, продажні суди, звиряча агресія правоохоронних органів. **Євромайдан кваліфікується як демократична альтернатива пострадянському атавізму**.

Обидва майдани зібрав один чоловік – В. Янукович. У 2004 році він поміг усвідомити, чого нам треба позбутися, а у 2013 році – зрозуміти, чого ми прагнемо здобути. З часів Майдану 2004 року Євромайдан подорослішав і тепер не потребує месії. За логікою повстанців, **політики мають бути лише ефективними інструментами для вдосконалення суспільства, а не боротьби за владу**. Масові протести 2013-14 рр. почалися як **маніфестація непокори антиєвропейському курсу влади** і скоріше нагадують Арабську весну, ніж Помаранчеву революцію. Цей виступ добре вписався у світові тренди. Ми акцентуємо увагу на тому, що **Євромайдан – це громадянський бар'єр, який постає на шляху надмірних амбіцій кримінально-олігархічного істеблішменту**. Його опонентом є свідомі громадяни, які переймаються не виживанням, а самовираженням і захистом нації.

Абсурдні політичні маневри правлячого режиму – зупинка переговорів з Євросоюзом про асоційоване членство – мобілізує єврофільські настрої сучасного українського суспільства, а брутальне насильство щодо їх нейтралізації привело до революційної ситуації. Протестні акції на українських майданах **не можна означити як бунт маргіналів, як перформанс митців чи флешмоб молоді. Це революція українського «духу, що рве до волі»** проти утисків неототалітарного режиму. З'ясовуючи поняття революції Т. Возняк зауважує, що «це не магічна основа нового соціально-політичного ладу, а спроба оволодіти тим ладом, котрий вже почав формуватися... Революція має і практично-політичний, і епістемологічний характер. Вона перевертає наші уявлення про минуле і майбутнє, визначає епоху, яка завершилася («старий лад»...), залишаючи в ній левову частку людських сподівань..., революція опосередковано робить можливим творення цілком нового, невідомого... Революція – це політична подія, що ставить питання про істину» [1]. Здавалося, після довгого панування імперських режимів у нас атрофувалися інстинкти гідності, честі й суверенності. Однак **абсурдний маразм злочинної влади уриває терпіння людей, які формулюють порядок денний своєї перспективи**.

Нинішні протестні акції, їх уроки, досвід й перспективи розвитку потрібно артикулювати як у публіцистичному дискурсі, так і в наукових рефлексіях. У цьому дослідженні ми прагнемо довести, що новий тип політичних відносин, який зароджується в середовищі самоорганізованих людей, є джерелом і складовою частиною національної ідентичності постмодерного суспільства. Євромайдан – це не лише місце зустрічі обурених

чинним режимом людей, це **відповідь свідомих громадян на брутальну експансію російських технологій з метою асиміляції української суверенної держави**. Московський незалежний журналіст С. Новопрудський робить слушне зауваження: «У Путіна є ідея фікс: Україна ні в якому разі не має зробити європейський вибір, а якщо Росія її не поглине, то вона мусить залишитися в зоні розширеного політичного впливу» [7, с. 5]. Борючись за Україну наш північний сусід здійснює пошук власної ідентичності. Росія ніяк не може змиритися із втратою своєї імперської величі. Якщо Путіну вдасться утримати нашу державу в зоні свого впливу, загроза втрати ідентичності України є надзвичайно великою.

Відмовляючись від євроінтеграції, чинний режим приймає від Росії не тільки фінансовий ресурс, але і російський формат правління. Приймаючи допомогу північного сусіда **Янукович перетворюється на путінського сателіта**. Затиснутий «квотою Москви», він остаточно став інструментом реалізації кремлівського сценарію. Ми переконані, що **експорт реакції ніколи не матиме успіху**. Протягнуті через Раду пакет диктаторських законів свідчить про остаточний вибір владою білорусько-російської моделі, що перетворює Україну на поліцейську державу і остаточно відчужує від ЄС. Братська допомога Путіна схожа на ту, яку 1979 році Радянський Союз надав афганському режиму. **У радянські часи суспільство існувало лише як фактор**. Шизофренічний поворот нинішньої влади до Росії задля власного збереження стимулювало додаткові імпульси для гніву й радикалізації Майдану. Революційні полії формують у країні виразний **антипутінський тренд**. Неготовність опозиції до радикальних дій залишило Євромайдан на самоті із владою. Він став неконтрольованою і автономною субстанцією. У такий спосіб відбулася **політична суб'єктність Майдану як авангарду протестного опору**. Євромайдан об'єднує те, що він має спільні цінності та ризики.

Українська революція – це тест для європейського співтовариства на адекватну й ефективну реакцію для збереження демократії. Абсурдна й авторитарна політика Януковича є індикатором терпіння Заходу. Санкціонуючи насилля наш Президент певно плутає поняття «генофонд» і «геноцид». **Втративши легітимність, український гарант Конституції шукає її джерело поза власною країною – в Кремлі. Такий глава держави не може органічно існувати у політичній матриці своєї нації**. Європа змушена закривати очі на репресії української влади тому, що не хоче дратувати російського ведмедя. «Українські події підтвердили, – вважає Л. Шевцова, – якщо в пострадянській державі вичерпуються ресурси, які залишилися від минулого..., то основним джерелом виживання влади стає обмін суверенітету на підтримку Кремля. Такий відвертий обмін зробили білоруський і вірменський режими, погодившись на напівколоніальну залежність своїх країн від Москви. В Україні такий сценарій багатий соціальним і політичним вибухом» [11, с. 3]. Ми переконані, що й у перспективі постреволюційна Україна не сумісна з російською керованою демократією.

Захист від неоімперського посягання наша нація може знайти мише в Європі. **Жертвно змагаючись за європейські цінності, український народ виборює захист своєї національної ідентичності й державного суверенітету**. Міф про братерський альтруїзм Москви не сприймає молода генерація нашого суспільства. Радикальний поворот нинішньої влади від євроінтеграційного курсу – це новий каталізатор протестного руху, джерелом якого виступила українська молодь. Вона є рушійною силою Євромайдану і визначає цивілізаційний вибір держави. Політв'язень радянського режиму Є. Сверстюк з цього приводу говорить так: «Молодь хоче жити в своїй країні, не втікати з неї. Вона змінює систему влади, а не людей у системі. Студенти готові змінюватись, вони хочуть бути громадянами і господарями своєї країни, а не слугами правлячої партії» [12, с. 5]. Держава нічого не зробила для виховання патріотичної молоді. Європейські потуги молоді з'явилася усупереч політичним реаліям України. Наша молода генерація десоветизована й позбавлена радянської бацили, і тому не хоче існувати в режимі архаїчного простору й прагне до європейських цінностей. **Молодь формує матрицю буття постмодерної української нації**.

На жаль для молоді в нашій державі відсутні моральні орієнтири у суспільстві чи політиці. Задавати моральні стандарти має добірна меншість, політичний клас, який наразі поглинутий міжособним протистоянням і явно не дозрів до про європейського вибору. Відсутність консенсусу еліт щодо європейського вектору розвитку суспільства є гальмівними чинником український поступу.

Феномен Євромайдану уособлює точку біфуркації, яка поділяє політичний простір України на «до Майдану», в якому накопичувався потенціал обурення громади системою чинної влади, і «після Майдану», де відбувається публічна сублімація акумульованих протестних настроїв. Майдан легітимізує несприйняття народом чинної влади, її системне прагнення ламати нас через коліно й окреслює нову конфігурацію взаємодії народу з владою. Євромайдан репрезентує образ нової людини і суспільства. На вулиці українських міст вийшла кількість людей, достатніх для того, аби творити історію. Директор Центру східноєвропейських досліджень А. Окара ідентифікує події, які відбуваються в Києві як «антифеодальну революцію». Він стверджує: «Режим, почавши ВІЙНУ З ВЛАСНИМ НАРОДОМ, пройшов точку неповернення. Він може ввести надзвичайний стан, він може потравити демонстрантів газом, але він вже НЕ ЗМОЖЕ ВІДНОВИТИ ВЛАСНУ ЛЕГІТИМНІСТЬ. Ніде – ні в очах власного народу, ні в очах інших країн, ні в очах міжнародної спільноти. Той факт, що в країні, в якій верховна влада втратила легітимність і опинилась поза законом, й досі немає самопроголошених органів народного самоврядування... це вияв незрілості політичної еліти як такої» [8]. Відсутність ефективної контреліти й харизматичного лідера, унеможлиблює підібрати владу, що випала з рук збанкрутілого політичного режиму.

Брутальна зачистка євромайданівців, що не погоджуються із свавіллям бездарної влади, дуже схожа із навалою монголо-татарської орди. Як і десять століть тому, загнані й побиті мілітаризованими спецпідрозділами українські громадяни знайшли прилисток за стінами православного монастиря. Михайлівський собор став оберегом для молодих українських революціонерів, що ведуть відчайдушну боротьбу за свою європейську перспективу. За християнською етикою, «коли потребує стукають у двері церкви, то церква ці двері відкриває. Там не було політики, це було виконання Христових заповідей. Якщо Спаситель заповідав нам молитися за наших ворогів, то як ми могли відмовити тим, хто страждав у той момент. Дії братії монастиря – це нормальна реакція віруючих людей» [9, с. 6], – пояснює позицію церкви секретар Священного синоду Української православної церкви Київського патріархату архієпископ Євстратій (Зоря). Він звертає увагу на символіку Євросоюзу. «Віночок із зірочок, – говорить владика Євстратій, – нагадує Богородичний німб, зокрема у традиціях Католицької церкви. Українське суспільство пройшло етапи секуляризації, зокрема через радянський атеїзм. Натомість Європа не мала такої можливості, тому сьогодні вона «спокушається» безбожжям. У цьому Україна може допомогти Європі» [5, с. 5]. У нас є зразки культури й духовності для цивілізованого буття. Важливо, щоб у процесі революційного протистояння їх не загубити й не потрапити в азійське пекло.

Владика УГКЦ Борис (Гудзяк) вважає, що Майдан це великий знаковий феномен, який вже став місцем зміни – свідомості, шкали цінностей і життєвої орієнтації. «Майдан є символом і свідченням, дороговказом і доказом можливого. В майбутньому паломництві України і українців до своєї гідності Майдан залишатиметься історичним прецедентом і символом» [6, с. 7]. Всиляє оптимізм те, що усі громадсько-політичні акції на Майдані здійснюються з благословення церковних інституцій різних конфесій. Соціальні протести, що освячені Божою Благодаттю і спрямовані на звільнення від гніту тоталітарного режиму приречені на успіх.

Якщо європеїзацію країни не спроможні здійснити згори владні структури, значить її ініціювали знизу, зусиллями активних громадян. Зрозумівши, що **Майдан не бутафорська субстанція, а територія сублімації зрілого громадянського суспільства**, яку силовим тиском знищити неможливо, режим обрав більш прагматичну тактику: ігнорування

протестних акцій і системну розправу над його активістами. Маючи загальнонародне піднесення люди виходять на Майдан не за Європу, а за чесні суди, моральну владу, дороги без ям. За словами В. Карасьова, «Євромайдан – це не вибір, це необхідність». Політолог стверджує: «Ні одна країна не змогла модернізуватися без того, щоб не мати в тій чи іншій формі контракт із Заходом... Тому що із Заходу йдуть технології, інвестиції, управлінські рішення і таке інше» [3, с. 4]. Маючи тоталітарну схильність, чинній владі важко вписатися у політичну модель демократичних відносин західного світу. Як свідчить досвід Майдану, багато проблем суспільства можна вирішити без вертикальної субординації і жорсткого примусу. Структура Євромайдану функціонує на основі горизонтальних зв'язків і шляхетної етики. Він є ефективним тому, що об'єднаний спільними цінностями, довірою, братською комунікацією, визначеною політичною візією.

Майдан – це не тільки територія, а й сакральне місце національної згуртованості, символ нашої демократії, яка живе в українців на рівні генетичної пам'яті. Євромайдан продемонстрував чудову самоорганізацію, готовність суспільства до якісних змін незалежно від партійних вождів. **Майдан без політиків – це унікальна форма народного волевиявлення, апофеоз постмодерної комунікації.** Він репрезентує нашу національну форму суспільного діалогу та якісно нову візію України у світі. Опозиційних політиків Євромайдан не ігнорує, але ставить невисоку оцінку за їх професійну діяльність. Поведінка реєстрової опозиції мотивується не прагненням докорінної зміни системи, а намаганням поліпшити свої електоральні позиції. Якщо опозиція закликає людей виходити на вулицю, то вона мусить без вагань брати на себе відповідальність. Дуже прикро, що українська революція має жертви, перші з яких трапилися в День Соборності та Свободи України. Євромайдану бракує ефективного менеджера й координатора, а не популістського месії, який декларує свої передвиборчі гасла. **Люди хочуть бачити в особі політиків своїх партнерів, а не вождів.** Три гетьмани української опозиції в умовах революційної боротьби обтяжені **інфантильно-егоїстичним страхом** й бояться взяти на себе тягар відповідальності. Слабкість опозиції гасить революційний ентузіазм народу і зумовлює силу влади.

Сьогодні суспільство пішло далеко вперед і почало переганяти політиків за рівнем демократичності й прагненням до радикальних змін. **Слабкість опозиції, відсутність контреліти компенсується політичними технологіями та силовими діями з боку чинної влади.** Слушними є ідеї В. Карасьова про те, що люди своїми діями продемонстрували урок політичної мужності й тактики. Політолог стверджує: «Люди виходять на Майдан не для того, щоб підтримати опозицію, а для того, щоб брати участь у політиці та управлінні державою. Протестувальники хочуть зробити Україну державою людей, а не країною еліт. Тому опозиція тепер має стати опозицією народу» [4, с. 4]. **Нинішній політичний режим переміг опозицію, але він ніколи не переможе українського народу.** Іноді з владою потрібно розмовляти не в режимі вербального дискурсу, а з позицій активного протестного руху. Революційні події засвідчують, що відсутність тісної взаємодії між громадянським сектором й опозиційними лідерами **не дає синергетичного ефекту**, а породжує абсолютизацію радикалізму й анархічні тенденції.

Незалежно від кінцевого результату, Майдан уже відбувся як історичне явище загальноукраїнського і, до певної міри, європейського масштабу. Ми окреслюємо **феномен Майдану як автентичний спосіб ідентифікації візії постмодерної нації.** Люди починають усвідомлювати відповідальність за майбутнє країни, прагнуть реалізувати права на пряме народовладдя, бути причетним до розбудови держави. **Втома суспільства від беззаконня і корупції чинної влади пересилила український конформізм.** Відсутність очільників спротиву – провідної верстви й харизматичного лідера розпорошує волю Майдану, не робить його повноцінним суб'єктом політичної участі. Патову ситуацію обумовлює те, що **провладна частина політичного істеблішменту спирається на кримінально-олігархічні та силові структури, а опозиційна має надмірно пацифістську ідеологію та слабку волю.** Тому суспільство змушене самоорганізуватися. Ми надмірно не критикуємо Майдан, бо

усвідомлюємо високу ціну, яку платять патріоти України за мирний протест. Вони воюють, як уміють. Хто засуджує хаотичні протести вільних громадян, нехай покаже власним прикладом, як позбутися параноїдальної влади. Попри шалений пресинг кримінально-поліцейського режиму, **національний субстрат українського суспільства демонструє політичну зрілість**, долає занепад, ентропію, пробуджується від неофеодалізму й мороку і формує нову якість свідомості та солідарності.

Українська революція переконливо засвідчує, що політичний режим, який побудований на корупції, ігноруванні права, обмеженні свободи неодмінно приречений на фіаско. Євромайдан генерує альтернативні смисли, уособлює великий порив до гідності, **започатковує прообраз постмодерної спільноти, що базується на редуції людського духу, а не на технологічних проектах**. На території свободи Євромайдану проростає новий генетичний код українського індивіда, який подолав у собі не тільки байдужість, інертність й абсентеїзм, але, насамперед, рабську і патерналістську свідомість тоталітарного минулого, щоб дихати вільно. За словами академіка М. Жулинського «Євромайдан – це своєрідна школа громадянського визрівання і формування національної ідентичності, індивідуального самовизначення в системі національних і європейських координат» [2, с. 9.] **Патерналізм українського суспільства заміщується демократичними цінностями і громадянською зрілістю**. Такий народ не зламати, ним можна лише пишатися. Ефективність української революції 2013-14 рр. буде визначатися появою якісних сенсів, експертних проектів і креативних візій, що забезпечать докорінну зміну політичної системи. Якщо революція не сформує зрілу, суб'єктну й відповідальну перед народом провідну верству, то вона приречена на свою перманентність. Від української революції чекають зрілості суспільства і політичного класу, який буде спроможний конвертувати енергію мас у демократичну систему координат.

Література:

1. Возняк Т. Здається, що прийшов час розбиратися з поняттям революції [Електронний ресурс] / Т. Возняк. – Режим доступу: http://blogs.pravda.com.ua/authors/voznjak/52d108a2b92dd/view_print/
2. Жулинський М. Чи відкрите ще вікно порозуміння? / М. Жулинський // День. – 2014. – № 15. – 29 січня. – С. 9.
3. Капсамун І. Вадим Карасьов: «І українська влада, і європейські політики недооцінили Путіна й Росію» / І. Капсамун // День. – 2013. – № 218. – 28 листопада. – С. 4.
4. Карасьов В. «Українців уже не зупинити в їхньому прагненні жити вільно» / В. Карасьов // День. – 2014. – № 9. – 21 січня. – С. 4.
5. Лавриш Ю. Євромайдан «у» храмі / Ю. Лавриш // День. – 2013. – № 222. – 4 грудня. – С. 5.
6. Лавриш Ю. Позиція Церкви щодо останніх подій / Ю. Лавриш // День. – 2014. – № 9. – 21 січня. – С. 7.
7. Новопрудський С. У Путіна ідея фікс: Україна ні в якому разі не має зробити європейського вибору / С. Новопрудський // День. – 2013. – № 132. – 30 липня. – С. 5.
8. Окара А. Як не злити Майдан ? Холодне літо 53-го взимку 2013-го [Електронний ресурс] / А. Окара. – Режим доступу: http://blogs.pravda.com.ua/authors/okara/529e16b3a660f/view_print/
9. Скоропадський А. Ще раз про Михайлівський монастир / А. Скоропадський // День. – 2013. – № 224-225 – 6-7 грудня. – С. 6.
10. Стецьків Т. Три тези до стратегії Майдану [Електронний ресурс] / Т. Стецьків. – Режим доступу: http://www.pravda.com.ua/columns/2014/01/9/7009210/view_print/
11. Шевцова Л. Майдан – виклик для України, Росії і Заходу / Л. Шевцова // День. – 2013. – № 226. – 10 липня. – С. 3.

12. Яремчук О. Євген Сверстюк: «Майдан працює на перспективу» / О. Яремчук // День. – 2013. – № 229-230. – 13-14 грудня. – С. 5.

Гордиенко М. Г. Политическая онтология Евромайдана как субстрат постмодерной идентичности

Исследуется феномен Евромайдана, как аутентична перспектива постмодерной нации, сублимация зрелого гражданского общества, символ демократии. Аргументируется, что жертвенно борясь за европейские ценности, украинский народ отстаивает свою национальную идентичность и государственный суверенитет. Сделан вывод, что Евромайдан генерирует альтернативные смыслы, представляет большой порыв к достоинству, определяет прообраз постмодерного сообщества, что базируется на редукции человеческого духа.

Ключевые слова: общество, нация, демократия, идентичность, революция, власть, Европа.

Gordienko M. Political ontology Evromaydanu as substrate postmodern identity

We investigate the phenomenon Evromaydanu as authentic vision of postmodern nation sublimation mature civil society, the symbol of democracy. Argues that sacrifice fighting for European values, Ukrainian nation struggles for national identity and sovereignty. It is concluded that Evromaydan generates alternative meanings, represents a great impulse to the dignity launches prototype postmodern community, based on the reduction of the human spirit.

Keywords: society, nation, democracy, identity, revolution, power, Europe.

УДК 316.04

Дабіжа Віра Василівна,

*старший викладач кафедри теорії права та міжнародної інформації
Інституту права та суспільних відносин
Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»*

**КОМУНІКАЦІЙНА СКЛАДОВА СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО
СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ МОДЕРНІЗАЦІЇ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ**

В статті розглядається проблема розвитку, комунікаційної складової в умовах становлення громадянського суспільства в Україні.

Ключові слова: комунікації, політичні комунікації, інформація, держава, громадянське суспільство, світовий соціум.

Проблеми політичної комунікації у співвідношенні з розвитком громадянського суспільства в Україні є недостатньо розкритими та дослідженими в Україні, незважаючи на ряд монографій та наукових публікацій. Така ситуація виникла тому, що дослідження комунікацій і становлення громадянського суспільства, розглядалась у різних наукових напрямках: політології, комунікології, соціології тощо. Тому виникла необхідність синтезованого підходу до цієї проблеми.

Теоретичні основи політичної комунікативістики закладені дослідженнями Н. Вінера, К. Шеннона, У. Уівера, а також філософськими працями Д. Белла, Г. Блумера, Дж. Гелбрейта, Дж. Гербнера, Н. Лумана, А. Моля, Т. Парсонса, Д. Рисмена, А. Тоффлера, Ю. Хабермаса, Р. Якобсона. Біля витоків політичних комунікацій слід визначити таких дослідників як: Р. Бреддок, Г. Лассуелл, П. Лазарсфельд, М. Маклюен, Р. Парк. Суттєвим є внесок у становлення цього наукового напрямку західних та російських вчених: Е. Аронсон, Ю. Буданцев, Б. Грушин, Б. Макмайер, Т. Іларіонова, В. Конецька, Ю. Петрунін, А. Соловйов, Ф. Шарков та багато інших фахівців. Активні розробки в цьому напрямку

ведуть українські вчені: О. Дубас, О. Зернецька, Ю. Ганжуров, Г. Почепцов, В. Різун, М. Сомов, Ю. Шайгородський та інші фахівці. В наш час потребує особливо ретельного опрацювання, хоча б у робочому порядку, система понять і термінів, що мають те чи інше змістовне значення. Це, в значній мірі, буде сприяти успіху розв'язання дуже неординарних питань розвитку політичних комунікацій.

Мета статті - дослідити основні принципи співвідношення між розвитком систем політичних комунікацій та сучасного громадянського суспільства, і представити основні форми розвитку громадського суспільства.

Сучасний розгляд комунікацій у тому числі тих, що пов'язані з розвитком громадянського суспільства спирається на системний підхід, теорію комунікацій та комунікативну філософію постмодерна. Критерієм визначення будь-якої системи служить наявність ряду історичних ознак, властивих саме даній системі. Інформаційний потік, політичних комунікацій функціонує у певному соціальному середовищі, де вирішальними є виробничі відносини. Вони впливають не лише на людину, але й на усі складові частини феномена, якими нині є глобальні масово-інформаційні відносини.

Політичний зміст преси, телебачення, радіомовлення та інших засобів масової інформації не тільки прямо формує громадську думку, але й впливає на інші компоненти життя, загалом на соціальну дійсність. Уся ця гіперсистема виступає як засіб здійснення єдиного процесу поширення ідей, вчень, теорій, суспільно значущої інформації, виховання соціальних почуттів, звичок, форм, поведінки тощо. В межах нашого дослідження визначальними є такі складові загальної комунікації, як політична, масова, наукова, соціальна тощо.

Кожна політична система, як і кожна політична сила, є синтезом можливостей та потреб. Разом з тим, рівень політичної комунікації багато в чому залежить від загального рівня стану соціально-політичного, технічного розвитку, рівня політичної культури суспільства. Окрім того, базова ідеологія політичної системи (визначена та невизначена) безумовно впливатиме на політичну комунікацію як цілісне явище.

В авторському баченні це визначення можливо сформулювати наступним чином.

Існують різні підходи до визначення «політична комунікація», відповідно до специфіки галузей науки, в яких досліджуються політичні, соціальні та інші явища і феномени. **Політична комунікація** - це складна сукупність процесів, методів, актів, циркуляції, передачі, обміну та взаємодії між різними елементами політичної системи: державою, політичними силами, громадянським суспільством, групами населення та індивідами тощо, яка формує напрямки цивілізаційного розвитку людства. Політичні комунікації, як процес, означають, з одного боку, з позиції суб'єкта-комунікатора, – свідоме формування та насичення інформації політичним змістом. А з іншого боку, з позиції об'єкта комунікації (індивідів, мас, прошарків і верств суспільства), – навчання усвідомленому сприйняттю, тлумаченню, аналізу та засвоєнню різноманітних політичних повідомлень, у тому числі, політичної кампанії під час виборчих перегонів [1, с. 174-175; 2, с.148].

Становлення громадянського суспільства в Україні проходило і проходить у дуже складних умовах соціального, політичного і економічного розвитку країни. При цьому значний вплив на цей процес, мають фактори світового-фінансового, інституціонального розвитку та світових криз, які суттєво гальмують всі демократичні процеси в Україні. Тому умови впровадження основних принципів формування громадянського суспільства в Україні проходять під впливом складних, неоднозначних та часом жорстких викликів і загроз. Розглянемо такі принципи громадянського суспільства: Громадянське суспільство - є проміжною сутністю, яка розташована між приватною сферою та державою. Таким чином, вона не включає в себе особисте і родинне життя, групи із суто внутрішньою діяльністю (відпочинок, розваги, духовне життя), підприємницьку діяльність та політичну боротьбу за владу. Учасники громадянського суспільства потребують усталеного законного порядку, який захищав би їхні автономію і свободу дій.

Отже, громадянське суспільство діє на благо його представників. Саме так слід оцінити мирні рухи за демократичну передачу влади, що, як правило, мають витoki із громадянського суспільства.

Основною відмінною рисою є те, що громадянське суспільство надає перевагу плюралізму.

Тож коли такі організації, як релігійні фундаменталісти, етнічні шовіністи, так звані революційні мілленаристські рухи, намагаються монополізувати функціональний та політичний простір у суспільстві, стверджуючи, що керуються нормами закону – то насправді вони діють всупереч плюралістичній і соціально орієнтованій природі громадянського суспільства.

Саме ставлення до цього висновку показує четверта відмінна риса – частковість, яка означає, що жодна група громадянського суспільства не намагається представляти всі особисті чи громадянські інтереси. Радше, різні групи представляють різні інтереси.

Громадянське суспільство є автономним і відокремленим не лише від держави та суспільства в цілому, але й від четвертої арени соціальної дії політичного суспільства (мається на увазі - партійної системи). Організації і мережі громадянського суспільства можуть укладати союзи з партіями, але якщо вони підпорядковуються партіям, то зміщують точки основної активності у бік політичного суспільства і втрачають основні унікальні посередницькі та демократичні функції. А тепер більш конкретно про них.

Демократичні функції громадянського суспільства визначені різними авторами [7, с. 54; 4, с. 10,17].

Перша і основна функція громадянського суспільства – забезпечувати «основу для обмеження державної влади, а отже, для контролю за державою з боку суспільства та демократичних політичних інститутів як найбільш ефективного засобу такого контролю». Ця функція має два напрямки:

а) перевіряти й стримувати дії владних структур демократичних держав;

б) демократизувати авторитарні режими. Мобілізація громадянського суспільства має велике значення для викриття зловживань і порушень законів в антидемократичних режимах. Власне, ця функція, що так яскраво проявилася за останні двадцять років у багатьох країнах при переході їх до демократії нашою думкою, що начебто відроджується ідея XVII століття про опозиційне ставлення громадянського суспільства до держави. Але у перспективі таке твердження приховує в особі певну небезпеку.

Громадянське суспільство – живий інструмент для стримування влади, контролю за потенційними зловживаннями та порушеннями закону й винесення їх на публічний розгляд.

Активне громадянське суспільство, ймовірно, відіграє ще більш важливу роль для консолідації і підтримки демократії, ніж у період її становлення. Недостатній розвиток, на думку багатьох науковців, більш згубний для легітимності нових демократій, ніж навіть явна та поширена корупція, особливо за болісних економічних перетворень, коли численні групи людей зазнають скрути. На жаль, новим демократіям, які встановлюються після тривалих періодів деспотичного правління, бракує законних та бюрократичних засобів, щоб придушити корупцію в зародку. Без вільної, енергійної і сміливої преси громадянських угруповань, боротьби за інституційні реформи корупція буде процвітати.

По-друге, багате суспільне життя підтримує роль політичних партій стосовно стимуляції активної участі громадян у суспільному житті, підвищує політичну дієвість і освіту людей, тим самим сприяючи правильній оцінці ними своїх обов'язків та прав у демократичній спільноті. Для багатьох американців (лише половина їх брала участь у президентських виборах) це здається само собою зрозумілим. Але півтора століття тому добровільна участь громадян США у різного типу асоціаціях (крім державних) розглядалась як основа. Добровільні «асоціації можна розглядати як великі школи, куди вступали всі члени громади, аби вивчити загальну теорію об'єднань», як писав науковець [8].

Громадянське суспільство може, також, бути ареною для розвитку інших атрибутів демократії, таких, як толерантність, поміркованість, схильність до компромісів і повага до альтернативної точки зору. Ці якості та норми стають більш стабільними, коли підкріплені досвідом – а саме участь в організаціях громадянського суспільства вчить основам політичної пропаганди й полеміки. Наприклад, чимало громадянських організацій (скажімо «Conciencia» як мережа жіночих організацій, що виникли в Аргентині і поширилися в 14 країнах Латинської Америки) працюють безпосередньо в школах та серед дорослих громадян, щоб розвинути елементи демократичної культури через інтерактивні програми, які демонструють динаміку досягнення консенсусу в групі, можливість серйозних дебатів між опонентами і засобів, за допомогою яких люди можуть співпрацювати, вирішуючи проблеми їхніх власних громад.

Четвертий шлях, яким громадянське суспільство може служити демократії, - це створення каналів, інших, ніж політичні партії, для висловлення, аргументації і презентації інтересів. Ця функція особливо важлива для забезпечення традиційно дискримінованих груп – таких, як жінки, расові чи етнічні меншини, щодо доступу до влади, в чому їм завжди відмовляли у вищих ешелонах офіційної політики. Навіть, коли (як у Південній Америці) жінки відіграли – через різні рухи та організації – вирішальну роль у мобілізації мас у боротьбі проти авторитарних режимів, політики й урядовці після переходу до демократії поверталися, як правило, до старих звичаїв. А у Східній Європі є чимало ознак погіршення політичного і соціального статусу після утвердження в цих країнах демократичних засад. Тож тільки за допомогою політичного тиску можна досягти політичної та соціальної рівності, що поглибить якість, оперативність і законність демократії.

Громадянське суспільство забезпечує сильні основи демократії завдяки впливу на всі рівні управління державою, передусім на місцеві органи влади. Це дає змогу багатьом людям розвивати політичні навички та вміння. Утвердження засад громадянського суспільства – важлива умова демократизації всіх без винятку країн, у тому числі і посткомуністичних, і тих, що долають своє відставання.

По-п'яте високо плюралістичні і громадянські суспільства, особливо за умов розвиненої економіки, тяжіють до створення широкого кола інтересів, що можуть перетинатися і тим самим пом'якшувати розбіжності політичних конфліктів, викликаних тривалими регіональними, та етнічними розколами.

З поваленням комуністичних чи інших диктаторських режимів нові формації можуть утворювати сучасний тип громадянства, який виходить за межі історичних поділів і стримує відродження вузько націоналістичних імпульсів. Для захисту своїх інтересів, а вони різноманітні, індивідууми об'єднуються в різноманітні організації, що все більше спілкуються із різними типами людей. Ці складні взаємовідносини можуть значною мірою викликати толерантність до опонентів, збільшити готовність до компромісів.

Шоста функція демократичного громадянського суспільства – добір і підготовка нових політичних лідерів. У деяких випадках - це усвідомлена мета громадянських організацій. Фонд Евелію Б. Хав'єра на Філіппінах, наприклад, запропонував підготовчі програми на непартійній основі для місцевих і федеральних службовців та кандидатів на такі посади, наголошуючи не тільки на технічних та адміністративних навичках, а й на нормативних засадах підзвітності і прозорості. Частіше набір та тренінги є просто тривалим побічним результатом успішного функціонування організацій громадянського суспільства, оскільки їх лідери та активісти набувають відповідних досвіду і впевненості й, таким чином, отримують підготовку до державної служби чи партійної діяльності. Вони навчаються, як організувати і зацікавити людей, обговорити проблеми, зібрати та обрахувувати кошти, керувати бюджетами, обнародувати програми, вирішувати адміністративні питання, боротися за підтримку виборців, вести переговори, щодо укладення угод, розбудови коаліцій.

Водночас, робота активістів за дорученням виборців та боротьба за громадські інтереси дає змогу розширити коло їхніх політичних послідовників. Групи за інтересами, соціальні рухи і загалом громадська діяльність можуть, таким чином, підготувати, загартувати нових лідерів, зробити їх популярними більш ефективно, ніж це вдається самій партії. Це, передусім, стосується жінок, яким важче, ніж чоловікам, зробити політичну кар'єру. Саме залучення жінок дає змогу подолати кадровий застій у партіях, поживати і посилити демократичні засади в суспільстві, в утвердженні їх легітимності [6].

По-сьоме, чимало громадських організацій не зводять завдання побудови демократії до підготовки лідерів. Робота непартійних спостерігачів на виборах має надзвичайно велике значення для запобігання махінацій, утвердження довіри виборців, підтвердження законності волевиявлення. В деяких випадках (як на Філіппінах у 1986-му і в Панамі у 1989-му) вдалося забезпечити перемогу опозиції, незважаючи на махінації влади.

Ця функція дуже важлива для інших країн (Чилі, Нікарагуа, Болгарія, Замбія, ПАР), де перемогу здобули демократичні сили. І саме в результаті виборів.

Демократичні інститути й дослідницькі групи працюють у багатьох країнах над тим, як провести реформи виборчої системи, демократизувати політичні партії, змінити законодавчу владу, налагодити підзвітність уряду. І навіть після переходу до демократії групи боротьби за громадянські права продовжують відігравати важливу роль у проведенні юридичних і законодавчих реформ, утвердженні поваги держави до особистих свобод, прав меншин, поліпшенні роботи правоохоронних органів.

По-восьме, сильне громадянське суспільство активно розповсюджує інформацію, тим самим сприяючи громадянам в їхній боротьбі за захист своїх інтересів і цінностей. Хоча групи громадянського суспільства іноді можуть добиватись своїх цілей просто завдяки чисельності (страйки, мітинги, демонстрації), вони можуть бути дуже ефективними лише володіючи достатньою інформацією. На жаль, дуже часто, коли йдеться про політику національної безпеки або оборони, багатьом пересічним громадянам бракує найелементарніших знань (передусім, у країнах, що розвиваються). Вільна преса – єдиний засіб для ознайомлення загалу із численними новинами і альтернативними перспективами. Незалежні ЗМІ можуть також постачати громадянам отриману із труднощами інформацію про дії влади, причому ця інформація часто-густо не співпадає з тим, що влада розказує про себе [5, с. 17].

До речі, обнародування правдивої інформації є одним із найважливіших напрямків діяльності правозахисників організацій.

Розповсюдження нової інформації та ідей - істотний фактор для проведення економічних реформ у демократичних країнах. І це дев'ята функція, яку може виконувати громадянське суспільство. Заходи із економічної стабілізації мають проводитись за кризової ситуації виконавчою владою швидко, рішуче і цілеспрямовано, структурні економічні реформи (приватизація, торгово-економічна лібералізація) – більш прийнятно й далекосяжно (а для посткомуністичних країн – і реально). А це може бути забезпечено лише внаслідок інноваційно-технологічного розвитку в умовах повноцінних демократичних процесів [3].

Успішні економічні реформи потребують підтримки політичних коаліцій у суспільстві та парламенті. Такі коаліції не є спонтанними, їх треба сформувати. Проблема не стільки у масштабах, автономії чи ресурсах громадянського суспільства, скільки в тому, як вони розподілені за групами впливу. Старі, усталені групи впливу, що можуть програти в результаті реформ, в основному, об'єднані у таких структурах, як профспілки і товариства на підприємствах державного сектора, які пов'язують їх менеджерів або власників підприємств привілейованих галузей із босами правлячих партій. Ці групи можуть програти від економічної реформи, бо будуть закриті збиткові підприємства, зменшене державне втручання, а економіка буде відкрита для внутрішньої і міжнародної конкуренції. Новіші та більш роздроблені групи, які мають виграти від реформи (наприклад, фермери, малі і середні підприємці, споживачі), здебільшого слабо організовані і погано інформовані про те, які

вигоди повинна їм принести нова політика. В Азії, Латинській Америці та Східній Європі нові діячі громадянського суспільства – такі, як дослідники політекономії, працівники торгових палат, журналісти з економічних питань, телевізійні продюсери, починають долати інформаційні та організаційні бар'єри, спрямовуючи суспільство на підтримку реформ, нейтралізуючи опір їх противників.

І нарешті, десята функція громадянського суспільства, яка займає особливе місце. «Свобода об'єднань, як міркував Токвіль, може сколихнути суспільство на якийсь час... зрештою, зміцнити державу». Завдяки покращенню підзвітності, відповідальності, ефективності, а, отже, легітимності політичної системи потужне громадянське суспільство викликає у громадян повагу до держави, стимулюючи їх на позитивну участь у її розбудові. Зрештою, це збільшує можливості держави в управлінні, робить людей законслухняними. Додамо також, що багате суспільне життя більш корисне і необхідне, ніж численні вимоги до держави, воно примножує здатність людей поліпшувати своє благополуччя незалежно від держави. Активні зусилля громадян знімуть з порядку денного чимало, здавалось би, складних і не розв'язуваних проблем як на соціально-економічному, так і на національному рівнях.

Становлення громадянського суспільства в Україні здійснюється в умовах зовнішніх та внутрішніх викликів та загроз, що значно гальмує цей демократичний процес. У зв'язку з практичною і теоретичною складністю процесу зв'язків громадського суспільства в Україні необхідні нові наукові підходи до цієї проблематики, а також з надходження комплексних методів розкриття сутності взаємодії **політичної комунікації** та засобів і методів формування громадянського суспільства в посткризових умовах майбутнього розвитку.

Література:

1. Дабіжа В.В. Політичні комунікації: аспекти розвитку / Дабіжа В.В. // Науковий журнал. Політичний менеджмент. – 2012. – № 4-5. – С. 173-179.
2. Дабіжа В.В. Сучасний науковий дискурс щодо визначення поняття «політичні комунікації» / Дабіжа В.В., Кіслов Д.В. // Науковий журнал. Освіта регіону. – 2012. – № 3. – С. 146-154.
3. Інноваційно-технологічний розвиток України : стан, проблеми, стратегічні перспективи : Аналітичні матеріали до Парламентських слухань [« Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів»] / [Федулова Л.І., Бажал Ю.М., Шовкун І.А. та ін.]; за ред... Л.І. Федулової , Г.О. Андрощука. – К.: ДУ «Ін-т економіки та прогнозування НАНУ», 2009. – 196 с.
4. Иноземцев В.Л. Современное постиндустриальное общество / В.Л. Иноземцев. – М.: Логос, 2000. – 304 с.
5. Онопрієнко В. Імперативи глобального мережевого суспільства / В. Онопрієнко // Вісник НАН України. – 2007. - № 10. – С. 13-34.
6. Соколов В.Н. Власть. Политика. Массы / В.Н. Соколов, С.Е. Ханеев. – О.: Маяк, 2002. – с. 20.
7. Шевченко Г. Демократизація суспільства крізь призму синергетики / Г. Шевченко // Вісник НАНУ. – 2007. - № 4. – С. 53-55.
8. Denton R. E. Political Communication in America / Denton R. E., Woodward Y.C. – N. Y.: Polity, 1990. – 264 p.

Дабіжа В. В. Коммуникационная составляющая становления гражданского общества в условиях модернизации современной Украины

В статье рассматривается проблема развития, коммуникационной составляющей в условиях становления гражданского общества в Украине.

Ключевые слова: *коммуникации, политические коммуникации, информация, государство, гражданское общество, мировой социум.*

Dabizha V. The communication component of civil society formation in the modernization condition of nowadays Ukraine

Article deals with the problem of communication components in the formation of civil society in Ukraine.

Keywords: *communication, political communication, information, government, civil society, global society.*

УДК 321:340.125(477)

*Дмитренко Степан Петрович,
кандидат політичних наук, доцент кафедри
політології та державного управління НПУ імені М.П. Драгоманова*

ПРАГМАТИЗМ ЯК ІДЕОЛОГІЧНА ОРІЄНТАЦІЯ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПОЛІТИЦІ

Проаналізовані особливості прагматичного підходу до формування сучасних ідеологій. Розглянуті особливості ідеологічного виміру сучасної української політики

Ключові слова: *прагматизм, ідеологія, політика.*

Уперше термін «ідеологія» використав французький філософ Д. де Трасі 1803 року у роботі «Проект елементів ідеології», визначаючи ним науку про виникнення та функціонування ідей. Сучасна наука стверджує, що класичні ідеології виникли і сформувалися протягом останніх п'ятисот років. Найпоширенішими з них називають лібералізм (неолібералізм), консерватизм (неоконсерватизм), соціал-демократію, комунізм та фашизм. Останнім часом до них додають анархізм, анархо-синдикалізм, технократизм, екстремізм та інші новітні прояви доволі впливових ідеологічних рухів та ідей, які значною мірою зумовлюють сучасний розвиток людства.

Прагматизм, або, на думку його засновників, прагматичний метод до вивчення спочатку філософського, а потім соціального, політичного, економічного та ін., аспектів розвитку суспільства починає свій розвиток із другої половини ХІХ століття. Попри все розмаїття підходів до цього напрямку, прагматизм постає як ідеологічна установка згідно з якою проробляється певна проблема та висуваються шляхи її вирішення.

Теоретичну базу для дослідження прагматичного розуміння сучасних ідеологій започаткували: Р.Барт, Д.Белл, З.Бжезінський М.Вебер, Т.Парсонс, К.Мангейм, Г.Моргентау та ін. Значний науковий доробок у вивчення прагматичних засад функціонування класичних та сучасних ідеологічних моделей мають українські учені В.Андрущенко, О.Бабкіна, М.Головатий, В.Лісовий, М.Михальченко та ін.

Тож спираючись на ґрунтовну теоретичну базу у розробці зазначеної проблематики, мету статті автор бачить у спробі аналізу прагматичної складової у формуванні та функціонуванні ідеологічного виміру сучасної української політики.

Ідеологія (від грецьк. *idea* – поняття, ідея і *logos* – учення) – система переконань та ідей, поглядів на суспільство та його політичне життя, яка відображає ідеали, світогляд, інтереси, умонастрої людей, класів, соціальних верств, політичних партій та громадських рухів, а також охоплює цінності, нормативні й цільові схильності та способи їх досягнення [4, с. 319-320]. Наукове середовище у період розквіту ідеологій трактує їх як ідейну, загальнокультурну, ціннісну основу усіх революцій нової та новітньої доби; як систему символів і структур які виступають оформленою реакцією на соціальне напруження в суспільстві (за З.Фрейдом це і симптом і ліки від хвороб суспільства); і, зрештою, у середині ХХ століття у теоріях Д.Белла, З.Бжезінського та Ф.Фукуями, виникає думка про кінець ідеологій. На сьогодні: «Існує декілька сучасних концепцій ідеології зокрема: 1) «розширювана» (Т.Парсонс) – трактує ідеологію як систему цінностей конкретного

суспільства, яка виступає як універсальні орієнтації соціально-політичної діяльності; 2) «директивна» (марксизм) вважає ідеологію одним із різновидів наукового знання, який у системній формі науково обґрунтовує прагнення соціальних класів до політичної влади; 3) «культурологічна» (М.Вебер, К.Мангейм) яка вважає ідеологію важливим елементом не тільки політичної, а й загальної культури» [4, с. 320].

Видається, що таке розмаїття підходів до феномену ідеології у науковій літературі зумовлене скоріше різницею у теоретико-методологічних підходах до її пояснення, ніж незгодою у розумінні її основних рис. Саме тому український учений С. Гнатюк пропонує таке узагальнююче визначення для ідеології. Ідеологія – це одна з форм суспільної (вужче – політичної) свідомості, яка виступає як концептуально оформлена (і нерідко теоретично обґрунтована) система уявлень, оціночних суджень, ідей тощо, що відображає інтереси та світогляд людей, соціальних груп, партій, держави та інших суб'єктів політичного процесу [2, с. 123-124].

Прагматизм (від греч. прагма – справа, дія) – філософська течія, яка виникла наприкінці ХІХ ст. у США. Основні ідеї цього напрямку сформулював Ч. Пірс. Подальшого розвитку прагматична теоретична модель здобула у роботах У. Джемса, Дж. Дьюї, та ін. У філософському вимірі прагматизм від початку свого виникнення відмовився від ряду засадничих ідей попереднього філософського знання. З точки зору його adeptів необхідно було провести «реконструкцію філософії» яка полягала у тому, що остання мала стати не роздумом про основи буття і пізнання, а загальним методом вирішення тих проблем, які постають перед людьми в різних життєвих ситуаціях. У своїй лекції «Що таке прагматизм?» У. Джеймс пояснює суть свого вчення так: «Як вдало висловився молодий італійський прагматист Папіні, він розташований посеред наших теорій як коридор у готелі. Численна кількість номерів виходить у цей коридор. В одній кімнаті ви знайдете людину, яка пише атеїстичний трактат, у якійсь іншій людина молиться на колінах про подання віри і сили, у третій – хімік досліджує властивості тіл, у четвертій – обдумується якась схема ідеалістичної метафізики, у п'ятій доводиться неможливість метафізики. Але коридор належить усім, усі повинні користуватись ним якщо хочуть мати зручний шлях щоб виходити і заходити до своїх кімнат» [1].

У цьому контексті, в своїй версії прагматизму Дж. Дьюї, ставлячи завдання вдосконалення та реконструкції соціального досвіду і досвіду взагалі намагався вирішити питання про способи такої реконструкції за допомогою прагматичного методу. Він передбачає такі етапи: передусім необхідно встановити специфіку проблемної ситуації; потім необхідно висунути гіпотезу або план її рішення; після цього необхідно теоретично простежити усі можливі наслідки пропонованого рішення, а далі настає період його реалізації і експериментальної перевірки. Жодне рішення не повинне виходити з якихось заздалегідь прийнятих рецептів і перетворюватися на догму, навпаки, воно повинне визначатися та коригуватися специфікою ситуації.

З погляду сьогодення політичний прагматизм – це теорія про доцільну діяльність людини, важливими принципами якої є: справа, потреба у практичних діях, матеріальний інтерес, вирішальна роль волі у здійсненні політичного курсу [5, с. 616]. Серед головних позитивних характеристик політичного прагматизму сучасні дослідники відзначають необхідність шукати та втілювати оптимальні шляхи вирішення поточних та стратегічних політичних завдань; опиратися на обґрунтовані, зважені, збалансовані рішення, дотримуватися базових засад демократичних цінностей з урахуванням національних особливостей політичного життя суспільства та ін. У своїй теорії прагматизму та політичного реалізму Г.Моргентау пояснює цю позитивну сутність сучасного прагматичного підходу об'єктивним вибором між набором моральних принципів відірваних від політичної реальності та іншим набором принципів, вироблених у відповідності з реальністю та на основі конкретних обставин та часу.

Такі погляди мають підтримку у багатьох adeptів прагматичного підходу до конструювання та втілення ефективних ідеологічних моделей. У рамках культурологічної концепції існує думка про ідеологію як про несправжню, теоретично «зконструйовану» реальність. К. Мангейм вважав, що ідеологія це викривлене відображення соціальної дійсності, яке відображає інтереси певних груп і класів, які прагнуть зберегти існуючий порядок. У роботі «Міфологія» яка вийшла ще у 1957 р., Р. Барт пропонує об'єднати міф і ідеологію, називаючи останню введенням до історичної практики певної міфічної конструкції, яка відповідає чи відображає реальні соціальні інтереси. Таким чином для розуміння та пояснення реальності використовують «не реальність» яка і визначає проекцію розвитку конкретного суспільства.

У цьому зв'язку цікавим є підхід до розвитку ідеологічних моделей у сучасному світі висловлений російським ученим та політиком Є.Примаковим на міжнародній конференції «Росія у світі сили XXI сторіччя». На його думку, загально усталені ідеї, образи, уявлення про ту чи іншу сучасну державу впливають на її міжнародну та внутрішню політику не менше ніж гроші, зброя чи економічні або фіскальні можливості тих держав. Є.Примаков пропонує до дискусії три принципи: по-перше – неправильно вважати, що після закінчення холодної війни, політика (як внутрішня так і зовнішня) не зазнає впливу ідеології. Змінились тільки характер і форма такого впливу, але він сам нікуди не подівся; по-друге – лібералізм, консерватизм і соціалізм зберігаються як три найбільш значущі ідеології. Однак, у сьгоднішніх умовах вони зазнають значних впливів політичних компромісів, ідеологічних зближень і союзів, залишаючись при цьому однією із підвалин політичного життя будь-якої держави; по-третє – унаслідок вищезазначених процесів політики чи політичні групи які асоціюють себе з певною ідеологією, далеко не завжди розуміють та відображають її зміст. Проте це не означає необхідності відмежовувати ідеологічні моделі. Розвиток сучасних комунікацій, тісна інформаційна, економічна, культурна інтеграція робить це неможливим і не потрібним, адже наслідком сучасного розвитку може стати ще тісніше зближення або взаємопроникнення ідеологічних пріоритетів. Для вирішення цієї проблеми Є.Примаков пропонує класичний прагматичний підхід – шукати оптимальні форми взаємодії та взаємодоповнення вже існуючих ідеологічних моделей.

Отже, ідеологія не існує поза політичною практикою та управлінням суспільством. У своєму істинному сенсі вона не може бути не прагматичною, оскільки є інтегративним феноменом раціонального, інтелектуального, теоретично обґрунтованого, і, разом з тим, ірраціонального, емоційного, вольового аспектів політики та суспільного життя. У сучасних політичних реаліях вона надає політиці ціннісний зміст, спрямовує її до вибору мети, пропонує рамки та способи реалізації цієї мети. Ідеологія об'єднує людей у певні ідеологічні, соціальні, політичні групи, які виступають важливою силою у внутрішній, а іноді і зовнішній політиці. Таким чином ідеологія є одним із визначальних компонентів в організації державного устрою та суспільного життя. Її прагматизм полягає у тому, що ідеологічна установка згідно з якою проробляється проблема та висуваються шляхи її вирішення повинна пропонуватись тільки у відповідності до реальних потреб суспільства. Успіх класичних ідеологій – лібералізму, консерватизму чи сучасної соціал-демократії полягає у їх прагматичному, зрозумілому та реально досяжному суспільством способі і рівні життя.

Наприкінці минулого століття, під впливом складних процесів зламу старої державної, економічної структури, ідеологічна складова вітчизняного політичного простору була серйозно дискредитована, а її завдання та зміст часто трактувались як маніпулятивні схеми для збереження чи отримання влади політичними елітами. Відтоді в Україні цей напрямок соціокультурної, світоглядної, ціннісної та практично-партійної діяльності розвивався спонтанно, часто на потребу конкретної політичної ситуації, а тому без необхідної глибокої інтелектуальної розробленості. Український дослідник В. Лісовий зазначає: «Ідеології призначені об'єднувати людей у суспільства, суспільні верстви і т.д. але це призводить до того, що певні інтереси, особливості світорозуміння, ілюзії та упередження

тих спільнот, в які ідеологія об'єднує людей, неминуче визначають і зміст самої ідеології. Тобто ідеології дивляться на світ тільки своїми власними очима, і будь-який інший погляд їм здається неприйнятним і хибним» [3, с. 60-61].

Чи не тому ідеологічна палітра сучасної України різнобарвна та представлена низкою ідеологічних моделей замкнених у рамках партійних програм. На тлі апатичного ставлення більшості українців до основних ідеологічних моделей, їх практична реалізація не обов'язкова як для носіїв цих ідеологій так і для виборців, які підтримали політичну силу, а відтак – певну ідеологічну модель. Як наслідок, в Україні немає жодної ідеологічної формули, яка б мала загальнонаціональне консолідуюче чи мобілізуюче значення. Багато українських дослідників називають це політичною анемією – проміжною фазою суспільного розвитку, коли старі цінності, моделі соціальної поведінки, ідеологічні настанови вже дискредитовані, а нові, або неактуальні, або ще не сформульовані, або не відповідають суспільним запитам.

Ці процеси відбуваються на тлі кризових явищ у загальнокультурному, моральному та ціннісному вимірах українського суспільства. Спираючись на дослідження українські учених пропонуємо виділити серед них:

- фактичну відсутність моральних авторитетів (як серед представників влади, так і серед найближчого оточення чи соціального середовища загалом);
- дефіцит горизонтальних зв'язків у суспільстві, соціальної солідарності, взаємна недовіра, замикання на «своєму» професійному чи соціальному рівні (родина, колеги, сусіди);
- високий рівень відчуженості між владою та суспільством, і, як наслідок, низький рівень довіри та скептичне ставлення до влади у цілому та до конкретних державних службовців як на місцевому, так і на регіональному та загальнодержавному рівнях. У цих умовах побутова мораль залишається чи не єдиним значущим соціальним стрижнем, який витримує впливи щодо девальвації свого змісту та завдань.

Зберегли свою значущість і значні патерналістські настрої минулого, які у сучасних умовах трансформувались в обов'язкові соціальні обіцянки та гарантії у всіх партійних програмах, виборчих гаслах, політичних обіцянках. Паралельно із цим, активно пропагуються ідеали постмодерних суспільств, західного способу життя, ліберальних моделей розвитку суспільства та функціонування економічного середовища. Активно формуються і ідеологеми національно-патріотичного змісту. Однак, не зважаючи на їх важливість в українському ідеологічному спектрі, на думку автора і до сьогодні вони не є повністю сформованими, конкретизований набір їх елементів відсутній, чітких змістовних наповнень вони не мають ні на політичному, ні на електоральному, ні на інтелектуальному рівні. У політичній площині помітні тільки деякі їх елементи, як видається найпростіші, зрозумілі для гасел чи влучних визначень та такі, що не потребують значного інтелектуального наповнення.

Багато українських учених пояснюють суть ідеології прагматизму у започаткованому ще М. Драгомановим баченні цього процесу через збереження традиційних цінностей народу, захисті його історії, родини, власності. У найзагальнішому плані будь-яка загальнонаціональна (чи партійна, авт.) ідеологія має містити вичерпні, структурно прості і по можливості привабливі для всіх членів суспільства відповіді на низку фундаментальних питань національного буття, серед яких найважливішими видаються такі:

- фіксація витоків, місця та ролі нації у глобальній історичній ретроспективі, а звідси – у сьогоденному світі;
- обґрунтування загальносуспільної стратегії розвитку і вектора поступу, створення привабливого для громадян образу лінії минуле – майбутнє;
- легітимація політико-правового устрою, держави, владних інститутів, обґрунтування їхнього права на керування суспільством й зовнішню репрезентацію нації;

- визначення та легітимація духовно-етичного та ідейно-орієнтаційного простору в якому має відбуватися політичний процес та повсякденний суспільний дискурс;
- узгодження загальнонаціональних цінностей та інтересів із загальнолюдськими, з одного боку, із цінностями та інтересами соціальних та етнічних груп суспільства – із іншого;
- визначення і пропаганда предметів соціальної гордості, до яких насамперед потрібно віднести: а) історичні події, впливи та розвій культур та цивілізацій, чи навпаки, їх наслідування; б) пантеон видатних (загальнонаціонального та світового масштабу) постатей – українців/вихідців з України/не українців, які працювали в українському лоні; в) наукові та культурні надбання, пам'ятки та цінності, впливи на інших, сьогоденний потенціал, можливості дальшого розвитку; г) ексклюзивні економічні напрями, виробы, високі технології тощо; е) спортивні досягнення [2, с. 150].

Тож у підсумку, можемо відзначити, що на сьогодні український ідеологічний вимір політики не має ознак справжнього прагматичного поступу. В українській ідеологічній площині ще не сформовані усі три рівні реалізації політико-ідеологічних моделей. На теоретико-концептуальному рівні, де мають формуватися головні положення які розкривають найбільш значущі інтереси і ідеали соціальних спільнот, нації і держави у цілому, немає узгодженої, повністю сформованої, інтелектуально наповненої, і, найголовніше, адекватної політичним, соціальним світоглядним та ін., сподіванням конкретних соціальних спільнот та суспільства загалом ідеологічної моделі. Ця проблема існує як на рівні партійних ідеологій так і на рівні загальнонаціональної ідеології.

На програмно-політичному рівні, де розробляються програми, маніфести, гасла що складають ідейно-політичну основу для прийняття політичних рішень, орієнтації та стимулювання принаймні політичної поведінки громадян, діє принцип – «хапай усіх», який спонукає до створення програмно-політичних та агітаційних продуктів, які підходять будь-кому і тільки на виборчий період, оскільки у між виборчий час суспільної вимоги на реалізацію ідеологічних завдань нема.

На практичному рівні, де визначається ступінь засвоєння громадянами мети та принципів ідеології та її характер у різних формах політичної діяльності, панує вже згадувана анемія у сприйнятті ідеологічних пропозицій на тлі практичної відсутності не просто привабливої, а інтелектуально спроможної та суспільно прийнятної ідеологічної моделі.

Таким чином, формування прагматичних ідеологічних моделей, які сформуують консолідовану мету розвитку суспільства та держави на загальнонаціональному рівні та запропонують шляхи її реалізації у програмно-партійній площині – залишається нагальним завданням інтелектуального, політичного та суспільного середовища України.

Література:

1. Джемс У. Что такое прагматизм [Електронний ресурс] / Джейс У. – Режим доступу: <http://www.philosophy.ru/library/james/pragma.html>
2. Здіорук С.І. Гуманітарна політика Української держави в новітній період. / С.І.Здіорук. [Монографія]. – К.: НІСД, 2006. – 403с.
3. Лісовий В. Культура – ідеологія – політика / В. Лісовий. – К. 1997. – 352 с.
4. Пахарев А. Ідеологія / А. Пахарев // Політологічний словник: [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / за ред. М.Ф. Головатого, О.В. Антонюка]. – К.: МАУП, 2005. – 792 с.
5. Чиждова О. Прагматизм політичний / О. Чиждова // Політологічний словник: [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / за ред. М. Ф. Головатого, О. В. Антонюка]. – К.: МАУП, 2005. – 792 с.

Дмитренко С. П. Прагматизм как идеологическая ориентация в современной украинской политике

Проанализированы особенности прагматического подхода к формированию современных идеологий. Рассмотрены особенности идеологического спектра современной украинской политики.

Ключевые слова: прагматизм, идеология, политика.

Dmytrenko S. Pragmatism as an ideological orientation of the modern Ukrainian politics

Author has analyzed peculiarities of pragmatic approach to the modern ideologies. Some peculiarities of ideology of modern Ukrainian politics have been examined.

Keywords: pragmatism, ideology, politics.

УДК 321.02.(=144.16):164.032

Кубрак Олена Вікторівна,

аспірантка кафедри політичних наук НПУ імені М. П. Драгоманова

ЄВРОПЕЙСЬКІ ПОЛІТИЧНІ ЦІННОСТІ: СТАН І ДИНАМІКА УТВЕРДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

Здійснено аналіз політичних цінностей Європейського союзу та джерело їх походження, а також визначено притаманність європейських цінностей українському суспільству.

Ключові слова: європейські політичні цінності, євроінтеграція, самовизначення, демократія, свобода слова.

Не зважаючи на те, що євроінтеграційний курс в Україні супроводжується складнощами в соціально-політичному та економічному житті, законодавче поле української держави останні кілька років формувалось за європейським вектором зовнішньої політики.

Підтвердженням цього слугує одна із засад Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» (від 01.07.2010 р.), в якій ідеться про «забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі» [1].

Однак, незважаючи на те, що орієнтація на входження в Європейський Союз визначена законодавчо й підтримується значною частиною українського суспільства, трансформація усіх сфер його життя згідно з цінностями європейської спільноти відбувається вкрай повільно. За цих умов коли українська держава і українське суспільство вкрай потребують корінної трансформації власного соціально-політичного життя надзвичайно актуально постає проблема осмислення сутності та змісту стандартів європейської співдружності, механізмів їх запровадження у життя є доконечною потребою.

Українські науковці досліджують широке коло напрямків євроінтеграційного поступу України: політичні, економічні, безпекові та інші переваги; зміст і механізми політичних перетворень у контексті демократизації влади, розвитку громадянського суспільства; інформаційної, соціальної політики, культури, освіти і науки та їх законодавчого забезпечення; соціального діалогу і взаємодії держави з громадськістю; регіонального управління та місцевого самоврядування, адаптації державної служби, підготовки і перепідготовки державно-управлінських кадрів тощо (Є. Головаха, В. Луговий, В.Малиновський, Т. Мотренко, М. Пірен, Н. Протасова, І. Розпутенко, Г. Ситник, Ю. Сурмін, С. Телешун, С. Хаджирадева, С. Чукут, Ю. Шаров, М. Шульга та інші) [3].

Мета цієї статті – проаналізувати сутність і зміст загальноєвропейських політичних цінностей, що забезпечуються міжнародним правом і є основою партнерства з Українською державою, а також стан і динаміку їх утвердження в Україні.

Членство у європейській спільноті безпосередньо пов'язано із внутрішньою політикою держави, а отже її потенційний учасник має відповідати низці стандартів, які є індикаторами колективної ідентичності країн-членів Союзу і вважаються «критеріями європейськості». В основу стандартів життєдіяльності та взаємодії країн європейської співдружності покладено гуманістичну традицію мислення, що породила ідею людської гідності, морального самовизначення особистості і як наслідок – прав людини [5, с.132]. Стандартами європейської спільноти, що зафіксовані у спільних цінностях Ради Європи і в Копенгагенських критеріях для країн ЄС визнано людські права, фундаментальні свободи, справедливість, солідарність, демократію, законність, мир, повагу до інших, рівні можливості для розвитку, рівність сприяння, екологічну безпеку та персональну відповідальність. Ці засадничі цінності облаштування суспільного життя задають «систему координат» демократичного суспільства, створюють його морально-політичний простір. Вони виступають у трьох площинах: як суспільна норма, право і критерій оцінювання [7, с. 70].

Немає нічого дивного в тому, що фундаментальні документи Європейського союзу посилаються на перелік цінностей: дійсно, всі конституції або багатосторонні договори є кристалізацією істотних цінностей політичної спільноти, яку вони хочуть утворити та керувати нею. Якщо цінності являють собою якості або принципи, що вважаються гідними для існування в суспільстві – колективні ідеали – тоді буде логічно надати нормативний характер фундаментальним принципам для здійснення спільного життя.

У дійсності, пафос, що надається цінностям, з'явився недавно. Так, у Римському договорі 1957 року згадувалося тільки «збереження миру і свободи». І тільки в *Єдиному європейському акті* 1986 року держави заявляли про «рішення разом сприяти демократії, ґрунтуючись на правах людини». В 2000 році ми присутні при вирішальному повороті, коли Європейська рада публікує політичну декларацію, *Хартію Європейського Союзу з прав людини*, яка заявляє в преамбулі, що «*народи Європи, встановлюючи між собою все більш тісний союз, вирішили будувати мирне майбутнє, засноване на загальних цінностях*» [8, с. 364/8].

Мало хто усвідомлює, що бажання заснувати Європу на цінностях народилося з парадокса: європейський проект було окрилено концепцією держави, започаткованої в епоху Просвітництва, що є державою-проектом. Йому потрібні тексти, що закладають основи, тексти програмні, орієнтовані на майбутнє. З іншого боку, простий суспільний договір здається недостатнім. Звичайно, була епоха, коли можна було заснувати цілий соціальний лад на божественному законі, але в нашому безбожному та релятивістському суспільстві треба було знайти що-небудь інше.

Основою творення європейського простору могла би бути сама по собі європейська ідентичність. Але лінгвістична розмаїтість та розмитість кордонів у Європі є причиною того, що європейська ідентичність залишається *не-зрозуміло-чим* і *майже нічим*, їй важко дати визначення як такої. Ця «загальна ідентичність» являє собою скоріше переплетення із близьких, але різних ідентичностей усередині простору, де рухаються товари, люди й ідеї. Вона також сприймається зовсім по-різному залежно від перспектив одночасно культурних, географічних, економічних, символічних або навіть ідеологічних. Античні греки без сумніву зіштовхувалися з подібними утрудненнями, але, принаймні, їхні діалекти були ближче між собою, ніж мови сучасної Європи.

Отже, недоліки при визначенні ідентичності, які є однією з центральних характеристик європейського проекту, спонукали авторів фундаментальних документів Євросоюзу поміняти підхід, піднявши роль, що віддається *цінностям*: ці цінності стають джерелом і узаконюванням проекту. Цінності, як засіб організації політичної установи, стають, отже, обґрунтуванням і кінцевою метою цієї установи. Ми можемо краще оцінити значимість цих цінностей, названих «європейськими», коли розуміємо, що вони стали

метою будівництва ідентичності. Іншими словами, цінності призначені для будівництва європейської ідентичності, а не для протилежного [2].

Тепер, доречно було б розглянути які цінності є ключовими Європейськими, та проаналізувати, чи притаманні вони нашому суспільству, чи це ті цінності, які нам треба для себе ще сформувати.

У статті 2 проекту Конституції 2005 року була сформульована їхня сутність: «Союз заснований на цінностях поваги людського достоїнства, свободи, демократії, рівності, правової держави, а також дотримання прав людини. Це цінності загальні для країн-членів співтовариства, яке характеризується плюралізмом, терпимістю, справедливістю, солідарністю та відсутністю дискримінації» [4].

Отож, тут мова йде про соціальні, навіть політичні цінності. У новому тексті Конституції 2007 року, стаття 2 проголошує те ж саме із двома додаваннями: «права людей, що належать до меншин» і «рівність між жінками й чоловіками», дві програмні цінності для питань сучасного суспільства в рамках розширеної Європи.

У просторовому плані, замість географічного розмежування, преамбула проекту Конституції 2005 року описувала Європу як *привілейований простір людської надії*, тобто абстрактний простір, що ці цінності нібито характеризують більше, ніж інші. Я цитую: «Усвідомлюючи, що Європа є континентом, який несе цивілізацію; що його жителі, які приходили послідовними хвилями з перших років існування людства, послідовно розвивали там цінності, що затверджують гуманізм: рівність людей, свобода, повага до розуму».

З погляду історика, цей аргумент здається вагомим, при одному уточненні, що Європа не має монополії на ці цінності.

З іншого боку, стаття 1 - абзац 1 проекту договору Конституції передбачав, що «Союз є відкритим для всіх європейських держав, які поважають його цінності і які беруть на себе зобов'язання їм спільно сприяти».

Договір про Європейський союз у своїй версії 2009 року заявляє у свою чергу:

«Керуючись культурною, релігійною й гуманістичною спадщиною Європи, з якого розвилися загальні цінності, що становлять нерушимі та невід'ємні права людської особистості, так само як свобода, демократія, рівність і правова Держава» [2].

Стаття 7 також заявляє, що «Союз розвиває із країнами-сусідами привілейовані відносини для створення простору благополуччя та добросусідства, заснованого на цінностях Євросоюзу» [4].

Тобто, немає чіткого визначення фізичної географії континенту та її історії, є розмежування простору формальним приєднанням до цінностей. Іншими словами: Європа закінчується там, де закінчується визнання її власних принципів.

Ми бачимо, навпроти, як у цій новій версії договору, завдяки термінам *релігійний* та *гуманістичний*, з'являються дві фундаментальні течії європейської культури: з однієї сторони спадщина великого монотеїзму (західне й східне християнство, іудаїзм, а також іслам), засновані на існуванні Бога; з іншої, спадщина духу Просвітництва, що ставить людину в центр світу, і яке ми традиційно пов'язуємо з самим гуманізмом і з класичною грецькою культурою. Значимість Просвітництва була ясно виражена творцями цих документів. Тим часом вони сильно сперечалися, щоб визначити, включати або не включати релігійне в перелік цінностей Євросоюзу. *Хартія прав людини* задовольнилася сім років тому терміном *духовний*. Отож сьогодні вони вирішили надати йому повне право громадянства. Факт розвитку цього визнання в офіційній мові пояснюється також вступом східноєвропейських країн таких, як Польща, де прихильність до християнської традиції залишається дуже живою. Між рядків виявляємо розбіжність XIX століття між традицією й сучасністю та неясний спогад про старі історичні розколи між заходом і сходом, північчю і півднем.

Як результат, бажаючи примирити цінності з часто суперечливими кінцевими цілями, діалектичному зусиллю «гуманістичного синтезу» європейського проекту бракує, головним

чином, ясності й простоти. Факт відсутності однорідного й оригінального викладу, а також ясної ієрархії цих цінностей – за винятком миру, що з повним правом піднімається над іншими, – може бути оцінений як сила, тобто продукт відкриття духу й прагматизму його авторів і їхніх здатностей виробляти компроміси між протилежними тенденціями. Певно треба буде почекати кілька років, щоб зміст прояснився, і щоб програма європейських цінностей знайшла, нарешті, більш зрозуміле формулювання.

Викладене вище, обумовлює той факт, що дехто з українських політиків взагалі закидає Європі відсутність тих таки цінностей. Справа в тому, що європейські цінності це не просто слова чи орієнтири, вони закладені в угодах, закарбовані в законодавстві. Але однорідності в цінностях немає. Є різниця між східною і західною частиною Європи, між північною і південною. Але спільним є одне: цінності Європейського Союзу настільки глибоко вплетені в життя суспільства в усіх його сферах, і є настільки апріорними, що часто сприймаються самим європейцями не як цінності, а як реалії повсякденного життя.

Що ж, незаперечним є той факт, що цінності не виникають самі по собі, а формуються в процесі історичного розвитку держави та суспільства. Тут доречно розглянути, які цінності були притаманні українському суспільству ще кілька десятиліть років тому. СРСР мав дуже могутню машину ідеологічного виховання, адже ця ідеологія вирощувала в людях ті цінності, які були потрібні наступникам великого Леніна. Радянського Союзу вже немає майже більше 20-ти років, але є Україна, розподілена навпіл. І цей поділ походить зовсім не від місця течії Дніпра, він не зовсім залежить від «кольорів», які стали такими модними сьогодні. Цей поділ полягає в ідеології людей: старе та нове, молодь та похилі люди, врешті-решт, українці та ті, що більшу частину життя прожили в могутній радянській державі. І якби не казали: «Україна в нас одна!», ми кажемо: «України в нас нема!». Є васал, в обличчі кожного громадянина нашої держави, який слугує або Росії або Європі. І лише зовсім невеличка купка людей, які дійсно розуміють своє українське походження.

Цілком очевидно, що Україна опинилася поміж двох материків. Сьогодні ця держава чужа серед своїх та зовсім не рідна серед чужих. Демократизація України набагато більша за російську, білоруську або ж таджикську, але ми зовсім не демократичні з погляду польської або ж угорської державності. В пошук виходу із ситуації достатньо неоднозначний: ми не маємо права нехтувати досвідом та історією наших батьків, а разом з тим, не можемо раптом стати іншими.

Проблема цінностей є однією з найважливіших та дискусійних проблем. Сьогодні держава трансформується від суспільного ладу, що має елементи авторитаризму до соціально-орієнтованого суспільства з прозорою демократією. Йде зміна кількох ціннісних систем, які були надбані нашими пращурами за багаторічну історію та формується нова система, яка передбачає чітку орієнтацію на європейську шкалу цінностей, на значні ціннісні досягнення українського народу, на моральне оздоровлення суспільства, зростання значення культури громадянського суспільства. Прозорий контроль за державою з боку громадянського суспільства може забезпечити оздоровлення держави та державного управління, позбавлення від такого важкого тягаря нації – корупційних проявів. Важливим є той факт, що в сучасній українській державі потрібні зміни в акцентах виховання людини. Нині слід формувати не стільки сентиментального патріота, скільки дієвого громадянина, який любить свою Батьківщину й бере активну участь у модернізації суспільства і держави.

Варто розглянути дві ключові цінності, які за своєю суттю є європейськими, але в українському суспільстві ще перебувають на етапі становлення. Мова йтиме про свободу слова і національну ідентичність.

Поняттєвий складник концепту «свобода слова» свідчить про наявність у його структурі таких основних смислів: демократична свобода, право публічно висловлюватися, вільного поширення інформації, можливості одержувати, зберігати та використовувати інформацію, наявність каналів та способів поширення інформації, наявність певних обмежень у поширенні інформації, неприпустимість цензури [6, с. 7]. Отож, поняття

«свобода думки» включає в себе: можливість вільного міркування про різні суб'єкти, об'єкти, явища життя, відносини та інше, яке відбувається на підставі уявлень та переконань людини, її освіти, психологічного стану та середовища, в якому вона живе.

Право на свободу думки і слова історично виникло як інструмент забезпечення інформованості і підтримання високого рівня компетентності державних органів влади. Ліберальні мислителі, починаючи з Ж.Ж. Руссо, відмічали важливість навчання культурі свободи слова. З культурної точки зору, свобода слова наближається до незалежного розвитку власних уявлень людини, самостійного формулювання нею власних цілей і переконань. Люди повинні не лише мати свободу суджень, але й використовувати її для зваженого вибору. Особливо це стосується політичних діячів, які формують подальшу стратегію розвитку держави і як законодавці повинні володіти не лише культурою слова, але й думки, яка має бути сформована свідомістю людини.

Свободу слова слід відрізнити від уседозволеності, яка своє ідеологічне обґрунтування отримала у філософії анархізму. Ознакою уседозволеності є відсутність у соціальній свідомості пріоритету національних інтересів. Таке суспільство не захищено від деструктивних комунікативних впливів. У результаті воно управляється ззовні, що виражається у відсутності самостійної політики. При цьому комунікативна залежність є результатом економічної та політичної залежності.

Друга найважливіша цінність європейців – розуміння кожним громадянином своєї державності та національності. Виникаючи за певних суспільно-історичних умов людська ідентичність утверджується і змінюється разом із утвердженням і змінами суспільних відносин. Відповідно, утверджується чи змінюється характер соціальних (у тому числі й соціально-політичних) процесів, щільно пов'язаний зі станом людської ідентичності та її природою. Тому можна сказати, що суспільство має історію, у контексті якої виникають специфічні ідентичності, і цю історію створюють люди, наділені специфічними ідентичностями.

В Україні ще значна частина населення дуже тісно асоціює себе зі східним братнім народом, хоч і народились на теренах вже незалежної України. Я – українець! Це для переважної більшості сьогодні не звучить гордо. Мандруючи Польщею, проїжджаючи маленькими містечками, майже на кожному будинку можна помітити біло-червоний прапор, невеличкий, але він є. І це був звичайний робочий тиждень. Наші західні сусіди радіють від усвідомлення своєї належності до польської нації, чого не скажеш про нам.

Роблячи висновки, варто зазначити, що достатньо поглянути на карту, щоб зрозуміти, що Україна – європейська держава. Але європейськість - це не питання географії, а питання цінностей. І сама Європа визначала свої цінності спираючись на досвід і вікові історичні традиції. Українська держава має не менш, вражаючи історію, досвід державного будівництва та організації населення в боротьбі за свої права й території. Беззаперечним є той факт, що цінності, які для себе визначила Європа є притаманними й українському суспільству, а питання визначення. Прийняття і утвердження даних цінностей в свідомості українських громадян, питання найближчого часу.

Література:

1. Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» // Офіційний вісник України від 30. 07. 2010. – 2010. – № 55.

2. Гервас С. Європейські цінності: між ідеалом, дискурсом і реальністю [Електронний ресурс]. – Rethinking democracy – kiev club/ Гервас С. Європейські цінності: між ідеалом, дискурсом і реальністю. – Режим доступу: <http://rethinkingdemocracy.org.ua /themes/ Ghervas.html>

3. Державне управління в умовах інтеграції України в Європейський Союз: матер. наук.-пр. конф. / За заг. ред. В. І. Лугового, В. М. Князева. – К.: УАДУ, 2002. – 392 с.

4. Договір про заснування Європейської Спільноти (консолідована версія станом на 1 січня 2005 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_017.

5. Политическая и экономическая этика / [пер. с нем. С. Курбатовой, К Костюка]. – Москва: ФАИР-ПРЕСС, 2001. – 368 с.

6. Печончик Т. І. Концепт «свобода слова» та його вербалізація в сучасному українському мас-медійному дискурсі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Печончик Т. І. – К., 2010. – 20 с.

7. Рудакевич, М. Європейські етичні й політичні цінності як орієнтири трансформаційних процесів в Україні [Текст] / М. Рудакевич // Мандрівець. – 2010. – N 5. – С. 70-74.

8. Charter of Fundamental Rights of the EU // Official Journal of the European Communities [Електронний ресурс]. – Official Journal of the European Communities – 2000. – С.364/8 – Режим доступу : http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf

Кубрак Е. В. Европейские политические ценности: состояние и динамика утверждения в Украине

Осуществлен анализ политических ценностей Европейского союза и источник их происхождения, а также определены присущие европейским ценностям украинскому обществу.

Ключевые слова: европейские политические ценности, евроинтеграция, самоопределение, демократия, свобода слова.

Kubrak O. European political values: state and dynamics of adoption in Ukraine

The analysis of the political values of the European Union and the source of their origin, and definition of appropriation European values to Ukrainian society.

Keywords: European political values, European integration, self-determination, democracy, freedom of speech.

УДК 321.6/.8

*Лавериненко Ганна Андріївна,
аспірантка Донецького національного університету*

**РЕТРАДИЦІОНАЛІЗАЦІЯ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ:
ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ**

Автором характеризується проблема трансформації політичної системи України та пошуку найбільш оптимальних шляхів її розвитку. На зміну демократичним процесам пропонується впровадження тенденцій ретрадиціоналізації. Серед політичних інститутів вищої державної влади виокремлюється інститут президента України, його значимість, як ключова традиційна ознака процесу ретрадиціоналізації. На основі аналізу зазначених процесів, автором робиться оцінка результатів діяльності політичних інститутів та пропонуються рекомендації щодо подальших дій.

Ключові слова: трансформація, ретрадиціоналізація, політичні інститути, інститут президента.

Постійні системні політичні перетворення змінили уявлення про можливі напрямки трансформації і показали необхідність ретельного аналізу становлення політичних систем окремих країн, а також виділення загальних і особливих рис.

Політичні процеси, що розвивалися після розпаду СРСР в нових незалежних державах, поставили перед дослідниками ряд проблем. Насамперед, треба було зрозуміти і

пояснити причини наступних явищ:

- існування суттєвих відмінностей в пострадянських трансформаціях від східноєвропейських і між собою, незважаючи на їх тривале перебування в складі СРСР;
- нездатність завершити процес переходу від колишнього режиму до консолідованої демократії;
- збільшення відмінностей між політичними системами держав СНД;
- розпад самого пострадянського простору на ряд менш масштабних політичних, військових, економічних союзів і утворень.

В Україні, як в пострадянській державі, також відбуваються трансформаційні процеси. До того ж, в силу її геополітичного положення і зацікавленості сусідніх держав у зближенні і збільшенні контролю над нею, перетворення політичної системи України є безперервним і тривалим процесом. У світлі вищезазначеного постійно існує необхідність у виявленні певних закономірностей і інституціоналізації даного процесу. В цьому і полягає актуальність даного дослідження.

Вивченням трансформаційних процесів у державах пострадянського простору займаються передусім вчені з країн СНД. А.Г. Глінчікова, О.Д. Куценко, Л.І. Левітін, Е.Х. Халілов, Є.І. Головаха, Ю.П. Бокарев та ін. досліджують перетворення політичних систем держав на основі ретроспективного аналізу [1, с. 56]. Вони, вказуючи на недоліки процесів, що відбуваються, виступають з критикою способів і методів трансформації політичних систем пострадянських держав і займаються пошуком оптимальних рішень виходу з ситуації, що склалася.

Враховуючи вищенаведене, метою статті є аналіз теоретичних і практичних аспектів тенденцій ретрадиціоналізації політичної системи України.

За останній час дослідження трансформаційних процесів на пострадянському просторі пройшли шлях від спроб розглянути їх в рамках транзитологічної концепції і оцінити їх з нормативно-онтологічної точки зору, представляючи політичний розвиток як «нормальний» шлях до демократії, яка сприймалася як якась «кінцева точка» переходу, або як «той, що відхиляється» від неї, до спроб виробити нову методологію для аналізу власне цих процесів, яка не страждає таким телеологізмом [2, с. 39].

Більш того, останнім часом виникає необхідність виявити основні тенденції взаємин інститутів вищої державної влади через формальні і неформальні правила, визначити основні принципи роботи і важелі впливу. В даному контексті все більш потребують розгляду процедурні теорії демократії, які допомагають виявляти та характеризувати причинно-наслідковий зв'язок збільшення або зменшення повноважень якого-небудь з інститутів, а також визначати принципи та наслідки його реформування.

На початку трансформаційного шляху в Україні особлива увага приділялась моделі переходу до демократії, створеній Д. Растоу [4, с. 12], в якій період транзиції розбивається на три етапи:

- підготовча фаза, у якій відбувається поляризація інтересів;
- фаза прийняття рішень - зводиться до вироблення згоди щодо основних правил політичної гри і політичної поведінки;
- фаза звикання, в ході якої відбувається адаптація до цінностей демократії та їх зміцнення.

Оскільки дана модель з'явилася однією з перших і представляла собою ідеальний варіант переходу до демократії, то згодом вона була знехтувана, тому що в невідповідному до змін середовищі вона призвела до деформацій, які погіршили і без того тяжку обстановку в країні.

Наступна модель, запропонована Ф. Шміттером [7, с. 21], яку він назвав «нав'язаним переходом», найбільшого поширення набула в пострадянських державах, а саме в Україні, де процес демократизації призвів до конфронтації еліт. Але вона також не увінчалася успіхом.

Внаслідок багатьох скоєних помилок і непрацездатності на пострадянському просторі

жодної з запропонованих моделей демократизації, в Україні почали проявлятися зворотні процеси, а саме ретрадиціоналізації.

Ретрадиціоналізація – це соціальний процес, сутністю якого є повернення до старих традицій, які поступово видозмінюють або витісняють раніше проголошені демократичні принципи [6, с. 17].

Взаємодія політичних інститутів у державотворчому процесі України завжди мала конфронтаційний характер, оскільки кожен з них намагався збільшити обсяг своїх повноважень за рахунок іншого. Ще з давніх часів для української держави була характерна міцна особова влада, яка концентрувалася в руках правителя і зберігалася за рахунок його особистісних якостей. З часом дана традиція зберігалася і до того ж підкріплювалася правовими нормами. Саме тому в незалежній Україні інститут президента займає ключове місце серед інших політичних інститутів вищої державної влади.

Відповідно до тенденцій сучасного розвитку, що характеризуються взаємопроникненням, взаємодією гілок влади, новими уявленнями про єдність державних інститутів, в контексті процесів ретрадиціоналізації постає питання щодо місця глави держави в системі поділу влади, оскільки, як зазначалося, саме сильна особова (президентська) влада є ключовою традиційною ознакою функціонування української держави. Від характерних ознак та діяльності цього політичного інституту найчастіше залежить напрямок та рівень розвитку держави.

Обсяг повноважень президента є похідним від існуючої системи правління, кожна з яких відтворює різні варіації. Найбільшим динамізмом відрізняється «змішана», яка характерна для України, оскільки вона уявляє собою різні комбінації набору елементів основних систем.

В умовах парламентських республік президентська влада фактично зведена до нуля, хоча й виконує важливі державні повноваження. Лише в екстраординарних випадках, наприклад, в ситуації урядової кризи, втраті партійної підтримки в парламенті вона виступає як реальна влада.

У президентській республіці виконавча влада президента трансформується у виконавчо-розпорядницьку. Тут він не просто виконує закони, а й здійснює величезну адміністративну роботу, керує різними сторонами громадського життя за допомогою підлеглому йому державного апарату [6, с.19].

Але в Україні президент не тільки виконавець, головний адміністратор, керівник виконавчо-розпорядницької діяльності, він бере активну участь у законотворчості, маючи по конституції право видавати акти із силою закону.

Саме тому у напівпрезидентській республіці якість президентської влади певною мірою змінюється. Президент ніби постає над гілками влади, «виноситься за рамки». Його виконавчо-розпорядницька діяльність, здійснювана як безпосередньо, так і через уряд, доповнюється, а іноді й витісняється арбітражною. Він починає відігравати координуючу роль стосовно інститутів державної влади, її галузей, а іноді й стосовно суспільства в цілому. Глава держави більш активно, ніж у президентській республіці, де він іноді не має навіть права законодавчої ініціативи залучається до законотворчості [5, с. 20].

У державах перехідного періоду, в тому числі і в Україні, з їх специфічними умовами складається своєрідна президентська влада, яка все більше «відгалужується» як особливий різновид державної влади та набуває традиційних ознак. Водночас зростає її розмаїтість, створюються нові державні форми, у тому числі змішаного й гібридного характеру, виникають нові державні інститути.

Більшість конституцій країн СНД визначають президента як фігуру, що має велике символічне значення («уособлення єдності нації») всередині країни і поза її межами, покликана гарантувати дотримання конституції й контролювати діяльність інших органів влади. На практиці глава держави за допомогою контролю й впливу постає в якості такого лідера, який координує діяльність провладної сили у законодавчому органі, уряді,

регіональних адміністрацій тощо. Опозиційна діяльність у даному випадку дуже слабка, оскільки не завжди присутній єдиний харизматичний лідер, не консолідована і представлена досить різнорідними політичними силами та угрупованнями.

Майже за всі роки незалежності у політичній системі України президент був не просто винесений за рамки поділу влади, але впливав на формування й діяльність всіх державних органів. Його повноваження були надзвичайно широкими й стосувалися всіх напрямків організації й здійснення державної влади, що давало підстави стверджувати про чітке оформлення нової гілки влади - президентської, котра виконувала б гарантійну, арбітражно-інтегративну й контрольну функції. Внаслідок цього можна говорити про розгортання тенденцій ретрадиціоналізації, в умовах яких Україна впродовж всього часу тяготіла до сильної президентської влади, яка почасти характеризувалася як «суперпрезидентська» і традиційна для українського державотворчого процесу [3].

Зміст парадигми «суперпрезидентства» полягає в юридичному і фактичному зосередженні всіх важелів державної влади в руках президента та підконтрольних йому інституцій. Принцип поділу гілок влади зберігається, але президент прямо чи опосередковано здатен впливати на кожну з них. Повноваження президента передбачають право розпуску парламенту, впровадження надзвичайного стану, видання указів і декретів, які потребують затвердження парламентом, проте в більшості випадків він має значну підтримку у вигляді провладної більшості. Проте дана парадигма має і ряд недоліків, які заважають ефективному функціонуванню держави. А саме, для такої республіки характерна фактична відсутність конституційних механізмів усунення президента зі своєї посади, адже тут немає властивої для «класичного» президенціалізму системи стримувань і противаг – «сильного» парламенту та незалежного суду. Президент почасти тяготіє до одноособової влади без усіляких обмежень. Саме тому в зазначеному вище вигляді дана парадигма не була застосована в сучасній Україні, проте тенденції до зміцнення президентської влади були присутні [6, с. 6].

В Україні інститут президента в більшості випадків займав ключове місце в системі розподілу влади. Він підносився над ними, тим самим здійснював контроль і вплив. У процесі його створення в основу був покладений російський тип. Але оскільки в чистому вигляді він не міг ефективно функціонувати на вітчизняних теренах, то був видозмінений з урахуванням ментальних та історичних особливостей. Але пошук оптимальної форми правління продовжується, вона кілька разів видозмінювалася за попередні роки незалежності з корективами в повноваженнях інституту президента. Однак у кожному випадку необхідно констатувати той факт, що незалежно від форми правління й особистості глави держави, кожний з володарів цієї посади прагнув збільшити свої повноваження за допомогою неформального контролю й впливу над іншими інститутами.

За п'ятнадцять років незалежності інститут президента України по відношенню до інших політичних інститутів вищої державної влади був досить міцним і займав привілейоване положення. Однак у зв'язку зі змінами в Конституції 2004 року ситуація дещо змінилася.

У часи президентства В. Ющенка його формальні повноваження були звужені, оскільки набула чинності Конституційна реформа 2004 року. А отже відповідний інститут став швидше номінальним і не міг здійснювати значний вплив на інші органи держави. Опозиція своєю чергою сильнішала. Її чисельність збільшувалася, рейтинг зростав. Парламент не функціонував через постійну його блокаду. Ситуація, яка склалася в країні, призвела до політичної кризи й дизфункції політичних інститутів. Інститут президента був ізольований від державно-політичного життя. Як наслідок, авторитет глави держави був зведений до нуля, що позначилося на виборах 2010 року, на яких він набрав незначну кількість голосів (його рейтинг знизився в десять разів) [3].

З самого початку президентства В. Януковича було здійснене повернення до Конституції 1996 року, що дозволило йому відновити широке коло повноважень і фактично

очолити головний орган держави. Президент зайняв верховне місце в політичній системі з можливістю контролю діяльності інших органів вищої державної влади. Почала проявлятися злагоджена робота з урядом і фракціями. Політика глави держави стала пріоритетною. Загалом за часів президентства В. Януковича почали проявлятися тенденції ретрадиціоналізації, особливо через функціонування інституту, який він очолює, оскільки його діяльність почала ототожнюватися з міцною владою, яка здатна ефективно розбудовувати країну. Однак події на майдані дали збій у налагодженому статичному функціонуванні політичної системи. Ситуація вийшла з-під контролю органів вищої державної влади. Протистояння між опозиційними силами та владою загострилося. За для залагодження конфлікту сторони звернулися за допомогою до представників іноземних держав. У результаті перемовин були підписані певні домовленості, проте згодом опозиційні сили знехтували деякими положеннями, а президент відсторонився від повноважень.

Сьогодні опозиція прийшла до влади та переформувала основні політичні інститути вищої державної влади. Однак не була виконана головна умова майдану – вони не наповнилися новим змістом. Місце президента, внаслідок оголошення позачергових виборів, і досі залишається вакантним. І хоча після повернення до Конституції 2004 року він втратив більшість своїх повноважень, проте боротьба не згасає, до того ж з'являються нові осередки конфліктів вже в середині самої опозиції. Тим самим підкреслюється значимість цього інституту навіть за умов парламентсько-президентської республіки, його історична важливість для України, а отже знову ж таки простежуються тенденції ретрадиціоналізації. До того ж можна виокремити ще декілька тенденцій. Послаблення конфронтації між політичними інститутами за рахунок проведення Конституційної реформи було здійснене за для збільшення повноважень ВРУ, перевибори до якої не були проголошені, таким чином учорашня опозиція сконцентрувала всю владу у своїх руках. Кардинальних змін у системі не відбулося. Влада і опозиція, як і раніше, помінялися місцями, а «обличчя» залишилися незмінними. І найголовніше, що сьогодні, як і всі попередні роки незалежності, народ залишився непочутим та відстороненим від прийняття державних рішень.

Підсумовуючи вищезазначене, проведений аналіз свідчить про те, що Україна й досі шукає оптимальний варіант для ефективного розвитку держави. Як свідчить досвід, за будь-якої влади та форми державного устрою саме тенденції ретрадиціоналізації політичної системи України займають пріоритетне положення в країні.

Україна й досі перебуває на етапі трансформації, і головним її завданням є визначення остаточного політичного курсу. Як зазначалося раніше, інститут президента за всі роки незалежності визнається традиційним та ключовим у політичній системі держави, однак він також вимагає перетворень. І хоча ще не проведені вибори президента та навіть не оголошений список кандидатів на цю посаду, можна зробити припущення, що від кандидатури переможця буде залежати майбутнє Конституційної реформи, його повноважень та взагалі перспективи подальшого розвитку та існування держави (існують прецеденти в історії українського державотворення).

Але в будь-якому випадку, визначальними напрямками його діяльності мають постати:

- домінування конструктивної співпраці з іншими інститутами політичної влади, передусім парламентом та урядом;
- впровадження цивілізованих методів пошуку компромісів і демократичного розв'язання тих чи інших політичних проблем суспільного розвитку;
- виконання президентом ролі інтеграційного суспільно-владного інституту щодо забезпечення умов соціально-політичної злагоди;
- досягнення законодавчого закріплення базових принципів і юридичного унормування розподілу повноважень між політичними центрами, полюсами здійснення державної влади, та владою в регіонах.

Таким чином, тенденції ретрадиціоналізації політичної системи України, які продовжують поширюватися за часів незалежності та набирають оберти, підкреслюють

залежність державотворчих процесів від історичних традицій. Двадцятирічний досвід демонструє необхідність детального вивчення традиційних цінностей, особливостей взаємовідносин політичних інститутів та, як результат, функціонування політичної системи загалом. Демократичні тенденції, які були провідними протягом багатьох років, не дали якісного поштовху до змін та відійшли на другий план, оскільки нововведення, які розбудовуються у непідготовленому середовищі та суперечать традиціям розвитку української держави, не дають жаданого ефекту. Необхідно, враховуючи власний досвід та історичні традиції, власноруч розбудувати політичну систему зсередини. Тільки за таких умов Україна успішно пройде етап трансформації й стане стабільною розвинутою державою.

Література:

1. Глинчикова А. Г. Демократическая модернизация и национальная культура / А. Г. Глинчикова // Полис, 2010. – № 6. – С. 54-67.
2. Паин Э. А. Многокультурная модернизация: эволюция теоретических взглядов / Э. А. Паин // Исторические науки и современность, 2009. – № 6. – С. 37-54.
3. Радухин Ю. От Кравчука до Януковича: феодальный транзит [Электронный ресурс] / Ю. Радухин. – 13.12.2011. – 13:23. – Режим доступа: <http://hvylya.org/analytics/politics/ot-kravchuka-do-janukovicha-feodalnyj-tranzit.html>.
4. Растоу Д.А. Переходы к демократии: попытка динамической модели / Д. А. Растоу // Полис, 1996. – №5. – С. 5-15.
5. Сурков В. Ю. Национализация будущего. Параграфы про суверенную демократию / В. Ю. Сурков // Журнал «Эксперт». – 2006. – № 43 (537) – С. 20.
6. Федотова В. Г. Неклассические модернизации и альтернативы модернизационной теории / В. Г. Федотова // Вопросы философии, 2011. – № 12. – С. 3-21.
7. Шмиттер Ф. Процесс демократического транзита и консолидации демократии / Ф. Шмиттер // Полис, 1999. – №3. – С. 18-23.

Лавриненко А. А. Ретрадиционализация политической системы Украины: теоретические и практические аспекты

Автором характеризується проблема трансформації політичної системи України і пошука найбільш оптимальних шляхів її розвитку. На смену демократичним процесам пропонується впровадження тенденцій ретрадиціоналізації. Серед політичних інститутів вищої державної влади виділяється інститут президента України, його значимість, як ключової традиційної ознаки процесу ретрадиціоналізації. На основі аналізу вказаних процесів, автором робиться оцінка результатів діяльності політичних інститутів і пропонується рекомендації щодо подальших дій.

Ключевые слова: *трансформация, ретрадиционализация, политические институты, институт президента.*

Lavrynenko G. Retraditionalization of Ukrainian political system: theoretical and practical aspects

The author describes the problem of transformation of the political system of Ukraine and the search of the best ways of its development. Introduction of retraditionalization trends is proposed on the place of democratic processes. The institution of the President of Ukraine, its relevance as a key traditional feature of the retraditionalization, is allocated among the political institutions of the highest state power. Based on the analysis of these processes, the author assesses the activity of political institutions and makes recommendations for future action.

Key words: *transformation, retraditionalization, political institutions, the institution of the President.*

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПАРТІЙНИХ СИСТЕМ У ПОСТРАДЯНСЬКИХ КРАЇНАХ

У статті розглянуто зміни партійних систем у пострадянських країнах протягом 1992–2012 років. Проаналізовано основні методологічні підходи щодо вивчення змін партійних систем. З'ясовано, що більшість партійних систем у пострадянських країнах зазнають перманентних змін і не є стабільними.

Ключові слова: типи партійних систем, зміни партійних систем, ефективна кількість партій, пострадянські країни.

Після розпаду Радянського Союзу, на початку 90-х років ХХ ст., спостерігається процес суспільних трансформацій та змін у політичних системах країн пострадянського простору. У перші роки незалежності формат порядку денного визначив основні інституційні зміни у пострадянських країнах. Більшість країн заявили про свій намір рухатися в напрямку до консолідованої демократії, ринкової економіки та багатопартійної системи. Решта країн зазнали значних обмежень у спробі демократичних перетворень.

Успішними прикладами становлення та розвитку партійних систем у порівнянні з пострадянськими країнами є посткомуністичні країни Центрально-Східної Європи та Прибалтики. Незважаючи на те, що науковий інтерес до політичних партій та партійних систем у пострадянських країнах не слабшає, існують певні методологічні проблеми щодо концептуального пояснення змін партійних систем у цих країнах [4, с. 85]. Більшість досліджень використовують теоретичний інструментарій який не завжди відповідає вимогам до порівняльного аналізу партійних систем, які спостерігають у політичних реаліях пострадянських країн [5; 15]. Тому постає ряд важливих питань. Яких змін зазнали партійні системи у пострадянських країнах? Чи простежуються тенденції у трансформаційних процесах партійних систем пострадянських країн? Таким чином, ми зосереджуємо свою увагу на описі та напрямку змін партійних систем у пострадянських країнах.

Метою дослідження є визначення основних змін яких зазнали партійні системи у пострадянських країнах за роки незалежності. Для цього потрібно розв'язати такі завдання: по-перше, проаналізувати основні теоретико-методологічні підходи щодо вивчення партійних систем; по-друге, виокремити теоретико-методологічний підхід до вивчення змін партійних систем у пострадянських країнах; по-третє, з'ясувати основні зміни партійних систем у пострадянських країнах. Ми аналізуємо зміни партійних систем у 15 пострадянських країнах за роки незалежності. Виключенням є вибори у країнах з мажоритарною виборчою системою. Хронологічні рамки дослідження охоплюють період від встановлення перших демократичних виборів (1992) до сучасного етапу функціонування партійних систем (2012). Враховуючи широкий спектр впливу різних інститутів на тип партійної системи, як незалежних змінних, ми не зможемо розглянути їх у даному дослідженні, однак більш детально розглянемо залежну змінну – зміна партійної системи.

Розвиток знань про партійні системи відбувався паралельно з розвитком порівняльних досліджень. Тому перша типологія партійних систем, розроблена М. Дюверже, була складена на основі спостережень за обмеженою кількістю країн. В основу типології покладений кількісний критерій із простим підрахунком партій, які конкурують між собою [1, с. 112]. Протягом 1960-х і 1970-х років простежувались суттєві концептуальні зміни у типології партійних систем. Дослідники розробили більш складні типології, включаючи нові критерії класифікації. Це було пов'язано, по-перше, з розвитком порівняльних досліджень, які почали включати все більше країн, а, по-друге, партійні системи зазнали досить суттєвих змін, залишаючи все менше випадків двопартійних систем [3, с. 95]. Тому, перший із основних

підходів до вивчення партійних систем вказує на те, що кількість партій та їхні абсолютні значення є фундаментальним критерієм розрізнення партійних систем.

Спроби класифікації партійних систем пішли на спад у 1980-х і на початку 1990-х років. По-перше, партологи зосередили свою увагу на моделях вивчення змін партійних систем, по-друге, у порівняльних дослідженнях, основна увага зосереджувалась на вивченні впливу виборчої системи на партійну систему [3, с. 98]. Поряд з цим, третя хвиля демократизації збільшила кількість країн, які компаративісти змогли включити до порівняльних досліджень. Кількість партій, що брали участь у виборах, частіше потрапляли до законодавчих органів розвинутих демократичних країн. Такі зміни спонукали вчених розвивати інструментарій вивчення партійних систем. Таким чином, другий підхід розглядає партійну систему, як спосіб взаємодії партій у боротьбі за владу. У межах цього підходу зміна партійної системи є не стільки похідною від ідеологічної або організаційної трансформації самих партій, скільки наслідком перетворень, які відбуваються у структурі політичного простору [8, с. 133; 10, с. 78].

Дж. Сарторі стверджував, що повинно існувати чітке правило підрахунку партій. Наприклад, якщо ми рахуємо кількість «істотних» партій, то підраховуємо їхні відносні значення, а не абсолютні [14, с. 121-122]. Методологічну проблему, певною мірою, вирішили М. Лааско і Р. Таагепера, ввівши в науковий обіг поняття ефективна кількість партій (*effective number of parties*), для вимірювання кількості «істотних» партій [9, с. 12-13]. Індекс ефективної кількості партій вказує на кількість партій, їх відносну вагу і є широко застосовуваним методом для розрізнення двопартійних, дві з половиною та багатопартійних систем у порівняльних дослідженнях.

М. Лааско і Р. Таагепера, запропонували індекс ефективної кількості партій, який вдало пояснював фрагментацію партійних систем, і на сьогоднішній день залишається найбільш використовуваним показником. Однак у сучасному світі існує велика кількість партійних систем із домінуючою партією і, за таких умов, використання індексу ефективної кількості партій дає некоректні результати [12, с. 1383–1385; 16, с. 79]. Підрахунок індексу ефективної кількості партій вважають некоректним, коли одна партія отримала більше ніж 50% мандатів і, відповідно, домінує над рештою партій. Тому, Р. Таагепера, увів додатковий індекс, – LC (індекс найбільших компонент), який вираховується як обернена частка найбільшої партії [17, с. 285]. Якщо цей індекс нижчий 2,00, тоді певна партія домінує в партійній системі, оскільки частка її місць більша ніж 50%. Разом з тим, індекс ефективної кількості партій нівелює ключові особливості партійних систем в категорії взаємодії партій між собою.

Новий індекс ефективної кількості партій (N_p), запропонований Г. Голосовим, перевірений на прикладі партійних систем світу, краще вимірює ефективну кількість партій у високо фрагментованих і найменш фрагментованих партійних системах, виконуючи необхідні властивості для індексу такого роду [2, с. 26-27]. Індекс ефективної кількості партій Г. Голосова вираховується за формулою (1.1):

$$N_p = \sum_1^x \frac{1}{1 + (s_1^2 / s_i) - s_i}, \quad (1.1)$$

де s_1 – частка місць найбільшої партії, а s_i – частка місць i -партії у законодавчому органі [7, с. 12].

На основі моделі трикутника Нагаями [18], ефективної кількості партій (N_p) та відносного розміру партій, Г. Голосов запропонував новий метод – двовимірне графічне зображення типів партійних систем (рис. 1.1).

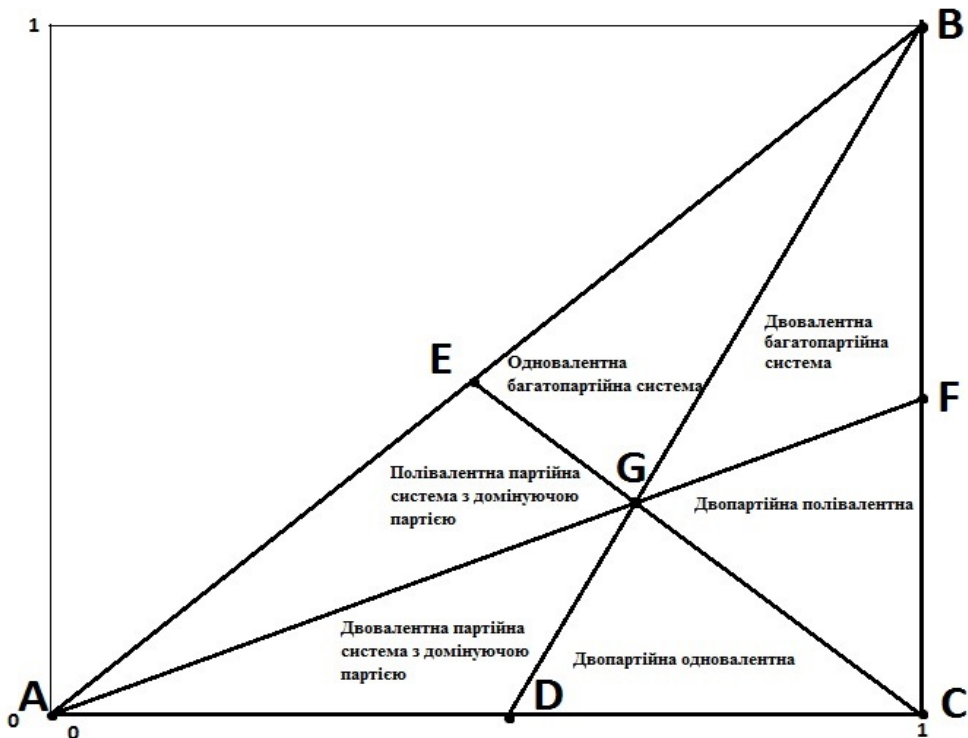

Рис. 1.1. Візуалізація типології партійних систем Г. Голосова (relative-size triangle – RST) [6].

Г. Голосов графічно зображує трикутник та ділить його на шість рівних сегментів, кожен з яких теоретично відображає певний тип партійних систем. Вісь абсцис та вісь ординат є окремими зваженими індексами [6, с. 546], які відображають співвідношення частки місць між партіями. Вершини трикутника ілюструють традиційну потрійну класифікацію партійних систем М. Дюверже. Тоді як кожен із сегментів трикутника класифікує партійні системи на: двопартійну одновалентну (AGD) і полівалентну (FGC), двовалентну партійну систему з домінуючою партією (AGD), полівалентну партійну систему з домінуючою партією (AGE), одновалентну (EGB) і двовалентну багатопартійну систему (BGF). Таким чином, Г. Голосов зумів поділити партійну систему з домінуючою партією на підтипи. Тоді як, до цього, партійні системи з домінуючою партією і багатьма відносно маленькими партіями потрапляли в категорію багатопартійних систем [6, с. 549–550].

Вершина трикутника А є прикладом однопартійної системи, де усі місця в законодавчому органі отримала одна партія. Вершина С свідчить про двопартійну систему, оскільки тільки дві партії отримали рівну кількість місць. Вершина В вказує на багатопартійну систему, де існує більше ніж дві партії з однаковою часткою місць у парламенті. Структура діаграми передбачає наявність «розмитих» зон. Тобто, точки які розташовані близько до вершин трикутника нівелюють відмінність між підтипами партійних систем [6].

Третій підхід розглядає партійну систему не стільки як систему зв'язків окремих партій між собою, а як систему зв'язків з їхніми виборцями. Такий підхід базується на тому, що зміна партійної системи є похідною від зміни виборчої поведінки [11, с. 54]. У такому випадку проявом інституціоналізації партійної системи буде здатність політичних партій отримувати регулярну підтримку виборців.

Спробуємо поглянути на трансформацію партійних систем у пострадянських країнах крізь призму другого підходу. Методологічною основою дослідження є двовимірний метод класифікації партійних систем Г. Голосова, науковий інструментарій якого відкриває значні можливості для вивчення змін та розвитку партійних систем у посткомуністичних країнах. Разом з тим, використання індексу ефективної кількості партій не є достатньою умовою для

аналізу змін партійних систем, а тому вимагає застосування додаткового інструментарію (RST).

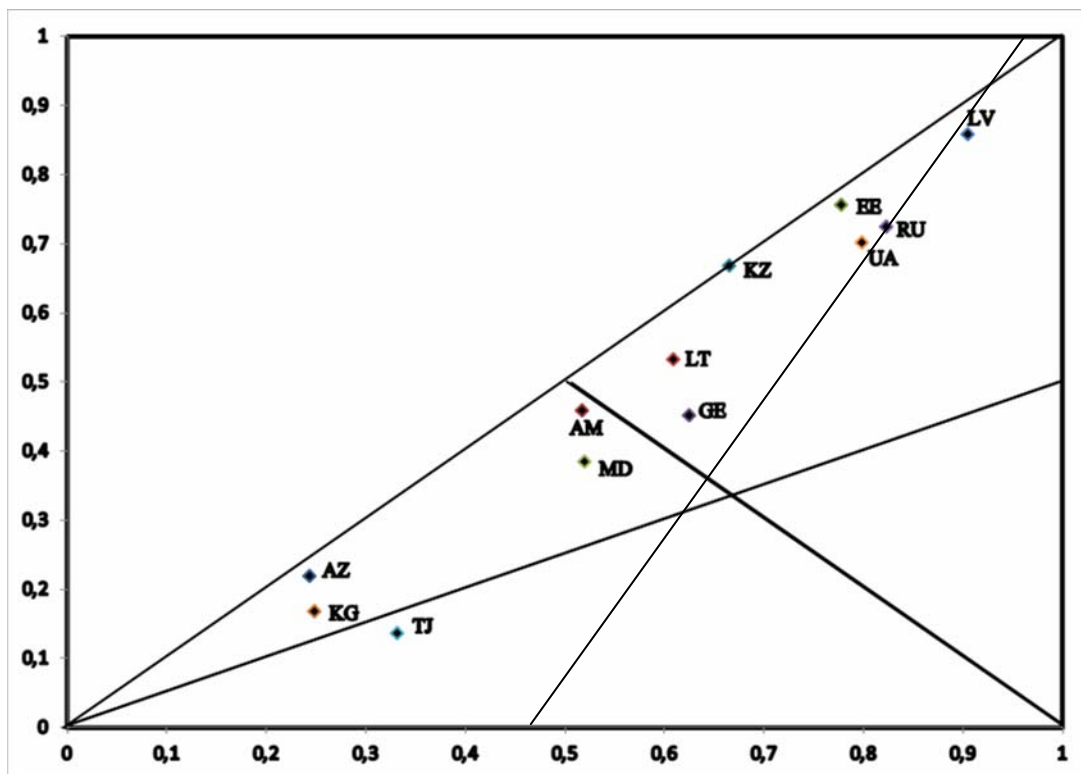

Рис. 1.2. Зміни партійних систем у пострадянських країнах (1992–2002)*

*Країни позначені абрєвіатурами: АМ – Вірменія; АЗ – Азербайджан; ЕЕ – Естонія; GE – Грузія; KG – Киргизстан; KZ – Казахстан; LT – Литва; LV – Латвія; MD – Молдова; RU – Росія; TJ – Таджикистан; UA – Україна.

Для визначення основних змін партійних систем у пострадянських країнах було проаналізовано результати 60 виборів, до законодавчих органів влади, за пропорційною основою протягом 1992–2012 років. Щоб з'ясувати наявність змін партійних систем у пострадянських країнах ми поділили хронологічні рамки дослідження на дві частини: 1992–2002 (рис. 1.2) та 2003–2012 (рис. 1.3) роки. Для кожної країни, за певний період часу, було обраховано середнє значення коефіцієнтів координат.

Більшість країн, у перші роки незалежності, вибудовували багатопартійну систему (Естонія, Грузія, Казахстан, Литва, Латвія, Росія та Україна). Поряд з тим, ряд країн інституційно обмежували розвиток багатопартійної системи. Протягом 1992–2002 років простежувалась полівалентна партійна система з домінуючою партією (Вірменія, Азербайджан, Киргизстан, Молдова) та двовалентна партійна система з домінуючою партією (Таджикистан).

Протягом наступного періоду часу (2003–2012) простежуються суттєві зміни партійних систем у пострадянських країнах. Тільки три країни не зазнали змін партійних систем. Литва і Латвія залишились у категорії одновалентної багатопартійної системи, а Молдова у полівалентній партійній системі з домінуючою партією. Партійна система України та Естонії хоча і належить до багатопартійної, але зазнала змін в межах цієї категорії з одновалентної до двовалентної багатопартійної системи.

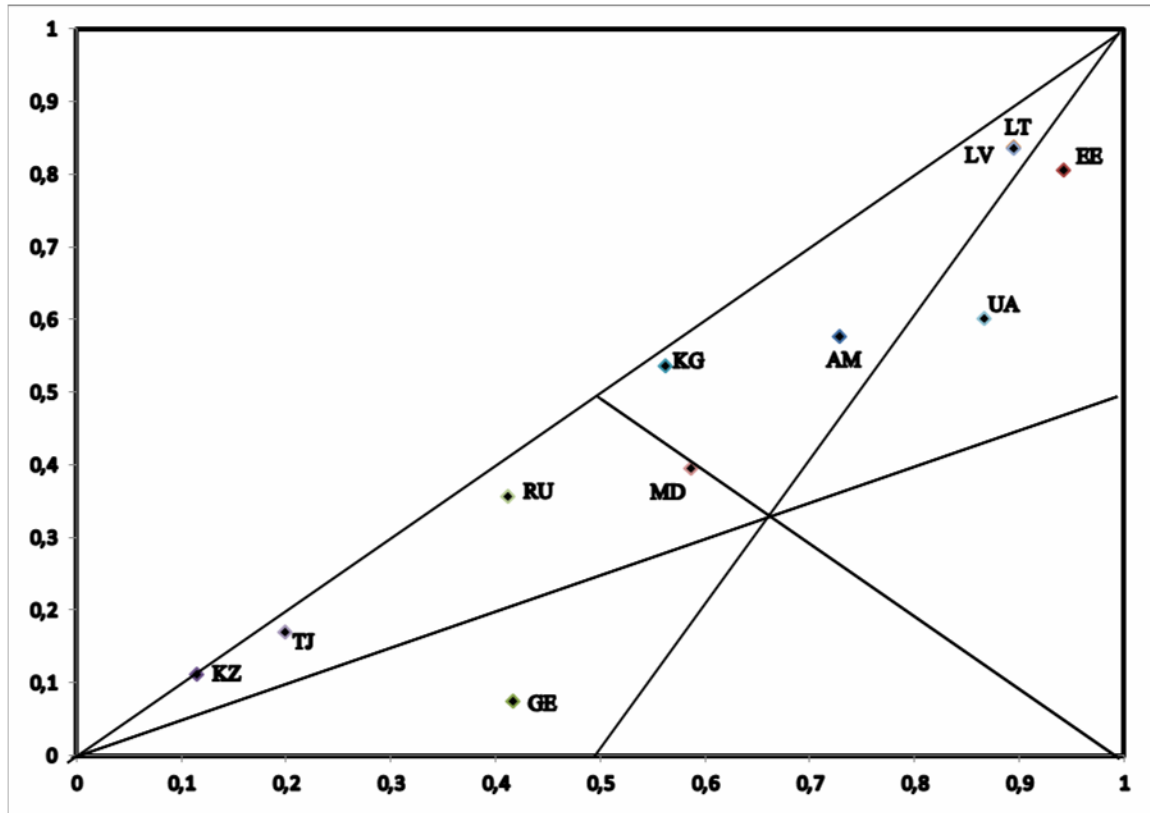

Рис. 1.3. Зміни партійних систем у пострадянських країнах (2003–2012)*

*Країни позначені абрєвіатурами: AM – Вірменія; EE – Естонія; GE – Грузія; KG – Киргизстан; KZ – Казахстан; LT – Литва; LV – Латвія; MD – Молдова; RU – Росія; TJ – Таджикистан; UA – Україна.

Три країни перейшли з категорії багатопартійної до партійної системи з домінуючою партією. Партійна система Казахстану та Росії зазнала змін з одновалентної багатопартійної до полівалентної партійної системи з домінуючою партією. Грузія перейшла з одновалентної багатопартійної до двовалентної партійної системи з домінуючою партією. Протягом досліджуваного періоду часу відбулись суттєві зміни партійних систем з полівалентної партійної системи з домінуючою партією до одновалентної багатопартійної (Киргизстан та Вірменія). Партійна система Таджикистану зазнала змін тільки у межах категорії партійної системи з домінуючою партією: з двовалентної до полівалентної партійної системи з домінуючою партією.

Найпростішим методом порівняння змін партійних систем є ступінь фракційності (Rae index [13]). Обрахувавши індекс фракційності, для перших та останніх виборів у пострадянських країнах, ми з'ясували що між цими змінними не існує зв'язку (рис. 1.4). Тобто, коефіцієнт кореляції Пірсона незначущий і нульову гіпотезу про відсутність зв'язку приймаємо. Описова статистика, для двох наборів даних, показує що середнє значення і стандартне відхилення є схожими. Такі результати засвідчують, що у більшості випадків зміни партійних систем відбувалися в межах однієї категорії між підтипами партійних систем.

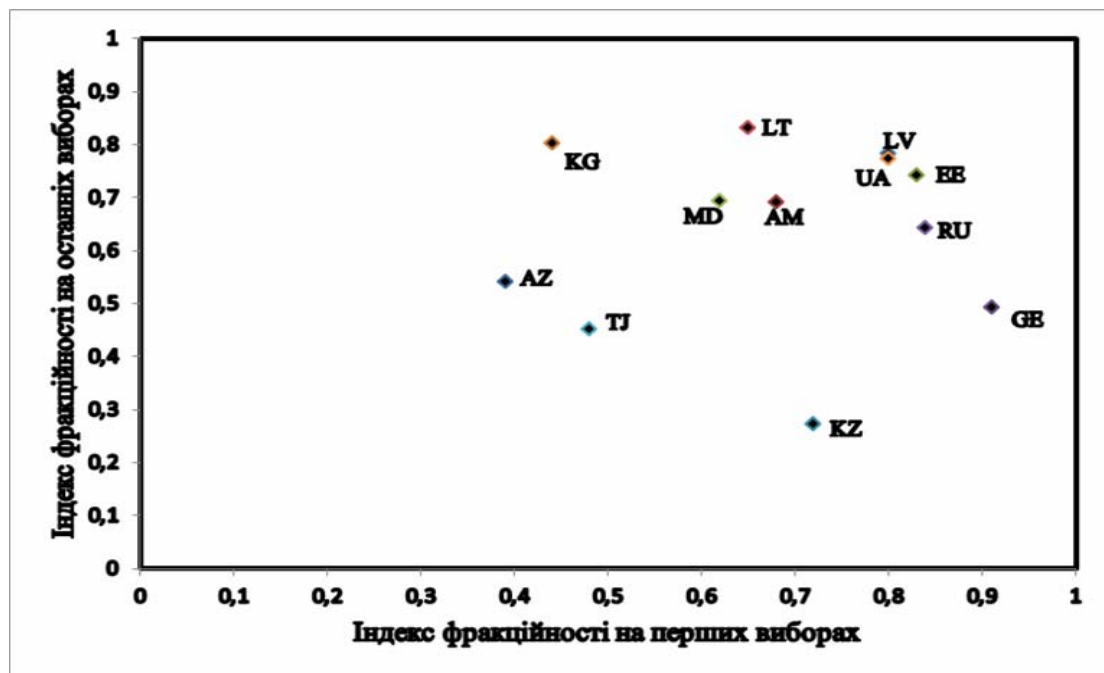

Рис. 1.2. Фракційність партійних систем у пострадянських країнах*

*Країни позначені абрєвіатурами: АМ – Вірменія; АЗ – Азербайджан; ЕЕ – Естонія; GE – Грузія; КГ – Киргизстан; КЗ – Казахстан; ЛТ – Литва; ЛВ – Латвія; МД – Молдова; RU – Росія; ТД – Таджикистан; UA – Україна.

Аналізуючи результати від виборів до виборів, ми з'ясували, що за досліджуваний період часу, найбільше змін зазнала партійна система Молдови та Грузії (шість циклів змін). Партійна система України зазнавала змін чотири рази. Вірменія, Естонія, Латвія, Росія пройшли крізь три типи партійних систем. Киргизстан, Казахстан, Литва і Таджикистан змінили двічі тип партійних систем. Партійна система Азербайджану не зазнавала змін. Отож, чим більшу кількість змін зазнала партійна система, тим більш нестабільною вона є. Білорусія, Туркменістан та Узбекистан не були включені до порівняльного аналізу, оскільки мажоритарна виборча система і пропрезидентська система нівелюють становлення партійної системи.

У нашому дослідженні ми прагнули з'ясувати основні зміни яких зазнали партійні системи у пострадянських країнах протягом досліджуваного часу. Найбільш поширеним типом партійної системи, протягом 1992–2002 років, була одновалентна багатопартійна система. Тоді як протягом 2003–2012 відрізка часу спостерігаємо тенденцію переходу до партійних систем з домінуючою партією. Загалом, протягом 1992–2012 років, відбулись суттєві зміни партійних систем у п'яти країнах. Киргизстан і Вірменія перейшли з категорії партійної системи з домінуючою партією до багатопартійної системи. Грузія, Росія та Казахстан змінили партійну систему з багатопартійної на партійну систему з домінуючою партією.

Література:

1. Дюверже М. Политические партии / Дюверже М.; [пер. с фр. Л. А. Зиминой]. – М.: Акад. проект, 2000. – 558 с.
2. Лебедюк В. Еволюція методологічних підходів до вивчення партійних систем / Віталій Лебедюк // Розвиток політичної науки: європейські практики та національні перспективи : матер. III між нар. Наук.-практ. конф. студ., аспір. та мол. науковців (1 березня 2013 р., м. Чернівці). – Чернівці : Букрек, 2013. – С. 25–28.

3. Лебедюк В. Типологія партійних систем: минуле та сьогодення / Віталій Лебедюк // Політичний менеджмент. – К. : Вид-во «Центр соціальних комунікацій», 2013. – №. 59. – С. 92–102.
4. Швирков О. Партийные системы постсоветского пространства: дефицит теории? / О. Швирков // Партийна система України після парламентських виборів - 2012: аналіт. доп./ за заг. ред. О. А. Фісуна; Регіон. Філіал НІСД у м. Харкові. – Х.: Золоті сторінки, 2012. – 116 с.
5. Armingeon K. and Careja R. Institutional change and stability in postcommunist countries, 1990-2002 / Klaus Armingeon and Romana Careja // European Journal of Political Research. – 2008. – Vol. 47. – № 4. – P. 436–466.
6. Golosov G. Party system classification: A methodological inquiry / Grigorii V. Golosov // Party Politics. – 2011. – Vol. 17. – P. 539–560.
7. Golosov G. The Effective Number Of Parties: A New Approach / Grigorii V. Golosov // Party Politics. – 2009. – Vol. 10. – P. 1–22.
8. Kitschelt H. European Party Systems: Continuity and Change / M. Rhodes, P. Heywood, V. Wright // Developments in West European Politics. – London: MacMillan Press., 1997. – 363 p.
9. Laasko M., Taagepera R. Effective Number of Parties: A Measure with Application to West Europe / M. Laasko, R. Taagepera // Comparative Political Studies. – 1979. – Vol. 12. – № 3. – P. 3–27.
10. Lijphart A. Patterns of Democracy. Government Forms and Performance In Thirty-Six Countries. – New Haven: Yale University Press., 1999. – 368 p.
11. Mair P. Party System Change. Approaches and Interpretations / Mair P. - Oxford, Clarendon Press, 1997. – 244 p.
12. Molinar J. Counting the Number of Parties: An Alternative Index / Juan Molinar // American Political Science Review. – 1991. – Vol. 85. – № 4. – P. 1383–1391.
13. Rae D. A note on the Fractionalization of Some European Party Systems / Douglas W. Rae // Comparative Political Studies. – 1968. – Vol. 1. – № 3. – P. 413–418.
14. Sartori G. Parties and party systems. A framework for analysis / G. Sartori. – New York, 1976. – p. 368.
15. Slomczynski K., Shabad G. and Zielinski J. Fluid Party Systems, Electoral Rules and Accountability of Legislators in Emerging Democracies: The Case of Ukraine / Kazimierz M. Slomczynski, Goldie Shabad and Jakub Zielinski // Party Politics. – 2008. – Vol. 14. – № 1. – P. 539–560.
16. Taagepera R., Shugart M. Seats and Votes: The Effects and Determinants of Electoral Systems / R. Taagepera and M. Shugart. – New Haven: Yale University Press, 1999. – 292 p.
17. Taagepera R. Conservation of Balance in the Size of Parties / R. Taagepera // Party Politics. – 2005. – Vol. 11. – P. 283–298.
18. Taagepera R. Extension of the Nagayama Triangle for Visualization of Party Strengths // Rein Taagepera. – 2004. – Vol. 10. – P. 301–306.

Лебедюк В. Н. Трансформация партийных систем в постсоветских странах

В статье рассмотрены изменения партийных систем в постсоветских странах в течение 1992–2012 лет. Проанализированы основные методологические подходы к изучению изменений партийных систем. Выяснено, что большинство партийных систем в постсоветских странах испытывают перманентные изменения и не являются стабильными.

Ключевые слова: *типы партийных систем, изменения партийных систем, эффективное количество партий, постсоветские страны.*

Lebediuk V. Transformation of party systems in the post-Soviet countries

The article gives us an analysis of the main types of the party systems and their changes of post-Soviet countries for 1992–2012 years. The evolution of the main criterias concerning the party systems classification has been analyzed. We came to the conclusion that the majority of party systems of the post-Soviet countries are not stable and suffering permanent changes.

Keywords: party system classification, changes of party system, the effective number of parties, post-Soviet countries.

УДК 316.347:159.923.35(477)

Матієк Оксана Миколаївна,
аспірантка кафедри політичних наук НПУ імені М. П. Драгоманова

ІСТОРИЧНА ПРИРОДА ТА СПЕЦИФІКА УКРАЇНСЬКОГО МЕНТАЛІТЕТУ

У статті висвітлені проблеми історичної природи та специфіки українського менталітету та його співставності з російським і європейським менталітетом у контексті вибору інтеграційного вектора.

Ключові слова: менталітет, орієнтальний психотип, окцидентальний психотип, візантійський психотип, український психотип, інтеграційний вектор.

Спроби пізнати національні відмінності мають дуже давню історію. Вивчення особливостей українського менталітету, його основних характеристик завжди привертала до себе особливу увагу. В різні часи на різних етапах розвитку суспільства науковці намагалися виокремити специфічні риси, які притаманні українській нації, довести ментальну відмінність України і Росії, спорідненість з Європою, або навпаки. Ця проблема потребує детального дослідження і на даному етапі розвитку незалежної України. В першу чергу, це пов'язано з тим, що, звільнившись від залежності, Україна та її нація опинилися перед вибором власної стратегії економічного і політичного поступу, який вже здійснили багато країн. Відповідь на запитання, чому економічний, політичний, соціокультурний розвиток держав світу відбувається по-різному криється, можливо, у відмінності менталітетів їх народів. Крім історичної детермінанти та геополітичних чинників, менталітет виступає фактором, який визначає подальший розвиток нації та її місце серед цивілізованих країн світу. Крім того, цікавим є той факт, що більшість наукових досліджень у галузі менталітету «ставили собі за основне завдання високо цінувати якості своїх співвітчизників і принижувати їх у своїх суперників» [22, с. 220]. Тому варто було б об'єктивно та системно дослідити дане явище, намагаючись знайти як плюси, так і мінуси національного характеру українців та прослідкувати передумови їх формування.

Дослідженням проблеми українського менталітету займалися такі вчені як І. Варзар, О. Донченко, Ю. Романенко, В. Добіжа, Б. Цимбалістий, М. Костомаров, Н. Григорієв, Л. Залізник, О. Козлова, П. Кононенко, О. Кульчицький, Г. Лозко, В. Сніжко, О. Стражний, М. Шлемкевич, Т. Говорун, М. Грушевський, І. Мірчук, В. Янів та інші.

У найзагальнішому вигляді менталітет це - сукупність генетично і соціально зумовлених ознак, які властиві певній етнічній спільноті й визначають форми її соціокультурної активності, національний тип світовідчуття, який ґрунтується на етнічних образах і символах, що зумовлюють стереотипи поведінки, психічні реакції, оцінки певних осіб чи подій, ставлення до навколишньої дійсності. Крім того, менталітет є певною абстракцією, вмістилищем ознак та характеристик, які для окремої людини чи соціальної групи формуються у відповідний тип, залежно від комбінацій складових елементів (рис), які наповнюють це поняття.

Традиційно до найхарактерніших рис українського менталітету зараховують: консерватизм, схильність до демократичності або анархії, духовність, образність сприйняття,

сентиментальність, мрійливість, чуттєвість, ліризм, глибоку емоційність, романтизм, містицизм, кордоцентризм, відкритість, гостинність, кмітливість, поклоніння перед жінкою, працьовитість, витривалість, толерантність тощо [24].

Безумовно, ці риси характеризують українців з якнайкращого боку. Проте, варто проаналізувати деякі з них, враховуючи позитивні та негативні відтінки кожної і порівняти їх з аналогічними якостями, притаманними росіянам та європейцям, з'ясувавши подібності та відмінності.

Формування психічного складу українського народу відбувалося під впливом як внутрішніх, так багатьох зовнішніх чинників. Територія нашої землі чотири рази знаходилася під впливом періодів похолодання та потепління. Як зазначає ряд дослідників, зміна цих періодів, так би мовити, підготувала людину нашої землі, а особливо в психологічному плані [7, с. 23], що проявляється у таких рисах характеру, як пластичність, вміння пристосовуватися. Екологічне та природне довкілля території України було сприятливим підґрунтям для формування самодостатнього, позбавленого жорстокості та насилля психотипу, який жив у гармонії з природою та вдячно використовував її дари. Плодючі землі, сприятливий помірний клімат, неозорий степ – все це сприяло формуванню гармонійної особистості, яка відтворювала, репродукувала, але, нажаль, малою мірою інтенсивно перетворювала та продукувала. «Природа, приголубивши своє щасливе дитя, зробила його занадто ліричним для боротьби й занадто самоізолюваним для соціуму» [9, с. 208]. Як європейці, так і росіяни не мали такого талану, як українці. Від того і більша рішучість і навіть агресивність.

Говорячи про таку рису українського менталітету, як індивідуалізм, варто зазначити, що «...якщо несприятливі природно-географічні умови викликають почуття самотності,страху,безсилля й одночасно стимулюють розгортання інструментальної активності, волі до влади та технізації, яка можлива лише на основі колективних зусиль етносу, кооперування індивідів, то природній парадиз забезпечує й нігілює соціальність. Для українця це було і є справжньою поразкою. Його індивідуалізм має не тільки соціально-психологічну, але й біоорганічну природу»[9, с. 209]. Індивідуалізм українця, на відміну від соціального різновиду індивідуалізму європейця чи американця є не активним, предметним. Це не індивідуалізм боротьби за інтереси і результат цієї боротьби, а індивідуалізм самозамкненості та ізолюваності, індивідуалізм партикуляристичний. Український індивідуалізм – це своєрідна еkleктична суміш східного, західного та американського індивідуалізму. Але йому притаманні і специфічні риси. Усі три види належать до соціалізованого індивідуалізму, в той час як український зберігає властиві лише йому природну безпосередність та біопсихічну орієнтацію. Йому притаманна інтроспективність, що означає внутрішність, пасивність» [9, с. 217]. «Поєднання східного квієтизму і споглядальності (орієнтальний елемент) із розвиненою сенсорикою (англо-американський елемент) з інтроспективністю та рефлексивністю (окцидентальний елемент), утворює, очевидно, якісно новий, своєрідний феномен. Постає автономна самодостатня істота, яка навряд чи відчуватиме потребу в абстрактній соціетальності. Але поряд з цими позитивами для індивіда ми маємо негативи для соціуму: ізоляція від соціуму; ризик егоцентризму.

Український індивідуалізм антидержавний:

- у внутрішньому аспекті (несприйняття інституційних і правових відносин);
- у зовнішньому аспекті (державна, як відокремлена група, живе для себе, тому народ навряд чи захоче захищати її зброєю чи сплачувати податки)» [8, с. 226].

Навіть деструктивність в українському менталітеті є не є послідовною. Можливо тому українці не знали послідовних агресорів, руйнівників, садистів. І це добре. Проте, така особливість заважає і засвоєнню та послідовному впровадженню і позитивного досвіду. Може звідси і такий затяжний процес демократизації. Негативом також є те, що непослідовність дозволяє у політичній практиці маніпулювати індивідом, спираючись на те, що українець – людина без «центру», її навіть в останній момент можна схилити до

протилежного рішення. І це зовсім не означає, що інтелект не має прогностичного потенціалу, а якраз навпаки – передбачаючи можливі втрати, українець чекає до граничної межі, а потім розводить руками. Поліцентричність виявляє себе і в тому, що будь-який зовнішній стимул спроможний змінити стратегічний курс національної політики і спровокувати чергову істерію і панічну втечу від вирішення проблем. Це яскраво спостерігається у теперішній ситуації з інтеграційним вибором України (Європейський Союз - Митний Союз). Наслідком цього ризикує стати черговий стрес, як реакція на нову нав'язану роль.

Міграція спричинила неусталеність, постійне відчуття «переїжджої свахи» - маргінальність, що центрує навколо себе майже всі негативи національного підсвідомого – ендогенний чинник. Найвагомим серед ендогенних факторів є постійна зрада українськими керманічами власного народу. В таких умовах будь-хто почне переживати комплекс меншовартості й почуття зайвості, відчуженої замкнутості, маргінального існування [9, с. 210]. Біда в тому, що маргінал не діє, а лише виражає причетність до дії особливо якщо йдеться про організовану політичну дію. Таким чином закладається модель світосприйняття, з якої вилучено елемент соціальної комунікації заради досягнення спільної мети, утворюється замкнене коло. З одного боку, панівна еліта зраджує народ, оскільки не може покладатися на маргіналів з їхнім хамелеонізмом, з іншого – народ не визнає будь-якого авторитету можновладців, оскільки знає, що вони в екстремальних умовах обов'язково «здадуть своїх чужинцям» [9, с. 211].

Соціокультурний еkleктизм означає установку на поєднання різних традицій, намагання запозичувати та імітувати архетипи «вічного учня», «молодшого брата», обрядності та «західності» в українському менталітеті. Такі намагання призводять до розмитості, аморфності цінностей та неефективності їх збереження і впровадження.

Варто зазначити, що на території сучасної України віками перехрещувалися впливи Півночі і Півдня, Заходу і Сходу [9, с. 23]. Відомо, що кожна етнокультура несе у своїй глибині маскулінний чи фемінний вектори її розвитку. З давніх-давен у національному менталітеті українців сформувався сакралізований образ жінки. Жінка-матір могла б претендувати навіть на статус своєрідного протобожества: про неї склали пісні і вірші, оспівували її образ у баладах та думах, з нею йшли на смерть і поверталися до мирної праці.

Візантійський психотип можна визначити як фрустраційно-стресогенний, «де фрустраційність виявлялася в гіпертрофованій ортодоксальності та езекутивно-жіночому началі психокультури» [9, с. 118]. Езекутивність визначається як комплекс таких ознак: поміркованість у дії, реальна перевага споживання над творенням; рефлексивне мислення, уява і враження як основний інструмент пізнання дійсності; соціальна привабливість; незахищеність, апатичність, наївність, потреба в сильному та вольовому союзникові [9], а також перевага репродуктивних та зберезувальних форм над творчими та продуктивними.

У свою чергу західний європейський психотип визначається як окцидентально-інтенціональний, тобто маскулінний. Маскулінність західноєвропейських країн тлумачиться як домінуюча орієнтація чоловіків і жінок на агресивну, жорстку поведінку, сфокусовану на досягненні матеріалізованого успіху. Серед рис європейського психотипу виокремлюють такі: воля до влади, реалізм, раціоналізм (інтелектуалізм), догматизм, трансценденталізм, ідеалізм, індивідуалізм, ідеал гармонії [9]. Візантійському психотипу теж властиві деякі з цих рис, проте є і відмінності. Ряд дослідників виходить з того, що візантійський психотип займає проміжне становище між орієнтальним (східним) та окцидентальним (західним), це – суперечливий синтез, у якому, залежно від історичного періоду, домінують західні чи східні ментальні впливи.

Зазначимо, що подібної долі зазнав і український психотип. У зв'язку з певною спорідненістю з візантійським психотипом, нашими теренами та духовним життям органічно було сприйняте православне християнство, в якому і до сьогодні помітний синтез релігійних обрядів з давніми дохристиянськими традиціями та святами. Отже, результатом

взаємовпливу культур інших народів на території нашої країни став особливий спосіб світобачення, який закарбувався у світогляді, світовідчутті, психології, звичаях і традиціях українського народу – тобто у психічному складі.

Проте вплив жіночого начала може виявитися і як негативний. Справа в тому, що особистість, не зважаючи на стать, формуючись в подібних умовах, асимілює жіночу поведінку, і, таким чином, ми маємо, так би мовити, ексекутивну (фемінізовану) чоловічу і жіночу стать. Отже, якщо сім'я складатиметься з ексекутивних (фемінізованих) особистостей, тобто батька і матері, то якими, відповідно, будуть їхні діти? Відповідь очевидна. І в житті ніби і відбуваються якісь позитивні зміни, але все, по-суті, залишається, як і було. По-іншому й не може бути соціумі, де жінки виконують роль чоловіків і свою власну, а самі чоловіки розглядають себе як органічну ланку затишку, створеного жінкою. І такий коловорот повторюється вже впродовж століть, маючи причинно-наслідковий характер. Проте, при ексекутивності нейтралізуються руйнівні, деструктивні прояви психокультури: агресивність, войовничість, жорсткість, ненависть – усе, що пов'язано з американською та європейською психокультурою.

Пригадаймо й про іншу властивість нашого менталітету – інтровертивність. Взагалі, у психології інтровертивність прийнято визначати як характеристику локусу контролю, який перебуває в самій особистості, зверненої на саму себе, тобто у її психіці. Якщо йдеться про етнос, у нашому випадку український [9], то відповідно ця властивість притаманна певною мірою кожному українцю і характеризується залежно від ситуації: адаптацією, ізоляцією, домінуванням уречевлення над процесуальністю, узвичаєнням. «Як відомо, тотальний контроль та репресії в комуністичних країнах протягом багатьох років змушував людей шукати хоча б якогось притулку для своїх нестандартних думок та діяльності. Найдоступнішим способом втечі в умовах тоталітаризму є втеча у внутрішній світ людини, оскільки він не може бути повністю контрольованим суспільно-політичною системою» [21, с. 115]. Європейській культурі притаманна все ж таки екстраверсивність. В цьому український та європейський менталітет не мають нічого спільного.

Притаманна українському етносу емоційно-естетична домінанта [9] проявляється в емоційності, життєлюбності, естетизмі, відчутті краси, що породжуються мальовничими об'єктами нашої землі. Емоційні культури завжди давали людству титанів мистецтва: музики, архітектури, поезії тощо. Не є винятком і Україна, де в кожному місті і селі можна зустріти піснярів, поетів, музикантів, природна обдарованість яких є недосяжною для європейського *ratio*. Звичайно, елемент емоційно-естетичної домінанти є необхідним для розвитку особистості, проте, надмірна емоційність та естетизм можуть породити мрійника, який стане споглядачем, а не активним діячем. Емоційно-міфологічне срийняття діє як уречевлена реальність. А це означає, що в українському соціумі завжди знайдуться ті, хто заробляє собі на життя створенням міфологічних казок, які видаються за реальність. Такий момент створює додаткову можливість для маніпуляції свідомістю суспільства, а естетизм обертається поверховістю мислення. Тому, для досягнення гармонійності особистості варто включати емоційність та естетизм саме у процес діяльності, де ці якості знайдуть своє втілення.

І, насамкінець – українська толерантність. На думку дослідників [9], вона характеризується: високим рівнем терпимості, поступливістю, непослідовністю, пов'язана зі слабкістю волі, але відрізняється від толерантності європейця, для якого бути толерантним означає бути собою, терпимість авансується іншому як жест визнання його самості, від толерантності американця, для якого бути толерантним означає не відрізнятися, бути як усі. Українська толерантність є проявом апатичності до самих себе, почуттям страху перед винищенням, самоприниження відходу від чіткої позиції заради збереження індивідуальності та виживання, маргінальності, потреби в безпеці, що склалися історично.

Як висновок, можна сказати: «...якщо узагальнити цю палітру феноменів, то перед нами постане стресогенна, аномічна психокультура, яка майже завжди «шукає пригод» і не

може на довго забезпечити «стан стабільності» [9, с. 213]. Саме явище аномії є наявним не тільки тоді, коли суспільство переживає крах ідеалів, але й тоді, коли воно грає чужу, нав'язану ззовні іншою культурою роль. В історії України латентна аномія супроводжує три найбільші етапи життя суспільства. Відповідно формуються і три моделі аномічної гри:

1. X-XIII століття – гра у візантизм: порізне засвоєння християнської обрядності поряд із збереженням базових цінностей язичництва.

2. XIII-XIX століття – гра в окциденталізм. Оскільки Україна в цей час була поділена між іноземними державами, то модель цієї аномічної гри можна спостерігати на західних територіях. Тяжіння до Заходу становило реакцію на насильницьке придушення національно визвольного руху з боку Росії.

3. XX століття – гра в «радянiзм», пов'язана знову ж таки, з мотиваціями біологічного виживання в комуністичному СРСР.

І всюди ми бачимо, що, імітуючи ту чи іншу традицію, український етнос майже завжди перебуває в точках зламу, оскільки весь час доводиться змінювати ціннісні системи і маневрувати.[4, с. 214].

Це спричинило в українців явище «персоналістичної психоідентифікації» [8, с. 215], тобто, кожен вималював для себе саме той тип українця, який він вважає правильним, забуваючи про єдність українства.

Отже, менталітет української нації є результатом інтеграції елементів орієнтально-екзекутивної культури Сходу й окцидентально-інтенціональної культури Заходу. Ці елементи органічно переплелися між собою і з'єдналися з автентичною культурою українців, створивши неповторний сплав матеріального і духовного прояву.

Література:

1. Варзар І. М. Політична етнологія як наука [Текст]: історіологія, теорія, методологія, праксеологія / І. М. Варзар; Нац. акад. наук України, Ін-т держави і права імені Ф. М. Корецького НАН України. – К. : Школяр, 1994. – 224 с.
2. Велесова Книга: Збірка праукраїнських пам'яток. I тис. до н. д.-I тис. н. д. – К.: Бівалент, 2001. – С. 18-51.
3. Вівчарик, М. М. Українська нація: витоки, становлення і сьогодення [Текст] : навчальний посібник / М. М. Вівчарик, В. П. Капелюшний. - К. : Олан, 2003. - 280 с.
4. Говорун Т. В. Соціалізація статі та сексуальності / Т. В. Говорун. – Тернопіль: Навч. книга – Богдан, 2001. – 240 с.
5. Говорун, Т. В. Гендерна психологія : навчальний посібник / Т. В. Говорун, О. М. Кікінежді. – Київ : Академія, 2004. – 308 с.
6. Григорійв Н. Українська національна вдача / Н. Григорійв. – Вінніпег – Манітоба, 1941 – 61 с.
7. Губко О. Психологія українського народу / О. Губко. – К.: Задруга, 2003. – 345 с.
8. Добіжа В.В. Трансформація української політичної культури при переході від тоталітаризму до демократії//Трансформація політ. систем на постсоціалістичному просторі: Матеріали міжнародної наук.-теорет. Конференції 8-9 лютого 2006р. / Укл.О. Нестеренко / За ред. В.П. Беха. – К.:НПУ імені М.П. Драгоманова, 2006. – С.183.
9. Донченко О. Архетипи соціального життя і політика (Глибинні регулятиви психополітичного повсякдення):[моногр.] / О. Донченко, Ю. Романенко. – К.: Либідь, 2001. – 334 с.
10. Залізник Л. Л. Походження українського народу / Л.Л.Залізник. – К, 1996. – 80 с.
11. Киричук О. В. Ментальність : сутність, функції, генеза / О. В. Киричук // Духовність. Ментальність. Саморозвиток особистості : міжнародна науково – практична конференція, 18-25 червня 1994 р. : тези доп. – Київ-Луцьк, 1994. – С. 8-20.
12. Козлова О. М. Політолого-етнологічні виміри феномена генерування та функціонування народного менталітету // Політолого-етнологічні проблеми розвитку

сучасної України: Матеріали Всеукраїнської науко-теоретичної конференції, м. Київ 28 лютого.2006р. / Редкол.:М.Ф. Головатий (голова) та ін.;За наук. ред. І.М. Варзаря. – К.:МАЦП,2007. – С.294-312.

13. Козлова О.М. Специфіка менталітету в структурі та функціонуванні політичної системи суверенної України // Трансформація політ. систем на постсоціалістичному просторі: Матеріали міжнародної наук.-теорет. Конференції 8-9 лютого 2006р. / Укл.О. Нестеренко / За ред. В.П. Бежа. – К.:НПУ імені М.П. Драгоманова, 2006. – С.144-146.

14. Кононенко П. П. Національна ідея. Нація, Націоналізм:Монографія / П.П.Кононенко. – К.:Міленіум, 2005 – 358 с.

15. Крисаченко В.С.Українська політична нація: генеза,стан, перспективи/ В.С.Крисаченко, М.Г.Степико, О.С.Власюк. – К.:НІСД, 2003. – 632 с.

16. Кульчицький О. Світовідчуття українця / О.Кульчицький // Українська душа. - С. 54-65.

17. Лозко Г.С. Етнологія України.Філософсько-теоретичний та етнорелігієзнавчий аспект / Г.С.Лозко. – К., «Артек», 2001. – 304 с.

18. Моргун В.Ф. Проблема периодизации развития личности в психологии / В.Ф.Моргун, М.Ю.Ткачёва. – М.: педагогика 1981. – 84 с.

19. Патлах І. Міждисциплінарна модель дослідження дискурсів національного менталітету/ І.Патлах //Людина і політика, №19, 2002. – С.54-63.

20. Пономарьов А. Етнічність та етнічна історія України / А. Пономарьов. – К., 2006. – 187 с.

21. Попок А. Розвиток політичної свідомості українців в історичному контексті тоталітарної спадщини / А.Попок, Н.Шкрєбтієнко // Людина і політика, №19, 2002. – С. 115-121.

22. Сен-Симон Анри Де. Труд о всемирном тяготении / Анри Де Сен-Симон // Утопический социализм: Хрестоматия [Под общ. ред.А.И. Володина]. – М.,1982. – С. 220.

23. Сніжко В. В. Нариси з психоетнічної екології України/В.В.Сніжко. – К.: Веселка, 2001.– 334 с.

24. Стражний О.С. Український менталітет: Ілюзії. Міфи. Реальність / О.С.Стражний. – К.: «Книга», 2008. – 368 с.

25. Шлемкевич М. Душа і пісня / М.Шлемкевич // Українська думка. – К.,1992. – с.110

26. Юнг К. Г. Архетип и символ / К.Г.Юнг [Пер. с нем.]. – М.: Ренесанс, 1991. – 304 с.

Матієк О. Н. Историческая природа и специфика украинского менталитета

В статье освещены проблемы исторической природы и специфики украинского менталитета и его сопоставимости с российским и европейским менталитетом в контексте выбора интеграционного вектора.

Ключевые слова: менталитет, ориентальный психотип, окцидентальный психотип, византийский психотип, украинский психотип, интеграционный вектор.

Matiek O. Historical nature and specificity of Ukrainian mentality

The article highlights the problem of historical nature and specifics of the Ukrainian mentality and its comparability with the Russian and European mentality in the context of the choice of the integration vector.

Keywords: mentality, Oriental psychological, oksyidental psychological, psychological Byzantine, Ukrainian psychological, integration vector.

УДК 321.02:327.8

Радченко Леся Миколаївна,
кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних наук
НПУ імені М.П. Драгоманова

ПОЛІТИЧНІ ЗМІНИ, ПОЛІТИЧНА ТРАНСФОРМАЦІЯ І ПОЛІТИЧНИЙ РОЗВИТОК: СПІВВІДНОШЕННЯ ТА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК

В статті проаналізовано поняття «політичні зміни», «політичний розвиток» і «політична трансформація». Також визначено, яким чином дані поняття співвідносяться між собою у політичному процесі.

Ключові слова: *політичний процес, політичні змін, політичний розвиток, політична трансформація.*

Будь-яка система живе в певних ритмах свого розвитку, які можна дослідити через динаміку процесів, що відбуваються в межах даної системи. Зміна політичного устрою, еволюція політичної культури та політичної свідомості, розподіл влад і т. ін. є різнопорядковими діями, що автоматично детермінують одна одну. Їх всі може методологічно об'єднати термін «політичний процес», який розвивається в результаті різних політичних дій, взаємодії політичних інститутів, ухвалення та реалізації тих чи інших політичних рішень. Політичний процес віддзеркалює динаміку політичного життя й реально існуючих політичних дій та явищ.

Політичний процес не ізольований від навколишнього світу, а тому зазнає постійного впливу. Тому політичний процес повинен мати здатність реагувати на подразнюючі дії, а також адаптуватися до умов, які змінюються. Політичний процес можна визначити як сукупну діяльність всіх суб'єктів політичних відносин, пов'язаних з формуванням, зміною, перетворенням і функціонуванням політичної системи. Поняття «політичний процес» характеризує певний рух, будь-який хід, порядок руху, що має свій напрям, послідовну зміну станів, еволюцій, сукупність послідовних дій для досягнення результату [4, с. 11]. Однією з головних властивостей процесу є виняткова мінливість.

Політичний процес розкриває рух, динаміку, еволюцію політичних явищ, конкретні зміни їх станів у просторі і часі. Відповідно до цього, однією із головних характеристик політичного процесу є зміни, що означають будь-які модифікації структури і функцій, інститутів і форм, постійних і змінних рис, темпів еволюції та інших параметрів політичних явищ.

В політичній науці політичний процес є функціональною характеристикою політичної системи, що відображає сукупність її внутрішніх змін, послідовну зміну станів, які відбуваються під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників. Розглядаючи теоретичні проблеми змін, що відбуваються в суспільних системах, необхідно відмітити їх специфіку. По-перше, такі зміни мають комплексний характер. Вони відбуваються в соціальній структурі (тобто в сукупності груп, що складають суспільство), в структурі інтересів, притаманні кожній групі, у ступені їх усвідомлення членами даної групи, у виборі ними форм реалізації своїх інтересів. При цьому, зв'язок між процесами, що відбуваються в різних сферах, хоча й існує, проте виявляється не відразу. Інколи для того, щоб члени групи усвідомили зміни їх місця в соціальній структурі, повинна відбутися зміна поколінь. Нові інтереси сприймаються спочатку інтуїтивно і не усіма однозначно. Часто на їх усвідомлення потрібно багато часу. Форми відстоювання і реалізації інтересів залежить від історично обумовлених та кон'юнктурних обставин. Тому і різна результативність зусиль носіїв цих інтересів та неоднозначний вплив їх на систему в цілому.

По-друге, самі зміни, що трансформують елементи суспільної системи, як правило, дискретні. Соціальні структури згідно із хвилеподібним розвитком змінюються переважно стрибками. Це відноситься до сфери суспільної свідомості, процеси в якій гальмують стійкий набір стереотипів. Дискретність змін діє на рівновагу як руйнівна сила, скільки в такому

випадку концентрація зусиль трансформаційного порядку припадає на порівняно обмежений проміжок часу. Це приводить до хвилеподібних коливань в стабільності суспільної системи і до певної періодичності кризових ситуацій, в яких вони опиняються.

По-третє, на зміни в суспільних системах у більшості випадків впливає цілеспрямована політична воля. В залежності від того, інтереси якої соціальної групи виражає ця воля, вона може бути спрямована на гальмування або стимулювання змін, що відбуваються, а також на дестабілізацію системи чи на її внутрішні перетворення при збереженні стабільності.

При порівняно повільних, поступових змінах, коли загроза рівноваги інтересів і стабільності не виникає, значення політичної волі як чинника функціонування суспільної системи послаблюється. Проте у найвищій точці змін, коли стабільність системи опиняється під загрозою, роль цієї волі може набути визначального характеру [1, с. 119-120].

Соціальні зміни можуть мати як внутрісистемний, так і надсистемний (в тому числі, глобальний) характер. Вони бувають або еволюційними, або вибуховими. Пристосування індивідів і соціально-політичних структур до еволюційних змін відбувається значно стійкіше, ніж до вибухових. Проте особливі складності виникають у тих випадках, коли надсистемні зміни накладаються на внутрісистемні. Таке накладання надає процесу змін значного прискорення і додаткової глибини, наближаючи його за наслідками до вибухового, тим самим суттєво послаблюючи вплив зовнішніх, пом'якшуючих чинників і розширюючи часові межі того, що відбувається.

Накопичення проблем, обумовлене широкомасштабними і швидкими змінами, супроводжується важкими наслідками для значної частини або й для більшості населення, вимагаючи створення умов, за яких суспільна система, не втрачаючи своєї динамічності, зберегла б необхідний ступінь стійкості. Це передбачає умови в кількох головних напрямках. Перший з них – збільшення сили, яка закріплює систему, другий – мінімізація імпульсів, здатних її зруйнувати, третій – співучасть прийняттю конфронтуючими сторонами загальних правил поведінки, які б забезпечили аномальне функціонування системи.

Політичні зміни являють собою специфічний тип соціальних змін, пов'язаний зі змінами в механізмі владного регулювання суспільства. Політична система під впливом якісних змін в соціальному середовищі постійно знаходиться в русі і розвитку. Політичні зміни являють собою трансформацію інституційних структур, процесів і цілей, що торкаються розподілу владних повноважень з приводу управління суспільством, що розвивається. Політичні зміни можуть відбуватися шляхом пристосування системи до нових вимог соціального середовища або шляхом зміни однієї системи, нездатної зберегти себе, іншою системою.

Політична зміна – перетворення структур, процесів чи цілей, що стосуються розподілу або здійснення владних повноважень з приводу управління суспільством, наслідки якого мають неоднозначний характер [2, с. 151]. Політичні зміни відбуваються постійно, оскільки не існує повністю статичних, незмінних політичних систем. Крім того, стабільність політичних систем не рівноцінна відсутності змін у них. Навпаки, стійкість – це характеристика системної здатності адаптуватися до внутрішніх і зовнішніх впливів. Політична зміна – це категорія, що відображає як еволюційну форму розвитку, коли кількісні зміни (через реформи, модернізацію тощо) приводять до поступової зміни системи, так і революційну, коли політичні зміни сприяють становленню якісно нового стану політичної системи. Певним типом змін можна охарактеризувати поняттям «трансформація».

В політичній науці політичну трансформацію визначають як історичний процес змін, що постає, єдністю декількох складових: трансформація політичної системи суспільства; трансформація «політичної людини» (особа, еліта, колектив, організація тощо); трансформація політичної культури суспільства і особи (ідеї, норми, рівень політичних відносин тощо) [3, с. 667]. Трансформація виражає тип змін, який означає появу нового якісного стану соціальної і політичної системи. Дане поняття дозволяє розділити еволюційні

і радикальні зміни. Тому трансформація являє собою деякий історичний період, що має свої внутрішні особливості, рушійні сили, закономірності, елементи, які виконують певні функції, що дозволяє говорити про трансформаційний процес, в ході якого долаються суттєві елементи попередньої системи або старого порядку та виробляються нові цілі і способи їх досягнення. Його результатом може бути поява якісно нової системи.

Трансформація трактується як системні зміни, що передбачають появу нової якості на основі вичерпання попередніх функціональних і організаційних властивостей соціального утворення. Подібні зміни супроводжуються багатьма невизначеностями навіть при збереженні позицій попередньої політичної еліти. При цьому змінюються представники еліти, відбувається зміна цінностей, процедур управління. Особливістю трансформаційних змін є те, що вони відбуваються в кризові періоди і мають всеохоплюючий характер [5, с. 19-20]. До головних особливостей політичної трансформації відносяться:

1. поступовий і відносно мирний характер даного процесу;
2. тривалість і глибина аномії, обумовлені розкладанням старих суспільних інститутів, випереджаючим створенням нових;
3. принципова залежність проходження і результатів процесу від діяльності і поведінки не лише політичної еліти і бюрократії, але й інших соціальних груп, що обирають свої адаптаційно-поведінкові стратегії;
4. слабке керування процесами;
5. важлива роль стихійних чинників розвитку;
6. непередбачуваність наслідків.

Політична трансформація відбувається складно і супроводжується кардинальними або поступовими змінами характеру взаємовідносин між державною і громадянським суспільством, конфліктом політичних та моральних цінностей, особливо в перехідні періоди (революція, контрреволюція, зміна політичного та економічного ладу еволюційним шляхом тощо). Трансформаційна діяльність може здійснюватися, по-перше, в межах цільової реформаторської діяльності політичної еліти, спрямованої на перетворення структур суспільства через існуючі відносини і норми, по-друге, через масову інноваційно-підприємницьку діяльність, суб'єкти якої використовують, розвивають, закріплюють нові норми, вибудовуючи іншу систему політичних, економічних і соціальних відносин.

В результаті політичної трансформації відбуваються зміни в соціальних, економічних та духовних структурах суспільства, які можуть гальмувати політичні зміни або їх прискорювати. Політична трансформація є саморегульованим і самокерованим процесом, вільним від жорсткої концептуальної скерованості, характерної для проектів політичної модернізації.

Наслідки політичних трансформацій неоднозначні за своїми результатами для суспільства. Оскільки руйнування старих соціальних і політичних інститутів та відносин не завжди супроводжуються формуванням нових, ефективніших структур. В політичній сфері руйнування ідеологічних настанов і орієнтирів декларується необхідністю деідеологізації як обов'язкової умови демократичних перетворень, що в результаті приводить до лобіювання вузькогрупових та індивідуальних інтересів. Непередбачуваність і слабка контрольованість трансформаційних процесів багато в чому пояснюється відсутністю або ефективністю програм та стратегій політичного розвитку суспільства [2, с. 150].

Політичний розвиток – це сукупність характерних для даного суспільства політичних процесів, що визначають спрямованість змін політичної системи [2, с. 150-151]. Політичний розвиток є багатовимірним процесом, у ході якого в результаті взаємодії різноманітних політичних сил здійснюються зміни у політичній поведінці, політичній культурі, в самій політичній системі [3, с. 578-579]. При дослідженні процесів, що відбуваються в політичному просторі, особливе значення має виявлення вектора спрямованості руху системи. Поняття «політичний розвиток» свідчить про здатність системи ефективно реагувати засобами управління як на зовнішні, так і на внутрішні виклики. Політичний розвиток передбачає

наявність таких чинників як концепція розвитку, політична багатопартійність, політична опозиція, відкритість, політична комунікація і т.п., тобто всього, що сприяє формуванню структур, які забезпечують можливість ефективного розвитку політичної системи.

В політичній науці виокремлюють три основні підходи до вивчення і аналізу політичного розвитку в залежності від виокремлення його суб'єктів. Перший підхід ґрунтується на аналізі розвитку існуючих у суспільстві політичних інститутів. Прихильники даного підходу (С. Хантінгтон, Дж. Нельсон та ін.) вважають, що політичні інститути є пріоритетними у вирішенні завдань політичного розвитку. Другий, біхевіористський, підхід полягає в тому, що його прихильники (Г. Алмонд, С. Верба та ін.) усвідомлюючи обмеженість інституціоналізму, звертаються до осмислення існуючих у суспільстві політичних позицій і типів політичної поведінки. Третій підхід – структуралістський, його прихильники (Д. Істон, Є. Шилз, С. Ліпсет та ін.) зосереджують увагу на виявленні позаінституціональних рольових, соціальних, групових основ політичної поведінки. Кожен із даних підходів по-своєму перспективний, хоча й не може претендувати на цілісне осмислення процесів політичного розвитку. Потрібно використовувати все раціональне з кожного підходу, враховуючи те, що тільки конструктивне використання досягнень у межах усіх напрямів наукових досліджень може забезпечити необхідне регулювання аналізу політичного розвитку. Виходячи з цього, політичний розвиток можна визначити як зростання здатності політичної системи гнучко пристосовуватися до мінливих соціальних умов (вимог груп, нового співвідношення сил і ресурсів влади) при збереженні і збільшенні можливостей для еліт і пересічних громадян виконувати свої специфічні функції у справах управління суспільством і державою.

Динаміка та ефективність політичного розвитку залежить від особливостей існуючих політичної практики і політичної культури; відображають стан інших підсистем (економічної, соціальної, культурної); детермінуються впливом зовнішнього середовища; свідчать про інтереси і конфлікти соціальних груп та політичної еліти; залежать від стану системи – відкрита чи закрита; «гіперстійка», «стійка», «нерівноважна», що визначає потенційні можливості розвитку. Період нестійкого стану відіграє важливу роль у процесах розвитку. «Стойка» або «гіперстійка» система не буде розвиватися, оскільки механізми негативного зворотного зв'язку будуть пригнічувати будь-які відхилення від стійкого стану. В той же час, тривала нестійкість заважає закріпленню «корисних» характеристик системи, тому динаміка і темпи розвитку багато в чому визначаються можливостями й адаптаційними механізмами, виробленими культурою.

Політичний розвиток може здійснюватися як у революційній, так і в еволюційній формах. Революція веде до зміни політичної системи, а еволюція дозволяє, забезпечує накопичення кількісних змін, не змінюючи принципово політичної системи суспільства. За сучасних умов розвиваються протилежні засади політики: з одного боку, здійснюється її глобалізація, а з іншого – іде процес децентралізації й самоврядування. Політичний розвиток є переходом від певного політичного стану до якіснішого на базі вдосконалення політичних інститутів і підвищення рівня політичної культури суспільства. Якщо суспільство в політичному плані не розвивається, це призводить до політичної стагнації – застою, відсутності змін, окостеніння організаційних форм, розпаду політичних структур, а внаслідок цього – до краху політичної системи суспільства або до політичного регресу загалом. Такі негативні процеси супроводжуються політичною нестабільністю, соціальними конфліктами, кризами тощо.

Політичний розвиток передбачає якісні зміни політичної системи в цілому або окремих її інститутів. Політичний розвиток є процесом якісних змін здатності політичних і державних структур мобілізувати населення для виконання певних стратегічних цілей, контролю і розподілу ресурсів, організовує і спрямовує дії політичних акторів і населення на досягнення певних цілей, відтворюючи при цьому владні відносини через систему цінностей і установок [5, с. 9-10]. Політичний розвиток фіксує зміну станів політичних структур та

інститутів, розкриваючи, таким чином, рухи, динаміку, еволюцію політичних явищ. Зміни передбачають будь-які модифікації структур і функцій, інститутів і форм, постійних і змінних рис, темпів еволюції та інших параметрів політичних явищ. Вони також означають трансформацію властивостей, які не торкаються основних структур і механізмів влади (наприклад, можуть змінюватися лідери, уряди, окремі інститути, але головні цінності, норми, способи здійснення влади зберігаються у попередніх якостях), так і модифікацію базових елементів, що в сукупності сприяють досягнення системою нового якісного стану.

Таким чином, політичний розвиток – це такі модифікації базових параметрів політичних явищ, які передбачають подальший позитивний характер еволюції останньої. Такий характер політичних змін сприяє підвищенню відповідності політичної системи змінам в інших сферах суспільного життя, удосконаленню владарювання із врахуванням ускладнення інтересів різних соціальних груп та громадян [5, с. 13]. Відповідно, політичний розвиток розглядається як особливий тип змін, що має певну спрямованість і конкретні критерії прогресу, в основі яких знаходиться ефективність державного управління. Поява нових якостей в характері та способі взаємодії між політичними системами, інститутами цієї системи, між політичною системою і зовнішнім середовищем, але без кардинальної зміни визначається як політична зміна. А політичний розвиток передбачає політичні зміни на рівні політичної системи в цілому і її окремих складових частин, а це означає утворення нової моделі порядку і нових принципів її забезпечення. Політичний розвиток - це якісні зміни в політичних інститутах і структурах політичної системи, що сприяють виробленню адекватних моделей реакції на різні зовнішні впливи, а також забезпеченню внутрішньої динамічності розвитку. Процес змін і розвитку можуть привести до виникнення системи, що поєднує в собі риси традиційного і сучасного суспільства, де можуть виникати неочікувані політичні форми у вигляді, наприклад, гібридних демократій.

Література:

1. Галкин А.А. Стабильность и изменения сквозь призму культуры мира / А.А. Галкин // Полис. – №5. – 1998. – С. 114-122.
2. Карадже Т.В. Политическая философия / Т.В. Карадже. – М.: Мысль, 2007. – 512 с.
3. Політологічний енциклопедичний словник / Урядник В.П. Горбатенко; За ред. Ю.С. Шемшученка, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенка. – 2-е вид., доп. і перероб. – К.: Генеза, 2004. – 736 с.
4. Польовий М.А. Політичні процеси: теорія та практика моделювання: Монографія / М.А. Польовий. – Одеса: Фенікс, 2011. – 288 с.
5. Шаповаленко М.В. Политическое развитие современных переходных обществ: теоретические подходы и основные тенденции: Монография / М.В. Шаповаленко. – Харьков: Изд-во Харьк. нац. ун-та внут. дел, 2007. – 340 с.

Радчекно Л. Н. Политические изменения, политическая трансформация и политическое развитие: соотношение и взаимосвязь

В статье анализируются понятия «политические изменения», «политическое развитие», «политическая трансформация». Также определено, каким образом эти понятия соотносятся между собой в политическом процессе.

Ключевые слова: *политический процесс, политические изменения, политическое развитие, политическая трансформация.*

Radchekno L. Political changes, political transformation and political development: the relationship and interdependence

This article analyzes the concept of «political changes», «political development», «political transformation». Also determined how these concepts relate to each other in the political process.

Keywords: *political process, political change, political development and political transformation.*

УДК 81'272:316.7(477)

Савойська Світлана Василівна,
кандидат історичних наук, доцент кафедри політичних наук
Київського національного університету будівництва і архітектури

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ МОВНО-КОМУНІКАТИВНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ У РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО ПОЛІКУЛЬТУРНОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті досліджується комунікативна сутність політичної культури, яка формує поведінку, погляди, переконання, свідомість і життєву позицію індивідумів, груп, спільнот, соціуму та нації. Автор розглядає роль, значення і подвійну складову цього явища, запобігаючи формуванню у політиків і громадян конфронтаційного мислення на рівні «свій/чужий».

Ключові слова: мовно-комунікативна політика, політична культура, українське полікультурне суспільство, галузі, мова, комунікація, консенсус.

Мовно-комунікативна політика і політична культура тісно взаємопов'язані і взаємозалежні, оскільки повинні відігравати в українському полікультурному суспільстві важливу роль і велике значення. Вони мають орієнтуватися не на групові чи регіональні інтереси, а на загальноукраїнські цінності, які накопичено не лише у минулому, а й на сучасному етапі розвитку. Негативний вплив на формування політичної культури справляє ідеологія однієї політичної сили особливо тоді, коли вона захищає інтереси не всього українського полікультурного суспільства, а його частини, зокрема, певної соціальної групи, національної меншини або іншої країни. Варто розрізняти ідеології, які здатні об'єднати український полікультурний соціум, і ті, що намагаються панувати над усіма іншими і захищати інтереси лише вибраних. У такому разі йдеться про авторитарно-тоталітарну ідеологію, яка панує над політичною культурою, нею керує і формує її ірраціональну складову. На цій основі виникають різного роду непорозуміння і протистояння, які відбувалися свого часу в СРСР. В сучасній Україні конфлікти існують між політичною культурою та ідеологією радянського зразку, які дісталися у спадок від колишнього СРСР, і новою національно-демократичною, де загальні пріоритети домінують над груповими або регіональними. Виходячи з викладеного, сучасний словник мінімум іншомовних слів пояснює термін «ідеологія» як сукупність філософських, політичних, правових, моральних, релігійних та мистецьких поглядів, які характеризують яку-небудь соціальну групу, клас, політичну партію, суспільство [9, с. 246].

Наше завдання полягає у тому, аби об'єктивно оцінити рівень політичної культури і показати, за яких умов мовно-комунікативна політика спроможна розв'язати проблему, від якої залежить, як надалі буде розвиватися українське полікультурне суспільство і чи залишиться Україна унітарною, незалежною і соборною державою.

Складовою і невід'ємною частиною мовно-комунікативної політики є конструктивні ідеологія і культура. Остання з них у Новому тлумачному словнику української мови трактується як сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством протягом його історії [5, с. 14]. За визначенням терміну «культура» зрозуміло, що він є більш узагальненим поняттям, ніж «політична культура», яка є складовою і невід'ємною частиною першого. До середини ХХ ст. політична культура трактувалася як комплекс політичних, моральних, культурних та інших уявлень, які закріплені в національній культурі і традиціях. Категоріального статусу поняття «політична культура» набуло у другій половині цього століття завдяки дослідженням Г. Алмонда, С. Верби, Д. Елазара, Д. Каванаха, У. Розенбаума та ін. Окремі аспекти мовно-комунікативної політики і політичної культури досліджували вітчизняні вчені, серед яких О. Братко-Кутинський, М. Головатий, С. Денисюк, І. Дзюба, І. Діак, М. Дмитренко, Я. Ісаєвич, Л. Масенко, Л. Нагорна, Л. Новохатько, Ю. Римаренко,

М. Степико та ін. Вони пов'язують мовно-комунікативну політику і політичну культуру з історичною пам'яттю, звичаями і традиціями українського народу, загальнонаціональними цінностями і державними символами. Примирити різні типи ідеологій і політичних культур, на думку вчених, здатна мовно-комунікативна політика, завдячуючи якій у кінці 80-х рр. ХХ ст. було підвищено статус української мови, яка стала державною мовою країни, а заодно – мовою законодавства, освіти, духовності, інформації, комунікації тощо; відкрито навчальні заклади для національних меншин, які змогли вивчати свою рідну мову і розбудовувати разом з етнічними українцями власну полікультурну державу. Мовно-комунікативна політика дала можливість всьому українському народу проголосити незалежність та закріпити це рішення Верховної Ради на Всеукраїнському референдумі, на якому понад 90% українських громадян віддали свої голоси за мрію жити в самостійній і соборній державі. Завдяки конструктивній мовній політиці було ухвалено Конституцію незалежної України, яка Статтею 10 закріпила статус української мови, а також права національних меншин.

За визначенням автора, мовно-комунікативна політика – це комплекс конкретних заходів держави, що систематично проводяться на всеукраїнському рівні і спрямовані на захист національних інтересів, збереження цілісності країни, недоторканості її державних кордонів, консолідацію різноетнічних громадян, що мешкають на території країни. Це конструктивна, прогнозована і зважена повсякденна робота усіх гілок політичної влади, спрямована на захист єдиної державної (офіційної) мови, подальший її розвиток і поширення в усіх сферах і галузях суспільно-політичного життя та в усіх регіонах країни. Це конструктивна мовна політика легітимної влади, яка керується Конституцією і законами держави та забезпечує повноцінне функціонування державної (офіційної) мови, а також мов національних меншин. Це добре спланована робота держави, спрямована на регулювання мовного питання, користь соціокультурного та духовного розвитку усіх народів-співвітчизників [8, с. 134-139].

Сучасні підходи щодо аналізу мовно-комунікативної політики вибудовуються на основі двох парадигм. Одна з них формує посттоталітарну перспективу, яка концентрує навколо себе уявлення про нову форму соціально-політичного контролю, інша – комунікативну, що спонукає до інтеграції усіх політичних сил, що дає можливість вписатися в загальносвітовий рух. Мовно-комунікативна політика може мати сенс лише тоді, коли полярні політичні актори будуть вступати у контакт лише з однією метою – порозумітися, дійти згоди і домовитися, що не є на порядку денному окремих сучасних політиків, які лише декларують таке бажання. Щоб така комунікативна дія відбулася, політичні актори мають обґрунтувати свої домагання і бажання. Провідною парадигмою мовно-комунікативної політики є такі політичні комунікації, які ґрунтуються на взаєморозумінні та всеукраїнській консолідації. І все-таки порозуміння між різними політичними силами, владою та опозицією спостерігалися при ухваленні необхідних для держави законів, постанов і рішень, а також Декларації про державний суверенітет, проголошенні незалежності, ухваленні Конституції України і т. п.

Мовно-комунікативна політика держави на першому етапі її становлення (1991-1996 рр.) була конструктивною: відкривалися видавництва і бібліотеки, навчальні заклади з рідними мовами навчання національних меншин, кафедри українознавства, української мови і літератури, слов'янських мов, української та всесвітньої історії тощо. Відзначено, що у зв'язку з мовно-комунікативною політикою влади, яку варто розуміти як регулятор соціально-політичних взаємодій, у першій половині 90-х рр. ХХ століття русифікаційні процеси були призупинені. З виникненням Української незалежної держави мовні комунікації поступово відроджувалися в усіх галузях життєдіяльності, зокрема, в освіті, діловодстві, культурі, ЗМІ і т. п. У той же час поширювалася інформація щодо функціонування і розвитку української мови та мов національних меншин в технічній сфері, науці, кіно, телебаченні тощо.

У зв'язку з розвитком інформаційного суспільства, мовно-комунікативна політика набуває особливої ваги, вона захищає мови національних меншин та українську мову як

державну (офіційну) від маніпуляцій та подвійної політики. Мовно-комунікативна політика – це система теоретичних поглядів та політико-практичних заходів, застосовуваних у спілкуванні різноетнічних та різномовних людей у політико-офіційних і буденно-громадських комунікаційних ситуаціях, що утворюються в багатонаціональних країнах та на міжнародному рівні. Це – одна з делікатних політичних проблем, окремі аспекти якої аналізували у власних працях такі вчені, як Д.Гравер, В.Загороднюк, А.Костирев, Н.Кошова, М.Левицький, А.Меграбіан, Т.Мельник, В.Мартьянов, Т.Марусик, О.Маруховська, П.Матвієнко, В.Москалюк, Д.Позняк, В.Тимченко, Г.Удовенко, В.Хеслі, В.Циба та ін.

Мовно-комунікативна політика найбільш повно втілює головну ознаку демократично організованого суспільства. За своєю природою вона є виразом ідеї відкритого публічного дискурсу, міжпартійного конструктивного діалогу та політичного консенсусу. Хоча на другому етапі (1997-2004 рр.) вона не була такою вільною як у демократичних державах близького зарубіжжя, а громадянське суспільство, яке народжується, не мало до влади жодної автономії. Воно було комунікативно обмеженим, оскільки не мало можливості вільно дискутувати. У цьому випадку російська мова, як зазначає Л.Нагорна, опинилася заручницею політичних інтересів та інтриг, тому сфера мовної політики була позначена гострою конфліктністю, яка відбувалася навколо мовних маніпуляцій, політичних міфів, мовно-політичних проблем, національної ідентичності, національної ідеї, українського і російського націоналізму. Все це створювало певні інтерпретації навколо політичної дійсності, щоб показати її громадськості у вигідному для влади або опозиції світлі і спонукати її до певних дій. І все-таки мовно-комунікативну політику цього періоду варто розуміти як ствердження різних поглядів, спрямованих на створення принципово нової політики у стосунках і відносинах між владою та опозицією, якої в тоталітарному суспільстві в принципі не могло існувати.

Мовно-комунікативна політика є різновидом діалогу політичної влади з народом, здійснюваного зрозумілими поліетнічному суспільству лініями зв'язку, шляхами сполучення та способами спілкування, з метою інформування і мобілізації співвітчизників на розбудову та реформаційну модернізацію країни під егідою гасла-принципу: «єдність у різноманітності», яке можна реалізувати з допомогою толерантності і політкоректності, що є невід'ємною частиною мовно-комунікативної політики держави. В цілому мовно-комунікативна політика Української держави на сучасному етапі є недостатньо далекоглядною і прогнозованою. Вона змінила свій курс у зв'язку з ухваленням закону «Про засади державної мовної політики». У зв'язку з цим комунікативні функції української мови, яка є рідною для 67,5 % українців, стали поступово звужуватися, особливо на Півдні і Сході країни. Одним з головних чинників гальмування поширення української мови як державної є мовна політика місцевої влади, а також комунікаційний та інформаційний фактори, які повністю контролюються місцевою владою. У той же час варто зазначити, що мовній політиці і політичній культурі бракує толерантності, яка передбачає, на думку М. Дмитренко, усвідомлення поваги до прав і свобод громадян, а також – соціальної довіри, через яку посилюється зв'язок між індивідом і спільнотою, зростає почуття єдності, що є необхідною передумовою солідаризації. Без довіри, базованої на спільних інтересах і цінностях, неможливо впровадити ефективну комунікацію між суспільством і владою, її суб'єктами та різними групами суспільства. Тобто, політична культура, як вважає вчений, – це «мозаїчне» утворення, що сформувалося на базі загальнолюдських та національно-культурних цінностей як відображення інтересів різноманітних суб'єктів політичного поля [4, с. 12-13].

Вчені розглядають політичну культуру, яка поєднує у собі політичну свідомість і знання як сукупність суспільно-політичних тверджень, духовних цінностей, принципів, способів політичної діяльності і традицій. Вони зауважують (М. Головатий), що політична культура охоплює такі аспекти, як знання політики, оцінювання фактів, політичних явищ і суджень щодо того, як має здійснюватися влада. В основі національної культури знаходиться

мова і тісно з нею пов'язані економічна, релігійна, правова, політична та інші культури. Загальнонаціональна культура є однією з основних, оскільки від неї залежить, як будуть функціонувати культури етнічних груп. Варто зазначити, що політична культура, яка є складовою частиною загальної культури, поєднує свідомість, знання, традиції, мову, звичаї та інші цінності. Кожна влада будується на певній ідеології, яка у «традиційному розумінні до чогось закликає, мобілізує суспільство чи окрему групу на досягнення проектних і перспективних завдань... Але, замість цього, ми, на думку М. Розумного, маємо суцільну кризу ідеологій, які розчленовуються на окремі товарні ідеологеми, які далі конвертуються в систему обігових коштів за універсальною схемою: гроші-влада-гроші» [7, с. 236, 242].

Суб'єктами політичної культури, за визначенням М. Головатого, є індивіди, групи, регіон, партія, клас, нація, держава тощо. У той же час об'єктом є політична система суспільства, режим, інститути влади, організації, об'єднання, партії тощо. Так, за політологічним словником політична культура – це: 1) «якісний склад політичного життя суспільства, що визначається історичними, соціально-економічними і політичними умовами та відображає рівень засвоєння суб'єктом - суспільством, групою, особою відповідних політичних відносин, способів діяльності, норм і цінностей, ступінь її активності у перетворенні політичної, соціальної дійсності; 2) сукупність індивідуальних позицій і орієнтацій учасників системи та політичного процесу». Мовно-комунікативна політика і політична культура по-різному «почуваються» в демократичному і авторитарному суспільствах. Деструктивна мовна політика деформує культуру національних меншин, негативно впливає на її розвиток, не заохочує індивіда і суспільні сили до активної діяльності. У демократичній державі політична культура може відігравати іншу роль, мати інше значення, характер, зміст і функції. Зокрема, М. Ф. Головатий виокремлює такі види культури, як депутатська, парламентська, культура діяльності громадян під час виборів, референдумів, соціологічних опитувань. Вчений виокремлює в окрему групу культуру діяльності громадських організацій, політичних партій, груп, об'єднань громадян.

Закцентуємо увагу на патріархальній та активістській культурах. Перша з них характеризується відсутністю інтересу до політичного життя, що не надто підходить українській політичній культурі, оскільки серед громадян України мало знайдеться таких, які є байдужими до того, що відбувається в країні. Активістська культура вирізняється помітним інтересом громадян до діяльності держави, різних суб'єктів політичного процесу та їх високою громадсько-політичною активністю. Вона здавна притаманна українському народу, який вирізняється активністю, толерантним, миролюбним ставленням до інших народів і схильністю до боротьби за незалежність, що зумовлено багаторічним перебуванням під гнітом інших держав, які нищили національну культуру, українську мову і духовність [6, с. 588-590].

Культура пращурів і сучасна політична культура дають можливість сформувати активну громадянську позицію, захистити власні і державні інтереси, зорієнтуватися у політичному житті, розвивати інтелект, ухвалювати рішення, передавати досвід нащадкам та консолідуватися. Зрозуміло, що мова і культура знаходяться в основі розвитку будь-якого народу-етносу. З розвитком мовлення формується та удосконалюється комунікативний процес, який допомагає особистості, групі, спільноті усвідомити власне коріння, історію, культуру, належність до певного соціуму. Повага і розуміння культури, звичаїв, традицій, історії і мови індивіда, групи і спільноти ведуть до взаєморозуміння і консенсусу, які, як вважає Г. Зеленько, забезпечують згоду сторін з усіх істотних позицій, одностайне ухвалення рішень усіма учасниками наради або конференції [6, с. 403].

Не зважаючи на те, що підходів до визначення політичної культури є досить багато, спробую дати власне бачення цього феномену. Тобто, політична культура – це 1) політична зрілість та рівень політичного розвитку у певній галузі знань або діяльності індивіда, групи, спільноти і нації в цілому, який характеризується економічними, освітніми, правовими, інформаційними, комунікаційними, духовними, матеріальними та іншими цінностями;

2) характеристика політичної думки, історичної епохи, етапу, певного народу, нації, країни в цілому та її влади; 3) якість правління влади, її компетентність, освіченість і фаховість; 4) освітній та інтелектуальний рівень розвитку лідера політичної партії, організації, руху, товариства тощо.

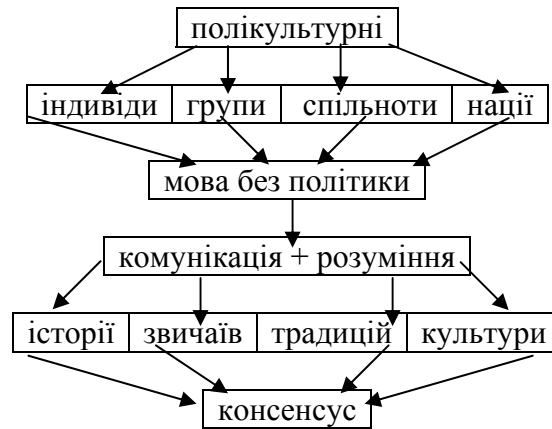

Рис. 1. Шлях до порозуміння і консенсусу між полікультурними особистостями, групами, спільнотами та націями

В основі комунікації полікультурних спільнот знаходиться мова, яка дає можливість порозумітися і дійти консенсусу. За такою схемою має відбутися консолідація всього українського політикуму: влади та опозиційних сил. Звісно, що для цього має бути політична воля влади, її оточення та опозиційних політиків. В основі їх порозуміння має знаходитися загальнонаціональна культура, що варто розуміти, як систему: цінностей індивідуальної та колективної діяльності полікультурного українського соціуму, які спрямовані на історію розвитку українського народу та його мови; зовнішніх і внутрішніх орієнтацій та відповідної поведінки; мовно-комунікативної діяльності особистостей, груп, територіальних соціально-політичних спільнот як суб'єктів полікультурного життя країни; об'єктивного відображення і реалізації мовно-політичних принципів і гасел, які проголошують члени і лідери політичних партій, рухів, товариств, організацій тощо; переконань, ідей, уявлень українського народу, що склалися у процесі формування і розвитку української мови, літератури, звичаїв і традицій. «Все це розв'яжеться на ґрунті поступового подолання кризи самоідентифікації. У той же час кожен усвідомлює, що недостатнє володіння державною мовою є не лише мінусом для кар'єри, але й джерелом внутрішнього дискомфорту» [2, с. 10-11].

Українська політична культура є суперечливою, оскільки поєднує дві системи цінностей: авторитарно-тоталітарну і демократичну. Першу з них цілком справедливо можна вважати ірраціональною, коли свідомість українського народу заповнюється чужими цінностями і нормами та перебуває під гнітом інших держав. Авторитарно-тоталітарну політичну культуру можна визначити як підданську, оскільки вона поглиблює міжконфесійні чвари, міжрегіональні відмінності, розколює політикум, полікультурне суспільство і державу. Одними з головних причин розколу є подвійна політика і міфологізація свідомості. Це дозволяє політикам приховувати правду, маніпулювати свідомістю, діями і вчинками громадян, залякувати їх та їм погрожувати, аби отримати від них прихильність і підтримку. Це відбувається тоді, коли міфологічна комунікація, як вважає С. Денисюк, стає не засобом, а метою у політичному протистоянні, коли порушується довіра до демократичного способу розв'язання суспільних протиріч [3, с. 164].

Рациональною політичну культуру можна вважати тоді, коли вона розв'язує нагальні проблеми, формує відчуття культурно-історичної єдності, робить усе можливе, аби консолідувати український народ. На формування активістського типу політичної культури

вплинули такі події, як ухвалення Верховною Радою Радянської України закону «Про мови в Українській РСР», за яким українська мова вперше в історії України стала державною мовою; проголошення «Декларації про державний суверенітет», незалежності України, ухвалення Конституції України; здійснення Помаранчевої революції та євровибору, які актуалізують прагнення українців до свободи та справедливості. Ці події, на думку А. Бичко (Неліпович), базові для українського буття, які в наші дні український народ відстоює. Вони спрямовані проти дій владних структур, дуже далеких і навіть ворожих по відношенню до української національної духовності [1, с. 190].

Розв'язання протистояння двох політичних сил на пряму залежить від діяльності мовно-комунікативної політики і рівня політичної культури. Для цього необхідно:

- не спекулювати російською мовою під час виборів;
- деідеологізувати державне управління;
- повернути права і свободи всім громадянам України;
- ухвалити новий закон про чесні і незалежні вибори;
- укріплювати і підсилювати збройні сили України;
- внести відповідні зміни до Конституції України;
- захищати національні інтереси не на словах, а на ділі;
- поширювати на Півдні і Сході України українську мову як єдину державну;
- скасувати закон «Про референдум» як небезпечний прецедент, який відкриває можливість фальшувати результати голосувань, спекулювати вибором громадян та маніпулювати їх свідомістю;
- не усувати з політичної арени суперників;
- не використовувати державні посади і владу заради амбіцій та самої влади;
- поважати право переможців ухвалювати закони, постанови, рішення та керувати державою;
- проводити відповідальну раціональну політику в усіх сферах, галузях і регіонах держави, виходячи з національних інтересів України;
- ухвалити такий закон про мови, який би задовольняв інтереси не окремої групи, спільноти або регіону, а всього українського народу тощо.

Відтак, робимо висновок, що мовно-комунікативна політика і політична культура в сучасній Україні знаходяться на досить низькому рівні, тому їх роль і значення видаються малопомітними у розвитку українського полікультурного суспільства. Тому мовно-комунікативна політика різних політичних партій, рухів, товариств, організацій і влади в цілому є не досконалою, не достатньо виваженою і послідовною. На теперішній час політична культура і мовно-комунікативна політика знаходяться у патовому стані, тому не спроможні розв'язати існуюче в Україні протистояння. У цій ситуації важко передбачити, як буде далі розвиватися українське полікультурне суспільство і чи залишиться Україна унітарною, незалежною і соборною державою.

Література:

1. Бичко (Неліпович) А. Українська ментальність. Джерела становлення / А. Бичко (Неліпович). – К.: Освіта України, 2014. – 206 с.
2. Демократія і державність в Україні: проблеми гармонізації / Збірник. – К.: ІНВіП, 1997. – 156 с.
3. Денисюк С. Культурологічні виміри політичної комунікації: Монографія / С. Денисюк. – Вінниця: ВНТУ, 2012. – 392 с.
4. Дмитренко М. Формування політичної культури суспільства в трансформаційний період [Текст]: [монографія] / М. А. Дмитренко; НПУ імені М. П. Драгоманова, Ін-т оператив. діяльності та держ. безпеки. – К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2006. – 192 с.

5. Новый тлумачний словник української мови. У чотирьох томах. Том 2 / укладачі: В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. – К.: Видавництво «Аконіт», 2001. – С. 14. – 911 с.
6. Політологічний словник: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / За ред. М. Ф. Головатого та О. В. Антонюка. – К. МАУП, 2005. – 792 с.
7. Розумний М. Ідея і нація в інформаційну епоху / Розумний М. – Харків: Майдан, 2006. – 340 с.
8. Савойская С. Языковая политика государства и языковая коммуникативная политика: компаративистский анализ / С. Савойская // Научная дискуссия: вопросы социологии, политологии, философии, истории. № 10 (19): сборник статей по материалам XIX международной заочной научно-практической конференции. – М., Изд. «Международный центр науки и образования», 2013. – С.134-139. – 164 с.
9. Сучасний словник мінімум іншомовних слів: Близько 9000 слів / уклали: О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. – К.: Довіра, 2008. – С. 246. – 798 с.

Савойская С. В. Роль и значение языковой коммуникативной политики и политической культуры в развитии украинского поликультурного общества

В статье исследуется языковая коммуникативная сущность политической культуры, которая формирует поведение, взгляды, убеждения, сознание и жизненную позицию индивидуумов, групп, общностей, социума и нации. Автор рассматривает роль, значение и двойственную составляющую этого явления, упреждая формирование у политиков и граждан конфронтационное мышление на уровне свой/ чужой.

Ключевые слова: языковая коммуникативная политика, политическая культура, украинское поликультурное общество, отрасль, язык, коммуникация, консенсус.

Savoyskaya S. Role and value of linguistic communicative policy and political culture in development of Ukrainian multicultural society

Linguistic communicative essence of political culture, which forms a conduct, looks, persuasions, consciousness and vital position of individuals, groups, communities, society and nation, is probed in the article. An author examines a role, value and ambivalent constituent of this phenomenon, preventing the formation of politicians and citizens confrontation thought at level insider/ stranger.

Keywords: linguistic communicative policy, political culture, Ukrainian multicultural society, industry, language, communication, consensus.

УДК 321.01

Тімашова Вікторія Михайлівна,

кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки Національної академії внутрішніх справ

**СУПУТНЯ СТРУКТУРНА АТРИБУТИКА ПОЛІТИЧНОЇ СФЕРИ
СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА: ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА**

У статті досліджується зміст, місце і взаємозв'язок політичної культури в соціологічному аспекті обшину політичної сфери. На прикладі поліетнічної України акцентовано на особливостях її політичної культури і, як наслідок, своєрідності й маргінальному забарвленні сучасних політичних процесів.

Ключові слова: культура, політична культура, політична система, поліетнічне суспільство, глобалізація, універсалізація.

Ще античні мислителі (Антифонт, Платон, Марк Аврелій та ін.) бачили в структурі особистості кілька різних осіб – людину економічну (homo economicus), людину етнічну

(homo ethnicus), людину політичну (homo politicus), людину мислячу (homo creations), людину творчу (homo indifferenticus) і т. д. Платон у цьому людському «міксі» виокремлював політичного, етнічного і творчого чоловічків, стверджуючи, що рівновага і балансова стабільність людського співжиття можуть бути порушені, якщо всередині нас повстане один із них [10, с. 229].

М. Доган і Д. Пелассі зазначають, що саме культура, яка визначає позиції людей, відчутно впливає на форми політичної активності, є сутнісним елементом політичного життя народу [7, с. 98-105]. Політична культура, як правило, розглядається як система засвоєних суб'єктами *політичних відносин*, які орієнтовані на: 1) *пізнання* (знання та уявлення про політичну сферу); 2) *емоції* (ставлення до політичних об'єктів); 3) *оцінку* (оціночних суджень) про політичні об'єкти та політичну систему. Під останнім іноді розуміють моральні аспекти політичної культури. З цим можна погодитися, оскільки саме криза моральна призводить до негативних змін у політичній культурі та етиці влади. І це можна побачити на прикладі України, яка із суверенітетом отримала деполітизацію суспільства, а разом з цим насадження міфу про те, що можна нехтувати мораллю заради досягнення успіху [4, с. 243].

Російський політолог К. С. Гаджієв у праці «Політична культура: теорія і національні моделі» (1994 р.) уточнює, що особливість політичної культури полягає в тому, що вона не являє собою політику чи політичний процес в їх реальному втіленні, а є комплексом уявлень тієї чи іншої національної чи соціально-політичної спільності про світ політичного, закони і правила їх функціонування. Часто політичну культуру розглядають як сукупність політичних позицій або через поведінку суб'єктів політики.

Г. Алмонд і С. Верба у своїй книзі «Громадянська культура» (1963 р.), аналізуючи політичні системи Англії, Італії, ФРН США та Мексики, виокремили три основні типи політичної культури: патріархальний (громадяни не цікавляться політикою), підданський (населення розглядає себе не як учасників політичних процесів, а як підданих) та активістський (цікавість громадян до політиків та участь у політиці). Науковці сходяться на тому, що на пострадянських просторах має місце патріархально-підданський тип політичної культури, що говорить про нерозвиненість громадянського суспільства та його неготовність брати участь у формуванні й розвитку держави.

З урахуванням того, що Україна є поліетнічною країною, актуальною є думка Л. Даймона, який зазначав, що говорити про політичну культуру нації можна, якщо розуміти її як суміш або рівновагу різних субкультур в межах однієї країни. При цьому різниця між основними культурними установками часто більша в межах однієї нації, ніж між ними [5, с. 884–885].

Саме приналежність до визначеної етнічної групи чи народності обумовлює неоднорідність, строкатість культури, яку можна порівняти з ковдрою, виконаною у стилі «печворк», тобто зшитою з багатьох клаптиків різної тканини з багатоколірним візерунком. Це і пояснює існування в одній країні багатьох субкультур («острівковість» культури), що є явищем цілком природним. Особливо це притаманне транзитному суспільству, тобто суспільству, яке будує нову державну модель, яким і є Україна.

Разом з тим, поліетнічне суспільство сучасної України неточно й некоректно назвати багатонаціональним, оскільки в його складі перебувають не тільки нації, а й донаціональні народи, тобто такі, які перебувають на різних стадіях розвитку. На глибоке переконання академіка І. М. Варзара, це й обумовлює ланцюг волаючих нонсенсів і дисфункцій: з геополітичної точки зору Україна є європейською, з економічної – центрально-азійською державою, а реальний зміст державної політики є антигуманно-деспотичним [3, с. 258].

Нині існує багатоманітна типологія явища політичної культури, але особливе місце посідає виокремлення західного і східного типів політичної культури. Дослідження цих двох типів політичної культури набуває особливої актуальності в умовах глобалізації та міжцивілізаційних конфліктів. Оскільки Україна є країною поліетнічною, в ній присутні елементи і східної, і західної культур. Наприклад, населення Заходу України більш

індивідуалістичне, тяжіє до влаштування особистого життя, побуту, внутрішньо більш дисципліноване, вимогливіше ставиться до себе та інших. Населенню Сходу України більш притаманний колективістський підхід до життєвих проблем, прагнення до надособистісних цілей, милосердя, співчуття до слабих. При цьому відмінність від політичної культури європейських народів проявляється насамперед у нехтуванні законів, їх вибірковій дії, особистісному емоційному ставленні до влади, тяжінні до авторитарного стилю управління і т. д. Звідси особливостями політичних процесів в Україні є такі: 1) політична сфера життя присутня тією чи іншою мірою в суспільних, і, навіть, особистих відносинах; 2) політичні партії виступають представниками певного світогляду; 3) опозиційні партії і еліти, які претендують на владу, часто стають ініціаторами революційних рухів; 4) високі темпи рекрутування нових політиків; 5) відсутня єдина думка щодо легітимності цілей і засобів; 6) процес прийняття політичних рішень майже не залежить від масштабності й інтенсивності політичних дискусій; 7) при розв'язанні державних проблем часто переважають емоції; 8) для значної частини громадян характерна повна і безумовна відданість харизматичним лідерам і т. п. Ураховуючи вплив «етнічного чоловічка», можна стверджувати про наявність фрагментарної політичної культури, політичної пасивності і патерналізму, що означає майже повну відсутність демократії.

До цього можна додати, що майже все населення України межує або животіє на межі бідності, а бідняк, жебрак не можуть бути патріотами, політичними громадянами, особою, свідомою своєї державотворчої місії. У політиці взагалі, в державотворчій політиці зокрема, вони – безликі асуб'єкти, маргінали, у кращому випадку – аморфні учасники охлократичних «витівків» та «диких страйків» [3, с. 163].

У роботі П. Бурдье «За політику моралі в політиці» зазначено, що зміни в політичній культурі можливі тільки через інституціональні засоби, тобто чекати, що політик зміниться убік служіння народу, тільки працюючи над собою, навряд чи можливо. Разом з тим, незважаючи на заперечення з боку деяких науковців щодо введення в політичну теорію поняття «політична культура», концепт політичної культури має вагоме значення, оскільки саме він протистоїть інституціональному (прагматичному) розумінню політики і є суттєвою альтернативою моделі раціонального вибору при поясненні політичної поведінки [2].

Політична культура пострадянських країн, у тому числі України, є складним, строкатим і багатовекторним явищем. Скажімо, С. Ліпсет звертає увагу на те, що культурними факторами, пов'язаними з особливостями попереднього історичного розвитку, виключно важко маніпулювати. Політичні інститути (наприклад, виборчі системи) змінити значно легше, це потребує набагато менше часу, ніж зміна усталених моральних цінностей [9, с. 35-40]. Але із встановленням демократичних інститутів автоматично не зміниться на краще мораль, етика, поведінка тощо, що є проявами культури людини. Деякі дослідники пишуть, що політична культура набувається в процесі політичного життя, тобто не залежить від попередньо сформованих моральних норм і цінностей людини. Але, чомусь видається, що з аморальної людини, яка нехтує беззаперечними людськими цінностями, аж ніяк не вийде політик, який опікується потребами суспільства.

Виходячи з цього, в науковій літературі, розглядаючи політичну культуру як цікавий і самотній феномен, говорять про потужну диференціацію політичної культури на культуру еліт та не-еліт. Це пов'язано з тим, що представники як влади, так і опозиції все більше відриваються від розуміння потреб та очікувань народу, своєї відповідальності. При цьому слово «відповідальність» вже нав'язло в зубах. Вважаємо, що найкраще пояснив ціннісний аспект цього поняття російський письменник І. О. Бунін у своєму есе «Освобождение Толстого». Бунін пише, що Л. М. Толстой в останні роки життя говорив, що людське життя поділяється на фазиси, які добре пояснює древня індуська мудрість: «...человек должен пройти два пути в жизни: Путь Выступления и Путь Возврата. На Пути Выступления человек чувствует себя сперва только «формой», своим временным телесным бытием, своим обособленным от всего ... и живет корыстью чисто личной; затем корысть его расширяется,

он живет не только собой, но и жизнью своей семьи, своего племени, своего народа, и растет его совесть, то есть стыд корысти только личной, хотя все еще живет он жаждой «захвата», жаждой «брать». На Пути же Возврата теряются границы его личного и общественного «Я», кончается жажда брать – и все более растет жажда «отдавать» (взятое у людей, у природы, у мира): так сливается сознание, жизнь человека с Единой Жизнью, с Единым Я – начинается его духовное существование» [1, с. 15]. Тобто, коли жити для блага людей стає внутрішньою потребою, тоді людина може бути політиком, бо виходить за межі свого егоїстичного, сімейного і найближчого колективного «Я».

Російський політолог С. Кара-Мурза вважає, що ціннісний конфлікт з населенням розриває узи «горизонтального» товариства і розколює моральну спільність, яка тільки й може створити «розумну економіку» [4, с. 244].

Якщо найближчим часом ситуація не зміниться на краще, цей політичний тип культури еліти може стати на заваді суспільного розвитку, демократизації, побудови громадянського суспільства. Дослідники ведуть мову про вкорінення на пострадянському просторі такого небезпечного явища, як неопатрімоніалізм. Це означає, що основними особливостями політичних процесів в Україні є, по-перше, «всюдисюдність» держави, яка існує не поряд із суспільством, а над ним; по-друге, в системі інститутів державного управління значне місце посідають представники бюрократичного корпусу (часто пов'язані сімейними і родинними зв'язками); по-третє, нерозвиненість інституту громадянського суспільства (існування поряд традиційних і напівтрадиційних форм), відсутність механізмів його впливу на прийняття політичних рішень.

На початку XXI ст. Україна стала частиною світу, який стрімко уніфікується, що пов'язано з процесами глобалізації, але зовсім не означає, що сформований в результаті цього впливу простір досяг економічної, правової чи культурної цінності. Безпека сучасного світу настільки ненадійна, що політики й міжнародні організації часто даремно намагаються знайти консенсус на основі політичного позитивізму, чистої прагматики. І це часто не вдається якраз через відсутність у діалозі ціннісно-нормативного змісту партнерських принципів, заснованих на відмові втручатися і трактувати чужі життєві світи і культури, перекроювати чужі простори, примушувати когось жити за чужими зразками.

Будь-яка культура (у тому числі й політична) багата настільки, наскільки різноманітна кількість її складових, і, навпаки, чим менш диференційоване її культурне життя, тим однотипніша і, відповідно, простіша, примітивніша культура. Тенденціям нинішнього етапу глобалізації відповідає новий універсалізм, який не передбачає повного підкорення приватного і особливого загальному і цілому. Універсалізм нового типу здатен надавати ціннісного характеру ідеалам інших культур [6, с. 136–151].

Але поряд з цим глобалізація помітно універсалізує, нівелює культурні відмінності між народами. Відчуження народу від влади і власної культури дедалі більше виступає ознакою глобалізації. Навряд чи можливий світ з єдиною універсальною культурою, як і людство з єдиним способом життя у майбутньому. Населення окремих країн і культур, мігруючи до інших країн і культур, залишається з елементами власної культури, чим створює проблеми в іншому соціальному і етнічному середовищі. Все частіше це населення не розчиняється природно в титульній нації, а поселяється окремими локальними осередками, не допускаючи «чужаків» на свою «захоплену» територію. Наслідком цих процесів є те, що в глобальному масштабі розвивається нова політична архітектура, за якої відродження етнічних культур починає домінувати над національними культурами, вступаючи з ними в складні й суперечливі відносини. При цьому національна належність людини втрачає свою значимість, а більш суттєвою починає усвідомлюватися її етнічна належність [8, с. 105–135].

Отже, підсумовуючи роздуми щодо політичної культури, сформуємо кілька тез.

По-перше, в процесі державно-політичної суверенізації здійснюється практична взаємодія економіки, політики і культури як результат рівноважної дії (за Платоном)

«внутрішніх чоловічків» – економічного, політичного, творчого, – і, обов'язково, – етнічного.

По-друге, саме поліетнічність України, тобто не тільки значна кількість народів-етносів, що заселяє її території, а й перебування цих народів на різних ступенях розвитку, зумовлює важкість і неповороткість політичних процесів в Україні, що відбивається і на формуванні політичної культури, яка набуває рис маргінальності.

По-третє, у трансформаційних процесах, учасником яких є Україна, політична культура слугує своєрідним маркером демократії, оскільки без високої політичної культури еліт і не-еліт неможливо вилізти з «євразійської ями».

Література:

1. Бунин И. А. Собрание сочинений : В 6-ти т. Освобождение Толстого ; О Чехове ; Воспоминания; Дневники ; Статьи / редкол. : Ю. Бондарев, О. Михайлов, В. Рынкевич. – М.: Худож. лит., 1988. – 719 с.
2. Бурдые П. Социология политики / Бурдые ; пер. с фр. – М.: Socio-Logos, 1993. – 336 с.
3. Варзар І. М. Из контекстів минулих літ: Вибране в концептуальних і мемуарних вимірах. – К.: ФАДА, ЛТД, 2003. – Кн. 1 : Держава і етнос у політологічному дискурсу. – 592 с.: іл., портр. – Укр., рос. – бібліогр.: с. 520-547. – С. 169.
4. Василевська Т. Е. Політична культура та етика влади / Т. Е. Василевська // Наукові записки інституту політичних і етнонаціональних досліджень. – 2011. – Вип. 3 (53). – С. 240–249.
5. Даймонд Л. Консолідація демократії і політична культура / Л. Даймонд // Демократія : антологія / упор. О. Проценко. – К. : Смолоскип, 2005. – С. 882–942 («Політичні цінності». Вип. 1).
6. Дианова А. М. Процессы универсализации культуры в контексте глобализации / А. М. Дианова // Культура на рубеже XX–XXI веков: глобализационные процессы. – М.: ГИИ, 2005. – С.136–151.
7. Доган М. Сравнительная политическая социология / М. Доган, Д. Пеласси // Соц.-полит. журнал. – 1994. – С. 98–195.
8. Костина А.В. Этнокультурный ренессанс начала XXI века: особенности, противоречия, суждения / А. В. Костина // Культура на рубеже XX–XXI веков: глобализационные процессы. М.: ГИИ, 2005. – С. 105–135.
9. Липсет С. М. Роль политической культуры / С. М. Липсет // Пределы власти. – 1994. – № 2–3. – С. 35–40.
10. Платон. Сочинения : в 4 т. / Платон. – М.: Мысль, 1968. – 623 с. – Т. I. – 1968. – 622 с.

Тимашова В. М. Сопутствующая структурная атрибутика политической сферы современного общества: политическая культура

В статье исследуется содержание, место и взаимосвязь политической культуры в социологическом аспекте простора политической сферы. На примере полиэтничной Украины акцентировано на особенностях ее политической культуры и, как следствие, своеобразии и маргинальной окраске современных политических процессов.

Ключевые слова: культура, политическая культура, политическая система, полиэтничное общество, глобализация, универсализация.

Timachova V. Related structural attributes political spheres of modern society: political culture

The article examines the content, location and interconnection of political culture in the sociological aspect expanse of the political sphere. For example multiethnic Ukraine paid to the peculiarities of its political culture and, consequently, identity and marginal staining contemporary political processes.

Keywords: culture, political culture, political system, poly-ethnic society.

УДК 342.159.935(477)

Федорів Христина Іванівна,
аспірантка кафедри політології ДВНЗ
«Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

ІНСТИТУТ ПРЕЗИДЕНТСТВА ЯК МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ ПАМ'ЯТІ (ПРИКЛАД УКРАЇНИ)

Політика пам'яті – це надзвичайно потужний засіб, що впливає на світосприйняття особи та громадянина. Розуміючи це, влада вдало намагається сформувати своє бачення цього явища. Тому у статті аналізується процес становлення та сучасний стан державної політики пам'яті в Україні крізь призму діяльності інституту президентства, оцінюються недоліки та перспективи вдосконалення державного управління в згаданій сфері.

Ключові слова: політика пам'яті, діяльність президента, карта «пам'яті», місця «пам'яті».

XX століття для суспільств ознаменувалось усвідомленням все більшого зростання колективної пам'яті. Пам'ять людства про своє минуле, виникнення, еволюцію, сьогодення одночасно об'єднує й роз'єднує людей на Землі. Для суспільств пострадянського періоду надзвичайно характерними є намагання швидкими темпами вибудувати актуальну лінію історії, яка б заперечувала попередній історичний канон і водночас нав'язувала до нової «правдивої» історичної традиції.

Сучасний стан пам'яті українського суспільства характеризується існуванням одночасно різних моделей, які належать окремим групам населення. Існують кілька версій історичного розвитку України у суспільній свідомості. Особливо це стосується XX століття і питань, пов'язаних із становленням незалежної держави. Даються різні оцінки не лише окремим фактам і подіям минулого, а також взагалі політиці радянської влади відносно України [7]. У своїх дослідженнях Ігор Гирич і Юрій Шаповал говорять про територіальний принцип розділення пам'яті: «існування різних історичних пам'ятей для різних регіонів України є причиною роз'єднаності й поділу на два головних регіони: української європейської і радянсько-російської євразійської орієнтацій» [1].

Оцінка державної політики дає підстави виокремити етапи її встановлення, які характеризуються суттєвими відмінностями. Пропонуючи періодизацію, ми виходимо з того, що на теренах України цей сегмент політики спрямовується президентом. Коротко охарактеризувати їхню діяльність можна так: Леонід Кравчук – національно-романтична, Леонід Кучма – територіально-державницька, Віктор Ющенко – національно-духовна, Віктор Янукович – економічно-державна.

Правління Леоніда Кравчука демонструвало повагу до національної історії. Державою формується запит на поглиблення досліджень з історії України. У результаті копіткої роботи вітчизняних дослідників, створено ґрунтовну наукову базу для конструювання українського національного історичного нарративу, запропоновано новий історіографічний синтез, який дозволяє оновити погляд на минуле України та українців.

Розпочинається процес «відкриття» архівів, публікацій раніше заборонених історичних праць, зокрема напрацювань українознавчих зарубіжних центрів. Видавничі проекти «Повернені імена», «Реабілітовані історією» свідчать про відродження традицій національної біографістики. Важливим кроком стало впровадження у навчальний процес курсу історії України (замість курсу історії СРСР), розпочинається робота над створенням україноцентричних історичних навчальних програм, підручників та методичних посібників для середньої та вищої школи.

Держава сприяє декомунізації символічного простору країни: демонтуються пам'ятники вождям доби тоталітаризму, усувається радянська символіка, перейменовуються населені пункти, вулиці, промислові об'єкти, заклади культури і освіти.

Проте, на першому етапі державна політика пам'яті характеризується розмитістю контурів, практики якої значною мірою залишаються компромісними і мають відбиток радянської традиції. Офіційним репрезентаціям минулого притаманне калькування меморіальних прийомів минулої доби. Все це свідчить про те, що тодішня влада не готова була радикально розірвати зв'язки з імперсько–радянським минулим, підпорядкувати державну політику пам'яті формуванню національної [6].

Вдало підкреслив двоїстість офіційної політики пам'яті М. Рябчук, наголосивши на тому, що гібридна природа режиму винила у результаті ситуаційного компромісу між ідеологічними супротивниками – націонал–демократами і суверен–комуністами [18].

Наступним етапом розвитку політики пам'яті в Україні стало правління Леоніда Кучми. Він кардинально не відрізняється від попереднього, а є його органічним продовженням.

Новий президент досить чітко вловив зростання політичного впливу історичних та культурних відмінностей України, і тому всіляко намагався його нейтралізувати – затіняючи найбільш суперечливі історичні сюжети. Його гуманітарна політика характеризувалася спробами поєднати радянський і україноцентричний історичні наративи [9].

Продовжується робота з удосконалення стандартів історичної освіти, модернізації методики викладання історії країни, створення нових підручників. За оцінками експертів – це є найбільшим досягненням державної політики пам'яті. Держава актуалізує нові «місця пам'яті» Українського народу: у багатьох населених пунктах зводяться монументи, меморіальні знаки, культові споруди на пам'ять про трагедію та жертви аварії на Чорнобильській АЕС, Голодомору і політичних репресій. До 85 річниці бою під Крутами Президент України видає Розпорядження «Про вшанування пам'яті героїв Крут» в якому офіційно визначаються пріоритети державної політики пам'яті й наголошується на утвердженні високої політичної культури у суспільстві, вихованні у молоді патріотизму, поваги до історичного минулого Українського народу, вшануванні пам'яті полеглих за незалежність Батьківщини [15].

За часів правління Леоніда Кучми, започатковується діалог між Україною та Польщею щодо «болючих» питань їхнього минулого: діяльності українських націоналістичних організацій у міжвоєнній Польщі, оцінка Волинської трагедії й операції «Вісла», проблематика відкриття меморіалу Орлят на Личаківському кладовищі у Львові тощо [6].

Найбільш яскравого забарвлення політика пам'яті досягає за правління Віктора Ющенка. Починаючи з перших днів новий очільник держави робить акцент на історичне минуле України. За сприянням президента створюється інституційний механізм реалізації політики пам'яті. Ініціативу Віктора Ющенка оформили як Постанову Кабінету Міністрів від 5 липня 2006 р. відповідно до якої створюється Український інститут національної пам'яті, як центральний орган виконавчої влади у сфері відновлення та збереження національної пам'яті Українського народу [10].

Діяльність УІНП фактично зосереджувалася довкола участі у створенні меморіалу Голодомору в Києві та підготовки багатотомної «Національної книги жертв Голодомору 1932–1933 рр. в Україні», розробці концепції історичної освіти [11].

Здійснюються масштабні проекти, спрямовані на відродження та актуалізацію історико–культурної спадщини. Під особистим патронатом Президента України втілюється в життя низка проектів: культурно–мистецький та музейний комплекс «Мистецький арсенал», «Гетьманська столиця» у Батурині, Шевченківський національний заповідник у Каневі, Національний заповідник «Батьківщина Тараса Шевченка» тощо.

Нової якості набув процес українсько–польського примирення. 24 червня 2005 р. за участю президентів України і Польщі відбулася церемонія відкриття Польських військових поховань 1918–1920 рр. на Личаківському цвинтарі у Львові [6].

Широка публічна дискусія навколо подій Волинської трагедії, спільне відзначення роковин операції «Вісла» стали послідовними кроками на шляху порозуміння і примирення двох народів. Як зазначив Ярослав Грицак, цей процес «можна назвати одним з найбільших феноменів Східної і Центральної Європи після занепаду комунізму. Із перспективи історичної ваги його можна порівняти з повоєнним французько-німецьким примиренням» [2, с. 4–5].

З приходом до влади Віктора Януковича в Україні розгортається новий етап «модернізації» національного історичного нарративу, що починається із санації попередніх ініціатив і характеризується зміною основного курсу національного будівництва, провідним вектором якого стає економічно-державницький фактор [47].

Практичними заходами в реалізації програми офіційної політики пам'яті стає ліквідація ІНП як центрального органу виконавчої влади [42] й створення його як науково-дослідної бюджетної установи при КМУ [45]. Разом з ІНПУ було ліквідовано й Раду з питань культурно-мистецького та музейного комплексу «Мистецький арсенал» [17] та Національну раду з питань культури і духовності [40].

Для проведення оптимізації впровадження політики пам'яті було реорганізовано й створено Національний науково-дослідницький інститут українознавства [41], Комісію з державних нагород та геральдики [43], та національно-природний парк «Мале Полісся» [46].

За правління Віктора Федоровича зміни відбулись в законодавчих актах, що стосуються статусу ветеранів війни [12] та жертв нацистських переслідувань [13].

Політика пам'яті в культурному просторі також зазнала змін. Було прийнято Закон України «Про культуру» [5] й видано Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо державної підтримки культури і мистецтва України» [28] за якими визначаються правові засади діяльності у цих сферах, регулюються суспільні відносини пов'язані зі створенням, використанням, розповсюдженням, збереженням культурної й мистецької спадщини та цінностей.

Держава також актуалізує «місця пам'яті» українського народу. На державному й регіональному рівнях відзначалися річниці: історичних подій (1025-річчя хрещення Київської Русі [44]), заснування історичних пам'яток (1000-річчя Софіївського собору [26], 1000-річчя Скельного монастиря [39], 400-річчя Мгальського монастиря [38]) та організацій (25-річчя організаційного об'єднання громадського руху колишніх малолітніх в'язнів нацизму [14], 25-річчя організації ветеранів України [29]), перемог (390-ї річниці перемоги у Хотинській війні [25], 70-ї річниці визволення від фашистських загарбників та 70-ї річниці перемоги у Великій Вітчизняній Війні [34], 70-ї річниці партизанського руху у період Великої Вітчизняної Війни [31], 65-ї та 67-ї річниць перемоги у Великій Вітчизняній Війні [30; 33]), відзначення ювілеїв видатних постатей (200-річчя Миколи Пирогова [24], 150-річчя Володимира Вернадського [23], 120-річчя Олександра Довженка [22], 100-річчя Михайла Янгеля [21], 90-річчя Георгія Берегового [20]).

Найбільш масштабним виявилось святкування 200-ї річниці з дня народження Тараса Шевченка. Своїми указами Президент проголосив 2014 р. – роком Т. Шевченка й створив Координаційну раду основним завданням якої є забезпечення ефективної взаємодії центральних та місцевих органів влади у вирішенні питань, що стосуються підготовки та проведення святкувань як в Україні так і за її межами [27].

Поряд з світлими та радісними вшануваннями відбувались заходи, що пов'язані з роковинами трагедій (80 р. Голодомору 1932-1933рр. [37], 70 р. Корюківській трагедії [35], 70 р. початку насильного вивезення мирного населення з окупованої України на примусові роботи в роки Великої Вітчизняної Війни [36], 65 р. операції «Вісла» [4], 50 р. Куренівської катастрофи [16], 25 р. Чорнобильській катастрофі [32]).

2011 рік став знаковим у політиці державних свят. Указом Президента України було встановлено щороку відзначати День Соборності та Свободи України 22 січня,

Всеукраїнський день працівників культури та майстрів народного мистецтва у третю неділю травня, День флоту України в останню неділю липня [19].

«Карта» загальнодержавної пам'яті доповнюється також відзначенням окремих постатей державними преміями та нагородами. Так з метою відзначення вагомих творчих досягнень у справі театрального мистецтва та увічнення пам'яті видатного українського митця Богдана Ступки, було доручено встановити Державну премію з його іменем [3].

За каденцію свого правління Віктор Янукович за вагомих внесок в розвиток держави вручив: 2478 орденів «За заслуги», 842 ордени «Княгині Ольги», 339 орденів «За мужність», 316 орденів «Богдана Хмельницького», 202 ордени «Данила Галицького», 174 ордени «Ярослава Мудрого», 59 стипендій імені Тараса Шевченка, 56 довічних державних стипендій для учасників бойових дій у період Великої Вітчизняної Війни 1941-1945рр., 38 звань «Герой України», 19 премій імені Тараса Шевченка, 7 орденів «Свободи», 2 премії імені Олександра Довженка [8].

Поряд з позитивними змінами відбулися й негативні, адже з ліквідацією спеціальних повноважень попереднього Інституту національної пам'яті, що були закріплені в Положенні про УІНП та Законі України «Про Голодомор 1932–1933 років в Україні», відбувається абсолютне переформатування офіційного курсу національної пам'яті, а подекуди, на думку експерта історика Володимира В'ятковича, «припинення державної політики в цьому напрямі загалом». У медійному секторі ці процеси репрезентували такі дискурси: закриття музеїв та архівів, політичне втручання в академічну дискусію щодо питань Голодомору, політичних репресій та визвольного руху; вилучення зі шкільних підручників історії окремих періодів та історичних постатей; політизовані дискусії навколо посад Голови УІНП та Держкомархіву; публічне заперечення правлячою елітою Голодомору як акту геноциду тощо.

Наведені приклади свідчать про зміну модеруючої ролі влади у просуванні національно-патріотичного дискурсу й демонструють коригування основних аспектів комунікаційної діяльності в напрямі формування історичної пам'яті. Формування «умовної стабільності» й прилаштування до потреб сьогодення керованих символів послідовників пострадянського і державницького наративів стають провідною ознакою економічно-державницької концепції сучасної політики пам'яті [47].

Фактично, сьогодні ми маємо справу з двома несумісними уявленнями щодо історичної концепції України, які репрезентують антагоністичні вектори національної політики пам'яті. Більшість дослідників наголошують на тому, що українській владі завжди була притаманна гра на двох полях історичної пам'яті, яскравим прикладом є відзначення й до сьогодні як націоналістичних, так і радянських дат та ювілеїв. Микола Рябчук, стверджує, що сьогоднішній національний наратив базується на історичній моделі Михайла Грушевського, де владна еліта займає доволі зручну позицію між двома опозиційними концепціями офіційної політики пам'яті, залишаючи по собі свободу тлумачення важливих положень національного наративу в межах нагальних завдань та політичних потреб [18].

Підсумовуючи вищесказане, ми можемо дійти висновку, що політика пам'яті є надзвичайно потужним засобом, що впливає на світосприйняття особи та громадянина, це «битва за минуле» з зіткненням інтересів різних суспільних верств і політичних акторів. Розуміючи це, влада вдало намагається сформувати своє бачення цього явища. Характеризуючи діяльність президентів України які мають найбільший вплив на її формування, можна стверджувати, що вони намагаються збалансувати її в радянському або україноцентричному напрямі, цим самим породжуючи дискусії з даного питання. Виходом з такої ситуації може слугувати прийняття ряду реформ, що стосуватимуться політики пам'яті, а саме створення належного нормативно-правового забезпечення; визначення чіткого кола суб'єктів впровадження державної політики пам'яті та злагоджена її координація й науково-експертне супроводження.

Література:

1. Гирич І. Шаповал Ю. Чому необхідно переосмислювати минуле? / І. Гирич Ю. Шаповал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kas.de/wf/doc/kas_21888-1522-13-30.pdf?110210161845
2. Грицак Я. Про відповідальність і безвідповідальність українських інтелектуалів / Я. Грицак // Форум націй. – 2008. – № 7(74). – С 4–5.
3. Доручення Президента України «Щодо встановлення Державної премії імені Богдана Ступки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/15885.html>
4. Доручення Президента України «Щодо 65-х роковин операції «Вісла» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/14693.html>
5. Закон України «Про культуру» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2778-17>
6. Зерній Ю. Державна політика пам'яті в Україні: становлення та сучасний стан / Ю. Зерній [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://old.niss.gov.ua/book/StrPryor/8/7.pdf>
7. Наумова І. Б. Проблеми історичної пам'яті в сучасних українських дослідження: історіографічний аспект [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://sites.znu.edu.ua/historySciWorks/issues/33/naumova.pdf>
8. Офіційне інтернет-представництво Президента України Віктора Януковича [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://president.gov.ua/>
9. Пахоменко С. «Випробування» Донбасом: регіональний контекст політики історичної пам'яті / Пахоменко С. [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://historians.in.ua/index.php/doslidzhennya/649-serhii-pakhomenko-vyprobuvannia-donbasom-rehionalnyi-kontekst-polityky-istorychnoi-pamiati>
10. Постанова КМУ «Про створення Інституту національної пам'яті» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/927-2006-%D0%BF>
11. Портнов А. Інститут національної пам'яті в Польщі та Україні. Спроба порівняння [Електронний ресурс] / Андрій Портнов. – Режим доступу : http://zaxid.net/home/showSingleNews.do?institut_natsionalnoyi_pamyati_v_polshhi_ta_ukrayini_sproba_porivnyannya&objectId=1246616
12. Про внесення змін до законів України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» та «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/11730.htm>
13. Про внесення змін до Закону України «Про жертви нацистських переслідувань» щодо віку неповнолітніх в'язнів та розміру підвищення пенсії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2408-17>
14. Розпорядження Президента України «Про відзначення 25-річчя організаційного об'єднання громадського руху колишніх малолітніх в'язнів нацизму» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/15831.html>
15. Розпорядження Президента України «Про вшанування пам'яті героїв Крут» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/12/2003-%D1%80%D0%BF>
16. Розпорядження Президента України «Про вшанування пам'яті жертв Куренівської катастрофи» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/13155.html>
17. Розпорядження Президента України «Про ліквідацію Ради з питань створення культурно-мистецького та музейного комплексу «Мистецький арсенал» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/10798.html>
18. Рябчук М. Культура пам'яті и політика забвения [Електронний ресурс] / М. Рябчук. – Режим доступу: <http://www.bigyalta.om.ua/node/2626>

19. Указ Президента України «Про відзначення в Україні деяких пам'ятних дат та професійних свят» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/14356.html>
20. Указ Президента України «Про відзначення 90-річчя від дня народження Георгія Берегового» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/12545.html>
21. Указ Президента України «Про відзначення 100-річчя від дня народження Михайла Янгеля» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/13386.html>
22. Указ Президента України «Про відзначення 120-річчя від дня народження Олександра Довженка» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/14886.html>
23. Указ Президента України «Про відзначення 150-річчя від дня народження академіка В.І.Вернадського» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/14058.html>
24. Указ Президента України «Про відзначення 200-річчя від дня народження Миколи Івановича Пирогова» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/11355.html>
25. Указ Президента України «Про відзначення 390-ї річниці перемоги у Хотинській битві» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/12566.html>
26. Указ Президента України «Про відзначення 1000-річчя заснування Софійського собору» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/11881.html>
27. Указ Президента України «Про додаткові заходи з підготовки та відзначення 200-річчя від дня народження Тараса Шевченка» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/14680.html>
28. Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо державної підтримки культури і мистецтва України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/16361.html>
29. Указ Президента України «Про заходи щодо відзначення 25-ї річниці заснування Організації ветеранів України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/14528.html>
30. Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо відзначення 65-ї річниці Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941 – 1945 років» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/10699.html>
31. Указ Президента України «Про заходи з відзначення у 2011 році Дня партизанської слави та 70-ї річниці партизанського руху в Україні у період Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 років» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/13721.html>
32. Указ Президента України «Про заходи, пов'язані з 25-ми роковинами Чорнобильської катастрофи» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/12347.html>
33. Указ Президента України «Про заходи у зв'язку з відзначенням 67-ї річниці Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 років» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/14613.html>
34. Указ Президента України «Про заходи у зв'язку з відзначенням 70-ї річниці визволення України від фашистських загарбників та 70-ї річниці Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 років» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/15091.html>

35. Указ Президента України «Про заходи у зв'язку з 70-ми роковинами Корюківської трагедії» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/14008.html>
36. Указ Президента України «Про заходи у зв'язку з 70-ми роковинами початку насильного вивезення мирного населення з території окупованої України на примусові роботи в роки Великої Вітчизняної війни» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/14612.html>
37. Указ Президента України «Про заходи у зв'язку з 80-ми роковинами Голодомору 1932 - 1933 років в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/15962.html>
38. Указ Президента України «Про заходи щодо відзначення 400-річчя заснування Мгарського монастиря» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/16229.html>
39. Указ Президента України «Про заходи щодо збереження пам'ятки археології національного значення» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/15468.html>
40. Указ Президента України «Про ліквідацію Національної ради з питань культури і духовності» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/10792.html>
41. Указ Президента України «Про Національний науково-дослідний інститут українознавства та всесвітньої історії» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/13214.html>
42. Указ Президента України «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/12584.html>
43. Указ Президента України «Про питання Комісії державних нагород та геральдики» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/14469.html>
44. Указ Президента України «Про питання організації та проведення заходів з відзначення в Україні 1025-річчя хрещення Київської Русі» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/15382.html>
45. Указ Президента України «Про створення Інституту національної пам'яті» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/12604.html>
46. Указ Президента України «Про створення національного природного парку «Мале Полісся» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/15950.html>
47. Хітрова Т. Медійні засоби репрезентації дискурсу «історична пам'ять» у концепції реалізації державної політики пам'яті [Електронний ресурс] / Т. Хітрова. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Dtr_sk/2012_4/files/SC412_133.pdf

Федорив К. И. Институт президентства как механизм реализации политики памяти (пример Украины)

Политика памяти - это очень мощное средство, влияет на мировосприятие человека и гражданина. Понимая это, власть удачно пытается сформировать свое видение этого явления. Поэтому в статье анализируется процесс становления и современное состояние политики памяти в Украине через призму деятельности института президентства, оцениваются недостатки и перспективы совершенствования государственного управления в упомянутой сфере.

Ключевые слова: политика памяти, деятельность президента, карта «памяти», места «памяти».

Fedoriv K. Institute of Presidency as mechanism of realization politics of memory (example of Ukraine)

Politics of memory - this is an extraordinarily powerful mean which influences on perception of the world of person and citizen. Understanding it, power successfully tries to form the vision of this phenomenon. Therefore, in the article, author analyzes becoming and modern state of public policy of memory is analysed in Ukraine through the prism of activity of institute of presidency, failings and prospects of perfection of state administration are estimated in the mentioned sphere.

Keywords: *politics of memory, the activities of the President, card «memory» place «memory».*

УДК 321.013(477)

Чижова Олена Михайлівна,

кандидат політичних наук, доцент кафедри методики викладання соціально-гуманітарних дисциплін НПУ імені М.П. Драгоманова

**РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ
ТА ПОЛІТИЧНИЙ ПРАГМАТИЗМ**

Отже, за сучасних умов кризи всіх сфер життя українського суспільства дослідження особливостей розвитку державно-владних відносин та політичного прагматизму можуть стати відповіддю на питання, як знайти вихід із ситуації, що склалася, як побудувати демократичне, громадянське суспільство.

Ключові слова: *влада, громадянське суспільство, держава, політичний прагматизм.*

Центральними питаннями політичних процесів в Україні є становлення нових політичних структур та нової системи економічних і соціальних відносин, кінцева мета яких - це максимально сприятливі умови для самореалізації особистості кожного громадянина української держави та забезпечення відповідного цивілізованого рівня свободи, а також прискорення формування демократичного, громадянського суспільства [3, с. 125].

Бажання більшості українського суспільства жити у демократичній, правовій державі є життєво необхідною, а потреба мати лідерів, політиків, здатних прискорити процес розбудови такого суспільства виступає досить актуальною домінуючою проблемою. Отже, постає проблема формування сучасної української еліти, її спроможності не просто самореалізуватися, а й служити власному народові, українській державі.

Політична діяльність лідерів-політиків сьогодні в Україні спрямована на завоювання і утримання контролю над таким специфічним ринком, яким є ринок влади, а тому відбувається боротьба загалом за контроль над політикою, владою та іншими сферами суспільної діяльності.

І громадянське суспільство, і держава функціонують для задоволення потреб та інтересів людини. Громадянським суспільством слід назвати таке суспільство, в якому головною діючою особою є громадянин як автономна особа. Держава, в свою чергу, функціонує через свої владні органи, які значно впливають на формування і розвиток громадянського суспільства.

Отже, метою даної статті є пояснення сутності впливу аполітичного прагматизму на формування інститутів українського громадянського суспільства, а також пропонуються шляхи вирішення проблеми недосконалої умов, що забезпечують формування громадянського суспільства у правовій державі, якою повинна стати Україна.

Для того, щоб з'ясувати ці проблемні питання, слід пояснити значення і сутність політичного прагматизму.

Політичний прагматизм (від грец. *pragmatos* - справа, дія) - властивість політичної діяльності, за якої головним критерієм і чинником стає досягнення поставленої мети [6, с. 171].

Політичний прагматизм характеризується жорсткістю, а іноді використанням аморальних та протизаконних засобів, що далеко не завжди дає бажані наслідки. Політичний прагматизм – це, насамперед, теорія про доцільну діяльність людини, важливими принципами якої є: справа, потреба практичних дій, матеріальний інтерес тощо. З позиції політичного прагматизму, суть демократії, демократичного суспільства полягає в умінні компетентно робити справу в процесі вільного необмеженого експериментування [4, с. 536].

Доктрину прагматизму розробляло багато науковців: Ч. Пірс, Дж. Дьюї, У. Джемс, Ф.К. Шиллер, Дж.Г. Мід, які по-різному тлумачать поняття «політичний прагматизм», але всі схиляються до думки, що політичний прагматизм дуже часто зустрічається на практиці.

Політичний прагматизм притаманний суб'єктам політичної влади.

Проблема громадянського суспільства надзвичайно складна. Так, за всі роки незалежності було засвідчено, що ефективна робота політичної системи, нормальне функціонування економіки, добробут громадян можливі тільки за умов залучення громадської ініціативи до всіх без винятку сфер життя [1, с. 39].

Більшість вчених поділяють думку про те, що громадянське суспільство і держава - це дві складові, які взаємодоповнюють одна одну, інші вчені - громадянське суспільство є основою формування держави.

На нашу думку, громадянське суспільство є результатом зміни станів соціального процесу, тобто новим етапом у функціонуванні і розвитку суспільства як соціальної системи.

Процес становлення в Україні громадянського суспільства є багатоаспектним, динамічним й багатоманітним, тобто громадянське суспільство - це стан упорядкування суспільства в інтересах кожної людини і цей процес проходить у всіх сферах суспільного політичного життя.

Зокрема, у політичній сфері громадянське суспільство повинне забезпечувати всім своїм громадянам вільну участь у державних і громадських справах. Держава і громадяни, за наявності закону і рівності перед ним, мають спільний інтерес і реалізують його, тобто, створюється демократична правова держава, в якій ці інтереси реалізуються на основі міжнародно визнаних норм [2, с. 97], що сьогодні відбувається в Україні під впливом дії політичного прагматизму.

При цьому мільйони громадян добровільно, з надією і сподіваннями довіряють політичним лідерам досить велику частину своїх політико-владних повноважень і прав. Такими політичними лідерами є державні діячі, керівники політичних партій, об'єднань, громадських організацій, блоків тощо [1, с. 41].

В Україні була ідея створення такої правової демократичної держави ще за часів становлення незалежності, коли формування громадянського суспільства було одним з пріоритетних програмних завдань; його було проголошено в Декларації про державний суверенітет України. Створення громадянського суспільства передбачено також у програмних документах деяких політичних партій.

Проте надалі інтерес до цієї програми був не такий вже актуальний, оскільки розпочалася запекла боротьба протилежних політичних сил за владу. Дуже багато обіцянок звучало і звучить сьогодні при зверненнях до народу, а коли потрібна братися до діла, то політичні лідери чомусь забувають про свої обіцянки. Ось це і є прояв політичного прагматизму.

В Україні сьогодні відбувається поступовий процес становлення громадянського суспільства, який ще дуже далекий від завершення; вже сформовані органи влади різного

рівня, але вони поки що не можуть вивести Україну із системної кризи, а тому, як бачимо, громадяни відчужені від держави, влади і політики.

Для громадянського суспільства характерна система представництва інтересів різних груп населення у вигляді політичних партій, що виражають інтереси певних соціальних груп. На сьогодні політичні партії не достатньо сприяють належному встановленню зв'язку між державою і громадянами [2, с. 43].

Чинниками формування громадянського суспільства є: вільні та альтернативні політичні вибори, референдуми, незалежні (насамперед, від органів влади) засоби масової інформації, розвиток місцевого самоврядування, політичні партії, здатні забезпечувати та представляти групові інтереси.

Розвинуте громадянське суспільство створює умови для вільної самореалізації індивідів та їх різних об'єднань, утримує державу від придушення суспільства, робить її демократичною і правовою. Це суспільство громадян з високим рівнем економічних, соціальних, політичних властивостей, суспільство рівноправних громадян, яке не залежить від держави, а взаємодіє з нею.

У Конституції України закладено важливі принципи народовладдя, розподілу функцій різних гілок влади, верховенства права, які покликані забезпечити реалізацію прав і свобод людини. Однак, від теорії до практики, від принципів Конституції до втілення їх в життя - складний і тривалий шлях [3, с. 221].

Наприклад, принцип верховенства права є одним з провідних у функціонуванні сучасного цивілізованого громадянського суспільства, він визначає взаємовідносини держави, її органів і громадянського суспільства, зокрема, у сфері реалізації політичних і соціальних прав і свобод людини. Однак, на практиці порушення цих прав і свобод стало значним явищем. З огляду на це проблема дії політичного прагматизму в період формування громадянського суспільства і органів державної влади в Україні є актуальною.

Як же пов'язані політичний прагматизм і формування громадянського суспільства?

Як приклад, прояву політичного прагматизму, сприяють Депутати Верховної Ради України як представники Українського народу та політичної еліти в державі, які в умовах виборчої компанії складають свої програми національного розвитку держави, багато обіцяють для розвитку громадянського суспільства в Україні.

Головні політичні опоненти сьогодні в нашій державі налаштовані на рішучу і безкомпромісну боротьбу за місця і українському парламенті, хоча, і при таких умовах, надії на краще не покидають людей, про що свідчить висока активність населення під час виборчих перегонів, що яскраво демонструють демократичні прагнення та прагнення громадянського суспільства.

В ході передвиборчої компанії представники політичної еліти вкотре демонструють відсутність толерантності до поглядів опонентів, ідейну нетерпимість, конфліктність, установку на перемогу над суперником за будь-яку ціну. Вони дають людям надію і її не виправдовують, користуються людською довірою, але прав та інтересів українського народу ніхто не враховує.

На засіданнях у Верховній Раді України при найменшому непорозумінні, а також при різноголосі у своїх поглядах представники еліти (політики) некоректно себе поведуть і вирішують не загальнодержавні питання, а особисті інтереси. А саме головне те, що здебільшого не застосовується відповідальність за правопорушення, яка закріплена в законі.

Підкреслимо: народному депутату гарантується депутатська недоторканність на весь строк здійснення депутатських повноважень, він не може бути без згоди Верховної Ради України притягнутий до кримінальної відповідальності, затриманий чи заарештований. Один з елементів правового статусу народного депутата України, важлива правова гарантія його діяльності.

Але коли ми звернемо увагу на поведінку народних обранців, то побачимо, що вини використовують депутатську недоторканість за власними бажаннями і не розуміють, що це тільки для їхніх службових повноважень.

Варто зауважити, що громадянське суспільство не створюється за день або декілька місяців, а тому ми звернемося до минулого, а саме до тих років, які увійшли до історії України як Помаранчева революція (2004-2005 рр.).

Помаранчева революція стала індикатором росту національної самосвідомості широких народних мас, визначальною подією у прагненні українського народу до свободи і формування громадянського суспільства, вона здійснила вагомий вплив на становлення інститутів громадянського суспільства та демократизацію суспільних відносин.

Поведінка людей на вулицях та майданах міст і населених пунктів України під час революційних подій свідчила про високий рівень їхньої зрілості. А спонукало їх до цього переконання у здатності реально вилити на події, які відбуваються в країні.

На думку багатьох вчених, Помаранчева революція не підлягає під ознаки класичної революції, оскільки не відбулося кардинальних змін в економіці, в системі владних відносин, але вказана революція здійснила вирішальний вплив на долю подальшого формування громадянського суспільства, - люди і суспільство після революції стали іншими, повірили своїм обранцям, пішли на майдан підтримувати їх, жертвували своїм здоров'ям, сном, вільним часом. У них була надія зміни на краще майбутнє. Ці події нагадують сьогоденню Україну (Євро.Майдан).

Особливу увагу звертаємо на те, що при боротьбі трьох осіб за посаду Президента України все суспільство живе в очікуванні і ніхто не залишається байдужим до цього.

Але зухвалі випадки фальсифікації виборів, наруга над законним правом народу на власне волевиявлення сьогодні здивували масову свідомість, народ зрозумів, що сам факт масового безладдя став можливим лише поза суспільно-правового контролю.

Під час революції народ сподівався на лідера загальнонаціонального масштабу, який знайшов би ту модель поведінки, яка імпонувала б більшості народу. І вирішальну роль у визначенні такого переможця повинна відіграти організована частина громадянського суспільства, яке не бажає втратити надію і не хоче зневіритися в своїх сподіваннях.

Серед української політичної влади найкомфортніше почуваються ті її представники, які встигли не лише прихопити власність, а й забезпечити свою сім'ю, влаштувати дітей на навчання чи проживання за кордоном, їхнє майбутнє вирішене і гарантоване на відміну від проблем вкрай потрібної нині інтелектуальної еліти - вчених, діячів культури і мистецтва [5, с. 206].

Отже, саме таке відношення до людей і є вияв політичного прагматизму на етапі формування громадянського суспільства, бо, як ми бачимо, суб'єкти політичної влади при досягненні своєї мети не враховують інтереси суспільства, вони маніпулюють суспільним життям, їхня мета – жити ще краще, а для українського суспільства - це чинник формування громадянського суспільства та утвердження його у правовій державі.

Якщо ж дивитися на сучасний стан громадянського суспільства, то, на нашу думку, не створені умови для його подальшого формування і розвитку. Сьогодні в Україні чітко виражена дія політичного прагматизму, хоча по телебаченню ведучі новин та різних політичних програм пропонують різні виходи з кризи і політично, і економічної.

Насамперед, потрібно забезпечити широку відкритість суспільства, гласність і свободу слова, які б нікому не давали переваг у володінні засобами масової інформації, які незалежні (насамперед, від органів влади) і є одним із чинників формування громадянського суспільства в нашій країні.

Кореспонденти газет та журналів пишуть статті виключно ті, які їм дозволяють друкувати, а якщо і знаходяться сміливці і критикують сучасний стан життя в країні, то їх за це можуть звільнити з роботи, а це тому, що більшість видавництв преси знаходяться у

власності можновладців, або ж поширюється та поглиблюється корумпованість в державі. Важливо, щоб в Україні процвітала незалежна свобода слова.

Отже, вплив політичного прагматизму на громадянське суспільство очевидний, хоча всі тенденції розвитку громадянського суспільства придушуються політичною елітою, яка не бере до уваги життя людей, а просто керує ними за власним сценарієм.

Таким чином, в Україні значно зменшені можливості політичного, економічного і соціального захисту цілого громадянського суспільства та окремих індивідів від політичної еліти, яка не тільки прагне скористатися ситуацією у своїх інтересах, а й зазіхає на економічні та соціальні права. Держава, як гарант цивілізованих економічних, політичних, правових і соціальних відносин, має зберігати свій потенціал.

В сучасних умовах українській державі і громадянському суспільству необхідно утверджувати верховенство права. На жаль, цей принцип записаний лише на папері, а його потрібно застосовувати на практиці.

В державі досі нема дієвої і ефективної судової системи. Як наслідок, чимало справ щодо захисту особистих прав і гідності громадян вирішуються не кваліфіковано, а розгляд деяких із них настільки зволікається, що втрачається будь-який сенс. Тому потрібно також вдосконалювати судову систему країни.

Головною гарантією прав громадян є достатній розвиток матеріального і духовного виробництва, засобів культури, преси, громадянських організацій. На жаль, на конституційно-правовому рівні ці питання поки що як слід не врегульовано, а у їх вирішенні відчувається очевидна диспропорція: державні структури мають певну матеріальну і політичну підтримку, а основні інститути громадянського суспільстві переживають не найкращі часи. Потрібно зосереджувати увагу на розвитку цих інститутів, оскільки держава не може існувати без громадянського суспільства. В цьому чітко простежується дія політичного прагматизму.

Отже, політичний прагматизм торкається всіх сфер життя українського народу, а звідси слід забезпечити відповідальність політичної еліти за свої вчинки перед громадянським суспільством. Необхідно вдосконалювати систему розвитку і функціонування українського громадянського суспільства таким чином, щоб забезпечувати його інтереси як в цілому, так і інтереси окремого індивіда в ньому.

Література:

1. Бойчук М.А. Влада і громадянське суспільство: механізм взаємодії / М.А. Бойчук. – К.: ТОВ «Атлант ЮЕМСІ», 2009. – 207 с.
2. Бортніков В.І. Політична участь і демократія: Українські реалії: Монографія/ В.І. Бортніков. – Луцьк: РВВ «Вежа», 2007. – 524 с.
3. Політологічний енциклопедичний словник/ за ред. Ю.С. Шемшученка, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенка. – Київ, вид-во «Генеза», 2004. – 735 с.
4. Політична система інституту громадянського суспільства в сучасній Україні: навч. посібник/ Ф.М. Рудич, Р.В. Балабан, Ю.С. Гунжуров та ін. – К.: Либідь, 2008. – 440 с.
5. Політологія [Текст]: навчальний посібник/ В.І. Штанько, Н.В. Чорна, Т.Г. Авксентьєва, Л.А. Тіхонова. –2-ге видання, перероблене та доповнене. – К.: Видавництво «Фірма «ІНКІОС», Центр учбової літератури, 2007. – 288 с.
6. Філософія політики: Короткий енцикл. словник/ Авт.-упоряд.: Андрущенко В.П. та ін. – К.: Знання України, 2002. – 670 с.

Чижова Е. М. Реалії сьогодняшнього українського государства и политический прагматизм

Таким образом, в современных условиях кризиса всех сфер жизни украинского общества исследования особенностей развития государственно-властных отношений и

политического прагматизма могут стать ответом на вопросы, как найти выход из ситуации, которая сложилась, как построить демократическое, гражданское общество.

Ключевые слова: власть, гражданское общество, государство, политический прагматизм.

Chizhova O. Outdated Ukrainian state and political pragmatism

So, in the present situation of crisis in all spheres of Ukrainian society study the characteristics of state-government relations and political pragmatism may be the answer to the question how to find a way out of the situation to build a democratic, civil society.

Keywords: government, civil society, government, political pragmatism.

УДК 32.001.76

Шановал Катерина Ігорівна,

студентка спеціальності «Політологія» НПУ імені М.П.Драгоманова

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ СУТНОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ

У статті досліджуються основні напрями теорії політичної модернізації, концепції зарубіжних та вітчизняних вчених які стосуються даної проблематики, також висвітлюються основні моделі модернізації.

Ключові слова: політична модернізація, органічна та вторинна модернізація.

Аналіз складних і суперечливих політичних процесів, що відбуваються в сучасному світі, з'ясування тенденцій розвитку соціально-політичної сфери потребують глибокого осмислення теорії політичної модернізації, яка виступає в даному контексті як інструмент пояснення трансформаційних процесів, і як теоретична база щодо вироблення стратегії розвитку суспільства.

Стаття покликана розкрити сучасні теоретичні підходи щодо визначення сутності поняття політичної модернізації, проаналізувати основні концепції та моделі політичної модернізації.

Загальнотеоретичні і методологічні основи модернізації розробляли такі дослідники, як Ш. Ейзенштадт, М. Леви, Д. Ептер, С. Липсет, С. Хантингтон, С. Блэк, У. Ростоу та інші. Враховуючи відмінності їх теорій, можна виокремити також спільні позиції. Зокрема, це стосується можливості становлення суспільно-політичного ладу більш високого рівня за допомогою змін, трансформації. Теорію політичної модернізації суспільства в останні роки активно розробляють провідні російські та українські вчені Т.Алексєєва, О. Ахієзер, К. Гаджієв, В.Горбатенко, Г.Ділігенський, О.Дугін, Т.Заславська, С.Ільїн, С.Катаєв, А. Мельвіль, О.Мелешкіна, М.Михальченко, О.Панарін, В.Пантін, Ф.Рудич, С.Рябов, В. Федотова та ін. Ці дослідники наголошують на цінності ідеї оновлення суспільства на ґрунті використання та збереження традиційної ідентичності.

Теорія політичної модернізації виникла в 50-х рр. ХХ ст., в основному щодо країн, які розвиваються. Перші концепції модернізації сформувалися в обстановці післявоєнної реконструкції, коли на політичній карті світу, переважно в Африці та Азії, утворилась велика кількість нових незалежних держав. Постає питання як пояснити процеси змін, що відбуваються в постколоніальних суспільствах, та можливість прогнозу подальших шляхів розвитку [8, с. 365].

Загальні засади теорії модернізації сформулював М. Вебер, наголошуючи, що об'єктивною тенденцією історичного процесу і сутнісною рисою сучасного світу зростання раціональності, що полягає в поступовому поширенні цілераціональності на усі сфери громадського буття. В результаті суспільство перетворюється з традиційного в сучасне, таке, що характеризується вивільненням профанної культури, зростанням ролі науки, яка стає

основою економіки і управління, розвитком індустріального виробництва, раціональних форм влади, формуванням раціональної бюрократії, громадянського суспільства, розширенням політичних прав участі, автономією індивідуума, що розширюється, внаслідок руйнування традиційних зв'язків (релігійних, сімейних, місцеві).

За визначенням політологічного енциклопедичного словника, поняття політичної модернізації визначають, як процес трансформації суспільства, який супроводжується формуванням політичних інститутів, соціальною мобілізацією та розширенням політичної участі, поширенням демократичних цінностей та норм, властивих розвиненим країнам, у країнах менш розвинених [8, с. 364-365].

Політична модернізація – це соціальні та інституціональні перетворення, пов'язані з переходом від одного типу політичної системи до іншого. Характерною особливістю політичної модернізації є диференціація політичної структури (інституціоналізація), яка передбачає формування розгалуженої мережі соціально-економічних, політичних та інших інститутів суспільства, спрямованих на забезпечення стабільності й соціального порядку. Розвивається вона через удосконалення (осучаснення) традиційних інститутів, які в процесі модернізації суттєво змінюють свої функції та характер діяльності, а також через формування нових [1, с. 407].

Процес політичної модернізації проявляє себе, перш за все, у трьох основних сферах: політичній системі, політичній культурі, політичній поведінці.

У сфері політичної культури модернізаційні процеси приводять до активізації процесу соціалізації особи, постійного вдосконалення політичних цінностей та норм, формування принципово нової, орієнтованої на раціональні зміни еліти. Модернізація безпосередньо політичної системи виявляється в її диференціації, умінні адекватно реагувати на різноманітні виклики часу. Зміни політичної поведінки полягають в активізації та вдосконаленні форм залучення громадян суспільства до політичного процесу.

Політичну модернізацію більшість сучасних авторів розуміє як поєднання таких складових:

- зростання динамізму політичної системи, її здатність адекватно реагувати на зміни політичних реалій;
- формування нової модернізаторської політичної еліти;
- зниження ступеня відчуження громадян від політичної влади;
- забезпечення реальної участі народу в політичному житті;
- підвищення впливу інформації;
- постійне вдосконалення цінностей та норм у системі політичної культури [3, с. 334-335].

Політична система має швидко реагувати на появу нових вимог. За Г.Алмондом і Д.Пауелом, модернізація має діставати своє відображення в наступних змінах сутності функціонування політичної системи, які полягають в тому, що в цій системі формується здатність до акумулювання претензій і вимог різних соціальних груп і, отже, – здатність до створення відповідних інститутів для регулювання соціальних процесів; з'являються конкуруючі політичні організації, які поширюють вплив на різні сфери, – політичні партії, які сприяють «легітимній» презентації настроїв усіх шарів суспільства; посилюється централізація урядових функцій; формується та швидко зростає раціональна політична бюрократія; відбуваються мобілізація соціальної периферії, активізація участі в політиці шляхом розширення виборчих прав і розвитку вільної преси, формування опозиційних партій і добровільних асоціацій.

В якості критеріїв політичної модернізації Г. Алмонд і Д. Пауэлл пропонують наступні показники:

1) диференціація політичних ролей (поява нових самостійних політичних структур, що виконують спеціалізовані функції або частково підміняють собою колишні політичні структури : так, частину функцій політичних партій і профспілок за виразом інтересів певних соціальних груп виконують лобі, групи тиску);

2) спеціалізація політичних інститутів(в ході соціально-політичної диференціації в традиційних суспільствах з'являються спеціалізовані політичні інститути: політичні партії, зацікавлені групи, ЗМІ та ін.; кожен з них виконує в суспільстві свою функціональну роль, але одночасно усі вони з'єднуються в загальну систему, розвиваючи усередині неї спеціалізовану взаємодію один з одним);

3) спеціалізація політичної культури (політичне мислення і політична діяльність людей набувають все менш емоційного і усе більш осмисленого характеру, спираються на раціональні начала - конкретні факти, точну інформацію, правові основи - і стають конструктивними і прагматичними) [2, с. 158].

Для пояснення процесу політичної модернізації, Д.Аптер використовує наступну схему. Існує два основні типи політичних систем: «сокрально-колективістська» (чи мобілізаційна) та «секулярно-лібертаріанська» або(плюралістична) модної. Перша модель пов'язана з персоніфікованим лідерством, іноді навіть релігійній вірі в харизматичного лідера та гегемонії масової партії, протидіючи другій ідеальній моделі політичного плюралізму, при якій відбувається диверсифікація влади та лідерства, укладаються багато чисельні угоди та компроміси. Таким чином, по Д.Аптеру, модернізація – це частковий випадок політичного розвитку, пов'язаний з періодом перетворення традиційної, мобілізаційно-автократичної системи в демократичну, «погоджувальну» модель сучасного типу, де починають працювати структурно інші, більш диференційовані інститути та механізми їх функціонування плюралістична партійна та законодавча системи), які в старій системі просто відсутні [5, с. 285].

На думку С.Блека, автора праці «Динаміка модернізації»(1966), модернізація є процес, за допомогою якого історично еволюціонуючі інститути адаптуються до функцій, що швидко міняються, що відбиває безпрецедентне розширення людських знань, що дозволяє здійснювати контроль над своїм оточенням, яке супроводжувало наукову революцію. Роль модернізаційних процесів в трансформації ментальних установок підкреслювали і інші учені.

Процес модернізації на думку С.Блека поділяється на кілька стадій:

- усвідомлення мети;
- консолідація зорієнтованої на модернізацію еліти;
- період трансформації;
- інтеграція суспільства на новій основі [1, с. 407].

Американський політолог С.Хантінгтон вирізняє дев'ять головних характеристик модернізації на основі аналізу різних поглядів на модернізаційні процеси, за якими модернізація – це революційний процес, який:

- передбачає кардинальний характер соціальних змін, радикальну зміну всіх інститутів, систем, структур суспільства;
- є комплексним процесом – не зводиться до домінуючого аспекту, якоїсь сфери громадського життя, а охоплює все суспільство;
- є системним – зміна однієї системної одиниці (фактор, фрагмент, елемент системи) спричинює ланцюгову реакцію в зміні інших елементів системи, що, в свою чергу, спричиняє цілісний системний переворот;
- є глобальним процесом – виступивши спочатку як суто європейське явище, вона, модернізація, набрала глобального розмаху;
- процесом, що триває в часі (хоч вона революційна за масштабами змін, хоч темпи цих змін зростають, вона не може відбутися занадто швидко, зміниться кілька поколінь, поки модернізація здійсниться в справах і думках);
- є ступінчастим процесом – усі суспільства, модернізуючись, проходять однакові стадії, хоч і специфічно; питання полягає лише в тому, коли почалася модернізація і як вона відбувалася;
- є гомогенізуючим процесом – різні традиційні суспільства, модернізуючись, стають схожими у своїх основних структурах і функціях;

• є незворотним процесом – модернізація може відбуватися з відхиленнями, затримками, навіть з тимчасовими поверненнями назад, але, раз почавшись, вона завершується успіхом;

• є прогресивним процесом – шлях модернізації складний, часом болісний, завдає багато страждань, але в кінцевому підсумку все відшкодовується вищим культурним і матеріальним добробутом людини.

Згідно версії С. Хантінгтона, політична модернізація - це, передусім, інституціалізація політичних організацій і процедур, оскільки тільки сильні і стабільні державні інститути здатні забезпечити ефективну адаптацію і реакційність політичної системи до умов зовнішнього середовища, що постійно міняються, і соціальних запитів.

На думку С. Хантінгтона, політична модернізація припускає затвердження зовнішнього суверенітету держави відносно транснаціональних впливів і внутрішнього суверенітету уряду відносно місцевої і регіональної влади; диференціацію нових політичних функцій і розвиток спеціалізованих структур для виконання цих функцій; все більша участь в політиці найрізноманітніших громадських груп [7, с. 59].

Дослідженням процесу модернізації займаються й вітчизняні вчені. Наприклад, Михальченко М.І. визначив, що політична модернізація акцентує увагу теоретичного аналізу та практичної діяльності на проблемі підвищення ефективності влади, раціоналізації політичних систем, забезпечення прав та свобод.

Шаповаленко М.В. та Лазаренко О.О. визначають модернізацію як особливу форму цивілізованого процесу, що втратила матеріальні й духовні потенції для динамічного розвитку, до прогресивного соціального ладу, передбачає еволюційний перехід політичної системи.

Український вчений В.Горбатенко зазначає, що серед загальних характеристик (напрямів) процесу політичної модернізації важливе місце займає раціоналізація та забезпечення ефективності влади, а також диференціація політичної структури, або індустріалізація [6, с. 95].

Сучасна політична наука виділяє два типи модернізації:

Первинна (органічна або спонтанна) модернізація характерна для країн Заходу, які здійснювали її поступово, протягом декількох століть в ході індустріального розвитку і демократизації суспільства. У тимчасовому відношенні цей процес починається в період першої промислової революції, руйнування спадкових привілеїв і проголошення рівних цивільних прав, демократизація і триває до сьогоднішнього дня, оскільки модернізація - процес перманентний (що безперервно продовжується). У вказаному тимчасовому проміжку виділяють чотири історичних типів первинної модернізації:

- Доіндустріальний (XVI – XVII ст.). Йдеться про перехід від індивідуального аграрного й ремісничого виробництва до суспільного, формування замість особистої залежності людей ринкових відносин, відчуження виробників від засобів виробництва та існування;

- Ранньоіндустріальний (XVII – початок XX ст.). Це перехід від мануфактури до машинного, фабрично-заводського виробництва, розшарування соціально-класових сил та інтересів у структурі громадянського суспільства, перетворення засобів виробництва з ручних на механічні, поглиблення відчуження людей у процесі виробництва, радикалізація проектів суспільних перетворень;

- Пізньоіндустріальний (до кінця 60-х років XX ст.). Для цього типу модернізації характерним є виникнення поточно-конвеєрного виробництва, наукова організація та інтелектуалізація праці, орієнтація на задоволення соціальних потреб людини, поглиблення міжнародного поділу праці;

- Постіндустріальний (від 70-х років XX ст.). Його особливостями є індивідуалізація виробничого процесу і перетворення його на засіб самореалізації особи, примат духовних

стимулів над матеріальними, всебічна демократизація й гуманізація суспільного життя, інформаційна революція.

Вторинна (неорганічна, навздогінна, відбита) модернізація характерна для розвитку країн, що затрималися на традиційній стадії. Основним чинником такої модернізації є соціокультурні контакти країн, що відстали в своєму розвитку, з вже існуючими центрами індустріальної культури. Вторинна модернізація носить характер навздогінного розвитку і передбачає порівняно швидке досягнення рівня економічного, соціального, політичного і культурного розвитку західних держав за допомогою використання їх досвіду і підтримки. Неорганічна, модернізація. Вона характерна для країн, які з певних причин відстали від загальноцивілізаційного розвитку і прагнуть за рахунок широкого застосування досвіду передових країн наздогнати їх за рівнем і якістю життя. Неорганічна модернізація здебільшого зумовлена не внутрішніми, а зовнішніми чинниками розвитку і характеризується не рівномірністю змін в економіці, політиці, культурі, соціальних відносинах. Цей тип модернізації було втілено у країнах другого і третього ешелонів капіталістичного розвитку. Перші з них мали певні передумови розвитку капіталізму та індустріального виробництва, але модернізація відбувалася там переважно під впливом із зовні. Такий характер модернізації в цих країнах було спричинено домінуванням відносин особистої залежності у виробництві; низьким рівнем конкурентоспроможності на світовому ринку; нерівномірністю соціального розвитку, зосередженням національного потенціалу лише на одному з його напрямів (скажімо, створення військово-промислового комплексу). Незважаючи на такий негативний потенціал, деякі країни другого ешелону капіталізму спромоглися досягти успіху в процесі розвитку неорганічної модернізації (Японія, індустріальні країни Азії та ін.) [1, с. 409-410].

Сучасні теорії модернізації розглядають модернізаційний процес в рамках певного суспільства як свідоме устремління держави на здійснення якісних перетворень в суспільстві не шляхом копіювання досвіду передових країн, а шляхом гармонійного з'єднання найбільш поширених політичних структур, цінностей, що мають універсальний (загальнолюдський) характер із специфікою даного регіону, країни, суспільства.

Усвідомлення модернізаційного досвіду відбувається за допомогою теорії політичної модернізації, яка відображає процес цілеспрямованого вдосконалення політичної системи. Роль та функції політичної модернізації визначено певною сукупністю чинників. До них належать ліквідація антагоністичного характеру відносин між офіційною владою та опозицією, легітимація режиму, інтеграція фрагментів політичного та економічного простору, подолання осередків етнічного й місцевого сепаратизму, зростання ролі політичного лідера, еліти. Ці параметри політичної модернізації зумовлюють працездатність усього механізму.

Політична модернізація характеризується здатністю виступати основою і гарантом політичної стабільності. Її вдале застосування – джерело політичного розвитку, умова успішної політичної діяльності, формування основних структур і духовних основ громадянського суспільства, утвердження людини як свідомого суб'єкта політики. Ефективність політичної модернізації в кожному суспільстві залежить від можливостей та вміння інтерпретувати її цінності так, щоб вони зберегли предметну сутність та зміст, не руйнували специфіку національних традицій і культури.

Література:

1. Бабкіна О.В., Горбатенко В.П. Політологія / О.В.Бабкіна, В.П.Горбатенко. – 3-е вид., перероб., доп. К.: ВЦ «Академія», 2008. – 568 с.
2. Бебик В. М. Базові засади політології: Історія, теорія, методологія, практика : монографія / В.М. Бебик ; МАУП. – 2-ге вид., стереотип. – Київ : МАУП, 2001. – 384 с.

3. Ващенко К.О. Політологія для вчителя : навч. посібн. для студ. педагогічних ВНЗ / за заг. ред. : К. О.Ващенко, В. О. Корнієнка. – К. : Вид-во імені М. П. Драгоманова, 2011. – 406 с.
4. Кирилук Ф.М. Філософія політичної ідеології / Ф.М. Кирилук. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 520с.
5. Колодій А. Політологія. Книга перша: Політика і суспільство. Книга друга: Держава і суспільство / А. Колодій, В. Харченко. – К.: «Ніко-центр», 2000. – 584с.
6. Макаренков Е.В. Политология: Альбом схем / Е.В. Макаренков, В.И. Сушков. – М.: Юрист, 1998. – 208с.
7. Михальченко М.І. Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи / М.І. Михальченко. – Дрогобич: ВФ «Відродження», 2004. – 488 с.
8. Шемшученко Ю.С., Бабкіна О.В, Горбатенко В.П. Політологічний енциклопедичний словник / Ю.С. Шемшученко, О.В.Бабкіна, В.П.Горбатенко. – 2-е вид., доп. і перероб. – К.: Генеза, 2004. – 736 с.

Шаповал Е. И. Современные подходы к пониманию сущности политической модернизации

В статье рассматриваются основные направления теории политической модернизации, концепции зарубежных и отечественных учёных, какие относятся к данной проблематике, также отображаются основные модели модернизации.

Ключевые слова: *политическая модернизация, органическая и вторичная модернизация.*

Shapoval C. Modern approaches to understanding the essence of political modernization

In this article considers the main directions of the theory of political modernization, the concept of foreign and native scientists, which belong to the given topic, also displaying basic models of modernization.

Keywords: *political modernization, organic and secondary modernization.*

РОЛЬ ДУХОВНОСТІ, КУЛЬТУРИ ТА ОСВІТИ У ПОЛІТИЧНОМУ ПРОЦЕСІ

УДК 329.78

Андрусишин Богдан Іванович,

доктор історичних наук, професор, проректор з навчально-методичної роботи гуманітарних інститутів НПУ імені М.П. Драгоманов

МОЛОДІЖНИЙ РУХ СЬОГОДНІ: ФОРМАЛІЗАЦІЯ ТА/ЧИ ВІРТУАЛІЗАЦІЯ

Проаналізовано активний розвиток громадянського суспільства, зокрема молодіжного руху, що відбувається нині не лише в рамках формальних правил і процедур, але й за допомогою сучасних засобів комунікації, віртуалізації, за межами офіційно визначених правил реєстрації та легалізації. Аналіз суспільно-політичних реалій та емпіричних відомостей, засвідчує, що попри всі можливі застереження молодь відіграє в українському суспільстві новаційну, прогресивну роль.

Ключові слова: *молодь, молодіжний рух, громадянське суспільство, громадська організація, політичний протест.*

Глибина наших знань про молодь, молодіжний рух, громадські організації та ініціативи молодих людей має першочергове значення у роботі зі студентством. Природно, що особливо активно молодіжний рух в Україні розвивається у періоди «процесів перебудови», реформування, у кризові роки, перехідні етапи.

Молодіжний рух — похідна політичної та соціальної активності молоді, яку вона проявляє і реалізує значною мірою через організовані громадські, суспільно-політичні та інші структури [1, с. 127].

На початок 1990-х років з'являється велике число молодіжних організацій, що постійно зростає й донині та обумовлене поглибленням політичної активності молоді, орієнтацією на великий спектр політичних, ідеологічних, соціальних, культурних інтересів та уподобань.

В наш час мають місце як політична поляризація молоді, так й інфантильність, відсутність у значній кількості юнаків та дівчат політичних орієнтацій взагалі. Разом з тим, порівняно із 80-ми роками спостерігається певне зростання їх громадської та політичної активності.

Молодь, з одного боку, істотно визначає сьогоденне обличчя українського суспільства, з другого - дає точку відліку щодо напрямку, в якому воно буде рухатися в найближчому майбутньому і більш віддаленій перспективі. Під цим кутом зору, із цієї двоєдиної позиції слід обговорювати молодіжні проблеми. Аналіз даних соціологічних досліджень, зокрема і за участю науковців Інституту соціальної і політичної психології НАПН України, засвідчує, що попри всі можливі застереження молодь відіграє в українському суспільстві новаційну, прогресивну роль. Молоді українці, світогляд яких сформувався вже за часів державної незалежності України, виявляють зазвичай вищий рівень державницької і національної свідомості, ніж старші покоління. Наприклад, 74,5 % молодих респондентів вважають, що хоч які б труднощі були на шляху нашої державності, Україна повинна бути незалежною, тоді як серед населення в цілому цей показник становить 67,7 %. Про патріотичні настановлення української молоді свідчать також результати міжнародного дослідження, у якому брали участь українські студенти: понад половину з них (55,4 %) заявили, що пишається своїм громадянством. Це, знову ж таки більше, ніж серед населення України в цілому (49,4 %). У символічному просторі української молоді центральне місце посідає державна символіка - синьо-жовтий прапор, тризуб, Державний гімн. Як особистісно значущі символи України їх сприймають майже 54 % молодих респондентів віком від 18 до 29 років, тоді як у середній віковій групі (до 55 років) - лише 45,4 %, а в старшій (56 років і більше) - 42,1 %. Частіше, ніж представники старших поколінь, молодь

називає серед символів України також національне вбрання, національні страви і напої, українську народну пісню, національні музичні інструменти, Майдан Незалежності в Києві, Тарасову могилу на канівській кручі тощо [4, с. 11].

Патріотичні преференції молоді здебільшого поєднуються з євроінтеграційними устремліннями. Понад 61% молодих громадян упевнені, що Україна - європейська держава і має прямувати в Європу (серед населення в цілому - 50,5 %). Майже така сама частка молоді (близько 60 %) висловлюється за вступ України до Євросоюзу (у середній віковій групі - 48,9 %, у старшій - 38,1 %) [4, с.11].

В ідеалі, цей набір цінностей нового покоління мав би відобразитися у діяльності громадських об'єднань молодих українців (Молодіжні громадські організації) як об'єднання громадян віком від 14 до 28 років, метою яких є здійснення діяльності, спрямованої на задоволення та захист своїх законних соціальних, економічних, творчих, духовних та інших спільних інтересів.

Станом на 16.01.2014 року за відомостями Державної реєстраційної служби України налічувалося 3599 громадських організацій [6]. З них молодіжних – 277; студентських – 37.

Як показує контент аналіз реєстру громадських об'єднань України, студентський рух в Україні пов'язаний переважно з професійними інтересами. Свої світоглядні, ціннісні, соціальні, культурні та інші прагнення студентство переважно реалізує у рамках більш широкого – молодіжного громадського руху, а нерідко й в межах всеукраїнських громадських об'єднань та політичних сил (наприклад, Всеукраїнська молодіжна громадська організація «Молоді регіони», Всеукраїнська молодіжна громадська організація «Батьківщина молода» тощо), як частина міжнародних громадських ініціатив тощо.

Показово, на наш погляд, те, що перші громадські об'єднання молоді, які формувалися переважно на основі спільних зовнішньополітичних пріоритетів, з'являються в Україні у 2002-2004 рр.

Свій європейський вибір як головну мету діяльності офіційно декларують близько 8 офіційно зареєстрованих молодіжних організацій (приміром, Всеукраїнська молодіжна громадська організація «Європейська інтеграція»; Всеукраїнська молодіжна громадська організація «Європейське майбутнє України»; Всеукраїнська молодіжна громадська організація «Молодіжний Європейський Рух» та ін.).

У спектрі молодіжних громадських формувань, що ідентифікують власну діяльність пріоритетно зі сферою міжнародного співробітництва та обміну функціонують також:

- Міжнародна молодіжна громадська організація «Українсько-Польсько-Російська ліга співпраці молоді»;
- Міжнародна громадська молодіжна організація «Українсько-російський молодіжний парламент»;
- Міжнародна громадська молодіжна організація «Союз Українсько-Арабського співробітництва»;
- Міжнародна молодіжна громадська організація «Молодіжний слов'янський форум»;
- Всеукраїнська молодіжна громадська організація «Ліга слов'янської молоді»;
- Міжнародна громадська організація «Асоціація студентів України і Туреччини»;
- Міжнародна спілка молодіжних громадських організацій «Молодіжний Форум Держав ГУАМ»;

Втім в наш час при розгляді актуальних проблем молодіжного громадського руху в Україні обмежитись лише відомостями Державної реєстраційної служби України замало. Передусім відмітимо, що станом на 16.01.2014 р. останні відкриті відомості про зареєстровані громадські об'єднання цієї служби датуються 29.12.2012 р., а отже не можуть повною мірою відображати ситуації в країні. Багато зі зареєстрованих молодіжних об'єднань

не провадить активної громадської діяльності, не має офіційного представництва в Інтернеті, не підкріплена належною соціальною базою тощо.

Водночас, в узагальненій доповіді правозахисних організацій України за 2012 рік наголошується, що ситуація зі свободою об'єднань поступово погіршується у порівнянні із попередніми роками. Це пов'язано із загальним погіршенням середовища для діяльності громадських організацій, зокрема, збільшення тиску з боку органів влади та зменшення можливостей співпраці з органами влади. Паралельно було прийнято нове законодавство для громадських організацій, від якого обґрунтовано можна очікувати значного покращення у сфері свободи об'єднань з наступного року. Чинне українське законодавство не відповідає міжнародним стандартам і в значній мірі необґрунтовано обмежує свободу об'єднань. Проте частково це згладжувалося позитивною адміністративною практикою, котра не використовувала на повну усі законодавчі обмеження. Однак за останні декілька років поступово ця практика погіршувалася: збільшилася кількість перевірок з боку легалізуючих органів, збільшилася кількість вимог при реєстрації чи перереєстрації громадських організацій, котрі не передбачені законодавством, збільшилася кількість позовів про ліквідацію громадських організацій тощо [7, с. 183].

22 березня 2012 року парламент прийняв новий закон «Про громадські об'єднання» [2], що розроблявся і просувався декілька років громадськими організаціями. Він набув чинності з 1 січня 2013 року. Загалом новий закон про громадські об'єднання відповідає європейським стандартам та практиці Європейського суду з прав людини. Зокрема, частина 10 статті 12 нового закону чітко визначає підстави відмови у реєстрації об'єднання:

1) наявність у статуті та рішеннях, відображених у протоколі про утворення громадського об'єднання, положень, що не відповідають Конституції України, статті 4 цього Закону;

2) порушення вимог статей 7, 10 цього Закону (вимоги щодо засновників та найменування об'єднання).

Крім того, він не містить обмеження щодо території діяльності об'єднання, можливості залучення роботи волонтерів, можливості самостійно визначати свої види діяльності.

Втім досі існує багато перешкод для створення об'єднань, зокрема, громадських організацій. Ситуація погіршується не тільки окремими нормами закону про об'єднання громадян, що порушують міжнародні стандарти, але й відсутністю визначення чітких підстав для відмови у реєстрації. Загалом, процедура реєстрації є достатньо не чіткою, що дозволяє органу легалізації безпідставно не реєструвати об'єднання громадян чи затягувати таку реєстрацію на багато місяців.

Офіційна статистика відмов у реєстрації по країні відсутня. Але відмов за різними оцінками експертів достатньо багато. На практиці найчастіше вам повернуть документи на доопрацювання без надання рішення про відмову, що зменшує кількість відмов у реєстрації, проте по суті суперечить законодавству, оскільки такі дії не передбачені законом.

Такі відмови є різними за змістом, проте найчастіше вони порушують Європейську Конвенцію про захист прав людини та Конституцію. Зокрема, ці відмови не визначають навіть, яким чином можливі недоліки статуту загрожують інтересам, вказаним у частині другій статті 11 Конвенції або частині другій статті 39 Конституції: національній безпеці, громадському порядку, охороні здоров'я населення чи прав інших осіб. Часто таким відмовам взагалі бракує аргументації, й вони ґрунтуються на достатньо довільному тлумаченні статуту організації та законодавства [7, с. 183-184].

Ще одна важлива причина, що ускладнює роботу сучасних громадських організацій, а також призводить до того, що молодь поступово відмовляється від формалізованих структур самоорганізації є *питання фінансової підтримки громадської активності в Україні*. Фінансова підтримка громадських організацій в Україні останнім часом викликає найбільше

громадських, особливо політичних дискусій. Вона здійснюється через відповідні органи виконавчої влади, що працюють із молоддю, органи місцевого самоврядування та спілку всеукраїнських молодіжних громадських організацій. При затвердженні місцевих бюджетів передбачаються видатки на реалізацію програм молодіжних громадських організацій. Органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування можуть делегувати молодіжним громадським організаціям повноваження щодо реалізації відповідних програм (проектів, заходів). У цьому разі вони надають таким організаціям фінансову та матеріальну допомогу і здійснюють контроль за реалізацією наданих повноважень, у тому числі за цільовим використанням виділених коштів.

Втім бюджетних коштів далеко не завжди вистачає на студентську самоорганізацію, творчі задуми й громадянські ініціативи. Поширеною в незалежній Україні стала практика залучення іноземних грантів та фінансової допомоги на реалізацію молодіжних проектів. Втім, як стало відомо, у прийнятому 16.01.2014 р. більшістю законі депутатів Вадима Колесніченка та Володимира Олійника громадські організації, які отримують закордонні кошти, оголошуються іноземними агентами. Відповідна стаття буде додана до Податкового кодексу. Громадське об'єднання вважатиметься «іноземним агентом», якщо воно отримує для забезпечення своєї діяльності кошти або майно від іноземних держав, їх державних органів, неурядових організації інших держав, міжнародних неурядових організацій чи іноземних громадян, «а також бере участь, в тому числі в інтересах іноземних джерел, в політичній діяльності на території України». «Іноземні агенти» будуть оподатковуватись інакше, ніж неприбуткові організації, та муситимуть у назві вказувати свій «агентський статус». Пропагувати свою діяльність та продукцію вони зможуть, лише вказавши, що вони є «іноземними агентами». «Іноземні агенти» мають щомісяця подавати звіти «до уповноваженого органу з питань реєстрації» щодо персонального складу керівних органів, а також інформацію про обсяг коштів чи іншого майна, отриманих з іноземних джерел, про заплановані цілі їх використання та фактичне використання, про заплановані програми діяльності та про фактичну діяльність. Про свою діяльність «агенти» муситимуть щокварталу повідомляти в ЗМІ, у тому числі в офіційній пресі («Голос України» чи «Урядовий кур'єр»).

Отже, в часі складних суспільно-політичних реалій сьогодення хіба лише ледачий може не зважати на активний розвиток громадянського суспільства за допомогою сучасних засобів комунікації, *за межами офіційно визначених правил реєстрації та легалізації*, супроти бюрократичних процедур відкладання й затягування. Інтернет-спільноти, інформаційні канали, віртуальні проекти, флеш-моби, команди блогерів-одномудців, а також власне не легалізовані, однак активно діючі громадські об'єднання є невід'ємною частиною сучасності. Їх значно складніше виміряти традиційними кількісними методами дослідження. Це в разі динамічніші громадські структури, що найчастіше не відповідають формальним вимогам, але користуються значною популярністю, авторитетом, високим рівнем довіри, особливо серед прогресивно налаштованої молоді.

Важко не погодитися з В.Кременем, який стверджує, що безперечною перевагою молоді є активне освоєння сучасного інформаційного простору, новітніх інформаційно-комунікаційних технологій. Серед молодих людей віком від 18 до 29 років комп'ютером користуються 79 %, мережею Інтернет - 69,6 % (у середній віковій групі відповідно - 49,4 % і 39,5 %, у старшій - 10,3 % і 9,2 %). Є також дані, згідно з якими у віковому складі Інтернет-користувачів України «питома вага» молоді 15-35 років сягає 85 %! Усе це виводить молоде покоління на передній край суспільного прогресу, робить відкритим до сучасного світу, «своїм» у його глобальних координатах, сприйнятливим до науково-технологічних і соціальних змін [7, с.11].

Можливості сучасних Інтернет-каналів комунікації (соціальні мережі, блоги, форуми, пабліки тощо) дозволяють молодим людям більш оперативно реагувати на події, що відбуваються у суспільстві, організувати спільні проекти, зустрічі, акції тощо. Кількість

подібних Інтернет-спільнот молоді в Україні помітно зросла за останні кілька місяців. Серед них не лише Інтернет-представництва офіційно зареєстрованих громадських об'єднань молоді, але велике число віртуальних груп, створених під конкретні події, дати, як реакція на те чи інше владне рішення тощо.

До прикладу, особливо впливова під час масових громадських акцій протестів серед студентської молоді *Студентська Координаційна Рада (СКР)*, що створена 30 листопада 2013 у Києві учасниками студентських страйкомів Євромайдану після розгону мітингу на Майдані Незалежності, на сьогоднішній день має 2895 постійних прихильників у соціальній мережі Facebook. Це переважно студентство усіх регіонів України, уповноважені представники ВНЗ з Києва, Тернополя, Львова, Запоріжжя, Чернівців, Івано-Франківська, Полтави, Житомира та інших міст України. Загальностудентська організація стоїть на позиціях впровадження європейських цінностей та притягнення до відповідальності теперішньої влади. СКР має чітко сформульовані й конкретні негайні та системні вимоги. Головними ж цілями організації є координація студентів, захист їх прав, інформування їх про подальший розвиток подій задля впливу на державну політику. Починаючи із перших днів Євромайдану, вони об'єднували сили усього студентства та проводили організовані акції протесту (оголошення страйків в університетах, організації масштабних, об'єднаних студентських маніфестацій). Такий протест є винятково мирним, а сам студентський рух є незалежним та безпартійним. Їх план дій покладається на потужну мережу організації та водночас самоорганізацію кожного.

СКР вдалося за відносно короткий термін організувати й провадити діяльність водночас за кількома важливими напрямками:

- сформувати «Всеукраїнський студентський кампус» на Євромайдані (студентський простір, де відбувається координація, обмін інформацією та ідеями);
- організувати інформаційно-координаційний центр, де студенти можуть дізнатися оперативну інформацію про ситуацію в країні;
- сформувати поле практики молодих спеціалістів: юристи – долучаються до правової підтримки, медики – до медичної служби, журналісти – до медіа супроводу тощо;
- запровадити центр регіонального зв'язку, координувати дії усієї мережі локальних Євромайданів [5].

Інша офіційна сторінка *Комісії з питань студентів та молоді Всеукраїнського об'єднання «Майдан» - «Молодь Майдану»* - створена для співпраці всіх активних студентів, молодих людей, громадських організацій. Робота Комісії ґрунтується на принципах демократичності та прозорості, тож всі зацікавлені активісти, молодіжні та студентські організації, що поділяють цінності Майдану запрошуються до співпраці. Напрями роботи комісії включають: координацію масових заходів, регіональний розвиток, міжнародне співробітництво, залучення учнівської молоді, інформаційний, креативний, студентську самооборону, спецпроекти. Наразі до Комісії входять:

- студентський страйком КНУ імені Т. Г. Шевченка;
- студентський страйком НПУ імені М. П. Драгоманова;
- студентський страйком КНЕУ імені Вадима Гетьмана;
- Грінченківська Громада (КУ імені Бориса Грінченка);
- ініціативна група студентів НГУУ «КПП»;
- Студентська координаційна рада;
- Українська асоціація студентського самоврядування,
- ВМГО «Батьківщина молода»;
- ВМГО «Студентська Свобода»;
- МГО «Команда молоді В. Кличка»;
- МГО «Асоціація молодіжних громадських ініціатив та організацій»;
- ВМГО «Молодий народний рух».

Комісія запрошує всі студентські та молодіжні рухи, ініціативи, організації до співпраці [3].

Окрім подібних загальноукраїнських спільнот, функціонують також й локальні університетські неформальні групи студентських активістів. Серед них, наприклад, Студентська Колегія НаУКМА, КНУмайдан, КПІ за ЄвроОсвіту, Драгоманівці та багато інших.

Серед спільних ознак таких спільнот слід відмітити їх євроінтеграційні прагнення, заклики до ненасильницького спротиву владі, вимоги притягнення до кримінальної відповідальності виконавців розгону мирних протестів; звільнення заарештованих підозрюваних в організації масових акцій, заборона входу та перебування міліції на території ВНЗ без попереднього погодження з адміністрацією та профспілкою або органів студентського самоврядування; децентралізація управління вищою освітою, надання адміністративну, академічну та фінансову автономію університетам; прийняття виборчого кодексу - консолідованого документу, який регулює вибори Президента України, Верховної Ради України та місцевих виборів; прозорого та публічного висвітлення дій влади; викорінення корупції.

Зараз доступ до публічної інформації відбувається зі значними перепонами, які виникають через неузгодженість законодавства. Контроль над будь-якою владою є необхідною передумовою громадянського суспільства.

В цілому, молоді люди всього світу розуміються між собою краще, ніж зі своїми попередніми поколіннями, навіть в силу релігійних, політичних та національних розбіжностей. Молодь різних країн по духу ближча одна до одної, ніж до свої батьків, через те, що на неї діють сучасні зовнішні чинники: лінгвістичний глобалізм, виховання Інтернетом, комп'ютерними іграми, масовою культурою, сучасними неформальними течіями.

Молодь переживає не найкращий час. Коли не всі дорослі можуть зорієнтуватися в сучасних умовах ринку праці, освіти, політичних реаліях, молодь намагається будувати своє майбутнє. І саме в такій ситуації, коли одвічні канони, цінності та інституції типу церкви, сім'ї, класичного університету, влади втрачають свою авторитетність, молодь дуже легко може стати інструментом зовнішнього впливу третіх сторін, вона може бути інструментом державних переворотів, революцій, суспільних заворушень або гарантією диктатур та політичних режимів.

З іншого боку, вдале поєднання молодіжного максималізму, креативності, нестандартного бачення світу, незаангажованості цінностей та вільної академічної атмосфери можуть творити дива, прекрасний результат, результат, який може змінювати саме суспільство.

Література:

1. Громадські об'єднання в Україні: Навч. посібник / За ред. В.М. Бесчастного. – К.: Знання, 2007. – 415 с.
2. Закон України «Про громадські об'єднання» // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2013. – № 1. – ст.1
3. Комісія з питань студентів та молоді Всеукраїнського об'єднання «Майдан» - «Молодь Майдану» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vk.com/vo_maidan
4. Кремень В. Молодь як сьогодні і майбутнє України / Василь Кремень // ДА. – Осінь-зима 2011. – № 2 (2). – С. 10-14.
5. Офіційне інтернет-представництво Студентської Координаційної Ради [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://skr.in.ua/#about>
6. Офіційний сайт Державної реєстраційної служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.drsv.gov.ua/show/2419>

7. Права людини в Україні – 2012. Доповідь правозахисних організацій. / За ред. Є. Ю. Захарова. / Українська Гельсінська спілка з прав людини. – Харків: Права людини, 2013. – 560 с.

Андрусішин Б. І. Молодежне движение сегодня: формализация и/ или виртуализация

Проанализированы активное развитие гражданского общества, в частности молодежного движения, что происходит сейчас не только в рамках формальных правил и процедур, но и с помощью современных средств коммуникации, виртуализации, за пределами официально определенных правил регистрации и легализации. Анализ общественно-политических реалий и эмпирических сведений, показывает, что, несмотря на все возможные оговорки, молодежь играет в украинском обществе инновационную, прогрессивную роль.

Ключевые слова: молодежь, молодежное движение, гражданское общество, общественная организация, политический протест.

Andrusishyn B. Youth movement today: formalization and/ or virtualization

The active civil society, particularly the youth movement that is happening now, not only within the formal rules and procedures, but also by modern communications, virtualization, outside the officially prescribed rules, registration and legalization, are analyzed. The research of the political realities and empirical dates shows that all the possible warnings youth plays in Ukrainian society innovative, progressive role.

Keywords: young, youth movement, civil society, NGO, political protest.

УДК 32.33 (477)

Аксельрод Роман Борисович,
пошукач кафедри політичних наук НПУ імені М.П. Драгоманова

ПОЛІТИКО-КУЛЬТУРНИЙ ЧИННИК ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УПРАВЛІНСЬКОЇ ЕЛІТИ

В статті розкривається питання політико-культурної складової професійної компетентності управлінської еліти, визначаються основні чинники розвитку її професійної культури, визначено роль політико-культурних чинників у прийнятті якісних політичних рішень.

Ключові слова: професійна компетентність, культура управлінської еліти, інтелектуальний капітал, управлінська свідомість, управлінське мислення, інформаційна компетентність.

Професійна компетентність є важливою складовою політичних процесів, за допомогою якої управлінська еліта отримує своєрідну ідентифікацію професіоналізму у сфері політичної діяльності. Під управлінською елітою ми розуміємо всю сукупність осіб та їх угруповань, які з огляду на свою професійну діяльність причетні до справ управління державою. Це можуть бути не лише політики чи державні службовці, але й різного роду олігархічні, бізнесові, лобістські та інші об'єднання, які впливають безпосередньо чи опосередковано на процеси державного управління.

Політико-управлінські функції в суспільстві управлінська еліта здійснює шляхом прийняття важливіших політичних рішень, що вимагає від неї спеціальних знань та вмінь, які відсутні у більшості пересічних громадян, тобто професійної компетентності. Дійсно, професіоналізм давно вже став провідним соціально-ціннісним принципом організації системи діяльності управлінської еліти України. Крім того, дана ознака є невід'ємним

елементом демократичної культури управлінської еліти і передбачає наявність відповідних державно-управлінських знань, умінь та навичок; розвинутої професійної свідомості; творчого та інноваційного підходів до здійснення державно-управлінських повноважень; організаційних здібностей; широкої ерудиції; значного інтелектуального потенціалу тощо.

Елітистська традиція в соціально-політичній думці природно займає гідне місце в українській політології. Різноманітні аспекти формування ціннісних засад управлінської еліти України стали предметом дискусії в різних контекстах. Деякі аспекти аксіологічної побудови системи державного управління розглядали у своїх дослідженнях вітчизняні науковці М. Кравченко, М. Рудакевич, І. Савченко, С. Чукут, В. Селіванов. Проблеми ідентифікації та функціонування національної еліти досліджують С. Вовканич, Г. Водолазов, М. Пірен, С. Серьогін, С. Чемякова, Г. Щерба. Впливовість і особливості діяльності еліти на рівні регіонального управління досліджують О. Логвиненко, А. Круглашов, Н. Селютіна. Практичні питання щодо визначення механізмів функціонування еліти вирішують Е. Афонін, В. Бакуменко, Б. Буздан, М. Головатий, Н. Гончарук, В. Олуйко, С. Троян, Дж. Хіглі, М. Шульга тощо. Вагомий внесок в дослідження сутності, значення та ролі політичних еліт в суспільних процесах зробили М. Попович, К. Семчинський, О. Траверсе, О. Бабкіна, В. Горбатенко, В. Добіжа, М. Обушний, Г. Зеленько, Л. Кочубей, Ф. Медвідь та ін.

Однак зазначені наукові розробки не привели до опрацювання завершеної концепції формування й функціонування управлінської еліти. Наприклад, проблема взаємодії чинників політичної компетентності, як цінності, у просторі діяльності управлінської еліти в Україні вивчена на даний час дуже мало. З огляду на це, метою даної статті є дослідження значення політико-культурного чинника професійної компетентності управлінської еліти та його ролі у прийнятті якісних політичних рішень.

Англійські словники тлумачать «компетенцію» і «компетентність» як альтернативні форми одного слова. Так, «Новий англо-російський словник» [1] дає такий переклад слову «competence» — 1) спроможність; вміння; 2) компетентність; 3) статок, хороший матеріальний стан; 4) компетенція, правомочність. Слова «компетенція» та «компетентність» в «Російсько-англійському словнику» [2] перекладаються як «competence». В Оксфордському словнику «competence» тлумачиться як здатність робити щось добре; вміння, які необхідні для виконання якоїсь роботи або завдання [3]. Слід звернути увагу на дослідження вітчизняного науковця Н. Нижника, який на основі комплексного дослідження проблеми управління в Україні обґрунтував ідею про об'єктивний взаємозв'язок між гуманізацією і демократизацією процесу управління. Серед основних причин низької ефективності державного управління на різних рівнях влади Н. Нижник називає недостатній морально-професійний рівень державних службовців. «Не зменшуючи значущості таких якостей державних службовців, як компетентність... хотілося б, — зауважує науковець, — підкреслити роль моралі для різних працівників, зайнятих у державній службі» [4, с. 51].

Що ж стосується проблеми компетентності як складової професіоналізму управлінської еліти, то ще раз слід зауважити щодо актуальності цього ціннісного чинника у його соціально-політичному вимірі. Як слушно зауважує американський науковець Р. Даль, «в демократичних системах, як і в будь-яких інших системах, розумно припустити, що правителі мають володіти певним рівнем компетенції, тобто вони повинні повністю усвідомлювати цілі, які стоять перед керівництвом, і бути готовими діяти таким чином, щоб забезпечити втілення цих цілей у життя» [5, с. 165]. За Р. Далем, професійна компетентність управлінської еліти має виявлятися також через постійний моніторинг інтересів і запитів громадян, аналіз ступеня задоволеності людей, обізнаність про їхні надії на майбутнє, про рівень довіри і толерантності, про параметри самоідентифікації тощо.

Але, аби стати науково обґрунтованою, професійна компетентність управлінської еліти проходить стадії формування соціокультурного визнання у полі політичної діяльності як остаточна політична легітимація ціннісної автономії компетентності. Української дослідниці О. Проскуріна, виокремлюючи шість основних функцій політичної культури, з

проміж інших також зазначає, що політична культура за своєю суттю «забезпечує компетентний (виділено мною — Р. А) вплив на політичний процес, індивідуально й через людські асоціації, політичні й громадянські. Від рівня і стану політичної культури залежить, як сприйме населення країни певні політичні й соціальні рішення державних органів, погодиться воно з цими рішеннями добровільно чи примусово, сприйме їх активно чи пасивно... політична культура озброює людей знаннями, необхідними для ефективної діяльності в галузі політики, формування кожною людиною власного компетентного погляду з питань політики й політичного життя» [6, с. 8-9]. Такої ж позиції дотримується й вітчизняний науковець І. Циркін, зауважуючи, що компетентність як риса політичної культури «визначається мірою опанування людиною базових знань про статус особистості, права людини, про суспільство, в якому вона живе, його історію, культуру, традиції і звичаї, про відповідальність особистості за використання власних прав, природу і устрій держави, порядок і процедури її функціонування, можливості громадян впливати на рішення і дії влади, брати участь у діяльності громадських організацій, політичних партій» [7]. Однак, як зауважує В. Добіжа, — «якщо вплив політичної культури має на політичну стабільність широко обговорюється, значно менше уваги приділяється ролі політичної культури еліт» [8, с. 73].

Слід повернутися до класифікації, що її подає у своєму дисертаційному дослідженні Н. Лепська, даючи характеристику складовим феномену політичної компетентності: діяльнісній, системній, інституційній, владно-ресурсній, когнітивній, політико-культурній. Власне саме політико-культурна складова характеризує механізми компетентної традиції та політичної соціалізації людини як залучення до системи політичних компетентностей, що функціонують у суспільстві, закріплюються та передаються з покоління у покоління, позичаються у інших культурах. У цьому аспекті політичні компетенції здійснюються та циркулюють між культурами як своєрідні ціннісно-вольові орієнтатори діяльності, які ґрунтуються на цінностях та нормах певної політичної культури та протягом її розвитку змінюються разом з нею [9, с. 72]. Політичну компетентність можна розглядати у якості політико-культурного феномена тому, що вона відображує специфіку політичного устрою соціуму і особливості політичної культури суспільства [9, с. 73]. Якщо говорити в цілому про суть і зміст політичної культури управлінської еліти, то вони повинні, насамперед, характеризуватися умінням працювати компетентно і професійно, творчо та ініціативно, що докладно проаналізував в своїх працях вітчизняний науковець Л. Воронько [10; 11].

Можна впевнено стверджувати, що професійна компетентність управлінської еліти тісно пов'язана з її інтелектуальним капіталом, який характеризується такими параметрами як знання та вміння, творчі здібності, освіта, професійна кваліфікація, лояльність, ціннісні настанови. Російський науковець Б. Саліхов доволі точно визначив, інтелект як «систему гуманістично орієнтованих духовно-моральних знань, розумових, пізнавальних та творчих здібностей, які формуються у людини в умовах норм моралі, справедливості та високого рівня загальної та професійної культури... Це не форма людського розуму, а його діалектичне «заперечення» при одночасному формуванні більш глибоких і, одночасно, ємних якостей духовних творчих сил людини» [12, с. 12].

У свою чергу вітчизняний дослідник О. Агарков стосовно цього слушно зауважує, що «соціально-економічний розвиток держав детермінований ефективністю функціонування інтелектуального капіталу державного управління. Економічно розвинуті країни з високим рівнем інтелектуального капіталу, що забезпечує близько 75% приросту національного багатства й конкурентоспроможність на світових ринках, упевнено дивляться в майбутнє» [13, с. 1]. Далі, нажалю, О. Агарков визначає, що стан інтелектуального капіталу управлінської еліти України не відповідає запитам суспільства. Ним виявлено, з одного боку, дисфункціональність та прогресуюче відставання інтелектуального капіталу державного управління в сукупності всіх чинників, що визначають розвиток, а, з іншого боку, встановлено, що інтелектуальний капітал еліти державного управління знаходиться в

кризовому стані, не відповідає вимогам стратегічного розвитку суспільства, його діяльність, як і діяльність структур поля влади, у цьому контексті має формальний характер, не відповідає вимогам часу й не сприяє оптимізації соціального простору.

Важливим елементом професійної культури управлінської еліти є управлінська свідомість, яка віддзеркалює її творчу діяльність у суспільно-політичному житті. Основу управлінської свідомості становить система цінностей управлінської еліти та її уявлення про те, що «важливо» і що «не важливо»: ставлення до того чи іншого рівня влади; її орієнтацію на той чи інший стиль управління; повну віддачу або пасивну; переконання підлеглих або тиск на них; вимогливість чи потурання; прихильність до нового або традиційність.

Важливим елементом професійної культури управлінської еліти слід також вважати управлінське мислення, творче вироблення нових ідей, прогнозування явищ, та процесів, що мають практичне значення для управлінської діяльності. Зріле управлінське мислення, на погляд автора, особливо сьогодні — в контексті подій в Україні на початку 2014 року, повинно бути, насамперед, мисленням толерантним, яке слід вважати ціннісним показником демократичності професійної діяльності управлінської еліти. За словами відомого українського філософа С. Кримського «дійсним політичним даром — є мистецтво руху в коридорі різних голосів і думок, тобто стан толерантності, який Олдос Хаклі називав релігією нашого часу» [14]. Натомість, нетерпимість до іншого, прагнення зробити світ одноманітним, уніфікованим — це шлях до ентропії, до регресу.

М. Нинюк вводить новий термін «культура конвенційного рівня» під якою слід розуміти принципово новий, більш якісний рівень моральної культури сучасної управлінської еліти [15, с. 3] одночасно зауважуючи, що неусталеність системи моральних норм і цінностей негативно впливає на стосунки між керівником і підлеглим, а коли провідна роль належить особистісному фактору то «зростає індивідуалізація службових відносин».

Сьогодні компетентність управлінської еліти, як політико-культурний феномен, з необхідністю включає в себе такий елемент як інформаційно-комунікативна компетентність. Діагноз сучасних еліт свідчить про те, що вони зовсім не готові до умов стрімко наступаючого інформаційного суспільства і являють собою вид правителів-управлінців, які ще довго будуть чіплятися за владу власними застарілими методами політичного управління. Такий застарілий тип еліт являє собою реальну загрозу для національної безпеки, бо вони як і раніше воліють вирішувати політичні конфлікти силовими засобами. В Україні еліти також радше мислять не в дусі постіндустріалізму, а в рамках сировинної економіки (для них як і раніше головними союзниками є газ і нафта, а не інтелект і якісно висока освіта) [16].

Управлінська еліта з подібним хронічним набором недоліків може здійснити тільки один фундаментальний історичний проект — самоліквідацію. Причому самоліквідуватися вона може з користю для себе і на шкоду суспільству. Саме це ми вже спостерігаємо в цілому ряді провідних країн світу, де до влади прийшли «політичні карлики» (Дж. Буш-молодший, Н. Саркозі, Б. Обама та ін.), що виявляються нездатними своєчасно сформулювати адекватні відповіді на виклик епохи. У Німеччині самі ж німці відкрито вже заговорили про те, що їх країна, завдяки діяльності управлінської еліти, вступила в стадію самоліквідації [17, с. 212-215].

Таким чином, в якості **висновків** щодо викладеного матеріалу слід зазначити:

Професійна компетентність діалектично пов'язана із певним рівнем політичної культури представників управлінської еліти. Безумовно, що висока політична культура еліти — найважливіший елемент підвищення політичної культури всього народу. З іншого боку, низька якість еліти — свідчення відсутності системи її оптимального рекрутування і планомірної підготовки.

З позицій політико-культурологічного підходу, сучасне інформаційне суспільство вимагає від управлінської еліти високого рівня інформаційної культури й інформатичної компетентності.

Говорячи про перспективи подальшого дослідження політико-культурних чинників професійної компетентності вітчизняної управлінської еліти, слід звернути увагу на те, що сьогодні особливого значення набуває нарощування інтелектуального капіталу управлінської еліти, а тому перехід від технократії до гуманітаризації системи підготовки керівних кадрів є очевидним. Для забезпечення обґрунтованих змін в управлінській культурі державних службовців доцільно: розробити типологію стилів управління, визначити взаємозв'язок між ними; розробити основи систематизації вимог до стилю і методів управління, пов'язавши їх з особливостями конкретних культурно-історичних умов, їх змінами і практичною реалізацією в умовах ринкової економіки; визначити нові чинники, під впливом яких формується і змінюється стиль державних службовців; розробити методичні основи виявлення елементів бюрократизму і бюрократичного стилю керівництва.

Література:

1. Новый англо-русский словарь. Около 20000 слов и словосочетаний [Текст] / В. К. Мюллер. — 12-е изд. — М. : Русский язык-Медиа, 2005. — 945 с.
2. Русско-английский словарь [Текст] / под. общ. рук. проф. А.И. Смирницкого. — М. : Русский язык, 1997. — 768 с.
3. The Oxford Russian Dictionary: Russian-English: New: Русско-английский словарь: Около 180 тыс. слов и словосочетаний — Oxford, 1999. — 606 с.
4. Нижник Н. Державний службовець в Україні як фактор державотворення [Текст] / Н. Нижник // Вісн. УАДУ. — 1995. — № 1. — С. 47-53.
5. Даль Р. Проблемы гражданской компетентности [Текст] / Р. Даль // Век XX и мир. — 1994. — № 7-8. — С. 152-170.
6. Проскуріна О. О. Формування політичної культури українського суспільства: проблеми і перспективи розвитку [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук степеня канд. пол. наук : спец. 23.00.03 «Політична культура та ідеологія / Олена Олександрівна Проскуріна ; Київський національний університет ім. Тараса Шевченка — К., 2001. — 19 с.
7. Циркін І. М. Формування демократичної політичної культури особистості в умовах трансформаційного суспільства [Текст] : дис. на здобуття наук степеня кандидата політичних наук : спец. 23.00.03 «Політична культура та ідеологія» / Ігор Маркович Циркін ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. — К., 2013. — 190 с.
8. Добіжа В. В. Формування політичної культури сучасної владної еліти в Україні [Текст] : дис. на здобуття наук степеня канд. політичних наук : спец. 23.00.03 «Політична культура та ідеологія» / Добіжа Василь Валерійович ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. — К., 2008. — 211 с.
9. Лепська Н. В. Політична компетентність у програмуванні суспільного розвитку [Текст] : дис. на здобуття наук степеня кандидата політичних наук : спец. 23.00.01 — «Теорія та історія політичної науки» / Лепська Наталя Володимирівна ; Запорізький національний університет. — Запоріжжя, 2011. — 215 с.
10. Воронько Л. Політична культура і норми етики в діяльності державних службовців [Текст] / Л. Воронько // Зб. наук. пр. УАДУ ; за ред. В. І. Лугового, В. М. Князева. — К. : Вид-во УАДУ, 1998. — Вип. 1. — С. 187-190.
11. Воронько Л. Формування високої культури праці державних службовців як фактор сучасного державотворення [Текст] / Л. Воронько // Зб. наук. пр. УАДУ ; за ред. В. І. Лугового, В. М. Князева. — К. : Вид-во УАДУ, 1999. — Вип. 2. — Ч. 2. — С. 107-111.
12. Салихов Б. В. Интеллектуальный капитал организации: сущность, структура и основы управления [Текст] : монографія / Б. В. Салихов. — М. : Издательский дом «Дашков и К», 2009. — 156 с.
13. Агарков О. А. Интеллектуальный капитал государственного управления: стан і тенденції розвитку [Текст] : дис. на здобуття наук степеня канд. соціол. наук : спец. 22.00.04

«Спеціальні та галузеві соціології» / Агарков Олег Анатолійович ; Дніпропетровський національний ун-т. — Д., 2006. — 215 с.

14. Кримський С. Б. Фронезис [Текст] / С. Б. Кримський // День. — 2006. — 14 листоп. — С. 2.

15. Нинюк М. А. Моральна культура державних службовців: сутність, стан та особливості формування [Текст]: автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.01. «Теорія та історія державного управління» / Нинюк Марія Антонівна ; Українська академія державного управління при Президентові України. — К., 2000. — 20 с.

16. Тенденции развития элиты в Украине [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://christosocio.info/content/view/918/> . — Название с экрана.

17. Лебедева И. В. Российские немцы в Германии: конец интеграции [Текст] / И. В. Лебедева // Каспийский регион: политика, экономика, культура. — 2011. — № 1 (26). — С. 212-215.

Аксельрод Р. Б. Политико-культурный фактор профессиональной компетентности управленческой элиты

В статье раскрывается вопрос политико-культурной составляющей профессиональной компетентности управленческой элиты, определяются основные факторы развития ее профессиональной культуры, определена роль политико-культурных факторов в принятии качественных политических решений.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, культура управленческой элиты, интеллектуальный капитал, управленческое сознание, управленческое мышление, информационная компетентность.

Axelrod R. Politico-cultural factor of professional competence of the managerial elite

In the article the question of political-cultural component of professional competence managerial elite, identifies the key factors of its professional culture, the role of political and cultural factors in making quality policy decisions.

Keywords: professional competence, managerial elite culture, intellectual capital, management awareness, management thinking, information competence.

УДК 323.213.382:37.014.5

Біляєва Ірина Іванівна,
аспірантка Університету економіки та права «КРОК»

**МЕДІА-ОСВІТА ЯК ЦІННІСНО-КУЛЬТУРНИЙ КОМПОНЕНТ
ТРАНСФОРМАЦІЇ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА**

Розглянуто медіа-освіту як ціннісно-культурний компонент трансформації сучасного суспільства. Охарактеризовано сутність медіа-освітніх процесів та розкрито ступінь впливу на них суб'єктів інформаційної діяльності. Визначено державну медіа-освітню політику як засіб «імунізації» суспільства від негативних наслідків інформаційної діяльності.

Ключові слова: медіа-освіта, цінність, трансформація, інформаційні відносини, інформаційна діяльність, інформаційна влада, державна інформаційна політика.

В умовах трансформації сучасного суспільства, яка тісно пов'язана з виникненням нових технологій, важлива роль відведена освіті як фундаменту формування суспільних цінностей. Недостатня увага держави до освітньої сфери може призвести до негативних і навіть руйнівних наслідків. Це особливо актуально в контексті побудови інформаційного суспільства, що ґрунтується на широкому впровадженні і використанні інформаційних

технологій та вносить суттєві корективи в освітні процеси. Тому поширення та засвоєння великих масивів інформації досить гостро ставить питання щодо конкурентоздатності освітньої підготовки сучасної особистості та виправдовує принцип безперервної освіти як можливості навчання впродовж усього життя.

Підтримання конкурентоздатності особистості мотивує її до пошуку різноманітних шляхів підвищення освіти. Наприклад, отримання традиційної «гуманітарної» освіти базується на чіткій ієрархічності та упорядкованості «мережі» знань, що систематично доповнюється періодичним і обов'язковим підвищенням кваліфікації за фахом. Крім того, допускається зміна раніше отриманого фаху шляхом здобуття післядипломної освіти. Важливе місце в контексті побудови інформаційного суспільства належить «товариській» освіті. Вона отримується на основі різних видів комунікації в суспільстві, без спеціалізованих закладів і організацій, лише за допомогою знайомих [13, с. 286]. Також невід'ємною складовою освітньої підготовки є «самоосвіта» впродовж усього життя особистості, що здійснюється за допомогою різноманітних друкованих та електронних матеріалів, мас-медійних джерел інформації тощо. В цьому відношенні німецький теоретик сучасного суспільства знань Х.-Д. Кюблер слушно зауважує: «нові технології засобів інформації роблять можливим навчання учнів будь-якого віку та можливостей, дозволяють безпосередньо та самостійно застосовувати навчальні матеріали, засвоювати їх» [5, с. 215]. Втім, використання особистістю засобів масової інформації (далі-ЗМІ) може формувати «мозаїчну» освіту, яка, на протигагу традиційній «гуманітарній» освіті, не створює чіткої системи знань та навіть, навпаки, сприяє фрагментарності та розірваності знань [12, с. 50]. Таким чином, оптимальний баланс отримання сучасної освіти полягає у використанні всіх вищезазначених способів її здобуття, з обов'язковою перевагою традиційної «гуманітарної» освіти. Даний оптимальний баланс формує «універсальну» систему сучасної освіти [1, с. 58], а його порушення, безперечно, спричинить до негативних змін світогляду особистості.

Відтак, стрімка і тотальна медіатизація сучасного суспільства спонукала державу до застосування «профілактичних» заходів для забезпечення інформаційної безпеки особистості, що проявляються не в обмеженні доступу до інформації, а, навпаки, в умінні її використання та аналізу. Це особливо актуалізує необхідність вдосконалення системи традиційної «гуманітарної» освіти, головною метою якої має бути формування критичного та аналітичного сприйняття інформації сучасною особистістю. Дане завдання й покладено в основу «Концепції впровадження медіа-освіти в Україні» 2010 року та введення її в дію у 2011 році згідно з наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 27.07.11 № 886 «Про проведення Всеукраїнського експерименту з упровадження медіа-освіти в навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів України».

Суттєвий вклад у розробку поняття медіа-освіти та формування її теоретико-концептуальних засад здійснили зарубіжні вчені: К. Безелгет, Ж. Берже, Р. Куїн, Р. К'юбі, М. Маклюен, Л. Мастерман, А. Моль, М. Сушон, Е. Харт та ін. Вагомий вклад серед російських авторів належить таким дослідникам, як: О. Вартанова, Я. Засурський, О. Короченський, С. Носова, А. Спичкін, Ю. Усов, І. Фатеєва, О. Федоров, О. Шариков та ін. У вітчизняній науці вивченню проблем медіа-освіти приділяють увагу вчені, зокрема: І. Гуріненко, В. Іванов, Ю. Казаков, Л. Найдьонова, Б. Потятиник, В. Різун, В. Степанов, І. Чемерис, А. Шабунова та ін. В цілому, всі дослідники актуалізують важливість медіа-освіти для побудови інформаційного суспільства. Однак, на нашу думку, ключове значення у формуванні медіа-освітніх процесів належить саме суб'єктам інформаційної діяльності.

Метою статті є аналіз медіа-освіти як ціннісно-культурного компоненту трансформації сучасного суспільства. Завдання: 1) визначити основні суб'єкти здійснення медіа-освітніх процесів; 2) дослідити мету, характер та значення впливу суб'єктів інформаційної діяльності на медіа-освітні процеси; 3) розкрити сутність державної медіа-освітньої політики як засіб «імунізації» суспільства від негативних наслідків інформаційної діяльності.

Етимологія поняття «медіа-освіта» (з англ. «media educations») розкривається через зміст двох складових: «медіа» або «medium» – засіб, що в контексті досліджуваного поняття, опосередковує освітній процес. Крім того, термін «медіа» є скороченням поняття «mass media communications» – мас-медіа/ЗМІ. Особливе трактування терміну «mass media communications» дає вітчизняний дослідник Ю.М. Казаков, який визначає його як «комунікативна освіта» та вказує на невідповідність даного поняття змісту концепту медіа-освіта [3]. Однак, на нашу думку, така позиція є не зовсім коректною, оскільки медіа-освітні процеси не можливі без комунікативної складової. Друга частина досліджуваного поняття – термін «освіта» включає в себе всі види цілеспрямованої і систематичної діяльності, здійснюваної з метою задоволення освітніх потреб, та передбачає організаційний і стійкий процес комунікації, який породжує навчання [9, с. 373]. Виходячи з цього, медіа-освіта – це частина освітнього процесу, що здійснюється на комунікативних засадах за допомогою використання засобів масової інформації та комунікації (ЗМІК).

В «Концепції впровадження медіа-освіти в Україні» (2010 р.) поняття «медіа-освіта» розуміється як частина освітнього процесу, спрямована на формування в суспільстві медіа-культури, підготовку особистості до безпечної та ефективної взаємодії із сучасною системою мас-медіа, включаючи як традиційні, так і новітні медіа з урахуванням розвитку інформаційно-комунікаційних технологій. Згідно концепції, основною метою медіа-освіти є формування медіа-культури особистості. Головне завдання медіа-освіти полягає в запобіганні вразливості людини до медіа-насильства і медіа-маніпуляцій, втечі від реальності у віртуальний світ, поширенню медіа-залежностей. Крім того, концепція передбачає формування: медіа-імунітету особистості, який робить її здатною протистояти агресивному медіа-середовищу; рефлексії і критичного мислення як адекватного й різнобічного оцінювання та тлумачення інформації; здатності до медіа-творчості, медіа-культури, естетичних смаків тощо [4].

На сьогодні, план реалізації «Концепції впровадження медіа-освіти в Україні» (2010 р.) здійснюється трьома етапами. Перший – *експериментальний етап* (2010-2013 рр.): впровадження всеукраїнського експерименту з медіа-освіти, зокрема, введення курсу медіа-культури для старшокласників у загальноосвітніх навчальних закладах, розробка навчальних програм, підготовка фахівців з медіа-освіти для загальноосвітніх шкіл, а саме, медіа-педагогів та медіа-психологів. Другий – *етап поступового укорінення медіа-освіти та стандартизації вимог* (2014-2016 рр.): громадське обговорення результатів експериментального впровадження медіа-освіти, затвердження державних стандартів фахової підготовки медіа-педагогів та їх масова підготовка, забезпечення інформаційно-методичними та інформаційно-комунікаційними матеріалами, проведення інтегрованої медіа-освіти, факультативів та гурткової роботи тощо. Третій – *етап подальшого розвитку медіа-освіти та завершення її масового впровадження* (2017-2020 рр.): масове впровадження медіа-освіти у всі складові освітньої системи, зокрема, введення медіа-освітньої складової у навчальні програми вищої школи з гуманітарної підготовки фахівців усіх профілів, їх науково-методичне, організаційне та технічне забезпечення, розширення практики обміну досвідом освітян як між собою, так і з медіавиробниками, розробка прикладних науково-дослідних тем з питань підвищення ефективності медіа-освіти для забезпечення наукового супроводу її впровадження тощо [4].

Таким чином, розробка і здійснення «Концепції впровадження медіа-освіти в Україні» (2010 р.) є надзвичайно важливою спробою держави подолати негативні наслідки використання новітніх інформаційних технологій в процесі трансформації сучасного суспільства. Державна медіа-освітня політика передбачає впровадження медіа-освіти в усі складові системи безперервної освіти в Україні, зокрема: дошкільну, шкільну, позашкільну, у вищій школі, батьківську, медіа-освіту дорослих та освіту засобами медіа. І якщо перші чотири складові повністю знаходяться під контролем та регулюванням держави, то три останні, навпаки, формуються «стихийно». Ключовою з них є медіа-освіта засобами медіа,

яка в залежності від пріоритетів, може мати як конструктивну, так і деструктивну спрямованість. Тож, попри всі наявні позитиви проведення державної медіа-освітньої політики, заявлені в «Концепції впровадження медіа-освіти в Україні» (2010 р.), на жаль, вона має ряд суттєвих недоліків, зокрема: довготривалий період її розробки та впровадження; розроблена державою медіа-освітня система на практиці стосується лише певних вікових категорій суспільства, що свідчить про обмеженість її впливу та дії. Відтак, медіа-освітній процес, здійснюваний державою, має бути направлений на безпосередній захист інтересів та цінностей кожної особистості.

Важливою умовою для впровадження медіа-освіти в Україні є попереднє вивчення стану медіа-культури населення України та міжнародного досвіду організації медіа-освіти. Основні положення державної медіа-освітньої політики відповідають завданням, сформульованим у Паризькій програмі-рекомендаціях з медіа-освіти ЮНЕСКО (2007 р.) та резолюції Європарламенту щодо медіа-грамотності у світі цифрової інформації (2008 р.) [4]. Зокрема, вітчизняний дослідник медіа-освіти Ю.М. Казаков наголошує, що в окремих країнах поняття «медіа-освіта» може тлумачитись по-різному та набувати специфічних формулювань, а саме: «візуальна грамотність» (США), «програма соціокультурної освіти» (Франція), «активні юні телеглядачі» (Франція) [3]. Зауважимо, у більшості держав, у тому числі в Україні, медіа-освіта функціонує як невід'ємна частина загальноосвітньої підготовки молоді, а також масових інформаційних процесів [4]. Відтак, сучасна медіа-освітня система має амбівалентну природу, яка представлена як «інь і янь», «чорне і біле», «відоме і невідоме», тому результат освітнього процесу може бути непередбачуваний. Особливо, зважаючи на те, що освітня підготовка особистості передбачає поєднання отриманої системи знань, умінь і навичок з особистими якостями та вміннями самостійно розпоряджатися набутими знаннями.

Російський теоретик з філософії освіти Б.С. Гершунський, виділяє щонайменше чотири аспекти змістовного трактування поняття «освіта»: як цінність, як система, як процес, як результат [9, с. 373]. Обмежені рамки даного дослідження та його пріоритети змушують зосередитися на розгляді першого аспекту. Цінність – це будь-який об'єкт у т.ч. й ідеальний, що має життєво важливе значення для суб'єкта (індивіда, групи, етносу). У широкому розумінні, в якості цінностей можуть виступати не тільки абстрактні привабливі сенси або ситуативні цінності, але і стабільно важливі для індивіда конкретні матеріальні блага. У більш вузькому значенні, прийнято говорити про цінності як про духовні ідеї, які в процесі освоєння культури формуються у свідомості людини [9, с. 659].

Ціннісну характеристику освіти Б.С. Гершунський розглядає у сукупності трьох взаємопов'язаних блоків: освіта як цінність державна, освіта як цінність суспільна, освіта як цінність особистісна [9, с. 374]. Даний поділ можна використати і в нашому дослідженні при розгляді ціннісно-культурного компоненту медіа-освіти, зокрема: «медіа-освіта як цінність державна», «медіа-освіта як цінність суспільна», «медіа-освіта як цінність особистісна». Принагідно зауважимо, що складову «медіа-освіта як цінність суспільна» розглянемо в контексті суспільних утворень/ груп/ соціальних спільнот. Вказані три складові медіа-освіти як цінності вважаємо основними суб'єктами інформаційних процесів та інформаційної діяльності. В залежності від якості їх взаємодії в процесі здійснення інформаційної діяльності формуються суспільні цінності.

Розвиток інформаційного суспільства та постійне вдосконалення новітніх інформаційних технологій спонукає до виникнення рівноцінних суб'єктів інформаційної діяльності щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання та поширення інформації. Тобто держава, суспільні утворення/ групи/ соціальні спільноти та безпосередньо кожна особистість як суб'єкти інформаційної діяльності, знаходяться на одному рівні. Однак, пріоритет держави як головного суб'єкту поступово нівелюється. З метою збереження державного суверенітету, стабільності та сталого розвитку суспільства, а також збереження пріоритету головного суб'єкту інформаційної діяльності, держава намагається

співпрацювати з іншими суб'єктами інформаційної діяльності. Розробка, схвалення та введення в дію уже згадуваної «Концепції впровадження медіа-освіти в Україні» (2010 р.) є доказом того, що держава почала проводити інформаційну політику щодо захисту («імунізації») кожної особистості від негативних інформаційних впливів, тобто політику інформаційної безпеки особистості. Це свідчить про пряму готовність держави відкрито співпрацювати з іншими суб'єктами інформаційної діяльності, зокрема, з кожною особистістю. В протилежному випадку, повне невтручання з боку держави та «стихийна» інформаційна діяльність може привести до негативних наслідків трансформації сучасного суспільства та його ціннісно-культурного компоненту. Тож, піклування, контроль, регулювання, збалансування інтересів суб'єктів інформаційної діяльності лежать в основі першої складової «медіа-освіта як цінність держави», яка має вплив на дві інші складові. Адже, за визначенням відомого вітчизняного вченого Ю.С. Шемшученка: «держава – це організація політичної влади, головний інститут політичної системи суспільства, який спрямовує і організовує за допомогою норм права спільну діяльність людей і соціальних груп, захищає права та інтереси громадян. Акумуляуючи у своїх руках владні повноваження, держава політично інтегрує суспільство і представляє його як у внутрішніх, так і зовнішніх відносинах» [16, с. 144].

Щодо другої складової «медіа-освіта як цінність суспільних утворень/ груп/ соціальних спільнот», то в процесі побудови інформаційного суспільства їх поєднує одна спільна риса – інформаційна діяльність. Проте, ці суб'єкти інформаційної діяльності, зазвичай, мають мінімум відповідальності та діють переважно в межах своїх статутних зобов'язань, а також інтересів тощо. На слушну думку вітчизняного дослідника А. Фісуна, це характерна ознака т.зв. «західного стилю» інформаційної діяльності з притаманними йому цінностями індивідуалізму, нарцисизму та іноді з повним ігноруванням будь-якої відповідальності. Все зазначене «призводить до втрати історичного коріння, нівелювання національних цінностей та особливостей, і в кінцевому підсумку, до розпаду нації та політичної нації як такої» [15, с. 276-277]. З іншої сторони, різні суспільні утворення/групи/соціальні спільноти як незалежні суб'єкти інформаційної діяльності, за власним бажанням можуть співпрацювати з державою і відповідно здійснювати спільну інформаційну діяльність для формування, зберігання та примноження суспільних цінностей.

Третя складова «медіа-освіта як цінність особистості» є наймасовішим суб'єктом інформаційної діяльності. Особистість – це суб'єкт соціальних відносин та свідомої діяльності, що визначається включеністю в соціальні зв'язки і системною якістю індивіда, який формується у процесі спільної діяльності та спілкування [9, с. 281]. Відомі західні вчені К. Роджерс та А. Маслоу розглядають особистість активним суб'єктом соціалізації та слушно наголошують, що «вибудувати особистість може лише сама людина» [8, с. 122]. Однак, процесу соціалізації властиві різноманітні впливи на особистість, результатом яких є набуття знань. Цілком погоджуємось з позицією німецького дослідника Х.-Д. Кюблера: «знання здобуваються не нейтрально, воно залежить від суб'єкта, а створення чи перехід до суспільства знань є окремою справою, в якій бере участь кожен індивідуум». Вчений переконаний, що дана тенденція ігнорується багатьма системами освіти, в результаті чого, концепти суспільства знань залишаються фрагментарними [5, с. 229]. Тож, складнощі суспільного буття особистості виявляються в тому, що з одного боку, вона є вільною, оскільки в сучасному суспільстві сама приймає рішення як, де, в яких умовах жити, до яких суспільних утворень входити. З іншого боку, особистість є незахищеною, бо жити поза суспільством вона не може і цілком залежить від медіа-освіти як цінності, що впроваджується на рівні держави та на рівні суспільних утворень/ груп/ соціальних спільнот.

В процесі суспільного розвитку та поширення новітніх інформаційних технологій, особистість як один із суспільних елементів та складових медіа-освіти як цінності, стає більш бажаною та доступною для інформаційного впливу не тільки на державному, а й на міжнародному рівні. На сучасному етапі саме особистість є носієм механізмів регуляції

суспільства, різних його утворень та стабільності держави в цілому. Вітчизняний дослідник А. Фісун наголошує, що постійні інформаційні впливи як невід'ємна частина інформаційного суспільства «здатні змінити головний геополітичний потенціал держави – національний менталітет, культуру та моральний стан людей. Всі ці процеси надають капіталу культури, ... не абстрактно-теоретичне, а стратегічне значення» [15, с. 273]. В цьому ж контексті Х.-Д. Кюблер підкреслює, що «для збереження культурної спадщини функціонують певні правила і канони, але й вони залежні від впливу часу, суспільних факторів та пануючих ціннісних орієнтирів» [5, с. 229-230]. Погоджуємось також із висновками вітчизняного дослідника Л.В. Пономаренко, яка стверджує, що «інформація перетворюється в достатньо ефективну зброю, що здатна знищувати не людей, а механізми регуляції суспільства, насамперед соціокультурні та моральні..., відбувається занепад загальнолюдських цінностей, що з одного боку є загрозою для психічного здоров'я людей, а з іншого – підґрунтям для нівелювання цінностей суспільної моралі» [11, с. 97].

Як відомо, формування, збереження, передача та зміна цінностей здійснюється в процесі комунікації. В умовах побудови інформаційного суспільства та розвитку новітніх інформаційних технологій процес комунікації набирає обертів та спонукає до ґрунтовних досліджень наслідків використання ЗМІК. Результати цих розвідок різні та суперечливі: від всебічного і тотального впливу медіа з деструктивними наслідками до його відсутності, внаслідок розрізненості та фрагментарності конкуруючих між собою джерел; від сприяння позитивному розвитку особистості до її спустошення; від впливу на трансформацію системи цінностей особистості до зміни картини буття та характеру суспільства в цілому тощо. Протиріччя в результатах досліджень впливів ЗМІК, на нашу думку, пов'язані, перш за все, з тим, що медіа – це лише засіб передачі інформації. За якісне наповнення інформаційного змісту та рівень інформаційного впливу несуть відповідальність саме суб'єкти інформаційної діяльності. Ця проблема стосується всіх сучасних засобів масової інформації та комунікації і є справою морально-етичних засад та якісної гуманітарної підготовки кожної особистості як суб'єкта інформаційної діяльності. За визначенням Л.В. Пономаренко, «суспільна мораль – це система етичних норм, правил поведінки, що склалися у суспільстві на основі традиційних духовних і культурних цінностей, уявлень про добро, честь, гідність, громадянський обов'язок, совість, справедливість». В умовах побудови інформаційного суспільства вона як соціальний інститут виконує функцію «природного фільтру». В цьому контексті, варто погодитись з думкою Л.В. Пономаренко, що «сучасні реалії призводять до зміщення акценту домінуючої функції моралі з механізму адаптації до системи захисту від інформації та будь-яких видів продукції, що безпосередньо або опосередковано впливають на формування морального клімату в суспільстві» [11, с. 97].

Загальноновизнано, що інформація постійно примножується і кількість її збільшується у геометричній прогресії. Постійне комунікаційне навантаження і перенасичення інформацією призводить до перенапруження та появи «синдрому інформаційної втоми» [7, с. 85]. Ця «недуга» інформаційного суспільства пов'язана з виникненням та потребою переробки великих масивів інформації. До одного із перших симптомів синдрому інформаційної втоми можна віднести «появу ностальгії за дозованим та перевіченим інформаційним репертуаром, тому часто можна спостерігати тимчасові спроби втекти до зон, де відсутні комунікації» [5, с. 228]. В іншому випадку, особистість, яка потребує розумового відпочинку, свідомо обмежує себе розважальним інформаційним продуктом і цим самим формує попит. На думку вітчизняної дослідниці О. Петрунько, «людина інформаційного суспільства з раннього дитинства не лише змушена перебувати у медіасередовищі, створеному нею самою разом з мас-медіями, а й потребує цього перебування». Вона також наголошує, що саме медіасередовище виконує низку важливих функцій для формування особистості та «опосередковує перебіг її соціалізації: інформує про навколишній світ та інших людей, дає альтернативні зразки поведінки в соціумі, уможливорює переживання яскравих емоцій і почуттів, дає змогу виходити за межі буденності й переноситися у принципово інший

альтернативний/віртуальний вимір існування» [10, с. 74]. Отже, можна стверджувати, що в процесі трансформації сучасного суспільства, особистість таким способом на природному рівні захищає себе від небажаних інформаційних впливів та водночас впливає на формування нових суспільних цінностей.

Суб'єкти інформаційної діяльності, прагнучи задовольнити попит на інформацію, використовують різноманітні ЗМІК. Втім, медіа як засоби передачі інформації, суттєвої загрози суспільству не несуть, оскільки, як слушно стверджує західний дослідник Д. Ліллекер: «ЗМІ – це тільки одне джерело впливу із багатьох» [6, с. 162]. Небезпека від різних ЗМІК може проявлятися тільки у тісному взаємозв'язку з інтересами певних суб'єктів інформаційної діяльності. Останні для досягнення своїх інтересів використовують у інформаційно-просвітницькій кампанії різні види комунікацій. У цьому зв'язку, доцільним є аналіз специфіки самих комунікаторів, зокрема, держави, окремих видів медіа-утворень/груп/спільнот і особистостей як активних суб'єктів інформаційної діяльності та ефектів, які вони спричиняють [2, с. 42-43].

У здійсненні інформаційних процесів в Україні суб'єкти інформаційної діяльності вивчають та використовують досвід інших країн. Це, безперечно, корисно, однак варто уникати «калькування» і враховувати особливості свого суспільства. Тому, виключно важливу роль, на нашу думку, має критично-аналітичний підхід усіх суб'єктів та об'єктів інформаційної діяльності, який забезпечує якісна освітня система, зокрема, її гуманітарна складова та медіа-освіта. Інакше, особистість розчиняється в масі, якою значно легше управляти. Принагідно зауважимо, що постійне скорочення годин на вивчення дисциплін гуманітарної підготовки у вищих навчальних закладах може бути *однією із причин* суспільно-політичних криз в країні з непередбачуваним результатом. Класична гуманітарна підготовка є основою збереження цінностей і традицій у суспільстві та має відігравати важливу роль в його розвитку.

Дійсно, за твердженням американського відомого дослідника інформаційного суспільства Е. Тоффлера, відбувається фрагментація суспільства, яка несе з собою диверсифікацію цінностей. Зокрема, вчений підкреслює: «ми присутні при розвалі одностайності. У більшості попередніх суспільств існувало велике центральне ядро суспільно визнаних цінностей. Це ядро зараз скорочується... Вплив іде ззовні через різноманітність, а не зсередини, через єдність. Це пояснює фантастично незлагоджену систему пропаганди, яка силує людський мозок у техноспільнотах – школа, корпорація, церква, засоби масової інформації і мільярд субкультур – всі рекламують різноманітні набори цінностей. Результат для багатьох: «ніщо не підходить» – відношення, яке саме по собі є ще однією ціннісною позицією». Також дослідник підкреслює, що ціннісна система технологічних товариств не має підстав повернення в стан «стійкої рівноваги», тому «для видимого майбутнього ми повинні прийняти більш високу швидкість зміни цінностей» [14, с. 140].

Таким чином, в процесі аналізу *медіа-освіти як цінності* та невід'ємної частини освітньої системи розглянуто *медіа-освіту як систему, медіа-освіту як процес, медіа-освіту як результат. Медіа-освіта як система* простежується в одному із основних гасел інформаційного суспільства «освіта впродовж усього життя» та включає сім складових: медіа-освіта дошкільна, медіа-освіта шкільна, медіа-освіта позашкільна, медіа-освіта у вищій школі, батьківська медіа-освіта, медіа-освіта дорослих, медіа-освіта засобами медіа. *Медіа-освіта як процес* виявляється в суб'єктно-об'єктних відносинах учасників інформаційної діяльності й характеризується цілеспрямованими діями та цілями кожного суб'єкта інформаційних процесів. *Медіа-освіта як результат* характеризується збереженням, набуттям, примноженням та передачею якісних цінностей в процесі спільної взаємодії держави, суспільних утворень/груп/соціальних спільнот і особистості.

Медіа-освіта – це державна політика «імунізації» суспільства, спрямована на збереження і розвиток його культурних цінностей, звичаїв та традицій. Вона є важливим

інструментом формування громадянської свідомості та сприяє розвитку критично-аналітичного підходу до сприйняття різних інформаційних процесів і становить важливу складову модернізації сучасної освіти. Медіа-освіта є відкритою і децентралізованою частиною освітньої системи, що досліджує закономірності функціонування ЗМІК та суб'єктів інформаційної діяльності, сприяє формуванню високих естетичних цінностей та суспільної моралі. Медіа-освіта є дієвою для всіх вікових груп та здійснюється впродовж всього життя сучасної особистості.

Література:

1. Біляєва І.І. Вплив загальносвітових тенденцій суспільного розвитку на формування і впровадження інформаційної політики України / І.І. Біляєва // Актуальні проблеми міжнародних відносин: збірник наукових праць. – Вип. 81. – Ч. I. – К. – Київський національний ун-т імені Тараса Шевченка Ін-т міжнародних відносин, 2008. – С. 56-60.
2. Іванов В.Ф. Медіаосвіта та медіаграмотність: визначення термінів / В.Ф. Іванов, О.Я. Шкоба // Інформаційне суспільство. – 2012. – Вип. 16. – С. 41-52.
3. Казаков Ю.М. Медіаграмотність сучасного фахівця як компонент професійної культури [Електронний ресурс] / Ю.М. Казаков // Вісник Черкаського ун-ту. – 2008. – № 157. – С. 78-82. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchu/
4. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні (постанова Президії НАНУ від 20.05.10, протокол № 1-776-150) [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.ispp.org.ua/news_44.htm
5. Кюблер Х.-Д. Міфи про суспільство знань / Х.-Д. Кюблер: [Перекл. з нім.] – К.: Вид. дім Дмитра Бурого, 2010. – 264 с.
6. Лиллекер Д. Политическая коммуникация. Ключевые концепты / Д. Лиллекер: [Пер. с англ.] – Х.: Изд-во «Гуманитарный Центр», 2010. – 300 с.
7. Матвієнко О.В. Інформаційна культура особистості: освітньо-виховний контекст / О.В. Матвієнко. – К.: Ун-т «КРОК», 2006. – 116 с.
8. Омельченко Л.М. Проблема соціалізації підлітків в Україні / Л.М. Омельченко // Науковий вісник Національного ун-ту біоресурсів і природокористування України / Редкол.: Д.О. Мельничук (відп. ред.) та ін. – К., 2009. – Вип. 137. – С. 121-128.
9. Педагогика: большая современная энциклопедия / Сост. Е.С. Рапацевич. – Мн.: «Современное слово», 2005. – 720 с.
10. Петрунько О. Соціалізаційний потенціал медіасередовища / О. Петрунько // Соціальна психологія. Спецвипуск. – 2007. – С. 71-83.
11. Пономаренко Л.В. Проблеми захисту суспільної моралі / Л.В. Пономаренко // Нові технології навчання. Збірник наукових праць: Шляхи розвитку духовності та професіоналізму за умов глобалізації ринку освітніх послуг / Спецвипуск № 4. – Ч. 1.: Ін-т інноваційних технологій і змісту освіти Міністерства освіти і науки України, Вінницький соціально-економічний ін-т Університету «Україна», Київ-Вінниця, 2007. – С. 96-100.
12. Сапунов В.И. Зарубежные информационные агентства / В.И. Сапунов. – СПб.: Изд-во Михайлова В.А., 2006. – 384 с.
13. Тоффлер Э. Революционное богатство / Э. Тоффлер, Х. Тоффлер. – М.: АСТ: АСТ МОСКВА: ПРОФИЗДАТ, 2008. – 569 с.
14. Тоффлер Э. Футурошок / Э. Тоффлер: [Пер. с англ.] – СПб.: Лань, 1997. – 461 с.
15. Фісун А. Політична культура як об'єкт інформаційного впливу / А. Фісун // Сучасна українська політика. – К.: Вид-во «Центр соціальних комунікацій», 2012. – Вип. 26. – С. 270-283.
16. Шемшученко Ю.С. Держава / Ю.С. Шемшученко // Політичний енциклопедичний словник / Упорядник В.П. Горбатенко; За ред. Ю.С. Шемшученка, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенка. – 2-е вид., доп. і перероб. – К.: Генеза, 2004. – С. 143-144.

Билыева И. И. Медиа-образование как ценностно-культурный компонент трансформации современного общества

Рассмотрено медиа-образование как ценностно-культурный компонент трансформации современного общества. Охарактеризовано сущность медиа-образовательных процессов и раскрыта степень влияния на них субъектов информационной деятельности. Определено государственную медиа-образовательную политику как средство «иммунизации» общества от негативных последствий информационной деятельности.

Ключевые слова: медиа-образование, ценность, трансформация, информационные отношения, информационная сфера, информационная власть, государственная информационная политика.

Bilyaeva I. Media education as a value-cultural component of modern society transformation

Media education as a value-cultural component of modern society transformation was considered. The essence of media educational processes was characterized and the degree of influence on their subjects of information activities was revealed. The state media-educational policy was determined as means of society's «immunization» from negative consequences of information activities.

Keywords: media education, value, transformation, information relations, information sphere, information power, state information policy.

УДК 329.73 (498=161.2) : (32+008)

Волощук Юлія Іванівна,

кандидат політичних наук, старший викладач
кафедри політичних наук НПУ імені М.П. Драгоманова

ДІЯЛЬНІСТЬ СОЮЗУ УКРАЇНЦІВ РУМУНІЇ: ПОЛІТИКО-КУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ

У статті аналізується діяльність Союзу українців Румунії по збереженню та розвитку традицій культури української меншини як однієї із основних ознак нації. Характеризуються основні форми роботи, які відзначаються великою чисельністю учасників і найбільше пробуджують національний український дух, особливо серед молоді.

Ключові слова: культура, українська національна меншина Румунії, Союз українців Румунії.

Процес формування націй не міг відбутися без наявності поколіннями сформованої культури. Її зараховують до головних ознак або критеріїв нації. Нація остільки і через це є нацією, оскільки вона виявляє культурно-творчу здатність та захист. У загальному розумінні «культура» означає таку форму життєдіяльності людей, яка, перш за все, фіксує відмінність біологічних, природних форм життя від діяльності людини згідно з її потребами, інтересами, уподобаннями і представлена продуктами матеріального та духовного виробництва, людськими взаєминами, ставленням людини до себе самої. Якісним виміром культури є своєрідність її історичних, національних форм, а також форм суспільної свідомості та діяльності індивідів, соціальних і етнічних груп у їх предметно-практичному та духовному опануванні об'єктивної дійсності. Національна культура є виявом специфіки того чи іншого етносу в сфері культурних досягнень і включає у себе особливості національного менталітету, психології, традицій, мистецтва, міжетнічних відносин тощо. Вона є надбанням історичного розвитку нації, виробленням і закріпленням у свідомості етносу тих рис, які притаманні саме цій, а не іншій нації. Національна культура може бути критерієм ідентифікації нації, але у той же час вона не є суто автономним, ізольованим явищем.

Навпаки, національна культура акумулює у собі надбання світової культури, науки, мистецтва, які нерідко стають здобутком кожної окремої нації. З іншого боку, її відкритість обміну культурними надбаннями з іншими націями несе в собі небезпеку експансії з боку інших культур, приниження місця і ролі національної культури. Як надбання усєї нації, національна культура потребує державного захисту [4, с. 100].

Культура, за переконанням українського політолога М. Ходаківського, є не тільки основною етнонаціональною ознакою, що формує обличчя тієї чи іншої етнонаціональної спільноти. Вона також виконує ряд важливих власне етнічних функцій: етнозахисну, етнодиференціюючу, етноінтегруючу, адаптуючу. Культура надає спільноті стійкість і стабільність, формує етнічну картину світу, зумовлює, завдяки наявності культурних моделей процес реакції етнонаціональної спільноти на зовнішні зміни [15, с. 87].

Український етнолог В. Старосольський зазначав, що національна культура в розумінні одностайної культури всієї нації досі ніде не існувала та не існує. Під її назвою досі розуміється культура однієї частини нації, пануючої повсякчасно, яка виступає в характері носія національної ідеї та національної культури [12, с. 22]. Подібні наукові підходи дають можливість глибше проаналізувати стан розвитку культурного життя українців у Румунії, ступінь внесення ними своєї частки у загальну політичну культуру країни.

Українська національна меншина Румунії є особливою тим, що вона сформувалась з українців автохтонів та українців переселенців у різні часи. Найбільш щільно українці Румунії проживають у чотирьох регіонах: в Мараморощині, Південній Буковині, Банаті і Добруджі. Автохтонами є українці Південної Буковини (повіти Сучава і Ботошани) та ті, що проживають в Марамуреші (межує із Закарпаттям). На користь цього свідчать дані готського історика Йордана, літопис Нестора «Повість минулих літ», праці українських вчених Н. Полонської-Василенко, М. Грушевського, А. Жуковського та інших. Один із дослідників Галицько-Волинської держави В. Пашуто стверджує, що українці сучасної Румунії входили до складу цієї держави. А. Жуковський констатує, що доказовим прикладом українськості цих територій була Шипинська земля, що становила складову частину Галицького королівства. Жителі Добруджі є нащадками запорізьких козаків, які переселилися наприкінці XVIII століття з Запорізької Січі в дельту Дунаю і заснували Задунайську Січ. У Банаті українці з'явилися на рубежі XIX-XX століть внаслідок процесу трудової міграції населення з території Західної України, а також у результаті переселення в цей регіон у післявоєнні роки українців з Мараморощини (вони заселили населені пункти, в яких раніше компактно проживали німці, які масово емігрували до ФРН).

Важливим генеруючим елементом у суспільно-політичному згуртуванні українців Румунії є громадська організація – Союз українців Румунії (СУР) – це організація етнічного профілю, неурядова і неприбуткова із статусом юридичної особи, з повною автономією, яка розгортає свою діяльність згідно з положеннями Конституції та чинним законодавством Румунії, а також передбаченнями міжнародних документів, що стосуються прав національних меншин. Союз українців Румунії – представницька парламентська організація української громади – входить до складу Ради національних меншин Румунії, а своїми часописами (4 україномовні і один румуномовний) до Товариства преси національних меншин Румунії [2, с. 2].

З часу свого заснування (1989 р.) СУР пройшов нелегкий шлях становлення, бо після падіння тоталітарного режиму йому дістались проблеми спадщини організаційного, освітньо-культурного та політико-правового характеру життя української національної меншини. Та не дивлячись на існуючі проблеми, Союз українців Румунії прагне чітко виконувати свої Статутні зобов'язання перед українською общиною, впевнено виходить на міжнародний рівень боротьби за права національних меншин та впливу на Україну щодо активізації багатовекторної допомоги своїм етнічним братам, що проживають за межами України.

Союз Українців Румунії підтримує вивчення рідної мови, яке посідає одне з провідних місць у системі навчальних дисциплін середньої школи. У Румунії діють: ліцей з українською мовою навчання імені Тараса Шевченка в місті Сігету Мармаціей, повіт Марамуреш; 2 українські відділи в містах Серет, (Сучавський повіт) та Лугож (Тіміський повіт). Складовою частиною створення необхідних умов для культурно-освітнього розвитку української національності в Румунії є підготовка фахівців. Така підготовка вчителів для шкіл української меншини існує у Бухарестському та Клузькому університетах, а також у педагогічних відділах Сігетського та Сучавського ліцеїв. Поряд із цим, на основі протоколу про співробітництва в галузі освіти між Міністерством виховання Румунії та Міністерством освіти і науки України, учні та студенти українського походження можуть поступати до вищих навчальних закладів України, а викладачі шкіл, вищих навчальних закладів, вихователі дошкільних установ можуть підвищити свій професійний рівень в Україні [2, с. 2].

Аналізуючи діяльність Союзу українців Румунії, визначаємо певні системні напрацювання з різних аспектів життя української меншини. Традиційною є робота з відродження культурно-освітнього життя в українських селах, яка виражається у формі фестивалів та конкурсів української пісні й танцю, колядок та обрядів, вертепів та веснянок. Їх масовість свідчить про високий рівень активності українців зі всіх регіонів Румунії.

Як зазначає голова СУРу Степан Бучута, роль фестивалів є залучення українців у просуванні знань й самобутності, культури та національних традицій через пісню і танці, бо спільно пісня і танець – це картина, яка, хоч і непоказна, вражаюча, хоч і не шокує, дивує та притягає не так сама по собі, як її темою. Українці в Румунії – вільні громадяни у вільній і демократичній країні, в якій національні меншини мають рівні права з більшістю населення, але також, відповідним чином, підтримують традиції і рідну мову, – невід'ємну частину національної культурної спадщини українців. У цьому контексті Степан Бучута підкреслює постійну турботу Союзу в організуванні великих культурних і мистецьких заходів з міжнародною участю, які дають можливість обмінюватися ідеями про збереження української культури та спілкування в цьому великому культурному просторі, якого нам пропонує Румунія [11, с. 8].

Ми живемо у віці інформаційного вибуху, науково-технічної революції, яка відбувається в запаморочливому темпі, у епосі, в якій дуже легко бути асимільованим і втратити національну ідентичність. Таким чином, виховання і навчання молоді в українському дусі є важливим у перспективі зміни поколінь – підкреслює голова Союзу українців Румунії [11, с. 9].

Велика увага приділяється святкуванню Шевченківських днів: готують концерти, на яких згадують маловідомі дані із життя і творчості Шевченка, декларують вірші, співають пісні, покладають квіти до монументів Кобзаря [9, с. 15]. Заходи з нагоди проведення «Днів Тараса Шевченка в Румунії» у 2013 р. охопили всі регіони компактного проживання етнічних українців в Румунії і стали генеральною репетицією до масштабного відзначення Союзом українців Румунії наступного року 200-річчя від дня народження Кобзаря.

Активним у діяльності Союзу українців Румунії було і є відзначення ювілеїв населених пунктів, де компактно проживають українці, яким виповнюється 7–8 століть [13, с. 12]. Саме цим ще раз підтверджується той факт, що українці Румунії автохтонне населення, що вони є часткою великого народу, що вони не прийшли та осіли в Румунії вчора-позавчора, а вже віками живуть між її кордонами, що вони живуть у себе вдома, на своїй землі. Щорічно святкують День національних меншин Буковини (6 грудня).

Значущою віхою у відродженні пам'яті про видатних діячів української культури на теренах Румунії є відкриття пам'ятників, музеїв, меморіальних дощок. Так, в містах Сату Маре і Тульчі – нагруддя Тараса Шевченка, а на будинку – меморіальна дошка на честь перебування тут Назарія Яремчука [5, с. 5].

У рідному місті Ольги Кобилянської – Гура-Гуморулуй було урочисто відкрито нагруддя письменниці, що справді стало виявом любові й шани румунів до українського народу. Пам'ятник встановлено та відкрито зусиллями Генконсульства та Чернівецької облдержадміністрації з нагоди відзначення 140-річчя з дня народження письменниці. Від того часу стало традицією відзначати біля пам'ятника письменниці кожен річницю її народження. Ця подія об'єднує українців з Північної і Південної Буковини [8, с. 4].

Варто особливо оцінити роль СУРу у відзначенні 150-річчя з дня народження І. Франка. Ювілейний симпозиум (2006 р.) мав не тільки науково-літературне значення, бо він виокремив велику літературну і культурну постать України та проінформував Румунію про її значення в світовій літературі, але й значимий політичний резонанс по згуртуванню українців і прославлення їх як великої європейської нації. «Ми повинні показати, що український народ є абсолютно не меншим, зробив не менший внесок у культуру, ніж будь-хто з наших сусідів», – відзначив учасник симпозиуму Голова львівського обласного відділення Товариства зв'язків з українцями поза межами України «Україна-світ» Богдан Якимович [10, с. 8].

Згуртованість суспільства є значимою, коли його керівництво виражатиме його волю. І кожна громадська організація, в тому числі і СУР, є отою структурою, яка повинна скерувати того ж чиновника на добрі дії для цілого народу чи тої меншини яка є. На симпозиумі прозвучали пропозиції про проведення спільних експедицій у райони проживання автохтонних українців, обміну виданнями наукових доробок українських вчених, але не формально, а за участю Посольства України та СУРу. Без таких зустрічей справи не зрушаться. Свідченням таких зрушень стала поява, через півтора року фінансовими зусиллями СУРу, збірника виступів усіх учасників симпозиуму, а також їх перекладів на румунську мову, що дає добрий поштовх поліпшення розуміння нашими сусідами величчя українського духу [3, с. 5].

Знаковою подією у культурному житті української громади Банату стало урочисте відкриття Українського дому культури в Тімішоарі (2009 р.). В урочистостях взяли участь Степан Бучута, посол України в Румунії Маркіян Кулик, голова Європейського союзу українців, заступник Голови Світового Конгресу українців Ярослава Хортяні, представники української громади з різних регіонів Румунії та громадських організацій інших національних меншин повіту Тіміш. З піднесенням прийняли учасники заходу вітальний лист від Президента України, в якому відзначалося, що в світі з'явився ще один осередок української культури, який представлятиме багаті духовні та культурні здобутки нашого народу як повноправного творця європейської цивілізації. Наступного дня після відкриття в цьому Українському домі відбувся дев'ятий фестиваль українських колядок та обрядів, після закінчення якого пані Ярослава Хортяні оцінила високий виконавський рівень колядок і запевнила, що буде робити все, щоб Україна давала їм найбільшу підтримку, бо вони є невмируща нація [1, с. 3]. Всі виступаючі відзначали велику працю місцевої філії та центрального проводу СУРу.

Систематично СУР культурну складову своєї діяльності переплітає з політичним аспектом, який проявляється у відзначенні історичних дат календаря. Так, день 90-річчя Соборності України урочисто відзначали в Культурно-інформаційному Центрі представники СУРу, викладачі Бухарестського університету, представники громадських і наукових кіл. У своєму виступі депутат Румунського Парламенту, Голова Союзу українців Румунії Степан Бучута підкреслив особливе значення об'єднання України для українців, які проживають в Румунії [14, с. 3].

Лише у кінці ХХ ст. Україна увійшла у світове співтовариство незалежною суверенною державою, отримавши широке міжнародне визнання і створивши дипломатичну службу, від якої чи не в першу чергу залежить подальша її інтеграція до світової і, насамперед, до європейської спільноти, що потребує виваженої державної політики у міжнародній сфері, спрямованої на забезпечення високого міжнародного іміджу України.

Важливу роль у цих процесах, безперечно, відіграє і закордонне українство, з яким Материнська Держава підтримує тісні зв'язки, вони останніми роками помітно покращились і зміцнилися, значною мірою завдяки роботі в цьому напрямку Міністерства закордонних справ України через свої дипломатичні місії в усьому світі, в тому числі і в Румунії.

Виявом політичної активності українців Румунії стала Міжнародна акція «Незгасима свічка» пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 років в Україні. Перейнявши від Грецької Республіки естафету, румунський етап акції розпочався літургією та жалобною панахидою за жертвами Голодомору в Україні 1932–1933 років в головному православному храмі м. Бухарест – Кафедральному соборі Святого Спиридона Нового. Потім смолоскип було доставлено до Культурно-інформаційного Центру України в м. Бухарест, де від нього запалили свічку, яка залишилась в Румунії на знак вшанування цією країною пам'яті жертв голодомору 1932–1933 років в Україні. Маркіян Кулик, Надзвичайний і Повноважний Посол України в Румунії, передав символічний факел «Незгасима свічка» Голові Союзу українців Румунії, депутату Парламенту Степану Бучуті, який супроводжував його територіями п'яти румунських повітів, де найбільш компактно проживають етнічні українці: Кераш-Северин, Тіміш, Марамуреш, Сучава, Яси. Там проходили меморіальні заходи, богослужіння, виставки фотографій та документів, тематичні круглі столи, які ще раз змусили сучасників осмислити страшний події в Україні на початку 30-х років ХХ ст. [7].

«Щоб усвідомити цифри смертельних жнив, що збирав Голод, варто лише згадати, що кожної хвилини помирало 17 чоловік, а протягом року загинула кількість людей, що дорівнювала половині населення сучасної Румунії», – відзначив у своєму виступі перед присутніми Надзвичайний і Повноважний Посол України в Румунії М. Кулик [7].

Колишній Президент Румунії Еміль КонстантINESКУ підкреслив, що всі диктатури, від яких у ХХ ст. страждали люди, у тому числі і румунський, мали одну спільну рису – зневагу до людського життя. Тому ініціатива України має глибокий зміст і гуманітарне спрямування – не допустити подібних трагедій у майбутньому в будь-якій точці земної кулі.

«Голодомор – кривава сторінка в історії сусіднього народу, яку румуни мають уважно вивчити», – переконаний академік Румунської Академії Наук історик Флорін Константіну [7].

Напередодні проведення в Румунії Міжнародної акції «Незгасима свічка» Голова Союзу українців Румунії Степан Бучута оголосив у Палаті депутатів Румунії політичну декларацію, в якій закликав Парламент прийняти рішення щодо визнання Голодомору 30-х років ХХ ст. в Україні актом геноциду українського народу. Солідарність з усіма, хто домагається міжнародного визнання Голодомору 1932–1933 років в Україні актом геноциду, висловили громадські організації Румунії.

Заходи, присвячені Голодомору 1932–1933 років в Україні, пройшли у різних регіонах Румунії. На офіційному рівні Голодомор геноцидом не був визнаний. Це вимагає від усіх українців Румунії об'єднувати свої політичні позиції і відстоювати перед керівництвом держави інтереси меншини та її Материнської Держави.

Усі культурно-політичні заходи, які ініціює, організовує та бере безпосередню участь Союз українців Румунії, націлені на будівництво моста єднання з Україною. Якщо буде сильною економічно та політично Україна, то і допомога в освітньому, духовному та культурному розвитку української меншини Румунії буде більш динамічною, багатовекторною та ефективнішою. Такі сподівання є двосторонніми і за ними майбутнє. Цю думку підтвердив на одному із останніх з'їздів СУРУ видатний український поет і культурно-громадський діяч Д. Павличко, наголосивши, що румунський та український народи може взаємонаблизити культура [6, с. 3].

Література:

1. Берегій А. Перший будинок культури для банатських українців / А. Берегій // Вільне слово. – 2010. – № 1–2 (січень) – С. 3.

2. Виступ голови СУРу Степана Бучути на Парламентських слуханнях на тему «Українська трудова міграція: стан, проблеми та шляхи їх вирішення» // Український вісник. – 2013. – № 13–14. – С. 2,7.
3. Ковач І. Румунський ... Франко / І. Ковач // Вільне слово. – 2009. – № 1–2. – С. 5.
4. Мала енциклопедія етнодержавознавства / [редкол.: Ю. І. Римаренко (відп. ред.) та ін.]. – К. : Довіра: Генеза, 1996. – 942 с. – (Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України).
5. Марциновський А. Чи легко бути українцем в Румунії? / А. Марциновський // Голос України. – 2002. – № 210. – С. 5.
6. Нас може наблизити культура // Наш голос. – 2013. – № 227. – С. 3–7.
7. Незгасима свічка пам'яті жертв українського Голодомору продовжила шлях в Румунії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mfa.gov.ua/romania/ua/news/detail/15630.htm>.
8. Онищук Я. Пам'ятнику Ольги Кобилянської в Гура Гуморулуй – 10 років / Я. Онищук // Український вісник. – 2013. – № 19–20. – С. 4.
9. Павліш В. Відзначення Тараса Шевченка у Лугожі Тіміського повіту / В. Павліш // Український вісник. – 2003. – № 5–6. – С. 15.
10. Ребошапка І. Ми потрібні одні одним / І. Ребошапка // Вільне слово. – 2007. – № 1–2. – С. 8.
11. Слово Степана Бучути на фестивалі в Красному // Вільне слово. – 2013. – № 21–22. – С. 8-9.
12. Старосольський В. Й. Теорія нації / В. Й. Старосольський ; [передм. І. О. Кресіної]. – Нью-Йорк; Київ : Наукове Т-во ім. Т. Шевченка: Вища школа, 1998. – 157 с.
13. Трайста М. Верхній рівні – 650 років / М. Трайста // Вільне слово. – 2010. – № 1–2. – С. 12.
14. Трайста М. День соборності України // М. Трайста / Український вісник. – 2009. – № 1–2. – С. 3.
15. Ходаківський М. Д. Суспільство в контексті культури (етнополітологічний аналіз): дис. ... канд. політ наук : 23.00.05 / Ходаківський М. Д. – К., 1998. – 167 с.

Волощук Ю. И. Деятельность Союза украинцев Румынии: политико-культурный аспект

В статье анализируется деятельность Союза украинцев Румынии по сохранению и развитию традиций культуры украинского меньшинства как одной из основных признаков нации. Характеризуются основные формы работы, которые отличаются большой численностью участников и всего пробуждают национальный украинский дух, особенно среди молодежи.

Ключевые слова: культура, украинское национальное меньшинство Румынии, Союз украинцев Румынии.

Voloshchuk J. The activity of Ukrainian Union in Romania: political and cultural aspects

This article analyzes the activities of Ukrainians Union in Romania to preserve the traditions and culture of the Ukrainian population as one of the main features of the nation. Characterizes the main form of work that marked a large number of participants and awaken the largest Ukrainian national spirit, especially among young people.

Keywords: culture, the Ukrainian national minority in Romania, The Ukrainians Union in Romania.

ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ В ДЕМОКРАТИЧНОМУ СУСПІЛЬСТВІ: ПРИКЛАД ПОЛЬЩІ

В статті, на прикладі Польщі, автор дослідив особливості політичної культури молоді, яка народилася та виховується вже у демократичній державі після 1989 р.

Ключові слова: *молодь, політична культура, Польща.*

Безсумнівно, рішучий крах комунізму в 1989 р., як вважає відомий американський політолог Ф. Фукуяма, став фактором світової історії [4]. Так в багатьох країнах колишнього комуністичного блоку розпочалося створення нових демократичних інститутів влади, становлення громадянського суспільства і найважливіше – формування нової політичної культури.

Нове покоління, яке народилося та виховується в зовсім інших суспільно-політичних реаліях, ідеологічному плюралізмі, має сьогодні всі можливості для того, аби, починаючи із юнацьких років, засвоювати політичні знання, політичні цінності та формувати політичну поведінку, притаманну демократичній політичній культурі. Натомість, сучасна молодь не цікавиться політикою, прагне дистанціюватися від неї, зосереджуючись таким чином на розважально-рекреаційній сфері. Така ситуація викликає занепокоєння в будь-якому суспільстві, оскільки молодь – це майбутня еліта нації, представники якої управлятимуть державою. Проте, можливо це стереотипи про байдужість молоді відносно політичних справ у державі, які закріпилися в нашій свідомості і не можуть з неї викоринитися.

Підтвердити або спростувати таку позицію можна шляхом дослідження молодіжної політичної культури на прикладі держави, яка відповідає зазначеним критеріям в географічній, історичній та культурній площині. До таких держав, на нашу думку, належить Польща. З точки зору українського наукового середовища, актуальність тематики не викликає жодного сумніву, оскільки процес формування політичної культури нашої молоді є багатопроблемним, а отже, зарубіжний досвід повинен сприяти пошуку шляхів їх вирішення.

Мета статті полягає у дослідженні особливостей політичної культури молоді у демократичній Польщі після 1989 р.

Політичній культурі, яка традиційно вивчається різними науками (політологією, психологією, соціологією тощо), в польській науковій думці присвячено багато змістовних праць. Знаними дослідниками цього соціального феномену є Я. Гарліцкий [5; 6], Ч. Мойшевіч [12], А. Нога-Богомільський [5], наукові опрацювання яких лягли в основу даної статті. Звужуючи предмет дослідження, а саме обмежуючись молоддю, необхідно також вказати А. Кашінсько-Метрику [8], М. Лучевського [9], К. Шафранец [15; 16; 17]. Виходячи з необхідності підтвердження політичних явищ та тенденцій, описуваних вище згаданими науковцями, в статті використовуватиметься емпіричний матеріал, а саме результати соціологічних досліджень, які у Польщі проводяться переважно Центром дослідження громадської думки.

Вживання таких понять як «політична культура» та «молодь» потребує, перш за все, їх належного визначення. Досить влучно, на нашу думку, сутність «політичної культури» розкриває польський вчений Я. Гарліцкий, який розглядає її крізь призму таких елементів як: зацікавленість політикою, рівень володіння політичними знаннями; визнані та бажані цінності, які стосуються політичної системи і механізмів функціонування її інститутів; вміння оцінювати політичні явища; визнані зразки поведінки в сфері політики [6, с. 26]. Суть даного визначення зводиться до того, що політична культура є багатоаспектною за змістом,

оскільки в межах суспільства існують групи людей з системою цінностей, моделями поведінки, які дещо відрізняються від загальних переконань, а отже, йде мова про їх субкультуру. Власне згаданий вже Я. Гарліцкиий відносить політичну культуру молоді до субкультури, оскільки «орієнтації даної групи стосовно політики часто відрізняються, що є наслідком специфіки молоді» [5, с. 64]. Адже вікові, психологічні та фізіологічні особливості молоді дозволяють їй розглядати як окрему соціальну спільноту з власними інтересами, потребами, а також цінностями.

Цікавий підхід до визначення сучасних молодих поляків має А. Кашінська-Метрика, яка вважає, що «це люди, які виховалися у демократичній Польщі, володіють правом участі в політичній системі, а про події періоду, який передував системній трансформації, дізнаються не так з власного досвіду, як з свого мікросередовища, наприклад, від батьків» [8, с. 110]. Вихідним пунктом даного визначення стали події, які відбувалися у Польщі на зламі 80-90-х років. Звідси дефініція охоплює молодих осіб у віці 18-24 років.

Отже, беручи до уваги визначення «політичної культури» представлене Я. Гарліцким, та враховуючи вікові критерії, особливості молоді подані А. Кашінсько-Метрикою, слід перейти безпосередньо до дослідження.

Поглиблення економічної кризи, загострення політичної ситуації в соціалістичній Польській народній республіці (офіційна назва польської держави в 1945-1989 рр.) – причини, які викликали потужну хвилю страйків по всій країні. Першими почали страйкувати суднобудівники з м. Гданська на чолі з майбутнім президентом Л. Валенсою, створивши для захисту своїх прав у 1980 р. незалежне профспілкове об'єднання «Солідарність». Особливої масовості протести набрали наприкінці 80-х років. Виходячи з необхідності пошуку шляхів виходу із даної ситуації, на початку 1989 р. за «круглим столом» зібралися представники тодішньої влади, опозиції (в основному представники «Солідарності») та духовенства (перебувало в статусі спостерігача). Результати засідань мали для країни історичне значення, адже розпочали трансформацію політичного ладу.

Рішення, прийняті за «круглим столом», забезпечили Польщі перехід від тоталітаризму до демократії через проведення частково вільних виборів до законодавчого органу – Сейму, створення нових інститутів влади – інституту президентства і вищої палати парламенту – Сенату, ліквідування монополістичної ролі Польської об'єднаної робітничої партії. Таким чином, за «круглим столом» було досягнуто компромісу в складній політичній та економічній ситуації, яка склалася у державі, а отже, як зазначає український вчений В. Лісничий: «вперше запроваджено «договірну демократію» пануючої партноменклатури та опозиційної партії» [3, с. 5].

Здатність вирішувати політичні конфлікти мирним шляхом, вміння знаходити компроміс між ідеологічно різними сторонами свідчить про те, що політичній культурі польського суспільства притаманні такі цінності, як толерантність, гідність, патріотизм та здатність до порозуміння. На таких цінностях наголошував саме Папа Римський Іван Павло II [14, с. 43-50], поляк за походженням, який залишається безсумнівним авторитетом як серед дорослого, так і молодого населення Польщі. Підтверджує таку позицію і Є. Голибард, який вважає, що «головними збудниками дієвого польського патріотизму завжди були: національна ідея, національна культура і національне виховання в сім'ї у тісній співпраці із Церквою, а християнські цінності завжди лежали в основі демократичних переконань і свободолюбства поляків» [1].

Нами не випадково представлено ключові події в історії польського народу, адже політична культура є суспільним надбанням, досвідом, який передається з покоління в покоління. Тому постає питання, а як сучасна польська молодь використовує демократичні здобутки їхніх батьків, маючи для цього всі доступні інструменти та механізми. Більше того, приєднання Польщі у 2004 р. до Європейського союзу відкрило нові шляхи розвитку не тільки для держави, але і, в першу чергу, для молоді. Можливість безперешкодно подорожувати країнами Шенгенської зони, навчатися у різних європейських університетах –

дало змогу молоді пізнавати нові явища, процеси, тим самим збагачувати свою культуру. Власне молодь ще в процесі інтеграції Польщі до Європейського союзу була єдиною соціальною групою, яка відкрито демонструвала свої проєвропейські зовнішньополітичні орієнтації [13, с. 104-115], що спостерігається і сьогодні.

Проте, від початку 90-х років, як наголошують в один голос польські науковці, молоді поляки є пасивними стосовно перебігу політичних подій в державі, участі в політичних процесах [15]. Так, М. Лучевські, описуючи портрет молодого покоління з огляду 20 років після подій трансформаційного періоду, зауважує, що «сьогодні ми не бачимо не тільки суспільних рухів, але і молодіжних середовищ, субкультур, а покоління виникають передусім як медіальні твори. Навіть найбільш автентичному з них поколінню Івана Павла II (покоління католиків, зокрема молоді, які наслідують науку Івана Павла II), приналежність до якого декларує близько половини молодих осіб, важко дається перехід від віртуальної до реальної сфери, від бути пустою назвою до стати активною групою» [9].

Зосередженість молоді на віртуальній сфері, де вони проводять багато часу, становить проблему не тільки в Польщі, а навіть більше – це світова тенденція. Розвиток комунікаційних систем полегшив спілкування між людьми, дав вільний доступ до інформації, проте ознайомлення із новинами в Інтернеті або підтвердження в соціальних мережах своєї участі в акціях чи протестах, ще не означає, що вони прийдуть на ці заходи (до речі, в Україні події листопада 2013 р. показали, що даний стереотип можна зламати) [2, с. 118]. Тому, як зазначає К. Шафранец: «сконцентрування значної уваги молоді на собі, своїх життєвих цілях вказує, що маємо справу з поколінням, яке є егоцентричним, аполітичним, більш відданим професійній кар'єрі та гедоністичному задоволенню з розваг вільного часу, ніж бажанням впливати на форму суспільного життя» [17, с. 43]. Така позиція польського науковця може спричинити розгортання жвавої дискусії, зокрема серед молоді, оскільки остання, на нашу думку, не повністю погодиться із даною характеристикою. Проте, чи дійсно молодь проявляє пасивність відносно політичних справ, допоможуть зрозуміти наступні соціологічні дослідження.

В доповіді «Молодь 2011», яка була опрацьована канцелярією Ради Міністрів Польщі, зазначається, що світ політики та публічна сфера не займають багато місця в житті сучасної польської молоді, тобто це ті справи, до яких вони не надто охоче долучаються. Натомість власні потреби, а також інтереси найближчих осіб, для них є більш пріоритетними. Так вважає 66 % молодих дорослих у віці 30 років і 54 % дев'ятнадцятирічної молоді [10, с. 57]. Тому, як виходить з наступних соціологічних досліджень представлених в даній доповіді, для більш ніж половини польської молоді важливими є в першу чергу здоров'я та сім'я, а для менш ніж чверті – патріотизм, у той же час влада для них знаходиться на маргінесі [10, 196]. Слід відмітити, що характерний для польського суспільства високий рівень патріотизму, про що було вказано на початку статті, унаслідуються сьогоdnішнім молодим поколінням. Можливо не в такому ступені, як очікувалося б, але все ж таки, патріотизм, повага до національних символів є особливою рисою політичної культури сучасної польської молоді. Про мінімальний, але водночас яскравий приклад виховання дітей та молоді в такому патріотичному дусі свідчить факт, що в кожній навчальній аудиторії будь-якого типу школи, чи вищого учбового закладу присутні державні символи: герб та прапор. Отже, слушною є позиція М. Лучевського, який вважає, що «хоч польська молодь пройшла свою кризу, проте напрочуд мало змінилося в її цінностях: надалі важливою для неї залишається релігія (хоча все рідше ходить до костелу), сім'я, любов, робота, кар'єра і спокійне життя. Такі цінності не віщують революційних змін» [9].

Гіпотеза про те, що сфера політики не займає особливого місця в житті польської молоді, потребує верифікації. Так, в соціологічному опитуванні проведеному Центром досліджень громадської думки в 2010 р. серед 18-19 річних поляків, на питання «Чи цікавитеся Ви політикою»: 40 % вказало на середній рівень, тобто тільки слідкують за основними подіями, 27 % взагалі не цікавляться політикою, в той час як тільки 4 % опитаних

цікавляться політикою на дуже високому рівні, тобто слідкують за всім, що відбувається у цій сфері [11, с. 60]. Отже, гіпотеза в певній мірі підтверджується. Проте, виходячи із 40 % опитаних осіб, які вказали на середній рівень зацікавленості цією сферою, можна зробити висновок, що молоді поляки орієнтуються в політичній сфері, розкладі політичних сил, що дозволяє їм, принаймні, проголосувати на виборах за ту чи іншу політичну партію або кандидата, які відповідають їхнім поглядам, ідеям.

Цікавою є позиція П. Шпевака, який вважає, що «багато ознак молодого покоління сприяє в будівництві та утвердженні демократії. Проте з іншої ж сторони, соціальна атомізація, зростання міжгрупової дистанції, матеріалізм, гостра конкуренція, аполітичність, можуть спричинити те, що польська майбутня демократія, керована сьогоднішньою молоддю, буде кульгавою. Припустимо, що це буде демократія без громадян і суспільного капіталу довіри» [18]. Сама ж молодь у віці 18-19 років, як впливає із соціологічного опитування проведеного згаданим Центром в 2010 р., не задоволена сьогодні функціонуванням демократії в Польщі (61 %), у той же час задоволеними є тільки менше чверті молодих осіб (22 %), а решта затруднилися відповісти (17 %). Якщо звернути увагу на тенденцію, то, починаючи із 1996 р., найбільший відсоток задоволених демократією серед молоді такого самого віку спостерігався у 1998 р. – 40 % (незадоволених – 36 %) [11, с. 48]. Використання політиками інструментів демократії у власних цілях, небажання працювати на благо суспільства, а також неможливість молоді вплинути на хід політичних процесів, формують в останньої дещо негативне ставлення до такої демократії. Більше того, можна сказати, що молодь даючи оцінку діяльності демократії, володіє базовими політичними знаннями, необхідними для розуміння механізму функціонування держави. Хоча, з іншої ж сторони, оцінка демократії може базуватися радше на суб'єктивних, ніж на об'єктивних судженнях, а також, в даному випадку, підлягають врахуванню і вікові особливості молоді.

Ще одним важливим питанням, яке потребує розгляду є політична поведінка молоді. Серед багатьох актів політичної поведінки, вважаємо за доцільне зупинитися на електоральній поведінці, яка, на нашу думку, є відображенням політичної активності молоді.

Згадана вже К. Шафранец вважає, що молоді поляки у віці 18-24 років становлять найбільший відсоток серед політично пасивних громадян, оскільки вони не хочуть використовувати ні активне, ні пасивне виборче право, гарантоване конституцією. Науковець підкреслює, що в Польщі протягом багатьох років, починаючи з 1991 р., явка молоді на виборах не перевищувала 40 % [17, с. 42]. Проте 2007 р. був переломним в такій тенденції, оскільки тоді на парламентських виборах явка молоді становила 55,8 %. Сприяло цьому багато факторів, а саме розвиток мобільних, Інтернет-технологій, з допомогою яких учасники виборчого процесу пробували загітувати молодь, в першу чергу, прийти на вибори. Проте основними причинами зросту активності молоді були: необхідність в реакції на захист таких цінностей, як свобода та утвердження Польщі в цивілізаційному кругу, який гарантуватиме ефективність соціальної системи [17, с. 42]. Тобто це ті причини, які торкаються життя самої молоді, або її майбутнього. Така висока явка молоді змінила у 2007 р. політичний розклад сил у парламенті, підкресливши тим самим своє значення у суспільстві. На парламентських виборах 2011 р. ситуація була дещо подібною, оскільки за результатами соціологічного опитування, проведеного згаданим вже Центром, більше половини молодих осіб у віці 18-24 років сказали, що проголосували на виборах (54 %), при загальній явці – 48,92 % [7, с. 1]. Тобто, якщо молодь незадоволена діями правлячої еліти, яка може їх обмежувати в деяких правах, вона стає рушійною силою. Отже, це позитивна риса польської молоді, яка попри критику багатьох науковців, членів суспільства, має власну позицію та орієнтується в політичній сфері, що підтверджує нашу вище сказану позицію. З іншої ж сторони, демократичний режим передбачає різні можливості громадян вплинути на перебіг політичних процесів, зокрема через участь в громадських об'єднаннях, організаціях політичної спрямованості, до яких в 2010 р. свою приналежність декларувало тільки 1 %

молодих поляків [10, с. 105]. Тому з даної точки зору, пасивність польської молоді підтверджується.

Як висновок, можна представити позицію Ч. Мойшевіча, який, на нашу думку, дає коротку і влучну характеристику політичної культури польського суспільства загалом, проте це також стосується і молоді зокрема: «до позитивних моментів політичної культури польського суспільства належить факт вибору методів проведення змін, які в кінці 80-х років проходили еволюційно та мирно, натомість до негативних – невміння громадян використовувати існуючі демократичні здобутки, політичну пасивність, апатію, небажання долучатися до процесу демократичного формування партійних структур [12, с. 205].

Література:

1. Голибард Є. Польська солідарність на українському тлі [Електронний ресурс] / Є. Голибард // По-сусідськи. Польський вектор. – Режим доступу: <http://www.plukr.org/page105.html>
2. Дунец В.Б. Избранные аспекты политической культуры современной молодежи в Украине / В.Б. Дунец // Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов. – 2013. – № 12. – с. 116-120
3. Лісничий В.В. Політичні та адміністративні системи зарубіжних країн / В.В. Лісничий. – Харків : Торнадо, 2001. – 352 с.
4. Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек / Ф. Фукуяма ; пер. с англ. М. Б. Левин. – М. : АСТ ; М. : Ермак, 2007. – 588 с.
5. Garlicki J., Noga-Bogomilski A. Kultura polityczna w społeczeństwie demokratycznym / J. Garlicki, A. Noga-Bogomilski. – Warszawa : Wyd. Fundacja Europa, 2004. – 213 s.
6. Garlicki, J. Kultura polityczna młodzieży studenckiej / J. Garlicki. – Warszawa : PWN, 1991. – 322 s.
7. Jak głosowali młodzi – refleksje powyborcze / Centrum Badania Opinii Społecznej. – Warszawa : Centrum Badania Opinii Społecznej, 2011 – 10 s.
8. Kasińska-Metryka A. Kultura polityczna młodych Polaków – mity i fakty / A. Kasińska-Metryka // Kultura polityczna Polaków: przemiany, diagnozy, perspektywy / praca zbiorowa pod red. Karol B. Janowski. – Toruń : Wydawnictwo Adam Marszałek, 2010. – s. 109-121
9. Łuczewski, M., Młodzież nie interesuje się polityką i nie mówi dziś własnym językiem [Електронний ресурс] / М. Łuczewski // Ogólnopolski Kongres Obywatelski. - Режим доступу: <http://www.kongresobywatelski.pl/portret-polakow-20-lat-po/kreslmy-portret-polakow/portret-mlodego-pokolenia/211-mlodziez-nie-interesuje-sie-polityka-i-nie-mowi-wlasnym-jezykiem>
10. Młodzi 2011 / [Krystyna Szafraniec ; red. nauk. i rekomendacje dla polityk publicznych Michał Boni ; Kancelaria Prezesa Rady Ministrów]. – Warszawa : Kanc. Prezesa Rady Ministrów, 2011 – 425 s.
11. Młodzież 2010: opinie i diagnozy / Centrum Badania Opinii Społecznej. – Warszawa : Centrum Badania Opinii Społecznej, 2011 – nr 19. – 162 s.
12. Mojsiewicz C. Kultura polityczna elity politycznej w Polsce / C. Mojsiewicz // Kultura polityczna w Polsce: przeszłość i terażniejszość / praca zbiorowa pod red. M. Kosmana. – Poznań : Wydawnictwo Naukowe Instytutu Nauk Politycznych I Dziennikarstwa, 1996. – s. 203-212
13. Pożarlik G., Integracja europejska z perspektywy lokalnych elit politycznych / G. Pożarlik // Społeczne aspekty integracji Polski z Unią Europejską. Badania i ekspertyzy 2001-2002. – Warszawa : UKIE, 2002. – s. 104-115
14. Radiukiewicz A. Wartości akceptowane – wartości odrzucane: młodzieży portret własny / A. Radiukiewicz // Dylematy światopoglądowe młodzieży / praca zbiorowa pod red. J. Koralewicz, P. Ruszkowskiego, J. Bielińskiego, A. Figel. – Poznań : Zysk i S-ka Wydawnictwo, 2009. – s. 41-73
15. Skarżyńska K. Człowiek a polityka. Zarys psychologii politycznej / K. Skarżyńska. – Warszawa : Wydaw. Nauk. Scholar, 2005. – 412 s.

16. Szafraniec K. Dojrzejący obywatele dojrzejącej demokracji : o stylu politycznej obecności młodych / K. Szafraniec. – Warszawa : Inst. Obywatelski, 2012. – 256 s.

17. Szafraniec K. Młode pokolenie a nowy ustrój / K. Szafraniec. – Warszawa : Inst. Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, 2010 – 258 s.

18. Śpiewak P. Pokolenie bez obywateli [Електронний ресурс] / P. Śpiewak // «Tygodnik Powszechny». – 2001. – Режим доступу: <http://www.tygodnik.com.pl/numer/2744/spiewak.html>

Дунец В. Б. Особенности политической культуры современной молодежи в демократическом обществе: пример Польши

В статье, на примере Польши, автор исследовал особенности политической культуры молодежи, которая родилась и воспитывается уже в демократическом государстве после 1989 г.

Ключевые слова: молодежь, политическая культура, Польша.

Dunets V. The features of the political culture of the youth in a democratic society: the Polish example

In this article the author researched the features of the political culture of the youth of Poland, who were born and brought up in a democratic state after 1989.

Keywords: youth, political culture, Poland.

УДК 329.78(477):[17.022.1+316.422]

Жабінець Наталія Валеріївна,

кандидат політичних наук, доцент кафедри

політології та державного управління НПУ імені М.П. Драгоманова

МЕХАНІЗМИ ВПРОВАДЖЕННЯ ЦІННІСНОЇ ПАРАДИГМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ В ПРОЦЕСІ МОДЕРНІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Досліджуються механізми впровадження ціннісної парадигми української молоді в процесі модернізації суспільства. Зазначені труднощі в процесі соціалізації сучасної особистості в Україні та їх причини. Підкреслена роль держави та суспільства на шляху до формування системи цінностей молоді.

Ключові слова: цінності, парадигма, політична культура, соціалізація, освіта, державна молодіжна політика.

Модернізація суспільства викликала необхідність змін у системі цінностей сучасного людства, зміцнення постіндустріальних тенденцій в розвитку цивілізації. Перетворення, які відбулися в соціально-економічній, політичній сферах життя неминуче призвели до змін у духовній культурі суспільства. Цінності сьогодні визначаються як основи для подальших змін соціальної структури, орієнтири модернізаційних процесів, з іншої сторони саме модернізація ціннісної системи сучасного українського суспільства дозволить закріпити демократичний вектор розвитку нашої країни.

Вивчаючи ціннісні пріоритети населення України в умовах суспільних трансформацій український вчений А.Ручка зазначає, що «в умовах перехідного періоду зміна ціннісних пріоритетів населення не завжди відбувається синхронно до макрозмін у політиці, економіці, соціокультурній сфері. Їхні спрямованість і темп залежить, по-перше, від послідовності, повноти та ефективності здійснюваних реформ. А по-друге, характер ціннісних пріоритетів громадян зумовлюється їхньою належністю до тих або інших соціальних угруповань соціуму» [13. с. 202-203].

Україна, як незалежна держава, що стала на самостійний шлях формування нових соціально-економічних, політичних, духовних орієнтирів, ідей, своєї мрії та сподівання

значною мірою пов'язує з молоддю. Свідомість останньої формувалась уже в рамках незалежної демократичної держави, а отже потенціал сучасної молоді (фізичні та духовні сили, можливості) є тією суспільною силою, яка зможе в майбутньому розв'язати проблеми посттоталітарного суспільства (соціально-економічні, політичні, екологічні, національні та ін.). Необхідність визначення майбутнього нашої держави, політичних інтересів та пріоритетів, тенденцій її внутрішньої та зовнішньої політики зумовлює потребу в дослідженнях соціально-політичного становища та настроїв молодію. Саме її представники через певний час стануть повноцінними членами суспільства та будуть представляти Україну в якості провідної верстви.

Первинна соціалізація сучасної української молоді відбувається в умовах її соціальної і духовної незахищеності. І причина тут не лише в тому, що це частина населення, яка поки що навчається або лише почала свою трудову, суспільно-корисну діяльність. Політична культура наших молодих сучасників формується в умовах трансформації, переосмислення духовних цінностей, норм, ідеалів та ідей, що становлять основу політичної культури, визначення пріоритетних напрямків розвитку держави [2, с. 67–71]. Цей процес супроводжується розчаруванням у попередній системі ціннісних орієнтацій, втратою й зневірою в ідеали та цінності, що нав'язувались нашому суспільству впродовж десятиліть, а також відсутністю нової ієрархії ціннісних орієнтацій внаслідок страху перед невідомим, майбутнім, соціальної апатії. Як результат, виникають розлам суспільства, духовне зубожіння нації – риси значно меншою мірою характерні для попереднього покоління – батьків, які є «носіями певних норм, традицій даної культури» [12, с.81]. Нинішня ситуація характеризується розривами в механізмі наступності. Молодь відмовляється від усього минулого, не сприймає позитивного досвіду батьків. Все вищезазначене впливає не лише на формування політичної культури теперішньої молоді, а й на майбутній культурно-духовний потенціал нації. Соціально-політична криза найбільш гостро відчутна в молодіжному середовищі ще й через відсутність сучасного позитивного досвіду життєдіяльності в умовах соціально-економічної і духовної стабільності. Проведений Місютіною В.І. аналіз динаміки базових цінностей українців показав, що зміни, які відбулися в їх ціннісній свідомості значно вплинула на систему пріоритетів молоді до 29 років [11, с. 243].

Молодь намагається вижити в світі, що швидко змінюється, і розвиває здатність пристосовуватись до будь-якої ситуації. В неї формується здатність швидко все переоцінювати, гнучкість, пристосовуваність, хитрість. Існування у двох протилежних світах одночасно веде до невизначеності свого дійсного «Я», тобто до безпринципності, особистісної деградації. Тоді замість конформності, як підсумку успішної соціалізації, узгодження із суспільними нормами йде через такі механізми соціалізації як конформізм, акомодация та соціальна мімікрія, як засоби пристосування з метою виживання та самозбереження. Така ситуація приводить до того, що ціннісна система молодих людей набуває рис амбівалентності. Цінності «життя» молоді перетворюються на цінності «існування і виживання», поведінкові моделі характеризуються схильністю до девіації. Відбувається відторгнення молодого покоління від культурно-історичних цінностей.

Важливою складовою, яка впливає на формування цінностей сучасної молоді, є стан освіти в Україні, що засвідчує ряд нагальних проблем: якість цієї освіти, комерціалізація системи освіти, конкурентоспроможність національної системи освіти на ринку освітніх послуг, працевлаштування за спеціальністю. Освіта, як зауважує А. Асмолов, веде за собою розвиток суспільства, з її допомогою держава творить сама себе. А «людині, якщо вона повинна стати людиною, необхідно отримати освіту» (Я.Коменський) [6, с. 19]. Адже основна функція освіти в соціалізації людей, в прилученні до базових цінностей, досвіду попередніх поколінь (знання, навички, вміння, технології як складові культури) у відтворенні їх ментальності.

На жаль, освіта все більше перетворюється на індустрію знань (економіка освіти), яка відтворює і поглиблює соціальну нерівність. Відбувається подальша диференціація освітніх

шансів за стартовим потенціалом (здібностями і можливостями навчання). Освіта має стати механізмом відтворення історичного здоров'я нації, її культури, кадрового потенціалу наук і самої освіти. Вона, крім усього іншого, є одним з механізмів подолання «кризи родини» і «кризи здоров'я» нації. Освіта повинна розглядатися не як процес, система чи результат, а як самодостатня цінність. Мета «інноваційного» навчання, на відміну від «традиційного», навчити особу вчитися за будь-яких обставин, підготувати її до життя в мінливому, неоднозначному, з багатоманітними зв'язками світі, раціонального вибору в складних, непередбачуваних ситуаціях. Молодому спеціалістові необхідні лідерські якості, самоменеджмент, соціальна мобільність і відчуття власної гідності. Вчити треба, виходячи з поваги до природних можливостей людини, а в результаті молодь має стати здатною відповідати і за власний, і за суспільний добробут.

Набуття цивілізаційних норм і правил індивідуальної та суспільної поведінки, подолання молодіжного максималізму, нігілізму та екстремізму можливе при залученні молоді до активної суспільно-політичної діяльності. Процес становлення особистості громадянина, його громадянської, моральної, правової і, насамперед політичної, культури відбувається на основі системи їх ціннісних орієнтацій [1, с. 54].

В країнах перехідного типу неуха та байдужість до молодіжних проблем, політична, правова, економічна, соціальна, етична, ідеологічна занедбаність цієї сфери може виступати своєрідним «генератором бідності та соціальної відсталості» країни [3, с. 44].

Складна ситуація в процесі формування політичної культури молоді є наслідком загострення багатьох політичних, соціально-економічних проблем: низький соціальний захист, правова незахищеність, духовна криза суспільства, недостатня робота політичних рухів, партій в молодіжному середовищі, відсутність конкретних результатів у розв'язанні молодіжних проблем. Тому перш за все потрібно сконцентрувати зусилля державної молодіжної політики на вирішення наступних проблем: створення умов для розв'язання проблем матеріального забезпечення молоді та їхніх родин; забезпечення працевлаштування; доступність отримання якісної освіти; підвищена увага до здоров'я і можливостей його збереження та поліпшення; забезпечення житлом; подолання підліткової та молодіжної злочинності та інших антисоціальних проявів; виховання молоді, зокрема патріотичне. «Закріпленню нової парадигми соціальних цінностей у свідомості громадян України сприятиме реалізація державної політики щодо здійснення економічних реформ, приватизаційних процесів, розвитку демократичних інститутів, стабілізації ринку праці, що загалом позитивно впливатиме на підвищення добробуту громадян, відповідно й на переосмислення, прийняття населенням ринкових і демократичних соціальних цінностей» [8, с. 5].

Соціальні проблеми молоді мають стати підґрунтям у визначенні напрямів державної молодіжної політики. Сучасне політичне виховання молоді знаходиться на низькому рівні, порушений взаємозв'язок, діалог між поколіннями. Молодіжна політика нашої держави не виконує функції формування, розвитку культури суспільства. Молодь потребує цілеспрямованого поступового впливу з боку держави на формування політичної культури та свідомості, що сприятиме вихованню законослухняних, соціально корисних суб'єктів політичної діяльності країни. Розробка державної молодіжної політики повинна проходити з урахуванням того факту, що лише активне включення молоді в суспільно-корисну діяльність може сприяти створенню нового суспільства. Відсутність молоді в роботі політичних об'єднань та партій, рухів часто є показником їхнього занепаду.

Формування нового типу громадянина всесвіту, в якого сформовані навички співжиття людей на планеті Земля, принципи екологічної культури на основі національної спадщини та засвоєння досвіду попередніх поколінь є основною метою громадянської освіти в сучасній Україні. Зазначені зміни в системі освіти призвели до зростання ролі безперервної освіти, «яка допомагає пізнавати світ через поєднання широкої ерудиції із максимальним заглибленням у певну галузь знань; діяти, постійно вдосконалюючи професійну кваліфікацію

й набуваючи індивідуальної здатності справлятися з нестандартними ситуаціями на індивідуальному та груповому рівнях» [5, с. 7], реалізуватись особистості відповідно до своїх природних можливостей. Зміни торкнулись і постаті сучасного вчителя як творчої особистості, яка адекватно реагує на зміни, переймається загальнодержавними, загальнолюдськими проблемами, виховує відповідального громадянина з високим рівнем культури, що знає і поважає права і свободи інших.

Актуальним питанням для сучасних науковців залишається визначення гуманістичних пріоритетів цивілізації на міцному, загальноновизначеному фундаменті, яким є сім'я, як провідник культурного і соціального розвитку суспільства та «явище комплексне, що включає в себе екологічну, біологічну, духовну, моральну, соціальну та економічну складові одночасно» [14, с. 157]. Досягнення індустріального суспільства, можливості інформаційного виробництва розширюють можливості сімейного спілкування, розвиток відносин між близькими людьми, що безпосередньо відбивається на процесі соціалізації особистості, формуванні та передачі знань. З іншого боку, необхідно відзначити негативний вплив засобів масової інформації (телебачення, Інтернету) як носіїв часто псевдоцінностей, які займають чільне місце в свідомості підростаючого покоління, витіснивши традиційні джерела формування ієрархії цінностей (сім'я, церква, школа, громадські організації).

Варто зауважити роль засобів масової інформації, що втягують молодь в індустрію так званого шоу-бізнесу, який не лише розважає, а й виховує, формує певний тип особистості, чим користуються різні пропагандистські агентства (як державні, так і приватні). Головними об'єктами соціологічної пропаганди є цінності, що визначають характерні риси того чи іншого способу життя. Тому пильна увага приділяється моді, рекламі, ігровій і розважальній діяльності, тобто тим явищам соціального життя, які легко вписуються в поле впливу засобів масової інформації.

«Шляхом до виходу з глухого кута непродуктивної монологічної системи політичної комунікації та нестійкої системи політичних цінностей є їх взаємна оптимізація. Ключовим процесом у цих взаєминах має бути розробка громадських форм політичної комунікації та розвиток раціонально-критичного ставлення населення до інформаційних повідомлень» [7, с. 205].

Підвищення рівня освіти, практична орієнтація, гуманізація освітнього процесу, орієнтація на персоніфікацію навчально-виховного процесу визначаються як пріоритетні напрями розвитку сучасної громадянської освіти. Потреба в зміні змісту, форм і методів освіти виникла внаслідок розриву між потребами суспільного розвитку і можливостями соціуму, внаслідок усвідомлення необхідності формування нової системи постмодерністських цінностей. Сучасні дослідники стверджують значну роль громадянської освіти в процесі формування у людини життєвої необхідності демократії, яка робить її незворотною. Соціально-гуманітарна освіта займає визначальну роль у підвищенні загальної і правової культури людини. Розглядається громадянська освіта «як комплекс теоретичних знань про суспільство, політику, державу і право, а також як відповідні вміння і навички їхнього практичного застосування» [4, с. 4].

Утвердження в суспільстві стійкої громадянської позиції молоді пов'язане насамперед із комплексом спеціальних заходів держави, спрямованих на створення сприятливих умов для розвитку підростаючого соціально активного покоління, його адаптації до суспільно значущої життєдіяльності, створення реальних умов, стимулів і конкретних механізмів, орієнтованих на реалізацію інтересів і потенційних можливостей молодих громадян. Ця діяльність як самостійний напрям соціальної політики повинна сприяти розкриттю їхніх здібностей, вибору життєвого шляху, підтримувати молодіжні організації, асоціації, які орієнтуються на консолідацію прогресивних суспільно-політичних сил, прагнуть до утвердження демократичних цінностей у суспільстві задля становлення молоді як самостійної й потужної соціальної сили з особливою самоідентифікацією. Основні

особливості її формування, поряд з орієнтацією на вікові характеристики, пов'язані з конфліктом поколінь та генераційними потребами.

Саме під впливом зазначених причин виникла специфічна молодіжна субкультура з властивим їй відторгненням існуючих систем соціальних цінностей. Тому важливо спрямовувати зусилля на адаптацію молоді до світу дорослих, до можливостей і потенціалу громадянського суспільства задля вирішення не лише генераційних, статусних та соціальних проблем, а й значною мірою для активізації участі молоді у громадській діяльності. Розвиток структур та інститутів громадянського суспільства, вдосконалення роботи молодіжних громадських організацій та рухів, створення умов для формування класу політичної еліти, у тому числі й можливості поповнення її за рахунок молодіжних лідерів [10, с. 187-188], залучення громадян, особливо молоді, до організованих форм законної суспільної та громадсько-політичної діяльності є важливою складовою розвитку політичної культури та виразником ступеня інтегрованості громадян у політичне життя громадянського суспільства.

Процес модернізації, який проходить у постіндустріальній цивілізації, вимагає формування нової ціннісної парадигми, беручи за основу та узагальнюючи досвід попередніх цивілізацій. Досягнення в економічному житті, соціальна стабільність індустріального суспільства стали основою для побудови системи цінностей модернізованого суспільства, пріоритетом для якої є система загальнолюдських цінностей. Сучасне людство визначає цінними саму людину, її життя, здоров'я, гармонійне співіснування з природою. На зміну матеріальним цінностям прийшли цінності самореалізації та саморозвитку, визнання та повага особистої гідності, спілкування, важливого значення надається особистості, її унікальності та індивідуальності.

Важливим залишається здатність світової спільноти до об'єднання («діалогу культур»), в процесі якого людство отримує шанс вирішити найболючіші загальнолюдські проблеми, визначити загальноцивілізаційні цінності та пріоритети. Зростання соціально-економічної стабільності суспільства, розвиток науки й техніки мають як позитивні сторони (боротьба з тяжкими хворобами, бідністю, безграмотністю та ін.), так і негативні – виникнення екологічних катастроф, порушення екологічної рівноваги, невинуватене використання природних ресурсів, загроза термоядерної війни, створення зброї масового знищення, що визначається сучасними вченими як глобальні загрози та проблеми загальнолюдського характеру.

Зміни в соціально-культурній сфері, в міжлюдських стосунках привели до формування нової парадигми – норм, принципів, цінностей, оцінок постмодерністського людства. Людство нестримно рухається до створення громадянського суспільства, яке передбачає формування правової, соціальної, демократичної держави, умов для громадянської консолідації та культурної толерантності; перетворення участі з конфліктної форми у форму конструктивного співробітництва урядів будь-яких рівнів з громадянами. На думку, Кузнецової О.В. не нав'язування зверху або ззовні основ гуманістичної політичної культури, розвиток різних форм самоорганізації населення, у першу чергу, через громадські об'єднання допоможуть «засвоєнню нових демократичних цінностей, які б відповідали історичному та політичному досвіду нашої країни [9, с. 108].

Виходячи з аналізу наявного стану політичної культури сучасної української молоді, пропонується формування державної молодіжної політики, яка буде спрямована на вирішення наступних проблем: створення умов для вирішення проблем матеріального забезпечення молоді та їхніх родин; забезпечення працевлаштування; доступність отримання якісної освіти; підвищена увага до здоров'я і можливостей його збереження та поліпшення; забезпечення житлом; подолання підліткової, молодіжної злочинності та інших антисоціальних проявів; виховання молоді, зокрема патріотичне. Важливим питанням залишається вивчення на рівні держави сучасних потреб та запитів молодої людини, розробка на цій основі системи громадянської освіти, яка враховуватиме нові можливості соціуму, потреби суспільного розвитку.

Література:

1. Бугайцева Г.М. Ідеал як основа ціннісної орієнтації / Г.М. Бугайцева // Нова парадигма. – 1998. – №8. – С. 51-56.
2. Вашутін О. Політична соціалізація молоді в сім'ї і становлення політичної психології індивіда / О.Вашутін // Людина і політика. – 2000. – № 5. – С. 67-71.
3. Величко А. Проблема байдужості молоді до громадських організацій і шляхи її розв'язання / А.Величко // Громадянське суспільство в Україні – К: «Молодіжна Альтернатива». – 2004. – С. 41-52.
4. Горбатенко В.П. Громадянська освіта як чинник гуманізації суспільства / В.П.Горбатенко // Доба: Науково-методичний часопис з історичної та громадянської освіти. – 2002. – №3. – С. 2-5.
5. Горбатенко В.П. Цінності епохи постмодерну і розвиток соціально-гуманітарної освіти в Україні / В.П. Горбатенко // Доба: Науково-методичний часопис з історичної та громадянської освіти. – 2002. – №4. – С. 4-7.
6. Золотухін Г. Освіта – не товар, студенти – не покупці / Г.Золотухін // Соціальна психологія. – 2005. – №1(9). – С. 16-24.
7. Клячин А.К. Роль цінностей у процесах політичної комунікації в умовах перехідного суспільства / А.К. Клячин // Філософія і політологія в контексті сучасної культури Науковий журнал Випуск 3, 2012. – С. 198-205.
8. Кравченко М.В. Формування та впровадження нової парадигми соціальних цінностей українського суспільства (управлінський аспект): Дис... канд. наук з державного управління: 25.00.01 / Українська Академія державного управління при Президентові України / М.В.Кравченко – К., 2001. – 196 с.
9. Кузнецова О.В. Політичні цінності та орієнтації у формуванні політичної культури українського суспільства / О.В.Кузнецова // Філософія і політологія в контексті сучасної культури Науковий журнал Випуск 4 (1), 2012. – С. 102-108.
10. Меркотан К. Круглий стіл «Молодь та європейські цінності» / К.Меркотан // Політичний менеджмент №3, 2009. – С. 187-188.
11. Місютіна В.І. Динаміка ціннісних орієнтацій в українському суспільстві / В.І.Місютіна // Детермінанти соціально-економічної нерівності в сучасній Україні: монографія / [Балакірева О.М., Головенько В.А., Дмитрук Д.А. та ін.]; за ред. канд. соціол. Наук О.М. Балакіревої; НАН України; Ін-т екон. та прогнозів. – К., 2011. – С. 227-252.
12. Нугаєв Р.М. Смена базисных парадигм: концепция коммуникативной рациональности /Р.М. Нугаев // Вопросы философии. – 2001. – №1. – С.114-122.
13. Ручка А. Ціннісні пріоритети населення України за умов суспільних трансформацій / А.Ручка // Українське суспільство. Двадцять років незалежності. Соціологічний моніторинг: У 2-х т. Том 1. аналітичні матеріали / За ред. д. ек. н. В.Ворони, д. соц. н. М.Шульги. – К.: Інститут соціології НАН України, 2011– С.201-215
14. Тумусов Ф.С. Семья и постиндустриальная цивилизация / Ф.С.Тумусов // Вопросы философии. – 2001. – №12. – С. 153-163.

Жабинец Н. В. Механизмы внедрения ценностной парадигмы украинской молодежи в процессе модернизации общества

Исследуются механизмы внедрения ценностной парадигмы украинской молодежи в процессе модернизации общества. Обозначены трудности в процессе социализации личности в Украине и их причины. Подчеркивается роль государства и общества на пути к формированию системы ценностей молодежи.

Ключевые слова: *ценности, парадигма, политическая культура, социализация, образование, государственная молодежная политика.*

Zhabinets N. Mechanisms of introduction of the valued paradigm of the Ukrainian young people are in the process of modernization of society

The mechanisms of introduction of the valued paradigm of the Ukrainian young people are probed in the process of modernization of society. The noted difficulties are in the process of socialization of modern personality in Ukraine and their reason. An underline role of the state and society is on a way to forming of the system of values of young people.

Keywords: *values, paradigm, political culture, socialization, education, public youth policy.*

УДК 323

Жадько Павло Вікторович,
*аспірант кафедри політології та державного управління
НПУ імені М.П. Драгоманова*

**КУЛЬТУРА ПОЛІТИЧНОГО СПІЛКУВАННЯ
ЯК ОДНА З УМОВ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА**

Проведено аналіз теоретичних концепцій культури політичного спілкування як необхідної умови демократичних процесів у суспільстві. Показано важливі компоненти взаємодії суб'єктів політики між собою і соціумом на рівні інтегрального вияву духовної культури.

Ключові слова: *політичне спілкування, політична комунікація, політична культура, культура політичного спілкування.*

Змістовним визначенням впливу глобалізаційних процесів на суцільний політичний простір світу стає уніфікація його соціально-культурних складових. Культура виконує в суспільстві одну з важливих соціалізуючих функцій, саме – комунікативну функцію. Характеризуючи необхідність і можливості сучасного процесу спілкування на світовому рівні, можемо стверджувати про глобальні зміни технологічного порядку, які творили новий культурний продукт споживання суспільством – інформацію.

Головний акцент в теоретичному обґрунтуванні демократичного суспільства робиться в основному на необхідності удосконалення засобів отримання, обробки і розповсюдження інформації та результатах її використання в політичній сфері.

Політологи, філософи, соціологи, розмірковуючи над сутністю політико-комунікативних процесів, визначили таке поняття як культура політичного спілкування.

Політична культура суспільства є синтезом відповідних культур усіх існуючих у ньому соціальних спільнот і політичних інститутів. А культура політичного спілкування фіксує суттєві ознаки та рівень політичної свідомості суб'єктів політичного процесу. У цій новій інтегрованій політичній культурі можуть переважати демократичні чи авторитарні риси, переплітаються різні рівні й характер політичних ознак носіїв культури. Важливо, що саме рівень культури політичного спілкування дає змогу охарактеризувати якісний рівень політичного життя суспільства. Саме такий підхід до проблеми, що аналізується, визначає її актуальний характер.

За своєю природою культура політичного спілкування повинна сприяти демократизації всіх сторін суспільного життя. Проте, існує реальна концентрація управління інформаційними потоками в руках вузького кола осіб, які ставлять перед собою завдання впливати на масову свідомість або маніпулювати нею в політичних цілях.

Метою роботи є аналіз теоретичних концепцій політичного спілкування як необхідного компоненту взаємодії суб'єктів політики з навколишнім соціальним середовищем.

В інформаційному суспільстві значну роль відіграють комунікативні можливості і ресурси органів державної влади і органів управління, політичних партій, рухів, конкретних політиків і їх здатність до цілеспрямованої інформаційної взаємодії з суспільством.

Отже, культуру політичного спілкування сьогодні зі всією очевидністю необхідно визнати одним з найважливіших аспектів легітимізації влади на шляху перебудови демократичного суспільства. Очевидно, що проблема вимагає відповідного вивчення як суто політологічний, культурологічний а просторовий (комунікативний) параметр суспільного буття.

Витоки сучасних теоретичних уявлень про культуру політичного спілкування йдуть своїм корінням у далеке минуле.

Спілкування як процес і продукт життєдіяльності людей має багате минуле, а як результат наукових досліджень — коротку історію. Багато цінного й цікавого про етику та етикет, культуру спілкування та поведінки знаходимо в пам'ятках історії й літератури, зокрема в українських джерелах.

Одним із перших описав спілкування на території нинішньої України ще у V ст. до н. е. Геродот. Він розповідав, як наші пращури спілкувалися при світлі вогнища, «казали казку», «баяли байку». Цікаві свідчення того, як у далекі часи жили люди, як вони захищали свою землю, як розвивали ремесла і, звичайно, як спілкувалися, дає Велесова книга, або «Скрижалі буття українського народу», — збірка поліських пам'яток V – IX ст. Люди вміли спілкуватися, бо правили п'ятнадцять віків через віче, де будь-хто міг слово сказати — і то було благом. Узагалі слово для людей було вагомою частиною життя, через нього вони доходили згоди й розв'язували свої життєві проблеми [5, с. 74].

Уже тоді встановилися певні звичаї та традиції, що регулювали життя членів громади. Повага до старших, взаємодопомога, хоробрість, чесність стали загальноприйнятими нормами моралі. Проте, перехід до моральних відносин здійснювався поступово від найпростіших форм моральності (групових) до вироблення особистістю власних моральних орієнтирів.

Дещо пізніше, коли на території Київської Русі відкрилися перші бібліотеки, школи, набуло розвитку мистецтво, тобто закладалася культура слов'янських народів, з'являються пам'ятки, що підтверджують прагнення тодішнього суспільства вплинути на людину, на її думки та почуття, дати їй християнські правила, норми поведінки й спілкування. Такими найвідомішими пам'ятками є твори першого митрополита Київської Русі Іларіона та оратора й мислителя Кирила Туровського [5, с. 143].

Один із тогочасних видатних мислителів-гуманістів Василь Великий виклав справжню програму культури й етики спілкування та поведінки, а також правила етикету: «Будь добрим з другом, ласкавим зі слугою, незлопам'ятним до зухвалих, людинолюбним до смиренних, утішай нещасних, відвідувай хворих, зовсім ні до кого не стався презирливо, вітай з приємністю, відповідай зі світлим обличчям, до всіх будь прихильним, доступним, не хвалися сам, не змушуй інших говорити про тебе, приховуй, скільки можеш, свої переваги, а в гріхах сам себе звинувачуй та не чекай звинувачень від інших. Не будь тяжким у вимові, звинувачуй не скоро і не з пристрасним рухом, бо це — ознака зарозумілості, не засуджуй за малозначуще, ніби сам ти суворий праведник...» [8, с. 194].

Вивченням спілкування до початку XX ст. наука не займалася, розглядалися і досліджувалися лише окремі складові цього феномена. Проте, на початку XX ст. до цих проблем починають звертатися вітчизняні та зарубіжні вчені. Багатовимірну стимулюючу роль спілкування в житті людини належним чином почали усвідомлювати вчені різних галузей наук — теоретики та спеціалісти-практики. Популярними стали поради американського спеціаліста Д. Карнегі про те, як поліпшувати спілкування та завойовувати собі друзів.

Проте, ці рекомендації мають не наукову, а переважно практичну цінність. Вони стосуються технології спілкування і не розкривають його етичної та психологічної структури

й закономірностей. Водночас вони певною мірою допомагають діловим людям і всім, кого хвилює процес спілкування, хто відчуває у цьому труднощі [3, с. 12]. Однак, як вважає Е. Шостром, нерідко поради Д. Карнегі призводять до маніпулювання людьми, а це суперечить вимогам гуманістичної етики та психології. На жаль, лише небагато людей, на думку Е. Шострома, насправді спілкуються на високому рівні культури. Він описує актуалізатора — людину, яка має гуманні мотиви спілкування й ставиться до партнера як до рівної собі особистості [4, с. 86].

З розширенням мережі наукових центрів в Україні збільшилась кількість науковців і підвищилась їх кваліфікація, розширився фронт досліджень у галузі спілкування. За останні десятиріччя було зроблено помітний крок уперед у його науковому осмисленні, а також проведено дослідження, які допомогли вченим поглибити наукове розуміння феномена спілкування загалом і різних його аспектів зокрема.

Українські вчені-етики вивчають спілкування та його етичні норми. Вони зазначають, що різноманітний світ людських відносин є сферою безпосередньої реалізації моральності, насамперед у тому аспекті, в якому він розкривається як спілкування, тобто як міжсуб'єктна взаємодія між людьми. Спілкування через це є справжньою цариною людської моральності [2, с. 145].

Культура спілкування останніми роками плідно осмислюється наукою. Привласнення результатів наукових досліджень через освіту і самоосвіту сприяє підвищенню загального рівня культури особистості, її самопізнанню, самореалізації та самовдосконаленню.

Культура спілкування не має меж і кордонів. Усе краще, що мають світова наука і практика, має стати надбанням кожного, якщо він критично оцінює рівень своєї культури і прагне його підвищити.

Суттєвою ознакою наукового бачення проблеми політичного спілкування може вважатися сприйняття комунікації політичних суб'єктів, як невід'ємної частини глобального інформаційно-комунікаційного простору, що забезпечує функціонування інформаційної демократії.

Класичному розумінні політичної комунікації присвячені праці таких закордонних фахівців, як К.Дойч, У.Ліпман, Г.Алмонд, Ю.Маккуел та інших. Ці дослідження проводились у межах теорій само референтних систем, інформаційного поля та інших підходів, але з позицій інформаційної демократії досліджень не здійснювалось, оскільки саме поняття інформаційної демократії з'явилося зовсім недавно.

У дослідженнях українських фахівців слід відзначити такі аспекти політичного спілкування: функціонування засобів масової комунікації у контексті глобальних суспільних трансформацій (О.Зернецька), в глобальному комунікаційному просторі (О.Ваганова, Т.Лильо), в умовах становлення демократії та формування відкритого інформаційного суспільства (О.Гриценко), інформаційне суспільство в рамках політичної комунікації (М.Вершинін). Питанням політичної комунікації присвячені також наукові розвідки Д.Дуцик, А.Чечановського, В.Шкляра, й інших. Роль новітніх комунікаційних технологій у вітчизняній політичній журналістиці відзначав О.Мелещенко, фахові критерії професійних учасників процесу політичного спілкування аналізував О.Чекмишев, природу і структуру комунікативного процесу, широку проблематику мас-медійної діяльності в сучасних ЗМК охарактеризували В.Різун, В.Недбай [7, с. 17-19].

Сьогодні політичне спілкування практично визначає усі інші суспільно-політичні процеси, виступаючи джерелом інформації та інструментом політичної ідентифікації громадян. Тому і культура такого спілкування має відповідати рівню розвитку демократичного суспільства.

В українському суспільстві політичний клас є не зовсім дозрілим, є досить замкненим, а іноді і самовпевненим. Звідси відбувається неможливість політичного впливу на суспільство загалом, а комунікація між громадянами та політиками схильна до викривлення та є неефективною. Це складає протиріччя забезпеченню демократичних процедур. Через

бажання влади зберегти домінування у суспільстві в умовах розвитку інформаційного простору через контроль власників медіа ресурсів, говорити про інформаційну демократію не доводиться. Навпаки, перестають працювати навіть механізми представницької демократії, оскільки комунікація стає односторонньою [4, с. 143].

Сьогодні в нашій країні присутні всі основні елементи культури політичного спілкування, закладені всі підвалини для реалізації демократичних цінностей та процедур. Нинішній стан культури політичного спілкування дає змогу говорити про те, що воно використовується з недемократичними цілями. Головною вадою українських політичних комунікацій є відсутність стратегії розвитку інформаційного простору з боку держави. Інформаційний простір в Україні формувався і формується через приватні ініціативи, а політики ігнорують цю сферу. Політичний клас і далі задовольняється короткочасними кон'юнктурними здобутками, оскільки це здається більш прагматичним. Саме демократичні можливості і недемократичні тенденції структури політичних комунікацій в Україні лежать сьогодні в основі визначення наявних проблем і перспектив динаміки всієї політичної системи нашої держави, зокрема характеру її політичного режиму.

Надійним інструментом формування культури політичного спілкування в умовах розвитку демократичного суспільства є визначення головних критеріїв демократії.

Загальноприйнятий і найважливіший серед критеріїв – можливість громадян брати реальну участь в управлінні, у вирішенні державних і громадських справ. Суспільство не може бути демократичним, якщо його громадяни позбавлені таких можливостей. Тільки створюючи сприятливі умови для розкриття творчого потенціалу громадян і подолання їх соціальної інертності, суспільство одержує могутній імпульс саморозвитку шляхом залучення до демократичного процесу головної діючої сили історії – народу.

Збігаючись в основному, демократизація і самоуправління мають і певні відмінності. Відомо, що розвиток демократії не завжди означає поглиблення самоуправління. Наприклад, можливість обрання найдостойнішого представника з декількох кандидатів, що є важливою процедурою демократизації виборчої системи, може нічого не дати для розвитку реального самоуправління, якщо водночас не зростатиме роль представницьких органів. Те саме можна сказати і про виборність керівників на виробництві зі збереженням за ними монополії на основній управлінській функції. В основі цих процесів і лежить рівень культури політичного спілкування.

Серед головних критеріїв демократичності суспільства – наявність фундаментальних прав і свобод людини. Нормою сучасної політичної культури стає розуміння пріоритетності (верховенства) прав людини над будь-якими іншими правами та інтересами (класовими, партійними, національними та ін.), розуміння цих прав і свобод як абсолютної цінності, без якої демократія неможлива. Справжній демократизм вимагає усунення дистанції між проголошеними правами та їх реальним втіленням. Звісно, проблема прав людини є вічною, оскільки ніколи не настане такий час, коли права та свободи особи досягнуть абсолютної досконалості.

Інформаційне суспільство висуває свої власні вимоги до органів державної влади і місцевого самоуправління. Відбувається зміна варіантів функціонування: від адміністративно-командного, коли роль громадськості мінімізована, до демократичного, коли громадськості є найбільшою за всю історію існування людства. І сьогодні ми бачимо, що саме такий варіант є найбільш виправданим, бо створює можливості для розвитку країни. Інформаційне суспільство дає змогу задовольняти нові типи вимог, що виникають сьогодні і будуть виникати завтра. Можна перерахувати такі відмінності, за якими цей новий світи відрізняється від звичного: більша динаміка розвитку; вироблення більш суттєвих адаптивних можливостей в людини, оскільки вона частіше потрапляє в неочікувані ситуації; більша відкритість до інноваційних технологій.

Культура політичного спілкування є щоденним процесом роботи суб'єктів над собою. Демократичні уряди так само, як і не демократичні, намагаються заховати не вигідну для них

інформацію, що яскраво демонструє вся історія минулого сторіччя. Природна на негативні вчинки Р.Ніксона чи Б.Клінтона стає національною реакцією виключно завдяки оптимальному функціонуванню ЗМІ. Замовчування негативу може призвести, навпаки, до політичної кризи.

Аксіома відкритості влади є єдиною відповіддю на нові можливості інформаційних технологій з управління масовою свідомістю з боку влади. Ця антитеза маніпулюванню захищає населення від можливих негативних наслідків. Концентрація влади гальмується завдяки прозорості й відкритості її дій. Ця стає одним із варіантів контролю з боку громадськості, тобто відбувається перерозподіл влади, хоча б і на інформаційному рівні. Але оскільки інформаційний рівень легко перетворюється у владний то статус прозорості й відкритості набуває нового значення.

Визнаймо, що культура політичного спілкування в Україні, на жаль, демонструє свою нездатність до гармонізації соціального порядку, упорядкованих інституціональних відносин в умовах ослаблення традиційних ієрархічних владно-правових відносин. За ідеологічними параметрами політичне спілкування ще перебуває під впливом соціалістичного ідеалу (колективізм, тоталітаризм), демонструючи водночас і тенденцію до певної деідеологізації. Політична культура сучасної України є культурою маргінального суспільства (наділеного взаємовиключними рисами), що виявляється і в орієнтації громадян на взаємозаперечуючі цінності.

Культура політичного діяча передбачає не просто професіоналізм у роботі, а й виняткову повагу до інтересів країни та її громадян, уміння раціонально користуватися владою, демократично поводитися з опонентами, опозицією, бути здатним до компромісів, принципово відстоюючи державну і громадянські позиції. Свідченням моральної цілісності державних і громадсько-політичних діячів є їх високі вольові якості, уміння дотримуватися єдності слова і діла, виявляти реалізм в оцінці власних результатів і державної політики, нетерпимість до некомпетентності, догматизму, застою.

Таким чином, у демократичному суспільстві культура політичного спілкування є одним із важливих вимірів політичного життя, вона служить невід'ємним компонентом стабільності політичної системи, суттєвим показником розвитку суспільства і його політичної свідомості.

Політична комунікація має в собі універсальні, загально-соціальні і саме політичні риси. Відповідно останні визначають сутність даного феномену. До особливостей політичної комунікації потрібно віднести її належність до всіх сфер людського життя та можливість переходу з світу повсякденного в світ політичний, що робить її досить складним явищем для вивчення. Такі «проблемні зони» пов'язані з основними елементами процесу політичного спілкування: ініціатором процесу (комунікатором), реципієнтом процесу (комунікантом), політичним текстом, засобами передавання тексту. Отже, багатство культури політичного спілкування в демократичному суспільстві знаходить опредметнення в рівні соціалізації людини і людства.

Література:

1. Башук А.І. Інформаційна політика : [навч. посіб.] / Алла Іванівна Башук. – Ч.1. – К.: Вид-во ІЖ КНУ ім. Т. Шевченка, 2007. – 90 с.
2. Бебик В. М. Політологія для політика і громадянина: [Монографія]. – К.: МАУП, 2003. – 424 с.
3. Карнеги Д. Как завоевывают друзей и оказывают влияние на людей; [пер. с англ.]. – Москва, 1989. – 104 с.
4. Ковалевський В. Структура політичних комунікацій сучасної України / В.Ковалевський // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї – Київ, Миколаїв: Вид-во. «Український центр політичного менеджменту», 2009. – Вип.17. – 364 с.

5. Кониський Г. Історія Русів: [пер. з рос]. – репринт. видання І. Драча. / Г. Кониський. – К., 1991. – 269 с.
6. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія: Підручник: У 2 кн. / Л. Е. Орбан-Лембрик. – Кн. I: Соціальна психологія особистості і спілкування. – К.: Либідь, 2004. – 576 с.
7. Митко А.М. Засоби масової комунікації та імідж влади: регіональний аспект: [монографія] / А.М.Митко. – Луцьк: ПП Іванюк В.П., 2010. – 244 с.
8. Фромм Ерих. Искусство любить / Эрих Фромм. – СПб.: АСТ, Астрель, Полиграфиздат, 2011. – 224 с.
9. Якокка Ли. Карьера менеджера / Якокка Ли. Карьера. – Москва: Прогресс, 1991. – 227 с.

Жадько П. В. Культура политического общения как составляющая демократизации общества

Проведено анализ теоретических концепций культуры политического общения как необходимого условия демократических процессов в обществе. Показано важные компоненты взаимодействия субъектов политики между собой и социумом на уровне интегрального проявления духовной культуры.

Ключевые слова: *политическое общение, политическая коммуникация, политическая культура, культура политического общения.*

Zhadko P. Culture of political communication as one of the conditions of democratization of society

The analysis of the theoretical concepts of culture of political dialogue as a requirement for democratic processes in society is conducted. The important components of the interaction of politics among themselves and society at the level of the integral expression of culture are showed.

Keywords: *political intercourse, political communication, political culture, the culture of political intercourse.*

УДК 329.78 (477)

Карнаух Анна Анатоліївна,
*кандидат політичних наук, доцент кафедри
політичних наук НПУ імені М.П.Драгоманова*

**МОЛОДЬ І МОЛОДІЖНА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ:
ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ**

Наскільки сучасна молодь підготовлена до участі у державотворчих процесах, що відбуваються в Україні, що необхідно зробити в галузі молодіжної державної політики, щоб забезпечити належні умови для реалізації потенціальних можливостей підростаючого покоління, для гармонізації відносин між суспільством і молоддю – всі ці питання запропоновано на розгляд у даній статті.

Ключові слова: *молодь, молодіжна політика.*

Доля кожного суспільства залежить від молодого покоління, яке поповнює його лави. Тому суспільство повинно бути зацікавлене у тому, щоб виховати молодих людей здатних виконати завдання нової епохи – епохи ХХІ століття.

Демократичне суспільство передбачає пріоритет відповідальної, свідомої особистості, її саморозвитку, становлення її громадянської позиції за власними бажаннями, інтересами, мотивами. Молодь розглядається в науці як велика соціально-демографічна група, виділена на основі сукупності вікових характеристик, особливостей соціального стану і таких, що зумовлені тими чи іншими соціально-психологічними якостями, які породила епоха, в яку живе молодь.

Різноманітні аспекти ролі молоді України в сучасних суспільних процесах досліджують В.Бебик, В.Боровик, І.Вдовичин, М.Головатий, В.Головенько, О.Корнієвський, Л.Овдієнко, В.Перебенесюк, В.Ребало, Н.Черниш, О.Уварова та ін. Окремі аспекти державної молодіжної політики України вже неодноразово ставали об'єктом дослідження сучасних українських науковців. Цьому питанню приділили основну увагу в своїх роботах М.Ф. Головатий, О.В. Кулініч, Н.Б. Метьолкіна, В.В. Орлов, І.О. Парубчак, М.П. Перепелиця, Р.П. Сторожук та ін.

Молодь – це суспільно диференційована соціально-демографічна спільнота, якій притаманні специфічні фізіологічні, соціально-психологічні, теоретико-пізнавальні, культурно-освітні та інші властивості, що характеризують її біосоціальне дозрівання як здійснення самовиразу її внутрішніх сутнісних сил і соціальних якостей [7, с. 221]. Молодь є специфічною спільнотою саме тому, що її суттєві характеристики і риси, на відміну від представників старших поколінь і вікових груп, знаходяться в стані формування і становлення.

З приводу феномена «молодь» є багато різноманітних суджень, точок зору і аргументів. Перш за все предметом суперечок є вікові межі молоді.

Межі молодіжного віку обумовлені особливостями підготовки і вступу молоді у продуктивне життя і, об'єктивно, (на ґрунті цього) фіксуються у відповідних нормативно-правових документах. Тобто, в таких документах обумовлено право і можливість молодих людей займатися самостійною професійною діяльністю, створювати сім'ю, нести відповідальність за свої вчинки.

ООН, ЮНЕСКО, як відомо, вважають молоддю юнаків та дівчат віком від 17 до 25 років.

Соціологи деяких країн, як то США, період молодості визначають з 12 до 24 років. При цьому у тих же США поділяють молодь на «юнацтво» (12-18 років) і «молодих дорослих» (18-24 роки) [2, с. 15].

У колишньому СРСР, в Україні вікові межі молоді були визначені від 14 до 29 років.

Традиційно вважалось, що межа молодіжного віку від 16 до 30 років. У багатьох монографіях вчені доводять, що у 70-80-і роки завдяки акселерації ускладненню процесу соціалізації, вікові межі молоді суттєво розширилися й нині знаходяться: нижня – між 14 і 16 роками; верхня – між 25 і 30 роками, а у окремих країнах і до 35 років. Основою цього є висловлене рядом науковців міркування про продовження часу молодості, збільшення віку вступу до трудового життя, підготовки молоді до праці, досягнення економічної самостійності та незалежності від допомоги батьків. Це відображає об'єктивні процеси у житті і розвитку людства: з одного боку, все наполегливіше висувається завдання більш ранньої соціалізації молоді, включення її в трудову практику в більш ранніх етапах, а з другого – зростають межі середнього і старшого віку, тривалості життя в цілому, продовжуються терміни навчання та соціально-політичної адаптації, стабілізації сімейно-побутового статусу молодих людей тощо. У прийнятому Законі України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді» із змінами, внесеними згідно із Законом від 23.03.2004 записано: молоддю вважаються молоді громадяни віком від 14 до 35 років [1].

Поняття «молодь» значною мірою базується на врахуванні особливостей психологічного розвитку людини. За даними вчених приблизно з 14 років особа починає усвідомлювати свої соціальні зв'язки і своє місце у суспільстві. До 18 років практично закінчується формування основних психофізичних особливостей людини, а до 24 років закінчуються процеси росту у людському організмі і формується соціальний статус особи, що в умовах України, зокрема, пов'язано із отриманням до цього часу освіти, демобілізації з армії і набуттям фахових знань.

Молодіжний контингент в Україні є демографічно неоднорідним, оскільки об'єднує групи населення у доволі широкому віковому діапазоні – від підліткових (15-17 років) та пост підліткових (18-19-річних) до значно більш досвідчених і зрілих у віковому й соціальному відношенні осіб, яким уже за 30 (30-34-роки) [3, с. 12].

Як специфічна соціально-демографічна група суспільства, молодь характеризується не лише за віковими межами, але і місцем котре вона займає у соціальній структурі суспільства, особливостями соціального становлення та розвитку.

Саме все це у поєднанні, з одного боку, відрізняє молодь від інших вікових соціальних груп суспільства, а з іншого - дає їй змогу об'єктивно займати цілком своєрідне місце і відігравати роль в усіх сферах життєдіяльності цього суспільства. Тобто, стосовно молодого покоління можна вести мову, як про первинні, так і вторинні його особливості. До первинних (або основних) відносяться фізіологічні, психологічні, вікові і соціальні характеристики. Що стосується вторинних (другорядних), то вони витікають з первинних і виявляються у залежності від виду громадсько-корисної діяльності, місця проживання, соціального статусу у суспільстві взагалі.

Окремої уваги заслуговує з'ясування такого важливого поняття, як молодіжні проблеми. Висловлюється думка, що соціальні проблеми молоді – це не будь-які суперечності її життєдіяльності, а лише такі, які поглиблюються і свідчать про недостатність існуючих способів їх вирішення, а отже, призводять до появи дезорганізуючих процесів у системі «суспільство – молодь». Молодіжні проблеми поділяються на два типи: в першому з них мова йде про зрослі вимоги суспільства до молоді, в другому – про особистісні сподівання і прагнення молодих людей та складності з їх реалізацією [7, с. 223].

У ринкових умовах перед молоддю України стоїть багато проблем. Однак молодь порівняно з іншими соціальними групами суспільства завдяки віковому статусу має найбільшу соціальну, професійну та життєву перспективу. Внаслідок своїх психологічних особливостей вона здатна швидше, ніж інші соціальні групи суспільства, оволодівати новими знаннями, професіями та спеціальностями, що необхідні при переході до ринкових відносин та інших проблем державотворення в Україні.

Молодь – не тільки суб'єкт – нащадок матеріальних та духовних багатств суспільства, а й творець нових, більш прогресивних політико-демократичних суспільних відносин. Щоб іти далі своїх попередників (старшого покоління), молодь повинна бути готовою до відтворення, розвитку не тільки матеріальних, а й політичних, духовних цінностей, культури своєї нації, народу, саме це і робить її основою прогресивного суспільно-політичного розвитку державотворення в Україні на даний час, час історичних звершень української політичної нації.

Державна молодіжна політика – це системна діяльність держави у відносинах з особистістю, молоддю, молодіжним рухом, що здійснюється в законодавчій, виконавчій, судовій сферах і ставить за мету створення соціально-економічних, політичних, організаційних, правових умов та гарантій для життєвого самовизначення, інтелектуального, морального, фізичного розвитку молоді, реалізації її творчого потенціалу як у власних інтересах, так і в інтересах України.

Молодіжну державну політику в новітній Україні було започатковано «Декларацією про загальні засади державної молодіжної політики в Україні» (1992) та Законом України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» (1993). Потім вона деталізована у таких Законах України: «Про молодіжні та дитячі громадські організації» (1998), «Про освіту», «Про зайнятість населення» (обидва 1991), «Про фізичну культуру і спорт» (1994), «Про туризм» (1995) тощо. Нормативно-правові акти, що регулюють державну молодіжну політику: Указ Президента України «Про заходи щодо забезпечення працевлаштування молоді» (1999), Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо державної підтримки обдарованої молоді» (2000), Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо реалізації державної молодіжної політики» (2001), розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції Державної програми роботи з обдарованою молоддю на 2006-2010 роки» (2006) та інші. Основні права і обов'язки молоді, як і інших громадян України, закріплені Конституцією України (ст. 53).

Основними функціями Молодіжної державної політики в Україні є: створення

гарантованих соціально-економічних, політичних та інших необхідних стартових умов для соціалізації молоді; реалізація проблем, запитів, інтересів молоді не за рахунок інших соціальних груп суспільства; координація зусиль усіх державних органів, партій, організацій, об'єднань, рухів, різноманітних соціальних інститутів суспільства щодо забезпечення умов для розвитку і самореалізації молоді; соціальний захист тих груп молоді, що неспроможні самостійно розв'язувати власні проблеми або хоча б полегшити власне життя [5, с. 367].

У справі вироблення ефективної молодіжної політики важливу роль відіграє з'ясування суті і змісту процесів життєвого самовизначення молодої людини. Ці процеси поділяються на: соціальне самовизначення; політичне самовизначення; професійне самовизначення; економічне самовизначення.

На сьогодні молодь – це одна з незахищених в економічному плані та найбезправніших у соціально-правовому відношенні соціальних спільнот, яка живе в умовах підвищеної соціальної напруги і психологічного дискомфорту. Як наслідки такого становища з'являються все нові і нові факти зростання наркоманії, токсикоманії, алкоголізму, проституції, «дідівщини» в молодіжному середовищі.

Більшість молоді стоїть перед складним вибором у житті, до якого вона не підготовлена ні психологічно, ні організаційно. Тому мета молодіжної політики в цій галузі – зміцнення соціального статусу молоді в структурах суспільства, які оновлюються або кардинально змінюються, посилення правової, економічної та соціальної захищеності молодого покоління.

Щодо політичного самовизначення, то відчуженню молоді від участі в управлінні властиві дві взаємопов'язані тенденції: а) наростання пасивності і недовіри молоді до офіційних органів управління, де дуже мало їх ровесників; б) підвищення інтересу до суто молодіжних угруповань та об'єднань, в яких немає бюрократично заформалізованих форм роботи. Тому мета молодіжної політики у цьому плані – підтримка політичної визначеності молоді, сприяння молодіжним політизованим утворенням соціальної спрямованості, посилення їх конструктивної активності, консолідація зусиль для зміцнення української держави, демократизації та гуманізації суспільства. При загальній стратегічній спрямованості соціальної політики в бік інтеграції молоді в суспільство сьогодні тактично важливо сприяти і дезінтеграційним тенденціям в її середовищі з метою формування власних молодіжних соціально-політичних структур та їх подальшого включення у суспільні структури на новій демократичній основі.

На даний час в Україні принципове значення мають проблеми освіти, професійної підготовки молоді, її мотивації до праці, до підприємницької діяльності, політики, духовності, щоб творити імідж української демократичної держави у світі [4, с. 16].

Усі країни перехідного періоду в наш час відчувають конкуренцію на ринку праці, хоча різною мірою. Складно в таких умовах доводитися молоді, бо за відсутності досить високої кваліфікації та досвіду трудової діяльності конкурувати з тими, хто їх має, кому від 28 до 55 років, досить складно, а інколи й неможливо.

Нині існує відчутна нерівність серед молоді у можливостях набуття загальної освіти, духовного і культурного розвитку, професійної підготовки, виборі місця праці. Причин цього явища багато: це і соціальні наслідки демографічних, організаційних, структурних диспропорцій у межах цілої країни, які утворювалися історично і поглиблюються в умовах економічної кризи, і зростання соціальної нерівності у всьому суспільстві, що особливо позначається на молоді, і відсутність сильної державної соціальної політики тощо. Наприклад, у порівнянні із міською молоддю у сільських хлопців та дівчат невисокі можливості набуття якісної освіти, престижних місць працевлаштування, змістовного проведення дозвілля. Все це спричиняє помітне зменшення питомої ваги молоді у складі сільського населення, її переміщення у міста.

Мета молодіжної політики у цій сфері – вирівнювання стартових позицій молоді, подолання дискримінації окремих груп молодих людей, для чого придатні розвиток

кредитування молоді та молодих сімей на сприятливих умовах, надання пільг для працевлаштування випускників навчальних закладів у перші два роки після їх закінчення, організація (в тому числі у сільських населених пунктах) служб профорієнтації, перепідготовки та працевлаштування молоді, служб юридичної допомоги та консультиування юнаків та дівчат тощо.

Молодь все більше прагне вибрати професії, що приносять швидкий та порівняно високий прибуток (комерсанта). Рейтинг професій у свідомості молоді змінився порівняно з радянським періодом на такі спеціальності, як: бухгалтери, фінансисти, менеджери, юристи, працівники страхової або банківської справи, податкової інспекції, а з гуманітарного циклу – соціологи, психологи, політологи, соціальні працівники тощо.

Активна роль молоді в процесі соціалізації зумовлена тим, що вона не лише копіює усталені взірці адаптивної поведінки і взаємодії, але й вносить у них новий зміст залежно від умов життя, що швидко змінюються.

Піддаючи аналізу соціальний стан молоді та проблеми професійного вибору, науковці, роботодавці вважають, що період молодості обтяжений специфічно віковими моментами:

- 1) довиробничий, що потребує знань і набуття професії;
- 2) труднощі початку трудової діяльності, що викликані працевлаштуванням, та зміною праці тощо [6, с. 217].

В даному контексті має мати місце робота по психологічній підтримці молодих громадян, а також підтримці державою, партіями, фондами тощо.

Життєві інтереси молодої людини пов'язані із прагненням зайняти певне соціальне становище, що дасть можливість самореалізуватися як соціальному суб'єкту, а також як професійному політику.

Складність життєвих планів молодої особистості залежить від багатьох обставин, де духовність є досить важливим чинником. Духовність безпосередньо пов'язана із світоглядом, прагненням, ідеалами, зумовлює життєвий вибір молодої людини. Суспільство має робити все, щоб молодь знаходила свою дорогу до моралі, до громадянськості, до чесної політики і практики державотворення і власного життя.

Таким чином, доцільно зауважити, що сьогоднішнє молоде покоління має свою, властиву ХХІ століттю, власну психологію і філософію життя, відповідні часу ціннісні орієнтації в політичному процесі. Проте важливо направляти формування у молоді психології державного народу і духовності.

Молода людина стає повноцінним представником суспільства тільки тоді, коли вона оволодіває певною мірою цінностями, нормами, способами дій і спілкування, здатністю до самооцінки себе як члена певної спільноти.

Від спрямованості ціннісних орієнтацій сучасної української молоді залежить формування зразків та норм суспільної поведінки, що визначатимуть характер соціального розвитку в найближчому майбутньому.

Поведінка особистості переважно зумовлена не ззовні, а зсередини, з глибин її душі. Тому турбота про мораль, духовність повинна бути важливим чинником національного, громадянського виховання в системі державних інститутів та громадських організацій, бо бездуховні, аморальні люди не можуть творити добро людям.

Необхідно формувати особистість, органічно адаптовану до життя у світі багатоманітних зв'язків. Тому важливо навчити молодь співжиттю з іншими людьми і суспільними структурами, виробляти вміння регулювати різні психологічні, соціальні, політичні зв'язки, дотримуватися вимог культури та плюралізму думок.

В умовах нестабільності та кризи суспільства, радикальних перетворень і потрясінь соціальний вік молодих людей починає випереджати фізіологічний. Психологи і соціологи, педагоги стверджують, що в такому разі відбувається більш раннє «подорослішання», тобто інтеграція молодого покоління в структури суспільства та виконання ними тих соціально-

політичних ролей, які покладаються на старший віковий період. Еволюція суспільства передбачає потреби, щоб кожне молоде покоління оволодівало більшим обсягом інформації та знань. XXI століття у своєму поступі цілком залежне від знань, духовності, культури та інформації.

Головним завданням державної молодіжної політики має бути створення стартових умов для саморозвитку молоді, розвитку освіти, культури, на відчуття молоддю своєї значущості для суспільства, подолання відчуження від суспільно-політичних процесів, формування у молоді громадянської позиції, національної самосвідомості, духовності, патріотизму тощо.

Кожне покоління молоді вирішує свої завдання у історико-політичному процесі, проходить через ті чи інші випробування. Сучасний розвиток людської цивілізації ставить перед молоддю проблеми не лише національного, а й глобального, загальнолюдського характеру (екологія, роззброєння, енергетика, продовольство, глобалізація, а останнім часом – всесвітній тероризм).

Молодь – це майбутнє країни, і щоб належним чином забезпечити це майбутнє, держава повинна виробити реалістичну, збалансовану, виважену політику щодо молодого покоління.

Література:

1. Закону України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні»: Закон України № 1659-IV від 23.03.2004 р. // Відомості Верховної Ради України від 16.07.2004. – 2004. – № 29.
2. Баразгова Е.С. Идеологическое воспитание молодежи в США. Свердловск/ Е. С. Баразгова. – 1989. – 158 с.
3. Молодь та молодіжна політика в Україні: соціально-демографічні аспекти : [монографія] / За ред. Е.М. Лібанової. – К.: Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птахи НАН України, 2010. – 248 с.
4. Павленко Ю. І. Трансформація суспільства і проблеми соціальної політики/ Ю. І. Павленко. – К., 1997. – 234 с.
5. Політологічний енциклопедичний словник/ Упорядник В.П.Горбатенко; За ред. Ю.С.Шемшученка, В.Д.Бабкіна, В.П.Горбатенка. – 2-е вид., доп. і перероб. – К.: Генеза, 2004. – С.367.
6. Пірен М. І. Основи політичної психології [Текст] : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Пірен М. І. - К. : Міленіум, 2003. - 418 с.
7. Соціологія: Курс лекцій / В.М.Піча, О.М. Семашко, Н.Й.Черниш та ін. / За ред. В.М. Пічі. – К.: Заповіт, 1996. – 259 с.

Карнаух А. А. Молодежь и молодежная политика в Украине: проблемы и перспективы

Насколько современная молодежь подготовлена к участию в государственно-созидательных процессах, которые происходят в Украине, что необходимо сделать в отрасли молодежной государственной политики, чтобы обеспечить необходимые условия для реализации потенциальных возможностей подрастающего поколения, для гармонизации отношений между обществом и молодежью - все эти вопросы представлены на рассмотрение в данной статье.

Ключевые слова: молодежь, молодежная политика.

Karnaugh A. Youth and youth policy in Ukraine: problems and prospects

As far as modern youth geared-up to participating in state creative processes which take place in Ukraine, that it is necessary to do in industry of youth public policy, to provide the proper terms for realization of potential possibilities of rising generation, for harmonization of relations

between society and young people - all these questions are offered for consideration in this article.

Keywords: *youth, youth policy.*

УДК 37.013.73

*Каюк Тетяна Володимирівна,
аспірантка Черкаського державного технологічного університету*

ТРАНСФОРМАЦІЯ ГЛОБАЛЬНОГО ПРОСТОРУ, ЯК ПЕРЕДУМОВА ТА ПРИЧИНА СТРУКТУРНИХ ЗМІН У ВІТЧИЗНЯНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПОЛІ

У статті розкривається питання трансформації глобального простору, як важливого зовнішнього чинника та фактору наростаючих змін у вітчизняному освітньому полі. Дані трансформації вказують на необхідність визначення нових засад системи освіти України.

Ключові слова: *глобалізація, освіта, вихід за межі, взаємодія, діалог, зміни, транс гуманізм, транснаціональні т компанії.*

Українська система освіти є правонаступницею двох культурно-відмінних, а проте паралельних традицій – європейської за суттю, та радянської за формою і структурою. Але на авансцену усіх освітніх процесів, і в сучасній Україні також, виходять впливи глобально-світових процесів, що пов'язані із корінними і суттєвими змінами світу взагалі. Трансформація глобального світового простору висуває свої все більш гострі вимоги перед вітчизняною системою освіти та усім її учасниками. Україна не зможе стати і залишатися активним співучасником світового діалогу, якщо її системи не будуть відповідати цим об'єктивним вимогам. І особливо актуальним є дане твердження для сфери освіти, адже саме у цьому полі відбувається формування наукового та світоглядного потенціалу країни, що і визначає її майбутнє.

Проблема сучасного стану системи освіти та її зв'язку із світовими процесами перебуває в полі зору багатьох сучасних українських (Кочубей Н., Куріто О.В., Сухова Н.М., Завгородній А., Медведєв І., Пшенична Л., Огнев'юк В.О., Ходикіна І.Ю., Кузнецов А. В. та інші) та російських (Андрєєв А. А., Солдаткин В. И., Миронов В.В., Сандаков Д. Б. та інші) дослідників.

Розкрити особливості певних світових процесів, довести їх об'єктивність та унаочнити їх вплив на вітчизняну систему освіти. Довести, що ігнорування таких явищ та процесів матиме негативні наслідки для подальшого розвитку України як держави і її входження у світову спільноту.

Багатовекторність розвитку, взаємоінтеграція, поява новітніх інформаційних технологій, розвиток техніки тощо – усі ці фактори є причинами такого загальнокультурного процесу та явища, що стає домінантним наприкінці ХХ століття, як «глобалізація». Варто відмітити, що зокрема важливе значення для розвитку економічної складової даного явища (яку часто називають визначальною) має бурхливе становлення галузі транспортного сполучення – розгалужена мережа транспортної інфраструктури зробила доступним кожен куточок світу, а виробництво стало «розтягнутим» на великій території і вийшло за межі однієї країни, і навіть континенту: «простору не існує - він легко долається на літаку або за допомогою телефону чи електронної пошти» [6, с. 346]. Разом з простором «економічним» зник і простір «особистий» та «культурний» (а отже і «освітній»), зник у фізичному сенсі, як перешкода, що обмежує.

Вживання самого терміну неоднозначне, адже «явище, яке ним позначається, настільки універсальне, що, вочевидь, вимагає міждисциплінарного підходу» [9, с. 247]. Визначення даного терміну залежить від наукової сфери – економіка, культурологія, мистецтвознавство, соціологія, політологія тощо, та від особистої позиції автора –

позитивний чи негативний відтінок ставлення до феномену. Часто, наприклад, дослідження ряду науковців цього явища мають апріорно негативну смислову конотацію, що полягають у переважаючому розумінні ними цього терміну як «вестернезація» або «американізація».

На актуальність даної теми вказують безлічі досліджень не лише в Україні, а й за кордоном. Більше ніж 200 тисяч посилань (разом з цитатами) видає пошук за запитом «globalization» по Scholar.google.com. І приблизно 15 тисяч посилань за запитом «глобалізація» по Scholar.google.com.ua.

Дослідники кожної сфери шукають своє визначення терміну «глобалізація», що було б адекватним вираженням цього явища у певній конкретній галузі. А проте, яка б сфера людської життєдіяльності не мала на увазі, терміном «глобалізація» завжди позначається «вихід за межі» - за межі адміністративних одиниць, що виражається у «формування нових економічних кордонів, які не збігаються з державно-адміністративними» [2, с. 11], вихід за межі культурних ареалів, вихід за межі цінностей, що склалися історично, вихід за межі реального простору і часу у віртуальний простір інформаційного спілкування тощо.

Не може осторонь цього загальнокультурного та загальноекономічного явища залишатися освіта. Так, український дослідник Огнев'юк В.О. у своєму дослідженні «Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку» визначає «глобалізацію» як «функціональні зміни усіх сфер людської діяльності, активного входження світової економіки, соціальних, політичних і духовних процесів у нову якість взаємозв'язків і взаємозалежностей» [8, с. 367]. Перераховані сфери настільки відмінні, що дати більш конкретне загальне визначення терміну видається неможливим.

Найбільш влучне визначення глобалізаційних процесів зустрічаємо в Е. Тоффлера: «Землетрус у Токіо тепер може спричинити за собою хаос на Уолл-стріт» [10, с. 298]. Цей простий приклад показує глибоку взаємозалежність економік, культур, життя звичайних людей по всій планеті в незалежності від точки віддалення.

Таким чином, **глобалізація**, попри її «негативні прояви та не виправданні прогнози» [1, с. 41], все ж таки має об'єктивний і всеохоплюючий характер. Складність цих процесів пояснюється їх масштабом – з'являється все більше «гравців», і дійсні причини подій не завжди є очевидними. *Глобалізація ускладнює прогнозування і аналіз у всіх сферах, яких вона стосується, адже «за цих умов складність, гетерогенність, волатильність, невизначеність та нелінійність, як найважливіші характеристики основних чинників, взаємозв'язків та векторів сучасного соціально-економічного розвитку, перетворюються на ключові категорії наукових досліджень»* [2, с. 12].

Глобалізація підсилює ряд явищ і виводить сьогodнішню ситуацію на кардинально новий рівень у всіх сферах людського життя. Зокрема, «наслідком глобалізації стає стрімке розширення масштабів комунікації, що дозволяє говорити про глобальний комунікаційний простір» [7, с. 22]. Поняття «комунікації» розширюється до меж культур, а сама людина виходить на інший рівень **взаємодії**: міжособистісної, міжетнічної, міжкультурної, із природою, із технікою, з інформацією, з космосом врешті-решт.

У зв'язку із наростанням гостроти питання відповідно до нових форм взаємодії, наприкінці минулого століття виникають такі нові філософські концепції, як **філософія діалогу**, що розкриває тонкощі міжособистісного діалогу, та **філософія діалогу культур**, в основі якої лежить ідея про діалогічну природу людського розуму, доведена до крайніх логічних та онтологічних підстав. Засновником першого напрямку став М. Бубер, де в центрі філософських рефлексій знаходиться міжособистісна опозиція «Я» і «Ти» у етичному, моральному та естетичному відношенні. Засновником філософії діалогу культур був Біблера В.С. і у поле його дослідження потрапляє більш широка форма діалогічної взаємодії – міжкультурний діалог: «Одночасність різних культур б'є в очі і уми, виявляється реальним феноменом повсякденного буття сучасної людини» [3, с. 1].

Російський філософ визначає поняття «культури» як витвір, що являє собою трансляцію духовного світу (людини, цивілізації, формації тощо) в щось, що буде існувати

після фізичного зникнення «автора». Біблер стверджує, що будь яка з цих культур може існувати лише в діалозі з іншими, а самі культури виявляються «дієвими особами», що «актуалізуються на запит іншої культури, і живуть лише в запитуванні цієї іншої культури» [3, с. 1]. Сам діалог культур – теж є культурою. Усі ці культури існують у діалозі одночасно: «час такого спілкування - теперішній» [3, с. 1].

При цьому, незважаючи на принципову взаємозалежність культур одна від одної, постулюється їх повна цілісність, як «твору»: закритість форми культури існує одночасно із її сутнісною відкритістю – мета її існування (цільова причина по Аристотелю) визначає її відкритість. Будь-яка культура є повною цілісністю, закритою на собі, але в той же час, відповідно до Біблера, будучи відповіддю на запит, вона є адресованою за себе, за свої межі.

Варто зауважити, що Біблер В.С. зазначає, що «цей простір явно «не-Евклідовий», це – простір багатьох просторів» [3, с. 1]. Спираючись на Біблера, робимо висновок, у XX та XXI століттях діалог відбувається одночасно і паралельно як в горизонтальній (одночасовій), так і в вертикальній (історичній) площині: 1. в межах однієї культури та між різними одночасними культурами; 2. в історичному розрізі – між культурами різних епох; 3. в історичному розрізі – між представниками різних епох; 4. в інших напрямках.

Існують й інші ускладнення процесу діалогу культур, що тепер «здійснюється в інших семіотичних умовах». Так, про це говорить російський дослідник Миронов В.В. у своїй статті «Глобалізація і загрози уніфікації»: «Раніше комунікаційний простір виникав як умова діалогу самих культур. Сьогодні комунікація стала самостійною силою» [7, с. 27]. І ця сила перемістила діалог культур всередину глобального комунікаційного простору.

Отже, **взаємодія та діалог**, як основна форма *усвідомленої взаємодії*, є особливістю розвитку світу кінця XX – початку XXI століття. Результатом іманентної амбівалентності будь-якої культури є внутрішньо складна будова організації міжкультурного діалогу, його одночасна багатовекторність, і буттєва монолітність, що в наслідку виливається у **нелінійність** культурного поля сучасного світу.

Ще одним об'єктивним явищем сучасності стало «**наростання швидкості змін**», так тема пришвидшення усіх процесів – соціальних, економічних, політичних, інформаційних, культурних тощо – стала центральною у працях відомого футуролога Е. Тоффлера («Шок майбутнього» та «Метаморфози влади»). Суть у тому, що швидкість змін ділить весь світ на два табори: «У наші дні ... виникає новий поділ. Бо віднині світ буде розділений на швидких і повільних» [10, с. 477]. При цьому «швидкі» – це означає прогресивні країни, тоді ж як «повільні» – це усі інші: «Переродові економіки пришвидшуються...» [10, с. 260].

Наростання швидкості змін – стає ще однією особливістю сучасної ситуації, що впливає на будь-якій спробі її аналізу. Неможливо недооцінювати складність цих процесів, адже «основним змістом сучасного науково-технологічного та соціального прогресу став виграш часу. Його зростаюча нестача призводить до постійного прискорення темпу життєдіяльності...» [2, 13].

Отже, сучасні світові процеси через глобалізацію та феномен пришвидшення усіх процесів не мають єдиного ритму – це означає, що усі її учасники рухаються у різному темпі, і в різних напрямках. Останній момент породжує не просто різноманіття, а **відмінність: культурну, етнічну та економічну**: «Расові, етнічні та релігійні групи відстоюють своє право на існування і продовжують гордо зберігати свою самобутність. Асиміляція була ідеалом індустріального суспільства, який відповідав його потребам у однорідній робочій силі. Новим ідеалом стає різноманітність» [10, с. 299]. *Різноманітність і єдність* – ці дві опозиції знаходять свій вираз у таких парадоксальних парах-зв'язках, що характеризують сучасність як «глобалізація» і «націоналізація», «уніфікація» і «персоналізація» тощо.

Глобалізація невідворотно пов'язана із процесом уніфікації та виведення єдиних стандартів, а проте парадокс нашого часу полягає у одночасних прагненні до уніфікації та прагненні до поглиблення різноманіття: «Ядром ще одного протиріччя стає боротьба між інтегративними і дезінтегративними процесами, що відбуваються в світі, і призводять до

реальних зіткнень, що їх людству необхідно вирішувати до того моменту, коли вони перетечуть у площину реальності, в площину буття» [7, с. 25]. У цій «боротьбі», як вважає Миронов В.В. явно «перемагає» глобалізація, яка, як вірус, нищить національні культури, змінює їх цінності, вбиває сенс комунікації (комунікація заради комунікації), розповсюджує «низову» або поп-культуру тощо. Тобто, по суті глобалізація має «агресивний характер, навіть якщо реалізує свої устремління не у вигляді прямих військових дій» [7, с. 31]. Неможливо не погодитися із Мироновим В.В. – глобалізація має свої недоліки, а проте необхідно пам'ятати про односторонність позиції російського вченого: для нього визначальною частиною глобалізаційного процесу є перш за все «американізація».

Примирення цих двох особливостей можна знайти лише у *полі аксіології* – постулювання рівноцінності усього різного, відмінного, повільного, національного тощо. Складніше із економічними розбіжностями, що не лише є невідворотними, а і ділять світ «на багатих і бідних» [10, с. 477].

Через зміну економічних структур розподілення влади у сучасному світі відбувається вже не лише між державами та їх союзами, відбувається посилення позицій **транснаціональних компаній**. Початкові причини появи таких компаній суто економічні, але вони посилені глобалізаційними процесами, що перетворили ці компанії на наднаціональну та наддержавну силу, і тепер вони самі визначають правила гри: «зміцнення суперновітньої світової економіки веде до створення транснаціональних або багатонаціональних комерційних об'єднань, а також численних, які не дотримуються меж комерційних асоціацій і спільних підприємств» [10, с. 372]. Влада транснаціональних компаній перевищує владу різних міжнародних організацій, бо останні потрапляють все більше під їх вплив. Саме «лобіювання інтересів транснаціональних корпорацій і впровадження ринкової ідеології в усі сфери діяльності і по всьому світу» [1, с. 40] стало причиною все наростаючої критики як перших, так і других.

Проте так чи інакше **культурна, етнічна та економічна відмінність** країн у глобалізованому та все більш глобалізуючому світі є вагомим фактором, який не можна ігнорувати при проведенні будь-якого аналізу, у тому числі і філософського. Цей фактор настільки широкий і багатоманітний, що теж робить неможливим чіткі прогнози.

У ХХІ столітті, яке принесло неймовірний науковий і технічний прогрес, і обіцяє ще більший розмах, знову стала актуальною **проблема релігійного конформізму**. Релігія не просто відіграє велику роль у житті суспільства, суть у тому, що «ця роль зазнає глибоких і незворотних змін» [5, с. 102]. Ці зміни пов'язані не з релігійною стороною життя, а з *тісними зв'язками релігії з політикою, міграційними процесами* тощо. Роль релігії у суспільних і політичних процесах ігнорувати неможливо, враховуючи те, що «весь досвід ХХ ст. показав неспроможність однобічних прогнозів щодо подальших доль релігії» [5, с. 102], неможливо так само і проводити чіткі аналітичні розвідки.

Впливають на становлення сучасного світу і цілком новаторські ідеї - технології змінюють не лише навколишній світ, змінам піддається також і сама людина. Останнім часом все більш цікавою стає тема появи **NBIC-технологій** та поширення ідей **трансгуманізму**.

Трансгуманізм – це культурний та інтелектуальний рух, що має на меті змінити становище людини через підвищення її природних когнітивних і фізіологічних якостей за допомогою сучасних надтехнологій [4]. Суть полягає не просто у тому, щоб створити такі речі як екзоскелет, що підсилює фізичне тіло людини, або інтерактивні Google-окуляри – суть у тому, щоб змінити саму природу людини. Напряму NBIC-технологій об'єднав наступний цикл над технологій: N – нанотехнології, що дають можливість керувати речовиною на атомарному рівні; B – біотехнології за допомогою яких здійснюються маніпулювання генами та генетичною інформацією; I – інформаційні технології; C – когнітивні технології включають в себе вивчення фундаментальної сутності процесів мислення [4].

Поширення ідей трансгуманізму та розвиток NBIC-технологій ускладнює можливість аналітики та прогнозів тому, що вони можуть призвести до зміни сутності людини, і «здатні кардинально змінити природу біополітики і практику перетворення не лише фенотипу людини, але й її генотипу» [4, с. 24]. Як наслідок, змінюється психіка людини, етика і мораль, що викликають до життя трансформацію суспільства. Про те чи є дана тема актуальна наразі робити висновки ще зарано, та потрібно мати її на увазі.

Ігнорувати усі вищезазначені впливи глобального простору неможливо, бо наслідки є невідворотними. «Вихід за межі» стає своєрідним трендом сучасного світу, що відображається у всіх сферах життя людини і суспільства – політичній, економічній, науковій, соціальній, релігійній, філософській, освітній, культурній та навіть особистісній. Сучасна людина вже не просто засвоює певну систему цінностей та установок – вона постійно їх формує, адже «загальноновизнано, що сучасна молодь володіє об'ємно-просторовим сприйняттям світу на основі якісно нових цінностей і мотивацій, що ввібрали в себе досягнення інформаційної революції» [2, с. 14].

У даних відкритих і принципово нових умовах замкненість у внутрішніх кордонах означає відставання усіх напрямів, у тому числі і «освіти від загальносвітової тенденції залучення індивідів до глобальних соціальних мереж, які пронизують один одного, різноспрямовано охоплюючи соціальну реальність» [2, с. 14]. Усі зазначені впливи мають бути враховані не лише в плані прогнозу розвитку освіти, але і у методичних посібниках і при складанні програмних планів.

Література:

1. Андреев А. А. Прикладная философия открытого образования: педагогический аспект / Андреев А. А., Солдаткин В. И. – М: РИЦ «Альфа» МГОПУ им. М. А. Шолохова, 2002. – 168 с.
2. Базилевич В. Д. Концептуалізація мегатрендів економічного розвитку в контексті глобальних викликів сучасності: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Парадигмальні зрушення в економічній теорії XXI ст.»] / В. Д. Базилевич. – К: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2012. – С. 11 – 16.
3. Библер В.С. Культура. Диалог культур (Опыт определения) / Библер В.С. // Вопр. философии. – 1989. – № 6. – С. 31 – 42.
4. Денежніков С. Вплив NBIC-конвергенції технологій на волюцію антропосоціогенезу: виклики сучасності / Денежніков С. // Світогляд – філософія – релігія: зб.наук. праць. / за заг. редакцією д-ра філос. наук, проф. І. П. Мозгового. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2012 – Випуск 2 – С. 15 – 25.
5. Зеленков М. Ю. Религиозные конфликты: проблемы и пути их решения в начале XXI века (политико-правовой аспект) / М. Ю Зеленков. – Воронеж: Воронежский государственный университет, 2007. – 244 с.
6. Кузнецов А. В. Глобализация под англо-американским контролем: вызовы для Украины и России: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [Парадигмальні зрушення в економічній теорії XXI ст.] / А. В. Кузнецов. – К: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2012. – С. 346 – 350.
7. Миронов В.В. Глобализация и угрозы унификации / Миронов В.В. // Век глобализации. Выпуск № 1(9)/2012. – 2012. – С. 20 – 33.
8. Огнев'юк В. О. Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку (світоглядно-методологічний аспект): дис... д-ра філос. наук: 09.00.03 / Віктор Олександрович Огнев'юк. – К., 2003. – 412 с.
9. Таран В. О. Соціальна філософія: Навч. посіб. / Таран В. О., Зотов В. М., Резанова Н. О. – К: Центр учбової літератури, 2009. – 272 с.

10. Тоффлер Э. Метаморфозы власти: Знание, богатство и сила на пороге XXI века / Пер. с англ. Науч. ред., предисл. П.С.Гуревича. – М: ООО «Издательство АСТ», 2002. – 670 с.

Каюк Т. В. Трансформация глобального пространства, как предпосылка и причина структурных изменений в отечественном образовательном поле

В статье раскрывается вопрос трансформации глобального пространства, как важного внешнего фактора и фактора нарастающих изменений в отечественном образовательном поле. Данные трансформации указывают на необходимость определения новых принципов системы образования Украины.

Ключевые слова: глобализация, образование, выход за пределы, взаимодействие, диалог, изменения, транс гуманизм, транснациональные компании.

Kayuk T. The transformation of the global space as a precondition and cause of structural changes in the national educational field

The article reveals the transformation of the global space as an important external factor and a factor of growing changes in the national educational field. These transformations point to the need to define new principles of education in Ukraine.

Keywords: globalization, education, going beyond, interaction, dialogue, change, transhumanism, multinational companies.

УДК 304.4.: 321.04

Кіслов Денис Васильович,
кандидат політичних наук, доцент,
докторант кафедри державного управління і менеджменту
Національної академії державного управління при Президентіві України

ІМІДЖ-МАРКЕТИНГ ЯК МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСАМИ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ДУХОВНОСТІ

У статті розглядаються принципи та методи формування іміджу країни у просторах політичних і соціокультурних комунікацій

Ключові слова: держава, духовність, духовні комунікації, імідж, інформація, комунікації, країна, маркетинг, маркетингові комунікації, політична духовність, соціокультурні комунікації.

Підвищення та підтримка іміджу держави, країни та її регіонів, міст і місцевостей, зацікавленості до них з боку інших країн, їх господарчих і культурних суб'єктів, інших соціальних інститутів і населення, міжнародних організацій є одними з провідних задач і завдань у діяльності фахівців з маркетингових комунікацій органів державної влади усіх рівнів – від центральних до місцевих.

Маркетинг іміджу країни є формою некомерційної діяльності, але виступає опосередкованим результатом її економічної активності. Одночасно – це ефект реалізації географічних, геофізичних, геополітичних, духовних, фінансових, техніко-технологічних і кадрових ресурсів за межами своєї країни. Розробка ефективних іміджевих програм – це приклад того, як вдало використовувати можливості внутрішніх ресурсів у зовнішніх зв'язках, а також одночасно заохочувати задля блага країни зовнішні економічні, фінансові та культурологічні потенціали.

Проблеми іміджології у вітчизняних наукових розвідках поки що представлені обмеженою кількістю теоретичних праць. Особливо це стосується теоретичних і практичних розробок щодо іміджу держави. Це обумовлено тим, що даний напрямок є відносно новим

для вітчизняних наукових шкіл і розвивався, насамперед, як імідж індивіда, як імідж особистості, лідера тощо. Іміджологія як наука акцентувалась на розбудові іміджу, що зосереджує увагу нас на особливо позитивні риси характеру, дії, поведінку, лідерські, ділові та інші якості особи, що відмінні від інших аналогічних осіб у тій самій сфері діяльності. Імідж країн, фірм, організацій, територій, партій тощо став окремо розглядатися тільки з початку ХХІ століття. На цю тему слід відмітити публікації В. Бебика, Л. Нагорної, В. Небоженка та інших фахівців. Г. Почепцовим розглянута класифікація та інструментарій іміджології, корпоративний і політичний імідж у контексті зв'язку політика та його аудиторії [8, с. 311, 312].

Складові та прийоми іміджології розглянуті також у авторській праці [1, с. 227-230, 231-242]. Окремі питання іміджу країни, міста тощо розглянуті в публікаціях Є. Котуха [3] та інших фахівців.

Теоретичні підходи до принципів розгляду іміджу підприємств, фірм, організацій з позицій маркетингових комунікацій розглянуті у працях Т. Лук'янець [5], Т. Примак [9], а з позицій маркетингу як механізму державного управління – в роботах Є. Ромата [10, с. 677].

Іміджологія, як наука, виникла на основі іміджмейкерство, як практики. Зміст поняття «імідж» у науковий обіг півстоліття тому ввів К. Боулдінг, а поняття «іміджологія» запропоновано М. Кундерою [7, с. 279]. Між іншим, перекладачі на українську мову не врахували деякі граматичні правила цієї мови і залишили навіть у словниках та енциклопедичних виданнях термін «іміджологія». Теоретичне формування основних засад сучасної іміджології сталося в останній чверті ХХ століття, а її бурхливий розвиток слід визначити з початку 90-х років минулого сторіччя. Іміджмейкер – давня професія, цілі й завдання якої змінювались у процесі розвитку людства. У її джерел стояли такі видатні мислителі як Аристотель, Конфуцій, Платон та інші античні й давньосхідні діячі. Але, як підкреслюють сучасні дослідники різних країн, такі як: Л. Браун, П. Гуревич, А. Ковальчук, А. Пелих, іміджмейкерство не стало б професією нашого часу, якщо б не виникла і не сформувалась така наука, як іміджологія [2].

Концептуальні культурологічні, психологічні та соціальні основи сучасної іміджології заклали своїми працями такі іноземні вчені як: Р. Арнхейм, М. Аронсон, П. Берд, Л. Браун, Т. Ван Дейк, М. Вебер, Ф. Дейвис, Є. Джей, Дж. Джеймс, Б. Джи, Е. Дюркгейм, Г. Кессон, О. Коннор, Г. Лебон, М. Маклюен, А. Маслоу, Е. Піскатор, В. Райх, М. Спіллейн, З. Фрейд, Ф. Фукуяма, У. Еко, Дж. Енджел, К. Юнг та інші фахівці.

Серед російських вчених, які займались різними аспектами іміджу особистостей, організацій, регіонів тощо слід визначити таких авторів як: С. Аверінцева, В. Венедіктову, Е. Галумова, Р. Гарифулліна, Л. Гозмана, Т. Граніну, А. Ковальчук, В. Конецьку, І. Криксунову, Ю. Лотмана, В. Матвієнко, Д. Ольшанського, П. Флоренського, В. Шепеля, В. Шкловського.

Розгляд іміджу країни в контексті маркетингу територій розглянуто в деяких працях російських авторів: І. Арженовського, Є. Голубкова, В. Сурніна, І. Теліціної та О. Панкрухіна [6].

Мета публікації – показати принципи та методи наукового формування іміджу країни у просторах політичних і соціокультурних комунікацій.

Методологія дослідження втілюється у системному трактуванні проблеми та у застосуванні інституціональних підходів або визнаних теорій до результатів дослідження. Імідж країни – це завжди взаємозалежна та взаємопов'язана система конкретних іміджевих складових, таких, наприклад, як імідж влади, імідж стану демократії, імідж силових структур, імідж економіки, імідж культури, імідж менталітету нації, імідж соціальних умов життєдіяльності (якості життя та інших параметрів соціуму) тощо. Таким чином, соціокультурні маркетингові комунікації іміджу конкретної країни є окремим комплексом гіперскладного й достатньо часто суперечливого загального іміджу країни. У соціокультурному просторі такий імідж формується на основі низки факторів, серед яких

основними виступають загальні зовнішні соціокультурні уявлення світової спільноти сьогодення та можливість внутрішніх управлінських структур ефективно впливати на формування позитивного іміджу через відповідні маркетингові комунікації.

Отже, тільки на основі системного підходу можна сформулювати вимоги та розробити методи встановлення іміджевої привабливості країни, яка зорієнтована на модульованого синтезованого зовнішнього споживача (міжнародну спільноту). Але імідж країни виступає ще і як емоційна опора самосвідомості громадян цієї країни. Тому структура іміджевої розбудови потребує ще більш детальних системно організованих досліджень в різних галузях знань, зокрема, в психології, історії, культурі, мистецтві, комунікології, маркетингових комунікаціях тощо.

Поняття іміджу й досі трактується різними фахівцями по-різному. Наприклад, Г. Почепцов визначає імідж як аналог об'єкта у віртуальному полі [8, с. 278-279]. Формування глобального інформаційного суспільства, в якому Україна намагається мати своє гідне місце, творення позитивного образу країни як всередині, так і поза її межами «переростає у завдання першочергової ваги, як справедливо відмічає Л. Нагорна [7, с. 279]. На соціально-політичному ринку імідж виступає як основна комунікаційна одиниця. Це стосується й іміджу країни у просторі соціокультурних комунікацій. В цьому контексті імідж країни виступає і як соціокультурний продукт, і як категорія соціології та культурології [4, с. 134]. Але імідж країни – поняття складне й комплексне тому, що включає необмежену кількість складових, які становлять іміджі як одиниці політології, психології, соціології тощо незалежно від того у якій площині досліджується це явище чи в якому просторі воно розглядається. Отже, залежно від інститутів – груп суспільства, з позицій якого цей предмет дослідження вивчається, будуть залежать ознаки іміджу конкретної країни, що аналізуються спостерігачем або дослідником цього явища на даному етапі розвитку суспільства.

Таким чином, застосування інституціональних підходів до вивчення стану іміджу країни дозволяє у сукупності з іншими підходами (системним, історичним, порівняльним тощо) представити для фахівців управлінських структур більш-менш адекватну картину щодо стану й розвитку цього явища.

Розглянемо насамперед понятійне наповнення конструкту «імідж країни у політичному і соціокультурному просторах. **Імідж країни** формально визначено Всесвітньою організацією по туризму як сукупність емоційних і раціональних уявлень, що впливають із співставлення усіх ознак країни, власного досвіду та пліток, які впливають на розбудову визначеного образу [6, с. 53].

Імідж країни реалізується у різних сферах внутрішньої життєдіяльності нації: соціальній, економічній, політичній, культурній тощо. При цьому імідж країни у внутрішньому вимірі має більш-менш сталий та відносно цілісний характер. А у зовнішньому вимірі загальносвітового простору імідж конкретної країни має, навпаки, фрагментарний, нестійкий та кон'юнктурний характер, але за винятком деяких стереотипів-міфологем, що можуть штучно підтримуватися деякими мас-медіа як елемент конкурентної боротьби або інформаційних воєн.

Найбільш достовірним, цілісним і довгостроковим імідж країни проявляється у соціокультурному просторі як окремих цивілізаційних систем, так і у цивілізації людства взагалі через відповідні комунікаційні системи. Простір соціокультурних комунікацій як і простір політичних комунікацій – це загальнолюдське середовище, в якому реалізуються зв'язки, процеси та символи опанування нормами, цінностями, досягненнями та здобутками матеріальної й духовної культури; знаннями про культурологічні структури, форми та засоби, їх функції; а також – це засвоєння практик, що дозволяють брати участь у культурному житті країни та світового соціуму взагалі. Імідж країни у просторі соціокультурних комунікацій виступає як елемент і невід'ємна складова вищезначених процесів, функцій та явищ.

Всі існуючі та вищенаведені визначення є достатню обмеженими й умовними задля їх універсального використання тому, що імідж країни (регіону, міста, території тощо) існує одночасно на декількох рівнях – побутовому, політичному, соціальному, економічному, фінансовому, культурному, силовому тощо. Цей імідж постійно відчуває вплив або, навіть, тиск насамперед психологічних, політичних та економічних факторів. Імідж країни є складним результатом взаємодії вказаних та багатьох інших різних за значеннями факторів. Окрім того, імідж країни включає ще й результативність впливів на нього іміджею національних компаній, провідних галузей господарства та торгових марок країни. Наприклад, у торговельних війнах з політичним акцентом завжди «накат» йде на провідні торговельні марки загальновідомі не тільки в даній країні, а й далеко за її межами. Взаємозалежність цих складових іміджу країни у міждержавному конкурентному протиборстві була теоретично визначена Г. Даулінгом і розвинута в працях деяких російських вчених, у тому числі, Е. Галумовим і Т. Гранкіною [6, с. 53, 54].

В свою чергу політичний і соціокультурний простір слід визначити як:

– ареал, на який поширюється вплив та результати взаємодії між акторами політичної та соціокультурної діяльності, які направлені на створення, обмін і поширення різних проектів і програм;

– соціальне середовище, в якому поширюються, споживаються та обертаються різноманітні культурні, політичні та соціальні програми, фактори, події;

– сукупність систем, інститутів, інфраструктур та засобів виходу в світовий простір національного продукту в межах юрисдикції своєї країни.

З вищевказаного випливає, що політичний і соціокультурний простори можуть бути місцевого, регіонального, національного, міжнародного та світового масштабу. Оскільки імідж країни має як зовнішнє, так і внутрішнє спрямування, то він у підсумку охоплює всі ареали від місцевого до світового рівнів. Але національний соціокультурний простір має своє конкретне визначення. Це – середовище в межах національної юрисдикції, у якому зосереджені системи, засоби та інститути по створенню, переробці, обміну та поширенню культурних програм і продуктів.

З наведених визначень вочевидь впливають можливості системного й інституціональних підходів щодо дослідження, аналізу, оцінки проблем та процесів формування іміджу країни в умовах соціальних, економічних, політичних і культурологічних трансформацій, які обумовлюють загальний психологічний стан суспільства.

Імідж країни історично виробляється спонтанно, але й штучно створюється, у тому числі, цілеспрямованими зусиллями акторів політичної гри та соціокультурної сфери. І це можуть бути як позитивні, так і негативні дії щодо формування загальноприйнятого іміджу своєї країни. Тому повинна існувати ефективна система державного контролю та сприяння розвитку й формування позитивного іміджу країни через вироблення відповідного соціально і політично значущого культурного продукту (культурологічної продукції).

Соціокультурний продукт (соціокультурна продукція), що формує характер і структуру іміджу це:

– матеріалізований результат когнітивної культурної діяльності, призначений для задоволення потреб політичних і соціальних користувачів, громадян, державних органів, національних підприємств, установ та організацій у загальновизнаному позитивному образі своєї держави;

– іміджстворююча інформація, що підготовлена і призначена для впровадження в зовнішньому соціокультурному просторі міжнародного або світового виміру;

– результат зовнішнього синтетичного уявлення про загальний імідж країни, що сформувався у політичному та соціокультурному просторі інших держав або у світовому соціумі.

Імідж – це цілісний образ даного конкретного об'єкта, що має якісну визначеність, стала живучість і можливість відтворення у масовій, а також індивідуальній свідомості. В

якості формування іміджу може виступати будь-який об'єкт оточуючої дійсності. Імідж існує не сам по собі, а тільки разом з таким об'єктом, наприклад: імідж країни, імідж держави, імідж території, імідж регіону тощо.

Отже, такий імідж виникає і корегується в результаті сприйняття та відповідного фільтрування інформації про даний об'єкт – країну крізь мережі діючих стереотипів. При цьому імідж країни є соціально, культурологічно й політично обумовленим і виконує низку невід'ємних функцій. Серед них такі:

- суб'єктом іміджу виступає країна як історичний, суспільний, географічний, геостратегічний, геополітичний та етнополітичний продукт;
- імідж країни можливий тільки в умовах існування міжнародної системи та суспільних міжнародних відносин;
- загальні характеристики іміджу країни (валентність, потужність, сила, визначеність тощо) залежать не тільки від самої країни, але й від особливостей її оточення (сусідніх країн, цивілізаційного спрямування, загальносвітових або континентальних пануючих цінностей, традицій, уявлень тощо); співвідношення між іміджем, що вже склався, й тим, що формується за нових умов або штучних відтворень, піару тощо.

Основні характеристики іміджу країни закріплюються в масовій свідомості як громадян країни, так і міжнародної та світової спільноти завдяки їх реалізації у фізичному реальному та в інформаційному віртуальному просторі. Але масова свідомість може оперувати лише обмеженою кількістю характеристик, особливо віртуальних. Як правило, їхній набір є достатньо усередненим через вплив сталих стереотипів далеко не завжди об'єктивного виміру.

Імідж країни поступово стає певним синтетичним образом, який надає уявлення про неї як про цілісний об'єкт та стимулює у індивідів (туристів, політологів, бізнесменів та інших резидентів і нерезидентів) відповідну соціальну поведінку. Вважається, що принцип його формування залежить від бюджету, як й імідж територій, середовищ життєдіяльності тощо [2, с. 15]. Окрім того, в наш час існує деяка система імідж-патернів, що ґрунтується на показниках, індексах, рейтингах і класифікаціях окремих складових (економічних, воєнно-політичних, геополітичних, природних тощо), які прямо впливають на політекономічну та силову поведінку основних акторів на світовій арені. Через мультиплікаційне тиражування ментально-міфічних образів країни глобальними засобами масової інформації іміджі країн стають ключовими, визначальними орієнтирами для їхніх ідентифікацій або типологізацій (віднесення до, так званих, типів країн: розвинутих, перехідних, тих, що розвиваються тощо).

Оскільки, на відміну від конкретного образу імідж є конструктором синтезованої гри акторів з різними, а іноді й протилежними інтересами, то він стає вагомим елементом конкурентної боротьби. Отже імідж країни як і імідж держави виступає як прямий, так і як прихований компонент політичної, економічної та геостратегічної конкуренції зі змінними векторами цілеспрямованих проіміджевих або контріміджевих дій. В цій конкурентній боротьбі, що може реалізовуватися через інформаційні війни, іміджі країн і держав не тільки можуть грати окремі ролі, але й бути використані задля їх протиставлення в маніпуляційних заходах окремих виробників і виконавців інформаційної зброї.

Фронтами імідж-конкурентного протиборства можуть бути політичні, економічні, спортивні, туристичні та соціокультурні напрямки, які формують через канали своїх ЗМІ та ЗМК медіакратичні сили на світовій арені.

Отже, іміджологія одночасно виступає і як наука, і як мистецтво, і як методологія інформаційної агресії та інформаційної оборони. Штучно створена іміджева реальність може суттєво впливати на державні управлінські, соціальні та політичні рішення. Для цього конструюються в інформаційному просторі образи «імперій зла, «терористичних країн» тощо.

Конструкторами іміджевих маркетингових комунікацій насамперед в психологічному сприйнятті та вимірі виступають політичні символи країни: прапор, гімн, конституція, герб

та інша пов'язана з ними символіка. В цих внутрішніх і зовнішніх відношеннях основну роль відіграють виразність, оригінальність та асоціативне й емоційне навантаження цих символів, які, на жаль, і зараз в Україні час від часу є предметом запальних і жорстких дискусій. Але саме з цих складових елементів іміджу починається загальний імідж країни. Якщо існують суттєві суперечки в суспільстві, серед населення країни або окремих його верств відносно кольорів національного прапора, тексту гімну тощо, то це неодмінно відображається на повазі до цих символів на міжнародній арені. Тоді виникає протиставлення між іміджем країни в історичному плані та іміджем сучасної держави. А це не сприяє консолідації нації.

Прикладами таких суперечливих конструктів іміджу з об'єктивних позицій є державні прапори Росії та України незалежно від того, що агітаційно-роз'яснювальні кампанії відносно їх історичності, правомірності тощо в обох країнах ведуться регулярно, інтенсивно й у вірних тональностях. Але в обох випадках порушено принцип оригінальності збігу кольорів (російського прапора з французьким, а українського – з католицьким та шведським і т.п.). Те саме стосується й українського гімну. Текстова та тональна запозичення з польського та деяких інших слов'янських націй часто шокує мешканців цих країн. Текстова незавершеність з-за штучного політкоректного вилучення ключового куплету теж викликає деякі незручності при спілкуванні у соціокультурному середовищі цих країн. Така ситуація викликає почуття двозначності, недомовленості та неясності, які ніяким чином не сприяють повному й однозначному позитивному сприйняттю цих ідентифікаційно-іміджевих символів країни.

Принципи та вимоги щодо символів держави й країни повинні бути виконані при їх конституційному затвердженні в повній мірі, без виключень і не мати як внутрішніх, так і зовнішніх суперечностей, протиріч тощо. Тільки тоді вони будуть сталими і неперевершеними брендами країни, як, наприклад, англійський, американський, японський та деякі інші національні прапори.

Висновки.

1. Імідж країни повинен бути невід'ємним елементом національної стратегії держави й розглядатись як інструмент її конкурентоспроможності.

2. Формування позитивного іміджу країни повинно спиратися на синтезовані теоретичні надбання іміджології, маркетології, політології та соціології з використанням у повному обсязі системного й інституціонального підходів.

3. Засновані на принципах соціально-етичних маркетингових комунікацій інструментарії конструювання іміджу країни можуть дати довгостроковий очікуваний результат в умовах конкурентного середовища та ринкових відносин взагалі.

4. Цілеспрямований та перспективно орієнтований підхід, що ґрунтується на національних цінностях, інтересах й одночасно ринковій парадигмі світового розвитку може дати в перспективі ефективний результат від розбудови й поширення іміджу України в світовому інформаційному просторі.

5. Імідж країни у політичному та соціокультурному просторах виступає як складне комплексне поняття, який відображає синтезований образ цього національно-територіального об'єкта через опанування світовою спільнотою його культурного надбання та культурологічних практик, що історично склались, мають традиційне забарвлення й постійно оновлюються.

Література:

1. Кіслов Д. В. Інформаційні війни : монографія / Д. В. Кіслов. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2013. – 300 с.

2. Ковальчук А. С. Основи имиджологии делового общения: учебное пособие / А. С. Ковальчук. – Ростов н / Д. : Изд-во «Феникс», 2003. – 224 с.

3. Котух Є. Вплив інформаційно-телекомунікаційних корпорацій на формування громадської думки суспільства / Є. Котух // Зовнішні справи. – 2011. – № 4. – С. 52–55.

4. Кравченко С. А. Социологический энциклопедический русско-английский словарь: Более 10 000 единиц / С. А. Кравченко. – М. : ООО «Изд-во Астрель» : ООО «Изд-во АСТ» : ООО «Гранзиткнига», 2004. – 511 с.
5. Лук'янець Т. І. Маркетингова політика комунікацій: навчальний посібник / Т. І. Лук'янець. – К. : КНЕУ, 2000. – 380 с.
6. Панкрухин А. П. Маркетинг территорий. – 2-е изд., дополн. / А. П. Панкрухин. – СПб. : Питер, 2006. – 416 с. – (Серия «Маркетинг для профессионалов»).
7. Політична енциклопедія / [редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін.]. – К. : Парламентське видавництво, 2011. – 808 с.
8. Почепцов Г. Г. Имиджология / Г. Г. Почепцов. – М. : «Рефл-бук», К. : «Ваклер», 2004. – 576 с.
9. Примак Т.О. Маркетингова політика комунікацій: навчальний посібник / Т. О. Примак. – К. : Атіка, Ельга-Н, 2009. – 328 с.
10. Ромат Є. В. Управління маркетингом / Є. В. Ромат // Енциклопедія державного управління : у 8 т. – Т. 1. : Теорія державного управління / Є. В. Ромат. – К.: НАДУ, 2011. – С. 677.

Кислов Д. В. Имидж-маркетинг как механизм государственного управления процессами формирования политической духовности

В статье рассматриваются принципы и методы формирования имиджа страны в пространствах политических и социокультурных коммуникаций.

Ключевые слова: *государство, духовность имидж, информация, коммуникации, страна, маркетинг, маркетинговые коммуникации, политическая духовность, социокультурные коммуникации.*

Kislov D. Image marketing as a mechanism of government the political processes of spirituality

In the article discusses the principles and methods of forming the country's image in the space of cultural communications international community.

Keywords: *state, image, information, communication, country, marketing, space, marketing communications, marketing areas, socio-cultural communication.*

УДК 32:008]:39=161.2

Козлова Оксана Миколаївна,
викладач кафедри політичних наук НПУ імені М.П. Драгоманова

**ВПЛИВ МЕНТАЛЬНОСТІ НА ФОРМУВАННЯ
ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНСТВА**

Стаття розкриває теоретичні засади менталітету та взаємозв'язок і взаємодію ментальності і політичної культури.

Ключові слова: *ментальність, менталітет, політична культура.*

Політична культура є складовою частиною більш широкої загальнонаціональної культури. Її специфіка визначається особливостями національного характеру, історичного досвіду, сукупністю соціально- політичних та економічних факторів, особливостями геополітичного становища країни та іншими природними факторами. Тобто політична культура формується під впливом тих же чинників, що і ментальність народів. Таким чином, закономірно, що до складу політичної культури входять такі елементи: політичні традиції, ідеї, концепції, діючі норми політичної практики, що формувалися протягом багатьох поколінь.

Політична культура характеризує конкретне суспільство (англійське, німецьке, українське), тому, враховуючи специфіку національного характеру, ментальність народу, можна говорити про самотність політичної культури різних країн. Так, у політичній культурі України домінує ідея захисту землі та її територіальної цілісності, ідеали справедливості в облаштуванні світу, пошук «правди», що перекликається з такими ментальними рисами українства як тяжіння до егалітаризму, прив'язаність до землі, її сакральність у свідомості українця. Можна сказати, що українська людина шукає правди, яку мислить то релігійно, то морально, то соціально. Тобто простежується чіткий взаємозв'язок політичної культури того чи іншого народу з його ментальністю, точніше буде визначити, що політична культура є похідною від ментальності.

Досліджуючи взаємозв'язок і взаємодію ментальності і політичної культури, слід мати на увазі такі особливості першої:

1. Ментальність нації як специфічний спосіб сприйняття (апперцепції) і розуміння (інтерпретації) етносом свого внутрішнього світу та зовнішніх обставин, виробляється під впливом багатомісних культурно-історичних, геополітичних, природо-кліматичних та інших чинників. Їх зміна детермінує і певну еволюцію ментальних властивостей. Однак саме ментальність долає історичні епохи, зберігає код нації. Вона не може змінитися протягом життя одного або кількох поколінь. Соціальні катаклізми можуть істотно впливати на форму вияву і навіть деформувати окремі ментальні риси.

2. Цей феномен має перш за все практичне спрямування: перевірений поколіннями досвід орієнтує людей на те, що треба використовувати й розвивати, а чого уникати, як вижити й утвердити себе в навколишньому світі. У цивільному суспільстві існує особливо тісний взаємозв'язок ментальності з політичною сферою, яка несе відповідальність за організацію та цілеспрямований розвиток народу.

3. Ментальність не має внутрішньої диференціації на моральну, політичну та інші складові частини, виступає як цілісне духовне утворення. Тому її часто визначають як «душу народу», те, що пронизує всі сфери життєдіяльності людей.

4. Ментальність нації виявляється в домінуючих життєвих настроях, у характерних особливостях світосприйняття, у системі моральних вимог, норм, цінностей і принципів виховання; у формах взаємин між людьми та на родинних засадах; у ставленні до природи і праці; в національному характері та темпераменті; в різних компонентах культури етносу, в тому числі й політичній [4, с. 241].

Політична культура, як і ментальність, має діяльну сну природу, політичні ідеали, традиції, стереотипи мислення і поведінки формуються в процесі політичної діяльності, є її результатами. З іншого боку, соціальне призначення політичної культури, її функції проявляються саме в процесі політичної діяльності. Справа в тому, що лише на основі певної сукупності досягнень, культурного освоєння політичних відносин. Як немає політичної культури без політичної діяльності, так не може бути політичної діяльності без політичної культури. Ці міркування допомагають обґрунтувати відповідь на запитання, коли зародилася, з якого часу функціонує українська політична культура.

Якщо існувала давня українська держава Київська Русь, то її народ, державні мужі, які жили і творили в політично організованому суспільстві, повинні були мати певні уявлення про систему державного управління, про права і обов'язки громадян, про традиції і цінності політичного життя. Втрата українським народом своєї державності не означала втрати набутої ним політичної культури. В умовах іноземного поневолення вона виконувала нові функції – служила національно-визвольній боротьбі й будівництву майбутніх українських держав. Кожного разу нові державні утворення базувалися на традиційних для української політичної культури демократичних засадах.

Серцевиною політичної культури будь-якої нації є усвідомлення потреби власної держави, ідеал цієї держави, тобто найкращі з національної точки зору форми державного правління й устрою, функції держави в суспільстві.

У цілому політична культура виступає складним системним утвором, в якому функціонують світоглядні, нормативно-ціннісні, практично-поведінкові та інституційні компоненти. Певною мірою вони близькі за змістом до ментальних настанов нації, є їх конкретним втіленням і проявом у політичному житті суспільства.

Історія показує, що ментальність українців має визначальний вплив на такі основні риси їх політичної культури: волелюбність, демократизм, миролюбність, толерантність, а також зверхність особистих інтересів над загальнонародними, політичний конформізм, схильність до анархізму, міжособної боротьби.

Володимир Янів у своїх дослідженнях зробив висновок, що українці за своїм психологічним складом є народом західного, європейського типу, тоді як росіяни – східного, азійського. Для європейських народів, стверджує він, характерний гармонійний розвиток усіх основних духовних функцій людини: розуму, почуттів і волі. Вони перебувають у постійному напруженні, активному впливові один на другий, у динаміці, але й одночасно в рівновазі. Це породжує постійну активність, рухливість і динамізм європейця [4, с. 247].

Ще один підхід до розкриття суті і особливостей української психіки та пояснення її впливу на різні сфери суспільного життя запропонував О. Кульчицький. Він стверджував, що в історії українського народу заслуговують особливої уваги «межові ситуації» - «загрози смерті», «випадковості», «терпіння», що витворила геополітична ситуація України... багатой межової смуги поміж Заходом і Сходом. При такому підході до пояснення сутності української ментальності формується своєрідна біполярна модель, яка поєднує лицарсько-козацький і пасивно-споглядальний типи ставлення до довкілля. Ці типи або чергуються в часі, або (з часом усе більше) проявляються паралельно. У політичній сфері ці ментальні настанови матеріалізуються в бунтарстві, героїчній боротьбі за національні цінності та державну самостійність України, і разом з тим – в егоцентризмі, байдужості до долі власного народу і власної держави.

Розвиваючи підхід О. Кульчицького, А. Бичко показує, що тривалий час була пов'язана з відсутністю власної держави, породжує комплекс національної «меншовартості» українця, а останній продукує комплекс «кривди». Ця кривда може проявитися «або в орієнтації на реактивну агресію щодо дійсних чи уявних причин меншовартості, або в напрямку сублимації в стражданнях, або в соціально-утопічному мрійництві» [4, с. 244-245].

Оригінальний підхід до пояснення специфіки української ментальності та їх впливу на політичний процес висловив Володимир Кизима. Поділяючи нації та їх ментальності на класичні та некласичні, вчений доходить висновку, що Україну слід віднести до некласичних, маргінальних суспільств. Для останніх характерним є те, що соціально-економічні та інші процеси розвивають в них під дією не внутрішніх, а зовнішніх чинників. Особливість України в тому, що вона, як правило, не була ні центром, ні периферією і майже постійно знаходилась між різними державно-політичними полюсами, на лінії їх протистояння, в центрі їх боротьби, включаючись до складу то однієї, то іншої держави. Тому для України характерний нестійкий стан, постійне маневрування і балансування на межі ризику. Так, «у політиці маргінальний стан України виявився в наявності різних інтересів, устремлінь, ідеологій, в орієнтації на різних сусідів. Це вело до регіональних розбіжностей і непорозумінь, а то й до тяжких наслідків, одним з яких була руїна...» [4, с. 245-246]. Отже, впливом маргінального складника ментальності українського народу пояснюється наявність у його політичній культурі субкультур, орієнтованих на цінності тих чи інших сусідніх націй та держав. Маргінальний стан України позначився і на змісті національної ідеї. Українці впродовж віків мріяли про те, як би вирватися з-під контролю тої чи іншої держави. Тому українська національна ідея всіх часів – це ідея не творчості, а свободи, яка дуже часто межує з ідеєю анархії і руйнування існуючого порядку, яким би він не був, а значно менше ми приділяємо уваги побудові і розбудові власної держави.

Нація, яка довго перебувала під іноземним гнітом культура якої піддавалась тотальному нищенню, починає набувати нових ментальних рис. У неї розвивається мімікрія,

тобто здатність пристосовуватися до чужих порядків, формальне сприйняття суспільних ідеалів і норм, консерватизм як спосіб захисту й збереження власних етнічних рис, комплекс «меншовартості». Досвід України показує, що політична культура поневоленої нації дедалі більше характеризується конформізмом, забуттям власних традицій і символів, насиченням суспільної свідомості та суспільних відносин чужоземними цінностями і нормами, посиленням аморальних проявів та рабської психології. Відбувається деформація ментальності: на глибинному рівні психіки функціонують власні ментальні риси, але на них починають нашаровуватися набуті в неволі ментальні настанови. Аналогічній трансформації піддається і політична культура. Тому не дивно, що в нинішній українській політичній культурі функціонує стійкий компонент проросійської субкультури, який часто успішно конкурує з власне українськими політичними цінностями.

Якщо поневолена нація стає об'єктом тривалого політичного панування кількох держав або під іноземний вплив потрапляє певна її територія, то різні частини одного етносу виробляють особливі риси ментальності. На цій основі формується і специфіка політичної культури різних національних регіонів, що стає серйозною перешкодою на шляху побудови соборної держави.

Класифікація ментальних настанов за їх позитивним чи негативним характером є складною і неоднозначною проблемою. По-перше, і дослідникам, і практикам слід усвідомити, що всі ментальні настанови, які сформувалися у народу, відігравали певну позитивну роль у його житті. Так, інтроверсивність, відступ у себе і стиль прихованості сприяли фізичному і духовному виживанню українців у складних геополітичних обставинах.

Інша річ, що ці та низка інших світоглядних настанов не посилювали консолідації української нації, її цілеспрямованої боротьби за суверенну державу.

Друга обставина, над якою варто замислитися, – це та, що кращі риси духовного складу та культури українців – демократизм, миролюбність, доброзичливість та інші – в конкретних обставинах історичного розвитку України часто були для неї несприятливими чинниками. Можна згадати агресію з боку російського імперського чиновництва викликану демократизмом державного та військового устрою Гетьманської держави та Запорізької Січі. І сьогодні ряд українських національних якостей загальнолюдського позитивного звучання сприймаються і використовуються недругами України як її слабе місце в міждержавних стосунках [5, с. 247-248].

Негативно вплинули на формування національної єдності та державницьких якостей українського народу такі ментальні риси: крайній індивідуалізм, перевага емоційного, почуттєвого над інтелектом і волею та певні компоненти селянської психологічної настанови. Ці якості української ментальності в політичному житті нації проявилися в зверхності особистих інтересів над загальнонародними і державними, небажанні підкорятися органам державної влади, підозрілість до їх зміцнення, схильність до малих форм організації, анархізмі, критиканстві, міжусобній боротьбі, політичній фракційності, хворобі отаманства, бунтарстві, проявах зрівнялівки, перевазі емоцій над розумом і волею при вирішенні політичних проблем, недостатньому розвитку вольових якостей та цілеспрямованості, недисциплінованості, неорганізованості, притупленні почуття громадянського обов'язку.

Жіночність в українській ментальності відіграє теж значну роль при формуванні нашої політичної культури. Цей вплив більшою мірою негативний, оскільки в громадському житті українці не мають достатньо рішучості при прийнятті рішень, висловленні зауважень, не говорячи вже про розбудову сильної та самодостатньої держави без сторонньої допомоги. До того ексекутивному началу властивий принцип: буття будь-якою ціною; інтереси роду-нації тут взагалі відсутні. Точніше, є прагнення зберегти рід, родину, все частково окреслене, локалізоване, а не абстрактне. Стає зрозуміло, що український соціум складається з окремих ізольованих індивідів, ним легко маніпулювати, йому легко нав'язувати будь-що, найбезглуздіші закони не викликають у населення навіть ноти протесту. Саме тому безправ'я і несправедливість тут сприймаються цілком толерантно, саме тому різні корупційні,

кримінальні та інші угруповання можуть безкарно експлуатувати, принижувати гідність сотень-мільйонів громадян. Кожен з цих громадян – одинока лейбніціанська монада «без вікон», скалічена власною жіночністю, обмежена вузьким баченням проблем соціуму лише зі свого боку; тваринний, жіночий, родинний архетип спрацьовує у політичному житті на користь тих, хто дивиться на українців як рабів, а на Україну – як на сировинний придаток чужого парадизу [1, с. 233-234].

Є ще одна група ментальних настанов, яка сформувалася під час підневільного періоду розвитку України: психологічна мімікрія, формалізм, рецидиви рабської психології, комплекс «меншовартості» та «кривди». У політичній культурі ці психічні якості проявилися в поверховому, формальному сприйнятті чужоземних політичних цінностей і норм, невірі в сили власного народу і покладання надто великих надій на безкорисливу допомогу інших держав, рабському служінні іноземним правителям, приниженому почутті національної гідності, кар'єризмі ціною зради національних інтересів, проросійських та інших чужинських політичних орієнтаціях. Різні ментальні настанови формували і різні типи політичних цінностей та ідеалів, віддаляли українство від власного культурного коріння [4, с. 248-249].

Своєрідний спадковий архетип етносу у різних етнічних груп може не збігатися. Скажімо, західна (волинська) спільнота характеризується переважанням таких рис, як терпеливість, толерантність, мрійливість та інші, тимчасом як південно-західній людності (Галичина) більш притаманні яскравий індивідуалізм, наполегливість, тенденція до лідерства. Так само можна спостерігати певну відмінність ментальності гуцулів та дніпровсько-таврійських степовиків: у перших - типова для гірських мешканців відкритість і, водночас, самозаглибленість, звичка покладатися на власні сили, у других – упертість і наполегливість, гуртовність, бажання здійснити задумане [2, с. 91].

Але сьогодні на загальноукраїнському рівні подібні ментальні відмінності не можуть бути перешкодою для консолідації суспільства. Їх актуальність більш виражена у психологічному вимірі, при оцінці певних політичних лідерів тощо.

На даному складному і суперечливому етапі розвитку України, коли регіональні відмінності стали найпопулярнішою темою політичних спекуляцій, важливо мати серед політичної еліти людей з різними місцевими рисами української ментальності, які могли б знаходити порозуміння з людьми і конструктивно вирішувати конфлікти, приймати необхідні рішення, володіти політичною ситуацією.

Різні регіони України відрізняються один від одного не просто історією, а й сучасним економічним, культурним, соціально-політичним становищем, тому було б недоречним вести мову про якийсь загальноукраїнський менталітет. Він розпадається на регіональні менталітети (у просторовому плані) і на менталітети соціальних груп (у плані соціального розшарування). Саме регіональні та стратифікаційні форми ментальності є найважливішими і визначальними у поведінці особистості, тому що остання у своєму повсякденному житті спочатку сприймає себе як члена певної частини соціальної структури (прошарок, професійна група), потім – як мешканця конкретного регіону і лише після цього – як представника українського народу.

Якщо перші шаблі ментальної ієрархії наявні так чи інакше в усіх українських громадян, то формування загальноукраїнської ідентичності – завдання на перспективу. Можна констатувати, що загальноукраїнського менталітету, як сталого явища в соціально-історичній реальності, ще не існує. Він існує лише на сторінках наукових часописів і досліджень, у промовах державних діячів, і це, очевидно, теж своєрідний крок до дефрагментації менталітету, до громадянської консолідації [3, с. 170].

Ментальність народу є однією з найстійкіших характеристик. Формується вона століттями, змінюється – протягом щонайменше декількох десятиліть. Національні риси є фундаментом для подальшого нашарування певних настанов, стереотипів, поглядів тощо. Саме цим пояснюється тісний взаємозв'язок політичної культури українства від його

ментальних характеристик. Розглядаючи вплив ментальності, важливо зазначити, що незважаючи на негативи спричинені певними архетипами, ці риси за певних умов були корисними і потрібними, дозволили зберегти і передати національну спадщину і цінності, захистити себе в умовах чужоземного гніту.

Література:

1. Донченко О., Романенко Ю. Архетипи соціального життя і політика (Глибинні регулятиви психополітичного повсякдення): Монографія / О. Донченко, Ю. Романенко. – К.: Либідь, 2001. – 334 с.
2. Крисаченко В.С. Історія української філософії. Хрестоматія-довідник / В.С. Крисаченко. – К.: «МП Леся», 2006. – С. 334-343.
3. Політологія: Підручник / За ред. О.В. Бабкіної, В.П. Горбатенка. – 3-тє вид., перероб., доп. – К.: ВЦ «Академія», 2008. – 568 с.
4. Юрій М.Ф. Політологія: Підручник / М.Ф. Юрій. – К.: Дакор, КНТ, 2006. – 416 с.
5. Янів В. Українська вдача і наш виховний ідеал / В. Янів // Літопис червоної калини. – 1992. – №6-7. – С.7, С. 23.

Козлова О. Н. Влияние ментальности на формирование политической культуры украинства

Статья раскрывает теоретические основы менталитета та взаимосвязь и взаимодействие ментальности и политической культуры.

Ключевые слова: ментальность, менталитет, политическая культура.

Kozlova O. Influence of mentality on the formation of political culture of Ukrainians

The article exposes theoretical bases of mentality that intercommunication and co-operation of mentality and political culture.

Keywords: mentality, mentality, political culture.

УДК 113:329.78 (477)

Свиридов Костянтин Олександрович,
здобувач НПУ імені М.П.Драгоманова

**ОСНОВИ ДЕРЖАВНОЇ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ:
КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ (УКРАЇНА І СВІТ)**

Аналізуються основні напрями та принципи державної молодіжної політики в розвинених демократичних країнах; сьогоденний молодіжний рух в Україні став невід'ємною складовою структур самоорганізації суспільства, впливовою і дієвою силою; молодь, структурована та інституалізована у соціумі у молодіжні організації може і повинна взяти на себе головний обов'язок у наповненні змістом єдиної державної концепції з подальшою відповідальністю за її реалізацію.

Ключові слова: молодь, суспільство, політика, держава, активність, виховання.

Сучасні наукові дослідження в галузі інституційного розвитку, суспільно-державного менеджменту і молодіжної політики розвинених країн світу визначають важливу тенденцію нинішнього розвитку західноєвропейського суспільства: поступовий перехід від ліберальної до соціальної демократії, соціалізацію лібералізму та лібералізацію соціалізму. Тому парадоксом сучасного світу є переорієнтація різних систем у значенні відносин між громадянином і державою. Так, країни Європи, у яких панувала планова економіка, намагаються заохочувати індивідуалізм в економіко-соціальній діяльності, у той час як

країни з ринковою економікою намагаються зробити суспільство більш соціально орієнтованим. Це так звана соціально-економічна конвергенція.

Однак далеко не всі дослідники схильні розглядати сучасні процеси в ЄС у ракурсі концепції конвергенції капіталізованої та соціалізованої систем. Вони вважають, що відбулася не конвергенція, а втілення західних моделей побудови суспільства соціального добробуту. Сучасна молодіжна політика держави недооцінила моральні установки соціальної безпеки настільки ж, як переоцінила соціально-технічні можливості держави соціального забезпечення. Теоретики держави соціального забезпечення вбачали в молодіжній політиці або технократичне вирішення проблем, створених ринком та демократією лібералізму, або звільнення від усього парламентсько-капіталістичного способу урядування. Обидві фракції державної молодіжної політики не змогли визначити ні етичну і культурну субстанцію соціальної держави, ні етичні і культурні установки державної молодіжної політики в системі соціальної політики. Захоплення «світською» есхатологією і спасінням, що передбачається концепцією «соціального забезпечення», також почало впливати навіть на поміркованих представників соціотехнічної фракції «політиків соціального забезпечення».

«Спадкова пам'ять» соціальної захищеності радянських часів разом з демонстраційним ефектом західного світу обумовлюють збереження у населення України досить високих очікувань стосовно стандартів соціального забезпечення державної молодіжної політики. Слід зазначити, що схожа ситуація спостерігається в усіх країнах Центральної та Східної Європи. Саме вона стала і досі є причиною збереження дефіцитів державного бюджету більшості країн регіону.

Оскільки державна молодіжна політика за своєю внутрішньою логікою повинно якнайшвидше реалізуватися в цьому світі за допомогою широкомасштабних дій організацій, установ, призначених для цього, утопія соціального забезпечення залишила мало місця для етичних і культурних пріоритетів соціальної держави в системі ЄС.

Водночас, якщо проблеми державної молодіжної політики «держави соціального забезпечення» небезпечно возвеличує те, що можна вимагати й очікувати від державної політики, і перетворює державну молодіжну політику у частку «політики соціального забезпечення», тобто у різновид світської стратегії порятунку, то варто вказати, що концепція держави, спрямованої виключно на мінімізацію державного втручання у соціальну сферу, фактично підпадає під небезпеку недооцінки можливостей і потенціалу держави в цілому, небезпечності переходу до іншої крайності, коли держава відіграє лише несуттєву роль. На противагу цьому держава базується не винятково і не головним чином на соціальній справедливості, а на зверхності закону.

Наприклад, у ФРН [6; 7] наприкінці 1940-х рр. відбувся перехід до у значній мірі ліберальної моделі розвитку держави; було здійснено грошову реформу з одночасною лібералізацією цін і заробітної плати, скасовано адміністративний розподіл ресурсів, для підприємств було запроваджено певні податкові пільги, фактично ж держава стала використовувати владні важелі в економіці лише тією мірою, якою це було необхідно для підтримки конкурентного порядку на товарних ринках і з деякими іншими суспільно необхідними цілями. З іншого боку, ФРН не могла відмовитися від державної підтримки певних категорій громадян, оскільки руйнівні наслідки Другої світової війни суттєво вплинули на гостроту соціальних відносин. Політико-правова думка Німеччини завжди дуже обережно ставилася до питання про роль держави в соціальній політиці (у тому числі і відносно державної молодіжної політики) щодо громадян, тому не випадково конституція ФРН відмовляє в гарантіях низки основних соціальних прав у тому вигляді, у якому вони закріплені в конституціях деяких земель.

Право на працю, на професійну винагороду, на житло в ЄС реалізується вже не стільки завдяки тому, що ці права «формуються, поважаються та захищаються», але тому, що вимагають державного втручання з метою здійснення закладеної в них соціальної

програми, яка, у свою чергу, вимагає постійної діяльності не тільки законодавчої та судової влади, але й органів управління.

«Батько» соціальної ринкової економіки Людвіг Ерхарт вказував на бажання обмежити обсяг колективних гарантій, тобто бажання швидше звужити, ніж розширити їх кордони. Такого плану гарантії можуть призвести до низки негативних наслідків – вони знижують стимул до збільшення продуктивності праці та сприяють зростанню утриманських настроїв серед певних прошарків суспільства; окрім того, будь-які дотації та виплати підривають стабільність фінансової системи. Неможливість реалізації деяких соціально-економічних прав (у тому числі права на працю) була зумовлена втратою значної частини виробничих потужностей, значними потоками біженців тощо. Попри значну ліберальну спрямованість німецької економіки соціальний характер економіки та положень законодавства в Німеччині проявляється яскравіше ніж в багатьох інших державах ЄС. Серед них варто назвати закони про колективні договори, про захист від безпідставного звільнення, про суди з трудових спорів, про соціальне страхування тощо.

Законодавством також передбачено страхування від нещасних випадків, страхування у разі хвороби, у разі безробіття. З 1995 р. система страхування була доповнена страхуванням на випадок необхідності догляду у разі хвороби або старості. Характерно, що соціальна система охоплює не лише тих, хто працює: це й допомога на дітей, і соціальна допомога малозабезпеченим, і компенсація жертвам війни.

Цілком зрозуміло, що посилення уваги до молодіжної сфери, дещо негативно впливає на ринкову економіку ЄС. Вартість одиниці робочої сили і пов'язаних з нею непрямих видатків, робочого часу та оподаткування підприємств, відрахування на соціальні потреби – все це робить і Німеччину та інші країни ЄС в умовах жорсткої міжнародної конкуренції менш привабливими для капіталовкладень. Необхідність підвищення економічної привабливості і інтеграція в рамках Європейського Союзу викликали цілу низку довгострокових реформ.

Мета діяльності політичних інститутів держави соціального добробуту в системі ЄС полягає в тому, що стандарт життя кожного громадянина має бути не нижчим за визначений рівень, й усі повинні мати належний захист від примх долі (наприклад, допомогу по безробіттю і на медичне обслуговування). Для досягнення даної мети й використовується система перерозподілу доходів.

Що стосується соціальної демократії з приватною власністю, то її система конкуруючих ринків дозволяє розділити власність на матеріальні цінності і капітал, і, отже, здатна не допустити виникнення ситуації, при якій невелика частина суспільства контролює економіку і в непрямий спосіб – політичне життя. Це досягається не через перерозподіл доходів на користь менш забезпечених верств, скажімо так, наприкінці певного періоду, а через гарантії поширення прав власності на засоби виробництва і людський потенціал (здібності, розвинуті в результаті освіти і набуття навичок) на початку кожного періоду, усе це в умовах рівних основних свобод і чесної рівності можливостей. Метою демократії з приватною власністю є створення суспільства у формі «справедливої системи кооперації між громадянами як вільними і рівними особистостями». Таким чином, суть ідеї молодіжної соціальної політики в ЄС полягає у тому, щоб не тільки допомогти тим, хто потерпає через несприятливі життєві обставини, але й створити громадянам такі умови, в яких вони матимуть змогу і за допомогою держави, і паралельно самі опікуватися власними справами і брати участь у соціальній кооперації.

У передових країнах світу з ринковою економікою, зокрема, в системі ЄС розвинулися різні моделі соціальних держав та, відповідно, різні механізми реалізації соціальної молодіжної політики. Зокрема, виокремлюють три основні моделі соціальної держави – ліберальну, корпоративну і суспільну (солідарну) і, відповідні ним три моделі державної молодіжної політики [1; 2].

Різниця між ними полягає в ролі та ступені участі в реалізації молодіжної соціальної політики, по-перше, трьох її основних суб'єктів – держави, корпорацій, особистості, а, по-

друге, – інших інститутів громадянського суспільства. Тому в основу кожної моделі соціальної держави і відповідній їй моделі молодіжної політики в ЄС покладений свій базовий принцип, який витікає із співвідношення частки участі в реалізації молодіжної політики її основних суб'єктів.

В основу ліберальної моделі соціальної держави і молодіжної політики покладено індивідуальний принцип, який передбачає особисту відповідальність кожного члена суспільства за свою долю та долю своєї сім'ї. У даному випадку роль державних структур в безпосередній реалізації молодіжної політики мінімізована, а її основними суб'єктами є особистість і різні недержавні організації, соціально-страхові фонди та асоціації. Характерно, що фінансову основу реалізації суспільних програм за даної моделі складають, в першу чергу, приватні заощадження та приватне страхування, а не кошти державного бюджету. За ліберальної моделі молодіжної політики держава бере на себе відповідальність лише за збереження мінімальних доходів всіх громадян і за благополуччя найбільш слабких та знедолених верств населення.

В той же час держава максимально стимулює створення і розвиток у суспільстві різних форм недержавного соціального страхування та соціальної підтримки, а також різних засобів та способів отримання та підвищення громадянами своїх доходів. Таким чином, за даної моделі держава бере участь в реалізації молодіжної політики більшою мірою опосередковано, не через фінансування соціальних програм із свого бюджету, а через організаційно-правову інституціоналізацію недержавних фінансових потоків на соціальні потреби (на освіту, пенсійне забезпечення, охорону здоров'я, допомогу по безробіттю, соціальний захист тощо) та, одночасно, через розвиток всієї ринкової інфраструктури отримання доходів у суспільстві. Дана модель соціальної держави є найбільш властивою для Англії, Ірландії.

Другою моделлю молодіжної соціальної політики є корпоративна. В її основу покладений корпоративний принцип, який передбачає максимум відповідальності корпорації (підприємства, установи) за долю своїх працівників. Це здійснюється через систему позитивного найму, за допомогою якої підприємства стимулюють робітників до внесення максимального трудового вкладу, за що їм надаються різні види соціальних гарантій у вигляді пенсійного забезпечення, часткової оплати медичних, рекреаційних послуг та освіти. За такої моделі і держава, і недержавні організації, і особа також несуть частку відповідальності за соціальне благополуччя в суспільстві, але все одно тут більшу роль відіграють підприємства, які мають власну розгалужену соціальну інфраструктуру, власні соціально-страхові фонди. У даному випадку фінансовою основою моделі молодіжної політики є передусім страхові внески корпорацій. При корпоративній моделі велику роль у здійсненні молодіжної політики відіграють організації-роботодавці, для яких остання, в свою чергу, є суттєвим елементом системи управління трудовими ресурсами. Класичним представником корпоративної моделі є Японія.

Третьою моделлю молодіжної політики є суспільна, заснована на принципі солідарності. Цей принцип означає відповідальність всього суспільства за долю своїх членів. Це перерозподільча модель соціальної політики, за якої багатий платить за бідного, здоровий – за хворого, а молодий – за старого. Основним суспільним інститутом, який здійснює такий перерозподіл, є держава. Саме вона бере на себе велику частку відповідальності за соціальне благополуччя своїх громадян. Фінансовими механізмами перерозподілу служать державний бюджет та державні соціально-страхові фонди, кошти яких йдуть на забезпечення широкого спектра державних соціальних гарантій, які виступають для населення переважно в безплатній формі. В умовах ринкової економіки наявність розвинутої державної системи соціального забезпечення та соціального обслуговування не виключає можливості існування недержавних інститутів молодіжної політики проте головну роль в її забезпеченні відіграє держава.

Даний солідарний принцип здійснення молодіжної політики передбачає солідарність в декількох планах. По-перше, це солідарність між різними соціальними групами та прошарками суспільства, між різними поколіннями, між державою та громадянським суспільством, яка здійснюється за рахунок системи перерозподілу фінансових засобів. По-друге, це солідарність між трьома основними суб'єктами молодіжної політики – державою, корпорацією, особою, які кожен в своїй певній пропорції бере участь в їх реалізації через систему бюджетних відрахувань, страхових внесків робітників та роботодавців.

Було б абсурдом думати, що держава діє у певного роду соціальному вакуумі. Ця стаття підкреслює виключну важливість для політики проведення демократичних дебатів з метою представлення на розсуд громадськості наявних альтернатив, щоб зробити можливою участь народу у рішеннях, що зумовлюють його добробут. Виключно важливою є і роль соціального партнерства і його сторін у формуванні і втіленні у життя соціально економічної політики. Цінність можливості особистого вибору також визначається як незаперечна. Ми ведемо мову про державу, що розвивається демократично, чії цілі зумовлені демократичними процесами з широким залученням соціальних партнерів. Усе це є важливою складовою того, що відоме під такими різноманітними назвами, як «соціальна ринкова», або «сучасна капіталістична», або «змішана» економічна система, або як «держава загального добробуту», або як «рейнська модель».

Серед сучасних європейських держав-членів ЄС можна виокремили як мінімум два типи країн з принципово різним співвідношенням частки участі держави, робітника та роботодавця у фінансуванні соціальних програм. З одного боку, це країни соціально орієнтованої ринкової економіки типу Німеччини та Франції. Тут бюджетні відрахування та страхові внески працівника та роботодавця на соціальні заходи приблизно однакові, і основними каналами перерозподілу є державні і приватні та підконтрольні державі соціально-страхові фонди. З іншого боку, це країни так званого ринкового соціалізму, типу Швеції, Швейцарії та Данії, де значну частину витрат на соціальні потреби бере на себе держава і основним каналом перерозподілу є бюджет.

Таким чином можна зазначити, що навіть при солідарній моделі молодіжної політики безпосередня роль самої держави при здійсненні молодіжних соціальних програм та заходів може бути різною. Проте в будь-якому випадку при солідарній моделі основну відповідальність за соціальне благополуччя своїх громадян несе держава, а не корпорація чи сама людина, тому що саме держава організує та реалізує в суспільстві систему перерозподілу та здійснює сам принцип соціальної солідарності. В реальному житті в кожній конкретній державі присутні елементи і ліберальної, і корпоративної, і солідарної моделі, але все ж домінує якась одна із них, відповідно до якої і відносять ту чи іншу країну до конкретного типу молодіжної політики у певній моделі соціальної держави.

Стратегія державної молодіжної політики, соціального розвитку та соціальна політика нашої держави повинна забезпечити громадянам гарантовані Конституцією України права: на життя, безпечні умови праці, винагороду за працю, захист сім'ї, відпочинок, освіту, житло, охорону здоров'я та медичну допомогу, соціальне забезпечення та сприятливе навколишнє середовище.

З огляду на це очевидно, що визначальним пріоритетом стратегії соціального розвитку, державної соціально-економічної (зокрема молодіжної) політики має стати забезпечення прав та свобод людини і громадянина, передбачених розділом II Конституції України. Варто зауважити, що ступінь соціальності держави не завжди залежить від безпосередніх розмірів фінансової участі держави в реалізації молодіжної політики. Значно більшу роль при визначенні ступеня соціальності держави відіграють першочерговість соціальних цінностей в офіційній ідеології держави, наявність сильних демократичних політичних інститутів і адміністративних умов та правового простору для вільного функціонування різних суб'єктів господарювання та їх економічної ефективності. Тому соціальна держава в традиціях молодіжної політики ЄС – це передусім сильна держава з

ефективною ринковою економікою. Це визначає і характер реалізації в ній основних громадянських прав, зокрема, права на працю та зайнятість.

У країнах ЄС з різними моделями соціальної держави і державної молодіжної політики основну відповідальність як за пошук роботи, так і за реалізацію інших можливостей, які забезпечують заробіток, несуть самі люди (з допомогою держави), оскільки зниження гарантій зайнятості є неминучою платою за підвищення ефективності підприємств та більш високий рівень життя. Ефективний ринок праці покладає витрати структурної перебудови на певну частину робочої сили та безробітних. Держава ж компенсує їм цей тягар шляхом перерозподілу доходів від працюючих до безробітних, а також шляхом створення умов для забезпечення професійної, галузевої та територіальної мобільності робочої сили.

Найголовнішими передумовами поступу України у Європейський Союз є швидке подолання залишків старої адміністративно-командної системи і тоталітаризму, гуртуючи суспільство у єдину політичну націю і з єдиним ментальним простором, високою культурою – важливі чинники консолідації нації. Сьогоднішній молодіжний рух в Україні став невід'ємною складовою структур самоорганізації суспільства, впливовою і дієвою силою при реалізації державної молодіжної політики. Тому, молодь, структурована та інституалізована у соціумі в молодіжні організації може і повинна взяти на себе головний обов'язок у наповненні змістом єдиної державної концепції з подальшою відповідальністю за її реалізацію.

З огляду на недоліки попередньої практики реалізації профілактичних завдань, основна увага повинна бути спрямована на вироблення нової державної молодіжної політики і філософії виховання, на підвищення наукового рівня теорії, методології і педагогічної технології державної молодіжної політики і виховання, визначення шляхів покращення педагогічної майстерності в здійсненні традиційних і нетрадиційних форм і методів, розробку нових стратегій виховання. Таку діяльність слід здійснювати з урахуванням існуючого становища дітей та молоді, наявних у суспільстві ресурсів, можливостей, державного бюджету, а також міжнародних програм і фондів.

Створення нової цілісної системи державної молодіжної політики і виховання молоді і неповнолітніх зумовлене: потребами суспільства в збереженні й розвитку соціальне активної, здорової особистості; потребами молоді і неповнолітніх у реалізації їхніх прагнень до соціально орієнтованого способу життя; соціальною необхідністю створення для підлітків умов реалізації особистих прагнень і здійснення їхніх прав і свобод, у тому числі й для захисту від деструктивних ситуацій; гуманним ставленням і необхідністю допомоги молоді і неповнолітнім, які опинилися в кризовій життєвій ситуації.

Із досвіду розвинутих країн США та Німеччини видно, що громадянське суспільство розвивається при наявності ефективного регулювання взаємовідносин як соціуму з політичною владою, так і суспільства з державою. Демократія без становлення громадянського суспільства з будь-яким розвинутим механізмом співпраці між секторами сучасного суспільства не є дієздатною.

Виходячи з цього, необхідною умовою динамічної співпраці між державними та недержавними інституціями є: політична нейтральність у стосунках обох суб'єктів при підходах вирішення соціальних проблем; удосконаленість і фіксованість законодавчого поля для кожного суб'єкта; розвиток субсидіарності молодіжних організацій; інтегрованість і відкритість спільної діяльності.

Література:

1. Спікер П. Соціальна політика: теорії та підходи / П. Спікер. – К.: Фелікс, 2009. – 400 с.
2. Іванова О.Л. Соціальна політика: теоретичні аспекти / О.Л. Іванова. – К.: Академія, 2006. – 107 с.

3. Дідківська Л.І. Соціальний захист населення в Україні / Л.І. Дідківська. – К.: Знання-Прес, 2008. – 214 с.
4. Abel I. & Wopin J. State desertion and convertibility / I. Abel & J. Wopin. – Dublin: Routledge, 2008. – 270 p.
5. Gilbert N. The Enabling State: Modern Welfare Capitalism / N. Gilbert. – New York: W. W. Norton & Company, 2004. – 241 p.
6. Gleitze B. Produktivvermogen ist das Kapital der gewerblichen Unternehmen / B. Gleitze. – Bonn: Taschenbuch-Verlag, 2007. – 325 s.
7. Sen A. Commodities and Capabilities / A. Sen. – Amsterdam-New York-London: North Holland, 2007. – 521 p.
8. Siehe W. Den Klassenkampf zementieren? Referat auf dem Wirtschaftstag / W. Siehe. – Fr. a. M.: SurkampVerlag, 2009. – 213 s.

Свиридов К. А. Основы государственной молодежной политики: компаративный анализ (Украина и мир)

Анализируются основные направления и принципы государственной молодежной политики в развитых демократических странах; сегодняшнее молодежное движение в Украине стало неотъемлемой составляющей структур самоорганизации общества, влиятельной и действенной силой; молодежь, структурированная и институализированная в социуме в организации может и должна взять на себя главную обязанность в наполнении содержанием единой государственной концепции с последующей ответственностью за ее реализацию.

Ключевые слова: молодежь, общество, политика, государство, активность, воспитания.

Svyrydov K. Fundamentals of public youth policy: comparative analysis (Ukraine and the world)

Key trends and principles of public youth policy in developed democracies were analyzed; today's youth movement in Ukraine has become a vital part of self-organization of society, influential and effective force; youth, structured and institutionalized in socium in youth organizations can and should take primary obligation in enriching the content of a unified public concept with further responsibility for its implementation.

Keywords: youth, society, policy, public, activity, education.

УДК 130.122

Шевель Наталія Олександрівна,
кандидат філологічних наук, доцент кафедри україністики
Національного медичного університету імені О.О. Богомольця

**ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ
В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ОСВІТИ**

У статті розглянуто формування української національної ідентичності в умовах глобалізації освіти. Прослідковано шляхи узгодження глобалізаційних впливів та світових цінностей з національними, констатовано потребу у гнучкості національної ідентичності. Відзначено необхідність інтегрувати українську систему освіти до міжнародних стандартів, зберігаючи при цьому власні національні інтереси.

Ключові слова: національна ідентичність, глобалізація, національна освіта, цінності, менталітет.

Глобалізація на початку ХХІ століття стосується не лише фінансово-економічної сфери, а й політичної, ідеологічної, культурної, освітньої, загалом, способу життя. Вона

охоплює всю земну кулю, перетворюючи багатокomпонентну світову цивілізацію в цілісну спільноту на основі єдиної системи відносин. Зміна культури, системи життєвих цінностей людини, провокована глобалізацією, робить чимдалі актуальнішим питання національно-культурної ідентичності. В умовах глобалізації, зокрема інформаційно-цивілізаційного розвитку, суспільству необхідні нові освітньо-культурні ідентичності. Тож зростає потреба в осмисленні національно-культурної ідентифікації в контексті глобалізаційних тенденцій.

У сучасному динамічному суспільстві традиційні основи культури потрапляють під вплив інших систем цінностей і соціальних норм. Особливо виразним є протиріччя між прагненням до глобалізації в соціокультурній діяльності людини та збереженням національної та культурної ідентичності певних груп. Міжкультурне спілкування вважають умовою позитивної міжетнічної взаємодії в різних сферах суспільного життя. Глобалізація провокує «зіткнення ідентичностей», у якому перемогу здобуває ідентичність із великою історичною, культурною, етнічною та політичною глибиною й силою. Інакше неминучим є розчинення національної ідентичності у процесах глобалізації. Зокрема, однією з важливих умов збереження національної ідентичності є набуття ролі не лише об'єкта, а й суб'єкта глобалізації. Проте не менш важливою умовою є гнучкість національної ідентичності, її здатність до трансформації, що забезпечить модернізацію країни. Тож наслідки глобалізацій для національної ідентичності є дуже суперечливими, адже, розмиваючи межі між народами, державами та культурами, вона усе ж провокує потребу власної культурної та цивілізаційної ідентифікації. На цьому, зокрема, наголошував С. Хантінгтон: «Взаємодія між народами різних цивілізацій посилюється. Це веде до зросту цивілізаційної самосвідомості, до поглиблення розуміння відмінностей між цивілізаціями і спільностей в межах цивілізації» [7, с. 87].

Останнім часом глобалізація значно посилила вплив на трансформацію національних систем вищої освіти. Відомий теоретик університетської освіти, віце-канцлер Кенсінського університету П. Скотт вважає, що глобалізація є найфундаментальнішим викликом, з яким зіткнулася вища школа за всю понад тисячолітню історію існування [5, с. 3]. Адаптуючись до глобалізації, вищі навчальні заклади стають подібними до ринкових структур, змінюється наше уявлення про освіченість людини. Знання перетворюється на товар, здатний принести вигоду його власнику. Життя людини раціоналізується, технізується. Традиційно університет є культурним інститутом, який покликаний ввести людину в культуру, зробити її представником культурної еліти суспільства. Метою освітньої системи в усі часи було формування цілісної, гармонійно розвинутої особистості.

Сучасна українська система освіти постала перед загрозою втрати своєї культурної функції, адже у європейських країнах превалує переважно предметне навчання. Тож університет має сформувати своєрідну «імунну систему», яка б забезпечила сприйняття іноземних ідей з максимальною користю для себе. Завдання освіти полягає не лише в тому, щоб розвивати власне культурно-символічне середовище (культуру, світогляд, літературу, мистецтво, ідеологію), але й триматися на належному рівні, «вакцинуючи» власну систему захисту «штучними вірусами» для подальшої культурної комунікації та розширення культурних меж.

Глобалізація ставить перед освітою та, зокрема, перед національними освітніми системами ряд проблем, зокрема вибір: намагатися зберегти власні цінності та стандарти, ризикуючи бути «виключеними», чи поступитися впливу більш динамічних та конкурентоздатних освітніх моделей, ризикуючи частково позбутися ідентичності. Глобалізаційні процеси ставлять перед національною системою освіти завдання зміни системи цінностей як визначального чинника, який забезпечує збереження життєздатності соціуму, національної ідентичності. Видатні науковці, які займалися питаннями націєтворення, Е. Гелнер та Е. Хобсбаум, вважали саме освіту головним механізмом, який сприяв постанню сучасних західних націй. Так, Е. Гелнер вбачав домінуючу функцію школи в утвердженні національної культурної ідентичності та об'єднання в одне ціле розрізнених

етнічних і класових груп. Він вважав, що саме через систему загальної стандартизованої освіти досягається ефект соціокультурно та політично гомогенного суспільства, котрим є сучасна нація-держава західного типу [2]. До Другої світової війни у європейських країнах розвиток системи освіти розглядався як важлива складова націобудівництва. Усі освітні рівні супроводжувалися вивченням національної історії, літератури, які формують уявлення про закономірність появи нації, її неперервність, спільність історичної долі та майбутнього громадян. Унаслідок цього розвинені індустріальні демократії Європи мали розвинені національно-освітні політики, спрямовані на підтримку розвитку національної ідентичності.

Нині актуалізованими у соціумі є проблеми мовної приналежності та національної ідентифікації, які можна вирішити лише за допомогою комплексу дій та інституцій, серед яких головною є освіта. Заклади освіти мають не допустити перетворення «людини з корінням» на «людину з антенами» (А. Перотті), яка відкриває для себе безмежний світ сучасних можливостей та цінностей, але динамічний ритм життя ускладнює особистісну ідентифікацію та становлення світогляду. Головним змістом освіти має стати формування національної ідентифікації шляхом вивчення національної історії та життєвого досвіду народу, що дозволить відкрити для себе власну духовну природу. Процес вивчення історії та життєвого досвіду рідного народу має долати шлях від безособової форми до особистісної, в індивідуальне життя в культурі. Проте на цьому шляху необхідно остерігатися національного індивідоцентризму та етноарцисизму та сприяти взаємодії із загальнолюдськими цінностями, тобто інтерсуб'єктивно. Освіта в умовах глобалізації має формувати толерантну та відкриту для універсалу особистість, яка не відмовляється від коріння етнічної ідентичності, а наповнює їх сучасними смислами.

Загальноєвропейський освітній простір має не лише підняти якість освіти до світових стандартів та підвищити її конкурентоспроможність у світі, а й реконфігурувати національні ідентичності країн та сформувати наднаціональну європейську ідентичність. Тож нинішня система освіти є одним із найважливіших та найдієвіших важелів збереження ідентичності країни в умовах глобалізації, умовою збереження її неповторної культури, традицій, цінностей, менталітету народу. Проте вона потребує модернізації, одним із варіантів якої є Болонський процес, який протистоїть національним ідентичностям. Він, з одного боку, демократизує освіту, але, з іншого, – провокує уніфікацію, «обезличення». Тож у питанні реорганізації національної освіти слід бути дуже обережними, аби інтегрувати українську систему освіти до міжнародних стандартів, зберігаючи при цьому власні національні інтереси. В основу процесу створення наднаціональної ідентичності покладено використання об'єднаної освітньої системи. Таким чином, освітні системи більшості європейських країн є повністю інтегрованими в національні.

Значною мірою суперечливим є критерій професійної компетентності, який нівелює традиційну для української освіти культуроцентричність. Водночас у професійних спільнотах чіткою є позиція щодо необхідності збереження культуроцентричності вищої освіти в країні [3, с. 6]. Освіта дає можливість людині долучитися до здобутків людства, які мають глобальне (інтернаціональне) значення, досягнути кращі набутки власного народу, зберегти власну національну ідентичність як запоруку духовного, економічного та фізичного виживання у світі стрімких, суперечливих, часом негативних планетарних процесів. Об'єктивною реальністю є катастрофічні наслідки для України від втрати специфіки національної освіти. Викликана реаліями часу вузька фахова спеціалізація, яку культивує, зокрема, Болонська система, не забезпечує формування гармонійно розвиненої особистості. В європейському просторі панівним є розуміння вищої освіти як навчання, зорієнтованого на професійну діяльність. Німецька дослідниця Мірко Вішке слушно зауважує: «Хоч би які аргументи проти отождолення освіти з навчанням наводити або відкидати як неприйнятні, має бути зрозумілим, що виховна та освітня політика є чимось більшим за служницю економічної політики» [1, с. 288]. Освіта спрямована не просто на формування системи знань та підготовку до професійної діяльності, а насамперед на формування багатовимірності

особистості. Міжкультурне порівняння у сучасному глобальному світі за обставин ослаблення національного осердя спричиняє ситуацію так званого відтоку мізків: країна витрачається на підготовку фахівців, які потім виїждять та працюють на іншу країну. Вихід із такої ситуації полягає лише у створенні прийнятних умов для реалізації молоді у власній країні за рахунок розвитку економіки з одночасним формуванням у них національної ідентичності та патріотизму. Попри те, що національна ідентичність протиставляється певною мірою пропагованому образу «громадянина світу», саме вона зможе забезпечити повернення суспільству набутого інтелектуального капіталу. Ці явища, пов'язані з ринком, не відбивають засад загально цивілізаційного гуманізму та руху людства до подолання загрози власному існуванню.

Завданням освіти як потужної соціальної інституції є формування інтелектуального потенціалу нації та держави як запоруки соціального, наукового, технічного та економічного розвитку. З освітою пов'язують консолідацію суспільства, збереження єдиного соціокультурного простору, формування культурно насиченої і толерантної системи цінностей, яка формуватиме патріотизм та національну ідентичність. Тож національна освіта має виробити ефективні механізми захисту національного культурного та освітнього простору від негативних глобалізаційних впливів та збереження національних надбань.

Література:

1. Вішке М. Освіта і громадянське суспільство за доби глобалізації / Мірко Вішке // Громадянське суспільство в Україні за доби глобалізації: ціннісно-нормативне та інституційне забезпечення його розбудови. – К.: Інститут ліберального суспільства, 2007. – С. 279 – 289.
2. Гелнер Е. Нації та націоналізм / Національна ідентичність: [хрестоматія] / Е. Гелнер; [упоряд. Т. Воропай]. – Харків: Крок, 2002. – 316 с.
3. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати / В. Г. Кремень. – К.: Грамота, 2005. – 448 с.
4. Кудря М. М. Виховання загальнолюдських цінностей як один із педагогічних засобів збереження національної ідентичності вищої освіти України / М. М. Кудря // Вища освіта України Тематичний випуск «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології». – К., 2011. – № 3 (додаток 1). – Т. 1. – С. 245–254.
5. Скотт П. Глобализация и университет / П. Скотт // «Alma Mater»: ВВШ. – 2000.– № 4. – С. 3 – 8.
6. Степико М. Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування : монографія / М. Т. Степико; відп. за вип. В. М. Сизонтов; Нац. ін-т стратег. дослідж. – К.: НІСД, 2011. – 336 с.
7. Хантингтон С. Кто мы?: Вызовы американской национальной идентичности / С. Хантингтон / С. Хантингтон; Пер. с англ. А. Башкирова. – М.: ООО "Издательство АСТ": ООО "Транзиткнига", 2004. – 635 с.

Шевель Н. А. Формирование украинской национальной идентичности в условиях глобализации образования

В статье рассматривается формирование украинской национальной идентичности в условиях глобализации образования. Прослежены пути согласования глобализационных влияний и мировых ценностей с национальными, констатируется потребность в гибкости национальной идентичности. Отмечена необходимость интегрирования украинской системы образования в систему международных стандартов, сохраняя при этом собственные национальные интересы.

Ключевые слова: *национальная идентичность, глобализация, национальное образование, ценности, менталитет.*

Shevel N. The formation of the Ukrainian national identity in the conditions of globalization of education

The article considers the formation of the Ukrainian national identity in the conditions of globalization of education. It traces the path of harmonization of the impacts of globalization and the world of values with national, noted the need for flexibility of national identity. Noted the need to integrate the Ukrainian system of education to international standards, while retaining their national interests.

Key words: national identity, globalization, national education, values, mentality.

УДК 37.037

Шевель Тамара Олександрівна,
викладач кафедри освітньої політики
НПУ імені М.П. Драгоманова

РОЛЬ ДІАЛОГУ КУЛЬТУР У ФОРМУВАННІ ДУХОВНОСТІ МОЛОДІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

У статті розглянуто роль діалогу культур у формуванні духовності молоді в умовах глобалізації освітнього процесу. Наголошено на необхідності формування толерантності в поліетнічних умовах засобами освітньої діяльності. Відзначено потребу в усвідомленні національних відмінностей та пошуку спільних загальнолюдських цінностей.

Ключові слова: діалог культур, духовність, глобалізація, толерантність, полікультурна освіта.

Нині діалог культур відбувається на фоні глобалізації. Зростає вплив глобалізації і на систему освіти (так звана «парадигмально-освітня революція»), стаючи вагомим чинником її модернізації. Проте глобалізація матиме позитивний сенс лише за умов формування спільного майбутнього держав та народів, заснованого на належності до роду людського, духовний світ якого має формуватися системою культурних цінностей. Питання глобалізації освітнього простору інтенсивно розробляли В. Андрущенко, Г. Балл, І. Бех, А. Джуринський, М. Дробноход, В. Кремень, О. Романовський та ін.).

Більшість дослідників сходяться на думці, що основою інтеграції освітніх процесів має стати перехід від формування громадянина країни до формування громадянина Планети. Глобалізація освіти спрямована на гуманістичне осмислення основних функцій освіти, гуманізацію існування особистості, запровадження в освіті діалогічних засад. Основою будь-якої системи освіти має стати повага до гідності особистості, формування цінності буття. Педагог повинен керуватися комплексним поглядом сучасних науковців на світ і людину та її місце в соціумі і світі. Розуміння природи людини поглиблюють філософські ідеї про безмежність розвитку людського потенціалу, ноосферу, етногенез, які відкривають нові підходи до педагогічної діяльності, змістом якої є творення «інноваційної людини» (В. Кремень).

Поняття «духовність» нині є широко вживаним, проте не достатньо розтлумаченим у філософській, психологічній та педагогічній літературі. «Духовність – це втілення у світоглядних орієнтаціях людини очікувань, прагнень, ідеалів духу, народу, що визначає спрямованість особистісних потреб, бажань і визначає установку на відповідний життєвий вибір. Це розуміння людиною гуманістичного змісту мети життєдіяльності» [1, с. 123]. Під духовністю, зокрема, розуміємо внутрішній світ людини, її самосвідомість. Духовність є складним психічним феноменом самоусвідомлення особистості, це внутрішнє сприймання, привласнення нею сфери культури, розуміння її як власного надбання. Духовна сфера розглядається як складова феномену культури. Метою формування духовності є вироблення у молоді високих інтелектуально-моральних інтересів і запитів, ціннісних орієнтацій, моральності переконань, формування цілісного самоусвідомлення особистості. Поняття «духовність» слід розглядати у контексті тих цінностей, на основі яких вирішуються життєві

проблеми. Кожна людина обирає власний життєвий шлях, визначивши мету та зміст своєї діяльності у перетворенні духовної культури. Соціальні аналітики співвідносять духовну культуру з духовною основою суспільств. Термін «духовна культура» переплітається з такими поняттями, як «духовне життя», «духовне відновлення». В усіх поняттях сфера і сутність духовного пов'язується з об'єктивною, надіндивідуальною реальністю.

У сучасному світі констатують падіння рівня духовності, зокрема у молодіжному середовищі, відчуження дітей та молоді від моралі. В Україні, зокрема, це пояснюють насамперед зниженням рівня життя, соціальною незахищеністю, невизначеністю моральних пріоритетів у державному та повсякденному житті. Долучаються до цього деструктивного процесу і засоби масової інформації, які пропагують насилля, прищеплюють моральний релятивізм, конформізм та цинічно-гедоністичне ставлення до життя. Відбувається також нівеляція ролі сім'ї як джерела розвитку моральності.

Довгий час глибинне особистісне осягнення сутності моралі та духовності підмінялося публічною риторикою про моральність. Загрозливими для духовності є негативні наслідки всеохопної перетворювальної діяльності сучасної людини, які актуалізують відповідальність людства за збереження розмаїття і багатства природи на планеті. Негативні прояви глобалізаційних процесів актуалізують проблеми моральності усього людства загалом та кожної людини зокрема. В. Кудін вважає: «... при розумному осмисленні новітніх науково-технічних досягнень людство зможе повернути на шлях справжнього прогресу, не руйнуючи природу, а сприяючи її вдосконаленню... Спонукає прагнення до пізнання, творчості, творення, досконалості, до краси, добра, моральності та людяності – основа оновлення системи освіти для нинішнього часу людської історії» [9, с. 10, 36]. Науковець стверджує, що нині основна мета освіти – це, зокрема, «навчити людей розумно жити, діяти, творити... Вчити жити в дружбі з іншими країнами і народами, назавжди усунути з життя війни, ворожнечу, вбивства» [9, с. 84], що, по суті, аргументує потребу створення загальнопланетарної системи освіти. У такому контексті стає необхідним формування смисло-ціннісного ідеалу людства та інтеграції наук. А. Джуринський є навіть автором концепції виховання мешканців Землі [4], а Л. Воробйова найважливішим завданням освітньої інтеграції вважає духовне зближення народів, подолання взаємних образ та недовіри [2]. На думку К. Корсака, вища освіта має зосередити увагу на формуванні тих загальнолюдських цінностей життя, в яких не буде місця агресії, сутяжництву, насильству, безжалісній експлуатації чужої праці [7, с. 20].

В умовах глобалізації розширюється комунікативне середовище, збільшується кількість контактів людини, тому головним завданням освіти В. Кремень вважає перехід до педагогіки толерантності: «Утвердити в навчальних закладах атмосферу взаємної поваги і пошанування тих, хто навчається. Перейти від суб'єктно-об'єктних відносин між учителем і учнем, професором і студентом до суб'єкт-суб'єктних, де обидві сторони були б активними й діяльними. Без цих зрушень ми не змінимо суспільства, держави» [8, с. 9]. Толерантність – здатність приймати ціннісну систему іншого як таку, що не є небезпечною для власної системи цінностей, це погляд на іншого не як на ворога, а як на представника людської спільноти (з позицій практичного гуманізму), і як на громадянина – представника власної громади («свого»), власної спільноти [10]. Дослідники Є. Головаха та В. Пухляк одним із головних завдань політичної соціалізації суспільства вважають саме пропаганду національної та соціально-класової толерантності як єдиної можливості запобігання соціального вибуху і громадянської війни в умовах найжорсткішої соціальної кризи [3]. Окрім того, толерантність – це людська чеснота, уміння жити серед різних людей та точок зору, мати права і свободи, не порушуючи прав і свобод інших. Це активна життєва позиція на основі визнання іншого, а не поблажлива поступливість. Спільний освітній простір робить необхідним контактування окремих національних культур, що сприяє їх взаємному збагаченню. Рівень розвитку національної культури зумовлює її включеність у духовне спілкування з цінностями інших культур та забезпечує у такий спосіб духовне збагачення

людини. Необхідність особистісного контакту сприяє порозумінню між людьми та виробляє здатність сприймати інші цінності. Взаєморозуміння не зводиться до переконання опонента у правоті власної ціннісної позиції, а передбачає компроміс, узгодження ціннісних позицій.

За нинішнього неунікного існування у поліетнічних умовах поширене міжетнічне і міжнаціональне спілкування студентської молоді, тож дуже актуальним є розгляд системи цінностей юнацтва. Наводять дуже відмінні класифікації цінностей, пов'язуючи їх із потребами. Зокрема, їх класифікують за належністю (індивідуальні, групові, суспільні, національні, загальнолюдські), за способом вияву (ситуативні, стійкі), за роллю в діяльності людини (термінальні, інструментальні). До загальнолюдських, або ж їх іще називають універсальними цінностями, належать: вітальні (життя, здоров'я, особиста безпека, сім'я, родичі, освіта, правопорядок), суспільні (соціальний статус, працелюбність), міжособистісні (чесність, доброзичливість, альтруїзм), демократичні (національний суверенітет, свобода слова, совісті), партикулярні (належність до малої батьківщини, сім'ї), трансцендентні (віра в Бога, прагнення до абсолюту).

Система цінностей представників певної національності виступає своєрідним «культурним кодом», який буває діаметрально протилежним у різних етнічних спільнот та визначається особливостями історичного розвитку й суспільного устрою країн. Так, за деякими спостереженнями [6], «психологічний портрет» українських студентів характеризується прагненням до самостійного прийняття рішень, активного управління власним життям, турботою про особистісний професійний прогрес. Натомість представники східних культур частіше керуються груповими нормами, релігійними віруваннями, сакралізацією сімейних відносин. Метаморфози відбуваються зі скромністю, яка раніше була майже основоположною характеристикою, а нині втрачає панівні позиції в міжкультурній взаємодії.

І все ж для українських та іноземних студентів кількість спільних ціннісних орієнтацій (здоров'я, сім'я, кохання, міжособистісні відносини, суспільне визнання, вихованість, життєрадісність) переважає, що свідчить про їх універсальний, загальнолюдський характер. Відмінною дуже часто є мотивація вибору професії. Якщо для іноземних студентів вирішальним може стати вибір батьків, то для вітчизняних студентів важливою є можливість бюджетної форми навчання.

Основним засобом розвитку толерантності в суспільстві є освітня діяльність, а основною проблемою є культура спілкування. Бути терпимим до іншої людини – дуже складне завдання для молоді, якій притаманний максималізм і категоричність у судженнях та ставленні до оточення. Однією з найважливіших умов формування толерантності вважають відмову від авторитарного стилю спілкування між педагогом та студентом та вироблення демократичних механізмів в організації педагогічного процесу та комунікації.

Оскільки світова культура складається з множинності національних, то людина в нинішній соціокультурній ситуації опиняється на межі культур, взаємодія з якими вимагає від неї діалогічності, розуміння, пошани до культурної ідентичності інших людей. Доповідь міжнародної комісії ЮНЕСКО про глобальні стратегії розвитку освіти у XXI столітті підкреслює, що освіта має сприяти тому, щоб, з одного боку, людина усвідомила свої корені і таким чином могла визначити своє місце у світі, а з іншого – прищепити їй повагу до інших культур. Всепроникного характеру при цьому набуває принцип діалогу культур, який, у свою чергу, тісно пов'язаний із полікультурною освітою.

Мета полікультурної освіти має гуманний характер та сприяє піднесенню духовності: «щоб люди не заподіювали болю і не завдавали ран один одному тільки тому, що одна людина відрізняється від іншої; щоб вони сприймали один одного такими, якими вони є, щоб були терпимі до інакшості та не вдавалися до фізичного насильства, жорстокості, морального і психологічного пригнічення іншої людини» [5]. В умовах багатокультурного світу і поліетнічного українського суспільства полікультурна освіта стає невід'ємною частиною виховання учнівської молоді в дусі толерантності. Вона включає культурологічні

етноісторичні знання, розуміння важливості культурного плюралізму, уміння брати участь у педагогічному процесі, організованому як діалог носіїв різних культур у часі і просторі.

У духовності головним вбачають вихід за межі її життя та долучення до життя людського роду. Феномен духовності ототожнюють із свідомістю, спрямованою на виявлення об'єктивного відношення людини до світу. Величезне значення у формуванні духовності має релігійність. С. Франк – філософ ХХ століття, який у процесі пошуку найвищої духовності дійшов висновку про роль християнства, яке у символічній формі виражає загальнолюдські цінності та справжню суть духовності.

Культура ХХІ століття бачиться як світовий інтеграційний процес, де створюється змішування різноманітних етносів та етнічних культур. Тож людина в сучасній соціокультурній ситуації перебуває на межі культур, взаємодія з якими вимагає від неї діалогічності, розуміння, поваги до культурної ідентичності інших людей. Освіта, спрямована на людину і орієнтована на культуру, стає культурологічною. Її мета – людина, яка пізнає та створює культуру шляхом діалогічного спілкування.

Література:

1. Бех І. М. Духовні цінності в розвитку особистості / І.Бех // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1. – С. 123.
2. Воробйова Л. С. Світовий досвід у подоланні кризи вищої освіти / Л. С. Воробйова // Сучасний стан вищої освіти в Україні: проблеми та перспективи.: Тези доповідей Всеукраїнської науково-методичної конференції. – К.: КНУ, 2000. – С. 110.
3. Головаха Е., Пухляк В. Политическая социализация в посткоммунистической Украине / Е. Головаха, В.Пухляк // Политологическая мысль. – 1994. - № 2. – С. 29 – 32.
4. Джурицкий А. Н. Сравнительная педагогика: учебное пособие / А. Н. Джурицкий. – М. 1996. – 172 с
5. Дмитриев Г. Д. Многокультурное образование / Г. Д. Дмитриев // – М.: Народное образование. – 1999. – 208 с.
6. Казанджиева М. С. Ціннісні орієнтації сучасної студентської молоді як основа діалогу культур / М. С. Казанджиева // Актуальні проблеми навчання іноземних студентів на сучасному етапі : матеріали міжнародного науково-практичного семінару, Суми, 28-29 лютого 2012 р. / Ред. кол.: О. М. Волкова, М. С. Казанджиева, Н. А. Хомула та ін. – Суми : СумДУ, 2012. – С. 105 – 110.
7. Корсак К. В. Світова вища освіта. Порівняння і визнання закордонних кваліфікацій і дипломів / За заг. ред. проф. Г. В. Щокіна. – К.: МАУП – МКА . – 1997. – 208 с.
8. Кремень В. Освіта в структурі цивілізаційних змін / Василь Кремень // Вища освіта України. – 2011. - № 1. – С. 8. – 11.
9. Кудин В. А. Образование в судьбах народов (Дидактика нового времени) / В. А. Кудин // К.: ПП «Гама-Принт», 2007. – 218 с.
10. Шимановський М. М. Виховання громадянської толерантності як цінності / М. М. Шимановський // Цінності освіти і виховання: Наук.-метод. зб. / За заг. ред. О. В. Сухомлинської. – К., 1997. – 224 с.

Шевель Т. А. Роль діалога культур в формуванні духовності молодёжи в умовах глобалізації освітнього процесу

В статті розглянуто роль діалога культур у формуванні молодёжи в умовах глобалізації освітнього процесу. Підкреслена необхідність формування толерантності в поліетнічних умовах засобами освітньої діяльності. Зазначено необхідність усвідомлення національних відмінностей і пошук загальнолюдських цінностей.

Ключевые слова: диалог культур, духовность, толерантность, поликультурное образованное образование.

Shevel T. Role of intercultural dialogue in the form spirituality of young people in the conditions of globalization of the educational process

In the article the role of intercultural dialogue in the development of spirituality of the youth in the conditions of globalization of the educational process. The necessity of formation of tolerance in a multiethnic conditions by means of educational activities. Noted the need for the realization of national differences and finding common human values.

Key words: dialogue of cultures, spirituality, globalization, tolerance, multicultural education.

РОЛЬ ЛЕГІТИМНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ДУХОВНОСТІ

УДК 321.7

Андрійчук Тетяна Сергіївна,
здобувачка НПУ імені М. П. Драгоманова

ІНСТИТУТИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В СУЧАСНИХ МОДЕЛЯХ ДЕМОКРАТІЇ

У статті досліджуються особливості інститутів громадянського суспільства в сучасних концептуальних моделях демократії. Проаналізовані властивості громадянського суспільства у ряді ідеологічних (ліберальна, соціальна демократія) та процедурних (конкурентна, плюралістична, корпоративна, деліберативна, партиципаторна демократія) моделей.

Ключові слова: моделі демократії, інститути громадянського суспільства.

Взаємозв'язок феноменів громадянського суспільства та демократії є складним і багатогранним. З одного боку, громадянське суспільство – важлива умова функціонування демократії (хоча, безумовно, й не єдина), з другого – досвід пострадянських країн свідчить, що суспільство стає громадянським лише в умовах демократичного розвитку, тобто демократія є передумовою і гарантією стійкості громадянського суспільства.

Проблема впливу громадянського суспільства на розвиток демократії набула значної актуалізації наприкінці ХХ століття в рамках певного «ренесансу» ідеї громадянського суспільства, інститути якого визнали чи не головним суб'єктом боротьби з тоталітарним режимом у країнах Східної Європи. З іншого боку, саме у цей час увагу ряду дослідників привернули властивості громадянського суспільства, пов'язані не лише з утвердженням демократії, але й з її дальшим розвитком у країнах Західної Європи та США. Суттєвий внесок у переосмислення ролі інститутів громадянського суспільства в сучасному світі належить, зокрема, працям А. Арато, Ю. Габермаса, В. Гелстона, Л. Даймонда, Р. Дарендорфа, Б. Едвардса, Дж. Кіна, Р. Патнама, Ф. Шміттера та інших.

Особливості розвитку демократії, функціонування громадянського суспільства у посткомуністичних країнах, насамперед в Україні, є предметом дослідження й українських вчених, зокрема В. Андрущенко, О. Бабкіної, Г. Зеленько, А. Колодій, О. Корнієвського, М. Михальченка, Ф. Рудича, Є. Цокура, Ю. Шайгородського та ін. Варто зазначити, що у більшості праць українських дослідників підкреслюється взаємообумовленість розвитку громадянського суспільства та демократії. Дослідницька увага, здебільшого, акцентується на позитивному впливі громадянського суспільства на трансформаційні процеси. Водночас недостатньо уваги приділяється тому аспекту, що вплив інститутів громадянського суспільства на розвиток демократії, їх роль і функції суттєво залежать від того, в рамках якої концептуальної моделі демократії громадянське суспільство розглядається. Мова йде як про ідеологічні моделі, ряд яких досі є актуальним у сучасному політичному світі (ліберальна, соціальна демократія), так і про так звані процедурні моделі, які сформовані у другій половині ХХ століття (конкурентна, плюралістична, корпоративна, деліберативна, партиципаторна демократія тощо). Дослідження ролі інститутів громадянського суспільства у різних концептуальних моделях демократії є особливо актуальним для країн, що трансформуються, у тому числі України. У таких країнах має відбуватися осмислене формування тієї чи іншої емпіричної моделі демократії (що базується на елементах однієї чи багатьох концептуальних моделей) з урахуванням конкретних чинників її розвитку та основних акторів, можливих позитивних і негативних сценаріїв.

Мета статті – дослідити роль інститутів громадянського суспільства у демократичному процесі, через розкриття їх сутності й визначення місця в основних сучасних концептуальних моделях демократії.

Повалення тоталітарного режиму в країнах Східної Європи та Радянському союзу ознаменувало, на думку багатьох дослідників, безальтернативність ліберальної ідеології. У цей час поняття «демократія» фактично стало синонімом поняття «ліберальна демократія» [5, с. 6]. Водночас така «універсалізація» і популярність ліберальної демократії слабко відображали традиційне розуміння цієї концептуальної моделі і ролі громадянського суспільства в її межах, формуючи натомість завищені очікування від її впровадження.

Слід звернути увагу, що ліберальна ідеологія визнає значну автономію індивідів від держави, функції якої є «мінімальними», «залишковими», «злом, без якого не можна обійтись» [1, с. 71]. Демократичний процес відбувається у формі компромісів між приватними інтересами, що забезпечується представницьким характером законодавчої влади. При цьому *концепція ліберальної демократії* зосереджується не на проблемі політичної участі (загальне і рівне виборче право визнається достатнім), а на захисті приватної сфери від державного втручання. У розумінні сучасних дослідників ліберальна демократія становить «політичний режим з добре розвиненими і надійно захищеними особистими та груповими свободами», до основних властивостей якого, зокрема, належать: виборність чиновників, конституційна обмеженість та підзвітність виконавчої влади, вільні вибори та періодична зміна правлячої політичної партії, наявність у громадян основних свобод (думки, поглядів, слова, друку, об'єднання, зборів, демонстрацій, подачі петицій), рівність громадян у цих свободах та їх судовий захист, діяльність значної кількості асоціацій, рухів, груп громадян та незалежних засобів масової інформації, можливість груп, що становлять меншість, виражати свої інтереси [3, с. 12, 14–15].

Як зазначає І. Шапіро, якщо запитати ліберального демократа, чому в демократичному суспільстві має значення громадянське суспільство, отримаємо відповідь: воно утворює ряд захисних структур між індивідом і державою [13, с. 23]. Таким чином, наявність розвиненої мережі інститутів громадянського суспільства вітається, водночас у рамках концепції ліберальної демократії вони покликані виконувати «негативні» функції стосовно держави: охорона прав і свобод громадян, уможливлення вирішення питань, що турбують громадян, на основі довіри та неформальної громадської співпраці і без державного втручання, недопущення свавілля державних інститутів. Також слід звернути увагу, що ліберальна демократія нормально ставиться до «деполітизації» громадян та незначного рівня громадської активності (хоча вбачає за необхідне гарантування державою відповідних прав і можливостей). Це, зокрема, яскраво ілюструє твердження Дж. Пламенаца: «добре, коли більшість громадян не створює в дійсності спілок, не скликає зборів та не оприлюднює тих думок, які можуть вплинути на їх правителів або більш ніж на жменю їх співгромадян; і водночас для демократії суттєво, якщо для цього вони володіють вміннями та можливостями» [16, р. 232]. З другого боку, ще один прихильник концепції ліберальної демократії Р. Дарендорф вважає, що в сучасних умовах громадянське суспільство стає надто наближеним до держави, втрачає незалежність і здатність чинити опір авторитаризму, а отже й передову демократичну роль [4, с. 90].

Концепція соціальної демократії, пов'язана з сучасними трактуваннями соціалістичної та соціал-демократичної ідеології (які досі є популярними у західному світі, хоч значно поступаються за впливом ідеології ліберальній), є більш широкою концептуальною моделлю, що позначає не лише демократію політичну, але й економічну та соціальну. Права та свободи громадян не заперечуються, а доповнюються принципами солідарності та справедливості, гарантом яких виступає держава. На відміну від ліберальної демократії у демократії соціальній громадянське суспільство традиційно вважається «серцевиною» політики. Прихильники сучасного розуміння соціалізму навіть прагнуть зробити цю ідеологію «синонімом демократизації громадянського суспільства та

держави» [6, с. 13]. Формування (у тому числі за участю соціальної держави) інститутів громадянського суспільства, насамперед громадських об'єднань, визнається одним з важливих факторів розвитку соціальної демократії [9, с. 122–123]. Особливе місце традиційно відводиться професійним спілкам як основним суб'єктам захисту соціальних прав громадян, хоча вітається плюралістична діяльність й інших громадських об'єднань, здатних виступати гарантами справедливості і солідарності у суспільстві, забезпечувати колективне планування та прийняття рішень. Крім того, як зазначає відомий прихильник соціальної демократії Дж. Кін, громадські об'єднання повинні мати більше повноважень, щоб тримати під контролем своїх політичних «представників», бути для влади «вічним більмом на оці» [6, с. 50].

Слід зазначити, що внаслідок певної «обмеженості» ідеологічних концепцій демократії у другій половині ХХ століття здійснювався активний пошук більш досконалих моделей, що завдяки певному набору процедур дозволили б, з одного боку, по-справжньому представляти інтереси громадян, а з другого – забезпечити більш фахове державне управління. На цей процес вплинуло переосмислення причин неефективності представницької демократії в довоєнній Європі, пізніше – кризові явища у західних політичних системах (зокрема, наприкінці 1960-х рр.), коли масові протестні рухи засвідчували суспільну недовіру до влади, а також ряд інших факторів. У результаті було сформовано ряд так званих процедурних моделей демократії, зокрема конкурентну, плюралістичну, корпоративну, деліберативну, партиципаторну моделі.

Роль інститутів громадянського суспільства у рамках процедурних моделей демократії також є функціонально різною.

Так, *концепція конкурентної (елітарної) демократії* (Й. Шумпетер, С. Ліпсет, Н. Боббіо та ін.) зосереджується на функціях і якостях політичної еліти, представники якої конкурують між собою за голоси виборців. Громадяни визнаються «некомпетентними» для інших форм політичної участі, крім виборів своїх представників. При такому підході інститути громадянського суспільства не є значними суб'єктами демократичного розвитку і не мають додаткових інструментів впливу на державну політику. Хоча політична еліта може тим чи іншим чином використовувати співпрацю з ними в якості додаткового інструменту конкурентної боротьби.

Плюралістична демократія (Р. Даль, А. Лейпхарт та ін.) вважає основними суб'єктами політики широке коло груп інтересів, у тому числі громадські об'єднання та асоціації. Громадянське суспільство у цьому випадку виконує функції збереження дальшого існування представницької системи на ринковій основі, орієнтуючись на зв'язок з державою [8, с. 375–376]. Розвитку демократії сприяє здатність інститутів громадянського суспільства підтримувати об'єднавчі тенденції, стимулювати багатоманітність, забезпечувати суперництво і баланс груп. При цьому значна увага приділяється питанню рівності представництва цих інститутів, а не соціально-економічній рівності (хоча значна нерівність також заперечується), пропорційності впливу, компромісу, згоди. Також у цій концептуальній моделі інститутам громадянського суспільства відводиться вагома роль сприяння пом'якшенню суспільних розколів, формування потенціалу політичного рекрутування, виконання громадських завдань, від яких звільняється держава.

Концептуальна модель *корпоративної (неокорпоративної) демократії* (Е. Дюркгейм, Ф. Шміттер, С. Перегудов та ін.) на відміну від концепції плюралістичної демократії вбачає основними суб'єктами демократичної політики обмежену кількість інститутів громадянського суспільства, як правило, монополістичних у певній сфері, галузі (насамперед, об'єднання виробників, підприємців, працівників). Як вважає Ф. Шміттер, класові, секторальні або професійні асоціації мають більшу компетентність, «ємність», координованість та посередницький потенціал, ніж вузькоспеціалізовані та дублюючі одна одну асоціації плюралістичної демократії, які в значній мірі залежать від вузького кола своїх членів [14, с. 282]. Важливими для демократичного розвитку при цьому підході є здатність

інститутів громадянського суспільства розробляти якісні пропозиції щодо вирішення політико-економічних проблем, розвивати конструктивні відносини з органами влади та бізнесом (соціальне партнерство або «трипартизм»). При цьому розвиток демократії в умовах наближеного до плюралізму неокорпоративізму передбачає участь у соціальному партнерстві більш широкого кола інститутів громадянського суспільства.

Починаючи з 1960-х рр., у якості певної «лівої» альтернативи ліберальній та плюралістичній демократії розвинулась концептуальна модель *партиципаторної демократії* (демократії участі). Прихильники цієї концепції (К. Пейтмен, Б. Барбер, Дж. Циммерман та ін.) впевнені, що представницькі інститути не діють належним чином в ім'я народу, тому участь у прийнятті широкого кола політичних рішень повинні здійснювати звичайні громадяни, які краще знають свої потреби. Для сприяння розвитку партиципаторної демократії важливою вже є не посередницька чи захисна функція інститутів громадянського суспільства, а його спроможність формувати потенціал безпосередньої участі громадян у прийнятті політичних рішень. Цей підхід багато в чому ґрунтується на ідеї А. Токвіля, що найкращою школою демократії є громадські об'єднання, які щоденно навчають громадян демократичному способу мислення і дій, популяризують демократичні цінності, зокрема толерантність, готовність до компромісу, довіру, чесність, обов'язковість. Ініціативи організованої громадськості в процесі розвитку партиципаторної демократії сприяють: по-перше, соціалізації громадян, розвитку у них почуття активності, свободи та солідарності, зростанню соціального капіталу; по-друге, розвитку реальної участі громадян у відстоюванні своїх конституційних прав і свобод [7, с. 27].

Деліберативна (дорадча) концепція демократії (Ю. Габермас, Е. Гутман, Дж. Коен, Д. Томпсон та ін.) пов'язана з широкою участю громадян у процесі обговорення, «зважування» політичних рішень. Зазначена модель ґрунтується на розмаїтті комунікативних форм раціонального формування політичної волі та залежить від сукупності справедливо врегульованих переговорних процесів і різних форм аргументації [2, с. 368]. Можна стверджувати, що саме у рамках цієї концепції інститути громадянського суспільства мають вирішальний вплив на розвиток демократії. Як підкреслює Ю. Габермас, вони є основою «культурно мобілізованої громадськості» – головного суб'єкта деліберативної демократії [2, с. 372], а Дж. Коен взагалі визначає деліберативну демократію як функціонування незалежної і плюралістичної асоціації громадян, що обговорюють проблеми колективного вибору [15, р. 161]. За допомогою формальних і неформальних комунікаційних мереж інститути громадянського суспільства розширюють сферу артикуляції та агрегації інтересів громадян, створюючи «дополітичні» переплетіння інтересів, в яких навіть слабкі інтереси мають можливість виходу в публічну сферу [8, с. 376]. Особливо важливою визнається роль інститутів громадянського суспільства у формуванні політичного порядку денного, обговоренні конфліктних питань та пошуку шляхів їх вирішення поза традиційними державними інститутами, які водночас орієнтуються на результати цього процесу при прийнятті політичних рішень.

Як бачимо, практично усі сучасні концептуальні моделі демократії (окрім конкурентної демократії) визнають значимість інститутів громадянського суспільства для розвитку демократичного процесу, водночас тлумачать їх роль по-різному. В одних концепціях ці інститути є «серцевиною» демократичного процесу, безпосередніми суб'єктами формування та реалізації політики (соціальна, деліберативна, плюралістична демократія), в інших – допоміжною основою для розвитку демократичних практик, сприяння формуванню політично активних громадян (ліберальна, партиципаторна демократія). Крім того, різняться й підходи до того, які саме інститути громадянського суспільства є більш важливими (наприклад, модель корпоративної демократії обмежує коло інститутів, покликаних бути активними гравцями політичного процесу).

Безумовно, проаналізовані концептуальні моделі демократії не є «нормативними» – політична система жодної сучасної країни не ґрунтується лише на одній із них. Натомість

йдеться про розвиток в кожній країні комплексної «емпіричної» моделі демократії, яка може поєднувати елементи тих чи інших концептуальних моделей. Водночас розуміння ролі громадянського суспільства, яка є різною в залежності від концептуальної моделі демократії, є особливо важливим для країн, що перебувають на шляху демократизації. Адже ефективність процесу демократизації та, відповідно, виправданість очікувань від функціонування інститутів громадянського суспільства суттєво залежить від того, наскільки осмислено та стратегічно вивірено впроваджується «національна» модель демократії.

На жаль, у вітчизняному політико-правовому просторі, як і в науковому середовищі нині відсутня системна дискусія щодо пріоритетної для України комплексної моделі демократії. Хоча поняття «демократія» активно застосовується у вітчизняному правовому полі, згадки конкретних моделей демократії, крім представницької, є поодинокими. Наприклад, у 2002 році у постановках Верховної Ради про рекомендації за підсумками парламентських слухань з питань інтеграції України до Європейського Союзу та взаємовідносин з НАТО [10; 11] йшлося про необхідність закріплення стандартів плюралістичної демократії. У 2012 році у затвердженій Президентом України Стратегії державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні в якості пріоритету визначено розвиток демократії участі [12]. Водночас розвиток цих моделей досі не підкріплено стратегічно вивіреними політичними рішеннями та деталізованими законодавчими актами. На практиці ж у політичній системі України відбувається хаотичний розвиток конкурентної та корпоративної демократії, що передбачають обмежений вплив інститутів громадянського суспільства. Спостерігається також несистемний розвиток лише окремих елементів ліберальної, деліберативної, партиципаторної демократії.

Хаотичний процес формування в Україні «національної» моделі демократії, відсутність виваженого підходу до цього питання з боку держави суттєво ускладнює розуміння ролі громадянського суспільства у розвитку демократії, формує у громадян не виправдані очікування від діяльності його інститутів, а у політиків – формальне ставлення до цієї діяльності. Таким чином, важливою є системна дискусія щодо пріоритетної для України комплексної моделі демократії, визначення ролі інститутів громадянського суспільства в її розвитку, а також розроблення відповідного законодавчого і нормативно-правового забезпечення.

Література:

1. Бодуен Ж. Вступ до політології / Ж. Бодуен ; пер. з фр. О. Марштупенко. – К. : Основи, 1995. – 174 с.
2. Габермас Ю. Три нормативні моделі демократії / Ю. Габермас // Демократія : антологія / упор. О. Проценко. – К. : Смолоскип, 2005. – С. 364–372.
3. Даймонд Л. Прошла ли «третья волна» демократизации / Л. Даймонд // Полис. – 1999. – № 1. – С. 10–25.
4. Дарендорф Р. У пошуках нового устрою: Лекції на тему політики свободи у ХХІ ст. / Р. Дарендорф ; пер. з нім. А. Орган. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – 109 с.
5. Закария Ф. Будущее свободы: нелиберальная демократия в США и за их пределами / Ф. Закария ; пер. с англ. под ред. В. Л. Иноземцева. – М. : Ладомир, 2004. – 383 с.
6. Кин Дж. Демократия и гражданское общество / Дж. Кин ; пер. с англ. ; послесл. М. А. Абрамова. – М. : Прогресс-Традиция, 2001. – 400 с.
7. Корнієвський О. А. Громадські ініціативи та їх роль у формуванні демократії участі / О. А. Корнієвський, Г. О. Палій // Стратегічні пріоритети. – 2011. – № 2. – С. 27–31.
8. Лаут Х.-И., Меркель В. Гражданское общество и трансформация / В. Меркель, Х.-И. Лаут // Повороты истории. Постсоциалистические трансформации глазами немецких исследователей : в 2 т. / ред.-сост. П. Штыков, С. Шваниц ; науч. ред. В. Гельман ; пер. с нем.

– Спб. ; М. ; Берлин, 2003. – Т. 1 : Постсоциалистические трансформации: теоретические подходы. – С. 364–396.

9. Майер Т. Демократический социализм – социальная демократия. Введение / Т. Майер. – К. : Основні цінності, 2000. – 188 с.

10. Про Рекомендації за підсумками парламентських слухань з питань реалізації державної політики інтеграції України до Європейського Союзу : Постанова Верховної Ради України, 17 січня 2002 р. № 2999-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2999-14>. – Назва з екрану.

11. Про Рекомендації парламентських слухань про взаємовідносини та співробітництво України з НАТО : Постанова Верховної Ради України, 21 листопада 2002 р. № 233-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/233-15>. – Назва з екрану.

12. Про Стратегію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та першочергові заходи щодо її реалізації : Указ Президента України, 24 бер. 2012 р. № 212 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/212/2012>. – Назва з екрану.

13. Шапиро И. Демократия и гражданское общество / И. Шапиро // Полис. – 1992. – № 4. – С. 17–29.

14. Шмиттер Ф. Размышления о гражданском обществе и консолидации демократии / Ф. Шмиттер // Политология: хрестоматия / сост. М. А. Василик, М. С. Вершинин. – М. : Гардарики, 2000. – С. 273–292.

15. Kohen J. Deliberation and Democratic Legitimacy / J. Kohen // Contemporary Political Philosophy : an Antology / ed. by R. Goodin, Ph. Pettit. – Malden MA, 2006. – 143–162 p.

16. Plamenatz J. Democracy and Illusion: An Examination of Certain Aspects of Modern Democratic Theory Democracy and Illusion / J. Plamenatz. – London, 1977. – 240 p.

Андрийчук Т. С. Институты гражданского общества в современных моделях демократии

В статье рассмотрены особенности институтов гражданского общества в современных концептуальных моделях демократии. Проанализированы свойства гражданского общества в ряде идеологических (либеральная, социальная демократия) и процедурных (конкурентная, плюралистическая, корпоративная, делиберативная, партиципаторная демократия) моделей.

Ключевые слова: модели демократии, институты гражданского общества.

Andriychuk T. Civil society institutions in modern models of democracy

The features of civil society institutions in modern conceptual models of democracy are considered in the article. The characteristics of civil society in a number of ideological (liberal, social democracy) and procedural (competitive, pluralistic, corporative, deliberative, participatory democracy) models are analyzed.

Keywords: models of democracy, civil society institutions.

УДК 321:316.2]:316.32

Апончук Ігор Олександрович,
студент спеціальності «Політологія» НПУ імені М.П. Драгоманова

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА (КОНЦЕПЦІЯ «МЕТАМОРФОЗ ВЛАДИ» Е.ТОФФЛЕРА)

Стаття присвячена аналізу зростання ролі інформації та впливу інформаційного суспільства на політичну сферу, зокрема на політичну владу, визначення основних характеристик, джерел та типів влади у концепції Е.Тоффлера.

Ключові слова: влада, політична влада, тріада влади, інформація, знання, інформаційне суспільство.

Результати науково-технічного прогресу, становлення інформаційного суспільства, глобалізаційні процеси спричинили значний вплив на формування картини сучасного світу. Сьогодні зрушення відбуваються у всіх сферах життєдіяльності людства, зокрема і у політичній. Особливої ваги в даному контексті набувають проблеми, що торкаються зміни політичної влади, всіх її проявів, особливостей, характеристик, типів та рівнів.

Метою даної статті є аналіз трансформацій політичної влади в умовах становлення інформаційного суспільства та визначення місця, яке посідає дане питання в теоріях інформаційного суспільства, зокрема у роботах Е.Тоффлера.

Аналіз влади як феномена, притаманного і природі, і людському суспільству, має давню традицію в історії суспільно-політичної думки. Так, ще Аристотель стверджував, що владні відносини являють собою певну ієрархію: вічний божественний закон, далі - природний закон, дарований творцем космічному цілому, і, нарешті, позитивний закон, що регулює відносини в людському суспільстві. Починаючи з епохи Ренесансу владні відносини мисляться похідними від свідомих зусиль діючих вільних суб'єктів. Ця думка знаходить своє відображення у договірних теоріях Т.Гоббса, Дж.Локка і Ж.-Ж. Руссо. За твердженням М.Вебера владу необхідно визначати в термінах ймовірності та можливості, основою влади можуть бути будь-які речі, властивості або відносини. Обґрунтовуючи ідею «волі до влади», Ф.Ніцше трактує знання як волю до влади, як моделювання картини світу, яка пізніше знаходить своє втілення в науці і техніці. Звідси і розуміння знання як інструменту влади, що допомагає організувати і впорядкувати дійсність.

У роботах сучасних зарубіжних дослідників влада аналізується з позицій комунікативного підходу (Е.Гідденс, П.Бурдьє, Ю.Габермас, М.Фуко та ін), з точки зору інтересів суб'єктів політико-економічної взаємодії (Дж. Гелбрейт, Р.Даль, Б.Рассел, Ч.Меріам, Т.Парсонс, Г.Лассуелл, Е.Доунс та ін), з позиції психологізації владних відносин (Д.Френч, Б.Рейвен, К.Г.Юнг, Е.Фромм, Х.Арендт та ін.)

Різні аспекти політичної влади знайшли своє висвітлення у дослідженнях вітчизняних вчених, зокрема В.Бабкіна, В.Селіванова, О.Бабкіної, І.Варзаря, В.Горбатенка, В.Бушанського, С.Рябова, О.Сидорчука, Є.Цокура та багатьох інших.

В сучасній політичній науці влада, зазвичай, розглядається через протиставлення суб'єкта та об'єкта, а її суть розуміється як право суб'єкта на легітимне насильство (М.Вебер), або здатність змусити об'єкт діяти всупереч його волі (Р.Даль) тощо. Звісно, політичні форми влади, пов'язані з функціонуванням бюрократичного апарату, формальними повноваженнями, вищими місцями в ієрархіях суспільних інститутів і авторитетом традицій залишаються чинними і сьогодні. Проте реальна основа, сутність влади в інформаційному суспільстві частіше виходить за межі інститутів, законів і посадових функцій, концентруючись в комунікаційних актах та інформаційному обміні.

Інформаційне суспільство в даному контексті розглядається як таке, що в першу чергу пов'язане з виробництвом, зберіганням, переробкою і реалізацією інформації, особливо

вищої її форми — знань. Базові цінності, що заклали основу такого суспільства, на думку О.Проскуріної, можна сформулювати наступним чином:

- погляд на людину як істоту, призначення якої полягає в перетворенні природи та підкоренні її своїй владі;
- розуміння людської діяльності як процесу, спрямованого на перетворення об'єктів і підкорення їх собі;
- перетворення світу як домінуючий фактор, причому креативні перетворення поширюються не лише на природні, але й на соціальні об'єкти, які стають предметами соціальних технологій;
- розуміння природи як джерельної бази, репрезентованої матеріалами й ресурсами для людської діяльності;
- цінність активної, суверенної, автономної особистості, яка вписується в різні соціальні спільноти, маючи рівні права з іншими;
- пріоритет індивідуальних свобод і прав людини;
- особливе місце цінностей інновацій і прогресу, як наслідок, інновації стають головною цінністю;
- пріоритет цінності науки, наукова раціональність стає домінантою в системі людського знання;
- соціальний прогрес розглядається як позитивна діяльність людини, обумовлена знанням законів зміни об'єктів;
- особливе розуміння влади й сили: не тільки влада людини над людиною, але й влада над об'єктами, на які спрямовані силові впливи задля панування над ними [3, с. 63].

Влада в інформаційному суспільстві дедалі виразніше набуває обрисів ідеї влади, що функціонує в віртуальному просторі сучасних форм комунікацій і засобів мас-медіа. Вона знаходить свою опору у силі колективного уявлення про себе та активно працює з масовими настроями та очікуваннями. Сама ж реальність, з одного боку, і формальні повноваження влади, з іншого, відходять при цьому на другий план. У зв'язку з подібною трансформацією влада починає належати тому, хто створює, контролює або наділяє загальним сенсом науку, політику, економіку тощо. Останні у своєму звичному вигляді легітимуються саме силою колективної віри в них, а влада над цією вірою обумовлюється панівним становищем у різноманітних формах комунікативної взаємодії та обміну. Це, в свою чергу, дозволяє змусити функціонувати соціальні та політичні інститути, скеровувати діяльність окремих спільнот та індивідів в рамках систем цінностей і моделей, які зумовлені владним інтересом, що сприймається як природний і загальний.

Отже, в такому разі влада проникає всюди і виходить з тих сфер, куди ніколи не змогла б проникнути влада, заснована на загрозі, забороні, страху, яка підкорює завдяки певній потенційній репресії, що усвідомлюється реципієнтами як щось зовнішнє відносно до них. Інакше кажучи, коли джерело влади, її суб'єкт є впізнаваним і відомим, це полегшує в разі необхідності опір їй. Ситуація кардинально змінюється, коли влада стає невидимою (неясний суб'єкт влади) та всеохоплюючою. З загрози певного однозначного наказу вона перетворюється на «вплив» та «маніпулювання», які виходять із найрізноманітніших джерел і безпосередньо «включають» індивіда в постійнодіюче поле влади, що безперервно тяжіє над ним. Методи такого владного впливу пов'язані не з загрозою легітимного насильства і заборонами і не з свідомим переконанням, а з непомітним навіюванням, яке «впроваджує» владний посил безпосередньо у свідомість людини таким чином, що відбувається ототожнення власних переконань з інкорпорованими владними вимогами без відчутного зовнішнього тиску. Вимоги влади ототожнюються з вимогами природності і здорового глузду.

Таким чином, можна зробити висновок, що в сучасному інформаційному суспільстві умови диктує той, у чийх руках знаходяться інформаційні ресурси. Це, у свою чергу, призводить до зниження реальної ролі публічних політиків у прийнятті рішень, які тепер

виробляються спеціалізованими експертними структурами. Відбувається віртуалізація політики, за якої політичний процес сприймається суспільством як телевізійна картинка. До того ж ділові якості політика відходять на задній план у порівнянні з зовнішніми рисами характеру, що викликають довіру. Символічні функції політики розходяться з реальним процесом прийняття рішень.

Стійкий розвиток суспільства неможливий без відповідних владних відносин. Кожна суспільна система має своє власне владне поле. Влада постає як незнищений феномен, її не можна ні націоналізувати, ні закрити, адже на місці скасованих владних структур негайно з'являються нові. Французький політолог М. Крозьє з даного приводу зауважував: «влада, як голови гідри, з'являється у все більшій кількості і стає сильнішою кожного разу, коли вважають, що її обезголовили» [1, с. 85]. Це пов'язано з тим, що влада володіє такими якостями, як універсальність та інклюзивність, вона присутня у всіх сферах суспільної життєдіяльності, в усіх типах соціальних відносин. Проте, незважаючи на життєстійкість влади, форми її вияву, методи реалізації та ресурси змінюються відповідно до перебігу подій та вимог історичного прогресу.

Аналізу означених проблем американський дослідник Е. Тоффлер присвятив свою фундаментальну працю під назвою «Метаморфози влади: Знання, багатство і сила на порозі ХХІ століття». В центрі уваги вченого лежить проблема трансформації влади сучасного суспільства, масштаби якої свідчать, що «людство вступило в «еру зсуву» влади, коли поступово розпадаються всі існуючі в світі владні структури і зароджуються принципово нові» [5, с. 23]. На його думку велика кількість ознак дозволяє припустити подальше посилення і поширення факторів, що викликали зсув влади. «у надрах цього потужного переструктурування владних взаємозв'язків, подібного до зміщення і руйнування тектонічних пластів під час землетрусу, зароджується один з найбільш рідкісних феноменів людської історії: кардинальна зміна самої природи влади» [5, с. 24].

В прийдешньому інформаційному суспільстві, на думку Е.Тоффлера, структура влади набуває кардинально іншої форми. Цей процес відбувається на всіх рівнях людського співтовариства: в офісі, у супермаркеті, у банку, у церкві, у лікарні, у школі і будинку старі риси влади переломлюються в дивні нові лінії: «влада не просто зміщується на вершині корпоративного життя, керівники все частіше відкривають для себе, що їхні працівники більше не виконують накази наосліп, як це вони робили раніше. Вони задають питання і вимагають відповіді. Офіцери довідаються те ж саме від своїх військ, поліцейські шефи - від рядових полісменів, викладачі усе більше і більше від своїх студентів. Ці руйнування старого стилю влади й авторитету в бізнесі й у повсякденному житті зростають з того самого моменту, як глобальні владні структури почали дезінтегруватися» [5, с. 23].

Е.Тоффлер використовує поняття влади в широкому сенсі слова, тобто веде мову не лише про політичну владу, а про владу соціальну у всіх її можливих проявах: «ми будемо використовувати термін «влада» у розумінні – «умисна влада над людьми». Далі він уточнює, що «на сторінках цієї книги термін «влада» буде означати здатність мобілізувати і застосувати насилля, багатство та/ або знання, або їх численні похідні для мотивації інших у відповідності з нашими потребами і бажаннями» [5, с. 35]. Конкретизуючи та пояснюючи вищевикладене визначення влади та пов'язаних з нею відносин, автор зауважує наступне:

- владні відносини властиві усім суспільним системам і людським взаємовідносинам: «влада — не конкретне явище, але аспект усіх без виключення відносин між людьми. Тому вона невідворотна і нейтральна — воістину, у ній немає ні гарного, ні поганого» [5, с. 36];

- в систему влади включені всі, і ніхто не є вільним від неї;

- у випадку, коли системи влади далекі від рівноваги, можуть статися раптові і нібито дивні зміни. «Справа в тому, що коли система чи підсистема у вищій мірі нестабільна, примножуються нелінійні ефекти. Великі зусилля влади можуть дати малі результати. Незначні обставини можуть ініціювати падіння режиму...» [5, с. 36];

- люди є продуктами влади «у значно більшій мірі, ніж багато з нас уявляють» [5, с. 36].

Е.Тоффлер сформулював концепцію «тріади влади», сутність і особливості якої полягають у тому, що головними чинниками завоювання, джерелами використання та важелями утримання влади є сила, багатство і знання. Саме вони і утворюють тріаду влади. Тобто влада, як здатність примушувати діяти людей певним чином, використовує або силу, або економічну могутність, або перевагу у знаннях (розумі), — чи, власне, певну комбінацію цих чинників.

Е.Тоффлер пояснює, що головна причина того, чому корпорації і уряди індустріальних країн значно рідше вдаються до відкритого силового тиску, ніж це відбувалось в доіндустріальну епоху, полягає в тому, що було знайдено більш досконалий інструмент контролю - гроші. Таким чином, формування індустріальних національних держав супроводжувалося монополізацією, законодавчим оформленням сили і зростанням ролі грошей у суспільних відносинах.

Капітал міцно утримував владу аж до сьогодні, до створення та широкого впровадження інформаційних технологій у суспільно-політичне та економічне життя. Отже, якщо раніше в тріаді влади переважали перші два фактори — або сила, або багатство, — то основна метаморфоза сучасної влади полягає в тому, що «і сила, і багатство стали вражаюче залежати від знання» [5, с. 39]. Е.Тоффлер, наводячи приклади стосовно комп'ютеризації всіх сфер суспільної життєдіяльності людства, приходять до висновку, що «знання як такі виявляються не тільки джерелом влади найвищої якості, але також важливим компонентом сили і багатства. Іншими словами, знання перестало бути додатком до влади грошей і влади сили, знання стало їх сутністю. Воно, власне, їх граничний підсилювач. Це — ключ до розуміння майбутніх метаморфоз влади, і це пояснює, чому битва за контроль над знаннями і засобами комунікації розгортається на всьому світовому просторі» [5, с. 40].

Аналізуючи згадані джерела влади, Е.Тоффлер розробив власну типологію влади, запропонувавши новий критерій — визначення якості влади. Згідно з ним вчений виокремив три основні типи влади: «низькоякісна влада»; «влада середньої якості»; «високоякісна влада» або «влада найвищого ґатунку».

Перший тип - «низькоякісна влада» — тримається на силі або насильстві: «тінь насилля або сили, яка зафіксована в законі, стоїть за кожною дією уряду, і, як наслідок, будь-який уряд покладається на армію і поліцію у справі надання сили своїй волі» [5, с. 36]. Проте, зауважує дослідник, сила і насильство неминуче породжують спротив і жертви лише чекають слушної нагоди, щоб нанести удар у відповідь. «Головна слабкість грубої сили полягає в її абсолютній негнучкості. Насилля може бути використане лише для покарання» [5, с. 37].

Другий тип — «влада середньої якості» — базується на багатстві, яке являє собою більш зручний та ефективний елемент влади. Замість насильства, покарання або загрози покарання він може запропонувати збалансовані та ранжовані винагороди. До того ж багатство може бути використане як у позитивному, так і в негативному аспекті. Саме тому воно володіє більшою гнучкістю порівняно із силою.

Останній третій тип — «високоякісна влада» або «влада найвищого ґатунку» — знаходить свою опору у знанні: «влада високої якості - це не просто можливість зробити по-своєму, примусити інших робити те, що вам заманеться, навіть якщо вони надають перевагу іншому. Високоякісна влада передбачає значно більше. Вона передбачає ефективність - досягнення мети з мінімальним джерелом влади. Знання часто можуть використовуватися для того, щоб примусити іншу сторону полюбити вашу послідовність операцій при виконанні дій. Вони можуть навіть переконати людину в тому, що вона сама придумала цю послідовність» [5, с. 37]. Підсумовуючи наведене, він наголошує, що «знання можна використовувати так, щоб інші люди були вимушені діяти бажаним для вас чином, а не у власних інтересах» [5, с. 37].

Таким чином, визначаючи як основну тенденцію перехід першості у структурі влади від насильства і грошей до знання, Е.Тоффлер одночасно підкреслює відмінності між

наси́льством і ба́гатством, з одного боку, і знанням, з іншого, — це нескінченність, загальнодоступність, необхідність і демократизм останнього. І сила, і багатство, за визначенням, є вла́стю могутніх і заможних; проте «насправді революційна характеристика знання полягає у тому, що його можуть мати також слабкі і бідні» [5, с. 42]. Ця характеристика набуває свого реального значення саме в інформаційну добу, коли знання стає більш доступним, створює постійну загрозу можновладцям, і одночасно пояснює, чому «кожен, хто має владу — від сімейного патріарха до президента компанії чи прем'єр-міністра країни — хоче контролювати кількість, якість і розподіл знань всередині своїх володінь» [5, с. 42].

Отже, в інформаційному суспільстві, на думку Е.Тоффлера, за своїм характером нова влада буде компетентною, мислячою, такою, що перебуває в постійному творчому пошуку, антибюрократичною, особистісною, різномірною, обслуговуючою людську діяльність. На цій підставі він передбачає прийдешнє руйнування бюрократії. Остання є ефективною в рутинних процесах, а сучасний світ має тенденцію до швидких змін. Ієрархія «верх-низ» не спрацьовує в умовах, коли рутинна робота стає полем діяльності автоматизованих систем та коли постійно зростає потік інформації. В таких умовах бюрократія буде поступово витіснятися адхократією — структурою холдингового типу, що координує роботу безлічі тимчасових робочих груп, які виникають і припиняють свою діяльність відповідно до темпу змін в оточуючому середовищі. Адхократія потребуватиме працівників, здатних швидко переучуватися і наділених уявою. При вирішенні якісно нових чи одиничних проблем працівник такої структури повинен уміти виносити судження і приймати складні рішення, а не механічно виконувати спущені зверху розпорядження. Він повинен уміти вільно орієнтуватися серед безлічі завдань і організаційних обставин та учитися працювати з колективом, який постійно міняється [2, с. 252-254].

Паростки подібних владних відносин з'являються вже зараз. Створюються постбюрократичні організації. Бюрократичні апарати замінюються інформаційною системою комп'ютеризованого управління, що сприймає вільний потік інформації. Така організаційна форма є більш ефективною, оскільки будується за принципом, коли кожен організаційний компонент являє собою модуль, створений для вирішення одного конкретного завдання, і взаємодіє з багатьма іншими по горизонталі, а не тільки відповідно до вертикальної ієрархії.

Проблеми, підняті Е.Тоффлером, є надзвичайно актуальними для сучасного етапу розвитку суспільства з декількох причин: вони розглядають питання трансформації влади в наш перехідний час; допомагають шукати певні одиниці стійкості і взагалі стійкі структури з погляду влади; підтверджують політологічну аксіому про те, що влада, зосереджена на вершині ієрархічної піраміди та заснована на насиллі, ефективна протягом деякого часу, а потім сама себе пожирає, провокуючи розпад і хаос [4, с. 352]. В свою чергу більш стійкі системи складаються при розосередженні влади. І тут в силу вступає нова підстава влади у вигляді знань, що не дасть від децентралізації перейти до безлічі владних центрів, які копіюють колишню структуру.

Література:

1. Власть: Очерки современной политической философии Запада / В.В. Мшвениерадзе, И.И. Кравченко, Е.В. Осипова и др. — М.: Наука, 1989. — 325 с.
2. Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология / под ред. В.Л. Иноземцева. — М.: Academia, 1999. — 640 с.
3. Проскуріна О.О. Політико-правові аспекти розвитку інформаційного суспільства в Україні / Олена Проскуріна // Політичний менеджмент. — 2006. — № 3. — С. 62 — 68.
4. Современная западная социология: Словарь / [Сост. Ю.Н.Давыдов (руководитель) и др.]. — М.: Политиздат, 1990. — 432 с.
5. Тоффлер Э. Метаморфозы власти [пер. с англ.]/ Э. Тоффлер. — М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. — 669 с.

Апончук И. А. Трансформация политической власти в условиях становления информационного общества (концепция «метаморфоз власти» Э.Тоффлера)

Статья посвящена анализу возрастания роли информации и влияния информационного общества на политическую сферу, в частности на политическую власть, определение основных характеристик, источников и типов власти в концепции Э.Тоффлера.

Ключевые слова: власть, политическая власть, триада власти, информация, знания, информационное общество.

Aponchuk I. Transformation of political power in the making of the information society (the concept of «metamorphosis of power» by A.Toffler)

Article is dedicated to an analysis of the growing role of information and the impact of the information society in the political sphere, particularly in the political power, of identifying key characteristics of power sources and types of concepts E.Tofflera.

Keywords: power, political power, the triad of power, information, knowledge and information society.

УДК 130.1

Бабка Володимир Леонідович,
аспірант кафедри історії України та політології
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

ПОЛІТИЧНИЙ ВПЛИВ: ХАРАКТЕРНІ РИСИ ТА ОСОБЛИВОСТІ

Проаналізовано особливості феномену політичного впливу та його функціональні зв'язки з категоріями «влада», «управління», «маніпулювання». Систематизовано функції, суб'єкти, види, методи та форми впливу.

Ключові слова: політичний вплив, влада, маніпулювання, суб'єкти політичного впливу, функції політичного впливу, методи впливу.

Головне завдання політології – вивчення впливів
Г. Лассуел

«Вплив» – універсальна категорія, з допомогою якої можна пояснити механізми соціальних, природних та надприродних взаємодій. Гуманітарні науки оперують поняттями психологічного та соціального впливу, які активно розробляються в рамках відповідних наукових напрямків. В політології відповідною категорією є «політичний вплив» – центральний елемент влади та політичного управління. Однак феномен політичного впливу як самостійної категорії не одержав належного наукового осмислення.

Серед західних дослідників безпосередньо явище політичного впливу вивчали американські політологи А.Бентлі та Е.Бенфілд. Їх праці присвячені процесам лобістського впливу на політичну систему. В контексті аналізу влади, питань, що стосуються політичного впливу, торкалися Б.Рассел, Г.Лассуел, С.Лакс, Е.Тоффлер та ін. Проблемам соціального та психологічного впливу присвячені праці Р.Мертон, С.Московічі, Дж.Тернера, Ф.Зімбардо, М.Ляйппе, Р.Чалдіні, К.Штайнера, Е.Шострома. З українських та російських вчених політичний вплив є предметом розвідок О.Бунтова, В.Власова, Д.Виговського, Ю.Карпця, А.Сіленко. Дослідження О.Бойка, Є.Доценко, В.Ледяєва, Р.Соколової, В.Шейнова торкаються проблем політичного впливу в світлі теорій влади, управління, маніпулювання. Психологічні механізми соціальних взаємодій, важливі для розуміння методів політичного впливу знаходимо в роботах О.Гуменюк, Г.Ковальова, В.Криська, В.Москаленко, Є.Сидоренко.

Всі ці праці дозволяють на теоретичному та прикладному рівнях встановити особливості політичного впливу, розкрити способи його функціонування та форми відтворення.

Але не вирішеним залишається ряд завдань: встановлення функціональних зв'язків між політичним впливом, з одного боку, та владою, управлінням, маніпулюванням – з іншого; визначення сутності, характерних рис та особливостей політичного впливу; класифікація ресурсів, інструментів політичного впливу, форм та методів його здійснення; розкриття функцій політичного впливу. Саме вирішенню цих завдань присвячене дане дослідження.

Найбільш актуальним питанням є встановлення чітких концептуальних меж та взаємозв'язків між політичним впливом та владою, управлінням, маніпулюванням. Крім того, велика кількість наукової та популярної літератури досить вільно розкриває перелік форм та методів впливу. Тому без чіткого категоріального дефініювання важко претендувати на пояснення реальності, яке б більш-менш відповідало соціальній дійсності.

Одним з проблемних є необхідність співвідношення влади та впливу. У монографії РАН «Технологія влади» (1995) пропонується чотири можливі варіанти вирішення цього питання: влада і вплив є тотожними поняттями; вплив є формою влади; влада є одним з проявів впливу; влада та вплив є цілком самостійними незалежними категоріями [14, с. 27]. Ці варіанти відповідають наступним підходам:

- Кратологічний підхід. Вплив є однією з функцій політичної влади, поряд з прийняттям рішень та контролем. Цей варіант прослідковується в системі поділу влади на три гілки: виконавчу, законодавчу та судову відповідно.
- Системно-функціональний підхід. Влада є одним з проявів політичного впливу, поряд з виголошенням вимог та підтримки суспільством, лобіюванням інтересів, тощо. Феномен впливу відображає функціональний зв'язок в політичній системі між вимогами і підтримкою населення та рішеннями й діями влади.
- Соціально-психологічний (ресурсний) підхід. Влада та вплив – це альтернативні процеси. Особа використовує владу, коли не має можливості здійснити вплив і навпаки. Наслідком впливу є прийняття, а результатом використання влади – підкорення. Зокрема такий поділ притаманний для представників соціальної-психології С.Московічі та Е.Холландера [13, с. 21-22].
- «Синонімічний» підхід. Широке розуміння/використання поняття влади, його перенесення з соціальних відносин на взаємодії живої та неживої природи, що робить його тотожним до впливу. Такий підхід простежується в працях Б.Рассела, Е.Голдмена, К.Боулдінга [17].

Кожен з вказаних підходів є вірним в залежності від того, що ставиться у вершину кута, тому слід рахуватися з усіма. Суто політологічний характер мають перші два. Так, політолог В.Власов наголошує, що будь-яка влада в суспільстві передбачає можливість впливу, але не кожен прояв соціального впливу є владою в прямому значенні цього слова [4].

Крім визначення зв'язків між владою та впливом, слід охарактеризувати й відмінності між цими категоріями. Ключова відмінність полягає в тому, що ці категорії розглядають соціальні відносини в різних системах координат: влада відображає диспозицію, здатність, а політичний вплив характеризує дію, подію.

Можна визначити перелік відмінностей, які розкривають системні **особливості** політичного впливу **по відношенню до влади**:

- Феномен впливу є не суто соціальним явищем, а універсальною характеристикою будь-яких взаємодій.
- Політичний вплив може здійснюватись як носієм владних повноважень, так і суспільством чи його представниками.
- Виявляється через реалізацію/дійсність, а не через потенціал/можливість.
- Вплив не характеризується постійністю і тривалістю дії та не передбачає обов'язкових механізмів прямого силового примусу.

- Політичний вплив може бути деперсоналізованим (у формі підкорення законам, громадській думці чи соціальним нормам).

- Безпосереднім результатом політичного впливу є зміни, що відбуваються в стані та діях адресата впливу і його оточенні, а не підкорення об'єкта, як у випадку влади.

Психолог Г.О.Ковальов наголошує на таких характеристиках впливу, як результативне забезпечення змін та вмотивованість дії [7]. Насправді вплив не завжди має усвідомлену мету, і далеко не кожного разу він приносить бажані результати. Прикладом можуть бути певні аморальні дії політичної особи, які стали відомі громадськості. Подібні випадки негативно впливають на імідж політичних персон, тому такі дії мають значний суспільний резонанс і можуть стати визначальним фактором в ході передвиборної боротьби. Зрозуміло, що такі ситуації та їх результати не відповідають інтересам суб'єкта впливу, подібний вплив не має усвідомленої мети. В цілому, здатність досягати бажаних результатів є визначальною рисою управлінської діяльності [9, с. 102].

Теоретично можна визначити три варіанти результатів соціального впливу, відповідно до очікуваних змін: зміна об'єкта впливу відповідає первинним очікуванням; відбувається зміна, яка не є бажаною для ініціатора впливу; відсутність жодних реакцій. Справедливо зауважити, що на практиці кожна акція впливу призводить до певних змін, хоча б тимчасових та мінімальних. Однак, в переважній більшості, ці зміни не збігаються повністю з поставленою метою впливу (як і будь-яка практика не відповідає теорії). Тому пропонувані варіанти результатів впливу слід уточнити: 1) Очікувані зміни переважають неочікувані та задовольняють наміри ініціатора; 2) Переважають неочікувані зміни, або наявні результати не є достатніми для ініціатора; 3) Відсутні суттєві зміни в системі об'єкта дії – захист від впливу.

Можна виокремити дві суттєві **особливості** політичного впливу **по відношенню до політичного управління**:

- На відміну від управління, політичний вплив не характеризується системним характером дії.

- Вплив характеризується невизначеністю щодо досягнення бажаних результатів.

Окремим випадком впливу є маніпулювання, яке вирізняється прихованим майстерним тиском на психіку особи чи групи осіб. Тому політичний вплив **по відношенню до маніпулювання** має наступну **особливість**:

- Політичний вплив не завжди має прихований та відверто психологічний характер, наприклад у випадку відкритого тиску, лобіювання інтересів, силового примусу.

Для повної характеристики предмету розгляду слід наголосити на **ключових характерних рисах** політичного впливу:

- Універсальність методів, прийомів, механізмів, суб'єктів та ситуацій реалізації.

- Може виступати як поодинокі дія чи тривалий процес.

- Мінливість – динамічна зміна учасників та взаємовідношень між ними.

- Єдність психологічної та соціальної складових.

- Передбачає можливість зворотного зв'язку в формі зміни установок, орієнтацій, дій ініціатора як реакції на зміни (прогнозовані чи непередбачувані) в системі об'єкта впливу.

- Може мати як свідомий, вольовий та цілеспрямований, так і неусвідомлений та нецільовий, фронтальний характер.

Сутність політичного впливу слід визначити наступним чином: **Політичний вплив** – це політична дія чи сукупність дій метою або/ та наслідком яких є **зміна** поведінки, поглядів, почуттів об'єкта впливу в середовищі політичного буття. Політичний вплив з одного боку розкриває зміст реалізації політичної влади, з іншого – є способом взаємодії суб'єктів політичної сфери.

Актуальним є також визначення політолога О.Бойка. **Політичний вплив** – здатність політичного суб'єкта активно стимулювати процес змін мотивів та установок інших суб'єктів

політики з метою трансформації їх поведінки та дій. Політичний вплив можна втілювати як свідомо та цілеспрямовано через механізми переконання та навіювання, так і несвідомо (спонтанно), на основі психологічних ефектів зараження та наслідування [1, с. 7-8].

Універсальний характер політичного впливу визначає різноманітність шляхів його здійснення. Відповідно до способів реалізації, дану категорію можна описати в кількох площинах: за проявом дії (відкритий – прихований); за спрямуванням на об'єкт (прямий – опосередкований); за рівнем усвідомлення (свідомий – спонтанний); за раціональною складовою (раціональний – ірраціональний); за цільовою ознакою (вмотивований – невмотивований); за наявністю владних повноважень в ініціатора впливу (провладний – позавладний); за методами (силовий – ненасильницький); за організаційною складовою (організований – неорганізований); за часом дії (короткочасний – довготривалий); за періодичністю (одноразовий – періодичний – постійно діючий).

Особливості політичного впливу, зокрема його багатогранний характер, визначили широку палітру функцій, які він покликаний виконувати. В силу своєї природи, ці функції частково перетинаються із завданнями влади, управління та маніпулювання. На основі аналізу робіт О.Бойка, О.Бунтова, Д.Виговського, В.Власова, В.Ледяєва та загальної політологічної літератури можна виділити дві групи функцій політичного впливу, які частково перетинаються:

1. Функції, що формуються політичною системою: владно-управлінська, консолідуюча, функція стабілізації, функція соціального арбітражу, урівноважувальна, регулятивна, корегувальна, комунікативна, інформаційна функція та функція гласності, функція соціального (нормативного) контролю, адаптації та інновації, політичної соціалізації, соціального структурування, мобілізаційна, дезінтеграції, формування громадської думки.

2. Функції, що визначаються інтересами суб'єктів впливу: артикуляції інтересів, захисна, регулятивна, корегувальна, соціального контролю, психічного контролю, адаптації, мобілізаційна, оборонна, формування громадської думки, інформаційна, функція гласності, провокативна, утилітарна/ прагматична, дезінтеграції. Останні три функції мають суто деструктивний характер, інші, головним чином, залежать від мотивів суб'єкта впливу і можуть бути використані як на користь, так і на шкоду.

Політичні взаємодії, зокрема акції впливу, відбуваються за участі щонайменше двох сторін: суб'єкта, якого також називають ініціатором чи агентом впливу та об'єкта, що є адресатом впливу. Серед суб'єктів політичного впливу можна виділити:

- Інституціоналізовані постійно діючі:
 - o Соціальні інститути: глава держави, парламент, уряд, суди, міліція та силові структури, ЗМІ, церква;
 - o Організації: політичні партії, профспілки, громадські об'єднання, таємні організації закритого типу, екстремістські та терористичні організації, тощо.
- Неінституціоналізовані, епізодичні:
 - o Соціальні спільноти та соціальні групи: нації, етноси, касты, стани, класи та соціальні прошарки, еліта і натовп, маса, публіка;
 - o Індивіди: політичні, громадські, культурні діячі, журналісти, експерти та особи, що досягли успіху у власній сфері, тощо.

Серед індивідуальних агентів впливу Р.Мертон виділив два типи, відповідно до масштабів впливовості. **Локальний** тип орієнтує свою увагу на місцеві проблеми та задоволення своїх інтересів на регіональному (місцеві, регіональні еліти). **Космополітичний** тип орієнтований на широке коло проблем та інтересів (еліти й лідери загальнодержавного та світового рівня). [11, с. 562-572].

Крім того, відповідно до сфер впливу, соціолог визначив **мономорфний** та **поліморфний** типи впливових осіб. До першого належать експерти в обмеженій області, діяльність яких не поширюється на інші галузі прийняття рішень. Друга група включає

персон найвищого рангу, які користуються впливом в різних, часто не пов'язаних між собою сферах [11, с. 596]. Так, часто можна спостерігати явище, коли особи, які не є професійними політиками, але користуються авторитетом в громадськості, запрошуються на телебачення в якості політичних експертів. Іншим поширеним прикладом є включення зірок шоу-бізнесу в прохідні списки політичних партій.

Політичні взаємодії можуть відбуватися між суб'єктами що знаходяться як на одних, так і на різних щаблях соціальної ієрархії. Тому за напрямками в яких відбувається взаємодія можна виділити:

- Вертикальні канали впливу:
 - o Вплив політичних діячів та інститутів на громадськість (ухвалення та реалізація політичних рішень);
 - o Вплив громадськості та окремих її представників на діяльність політиків та інститутів (виголошення вимог чи підтримки).
- Горизонтальні канали впливу:
 - o Взаємовплив між гілками влади та окремими політиками (прийняття політичних рішень та лобіювання інтересів);
 - o Соціально-політичний вплив між різними суспільними верствами (нормативний та інформаційний соціальний вплив, соціальне зараження, мода, чутки, тощо).
- Проміжні агенти, що можуть здійснювати вплив одночасно у різних напрямках: громадські діячі, експерти, науковці, бізнесмени, митці, незалежні ЗМІ.

Політичний вплив є одним з видів соціальної взаємодії, тому при його вивченні слід враховувати соціологічні характеристики. За відношенням індивіда до групи можна виділити наступні види впливів:

- Міжособистісний вплив: «індивід → індивід». Реалізується по горизонтальних канали влади та суспільства. Виявляється через механізми інформаційного переконання.
- Індивідуальний вплив: «індивід → група». Реалізується по вертикальних каналах від носіїв влади (нормативний примус) та через дії проміжних агентів (авторитет та інформаційне переконання).
- Внутрігруповий вплив: «група → індивід». Горизонтальний канал суспільної взаємодії через механізми внутрішньогрупової конформності.
- Міжгруповий вплив: «група → група». Вертикальний канал – вплив суспільних груп на політичні інститути переважно через інформаційне переконання.

Різні автори пропонують різні варіанти класифікації впливів. Один з найбільш універсальних та розгалужених поділів психологічних впливів представив психолог В.Крисько, який розділив їх на чотири категорії: види, методи, прийоми та форми [8, с. 349]. Однак вчений не здійснив спроби встановити відповідність між цими категоріями.

Аналіз робіт Р.Мертон, Дж.Тернера, Є.Сидоренка, О.Гуменюк, В.Криська, зокрема пропонує в них класифікацій методів та форм впливу дає можливість запропонувати власний варіант класифікації та відповідності між ресурсами, інструментами, методами та формами впливу без претензій на повноту чи вичерпність всіх можливих варіантів. Об'єм статті не дозволяє розкрити зміст перелічених методів, що можна встановити, звернувшись до праць вищевказаних авторів.

Спершу слід визначити сутність та відповідність між категоріями класифікації. Найбільше проблемним є встановлення різниці між ресурсом та інструментом політики. Обидві ці категорії є засобами досягнення політичних цілей. Однак, характер їх дій цілком відмінний.

Ресурс політичного впливу – засіб впливу, наявність якого визначає кількісну міру можливості виконання конкретної діяльності чи запуску процесу; стан/ умови, що дозволяють з допомогою певних перетворень отримати бажаний результат. «Ресурс» є системною характеристикою агента і визначає його потенційні можливості здійснювати вплив.

Інструмент політичного впливу – засіб впливу, який проявляється у формі дії/процесу, що підпорядковується визначеній процедурі, спирається на сукупність методів та використовується для зміни об'єкта впливу або контролю його стану, властивостей, характеристик; спосіб, механізм використання наявного ресурсу для безпосереднього впливу на об'єкт з метою досягнення бажаного ефекту. «Інструмент» є системною характеристикою процесу впливу і визначає його функціональні особливості.

Вид впливу – сукупність впливів, поєднаних ключовою спільною ознакою (сферою, ресурсами, суб'єктами здійснення, тощо). «Вид» окреслює відповідність системним характеристикам.

Метод впливу – частина інструменту впливу (сукупність інструментів та ресурсів), що визначає, яким чином здійснюється вплив. Методи є спільними для всій суспільних сфер, а їх поєднання формує інструменти політичної діяльності, унікальні для кожної ситуації. «Метод» визначає операційні характеристики впливу.

Форма впливу – спосіб зовнішнього процедурного вияву змісту та методів впливу. При цьому окремий метод може реалізовуватися через різні форми. «Форма» окреслює варіанти системних проявів.

На основі цих категорій можна запропонувати класифікацію з встановленням відповідності між ресурсами, інструментами, методами та формами, представлену в Таблиці 1. Види провладного впливу відповідають запропонованим В.Ледяєвим формам влади [10].

Таблиця 1.

Види впливу	Ресурси	Інструменти	Методи	Форми
За сферою поширення	Силові	Штраф, депортація, ув'язнення	Примус	Санкції
Соціальний Психологічний Економічний Культурно-ідеологічний		Акції протесту, терор	Залякування	Погроза
	Утилітарні ресурси	Підвищення чи зниження соціального статусу	Мотивування	Заохочення, покарання
	Законодавчі норми	Політичне рішення	Нормотворення	Указ, закон, вето
Панування		Підкорення	Легітимне правління, конформізм	
За ресурсом	Авторитет	Артикуляція інтересів	Вимога	Ультиматум, звернення
Силовий Утилітарний Нормативний Авторитарний Інформаційний		Апеляція політична, демагогія	Переконання	Домовленості, переговори
		Агітація, політична сакралізація	Пробудження імпульсу до наслідування	Імітація, мода (масове наслідування), уподібнення
		Політична сакралізація	Зараження психологічне	Мода (масове наслідування), обмін психологічний
		Панування	Підкорення	Легітимне правління
		Дискримінація	Ігнорування	Відсутність уваги, нехтування, зневага
За наявністю влади	Інформаційні ресурси	Публічна заява, маніфест	Роз'яснення, пояснення	Приклад, заява, демонстрація
Провладний вплив		Приватна думка	Порада	Консультація, репліка, коментар

Сила Примус Спонування Переконання Маніпуляція Авторитет		Публічна заява	Прохання	Звернення, заклик
		Переговори	Погодження	Конформізм
Позавладний вплив		Політичний виступ	Навіювання	Гіпноз, сугестія
		Дискримінація, акції протесту	Приниження	Критика, осуд
Насилля Протест Прохання Маніпуляція Лобіювання		Агітація політична реклама, формування іміджу	Само- просування	Реклама, формування прихильності, самопрезентація
		Маніпулювання політичне	Дезінформація	Поширення чуток, міфів, стереотипів,

Методи впливу можна класифікувати не лише у відповідності до ресурсу, на якому вони базуються, а й за характером їх дії, тобто встановити відповідність між стратегією та методами (Таблиця 2.).

Стратегія впливу – сукупність методів, тактичних прийомів впливу, подібних за способом дії, що за своєю специфікою складають єдиний загальний план. «Стратегія» визначає характер впливу.

Стратегія атаки – нестандартні, багатоманітні, мінливі, швидкі, активні, багатослівні, багатозначні, рухливі, пантомімічні методи впливу на особу з метою блокування логічного мислення: створення приємного враження або введення у стан розгубленості, щоб домогтися від людини потрібної реакції.

Стратегія тиску – представницькі, сильні, інтенсивні, спрямовуючі, ствердні, стійкі, стабільні методи впливу з метою змусити особу до певних дій, які зумовлюють перехід на нижчі сходинки соціальної ієрархії.

Стратегія маніпулювання – подвійні, композиційні, спритні, рішучі, двозначні, збалансовані методи впливу на психіку людини з метою поставити її перед необхідністю вибору своєї поведінки з двох альтернатив

Стратегія програмування – одноманітні, константні, точні, наполегливі, однозначні, унікальні, нерухомі, інертні методи впливу з метою створення алгоритмів мислення і формування стереотипів поведінки [цит. за 1 с. 163-164].

Таблиця 2.

Стратегія впливу	Методи впливу
Атака	Вимога, залякування, підкорення, примус, самопросування, дезінформація, пониження, ігнорування.
Тиск	Вимога, роз'яснення, пробудження імпульсу до наслідування, навіювання, залякування, панування, пониження, ігнорування.
Маніпулювання	Прохання, переконання, порада, мотивування, самопросування, дезінформація, погодження.
Програмування	Прохання, порада, пробудження імпульсу до наслідування, зараження психологічне, мотивування, дезінформація, погодження.

Отже, політичний вплив є складовою політичної системи, яка визначає механізми функціональних зв'язків між її елементами (суб'єктами та об'єктами), на відміну від влади, котра характеризується системними зв'язками. Окремими варіантами є системно організований, спрямований на ціль управлінський вплив та прихований психологічний маніпулятивний вплив. Універсальність політичного впливу визначає можливість його здійснення різними суб'єктами суспільних відносин (соціальними інститутами, організаціями, суспільними

групами, окремими особами), з використанням широкого арсеналу можливих засобів (ресурсів, інструментів та методів) і відтворення у різних варіантах (видах, формах, стратегіях). Встановлення цих характеристик визначає необхідність подальшої детальної розробки механізмів та особливостей застосування впливу в політичній сфері.

Література:

1. Бойко О. Д. Політичне маніпулювання: навч. посіб. / О. Д. Бойко. – К.: Академвидав, 2010. – 432 с.
2. Бунтов А. А. Политическое влияние как составляющая политического процесса современной России: автореф. дис. канд. полит. наук: 23.00.02 / Александр Алексеевич Бунтов; Ярослав. гос. ун-т им. П.Г. Демидова. – Ярославль, 2009. – 25 с.
3. Виговський Д. Суть політичного впливу як категорії політичної науки / Д.Виговський // Українська національна ідея. – 2007. – Вип.19. – С. 62-66.
4. Власов В. И. Влияние и процесс. Монография [Электронный ресурс] / В.И.Власов. – Ростов-на-Дону: РГЭА, 2000. – Режим доступа: <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s01/z0001096/st000.shtml>.
5. Гуменюк О. Концепції психологічного впливу в сучасній психології / Оксана Гуменюк // Психологія і суспільство. – 2003. – №1. – С. 34 – 89.
6. Карпець Ю.В. Політичний вплив: сутність та вектори появу / Карпець Ю.В. // Гілея. – 2012. – Вип. 67 (№12). – С. 275-281.
7. Ковалев Г.А. Психологическое воздействие: теория, методология, практика: автореф. дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.07 / Георгий Алексеевич Ковалев; АПН СССР. – М., 1991. – 50 с.
8. Крысько В. Г. Социальная психология: Курс лекций / Владимир Гаврилович Крысько. – 3-е изд. – М.: Омега-Л, 2006. — 352 с; табл., илл. – (Библиотека высшей школы).
9. Ледяев В.Г. Власть: концептуальный анализ / Валерий Георгиевич Ледяев // Полис. – 2000. – №1. – С. 97-107.
10. Ледяев В.Г. Формы власти: типологический анализ / Валерий Георгиевич Ледяев // Полис. – 2000. – №2. – С. 6-18.
11. Мертон Р. Социальная теория и социальная структура / Роберт Мертон. – М.: АСТ: АСТ МОСКВА: ХРАНИТЕЛЬ, 2006. – 873с.
12. Сидоренко Е. Личностное влияние и противостояние чужому влиянию / Е. В. Сидоренко // Психология влияния. Хрестоматия / Сост. Морозов А. В. – СПб.: Питер, 2001. – 512 с. – (Серия «Хрестоматия по психологии»).
13. Тернер Дж. Социальное влияние / Джон Тернер. – СПб.: Питер, 2003. – 256 с. – (Серия «Концентрированная психология»).
14. Технология власти (философско-политический анализ) / отв. ред. Р.И. Соколова. – М., 1995. – 163 с.
15. Banfield E. Political influence. A new theory of urban politics / Edward C.Banfield. – New York: The Free Press, 1961. – 354 p.
16. Bentley A.F. The Process of Government: A Study of Social Pressures / Arthur F. Bentley. – Chicago: The University Of Chicago Press, 1908. – 502 p.
17. Russell B. Power: A New Social Analysis / Bertrand Russell. – London and New York: Psychology Press, 2004. – 258 p.

Бабка В. Л. Политическое влияние: характерные черты и особенности

Проанализированы особенности феномена политического влияния и его функциональные связи с категориями «власть», «управление», «манипулирование». Систематизированы функции, субъекты, виды, методы и формы воздействия.

Ключевые слова: политическое влияние, власть, манипулирование, субъекты политического влияния, функции политического влияния, методы влияния.

Babka. V. Political influence: characteristics and features

The features of the phenomenon of political influence and its functional relations with «authority», «management», «manipulation» were analyzed. It was systematized functions, subjects, types, methods and forms of influence.

Keywords: political influence, power, manipulation, subjects of political influence, functions of political influence, influences methods.

УДК 32:008(4УКР)

Гаврилюк Дмитро Юрійович,

викладач кафедри політичних наук НПУ імені М. П. Драгоманова

РОЛЬ ПОЛІТИЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В СПРИЯННІ СУЧАСНОЇ ПРАКТИКИ АБСЕНТЕЇЗМУ УКРАЇНСЬКИХ ВИБОРЦІВ

В науковій статті аналізується роль й характер якості та впливу політичних технологій на сучасні електоральні практики українських виборців, що виявляється, зокрема, у прояві феномену абсентеїзму.

Ключові слова: абсентеїзм, політичні технології, політичний міф, політичні маніпуляції, політичний піар, виборчий процес.

Ми переконані, що кожна технологія має свій мотив, принцип, об'єкт впливу, її реалізаторів. Також всі політичні технології мусять мати свою ціль(-цілі), а вона ж полягає у досягненні як політичних, так і електоральних дивідендів політичній стороні, який вигідні ті чи інші політичні/ електоральні реакції громадян та й інших учасників конкретної виборчої кампанії. Фактор абсентеїзму ми вважаємо як раз саме «бажаною» реакцією, яку на напередодні виборів вигідно форсувати й вмотивовувати урядам, владі яка є не легітимною для громадян. Абсентеїзм в цьому ракурсі є необхідним дивідендом не ефективної державної влади аби через брудні політ технології пролонгувати своє політичне паразитування на черговий політичний термін.

Політичні дивіденди влади чи опозиції, в між виборчий період та напередодні волевиявлення в багато чому залежні саме від використання політичних, електоральних, технологій.

Ключовою властивістю такого, демократичного суспільства є принцип виборності влади в умовах чесної і конкурентної боротьби. Важливість вільного й об'єктивного волевиявлення полягає у забезпеченні умов для всіх громадян впливати на прийняття політичних рішень та визначати стратегію державного розвитку. Реалізація політики на основі волі народу позначається терміном демократія. Як слушно зауважує А. Колодій, «без справжніх виборів про демократію неможливо вести мову, хоч демократія жодною мірою не зводиться до виборів і не вичерпується ними. Для демократії вибори - це «момент істини», волевиявлення вільних громадян, творення влади, уособлення самокерування». Звідси випливає така дефініція: «Демократія - це суспільне самоврядування, яке здійснюють рівноправні громадяни... шляхом вільного вибору (голосування)» [7, с. 26-27].

Демократичні традиції й виборчі начала практикувалися в 1 Україні з часів перших державних утворень. Якщо вірити тексту «Велесової книги», то виборність князів існувала ще у слов'янських племенах. Особливо активно електоральні процеси розвивалися у добу козацько-гетьманської держави. їх легітимна основа була виписана в конституції Пилипа Орлика. Однак за радянських часів інститут виборів було повністю/ знівельовано завдяки директивному управлінню єдиної комуністичної партії. Вибори було перетворено в

ритуальний обряд голосування, де підтримка завчасно визначених режимом ставлеників досягала абсолютних показників.

Щодо цього українці мають величезний досвід, який гартувався у катакомбах, підпіллі, дисидентстві, повстаннях, мітингах, голодуваннях тощо. Але у нас відсутній досвід виборчих змагань, толерантного відношення до опонентів, жертвність заради Батьківщини. Пострадянська Україна переобтяжена протестним електоратом. Неупереджений аналіз політичних реалій засвідчує, що українська влада нинішнього формату має конформістську сутність. Її ознаки - це ігнорування вимог суспільства, утиски демократичних цінностей і свобод, байдужість до національних інтересів. Але провина в цьому не лише самої влади, а більшості громадян, які її обирали чи пасивно сприяли її узурповані політичного Олімпу. Сьогоднішня українська нація, не у всьому своєму патріотичному громадянському загалу не готова рухатися в Орбіті громадянського суспільства.

Вибори в Україні перетворилися на мірило політичних цілей, сподівань, прагнень, а не механізмів та стратегій їх досягнення.

Якщо в ході практичної реалізації волевиявлення громадян чиниться свавілля владних інститутів чи окремих осіб, електоральний процес втрачає конструктивну основу і набуває маргінального статусу. За таких умов різко посилюється соціальна апатія й байдужість людей. Як зазначає М. Варій: «Нині простежується тенденція, пов'язана зі зростанням політичної іммобільності, індиферентності людей, стан відчуженості або аномії. Політичне відчуження виявляється у неспроможності індивіда впливати на перебіг політичних подій, почутті ізоляції у сприйманні індивідом соціальних і політичних інститутів, встановлених ними норм як ворожих інтересам людини» [1, с. 86]. Проявами відчуження є конформізм, відсутність інтересу до політики; абсентеїзм, відмова від виконання громадського обов'язку. Останнім часом такі процеси поглибилися в українській спільноті й визначають її політичну сутність.

В контексті наукової статті, під абсентеїзмом ми розуміємо не лише не участь громадянина з пасивним виборчим правом у виборах, референдумах, плебісцитах, а й роботі політичних інституцій, рухів, НГО. Певна річ ми також поділяємо й політологічні наукові судження, згідно яких абсентеїзм в аспекті впливів на електоральну поведінку громадян виборчими технологіями, розглядається саме як один із видів політичної (див. електоральної) реакції людини [2].

Україна як молода перспективна демократична держава має значний електоральний досвід, і це стосується виборів локального штибу, парламентські і звичайно однієї із найвідвідувальніших типів виборів українцями — президентські. Якщо напряму задати про якість впливу політичних технологій взагалі на виборах, то такими прикладами є з одного боку виборча кампанія за пост президента України в 2004 р. та вибори до Верховної Ради України в 2012 р. «Якість» виборчої кампанії в 2004 році характеризується міжнародним визнанням як однієї і з найбрудніших виборчих кампаній, а от парламентські виборчі перегони в 2012 встановили персональний рекорд України з а рівнем абсентеїзму виборців на виборах — 48% із того загалу громадян що мали безпосереднє пасивне виборче право, право голосу.

На прикладі електоральних процесів ми бачимо ерозію вітчизняних інститутів влади, політичного класу, нестабільність партійної системи, деградацію національної ідеї, атомізацію суспільства. Варто говорити і про банкрутство політики національних вождів, які своєю маргінальністю змушують людей обирати не кращих, а менше зло.

Абсентеїзм в умовах української електоральної дійсності стає можливим в силу деструктивних впливів політичних технологій, що реалізуються «дієвими» політичними акторами, які приймають як безпосередньо, так і дотично участь у політичній грі до виборів й під час їх проведення. Деструктивного впливу на електоральну участь громадян найбільше наносять саме брудні політичні технології, політичні технології відчуження від активного

волевиявлення та переконання особистої доцільності громадянина брати активну (в тому числі протестну) участь в політичному процесі, у впливі на державні владні інституції.

В Україні основою виборчої кампанії є: введення в оману виборців, з метою полегшення маніпулювання їх свідомістю; застосування жорстких методів ведення кампанії (купівля голосів, прийняття на передодні виборчої кампанії суперечливих рішень владою, популістські обіцянки, використання чорного піару проти своїх суперників, контроль за інформаційним простором України). Така ситуація з виборчою кампанією може призвести до масових протестів [4].

Взагалі у сфері політичної комунікації в Україні спостерігається зміщення системної двосторонньої комунікації політичних сил з виборцями у бік застосування технологічних прийомів, за яких системна та прозора двостороння комунікація набуває переважно одностороннього характеру і, насамперед, замінюється рекламуванням певних суб'єктів політики. [2, с. 105]. Однак сьогодні електоральні реакції досить часто формують фахівці за допомогою політичних технологій (пропаганда, політична реклама, організація диспутів, круглих столів тощо), які створюються політтехнологами, іміджмейкерами, спічрайтерами і поширюються через різні канали комунікації. Така раціоналізація електоральних процесів з боку політичних акторів містить значний маніпулятивний компонент, який викликає бажані для еліти реакції поведінки громадян.

У зарубіжних країнах зовсім інше ставлення до виборчого процесу та до значимості голосу кожного виборця. Це відбувається тому, що головна увага приділяється власне програмі кандидата. Вона доступна усім громадянам, а виборці, в свою чергу, вивчають ці програми з усіх боків. Таке ставлення дозволяє кожному відчувати відповідальність за майбутнє країни та її обличчя на міжнародній арені. Власне таке політичне та публічне позиціювання політичних кандидатів до виборців й може знаково, в разі локалізувати «абсентеїський електоральний бунт».

Різноманітні виборчі технології проявляються в усіх сферах життєдіяльності суспільства. Вони направлені на задоволення найактуальніших та необхідніших потреб громадян. Однак під час виборчої кампанії неможливо знати напевно, чи будуть ці гасла мати реалізацію у реальному житті. Дуже часто кандидати у народні депутати України у своїй передвиборчій кампанії популістично обіцяють такі суспільні блага громадянам держави, на реалізацію яких вони навіть не матимуть компетенції, відповідно статусу депутата Верховної Ради. Таким чином ефективним засобом впливу на свідомість виборців є комплексна технологія популізму. Популізм визначають як «стиль політичної діяльності, орієнтований на завойовування популярності серед широких мас за допомогою використання примітивної аргументації, демагогії, використання стереотипів та міфів» [12, с. 193].

Міф допомагає громадянам сприйняти запропоновані контури та домисли як реальну форму дійсності, що має переконати їх у правильності вибору саме цього кандидата [3].

Парламентська виборча кампанія 2012 р. в Україні стала черговим етапом існування вітчизняної системи політичної міфотворчості. У міфологічному плані парламентська кампанія 2012 р. стала цілком закономірним продовженням президентської 2010 р. На відміну від 2010 р., коли в основі кампанії був дещо осучаснений архаїчний міф «протистояння хаосу і порядку» (у ролі першого виступав узагальнений образ так званої безпомічної, розколотої і неефективної влади, а другого - образи нібито дієвої і потужної опозиції), у 2012 р. складно казати про наявність певного центрального міфу. На думку Оношко О.В., дещо наблизився до такого статусу політичний міф про «визначеність долі виборів і відсутність потреби участі у них». Створений в інтересах влади, він не отримав істотної противаги з боку опозиційних сил, що значною мірою зумовило його ефективність, яка яскраво підтверджується достатньо низькими показниками явки на вибори [6, с. 55].

Найбільш вагомими рисами героїки політичної міфології кампанії можна вважати: невідповідність і чужість багатьох героїчних образів ментальним особливостям українського народу таким, як обережність, мирність, інертність, побутовий консерватизм, толерантне

ставлення українців до представників інших етносів [10]. Політичні міфи, побудовані саме на таких принципах, плідно та конструктивно впливатимуть на населення України. Замість цього під час кампанії спостерігалось копіювання героїчних образів з політичних міфологій переважно з країн Заходу (Н. Королевська «У мене є мрія», В. Лук'янов «Джеймс Бонд»), яким властива агресивне прагнення свободи і перемоги, фанатизм, стрімкість.

Зважаючи на те, що люди схильні вірити пропагандистським міфам, переконані, що така риса українських виборців як електоральна короткозорість й пам'ять та лінв аналітичного розбору всіх деталей політико-агітаційної головоломки й вмотивовує не лише політичний абсентеїзм, а його симптом — політичне й електоральне роздратування.

На українських виборчих преріях помітна й технологія навішування «ярликів» пов'язана із використанням оціночних категорій для створення у суспільній свідомості; стійких асоціації з негативними стереотипними образами («бандит», «націоналіст», «шовініст» і т.д.). Використання опозиційними політиками ярлику «донецький кримінально-олігархічний клан» для характеристики партії влади - приклад застосування вказаної технології в контексті сучасного політичного дискурсу [8, с. 22].

На нашу думку чим більше інформаційної дезінформації буде попадати й розповсюджуватись в ЗМІ, в сфері публічної діяльності, тим для громадян не зрозуміла буде політична пропозиція влади, тим її анонсовані зміни не знайдуть розуміння у виборців під час агітації.

З початку розбудови української незалежності, кожен виборчу кампанію, починаючи з виборів до органів місцевого самоврядування, закінчуючи президентськими перегонами, супроводжує таке явище, як технічні та технологічні кандидати. Варто зазначити, що за 20 років незалежності України дане явище вже встигло прийняти інституційні форми [11, с. 77].

Такі дослідники як О.Матвейчев та В.Новіков у своїй роботі «Передвиборча кампанія. Практика проти теорії» виділяють функції технологічних кандидатів: використання бюджету та можливостей телевізійного ефіру у цілях основного кандидата: відтягування голосів, у супротивника, роздроблення електорального поля; висування непопулярного кандидата з подальшою підтримкою їм - основного конкурента [11, с. 77].

Безумовно жодна українська передвиборча кампанія не залишається без використанні технологій «чорного PR-у». Основна увага під час проведення передвиборчої кампанії зосереджується не на поясненні власної програми, власних минулих та майбутніх досягнень, а на викритті та оприлюдненні недоліків, промахів опонента. Зокрема використовуватися можуть як реальні факти, так і сфабрикована інформація.

Сьогоднішня суспільно-історична практика показує, що такі суб'єкти політики, як державні органи, політичні еліти, політичні партії, комплекс ЗМІ, поряд з інформуванням, освітою, залученням громадян до участі в політичному процесі, все більше схильні до використання маніпулятивних методів і технологій, прихованого активного керування масовою свідомістю й поведінкою громадян.

Розглянемо ряд специфічних політичних технологій та умов, які на наше суб'єктивне політологічне судження, мають попит на політичній арені, а також їх негативні наслідки, що можуть зумовити феномен абсентеїзму: **до політичних технік ми відносимо** - 1) Технології дріб'язкових/ локальних обіцянок замість запропонування зрозумілих державницьких, націє центричних стратегії розбудови держави; 2) Технологія повернення політичного дискурсу про політику минулого, а не про політичну модернізацію країни сьогодні із перспективою на завтра; 3) технологія егоїстичного з боку політичних агентів нав'язування виборцям «правильної» інтерпретації політичної дійсності і необхідності думати у форматі передвиборчої адикції політичної влади; 4) технології поширення в ЗМК переконань електоральної невизначеності виборців та абсурдності волевиявлення в не стабільний політичний ситуації.

Щодо специфічних **політико-електоральних умов**, ми виділяємо, зокрема — 1) надмірна фетишизація до виборів. Вибори при цьому залишаються чи не останньою надією

на практичний вплив громадян на політиків в українському суспільстві; 2) голосування серцем чи шлунком. Відсторонення здійснення вибору через раціональне усвідомлення беззмістовності й перспективності політичної стратегії партії чи кандидати на виборах; 3) електоральні забобони (від мене на виборах нічого не залежить), «мій голос нічого не вартує») та політ технологічна можливість політичних (див. партійних) штабів акценту на них з метою посилення переконань правильності у відчуженості від акту волевиявлення пасивних та невизначених електоральних груп виборців; 4) технологічна логіка кампанії на сподобання виборцеві, а не на акценті його державницької просвіти, значущої громадської ролі; 5) уподібнення протиборства політичних акторів (агентів) на виборах мимоволі в українських реаліях нагадує – гру, а не дискусію і пропонування змістів вирішення важливих політичних й суспільних проблем. Така «гра» за допомогою політичних технологій та брудного піару, на нашу думку лише засвідчує негативний вплив політ технологій на виборах та у сприянні абсентеїстської поведінки; 6) популістична природа виборчих програм й політичної риторики, дискусії із громадським сектором, кандидати та партії приспали свою політичну та державотворчу гідність. Наочним вказівником такої політичної короткозорості є визнання громадянами країни не авторитетності для них інституцій владної вертикалі.

Про не опосередкований вплив технологій виборчої інженерії на абсентеїзм свідчить якість людського фактору вчинення їх. До цього можна віднести якості виборчих законів/актів, характеру підготовки до процесу голосування, пасивне сприйняття громадянами актів непрямого й прямого підкупу виборців, схильність до виборчого фаталізму (продаж громадянами свого виборчого голосу. За даними сайту «Продай голос», що з'явився напередодні парламенських виборів 2012 р., середня вартість голосу понад 900 гривень) [5].

Якщо запитати себе про вплив політичних технологій на політичну участі ми вважаємо що їх проблемність полягає не лише у відсутності державотворчої спрямованості, а й в тому, що вони не напрацьовують ефективної політичної комунікації. В умовах українського суспільства, що трансформуються, суспільства відношення до політики якого можна охарактеризувати, як «агресивна апатія»(український політтехнолог Д. Богуш), суспільства де немає досить сталих і демократичних традицій, використання адміністративного ресурсу, організація «апаратних» чи «адміністративних» виборчих кампаній може приводити та часто приводить до, спотворення результатів виборів, частогусто їхньої фальсифікації. У випадку частого застосування адміністративного ресурсу, що виражається у формі прямого/ непрямого підкупу виборців, такого роду адміністративні технології сприяють розвитку в громадян саме споживацького розумінні виборів та бачення останніх у монітаризованому вигляді. Взагалі перманенті технології, які ще називають адміністративними, що використовуються окремими політичним структурами сприяли становленню специфічного прошарку населення для яких період виборчої агітації є сезоном задоволення меркантильних інтересів та й взагалі сприяють до вихолощення ідеї вибірковості та критерійності в практиках електоральної поведінки [9, с. 113].

На сьогоднішній день в українському суспільстві не просліджується тенденції створення захисних механізмів від такої активності, яке в результаті маніпулювання свідомістю електорату може призвести до формування негативного ставлення громадян до самого інституту виборів, втрати довіри й поваги до виборчого законодавства, зниження явки виборців.

У той же час, розвиток демократичних процесів в Україні потребує виробки низки заходів, які б зменшували негативний вплив деяких «спеціальних піарівських методик» підсилення адміністративного ресурсу під час виборчих кампаній в Україні. Залишається питання у виборі політичної поведінки, тактик виборчої інженерії [11, с. 77].

Ми переконані, що в Україні на часі застосування на виборах конструктивних політичних технологій. До них ми віднесемо той сегмент політичних технологій, які забезпечують реалізацію праобразу принципового політика, що розуміє й аналізує причинно-наслідковий зв'язок сучасних суспільно політичних, економічних процесів та трендів.

Кандидат має бути в спроможності за короткий час виборчої агітації дати виборцям відповіді на складні питання та виклики державотворення, націєтворення.

Політик, що кандидує на виборах має чітко сформулювати головний меседж виборцям — це одне з найперших та найважливіших завдань. Ці декілька слів повинні містити саме ту інформацію, яка зачепить виборців. До таких фраз необхідно ставитись дуже відповідально та розглядати всі їх складові.

Тому розглядаючи вплив виборчих технологій на громадян, необхідно зазначити, що насамперед виборці повинні відповідально ставитися до того, що чекає країну у майбутньому. Суспільство може попередити викривлення інформації за допомогою власної поінформованості, холодного розуму, власної думки та вміння її відстоювати.

Допоки виборці до часу проведення політичної агітації, голосування не стануть модераторами та редакторами політичних амбіцій/ прагнень кандидатів на виборах, вони будуть залишатися мимоволі заручниками беззмістовних але гарно виписаних політологічними, економічними категоріями передвиборчих програм, гасел.

З кожними виборами громадянином, що обирає, і політиками, яких обирають мають ставити все вище й вище планку необхідності підвищення рівнів політичної, правової культури, державотворчого мислення, переконання в підтримці бути конкурентоздатним громадянином та державним діячем. Для таких громадян вибори ніколи не стануть, і не будуть чимось конкурентоздатним. І абсентеїзм як політична практика протесту не буде пріоритетною електоральною та політичною поведінкою.

Література:

1. Варій М. Й. Політико-психологічні передвиборні та виборчі технології: Навчально-методичний посібник / М. Й. Варій. – К.: Ельга, Ніка-Центр, 2003. – 400 с.
2. Денисюк. С. Г. Електоральна реакція як показник ефективності політичної комунікації / С. Г. Денисюк // Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна, Серія «Питання політології». – 2012. – №1007, – С. 104-109.
3. Думанська О. дуже своєчасна книга [Електронний ресурс] / О. Думанська. – Режим доступу: <http://knyhobachennia.com/?category=3&article=907>
4. Зубарова, М. А. Робочі аспекти PR в Україні [Електронний ресурс] / М. А. Зубарова // Наукові записки Інституту журналістики. – 2010. – Режим доступу: <http://journalib.univ.kiev.ua/іпс1ех.рѳр?ас1=аг1іс1е&аг1іс1е=2369>. – Заголовок з екрану.
5. Інтернет пропозиція: Продам свій голос [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bbc.co.uk/ukrainian/ukraine/2010/01/100114_ua_vote_or.shtml
6. Онопко О.В. Політична міфологія парламентської кампанії 2012 року : центральний міф та особливості героїки / О. В. Онопко // III Національний політологічний конвент МАСПН (Україна) : [збірник наукових статей студентів]. – Острог, 2013. – С. 55-56.
7. Основи демократії: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / За заг. ред. А.Ф. Колодій. – 3-тє видання, оновлене і доповнене. – Львів: Астролябія, 2009. – 832 с.
8. Позиціонування партій // Політичні партії в демократичному процесі. Інформаційний бюлетень (Додаток до журналу «Україна: події, факти, коментарі»). – 2012. – №31. – С. 4-29.
9. Полторак В.А. Перманентні виборчі кампанії та адміністративний ресурс / В. А. Полторак. // Вісник ХНУ імені В.Н.Каразіна, серія «Питання політології». – 2012. – №1007. – С. 110-113.
10. Савченко О.О. Українська ментальність та глобальна ідентичність / О.О. Савченко. – К.: Оскар, 2001. – 140 с.
11. Тимченко М.М. Технічні та технологічні кандидати, як складова виборчої кампанії / М. М. Тимченко // II Національний політологічний конвент МАСПН (Україна). – Київ, 2012. – С. 77.

12. Новейший политологический словарь/ авт.- сост. Д.Е. Погорельй, В.Ю. Фесенко, К.В. Филиппов. – Ростов н/Д.: Феникс, 2010. – 318 с.

Гаврилюк Д. Ю. Роль политических технологий в содействии современной практики абсентеизма украинских избирателей

В научной статье анализируется роль и характер качества и влияния политических технологий на современные электоральные практики украинских избирателей, проявляющаяся, в частности, в проявлении феномена абсентеизма

Ключевые слова: абсентеизм, политические технологии, политический миф, политические манипуляции, политический пиар, избирательный процесс.

Gavryliuk D. The role of technology in promoting political practice of contemporary Ukrainian voter absenteeism

The scientific article analyzes the role and nature of money and political influence of technology on modern electoral practices Ukrainian voters as reflected in particular in the manifestation of the phenomenon of absenteeism.

Keywords: absenteeism, political technology, political myth, political manipulation, political PR, election process.

УДК 32-051

Голішевська Анастасія Валеріївна,
аспірантка кафедри політичних наук НПУ імені М.П. Драгоманова

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ РЕПУТАЦІЇ ПОЛІТИКА

У статті репрезентовані контекстні засади дослідження феномену політичної репутації. Проаналізовані основні технології формування репутації політичного лідера.

Ключові слова: «репутація», «політична репутація», «політична репутація політика», «репутаційний менеджмент».

За останні декілька років термін «репутація» все дедалі більше використовується в промовах політиків, матеріалах ЗМІ, наукових дослідженнях. А проблема формування політичної репутації набуває гостроти та актуальності.

Не зважаючи на те, що дана проблема більш детально почала вивчатися лише у ХХ ст., окремі аспекти репутації привернули до себе увагу ще на ранніх етапах становлення політичної думки. Феномен репутації публічної особистості став об'єктом уваги ще в стародавні часи. В Стародавній Греції кожний дорослий громадянин звертав увагу на думку, яку склали про нього інші. Суспільна думка впливала на поведінку людей і являлась її регулятором. Саме тому формування публічної репутації в тій чи іншій мірі була цікавою багатьом моралістам, філософам в незалежності від того, в яку епоху вони жили. Так, А. Шопенгауер виділяв в образі людини три компонента. Перший компонент – це те, що можна назвати особистістю в широкому значенні. Це все, що дано індивіду природою: краса, сила, здоров'я, темперамент, розум і ступінь розвитку. Другий компонент – те, що людина здобула в якості члена суспільства – статус, багатство, майно. Але є ще один компонент – якою людина постає в очах інших. Це і є репутація [7].

Філософські, методологічні основи формування особистісної репутації були закладені в класичних працях Платона, Арістотеля, Плутарха, Н.Макіавеллі, А. Шопенгауера, Ф. Ніцше, Ф. Честерфілда та інших мислителів[7].

Перші наукові дослідження феномена репутації здійснили західні вчені в 40-50 рр. ХХ ст. Вагомий внесок в теоретичну розробку проблеми формування репутації здійснили

західні політологи та політичні психологи. Серед них роботи Д. Кіндера, С. Фіске, А. Міллера, Г. Олпорта, Ю. Дженінгса, С. Верби, Н. Ная.

У вітчизняній науці окремі аспекти політичної репутації здебільшого вивчалися в контексті суміжних проблем: політичного лідерства, політичного іміджу, репутаційного менеджменту. В окрему групу можна виокремити роботи вітчизняних вчених: В. Бебика, Д. Видріна, С. Денисюк, В. Королько, Н. Лікарчука, М. Михальченка, С. Недбаєвського, В. Полохало, Г. Почепцова, С. Телешуна, присвячені вивченню політичного іміджу. Використання вищезазначених ґрунтовних досліджень даної проблематики, дає змогу здійснити аналіз сутності та методів політичного іміджу, процесу його формування в політичному житті, що безумовно є важливим, для розуміння деяких аспектів політичної репутації.

Велике значення для дослідження ставлять також роботи вітчизняних та зарубіжних авторів, присвячені проблемам масової комунікації і зв'язкам з громадськістю (public relations). В даній літературі аналізуються основні підходи, конкретні стратегії та інструменти public relations, необхідні для формування політичної репутації.

Значна кількість робіт присвячена проблемам менеджменту. В різній кількості в них відображені особливості менеджменту в політиці, в бізнесі.

Репутацію (від лат. «reputatio» — роздуми) більшість авторів описують як думку про когось, основу на оцінці його загальнозначущих якостей, достатках і недоліках. Згідно з Тлумачним словником Вебстера, «репутація» – це «оцінка, загальна думка про когось», або ж «авторитет», «вплив», «кредит», «престиж», «сила». [10, с. 495]. Уперше поняття «репутація» в науці з'явилося у 1996 р. завдяки Ч. Фомбрану [9]. І саме з кінця 90-х рр., коли «більшість західних урядів захопила неоліберальна ідеологія», виникає найбільший академічний інтерес до явища репутації. Тривалий час репутацію вважали синонімом «слави». Пізніше Н. Макиавеллі відзначав, що «державці, як і звичайні люди, мають репутацію, якою при необхідності, вони повинні вміти управляти» [2]. Репутація сама по собі є певним ставленням, оцінкою об'єкта. Згідно із соціологічним підходом, репутація є показником легітимності: вона уособлює відповідність організації нормам і очікуванням в інституційному полі [7].

Оцінка якостей, недоліків людини і її вчинків завжди яскраво виражалась суспільством, тобто репутація як оцінка являється образним вербальним вираженням суспільної думки.

Репутація формується за рахунок певних критеріїв, на кшталт: персональних характеристик, досягнень в сферах суспільного життя, демонстрації певної поведінки і слугує для прогнозування найбільш вірогідної поведінки в майбутньому.

Репутація як «внутрішній» образ може не відповідати загальним запитам, її не можна повністю змінити, можливо лише частково відкорегувати. Носій репутації сприймається таким, яким він є. А за «репутаційним образом» стоять реальні вчинки, якості характеру індивіда.

З точки зору соціально-психологічного підходу, репутація формується в процесі взаємних оцінок, з'ясувань «хто є хто». В плані ділових відносин репутація - гарант надійності та передбачливості. Таким чином, репутація розглядається як феномен публічної думки, оцінка ділової, професійної «вартості» особистості. Репутація складається із двох основних елементів: по-перше, із внутрішніх якостей, його «Я-концепція», по-друге, із суспільної думки та оцінки [7].

Репутація політичного актора може бути як реальною, так і міфічною чи подвійною. Реальна репутація характеризується наявністю в особистості певних якостей, що не створені штучно задля позитивного іміджу. Міфічна - використовується найчастіше в ході виборів задля отримання певного очікуваного результату. Тут має місце політична гра, а також здійснюється маніпулювання свідомістю мас. Політтехнологи використовують технологію

так званої «політичної маски», приховуючи справжні якості політичного актора. Подвійна репутація – неоднозначна, коли думки респондентів розходяться.

Якщо репутація заплямована або ж була скомпрометована, її потрібно змінити в позитивну сторону, доповнити новими визначними вчинками. Завоювання позитивної репутації – це не лише потреба людини в самоактуалізації (повазі, визнанні в суспільстві), однак і якість, пов'язана із потребою в самореалізації.

Репутація відіграє важливу роль в житті людини, її політичної кар'єри. Для її закріплення та її інформаційного розповсюдження використовується репутаційний менеджмент. Він застосовується для структурування, закріплення репутації в масовій свідомості. Варто акцентувати увагу на тому, що в роботі, технології політичного репутаційного менеджменту спрямовані на здійснення коректив «внутрішнього (змістовного) образу» носія репутації (його психологічних комплексів, недоліків) і розробку нових конструктивних дій.

Факторний аналіз виявив 9 постійних факторів сприйняття репутації політичного лідера [5, с. 23-24]:

1. «Призначення влади» (патерналізм) описує ставлення політичного лідера до своєї країни, держави, свого народу. Так, у більш ранніх дослідженнях зміст фактора розкривався в контексті патріотизму, любові до батьківщини, дбайливого ставлення до людей. В останні роки воно змінюється в бік опису сильних позицій політика, вміння відстоювати свої інтереси, а також інтереси країни.

2. «Сила особистості» включає в себе волюву регуляцію поведінки, енергетичний потенціал особистості, рішучість, принциповість, а також працьовитість та інтелект.

3. «Виразність самопрезентації» об'єднує в собі наступні основні характеристики репутації політика: виразність міміки і промови, артистичність, дотепність, розкутість. В цілому, фактор характеризує політичного лідера з боку його умінь подати себе широкій публіці, зацікавити її, змусити полюбити себе і співвідноситься з зовнішньою складовою репутації.

4. «Морально-етична позиція» лідера описує моральні та душевні якості та цінності політика, в тому числі, що стосуються сім'ї, здатності поважати інших людей.

5. «Стиль керівництва» виявляється дуже близьким за змістом до фактору «морально-етичної позиції», однак він описує, перш за все, особливості комунікативного стилю політика. Схильність до мирного врегулювання конфліктів або навпаки – непохитність позицій.

6. «Релігійність» відображає ставлення політика до віри. Фактор описується основною якістю «віруючий» на протигагу «атеїстові».

7. «Тип мислення» характеризує схильність політика приймати рішення – спонтанно або ж продумуючи кожний крок. Однак цікаво, що в переважній більшості випадків респондентами вітається безпосередність реакцій, конгруентність образу (згода між вербальними і невербальними проявами в поведінці політика, відповідність внутрішнього стану зовнішній поведінці).

8. «Комунікативна установка» описує установку політичного лідера на відкриту взаємодію з людьми. У деяких випадках відкритість асоціюється з простотою. Щирістю («свій», «близький до народу»), з відсутністю прихованих намірів у спілкуванні, а в інших, навпаки – з принциповістю, непохитністю, жорсткістю.

Процес формування репутації складається з двох процесів: стихійного формування образу суб'єкта і його свідомих дій по створенню власної репутації та управління нею.

Аналізуючи процес управління політичною репутацією, Г.В. Пушкарьова виділяє наступні технології: персональний та корпоративний іміджмейкінг, електоральні технології, політичний брендинг, технології політичних союзів, технології регулювання та вирішення політичних конфліктів, технології лобізму.

Найпоширенішими універсальними технологіями формування і розповсюдження політичних репутацій є: інформаційні технології маркетингового типу (технології формування PR, створення політичної реклами), технології електорального репутаційного менеджменту (технологія «нейтралізації негативної репутації»).

Формування репутації здійснюється в колективному дискурсі і різного роду групових комунікаціях в інформаційному просторі на трьох різних рівнях: міжособистісна комунікація та дискурс, групова і міжгрупових комунікація та дискурс, медіакомунікації і медіадискурс. Різні соціальні групи, ґрунтуючись на індивідуальних і групових враженнях, спогадах, асоціаціях і обговореннях (дискурсах), формують групову думку, образи, символи, метафори про політичного лідера, які в колективній свідомості групи і суспільства в цілому, з часом набувають стійкості і цілісності, перетворюючись на репутацію політичного лідера.

В умовах розвитку інформаційного суспільства все значнішим стає вплив ЗМІ як на політичне життя в цілому, так і на окремі його аспекти. Зокрема ЗМІ використовують і для формування репутації політичних акторів. Феномен репутації в його сучасному виді визначається сучасним рівнем розвитку засобів і можливостей масової комунікації, їх особливостями. В інформаційному середовищі сприйняття політиків визначається багато в чому не стільки їх індивідуальними особливостями, а саме їх якістю і способами їх презентації в ЗМІ. Пріоритетну позицію у формуванні феноменів і стереотипів масової свідомості займає телебачення. Воно об'єднує слово і зоровий ряд, представляючи на екрані як би картину природного спілкування. Непомітно телебачення створює символічну реальність, запозичує мову уявлень і символів у повсякденній свідомості людини. М. Маклюен вказував, що ЗМІ, особливо телебачення, в силу своєї природи, близькою за змістом до психіки людини, здатні впливати на свідомість, поведінку і ставати інструментом влади.

Однак варто зазначити, що переважне формування репутації засобами масової комунікації збільшує небезпеку маніпулювання суспільною думкою, так як дуже часто в ЗМІ застосовуються методи пропаганди, маніпулювання знанням, розробки з області психології сприйняття, психолінгвістики, нейролінгвістичного програмування. Всі ці інструментальні знання і прийоми широко використовуються в процесах управління людиною в сучасному суспільстві.

Розуміння політики як комунікації і введення метафори «театру» як інсценування структур політичної реальності диктують таку логіку розподілу ролей: політик - актор, електорат – глядач, політичний консультант (PR- фахівець) – режисер – постановник. Подібно традиційній театральній постановці, в політичній виставі глядач (потенційний електорат) також позбавлений можливості брати активну участь в процесі впливати на хід подій. Він лише спостерігає за подіями і піддається емоційному впливу. Оскільки власне політична дія розігрується без його безпосередньої участі, то вона не задіє глядача, а показується йому і коментується в ЗМІ [2, с. 65].

Репутація для політиків як продукт для компанії. Можна стверджувати, що вони знаходяться в стані постійних маркетингових відносин. Використовуючи всі види ЗМІ, отримують контроль над власним медіа-іміджем – репутацією.

В умовах побудови демократичної держави для подолання існуючого протиріччя між віртуалізацією діяльності політичних лідерів і реальними результатами їх роботи необхідна стратегічна орієнтація на процес формування позитивної репутації (не лише іміджу). Позитивна репутація виражає об'єктивно сформовані і підтверджені досвідом ціннісні переконання і раціональні думки про владу, сформовані у населення на основі як отриманої інформації через ЗМІ, так і власного досвіду конструктивної взаємодії із владою.

Можна стверджувати, що управління репутацією через ЗМІ є процесом швидким. Але разом із переліком аргументів на користь ЗМІ, як простору для управління репутацією, необхідно враховувати те, що ідентичними перевагами можуть користуватися конкуренти для розв'язання інформаційної війни. Це значно ускладнюється не контрольованістю поширення негативної інформації, яке важче відстежити, попередити та усунути. Процес

руйнування репутації також відбувається з використанням певних технологій, до яких відносяться: чутки, політичні скандали, застосування компромату.

Отже, репутація - динамічне явище. При наявності домінантних особистісних характеристик, деякі параметри репутації можуть змінюватись як в короткому часовому проміжку, так і впродовж всього життя, в залежності від здійснених вчинків, розповсюдженій про суб'єкта інформації.

Репутація створюється з метою підвищення значущості і впливу суб'єкта (політичного лідера) на об'єкт за рахунок здійснення загальнопризнаних вчинків. Тому фахівці, що створюють позитивну репутацію оперують раціональними оцінками, фактами, знаками «плюс» чи «мінус». Репутація неминуче впливає на політичну перспективу політичного лідера. І безпосередньо від її рівня залежить політичне майбутнє певного політичного актора.

Література:

1. Денисюк С.Г. Формування позитивного іміджу України в умовах глобалізації / С.Г. Денисюк // Держава і право: Зб. наук. пр. Юридичні і політичні науки. – К.: Ін-т держави і права імені В.М. Корецького НАН України, 2003. Випуск 22. – С. 648-654.
2. Макіавеллі Ніколо // Філософія політики : хрестоматія : у 4 т. / Ніколо Макіавеллі / авт.-упоряд. В.П. Андрущенко та ін. – К. : Знання України, 2003. – Т. 1. – С. 259-265.
3. Поцепцов Г.Г. Имиджелогия [текст] / Г.Г. Поцепцов. – М.: Рефл – бук; К.: Ваклер, 2000. – 768 с.
4. Пушкарева Г.В. Политический менеджмент / Г.В. Пушкарева. – Учеб. пособие. – М.: Дело, 2002. – 400 с.
5. Трубецкой А.Ю. Категория репутации в социально- политической коммуникации: автореф. диссертации на соискание ученой степени доктора психологических наук / А.Ю. Трубецкой. – М., МГУ им. М.В. Ломоносова, 2006, – 48 с.
6. Туронок С.Г., Бахтина И.А. Игра в политику (теоретический аспект массовых политических коммуникаций) / С.Г. Туронок, И.А. Бахтина // Вестник московского университета. Серия 21. Управление (государство и общество). – 2008. – №4. – С. 59-72.
7. Устинова Н.В. Политическая репутация: сущность, особенности, технологии формирования: дис. ... канд. полит. наук : 23.00.02 / Н. В. Устинова ; Урал. гос. ун-т им. А. М. Горького. – Екатеринбург, 2005. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/politicheskaya-reputatsiya-sushchnost-osobennosti-tekhnologii-formirovaniya>
8. Шопенгауэр А. Афоризмы для усвоения житейской мудрости. [Текст] / А. Шопенгауэр / пер. с нем. Ф.В.Черниговца. - М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. – 236 с.
9. Fombrun C. Reputation: Realizing Value from the Corporate Image / C. Fombrun. – Harvard Bussiness School Press, Boston, MA. – 1996. – 450 p.
10. Webster's New Complete Thesaurus. – USA : Smithmark Reference, 1995. – 690 p.

Голишевская А. В. Особенности формирования репутации политика

В статье представлены контекстные основы исследования феномена политической репутации. Проанализированы основные технологии формирования репутации политического лидера.

Ключевые слова: «репутация», «политическая репутация», «политическая репутация политика», «репутационный менеджмент».

Golishevskaya A. Features of the formation reputation policy

The article represented contextual bases of the phenomenon of political reputation. The basic technologies of the reputation of a political leader.

Keywords: «reputation», «political reputation», «political reputation policy», «reputation management».

НОВІ ДЕРЖАВНІ УТВОРЕННЯ: НАУКОВИЙ ДИСКУРС ЩОДО КАТЕГОРІАЛЬНО-ПОНЯТІЙНОГО АПАРАТУ

Стаття присвячена дослідженню багатоманітності понять, якими позначаються державоподібні утворення з невизначеним статусом. Для досягнення максимально об'єктивного та більш ґрунтовного вивчення проблеми було використано низку загальнонаукових та спеціальних методів і підходів: синтезу, аналізу, типології, узагальнення, політологічного, компаративного та ін. Було отримано результати, які мають певні елементи наукової новизни.

Ключові слова: безконтрольні території, де факто держави, квазідержави, невизнані держави, повстанські держави, псевдодержави, самопроголошені держави, частково визнані держави.

Геополітичні процеси наприкінці ХХ ст., пов'язані з розвалом західних колоніальних імперій (британської, французької та ін.), а також із дезінтеграцією поліетнічних та багатонаціональних держав (Радянського Союзу, Югославії та Чехословаччини) призвели до суттєвих змін на політичній карті світу. Колишня міжнародно-правова система виявилась зруйнованою – на карті Європи та Азії з'явилося більше сотні нових держав. Одразу ж відзначимо, що деякі з них вже досить давно визнані міжнародною спільнотою та відіграють активну роль на міжнародній арені (сьогодні у світі нараховується 195 визнаних держав, з них 193 держави-члени ООН). В той час, як інші суб'єкти й досі не можуть вирішити питання про власну незалежність і визнання.

В цілому, і це треба особливо підкреслити, проблема визнання новостворених «держав» залишається досить актуальною, складною і суперечливою і саме останнє призводить до невирішеності.

Феномен об'єктів з невизначеним статусом, а відповідно і сам термін «невизнана держава», з'явився наприкінці ХХ століття внаслідок конкретизації більш раннього політичного явища – «самопроголошена держава». На початку ХХІ століття він набрав ще більшої актуальності [9, с. 24]. Проте, з прикрістю констатуємо, що у відповідній науковій літературі й досі бракує єдиної загальновизнаної дефініції зазначеного феномену.

Переважає більшість вчених, які займаються дослідженням цього питання використовують термін «самопроголошена» або «невизнана держава». Серед них можна назвати вітчизняного науковця Г.М. Перепелицю та російського соціолога А.Г. Большакова [2]. Водночас російські дослідники Л.О. Бердегулова [1], М.О. Колеров [5], В.А. Колосов [14] користуються терміном «квазідержави», С.А. Маркедонов [6] – «держави де-факто».

Заради об'єктивності відзначимо, що західні науковці використовують більш широку низку термінів і понять. Наприклад, термін «невизнані держави» («unrecognized states») використовує придністровський вчений С.А. Осипова [9, с. 25], а американський політолог Р.Лемб – «бездержавні території» («stateless territories»). Слід відзначити суттєвий вклад в розвиток термінології державоподібних утворень з невизначеним статусом Д. Гелденхейса, дослідника Йоханезбургського університету (ПАР). Він, зокрема, запропонував називати такі утворення «суперечливими державами» («contested states») [13].

Відома американська дослідниця Н. Касперсен [12] та норвежський дослідник П. Колсто використовують термін «квазідержави» («quasi-states»). Це підтверджує той факт, що в науковій літературі не існує єдності з приводу термінології державоподібних утворень з невизначеним статусом.

Актуальність даної теми обумовлена тим фактом, що існуюча в політичній науці багатоманітність термінів і понять, що претендують на статус наукових категорій, дедалі зростає. За нашими підрахунками, їх вже нараховується близько тридцяти. Отже, виникає необхідність систематизації, класифікації, уточнення та оновлення зазначеного термінологічно-понятійного апарату.

Існуючі в сучасній науковій літературі відповідні терміни і поняття, на наш погляд, доцільно поділяти на дві основні групи: 1) усталені, широко використовувані та 2) відносно нові і менш поширені. До першої групи можна віднести такі, як: «невизнана держава» («unrecognized state»), «невизнана квазі-держава» («unrecognized quasi-state»), «самопроголошена держава» («self-proclaimed state»), «квазі-держава» («quasi-state»), «де-факто держава» («de facto state») та ін. А до другої групи такі як: «штучна держава» («artificial state»), «політичні утворення, що зароджуються» («incipient political entities»), «держава-в-державі» («state-within-state»), складний для перекладу термін «statelets» (приміром «державоньки»), «слабка держава» (failed state), «крихка держава» («fragile state») і т.д.

Наявність подібної сукупності термінів лише ускладнює дослідження та вирішення проблеми державних утворень з невизначеним статусом. Такої точки зору, зокрема, дотримується відомий російський вчений А.Г. Большаков, який стверджує, що ситуація може бути вирішена шляхом відбору невеликої кількості академічних термінів, які можуть бути імплементовані на практиці або в рамках академічних та емпіричних підходів [2, с. 87].

Дещо суперечливим, на нашу думку, є використання подібного роду термінів, тому пропонуємо вдаватися до більш чіткого розмежування термінів «державне утворення» («state entity») та «держава» («state»), оскільки єдності немає в цьому ні серед вітчизняних, ні серед зарубіжних вчених.

Як зазначено у тлумачному словнику: «державними утвореннями» називають певні території, які володіють особливими рисами і мають вищий статус ніж адміністративно-територіальна одиниця [10]. Іншими словами, вони володіють майже усіма ознаками держави за відсутності однієї чи кількох ознак, зокрема таких, як: державна влада, законодавча база і т.д.

Розглянемо поняття «країна» та «держава», тому що їх іноді помилково вважають синонімами. Насправді, їх можна назвати близькими за значенням термінами, але ні в якому разі не синонімами. Термін «країна» (якщо розглядати його морфологічну будову) – від слова «край», тобто це територія з певними кордонами, на якій проживає населення, а також яка має економічну та політичну відокремленість. Хоча, інколи країна, маючи державний суверенітет, може перебувати під владою іншої держави. Сьогодні таких феноменів не існує, але в історії були подібні випадки. Одним з прикладів тут може бути колишня Австро-Угорська імперія, до складу якої входили десятки різних залежних країн.

Загальновизнано, що поняття «держава» є не стільки територією, скільки структурою управління населенням. Державу легко визначити за двома важливими ознаками: наявності спеціального механізму здійснення влади та системи законів і різних правових норм. Тобто країна може бути державою, маючи свій власний суверенітет, і перебуваючи під владою іншої держави. Проте, держава завжди суверенна та самостійна. Таким чином, найкоректнішим позначенням новостворених державних утворень, що вже проголосили незалежність і мають **усі** (наголошуємо – **усі**) ознаки державності може бути «держава».

На нашу думку, при дослідженні феномену державоподібних утворень з невизначеним статусом варто виходити з того, що найбільш точними тут виступають терміни: «самопроголошена держава», «де-факто держава», «квазідержава» та «невизнана держава». Зазначені поняття заслуговують на окремий спеціальний аналіз.

«Самопроголошена держава» (за визначенням С.М. Маркедонова) – це держава, яка сама себе проголосила і змогла створити повноцінні інститути влади та організувати ефективний контроль над позначеною в якості «своєї» територією [6, с. 39].

З точки зору автора даної статті самопроголошена держава – це політико-територіальне утворення, яке самостійно себе проголосило, але ще не встигло отримати визнання [3]. Етап, коли державу вважають «самопроголошеною» пройшли всі незалежні, невизнані та частково визнані держави. Сьогодні не існує прецеденту, коли державоподібне утворення проголошує державою третя сторона. Подібне явище існувало і раніше, але, як таке, не вживалось. Як приклад, самопроголошеними були колись Нідерланди (від проголошення незалежності в 1581 р. до визнання в 1648 р. минуло 77 років), США (проголосили незалежність в 1776 р., а були визнаним в 1807 р.) та інші.

Парадоксально, але в історії траплялися випадки, коли після проголошення незалежності, суттєвих дій на шляху до державотворення не відбувалось, наприклад Ісламська Республіка Вазиристан, Талиш-Муганська республіка тощо.

Поняття «самопроголошена держава» є досить загальним тому, що будь-яка держава сама себе проголошує суверенною, незалежною від інших держав. Аналізуючи вищенаведене, слід погодитись з визначенням С.М. Маркедонова і зробити висновок, що даним терміном коректніше позначати період, починаючи від проголошення державою незалежності, до того часу, доки її визнають або не визнають інші держави. Практично тут йдеться про те, що термін «самопроголошена держава» – це один з етапів, зокрема початковий, державотворчого процесу.

«*Де-факто держава*» – це термін, яким позначають державу, яка має всі ознаки держави, прагне до конституційної незалежності, проте не має правового статусу на міжнародній арені. На думку російського вченого С.М. Маркедонова, для позначення держав з невизначеним статусом найбільш коректним є саме термін «держави де-факто» [6]. Цієї ж точки зору дотримується американський професор Скотт Пегг. За словами останнього, держава де-факто – це утворення, яке з одного боку виникло в результаті фактичної сецесії і «здатне надавати повний спектр державних послуг населенню», а з іншого – «прагне до міжнародного визнання в якості суверенної держави, але не може його отримати і залишається нелегітимним в очах світової спільноти» [15].

Зауважимо, що у роботах російських дослідників дане поняття використовується досить рідко. Згадки про «держави де-факто» можна зустріти лише в працях історика М.А. Колерова [5] та політолога М.В. Ільїна [4]. Тим часом, чи не єдиним дослідником, який активно пропагує впровадження даного терміна в науковий лексикон, є вже згадуваний С.М. Маркедонов.

Дещо іншої думки дотримується автор даної статті, який вважає, що термін «де-факто держави» або «держави де-факто» не повністю відображає всю сутність об'єктів, що не визнаються. У зв'язку з цим, приходимо до висновку, що він повинен слугувати додатковим терміном, для позначення наявності чи відсутності дипломатичних відносин даного об'єкту з іншими державами.

Надзвичайно актуальним сьогодні є термін «*квазідержава*», яким позначають утворення, яке має лише певні ознаки держави, але не є таким в загальному сенсі цього слова [9, с. 125]. Єдиного загальноновизнаного визначення і тлумачення цього терміну (як і в попередніх випадках) не існує. Досить часто у сучасній науковій літературі об'єкти з невизначеним статусом називають «квазідержавами», тобто не справжніми державами. На слушну думку американського політолога Р. Джексона, квазідержава – це така держава, що визнана на міжнародному рівні, проте не контролює повністю своєї території. Він називає їх формально суверенними державами третього світу (маючи на увазі країни Африки) [11, с. 207]. Російський вчений Л.О. Бердегулова теж активно використовує термін «квазідержави», під яким визначає політично-територіальне утворення, яке, володіючи усіма ознаками державності, в той же час не має міжнародно-правового визнання [1].

Російський дослідник В.А. Колосов у статті, написаній у співавторстві з американським географом Джоном О'Локліном, дає наступне визначення терміну «квазідержава» – «це утворення, що проголосило свою незалежність, має всі ознаки держави,

проте має малі шанси на визнання». Крім того, він зазначає, що немає принципових відмінностей між «псевдодержавами» і «квазідержавами» [14, с. 153].

На нашу думку, у випадках, що стосуються державних утворень з невизначеним статусом, використання терміну «квазідержава» є цілком правомірним, оскільки в багатьох випадках самопроголошені державні утворення теж не контролюють свою територію або контроль встановлюється на нетривалий період. Однак, з іншого боку, даний термін не буде об'єктивним для тих об'єктів, що мають всі ознаки державності, тобто є повноцінною державою, а не державним утворенням. Таким чином, коректність даного поняття дещо дуалістична.

«Невизнана держава» – утворення, яке володіючи усіма ознаками держави (населення, контроль над територією, система права та управління, фактичний суверенітет), в той же час немає повного чи часткового дипломатичного визнання і таким чином не може де-юре виступати в якості суб'єкта міжнародних відносин.

Досить коректним, як з наукової, так і з юридичної точки зору, є формулювання, запропоноване соціологом А.Г. Большаковим: «невизнаним може бути названо державне утворення, яке позбавлене міжнародної правосуб'єктності, але володіє всіма іншими ознаками державності» [2, с. 83].

Термін «невизнана держава» найчастіше використовується в дослідженнях з міжнародного права. Зокрема, поняття «невизнана держава» в своїх працях використовують японський правознавець Камітака Мацузато [7] та англійський дослідник Ніна Касперсен. У проекті Н. Касперсен, присвяченому аналізу невизнаних держав («The Politics of Unrecognized States: Democratization, Self-Determination and Contested Identities»), запропоновано наступне визначення: «Невизнані держави – це місця (places), які не існують в міжнародних відносинах; вони досягли незалежності де-факто – досить часто військовим шляхом, – але не змогли досягти міжнародного визнання, або їх визнають лише кілька держав» [12].

На нашу думку, невизнана держава – це нова держава, яка пройшла повний процес свого становлення і володіє усіма її ознаками окрім міжнародно-правового визнання. Все вищезазначене свідчить про те, що саме термін «невизнана держава» є найбільш влучним та коректним щодо державоподібних утворень з невизначеним статусом. Але автор даної статті ще раз наголошує, що термін «невизнане державне утворення» теж має право на існування, але у випадках, коли йде мова про об'єкт, що не має усіх ознак державності. Слід також наголосити, що термін «невизнані держави» свідчить про перебування території на перехідній стадії формування державності: отримання визнання або його відсутність [8].

Автор даної статті, виходячи з того факту, що сьогодні у світі існує 195 визнаних держав, з них 193 – члени ООН, пропонує власну систематизацію:

по-перше, для узагальненого позначення використовувати поняття «державоподібні утворення з невизначеним статусом»;

по-друге, щодо держави, яка щойно проголосила свою незалежність, використовувати термін і поняття «самопроголошена держава» (якщо вона володіє усіма ознаками державності)/ «самопроголошене державне утворення» (якщо відсутня хоч одна ознака державності) до того часу, доки якась інша визнана держава визнає/ не визнає її;

по-третє, називати «невизнаною державою» (якщо вона володіє усіма ознаками державності)/ невизнаним державним утворенням» (якщо відсутня хоч одна ознака державності) державу, яка з моменту проголошення про відокремлення та незалежність не отримала визнання третиною (63) від загальної кількості визнаних держав;

по-четверте, державу, яку визнала більше ніж третина (63) визнаних держав, вважати «частково визнаною», а державу, яка визнається більше ніж половиною (97) визнаних держав, називати «повністю визнаною».

Підбиваючи підсумок проведеного дослідження, слід ще раз наголосити на актуальності дослідження даної проблематики та зазначити, що: 1) поки що не існує

загальновизнаного терміну щодо позначення феномену державоподібних утворень з невизначеним статусом; 2) на відміну від багатьох західних колег, російські фахівці підійшли до вивчення проблеми невизнаних держав більш системно і комплексно. Однак, залишається чимало проблем, пов'язаних з категоріально-понятійним апаратом щодо нових державних утворень, що потребує подальших досліджень.

Література:

1. Бердегулова Л.А. Квазигосударства на постсоветском пространстве / Л.А. Бердегулова // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. — 2011. — № 7 — С. 161-162.
2. Большаков А.Г. Непризнанные государства европейской периферии и пограничья. / Большаков А.Г. // Международные процессы. — 2007. — Т. 5. — № 3 (15). — С. 83-88.
3. Далявська Т.П. Роль ЗМІ у висвітленні проблем невизнаних держав в епоху глобалізації / Т.П. Далявська. // Нова парадигма. — Вип. 108. — К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова. — 2012. — С. 20-28.
4. Ильин М.В. Альтернативные формы суверенной государственности [Электронный ресурс] / М.В. Ильин. // Международный институт гуманитарно-политических исследований. — Режим доступа: http://www.igpi.ru/bibl/other_articl/1253005_141.html
5. Колеров М.А. Непризнанная жизнь / М.А. Колеров // Апология. Новый гуманитарный журнал. — 2005. — № 5. — С. 48.
6. Маркедонов С.М. Государства de facto [Электронный ресурс] / С.М. Маркедонов. — Режим доступа: <http://www.apn.ru/defacto/id=543>
7. Мацузато К. Патронное президентство и политика в сфере идентичности в непризнанной Абхазии / К. Мацузато. // Вестник Евразии. — 2006. — № 4. — С. 132-159.
8. Овчинський В.С. Війна світів. «Незалежність» Косово в дзеркалі тіньової політики [Електронний ресурс] / В.С. Овчинський. — Режим доступу <http://www.i-r-p.ru/page/stream-trends/index-18693.html>
9. Осипова С.А. Непризнанные государства как политико-правовой феномен: теоретико-методологический аспект / С.А. Осипова // Вестник СевНТУ. — 2011. — № 123. Серия: политология. — С. 24-27.
10. Толковый словарь: государственное образование [Электронный ресурс] — Режим доступа: <http://slovco.ru/konstpravo/g/GOSUDARSTVENNOE-OBRAZOVANIE-11978.html>
11. Jackson R.H. Quasi-States, Dual Regimes, and Neoclassical Theory: International Jurisprudence and the Third World. / R.H. Jackson // International Law and International Relations. — Cambridge; New York: Cambridge University Press. — 2007. — P. 205-232.
12. Caspersen N. The Politics of De Facto/Unrecognised States. Research Statement for the Politics of De Facto/Unrecognised States [Електронний ресурс] /N. Caspersen. — Режим доступу http://www.lancs.ac.uk/fass/projects/unrecognised-states/unrecognised_state.php
13. Geldenhuys D. Contested States in World Politics / D. Geldenhuys. — L.: Palgrave Macmillan, 2009. — 306 с.
14. Kolossov V. Pseudo-States as Harbingers of a New Geopolitics: The Example of the Trans-Dniester Moldovan Republic (TMR). / V. Kolossov, J. O'Loughlin // Boundaries, Territory and Postmodernity. — London: Franc Cass, 1999. — P.151-176.
15. Pegg S. De Facto States in the International System. Working Paper № 21. / S. Pegg // Institute of International Relations, University of British Columbia. — London: Palgrave Macmillan. — 1998. — 26 p.

Далявская Т. П. Новые государственные образования: научный дискурс о категориально-понятийном аппарате

Статья посвящена исследованию многообразия понятий, обозначающих государствовподобные образования с неопределенным статусом. Для достижения

максимально объективного и полного изучения проблемы был использован ряд общенаучных и специальных методов и подходов: синтеза и анализа, типологии, обобщения, политологического, компаративного и др. Были получены результаты, которые имеют некоторые элементы научной новизны.

Ключевые слова: бесконтрольные территории, де-факто государства, квазигосударства, непризнанные государства, повстанческие государства, псевдогосударства, самопровозглашенные государства, частично признанные государства.

Daliavska T. New state entities: scientific discourse on the system of terms and definitions

The article is devoted to the analysis of the variety of concepts that indicate statelike entities with an uncertain status. For achieving of the most objective and thorough study of the problem a number of general and special methods such as: synthesis, analysis, typology, generalization, political, comparative and others have been used. Some of obtained results have certain elements of scientific innovation.

Keywords: uncontrolled territory, de facto states, quasi states, unrecognized states, insurgent states, pseudo states, self-proclaimed states, partially recognized state.

УДК 323.269

Ірха Катерина Олександрівна,
кандидат політичних наук,

старший викладач кафедри політології та міжнародних відносин
Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля

**ТЕНДЕНЦІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНОГО ПРОТЕСТУ:
ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИМІР**

Сформульовано теоретичне обґрунтування політичного протесту як феномену та форми політичної участі. Актуалізована проблема реалізації масового політичного протесту та його форм на прикладі країн Західної Європи. Досліджено нормативне поле втілення політичного протесту.

Ключові слова: політичний процес, політичний протест, абсентеїзм, електоральний протест, аполітичність.

У сучасних умовах демократичного транзиту нерідко виміром ступеня свободи та відкритості суспільства виступає категорія «політична участь». Участь у політиці, у виборчому процесі, участь в діяльності політичних інститутах у міжелекторальний період тощо. Спектр можливих форм політичної участі впливає на оцінку рівня демократичності суспільства та держави. Важливо зазначити, що амбівалентність взаємовідносин політичної системи та суспільства передбачає об'єктивне висвітлення не лише процесу підтримки, але й вимог на «вході» до політичної системи.

Одним з варіантів реалізації формату вимог є політичний протест, а нормативне поле, що визначає його можливі форми, – індикатор розвиненості діалогу між державним апаратом та інститутами громадянського суспільства. Отже, саме феномен «політичного протесту» та його інституціональний вимір у країнах Західної Європи є предметом нашого дослідження. Політичний протест як різновид політичної участі лежав у колі наукових інтересів багатьох зарубіжних учених, таких як Дж. Дженкінс, Б. Кландерманс, У. Мілбрайт, С. Поздняков, С. Сабітов, С. Терроу, а також українських дослідників В. Бортнікова, О. Панькова, Н. Ротар, С. Телешун, В. Шевченко та інші. Досліджуючи протестний потенціал суспільства, протестну політичну поведінку, мотивацію політичного протесту, поза увагою залишаються проблеми диференціації форм політичного протесту та їхнього співвідношення з легальними форматами реалізації політичної участі громадян.

У сучасному суспільствознавстві немає однозначного тлумачення поняття «політичний протест». Різні дослідники, виходячи із власних наукових завдань, включають у це поняття різні політичні акції та форми політичної участі громадян. Досить поширеною точкою зору є визначення політичного протесту як однієї з форм політичної участі громадян. Так, в енциклопедичних джерелах можна знайти визначення «політичного протесту» (лат. *protestor* – публічно доводжу, грец. *politike* – політика) як «виду політичної участі, що виражається у прояві негативного ставлення до політичної системи в цілому або до її окремих елементів, норм, цінностей у відкритій, демонстративній формі. До форм політичного протесту відносять мітинги, страйки, демонстрації, тероризм тощо» [4, с. 56].

Американські дослідники Дж. Дженкінс та Б. Кландерманс визначають політичний протест як «колективну дію або систему колективних дій, спрямованих на зміну систем представницької і/або виконавчої влади, проведеної державної політики або взаємовідносин між громадянами і державою в цілому» [8, с. 6]. Інший американський вчений – С. Терроу – визначає політичний протест як «використання руйнівних колективних дій, націлених на інститути, політичні еліти та інші пануючі групи і скоєних для досягнення деяких колективних цілей і вимог протестуючих» [9, с. 150]. Цей же дослідник виділив п'ять основних компонентів протестної дії:

- прямий характер, за допомогою якого відкидається інституційне посередництво;
- можливість насильства, яке є ультимативною формою протесту;
- експресивність протесту – протестувальники часто не здатні висунути інструментальні вимоги і висловлюють протест за допомогою алегоричних звинувачень і неадекватної лексики;
- зверненість вимог протестуючих до інших груп або елітних угруповань;
- наявність, незважаючи на експресивність протесту, певної стратегії при виборі форм поведінки, об'єкта критики і власних цілей [9].

Не дивлячись на міжнауковий характер категорії «протест», найбільш уживаними залишаються два підходи до його дефініції.

У першому випадку орієнтуються на поняття про норму, а сам «протест» визначається як форма «нетрадиційної» політичної поведінки. У цьому випадку критерієм розрізнення традиційної та нетрадиційної політики є наявність правил і законів, що сприяють регулярній репрезентації інтересів різних груп.

У нетрадиційних формах політичної поведінки відсутні якісь норми, що регулюють проведення мітингів протесту, політичних демонстрацій, бойкотів та ін. (хоч це не означає відсутність нормативних документів, що обмежують чи забороняють проведення вищезазначених акцій) [10, с. 40].

Інший підхід застосовують при аналізі політичних конфліктів. Останні за формами прояву поділяються на протест і повстання. При цьому протест розглядається як форма політичного конфлікту, предметом якого виступають конкретні дії влади. Переважно протестна поведінка не є довготривалою і реалізується у таких формах, як демонстрації, мітинги, пікетування, вуличні сутички й інші дії, пов'язані з порушенням громадського порядку. Порівняно із протестом повстання стосуються більш фундаментальних питань і зазвичай передбачають прояв озброєного насильства між представниками політичного режиму і його опонентами.

Політичний протест завжди супроводжувався тенденцією співставлення його виключно з нелегальними формами політичної участі, тобто ототожненням протестної поведінки з такою, що суперечить законним нормам політичної діяльності, які передбачені у державі. На нашу думку, політичний протест більш багатогранне суспільно-політичне явище, яке може мати найрізноманітніші форми, що включають в себе як конвенційні, так і не конвенційні політичні акції та поведінкові практики. У зв'язку з цим, більш справедливою є точка зору, що у поняття «політичний протест» включають не тільки конфронтаційні та насильницькі, а й конвенціональні акції, починаючи демонстраціями, голодуваннями і

закінчуючи символічними жестами, на кшталт встановлення прапора або спалення партійного квитка тощо.

Найпоширенішою концепцією, що пояснює причини й механізми протестної поведінки, є концепція депривації, тобто стану невдоволення, викликаного розбіжністю між реальним або оцінюваним і очікуваним станом, до якого прагне суб'єкт.

У тому випадку, коли порівняння соціально-політичної дійсності із соціально значущими цінностями породжує почуття глибокої незадоволеності, виникає відчуття, що за певних соціальних і політичних змін бажані цілі можуть бути досягнуті у відносно короткий термін. Якщо описувана розбіжність стає значною, а невдоволення набуває масового характеру, виникає мотивація до участі у протестних діях. До факторів депривації належать економічний спад, різкий ріст податків і цін, руйнування стандартних норм і переконань, втрата звичного соціального статусу, завищені очікування, негативні результати власних успіхів з успіхами інших або з деяким «нормативним» станом та інші.

«Вибух» протестних форм поведінки з більшою імовірністю відбувається в період переходу від економічного підйому до глибокої депресії, коли люди починають порівнювати своє нове становище з попереднім.

Типологічно форми політичного протесту яскраво демонструє такий конструкт (Табл. 1.) [5].

Таблиця 1

Типологія форм політичного протесту

Рівень залученості до політичного процесу	Конвенційні форми	Неконвенційні форми
Низький рівень активності	- протестний абсентеїзм; - читання опозиційних ЗМІ, участь у віртуальних «соціальних мережах» протестної спрямованості.	- підписання опозиційних звернень до влади, петицій, постанов тощо.
Середній рівень активності	- створення опозиційного контенту у «соціальних мережах»; - електоральний протест.	- створення екстремістського контенту у «соціальних мережах»; - участь у заборонених демонстраціях та мітингах; - бойкотування; - голодування.
Високий рівень активності	- участь у діяльності опозиційних партій та у виборчих кампаніях; - участь в опозиційних мітингах та зборах; - звернення до провладних структур або до їхніх представників; Активність у якості політичного діяча (висування кандидатури, участь у виборах, керівництво суспільно-політичним рухом або партією).	- участь в акціях громадської непокори; - відмова від сплати податків; - участь у захопленні адміністративних будівель; - відмова залишати робоче місце; - блокування дорожнього руху; - участь у насильницьких та терористичних акціях.

Початок ХХІ століття ознаменувався тенденцією до масових суспільно-політичних протестів, що прокотилася країнами Західної Європи. Від початку мотивувала дані процеси економічна криза, потім – політичні рішення влади, покликані згодом стабілізувати соціально-економічне становище, згодом – політичний колапс як наслідок нестабільної комунікації між державою та громадянським суспільством.

Франція, Німеччина, Великобританія, Італія, Швеція та інші європейські країни, що тривалий час уособлювали собою стабільність соціально-політичної сфери, стали прикладом сплеску політичних протестів. Знаковим є той факт, спільні для цих країн заклики «оптимізувати співпрацю ЄС з «несоюзними» державами та зменшити на них свій тиск» пов'язані передусім с політичними подіями в Україні на межі 2013-2014 рр.

Показово, що первинні мотивації до актів політичного протесту у країнах Західної Європи переважно є не політичними, а носять соціально-культурний або побутовий характер, а вже потім пов'язуються з політичними рішеннями органів влади.

2014 рік у Франції розпочався наймасовішими за історію П'ятої Республіки протестами захисників традиційних цінностей. Близько 17 тис. осіб, за даними поліції, взяли участь у громадській антиурядовій маніфестації «День гніву» у Парижі. Демонстранти закликали скасувати закон, що дозволяє одностатеві шлюби, вимагали посилити законодавство для боротьби з абортами, а також прийняти більш радикальні заходи боротьби з безробіттям. Основна частина претензій була адресована уряду соціалістів і особисто президенту Ф. Олланду, чия популярність останнім часом б'є антирекорди, залишаючись на рівні 22 % [1].

Основним законодавчим актом, що встановлює порядок проведення демонстрацій у Франції, є Декрет-Закон 1935 р. із змінами 1960 і 2000 років. Ст. 1 Декрет-Закону вимагає в обов'язковому порядку при кожному зібранні чи маніфестації у громадському місці попередньо повідомляти про захід відповідний орган муніципальної влади. В країні діють спеціальні нормативні акти, що визначають скупчення народу, що не є демонстраціями. У Кримінальному кодексі Франції (Розділ II, ст. 431-3) конкретизовано, що вважати «скупченням» – це будь-яка група людей на певному громадському шляху або в якому-небудь громадському місці, здатна порушити громадський порядок. Скупчення людей може бути розігнано публічними силовими відомствами після двох вимог розійтися, які залишилися без уваги. Збройним же вважається зібрання, якщо хоча б у однієї людини буде помічено неприховану зброю.

Провокування збройного скупчення людей також карається одним роком тюремного ув'язнення. Якщо ж подібна провокація призвела до результату, то термін ув'язнення збільшується до семи років. Організатори демонстрації або маніфестації, про які не було попередньо повідомлено у відповідному порядку, караються шістьма місяцями тюремного ув'язнення. Ст. 431-3 УК Франції передбачає два випадки, коли поліція може застосувати силу безпосередньо (без попередження): за насильницьких дій спрямованих проти представників органів правопорядку; коли органи охорони правопорядку не в змозі інакше захистити територію, яку займають демонстранти.

Отже, відповідно до законодавства Франції конвенційними формами масового політичного протесту є збори (маніфестації, демонстрації, пікети тощо), про які завчасно повідомлено відповідні органи місцевої влади, засвідчено трьома організаторами акції, що мешкають безпосередньо у місті, де заплановано захід. Повідомлення має містити дату, місце та мету зібрання з переліком вимог, які повинні бути донесені до відповідних гілок влади. Окрім того, у подібних масових заходах виключається будь-який натяк на збройний характер.

У грудні 2013 р. в Італії відбулося декілька масових заходів з протестними закликами та критикою поточної політики уряду та парламенту, викликані надмірним регулюванням державою економіки, підвищенням податків на фоні рекордної позначки з безробіття у 12%. Все починалося зі студентських демонстрацій, а переросло у масові заворушення у Римі та Турині. Нормативне регулювання масових маніфестацій в Італії зводиться до «Єдиного зведення законів громадської безпеки», яке часто називають «фашистським», адже прийнято його було у 1931 р. і відтоді жодного разу не змінено. Відповідно до цього закону намір проведення масового заходу політичного характеру слід погодити з квестором, а єдина вимога влади до такого зібрання – це його мирний характер. Також під забороною гучні образливі коментарі відносно органів влади та її посадових осіб. Знаково, що після Другої світової війни даний закон жодного разу не застосовувався через недосконалість норм попередження та покарання. Відтак реакція органів захисту правопорядку можлива за умов інтерпретації мети зібрання як незаконне захоплення муніципальної території.

Окрім соціально-економічних передумов масових політичних протестів важливим фактором залишаються проблеми гуманітарної сфери – культура, освіта, релігія. Так, восени 2010 р. після ухвалення Британським парламентом закону про плату за вищу освіту країною прокотилася хвиля студентських демонстрацій, яка мала повторення у 2011 та 2012 роках. Зібрання, що спочатку мали мирний характер і сподівалися на конструктивний діалог з парламентарями, переросли у стихійні зіткнення з поліцією, які призвели до людських жертв та нищення приватної та муніципальної власності. Таку агресію прем'єр-міністр Великобританії Д. Кемерон назвав неприйнятною: «Я хочу, щоб всі ми винесли з цього урок. Люди, які били скло, знищували приватну і державну власність, нападали на поліцейських, повинні постати перед законом. Я чекаю докладного звіту поліції». За британським законом про мітинги за масові заворушення можна потрапити до в'язниці на 10 років. За немасові заворушення, коли діє менше 12 осіб, може загрожувати ув'язнення на 5 років і штраф у розмірі чотирьох тисяч фунтів стерлінгів [2].

До 1986 р. основним актом, що регулює питання забезпечення громадського порядку при проведенні масових заходів (мітингів, демонстрацій, процесій) залишався закон про охорону громадського порядку (Public Order Act) 1936 року. У 1986 р. закон був прийнятий у новій редакції, детально регламентуючи проведення мітингів і демонстрацій, визначаючи можливі правопорушення і відповідальність за них. На підставі цього закону проведення вуличних демонстрацій і мітингів допускається виключно після отримання офіційного дозволу поліцейських управлінь. Згідно ст. 2 даного Закону організатори планованих масових заходів зобов'язані звернутися до поліцейської дільниці за місцем проведення заходу з письмовою заявою, де в обов'язковому порядку зазначені дата, місце, час проведення публічного заходу, передбачуваний маршрут руху учасників, прізвища і адреси проживання організаторів.

Ще одним прикладом масових політичних протестів проти органів місцевого самоврядування, викликаних не політичними мотивами, можна вважати демонстрацію проти знесення культурного центру Rote Flora у Гамбурзі за участю 7 тисяч осіб, яка закінчилася зіткненнями між представниками ліворадикальних організацій і поліцейськими. Захисники гамбурзького культурного центру й раніше проводили акції, проте вперше демонстрація була настільки масовою, а заворушення – настільки масштабними. Неврегульованість питання щодо прав власності будівлі стали причиною порушення громадського порядку та закликів щодо неспроможності місцевої влади виконувати покладені на неї повноваження.

Правове регулювання вуличних демонстрацій і мітингів у Німеччині забезпечується спеціальним Федеральним Законом «Про збори та марші» 1953 р. в редакції від 1978 р. Розділ 1 цього закону наголошує, що кожен має право проводити публічні збори, демонстрації і брати у них участь. Цим правом не володіє той, хто позбавлений основного права на свободу зібрань відповідно до ст. 18 Основного закону; той, хто проведенням подібних заходів або участю в них переслідує цілі партії, яка оголошена Федеральним конституційним судом антиконституційною відповідно до ст. 21, ч. 2 Основного закону; партія, визнана антиконституційною; об'єднання, заборонене ст. 9, ч. 2 Основного закону.

Будь-який масовий захід, збори або демонстрація в обов'язковому порядку повинні бути санкціоновані владою. Законодавство ФРН в окремих випадках допускає і проведення так званих спонтанних публічних виступів громадян. Винятково можуть проводитися публічні заходи з приводу подій, які щойно відбулися або очікуються найближчим часом. Але при цьому особливо наголошується, що такі заходи не повинні плануватися заздалегідь, інакше вони в обов'язковому порядку підлягають забороні або припиненню.

Таким чином, політичний протест, що переважно носить масовий характер, може протікати у формі заборів, маніфестацій, маршів, демонстрацій, пікетів, страйків тощо. Протест може бути статичним та динамічним, залежно від кінцевої мети, може бути перманентним або ж відбуватися з перервами на переговори чи зміну вимог. Варто зазначити, що ступінь демократичності взаємодії органів державної влади та громадськості

характеризує процедура погодження масових зібрань: в одних країнах організатори унормовують відносини з муніципальною владою, в інших – з органами захисту правопорядку (поліцією).

Окрім того, спостерігаємо ще одну тенденцію – не залежно від первинної мотивації будь-який протест набуває політичного забарвлення, адже у підсумку його суб'єкти звертають свої вимоги до державного апарату або ж до його посадовців. Європейські держави через законодавство дають широкі можливості для реалізації протестної участі громадян у політичному житті, але у той же час убезпечують себе від перевищення повноважень інститутами громадянського суспільства. Це стає можливим через введення норми попередження та звітності організаторів акцій перед відповідними органами влади.

Підсумовуючи вище викладене, зазначимо, що, на нашу думку, тенденціями реалізації політичного протесту у країнах Західної Європи є, по-перше, його перехід до масових публічних форм; по-друге, політична заангажованість передумов та мотивів протестної поведінки; по-третє, динамічність протестів у напрямку виходу за межі конвенційних форм і, по-четверте, стихійність зміни цільового курсу.

Література:

1. Акции протеста во Франции [Название с экрана] [Электронный ресурс]. — Официальный сайт сетевого издания Newstube. — Режим доступа: <http://www.newstube.ru/tags/akcii-protesta-vo-francii>.
2. Великобритания : протесты разгоняет конная полиция [Название с экрана] [Электронный ресурс]. — Официальный сайт РГРК «Голос России». — Режим доступа : http://rus.ruvr.ru/2014_01_29/Velikobritaniya-protesti-razgonjaet-konnaja-policija-0640.
3. Законы ряда стран о проведении митингов и массовых мероприятий [Название с экрана]. — Официальный сайт сетевого издания «РИА Новости». — Режим доступа: http://ria.ru/law_meeting/20120521/654426496.html.
4. Погорельый Е. Д. Новейший политологический словарь / Е. Д. Погорельый, К. В. Филиппов, В. Ю. Фесенко. — Ростов на Дону : Феникс, 2010. — С. 56.
5. Сабитов М. Р. Политический протест : теоретические проблемы дефиниции и типология [Электронный ресурс] / М. Р. Сабитов // Современные исследования социальных проблем (электронный научный журнал). — №9 (17). — 2012. — Режим доступа : <http://www.sisp.nkras.ru>.
6. Шевченко В. М. Динаміка та причини зростання протестного потенціалу сучасного українського суспільства / В. М. Шевченко // Науковий вісник Одеського державного економічного університету. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. — Науки : економіка, політологія, історія. — 2009. — № 14 (92). — 236 с.
7. Anderson K. Hacktivism and Politically Motivated Computer Crime / Kent Anderson. — Encurve, LLC, 2009 — 15 p.
8. Jenkins J. C. The Politics of Social Protest / J. C. Jenkins, B. Klandermans // The Politics of Social Protest : Comparative Perspectives on States and Social Movements. — Minneapolis : University of Minnesota Press, 1995. — P. 3—13.
9. Tarrow S. Struggling to Reform : Social Movement and Policy Change during Cycles of Protest / S. Tarrow. — Ithaca : Western Society, 1983. — 218 p.
10. Marsh A. Protest and political consciousness / A. Marsh. — Beverly Hills, Calif. : Sage Publications, 2011. — 271 p.
11. Huntington S. P. Political order in Changing Societies / S. P. Huntington. — New Haven: Yale University Press, 1968. — 488 p.

Ирха Е. А. Тенденции реализации политического протеста: европейское измерение

Сформулировано теоретическое обоснование политического протеста как феномена и формы политического участия. Актуализирована проблема реализации массового политического протеста и его форм на примере стран Западной Европы. Исследовано нормативное поле воплощения политического протеста.

Ключевые слова: *политический процесс, политический протест, абсентеизм, электоральный протест, аполитичность.*

Yrkha K. Trends in implementation of political protest: a European dimension

The theoretical foundation of political protest as a phenomenon and forms of political participation was formulated. The problem of realization of mass political protest and its forms on an example of Western Europe was actualized. The normative field implementation of political protest was investigated.

Keywords: *political process, political protest, absenteeism, electoral protest apolitical.*

УДК 32-327.5

*Лікарчук Дар'я Сергіївна,
аспірантка КНУ імені Тараса Шевченка*

КЛАСИФІКАЦІЯ ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ

Становлення політичної конфліктології, як незалежної та самостійної науки, пройшло великий шлях. До сьогоднішніх днів політичний конфлікт, вважають частиною соціології. Хоча з 70-х років ХХ століття, політичний конфлікт розпочав самостійний шлях. Невід'ємною частиною становлення політичних конфліктів – є їх класифікація. Дійсно, в даній тематиці використовуються соціологічні знання, але вони пояснюють і віддзеркалюють сутність політичних конфліктів.

Ключові слова: *конфлікт, політичний конфлікт, внутрішньополітичний конфлікт, міжнародний конфлікт.*

Важливою та обов'язковою умовою дослідження та аналізу політичних конфліктів є створення їх класифікації. Проблематичність даного завдання полягає в ідентифікації політичного конфлікту та у багатогранності конфліктів. З одного боку політичний конфлікт можна визначити, як протистояння, боротьбу між елітою у владних структурах; з іншого боку, як колізію між реформаторами і контрреформаторами; та як протистояння різних політико-ідеологічних утворень.

Запропоновані в літературі типології, класифікації та види політичних конфліктів, базуються на різноманітних ознаках, нормах та сферах дослідження конфліктів. Наприклад, з точки зору прояву конфліктів, їх розрізняють на міжнародні і внутрішньополітичні; за характером нормативної регуляції – на інституціолізовані та неінституціалізовані; за можливістю їх регулювання – конфлікти з нульовою та ненульовою сумою; за тривалістю – коротко, - середньо - та довгострокові конфлікти; з точки зору публічності – явні та латентні [2, с.62].

Метою статті є проведення політичного аналізу різновидів політичних конфліктів.

Різносторонні аспекти дослідження різновидів політичних конфліктів, запропоновані такими зарубіжними дослідниками як: У. Бисно, Д. Ден, М. Дойч, Р. Дулітл, Х. Корнеліус, У. Масненбург, Дж. Скотт, Дж. Ролз, Ш. Фейр, Р. Фішер, Дж. Хаймс.

Серед російських вчених, які досліджують типологію політичних конфліктів, слід виокремити: В. Авксентьева, А. Анцупова, В. Ачкасова, Б. Коваленко, С. Ланцова, Е. Суслова, Д. Федьмана, А. Циганкова.

Питанням дослідження різновидів політичних конфліктів займаються й українські дослідники, як: О. Батрименко, Т. Білецька, Т. Бодун, К. Василенко, В. Воднік, Г. Зеленько, А. Єзеров, М. Цюруп.

Конфлікти по-різному проявляються в демократичних та недемократичних системах, незалежно від напрямів, типології та спрямування. Демократичні системи заздалегідь направлені на вирішення конфліктних ситуацій і мають специфічні політико - правові інститути для їх рішення і пошуку компромісів, що пов'язано з розподілом влади. Саме таке спрямування та направлення на певні правила «політичної гри», забезпечують демократичні суспільства від загроз тоталітаризму, анархії.

Саме тоталітарні і авторитарні політичні режими спрямовують свої сили на ліквідацію, будь-яких конфліктів в державі, пропагандуючи «ідеальні» відносини, в різних напрямках, як «держава – суспільство», так і «держава – держава». Але варто, відзначити, що ліквідація конфлікту заради надуманої єдності, саме в авторитарних та тоталітарних політичних режимах, найбільш збагачена конфліктними проблемами.

В демократичних системах, політичні конфлікти є відкритими, і їх можна звести до мінімуму, вирішуючи гострі питання. Що стосується режимів, таких як тоталітарний чи авторитарний, то в них велика наявність мікроконфліктів, які призводять до накопичення політичних конфліктів, що в подальшому впливає на дестабілізацію політики.

В більшості випадках, такі зміни призводять до трансформації режиму та зміни, як в суспільстві так і державі. Безумовно, бувають і наслідки, які призводять до знищення суспільства та держави, як цілісного «організму».

Звертаючи увагу на ретроспективу, можна відзначити, що політичні конфлікти, можуть бути забарвлені не лише політичними проблемами. Конфлікти, найчастіше релігійні чи економічні, зазвичай носять політичний характер, а виходячи з даного положення, вирішення таких конфліктів відбувається на основі політичного курсу держави.

Класично виділяють три основних типи будь-яких політичних конфліктів. Перший тип, це конфлікт інтересів, є найпоширенішим та переважає в розвинутих країнах. Конфлікт інтересів легко піддається врегулюванню та вирішенні проблем, а його вирішення передбачає досягнення компромісів. Варто відзначити, що складнощі виникають коли конфлікт інтересів відбувається між державами, в таких випадках трапляються ускладнення.

Другий тип – ціннісний конфлікт, характерний для країн які розвиваються та нестійких, як політично, соціально, культурно та економічно. Якщо такий конфлікт виникає, він важко піддається компромісам, більшості держав його важко контролювати, адже найчастіше суспільство апелює, до таких центральних цінностей, як «нація», «свобода», «моральні цінності», «рівність», «культура», «терпимість», «традиції».

Третій тип – конфлікт ідентичності, виникає там, де людина ототожнює себе не з суспільством, тобто не відчуває себе одиницею держави, а окремої групи, яка може бути расовою, національною, релігійною або мовною [10, с. 93].

В політичній науці, однією з найпопулярніших і загальних класифікацій вирізняють за такими ознаками:

- конфлікт між головними гілками влади, який є одним з найчастіше виникаючих в державах, особливо в країнах де законодавство чітко не регулює відносини між трьома гілками влади. Так, конфлікти між законодавчою, виконавчою та судовою гілками влади – можуть призводити до дестабілізації політичної системи держави, а з тим і до політичної кризи. В розвинутих демократичних країнах, питання конфліктів між гілками влади регулюються на законодавчому рівні, й забезпечують легальні способи вирішення проблем, які сприяють законному та безпечному вирішенні конфліктних ситуацій в державі.

- конфлікти між партіями та суспільними рухами з різними ідеологічними орієнтаціями, такі конфлікти є найбільш поширеними в країнах СНД. Протистояння відбуваються між різними ідеологіями, різні рухи намагаються штучно створювати конфліктні ситуації. Останні події 2013 року в Україні, підтверджують протистояння

ідеологій, коли в місті Києві був повалений пам'ятник В.Леніну. Варто відзначити, що конфлікт, відбувається не на відкритому протистоянні комуністів та націоналістами, а на багаторічному прихованому конфлікті між ними.

- конфлікти всередині інститутів влади – найчастіше бувають прихованими, та не виносяться за межі інституцій, наприклад, такі конфлікти характерні країнам СНД: Білорусія, Російська Федерація, Україна, Казахстан. Суспільство не інформується про відносини, а всередині інститутів влади та навмисно є прихованими. Конфлікти всередині інститутів влади, для суспільства представлені у внутрішньо парламентських протистояннях фракцій, що виявляється у протистоянні провладної партії та опозиції [6, с. 217].

Класифікація політичних конфліктів відіграє важливу методологічну роль в політичній науці. Важливим критерієм типології політичних конфліктів виступає їх функціональна направленість, тому і науковій літературі виділяють конфлікти конструктивні та деструктивні. Але варто відмітити, що будь-який конфлікт має в своєму змісті як негативні так і позитивні якості. Головне, це наслідки політичного конфлікту, адже вони можуть мати як позитивний наслідок для суспільства та економіки країни, так і негативні наслідки. Позитивні наслідки, можуть бути наступними:

- демонстрація незадоволення існуючим станом в державі;
- конфлікт прискорює самосвідомість та одночасно слугує узагальненню та підтримці одних суспільних інтересів;
- конфлікт сприяє звільненню від негативу та слугує «клапаном» для конструктивного виходу емоцій;
- попереджає застій, примушуючи рухатись вперед, суспільство та його інститути [4, с. 47].

Деструктивний вплив виражається в тому, що політичний конфлікт створює загрозу соціальній системі, на якій базуються демократичні суспільства і зменшує довіру сторін, таким чином від породжує розрізненість.

В країнах створюються різноманітні ситуації, часто спостерігаються провокації, що несуть прихований характер. Тому варто розрізняти дійсні політичні конфлікти та «фантомні» політичні конфлікти. Дійсними причинами політичних конфліктів може бути політична нестабільність, організаційні проблеми, які виникли, наприклад в провладній партії. Зазвичай «фантомні» конфлікти, є вигаданими, найчастіше опозиційними партіями.

Відомий американський конфліктолог Д. Ден, є автором типології інтенсивності конфлікту. Хоча з однієї сторони, запропонована типологія є більш соціологічною, вона вдало характеризує політичні конфлікти, які виникають в сьогоденному політичному житті. Д.Ден, пропонує виділити наступні типи конфліктів:

- сутичка, дрібні неприємності, які не несуть великих загроз, в політичному житті, наприклад мирний страйк, який складається з невеликої кількості людей;
- зіткнення, серія постійних сутичок, які пов'язані з розширенням кола причин, які викликають конфлікти та зменшенням бажань, інтересів, що провокують конфлікт, в політичному житті це акції, проти влади, які об'єднують велику кількість людей;
- кризи, постійні і неминучі зіткнення, в результаті яких створюється нерозв'язні ситуації, коли опоненти переривають, створюють, співпрацюють з іншою стороною [1, с. 21].

Виходячи з вищезазначеного, варто відмітити, що внутрішньополітичні кризи можливо диференціювати за ступенем глибини і небезпеки для суспільної стабільності:

- урядова криза, яка настає внаслідок втрати урядом «авторитету» в суспільстві та парламенті;
- парламентська криза, яка характеризується «паралічем» парламенту. Конфлікти в парламентській діяльності існують перманентно. Вони дуже різноманітні і можуть виникнути між парламентськими фракціями між парламентом і групами тиску;

- конституційна криза, зазвичай їй передують конституційні конфлікти, пов'язані з недосконалістю Основного закону.

Типологія рівнів конфліктів в політичному аналізі займає особливе місце, так як визначаючим для політичних відносин є їх вертикальний зріз, саме відношення «держава/суспільство».

В свою чергу, вертикальні конфлікти підрозділяються на конфлікти мікро- та макрорівня.

В основі макроконфліктів лежать протиріччя між різними політичними групами, перш за все це конфлікти між владою і суспільством.

Макроконфлікти мають форму державно-правових протиріч і виступають у вигляді конфліктів між державою та особистістю, державою та суспільством, державою та правовим статусом незадоволених груп населення [2, с. 59].

В державно – адміністративній сфері конфлікти діють на трьох рівнях – взаємодія інститутів, організацій та індивідів. В окремі періоди конфліктні ситуації можуть створювати значну напруженість, загострюючи відносини суб'єктів державного управління.

В державно-адміністративній сфері присутні всі три ідеальні різновиди конфліктної поведінки, виокремлені в моделі канадського вченого А.Раппопорта, хоча дана типологія найбільш популярна в сфері міжнародних відносин.

Так, А. Раппопорт, виокремлює типологію державно-адміністративних конфліктів:

1. конфлікти між політичними і державно-адміністративними (груповими та індивідуальними) суб'єктами (структурами);
2. конфлікти між державно-адміністративними структурами і організаціями державного та приватного секторів;
3. конфлікти між відомствами, міністерствами та іншими організаційно оформленими ланками управління;
4. конфлікти між центральними, регіональними та місцевими органами державного управління;
5. функціонально-рольові (вертикальні та горизонтальні) конфлікти в середині державних організацій;
6. неформальні конфлікти в середині і між окремими державними організаціями [12, с. 258].

Протиріччя між політичними та державно-адміністративними структурами – це конфлікти принципів і критеріїв, які з однієї сторони, орієнтують державні інститути на закріплення та стабілізацію політичної влади, а іншого боку, направлені на макроекономічне регулювання суспільних відносин. Виникненням такого виду конфлікту може слугувати і реорганізація державного апарату, не враховуючи інтересів державних службовців.

Виникнення загрози правлячому режиму зі сторони державних органів макроекономічного управління швидко ліквідується шляхом реорганізації міністерств і кадрових призначень, зміцнення персональної відповідальності [12, с. 52].

Конфлікти між державно-адміністративними структурами та організаціями державного та приватного сектору можна розділити на дві групи: конфлікти між органами державного управління і підлеглими їм підприємствами й конфлікти між державними підприємствами та приватним сектором.

Конфлікти між відомствами, міністерствами та іншими організаційно сформованими ланками управління державою включають:

- конфлікти, які спровоковані боротьбою за послаблення залежності від інших вертикальних і горизонтальних структур, корпоративними інтересами працівників;
- боротьбу за частку департаментів у державному бюджеті;
- протиріччя між органами, які виконують координуючі функції [3, с. 12].

Особливий різновид політичних конфліктів – конфлікти між центральними, регіональними та місцевими органами державного управління. В основі таких конфліктів лежить неспівпадіння специфічних інтересів населення окремих територій. Територіальна та фізична рівнобіжність поглядів органів управління стимулює протиріччя в підходах до реалізації рішень як загальнодержавного масштабу, так і місцевого значення.

Крім того, внутрішньо організаційні конфлікти виникають:

- між структурними ланками і організацією загалом;
- між окремими підрозділами, в тому числі лінійними і функціональними [2, с. 81].

Дослідження в конфліктології розпочалися в 1924 році, в сфері психології і поступово поширювалися на сферу математики в 1933 році, соціобіології в 1934 році, філософії 1951 році. Значні дослідження в сфері політології розпочалися лише в 1972 році і від початку зайняли третє місце за популярністю, після психології та соціології. Виникнення політичного аналізу конфліктів в останні двадцять років пов'язано з конфліктністю соціуму в світовому просторі і буденному розвитку політології в цілому [3, с. 49]. Тому різновиди конфліктів, які використовуються в соціальній сфері, є невід'ємною частиною політичного аналізу конфліктів. Саме типології таких дослідників як М.Дойча, У.Бісно, Р.Фішера, Дж.Хаймса, Р.Дулітла, відповідають реаліям, саме політичного життя. Відомі зарубіжні дослідники, вибудовують на їх різновидах, сучасні моделі та пояснюють конфліктні ситуації в політиці, посиляючись на соціологів.

У. Бісно пропонує, наступні види конфліктів:

- конфлікт інтересів, який характеризується дійсним переплетінням інтересів та обов'язків. В політичному житті такі конфлікти представлені у парламентах, фракціях, блоках, департаментах, міністерствах та інших державних установах, в яких конфлікт інтересів є базою для подальшого протистояння різних політичних сил;
- вимушені конфлікти, які навмисно створенні для досягнення інших цілей, ніж запропоновані були раніше. В політиці такі конфлікти виникають після виборів, коли кандидат чи партія, які перемогли, не виконують передвиборчих обіцянок;
- «хибне співвідношення» – заплутане не співвідношення характеристик поведінки учасників, змісту та причин;
- ілюзорний конфлікти, які ґрунтуються на неправильному сприйнятті чи нерозумінні ситуацій. Найчастіше, може бути неправильне сприйняття чи непорозуміння між кандидатом та виборцями, або надумана «величність» гаранта, яку суспільство переоцінило;
- конфлікт заміщення – антагонізм направлений на особистість;
- експресивні конфлікти – характеризуються бажанням виразити ворожість, антагонізм [7, с. 63].

Так, Рональд Фішер виокремлює три типи конфліктів:

- економічний конфлікт – будується на мотивах володіння обмеженими ресурсами, включно територію, і є однією із форм реального конфлікту;
- конфлікт цінностей – формується навколо несумісних переваг, принципів, в які вірять люди і які співвідносяться з груповою ідентифікацією;
- силовий конфлікт – коли одна сторона прагне максимально усилити свій вплив на іншу сторону за допомогою різних силових методів [9, с. 492].

Джозеф Хаймс запропонував свою типологію конфліктів, основними критеріями якої є широта залучених мас і ступінь впливу на суспільство:

- приватні конфлікти – в них держава або уряд не займає центральне положення в управлінні державою;
- громадська непокоя:
 - заворушення – дії направленні проти уряду (політичні демонстрації, страйки);
 - таємна змова;
 - внутрішня війна;
 - соціальний контроль – дії уряду щодо протистояння колективним конфліктам;

- війна [11, с. 51].

Силові взаємодії припускають наявність конфліктного протистояння. Р.Дулітл запропонував таку схему: конфлікт може бути менш інтенсивним, або більш інтенсивним. В політичному житті, як між партіями, так і між політичними лідерами, може бути створена кооперація, відбувається постійна боротьба або вони залишаються в стадії змагання. Таким чином, боротьба чи змагання може проходити менш інтенсивно, або більш інтенсивно. В такому випадку, якщо політичний конфлікт, перейшов в більш інтенсивну фазу, можуть проводитися масштабні акції і страйки, або ж навіть перейти в громадянську війну.

Мортон Дойч в своїй праці «Конструктивний і деструктивний процес» наводить типологію конфліктів, в якій розкриває сутність політичного конфлікту за оцінками впливу і співвідношенням між конфліктуєчими сторонами [5, с. 49].

Основним конфліктом, який є дійсно «виправданим» М. Дойч, наводить істинний конфлікт. Він не залежить від легко змінних умов середовища. Істинні конфлікти важко врегулювати за допомогою дружніх відносин, лише у разі коли партії об'єднуються заради спільних інтересів.

Випадковий конфлікт – в даному випадку це конфлікт, який залежить від набору обставин, які не усвідомлені конфліктуєчими сторонами. «Випадкові» конфлікти важко вирішити лише в тих випадках, коли можливість маневру для конфліктуєчих сторін надто вузька, проблемою даного питання є недостатня інформація про ресурси.

«Підмінний конфлікт» – це такий конфлікт, коли наприклад політична партія намагається довіряти сама собі, але найчастіше боїться та невпевнена в передбачуваності своїх дій.

Безатрибутний конфлікт – в даному конфлікті, суспільство має справу з несправжніми учасниками політичного конфлікту, а разом з тим і несправжнім конфліктом, який найчастіше відвертає увагу від справжнього конфлікту.

Латентний конфлікт – це конфлікт, який мав би виникнути, але не виникає. Такий різновид конфлікту, повинен виникати тоді, коли конфлікт не вигідний провладній партії або політичному лідеру.

Фальшивий конфлікт – мається на увазі виникнення конфлікту, коли відсутні об'єктивні умови, такий конфлікт завжди передбачає хибне сприйняття або хибне розуміння політичних ситуацій в державі. Варто відзначити, що виникнення фальшивого конфлікту може викликати нові мотиви політичного конфлікту, в такому випадку фальшивий конфлікт може перейти в справжній конфлікт [8, с. 131].

Отже, різноманітність типологій конфліктів, підтверджує, що конфліктологія все ж давно посіла провідне місце серед суспільних наук.

Враховуючи той фактор, що політичний аналіз конфліктів, був розпочатий, лише в кінці 70-х років ХХ століття, більшість дослідників спираються на різновиди соціологічних конфліктів. Але варто відзначити, що соціологічні типології конфліктів роз'яснюють політичну поведінку та прийняття рішень політичними акторами.

На сьогоднішній день існує велика кількість різновидів політичних конфліктів, яка дає можливість стверджувати, що політичні конфлікти – автономна частина політичної науки.

Варто відзначити, що виходячи з зазначених видів конфліктів, кожен з них може бути вирішений консенсусом або перерости в більш складні взаємовідносини, як між політичними партіями чи політичною елітою, так і на міждержавному рівні, що охоплює вже, не лише політичну сферу, а й економічну та соціальну.

Література:

1. Дэна Д. Преодоление разногласий / Д. Дэна. – Санкт-Петербург. – 1994. – С. 19-29.
2. Емельянов С.М. Практикум по конфликтологии / С.М. Емельянов. – СПб.: Питер. – 2001. – 384 с.

3. Линчевский З. Контакты и конфликты / З. Линчевский. – М.: Экономика, 2000. – 288 с.
4. Скотт Д. Г. Конфликты. Пути их преодоления / Д. Г. Скотт. – Киев. – 1991. – 210 с.
5. Хасан Б.И. Разрешение конфликтов и ведение переговоров / Б.И. Хасан. – М.: МИРОС. 2000. – 236 с.
6. Цыбульская М.В. Конфликтология / М.В. Цыбульская. – М. – Изд.центр ЕАОИ, 2009. – 312 с.
7. Bisno H. Managing Conflict / H. Bisno. – Beverly Hills, CA: SAGE Publications, 1988. – 211 p.
8. Deutsch M. The Resolution of Conflict: Constructive and Destructive Processes (2nd ed.) / M. Deutsch. – Binghamton, NY: Yale University Press, 1977. – 196 p.
9. Fisher R. J., Kelman H. C. and Nan S. A. Conflict analysis and resolution / R. J. Fisher, H. C. Kelman, S. A. Nan / In D.O. Sears, L. Huddy & R. Jervis (Eds.), – Oxford handbook of political psychology. NY: Oxford University Press, 2013. – P. 489-521.
10. Hae S. Kim The Determinants of Internal Conflict in the Third World / S. Kim Hae // The Whitehead Journal of Diplomacy and International Relations, Summer, Fall 2006. – P. 91-106.
11. Himes, J. S. Conflict and Conflict Management / J. S. Himes. – Athens, GA: University of Georgia Press, – 2008. – 271 p.
12. Rapoport A. Prisoner's Dilemma: A Study in Conflict and Cooperation / A. Rapoport // University of Michigan Press, 1965. – 258 p.

Ликарчук Д. С. Классификация политических конфликтов

Становление политической конфликтологии, как независимой и самостоятельной науки, прошло большой путь. До сегодняшних дней политический конфликт, считают частью социологии. Хотя с 70-х годов XX века, политический конфликт начал самостоятельный путь. Неотъемлемой частью становления политических конфликтов - является их классификация. Действительно, в данной тематике используются социологические знания, но они объясняют и отражают сущность конфликтов.

Ключевые слова: конфликт, политический конфликт, внутривполитический конфликт, международный конфликт.

Likarchuk D. Classification of political conflicts

Becoming Political Conflict as an independent and independent science went a long way. To the present day political conflict, consider part of sociology. Although the 70's of XX century, political conflicts began independent way. An integral part of the formation of political conflict - is their classification. Indeed, this subject used sociological knowledge, but they explain and reflect the nature of political conflict.

Keywords: conflict, political conflict, internal conflict, international conflict.

ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДГРУНТЯ І ПРАКТИЧНІ ПОТРЕБИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ ЗМІН ФОРМИ ПРАВЛІННЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

У даній статті здійснено аналіз теоретичних основ та практичного виміру трансформації української форми правління.

Ключові слова: форма державного правління, модернізація, демократизація, поділ влади, модифікація політичного устрою, модель політичної системи.

Формат організації функціональної взаємодії державних органів влади визначає вектор становлення соціально-політичного простору та закономірності прийняття політичних рішень в рамках політичної системи. Розподіл політичних повноважень між законодавчою та виконавчою владою відображається на формі політичного режиму і на динаміці участі громадянського суспільства в політичних процесах в площині каналу владно-суспільного зв'язку. Аналіз практичної реалізації теоретичної матриці модифікації державного правління в українських соціально-політичних реаліях дозволить систематизувати основні ризики, проблеми і потенційні можливості модернізації політичного устрою, що в майбутньому стане превентивним заходом від організаційних прорахунків та основою для оптимізації адміністративного моделювання.

Актуальність тематики дослідження полягає в розширенні діапазону структурної кризи форми українського державного правління, посиленого конфронтаціями індивідуальних інтересів представників політичної еліти та необхідності раціоналізації функціонування державного апарату з орієнтацією на досвід минулих успіхів і помилок.

Питання теоретичного осмислення практичного моделювання інститутів державного правління стало об'єктом дослідження для представників різних політичних шкіл та наукових традицій. В даному аспекті варто виокремити науковий доробок С. Хантінгтона, Г. Алмонда, С. Верби, Л. Пая, Р. Даля, С. Ліпсета, У. Ростоу, Е. Вятра, Х. Лінца та А. Лейпгарта. В Україні питання становлення державного правління стали об'єктом вивчення Г. Зеленько, В. Шаповал, Р. Павленко, М. Михальченко, О. Мелешкіна, В. Горбатенко.

Актуальність державотворчої проблематики підкреслює американський дослідник Х. Лінц: «Останнім часом поновлені зусилля у вивченні і розумінні варіативності політичних демократій, але більшість аналізів сфокусована на закономірностях політичного конфлікту і більш спеціалізовано на партійній системі і формуванню коаліції, в контрасті з увагою багатьох класичних авторів до інституційного улаштування політичного процесу» [7, с. 3].

Загалом, питання дослідження форм політичного правління та пошуку оптимального варіанту організації державної влади володіють значними історичними рамками. Генезис понять пов'язаних з державним устроєм бере свій початок ще з часів античності та представлений у працях Платона й Аристотеля, що намагалися досягти ідеальних пропорцій у конструюванні державного устрою та виокремлювали можливі дефекти політичного врядування [3]. Ідеї політичного моделювання, відображались у працях представників епохи Середньовіччя. Для прикладу, Августин намагався поєднати принципи формування державного правління з релігійними канонами [9]. Надалі, хвиля демократичних зрушень суспільного устрою відобразилась на уявленнях форми державної влади періоду Просвітництва. Один з представників французької школи політичної науки Ж.-Ж. Руссо побудував свою теорію ефективного правління на ідеях народовладдя [11]. Згодом, набули розвитку вивчення закономірностей взаємодії влади і суспільства та ролі інституту політичного лідерства в державотворчих процесах. Так інший французький дослідник

А. де Токвіль формує державний устрій, в якому роль суб'єктів державної політики направлена на формування сприятливого для розвитку соціуму політичного середовища [10]. В свою чергу, Й. Шумпетер представляє альтернативні погляди на механізми співіснування політичної еліти та народних мас, в рамках яких пряме народовладдя унеможлиблюється в контексті превалювання окремої привілейованої соціальної групи та її конкуренції за політичну перевагу [5]. Таким чином, представники кожної історичної епохи та будь-якої політичної школи ставили за мету дослідження форм державного правління та формування алгоритмів ефективного функціонування державного апарату. Реалізація теоретичних концепцій у практичному вимірі політичного процесу підкреслює надзвичайну цінність та дієвість теоретичного вивчення тенденцій державного будівництва та інших політичних явищ в цілому.

Каталізатором виникнення потреби у розвитку української школи політичних досліджень, саме у розділі політичного моделювання стала реформація радянського політичного устрою. Саме трансформація міжнародної політичної кон'юнктури кінця ХХ ст. та інтенсифікація хвилі демократизації дали імпульс розбудові незалежної української соціально-політичної системи. Нагальною проблемою політичної модернізації стало питання визначення оптимальної моделі державного правління здатної консолідувати демократичні засади в рамках українського соціально-політичного простору. Актуальні питання початкового етапу становлення української державності зосереджувалися навколо визначення формату взаємодії органів державної влади та адаптації демократичної програми державного будівництва під специфіку політичного середовища і особливості суспільної свідомості.

Визначальною характеристикою тривалих модифікацій українського політичного устрою та реформації механізмів кореляції державних органів влади, в рамках демократизації соціально-політичного простору, виступає дисбаланс форми державного правління. Впродовж перехідного періоду імплементації демократичних засад політичного моделювання в область української державності, формат організації державної влади змінювався від президентсько-парламентського до парламентсько-президентського і в зворотному напрямі. У кожній формі політичної адміністрації були присутні як позитивні, так і негативні моменти.

На даному етапі формування політичної системи, українська демократія постала перед потребою комплексної реформації політичного улаштування. Тенденція «сильний президент-слабкий парламент» зарекомендувала себе не спроможною адекватно відповідати на численні виклики сучасності. Проте, якщо проаналізувати теоретичну платформу президентської чи президентсько-парламентської форми правління, можна виявити наукове обґрунтування закономірностей, що мають місце у сучасному державному апараті.

Зокрема, на основі превалювання президентського інституту в сфері розподілу політичних преференцій передбачається централізація державної влади в руках виконавчої інстанції. Дане правило проявляється зокрема у більших можливостях при формуванні політичного уряду та впливу на політичну ситуацію. Зазначена теза підтверджується Х. Лінцом: «... за винятком США, більшість стабільних демократій Європи парламентарні режими і декілька змішаних форм, в той же час більшість країн з президентськими форматами правління – нестабільні демократії чи авторитарні режими» [7, с. 4].

Інший представник західної школи політології А. Лейпгарт критикує президентську форму правління в контексті залежності потреб країн з дисонансом суспільної організації: «... додаткова слабкість президентської форми правління: надмірний ухил в напрямку мажоритарної демократії, особливо в багатьох країнах, де недостаток природного консенсусу, потрібна саме консенсусна замість мажоритарної форми. Відзначена категорія включає не тільки країни з глибокими етнічними, расовими та релігійними суперечностями, а також з інтенсивними політичними модифікаціями, що походять з недавніх історичних подій – громадянська війна чи військова диктатура, значна соціально-економічна нерівність,

тощо [7, с. 92]». Компаративне співставлення теоретичної бази та практичних реалій української президентсько-парламентської форми правління виявляє численні збіги.

По-перше, домінування президента в організаційній системі державного устрою України детермінувало концентрацію політичного ресурсу в даній владній інстанції, що надало українському політичному процесу певних рис персоніфікації – надмірного впливу окремого політичного суб'єкта на процедуру функціонування державного апарату.

По-друге, превалювання президентської інстанції та визначальна роль даного інституту нівелювала конструктивістський потенціал парламенту. В результаті, орган законодавчої влади, який зобов'язаний презентувати суспільні інтереси на основі ідейного плюралізму власного кадрового складу перестав ефективно виконувати закріплену за ним представницьку функцію, порушивши канал порозуміння громадянського суспільства та владного апарату, що зруйнувало соціально рівновагу та підірвало легітимність політичної еліти.

По-третє, тотальне домінування політичних суб'єктів однієї політичної ідентифікації в парламентській, президентській та урядовій інстанціях зумовило мінімізацію конструктивної активності опозиційних сил, що негативно відобразилось на артикуляції нонконформістських інтересів суспільних мас та прогресу діяльності владної еліти заснованому на раціональній політичній конкуренції.

Тому в контексті теоретичних узагальнень постає питання реального діапазону втілення демократизації в рамках соціально-політичної системи України. Чи дійсно утворений політичний режим та принципи його функціонування варто інтерпретувати в рамках типового демократичного формату і спроможна така форма політичного устрою забезпечити довготривалу модернізацію політичної системи. Адже, як відзначав американський дослідник У. Растоу: «Демократизація – це рух в напрямку свободи слова, покращення правової адміністрації і конструювання представницької парламентської інституції, сформованої на виборі прогресивного електорату і здатного контролювати бюджетні кошти» [8, с. 182]. В руслі активізації участі суспільних ініціатив в системі прийняття політичних рішень вбачає сутність реальної демократії інший представник західної політичної школи Р. Інглеарт [6, с. 307].

В свою чергу, американський дослідник Дж. Сарторі відзначає значення демократичного режиму у рівновазі представлення інтересів різноманітних суспільних груп через представницькі органи політичної влади: «Попри те, що гасло демократії – врядуванні більшості, повага та захист прав меншості підтримують динаміку й механізми демократії» [1, с. 38]. Автор концепції поліархії А. Даль формує програму власних уявлень щодо демократичного способу організації державної політики, який засновується на врахуванні ідейного плюралізму суспільних поглядів та функціонування дієвих механізмів рівномірного впливу груп інтересів на управлінські рішення [4, с. 63-90]. Твердження науковців зосереджено навколо ідеї пропорційного представлення інтересів суспільства, в тому числі, представників нонконформістських груп. Сутність даних теоретичних основ в рамках практичного втілення полягає у конструюванні політичної моделі державного устрою здатної забезпечити артикуляцію суспільних ініціатив та інтересів.

Аналіз теоретичної бази здійснюючої опис демократичної форми улаштування політичного устрою та компаративне співставлення даних показників з реаліями українського соціально-політичного простору відкриває ряд характерних протиріч, що ставить під сумнів повноту завершення демократичних реформацій української політичної системи. Зокрема, низький рівень ефективності функціонування законодавчої інстанції – парламенту, що на основі українських політичних особливостей, побудований на конфронтаційних налаштуваннях коаліції більшості і опозиційних сил та втрачає свої функціональні можливості в контексті домінування президентської інстанції. Дана тенденція викликає порушення представницького принципу функціонування політичного режиму, коли

суб'єкти української еліти зорієнтовані на процесі боротьби за індивідуальні пріоритети, зменшуючи динаміку презентації суспільних інтересів.

Нарешті, постає питання реального існування максимальної кількості прогресивного електорату, що здатний виявляти власну політичну ідентифікацію на основі свідомого аналізу політичного середовища. Теоретичні засади демократичного правління потребують більшої динаміки суспільної участі у політичному житті та оптимізації представлення громадських інтересів в рамках функціонування демократичного устрою. Тому, теоретичне обґрунтування фундаментальних основ демократичного формату правління та реальний стан речей української політики виявляє низку диспропорціональних показників.

Сучасне становище українського соціально-політичного середовища відзначається дисбалансом взаємодії політичних суб'єктів виражених у порушенні конституційного розподілу політичних прерогатив між органами державного правління. Як результат, практичний вимір української політики потребує кардинальних змін у системі функціонування державних органів.

Успішність реформації політичної системи залежить від якості адаптації теоретичної бази в рамках даних процесів. Теоретичне поле модернізації діяльності державного апарату передбачає врахування варіативних чинників впливу на політичне становище, систематизацію особливостей українського політичного устрою та визначення векторів здійснення трансформації. Тому, практичні механізми реалізації реформаторських ініціатив цілковито залежать від теоретичних засад політичного моделювання.

Зокрема, ключовими детермінантами зрушень адміністративного характеру виступають структурні та процедурні фактори систематизовані російським дослідником А. Мельвілем [2]. Вони поділяються на економічні, соціальні та політичні індикатори потенційних модифікацій існуючого державного устрою. Екстраполяція даних теоретичних узагальнень в область українського політичного процесу формує наступне твердження: проведення практичної модернізації українського державного правління потребує комплексного аналізу різноманітних передуючих даному процесу чинників, які в подальшому можуть відобразитись на ефективності демократичних перетворень.

Вищезазначені проблеми продуктивності розподілу політичних повноважень в рамках державних інституцій негативно відобразились на соціальній рівновазі та детермінували активізацію імпульсу суспільного незадоволення. Через призму теоретичного базису, оптимальним варіантом трансформування державного управління виступає орієнтація державної діяльності на презентацію громадських ініціатив та реалізацію їх інтересів в системі прийняття політичних рішень. З урахуванням даної позиції, раціоналізація діяльності державної влади зосереджується навколо вдосконалення системи взаємодії державних органів. Ключовим аспектом ефективних зрушень виступає комплексне дослідження варіативних складових модифікації системи політичних інститутів протягом становлення української державності та вивчення реформаторського досвіду країн демократичного формату. Належний аналіз теоретичної бази при конструюванні української моделі модернізації політичної системи здатний стати основою практичного розвитку функціональної рівноваги органів державного правління, стабілізації соціально-політичного простору та інтенсифікації становлення реальної демократії в межах української політичної системи.

Кожен практичний прояв політичного процесу потребує ретельного вивчення та систематизації з метою фіксації практичного досвіду для вироблення теоретичних концепцій оптимізації потенційних політичних трансформацій. Власне на даному рівні визначається взаємозалежність теоретичних основ та практичного втілення поліваріативних тенденцій політичного процесу.

Із урахуванням вищесказаного, можна дійти висновків, що теоретичне узагальнення тенденцій перебігу політичного процесу представляє надзвичайну цінність не тільки для розвитку наукових концепцій та розширення методологічних засад наукових досліджень

використаних в рамках політологічної царини. Формування теоретичної бази відіграє важливу роль при здійсненні політичних реформаций, за умов ефективного використання теоретичних напрацювань.

Особливого значення дане питання набуло в межах українського соціально-політичного простору. Проведення структурних трансформацій та організація функціональних повноважень державних органів влади протягом генезису української державності проходили без акцентування належної уваги до теоретичного обґрунтування державотворчих процесів. Як результат, рух в напрямку тотальної демократизації супроводжувався численними відхиленнями від обраного вектору розвитку. Становлення президентської форми правління направлене на консолідацію політичної влади і стабілізацію системи державного управління. Проте на практиці, відсутність механізмів обмеження централізації президентської влади передбачена рамками теоретичного розуміння процедури моделювання державного апарату вилилась у диспропорціональність політичних можливостей системи державних органів України. Потенційні деструктивні ефекти президентської форми правління узагальнені в теоретичній матриці державного будівництва стали квінтесенцією проблем сучасної української державності. Даний аспект кореляції теоретичної бази та практичних проявів демократизації управлінських інстанцій українського соціально-політичного простору вказує на залежність зазначених елементів та потребу теоретичного обґрунтування прийняття політичних рішень щодо моделювання державного апарату та вибору формату функціонування державного правління.

Сьогодні, коли українська політична система потребує реформаторського імпульсу та нагальної оптимізації функціональних можливостей, особливо гостро постало питання вибору ефективних механізмів модернізації державного управління. Важливим аспектом нівелювання різноманітних ризиків та подолання існуючих проблем соціального, економічного і політичного характеру, виступає здійснення даних трансформацій в площині узагальнення теоретичної бази та використання практичного досвіду. Необхідність дослідження теоретичного обґрунтування процесів моделювання державного правління представляє виняткову цінність для визначення курсу української політики та ініціювання позитивних зрушень в системі розподілу політичних повноважень і артикуляції суспільних інтересів. Раціоналізації діяльності та структури державного правління в рамках теоретичного досвіду детермінує позитивну динаміку політичного розвитку та мінімізацію деструктивних відхилень від обраного політичного курсу.

Таким чином, практичний вимір моделювання політичної системи та інституалізації державної структури неминуче пов'язаний з теоретичними дослідженнями. Дана тенденція відображається на залежності результатів формування моделі державного правління від орієнтування на теоретичні закономірності.

Література:

1. Демократія: Антологія. / Упоряд. О. Проценко. – К.: «Смолоскип», 2005. – 1108 с. – («Політичні цінності»).
2. Мельвиль А. Ю. Демократические транзиты: теоретико-методологические и прикладные аспекты / А. Ю. Мельвиль. – Московський общественный науч. фонд, 1999. – 105 с.
3. Barker E. The Political Thought of Plato and Aristotle / E. Barker. – Dover Publications, 2012. – 592 p.
4. Dahl R. A. A Preface to Democratic Theory, Expanded Edition. – University of Chicago Press, 2006. – 176 p.
5. Held D. Models of Democracy / D. Held. – Stanford University Press, 2006. – 338 p.
6. Inglehart R. Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies / R. Inglehart. – Princeton University Press, 1997. – 453 p.

7. Linz J., Valenzuela A. The Failure of Presidential Democracy / J. Linz, A. Valenzuela. – Volume 1. – JHU Press, 1994. – 192 p.
8. Rostow W. W. Politics and the Stages of Growth / W. W. Rostow. – CUP Archive, 1971. – 410 p.
9. The classics of western spirituality. Augustine of Hippo: Selected Writings. – Paulist Press, 1984. – 514 p.
10. Tocqueville A. Democracy in America / A. Tocqueville. – Library of America, 2004. – 941 p.
11. Wokler R. Rousseau and Liberty / R. Wokler. – Manchester University Press, 1995. – 299 p.

Мироненко П. В. Теоретический фундамент и практические потребности исследования процесса изменений формы правления в современной Украине

В предлагаемой статье осуществлен анализ теоретических основ и практического измерения трансформации украинской формы правления.

Ключевые слова: форма государственного правления, модернизация, демократизация, разделение власти, модификация политического устройства, модель политической системы.

Myronenko P. The theoretical foundation and practical needs of the research of change rule in modern Ukraine

The proposed article presents an analysis of the theoretical basis and practical measurement of transformation of the Ukrainian Government.

Keywords: form of Government modernization, democracy, separation of powers, the model of political system.

УДК 328.1/3

Павлова Людмила Ісмаїлівна,

*кандидат політичних наук, доцент кафедри політології та міжнародних відносин
Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*

**РОЛЬ ІНСТИТУТУ ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ
В ПРОЦЕСІ КОНСОЛІДАЦІЇ ДЕМОКРАТІЇ**

Проаналізовано основні ознаки парламентаризму в контексті процесу зміцнення та збереження демократії. Визначено характеристики парламенту у відповідності до етапу консолідації демократії.

Ключові слова: парламентаризм, демократія, консолідація демократії, парламентські вибори.

Проблема консолідації нових демократичних режимів, аналіз умов їхньої стабілізації і стійкого відтворення є одним із ключових аспектів дослідження переходів до демократії. Демократична консолідація розглядається як процес зміцнення й збереження демократії. Процес демократичного розвитку, який має за кінцеву мету перехід до демократичного врядування, проходить ряд етапів. Основним з них, на думку багатьох дослідників, є саме етап консолідації демократії, тобто перетворення випадкових домовленостей та умовних рішень, що виникають між політичними елітами у період демократичного переходу, у стійкі норми відносин суперництва і співробітництва між головними дійовими особами політичного процесу [7].

Перехід до формату консолідованої демократії передбачає власне процес консолідації, який може бути визначений як сукупність соціально-економічних, політичних та інших

процесів, які призводять до встановлення в країні консолідованої демократії, тобто таких політичних умов, в яких демократичні принципи визнані основними в сфері політики і демократичні зміни є незворотними. На думку С. Хантінгтона, консолідація не передбачає коливань або відступів. Вона означає посилення демократичних інститутів і демократичної практики в кожній з країн, а також зміцнення міждержавних зв'язків у співтоваристві демократичних націй. Успішне завершення «третьої хвилі» демократизації закладе основи для її четвертої хвилі, яка принесе демократію в незахідні і бідніші регіони світу, тобто туди, де її поки ще немає [8, с. 115].

Ідеальний процес консолідації демократії містить у собі досягнення консенсусу відносно набору політичних процедур та створення владних структур, що вбирають в себе інтереси різноманітних політичних сил, що конкурують. На етапі демократичної консолідації долається інституційна криза, легітимується влада, відновлюється ефективність політичної системи, зростає політична стабільність. На цьому етапі формально йде вибір моделі демократичного розвитку: президентської, парламентської чи президентсько-парламентської форми правління, встановлення обсягу повноважень виконавчої влади, ступеня її залежності від законодавчої влади.

Демократичний перехід, ознаменований процесом консолідації демократії, неможливий без якісної трансформації інституту парламентаризму. Окрім того, саме поняття «консолідації демократії» потребує комплексного дослідження у трьох його аспектах: консолідація як процес, ознака та певна модель демократії. Визначивши місце інституту парламентаризму в процесі консолідації демократії, ми сформуємо основну ознаку консолідованої демократії. Серед широкого спектру наукових досліджень, що стосуються етапу консолідації демократичного врядування, теоретичні аспекти вивчення даної проблематики залишаються менш обґрунтованими, що також актуалізує цю тему. Українська політична наука проявляє значний інтерес до вивчення різноаспектних проблем демократизації. Разом з тим, в науковій літературі ще не одержали достатнього висвітлення питання, які стосуються взаємозв'язку процесу формування законодавчого органу влади та процесу консолідації демократії. Окрім того відсутній ретроспективний аналіз генези формування інституту парламентаризму в контексті трьох хвиль демократизації.

Консолідація демократії як ознака завершального етапу переходів до демократії передбачає відповідність характеристик усіх політичних інститутів демократичним цінностям. Таким чином, інститут парламентаризму має з самого початку формування відповідати критеріям відкритості, конкурентності, змагальності та прозорості. Поза парламентаризмом не може бути демократії, бо саме цей інститут визначає таку форму взаємодії суспільства і держави, що ґрунтується на визнанні провідної ролі загальнонаціонального колегіального представницького органу в системі організації державної влади. Виходячи з досягнень сучасної політичної думки і досвіду впровадження принципів парламентаризму в політичні системи країн, можна визначити це поняття як у вузькому, так і в широкому значенні. У вузькому значенні під парламентаризмом розуміємо систему організації і функціонування державної влади в демократичному суспільстві, яка характеризується розподілом функцій влади і визначальним (привілейованим, особливим, провідним) місцем парламенту в структурі органів державної влади. В широкому сенсі під парламентаризмом розуміють сукупність поглядів, ідей і цінностей, втілюваних у практичній діяльності реально діючих представницьких законодавчих установ – парламентів.

Визначення парламентаризму у традиційному вузькому значенні може викликати питання про форму правління в державі. При використанні поняття «парламентська республіка» може з'явитися уявлення про непарламентаризм або відсутність парламентаризму за всіх інших форм правління (президентській чи змішаній). Деякі вчені вважають, щоб не виникало подібних неточностей, треба систему влади, яка базується на принципі верховенства парламенту, називати не парламентаризмом, а «парламентарним правлінням», «парламентарною формою правління» або «парламентарним режимом» [3,

с. 44]. До речі, визначення «парламентський режим» використовувалося ще в XIX ст. і використовується сучасними західноєвропейськими політологами, особливо представниками французької політологічної школи [1, с. 54]. Однак, використання і цього поняття викликає певні зауваження та питання. Наприклад, щодо співвідношення понять «форма правління» та «політичний режим».

Формулювання «парламентаризму» у вузькому значенні вказує лише на деякі, але не на всі прояви парламентаризму як суспільного явища. Тому є сенс вживати поняття «парламентаризм» у широкому значенні і вважати зміст цього поняття самодостатнім, охоплюючим усі основні аспекти самого явища.

Парламентаризм тією чи іншою мірою властивий кожній сучасній державі. Проте міра парламентаризму найбільшим чином залежить від форми державного правління тієї чи іншої держави. Парламентаризм як принцип має значно більше поширення в країнах з парламентською формою правління, ніж в країнах зі змішаною чи президентською формою правління. В той же час, якщо прийняти до уваги, що однією з важливих характеристик парламентаризму є принцип відповідальності уряду перед парламентом, то і в умовах парламентсько-президентської, президентсько-парламентської республіки (наприклад, сучасної Франції) парламентаризм зберігається в досить великому обсязі.

Дещо складніше парламентаризм співвідноситься з системою державного правління в формі президентської республіки. Ключову роль у даному випадку відіграє той факт, чи є президентська республіка демократичною чи недемократичною за типологією політичного режиму. Однозначно: якщо в президентській республіці конституційно закріплено поділ влади з чіткою дією механізму «стримувань і противаг», при якому парламент є вищим представницьким органом, то за такого державного режиму зберігаються провідні елементи парламентаризму.

Дослідники звертають увагу на серйозні недоліки президентської системи для будівництва консолідованих демократій у перехідних суспільствах. По-перше, президентська система - це гра з нульовою сумою», коли переможець отримує все, а програвший - нічого. На практиці це означає, що переможець, займаючи пануючі позиції на стадії утворення «правил гри», диктує іншим гравцям свою волю і свідомо примушує їх прийняти вигідні для нього норми з метою зберегти своє домінування та суттєво обмежити владні можливості інших політичних акторів. По-друге, партії-аутсайдери вимушені чекати декілька років наступного шансу, і не маючи виходу для політичних потенцій в інституціональній формі, часто загострюють конфлікт з виконавчою владою, при цьому апелюючи до суспільства. Це призводить до ідеологічної поляризації суспільства. По-третє, президентська система підсилює політику індивідуальності і демагогічності, часто утворює уряд меншості, є перешкодою для формування стійких коаліцій. По-четверте, вираженою є тенденція мати слабкий кабінет. По-п'яте, існує ризик недостатнього представлення народу (якщо легітимність обрання президента поставлена під сумнів) [6].

Не існує ідеальних демократичних форм правління. Х.Лінц стверджував, що парламентські системи мають переваги в країнах, які здійснюють якісні перетворення, бо завдяки ним виконавча влада в більшій мірі підзвітна законодавчій, зникає можливість зосередження усієї влади в руках переможця виборів та конфліктної ситуації контролю президентської посади і законодавчого органу різними політичними силами [2].

Парламентська форма правління набула значного розповсюдження в передових західноєвропейських країнах та має більш високий рівень легітимності, унеможливорює концентрацію всієї влади в одному центрі. Однак твердження про те, що саме парламентська система правління більш демократична є перебільшенням. Парламентська і президентська форма правління мають свої переваги та недоліки. Перевагою президентської форми правління є її значний потенціал в консолідації суспільства навкруги президента, який виступає символом нації та держави, що дуже важливо для України, яка одночасно формує і

національну державу, і єдину політичну націю, і розробляє загальну стратегію розвитку суспільства.

І парламентські, і президентські республіки є демократичними формами правління, оскільки ґрунтуються на ідеї суверенітету народу як єдиного джерела влади. За умов існування кожної з систем правління визначальним є рівень політичної культури основних суб'єктів політичного процесу, рівень їх відповідності демократичним цінностям. Дійсно в президентській республіці існує можливість монополізації влади президентом, оскільки в його руках зосереджені великі ресурси та можливості виконавчої влади. В умовах парламентської форми правління також можливий варіант переходу до авторитаризму. Одна партія, спираючись на фінансово-бюрократичні угруповання, перемагає на виборах, формує власний уряд, призначає прем'єр-міністра, усуває президента та об'єднує всі важелі владного впливу в своїх руках [5].

Реальна демократія залежить від сутності правління, а не від форми правління. Лише прагнення провідних політичних акторів до зміцнення демократичного врядування, сприйняття та усвідомлення ними цінностей демократії, визнання їх відповідними своїм власним інтересам визначає подальшу демократизацію суспільства. Як вважають дослідники Національного інституту стратегічних досліджень, консолідація демократії в Україні залежить від укладання демократичного пакту еліт, вироблення єдиних формальних і прозорих «правил гри» та їх поширення на все суспільство. Основні умови консолідації полягають у наступному:

по-перше, жодна з політичних значущих груп не матиме наміру демонтувати демократичний режим;

по-друге, більша частина населення має бути переконана у тому, що будь-які політичні зміни обов'язково повинні здійснюватися у рамках встановлених демократичних процедур;

по-третє, всі учасники політичного процесу будуть розуміти, що внутрішні конфлікти можуть бути вирішені тільки у відповідності до встановлених норм, а їх порушення є неефективним і досить дорого коштуватиме [6].

Суттєвою рисою сучасного парламентаризму, на яку постійно звертають увагу дослідники, є встановлення відповідальності уряду перед парламентом. Вважається, що саме цей критерій служить гарантією обмеження безконтрольної влади уряду, а, отже, й існування демократичної системи в тій чи іншій країні. Наступний атрибут парламентаризму, який відноситься до першооснов усієї системи парламентаризму, це – розвиток системи партій, що підтримують різноманітні зв'язки з групами, які репрезентують різні інтереси, а також інституційна залежність парламентської демократії від участі партій у формуванні політичної волі народу, посилює державну діяльність та всі політичні процеси. Справедливо вважається, що коли в тій чи іншій країні немає партій парламентського типу, які розглядають законотворчу діяльність в парламенті як першочергову і при цьому готові взаємодіяти між собою, а також в повній мірі усвідомлюють свою відповідальність за стабільність усієї політичної системи, – тоді само собою зрозуміло, що наявність парламенту зовсім не означає наявності парламентаризму. Обов'язковою ознакою сучасного парламентаризму має бути захист прав та свобод громадян – свободи слова, засобів масової інформації, свободи об'єднань, свободи переконань тощо, а також створення гарантій для діяльної політичної опозиції як у парламенті так і за його межами.

Отже, парламентаризм не зводиться тільки до наявності вищого представницького органу народу, а уособлюється обов'язково з активно діючим парламентом у системі державного правління. Це комплексна характеристика політичної системи демократичного типу, яка відповідає досягненням і цінностям сучасного рівня цивілізації. Культура парламентаризму полягає у постійному відчутті державою та громадянським суспільством одне одного, в усвідомленні партнерами важливості діалогу влади й суспільства, всіх його громадян – виробленні механізмів такого діалогу, досягненні позитивних результатів

співтворчості. Готовність до співробітництва з владою може ґрунтуватися лише на розумінні та довірі. Основними детермінантами довіри в управлінні, як відомо, є: 1) прозорість, відкритість; 2) зворотність зв'язку; 3) перспективність, довготерміновість відносин; 4) раціональність, доцільність, вигідність відносин; 5) емоційність зв'язку. Держава, зокрема місцева та регіональна влада, в демократичній системі управління мають вчитися працювати так, щоб сприяти людям у здобуванні знань, відігравати роль радників, регулювати діяльність тактовно, опосередковано, без зайвого контролю й регламентації [10].

Парламент, будучи представницьким органом, відіграє ключову роль у функціонуванні демократії. Однак формальна наявність виборного органу сама по собі не гарантує існування демократичного устрою в країні. Для цього мають бути виконані принаймні дві умови. Перша – проведення вільних та чесних парламентських виборів. Друга – дотримання демократичних принципів та стандартів у роботі парламенту. Обраний парламент повинен бути соціально та політично репрезентативним і надавати рівні можливості для його членів виконувати надані їм повноваження. Окрім цього незалежна організація роботи парламенту проводиться у відповідності з демократичними нормами та принципами. Парламент відкритий для громадян і прозора здійснює свою роботу. До роботи парламенту залучається громадськість, в тому числі організацій громадянського суспільства та інших громадських рухів. Парламентарі відповідальні перед виборцями за результати своєї роботи та свою поведінку. Таким чином, демократичним парламентом може називатися той, який репрезентує політичну волю і соціальну розмаїтість населення та є ефективним у реалізації законодавчої, контролюючої і представницької функцій на регіональному, національному та міжнародному рівнях. А також демократичний парламент є прозорим, доступним і підзвітним громадянам, яких він представляє.

Парламент як законодавчий орган покликаний стати виразником інтересів усіх верств населення. Від якості його формування залежить дотримання демократичних принципів урядування. Парламентські вибори мають стати чинником, що буде впливати на процес консолідації демократії. Вибори надають можливість громадянам країни висловити своє ставлення до політики та політиків, надати їм свою підтримку чи, навпаки, позбавити її. Вибори є можливістю для виборця вплинути на напрямок державної політики і склад органів державної влади. Завдяки виборам влада у демократичному суспільстві набуває легітимності (законності, правомірності). На думку, політолога Ю. Шведа, «вибори є умовою становлення демократії, її ключовим індикатором і певною мірою її результатом – відповідно, лише за умови демократичного режиму вибори перетворюються на правдиве право і можливість громадян обирати напрямок суспільного розвитку і тих, кому вони довіряють цей напрямок реалізовувати» [9, с. 19]. Процес демократизації починається з проведення вільних виборів, а далі закріплюється гарантіями політичних свобод і громадянських прав.

Поширеним підходом до оцінки рівня консолідованості демократії в державі є виявлення співвідношення між наявністю процедури регулярних виборів як таких і дотриманням прав громадян у виборчому процесі [4]. За цього умовами консолідації демократії в державі є:

- 1) проведення регулярних вільних виборів;
- 2) встановлення контролю за прийняттям рішень обраними посадовцями;
- 3) широкі можливості громадян висувати кандидатів на виборах;
- 4) право створювати партії та ставати їх членами.

Таким чином, виборча процедура формування парламенту має відповідати вимогам консолідованої демократії. Процес демократизації починається з проведення вільних виборів, а далі закріплюється гарантіями політичних свобод і громадянських прав. А сам представницький законодавчий орган у своїй діяльності повинен забезпечувати наявність основних ознак консолідації демократії, а саме: високого рівня легітимності та демократичної поведінки, що унеможливить посилення антидемократичних альтернатив в політиці. Реальна демократія залежить від сутності правління, а не від його форми. Лише

прагнення провідних політичних акторів до зміцнення демократичного врядування, сприйняття та усвідомлення ними цінностей демократії, визнання їх відповідними своїм власним інтересам визначає подальшу демократизацію суспільства.

Література:

1. Duverger M. Institutions politiques et droit constitutionnel / M. Duverger. – P., 1970. – 300 p.
2. Linz X. The Perils of Presidentialism // Journal of Democracy. – 1990. – Т.1. – С. 51-69.
3. Древаль Ю. Д. Парламентаризм у політичній системі України: (політико-правовий аналіз) [Текст] / Ю. Д. Древаль – Х. : Видавництво національного ун-ту внутрішніх справ, 2003. – 280 с. – (Наукове видання).
4. Консолідована демократія: перспективи для України (Матеріали до конференції. Лабораторія законодавчих ініціатив) [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.parlament.org.ua/upload/docs/FINAL.doc.pdf>
5. Новакова О. Демократичне реформування як засіб політичної модернізації / О. Новакова // Сучасна українська політика: Політики і політологи про неї / гол. ред.: М. І. Михальченко ; Укр. акад. політ. наук, Поліщук . – К. : Укр. центр політ. менеджменту. – Вип.10. – 2007 . – С. 249-257.
6. Новий парламент і його роль у реформуванні політичної системи України (аналітична доповідь Національного інституту стратегічних досліджень) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.niss.gov.ua/book/31052006/03.htm#>
7. Политология: краткий словарь политологических терминов/ сост. Духина Т. Н., Болотова Т. П. – Ставрополь, 2010. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.politike.ru/dictionary/974/word/konsolidacija-demokrati>
8. Хантингтон С. Третья волна. Демократизация в конце XX века [Текст] / С. Хантингтон; пер. с англ. – М. : «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2003. – 368 с.
9. Шведа Ю. Р. Выборы та виборчі системи. Європейські стандарти та досвід для утвердження демократії в Україні [навчальний посібник] / Ю. Р. Шведа – Львів, 2010. – 462 с.
10. Яровой Т. Парламентаризм як засіб розвитку демократії / Тихон Яровой, Наталя Гулевата // Віче. – № 10. – 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.viche.info/journal/2018/>

Павлова Л. И. Роль института парламентаризма в процессе консолидации демократии

Проанализированы основные признаки парламентаризма в контексте процесса укрепления и сохранения демократии. Определены характеристики парламента в соответствии с этапом консолидации демократии.

Ключевые слова: парламентаризм, демократия, консолидация демократии, парламентские выборы.

Pavlova L. Role of institute of parliamentarism in the course of democracy consolidation

The main signs of parliamentarism in a context of process of strengthening and democracy preservation are analyzed. Parliament characteristics according to a stage of consolidation of democracy are defined. It is defined that the representative legislature in the activity has to provide existence of the main signs of consolidation of democracy: high level of legitimacy, democratic behavior, absence of antidemocratic alternatives.

Key words: parliamentarism, democracy, democracy consolidation, parliamentary elections.

ІНФОРМАЦІЙНО-МАНІПУЛЯТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ ПОЛІТИЧНОЇ ДЕЛЕГІТИМАЦІЇ В УКРАЇНІ: ПОЗАЕЛЕКТОРАЛЬНИЙ КОНТЕКСТ

В українському політикумі здійснюється перманентна апробація інформаційно-маніпулятивних технологій політичної делегітимації. Аналіз позаелекторального контексту впровадження інформаційно-маніпулятивних технологій засвідчує їх високий делегітимаційний потенціал та прогресуючу динаміку вдосконалення.

Ключові слова: політична делегітимація, інформаційно-маніпулятивні технології, делегітимаційний потенціал, позаелекторальний процес, мас-медіа.

Політична делегітимація залишається все ще недостатньо пізнаним феноменом суспільно-політичної дійсності та актуальним об'єктом наукових розвідок. На сучасному етапі вченими виявлено чимало маркерів делегітимаційного процесу, що з'являються як на рівні поодиноких симптомів (політичне невдоволення, відсутність суспільної згоди, втрата підтримки та довіри громадян, корупція, неефективність влади), так і на рівні системної кризи легітимності (поширення беззаконня, високий рівень політичного примусу та жорстокості з боку режиму, суспільна непокора/ спротив, державний переворот, революція).

Виявлення факторів та пізнання закономірностей такого різноманіття делегітимаційних індикаторів набуває особливого значення у вимірі тенденцій технологізації сучасного політикуму. Адже його прагматика унеможливорює хаотичність та некерованість, тому перетворює політичні технології на ключовий інструмент управління політичним процесом. В контексті даної розвідки актуалізуємо проблему делегітимаційного потенціалу інформаційно-маніпулятивних технологій, що інтенсивно впроваджуються суб'єктами політики з метою конструювання різноманітних делегітимаційних феноменів у сучасній, в тому числі й вітчизняній політичній дійсності.

Осмислення феномену політичної делегітимації в даній розвідці опирається на фундаментальні дослідження таких зарубіжних вчених, як Д. Бітхем, М. Вебер, Р. Далтон, М. Доган, Д. Істон, М. Кастельс, С. Ліпсет, П. Розанвалон, Е. Тоффлер, Ю. Хабермас, С. Хантінгтон, Д. Хелд. В межах російського наукового дискурсу досліджуваної проблематики вагомий вклад належить: В. Ачкасову, С. Єлісеєву, О. Вертешину, А.-Н. Дібірову, К. Завершинському, С. Ланцову, Н. Пономарьову, О. Скіперському. Сутності делегітимаційних феноменів присвячено ґрунтовні праці вітчизняних дослідників: Є. Бистрицького, О. Висоцького, В. Волинця, О. Дашаківської, Г. Почепцова, С. Рябова, Т. Кузьменко, Є. Цокура тощо.

Важливо відмітити, що впровадження самого концепту «делегітимація» в науковий дискурс не є поширеним явищем, скоріше, навпаки, вчені уникають понятійної універсалізації делегітимаційних феноменів та окреслюють їх у вимірі різних термінів та концептів. В контексті даної розвідки важливим індикатором делегітимації є втрата політичною системою та/ або її складовими підтримки суспільства. Британський вчений Д. Бітхем вважає, що делегітимація як форма нелегітимної влади означає відсутність згоди підвладних щодо політикуму та публічну демонстрацію такої незгоди через пасивні та/або активні форми непокори (демонстрації, страйки, революції, державні перевороти) [1, с. 20]. Він підкреслює, що руйнування політичного порядку відбувається як процес наростання дефіциту легітимності та може привести до її повної втрати. Подібної позиції притримуються й інші вчені, які ставлять під сумнів легітимаційний потенціал сучасної демократії, висловлюють припущення її тотальної кризи та зниження довіри до сучасного політикуму в цілому [3; 4; 6]. Чільне місце в наростанні подібних загроз належить, на думку

більшості дослідників, фактору політичних комунікацій та інтенсивним інформаційним впливам в суспільстві [5, с. 420]. На слушну думку вітчизняного вченого О. Картунова, такий скептичний погляд на сучасність є цілком виправданим, а т.зв. «алармістський» підхід до аналізу становлення інформаційного суспільства поки-що не вичерпав себе [10, с. 304]. В цьому ж руслі, українські вчені О. Висоцький, Г. Почепцов, Є. Цокур наголошують на суттєвій технологізації та медіатизації делегітимаційних феноменів в Україні. Адже вітчизняний політичний процес засвідчує наростаючу динаміку цільового впровадження інформаційно-маніпулятивних технологій та вкотре актуалізує необхідність переосмислення новітніх вимірів делегітимаційного процесу в Україні.

Метою даної статті є розкриття сутності делегітимаційного потенціалу інформаційно-маніпулятивних технологій, що впроваджуються у вітчизняному політикумі в позаелекторальний період. *Ключові завдання розвідки:* визначити фактори ефективності вищезначених делегітимаційних технологій в Україні; виявити закономірності та наслідки їх застосування у позаелекторальний період вітчизняного політичного процесу.

Інформаційно-маніпулятивні технології як детермінанти делегітимаційного процесу в Україні, спрямовані на конструювання делегітимаційних феноменів у віртуальному просторі політикуму. Шляхом впровадження ідей, імідж-образів, меседжів та інтерпретацій, здійснюється вплив на політичну свідомість та поведінку громадян з метою підсилення власної легітимності за рахунок негативізації, дискредитації політичних опонентів, певних політичних програм чи політичної системи в цілому. Відтак, делегітимаційні технології даного типу мають деструктивну спрямованість та часто застосовуються комплексно як стратегії інформаційного протистояння/ війни.

Фактори ефективності вищезначених технологій варто визначати в декількох контекстах. По-перше, фундаментальним чинником зростання делегітимаційного потенціалу інформаційно-маніпулятивних технологій є, на слушну думку більшості сучасних дослідників, тенденція високого рівня цинізму, критичності та тотальної зневіри громадян щодо політичної системи та політики. Так, французький вчений М. Доган відзначає, що за результатами проведених досліджень професія політик є найменш поважною в суспільстві та повністю дискредитованою [4, с. 26]. З іншого боку, значно підвищився рівень професіоналізації політикуму, зростає якість політичної комунікації, політика стає «керованим хаосом» та практикою «перманентних кампаній» маніпулятивного впливу [15; 3, с. 103]. Відтак, відбувається своєрідна компенсація дефіциту політичної легітимності шляхом впровадження політичних технологій, в тому числі, спрямованих на дискредитацію політикуму та його складових.

Вагомим фактором ефективності на структурному рівні інформаційно-маніпулятивних технологій є засоби масової комунікації (ЗМК). Вони опосередковують практично весь простір взаємодії між владними суб'єктами та громадянами, медіатизують його. Медіатизований політикум в Україні являє собою міцну систему взаємозв'язків і залежностей мас-медіа та політикуму. Характер цих залежностей впродовж доби незалежної України був різним та еволюціонував від підконтрольних державі медіа (практика т.зв. «темників») до медіа, які контролюються різними фінансово-політичними групами країни. Виходячи з цього, питання неупередженості медіа залишається відкритим та дискусійним, адже визначається редакційною політикою та політичними вподобаннями власників. Відтак, мас-медіа в Україні виражають яскраві політичні преференції та здійснюють активну інтервенцію в політичні конфлікти, процеси, інтерпретують політичну реальність та відтворюють її на власний розсуд, утверджуючи в свідомості громадян певний порядок денний, здійснюють тенденційний відбір одних фактів і подій та нівелюють інші. Все це відбувається на основі застосування багаточисленних маніпулятивних прийомів в інформаційних повідомленнях.

Вагомі фактори ефективізації делегітимаційних технологій наявні в особливостях вітчизняного позаелекторального процесу. Адже відсутність виборів в Україні – це час

підготовки до наступних, а значить відбувається перманентна апробація та цільове впровадження політичних технологій, в тому числі інформаційно-маніпулятивного характеру. Так, експерт Інституту масової інформації О. Голуб відзначає, що вперше невикорчаний 2013 рік вирізнявся небувалою політичною джінсою (замовними матеріалами позитивного та негативного змісту), що за обсягами значно перевищила комерційну [9; 18]. Адже, на відміну від часу офіційної виборчої кампанії, позаелекторальний період практично не регламентується національним законодавством щодо кількості, якості, змісту та форми подачі політичної інформації.

Виявлення закономірностей впровадження інформаційно-маніпулятивних технологій політичної делегітимації у позаелекторальний період передбачає декілька ключових векторів аналізу. Перший актуалізує необхідність осмислення феномену медіатизації політичного протистояння в Україні по лінії «влада-опозиція», що базується на тотальному протиставленні одних відносно інших, їх взаємній системній делегітимації. Слід відмітити, що глибина протистояння на сучасному етапі є значною, оскільки наявна величезна світоглядна, ціннісна, ідеологічна, політична прірва між владою та опозицією в Україні, яка поглиблюється та несе деструктивний потенціал. Вітчизняна дослідниця О. Бабкіна, характеризуючи ситуацію 2007 р. в Україні, не помилилася й стосовно 2013 р.: «Надмірна концентрація політичної влади й ресурсів у руках правлячої еліти змушує контреліту й опозицію оформлятися та виступати як радикальні рухи, а не політичні опоненти» [7]. В такій ситуації наростання політичної полярності та надзвичайна конкурентність політичного середовища, пошук кожним власної інформаційної ніші, підсилює рівень символізації, віртуалізації, медіатизації політичного процесу та нарощує потенціал делегітимаційного механізму дискредитації політикуму та його складових. Відповідають теперішній дійсності висновки вітчизняного вченого Ю. Левенця, які стосувались теж 2007 р.: «на жаль, ніщо не передвіщує зменшення конфліктності і протистояння між тими, хто контролює в нашій державі створення символів та образів. А відтак віртуальні війни продовжуватимуть розколювати суспільство за трайбалістським принципом «свій-чужий» [12, с. 4]. Отже, головною закономірністю впроваджуваних делегітимаційних технологій є ескалація політичного протистояння в Україні в інформаційно-комунікативній сфері. Причому, в першу чергу, на рівні політичних особистостей, а вже потім негативна інформаційна проекція від особистості транслюється на його політичні ідеї, політичну силу, програму, оточення, навіть прибічників. Останнє особливо небезпечно, оскільки створює чимало загроз для світоглядного розколу української нації. Межею у наростанні подібних феноменів стали події 2004 року. Відтоді відбувається поглиблення технологізації політичних практик (в тому числі й делегітимаційних) через апробацію в реальній політиці відповідних технологій. Безперечно, погоджуємось з вітчизняними дослідниками, які в унісон стверджують про системність та циклічність кризи легітимності в Україні [17, с. 184].

Іншим вектором аналізу закономірностей впровадження делегітимаційних інформаційно-маніпулятивних технологій є виявлення їх специфіки в різних мас-медіа в розрізі конкретних політичних тем, подій, інтерпретацій в позаелекторальний період вітчизняного політичного процесу. Так, варто зазначити, що існує чимало інформаційних ресурсів в Україні, стратегією інформаційної діяльності яких є політична делегітимація. Це особливо характерно для мережі Інтернет. На слушну думку іспано-американського вченого М. Кастельса, Інтернет поглиблює кризу політичної легітимності, оскільки стає деструктивним простором «політики скандалів» [11, с. 186]. Тому внаслідок інтегрованості сучасних мас-медіа (традиційні медіа обов'язково представлені на ключових ресурсах Інтернету), зростає делегітимаційний потенціал інформаційного простору в цілому. Такий феномен британський вчений Е. Чадвік визначає терміном «сучасні політичні інформаційні цикли» як «складні комплекси, в яких «нові» онлайн-медіа гібридизуються зі «старими» електронними та друкованими медіа» [2, с. 1].

Українська практика засвідчує реальність перетворення мережі Інтернет в простір протистоянь. Високий делегітимаційний потенціал Інтернету пов'язаний з його мультимедійністю, оскільки інформація подається в самих різноманітних форматах та жанрових варіаціях. Так, для громадян, що є активними користувачами Інтернет, відео в мережі Youtube, автоматично надає інформації значимості в залежності від кількості переглядів. Особливо широкої популярності серед користувачів здобувають політичні сюжети викривального чи гумористичного змісту. Також яскраву делегітимаційну спрямованість відносно певних політичних сил та осіб мають конкретні Інтернет-ресурси. Наприклад, durdom.in.ua, eggs.net.ua, antivos.info, sprotiv.org, ord-ua.com, genshtab.info, bezyanukovicha.com, opozitsiya.eto-ya.com тощо. Вітчизняний експерт Д. Дуцик також відмічає цікаву тенденцію останнього часу, як-от: створення фальшивих медіа, медіаклонів, дзеркальних медіа, метою яких, на її думку, є контрпрограмування, часто спрямоване не так на широкі маси, як на конкретні групи впливу [8]. Наприклад, антиопозиційний ресурс «Українська кривда» є медіаклоном опозиційної «Української правди». Не є виключенням традиційні медіа, наприклад, телебачення, що яскраво засвідчує тенденції драматизації, персоніфікації та скандалізації політичного процесу. Політика все частіше ретранслюється через формати різних ток-шоу, гумористичних проєктів, на кшталт мультсеріалу «Казкова Русь» та інших креативних способів, де відсутня аналітика, але наявний високий делегітимаційний потенціал. Принагідно зауважимо, на відміну від традиційних медіа, Інтернет має значно більший дискурсний та демократичний потенціал як простір для дискусій та широкого доступу до інформації.

Тематичний ракурс аналізу впроваджуваних інформаційно-маніпулятивних технологій делегітимаційного спрямування в позаелекторальний період засвідчує наступне: найбільш ефективний простір для політичної делегітимації мали інформаційно-маніпулятивні технології, що торкались тем національної історії, мови, ідеології, релігії. Ці технології створюють певні фрейми (рамки) для сприйняття інших більш раціональних проблем політики. Тому наступним простором для впровадження делегітимаційних технологій стали теми поточних політичних реформ (податкової, освітньої), їх ефективності, прозорості; питання зловживань та корупції в межах владної системи в цілому, а також у вимірі її складових частин (наприклад, правоохоронної, судової систем) та конкретних особистостей. Ще одним простором впровадження делегітимаційних технологій стала тема міжнародної інтеграції, що крізь призму високого делегітимаційного потенціалу вищеозначених проблемних питань української політики, виявилась досить болючою для українського суспільства та актуалізувала реальний феномен політичної делегітимації в найбільш радикальному її прояві, у формі суспільного спротиву.

Попри те, що надзвичайно важко об'єктивно оцінити події, котрі відбуваються зараз, можна однозначно стверджувати, що феномен «євромайдану» та «антимайдану» засвідчив високий рівень кризи легітимації в Україні, а також актуалізував одночасно всі проблемні зони українського політичного життя, що в даному випадку виступили факторами політичної делегітимації та суспільної радикалізації в Україні. Адже за результатами опитувань 62 % українців не вважають вибори виходом з кризи, 50 % опитаних пов'язує поліпшення якості життя з кадровими змінами у всіх гілках влади [13; 16]. За висновками соціологічних досліджень більшість громадян готові до протестів, однак засуджують насильство [14].

Безперечно, «євромайдан» став простором ескалації конфлікту та політичного, національного, релігійного протистояння, але не громадяни були джерелом ескалації, а мас-медіа та політики. Всі вищеозначені рівні впровадження інформаційно-маніпулятивних технологій об'єдналися та актуалізувались в межах «євромайдану» та «антимайдану», створили таку конфліктну зону, що виливається у відчай громадян, жертви, аморальні заклики та протиправні дії. Позиціонування на рівні «за» чи «проти» «євромайдану» або «антимайдану» відбувається в контексті інформаційних маніпуляцій. Адже бути за «євромайдан», – це підтримувати таку риторіку, як «банду геть», «врятуй свою мову на

Євромайдані, бо вони хочуть її стерти»; бути проти «євромайдану» – це боротись із «коричневою чумою» та «екстремістами» в Україні. При чому мас-медіа України вже називають події «євромайдану» однозначно як «єврореволюція» та/ чи «революція гідності».

Поточні події підтвердили досить важливу закономірність делегітимаційного процесу та впроваджуваних інформаційно-маніпулятивних технологій. Це їх спрямованість на делегітимацію заради легітимації. Адже на фоні теперішніх драматичних подій суспільного протесту, феномену «євромайдану», чимало політичних сил, рухів, осіб легітимізують себе, свої ідеї та програми, делегітимізуючи опонентів. Наприклад, сайт sylalyudey.org як ресурс нової політичної партії вибудовує свою нішу в контексті інформаційного долучення до подій «євромайдану». Просувають свої іміджі по лінії опозиція-влада різні політичні суб'єкти. Так, відбувається активне відновлення політичної діяльності Ю. Луценка в образі революціонера-борця; аналогічно й О. Ляшко, І. Богословська, П. Порошенко та інші знайшли своє місце під час подій «євромайдану» та долучились до сприяння делегітимації діючої влади. В тому числі й Ю. Тимошенко, попри свою відсутність в реальному політичному процесі, є символом «євромайдану» та суттєвим фактором владної делегітимації. На її прикладі яскраво видно делегітимаційний потенціал інформації, оскільки саме Інтернет-звернення, листи через сайти та соціальні мережі актуалізують відчуття її реальної участі в політиці та подіях «євромайдану». Досить цікавий механізм легітимації рішень переговорів між владою та опозицією був запроваджений через обов'язкове затвердження «вічем майдану» механізмом «козацького галасу» та відео-трансляції в онлайн-режимі (наприклад, «Еспресо TV» – «Прямий ефір з Євромайдану» почав тестове мовлення за інформацією «Вікіпедії» 24.11.2013 р. з мітингу опозиції).

Таким чином, політична делегітимація в Україні відбувається як феномен, нерозривно пов'язаний з інформаційно-маніпулятивними технологіями. Однак, причини в такій ситуації варто шукати в реальній політиці та діях тих, хто себе називає політичною елітою. Весь цей процес вже привів до реальних людських жертв, а також до породження страхів та розчарування громадян, що очікують миру, злагоди та успіху власної країни. Контекст подій підтверджує, що відбувається ірраціональна демонізація образу влади та опозиції, а також розділяється суспільство на «євромайдан» та «антимайдан». Щодня громадяни піддаються шквальної медіа- та інформаційній атаці, відчувають постійну загрозу, то іноземної інтервенції, то підриву ГЕС, АЕС, розколу країни. На центральній площі столиці транслюється фільм про корупцію чиновників, а зі сцени виступають священнослужителі із закликами до боротьби, їжу роздають чиновники перших рангів з інших країн. Відсутність системної та прозорої комунікації влади з суспільством призвела до захоплення в регіонах та в Києві адміністративних споруд, в тому числі й з намаганням взяти під контроль ключові управлінські об'єкти країни. Вперше за всю історію незалежної України столиця побачила в дії «коктейлі Молотова». На превеликий жаль, не викликає сумнівів, що якщо щось відбувається в політиці країни, то це, очевидно, комусь вигідно.

Література:

1. Beetham D. The Legitimation of Power / D. Beetham. – London: Palgrave Macmillan, 1991. – 267 p.
2. Chadwick A. The Political Information Cycle in a Hybrid News System: The British Prime Minister and the «Bullygate» Affair / A. Chadwick // The International Journal of Press/Politics. – 2011. – Vol. 16. – no. 1. – P.3-29.
3. Dalton R.J. Parties Without Partisans: Political Change in Advanced Industrial Democracies / Ed. by R.J. Dalton and M.P. Wattenberg. – Oxford: Oxford University Press, 2002. – 315 p.
4. Dogan M. Political Mistrust and the Discrediting of Politicians / M. Dogan. – Brill, 2005. – 248 p.

5. Habermas J. Political Communication in Media Society: Does Democracy Still Enjoy an Epistemic Dimension? The Impact of Normative Theory on Empirical Research. / J. Habermas // Communication Theory. – 2006. – Vol. 16. – P. 411-426.

6. Rosanvallon P. Counter-democracy: politics in an age of distrust / P. Rosanvallon – New York: Cambridge University Press, 2008. – 336 p.

7. Бабкіна О.В. Демократичні детермінанти трансформації українського суспільства [Електронний ресурс] / О.В. Бабкіна // Віче. – 2007. – № 13. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/628/>

8. Дуцик Д. Чорні технології, медіаклони, фейки [Електронний ресурс] / Д. Дуцик. – Режим доступу: <http://osvita.mediasapiens.ua/material/22954>

9. Кабачій Р. Джинса-2013: пафос і «креатив» [Електронний ресурс] / Р. Кабачій. – Режим доступу: <http://osvita.mediasapiens.ua/aterial/26595>

10. Картунов О.В. Інформаційне суспільство: аналіз політичних аспектів зарубіжних концепцій: Монографія / О.В. Картунов, О.О. Маруховський. – К.: Ун-т економіки та права «КРОК», 2012. – 344 с.

11. Кастельс М. Галактика Інтернет. Размышления об Интернете, бизнесе и обществе / М. Кастельс. – Екатеринбург: У-Фактория, 2004. – 328 с.

12. Левенець Ю.А. Політика в Україні: символізація змісту / Ю.А. Левенець // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К., 2007. – Вип. 10. – С. 5-10.

13. Майже 62% українців вважають, що не можуть вплинути на владу – дослідження [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ipress.ua/news/mayzhe_62_ukraintsiv_vvazhayut_shcho_ne_mozhut_vplynuty_na_vladu_doslidzhennya_20806.html

14. Оцінка нинішньої політичної ситуації населенням, ставлення до подій та готовність до протестів (грудень 2013). – Режим доступу: <http://infolight.org.ua/content/ocinka-ninishnoyi-politichnoyi-situaciyi-naselennyam-stavlennya-do-podiy-ta-gotovnist-do-protestiv-gruden-2013>

15. Сундиев И. Управляемый хаос: социальные технологии в массовых беспорядках / И.Ю. Сундиев // Свободная мысль: Теорет. и полит. журнал. – 2012. – № 7/8. – С. 93-104.

16. Українці розповіли, як хочуть жити після 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ipress.ua/news/ukraintsi_viryat_shcho_krashche_maybutnie_pryude_pislya_vidstavky_chynnoi_vlady_opytuvannya_21052.html

17. Цокур Є.Г. Легітимність політичної влади: джерела, особливості, перспективи: монографія / Є.Г. Цокур. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – 330 с.

18. Шурхало Д. Цього року політична «джинса» перевищила комерційну – медіа-експерт [Електронний ресурс] / Д. Шурхало. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.mobi/a/25071296.html>

Рыбак И. В. Информационно-манипулятивные технологии политической делегитимации в Украине: внеэлекторальный контекст

В украинском политикуме происходит перманентная апробация информационно-манипулятивных технологий политической делегитимации. Анализ внеэлекторального контекста внедрения информационно-манипулятивных технологий свидетельствует об их высоком делегитимационном потенциале и прогрессирующей динамике совершенствования.

Ключевые слова: *политическая делегитимация, информационно-манипулятивные технологии, делегитимационный потенциал, внеэлекторальный процесс, масс-медиа.*

Rybak I. The information and manipulative technologies of political delegitimation in Ukraine: non-electoral context

In Ukrainian politics the permanent testing of information and manipulation technologies of political delegitimation is taking place. Analysis of none-electoral context of information and

manipulation technologies' implementation demonstrates their high delegitimation potential and advanced dynamic development.

Keywords: *political delegitimation, information and manipulative technologies, delegitimation potential, non-electoral process, mass media.*

УДК 324:316(477)

Рибак Олександр Сергійович,
*аспірант кафедри політології та державного управління
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

РИЗИКОЛОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНСТИТУТУ ПРЕЗИДЕНСТВА В УКРАЇНІ

У статті розглянуто проблему політичної діяльності Адміністрації Президента України, зроблену оцінку використання політико-комунікативних практик, а також реальні кроки у підвищенні якості прийнятих Президентом рішень на основі існуючих інформаційно-аналітичних ресурсів. Проведено наукове обґрунтування побудови інформаційно-аналітичної підсистеми у державній системі влади і потенціал використання інформаційно-аналітичних технологій та експертиз під час прийняття Президентом України важливих рішень.

Ключові слова: *політичний ризик, інститут, адміністрація, президент, інформація, аналіз, рішення.*

На практиці при прийнятті важливих рішень органами державної влади а особливо Адміністрацією Президента ми стикаємося в періоди інтенсивних соціально-економічних перетворень, як правило, по суті такі ситуації не мають історичних і ситуаційних аналогів. Тому саме в цих випадках потреба у використанні інформаційно-аналітичних технологій прийняття рішень найбільш актуальна. Президенту України для реалізації своїх планів у діяльності держави необхідно створювати реально діючу структуру, здатну зберегти й зміцнити його владу. Насамперед, така структура повинна бути ефективною в політичній сфері та володіти реальним авторитетом і значимістю, а розвиток сильної президентської влади в Україні навряд чи було б можливим без такого важливого і своєрідного явища в державній системі, як Адміністрація Президента України.

У рамках чергового реформування Адміністрації з приходом нового президента В. Януковича, перед владою постали специфічні цілі і завдання, ніж у попередників. Але програма реформування Адміністрації Президента України носила символічний характер. Тобто, можуть змінюватися назви структурних підрозділів Адміністрації, їх кількість і внутрішня структура, але основний акцент програми, швидше за все, не спрацював і громадськість не повірила у реальні перетворення. Політичну діяльність у новій Адміністрації Президента України, мабуть, було вирішено виділяти і посилювати в сторону політико-комунікативних практик, а не у підвищенні якості прийнятих рішень на основі аналітичних процедур, експертиз тощо. У Адміністрації Януковича помилки колишніх років не були враховані, і таким чином діяльність усієї Адміністрації була сконцентрована на посиленні іміджу Президента.

Нинішню, і взагалі суспільно-політичну ситуацію останніх років в Україні, можна охарактеризувати як «саморегулюючу». Новому Президенту, якщо він хотів дійсно забезпечити порядок і стабільність у країні на період свого правління, не потрібна саморегулююча політична система, йому потрібна була політична структура у складі своєї Адміністрації, яка зможе не тільки прогнозувати і створювати «потрібні» політичні ситуації, а й реально керувати політичними і суспільними процесами в Україні. На жаль, або на щастя цього не сталося, питання риторичне, але відповідь можлива буде лише із часом.

На нашу думку, такий специфічний підхід у функціонуванні висловлювався в тому, що Адміністрація робила спроби шляхом збору та використання спеціальної інформації (зокрема, про ведення політичної діяльності, про кадровий склад керівництва організацій, джерелах фінансування, фінансово-господарських та матеріально-технічних базах, офіційних і неофіційних контактах) впливати на діяльність:

- політичних партій і рухів;
- громадських і політичних лідерів державного, регіонального та місцевого рівнів;
- засобів масової інформації державного, регіонального та місцевого рівнів.

Ми вважаємо, що ця діяльність, виходячи з поставлених завдань не могла бути здійснена без використання політико-комунікативних практик і технологій, а ініціатори реформування ставили собі завдання контролювати засоби масової інформації та інформаційно-аналітичні процедури для прийняття важливих рішень [1, с. 110].

В рамках «політичної діяльності» Адміністрації Президента України була визначена стратегічна тактика ведення «подвійної» лінії в побудові своєї роботи - відкритої (офіційної) і закритої. Так звана закрита частина діяльності припускала впливати на формування складу парламенту, на проведення подальших виборів Президента України по «потрібному» сценарію, на діяльність регіональних політичних і фінансових еліт та на електорат в цілому. Адміністрація Президента України було свого роду механізмом з переробки політичних інформаційних потоків і ставило перед собою наступні, неафішовані, короткострокові і довгострокові завдання. Такі наприклад, як ведення активної агітації та пропаганди по всій території країни на підтримку Президента і проведеної ним політики чи проведення певних масових заходів (пікетування, мітинги тощо). Потрібно відзначити, що Адміністрація Президента досить часто зазнавала кадрових перестановок. Пов'язано це було з постійним зіткненням інтересів і позицій різних політичних сил. Щоб повною мірою володіти ресурсом впливу, необхідно мати «своїх» людей на ключових позиціях.

Починаючи ще від проголошення незалежності і до нинішнього часу сценарій повторюється знову і знову... На початку утворення Адміністрації Президента в 1991 році функцію інформаційно-аналітичного забезпечення повинні були здійснювати два структурних підрозділи: Інформаційна служба Президента України та Прогнозно-аналітична служба Президента України. Через рік було утворено ще один структурний підрозділ – Служба Президента України з питань територій. На нашу думку, вона виступала першим «фільтром» аналізу і збору інформації безпосередньо в регіонах. Оскільки, її метою було забезпечувати взаємозв'язок Президента України з Представниками Президента України в областях, містах Києві та Севастополі, районах, з обласними, міськими, районними, районними у містах Києві та Севастополі державними адміністраціями, органами місцевого і регіонального самоврядування. Головним завданням цього підрозділу Адміністрації Президента виступало систематичне інформування Президента України про діяльність місцевих державних адміністрацій по виконанню указів і розпоряджень Президента України та забезпечує складання інформаційно-довідкових матеріалів, необхідних для роботи Адміністрації Президента України та місцевих державних адміністрацій. Але в 1993 році відбулася знову реорганізація Адміністрації Президента, де був введений інститут Радників Президента:

– апарат Радника Президента України з соціально-економічних питань, до якого входять Відділ з питань фінансової політики та економічного аналізу, Відділ з питань власності інвестицій та підприємництва, Відділ з питань соціальної сфери та група організаційної роботи;

– апарат Радника Президента України з політико-правових питань, до якого входять Юридична служба Президента України, Служба Президента України з питань внутрішньої політики та група організаційної роботи;

– апарат Радника Президента України з питань науки, до якого входять Відділ з питань державної науково-технічної політики, Відділ з питань наукової діяльності та група організаційної роботи;

– апарат Радника Президента України з зовнішньоекономічних питань, до якого входять Відділ з питань зв'язків з міжнародними фінансовими установами та організаціями, Відділ з питань контролю за зовнішньоекономічною діяльністю та група організаційної роботи.

Таким чином, Радникам відводилася роль експертів у функціонуванні Адміністрації Президента [4].

З метою подальшого вдосконалення діяльності Адміністрації Президента України, поліпшення аналітичного забезпечення та виконання конституційних повноважень наступний Президент – Л. Кучма своїм указом № 484 від 6 червня 2003 року постановив утворити у складі Адміністрації Президента України Головне аналітичне управління на базі Редакційно-видавничого управління та Відділу з питань підготовки доповідей та виступів Президента України. Воно створювалося з метою подальшого вдосконалення діяльності Адміністрації Президента України, поліпшення аналітичного забезпечення виконання конституційних повноважень глава держави. Документом визначено, що Головне аналітичне управління очолює заступник голови Адміністрації Президента – керівник Головного управління. За нових структурних змін, інститут Радників відходив на другий план і частково відбулася персоніфікація інформаційного поля адміністрації [5].

Після приходу до влади В. Ющенка знову пройшло реформування Адміністрації Президента в першу чергу це стосувалося назви, тепер новий орган називався – Секретаріат Президента України. На цьому й реформування, напевно і закінчилося, оскільки на Секретаріат покладалося таке ж завдання, як і на Адміністрацію: аналізувати політичні, соціально-економічні та інші процеси, що відбуваються в Україні та за її межами, і за результатами такого аналізу готувати та подавати на розгляд Президентові України оперативно-інформаційні матеріали, пропозиції щодо забезпечення державного суверенітету і територіальної цілісності України, додержання Конституції України прав і свобод людини і громадянина, їх захисту. Ну і напевно логічним, на той час було введення посади Уповноваженого Президента України з питань безпеки заходів з проведення в Україні фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу, тому кількість радників Президента України зменшилася до трьох. Часті кадрові зміни знову призвели до дестабілізації і персоніфікації Секретаріату Президента України (особливо за часів В. Балогі), де основним транслятором інформації для Президента виступав Секретар, а не інформаційно-аналітичні підрозділи чи інститут Радників або експертів [6].

З наукової точки зору, в якості базового концепту приймається те, що основою будь-якої системи інформаційно-аналітичної підтримки рішень Президента є аналітичні та інформаційні підрозділи апарату президента країни. Аналітичні та інформаційні підрозділи апарату президента призначені забезпечувати всі сторони діяльності президента з управління країною. Головним завданням цих підрозділів є підготовка рішень президента та їх оформлення у вигляді державних нормативних актів. Створення ефективної системи інформаційно-аналітичної підтримки основних функціональних завдань аналітичних підрозділів пов'язано з необхідністю суворої регламентації їх діяльності та діяльності всіх пов'язаних з цими підрозділами зовнішніх організацій, що беруть участь у підготовці рішень президента та інформаційному забезпеченні його апарату.

Аналітичні підрозділи апарату президента повинні бути представлені у єдину структуру інформаційних зв'язків аналітичних підрозділів з усіма органами державної влади, тобто з міністерствами, відомствами, структурами представницької влади та організаціями недержавного сектора. У рамках цієї системи необхідна сувора регламентація інформаційного обміну між її елементами, що включає напрями та характеристики інформаційних потоків, порядок, правила і норми інформаційної взаємодії елементів,

обов'язки і відповідальність організацій і посадових осіб з реалізації прийнятого регламенту інформаційного обміну. Документи, юридично закріплюють прийнятий регламент, є правовою і нормативною базою для створення технічного, апаратного та програмного забезпечення інформаційно-аналітичної системи підтримки діяльності аналітичних підрозділів апарату президента. Зміст цих документів визначається організацією, структурою і механізмом функціонування державної влади [1, с. 113].

У цих умовах особливо важливо забезпечити високу якість, обґрунтованість і легітимність прийнятих президентом рішень. Це може бути досягнуто тільки при наявності своєчасної, повної та достовірної інформації про події в країні та світі події та ретельної підготовки рішень із залученням зацікавлених міністерств, відомств і широкого кола фахівців і вчених незалежних організацій. Вирішенню цієї проблеми допомогло б поетапне створення спеціальної системи інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності аналітичних підрозділів апарату президента. На першому етапі доцільно створення такої системи інформаційно-аналітичного забезпечення, основні, базові елементи якої можуть адаптуватися до структурних, функціональних і нормативним правовим змінам у роботі вищих органів державної влади. Подібна система формально в Україні сформована в рамках державної влади, але її функціонування зовсім не відповідає поставленим теоретичним і прикладним аксіомам науки.

Аналіз зарубіжного досвіду говорить про те, що створення подібної адаптивної системи можливо, оскільки структура і функції апарату підготовки рішень при президенті визначаються головним чином завданнями управління країною. За своєю суттю ці завдання однакові для всіх країн, незалежно від їхнього державного устрою. У всіх розвинених країнах глави держав мають апарат помічників і радників, які відповідають за підготовку рішень в різних областях управління країною: національна безпека, зовнішня політика, внутрішня політика, економіка, соціально-культурна сфера тощо. Відповідно до цього поділу повноважень будується діяльність аналітичних підрозділів, керівництво якими, як правило, здійснюється особами, відповідальними за прийняття тих чи інших рішень. Кожна область відповідальності, в свою чергу, ділиться на ряд проблемних напрямків, наприклад, економічна може містити напрямки фінансової політики, промисловості, сільського господарства, капітального будівництва, інвестиційної політики і тощо.

Структура аналітичних підрозділів будується відповідно до прийнятої класифікації проблемних напрямків. За кожен напрямком, як правило, відповідає один або кілька аналітиків, висококваліфікованих фахівців у даній області. За своїм становищем вони складають вершину ієрархічної системи підготовки державних рішень у відповідній області. У своїй роботі аналітики спираються на інформаційну та аналітичну підтримку всієї піраміди влади і систему незалежних організацій та експертів. Якість роботи аналітичних підрозділів залежить від досконалості правових, процесуальних та організаційних форм їх співпраці з усіма зацікавленими та залучаються організаціями, які приймають участь у підготовці рішень. Ефективність організації взаємодії залежить, насамперед, від характеру відносин між урядом, міністерствами і відомствами, з одного боку, і апаратом президента - з іншого. При створенні системи інформаційно-аналітичної підтримки діяльності аналітичних підрозділів ця обставина не можна не враховувати. Якщо діяльність аналітичних підрозділів носить відкритий характер і при підготовці рішень враховуються думки і інтереси відповідних відомств, а їх участь у процесі вирішення спільних проблем є нормою, то організація взаємодії не представляє великих труднощів. Якщо ж апарат президента і його радники схильні вести свою самостійну лінію, не завжди узгоджену з відомствами, одноосібно готувати рішення і виступати з пропозиціями, то навіть при дуже жорсткому законодавстві, розпорядчому відомствам певні обов'язки щодо забезпечення діяльності аналітичних підрозділів апарату президента, організувати ефективне взаємодія не вдасться. Відомства завжди знайдуть спосіб приховати або навмисно спотворити найбільш важливу інформацію і

не допустять використання своїх фахівців для підготовки неузгоджених із ними рішень [3, с. 63-64].

Не менш важливим аспектом діяльності аналітичних підрозділів має бути формування і підтримка постійно діючого інституту незалежних експертів і організація з ними ефективної взаємодії. В якості експертів можуть виступати як науково-дослідні організації, так і окремі вчені. Але в Україні залучення вчених до вироблення важливих рішень відбувається, по-перше, ситуативно і поодиноким, а, по-друге, в більшій мірі для підвищення власного іміджу перед очима громадськості.

Вітчизняний і зарубіжний досвід роботи інституту експертів говорить про те, що найбільш доцільною формою організації їх діяльності є поєднання наукових досліджень з безпосередньою участю в оперативній роботі по підготовці рішень. Актуальна тематика прикладних та фундаментальних досліджень звичайно формується провідними аналітиками та оформляється у вигляді проектів, замовлення на виконання яких надаються науково-дослідним інститутам, окремим фахівцям або тимчасовим робочим групам, що складається з представників різних наукових організацій і очолюваним великими вченими. Відпрацьовані на цих рівнях управління варіанти рішень представляються президенту і його команді для проходження відповідно до прийнятого в апараті президента регламенту. Оцінка запропонованих варіантів і вибір остаточного рішення виробляються президентом з урахуванням численних неформальних факторів, головним чином, політичного і особистісного характеру [2, с. 20].

На нашу думку, в українському варіанті функціонування інституту президентства, адміністрація відіграє занадто велику роль і чомусь завжди виходить за межі своїх повноважень. У своїй діяльності вона зорієнтована на збереження і зміцнення владних можливостей політичного режиму, його окремих структур і керується скоріше владними пріоритетами і цінностями, прагненням зміцнити позиції в політичному процесі. А структурні елементи, що виходять за рамки суто поточної оперативної та нормотворчої діяльності, повинні подолати найгірший тип політико-адміністративної автономії – неформальної автономії, потрібно подолати крайню неузгодженість і нерациональність. І саме головне, необхідно пам'ятати, що цілі в політиці рідко бувають чіткими: вони засновані на компромісах і мають тенденцію з часом змінюватися. В управлінні при з'ясуванні варіанту рішення, виходять з можливості використання наявних засобів для досягнення бажаної мети. Подібні критерії для політики не придатні. Приймаючи рішення, політики повинні публічно його обґрунтувати. Силу їх аргументів оцінюють громадяни в ході виборів, тобто самого політичного процесу. І оскільки політика орієнтована головним чином на думки, політичні процеси мають бути максимально відкритими для впливу громадян.

Література:

1. Маркелов К.В. Информационно-аналитическая деятельность на государственной службе [Текст] / К.В. Маркелов. – М., 2004. – С. 110-113
2. Сляднева Н.А. Информационно-аналитическая деятельность: проблемы и перспективы [Текст] / Н.А. Сляднева // Информационные ресурсы России. – 2001. – № 2. – С. 7-20
3. Цыгичко В.Н., Черешкин А.С. Информационно-аналитическая поддержка стратегических решений [Текст] / В.Н. Цыгичко, А.С. Черешкин // Информационное общество. – 2006. – №1 – С. 61-68.
4. Про Адміністрацію Президента України: Указ Президента України від 13.12.1991р. №6 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=6%2F91>
5. Про реорганізацію Адміністрації Президента України: Указ Президента України від 21.07.1994р. №406/94 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=406%2F94>

6. Про Секретаріат Президента України: Указ Президента України від 24.01.2005р. № 108/2005 // Офіційний вісник України. – 2005. – № 4. – С. 204

7. Про Положення про Адміністрацію Президента України: Указ Президента України від 2 квітня 2010 року №504/2010 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/504/2010>

Рыбак А. С. Потенциал рисков в информационно-аналитическом обеспечении института президентства в Украине

В статье рассмотрена проблема политической деятельности Администрации Президента Украины, осуществлена оценка использования политико-коммуникативных практик, выявлена связь и зависимость между реальными политическими действиями и качеством существующих информационно-аналитических ресурсов. Проведено научное обоснование построения информационно-аналитической подсистемы в государственной системе власти и потенциал использования информационно-аналитических технологий и экспертиз при принятии Президентом Украины важных решений.

Ключевые слова: *политический риск, институт, администрация, президент, информация, анализ, решение.*

Rybak A. Potential is risk in information and analytical providing institute of presidency in Ukraine

In article the problem of political activity of Administration of the President of Ukraine is considered, the assessment of use political and communicative the practician is carried out, communication and dependence between real political actions and quality of existing information and analytical resources is revealed. Scientific justification of creation of an information and analytical subsystem in the state system of the power and the potential of use of information and analytical technologies and examinations at acceptance by the President of Ukraine of important decisions is carried out.

Keywords: *political risk, institute, administration, president, information, analysis, decision.*

УДК 323.21

Чумаков Денис Дмитрійович,
*аспірант кафедри політології та міжнародних відносин
Східноукраїнського національного університету імені В. Даля*

**ФОРМУВАННЯ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ
ДЕРЖАВИ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ**

Стаття присвячена вивченню проблематики формування функціональної взаємодії держави та громадянського суспільства в Україні. У статті розглядаються теоретичні, концептуальні та практичні аспекти взаємодії інституту держави і громадянського суспільства.

Ключові слова: *громадянське суспільство, функціональна взаємодія, соціальний діалог, соціальне партнерство, інститут, демократія.*

Залучаючись до світових загальноприйнятих цінностей, Україна, як самостійна країна проголосила однією із фундаментальних цілей свого розвитку створення сучасної демократичної правової держави з всебічним забезпечення прав і свобод громадян. Основою такої держави повинне виступати розвинене громадянське суспільство, тому, його подальше становлення та розвиток є найважливішою передумовою успіху на шляху створення заможності та стабільності. У світовій практиці, активізація громадянського суспільства є одним із основних напрямів розвитку сучасного співтовариства, оскільки громадянське

суспільство виступає своєрідним фундатором правової, демократичної та соціальної держави, коли зважені та оптимальні відносини між сторонами підвищують результативність діяльності кожної з них, посилюючи правомірність та легітимність влади, призводячи до зростання соціально-економічного добробуту, та забезпечуючи недоторкане виконання усіх правових норм та соціальних стандартів тощо.

Відповідного рівня взаємодії гостро бракує на сьогодні в Україні, особливо це стало наглядним після подій 2012-2013 року, коли реформи, чергова хвиля євроінтеграції і зовнішньополітичні орієнтири призвели до політичної кризи й розколу суспільства. А сьогодні, станом на початок 2014 року спектр кризових явищ в країні тільки поширюється.

З огляду на вищезначене можна стверджувати, що на сьогодні в Україні назріла потреба у виробленні системи заходів і механізмів ефективного забезпечення розвитку та функціонування громадянського суспільства, та відповідно – адекватного рівня взаємодії між державою та громадянським суспільством з урахуванням сучасних процесів та явищ.

Актуальність дослідження обумовлюється та посилюється недостатнім рівнем розвиненості та сформованості громадянського суспільства в країні, що підтверджується сучасними кризовими явищами у політичній і соціальній сферах тощо.

На сьогодні, вагомий внесок в обґрунтування проблем дослідження громадянського суспільства та його взаємодії з державою зробили такі вітчизняні дослідники як: В. Барков, В. Бех, А. Дергачов, В. Ільїн, Б. Замбровський, А. Карась, В. Костицький, Б. Кухта, М. Лукашевич, М. Михальченко, І. Пасько, Я. Пасько, В. Полохало, М. Томенко, М. Ткаченко, І. Хмелько, В. Шамрай, Л. Шкляр, В. Шинкарук, Г. Щедрова та ін. Проблеми становлення та розвитку соціального діалогу та соціального партнерства розглядаються у працях таких авторів як: О.Стоян, Ю.Буздуган, О.Мірошниченко, Т.Ясько, В.Хмільовський, А.Рибак, В.Гець, А.Арсеєнко, А.Колот, С. Мельник, І.Кравчук та ін.

Основною метою дослідження виступає висвітлення проблематики взаємодії держави та громадянського суспільства в Україні в сучасних умовах.

Ідея подальшого розвитку громадянського суспільства (далі – ГС), як суспільно-політичного явища, останнім часом набуває широкого поширення у світі. Зараз, з поновленою актуалізацією євроінтеграційних процесів в Україні, розвиток та вдосконалення ГС є запорукою виконання зобов'язань щодо адаптації всіх сфер соціально-економічного, культурного та політичного життя до вимог європейського та світового співтовариства. Це зумовлено тим, що одним із найважливіших надбань світової демократичної моделі є розвинений інститут ГС, тобто таке середовище, в якому зароджуються, функціонують та зміцнюються демократичні й соціальні інституції завдяки діяльності самих громадян, створених ними об'єднань та інших форм взаємодії між усіма учасниками процесу.

Згідно із загальноприйнятим Єврокомісією трактуванням поняття ГС, під ним розуміється система інститутів поза межами державних та комерційних зв'язків, яка забезпечує самоорганізацію й розвиток суспільства, а також – сукупність громадянських і соціальних інституцій та організаційних заходів, які формують базис реально функціонуючого суспільства з метою протидії та доповнення виконавчих структур держави (незалежно від політичної системи) [9].

Світова практика доводить, що базовими структурними принципами взаємодії органів державної влади, ГС та інших зацікавлених сторін мають бути:

- розширений соціальний діалог;
- функціональний баланс між державними інтересами та інтересами окремо взятих позадержавних інституцій;
- рівні можливості для усіх соціальних партнерів;
- взаємовідповідальність відносин;
- мінімізований рівень вертикального втручання держави у діяльність ГС (за винятком нормативних випадків);

- інформаційна відкритість взаємодії між сторонами та ін.

Як правило, в рамках соціального діалогу, взаємодія між державою та ГС виявляється як інституційний спосіб спілкування між владними інституціями та громадськими інститутами, що представляють інтереси різних соціальних груп, принциповою функцією яких є взаємне визначення та відстоювання своїх позицій та рішень стосовно цілей та стратегій у сферах які пов'язані з життям суспільства. У вузькому розумінні соціальний діалог влади та ГС замикається в рамках традиційної форми ведення переговорів, консультації та різноманітних форм соціальних контактів, що відбувається у межах трипартизму та квадрипартизму [3, с. 572]. У більш широкому контексті, соціальний діалог держави та ГС є практикою, методом активності багатьох інституцій та сукупності зв'язків у процесі розроблення політики тощо.

Загалом, сутністю соціального діалогу влади та ГС є встановлення форуму для представлення і ведення переговорів відносно інтересів між окремими його учасниками. Обсяг та форма участі партнерів може бути різною, але прийнятними є будь-які форми регулярних контактів та узгоджень між відповідними сторонами. Саме поняття «соціального діалогу» вказує – що процеси які відбувається базуються, насамперед, на взаємній комунікації та функціональній взаємодії між партнерами [3, с. 573]. З інституційної перспективи соціальний діалог є цілісністю правових форм контакту та ведення переговорів між уповноваженими суб'єктами, які представляють усі сторони процесу. В стабільних західних країнах соціальний діалог є важливим інститутом політичної демократії та ґрунтується на декількох базових принципах:

- економічної незалежності індивідів, заснованої на праві кожної особи мати власність або отримувати справедливу винагороду за свою працю;
- рівності прав і свобод усіх громадян у політичній сфері;
- гарантованого юридичного захисту прав і свобод громадян на основі законів, що мають юридичну чинність у національному та міжнародному масштабі;
- гарантованої законом можливості громадян об'єднуватися в незалежні від держави й політиці об'єднання за інтересами й професійними ознаками;
- свободи громадян утворювати партії, громадські рухи та об'єднання.

Стан розвитку взаємодії держави та ГС в Україні не може розцінюватись однозначно. З одного боку, можна вже зараз стверджувати що в країні останнім часом помітні зрушення у сфері співпраці держави і громадянських інституцій: розвивається соціальне партнерство, поширюється соціальний діалог, йде формування платформ ГС на різних рівнях. Водночас, бракує інституціонального забезпечення розвитку ГС, рівень соціального діалогу в межах трипартизму та квадрипартизму є поки що недостатнім. Окрім того слід зазначити, що суспільна криза й політичний розкол суспільства майже звели до мінімуму надбання останніх п'яти років у сфері розвитку ГС.

Вдосконалення взаємодії держави та ГС в контексті соціального діалогу в Україні на наш погляд можливе завдяки подальшому функціональному забезпеченні, що базується на відповідних заходах нормативного, організаційного та інституційного характеру. Вагомим моментом виступає подальше вдосконалення та адаптація нормативної бази через розробку та прийняття відповідних Законів України та постанов Кабінету Міністрів України які регулюватимуть положення щодо функціонування й забезпечення подальшого розвитку ГС в Україні, а також внесення змін та доповнень стосовно створення, реєстрації, оподаткування, діяльності, фінансування та повноважень відповідних громадських інституцій. Окрім того, важливим завданням для усіх учасників діалогу на сьогодні постає відтворення внутрішніх інституційних зв'язків в суспільстві, з стабілізацією економічних й соціальних процесів.

Варто виокремити такі важливі умови активного і функціонального діалогу між державою і ГС як: орієнтування учасників на розвиток і підтримку співробітництва, незалежно від особливостей та мотивації кожної із сторін; наявність інституціональних, нормативних та організаційних рамок для співробітництва між секторами, під якими

розуміються стійкі форми взаємодії що склалися на практиці або прямо встановлені законодавством чи угодами у межах компетенції кожної із сторін; економічна незалежність і стійкість інституцій ГС, їх здатність генерувати людський капітал і мобілізувати додаткові ресурси щодо просування та захисту власних інтересів з метою вирішення суспільно значущих питань.

Також, забезпечення гідного рівня взаємодії між державними та громадянськими інститутами можливе завдяки поширенню в суспільстві теоретичних та практичних знань відповідного профілю. Наприклад, у деяких європейських країнах вже досить тривалий час розвиваються навчальні курси громадянської освіти (Civil education). Такі курси покликані допомогти в усвідомленні громадянами власних прав, а також, у вивченні інституційних основ й механізмів діяльності державних і громадянських інституцій та взаємодії між ними [9].

Подальший розвиток взаємодії між державою та ГС можливий завдяки забезпеченню на державному рівні пріоритету громадянських, політичних, соціальних прав та свобод. Спираючись на світовий досвід доцільними можна вважати також наступні заходи:

- створення та подальший розвиток постійно діючого Громадського форуму з метою зміцнення та поширення співробітництва між державою та інститутами ГС;
- створення у ВРУ спеціалізованих комітетів, які займатимуться питаннями розвитку та функціонування ГС;
- формування галузевої, постійно діючої системи співробітництва у вигляді консультативно-дорадчих органів, комісій, постійно діючих рад, робочих груп із розробки проектів законів, формування державних, галузевих, територіальних програм;
- проведення щоквартальних та щорічних громадських слухань місцевого, регіонального та національного рівнів щодо соціально значущих проблем [9].

Необхідність удосконалення умов діяльності ГС виступає прямою детермінантою ефективного соціального діалогу влади і суспільства в цілому. У суспільно-політичному плані, необхідність для держави у функціональному діалозі з громадянськими інституціями, можливо, є більшою, ніж ця потреба для самого ГС, адже сьогодні влада, як на державному, так і на місцевому рівні, надзвичайно потребує громадської підтримки заради вироблення механізмів виходу з кризи та подальшого розвитку країни в цілому.

Таким чином, зазначимо, що розвиток функціонального рівня взаємодії між державою та ГС спирається на адекватний рівень соціального діалогу та взаємну співпрацю соціальних партнерів в рамках визначених процесів. Як засвідчує світовий досвід, саме поєднання зусиль владних інституцій та активної громадянської участі дозволяє досягати найвищої ефективності у багатьох економічних, соціальних та культурних аспектах розвитку суспільства та країни в цілому. Функціональна взаємодія держави та ГС в контексті соціального діалогу покликана визначити межі впливу та обсяги повноважень на основі необхідності та доцільності, заперечуючи надмірне втручання та примус з боку однією сторони по відношенню до інших учасників діалогу. Розвиток громадянського суспільства на основі функціонального партнерства із владою необхідний для створення правової демократичної та соціальної держави, тому що виважений баланс інтересів та певна самостійність кожної із сторін сприятиме адекватному рівню їх діяльності.

Література:

1. Бабінова О.О. Взаємодія органів державного управління і місцевого самоврядування з громадськістю: дис. канд. держ. упр. / О.О. Бабінова. – К.: Нац. академія державного управління при Президентові України, 2006. – 250 с.
2. Дегтяр А.О. Взаємодія органів державної влади з громадськістю: теорія та практика державного управління: монографія / А.О. Дегтяр, А.В. Халецький, С.В. Белай. – Донецьк: Видавництво «Донбас», ООО «РА Ваш імідж», 2012. – 415 с.

3. Енциклопедичний словник: 500 термінів і понять соціально-трудової сфери / Під ред. С. В. Мельника. – 2-е вид., доп. та перероб. – Луганськ, 2010. – 728 с.

4. Основи демократії. Права людини та їх забезпечення в умовах суспільних змін: навч. посіб. / О.В. Філонов, В.М. Субботін, В.В. Пашутін, І.Я. Тодоров. – 2-ге вид., випр. – К.: Знання, 2008. – 215 с.

5. Пасько Я.І. Соціальна держава і громадянське суспільство: співпраця versus протистояння. Монографія / Я.І. Пасько. – К.: ПАРАПАН, 2008. – 272 с.

6. Політична система і громадянське суспільство: європейські і українські реалії: монографія / за заг. ред. А.І. Кудряченка. – К.: НІСД, 2007. – 396 с.

7. Сидорчук О.Р. Механізми формування соціального капіталу: державно-управлінський аспект: дис. канд. держ. упр. / О.Р. Сидорчук. – Львів: Львівський регіональний ін-т державного управління Нац. академії державного управління при Президентіві України, 2007. – 250 с.

8. Тищенко Ю.А. Громадянське суспільство в Україні та «політика ідентичності» / Ю. Тищенко, С. Горобчишина. / Укр. незалеж. центр політ. дослідж. – К.: Україна, 2010. – 76 с.

9. Створення платформи громадянського суспільства на шляху розвитку відносин між Україною та ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу //: <http://lit.lg.ua/>

Чумаков Д. Д. Формирование функционального взаимодействия государства и гражданского общества в Украине

Статья посвящена изучению проблематики формирования функционального взаимодействия государства и гражданского общества в Украине. В статье рассматриваются теоретические, концептуальные и практические аспекты взаимодействия института государства и гражданского общества.

Ключевые слова: *гражданское общество, функциональное взаимодействие, социальный диалог, социальное партнерство, институт, демократия.*

Chumakov D. Formation of a functional interaction between state and civil society in Ukraine

Article is devoted of studying of the problem of forming a functional interaction between the state and civil society in Ukraine. This article discusses the theoretical, conceptual and practical aspects of the interaction between the institute of state and civil society.

Keywords: *civil society, functional interaction, social dialogue, social partnership, institute, democracy.*

УДК 330.322

Шестак Максим Леонідович,
докторант Міжрегіональної академії управління персоналом

**ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ХАРАКТЕРИСТИКИ
ДЕРЖАВНОЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ЯК ВАЖЛИВІШОГО АСПЕКТУ
ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ**

Розглянуто основні проблеми теоретичного визначення поняття «державна інвестиційна політика».

Ключові слова: *менеджмент, управління, інвестиційна політика, державна діяльність, розвиток інвестицій*

Інвестиційна політика в умовах ринкового господарювання була і залишається одним із важливіших елементів господарювання. Тому, проблеми інвестування для сучасної

економічної науки та і для політології нині є одним з найважливіших, оскільки не лише стан виробництва, соціально-технічний стан в економіці, але й увесь процес стабілізації і прогресу держав залежить від ефективності інвестиційної політики держави в цілому. Маємо на увазі оптимізацію, вивіреність перш за все державної інвестиційної політики, розуміння суті якої в науковому, суспільному плані було і залишається неоднозначним, часто навіть суперечливим. Особливо якщо брати до уваги складність економічних трансформаційних процесів, світові і локальні економічні кризи і інші фактори, які мають вплив і на економічно-політичний стан сучасної України.

В цілому, державна інвестиційна політика була і залишається в центрі уваги багатьох зарубіжних та вітчизняних фахівців. Серед останніх варто перш за все назвати імена П. Дзюби, І. Бланка, В. Базилевича, М. Борща, Є. Влізла, А. Гойка, А. Гальчинського, П. Гайдуцького, Н. Гуляєвої, А. Дудки, С. Єрохіна, В. Корнеєва, О. Кириченка, В. Міщенко, А. Мертенса, А. Музиченка, Т. Майорової, А. Пересади, М. Педана, Є. Панченка, А. Пехніка, М. Порвіна, О. Рогача, В. Польшакова, С. Трифонова, Н. Ткаленка, А. Черепа, Д. Черваньова, М. Чумаченка, Н. Шевченко, В. Шевчука, В. Федоренка [1; 2; 3; 9] та інших. Так лише в останні роки було захищено в Україні ряд дисертаційних робіт, що безпосередньо стосуються державної інвестиційної політики, серед яких, зокрема, виділимо наступні: Є.М. Влізла «Формування ефективного механізму державного регулювання інвестиційного потенціалу в Україні» (Донецьк, 2011); М.Ю. Порвін «Механізми удосконалення державної політики в Україні» (Київ, 2011); Н.І. Шевченко «Розвиток державної інвестиційної політики України» (Київ, 2010) та ін.

Разом з тим в науковій літературі з цієї проблематики (інвестиційна політика) перш за все бракує більш-менш усталеного визначення поняття (і сутнісного характеру) «державна інвестиційна політика». Тобто маємо багато питань, на які нема достатньо обґрунтованої відповіді.

Слід, найперше, розрізнити поняття «інвестиційний менеджмент» (воно більш вузьке і предметне) і «державна інвестиційна політика» (воно цілісно-стратегічне. Виглядає це таким чином.

З усіх визначень поняття «менеджмент інвестиційний» загалом вважаємо за доцільне брати те, що подано у словнику «Менеджмент», виданому у 2007 році в МАУП. «Менеджмент інвестиційний, - зазначається в ньому, - система управління інвестиційним процесом. Головна мета – забезпечити реалізацію загальної та фінансової стратегії компанії» [5, с. 291]. При цьому важливо брати до уваги ту обставину, що інвестиційний менеджмент покликаний створити умови для того, щоб: а) забезпечити максимізацію прибутків від інвестиційної діяльності; б) зменшити можливі інвестиційні ризики; в) забезпечити якомога більшу стабільність і платоспроможність організації.

Специфічним при цьому є і сам зміст, сутність менеджменту як соціально-управлінського процесу. «Інвестиційний менеджмент, - пише український дослідник В.Г. Федоренко, - це процес управління всіма аспектами інвестиційної діяльності суб'єкта підприємництва» [10, с. 11]. Він же вводить доречну класифікацію інвестицій, а саме: за об'єктами вкладання коштів (майна); за характером участі в інвестуванні (прямі, непрямі інвестиції); за періодом інвестування (довгострокові, короткострокові); за формами власності інвесторів (приватні, державні інвестиції); за регіональною ознакою (внутрішні, іноземні) [10, с. 10].

Зрозуміло, що інвестиційний менеджмент має власні, йому притаманні функції, а саме: а) дослідження і прогнозування інвестиційного середовища; б) розробка стратегічних напрямів інвестиційної діяльності; в) розробка стратегії формування інвестиційних ресурсів; г) пошук і оцінювання інвестиційної користі проектів; д) оцінювання інвестиційних якостей фінансових інструментів; е) формування і оцінювання інвестиційного портфеля; ж) поточне планування та оперативне управління реалізацією окремих програм і проектів; з) підготовка рішень про своєчасний вихід з неефективних проектів і програм.

Щодо основних концептуальних засад поняття «менеджмент», то автори словникового видання «Менеджмент», наприклад, виділяють три основних наукових підходи до визначенні змісту «менеджменту». А саме: а) менеджмент як процес управління; б) менеджмент як наука і мистецтво; в) менеджмент як сфера професійної діяльності [6, с. 809]. Вочевидь, що в контексті держаної інвестиційної політики, як засади успішного соціально-економічного розвитку, нам важливо брати до уваги «менеджмент як процес управління». Виходимо з того, що управління – це процес, а менеджмент – зміст цього процесу [6, с. 14]. Отже, сутність менеджменту як процесу управління проявляється через основні управлінські функції: прогнозування, планування, керування, координування, контроль, прийняття рішень, добір, навчання персоналу та ін. [6]. Такі точки зору нам видаються.

Далі маємо пояснити суть державної інвестиційної політики не лише як поняття, але і суспільно-економічного, політичного феномену. Інвестиційна діяльність, - пишуть українські фахівці В.І. Польшак та Н.В. Ткаленко, - це базис усього процесу розширеного відтворення і швидка ліквідація багатьох диспропорцій у розвитку народного господарства залежить безпосередньо від неї» [8, с. 5]. За їх же класифікацією основними суб'єктами інвестиційної діяльності є: інвестори; постачальники товарно-матеріальних цінностей; користувачі об'єктів інвестиційної діяльності; держава; виконавці робіт [8, с. 11]. Великих розбіжностей у інших таких класифікаціях не спостерігається.

«Державно інноваційно-інвестиційна політика, - зазначають згадані автори, - це діяльність держави, спрямована на створення сприятливих нормативно-правових та економічних умов для інвестицій взагалі і інвестицій в інновації, стимулювання процесу формування інвестиційних умов для інноваційного розвитку, а також формування ринку інновацій та інвестицій [8, с. 13]. Дане визначення нам видається достатньо точним і доречним, що відповідає суті самого інвестиційного процесу. Серед основних суб'єктів, що регулюють державну інвестиційну політику українські дослідники (економісти) О.А Кириченко та С.А. Єрохін називають Президента України, Кабінет Міністрів України, Міністерство фінансів (інші галузеві міністерства) України, Національний банк України, Державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг України, Державне агентство України з інвестицій та інновацій, Антимонопольний комітет, Українську фондову біржу [4, с. 76]. Зрозуміло, окремо маємо розглядати діяльність місцевих органів виконавчої влади, промислових підприємств тощо.

Підкреслимо, однак, і те, що держава хоча і розробляє та веде координаційну діяльність щодо стратегії інвестиційної політики, все ж є одним з важливіших суб'єктів такої політики. Згідно ринкової теорії А. Сміта «держава виконує лише ті функції, - зазначає С.В. Мочерний, - які не може виконати окремий індивід або робить він це економічно неефективно» [7, с. 110]. Зазначимо, що свого часу саме Дж.М. Кейнс розробив механізм активного державного регулювання економіки безпосередньо з використанням важелів, що відповідно обумовлюють і характер державної інноваційної політики.

Цілісно можна визначити основні вектори інвестиційної політики держави, які, головним чином, зводяться до слідуючого: по-перше, створення сприятливого інвестиційного клімату; по-друге, забезпечення постійного зростання валового внутрішнього продукту; по-третє, активізація всіх можливих джерел інвестиційних ресурсів; по-четверте, створення у країні належних умов для збільшення внутрішніх інвестиційних ресурсів; по-п'яте, стимулювання розвитку економіки в країні загалом. Зрозуміло, що при цьому формуванні інвестиційної політики держави важливіше місце має визначення стратегічних основ розвитку держави.

Врешті зазначимо, що державне регулювання інвестиційною діяльністю безпосередньо в Україні здійснюється за рахунок слідуючих важелів:

1. Податкове законодавство. Основу тут становить Закон України «Про інвестиційну діяльність». Саме він визначає інвестиції як усі види майнових і інтелектуальних цінностей,

що вкладаються в об'єкт підприємницької діяльності, в наслідок чого створюється прибуток (дохід) або досягається соціальний ефект [11, с 14].

2. Регулювання фондового ринку.
3. Грошово-кредитна політика держави.
4. Законодавче забезпечення прав інвесторів та їх захист.
5. Амортизаційна політика.
6. Регулювання умов для іноземних інвестицій та інвестицій за межами країни.

Не менш важливою цілісною є проблема створення в державі відповідного інвестиційного клімату. Такий клімат вміщує: політичну стабільність; правову захищеність усіх суб'єктів інвестування; стабільність банківської сфери; наявність належного режиму оподаткування; врахування специфічних інтересів іноземних інвесторів та ін.

Такими є основні політико-економічні аспекти інвестиційної політики як наукового і практичного феномену.

Література:

1. Борщ Л.М. Інвестування: теорія і практика: Навч. посіб./ Борщ Л.М. – К.: Знання, 2005. – 470 с.
2. Влізло Є.М. Формування ефективного механізму державного регулювання інвестиційного потенціалу в Україні: Автор. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. управління. / Влізло Є.М. - Донецьк, 2011. – 19 с.
3. Інвестування: підручник / [В.Г. Федоренко, М.П. Денисенко, Т.Є. Воронкова та ін.]; за ред. В.Г. Федоренка, М.П. Денисенка – К.: Алерта, 2012. – 272 с.
4. Кириченко О.А. Інвестування: підручник / О.А. Кириченко, С.А. Єрохін – К.: Знання, 2009. – 573 с.
5. Менеджмент: Понятійно-термінологічний слов. / За ред. Г.В. Щокіна, М.Ф. Головатого, О.В. Антонюка, В.П. Сладкевича – К.: МАУП, 2007 – 744 с.
6. Менеджмент: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / За ред. Г.В. Щокіна, М.Ф. Головатого, О.В. Антонюка, В.П. Сладкевича – К.: МАУП, 2007 – 816 с.
7. Основи економічної теорії. / За ред. Мочерного С.В. – К.: Видавничий центр «Академія», 1997. – 463 с.
8. Польшаков В.І. Інвестиційний менеджмент. Навчальний посібник / Польшаков В.І., Ткаленко Н.В. – К.: Конкорд, 2009. – 172 с.
9. Порвін Ю.М. Механізми вдосконалення державної інвестиційної політики в Україні: Автор. дис. на здобуття наукового ступеня канд. наук з держ. управління / Порвін Ю.М. - Київ, 2011. – 23 с.
10. Федоренко В.Г. Інвестиційний менеджмент: Навч. посіб. [2-ге вид. доп.] / Федоренко В.Г. – К.: МАУП, 2001 – 280 с.
11. Федоренко В.Г. Інвестознавство: Підручник [2-ге вид. переробл.] / Федоренко В.Г. – К.: МАУП, 2002 – 408 с.
12. Шевченко Н.І. Розвиток державної інвестиційної політики України: Автор. дис. на здобуття наукового ступеня канд. наук з державного управління / Шевченко Н.І. - Київ, 2010. – 21 с.

Шестак М. Л. Политические аспекты понятия та особенности характеристики государственной инвестиционной политики как важнейшего аспекта экономического развития страны

Рассмотрены основные проблемы теоретического определения понятия «государственная инвестиционная политика».

Ключевые слова: менеджмент, управление, инвестиционная политика, государственная деятельность, развитие инвестиций

Shestak M. Political aspects of the concept and features of characteristics state investment policy as main matters of national economic development

This article deals with main problems of the theoretical meaning of the term «The state investment politics».

Keywords: *management, governance, investment policy, public activities, the development of investment.*

УДК 321.015+342.33

*Яценко Ігор Станіславович,
доктор філософії в галузі політології*

**ДЕЯКІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВЧОЇ ВЛАДИ
В УКРАЇНІ ТА РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩА
(ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ПОДІЛУ
ВЛАДИ ТА ДОЦІЛЬНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПОЛЬСЬКОГО ДОСВІДУ)**

Розглядається питання формування вищих законодавчих органів (парламентів) України та Республіки Польща як елементу поділу влади з точки зору їх структури та системи виборів до парламенту. На підставі порівняльного аналізу показуються відмінності та переваги польської моделі виборів до парламенту. Наводяться рекомендації щодо застосування польського досвіду в Україні.

Ключові слова: *поділ влади, виборча система.*

Відповідно до принципу поділу влади важливе місце серед гілок влади належить законодавчій владі. Її особливе значення у цій системі полягає в тому, що саме вона приймає загальнообов'язкові правила поведінки особи, суспільства, держави та окремих її інститутів, а отже, безпосередньо впливає на свободу особи.

Законодавча влада здійснюється насамперед загальнодержавним представницьким органом – парламентом. «Парламент і парламентаризм є невід'ємними атрибутами демократичної правової держави, ознаками розвитку громадянського суспільства. Притягальне значення ідеї парламентаризму полягає у тому, що з нею пов'язане залучення громадян через їхні представницькі органи до управління державною» [6, с. 151].

В Україні єдиним органом законодавчої влади є парламент – Верховна Рада України. В Республіці Польща існує двопалатний парламент, який складається із Сейму та Сенату.

Чинна Конституція України визначає Верховну Раду України як єдиний загальнонаціональний постійно діючий колегіальний виборний орган законодавчої влади у складі 450 народних депутатів України, які обираються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на п'ять років.

На відміну від Верховної Ради України Польський парламент складається з двох палат: Сейму і Сенату. Сейм складається з 460 депутатів, які обираються на прямих, рівноправних, безпосередніх і пропорціональних виборах таємним голосуванням. Сенат складається із 100 сенаторів, які обираються таємним голосуванням на прямих, рівноправних, безпосередніх виборах. Конституції Республіки Польща передбачає також можливість спільної діяльності Сейму і Сенату як Національних зборів, які діють на підставі затвердженого ними регламенту. Національні збори скликаються тільки у випадках та для вирішення завдань, які передбачені окремими нормами Конституції Республіки Польща.

Важливим для з'ясування статусу парламенту та відповідно властивостей моделі поділу влади є особливості його формування, тобто проведення до нього виборів. Так, від типу виборів до парламенту залежить якісний склад депутатського корпусу, що, наприклад, у парламентських формах правління має визначальне значення для формування уряду.

Частина третя ст. 77 Конституції України [2, с. 548] передбачає, що порядок проведення виборів встановлюється законом. Цей запис має те важливе значення, що шляхом прийняття нового виборчого закону (або шляхом зміни чинного закону) він дає можливість зміни виборчої системи у іншому порядку. Наприклад, залежно від політичної ситуації в країні, залежно від «розкладу» політичних сил в парламенті та особи Президента України тощо. Історія незалежної України є яскравим прикладом цього, оскільки виборча система пройшла істотну трансформацію від «мажоритарної» (1993 рік), через «мажоритарно-пропорційну» (1997 рік) та «пропорційно-мажоритарну» (2001 рік) до «пропорційної» (2005 рік), з наступним поверненням до «пропорційно-мажоритарної» (2010 рік). Якщо до цього додати сучасну дискусію щодо повернення до «мажоритарно» системи виборів та накласти це на періоди внесення змін до відповідних законів, політичну ситуацію в країні в той час та особи і повноваження президентів України, теза про взаємозалежність цих понять буде цілком обґрунтованою. На сьогодні вибори до Верховної Ради відбуваються на основі Закону України «Про вибори народних депутатів України», прийнятому 17 листопада 2011 року [1]. Згідно з ним вибори депутатів здійснюються за змішаною (пропорційно-мажоритарною) системою: 1) 225 депутатів обираються за пропорційною системою у загальнодержавному багатомандатному виборчому окрузі (далі - загальнодержавний округ) за виборчими списками кандидатів у депутати (далі - виборчі списки) від політичних партій; 2) 225 депутатів обираються за мажоритарною системою відносно більшості в одномандатних виборчих округах. У розподілі мандатів за виборчими списками кандидатів у депутати від політичних партій беруть участь партії, що отримали п'ять і більше відсотків голосів виборців, у відношенні до сумарної кількості голосів виборців поданих за кандидатів у депутати, включених до виборчих списків партій. В одномандатних виборчих округах обраним вважається кандидат у депутати, який одержав більшу відносно інших кандидатів, які балотувалися у цьому одномандатному окрузі, кількість голосів виборців, які взяли участь у голосуванні у відповідному одномандатному окрузі. Оскільки в подальшому депутати обрані в мажоритарних округах приєднуються у Верховній Раді до певної політичної сили (фракції), вони реалізують її програму. Таким чином повністю нівелюється чинник представництва депутатами від мажоритарних округів інтересів виборців конкретного округу.

В Польщі вибори до Сейму і Сенату відбуваються одночасно, і вони мають однакову чотирирічну каденцію. Конституція передбачає, що вибори до Сейму є прямими, рівноправними, безпосередніми і пропорційними. Таким чином, норми щодо моделі виборчої системи, яка застосовується до виборів до Сейму, тобто пропорційна модель, врегульовані положеннями Конституції і можуть бути змінені тільки в порядку, передбаченому для конституційних змін. Щодо Сенату, то принцип пропорційності відсутній в конституційних положеннях і, таким чином, це питання відноситься до вирішення на рівні закону. В 2011 році в Польщі було вперше прийнято Виборчий кодекс, який об'єднав регуляції, які стосуються усіх виборчих процедур та виборів усіх типів, а саме: до Сейму, до Сенату, Президента Республіки Польща, до Європейського Парламенту, до органів територіального самоврядування, також до виборів війтів, бургомістрів та президентів міст.

Отже вибори до Сейму Республіки Польща відбуваються на пропорційній основі в багатомандатних округах. Кількість кандидатів, які можуть обиратися до Сейму в кожному виборчому окрузі, а також кількість виборчих округів та їх межі встановлюється кожного разу згідно з єдиною нормою представництва. В кожному виборчому окрузі вибирається мінімум сім кандидатів. Кандидатів висувають політичні партії згідно зі списками кандидатів окремо в кожному виборчому окрузі. Кандидат може бути включений тільки до одного списку в одному виборчому окрузі. Виборці віддають свої голоси за конкретних кандидатів з партійного списку. В подальшому голоси, віддані за партійних кандидатів, додаються, внаслідок чого складається список переможців згідно з загальною кількістю відданих голосів

за партійних кандидатів. До списку переможців зараховують тільки списки партій, які набрали більше 5% голосів виборців в даному виборчому окрузі. У випадку списку кандидатів від коаліції партій поріг становить 8%. На основі цього визначається кількість мандатів, які належать кожній з партій. В подальшому мандати признаються кандидатам з партійного списку в черговості згідно з кількістю отриманих кожним з них голосів. Така виборча система забезпечує не тільки територіальне представництво але, що найголовніше, представництво згідно з політичними програмами, які партії передбачають реалізовувати в парламенті. Досягається представництво саме інтересів річних частин суспільства пропорційно до поділу цих інтересів.

Вибори до Сенату відбуваються за мажоритарною системою в 100 виборчих округах. Висувати кандидатів можуть політичні партії, їх коаліції та кандидати, висунення яких підтримало не менше 2000 виборців. Обраним вважається кандидат, який набрав більшу кількість голосів.

Таким чином, незважаючи на те, що при виборах до Сейму застосовується пропорційна система, а до Сенату - мажоритарна, разом вони створюють «квазі» пропорційно-мажоритарну систему. Однак, з огляду на повноваження Сейму, про які ми будемо говорити нижче і які значно ширші від повноважень Сенату, можна говорити про значне превалювання пропорційної системи виборів в Республіці Польща. Крім того, практично більшість кандидатів до Сенату також обирається в якості партійних висуванців, що ще більшою мірою визначає загальну виборчу систему до парламенту Республіки Польща як пропорційну. Внаслідок цього головну роль в парламенті відіграють саме партії або їх коаліції. Це підтверджує також парламентська практика діяльності законодавчого органу Республіки Польща.

Щодо мандату депутатів та сенаторів, то згідно зі статтями 104 та 108 Конституції Республіки Польща [3, с. 29-30] вони мають вільний мандат і їх «не зобов'язують інструкції виборців» (ст. 104). «Однак не можна заперечувати, що фактично найбільший вплив на позицію парламентів має їхня партійна приналежність» [4, с. 231]. Слід також згадати, що в Республіці Польща діє закон від 9 травня 1996 року «Про виконання мандату депутата і сенатора» [5], який в статті 1 передбачає, що «депутати і сенатори, при виконанні свого мандату, керуються благом Народу», що означає відсутність обов'язку виконання партійних рішень (рішень фракції).

В Республіці Польща реалізована парламентсько-кабінетна модель поділу влади, яка в польських умовах виявилася не тільки стабільною, а й ефективною, оскільки не тільки гарантує реалізацію основної ідеї принципу влади – недопущення її узурпації та гарантування прав і свобод її суверена – народу, а й дає можливість уникати кризових ситуацій в реалізації влади, а в разі їх виникнення містить механізми їх вирішення.

Рекомендаціями щодо використання позитивного досвіду Республіки Польща в закріпленні та реалізації принципу поділу влади в Україні на сучасному етапі на рівні законодавчого органу зокрема є: закріплення пропорційної виборчої системи в Конституції України, згідно з якою вибори повинні відбуватися за пропорційною системою, яка б враховувала: 1) голоси, віддані за партійні списки; 2) голоси, віддані за конкретних депутатів в кожному виборчому окрузі.

Література:

1. Закон України від 17 листопада 2011 р. № 4061-VI «Про вибори народних депутатів України» // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № № 10-11. – Ст. 73
2. Конституція України, Науково-практичний коментар [Текст] / редкол. : В. Я. Тацій (голова редкол.), О. В. Петришин (відп. Секретар), Ю. Г. Барабаш та ін. ; Нац. Акад. прав. наук. України. – 2-ге вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2012. – 1125 с.
3. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (stsn na 1 lutego 2013 r.). – Bielsko-Biała : Wydawnictwo OD.NOWA, 2013. – 64 с.

4. Prawo konstytucyjne RP [P. Czarny, A. Kulig, B. Naleziński ta In.]; pod red. P. Sarnecki. – [8. wydanie] [Текст] / – Warszawa : Wydawnictwo C.H. Beck, 2011. – 464 с.
5. Ustawa z dnia 9 maja 1996 o wykonywaniu mandatu posła i senatora. tekst jednolity / Dz.U. – 2011. – № 7. – poz. 29]
6. Шемшученко Ю. С. Вибране [Текст] / Ю.С. Шемшученко. – К. : Наукова думка, 2005. – 592 с.

Яценко И. С. Некоторые аспекты формирования законодательной власти в Украине и Республике Польша (сравнительный анализ в контексте реализации принципа разделения властей и целесообразности использования польского опыта)

Рассматриваются вопросы формирования высших законодательных органов (парламентов) Украины и Республики Польша как элемента разделения властей с точки зрения их структуры и системы выборов в парламент. На основании сравнительного анализа показаны отличия и преимущества польской модели выборов в парламент. Приводятся рекомендации относительно применения польского опыта в Украине.

Ключевые слова: разделение властей, избирательная система.

Yatsenko I. Some aspects of formation of the legislative power in Ukraine and Republic of Poland (comparative analysis in a context of realization of the separation of powers principle and the purposefulness of using of the Polish experiences)

Considers the questions of formation of the highest legislative bodies (the parliaments) of Ukraine and Republic of Poland as an element of the separation of powers from the point of view of their structure and system of parliamentary elections. Based on a comparative analysis shows the differences and benefits of the Polish model of parliamentary elections. Provides the recommendations of using of the Polish experience in Ukraine.

Keywords: separation of powers, the electoral system.

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ І МОРАЛЬНІ ЗАСАДИ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

УДК 329

Агафонова Ганна Сергіївна,

кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політології та міжнародних відносин

Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля

РОЛЬ ІДЕОЛОГІЇ У ФУНКЦІОНУВАННІ ЄВРОПАРТІЙ

Досліджено особливості ідеологічної ідентифікації політичних партій Європейського Союзу. Визначено, що на сучасному етапі розвитку європартій простежується тенденція до підвищення популярності ідеологічного тренду консерватизму.

Ключові слова: політична ідеологія, політична партія, європартія, Європейський парламент, лібералізм, консерватизм, соціалізм, соціал-демократизм.

Сучасні визначення політичної партії акцентують увагу на двох основних характеристиках даного політичного інституту. По-перше, партії виступають носіями певної політичної ідеології. По-друге, це вимога побудови організаційної структури. Провідною метою партії залишається здобуття та реалізація політичної влади, проте її досягнення неможливо без ідеологічної та організаційної складових. Національне законодавство країн світу також акцентує увагу на необхідності дотримання даних вимог. Більше того, для реєстрації політичної партії серед обов'язкових документів потрібно надати до відповідного органу партійну програму (яка є концентрованим виразом певної ідеології) та статут (у якому закріплюється організаційна будова). Таким чином, дослідження ідеологічної складової у функціонуванні політичних партій залишається актуальною проблемою.

Проблеми, пов'язані з ідеологічною ідентифікацією політичних партій, лягли в основу наукових розвідок ряду зарубіжних і вітчизняних учених. Так, європейські та американські політологи, досліджуючи функціонування інститутів Європейського Союзу, європартій у тому числі, стверджують, що саме ідеологічний критерій покладено в основу формування тієї чи іншої сім'ї європартій: консервативної, соціал-демократичної, ліберальної тощо. Л. Барді, Д. Белл, Дж. Делсолдато, Е. Калоссі, Р. Катц, Е. Креппел, К. Лорд, П. Меїр, К. Сендстром, Б. Фолкестад, Е. Хаас, С. Хікс аналізують роль ідеології в процесі партійної інтеграції, а також у розбудові транснаціональної партійної системи ЄС.

Натомість М. Головатий, С. Конончук, В. Мальярчук, І. Миклашук, О. Новакова, А. Пахарев, А. Романюк, С. Телешун, В. Фесенко, Ю. Шведа, О. Ярош, визнаючи ідеологію одним з основних елементів політичних партій, не переоцінюють її значення в діяльності українських партій. Більшість науковців відзначають той факт, що для українських партій ідеологія – лише зовнішній атрибут, який у боротьбі за владу не відіграє надто важливого значення. Враховуючи це, існує сенс розглянути вплив ідеології на діяльність, згуртованість, ефективність європартій, що зумовлює мету даної статті – розкрити роль політичної ідеології у функціонуванні партій ЄС.

Взагалі політичні ідеології почали зароджуватися в XIV ст. Їхня поява була зумовлена процесом секуляризації, тобто звільнення суспільної та індивідуальної свідомості від релігії. Виникаючий духовний вакуум в суспільстві призвів до формування ідеології, яка була покликана замінити релігійну картину світу на раціональну систему уявлень про закони функціонування соціуму.

У XX ст. поняттям ідеології К. Маннгейм визначив «духовне утворення», що складається серед політичної еліти, правлячої групи як теоретичне обґрунтування певної соціально-політичної ситуації, що відповідає інтересам цієї групи [3, с. 12]. Виникнення масових партій на рубежі XIX-XX ст. також пов'язує із поширенням політичної ідеології. Бо

саме партії стали дієвим політичним інститутом, який транслиував суспільству певну систему цінностей, а також реалізовував їх на практиці, здобувши владу. Про необхідність ідеології для партії писав відомий партолог М. Дюверже. Він не абсолютизував роль ідеології в житті партій. З одного боку, вчений зазначав, що рівень впливу партії залежить від подальшого розвитку організаційної будови партій, з іншого – підкреслював важливість ідей та ідеологічних концепцій на стадії становлення партій [2, с. 59].

Дж. Сарторі у роботі «Порівняльна конституційна інженерія: Дослідження структур, мотивів і результатів» наголошував, що поки виборці голосують за лідера, а не за партійну ідеологію, «партії залишаються ярликами і мають невелике значення, якщо взагалі мають». Він робить висновок, що у випадку, коли виборець більше відданий партії, а не видатному політичному діячу або місцевому босу, тобто коли виборець пов'язаний з абстрактним партійним символом, то з цього моменту не окремих бос або лідер «обирає» партію, а партія «обирає» особистість [5, с. 115]. Тож навіть у XXI ст., яке відрізняється прагматизмом, зниженням рівня ідеологізації суспільства, лише та партія має шанси на довге політичне життя, яка чітко дотримується певної політичної ідеології.

Російський дослідник Б. Ісаєв відзначає, що за ступенем охоплення ідеології можуть поділятися на глобальні, які претендують на пояснення всіх фактів світобудови, і приватні, що зачіпають лише одну проблему. Більшість приватних ідеологій відображали конкретні проблеми окремих держав і етносів у певний історичний період (наприклад, бонапартизм, голлізм). В історії суспільної думки неодноразово виникали ідеології, що також претендують на глобальність (наприклад, раніше фашизм, в наші дні – фемінізм, екологізм), однак їх все ж можна віднести до приватних ідеологій. Глобальними можуть уважатися лише три групи ідеологій (або мегаідеології) – лібералізм, консерватизм і соціалізм. Ці групи ідеологій є глобальними, тому що захищають одну з найважливіших для людини цінностей. Для лібералізму головною цінністю є свобода, для консерватизму – порядок, для соціалізму – справедливість. Всі ці мегаідеології коріняться в самій сутності людини. Кожен індивід накопичує досвід поколінь предків (консерватизм), прагне бути вільним (лібералізм) і жадає справедливості (соціалізм) [6].

У цьому сенсі «показовими» є політичні партії Європарламенту. Їхнє об'єднання у фракції відбувається виключно на ідеологічному критерії, який і визначає позиції партії при голосуванні. Відповідно до даних, що містяться на офіційному сайті Європейського парламенту, на даний момент діють 13 транснаціональних політичних партій: Європейська народна партія, Партія європейських соціалістів, Альянс лібералів і демократів за Європу, Європейська зелена партія, Альянс європейських консерваторів та реформістів, Партія європейських лівих, Європа за свободу та демократію, Європейська демократична партія, Європейський вільний альянс, Європейський альянс за свободу, Альянс європейських національних рухів, Європейський християнський політичний рух, Демократи Європейського союзу [7]. Вже з їхніх назв зрозуміло, що в межах даної політичної системи діють політичні партії різної ідеологічної спрямованості, які представляють глобальні політичні ідеології.

Історично першою ідеологією, що виникла на теренах Європи, став лібералізм, який виходить із положення про те, що індивідуальні свободи людини є правовим базисом суспільства та економічного устрою.

Своїм корінням ліберальний світогляд уходить до Ренесансу, Реформації, ньютонівської наукової революції. У його витоків стояли такі вчені, як Дж. Локк, Ш. Монтеск'є, І. Кант, А. Сміт, В. Гумбольдт, Т. Джефферсон, Дж. Медісон, Б. Констан, А. де Токвіль та ін. Суттєвий внесок у формування ліберального світогляду зробили представники європейського і американського Просвітництва, представники німецької класичної філософії, класичної політекономії.

Поворотним пунктом у формуванні лібералізму, а також у розмежуванні основних течій західної суспільно-політичної думки слід вважати Велику французьку буржуазну

революцію, яка в «Декларації прав людини і громадянина» 1789 р. легітимізувала ті ідеї, цінності і настанови, що пізніше стали найважливішими складовими класичного лібералізму. Особливо важливою є друга стаття Декларації, яка говорить: «Метою будь-якого політичного об'єднання є збереження природних невід'ємних прав людини. Ці права – свобода, власність, безпека і опір гнобленню» [1]. Лібералізм ознаменував утвердження прав і свобод людини, незалежно від її походження, відкидаючи станові привілеї, а також парламентську демократію та вільну ринкову конкуренцію. У політичному плані він став підґрунтям конституціоналізму та поділу державної влади (на законодавчу, виконавчу і судову), спрямованих у кінцевому підсумку на обмеження політичної влади та пом'якшення різних форм державного і суспільного примусу щодо індивіда. Ключовими положеннями лібералізму є такі: недоторканність приватної власності; свобода приватного підприємництва; невтручання держави в економічне життя; гарантованість прав і свобод громадян; послідовне здійснення принципу поділу влади; політичний плюралізм й визнання легальної опозиції; наявність правової держави і громадянського суспільства тощо.

Серед сучасних європартій найбільш послідовно реалізує принципи лібералізму Альянс лібералів і демократів за Європу. Серед основних цінностей, які пропагують 55 євродепутатів, на офіційному сайті партії визначаються такі: права та свободи людини; подальша демократизація та інтеграція; ринкова економіка, яка базується на принципах конкурентоспроможності та забезпечення довгострокової зайнятості; вільна торгівля; єдиний європейський ринок з пріоритетом малого та середнього бізнесу; чесне і відкрите розширення ЄС, засноване на реалізації європейських стандартів та лібералізації візового режиму. Також європейські ліберальні демократи переймалися проблемами соціальної політики; займалися вирішенням таких питань, як гендерна рівність, право на вступ у шлюб для одностатевих пар тощо [9].

Реакцією на стрімке поширення та популяризацію лібералізму стала поява опозиційної політичної течії – консерватизму. Він спирається на ідею традиції та спадкоємності в соціальному та культурному житті. Для консерватизму характерні прихильність до існуючих та усталених соціальних систем і норм, «скептичне» сприйняття ідеї рівності людей, неприйняття революцій та радикальних реформ, відстоювання еволюційного органічного, максимально повільного суспільного розвитку. Його виникнення як політичної ідеології пов'язане з крахом системи феодалізму та династично-монархічного режиму в Європі внаслідок грандіозних змін, які започаткували доба Просвітництва і Велика французька революція кінця XVIII ст. Історія консерватизму починається з публікації в 1790 р. есе англійського політичного філософа Е. Берка «Роздуми про Французьку революцію». Консерватори протиставили висунутим лібералами ідеям індивідуалізму, прогресу, раціоналізму погляд на суспільство як на органічну і цілісну систему. Центральне місце в системі цінностей консерватизму належить державі та її інтеграційній ролі для суспільства. Серед його визначальних ознак можна виділити безперечно традиційну для даного народу мораль, що зберігає його як єдине культурне ціле, та ієрархічність. Крім того, поняттями, які представляють сутність консерватизму завжди були порядок, авторитет, відповідальність, стабільність, релігійність, патріотизм, обов'язковість, честь, праця, сім'я, право та дисципліна. В економіці консерватизм сповідує недоторканість приватної власності, розглядаючи її як передумову досягнення особистої свободи і збереження соціального порядку, принципи вільної конкуренції та необхідність мінімального державного регулювання економіки.

Серед європартій найбільшою популярністю сьогодні користується ця ідеологія. Найчисельнішу фракцію в Європарламенті має правоцентристська Європейська народна партія (ЄНП) – 264 депутати. Також ідеологію консерватизму використовують у своїх програмах Альянс європейських консерваторів та реформістів, Альянс європейських національних рухів, Європейський християнський політичний рух, Європейський вільний альянс.

Наприклад, у другій статті програми ЄНП міститься перелік провідних цінностей, за які виступає партія: «Ми ставимо людину в центр своїх переконань. Ми, люди, маємо невід'ємну природну гідність, що робить нас унікальними. Це діє і для тих з нас, хто вірить в Бога як джерело істини, справедливості, добра і краси, а також тих, хто не поділяє цю віру, але дотримуються тих універсальних цінностей, які випливають з інших джерел. Ми визнаємо грецьку та римську спадщину, іудейські та християнські цінності, а також досягнення Просвітництва як коріння нашої цивілізації. Свобода, яка є центральним правом людини, можлива тільки в поєднанні з особистою відповідальністю» [8].

Чітко виражену консервативну риторичку має і Альянс європейських консерваторів та реформістів. Вони, відповідно до Празької декларації, що виконує функції партійної програми, проголошують такі принципи: вільне підприємництво, вільна і справедлива торгівля і конкуренція, мінімальне регулювання; свобода особистості, більше особистої відповідальності і більше демократичної підзвітності; важливість сім'ї як основи суспільства; ефективний контроль над процесами імміграції тощо [11].

Схожі вимоги містять і програми інших консервативних європартій. Можна чітко простежити їхню прихильність до класичних консервативних цінностей: традиціоналізму, права, порядку, організму, власності, влади.

Також консерватизм виступає за єдину, спільну культуру та спільну систему цінностей. Одночасно він негативно ставиться до культурного плюралізму, вважаючи, що полікультурне суспільство нестабільне. У цьому контексті консерватори є націоналістами, але лише у контексті розвитку власного народу, і не мають імперіалістичної складової (спрямування на інші народи). Велика увага, яку приділяє консерватизм народу, знайшла своє відображення у тому факті, що досить часто політичні партії консервативного спрямування використовують у своїх назвах поняття «народна», що демонструє вище згадувана ЄНП [4].

Наступною ідеологією, що використовується європартіями, є ідеологія соціалізму та соціал-демократизму. Події першої половини ХХ ст. певним чином дискредитували соціалізм, натомість великою популярністю почав користуватися соціал-демократизм. Перші спроби окреслити ідеал цього суспільного устрою здійснювалися ще мислителями Нового часу Т. Мором і Т. Кампанеллою, а наприкінці ХVІІІ – початку ХІХ ст. утопічними соціалістами А. Сен-Симоном, Ш. Фур'є та Р. Оуеном. У середині ХІХ ст. К. Маркс і Ф. Енгельс дали теоретичне обґрунтування соціалізму, пов'язавши його здійснення з процесом історичного становлення більш віддаленого суспільства «загального достатку» – комунізму.

Соціал-демократизм виділився у робітничому русі як його реформістська течія до кінця Другого Інтернаціоналу (1889-1914 рр.), і вже у 20-х роках ХХ ст. соціал-демократія оформилася в самостійний політичний напрям, засудивши революційний екстремізм більшовицьких сил після Жовтневого перевороту та політичні репресії «диктатури пролетаріату». Найбільш видатними її теоретиками стали Е. Бернштейн і К. Каутський. Сьогодні ключовими положеннями соціал-демократизму є такі: свобода як можливість робити все, що не завдає шкоди іншим людям і не заборонено законом; справедливість як рівність життєвих можливостей для усіх громадян і піклування суспільства про найменш забезпечених та непрацевдатних; солідарність як можливість для людини, яку внаслідок життєвих обставин спіткала невдача, розраховувати на допомогу суспільства й держави.

Друга за кількістю євродепутатів (185 осіб) фракція репрезентована представниками Партії європейських соціалістів. У своїй програмі вона послідовно розкриває всі цінності соціал-демократії: «Нам потрібна нова політична економія, така щоб всі зацікавлені сторони, громадяни і суспільство, тримали демократичний контроль над соціальною ринковою економікою. Ми прагнемо соціальної справедливості для всіх. Ми хочемо переломити тенденції суспільства до фрагментації, зубожіння і зростаючої нерівності. Кожна людина має недоторканне право вести повноцінне життя у справедливому суспільстві. Це суспільство є

товариством, де жінки і чоловіки в рівній мірі розділяють владу, обов'язки і права. Це також означає, що кожна людина має відповідальність, щоб жити добре, на особистому рівні, у відношенні один одного і в суспільстві. Ми хочемо перепроєктувати Європейський Союз, щоб він став Союзом солідарності» [10]. Тож вимоги свободи, справедливості, солідарності, соціально орієнтованої економіки дають можливість ідентифікувати дану політичну силу як соціал-демократичну. Цінності соціал-демократії сповідують Партія європейських лівих та Європейська демократична партія.

Також серед європартій є так звані партії «нової хвилі» (Європейська зелена партія) і партії, які намагаються у своїх програмах поєднати ключові цінності провідних ідеологій (Демократи Європейського союзу, Європа за свободу та демократію, Європейський альянс за свободу).

Підсумовуючи проведене дослідження, можна зробити наступні висновки. Європартії є послідовними виразниками мегаідеологій. Структурація Європарламенту відбувається за ідеологічною, а не кон'юнктурною ознакою. Відповідно підвищується рівень політичної відповідальності та ефективність прийнятих рішень. Найбільшу кількість прихильників має ідеологія консерватизму. П'ять існуючих європартій відтворюють цінності цієї ідеології в своїх програмах. Другим за популярністю є соціал-демократизм. Вимоги свободи, справедливості, солідарності містяться у програмах трьох партій європейського рівня. Лібералізм у якості свого ідеологічного тренду обрав лише Альянс лібералів і демократів за Європу. У програмах ще чотирьох політичних сил простежується тенденція до конвергенції мегаідеологій, а також вимоги до реалізації цінностей постматеріального характеру (захист довкілля, підвищення ефективності місцевого самоврядування, інформатизація суспільства тощо).

Література:

1. Декларація прав людини і громадянина [Електронний ресурс] // Сайт Вільної енциклопедії Вікіпедії. — Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/> — Загол. з екрану.
2. Дюверже М. Политические партии / Морис Дюверже ; [пер. с франц. А. Зиминной]. — М. : Парадигма, 2005. — 544 с. — (Серия «Концепции»). — (Научное издание).
3. Мангейм К. Очерки социологии знания: проблема поколений – созидательность – экономические амбиции / Карл Мангейм. — М. : ИНИОН РАН, 2000. — 162 с.
4. Романюк А. С. Історія західних політичних вчень : Політичні доктрини ХХ – початку ХХІ ст. : [навч. посіб.] [Електронний ресурс] / А. С. Романюк. — К. : Знання, 2011. — 255 с. — Режим доступу : http://pidruchniki.ws/12810419/politekonomiya/politichna_doktrina_konservatizmu#330
5. Сарторі Дж. Порівняльна конституційна інженерія: Дослідження структур, мотивів і результатів / Джованні Сарторі ; [пер. з 2-го англ. вид.]. — К. : АртЕк, 2001. — 211 с.
6. Теория политики : [учебное пособие] [Электронный ресурс] / [под ред. Б. А. Исаева]. — СПб. : Питер, 2008. — 464 с. — Режим доступа : <http://politics.ellib.org.ua/pages-3273.html>
7. European Political Parties [Electronic Resource] // Official Website of the European Parliament. — Access Mode : <http://www.elections2014.eu/en/european-political-parties>. — Title Screen.
8. Manifesto EPP Statutory Congress, 17-18 October, 2012, Bucharest, Romania [Electronic Resource] // Official Website of European People's Party. — Access Mode : <http://www.epp.eu/sites/default/files/content/documents/EPP%20Manifesto%2C%202012%20%28EN%29.pdf>. — Title Screen.
9. Our values [Electronic Resource] // Official Website of Alliance of Liberals and Democrats for Europe. — Access Mode : <http://www.aldeparty.eu/en/content/what-we-stand>. — Title Screen.

10. PES Fundamental Programme [Electronic Resource] // Official Website of Party of European Socialists. — Access Mode : http://www.pes.eu/sites/www.pes.org/files/pes_fundamental_programme-22-06-2013_en.pdf. — Title Screen.

11. Prague Declaration [Electronic Resource] // Official Website of The Alliance of European Conservatives and Reformists. — Access Mode : <http://www.aecr.eu/legal>. — Title Screen.

Агафонова А. С. Роль идеологии в функционировании европартий

Исследованы особенности идеологической идентификации политических партий Европейского Союза. Определено, что на современном этапе развития европартий прослеживается тенденция к повышению популярности идеологического тренда консерватизма.

Ключевые слова: политическая идеология, политическая партия, европартия, Европейский парламент, либерализм, консерватизм, социализм, социал-демократизм.

Agafonova A. The Role of Ideology in the Functioning of Europarties

The features of the ideological identification of political parties of the European Union are studied. The tendency of development europarties to increase popularity of the ideological trend of conservatism at the present stage is determined.

Keywords: political ideology, political party, europarty, the European Parliament, liberalism, conservatism, socialism, social democracy.

УДК 327.39 (043.3)

Джердз Сергій Федорович,
кандидат політичних наук, голова ВГО Громадська ліга Україна – НАТО

**ФОРМУВАННЯ ІНІЦІАТИВ ТА ПРОПОЗИЦІЙ УКРАЇНИ
НА САМІТ НАТО В ПІВДЕННОМУ УЕЛЬСІ (ВЕЛИКА БРИТАНІЯ)
4-5 ВЕРЕСНЯ 2014 РОКУ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ**

У статті здійснено оцінку практичних досягнень у співробітництві України з НАТО, проаналізовано здобутки 22-річної співпраці нашої країни з Альянсом, обґрунтовано сучасний стан відносин України з НАТО, запропоновано директиви українській делегації для формування ініціатив та пропозицій на саміт НАТО, який відбудеться 4-5 вересня 2014 року в Південному Уельсі (Велика Британія).

Ключові слова: НАТО, Альянс, співробітництво, партнерство, безпекова політика, позаблоковість, саміт.

З перших років своєї незалежності Україна стала на шлях співпраці з міжнародними організаціями безпекового спрямування, що діють на європейському і євроатлантичному просторі. Співпраця України з НАТО формувалась як пріоритетний напрямок в системі міжнародних зв'язків України. Двадцятидворічна історія співпраці України з НАТО може служити предметом аналізу для визначення шляхів утвердження нашої держави як суб'єкта міжнародного права та європейської безпеки.

22-23 лютого 1992 року відбувся перший візит Генерального секретаря НАТО Манфреда Вернера до Києва. 8 червня 1992 року Президент України Леонід Кравчук здійснив перший в історії України візит до штаб-квартири НАТО у Брюсселі. 30 травня 1997 року Україна виступила співзасновником і учасником Ради Євроатлантичного партнерства (РЕАП). Підписання Хартії про особливе партнерство між Україною та НАТО відбулось на Мадридському саміті НАТО 9 липня 1997 року. Хартія стала каталізатором

посилення та систематизації процесу відносин України з НАТО, внаслідок чого співпраця почала характеризуватись послідовним розвитком.

Згадані дати у відносинах з Альянсом є важливими для аналізу еволюції української держави та її ролі у формуванні міцної структури європейської та глобальної безпеки. Співробітництво з НАТО показало громадськості перш за все те, що ця співпраця сприяє не лише зміцненню національної безпеки держави, але й об'єднанню в суспільстві, оскільки питання безпеки є важливими для всіх громадян країни. А один із принципів НАТО - це, перш за все, досягнення безпеки через консенсус та порозуміння.

Президент В.Ф. Янукович підписав Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 1 липня 2010 року [1], в якому проголошено позаблоковість у зовнішній політиці. Проте цього насправді неможливо досягти в чистому вигляді, тому що і ЄС, і ОБСЄ, і ООН є організаціями, що мають власну безпекову політику, а Україна є активним партнером та контрибутором безпеки в світі. Зрештою, коли пірати захоплюють наших моряків, або коли українські цивільні чи військові у миротворчих місіях попадають під певну загрозу від ворогуючих сторін або терористичних структур чи можемо ми насправді бути відсторонені від захисту наших громадян та наших інтересів. Чи не потрібно нам задіювати усі можливі механізми, в тому числі і можливості НАТО для захисту власних пріоритетів? А як тоді бути з позаблоковістю? Питань більше ніж відповідей. Проте зрозуміло одне, що слабкими чи неорганізованими нам бути не можна.

Нагальні питання формування питань національної безпеки держави в умовах співробітництва України з НАТО висвітлюються в роботах таких українських дослідників, як Перепелиця Г.М., Гречанінов В.О., Тодоров І.Я., Удовенко Г.Й., Тарасюк Б.І., Бабкіна О.В. та ін. Незважаючи на наявність ґрунтовних наукових праць вітчизняних фахівців в сфері національної безпеки, євроатлантичної інтеграції України та співробітництва з провідними безпековими міжнародними інституціями, і, відповідно зважаючи на постійну зміну світової геополітичної кон'юнктури, слід досліджувати шляхи посилення міжнародної позиції України в безпекових питаннях, формувати підходи та пропозиції щодо зростання іміджу та впливу нашої держави у загальноєвропейському та глобальному безпековому просторі, що змінюється.

Укази президента України Віктора Януковича «Про забезпечення продовження конструктивного партнерства України з Організацією Північноатлантичного договору» від 18 листопада 2010 року № 1039/2010 [2] та «Про питання партнерства України з Організацією Північноатлантичного договору» від 3 березня 2011 року № 266/2011 [3] формують конструктивне партнерство як пріоритетний напрямок безпекової зовнішньої політики України.

Важливим є те, що у новому форматі конструктивного партнерства, саме стратегічне партнерство України з НАТО збережено та продовжено [4]. Тобто, Україна продовжує виконання взятих на себе міжнародних зобов'язань і є прогнозованою країною та надійним партнером.

Якщо ж аналізувати якісний склад переліку заходів на виконання Річної Національної програми співробітництва України з НАТО у 2013 році, а також пропозиції до відповідного переліку на 2014 рік, то можна впевнено стверджувати, що стратегічне партнерство України з НАТО передбачає реформування та модернізацію не лише збройних сил та сектору безпеки держави, а й сприяє змінам в українському суспільстві. Адже Річна Національна програма співробітництва України з НАТО є і програмою реформування країни.

Головною метою статті є дослідження еволюції української держави в питаннях безпекової політики і євроатлантичного співробітництва, роль України у створенні структури європейської та глобальної безпеки та вироблення рекомендацій українській делегації до формування ініціатив та пропозицій на саміт НАТО, який відбудеться 4-5 вересня 2014 року в Південному Уельсі (Велика Британія) в умовах нових глобальних викликів.

Саміт НАТО - це новий відлік часу для всіх країн-членів Альянсу. Адже натовські саміти відбуваються не так часто, як саміти ЄС. Це подія, яку варто спеціально використовувати для визначення нової мети й пріоритетів регіональної й глобальної безпеки.

На саміті буде розглянуто ряд питань, зокрема реалізації Стратегічної концепції НАТО 2010 року [5], - процес її застосування та виконання, а також розвиток основних напрямів політики Альянсу та підтвердження трансатлантичного зв'язку, як основи функціонування НАТО.

Одне з головних питань, яким саміт приділить увагу, буде питання виводу військ із Афганістану та передачі повноважень із підтримки миру та безпеки афганським збройним силам та поліції протягом 2014. Очікується, що НАТО, ЄС та США щорічно надаватимуть 4-5 млрд. доларів допомоги Афганістану й після виведення військ [6]. Україна, в свою чергу, могла б узяти участь в економічній розбудові цієї країни та проведенні навчання та підготовки афганських збройних сил. Адже питаннями наступного саміту Альянсу будуть перспективи розгортання нової дорадчо-тренувальної місії Альянсу в Афганістані у 2015 році.

Альянс має намір обговорити питання Близького Сходу, а також громадянську війну в Сирії. Також при можливому посиленні Стамбульської ініціативи співпраці та Середземноморського діалогу як механізмів взаємодії країн цих регіонів з участю НАТО, залишаються питання практичного застосування цих механізмів.

Стамбульська ініціатива співпраці та Середземноморський діалог є ті програми взаємодії, в яких Україна може брати як політичну, декларативну так і певну практичну, безпосередню участь. Наша країна є північним сусідом Туреччини і найбільшою країною південно-східної Європи. Саме це дає нам можливість мати певну вагу серед країн, що задіяні в даних програмах міжнародного співробітництва. Відстоюючи принципи загальноєвропейських підходів до врегулювання конфліктів та причин конфліктів, йдучи в руслі політики ООН та НАТО в даному регіоні, Україна при розгляді безпосередніх тактичних питань може підтримувати позицію Туреччини і опиратись на позицію нашого сусіда. Це в свою чергу посилить вагу українських пріоритетів для Анкари в наших перемовинах з Туреччиною, зокрема і щодо енергетичних перспектив.

В сучасній демократичній державі сектор національної безпеки повинен здійснювати стримуючу локалізуючу легітимну роль у забезпеченні відносин між населенням і владою, забезпечуючи стабільність і правопорядок, індивідуальну безпеку, керуючись при цьому юридичними правилами «культури безпеки» і, безумовно, виключаючи застосування бойової зброї у мирний час. Під «культурою безпеки» розуміється професіоналізм легітимних дій структур безпеки. Ми вперше стали звертатися до трактування висловлювання «культура безпеки» в даному контексті в Україні під час «Майдану 2004 року», коли проти людей, що мітингували на площах і вулицях Києва влада не застосовувала озброєну військову силу, що свідчило про те, що в Україні змінюється суспільно - політичний стан, пов'язаний з демократичними процесами [7]. Зовсім по іншому склалась ситуація під час «Майдану 2013-2014 років», коли з боку влади були грубо порушені права і свободи громадян на мирний протест, була значна кількість потерпілих як з боку протестуючих, так і з боку міліції, зрештою відбулась трагедія - під час акцій протесту загинули люди. Слід звернути увагу, що протягом тривалого політичного протистояння протягом трьох місяців протестуючими не вчинено жодних актів спонтанного вандалізму, як щодо майна громадян, приватних та державних установ, так і щодо громадян інших політичних переконань та поглядів.

Наявністю культури безпеки Україна відрізнялась і поки-що відрізняється від багатьох країн, в цьому аспекті ми могли б бути певним прикладом. Важливо щоб це залишилось і в подальшій нашій дійсності.

На саміті буде обговорюватися стан та розвиток Протиракетної оборони (ПРО) в Європі. Буде підсумовано розгортання напрямків командування та управління, а в подальшому й розміщення більшої кількості власне протиракетних комплексів.

Як відомо, офіційна позиція України щодо ПРО полягає в тому, що українська сторона очікуватиме рішення НАТО, а лише потім визначатиметься. Хоча ми повинні заявляти про готовність посилення своєї та європейської безпеки. Також варто було б продумати певні технологічні аспекти, які можна задіяти, оскільки, у нас потужний військово-промисловий комплекс і є можливість співпраці та інтеграції із ВПК інших країн. Це прагматичний та економічний аспект нашого залучення до європейської ПРО, який варто пропонувати нашим партнерам.

Що стосується політичної сторони питання щодо ПРО, то звичайно існує певне протиріччя в підходах НАТО та Росії. Можливо, керівництво України не бажає підсилювати ту чи іншу сторону, щоб не отримати небажаних зауважень. Але варто пам'ятати - якщо така європейська система протиракетної оборони буде, то ми повинні з'ясувати, що вигідно для нашої держави. З точки зору національної безпеки важливо, щоб Україна не була поза оборонною системою Європи.

Для України важливо не втрачати діалог та продовжувати формувати із Альянсом спільну позицію. При цьому Україна має долучитись до загальноєвропейської системи ПРО на принципах рівноправної участі та власної відповідальності за свою територію [8].

Зрештою, створення реальної Протиракетної оборони в Європі може дати поштовх обговоренню питань щодо скорочення ядерних сил. А це те, що завжди відстоював Київ. Українська держава є першою й поки єдиною, яка відмовилася від ядерної зброї.

На саміті одним з головних, очевидно, стане питання, як адаптувати НАТО та країни-учасниці Альянсу до фінансових обмежень, зберігаючи безпекові можливості організації.

На перший план виходить так звана розумна оборона (Smart Defence) - це певна раціоналізація оборони, її спрямованість на спеціалізацію, пріоритетизацію, співпрацю [9]. Економічна криза стимулює пошук нових можливостей, що і впливає на формування такого напрямку та таких ініціатив, які мають кінцевий практичний вимір. На сьогодні необхідно діяти більш ініціативно, інноваційно, змінювати підходи, не збільшуючи виділення ресурсів, а більш ефективно їх використовуючи.

НАТО як міждержавна організація, буде архітектором пріоритетних змін у країнах-членах, яких, очевидно, в Південному Уельсі закличуть до об'єднання для раціоналізації ресурсів, стимулювання багатосторонньої співпраці для уникнення дублювання (зокрема і з ЄС), здійснення інвестицій для найбільш нагальних, а не для найменш необхідних оборонних потреб. В попередні роки, й тим більше сьогодні важливим є посилення рівня оперативної сумісності, що і є критерієм ефективності.

Одна із сильних сторін НАТО – це управління багатонаціональними проектами та довгострокова стратегія розвитку сил і засобів. «Ця стратегія складається з трьох основних компонентів: по-перше, реальний пакет багатонаціональних проектів з розв'язання проблеми дефіциту критично важливих сил і засобів; по-друге, більш довгострокові багатонаціональні проекти, які складаються з протиракетної оборони, системи наземного спостереження Альянсу і патрулювання повітряного простору; і по-третє, стратегічні проекти до 2020 року в таких сферах, як об'єднана розвідка, спостереження і виявлення та дозаправка у повітрі» - зазначали на офіційному сайті НАТО [10].

Зменшення об'ємів фінансування змушує країни-члени НАТО скептичніше ставитися до власних військово-технічних проектів та більш уважно вивчати економічно ефективні пропозиції інших країн, зокрема йти на пошук кооперації з країнами-партнерами. В цьому аспекті для України з'являються певні нові можливості. Необхідність економії в багатьох країнах дає шанс відкрити друге дихання українському військово-промислому комплексу, який при ефективному та наполегливому менеджменті може пролобіювати для нашої держави цілу низку проектів. Частина цих проектів обговорюється не один рік, зокрема серійне виробництво певних зразків військово-транспортної авіації, бронетанкової техніки, кораблебудування, певні компоненти радіолокаційної та ракетної техніки, але також

можливий розвиток та кооперація по напрямках, які в попередній період не розглядалися як реалістичні чи перспективні.

Очевидно на саміті, НАТО акцентуватиме увагу й на антитерористичних операціях, зокрема на антипіратській операції під назвою Океанський щит. Україні варто приєднатися до цієї операції, адже це в наших національних інтересах. Як відомо, щоденно від 50 до 80 тисяч українців виходять в море в складі багатонаціональних команд торговельних флотів більшості країн. Українські громадяни посідають третє місце у світі за кількістю цивільних моряків, після Китаю та Філіппін. Тому ця ініціатива НАТО по боротьбі з піратством є надзвичайно важливою для українців.

Країни НАТО, в тому числі й США, скорочують видатки на оборону. В 2013 році Альянс у цілому зменшив на 1 млрд. доларів США витрати на військові потреби. Хоча військові витрати у світі зростають. Зокрема, Росія планує подвоїти витрати на оборону. Значно збільшує військові витрати Китай. В півтора рази змушена збільшити військові витрати Індія через нестабільність у регіоні.

Тому для Альянсу важлива інтенсифікація, посилення ефективності використання коштів. Економічний шлях забезпечити успішну «розумну оборону» - це об'єднати реалізм із творчим підходом.

Очевидно НАТО працюватиме більш інтенсивно та гнучко з партнерами в наявних рамках і поза ними задля розв'язання глобальних проблем. Саміт у Південному Уельсі дасть членам Альянсу можливість розширити свої мережі з партнерами і поглибити відносини в сьогоденні часи, коли співробітництво є вже не опційною можливістю, а життєвою необхідністю.

А в який спосіб краще посилити безпеку української держави? Скільки ресурсів та фінансів необхідно для досягнення достатнього рівня й можливості самостійно повноцінно захищати нашу країну, коли вона один на один із вірогідним противником? Адже позаблоковість - це своєрідна відстороненість та ізоляція, в тому числі й від допомоги, але ніяк не від загроз. Навіть навпаки, наша позаблоковість більше провокує зазіхання на нашу економіку та на нашу державу.

Згідно логіки Україна не повинна поступатися тиску Росії в плані відносин із НАТО, та й не слід цього робити. Але існують певні проблеми, адже влада не розуміє питань безпеки. Нинішні представники української влади недооцінюють питання безпеки. На відміну від росіян, які впадають в іншу крайність... Саме на цьому фоні виникли Харківські угоди. Проте безпекові питання були і будуть базовими. Зокрема і ЄС формувався вже після створення НАТО. Саме безпековий фундамент дав можливість розвиватися економічним процесам в Європі. Тому для нашої держави національна безпека є стратегічною річчю. Її не можна прив'язувати до газу чи до ще якихось матеріальних речей. Україні потрібно знати свої реальні можливості та посилювати свою безпеку. Для політичної та військової еліти необхідно пам'ятати стару перевірену формулу, що батьківщина завжди в небезпеці. А безпеку країни необхідно посилювати до такого рівня, щоб він багаторазово перевищував необхідний запас міцності.

Україні важливо продовжувати тісну співпрацю з Альянсом. Від цієї теми ми взагалі не повинні відходити, адже на сьогодні така співпраця посилює національну безпеку нашої країни. Хоча співробітництво, на жаль, звузилося лише до питань проведення спільних маневрів, участі в миротворчих місіях тощо. Але НАТО - це не тільки вищезгадані питання, НАТО - це в цілому реформи в суспільстві, це питання економіки, енергетики. Це питання реформування судової системи і багато інших безпекових питань, які напряму не пов'язані зі зброєю. Тому надзвичайно важливо, щоб співпраця із НАТО відбувалася багатосторонньо. Зокрема, щоб співпрацювали міністерства та відомства, науковці, неурядові організації та суспільство. Вважаю, що лише військову співпрацю можна припинити за бажання якимось одним указом за один день, але коли інтегрується все суспільство, то ніякими наказами цього

не відмінити. Адже суспільство має більшу інерцію і все одно продовжуватиме інтегруватися в європейський простір, незалежно від того, хоче цього влада чи ні.

Одне із головних завдань президента країни є необхідність дбати про посилення національної безпеки країни. Оперативний простір дає можливість українським державним діячам та політикам проявити себе будівничими безпекового фундаменту держави. І залишити в нашій історії впливовий та реформаторський слід, який залишили після себе відомі українські політики та військові діячі попередніх поколінь.

Участь в саміті – це можливість вести діалог щодо всіх важливих питань, починаючи від економіки, енергетики і закінчуючи політикою та безпекою. Протягом року відбувається не так багато поважних міжнародних заходів, в яких за круглим столом лідери незалежних країн формують порядок денний близького майбутнього. Площадку, яку для цього надає НАТО, необхідно використати для відстоювання інтересів України в глобалізованому і не завжди безпечному світі.

Література:

1. Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 1 липня 2010 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>

2. Указ Президента України В.Ф. Януковича «Про забезпечення продовження конструктивного партнерства України з Організацією Північноатлантичного договору» від 18 листопада 2010 року № 1039/2010 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1039/2010>

3. Указ Президента України В.Ф. Януковича «Про питання партнерства України з Організацією Північноатлантичного договору» від 3 березня 2011 року № 266/2011 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/266/2011>

4. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів з виконання Річної національної програми співробітництва Україна - НАТО на 2011 рік» від 29 червня 2011 р. N 625-р [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/625-2011-%D1%80/page>

5. Нова Стратегічна концепція НАТО [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.nato.int/docu/review/2010/Lisbon-Summit/Balancing-Act/UK/index.htm>

6. Позаблоковість як певне безпекове сирітство / С.Ф. Джердж // Газета День №30 від 21 лютого 2012 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/223986>

7. Сектор безпеки України та культура безпеки / В.О. Гречанінов // Сайт Громадської ліги Україна-НАТО [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ua-nato.org.ua/2010-10-09-11-32-11/expert>

8. Важливо, щоб Україна була в системі європейської ПРО / І. Ярмолук // Сайт УНН [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.unn.com.ua/ua/interview/23-11-2011/534502/>

9. Smart Defence [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.nato.int/cps/en/natolive/78125.htm>

10. Підготовка до Чикаго / прес-реліз офіційного сайту НАТО// [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.nato.int/cps/uk/natolive/news_84287.htm?utm_medium=email&utm_campaign=Ukrainian+Update+201211&utm_content=Ukrainian+Update+201211+CID_b73c4634ee847c69d8e9d3632f944c37&utm_source=Email+marketing+software

Джердж С. Ф. Формирование инициатив и предложений Украины на саммит НАТО в Южном Уэльсе (Великобритания) 4-5 сентября 2014 года в условиях глобальных вызовов

В статье осуществлена оценка практических достижений в сотрудничестве Украины с НАТО, проанализированы достижения 22-летнего сотрудничества нашей

страны с Альянсом, обоснованно современное состояние отношений Украины с НАТО, предложено директивы украинской делегации для формирования инициатив и предложений на саммит НАТО, который состоится 4-5 сентября 2014 года в Южном Уэльсе (Великобритания).

Ключевые слова: НАТО, Альянс, сотрудничество, партнерство, политика безопасности, внеблоковость, саммит.

Dzherdzh S. Formation of initiatives and proposals of Ukraine for the NATO summit in South Wales (UK) on 4-5 September 2014 in conditions of global challenges

This article assesses the practical achievements in the NATO-Ukraine cooperation, analyzed the achievements of 22-years collaboration of our country with NATO, reasonably current state of relations between Ukraine and NATO, proposed directive to the Ukrainian delegations to create initiatives and proposals for the NATO Summit on 4-5 September 2014 in South Wales (UK).

Keywords: NATO, Alliance, cooperation, partnership, security policy, un-bloc (non-alignment), summit.

УДК 323.127(477.87)

Докаш Оксана Юрїївна,

кандидат політичних наук, доцент кафедри філософських та соціальних наук
Чернівецького торговельно-економічного інституту КНТУ

**ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ТА ІНСТИТУЦІЙНО-ПРОЦЕДУРНІ АСПЕКТИ
ФУНКЦІОНУВАННЯ ОРГАНІВ ВЛАДИ ТА УПРАВЛІННЯ ЗАКАРПАТСЬКОЇ
УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ХАРАКТЕРУ ПОЛІТИЧНОГО РЕЖИМУ**

Розкриваючи військово-політичну ситуацію в Закарпатській Україні на завершальному етапі Другої світової війни, основну увагу звернуто на політико-правові та інституційно-процедурні складові національного самовизначення українського населення краю. В умовах військово-політичної невизначеності та політичної нестабільності в Закарпатті за активної допомоги партійних та військових структур СРСР розгортається масовий рух за вихід краю з Чехословацької республіки та входження її до складу єдиної Української держави.

Ключові слова: Закарпатська Україна, політичний режим, органи влади та управління.

Складне, синтетичне поняття «форма держави» розкривається через три вужчі характеристики, такі як: форма державного правління; державно-територіальний устрій; політичний режим. Якщо форми правління і державно-територіальний устрій є зовнішнім виразом державності і характеризують її в структурно-організованому аспекті, то поняття «політичний режим» розкриває способи, внутрішні механізми та принципи функціонування влади. Можемо погодитись з Л. Новоскольковою, що порівняно з іншими категоріями, які розкривають форму держави, поняття «політичний режим» є наймеш визначеним [15, с. 228]. Розкриття феномену політичного режиму не можливе без врахування відповідного історико-територіального контексту, а тому обрана тема має відповідне теоретико-методологічне та прикладне значення для з'ясування історико-політичних та правових наслідків цього складного процесу для актуального розвитку Української держави.

Серед узагальнюючих праць історико-політологічного характеру варто окремо вказати на цінні колективні монографії [10; 11]. Спираючись на цікаві історико-джерелознавчі публікації М. Болдижара [3; 4; 5;], О. Довганича [9], М. Макара [14] та інших закарпатських науковців можна підійти до формування власне політологічного погляду на окреслену проблему. Окремо варто вказати на цінні історико-правничі дослідження [12; 13;

18]. В сукупності вони розкривають важливі складові процесу формування органів влади та управління Закарпатської України та можуть бути доповнені сучасними власне політологічними інтерпретаціями, які пропонуються автором цієї статті.

Метою даної статті є політологічний аналіз політико-правових та інституційно-процедурних складових процесу національного самовизначення українського населення Закарпатської України через формування та функціонування відповідного типу політичного режиму.

Виходячи із поставленої мети можемо визначити наступні завдання роботи:

- вказати на характерні риси та критерії визначення політичного режиму;
- охарактеризувати процес національного самовизначення українського населення Закарпатської України на завершальному етапі Другої світової війни;
- розкрити політико-правові складові формування Закарпатської України як державного утворення із властивим політичним режимом;
- показати інституційно-процедурні механізми функціонування політичного режиму Закарпатської України.

У найзагальнішому розумінні, політичний режим – спосіб функціонування державної влади, система методів і прийомів її реалізації, які визначають характер відносин між владою та народом, рівень правової захищеності особи, виявляють ставлення владних структур до правових основ своєї діяльності.

Можемо погодитись з І. Алексеєнко, що політичний режим трактують, як у вузькому, так і широкому сенсі. У вузькому сенсі під «політичним режимом» мається на увазі державний режим – сукупність прийомів і методів здійснення державної влади. У ширшому розумінні політичний режим являє собою всю політичну сферу суспільства, яка утворюється взаємодією державної влади з іншими політичними силами та інститутами суспільства [1, с. 44].

До основних факторів, які впливають на встановлення того чи іншого типу політичного режиму можемо віднести: історичний тип держави (державного утворення); співвідношення політичних сил всередині держави; зовнішній вплив інших держав та міжнародних структур; національний склад населення; рівень правової культури; характер економічної системи та ін.

Рух за вихід Закарпатської України зі складу Чехословацької республіки, розгортається в складних умовах військово-політичної та політико-правової невизначеності. З одного боку, 8 травня 1944 р. в Лондоні було укладено угоду про співпрацю між СРСР та еміграційним чехословацьким урядом. Вона передбачала перебрання всієї влади на час військових операцій радянським командуванням, а коли території будуть звільнені, чехословацький уряд мав повністю взяти в свої руки управління громадськими справами, надаючи при цьому допомогу радянському командуванню та в липні 1944 р. Уповноваженим Чехословацького уряду на визволеній території Підкарпатської Русі був призначений міністр економіки та реконструкції чех Ф. Немец, який повинен був забезпечити якнайшвидше відновлення діяльності чехословацької державної адміністрації [7, с. 7].

Після здобуття на початку жовтня 1944 р. військами 4-го Українського фронту в кровопролитних боях Дуклянського перевалу та виходу на т.зв лінію оборони угорських військ «Арпад», що стояла на шляху зайняття Закарпаття, командувач 1-го Чехословацького армійського корпусу Л. Свобода разом із начальником контррозвідки корпусу Б. Райціним відібрали з числа прочеськи орієнтованих русинів групу офіцерів для перекидання до краю з метою допомоги Ф. Немecu, зокрема в організації народних комітетів [8, с. 360].

Після того як штаб 4-го Українського фронту розмістився в Мукачеве адміністрація Ф. Немеча розташувалася в м. Хусті, колишній столиці Карпатської України, що, на нашу думку, мало певне символічне значення та повинно було показати місцевим українцям-русинам, що вони знову повертаються до Чехословацької держави.

Скориставшись успішним оволодінням військами 4-го Українського фронту Закарпатської України та відсутністю повноцінної адміністрації, вже 28 жовтня 1944 р. Ф. Немец заявив про заснування Адміністрації визволеної території на чолі з урядовим делегатом. Відтоді з'явилися тимчасові місцеві органи державної влади Чехословаччини – військові комендатури і народні ради (комітети). Саме їм адресувалася інструкція урядового делегата Ф. Немеца від 7 листопада 1944 р. про затримання й арешти осіб, які після Мюнхенської конференції (29 вересня 1938 р.) проявилися в антидержавній діяльності. Йшлося про членів і симпатиків українських, угорських, угорських і німецьких ультрарадикальних об'єднань громадян (т.зв «фашистських»), співробітників правоохоронних органів та їх агентури. Так, окремий наголос робився на членах «Карпатської Січі» (легальна напіввійськова організація періоду Карпатської України) та партій, очолюваних у чехословацьку пору А. Броді та С. Фенциком [17, с. 111].

Адміністрації Ф. Немеца вдалось створити народні комітети в тій частині Закарпатської України, яка не входила безпосередньо в зону дії 4-го Українського фронту (Рахівському, Тячівському, Хустському, Севлюшському та Волівському округах), розпочати підготовку до проведення 22 листопада в Хусті з'їзду народних комітетів чехословацької орієнтації, де мало бути вирішене лише одне питання – обрання для автономної республіки Підкарпатська Русь тимчасового органу самоуправління під назвою Народна Рада Підкарпатської Русі [8, с. 372-373], який, в кінцевому результаті, через недостатню кількість делегатів був позбавлений легітимності.

Так, у Хустському окрузі на 7 листопада 1944 р. народні комітети були обрані в 11 селах із 21. Пройшли вибори у містах і селах Рахівського, Тячівського, Мукачівського та інших округів, а 12 листопада 1944 р. – збори мешканців Ужгорода, де був обраний народний комітет у складі 55 осіб і того ж самого дня – народний комітет міста Мукачеве у складі 43 осіб [13, с. 254].

За умов організаційного оформлення та зміцнення органів влади та управління свій контроль над усіма сферами життя Закарпатської України прагнули встановити на чолі політкомісаром 2-ї армійської бригади 1-го Чехословацького корпусу, секретарем Підкарпатського крайкому Комуністичної партії Чехословаччини І. Туряницею. Вже 12 листопада за участі вищих політпрацівників Червоної Армії та 4-го Українського фронту Л. Мехліса та М. Проніна І. Тюряниця провів збори комуністів Мукачеве та округу, де першим було визначено, що «найближчим та невідкладним завданням парторганізації та кожного комуніста є боротьба за здійснення прагнень трудящих Закарпаття возз'єднатися з Радянською Україною» [8, с. 371].

19 листопада 1944 р. в Мукачеве відбулася перша установча конференція Комуністичної партії Закарпатської України (до цього місцеві комуністи входили до складу Компартії Чехословаччини) за участі 294 делегатів, багато з яких безпосередньо прибули машинами 4-го Українського фронту, дезертирувавши перед цим із 1-го Чехословацького армійського корпусу [8, с. 374]. В прийнятій на ній резолюції фактично були сформульовані претензії місцевих комуністів на представництво інтересів всього населення краю. Зокрема, рішенням конференції передбачалося проведення 26 листопада 1944 р. з'їзду народних комітетів [8, с. 375]. Але саме тоді вперше було поставлено питання про возз'єднання Закарпатської України із Радянською Україною. Як слушно зауважує знаний закарпатський історик Ю. Болдижар, можна дискутувати навколо питання про правочинність виступів нечисленної партії комуністів та прийняття ними рішень від імені всього населення, але, як свідчать подальші події, їх позиція збігалася з позицією більшої частини населення, яке пішло за комуністами, засвідчуючи не їх слабкість, а силу [6, с. 75].

З'їзд народних комітетів, який був проведений 26 листопада 1944 р. і який називають «першим», став єдиним. Жодного іншого разу він не скликався, та і не міг бути скликаним у такому складі, бо місцеві комітети були суттєво оновлені у кінці 1944 р., про що піде мова далі.

На порядок денний першого з'їзду народних комітетів були винесені наступні питання: 1. Визволення Закарпатської України від німецько-угорських окупантів. 2. Возз'єднання Закарпатської України з Україною. 3. Наділення селян, робітників і службовців землею та лісом. 4. Вибори Народної Ради Закарпатської України [13, с. 254].

Д. Пеца звертає окрему увагу на правові аспекти скликання З'їзду народних комітетів, який претендував на роль «установчих зборів» державного утворення. Він складався з делегатів, надісланих місцевими комітетами. В зв'язку зі складом з'їзду є два проблемні питання: по-перше, перелік місцевих комітетів, які надіслали делегатів до складу з'їзду, і, по-друге, спосіб такого «делегування». Доступна для нас емпірична база не дає можливості чітко встановити ні одне, ні інше. Підкреслимо, що річ навіть не в тому, що «обрання» делегатів з'їзду здійснювалося не на підставі законодавства (чехословацького чи навіть радянського), а в тім, що воно здійснювалося взагалі без чітких правил. Додамо до цього, що представницька квота не визначалася ні для населення (один делегат від певної кількості населення), ні для населених пунктів (певна кількість делегатів від певної кількості населених пунктів), ні навіть для округів [18, с. 375].

Делегатами з'їзду було обрано 663 особи, які представляли 268 населених пунктів краю, тобто значна частина мешканців, особливо віддалених сіл та присілків не отримала свого представництва [5, с. 100], що, на нашу думку, дає підстави для існування певних сумнівів щодо політико-правової легітимності самого з'їзду, утворених ним органів та прийнятих рішень. Виходячи із національного складу (622 українці та русини, 26 угорців, 5 росіян, 4 євреї, по 2 румунів, словаків, німців) та територіального представництва (від Мукачева і округу – 129 делегатів, Іршавського – 86, Севлюшського (Виноградівського) – 80, Тячівського – 72, Ужгорода і округу – 68, Хустського – 55, Берегівського – 28, Перечинського – 11, Великоберезнянського – 6 і т.д.), делегати першого з'їзду Народних комітетів Закарпатської України відображали, передовсім, національно-політичні інтереси переважаючого українського (русинського) населення, а значна частина чеських та угорських мешканців через ті чи інші форми опору позбавили себе самі права політичного представництва у новій політичній системі.

Про певні ознаки плюралізму в позиціях делегатів першого з'їзду Народних комітетів Закарпатської України свідчить те, що, наприклад, делегація від Тячівщини, загалом підтримуючи ідею приєднання до України, пропонувала прийняти відповідне рішення після війни шляхом всенародного плебісциту, бо делегати з'їзду представляли далеко не всі населені пункти. Коли про це стало відомо керівництву з'їзду, то делегатам, які мали сміливість виступити з такою пропозицією, почали погрожувати в'язницею [14, с. 7].

Маніфест 26 листопада 1944 р., за словами М. Макара, був заготовлений в Москві й перекладений в Києві на українську мову, мав вирішальну політичну і юридичну вагу для негайного здійснення цього акту, тобто виходу Закарпаття зі складу Чехословаччини і приєднання до Радянської України в складі СРСР [14, с. 6].

З'їзд народних комітетів, який створив Народну раду, не визначив її повноважень, а лише сформулював основну ціль її створення – «возз'єднання Закарпатської України з Радянською Україною» [18, с. 376]. 27 листопада 1944 р. вона сформувала свій уряд у складі Президії Народної Ради та її уповноважених з таких питань: внутрішніх справ і державної безпеки; комунального господарства; фінансів; землеробства; промисловості та торгівлі; юстиції; освіти; комунікації; охорони народного здоров'я; соціальної опіки. Головою Народної Ради обрали І. Туряницю, заступниками голови – П. Сову і П. Лінтуру [13, с. 255].

Реальна ж влада за такої радянської форми правління належала політичній структурі – Комуністичній партії Закарпатської України, котра виступала інструментом здійснення політики СРСР [18, с. 376].

Місцевими органами державної влади, відповідно до адміністративно-територіального поділу, були окружні, міські та сільські народні комітети [13, с. 255].

У відповідності з декретом Народної Ради від 9 лютого 1945 р. було встановлено норми представництва до місцевих Народних комітетів. Їхній компетенції підлягали всі питання політичного, господарського і культурного життя відповідних територій [12, с. 56].

Виконавчим органом місцевого народного комітету була його президія, яка обиралася в складі від семи до тринадцяти членів – залежно від кількості населення округу, в тому числі голова президії та два його заступники. У міських народних комітетах президія складалася з голови президії, двох його заступників і 8-12 членів. До президії сільського народного комітету входили голова, його заступник і третина всіх членів сільського народного комітету. Члени президії народних комітетів очолювали відділи, що створювалися при місцевих народних комітетах [13, с. 255].

З перших днів свого функціонування державне утворення Закарпатська Україна, його владні органи ухвалювали й втілювали рішення в напрямі досягнення цілей СРСР на даній території, в тому числі: а) взяття під контроль економічних і людських ресурсів Закарпаття в умовах війни; б) створення квазілегітиміційних механізмів оформлення рішень керівництва СРСР щодо даної території; в) поступова інкорпорація Закарпаття до державно-правової і економічної системи СРСР [18, с. 376].

Ставлення частини місцевого населення до спроб насадження радянської політичного режиму було негативним. Наприклад, мешканець с. Новосілка Перечинського округу Степан Проданець у бесіді із односельчанами зазначав: «Росіяни прийшли до нас і говорили, що визволили нас від іноземного ярма. Насправді вони хочуть одягнути на нас своє ярмо». Олександр Лобве з с. Люта Велико-Березнянського округу переконував односельчан: «Лондонська конференція пройшла без результатів. Слід чекати другої війни. Закарпаття відійде до чехів, комунізм буде знищено» [19, арк. 14].

Чеські реакційні кола, занепокоєні рухом закарпатців за возз'єднання з Україною, розповсюджували чутки, що прийнятий Першим з'їздом народних комітетів Маніфест про возз'єднання Закарпатської України з Україною не є виразом справжньої волі населення Закарпаття, оскільки прийняття Маніфесту відбувалося в прифронтівій смузі під тиском радянських військових сил [13, с. 256].

5 грудня 1944 р. Народна Рада ухвалила декрет про припинення зв'язків Народних комітетів Закарпаття із Уповноваженим уряду Чехословацької республіки Ф. Немецом та поставила до відома президента Бенеша, що вона, Рада, є «єдиною центральною владою на території Закарпатської України», а делегат ЧСР повинен бути відкликаний [2]. Ф. Немец змушений був залишити разом зі своїм апаратом Закарпаття і на початку січня 1945р. виїхав до Словаччини.

Після невдалої спроби організувати 22 листопада паралельний з'їзд делегатів окружних Народних комітетів, 29 грудня в телеграмі на ім'я Бенеша Немец зазначав, що рух за відокремлення від Чехословаччини «треба вважати рухом народним і стихійним» [7, с. 15], що, на нашу думку, свідчить про відповідну якість політичної участі та прагнення, нехай здебільшого неусвідомленої, переважної більшості українського населення краю впливати на формування нової політичної системи.

28 лютого 1945 р. головний комуністичний представник Словацької національної ради Г. Гусак на конференції Компартії Словаччини визнав, що: «Карпатські українці після нашого повстання прийняли рішення вступити до СРСР, приєднатися до свого материнського народу. Їх рішення повністю приймаємо і бажаємо їм дійсно братського здійснення усіх їх національних ідеалів» [3, с.173].

Специфічна форма територіально-політичного устрою перехідного періоду з наявними органами влади і управління, зі своїми правоохоронними органами, судовою системою та офіційним друкованим органом Народної Ради Закарпатської України, іншими елементами державності стала для краю останнім різновидом державності в історико-правовому полі [4, с. 1].

Проте вже в першій половині 1945 р. все відчутнішим стає дублювання основоположних засад радянської влади в контексті Радянського Союзу в Закарпатті, а спроби опору цьому відразу ж ліквідовувалися [16, с. 67].

Можемо в цілому погодитись із М. Макарою, що зміни в Закарпатській Україні, які відбулися за час заняття Червоною армією (жовтень 1944 р.) до перетворення її на двадцять п'яту область УРСР (січень 1946 р.) можна кваліфікувати як народно-демократичні. Вони супроводжувались «розгулом мітингової демократії» під час виборів до органів місцевого самоврядування і вирішення важливих питань соціального, політичного та господарського життя. Разом з тим мали місце поспішність, порушення міжнародних угод і правових норм, які, однак, не можуть заперечити того, що приєднання Закарпаття до тодішньої України було закономірним, історично обумовленим й політично виправданим [14, с.10].

Використання сукупності філософських, загальнонаукових та спеціально політологічних методів дослідження дозволило виділити та охарактеризувати короткий період існування Закарпатської України та функціонування її органів влади та управління крізь політико-правову та інституційно-процедурну призму аналізу. В умовах військово-політичної невизначеності та політичної нестабільності в Закарпатті, не без сприяння чи в багатьох випадках активної допомоги партійних та військових структур СРСР, розгортається масовий рух за вихід краю з Чехословацької республіки та входження її до складу єдиної Української держави. Визнаючи те, що возз'єднання Закарпаття з основним масивом українських етнічних земель у складі Української РСР відповідало багатомірним прагненням українського народу, вважаємо за доцільне вказати на помітний зовнішній вплив на цей процес партійних органів та військових структур СРСР. Тим не менше, навіть не ставши у формально-юридичному та політичному аспектах повноцінною державою, Закарпатська Україна сформувала власну форму державного правління, державно-територіального устрою та політичного режиму. З певними застереженнями, можемо визначити останній як демократичний політичний режим, що ґрунтувався на участі громадян в процесі прийняття рішень через пряме народовладдя і делегування свого суверенітету представницьким органам. Перспективним напрямом наукових досліджень може стати дослідження політичних оцінок рішення I з'їзду Народних комітетів Закарпатської України про возз'єднання з Радянською Україною представниками різних етнічних (національних) спільнот.

Література:

1. Алексеенко І. Г. Форма державного правління як парадигмальна основа розвитку інституційної структури політики : монографія [Текст] / І. Г. Алексеенко. – Дніпропетровськ : Пороги, 2011. – 427 с.
2. Барановська Н. М. Карпато-українське питання в радянсько-чехословацьких відносинах періоду Другої світової війни [Електронний ресурс] / Н. М. Барановська, О. Г. Макарчук. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/vnulp/Armia/2009_652/28.pdf.
3. Болдижар М. Державно-правовий статус Закарпаття (Підкарпатської Русі) в складі Чехословаччини [Текст] / М. Болдижар, П. Мосні. – Ужгород : УжНУ, 2001. – 240 с.
4. Болдижар М. М. Закарпатська Україна: державно-правовий статус і діяльність (кінець 1944 р. – початок 1946 р.) [Текст] / М. М. Болдижар, О. О. Грін. – Ужгород : Поличка «Карпатського краю», 1999. – 103 с.
5. Болдижар М. Про деякі аспекти возз'єднання Закарпатської України з Радянською Україною / М. Болдижар // Возз'єднання Закарпаття з Україною (Матеріали наукової конференції, присвяченої 60-річчю возз'єднання Закарпаття з Україною, Ужгород, 29 червня 2005 р.). – Ужгород, 2005. – С. 103-104.
6. Болдижар М. Справжнє народне волевиявлення / М. Болдижар // 1945 рік. Закарпатська Україна. Матеріали наукової конференції, присвяченої 50-річчю Перемоги над

фашизмом та 50-річчю возз'єднання Закарпаття з Україною (Ужгород, 26 травня 1995 р.). – Ужгород : Виробничо-видавничий комбінат «Патент», 1995. – С. 73-78.

7. Возз'єднання: Збірник архівних документів і матеріалів (травень 1944 - січень 1946) / Упорядкув., передм. та покажч. О. Д. Довганича та ін. ; ред. кол. : В. І. Балоба та ін. – Ужгород : Закарпаття, 2000. – 344 с.

8. Гольдмаш П. Історія республіки Підкарпатська Русь [Текст] / П. Гольдмаш, С. Гольдмаш. – Ужгород : ВАТ «Патент», 2008. – 560 с.

9. Довганич О. Питання возз'єднання у доповіді політуправління 4-го Українського фронту Головному політичному управлінню Червоної армії / О. Довганич // 1945 рік. Закарпатська Україна. Матеріали наукової конференції, присвяченої 50-річчю Перемоги над фашизмом та 50-річчю возз'єднання Закарпаття з Україною (Ужгород, 26 травня 1995 р.). – Ужгород : Виробничо-видавничий комбінат «Патент», 1995. – С. 50-59.

10. Закарпаття в етнополітичному вимірі / Авт. колект. : М. Панчук (керівник), В. Войналович, О. Галенко та ін. ; [Ред. кол. : Ю. Левенець (голова), М. Панчук, В. Войналович та ін.]. – К. : ІПіЕНД імені І.Ф. Кураса НАН України, 2008. – 682 с.

11. Закарпаття 1919-2009 років: історія, політика, культура / україномовний варіант українсько-угорського видання / Під ред. М. Вегеша, Ч. Фединець; [Ред. кол. : Ю. Остапець; Р. Офіцинський; Л. Сорко та ін. ; Відп. за вип. : М. Токар]. – Ужгород : Поліграфцентр «Ліра», 2010. – 720 с.

12. Кульчицький В. С. Вхідження Галичини, Буковини та Закарпаття до складу України (1939-1945 рр.) [Текст] / В. С. Кульчицький, М. І. Настюк, Б. Й. Тищик та ін. – Дрогобич : Добре серце, 1995. – 68 с.

13. Кульчицький В. С. Історія держави і права України [Текст] / В. С. Кульчицький, М. І. Настюк, Б. Й. Тищик. – Львів : Світ, 1996. – 296 с.

14. Макара М. Закарпатська Україна як етап в політичній історії краю / М. Макара // Закарпатська Україна: перспективи та реалії розвитку: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 6-й річниці возз'єднання Закарпатської України з Радянською Україною (Ужгород, 24 червня 2010 р.). – Ужгород, 2010. – С. 4-11.

15. Новоскольцева Л. Політичний режим як форма взаємодії держави і громадянського суспільства / Л. Новоскольцева // Історико-політичні проблеми сучасного світу: Збірник наукових статей. – Т. 17-18. – Чернівці : Рута, 2008. - С. 228-233.

16. Сергієнко Т. Міжнародний фактор і Закарпатська Україна: передумови і обставини / Т. Сергієнко // Закарпатська Україна: перспективи та реалії розвитку: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 6-й річниці возз'єднання Закарпатської України з Радянською Україною (Ужгород, 24 червня 2010 р.). – Ужгород, 2010. – С. 64-69.

17. Офіцинський Р. Превентивна радянізація Закарпатської України (осінь 1944 р. – весна 1945 р.) / Р. Офіцинський // Закарпатська Україна: перспективи та реалії розвитку: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 6-й річниці возз'єднання Закарпатської України з Радянською Україною (Ужгород, 24 червня 2010 р.). – Ужгород, 2010. – С. 107-115.

18. Пеца Д. Д. Закарпатська Україна 1944-1945 років: історико-правова оцінка / Д. Д. Пеца // Форум права. – 2010. - № 2. – С. 373-376.

19. Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Фонд 1. Центральний Комітет Комуністичної партії України. – Опис 75. – Спр. 28.

Докаш О. Ю. Политико-правовые и институционно-процедурные аспекты функционирования органов власти и управления Закарпатской Украины в контексте определения характера политического режима

Раскрывая военно-политическую ситуацию в Закарпатской Украине на завершающем этапе Второй мировой войны, основное внимание обращается на политико-правовые и институционно-процедурные составляющие национального самоопределения украинского

населення края. В условиях военно-политической неопределенности и политической нестабильности в Закарпатье при активной помощи партийных и военных структур СССР разворачивается массовое движение за выход края из Чехословацкой республики и вхождения ее в состав единого Украинского государства.

Ключевые слова: Закарпатская Украина, политический режим, органы власти и управления.

Dokash O. Political and legal, institutional and procedural aspects functioning of the authorities and management of the Transcarpathian Ukraine in the context of determining the nature of the political regime

The body of the article goes on to discuss political and legal, institutional and procedural components of national self-determination the Ukrainian population of the region in the context of military-political situation in the Transcarpathian Ukraine in the final stages of World War II. The mass movement for secession from the edge of the Czechoslovak Republic and joining the unified Ukrainian state deployed in terms of military and political uncertainty and instability in the Carpathians, with the active assistance of party and military structures of the Soviet Union.

Keywords: Transcarpathian Ukraine, the political regime, the authorities and management.

УДК 005.35;316.3 (477)

Козьма Василь Васильович,

кандидат політичних наук, доцент кафедри філософії, історії та соціології
Національного університету фізичного виховання та спорту України

ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ДЕМОКРАТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ

У запропонованій статті характеризуються основні політичні інститути демократії. Підкреслено важливість ефективного функціонування таких інститутів в процесі демократизації суспільства.

Ключові слова: політичні інститути, демократія, демократизація, держава, суспільство.

Постановка проблеми. Задекларовані демократичні перетворення в нашій країні та реальні проблеми становлення основних демократичних інститутів привертають увагу багатьох дослідників. Окреслена проблематика досліджується відомими науковцями як в Україні так і за її межами, не одноразово ця тема обговорювалась на різноманітних конференціях та круглих столах. На нашу думку, без фундаментального розуміння суті проблеми ми будемо змушені тільки декларувати зміни. Для того, щоб відбулися демократичні перетворення потрібно почати з основ, тобто із становлення базових інститутів демократії.

Поняття інститутів демократії потребує певного уточнення. Перш за все, зазначимо, що демократичні інститути є інститутами політичними. Вони мають безпосередній зв'язок з основними категоріями політики. Крім цього, певні демократичні інститути можуть бути офіційними організаціями, які належать до конституційної структури держави. Інші інститути, такі наприклад, як справедливі вибори, отримують лише періодичне організаційне оформлення. Головним критерієм тут виступає – якість функціонування. Процес становлення цих інститутів є досить складним і тривалим. В світі не існує класичного рецепту створення демократичних інститутів, тим більше механічного їх копіювання.

Американський політолог Роберт Даль запропонував використовувати три підходи, які дозволяють визначити, які саме інститути необхідні для ефективного функціонування демократії в масштабах цілої країни. По-перше, можна подивитися на історію тих країн, які

змінити свої політичні інститути, з метою залучення народу до активної участі в процесах управління та політичного життя своєї держави. По-друге – розглянути ті країни, політична система яких вважається демократичною більшістю своїх громадян, жителями інших країн, вченими, журналістами тощо. Наприклад, авторитетна в США організація «Freedom House» оцінює ступінь демократичності суспільства на основі відповідності особливостей функціонування політичної системи держави принципам Загальної декларації прав людини. До найважливіших з них прийнято зараховувати такі: наявність вільної преси, регулярне проведення виборів за участі різноманітних альтернативних політичних сил, рівноправна участь всіх громадян в політичному житті, гарантії соціальних прав та свобод всіх громадян, повага базових прав та свобод тощо. І, насамкінець, існує ще один, третій варіант – на прикладі якої-небудь умовної країни спробувати спрогнозувати, які політичні інститути потрібні для того, щоб в цій країні сформувалась демократична політична система [1, с. 85].

Спільним для всіх трьох підходів є наступний набір політичних інститутів демократії, які сьогодні складають основу представницької демократії:

1) *Виборність посадових осіб.* Контроль за прийнятими рішеннями та діяльністю уряду повинен здійснюватися завдяки механізму обрання та переобрання посадових осіб всіх рівнів. Це означає, що сучасний демократичний уряд будь-якої держави повинен мати представницький характер.

2) *Відкрите та вільне волевиявлення.* Посадові особи повинні обиратися шляхом проведення відкритих та вільних виборів. Всі громадяни за таких умов мають виборчі права та реальні можливості приймати участь у виборах. Чим більше посад в державі можна обіймати тільки через обрання тим краще.

3) *Свобода висловлювань.* Громадяни повинні мати можливість висловлювати свої погляди з приводу будь-яких політичних питань, а також критикувати посадових осіб, пануючу ідеологію, при цьому не боятися переслідувань з боку влади.

4) *Доступ до альтернативних джерел інформації.* Громадяни повинні мати право користуватися альтернативними та незалежними джерелами інформації. Такі джерела інформації, не повинні контролюватися владою чи якою-небудь політичною силою і мати законодавчі гарантії захисту.

5) *Автономія асоціацій.* Громадяни для захисту своїх прав повинні мати право створювати відносно незалежні політичні партії та «групи інтересів». Такі об'єднання своєю різноманітною діяльністю формують громадянське середовище в якому багато професійних, соціальних духовних потреб людей реалізуються незалежно від впливу держави.

6) *Загальні громадянські права.* Ніхто з громадян, на яких розповсюджується юрисдикція держави, не повинен бути позбавлений прав, необхідних для функціонування п'яти вище перерахованих інститутів. Сюди включаються: право участі у вільних та справедливих виборах; право організації штабу виборчої кампанії; право вільного висловлювання своєї позиції; право на створення та функціонування незалежних політичних організацій; право на доступ до альтернативних джерел інформації; право на інші свободи та можливості, які необхідні для ефективного функціонування політичних інститутів демократії тощо.

Існують різноманітні варіанти тлумачення як демократії в цілому так і інститутів, необхідних для її ефективного функціонування. Демократія має власні ознаки та критерії, які дозволяють ідентифікувати її як самостійну форму правління, проте для реальної оцінки стану справ потрібно проводити аналіз щодо співставлення задекларованих політичних інститутів із ступенем їх практичного втілення. Зазначені вище інститути демократії засновані на принципах представницької демократії і в тій чи іншій мірі реалізовані в практиці державного правління. Тому вище названий набір інститутів демократії буде розглядатися нами як базовий. Існують також інші підходи до визначення політичних інститутів демократії, але фактична різниця тут полягає лише в більшій чи меншій конкретності розгляду базових інститутів стосовно практики тієї чи іншої держави.

Як зазначалося, в тих країнах, які сьогодні на загальну думку є демократичними, необхідна наявність всіх основних базових інститутів. Один з найважливіших серед них – *виборність посадових осіб*. До XVIII ст. загальноприйняте розуміння демократичного правління базувалося на припущенні, що країною безпосередньо править весь народ, а для того щоб правити, йому треба зібратися в одному місці і шляхом голосування прийняти або відхилити закони чи політичну програму держави.

Проте подібна пряма форма демократії може насправді охопити лише невелику за розмірами державу чи її адміністративну частину. В умовах коли територія держави велика настільки, що не дозволяє її громадянам збиратися в одному місці та приймати необхідні закони, існує лише один вихід, який дозволяє здійснювати контроль над порядком прийняття рішень: громадяни повинні обирати своїх представників на різні чиновницькі посади. В цьому випадку обрані представники, які можуть бути відізовані зі своїх посад чи не будуть обраними на наступний термін, зберігають певну відповідальність перед своїми виборцями. Саме такий тип демократії отримав назву представницької демократії.

Представницька демократія має свої сильні та слабкі сторони. До позитиву можна віднести високу ефективність державної влади, яка забезпечує громадянські свободи та реалізацію суспільних інтересів. Вважається, що така форма демократії може забезпечити стабільність та захист від різких змін суспільних настроїв.

Беззаперечним позитивом є також раціональність організації політичної системи шляхом формування влади виключно з числа найбільш компетентних та відповідальних осіб, які здатні приймати складні політичні рішення.

Оскільки політика здійснюється відносно автономними гілками влади, процес прийняття рішень в представницьких демократіях має певну тенденцію гальмування та поступовості, що інколи призводить до тупикових ситуацій. Проте такий політичний процес, як правило, застрахований від великих помилок.

Існують також і негативні сторони представницької демократії. Зокрема це стосується фактичного відсторонення народу від влади в період між виборами. В цей час відбувається неминуча бюрократизація системи державного управління та відрив обраних представників від своїх виборців. При цьому відповідальність за прийняття особливо важливих рішень лягає не тільки на вибраних громадянами представників але і на складний механізм, що складається з державних службовців, адміністраторів, чиновників різного рівня, суддів та ін. Така ситуація властива будь-якій представницькій демократії, але важливо щоб вона не виходила за рамки, встановлені інститутами демократії. Не рідко в зв'язку з тим, що кордони, які визначаються демократичними інститутами та процедурами, чітко не визначені, а участь народу в управлінні та контроль над урядом є недостатнім, політичні та бюрократичні еліти отримують можливість діяти на свій розсуд. Саме завдяки розвинутим політичним інститутам демократії громадяни мають можливість контролювати діяльність політичних еліт.

Стосовно прямої форми демократії, то вона за багатьма параметрами, якщо можна так сказати, є більш демократичною, але не позбавлена головного недоліку: вона не може впоратися з протиріччям між кількістю часу, необхідного для участі в управлінні, та кількістю громадян, покликаних приймати участь в такому управлінні. Чим більша кількість громадян є в політичній одиниці, тим менша ступінь безпосередньої участі цих громадян в прийнятті рішень, і тим більше прав повинні вони делегувати своїм представникам.

Право громадян на участь у формуванні владних структур є загальноприйнятим елементом сучасного суспільства. Проте не будь-які вибори можна назвати демократичними. Деякі з них перетворюються в політичну виставу мета якої ілюструвати подібність демократії.

Вільні вибори проводяться для того, щоб кожний громадянин, який володіє виборчим правом, мав можливість реалізувати його у відповідності з власними вподобаннями та поглядами. Принцип рівної, ефективної участі громадян у виробленні рішень стосовно

політики держави може бути здійсненим тільки шляхом голосування на виборах, коли всі голоси мають однакову силу.

Важливо також, щоб вибори до органів влади проводились з певною періодичністю. У випадку коли вони будуть проводитись досить часто – вибрані громадянами чиновники не встигнуть реалізувати намічені плани, а при відсутності періодичних виборів громадяни втрачають контроль над власними представниками в органах влади. Важливою ознакою демократичності виборів є також таємниця вибору.

Оскільки демократія є правлінням, яке засноване на принципі обговорювати та переконувати, вона передбачає взаємні обов'язки між людьми, які займають відповідальні посади, та контингентом виборців [2]. Функція перших полягає в тому, щоб не тільки на максимально доступному їм рівні компетентності обговорювати найкращі варіанти реальної політики для конкретних ситуацій, але і в тому, щоб переконувати народ, що це дійсно найкращий варіант. Від можливостей переконати людей і в такий спосіб досягти підтримки залежить законність їх намірів залишатись на відповідальних посадах. У випадку нездатності забезпечити всенародне схвалення своєї політики ці люди повинні відійти від справ, а виборчий процес для того і створений, щоб здійснити цю процедуру.

Щоб ефективно приймати участь в політичному житті держави, розуміти мотиви дій, які робить уряд, бути компетентним в питаннях суспільного устрою, громадяни повинні ділитися один з одним своїми поглядами, мати можливість відкрито та вільно висловлювати власну думку з будь-яких політичних питань та отримувати інформацію з різноманітних джерел.

Для ефективного участі в управлінні громадянам окрім інформованості необхідно також мати певний механізм впливу на законодавців, який дозволяє їм пояснити свої цілі та наміри, шукати союзників та об'єднуватись з ними. В сучасній демократії виконувати ці функції покликані політичні асоціації. До таких асоціацій належать різноманітні групи тиску, лобістські організації та політичні партії.

Найбільш універсальною із політичних форм суспільних організацій, спеціально пристосованих для політичної діяльності в умовах представницької демократії є безумовно політичні партії. Саме вони в бурхливому політичному морі вказують більшості виборцям ті орієнтири на які потрібно рухатись, одночасно проводячи жорстку боротьбу з конкурентами які розставляють інші орієнтири, переконуючи в правильності свого вибору. Саме політичні партії покликані структурувати електоральний процес та діяльність представницьких органів. Будь-які інші організації, як наприклад комітет виборців, можуть приймати важливу участь у виборчих кампаніях, але лише партії можуть сформувавши загальний політичний вибір, запропонувати політичну альтернативу чи забезпечити впорядковану передачу влади. Різноманітні групи інтересів та соціальні рухи безумовно впливають на владу, але вони не можуть, на відміну від партій, претендувати на легітимне представництво більшості. На відміну від партій вони не інтегрують суспільство а навпаки – фрагментують його.

Політичні партії є важливим інститутом демократії. Як правило, демократичний уряд формується на партійній основі. Відповідно, будь-який політичний режим, якщо хоче бути легітимним та базуватися на консенсусі та представництві не може обходитись без політичних партій.

Важливим елементом процесу демократизації, без якого неможлива діяльність політичних інститутів демократії, є реалізація та захист політичних прав громадян. Ефективна участь в управлінні державою, як один з основних критеріїв демократії, передбачає наявність у громадян права на таку участь, а також право вільно висловлювати власні погляди на політичні питання, можливість почути думку інших громадян та право обговорювати з ними відповідні питання. Ще одним важливим критерієм демократії є рівне виборче право яке розуміється, перш за все, як право вільного волевиявлення та наявність чесного і прозорого механізму підрахунку голосів виборців тощо.

Отже, короткий аналіз базових політичних інститутів демократії дає можливість зробити висновок. Без справжнього а не декларативного функціонування цих інститутів не може бути мови про існування того політичного режиму який прийнято називати демократією. Спроби демократизації за формулою, «це нам вигідно а це ні» спотворюють саму суть демократії і викликають у громадян зневагу і скептицизм до так званих демократичних перетворень. Основні політичні інститути демократії є тим фундаментом без якого не можливо побудувати демократичне суспільство і їх становлення в нашій країні ще далеке до завершення.

Література:

1. Даль Р. О демократии / Р.Даль. – М: Аспект-Пресс, 2000. – 208 с.
2. Уоллерстайн М. Избирательные системы, партии и политическая стабильность/ М. Уоллерстайн // Полис. – 1992. – № 5. – С. 6.

Козьма В. В. Демократизация украинского общества и проблемы становления демократических институтов

В предлагаемой статье характеризуются основные политические институты демократии. Подчеркнуто важность эффективного функционирования таких институтов в процессе демократизации общества.

Ключевые слова: политические институты, демократия, демократизация, государство, общество.

Kozma V. Democratization of Ukrainian society and the problems of establishing democratic institutions

This article highlights the main political institutions of democracy. Stressed the importance of the effective functioning of such institutions in the process of democratization. Particular attention is paid to the quality of the institutions of democracy. A detailed analysis of the basic democratic institutions such as the election of officers; open and free vote, freedom of speech, access to alternative sources of information, the autonomy of associations, general civil law.

Keywords: political institutions, democracy, democratization, state, society.

УДК 329: 004.738.5

Кокарча Юлія Анатоліївна,
аспірантка кафедри політичних наук НПУ імені М. П. Драгоманова

**ІНТЕРНЕТ-СПІЛЬНОТИ
В СИСТЕМІ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ВІДНОСИН**

В статті розглядається проблема поширення впливу Інтернет - спільнот в суспільно-політичній сфері, наводяться визначення поняття та їх загальна характеристика. Виокремлюються фактори, що породжують утворення Інтернет-спільнот.

Ключові слова: Інтернет-спільнота, соціальна мережа, Інтернет-комунікація, інформаційне суспільство.

В сучасному світі історичний розвиток людини перейшов на нову, довершену фазу, пов'язану з появою принципово нових засобів і способів передачі інформації та подальшим розвитком інформаційних технологій.

На думку М. Кастельса «соціокультурні перетворення, інформаційно-технологічна революція, реструктуризація капіталізму і поширення інформатизації в глобальному масштабі є невід'ємним елементом процесів зміни сучасного суспільства [1, с. 42]. З'явилась

його нова форма – мережеве суспільство, в основу якого покладено мережевий принцип організації, який об'єднує і нову економіку, і ділове спілкування, і глобальний обмін інформацією (як вербальною, так і аудіовізуальною) [2, с. 53].

Нині, інформаційне суспільство – це суспільство, в якому інформація, знання й інформаційно-комунікаційні технології перетворюються на значиму продуктивну силу та джерело епохальних зрушень в усіх сферах суспільного життя. Зокрема в політичній, що виявляється у метаморфозах самої політичної влади, в трансформації політичних режимів («е-демократія»), владних інститутів («е-уряд» та «е-самоврядування»), партійних («е-партія») і виборчих систем («е-вибори» та «е-референдум»), у прискоренні переходу від представницької демократії до демократії участі, у зміцненні правової держави та громадянського суспільства, в посиленні інших демократичних перетворень на користь людини, суспільства і людства в цілому [3, с. 27].

Інтернет, який є послідовним розвитком інформаційних технологій та складовою всього інформаційного суспільства, став одним із домінуючих засобів комунікації, що приводить до виникнення нових форм комунікаційної взаємодії.

Науково інформаційні технології проникли в усі сфери життя людини, в тому числі і в політичну сферу, та існують уже не як складовий елемент у світі техніки, а як повноцінна складова суспільного життя. Вони змінили звичне уявлення про навколишній світ, простір та час.

Склад аудиторії та технічні можливості перетворюють Інтернет в унікальний простір абсолютно новим рівнем свободи, швидкості та плюралізму комунікації. Такий спосіб комунікації та обміну інформації створює новий тип соціальних зв'язків. Цей тип соціальних зв'язків представляє собою об'єднання людей, які необмежені територіально.

Інформаційні потоки формують нові типи суспільних об'єднань – Інтернет-спільноти.

У рамках міждисциплінарного підходу до вивчення Інтернет-спільнот актуальним є використання таких методів: історичного (розгляд еволюції підходів до розуміння соціальних і культурних особливостей Інтернет-спільнот); аксіоматичного (розгляд Інтернет-спільнот та їхніх особистостей); моделювання (побудова наукової картини відносин, пов'язаних із використанням Інтернет-ресурсів); аналізу та синтезу (формування висновків).

Поняття Інтернет-спільнот має розмаїття своїх тверджень та трактувань. Зокрема, Інтернет-спільноти розглядають у двох несуперечливих значеннях: у широкому – як сукупність всіх користувачів Інтернету, що створюються з певною метою і включають певні ресурси глобальної мережі; та у вузькому розумінні – як такі соціальні спільноти, кожен учасник якої ідентифікує себе з цією групою і разом з тим має всі атрибути звичайної спільноти, проте ця група об'єднується технологіями Інтернету і взаємодіє через Інтернет у рамках різних інтересів спільноти, що реалізуються у контексті ресурсів глобальної мережі [4, с. 6-7].

Інтернет-спільнота – група людей зі схожими інтересами, які спілкуються один з одним в більшості випадків через Інтернет. Інтернет надає найширші технічні можливості для спілкування. Крім того, в Інтернеті порівняно легко знайти людей зі схожими інтересами та поглядами на світ. До того ж, спілкування в мережі почати психологічно простіше, ніж при особистій зустрічі. В процесі спілкування в мережі Інтернет через різні комунікативні програми, зовсім на іншому рівні вже відбувається міжособистісний контакт між учасниками комунікації. Ні зовнішній вигляд людини ні соціальний статус при такому спілкуванні не мають уже ніякого значення.

Саме поняття Інтернет-спільнота, походить від загального розуміння спільності людей, які спілкуються між собою задля вирішення якихось питань та проблем, що торкаються кожного з них, або щоб просто поділитися враженнями чи висловити свої певні позиції щодо будь якого питання. Враховуючи те, що Інформаційне суспільство набуло значного розвитку, з'явилася глобальна мережа – Інтернет, такі спільноти об'єднуються у віртуальному просторі і вирішують такі ж питання, але в інший спосіб.

Принаймні, дещо схожої думки притримується К. Мей, який вважає, що «наряд чи можна говорити, що нові ІКТ призводять до виникнення спільнот нового типу». Справа в тому, пояснює він, що «хоча ІКТ і сприяють комунікації, вони зазвичай обслуговують товариства, що були утворені під час «фізичних» зустрічей (конференцій, урочистих подій, свят)». Такі спільноти, як правило, «будуються на основі соціальної солідарності, колективної відповідальності та спільних цінностей» [3, с. 171].

Розвиток Інтернет, та всі можливі способи спілкування в мережі дозволили об'єднати людей за найрізноманітнішими вподобаннями: переконаннями, інтересами, загальними проблемами. Одним із основних чинників для формування таких об'єднань, в тому числі є і політичні переконання. Інтернет змінив політичний вектор діяльності окремих людей та громадсько-політичних організацій. Завдяки комунікації в режимі реального часу та відносно низькій вартості користування Інтернет, можна створювати віртуальні, такі що поширюються в усьому світі коаліції, так звані «недиференційовані спільноти». Вони можуть об'єднувати людей за спільними поглядами а також тих хто ставить перед собою схожі цілі. Учасники подібних Інтернет-спільнот допомагають один одному, обмінюються інформацією, розробляючи та реалізуючи при цьому стратегію певних дій.

Український дослідник С. Шкребець на прикладі Інтернет-форуму «Української правди» назвав низку можливих мотивацій участі індивіда в мережевому співтоваристві: потреба в спілкуванні та прагнення уникнути самотності, бажання дізнаватись новини з коментарями від однодумців, можливість анонімно висловити те, що складно висловити в реальному спілкуванні [5, с. 228].

С. Кремльова вважає, що успішне функціонування мережевого співтовариства потребує від людини чимало часу, сил та уваги. Мережеві співтовариства повинні бути беззастережно сфокусовані на потребах своїх членів, а не спонсорів і рекламодавців. Контроль над членами співтовариства не повинен бути надмірним. Водночас слід формувати загальний дух, переконання, що «немає нікого розумніших за нас» [6].

Існує велике розмаїття факторів за допомогою яких люди об'єднуються в Інтернет-спільноти. Одним із таких об'єднуючих факторів є «онлайн-ігри». Вони об'єднують із всього Інтернет-простору одну із найбільших груп людей з різних куточків світу. В учасника таких ігор в режимі безпосереднього спілкування з представниками різних країн та народів, відбувається переосмислення усталених стереотипів сприйняття представників інших країн, їх політичного статусу.

Іншим не менш важливим фактором утворення Інтернет-спільнот та об'єднання людей з усього світу є комунікація за допомогою соціальних мереж.

У наш час соціальні Інтернет-мережі відіграють значну роль у житті суспільства. Галіч Т. О. тематично класифікує соціальні мережі на такі [7, с.149-150]:

- загальнотематичні, мережі дозвілля (MySpace, youtube, @дневники, Мой мир@Mail.Ru, Отдыхали.ру, Telefoner.ru, BlogOnline.ru тощо) – спілкування без спеціалізації соціальної мережі (можливості створювати власні спільноти за інтересами, веб-сайти з форумами, вести блоги, чати, розміщати музику, фото- та відеоматеріали, мережеві ігри, аукціони, біржі філателістів, любителів живопису або тварин тощо);

- навчальні, соціалізуючі (wikipedia.org, LiveLib, X-libris.net, dumalka.ru, Моя библиотека, RusEdu тощо) – соціальні мережі, які допомагають у навчанні, ширше – в соціалізації особистості (можливість ознайомитись з науковими працями інших авторів: рефератами, курсовими роботами, авторефератами; можливість користування електронними бібліотеками; можливість участі у Інтернет-конференціях; можливість користуватися соціальним досвідом тощо);

- «однокласники» (Classmates, Facebook, Odnoklassniki, vkontakte, Connect, МирТесен! тощо) – зв'язок з однокласниками, з тими, з ким навчався, працював, служив в армії (можливість відновити спілкування зі старими знайомими, друзями, товаришами не тільки за

допомогою мережі, а й у повсякденному житті; завести нових друзів; розширити комунікативні зв'язки тощо);

- ділові (LinkedIn, Atlaskit, MoiKrug.ru, Profeo)– бізнес-проекти, пошук роботи, пошук партнерів, власне робота (можливість створення портфоліо, пошуку партнерів і клієнтів, розширення кола професійного спілкування, можливість ділитися власним досвідом на просторі особистого професійного блогу, ділових контактів, пошук втрачених зв'язків, рекрутинг, продаж товарів тощо);

- політичні (Politiko, Politiki.tv, Соратники.ру), що об'єднують політиків, експертів, журналістів, лідерів партій та виборців в межах одного співтовариства (створення умов для політичної і суспільної діяльності онлайн: спілкування в групах, ведення блогу, дискусії, можливість оцінити діяльність партій і політиків тощо);

- мережі, об'єднані навколо проблематики дому та родини Ancestry.com, Geni.com, Юмама, Дневник для молодой мамы, DrugMe.ru та ін.), що сконцентровані тематично на проблемах сімейних зв'язків, домашньої тематики (можливість об'єднання людей на основі родинних зв'язків, пошук рідні, побудова власного генеалогічного дерева, встановлення зв'язків з друзями родини; соціальна мережа для мам - можливість спілкування і обміну досвідом виховання малюків, обговорення спільних проблем, пошук порад лікаря з тих чи інших питань тощо);

- релігійні мережі (MyChurch, Faithbook, Гефсимания та ін.) – тематичні соціальні мережі релігійного спрямування (можливість створення власної Церкви, пошук однодумців в цій сфері, поширення своїх поглядів через ведення блогів, планування і проведення спільних заходів тощо).

Соціальна мережа – це віртуальне об'єднання людей, де обмінюються певною інформацією, що в широкому сенсі є характеристикою самого поняття «Інтернет». Причини її існування очевидні: сьогодні люди проводять величезну кількість часу за комп'ютером і звикли обмінюватися інформацією одне з одним насамперед в електронному вигляді, адже це, як мінімум, економить час [8].

За допомогою таких великих соціальних мереж люди консолідується навколо певних інтересів та вподобань. Також відбувається безпосереднє спілкування в реальному часі, що дозволяє об'єднувати людей та миттєво реагувати в тій чи іншій ситуації.

Дуже вигідним є використання соціальних мереж політичними акторами. Зокрема, для пропаганди та поширення «потрібної» інформації в суспільстві. Але як і в медалі існує дві сторони, так і тут існує інша, менш приваблива сторона. Інтернет змінює політичну структуру суспільства. Надаючи широкій публіці практично будь-яку інформацію, не лише «потрібну», про політичних діячів, в свою чергу це помітно підриває авторитет політиків. Процес політичної самоідентифікації індивіда набуває помітно важливого значення.

Існують також форуми, які групують людей за вузькопрофільними інтересами (автолюбителів, техніків, любителів домашніх тварин, програмістів) для спілкування та передачі інформації в межах перелічених сегментів. На таких форумах як правило обговорення можуть торкатися і політики.

В наукових колах інтенсивно працюють над пошуком механізмів взаємодії традиційної політичної структури суспільства та нового інформаційного простору. При спробі виявлення стратегії взаємодії Інтернету і політики виникають проблеми, що мають юридичні, фінансові, економічні, психологічні та інші аспекти, які потребують свого аналізу та рішення.

Інтернет-спільноти приваблюють все більшу увагу активних учасників політичних процесів, і в свою чергу, самі стають фактором політичного впливу.

Співтовариства характеризуються як групи людей, об'єднаних спільними інтересами, серед яких обмін інформацією був істотно більш активним і протяжним у часі, аніж поза ними.

Такі співтовариства, на думку И. А. Калинина, мають особливості, обумовлені їхнім технічним характером:

- Як правило, користувача в такому співтоваристві ідентифікує формальне ім'я, часто скорочене (нік, від англ. nickname - зменшувальне ім'я, прізвисько, кличка). Один реальний користувач може мати декілька віртуальних персонажів.

- Основним способом комунікації є обмін текстовими повідомленнями. Оскільки емоції звичайним текстом передати складно, і не завжди такий текст сприймається однаково, згодом з'явилися знаки, що позначають емоційне фарбування тексту, - смайли. В сучасних сервісах і соціальних мережах важливу роль відіграють засоби візуалізації, зокрема, фотографії.

- Характерна риса людей, що часто спілкуються, - нагромадження соціальної історії, що активно використовується, відносин (жартів, загальних ситуацій, способів вирішення конфліктів та ін.). Така історія служить частково засобом ідентифікації «свій-чужий». У мережевих співтовариствах однією з форм прояву такої історії стало формування своєрідного стилю спілкування, діалогових скорочень, певного жаргону.

- Стиль спілкування в таких середовищах більш вільний, аніж у звичайному житті, не в останню чергу через те, що спілкування ведеться найчастіше від імені віртуального персонажа, що не має явно вираженої історії, віку й соціального статусу.

Політичні наслідки нових технологій неоднозначні. З однієї сторони якісно нові інтерактивні можливості руйнують географічні та структурні обмеження прямої політичної участі, колективних дій, нівелюють дистанцію між людьми та особами, що приймають рішення, розширюють кордони культури громадян. Ця спільність нового типу формує нову систему соціальних взаємовідносин, яка стає новою політичною реальністю. В цю реальність з кожним місяцем та роком вливається все більша кількість індивідів, і вона надзвичайно швидко поширюється, що в свою чергу набуває актуальності та необхідності її усесторонніх політичних досліджень.

Література:

1. Кастельс М. Информационная эпоха / М. Кастельс // Экономика, общество и культура; [пер. с англ. Б.Э. Верпаховский, А.Н. Субочев, Д.А. Тищенко]. – М.: Государственный ун-т, Высшая школа экономики, 2000. – с.608.

2. Семенов И. Воля к идентичности: сопротивление и информационные технологии [Электронный ресурс] / И. Семенов // Интернет и российское общество; [под ред. И. Семенова]. Моск. Центр Карнеги. – М.: Гендальф, 2002. – 279 с. – Режим доступа: <http://pubs.carnegie.ru/books/2002/08is>.

3. Картунов О. В. Інформаційне суспільство: аналіз політичних аспектів зарубіжних концепцій: Монографія / О. В. Картунов, О. О. Маруховський. – К.: Університет економіки та права «Крок», 2012. – 344 с.

4. Пожуев В. І. Проблеми України на шляху до інформатизації суспільства і освіти: аналіз феномена інтернет-спільнот / В. І. Пожуев // Гукманітарний вісник ЗДІА. – 2010. – № 40. – С. 4-13.

5. Шкребець С. М. Інтернет-форум «Української правди» як віртуальна мережева спільнота / С. М. Шкребець // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна: Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи. – Вип. 23. – С. 225–229.

6. Афанасьєв Д. Роль Інтернет-мережевих спільнот у становленні інформаційного суспільства в Україні [Електронний ресурс] / Д. Афанасьєв // Віче. – 2010. – № 2. — Режим доступа: <http://www.viche.info/journal/1827/>

7. Галіч Т. О. Соціальні Інтернет –мережі та віртуалізація суспільного життя / Т. О. Галіч// «Соціологія майбутнього: науковий журнал з проблем соціології молоді та студентства». – 2010. – № 1. – С.145–152.

8. Дубенко Л. Соціальні мережі: реальні загрози віртуального світу / Л. Дубенко [Електронний ресурс] // Режим доступа: <http://www.ogo.ua/articles/view/2011-02-23/26490.html>

9. История развития социальных сервисов Интернета [Электронный ресурс]: материалы Интернет-конф. [«Социология и Интернет: перспективы направления исследования»], (15 ноября 2004 г. - 18 февраля 2005г.) / И. А. Калинин. Режим доступа: <http://www.ecsocman.edu.ru/>

Кокарча Ю. А. Интернет-сообщества в системе общественно-политических отношений

В статье рассматривается проблема распространения влияния Интернет-сообществ в общественно-политической сфере, приводятся определения понятия и их общая характеристика. Выделяются факторы, порождающие образования Интернет-сообществ.

Ключевые слова: Интернет-сообщество, социальная сеть, интернет-коммуникация. Информационное общество.

Kokarcha J. Online communities in the system of the socio-political relations

This paper addresses the problem of the spread of influence Internet-communities in the socio-political sphere, provides definitions of terms and their general characteristics. Distinguishes factors that give rise to the formation online-communities.

Keywords: online-community, social networking, online-communication, information society.

УДК 321.7:316752:001.3

Кудіна Ольга Анатоліївна,
аспірантка кафедри політичних наук НПУ імені М.П. Драгоманова

**ПУБЛІЧНА ПОЛІТИКА
ЯК ЧИННИК ДЕМОКРАТИЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА**

У статті досліджено зміст концепту публічної політики, виокремлено основні її складові та функції, визначено роль публічної політики у процесі демократизації суспільства, а також окреслено основні проблеми на шляху впровадження публічної політики в Україні.

Ключові слова: публічна політика, суспільний інтерес, політична комунікація, громадська думка, легітимність.

Сучасна демократія – це складна мережа інститутів з різноманітними каналами представництва й центрами владного прийняття рішень. Її головні складові – публічність влади, її взаємодія із громадськістю на паритетних засадах, відкритий доступ до інформації та процесу прийняття політичних рішень. Реалізація публічної політики як особливої форми суспільної комунікації та системи управління сприяє становленню та розвитку демократичних інститутів.

Тема публічної політики є мало розробленою у науковій літературі пострадянських країн. Серед російських дослідників концепту публічної політики слід відмітити роботи Ю. Красіна та Н. Беляєвої. Досить ґрунтовно зміст поняття публічної політики розкрито у роботах С. Телешуна та М.Карпи. Натомість, зарубіжний науковий дискурс свідчить про значну наукову увагу до проблеми публічної політики як невід’ємної складової системи державного управління, зокрема ґрунтовне дослідження представлене у роботі англійського вченого В. Парсонса.

Якісні зміни у функціонуванні політичної системи – це рух до її демократизації. Україна, позиціонуючи себе як партнер міжнародних відносин, поступово реанімує та приводить до європейських стандартів діяльність усіх сфер суспільного життя,

впроваджуючи демократичні принципи управління та функціонування владних інститутів. Однак маємо ряд проблем у процесі демократичного поступу. На підтвердження тому – аналітичний звіт за 2013 рік міжнародної незалежної організації «Freedom House». За даними дослідження рівня демократичного розвитку країн перехідного типу наша держава отримала оцінку меншу 5 балів, де за шкалою 7 балів – є показником найгіршого рівня розвитку, 1 – найкращого. Даний рейтинг підсумовує досягнення з декількох напрямків: демократичність національного уряду – маємо 5,75 бали, з місцевого самоуправління – 5, 5 балів, якість виборчого процесу та незалежність медіа оцінили у 4 бали, стан громадянського суспільства – 2, 75 бали, рівень корупції – 6 балів, стан судової системи та незалежність суддів – теж 6 балів [10]. Очевидно, що спираючись на останні дані рейтингу «Freedom House», можна зробити висновок - Україна на разі має ряд проблем у процесі демократизації політичних інститутів. Отож пріоритетним на сьогодні є дотримання демократичних принципів управління, що передбачають верховенство права та відкритість і прозорість діяльності владних інститутів. До того ж, забезпечення публічного прозорого процесу управління потребує існування у суспільстві доступних для громадян механізмів участі у виробленні та реалізації політичних рішень. Тобто будь-які політичні процеси мають відбуватися в публічному просторі, не за «закритими дверима». Прозорість процедур розробки та прийняття політичних рішень, а також в цілому діяльності владних інститутів, взаємодія влади і громадськості на паритетних засадах, узгодження суспільних інтересів та забезпечення найбільш суспільно значимих, інформаційна відкритість влади є складниками публічної політики. Власне, публічна політика є особливим видом комунікації у суспільстві, без якого розвиток демократії неможливий. Як влучно зазначає російський дослідник Н. Беляєва – публічна політика передбачає наявність компетентних інформованих громадян здатних до самоорганізації, які безпосередньо впливають на формування значимих для суспільства завдань, реалізація яких і покладена «на плечі» владних інститутів [1, с. 82] Саме у разі врахування «публічного» інтересу та за умови відповідності політичних рішень суспільним потребам - можливий зворотній зв'язок між владою та громадськістю. Разом з тим, здійснення політики на засадах публічності й прозорості створює передумови для легітимації політичних рішень та діяльності державних інституцій в цілому. Легітимність це здатність системи породжувати і підтримувати довіру народу в те, що її політичні інститути найбільшою мірою відповідають інтересам суспільства. Політичні системи, що мають високий рівень легітимності, багато вчених, зокрема С.Ліпсет, називають найбільш стабільними.

Натомість, в українському суспільстві аналітиками фіксується процес зниження довіри майже до всіх державних інституцій. Згідно результатів соціологічного дослідження, проведеного фондом «Демократичні ініціативи» та Українським центром економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова у травні 2013-ого року: Верховній Раді довіряють 16,3% респондентів, не довіряють їй - 76,8%, президенту довіряють 25,8%, не довіряють - 68,9%, кабміну довіряють 22,3%, не довіряють – 71%, рівень недовіри міліції становить 70% опитуваних, прокуратурі – 63% тощо. Атмосфера тотальної недовіри суспільства до владних інститутів має наслідком низький рівень участі громадян у політичному житті країни – явка українців на останніх виборах до Парламенту у 2012 році становила трохи більше 50% населення. Як наслідок, ні про яку підтримку рішень владних інститутів громадськістю – не може бути й мови. Хоча саме характер взаємодії влади та суспільства є наріжним каменем процесу демократизації України. Згідно законів України за громадянами закріплені інструменти реалізації права на участь в публічному управлінні [8, с. 17]:

- референдуми;
- вибори;
- участь у діяльності політичних партій та громадських організацій;

- участь у прийнятті рішень органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади;
- участь у проведенні регуляторної політики держави;
- доступ до державної служби;
- звернення до органів влади;
- доступ до інформації про діяльність влади;
- оскарження рішень органів влади.

Але чи дійсно маємо в Україні ефективні механізми впливу громадськості на рішення представників влади? Питання риторичне, враховуючи рівень корумпованості державних інститутів. Публічна політика передбачає не лише відкритість діяльності владних інститутів. Вона передбачає неспроможність держави та її інститутів монополізувати публічну діяльність, яку слід розуміти як репрезентовану у публічній сфері «активність політичних та неполітичних акторів, які через взаємодію прагнуть реалізувати власний інтерес» [8, с. 12].

Як вірно зазначає у своєму дисертаційному дослідженні Т.Кадлубович: «Втілення в життя принципів публічної політики вирішує головні завдання демократизації суспільства» [3, с.68]. Адже публічна сфера є тією частиною соціального життя, в якій реалізовується публічний інтерес, тобто такий що визначає потреби більшості.

Зміст публічної політики визначається, на мою думку, в першу чергу трьома факторами:

1) характером комунікації у суспільстві: за наявності політичної комунікації тобто постійного обміну інформацією між суб'єктами політичного життя, відбувається артикуляція суспільних інтересів. До того ж, інформаційна взаємодія учасників політичних процесів політично соціалізує громадян, робить їх носіями політичної позиції, стимулює до участі у розробці та прийнятті політичних рішень. Комунікативні моделі політичної системи, розроблені ще в середині ХХ століття такими вченими як К.Дойч, Х.Арендт, на разі стають актуальними як ніколи. Комунікативні зв'язки складають основу політичних відносин у суспільстві і від характеру цих соціальних взаємодій залежить стан політичної системи в цілому.

2) врахування громадської думки у процесі реалізації тих чи інших владних рішень, та наявність у громадськості правового інструментарію для здійснення впливу на політичний процес. У демократичному суспільстві громадська думка є вагомим елементом у процесі прийняття державно-політичних рішень. Як зазначає дослідник «публічної політики» В. Парсонс, громадська думка є одним із центральних понять у демократії [7, с. 112]. Адже лише довіра до влади та підтримка її діяльності дозволяє ефективно впроваджувати ті чи інші реформи, реалізовувати суспільно значимі рішення.

3) Суспільний інтерес – як предмет публічної політики. Публічна політика передбачає простір для дискурсу різних приватних інтересів, однак метою є артикуляція загальносуспільних цілей та їх домінування у процесі вироблення державної політики.

Погоджуюсь з думкою російського вченого Ю. Красіна, який визначає публічну сферу як таку, де відбувається взаємодія влади і суспільства для формування політики, що становить публічний інтерес. Науковець виокремлює 4 основні функції публічної сфери [6]:

- артикуляція суспільних інтересів;
- публічний контроль за діяльністю влади;
- вплив на формування державної політики;
- політичне просвітництво громадян.

Кожна з вищезазначених функцій є важливою для формування демократичної моделі суспільства. Артикуляцію суспільних інтересів слід розглядати як першочерговий етап у процесі підготовки політичних рішень. Адже суспільний інтерес є головною метою демократичної політики, що базується на колективному прийнятті рішень щодо спільних проблем. До того ж, даний етап відображає характер комунікації між учасниками політичного процесу. Функції контролю за діяльністю владних інститутів та впливу на

формування державної політики передбачає формування «демократії участі», де громадянин є безпосередньо залученим до процесу управління суспільством. В основі демократичних взаємин влади і населення має бути принцип партнерства і співпраці, що обумовлює наступне: органи державної влади - це не тільки засіб інформування суспільства, а й виховання основних верств населення з метою стимулювання до діяльної і продуктивної участі у вирішенні проблем локального і загальнонаціонального масштабу. Органи державної влади мають бути не лише прозорими у своїй діяльності, але й сприяти активізації громадянської участі, що має результатом появу громадянської відповідальності [5, с. 23]. Окрім того, така мобілізація суспільного ресурсу необхідна для підвищення ефективності державного управління. Адже процес вирішення суспільних проблем передбачає, що думка суспільства, його інтереси, а також висунуті ним вимоги - повинні бути тим інформаційним базисом, на підставі якого приймаються політичні рішення. Тільки в такому випадку функціонування державних інститутів матиме демократичний характер і буде ефективно вирішувати суспільні проблеми. «Для того щоб рішення були ефективні, вони повинні бути якомога ближче до реальності, тобто їх слід приймати тільки після консультацій з людьми, компетентними в обговорюваних проблемах, а також з тими, кого ці рішення зачіпають» [2, с. 81 – 82].

Таким чином, наявність публічної комунікації передбачає не лише інформування громадян про діяльність державних структур, а також передбачає інформаційну взаємодію з громадськістю на предмет важливих для життя громадян проблем. Натомість інформаційна відкритість органів влади в Україні є питанням досить проблемним. На підтвердження тому результати моніторингу офіційних веб-сайтів міст обласного значення, що проводився незалежними громадськими організаціями у 2009 році в рамках проекту «Сприяння активній участі громадян у протидії корупції «Гідна Україна». Проект упроваджується за підтримки Агенства США з міжнародного розвитку (USAID). Оцінювали офіційні веб-сайти міст відповідно до наступних критеріїв: змістовне наповнення, практичність використання, громадська участь, послуги. Максимальна кількість балів, яку могли набрати сайти за рівнем якості – 160 балів. Однак лише 6 міст набрали більше половини від максимальної кількості балів (більше 80). Загалом питання інформаційної відкритості є наріжним каменем при аналізі демократичності функціонування владних інститутів. Адже їх закритість має наслідком обмеження участі громадян у виробленні та реалізації політичних рішень. Це в свою чергу призводить до лобювання приватних інтересів, сприяє зростанню корумпованості адміністративного апарату у державних структурах, а відповідно нівелюється значення суспільного інтересу, демократичних прав та свобод громадян.

Український вчений А.Русаков пропонує оригінальну типологізацію внутрішньополітичної соціальної стабільності в залежності від характеру зв'язків із зовнішнім середовищем:

- 1) стабільність за рахунок розширення зв'язків із середовищем (аростабільність);
- 2) стабільність як результат заміни одних зв'язків із середовищем іншими рівноцінними (аллостабільність);
- 3) стабільність, яка досягається за рахунок обмеження зв'язків із зовнішнім середовищем (телестабільність);
- 4) стабільність, яка виникає при швидкій зміні середовища за рахунок обмеження зв'язків з середовищем (гіперстабільність);
- 5) стабільність за рахунок спрощення зв'язків із зовнішнім середовищем (катастабільність) [9, с. 26 -27].

Всі типи стабільності мали своє історичне втілення. Так, наприклад, третій тип стабільності характерний для Японії часів самоізоляції. Але, на думку автора, для розвитку суспільства найбільш прийнятний перший тип стабільності, що передбачає розширення зв'язків із середовищем, тобто наявність у суспільстві відкритої комунікації. Він передбачає найбільш ефективну систему державного управління.

Очевидно, що втілення в життя концепту публічної політики потребує складних трансформацій як на рівні комунікативних зв'язків у суспільстві, так і на рівні інституційному. Разом з тим, демократичний поступ України неможливий без впровадження принципу публічності в усі сфери державного управління, що передбачає:

- формування політики на основі суспільного інтересу;
- неспроможність держави та її інститутів монополізувати публічну діяльність;
- прозорість процедур розробки та прийняття політичних рішень;
- інформаційна відкритість органів державної влади, адже «саме комунікаційні відносини сприяють достовірній, швидкій передачі передумов для прийняття рішення від одного суб'єкта до іншого» [4, с. 136].

Література:

1. Беляева Н. Развитие концепта публичной политики: «внимание движущим силам» и управляющим субъектам [Электронный ресурс] / Н. Беляева. – Режим доступа: <http://www.politstudies.ru/fulltext/2011/3/7.pdf>
2. Буари Ф. А. Паблик рилейшнз или стратегия доверия / Ф. А. Буари. – Пер. с фр. – М.: Консалтинговая группа «ИМИДЖ-Контакт»: ИНФРА-М, 2001. – 178 с.
3. Кадлубович Т. Політична комунікація в демократизації владних відносин України: дис. канд. політ. наук: 23.00.02 / Кадлубович Тетяна Іванівна; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2008. – 191 с.
4. Карпа М. Поняття «публічна політика»: системний підхід / М. Карпа // Збірник наукових праць Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при президентіві України. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2009. – № 18/19. – С.133-139.
5. Колосок С. В. Зв'язки з громадськістю у формуванні іміджу органів державного управління [Текст] : дис... канд. наук з держ. управління: 25.00.01 / Колосок Сергій Васильович ; Національна академія держ. управління при Президентіві України, Одеський регіональний ін-т держ. управління. – О., 2003. – 204 с.
6. Красин Ю. А., Розанова Ю. М. Публичная сфера и государственная публичная политика в современной России: («круглый стол») [Электронный ресурс] / Ю. А. Красин, Ю. М. Розанова // Социологические исследования. – 2000. – №10. – С. 84-101.- Режим доступа до джерела: <http://www.isras.ru/files/File/Socis/10-2000/Krasin.pdf>
7. Парсонс В. Публічна політика: вступ до теорії й практики аналізу політики / В. Парсонс ; пер. з англ. О. Дем'янчук. – К. : Вид. дім «Киево-Могилянська академія», 2006. – 549 с.
8. Публічна політика та управління: наук. розробка / [С. О. Телешун, О. Р. Титаренко, С. В. Ситник, С. І. Вировий] ; Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України, Упр. орг. фундам. та приклад. дослідж., Каф. політ. аналітики та прогнозування. – К. : [НАДУ], 2010. – 34 с.
9. Русаков А. Ю. Связи с общественностью в органах государственной власти: учебное пособие/ А. Ю. Русаков. – СПб.: Изд-во Михайлова В.А., 2006. – 224 с.
10. Nations in Transit [Электронный ресурс] // Аналітичний звіт за 2013 рік. – Режим доступу до джерела: http://www.freedomhouse.org/sites/default/files/NIT2013_Tables_FINAL.pdf

Кудина О. А. Публичная политика как фактор демократической организации общества

В статье исследовано содержание концепта публичной политики, выделены основные ее составляющие и функции, определена роль публичной политики в процессе демократизации общества, а также обозначены основные проблемы на пути внедрения публичной политики в Украине.

Ключевые слова: публичная политика, общественный интерес, политическая коммуникация, общественное мнение, легитимность.

Kudina O. Public policy as a factor in the democratic organization of society

This article explores the meaning of the concept of public policy, determined its basic components and functions, the role of public policy in the process of democratization and outlined the main problems in implementing public policy in Ukraine.

Keywords: public policy, public interest, political communication, public opinion, the legitimacy.

УДК 323.1

Кушніренко Інна Юрївна,

кандидат політичних наук, старший викладач кафедри українознавства та соціальних наук Одеського державного екологічного університету

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТА ПРАКТИЧНОГО ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІТИКО-ПРАВОВИХ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ЗАХОДІВ ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАХИСТУ ПРАВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН В УКРАЇНІ

Стаття присвячена політико-правовим заходам щодо меж просування та захисту прав національних меншин в Україні. Досліджуються проблеми розвитку та механізму практичної реалізації сучасної етнонаціональної політики.

Ключові слова: національні меншини, міжнаціональні відносини, етнонаціональна політика, міжнаціональна толерантність.

Молода поліетнічна держава, якою є Україна на сьогоднішній день, має одне з першочергових завдань – проведення толерантної етнонаціональної політики, яка була б направлена на інтеграційні процеси серед різних етнічних груп. Українська держава та суспільство мають значні досягнення в галузі міжетнічної толерантності в процесі побудови мирного поліетнічного суспільства, в якому поважають права представників усіх етнічних груп. Ухвалено низку законів, які сприяють захисту прав національних меншин. Держава гарантує збереження, захист і вільний розвиток мов національних меншин України, сприяє розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності корінних народів і національних меншин, гарантує їм здобуття освіти рідною мовою, вивчення рідної мови в навчальних закладах або через національні культурні товариства.

Але все вищеперераховане не гарантує звільнення етнонаціональної політики від низки проблем практичного застосування уже існуючих політико-правових та організаційних заходів щодо реалізації захисту прав національних меншин, а також від перешкод стосовно прийняття сучасних та довгоочікуваних нормативно-правових актів з цього питання.

Метою дослідження є проведення аналізу проблем механізму реалізації прав національних меншин в Україні.

При здійсненні історіографічного аналізу досліджуваної проблеми, на думку автора, літературу можна систематизувати і класифікувати в декілька груп. До першої з них слід віднести роботи історико-правового характеру Бикова О. М., Бондарьової С. К., Дмитрієва А. І., Жванії Г. Е., Кривицької О., Паніної Н., Шрагіної Л. І., в яких аналізується розвиток феномену толерантності протягом багатовікової історії людства. Другу групу становлять наукові роботи Абашидзе А. Х., Мицика В. В., Кимлічка В., Кушніра В., Мармазова В. Є., Ротар Н. Ю., Піляєва І. С., Назаровича А., Товта М., Трохимчика С., Юрьєва С. С. з проблем міжнародно-правового регулювання міжнаціонального питання як в історичному минулому, так і в сьогоденні, що дозволяють здійснити науковий аналіз сучасного стану розвитку з цієї проблеми у взаємодії норм міжнародного та національного права. Третю групу складають

роботи українських політологів, якими започатковано низку наукових напрямів, які генерують теоретичні й концептуальні розробки в етнонаціональній сфері та етнокультурознавстві. Цей комплекс проблем активно розробляється в працях Надолішнього П. І., Котигоренка В. О., Мітряєвої С. І., Нікітюка В. О., Рябошапка Л., Рафальського О. О., Євтуха В. Б. та інших.

Варто зазначити, що державою здійснюється комплекс політико-правових та організаційних заходів щодо практичного вирішення проблем задоволення освітніх, мовних, культурних потреб представників різних національностей, які проживають в Україні. Збереження та розвиток культур національних меншин розглядається нашою державою як важлива складова загальнонаціонального культурного розвитку. Україна як суб'єкт міжнародного права і рівноправний учасник міжнародного спілкування ратифікувала переважну більшість конвенцій та угод у сфері захисту прав людини. З урахуванням цього державна етнополітика України здійснюється також відповідно до Загальної декларації прав людини, Міжнародного пакту про громадянські та політичні права і Факультативного протоколу до нього, Декларації 47-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН про права осіб, які належать до національних або етнічних, релігійних і мовних меншин, Документа Копенгагенської наради Конференції з питань людського виміру НБСЄ, Гаазьких рекомендацій з прав національних меншин на освіту, Ословських рекомендацій щодо мовних прав національних меншин та інших міжнародних документів. Найважливішим міжнародно-правовим документом у сфері захисту прав національних меншин для всіх європейських країн і, зокрема, для України є Рамкова конвенція про захист національних меншин.

Головною перемогою міжнаціональної толерантності в Україні, до якої етнонаціональна політика йшла багато років, є схвалення Урядом проекту Закону України «Про Концепцію державної етнонаціональної політики України» від 28 серпня 2013 року. Варто зазначити, що протягом останніх років не раз здійснювалися спроби підготовки та винесення на розгляд Верховної Ради України цього законопроекту.

Проектом Концепції передбачені механізми реалізації державної етнонаціональної політики та визначені її основні напрями у різних сферах суспільного життя (політико-правовій, культурно-гуманітарній, інформаційній та сфері зовнішньої політики). У законопроекті передбачається прийняття Верховною Радою концепції етнонаціональної політики України, де конкретизуються зафіксовані в Конституції України положення та принципи державної політики у сфері міжнаціональних відносин. Зокрема, Конституція України ввела в правове поле такі поняття: «український народ», «українська нація», «корінні народи» і «національні меншини». Незважаючи на це, зараз правовий статус вищевказаних термінів не визначено на законодавчому рівні. Саме тому в концепції дається визначення даних термінів, а також таких термінів, як «державна етнонаціональна політика України», «етнічна спільність», «етнічна ідентичність», «етнос», «етнонаціональні відносини», «ксенофобія», «закордонний українець», «національно-культурна автономія» і «толерантність» [8].

Якщо говорити про організаційні заходи щодо практичного вирішення проблем задоволення освітніх, мовних, культурних потреб представників різних національностей, які проживають в Україні, тобто про механізм реалізації прав національних меншин, то слід зазначити, що окрім вищезазначених потреб, піклуючись про збереження культурних традицій і надбань етносів, що проживають в Україні, держава всіляко сприяє відзначенню ними днів своєї національної культури, пам'ятних дат, релігійних та обрядових свят тощо.

У 2002 році було створено Конгрес національних громад України, який є всеукраїнською спілкою громадських організацій, що об'єднуються на основі єдності інтересів для спільної реалізації своїх прав і свобод, спрямованих на національне відродження та зміцнення зв'язків між національними громадами України. Конгрес видає газету «Форум націй», що виходить українською мовою і розповсюджується по всій території України, проводить активну роботу щодо інтеграції національних меншин України в українське суспільство, організує конференції, круглі столи з проблем національних

меншин, міжнаціонального спілкування, національної освіти, виховання толерантності, проводиться моніторинг міжнаціональних, міжконфесійних відносин, стану толерантності у суспільстві. Серед найважливіших проєктів: проєкт з виховання толерантності підлітків «Простір толерантності», який включає дитячий табір «Джерела толерантності» та підліткові клуби толерантності у Києві, Маріуполі, Симферополі, Львові, Харкові та Кишиневі (Молдова) [7].

На сьогоднішній день на території України офіційно зареєстровано близько 1200 національно-культурних товариств із різним статусом, причому 37 громадських організацій мають всеукраїнський статус. Реалізуючи передбачене чинним законодавством право на розвиток етнічної самобутності, національні меншини за підтримки держави задовольняють свої освітні потреби, відроджують свою мову, культуру, звичаї, традиції, розвивають самодіяльне та професійне мистецтво. Так, у 1993 р. було створено товариство російської культури «Русский дом». Організація активно приймає участь у засіданнях, конференціях з питань соціально-економічного становища російської меншини, зосереджує свою увагу на культурологічній та просвітницькій діяльності, зокрема проведенням «Днів російської культури», творчих і музичних вечорів, наукових конференцій, добродійних акцій.

Характерною рисою діяльності, перш за все, всеукраїнських національно-культурних товариств є формування толерантності у міжнаціональних відносинах. Це передусім організація літніх таборів толерантності для дітей та юнацтва, проведення всеукраїнських уроків толерантності, круглих столів, семінарів. Так, за ініціативи Асоціації єврейських організацій та общин України протягом тривалого часу проводиться Всеукраїнський міжнаціональний дитячий табір «Джерела толерантності». Проєкт організовано Конгресом національних громад України задля виховання міжнаціональної толерантності української молоді, протидії ксенофобії, формування активної громадянської позиції у молоді національних громад, поширення знань про національне розмаїття України. Щороку, під час літніх канікул для вивчення рідних мов, знайомства з різноманіттям культур і традицій у цьому таборі збираються представники близько 25 національностей.

Щодо фінансування культурно-просвітницької діяльності національних меншин, то треба зазначити, що з метою створення умов для збереження і розвитку національної самобутності національних меншин, їх мови, культури і традицій у Державному бюджеті України передбачаються відповідні асигнування. Але цих коштів недостатньо для того, щоб у повній мірі реалізувалася практика надання національно-культурним товариствам приміщень соціально-культурного призначення, що перебувають у державній та комунальній власності для проведення ними культурно-просвітницьких заходів, спрямованих на відродження національних культур, мов, традицій та звичаїв національних меншин України. Незважаючи на розпорядження президента України «Про заходи щодо підтримки діяльності національно-культурних товариств» [6], у якому пропонується розглянути можливість безоплатного надання будівель і споруд, що перебувають у державній власності та комунальній власності, для проведення національно-культурними товариствами культурологічних, освітніх, науково-просвітницьких та інших заходів; вивчити питання та здійснити в установленому порядку заходи щодо встановлення відповідно до законодавства мінімального розміру плати за оренду державного та комунального майна, що використовується зазначеними товариствами для забезпечення своєї діяльності, на сьогодні із 1200 національно-культурних товариств приміщеннями забезпечені на різних умовах (оренда, суборенда, приватна власність, пільгові умови оренди) лише близько третини громадських об'єднань. Останнім часом у місцях компактного проживання національних меншин недостатньо розвивається мережа регіональних центрів національних культур та закладів культури, а також їх матеріально-технічна база. Недостатньо відпрацьований механізм і щодо виділення коштів з місцевих бюджетів на підтримку діяльності національно-культурних товариств.

Правовою основою формування державної політики щодо забезпечення освітніх потреб національних меншин стали Декларація про державний суверенітет України,

Декларація прав національностей, Конституція України, Закони України «Про національні меншини в Україні», Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин, Про засади державної мовної політики, «Про освіту», «Про позашкільну освіту» та інші законодавчі акти України.

Відтак в Україні при утвердженні української мови як державної визнається право кожного громадянина на вільне користування та навчання рідною мовою або вивчення рідної мови. Міністерство освіти і науки України за участю управлінь освіти і науки при облдержадміністраціях послідовно вживає відповідні заходи для забезпечення цих прав. В Україні функціонує мережа освітніх закладів з навчанням (вихованням) мовами національних меншин, до якої входять дошкільні заклади, загальноосвітні навчальні заклади, професійно-технічні училища, вищі навчальні заклади, недільні школи. Ефективними заходами, що сприяють вивченню та знанню державної української мови представниками національних меншин є щорічні конкурси на краще знання рідних мов національних меншин, які проводяться у більшості областей України. На сьогоднішній день покращується навчально-методичне забезпечення загальноосвітніх навчальних закладів, у яких мови національних меншин вивчаються як предмет або факультативно.

Слід зазначити, що в Україні функціонують різні типи загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням мовами національних меншин. Так, Ужгородський Національний університет є єдиним в Україні вищим навчальним закладом, в якому представники національних меншин складають вступні іспити рідною мовою (угорською, російською, румунською, словацькою). Крім того, в Мукачівському педагогічному училищі підготовка вчителів початкових класів для шкіл з національною мовою навчання ведеться угорською мовою. Угорською мовою здобувають фахову освіту в окремих групах Мукачівського державного аграрного технікуму, Ужгородського училища культури та Берегівського медичного училища [4, с. 28-29].

Інформаційні потреби національних меншин є складовою системи духовних потреб і запитів, які є важливою часткою в цілісному житті індивідуума. Задоволення потреб у праці, пізнанні, спілкуванні створює необхідні передумови для розвитку етнічних інформаційних потреб.

На сьогодні є ЗМІ, які працюють на всеукраїнському рівні, засновниками яких є самі національно-культурні товариства. Це газети «Форум націй», «Наша Батьківщина», «Романі Яг», «Голос Азербайджану», «Елліни України», які дуже потребують фінансової підтримки від держави [5, С. 17]. В Автономній Республіці Крим виходять кримськотатарською мовою на 100 % газети «Кърым», «Яньи донья» та журнал «Йилдыз», а решта національних періодичних видань, таких як «Арекет», «Голос Крима», «Полуостров», «Діалог» і навіть друкований орган Меджлісу кримськотатарського народу «Авдет», виходять російською мовою [2, с. 46].

В Україні є два великі кінофестивалі, де національні громади можуть представляти фільми про своє життя: кінофорум «Разом» і фестиваль «Мій рідний край». Національна радіокомпанія України висвітлює національне питання на «Українському радіо» в програмах «Культура», «Здрастуй, Україно», «Голос Росії», «Ассаям алейкум», «Україна і світ». Серед регіональних компаній, які ведуть мовлення для національних громад, — Волинська, Донецька, Житомирська, Закарпатська, Львівська, Одеська, Чернівецька обласні державні телерадіокомпанії та державна телерадіокомпанія «Крим». Остання транслює передачі аж сімома мовами.

Щодо проблем механізму реалізації інформаційних прав нацменшин, то можна констатувати факт недостатньої підтримки з боку держави друкованих засобів масової інформації мовами національних меншин. Не збільшується обсяг телерадіопрограм обласних державних телерадіокомпаній, які висвітлюють питання міжнаціональних відносин, традиції та культуру національних меншин. Не вдалося за роки незалежності реалізувати ідею створення на українському телебаченні та радіо окремої передачі, яка була б спрямована на

роз'яснення положень національного та міжнародного законодавства у сфері міжнаціональних відносин, формування толерантності, висвітлення історії розвитку культур національних меншин України, їх традицій, звичаїв та обрядів.

Усі вищезазначені факти добре та об'єктивно, як би мовити «із середини» висвітлюють комплекс політико-правових та організаційних заходів щодо реалізації та забезпечення захисту прав національних меншин в Україні, вказують на їх «недоробки» та недоліки, а також лише своїм існуванням наштовхують на деякі шляхи їх вирішення.

Підводячи підсумок, треба зауважити, що позитивні тенденції у сфері міжнаціональних відносин, задоволення етнокультурних потреб національних меншин – незаперечні, але недоробки все ж таки є. Тому, головним повинно бути те, щоб не замовчувати їх, а відверто говорити про них, вивчати і методично працювати над їх вирішенням. Нагальним завданням для всіх органів державної влади та громадських організацій є переведення у практичну площину виконання положень Конституції України, законів та підзаконних актів з питань забезпечення прав національних меншин, створення належних умов для підтримки діяльності їх національно-культурних товариств.

На нашу думку, можна зробити ряд висновків, які матимуть теоретичне та практичне значення для подальших правових та наукових розробок в досліджуваній сфері: існує нагальна потреба в розробці цілісного національного законодавства, в основу якого має бути покладена Концепція державної етнонаціональної політики в Україні, тому обов'язковим першочерговим завданням має стати прийняття Закону України «Про Концепцію державної етнонаціональної політики України»; при створенні нових законів та законодавчих актів в галузі етнополітики бажано детально вивчати й використовувати досвід інших європейських країн і сучасні тенденції міжнародного права; ефективність та успішність вирішення цих проблем значною мірою залежатиме від установа не лише задекларованої, а й реальної співпраці офіційних суб'єктів законодавчої ініціативи з широким колом науковців, незалежних експертів, неурядових організацій, у першу чергу створених самими меншинами.

Література:

1. Декларація принципів толерантності від 16 листопада 1995 р. // Віче. – 2002. – № 11(128). – С. 12-13.
2. Ільєсова Б. Роль ЗМІ у розвитку освіти кримськотатарською мовою / Б. Ільєсова // Матеріали Всеукраїнської конференції [«Міжнаціональні взаємини в Україні: питання інформаційного простору»], (м. Київ, 14 лютого 2006 р.) / Упоряд. С. Бугаїв. – К.: Український незалежний центр політичних досліджень, 2006. – С. 46-47.
3. Мармазов В. Є. Україна в політико-правовому просторі Ради Європи: досвід і проблеми / Мармазов В. Є., Піляєв І. С. - К.: Вентурі, 1999. - 400 с.
4. Мітряєва С. І. Міжнаціональні аспекти консолідації українського суспільства (регіональна модель): Монографія. / Мітряєва С. І. – Ужгород: Вид-во Національного інституту стратегічних досліджень, Закарпатський філіал, 2001. – 172 с.
5. Пилипенко Т. І. Співпраця національно-культурних товариств і держави: роль і місце ЗМІ / Т. І. Пилипенко // Матеріали Всеукраїнської конференції [«Міжнаціональні взаємини в Україні: питання інформаційного простору»], (м. Київ, 14 лютого 2006 р.) / Упоряд. С. Бугаїв. – К.: Український незалежний центр політичних досліджень, 2006. – С. 15-17.
6. Про заходи щодо підтримки діяльності національно-культурних товариств: Розпорядження Президента України від 21 вересня 2001 р. № 252/2001 – РП // Урядовий кур'єр. – 2001. – С. 179.
7. Статут конгресу національних громад України [Електронний ресурс] / Портал конгресу національних громад України. – Режим доступу: <http://www.kngu.org/KongrUkr>.

8. Схвалення урядом проекту Закону України «Про Концепцію державної етнопонаціональної політики України» [Електронний ресурс] / Урядовий портал. Прес-служба Міністерства культури України. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish>.

Кушніренко І. Ю. Проблемы развития и практического применения политико-правовых и организационных мер по реализации защиты прав национальных меньшинств в Украине

Статья посвящена политико-правовым мерам относительно границ продвижения и защиты прав национальных меньшинств в Украине. Исследуются проблемы развития и механизма практической реализации современной этнопонациональной политики.

Ключевые слова: национальные меньшинства, межнациональные отношения, этнопонациональная политика, межнациональная толерантность.

Kyshnirenko I. Problems of development and practical application of political, legal and institutional arrangements for the implementation of the protection of national minorities in Ukraine

Article is devoted to the political and legal measures concerning the boundaries of the promotion and protection of rights of national minorities in Ukraine. Investigate questions of development and practical implementation of the mechanism of modern ethno-national politics.

Keywords: national minorities, ethnic relations, ethnic policy, ethnic tolerance.

УДК 327(498+497.2):061.1ЄС

Мельничук Любов Ністорівна,

кандидат політичних наук, асистент кафедри міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

ОСОБЛИВОСТІ ДОГОВОРУ ПРО ВСТУП РУМУНІЇ ТА БОЛГАРІЇ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

В статті обґрунтовано основні положення та особливості Договору про вступ Румунії та Болгарії до ЄС. Проаналізовано статті та додатки Договору щодо вступу Румунії до ЄС, дії румунського уряду з виконання умов і реалізації взятих на себе зобов'язань, що спрямовувалися на розвиток політичного діалогу з ЄС і участь у діяльності його інституцій, реалізацію внутрішніх реформ з метою дотримання критеріїв членства в ЄС.

Ключові слова: Європейський Союз (ЄС), європейська інтеграція, інтеграція Румунії до ЄС, ратифікація, реформи, корупція, переговори.

Сталий процес поглиблення європейської інтеграції, її функціонального поширення на все нові та більш глибокі сфери співробітництва з поступовим залученням постійно зростаючих за інтенсивністю та складністю форм наднаціонального, федералістського співробітництва супроводжується практично перманентним процесом розширення її географічних меж. Водночас, процеси поглиблення та розширення завжди здійснювалися паралельно.

Румунія, будучи недостатньо стабільною, як в економічному так і в політичному плані спромоглася досягнути значних результатів, і стати країною-членом ЄС. Оскільки наша держава прагне так само інтегруватися до ЄС, важливим для нас є перейняття досвіду від нашого ближнього сусіда.

Вищезазначені обставини зумовили актуальність дослідження процесів інтеграції Румунії до Європейського Союзу. Практичне значення дослідження обумовлюється схожістю суспільно-політичних процесів, що відбуваються в обох державах.

Джерельна база дослідження включає спектр документів, головним чином текст самого Договору та документи ЄС та Румунії, матеріали періодики та інформаційних агентств, а також інтерв'ю, промови. Важливе місце займають інформаційно-аналітичні довідки розміщені на Веб-сайтах інститутів ЄС.

Метою дослідження є вивчення особливостей Договору про вступ Румунії та Болгарії до Європейського Союзу. Визначена мета зумовила постановку і вирішення такого завдання: простежити особливості та специфіку Договору про вступ Румунії та Болгарії до Європейського Союзу.

В абатстві Ноймюнстер (Люксембург) 25 квітня 2005 р. представники Румунії – президент Т. Бесеску, прем'єр-міністр К. Попеску-Терічану, міністр зовнішніх справ М.-Р. Угнуряну та Голова-переговорник з ЄС Л.Орбан поставили свої підписи під текстом Договору про вступ Румунії та Болгарії до ЄС. Багаторічні зусилля Румунії з просування до ЄС увінчалися успіхом.

Відповідно до положень Договору Румунія та Болгарія могли отримати членство в ЄС з визначеної дати – 1 січня 2007 р. Це означало набуття усіх прав та прийняття на себе зобов'язань членства. Разом з тим, починаючи безпосередньо з дня підписання Договору, Румунія отримала статус активного спостерігача у роботі установ ЄС і могла брати участь у засіданнях Європейської Ради, Ради ЄС, Європейського Парламенту, Європейського комітету постійних представників (COREPER), Робочих груп Ради, Європейської Комісії, Комітету регіонів, Економічного і соціального комітетів, зокрема з підготовки законодавства Спільноти, однак без права голосу [16, с. 16].

Договір про вступ Румунії та Болгарії до ЄС, а офіційно він називався „Договір між Королівством Бельгія, Чеською Республікою, Королівством Данія, Федеративною Республікою Німеччиною, Естонською Республікою, Грецькою Республікою, Королівством Іспанія, Французькою Республікою, Ірландією, Італійською Республікою, Республікою Кіпр, Латвійською Республікою, Литовською Республікою, Великим Герцогством Люксембург, Угорською Республікою, Республікою Мальта, Королівством Нідерланди, Австрійською Республікою, Республікою Польща, Португальською Республікою, Республікою Словенія, Словацькою Республікою, Республікою Фінляндія, Королівством Швеція, Об'єднаним Королівством Великобританії і Північної Ірландії (державами-членами) Європейського Союзу та Республікою Болгарія і Румунією про приєднання Республіки Болгарія і Румунії до Європейського Союзу” [17], будучи достатньо схожим до Договору про вступ інших десяти держав ЦСЄ, відрізнявся від нього як за формою, так і за змістом.

Якщо Договір про приєднання десяти держав складався з самого Договору, Акту про коректування ними установчих договорів ЄС [1] і загальних Додатків, то Договір про приєднання Румунії та Болгарії до ЄС складався з:

- загальної частини, до якої входив безпосередньо Договір [17];
- Протоколу про умови та домовленості щодо прийняття Болгарії і Румунії до ЄС [15] та Акту (Закону) про умови приєднання Республіки Болгарія і Румунії та зміни в договори, на яких заснований Європейський Союз [2], до яких входили, також Додатки до Протоколу [3] та Додатки до Акту [4], переліки домовленостей та постійних і тимчасових заходів, погоджених у ході переговорів;
- Заключного акту, який включав текст Заключного акту [10], Декларації та Листи між ЄС та Болгарією і Румунією про процедури і заходи перед приєднанням [12].

З огляду на тривалий період часу між виробленням і підписанням двох договорів, а також те, що завершальний етап переговорів з асquis охарактеризувався змінами за такими параметрами як кількість учасників переговорів (збільшення з 15 до 25), інституційна та нормативно-правова реформа ЄС, Договір з Румунією і Болгарією поряд з Актом містив ще й Протокол, який включав положення про ряд технічних пристосувань до нового законодавства ЄС [15]. Усі технічні питання вступу, узгоджені 11 лютого 2005 р., були

розроблені одночасно з Договором і внесені до тексту Протоколу, Акту та додатків до них VII-IX.

Безпосередньо Договір про приєднання Республіки Болгарія та Румунії до ЄС складався з шести статей.

У статті 1 констатувалося, що дві держави вступили до ЄС і приєднуються до Договору про заснування Конституції для Європи та Договорів про заснування ЄС та Євроатому, змінених або доповнених. Умови приєднання до установчих договорів ЄС будуть регламентуватися Протоколом з приєднання, який додавався до Договору і був його частиною [17, с. 17].

Тобто, на відміну від Договору десяти держав-членів, які приєдналися 1 травня 2004, Румунія і Болгарія приєднувалися не лише до усіх попередніх Установчих угод ЄС, а й до Договору про приєднання десяти держав та до Договору про заснування Конституції для Європи за умови, що він буде ратифікований усіма державами-членами до дати фактичного приєднання Румунії та Болгарії. У цьому контексті Договір щодо вступу Румунії та Болгарії містив необхідні розділи, що передбачали можливості змін до Договору про заснування Конституції для Європи.

У статті 2 обумовлювалося, що якщо на момент дати приєднання Конституція Європи не вступить у силу, умови приєднання до установчих договорів ЄС будуть регламентуватися Актом з приєднання, який додавався до Договору і був його частиною. З моменту вступу в силу Конституції Акт буде замінений на Протокол, який набуде чинності автоматично [17, с. 18].

У статті 3 повідомлялося, що положення, які стосуються прав і обов'язків Держави-члена, повноважень і юрисдикції інститутів ЄС викладені в договорах, до яких Румунія приєдналася [17, с. 18].

Тобто, усі договори ЄС ставали складовою частиною законодавства Румунії. При цьому встановлювався принцип верховенства права ЄС над внутрішнім законодавством, яке мало застосовуватися в Румунії та Болгарії. Це означало зокрема і те, що Договір може застосовуватися безпосередньо до всіх румунських громадян, запроваджуючи для них як нові права, так і нові обов'язки.

У статті 4 визначалися умови та хронологічні межі ратифікації договору і передачі ратифікаційних документів на зберігання уряду Італійської Республіки – до 31 грудня 2006 р. Після цього, 1 січня 2007 р. Договір мав вступити у силу. При цьому обумовлювалося, що якщо Румунія чи Болгарія своєчасно не передасть ратифікаційних документів, договір набуде чинності для тієї з держав, яка виконає умови своєчасно. У випадку несвоечасної подачі документів про ратифікацію, Рада внесе необхідні поправки в Протокол приєднання, або, де це можливо, в Закон про приєднання [17, с. 18].

Зміст останнього зауваження, по суті, полягав у тому, що терміни набуття членства і взаємних зобов'язань країн-кандидатів та ЄС, зокрема завершення перехідних періодів, можуть бути відтерміновані на певний час.

Також дана стаття вказувала на умови (статті Протоколу та Акту з приєднання, а також додатків до них), виконання яких дасть підстави Раді прийняти рішення щодо перенесення термінів приєднання до ЄС, одного або обох кандидатів, на 1 січня 2008 р. Тобто ще однією особливістю Договору про вступ Румунії були специфічні положення про умови щодо термінів вступу до ЄС, які, по суті, визначали подальшу програму дій румунського уряду.

У статті 5 зазначалося, що текст Договору, що засновує Конституцію для Європи, має бути перекладений болгарською та румунською мовами і прикріплений до Договору щодо приєднання [17, с. 19].

У статті 6 повідомлялося, що текст Договору про приєднання перекладається на мови усіх країн, які його підписали, усі примірники є автентичними і зберігатимуться в архіві Італійської Республіки [17, с. 19].

Протокол про умови та домовленості щодо прийняття Болгарії і Румунії до ЄС, Акт (Закон) та зміни до договорів, на яких заснований Європейський Союз були розроблені одночасно з Договором про вступ і становили його невіддільну частину. Акт та Протокол щодо приєднання, по суті, мали однаковий зміст, їх тексти відрізнялися лише посиланням на текст Європейської Конституції, Договору про заснування Європейського Співтовариства та Договору про Євроатом [2; 15].

Акт з приєднання містив перелік змін конституційних договорів ЄС пов'язаних з приєднанням до них Румунії і Болгарії, чинних на момент приєднання до ЄС: Договору про Європейський Союз і Договору про заснування Європейського Співтовариства з атомної енергії.

Протокол з приєднання адаптував Конституційний договір, чим уможливив приєднання Румунії та Болгарії до цього документа безпосередньо з дати вступу.

Певний дубляж документів пояснювався тим, що під час розробки Договору про вступ передбачалося, що Акт та Протокол набудуть чинності в залежності від обставин та термінів Договору про створення Конституції для Європи. Якщо Договір про створення Конституції для Європи вступить в силу до вступу цих держав до ЄС (1 січня 2007 р.), то набуде чинності Протокол з приєднання. Якщо ж Конституційний договір вступить в силу після вступу Румунії та Болгарії, то за аналогією з попереднім розширенням на момент їх приєднання вступить в силу Акт з приєднання, а з моменту вступу в силу Конституційного Договору Акт з приєднання буде скасовано, а Протокол набуде юридичної сили.

Частина I Протоколу і Акту (принципи) містить визначення та положення основоположних договорів і актів, прийнятих інституціями ЄС і Європейського центрального банку щодо вступу Румунії та Болгарії до ЄС. Зазначалося, що Договори і Акти ЄС можуть зазнавати змін і доповнень, які мають бути узгоджені під час переговорів з кожним кандидатом, а також, що дві нові держави-члени зобов'язані дотримуватися конвенцій та угод, укладених ЄС з третіми країнами, угод між державами-членами і положення Шенгенської угоди. Список угод, укладених між державами-членами, містився в додатку до Акту/ Протоколу. Румунія і Болгарія, з огляду на приєднання до ЄС, були зобов'язані змінити або припинити чинність договорів з третіми країнами, які були несумісні з законодавством ЄС.

Статті розділу передбачали, що обидві держави візьмуть участь в економічному і валютному союзі з дати вступу, однак із затримкою прийняття єдиної валюти відповідно до статті 122 Договору про ЄС. Тому вони мають приєднатися до адаптації кількісних обмежень ЄС у торгівлі з третіми країнами на сталь і сталеву продукцію, текстиль та одяг (з урахуванням приєднання Румунії та Болгарії до ЄС).

Частина II (Загальні положення: структурна перебудова договорів) містить інституційні положення, що обумовлювали участь Румунії в інститутах та установах ЄС. У ній зазначалося, що румунська мова ставала однією з офіційних мов ЄС.

Частина III (постійне положення) вказувала на необхідність адаптації ряду актів і постанов, вказаних у додатках 3-5 [15, с. 33; 2, с. 210].

Частина IV (тимчасові положення) стосувалася перехідного періоду і заходів, які були погоджені в ході переговорів (вміщено в додатку), тимчасові інституційні та фінансові положення вступу Болгарії та Румунії до ЄС [15, с. 35-42; 2, с. 211-217]. Відповідно до них передбачалося, що Румунія матиме 35 місць в парламенті в період з дати фактичного приєднання до Союзу до часу нових виборів до Європейського парламенту (2009). Румунія зобов'язана провести вибори до Європейського парламенту в будь-який час від моменту підписання Договору про приєднання, але «не пізніше 31 грудня 2007 року»; якщо європейська конституція набуде чинності в 2007 р., Румунія матиме до 2009 р. 14 голосів у Раді, 15 місць в Економічному і Соціальному комітеті, 15 місць в Комітеті Регіонів [15, с. 35-36; 2, с. 211-212]; Румунія здійснить свій внесок до статутного капіталу Європейського інвестиційного банку – 42,3 млн. євро, а також до Фонду досліджень вугілля і сталі –

29,88 млн. євро; Румунія отримає з Шенгенського фонду допомогу, спрямовану на фінансування заходів з реалізації Шенгенської угоди на зовнішніх кордонах 297,2 млн. євро у 2007 р., 131,8 млн. євро у 2008 р., 130,8 млн. євро у 2009 р.; допомога, передбачена у рамках підготовки до вступу яка надається за PHARE, PHARE – CBC (транскордонне співробітництво), ISPA, SAPARD і Фондом перехідного періоду становитиме: 1399 млн. євро у 2007 р, 1972 млн. євро у 2008 р., 2603 млн. євро в 2009 р. [15, с. 36-40; 2, с. 212-215].

Частина V (Положення про імплементацію Протоколу/ Акту) включає в себе положення про інституційну адаптацію ЄС, необхідну після вступу Румунії та Болгарії, а також умови застосування актів ЄС в обох державах і заключні положення [15, с. 42-45; 2, с. 218-220].

Додатки Протоколу та Акту практично однакові для обох документів і включають: списки угод та конвенцій, до яких Румунія і Болгарія повинна приєднатися з дати вступу [3], перерахунок документів, які будуть адаптовані з урахуванням участі Румунії та Болгарії в ЄС [5], заходи, узгоджені після переговорів з 31 розділу *acquis* [6], а також перелік зобов'язань, які взяла на себе Румунія перед вступом до ЄС.

Перехідні періоди, погоджені сторонами в ході переговорів були викладені в Додатку VII Акту і Протоколу. Вони передбачали, наприклад, наступні хронологічні рамки: за Розділом 2 – Вільне пересування людей – Перехідний період 2+3+2 роки на вільне пересування робітників [6]; за Розділом 3 – свобода надання послуг – 5 років [6]; за Розділом 6 – політика в сфері конкуренції – 3 роки для сплати податку на прибуток у неблагонадійних сферах, у металургії тощо; за Розділом 9 – Транспортна політика – 2-3 роки на міжнародні перевезення, 7 років на вантажні перевезення; за Розділом 10 – Оподаткування – 3-7 років залежно від сфери [6]; за Розділом 14 – Енергетика – 3-5 років; за Розділом 22 – Захист навколишнього середовища – 1-12 років залежно від сфери. Важливо підкреслити, що це був один з найважчих для виконання пунктів, оскільки він передбачав закриття або модернізацію ряду підприємств відповідно до екологічних норм і стандартів.

Додаток VIII Акту і Протоколу був присвячений аналізу розвитку і реформ сільськогосподарського сектора Румунії на період 2007-2009 рр. [7].

Додаток IX Договору про приєднання містив конкретні зобов'язання, взяті на себе Румунією з тим, щоб закрити переговори про вступ 14 грудня 2004 р. По суті, це вимоги, реалізація яких уможливила вступ Румунії до ЄС відповідно до передбачених термінів. Зокрема, за Розділом 6 щодо політики в області конкуренції потребувалося:

1. забезпечення ефективного контролю з боку Ради з конкуренції будь-якої потенційної державної допомоги;
2. невідкладного вдосконалення законодавства про державну допомогу та антимонопольного законодавства;
3. прийняття, до середини грудня 2004 р., переглянутого варіанту стратегії реструктуризації металургійної промисловості;
4. подальшого розвитку адміністративного та фінансового потенціалу Ради з конкуренції.

За Розділом 24 щодо юстиції та внутрішніх справ вимагалось:

1. реалізація без зволікання Шенгенських положень;
2. модернізації обладнання та інфраструктури на кордонах, забезпечення кваліфікованих кадрів, здійснення всіх необхідних заходів для ефективної боротьби з нелегальною імміграцією;
3. розробки стратегії та плану дій щодо оновленої та інтегрованої судової реформи;
4. значного прискорення боротьби з корупцією, зокрема проти високого рівня корупції, шляхом суворого дотримання антикорупційного законодавства та зміцнення незалежності Національної антикорупційної прокуратури;

5. створення незалежного аудиту і прийняття нової Національної стратегії боротьби з корупцією до березня 2005 р., адекватного бюджетного асигнування, Стратегії та Плану дій боротьби з корупцією, прозорого розгляду антикорупційних справ;

6. забезпечення чіткої правової основи співробітництва жандармерії та поліції;

7. розробки та реалізації узгодженої багаторічної стратегії по боротьбі зі злочинністю.

Заключний акт констатував підписання сторонами Договору, їх політичну згоду з структурою і додатками Договору, а також на зумовлену Договором адаптацію правових норм і інституцій ЄС [10]. Заяви, додані до Договору про приєднання були політичними і не мали юридичної сили. Обмін листами між ЄС і Румунією та додаток до них визначав порядок процедур, які стосувалися інформації та консультацій сторін з приводу прийняття рішень та інших заходів, які повинні здійснитися до вступу Румунії в Європейський Союз [12].

Таким чином, Договір про приєднання Румунії та Болгарії до ЄС не просто констатував бажання і згоду договірних сторін на приєднання до ЄС у 2007 р., а й містив специфічні положення про умови щодо термінів вступу, які могли відтермінуватися на рік у випадку їх невиконання. Ці положення визначали подальшу програму дій румунського уряду щодо вступу в ЄС на період до 2007 р. Першим практичним кроком Румунії у цьому напрямку стала ратифікація Договору про вступ в Парламенті.

Література:

1. Act concerning the conditions of accession of the Czech Republic, the Republic of Estonia, the Republic of Cyprus, the Republic of Latvia, the Republic of Lithuania, the Republic of Hungary, the Republic of Malta, the Republic of Poland, the Republic of Slovenia and the Slovak Republic and the adjustments to the Treaties on which the European Union is founded // Official Journal of the European Union. – 23.9.2003. – L 236. – P. 33-49

2. Act concerning the conditions of accession of the Republic of Bulgaria and Romania and the adjustments to the Treaties on which the European Union is founded // Official Journal of the European Union. – 21.6.2005. – L 157/203-220

3. Annex I:List of conventions and protocols to which Bulgaria and Romania accede upon accession (referred to in Article 3(3) of the Protocol) // Official Journal of the European Union. – 21.6.2005. – L 157/46-48

4. Annex I:List of conventions and protocols to which Bulgaria and Romania accede upon accession (referred to in Article 3(3) of the Act of Accession) // Official Journal of the European Union. – 21.6.2005. – L 157/221-223

5. Annex II:List of provisions of the Schengen acquis as integrated into the framework of the European Union and the acts building upon it or otherwise related to it, to be binding on and applicable in the new Member States as from accession (referred to in Article 4(1) of the Protocol) // Official Journal of the European Union. – 21.6.2005. – L 157/49-55

6. Annex VII:List referred to in Article 20 of the Protocol: transitional measures, Romania // Official Journal of the European Union. – 21.6.2005. – L 157/138-188

7. Annex VIII:Rural development (referred to in Article 34 of the Protocol) // Official Journal of the European Union. – 21.6.2005. – L 157/196-200

8. Communication from the Commission. Monitoring report on the state of preparedness for EU membership of Bulgaria and Romania / Commission of The European Communities. Brussels, 26.9.2006, COM(2006) 549 final // European Commission. – Режим доступу:

http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2006/sept/report_bg_ro_2006_en.pdf. –51 p.

9. Communication from the Commission. Monitoring report on the state of preparedness for EU membership of Bulgaria and Romania {SEC(2006) 595, SEC(2006) 596, SEC(2006) 598}/ Commission of the European Communities. Brussels, 16.5.2006, {COM(2006)

- 214 final} // European Commission. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0214:FIN:EN:PDF>. – 11 p.
10. Final Act: I.Text of the Final Act // Official Journal of the European Union. – 21.6.2005. – L 157/379-390
11. Final Act: II.Declarations // Official Journal of the European Union. – 21.6.2005. – L 157/391-392
12. Final Act: III.Exchange of Letters between the European Union and the Republic of Bulgaria and Romania on an information and consultation procedure for the adoption of certain decisions and other measures to be taken during the period preceding accession // Official Journal of the European Union. – 21.6.2005. – L 157/393-395
13. Planul de Masuri Prioritare pentru Integrare Europeana pentru anul 2005/ Guvernul României // Ministerul Dezvoltarii Regionale si Turismului. – Режим доступу: http://www.mdrl.ro/_documente/dialog_Ro_UE/Plan_masuri_2005.pdf. – 255 p.
14. Presedintele Romaniei Domnului Adrian Nastase, resedintele Camerei Deputatilor / Presedintele Romaniei Traian Basescu/ Bucuresti, mai 2005 // Parlamentul Romaniei. – Режим доступу: <http://www.cdep.ro/proiecte/2005/100/80/4/ap184.pdf>
15. Protocol concerning the conditions and arrangements for admission of the Republic of Bulgaria and Romania to the European Union // Official Journal of the European Union. – 21.6.2005. – L 157/29-45
16. Raport asupra progreselor înregistrate în pregătirea pentru aderarea la Uniunea Europeană în perioada septembrie 2004 - iunie 2005. – Iunie 2005 / Guvernul României // Ministerul Dezvoltarii Regionale si Turismului. – Режим доступу: http://www.mdrl.ro/_documente/dialog_Ro_UE/Raportanual2005.pdf. – 207 p.
17. Treaty between the Kingdom of Belgium, the Czech Republic, the Kingdom of Denmark, the Federal Republic of Germany, the Republic of Estonia, the Hellenic Republic, the Kingdom of Spain, the French Republic, Ireland, the Italian Republic, the Republic of Cyprus, the Republic of Latvia, the Republic of Lithuania, the Grand Duchy of Luxembourg, the Republic of Hungary, the Republic of Malta, the Kingdom of the Netherlands, the Republic of Austria, the Republic of Poland, the Portuguese Republic, the Republic of Slovenia, the Slovak Republic, the Republic of Finland, the Kingdom of Sweden, the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland (Member States of the European Union) and the Republic of Bulgaria and Romania, concerning the accession of the Republic of Bulgaria and Romania to the European Union // Official Journal of the European Union. – 21.6.2005. – L 157/11-28.

Мельничук Л. Н. Ратификация как структурный компонент евроинтеграции Румынии

В статье обоснованы основные положения и особенности договора о вступлении Румынии и Болгарии в ЕС. Проанализирован Договор о вступлении Румынии в ЕС, действия румынского правительства по выполнению условий и реализации взятых на себя обязательств, которые направлялись на развитие политического диалога с ЕС и участие в деятельности его институтов, реализацию внутренних реформ с целью соблюдения критериев членства в ЕС.

Ключевые слова: Европейский Союз (ЕС), европейская интеграция, интеграция Румынии в ЕС, ратификация, реформы, коррупция, переговоры.

Melnychuk L. Ratification as a structural component of Romania's eurointegration

The body of the article goes on to discuss the problem of fundamental principles and specific characteristics of the Bulgarian and Romanian EU Accession Treaty. The author analyzes articles and annexes of the Treaty on the accession of Romania to the EU, the Romanian Government program to implement the commitments, aimed at enhancing the political dialogue with the EU and

participating in its institutions' involvement, internal reforms implementation for the adjustment to the EU membership's criteria.

Keywords: *European Union (EU), Eurointegration, Romania's Eurointegration, ratification, reforms, corruption, negotiations.*

УДК 321.7:316.32

*Меньшеніна Анна Євгеніївна,
студентка спеціальності «Політологія НПУ імені М.П. Драгоманова*

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕМОКРАТІЇ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

У статті проаналізовано значущість концепції інформаційного суспільства для сучасної держави та можливості реалізації демократичних цінностей на прикладі впровадження електронної демократії, а також визначені основні перспективи, переваги та недоліки втілення електронного урядування в Україні.

Ключові слова: *інформаційне суспільство, демократія, електронна демократія, електронний уряд.*

Стрімкий розвиток та розповсюдження інформаційно-комунікативних технологій, що на сьогоднішній день набули характеру глобальної інформаційної революції, здійснюють все більший вплив на функціонування всіх галузей суспільної життєдіяльності. Зокрема, це стосується і сфери політики і управління. Інформаційна революція змінює моделі політичної участі та пропонує альтернативи системі політичних інститутів представницької демократії, що склалась у ХХ ст.

Метою даної статті є аналіз особливостей функціонування демократії в умовах формування інформаційного суспільства та перспектив втілення електронної демократії в сучасній Україні.

Актуальність означеної проблеми підтверджує підвищена увага до неї зарубіжних та вітчизняних вчених. Загальнометодологічне та теоретичне підґрунтя щодо розуміння основних характеристик інформаційного суспільства та реалізації в ньому демократичних принципів заклали праці таких зарубіжних авторів як: С. Алстром, Д. Белл, З. Бжезінський, К. Боулдінг, К. Гірц, П. Друкер, М. Кастельс, Р. Макрідіс, А. Пшеворський, Д. Рісмен, М. Роуз, Т. Стоуньєр, Е. Тоффлер, М. Фріден, Ф. Фукуяма, Й. Масуда та ін. Серед вітчизняних авторів (переважно українських та російських), які дослідили окремі аспекти функціонування інформаційного суспільства варто відзначити таких авторів як: Р. Абдєєв, С. Андрєєв, І. Арістова, В. Бебик, Л. Березовець, В. Білоус, А. Гальчинський, О. Голобуцький, В. Горбатенко, Г. Грачов, А. Данілін, О. Дубас, О. Зернецька, В. Іноземцев, С. Кашавцева, І. Коліушко, В. Коляденко, О. Литвиненко, Є. Макаренко, Я. Підпри-горшук, А. Ракітов, О. Соснін.

Перш за все варто розглянути саме поняття «інформаційне суспільство», щоби зрозуміти його взаємозалежність з реалізацією демократичних цінностей в сучасній державі. Інформаційне суспільство – це нова форма цивілізації, що генерує сучасні структури і відповідні соціально-політичні механізми рішення проблем, пов'язані з розвитком галузей інформаційної технології [2].

На думку української вченої О.Проскуриної, таке суспільство – це не просто суспільство, де широко використовується обчислювальна техніка й розвиваються вищі технології, а й відбувається перебудова соціальних структур і трансформується геополітична обстановка. За такої умови можна назвати людське суспільство інформаційним, оскільки перед людством постала перспектива вироблення спільних рішень для всіх [10, с. 126 – 127].

Капітал і праця, які є основою індустріального суспільства, поступаються місцем інформації та знанню у сучасному суспільстві. Тобто, якщо говорити просто, відбувається

різкий поворот в історії, кардинальний злам її ходу, що змінює все навколо, в тому числі і саму людину. Головна ж причина, яка призвела до виникнення особливої цивілізації сучасності і такої різкої зміни цивілізацій криється у виникненні машин як заключної ланки між людиною і природою. Іншими словами, «...було відкрито машини – машини, що автоматично виробляють продукти споживання. Те, що раніше робив ремісник, тепер робить машина». Так зародилася сучасна епоха, сучасне інформаційне суспільство, суспільство, в якому основою всього є інформація [2].

Влучно зазначив японський вчений Й. Масуда: «Інформаційне суспільство буде новим типом людського суспільства, повністю відмінним від сучасного індустріального суспільства... Виробництво інформаційних цінностей, а не матеріальних цінностей буде рушійною силою формування та розвитку суспільства». Тому визначення, яке дав Й. Масуда інформаційному суспільству говорить, що воно є суспільством, яке зростає і розвивається у колі інформації і призводить до загального процвітаючого стану людської інтелектуальної креативності замість багатого матеріального споживання [12, с. 29].

Тому за останні роки змінилися не лише технології та нові виклики часу, а й саме поняття демократії. Надання нового змісту демократії було спричинено саме із зростанням комп'ютерних технологій, можливістю людини отримувати інформацію із «перших вуст», впливати на державотворчих процес окремого громадянина шляхом Інтернету. Загальновідомий поділ демократії на представницьку та пряму стає реальністю, а не стандартною класифікацією з маленькою поправкою, що прямої демократії на рівні держави просто не існує. Так було раніше, до того як інформаційні технології почали диктувати свої вимоги світові. А до самого поняття «демократія» все більш природно додається та сприймається прикметник «електронна», що є свідченням глибокого проникнення концепції інформаційного суспільства в практичну сферу людини та держави.

Варто враховувати також, що впродовж останніх десятиріч намітилася і дедалі посилюється тенденція, сутність якої полягає у тому, що все більше науковців ставлять під сумнів ефективність та перспективність так званої «представницької демократії» («representative democracy»), яка стала панівною з другої половини ХХ ст. Одні з них розробляють нові концепції та теорії шукають і пропонують раніше невідомі типи і форми демократії. Інші ж, навпаки, звертаються до давніх, а часом і стародавніх концепцій демократії, намагаючись віднайти в них раціональне зерно, модернізувати та вмонтувати у матрицю інформаційного суспільства. До останніх й, належить Й. Масуда, який ще 1966 р. у роботі «Комп'ютопія» висловив припущення, що в майбутньому інформаційному суспільстві запанує так звана «демократія участі» [4, с. 108]. Уточнюючи сутність і характер «демократії участі», Й. Масуда відзначав, що «технологічна база «демократії участі» складатиметься з: інформаційної мережі, яка стане можливою завдяки розвитку комп'ютерно-комунікаційної технології; процесу копіювання політичних моделей; зворотного зв'язку для врахування індивідуальних думок» [11].

Втілення даного прогнозу можна побачити в реалізації електронної демократії, яка тісно пов'язана з реалізацією концепції електронного уряду і покликана сприяти забезпеченню у найбільш досконалому вигляді відповідності державного управління таким загальноновизнаним для демократичного суспільства критеріям, як відкритість, сприйнятливість, підзвітність, що здійснюються насамперед за рахунок перенесення інформаційної взаємодії органів влади і суспільства в електронне мережеве середовище. Це дає змогу владі стати доступнішою для населення й оперативніше реагувати на потреби громадян та суспільства, в яких, в свою чергу, з'являються нові можливості для участі у державному управлінні та місцевому самоврядуванні [1, с. 142-143].

Одним з найважливіших аспектів електронної демократії є розширення можливості участі громадян в управлінні на всіх рівнях влади і протягом усього циклу підготовки і прийняття соціально значущих рішень. Відтак, говорячи про електронну демократію, слід мати на увазі функціонування електронної інфраструктури державного і муніципального

управління, яка об'єднує технології інформаційної взаємодії між усіма учасниками процесів управління [1, с. 142-143].

Процес формування інформаційного суспільства на національному, регіональному та глобальному рівнях справляє величезний вплив на всі сфери суспільного життя, зокрема на політичну. Під його впливом відбуваються суттєві зміни у політичних, виборчих та партійних системах, у політичних режимах і політичних культурах та в інших суб'єктах і об'єктах політичного життя. Торкнувся цей процес і таких складних, суперечливих проблем як сутність, принципи та типи демократії [4, с. 108].

У своїй праці «Комп'ютопія» японський вчений Й. Масуда вже в 80-х рр. передбачав виникнення функціональних об'єднань, вільних від «згорикеруючої влади», стверджував, що «прийдешнє інформаційне суспільство стане безкласовим, вільним від згорикеруючої влади, а його осередком стануть вільні об'єднання. Цей процес розпочнеться створенням локальних інформаційних груп [11]. Саме так можна охарактеризувати основні цінності демократії в інформаційному суспільстві: гласність, плюралізм, більшість, однодумство, досягнення консенсусу [8, с. 328-329]. Таким чином можна сказати, що за інформаційного суспільства демократія набуває нових рис та підноситься на більш вищий щабель.

Інформаційне суспільство та його політичний вияв електронний уряд, передбачає поліцентризм влади, адже за даних умов кожна особистість і група у вільному об'єднанні є незалежними і стають центром всієї політики, між ними відбувається взаємний зв'язок, який означає, що особистості і групи як центри беруть участь у формуванні об'єднання в разі взаємної схильності [1, с. 497].

Для інформаційного суспільства характерне багатометрове громадянське суспільство з автономією та доповнюваними функціями, а головною метою такого суспільства є реалізація цінності часу та досягнення повноцінного життя для кожної людини, на відміну від досягнення національного добробуту як мети індустріального суспільства [4, с. 108].

Сучасний період розвитку України пов'язаний з пошуком стійкого руху до інформаційного суспільства, до початку постіндустріальної цивілізації. Проблема цінностей сьогодні стає головною в пошуках нових стратегій цивілізаційного процесу для України. Сценарій цього руху передбачає вироблення нової стратегії реформ, що сьогодні й відбувається [9].

Для України впровадження досягнень інформаційно-комунікаційних технологій у державотворчий процес є такою ж необхідністю, як і для країн, що досягли значного успіху в цій царині: США, Великобританія чи Південної Кореї. Адже використання надбань інформаційних технологій є не просто даниною мінливого часу, а новим щаблем у розвитку будь-якої цивілізованої держави, що своїм шляхом та головною метою обрала демократію.

На підтвердження цієї думки наведемо основні нормативно-правові акти України в сфері розвитку суспільства знань: закони України «Про електронний цифровий підпис», «Про електронні документи та електронний документообіг», «Про внесення змін до деяких законів України з питань інтелектуальної власності», постанови Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо створення електронної інформаційної системи «Електронний уряд», «Про утворення Національного підготовчого комітету із забезпечення участі України у Всесвітньому саміті з питань інформаційного суспільства», «Про затвердження порядку використання комп'ютерних програм в органах законодавчої влади», розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження Концепції формування системи національних електронних інформаційних ресурсів», «Про затвердження переліку завдань (проектів) Національної програми інформатизації, їх державних замовників та обсягів фінансування» тощо [5, с. 7].

Законом України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки», іншими нормативно-правовими актами визначено необхідність розвитку інформаційного суспільства, орієнтованого на інтереси людей, відкритого для всіх, в якому кожна людина може створювати і накопичувати інформацію та знання, мати до них вільний

доступ, користуватися і обмінюватися ними, мати можливість повною мірою реалізувати свій потенціал, сприяти суспільному і особистісному розвитку та підвищувати якість життя.

Інформаційне суспільство передбачає демократію участі громадян, політичне автономне управління громадянами за принципом синергізму та уваги до думки меншості. Духовними ідеалами цієї епохи проголошується дух глобалізму, симбіоз, гармонія людини і природи, сувора самодисципліна та суспільний внесок [4, с. 108].

Як відомо Рада Європи активно сприяє впровадженню нових інформаційних технологій в урядовий процес, тому детальну позицію Ради Європи з питань забезпечення права на доступ до інформації викладено в Рекомендації Rec (2002) «Про доступ до офіційних документів», ухваленій Комітетом Міністрів України 21 лютого 2002 р. У Рекомендації, зокрема, йдеться про те, що в плюралістичному й демократичному суспільстві відкритість органів державної влади та їх готовність надавати інформацію з питань, які становлять суспільний інтерес, є виключно важливою, оскільки широкий доступ до офіційних документів на основі рівноправності та відповідно до чітких правил:

- дає громадянам можливість виробити адекватне бачення та сформувані критичні погляди щодо стану суспільства, в якому вони живуть, та щодо органів влади, які ними керують, заохочуючи тим самим громадян до поінформованої участі в питаннях, що є предметом загального інтересу;

- сприяє більшій дієвості та ефективності адміністративних органів і допомагає підтримувати їх цілісність, усуваючи ризик корупції;

- є чинником, що підтверджує легітимність органів управління як державних служб і посилює довіру громадськості до органів державної влади [1, с. 204].

Щодо реалій електронного урядування в Україні та забезпечення цим самим дотримання основних демократичних цінностей, то Україна перебуває на так званому перехідному етапі. Адже у деяких органах державної влади процес впровадження електронного уряду зводиться до простого інформування про цілі, завдання певної установи про свою діяльність. Лише в деяких органах влади застосовують певні елементи організації електронного документообігу в органах влади і органах місцевого самоврядування, зокрема в Державній податковій адміністрації, Пенсійному фонді, Міністерстві внутрішніх справ, Держкомстаті, Ліцензійній палаті, Торговельно-промисловій палаті, Держстандарті, Міністерстві освіти і науки, Державній митній службі.

Серед основних причин слабого прогресу в цій сфері називають: невідповідність законодавства і стандартів України міжнародним у галузі ІКТ та інформаційної безпеці, що призвело до фактичної самоізоляції України від міжнародного інформаційного співтовариства; несумісність інформаційних систем різних відомств і організацій, що призводить до дублювання робіт, надмірності у зборі первинної інформації, подорожчання розробок і експлуатації систем; фактичну відсутність централізованої державної структури, що регламентує інформаційні процеси в суспільстві; епізодичний характер державної політики у галузі стандартизації, особливо у сфері відкритих стандартів для надання в царині державних послуг громадянам і бізнесу, кредитно-фінансовій сфері, економіці, електронній комерції, освіті тощо; інвестиції у сферу інформаційно-комунікаційних технологій вкрай низькі [1, с. 194].

За даними Всесвітнього економічного форуму, який відбувся в Давосі (Швейцарія), рейтинг України за індексами, що стосуються інформаційно-комунікаційних технологій за період 2012-2013 років в порівнянні із сукупною кількістю країн становить:

- глобальний індекс конкурентоспроможності 2011-2012 (WEF Global Competitiveness Index) – 82 місце (89 – за минулий період) із 142 країн, а у 2012-2013 – 71 місце;

- індекс технологічної готовності 2011-2012 (WEF Technological Readiness Index) – 82 місце із 142 країн;

- індекс мережевої готовності 2011-2012 (WEF Networked Readiness Index) – 75 місце (90 – за минулий період) із 142 країн, у 2012 – 2013 – 62;

- готовність уряду (Government readiness) – 122 місце із 138 країн;
- використання урядом інформаційно-комунікаційних технологій (Government usage) – 75 місце із 138 країн;
- рейтинг за електронною готовністю 2010 (EIU eReadiness Ranking) 64 місце із 70 країн;
- індекс електронного уряду ООН 2012 (UN e-Government Index) – 68 місце (54 – за минулий період) із 193 країн [3].

Таким чином, можна спостерігати дещо позитивну, але вкрай повільну динаміку у впровадженні інформаційних технологій в державний процес. Незважаючи на прийнятий Закон України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» складність реалізації державної політики обумовлена відсутністю в Україні Концепції, Стратегії та Програми як розвитку інформаційного суспільства в цілому, так і електронного урядування зокрема.

Всупереч позитивній динаміці розвитку електронних інформаційних ресурсів в Україні не вирішеними хронічними проблемами залишаються: недосконала технологія підготовки та прийняття урядових рішень, яка суттєво знижує їх ефективність, відомчий підхід до їх створення, значне дублювання інформації, відсутність єдиних стандартів та несумісність ресурсів, складність доступу тощо; не сформовано єдину інфраструктуру міжвідомчого обміну даними в електронній формі, тому відомості в державних інформаційно-аналітичних системах недоступні іншим органам державної влади та органам місцевого самоврядування для їх використання; використання нестандартизованих форматів даних, протоколів обміну і відсутність єдиних класифікаторів, довідників, а також доступу до них обмежують можливість застосування автоматизованих засобів пошуку та аналітичної обробки інформації.

Розвиток е-урядування потребує побудови гнучких систем, вимагає проведення скоординованих організаційно-технологічних заходів і погодження дій органів державної влади та органів місцевого самоврядування в рамках єдиної державної політики.

Але варто також зазначити постійний рух вищих державних органів у напрямку вдосконалення системи електронного уряду. Так Кабінет Міністрів схвалив Концепцію розвитку електронного урядування в Україні. Реалізація Концепції передбачена на період до 2015 р. та складається з трьох основних етапів.

На першому етапі (2011–2012) передбачається: розроблення необхідної нормативно-правової та нормативно-технічної бази, зокрема щодо надання адміністративних послуг в електронній формі, а також єдиних стандартів, протоколів і регламентів взаємодії суб'єктів електронного урядування, їхня гармонізація з міжнародними стандартами; створення єдиної загальнодержавної системи електронного документообігу та Національного реєстру електронних інформаційних ресурсів та веб-сайтів органів державної влади і органів місцевого самоврядування на усіх рівнях; забезпечення надання органами державної влади та органами місцевого самоврядування послуг в електронній формі громадянам та суб'єктам господарювання з використанням Інтернету.

На другому етапі (2013–2014) планується: забезпечити організацію надання послуг в електронній формі в усіх сферах суспільного життя; створення сприятливих умов для залучення громадських організацій до управління державними справами; освоєння технологій інтерактивної взаємодії органів державної влади та органів місцевого самоврядування з громадянами та суб'єктами господарювання; впровадження в діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування типових організаційно-технологічних рішень у сфері електронного урядування; забезпечення передавання електронних документів у державні архіви, музеї, бібліотеки, їх довгострокове зберігання, підтримка в актуалізованому стані та надання доступу до них.

На третьому етапі (2014–2015) передбачається створити: об'єднані веб-портали органів виконавчої влади, призначені для проведення відповідних трансакцій; єдину

інформаційно-телекомунікаційну інфраструктуру органів державної влади та органів місцевого самоврядування; спеціальні центри (пункти) надання послуг, центри обслуговування населення (кол-центри), веб-портали надання послуг; єдиний веб-портал електронного урядування як єдине місце доступу до всіх видів електронних послуг для громадян та суб'єктів господарювання з урахуванням потреб громадян і функціональних аспектів; національний депозитарій електронних інформаційних ресурсів [7, с. 173].

Зважаючи на вищезначене, варто зауважити, що сьогодні в українському суспільстві неможливо діяти або приймати важливі рішення без громадськості. Якщо це не робиться, то виникають конфлікти, нерозуміння, протидія. Тому українське електронне урядування має бути майданчиком для спільного обговорення проблем та шляхів їх вирішення в сфері розвитку політичного життя задля забезпечення ефективних стосунків між різними гілками влади, між владою та громадськістю, між державними органами влади та органами місцевого самоврядування.

Література:

1. Береза А.В. Реформування публічної влади: сучасні концепції та політична практика: [монографія] / А.В. Береза. – Київ: Логос, 2012. – 360 с.
2. Головешкіна К. Проблема нерівності в умовах інформаційного суспільства / К. Головешкіна // Інформаційне суспільство і нові виміри культури: матеріали доповідей / Острог, 15-28 березня 2010 року. – Острог: Національний університет «Острозька академія», 2010. – Режим доступу до матеріалу: <http://inf.oa.edu.ua/golovesh.html>
3. Інформаційний бюлетень №3, 2013 Відомості щодо сучасного стану інформатизації освіти України (світовий та вітчизняний вимір) [Електронний ресурс]. – Назва з титульного екрану. – Режим доступу до джерела: http://lib.iitta.gov.ua/1094/1/3_2013.pdf
4. Картунов О.В. Інформаційне суспільство: аналіз політичних аспектів зарубіжних концепцій: [монографія] / О.В. Картунов, О.О. Маруховський. – Київ: Університет економіки та права «КРОК», 2012. – 344 с.
5. Клименко І.В., Линьов К.О. Технології електронного урядування / І.В. Клименко, К.О. Линьов. – Київ: Вид-во ДУС, 2006. – 225 с.
6. Національний центр електронного урядування: чи буде в Україні електронне урядування?) [Електронний ресурс]. – [Назва з титульного екрану]. – Режим доступу до статті: <http://nc.gov.ua/news/index.php?ID=902>
7. Мищин В.І., Жежич П.І. Аналіз особливостей побудови систем електронного урядування в Україні / В.І. Мищин, П.І. Жежич // Національний університет «Львівська політехніка», кафедра інформаційних технологій. – 2011. – С. 164-175
8. Політологія для вчителя / за заг. ред. К.О. Ващенко, В.О. Корнієнка. – Київ: Вид-во імені М.П. Драгоманова, 2011. – 406 с.
9. Проскуріна О. Політико-правові аспекти розвитку інформаційного суспільства в Україні) [Електронний ресурс] / О. Проскуріна // Політичний менеджмент – 2012. – № 5(54). – Режим доступу до статті: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=58&c=1239>
10. Проскуріна О. Інформаційне суспільство: можливості і політико-культурна реальність становлення в Україні / О. Проскуріна // Грані. – 2005. – №1. - С. 126-129
11. Masuda Y. Computopia) [Електронний ресурс] / Y. Masuda. // The Information Technology Revolution. – Oxford, 1985. – 180 p. – Режим доступу: <http://connection.ebscohost.com/c/articles/12608885/vision-computopia>
12. Masuda Y. The Information Society as Post-Industrial Society / Y. Masuda. – Institute for the Information Society. – Washington, D.C. : Pub. World Future Society, 1981. – 171 p.

Меньшенина А. Е. Особенности функционирования демократии в информационном обществе

В статье проанализирована значимость концепции информационного общества для современного государства та возможности реализации демократических ценностей на

примере внедрения электронной демократии, а также определены основные перспективы, преимущества и недостатки осуществления электронного правительства в Украине.

Ключевые слова: информационное общество, демократия, электронная демократия, электронное правительство.

Menshenina A. Features of functioning democracy in the information society

This article was analyzed the importance of the information society to the modern state and opportunities feasibility of democratic values in the case study of e-democracy, also the main prospects, advantages and disadvantages of the implementation of e-government in Ukraine.

Keywords: information society, democracy, E-democracy, Electronics government.

УДК 340.12:321.7

Пономаренко Людмила Володимирівна,
аспірантка кафедри політичних наук НПУ імені М. П. Драгоманова

**ПРЯМА ПРАВОТВОРЧІСТЬ НАРОДУ
В СИСТЕМІ ДЕМОКРАТИЧНИХ ІННОВАЦІЙ**

Розглянуто основні форми прямої правотворчості та проаналізовано проблеми підвищення її ефективності. Акцентовано увагу на значний потенціал правотворчої діяльності народу в системі демократичних інновацій.

Ключові слова: пряма правотворчість, демократична інновація, інклюзивність, громадський контроль.

Безпосередня, або ж як її ще називають, пряма правотворчість має довгу спадщину: починаючи з 1848 року громадяни Швейцарії зобов'язувалися голосувати з питань конституційних поправок, запропонованих їх федеральним урядом; у 1874 році вони отримали право оскаржувати законопроекти уряду та ініціювати народне голосування; а з 1891 року вони змогли висувати свої пропозиції щодо конституційних змін за допомогою внесення конституційної ініціативи. Не дивлячись на відсутність в США на федеральному рівні процесу референдуму, значне число штатних і суб-штатних урядів прийняли певні форми ініціатив або всенародних референдумів в перші два десятиліття ХХ століття. У всіх інших країнах практика використання референдуму та ініціативи, як правило, більш нерівномірна.

Враховуючи цю довгу спадщину, чи має сенс розглядати пряму правотворчість як демократичну інновацію? Принаймні в одному сенсі має. Не дивлячись на те, що референдум стає все більш поширеним елементом інституційної архітектури розвинених індустріальних демократій, він, як правило, використовується рідко. Для більшості держав він не є важливою демократичною конструкцією. В основному референдуми носять рекомендаційний характер і/ або проводяться за розпорядженням уряду; лише у не багатьох державах громадяни мають право генерувати власні пропозиції.

Слід відзначити, що дослідженням проблем безпосереднього народовладдя, його окремих форм і способів реалізації, а також критеріїв його ефективності займалися такі вітчизняні та зарубіжні вчені як: В.Авер'янов, В.Бабкін, О.Бабкіна, Я.Бадж, Д.Батлер, В.Баляєв, С.Бобровник, Е.Гербер, В.Головченко, В.Горбатенко, С.Дністрянський, І.Дрейслер, Н.Железняк, І.Льїн, Н.Ісаков, М.Кельман, А.Ковлер, А.Колодій, В.Лазарєв, А.Лейпхарт, Ю.Лемішко, Д.Маглебі, О.Малько, М.Матузов, Ю.Мірошниченко, Н.Оніщенко, М.Оніщук, О.Панченко, Т.Панченко, Н.Пархоменко, В.Погорілко, В.Поліщук, О.Радченко, В.Руденко, А.Ранней, М.Савард, Дж.Сарторі, В.Селіванов, В.Соловійов, О.Скакун, О.Скрипнюк, М.Ставнічук, П.Трачук, Дж.Ухр, Б.Фрей, С.Хаг, В.Шаповал, Ю.Шемшученко, К.Шеремет та інші.

Попри значну кількість досліджень, в Україні не було фундаментально досліджено з політологічної точки зору такі форми безпосередньої демократії, як виявлення громадської думки, народні обговорення, народні ініціативи тощо, що й обумовлює актуальність теми даного дослідження.

Для більшості як теоретиків, так і практиків, пряма правотворчість - відносно неперевірена і невипробувана форма управління. Крім того, думки щодо референдуму та ініціативи розділилися. Для деяких аналітиків, вони є єдино можливим шляхом реалізації політичної рівності й швидко реагуючим на зміни обстановки правилом у великомасштабних складних суспільствах. Для опонентів, пряма правотворчість послаблює інститути представницької демократії, передаючи право приймати рішення некомпетентним громадянам, при цьому, не вживаючи заходів щодо захисту прав вразливих меншин. Визнаючи розбіжності серед наукових та суспільних поглядів, метою даної статті є оцінка ступеня, до якого пряма правотворчість може бути розглянута як ефективна форма участі громадян у процесі прийняття політичних рішень. У цій статті ми будемо використовувати термін «пряма правотворчість», щоб вказати на ті форми референдуму та ініціативи, у яких голосування є обов'язковим.

Перша й найбільш поширена форма прямої правотворчості, у якій ми зацікавлені - конституційний або обов'язковий референдум, при якому уряд зобов'язується винести запропоновані конституційні поправки на обов'язкове всенародне голосування. Однак, найбільший інтерес представляють наступні два види прямої правотворчості, які надають громадянам можливість подавати власні пропозиції. Перший вид іменується - всенародний референдум, що досить широко застосовується у США та Швейцарії (також відомий як анулююча ініціатива або факультативний референдум). Всенародний референдум дозволяє громадянам оскаржувати існуючий закон. Якщо клопотання було подане протягом зазначеного періоду часу й із урахуванням необхідної кількості підписів від громадян, розроблені чи недавно прийняті легіслатурою закони або постанови перевіряються, будучи розміщеними на обов'язкове голосування. Якщо голосування виграно (населення проголосувало за відміну запропонованого політичного курсу) - політичні заходи скасовуються.

Ініціатива має деякі спільні риси з всенародним референдумом. Однак вона надає механізм для ще більш істотної зміни співвідношення сил між політичною елітою і громадянами. У той час як часто плутають ініціативу з референдумом, перша дозволяє громадянам винести на всенародне голосування зміни до закону (законодавча ініціатива) або поправки до Конституції (конституційна ініціатива), за умови, що вони зможуть подати клопотання з необхідною кількістю підписів.

Ініціатива передбачає обов'язкове голосування громадян за пропозицію, що ініційована за межами законодавчого органу. Пряма ініціатива, що використовується в Каліфорнії, оминає законодавчу владу, розміщуючи пропозицію відразу на голосування. Для порівняння, при непрямій ініціативі, пропозиція спочатку розглядається в законодавчому органі. Якщо після закінчення певного часу немає задовольняючої вимогам дії з їхнього боку, пропозиція йде на всенародне голосування. Непряма версія ініціативи використовується на федеральному рівні в Швейцарії (тільки з конституційних поправок), де уряд й обидві палати парламенту мають право розглянути пропозицію і, якщо вони не згодні з останньою, надають зустрічну, що також з'являється на голосуванні.

Існують значні відмінності в інституційних механізмах прямої правотворчості [16, р. 11-23]. Так, кваліфікаційні вимоги, в тому числі кількість необхідних підписів і часу, відведеного для збору підписів на підтримку ініціатив і народних референдумів, а також тип необхідної більшості голосів, значно різняться серед держав (у тому числі й серед штатів США). Наприклад, у Швейцарії конституційна ініціатива вимагає від 100 000 підписів громадян (близько 2 %), зібраних протягом вісімнадцяти місяців, у той час як всенародний референдум вимагає лише половину від цієї кількості підписів, але зібраних протягом

дев'яноста днів із моменту опублікування закону або міжнародного договору. Як і для ініціативи, так і для народного референдуму необхідна проста більшість голосів.

Поправки до Конституції, як правило, передбачають більш жорсткі правила прийняття рішень: у Швейцарії конституційний референдум вимагає надання подвійної більшості - більшість голосів на національному рівні й більшість голосів більш ніж у половині з двадцяти трьох кантонів. Такі відмінності в інституціональному механізмі можуть справити значний вплив на спосіб проведення референдумів та ініціатив, а також на ступінь, в якому різні блага демократичний інститутів реалізуються.

Вивчаючи характерні риси прямої правотворчості, необхідно також вказати й на існуючі спірні питання стосовно ефективності даного процесу. Так, більшість учених висловлюють свою стурбованість з приводу кількості громадян, що ухиляються від участі в цьому процесі, яка, у свою чергу, може істотно варіюватися залежно від важливості для громадян висунутого на розгляд питання. Але, мабуть, більш поширеною проблемою, ніж рівень участі в цілому є диференційний коефіцієнт участі серед різних соціальних груп - проблема, з якою стикаються всі розвинені індустріальні демократії в процесі виборів. Нерівна участь серед різних верств населення може мати істотний вплив на результати безпосередньої правотворчості [22, р. 120].

Обов'язкове голосування може бути відповіддю на проблеми, пов'язані, як із низькою, так і з нерівномірною явкою (дана практика, найбільш помітно була запроваджена в Австралії) [26, р. 177-200]. У той час, як штрафи, як правило, є досить низькими, а забезпечення їх виконання - слабким, Аренд Лейпхарт стверджує, що «введення обов'язкового голосування... як і раніше може нейтралізувати більшу частину витрат на голосування» [21, р. 9]. Для Лейпхарта, будь-які витрати, пов'язані з примусом, наприклад, порушення індивідуальної свободи, варто покрити, щоб скоротити нерівну участь [21, р. 11]. Так, наприклад, в Австралії громадяни зобов'язані бути присутніми на виборчій дільниці й забрати свої бюлетені як і при загальних виборах, так і при безпосередній правотворчості (наприклад шляхом референдуму). Не існує ніякого примусу щодо заповнення виборчого бюлетеня. Отже, обов'язкове голосування полягає фактично в обов'язковій присутності на виборчій дільниці.

У ряді країн, включаючи Австралію, у разі, якщо громадяни не можуть надати законні підстави для утримання від голосування - накладається штраф. Обов'язкове голосування на виборах практикується на різних рівнях управління, принаймні в тридцяти країнах, і міра відповідальності (покарання) варіюється: особи, що не з'явилися на вибори, можуть бути видалені з виборчих списків (Бельгія, Сінгапур), а також їм може бути відмовлено в послугах (часткове або повне позбавлення громадянських прав - відмова у наданні певних послуг і товарів в деяких державних установах) і в зайнятості в державному секторі (Перу, Болівія). У багатьох інших країнах, формальні санкції набагато слабкіші або взагалі відсутні [18, р. 17-26].

Ще одне застереження стосується проблем, пов'язаних з реалізацією успішно ініційованих громадянами пропозицій. Пряма правотворчість здійснює тільки громадський контроль в процесі прийняття рішень: проблеми ж можуть виникнути, коли ці рішення будуть реалізовані, так як немає процесу контролю, що був би вбудований у цей процес. Після того, як пропозиція була прийнята в якості закону, громадський контроль може бути підірваний неприхильною (що коливається) або опозиційною законодавчою владою чи бюрократією. Здатність громадян використовувати судову систему або омбудсмен для боротьби з дефіцитом практичної реалізації, таким чином, стає важливим аспектом ефективності прямої правотворчості.

Однак не можна скидати з рахунків незаперечний факт забезпечення безпосередньою правотворчістю високого ступеня вищезгаданого громадського контролю в процесі прийняття рішень, особливо порівняно з більшістю інших форм участі громадян. За словами почесного професора факультету державного управління в Університеті Ессекса Яна Баджа і

професора факультету політології та міжнародних досліджень Відкритого університету (Великобританія) Майкла Саварда, громадський контроль, реалізований за допомогою референдуму чи ініціативи, забезпечує «принцип ефективності», що, мабуть, є основним завданням демократичного управління [14, р.67-87; 15; 24, р. 361-379].

Громадський контроль здійснюється різними способами при різних типах прямої правотворчості. Громадський референдум дозволяє обмежити дії політичних еліт; ініціатива передає владу встановлення порядку денного в руки електорату, надаючи можливість для громадян піднімати питання, які еліти не бажають (з яких би то не було причин) розглядати.

Принцип ефективності досягається не тільки завдяки успішній прямій правотворчості - невдалі кампанії та сама загроза ініціативи можуть вплинути на політичний ландшафт. Непрямий вплив безпосередньої правотворчості має також принципове значення для розвитку в країні «консенсусної демократії». Узагальнюючи результати останніх досліджень, науковий співробітник Центру політичних досліджень Мічиганського університету (США) Елізабет Гербер і професор політології Женевського університету (Швейцарія) Саймон Хаг припускають, що передбачаючи потенційні можливості для ініціативи, державні органи влади, як правило, схильються до політики, яка відображає інтереси медіанного виборця, а, отже, й думку більшості [20, р. 103-105].

Також однією з проблем прямої правотворчості, на яку постійно звертають увагу критики є те, що при реалізації останньої в громадян зазвичай не вистачає політичних знань і розуміння, необхідних для того, щоб зробити виважене судження щодо питань, які постали перед ними. Як Джованні Сарторі стверджує: «Референдумна демократія швидко й катастрофічно провалилася б на рифах когнітивної некомпетентності» [23, р. 120].

У відповідь на це професор політекономії Університету Цепеліна (Німеччина) Бруно Фрей стверджує, що передвиборне громадське обговорення може виступити в якості допоміжного засобу, за допомогою якого стане можливим вирішення вищезазначених негативних аспектів: «Будуть сформульовані переваги, тим самим забезпечуючи взаємовигідні переговори й обмін інформацією та думками... У той час як референдуми не повною мірою відповідають критеріям неупередженої розмови й нестратегічної й ненав'язливої поведінки серед рівних, кожен зацікавлений громадянин може брати участь (у цьому сенсі тут немає ієрархії). На відміну від вельми академічних та інституційно незв'язаних понять ідеального дискурсу... передреферендумне обговорення практично значуще, цілеспрямоване й обмежене в часі» [19, р. 339].

Досвід Британської Колумбії пропонує цікавий приклад того, як обговорення серед громадян можуть бути вбудовані в межах процесу прямої правотворчості таким чином, що група (майже-) випадково вибраних громадян отримують певну роль у розробці пропозицій, а виважені судження справляють істотний вплив на рішення своїх співгромадян. Потенціал комбінування різних демократичних інновацій, у даному випадку, міні-громадськості (mini-publics) й прямої правотворчості незаперечний: щоб захистити від негативних аспектів прямої правотворчості, що у свою чергу майже не залишає місця для переговорів і компромісів, вводиться елемент громадських обговорень (передвиборне громадське обговорення (preferendum - характерна риса міні-громадськостей), основна мета яких полягає в максимальній суспільній дискусії, а також забезпеченні інклюзивного та справедливого обговорення, які сприяють прийняттю більш тонкого й усвідомленого рішення.

Що ж до кола питань і масштабу, то референдуми та ініціативи, в принципі, не знають меж: «вони можуть бути використані незалежно від розміру політичної одиниці, як з точки зору географічної протяжності, так і чисельності населення» [25, р. 83].

Пряма демократія може бути реалізована в широких масштабах, особливо з огляду на абсолютно надзвичайні темпи змін у сфері інформаційно-комунікативних технологій (ІКТ), які забезпечують все більш винахідливі форми взаємозв'язку та взаємодії між громадянами по всьому глобальному простору. Враховуючи різноманітність технологічних можливостей, не дивно, що ми знаходимо широкий спектр демократичних експериментів, що надають

зовсім різні форми взаємодії. Технології в даний час досить доступні, що у свою чергу може дозволити громадянам приймати політичні й законодавчі рішення не виходячи з власного будинку. Проте, враховуючи існуючий цифровий розрив, без активного розповсюдження технологій та необхідної професійної підготовки, значний сектор суспільства може залишитися ізольованим.

Різноманітність форм прямої правотворчості також визначає ступінь, до якого вона може бути використаною в самих різних питаннях - від процесу формування політичного курсу до конституційних змін - хоча формат відповіді простими «так»/ «ні» (коли на часто досить складне політичне питання необхідно дати відповідь тільки або «так», або «ні») означає, що він не підходить для вирішення складних політичних питань (за винятком, якщо не розглядається багатоваріантне голосування або передвиборче громадське обговорення).

Звертаючись до українських реалій, важливо зазначити, що переважна більшість форм та методів залучення громадян у вирішення суспільних справ, які спрямовані на реалізацію прав і свобод громадян, передбачена Конституцією України – «Громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами...» (ст. 38) [1] та законами України «Про громадські об'єднання» (2013) [4], «Про звернення громадян» (1996) [5], «Про політичні партії в Україні» (2001) [8], «Про місцеве самоврядування в Україні» (1997) [6], «Про органи самоорганізації населення» (2001) [7]. Вітчизняна законодавча база вказує на те, що суб'єктами громадського контролю в Україні виступають громадські організації, політичні партії, профспілкові комітети, органи самоорганізації населення, засоби масової інформації та громадяни України. Проте відсутність кодифікації, різноманітність та розрізненість законодавчої бази (в Україні досі немає Закону України «Про громадський контроль», хоча були спроби його розробки) є однією з причин неефективності громадського контролю. Проте власне форми залучення громадян до формування й реалізації політики деталізуються у багатьох нормативно-правових актах.

Усе це підтверджує той факт, що в принципі українське законодавство надає можливість громадянам залучитися до процесу прийняття важливих суспільно-політичних рішень як через громадські об'єднання, так й через різноманітні форми та прояви безпосередньої демократії [12, с. 254]. Однак, постає питання наскільки реальною є така можливість і в якій мірі українські громадяни дійсно можуть реально впливати на процес вироблення і впровадження державної політики. Для цього розглянемо різноманітні форми громадянської залученості та проаналізуємо їх розповсюдження в Україні.

Так, однією з форм громадянської залученості є інститут референдуму, що, як уже зазначалося вище, стає доволі розповсюдженою формою безпосереднього волевиявлення громадян. Найбільш показовий приклад проведення референдуму в Україні є референдум 17 березня (про збереження СРСР) та 1 грудня 1991 року (про проголошення незалежності України), коли запитання мали протилежний зміст, а відповідь в обох випадках виявилась позитивною. Рішення наступного референдуму 2000 року щодо внесення змін до Конституції також важко назвати свідомим вибором громадян України, адже питання про утворення двопалатного парламенту, його переваги та недоліки доступні лише фахівцям з права і політології та навряд чи цікаві для пересічного громадянина. В усіх випадках проведення всеукраїнського референдуму рішення про його проведення приймалось владою, а не громадянами, й результат референдуму був завжди передбачуваним. Конституційне право громадян ініціювати всеукраїнських референдум (ст. 72) жодного разу так й не було реалізовано, хоча спроби мали місце [12, с. 279].

Конституцією передбачено, що всеукраїнський референдум проголошується за народною ініціативою на вимогу не менш як трьох мільйонів громадян України, які мають право голосу, за умови, що підписи щодо призначення референдуму зібрано не менш як у двох третинах областей і не менш як по сто тисяч підписів у кожній області [1]. Закон про всеукраїнський та місцеві референдуми (1991) [3], який унормовував предмет, підстави та юридичні наслідки референдуму втратив чинність на підставі закону України «Про

всеукраїнський референдум» від 6 листопада 2012 року [2], однак, попри наявні зміни, провести референдум через суттєві колізії між цим законом і Конституцією не представляється можливим. До того ж у старій редакції закону визначалися предмет місцевого референдуму, питання, що могли виноситись на місцевий референдум, обмеження на проведення референдуму, принципи участі громадян у референдумі, порядок призначення, фінансування, голосування й визначення підсумків місцевих референдумів, а також можливість проведення місцевих дорадчих опитувань громадян України (консультативних референдумів). Новий же закон регулює питання, що пов'язані лише з проведенням всеукраїнського референдуму, а що стосується місцевих референдумів, то ніяких вказівок на можливість їх проведення немає – у правовому полі України утворився вакуум у питанні проведення місцевих референдумів.

З 1991 року по 2009 рік у 19 регіонах України було проведено 151 місцевий референдум, проте, прийняті рішення не завжди були реалізовані [10, с. 27-55]. Як бачимо, правові вказівки для ініціювання та проведення місцевих референдумів в Україні є, але закону, що гарантує цю можливість немає. Проте, існує законопроект № 7082 «Про місцевий референдум» [9] внесений на розгляд Кабінетом Міністрів України 3 вересня 2010 року. У ньому подані основні види референдумів, суб'єкти права на участь у місцевому референдумі, принципи участі в місцевому референдумі, коло питань, які можуть виноситись на розгляд, основні положення організації та проведення місцевого референдуму, засади встановлення результатів місцевого референдуму, можливі варіанти оскарження рішень, дій і бездіяльності, що стосуються призначення, підготовки та проведення місцевого референдуму. Однак, особливостями даного законопроекту є складна процедура ініціювання та проведення місцевого референдуму, а також досить обмежене коло питань, які можуть бути винесені на розгляд місцевим референдумом.

Попри зазначені труднощі досить стійким також залишається переконання, що «проведення референдуму доцільне лише у разі, коли рівень політичної і правової культури є достатньо високим» [11, с. 30-33]. На нашу думку, оновлення відповідного законодавства, яке б передбачало адекватний нашій суспільній свідомості правовий механізм проведення та реалізації результатів референдуму, важливий крок до залучення громадян до управління суспільними справами, а значить, до виховання відповідної демократичної культури, що у свою чергу буде сприяти виникненню та культивуванню морально-політичної освіченості, рефлексивності, розширенню прав і можливостей тощо.

Якщо процедури загальнонаціонального та місцевого референдуму мало відрізняється, то практика громадських ініціатив, яка не дуже розповсюджена на загальнонаціональному рівні, набуває різноманітних форм на місцевому рівні та поширюється на наднаціональний. Громадську ініціативу на місцевому рівні називають місцевою ініціативою. Лише в окремих країнах (Швейцарії, деяких штатах США та ін.) вона є актом прямої нормотворчості, тобто передбачає прийняття правових актів голосуванням членів місцевої спільноти та є одним з різновидів місцевих референдумів. В інших країнах (у тому числі в Україні) місцева ініціатива є формою волевиявлення членів територіальної громади шляхом ініціювання розгляду відповідною радою будь-якого питання місцевого значення.

Наряду зі ініціативами громадян, які вимагають значної організаційної підготовки, доволі розповсюджені різноманітні індивідуальні та колективні звернення громадян в органи державної влади та місцевого самоврядування або до їх посадових осіб (колективні звернення часто називають петиціями). Право громадян на звернення в усьому світі є важливим конституційно-правовим засобом захисту та однією з організаційно-правових гарантій дотримання прав і свобод громадян [12, с. 280-281].

І колективні, й індивідуальні звернення громадян як інститут безпосередньої демократії і самостійна форма здійснення громадянами права на участь у прийнятті рішень є важливим джерелом інформації щодо інтересів населення та засобом відстоювання громадян своїх прав та законних інтересів, а також відновлення їх у разі порушення [13, с. 114]. Звернення

громадян, як й інші форми безпосередньої демократії, дають можливість населенню брати участь у державному управлінні, у вирішенні державних і суспільних справ, активно впливати на діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, контролювати діяльність посадових осіб, приводячи їх до відповідальності (підзвітності) за свою діяльність.

В Україні саме індивідуальні звернення громадян утвердилися як більш зрозуміла та вживана форма здійснення прямої демократії. Право громадян на звернення гарантується Конституцією України (ст. 40), у якій визначено, що «громадяни України мають право звертатися до органів державної влади та місцевого самоврядування», та встановлено обов'язок органів влади та посадових осіб «розглядати звернення й надавати обґрунтовані відповіді» [1].

Коротко аналізуючи відомі світовому досвіду форми та методи прямого волевиявлення та громадської залученості, важливо не оминати увагою засоби електронної демократії (е-демократії). Враховуючи різноманітність технологічних можливостей, не дивно, що ми знаходимо широкий спектр демократичних експериментів, що надають зовсім різні форми взаємодії. Йдеться про усі наявні електронні засоби комунікації, що дають громадянам можливість ініціювати, контролювати та впливати на вироблення та реалізацію найважливіших державно-управлінських рішень.

Засоби е-демократії сьогодні у різній мірі застосовуються на усіх рівнях урядування. Однак практики, коли рішення приймають безпосередньо громадяни шляхом проведення референдумів за допомогою ІКТ на сьогодні поодинокі й носять переважно експериментальний характер. Більш продуктивно засобами е-демократії забезпечуються право громадян на звернення, у меншій мірі право законодавчої ініціативи та контролю за дотриманням законності. Однак, електронні мережі досить вдало застосовуються для інформування громадськості, організації публічних обговорень і консультацій. Значний досвід у цьому напрямку, як уже зазначалося вище у нашій статті, напрацьовано у Великобританії та США, які визнаються світовими лідерами е-участі. Найбільш інтерактивні можливості для консультацій, на думку американського фахівця у цій галузі С.Кліфта, демонструють он-лайн опитування та дослідження, форми для коментарів, он-лайн петиції/ звернення, відкриті звернення в он-лайн, он-лайн консультації з цільовими групами, веб-форуми та списки електронної розсилки [17]. Більшість перелічених інструментів сьогодні намагаються застосовувати органи врядування різних рівнів в Європі, що робить політику більш інклюзивною та транспарентною для громадян.

Щодо оцінки стану електронного врядування в Україні, то більшість дослідників схильні бачити Україну на першому етапі. Тобто, всі органи державної влади на центральному і більшість на регіональному та місцевому рівнях створили власні веб-сайти. Однак, ці розробки, як правило, є односторонніми, в тому сенсі, що учасники мають можливість розміщувати свої повідомлення в електронній формі, але не можуть переглядати інші повідомлення або безпосередньо взаємодіяти з чиновниками чи політиками. На цих сайтах розміщується довідкова інформація для користувачів і надається можливість звернень за допомогою електронної пошти. В окремих випадках можна вести мову про перехід від першого інформаційного етапу до другого – інтерактивного етапу [12, с. 290].

Підсумовуючи вищевикладене, варто зазначити, що стимулювання громадянської залученості та зростання громадянської активності є досить актуальним питанням для всіх рівнів політичної взаємодії. Однак, величезна різноманітність дизайнів говорить про те, що важко робити будь-які узагальнення про ступінь, у якому безпосередня правотворчість забезпечує реалізацію благ демократичних інститутів. Проте, потенціалом безпосередньої правотворчості є принаймні те, що вона може реалізувати інклюзивність і громадський контроль всередині і за межами великомасштабних держав: голос кожного громадянина має рівну цінність і їх колективні рішення обов'язкові для виконання в цілому щодо істотного спектру конституційних і законодавчих питань. Здійснений аналіз окремих засобів та форм

прямої демократії також доводить, що усі вони у певній мірі сприяють формуванню демократичної політичної культури та підвищенню рівня громадянської свідомості.

Література:

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – ст. 141.
2. Закон України Про всеукраїнський референдум // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2013. – № 44-45. – ст.634.
3. Закон України Про всеукраїнський та місцеві референдуми // Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР). – 1991. – № 33. – ст. 443.
4. Закон України Про громадські об'єднання // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2013. – № 1. – ст. 1.
5. Закон України Про звернення громадян // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 47. – ст. 256.
6. Закон України Про місцеве самоврядування в Україні // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 24. – ст. 170.
7. Закон України Про органи самоорганізації населення // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 48. – ст. 254.
8. Закон України Про політичні партії в Україні // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 23. – ст. 118.
9. Проект Закону про місцевий референдум № 7082 від 03.09.2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=38447
10. Місцеві референдуми в Україні: теоретичні та нормо-проектні аспекти: матеріали «круглого столу», 2009, м. Київ // Передмов. М.В. Оніщука; Автор. кол. : Федоренко В. Л., Ляшко І. В., Базілевич Д. С., Кузнецова Н. О., Черничка Л. В.; Упоряд.: Пиняк С. І., Гарбуз Ю. П., Степанян Г. С. – К. : СПД Москаленко О. М., 2009. – С. 27 – 55.
11. Наровлянський О. День юридичного народження / О. Наровлянський // Будні законотворчості. – 2007. – лютий. – С. 30-33.
12. Панченко Т.В. Принцип субсидіарності у сучасному демократичному розвитку: Монографія. – Х. : Майдан, 2011. – 368 с.
13. Прієшкіна О.В. Місцеве самоврядування в Україні: правове регулювання безпосередньої демократії: [навч. посібник] / О.В. Прієшкіна. – К.: Кондор, 2004. – 336 с.
14. Budge I. Political Parties in Direct Democracy / Ian Budge // Referendum Democracy: Citizens, Elites and Deliberation in Referendum Campaigns [Matthew Mendelson and Andrew Parkin (Eds.)]. – Basingstoke, Palgrave. – 2001. – P. 67–87.
15. Budge I. The New Challenge of Direct Democracy / Ian Budge. – Cambridge, MA: Polity Press. – 1996. – 216.
16. Butler D. Referendums around the World: The Growing Use of Direct Democracy. Washington/ David Butler, Austin Ranney (Eds.). – Washington: AEI Press, 1994a. – 304 p.
17. Clift S. Online Consultations on Events. – Top Ten Tips for Government and Civil Hosts [Електронний ресурс] / S. Clift. – Режим доступу: <http://www.publicus.net/articles/consult.html>
18. Compulsory voting around the world: compulsory voting systems. Research report // The Electoral Commission. – London: Trevelyan House, Great Peter Street – June 2006. – 39 p.
19. Frey B. S. Direct Democracy: Politico-Economic Lessons from Swiss Experience / Bruno S. Frey // The American Economic Review. – Vol. 84, Issue 2. – P. 338-342.
20. Gerber E. R. Legislative Responses to Direct Legislation / Elizabeth R. Gerber and Simon Hug // Referendum Democracy: Citizens, Elites and Deliberation in Referendum Campaigns [Matthew Mendelson and Andrew Parkin (Eds.)]. – Basingstoke, Palgrave. – 2001. – P. 88–128.
21. Lijphart A. Unequal Participation: Democracy's Unresolved Dilemma / Arend Lijphart // The American Political Science Review. – 1997. – Vol. 91, Issue 1. – P. 1–14.
22. Magleby D. B. Direct legislation: voting on ballot propositions in the United States / David B. Magleby. – Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1984. – 270 p.

23. Sartori G. The Theory of Democracy Revisited / Giovanni Sartori. – Chatham, N.J: Chatham House Publishers, 1987. – 542 p.

24. Saward M. Making democratic connections: political equality, deliberation and direct democracy / Michael Saward // Acta Politica. – 2001. – Vol. 36(4). – P. 361–379.

25. Saward M. Terms of Democracy / Michael Saward. – Cambridge: Polity. Cambridge, UK: Polity Press. – 1998. – 205 p.

26. Uhr J. Rewriting the Referendum Rules / John Uhr // Constitutional Politics: The 1990s and Beyond [John Warhurst and Malcolm Mackerras (Eds.)]. – St. Lucia: University of Queensland Press, 2002 – P. 177-200.

Пономаренко Л. В. Прямое правотворчество народа в системе демократических инноваций

Рассмотрены основные формы прямого правотворчества и проанализированы проблемы повышения его эффективности. Акцентировано внимание на значительный потенциал правотворческой деятельности народа в системе демократических инноваций.

Ключевые слова: прямое правотворчество, демократическая инновация, инклюзивность, общественный контроль.

Ponomarenko L. Direct legislation of people in the system of democratic innovation

Considered the main forms of direct legislation and analyzed the problem of increasing its effectiveness. The attention is focused on the significant potential of legislative activity of people in the system of democratic innovation.

Keywords: direct legislation, democratic innovation, inclusiveness, popular control.

УДК 321.72+37.017.93

Семенець-Орлова Інна Андріївна,
кандидат політичних наук, старший викладач кафедри
політології та державного управління НПУ імені М.П.Драгоманова

**ІМПЕРАТИВИ ДЕМОКРАТІЇ ЧЕРЕЗ ОСВІТУ (У ВИМІРІ МОДЕЛІ ДЕМОКРАТІЇ
УЧАСТІ Д.ДЮЇ ТА СУЧАСНИХ ДИСКУРСИВНИХ ПРАКТИК)**

Проаналізовано різні аспекти функціонального навантаження освіти як соціального інституту, окреслено умови перетворення освіти в могутній ресурс зміцнення демократичних цінностей.

Ключові слова: освіта, демократія участі, суспільні функції освіти.

Освіта не лише уможливлює демократію: вона робить її життєво необхідною. Освіта не лише формує населення, яке розуміє суспільні завдання, вона водночас утверджує його вимогу бути почутим.

Дж.Гелбрейт

Якщо нація надіється бути вільною, зберігаючи неосвіченість в умовах цивілізації, то вона надіється на те, чого ніколи не було і не буде.

Т.Джефферсон

Політикам і солдатам люди довіряють своє життя, освітянам вони довіряють щось значно більше – безпеку всього, що робить людину людиною.

Т.Дж.Серджіованні

Демократія забезпечує найбільш перспективну і найменш деструктивну для розвитку суспільства форму руху його іманентних протиріч. З точки зору ключових цінностей посталих «опертих на знання суспільств та урухомлюваних знанням економік (knowledge

economy, knowledge society – знаннєва економіка, знаннєве суспільство [4, с. 316]», освіта та наука стали новими дискурсивними теренами, на які покладено надто збільшену соціальну відповідальність і економічні надії щодо побудови багатого, успішного і повнодемократичного суспільства, яке спроможне сповна використовувати енергію своїх громадян. Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. багато розвинених держав світу визначили своїм основним пріоритетом освітню реформу, основна мета якої – трансформування суспільства до більш відкритих і справедливих відносин [8, с. 9].

У розвиненому світі визнано інтенсивно зростаюче економічне і політичне значення освіти. Беззаперечно, що в інформаційному суспільстві наслідки відсутності освіти для людини можна прирівняти до наслідків відсутності їжі чи даху над головою. Теоретик постіндустріального суспільства Д.Белл зазначає, що на даному етапі прогрес суспільства все більш однозначно вимірюється успіхами в області знання [6, с. 8]. У ХХІ ст. постійні лише швидкі зміни. Прогресуюче суспільство дуже швидко поставило перед національними освітніми системами ряд нових вимог стосовно навичок та вмінь, якими має володіти сучасна людина. Багато постмодерних теоретиків стверджують, що неосвіченість та непозитивізоване масове суспільство здатне призвести до самонейтралізації демократії у ХХІ ст. Так звана «демократія партій», фабрикація суспільної думки та феномен «електронної людини» стають на заваді демократизації, особливо якщо суспільство має проблеми із якістю освіти. Глобальне розповсюдження інформації у ХХІ столітті спричинює ситуацію, коли одна людина не може об'єктивно, з різних сторін її систематизувати та оглянути. Часто, не оперуючись критичним мисленням, їй доводиться опиратися на думку інших людей. Як зауважує Л. фон Бертоланффі така «електронна людина» із запрограмованим мозком нездатна до глибоких роздумів, до оволодіння твердими моральними і духовними цінностями, втрачає можливості для розвитку. У концепції суспільства, яке навчається, британського освітнього теоретика М.Барбера таку суспільну проблему покликана попереджувати освіта.

На думку Р.Даля, демократія більше, ніж інші режими, сприяє свободі особистості, саморозвитку та самовизначенню. Сучасні тенденції розвитку суспільства і якісно нові способи вирішення суспільно-політичних проблем обумовлюють новий етап у науковому осмисленні демократії. Категорії, що використовуються сьогодні до концептуалізації ідей демократії, є кроком у напрямку від претензій на абсолютну істину, до визнання ключової ролі багатоманіття та оновлення. Важливо, що саме демократичне суспільство має найбільше каналів для зворотнього зв'язку, а, отже, для виправлення помилок, які неминучі у нашому складному світі, – це відкрите суспільство.

Центральним філософським імперативом демократії через освіту можна детермінувати вислів К.Левіна: «Зміст освіти в тому, що знання носять емансипуючий характер, допомагають людині отримати навички критичного відношення до дійсності». Отже, екзистенційна візія освіти для демократії – звільнити людський інтелект і людське взаєморозуміння.

У цьому контексті варто згадати точку зору американського теоретика філософії прагматизму Д.Дюї: «Індивід, який стоїть перед питанням, що розпалює його цікавість – інтелектуально вільний. Інакше його увага, його слухняність, те, що він запам'ятав, служитимуть інтелектуальній покорі. Така інтелектуальна покора потрібна для того, щоб пристосувати маси до суспільства, де не очікують, що у них є певні власні цілі та ідеї, і де вони повинні просто виконувати накази меншості, яка стоїть при владі» [2, с. 244]. Така меншість, очевидно, не пристосована до суспільства, яке має намір жити у рамках консолідованої демократії.

Все частіше зарубіжні дослідники розглядають феномен демократії поза межами класичної парадигми – як образ життя народу, спосіб організації соціальної сфери, громадянського суспільства і лише після цього – форму політичного режиму, спосіб організації політичної влади чи тип політичної системи [5, с. 3]. Зокрема, парадигма

демократії як образу життя народу вперше була сформульована Д.Дюї, пізніше її розвинули Дж.Нейсбіт, Г.Рормозер, Е.Тоффлер, Ю.Хабермас. У сучасній західній філософії вона стає перспективним напрямом дослідження демократії та методологічною основою аналізу зв'язків демократії з активною життєвою позицією громадянина.

Окремі сучасні теоретики критикують концепцію ліберальної демократії через її нездатність транслювати свої цінності молодому поколінню. Альтернативою ліберальному індивідуалізму часто стає ідея демократії участі [5; 7] зі своїми гарантіями вільної асоціації громадян як виразників індивідуальних інтересів, визнання права на рівноправне співіснування різних колективів та, в результаті, значне посилення окремого громадянина групою. Ідею демократії участі активно підтримав Д.Дюї. Для відомого вченого демократія – це, в першу чергу, спосіб спільного життя, досвід взаємодії та єдності. Д.Дюї стверджував, що демократична організація суспільства підтримується не стільки моральною традицією і добрими відносинами, скільки трансляцією певного способу вирішення проблем, що виникають перед суспільством [7, с. 25]. Не випадково він назвав демократію участі творчою. Тому, за Д.Дюї демократію правильно детермінувати як суспільство, що постійно трансформує себе. На нашу думку, саме цей аспект виходить на перший план актуальних соціально-політичних дискусій; він відіграватиме роль центру для наукового дискурсу і у даному дослідженні.

Сучасним тенденціям розвитку цивілізації (глобалізація економіки і політичних відносин, зустріч і посилення взаємозалежності різних культур, новий тип поділу праці, який забезпечує мобільність людини в різних суспільних і економічних структурах) у багатьох аспектах відповідає найновіша концептуальна конструкція у теорії демократії – плюралістична модель демократії. Не просто повага прав меншин, а їх охорона, підтримка, діалог, в якому зберігаються неповторні голоси всіх груп, детерміновано ключовими принципами цієї моделі [7, с. 30]. Ю.Хабермас підкреслює важливу роль дискусій як засобу єдності суспільства в цілому і його окремих інститутів в плюралістичній моделі демократії. Це дало підстави К.Попперу назвати таке суспільство «відкритим». Однією з умов злагодженого існування такого суспільства є, безумовно, освіта і баланс впливу різних інститутів суспільства.

Проте, постмодерністські уявлення про демократію механічно не відмінюють всіх попередніх ідей, зокрема і такі класичні принципи демократії участі. Такий множинний дискурс стає сьогодні основою для дискусій про розвиток суспільства, особливо в перехідних політичних системах.

Вагому роль освіти як транслятора моральних цінностей у демократичному суспільстві, де так багато залежить від особистого сприйняття кожного громадянина, важко переоцінити. Саме про це і піде мова нижче.

Ще до Ж.-Ж.Руссо освітні теоретики переконували, що важливість освіти полягає у приписуванні їй фактично необмеженої влади над людьми. Природно, що зі зміною влади з олігархічної на демократичну набуває ваги саме та освіта, яка ставить собі за мету сформувати вміння самостійно просуватися власним шляхом, ефективно керувати економічними ресурсами, замість того, щоб демонструвати свою розкіш.

Будь-який демократичний суспільний устрій можливий лише тоді, коли громадяни мінімально освічені, хоча б для того, щоб (відповідально!) проголосувати. Тому, починаючи ще з XVIII ст. багато політиків вбачали відмінність демократії від інших режимів у наявності особливих зв'язків з освітою. Радикальний сенсуаліст Гельвецій проголосив: «Через освіту можна досягнути будь-чого, бо вона всесильна», і в координатах утилітаризму додавав, що освіта має сприяти суспільному добробуту [2, с. 180].

Інший відомий філософ того часу І.Кант резюмував: «освіта – це процес, що робить людину людиною». Менше, ніж через два десятиліття після І.Канта його послідовники Й.Г.Фіхте і Г.Ф.Гегель висунули ідею, що основною функцією будь-якої держави є освіта. Конкретно щодо періоду відродження в Німеччині, на думку Д.Дюї, це означало, що освіта

становить державний інтерес, позаяк людина за своєю суттю буде егоїстична та ірраціональна до того часу, поки добровільно не підкориться освітній дисципліні, що впливає з державних інституцій і законів [2]. На підтвердження такої точки зору відомий педагог того часу І.Г.Песталоцці писав про те, що ніякі ефективні переконання стосовно нових освітніх ідеалів не промовлять до людей без підтримки держави. У цьому дусі Німеччина стала першою країною, яка взяла на себе обов'язок запровадити публічну, універсальну систему освіти від початкової школи до університету. Взагалі, не дивлячись на те, що освітня філософія XVIII ст. була дуже індивідуалістичною за змістом, її відчутно надихали суспільні ідеали та благородна істина, що суспільство організоване для безмежного вдосконалення людства.

Прихильником схожих аргументів у вищезазначеній дискусії був у свій час давньогрецький філософ Платон. Він стверджував, що завдання освіти – виявити природні нахили людини й розвивати їх для суспільного добра. І хоча Платон виразно наголосив на тому, що становище індивіда в суспільстві не повинно залежати від народження чи багатства, а тільки від власної природи, яку покликана виявити освіта, він заперечував унікальність людини. За Платоном, індивід належить до деякого класу, кількість яких обмежена. Однак, ніхто краще Платона не сказав, що тільки праця, яка відповідає вродженим здібностям людини, робить людей щасливими, а суспільство – добре зорганізованим; і ніхто більш аргументовано не довів, що первинний обов'язок освіти – виявляти хист до певної праці і розвивати його для ефективного використання. Недоліком філософії Платона було те, що вона чітко заперечила поступові вдосконалення освіти, завдяки яким поліпшиться суспільство. Однак, чи не найбільш прогресивною була ідея філософа про потребу використовувати матеріальні ресурси лише для суспільного блага. Саме завдяки практиці такого суспільного пріоритету, на думку Д.Дюї, Греція досягла у свій час високого рівня розвитку науки і мистецтва [2, с. 35]. Пізніше Д.Дюї у своїй праці «Демократія та освіта» додасть: «Освіта має бути, передусім, гуманною, а знання стають гуманними відповідно до того, як він пов'язаний з інтересами простих людей» [2, с. 153]. Також Д.Дюї розвинув роздуми Платона про гармонійний розвиток суспільства через правильно реалізовані професійні здібності кожного: «За результати своєї роботи людина відповідає не тільки перед конкретним працедавцем, а й перед кінцевим працедавцем – спільнотою. Професія, яка не подобається індивіду, постійно викликає у нього почуття відрази, зла, бажання недоброросовісно ставитися до виконання роботи, ображати людей і обходити закон. Якщо ти, набуваючи досвід, не знайшов себе у служінні іншим, ти пішов не за покликанням» [2, с. 253].

Д.Дюї своїми філософськими концептуалізаціями відверто випереджав тенденції індустріального суспільства, в якому жив. Саме Д.Дюї, на нашу точку зору, вдалося найбільш точно детермінувати аргументи для розуміння значення освіти в ролі вітальної сили демократії у однойменній праці «Демократія і освіта». Ось кілька ключових цитат цього трактату: «Значення освіти годі переоцінити, бо її інституції повинні забезпечити однорідність і збалансованість суспільства. Тільки так можна сформувати ті доцентрові сили, які врівноважують протидію поміж членами різних спільнот. Постійне завдання освіти – об'єднувати та толерувати суспільство» [2, с. 23]. «Освіта допомагає підкорити вроджені егоїстичні нахили особи на користь громадським чи суспільним інтересам... Інакше суспільство, як форма життя, перестало б існувати» [2, с. 25]. «Суспільство визначає власне майбутнє, коли спрямовує діяльність молоді. Позаяк молоді люди за якийсь час будуватимуть суспільство, його суть залежатиме від того навчання, яке вони здобули ще дітьми» [2, с. 29]. «Поступ можливий лише тоді, коли кожен узгоджує свою мету з метою іншого. Індивіда потрібно так залучити до спільної діяльності, щоб успіхи чи невдачі громади він сприймав, як свої власні. І що менше особа зважає на життя спільноти, то швидше вона залишиться поза нею... Тим, чим для фізіологічного життя є харчування і відновлення, для суспільного – є освіта й виховання» [2, с. 10, 22].

Зрозуміло, що будь-який уряд, який зосереджується на виборчому праві, не може мати успіх, допоки його виборці й, загалом, усі громадяни будуть неосвічені. Якщо демократичне суспільство не визнаватиме зовнішньої влади, воно мусить знайти заміник у свідомому потенціалі, а цього неможливо досягти без освіти. Однак, на думку Д.Дюї, сутність демократії потрібно аналізувати глибше. Демократія – це більше, ніж форма врядування, це первинність співжиття, взаємний досвід спілкування [2, с. 73]. Поведінка індивіда у просторі, участь у інтересі, завдяки якому він почуває себе причетним до діяльності інших, що спрямовує і його власні дії, рівнозначна подоланню класових, расових і національних бар'єрів, які утримують людей від цілісного осмислення їхньої діяльності [2, с. 95]. Розширення контактів породжує розмаїття стимулів, на які реагує індивід, у результаті – саме вони сприяють варіативності дій. Завдяки цьому звільняється потенціал людини, пригнічений до того часу, поки бажання діяти мало частковий характер, як буває в групі, що через винятковість стримує багато інтересів. Отже, демократичне суспільство мусить забезпечувати освітою, що скеровувала б особу, її звички та мислення на захист суспільних змін, суспільної мети. Мобільне суспільство з розвинутою системою каналів для поширення змін у всіх сферах бачить в освіті розвиток ініціативи своїх членів і здатність пристосовуватися до змін.

Д.Дюї стверджує, що навіть сучасне демократичне суспільство є несправедливим і фатально поділене на класи, тому повинно розглядати освіту як інтелектуально досяжну можливість рівних і вигідних умов. Мета прогресивної освіти – внести свою частку у вирівнювання несправедливих привілеїв та принижень, не утверджуючи їх. Освіта всіма засобами повинна захистити від можливості експлуатації одного класу іншими, стираючи економічну несправедливість й турбуючись про національну рівність [2, с. 74].

Демократія ставить перед людиною вимоги сформуванню себе як моральну, раціональну і вільну істоту. За Д.Дюї, прискорення цього процесу залежить від тих свідомих людей (освічених державних мужів – *встав. Семенець-Орлової І.А.*), які прагнуть дати освіту не задля державних справ, але для майбутнього вдосконалення людства.

Відцентровуючись від суспільної ролі освіти, сучасний теоретик Енді Грін надає освіті, передусім, державотворчого значення. Він стверджує, що в історичному сенсі освіта була водночас предком і нащадком нації-держави [4, с. 78]. Національна система освіти в Європі спочатку постала як один з інструментів формування держави, її головною інституційною опорою. Навіть старіші держави, принаймі в період війни чи кризи, продовжували користуватися освітою як цінним джерелом національної згуртованості й ключовим знаряддям економічного розвитку.

Якщо взяти до уваги, що сучасні демократії, окрім політичного рівноправ'я та моральної автономії, додатково ще прагнуть до миру і процвітання, спробуємо зрозуміти зв'язок між демократією та освітою у економічних координатах.

Коли нафтова криза 1973 року показала відносно відставання економіки Великобританії, британські політики стали посилатися на стан освіти для пояснення цього явища. З тих пір європейські політики почали оперуватися переконанням про нерозривний зв'язок освіти зі станом економіки. 1987 р. Маргарет Тетчер проголосила: «Наша головна задача – підвищити якість освіти... Ми хочемо, щоб освіта була відповіддю на проблеми, що стоять перед Великобританією, а не однією з їхніх причин» [1, с. 327]. Подібна думка була виголошена Тоні Блером 1994 р. в Манчестері: «Освіта є не лише базисом процвітаючого суспільства, вона є фундаментом ефективної економіки. Причини сьгоднішніх проблем Великобританії лежать у поганій підготовці більшості наших людей». Рік потому на з'їзді лейбористської партії Тоні Блер підсумував: «Удосконалення освіти є найкращою економічною політикою» [1, с. 327]. Коли у вересні 1996 р. у Великобританії той же політик Тоні Блер оголосив, що його трьома політичними пріоритетами є «освіта, освіта і освіта», консерватор Джон Мейджор у своїй передвиборчій боротьбі заявив, що у нього ті ж пріоритети, лише в зворотньому порядку [1, с. 327].

Звичайно, зв'язок між економікою, політикою та освітою не є простим. У статті, розміщеній у «Guardian» від 8 січня 1996 року В.Хаттон відмічав: «Хоча цінність освіти і виховання не може бути піддана сумніву, нещодавні дослідження показують, що самі по собі вони не можуть дати багато. Потрібні заходи для того, щоб зменшити нерівність в доходах населення, підвищити рівень кваліфікації і зменшити безробіття. Важливо те, що сучасний світ переживає багато потрясінь, на які освіта може дати відповідь лише частково. Однієї освіти недостатньо, але, щоб зробити більше, потрібно іти далі політики «пирога з яблуками» і охорони материнства та зачепити інтереси сильних світу цього» [1, с. 52]. Звідси, якісна освіта важлива, але, на думку британських теоретиків, навіть якщо колись запрацює досконала система освіти, залишиться ще дуже багато зробити для того, щоб отримати хороше суспільство і якісну демократію.

Британський освітній теоретик М.Барбер наприкінці ХХ ст., обґрунтовуючи свою концепцію створення суспільства, яке навчається, наголошував на дещо іншому важливому аспекті. «Як би добре не працювали школи, культура Великобританії, в якій за надважких економічних умов освіта і наука не мала пріоритетних позицій, досі не готова до створення освіти, що відповідала б потребам ХХІ ст.» [1, с. 269]. Більш того, на думку М.Барбера, справжній успіх освіти залежить не лише від шкіл, але й від батьків. Однак, починаючи з бідності та неосвіченості і закінчуючи дестабілізуючим впливом суспільства, що стрімко змінюється, багато сімей не здатні забезпечити дітям необхідного виховання. У результаті, навіть найбільш прогресивним школам приходиться весь час рухатися проти течії, долаючи супротив суспільства. Тому, як стверджує М.Барбер, удосконалення діяльності освітніх закладів є необхідною, але недостатньою, умовою революції в освіті для сучасної демократії. Теоретик закликає всіх разом ставати до створення суспільства, яке навчається, в якому кожен відповідно до своїх можливостей створює корисні потоки знання, і кожна людина активно навчається. Однак, таке суспільство, на відміну від інформаційного, не є неминучим явищем. Створювати його чи ні – це питання політики. «Хтось може сказати, що ідея навчання кожного громадянина абсурдна. Я готовий визнати, що це дуже висока мета. Ніколи раніше не ставилося такої великої стратегічної цілі, не кажучи вже про її досягнення», – підсумовує М.Барбер [1, с. 270]. Причому в суспільстві, яке навчається, кожна людина незалежно від свого становища повинна мати можливість і вчитися, і працювати. На нашу думку, це великий виклик перед сучасними політиками – не лише надавати гарантії мінімальної заробітної плати, але і забезпечувати мінімальні умови для ціложиттєвого навчання.

Звичайно, лише добре освічені люди зможуть бути активними громадянами в інформаційному суспільстві. Якщо ми будемо продовжувати недодавати якісну освіту великій групі молоді, ми отримаємо не просто розчарованих, загублених і незадоволених людей, а щось гірше. Ми створимо вигнанців – тих, хто живе в нашому суспільстві, але не належить до нього. А це злочин проти людства. Адже через нездатність суспільства дати освіту, такі окремі особи не зможуть бути ні робітниками, ні громадянами, ні навіть батьками.

Аналізуючи зв'язки між демократією і освітою неможливо оминати покладену на освітні заклади відповідальність за розвиток у дітей та молоді глибокого розуміння моральних норм демократичного і екологічно грамотного суспільства. А.Етціоні у книзі «Дух спільноти» стверджує, що освіта формує в людини «психологічні мускули», які становлять основу моральної поведінки людини – дозволяють людині керувати своїми поривами і стримувати спрагу задоволення. Основні моральні цінності, які виховує освіта за А.Етціоні це: 1. сумління праця окуповується навіть в несправедливому світі; 2. стався до інших так, як ти хотів, щоб ставилися до тебе; 3. людина краще почуває себе, коли поводить себе правильно, ніж коли ухиляється від моральних заповідей [1, с. 294].

Звичайно, демократія в сучасному світі суттєво опирається на моральну поведінку громадян. Окремі моральні цінності, які регулюють повсякденне життя людини, взагалі є

первинними для ідей демократії [7]. Обґрунтовуючи цю точку зору Д.Керрі, стверджує, що прояв демократичних принципів в неполітичній сфері, передусім, сфері сімейного виховання, і створює умови для існування демократії як соціальної реальності [7, с. 22].

Ряд проведених досліджень показують, що освіта грає основну роль як у формуванні політичного знання, так і громадянських установок, трансляції соціально політичних цінностей [5; 7]. Якщо говорити про перехідні суспільства, доречною є точка зору російського освітянина О.Н.Тубельського: «В умовах, коли у старшого покоління відсутній досвід демократичної поведінки – роль освіти у вихованні суспільства різко зростає» [7, с. 38].

Характерна риса демократизації України в тому, що з однієї сторони соціально-політичні, економічні і духовно-інтелектуальні зміни в Україні мають пов'язуватися з вирішенням актуальних проблем загальносуспільного розвитку, а з іншої – є встановленням загальної логіки демократизації історичного буття українців через демократизм в звичаях, традиціях, менталітеті. Поза всякими сумнівами те, що в хаотичному і динамічному сучасному світі, успіхи і невдачі в суспільстві багато в чому залежать від того культурного контексту, в рамках якого приймаються рішення. На сучасному етапі в Україні не сформовані соціально-політичні та культурні умови для створення суспільства, яке навчається. Як доречними видаються тут слова Д.Дюї: «Освіту часто сприймають як результат, однак, не наголошують на намаганнях політиків зробити освітніми сучасні навколишні умови» [2, с. 49]! І переконання, що в Україні чи не найкращі школи на всьому пострадянському просторі, В.П.Андрущенко давно назвав «міфом під номер 1» вітчизняної освіти (див. Калашнік О.В. Вплив освітньо-культурної сфери на трансформацію міфологічної свідомості // Освіта як важлива соціокультурна детермінанта становлення особистості : матеріали міжвузів. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 19 лист. 2010 р.). Отже, далеко не всі пріоритети, що сформувалися в сучасній політичній практиці України відповідають вимогам часу.

Багатозначною є незаперечна істина: якщо наприкінці ХХ ст. основним критерієм на користь вибору демократії був високий рівень розвитку економіки та добробуту населення, то на початку ХХІ ст., через ймовірну недалекоглядність політики та несправедливий розподіл економічних ресурсів в суспільстві, аргументи на користь демократії звучать у цивілізаційних, ціннісних та моральних вимірах. І чим більше вимог до людських і громадянських якостей висуває той чи інший суспільний устрій (н-д.: консолідована демократія), тим більше він потребує освіти.

У моделі демократії участі вимоги до освіти посилюються особливо. Первинна основа такої моделі демократії – освічені громадяни, і що вони закладуть в основу демократичної організації суспільства, те і буде у її плодах. Освіта має вести за собою, завжди іти на крок вперед сучасності. Адже так само, як і тоталітаризм, демократія (не дивлячись на всю свою важливість як ретранслятора цінностей спільноти) починається з кожної окремої людини.

Російський теоретик І.Фрумін детермінує дві сучасні області реалізації ідеї демократичної освіти:

1. демократизація інституціонального контексту освіти (на рівні держави і конкретного навчального закладу). На нашу думку, це можливо, наприклад, через систему школобазованого менеджменту (SBM – School Based Management), яка передбачає перенесення центру ваги прийняття рішень на найнижчий операційний рівень – рівень навчального закладу. У вимірі SBM школа стає об'єктом місцевої шкільної політики при сильному громадському управлінню освітою, реальній виборності освітніх керівників та вчителів (див. Семенець-Орлова І. Окремі концептуалізації актуального управління освітніми змінами / І. Семенець-Орлова // Матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції [“Новости научной мысли”], (Чехія, Прага, 27 жовт. — 5 лист. 2013 р.). Окрім того, система SBM здатна допомогти школі жити життям справжньої партнерської спільноти, яка навчається, про що писав ще Д.Дюї. Адже соціальні інтереси в дітей можна розвинути лише

в правдивому соціальному середовищі, де існують компроміси та взаємні поступки [2, с. 286].

2. політико-моральна (громадянська) освіта – освіта для демократії, як підготовка майбутніх громадян демократичної спільноти через актуальне навчання і виховання, близьке до досвіду дитини, з паралельним отриманням прямого досвіду демократичного життя через так звану «школу дорослішання», у якій створюється віково-психологічний контекст демократизації.

Загалом сучасна наука пропонує нове уявлення про демократію у вигляді плюралістичної її моделі, суттю якої є подолання відчуження індивіда від суспільства, мультикультурність та глобалізація. Критична теорія освіти, що розвивається останніми роками в рамках постмодерністського оновлення, вимагає від дослідників нового погляду на соціальні аспекти освіти, спеціального аналізу контексту вирішення актуальних освітніх задач. Проте, безсумнівно, ми ще далекі від повного усвідомлення всіх можливостей освіти як конструктивного чинника поліпшення суспільства. Подібно цьому, у XXI ст. численні дослідники демократії досі не можуть дати кінцевої і вичерпної дефініції цієї багатовимірної та багатозначної політологічної категорії.

Беззаперечною є роль освіти в суспільному (поєднання інтересів індивіда з інтересами громади), економічному (освіта та наука як основа добробуту громадян у сучасних демократіях), моральному (популяризація цінностей співжиття та взаєморозуміння в категоріях взаємоповаги, добра) аспектах тощо. Важливо, щоб не відмежовуючись від суспільного доквілля, освіта була актуальною і збагачувала не мертвою, символічною інформацією, а розвивала мислення на основі знання, що формує активні пізнавальні навички і робить людину інтелектуально незалежною. Така людина зможе стати повноцінним громадянином у складній сфері суспільно-політичного буття суперечливого XXI століття, що, як ніколи, потребує винахідливості, об'єктивності, консенсусу та поваги до різноманітності.

Хотілося б закінчити словами Д.Дюї: «Людині не досить бути доброю, вона мусить бути доброю заради чогось. Це щось – здатність жити як член суспільства так, щоб, те, що ми отримує від життя з іншими людьми, було узгоджено із тим, що кожен з нас дає іншим людям. Навчання, культура, соціальна ефективність, особисте вдосконалення, поліпшення характеру – це етапи зростання здатності благородно робити свій внесок у суспільний збалансований досвід. А освіта не просто виступає засобом такого життя. Освіта сама є таким життям» [2, с. 287].

Література:

1. Барбер М. Обучающая игра: аргументы в пользу революции в образовании / Майкл Барбер. — М.: Просвещение, 2007. — 349 с.
2. Дюї Дж. Демократія і освіта / Джон Дюї. — Львів: Літопис, 2003. — 294 с.
3. Дюї Дж. Моральні принципи в освіті / Джон Дюї. — Львів: Літопис, 2001. — 32 с.
4. Квієк М. Університет та держава. Вивчення глобальних трансформацій / Марен Квієк. — К.: Таксон, 2009. — 380 с.
5. Махаматов Т. М. Демократия как образ жизни народа : дис. ... доктора филос. наук : 09.00.01 / Махаматов Таир Махаматович. — М., 2005. — 317 с.
6. Семиноженко В. Инновационная політика Украины как национальный проект / Владимир Семиноженко // Ойкумена. — 2003. — Вип. 1. — С. 6—19.
7. Фрумин И. Д. Теория и практика демократического образования : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.01 / Фрумин Исак Давидович. — Санкт-Петербург, 2001. — 300 с.
8. Фуллан М. Сили змін: у 2-х ч. / М. Фуллан. — Ч.1. Вимірювання глибини освітніх реформ. — Львів: Літопис, 2000. — 272 с.

Семенец-Орлова И. А. Императивы демократии через образование (в измерении модели демократии участия Д.Дьюи и современных дискурсивных практик)

Проанализированы различные аспекты функциональной нагрузки образования как социального института, очерчены условия превращения образования в мощный ресурс укрепления демократических ценностей.

Ключевые слова: образование, демократия участия, общественные функции образования.

Semenets-Orlova I. The imperatives democracy through education (the dimension of participatory democracy models of John Dewey and contemporary discursive practices)

Analyzed different aspects of the functional load of education as a social institution, outlines the conditions of transformation of education into a powerful resource strengthening democratic values.

Keywords: education, participatory democracy, social function of education.

УДК 165.742:321.7

Федоренко Олександр Вікторович,
здобувач НПУ імені М.П. Драгоманова

ДЕМОКРАТІЯ ЯК ФОРМА ОРГАНІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА: ГУМАНІСТИЧНИЙ ВИМІР

У статті аналізується гуманістична природа демократії, пов'язана з розумінням сутності гуманізму як самоцінності людини, визнанням її гідності, можливостей виявлення своїх здібностей завдяки реалізації принципів демократичної організації суспільства.

Ключові слова: демократія, гуманістичний вимір, цінність людини, пріоритетність прав і свобод людини, громадянське суспільство.

Сучасна цивілізація поставила перед демократією нові виклики, пов'язані з надзвичайним ускладненням всіх сфер соціальної життєдіяльності, що викликає необхідність пошуку нових методів демократичної організації суспільства та управління ним. У цьому контексті справедливими є погляди щодо сутності демократії Н. Латигіної: «Проблема сучасної демократії – це не стільки проблема віри у її вихідні принципи й ідеали, скільки проблема переусвідомлення їх з позицій сьогодення з метою забезпечення більш ефективної демократичної дії, демократичної політики, маючи на увазі під політикою перш за все взаємини держави та її лідерів з громадянським суспільством» [5, с. 29].

Особливої гостроти набувають питання щодо застосування фундаментальних принципів демократії у суспільствах, які намагаються перейти від недемократичних владно-управлінських форм до справжнього народовладдя. Досягнення цього залежить передусім від усвідомлення та активного впровадження ціннісно-феноменологічних основ демократичного врядування як громадськості, так і політикумом. Ми погоджуємося із Дж. Сарторі, що не просто політика, а політика непрофесійна, неефективна, «негідна», несе у собі основну небезпеку з точки зору вихолощування сутності демократії. Негідна політика, на його думку, – це антисоціальна політика, ігнорування законності, перетворення політичного життя на виставу. «Саме негідна політика в майбутні роки буде небезпечною для нас, якщо ми не переглянемо наші пріоритети, якщо не піддамо поняття демократії критичному переосмисленню» [9, с. 5], – наголошує Дж. Сарторі.

Однією з найважливіших ознак демократії як форми організації суспільного життя є її гуманістична спрямованість, що виявляється через реалізацію принципів пріоритету людини та політичної рівності усіх громадян перед законом. У цьому аспекті демократія виявляється справжньою особистісно-екзистенціальною та громадянсько-комунікативною цінністю, що

звеличує людину в її духовно-енергетичних та соціально-вольових потенціях. Як відзначає О. Гьофе «З огляду на особистісні та інституційні передумови політичної відкритості демократія є чимось більшим, ніж формою панування. Відповідно до її екзистенційного поняття, вона є також життєвою формою чи суспільною практикою, в якій, на противагу формальній демократії, все залежить від реального виконання: важливо те, що всі громадяни сприймають свої політичні та соціальні права і беруть участь у рішеннях щодо їх вдосконалення» [4, с. 105]. Таким чином, громадянська воля людини, реалізація її гуманістично-демократичних прав залежить саме від усвідомлення власної рівної ролі у життєдіяльності та ефективному функціонуванні соціальних і громадських спільнот таких, як місцева громада, держава, громадянське суспільство тощо. Статус рівного суб'єкта громадсько-політичної та владно-державної активності перетворює людину на носія гуманістичного потенціалу демократії.

Пріоритетність людини як суб'єкта політико-правової активності та носія принципових ознак рівності, свободи та вольового самовияву є незаперечними та невід'ємними сутнісними ознаками демократичної форми організації суспільства, без яких справжнє народовладдя стає вихолощеним та формалізованим, що обов'язково призводить до його занепаду. Змістовне відтворення пріоритетної цінності людини, її прав, свобод, а також вільного самовизначення в системі суспільних і владних координат здійснюється в гуманітарній парадигмі. Щодо демократичного врядування вона виявляється у формулюванні й дотриманні таких основоположних принципів:

- пріоритетної цінності людської особи на загальносуспільному та державно-управлінському рівні;
- верховенства прав і свобод особи, утвердження і забезпечення яких є «головним обов'язком держави»;
- встановлення паритетних, суб'єкт-суб'єктних відносин між владою, її представниками та громадянином;
- служіння влади громадянину, що у сучасному контексті здійснюється у формі відкритості влади і зведення її до публічного адміністрування;
- використання гуманних за своєю суттю методів управлінського впливу та залучення до врядування громадян як союзників, а не як об'єктів;
- пошани до кожної особи, її інтересів, бачень і прагнень та толерантного ставлення до особистісних мотивів діяльності й поведінки;
- гарантування легітимних і об'єктивно-конкурентних умов розвитку кожної особи взагалі і працівників сфери державного управління зокрема [7, с. 18].

Таким чином, очевидним є те, що в процесі демократизації соціально-політичної системи нашого суспільства надзвичайно важливим завданням є гуманізація всіх сфер соціальної життєдіяльності, адже лише в суспільстві, яке є гуманітарно орієнтованим і аксіологічно наповненим, може формуватися справжній громадянин, який реалізовує себе як активний суб'єкт.

Фундаментальна цінність людини як мети соціального розвитку і функціонування має стверджуватися також на всіх рівнях і етапах розвитку демократично-управлінського врядування. Це вимагає від всіх суб'єктів громадсько-політичної та державно-владної сфер постійної зосередженості на реалізації гуманістичних принципів рівності, свободи, громадянської відповідальності. Ці принципи демократії для цивілізованого світу є визначальними для функціонування будь-якої соціально-громадянської сфери. Досліджуючи проблему впровадження етичних принципів демократичного врядування, Н. Грицяк зазначає, що «демократичне врядування, яким охоплені на сьогодні майже всі країни Європи, запроваджується в Україні та вимагає від суспільства розвитку нових здібностей державних управлінців, впровадження у повсякденне життя таких етичних принципів, як: чесність, порядність, самовідданість, відповідальність та громадянська мудрість. Демократичне українське суспільство стає все більш вимогливим до влади, що змушує її орієнтувати свою

діяльність на людину, на задоволення її потреб і інтересів через надання якісних управлінських послуг» [3, с. 103]. Ми підтримуємо позицію багатьох науковців у тому, що справжнє народовладдя неможливе без морально-етичного, гуманістично-духовного підґрунтя у процесі демократизаційних реформ, що запроваджуються в нашій країні. Це означає, що без глибинної гуманізації національної суспільної свідомості та соціально-громадянських відносин ми можемо лише імітувати становлення демократичного стилю управління, але аж ніяк не вибудувувати справжнє та дієве народовладдя, яке б задовольнило в рівній мірі громадянські прагнення всіх українців.

Демократичний спосіб організації суспільного життя найбільшим ступенем, ніж інші, реалізує ідею рівності громадян, їх свободи і здатності до реалізації колективної волі, в чому й полягає людиноцентричність такого способу народовладдя. При цьому ключовим елементом демократичного способу політичного управління суспільством є визнання кожним іншим суб'єктом політико-владного процесу інших суб'єктів рівними собі. Водночас, на кожного громадянина покладається абсолютна відповідальність за результати демократичного політико-владного суспільного управління, адже як фундаментальний і рівний суб'єкт цього управління він є його енергетичним, смисло-ціннісним та орієнтаційним джерелом. Цей аспект є важливим особливо для суспільств перехідного, трансформаційного характеру, в яких відсутність традицій рівності та свободи в структурі суспільної свідомості є головною перепорою на шляху справжніх демократизаційних реформ.

Важливим гуманістичним виміром демократичної організації суспільного життя є визнання пріоритету прав людини і громадянина відносно прав держави, а її ключовим функціональним обов'язком насамперед захист прав людини. Тільки та держава може вважатися демократичною і правовою, яка в основу своєї політично-владної діяльності закладає первинну необхідність всебічного забезпечення прав людини і громадянина, свобод особистості та її індивідуальних потреб. Досліджуючи проблеми становлення України як соціальної, правової держави, О. Скрипнюк узагальнює, що «Основоположною цінністю демократії є пріоритет прав людини щодо прав держави. Демократія як політична система виникла і розвивається передусім у межах держави, з якою пов'язані її основні інститути. Тому питання про співвідношення прав людини і прав держави пов'язане з соціально-правовою природою держави. Так, ідея правової держави передбачає обмеження її могутності на користь громадянського суспільства і гарантування пріоритету прав громадян щодо прав держави, а соціальний характер держави спрямований на забезпечення громадянських прав для всіх членів суспільства» [10, с. 94]. Звідси витікає глибоко гуманістична сутність демократії як форми організації та управління суспільством, адже демократично-правова держава за будь-яких обставин орієнтується насамперед на забезпечення умов особистісної самореалізації кожного громадянина, що зрештою витікає в законотворчу фіксацію та конституювання прав людини і громадянина як незмінного принципу сучасного народовладдя.

У цьому контексті доцільно зупинитися на рисах, що визначають правовий статус особистості в демократичній державі, окреслених авторами одного з вітчизняних підручників:

- 1) права, свободи й обов'язки, що утворюють правовий статус, є рівними, кожна особистість (у межах свого статусу) має рівну юридичну можливість скористатися наданими їй правами і виконувати покладені на неї обов'язки;
- 2) права, свободи й обов'язки, зафіксовані в правових нормах, охороняються державою, їх реалізація забезпечується як державою, так і самим громадянином;
- 3) права, свободи й обов'язки гарантовані в інтересах суспільства, держави і кожної особистості зокрема;

4) права, свободи й обов'язки особистості виступають як єдина система, що постійно розширюється і поглиблює свій внутрішній зміст у міру цивілізованості суспільних відносин;

5) права, свободи й обов'язки на всіх етапах існування держави є необхідною умовою і передумовою всебічного і гармонійного розвитку особистості, вони виражають природу держави;

6) права, свободи й обов'язки, що входять до правового статусу особистості, характеризуються єдністю, що виявляється в їхньому соціально-економічному призначенні [12, с. 187-188].

Таким чином, пріоритет людини як фундаменту гуманістичної сутності та ключового принципу демократії, а також визнання всіх громадян рівними перед законом та в рамках владно-управлінських процедур фіксується в політично-правовому полі демократично-правової держави через встановлення механізму забезпечення захисту фундаментальних конституційних прав і свобод людини, особистості і громадянина.

Варто зазначити, що забезпечення фундаментальних демократичних засад та принципів народного суверенітету, рівності всіх громадян, а також дотримання пріоритету ролі прав і свобод людини обумовлюється реалізацією принципів верховенства права, закону та розподілу повноважень гілок влади. Особливо гостро проблема реалізації цих принципів постала в сучасній Україні, яка прагне до демократичних стандартів, але залишається на досить низькому рівні правореалізаційних процедур. Погоджуємося з думкою Т. Багрія у тому, що «для реалізації принципу верховенства права в правовому розвитку сучасної України необхідно створити низку передумов як правового, законотворчого, правореалізаційного, інституційного, так і соціокультурного та політичного характеру» [1, с. 51]. Верховенство закону є інтегральною основою демократії, яка поєднує між собою всі сутнісні характеристики та принципи справжнього народовладдя від оформлення ідеї про пріоритет людини і особистості та рівність громадян перед законом до правового закріплення демократичних процедур, необхідних для реалізації адекватного представництва різних прошарків населення в структурі державно-владного управління.

Надзвичайно важливою характеристикою та сутнісною ознакою демократії є політична свобода, яка в найпоширенішому вигляді проявляється у виборності органів політично-владного управління. Принцип політичної свободи в демократичному суспільстві зумовлює можливість кожного громадянина через представницькі інституції впливати на артикуляцію, прийняття, виконання та реалізацію політично-управлінських рішень. Політична свобода є необхідною умовою демократії, але вона не є самодостатньою, оскільки немає реального вибору там, де слабо виражена участь в політичному житті, де виборчі кампанії перетворюються на бізнес, в якому домінують фінансово забезпечені люди, де соціальна нерівність настільки велика, що існує лише низький рівень усвідомлення громадянського стану. Справедливим є зауваження М. Баранова про те, що «Народний уряд лише тоді є демократичним, коли на вільних виборах громадяни підтверджують своїми голосами довіру своїм керманічам. Ідея свободи вибору полягає не просто у відсутності перепон для суперництва між кандидатами. Демократія – не просто лише суперницький політичний ринок; вона передбачає здатність кожного індивідуума діяти в якості громадянина, тобто зв'язувати безпосередньо відстоювання своїх ідей та інтересів із законами чи політичними рішеннями, що забезпечують основні рамки для суспільного життя» [2, с. 95-96].

Політична свобода як цінність і принцип демократії має інтегрально-аксіологічне значення для становлення та розвитку справжнього і дієвого народовладдя. Розділяємо висловлену І. Прокопчук думку, що «Свобода як основоположна соціальна цінність потребує узгодження з іншими не менш значущими цінностями, такими як рівність, демократія, політична стабільність, економічний добробут тощо» [8, с. 11]. Така системно-інтегральна специфіка принципу політичної свободи зумовлює необхідність постійного соціально-

громадянського розвитку в напрямку становлення і утвердження гуманістичної сутності справжнього народовладдя в нашій країні.

Найважливішим виміром демократії є відповідальність, що особливо яскраво проявляється у діяльності політичних інститутів, які обираються громадянами. Водночас реалізація принципу політичної свободи в рамках народовладдя накладає специфічний тип відповідальності на народ як джерело і суверена влади, що виявляється у процедурах виборності органів державно-публічної влади з метою постійного контролю громадян за результатами реалізації власної політичної свободи. В такий спосіб народ постає як носій історичного типу відповідальності. «Народ у цілому, – наголошує В. Торяник, – не буває злочинцем, так само як він не буває аморальним, але колективна відповідальність не може бути знята з народу, вона завжди на ньому і від неї нікуди не піти. Ця відповідальність полягає в тому, що кожний з індивідів, що утворюють народ, випробовує на собі наслідки дій політиків і громадян тієї держави, під владою якої він знаходиться й у рамках порядку якої він перебуває. Кожна людина солідарно відповідає за те, як нею керують» [11, с. 13].

Не можна обійти увагою такий принцип демократичної організації суспільства, який також відображає гуманістичну спрямованість демократії, як принцип більшості. Зупинимося більш детально на аналізі взаємозв'язку принципу більшості та взаємної відповідальності держави і громадянина.

Принцип більшості є засобом демократичного впорядкування управлінсько-політичної сфери, адже в умовах сучасного розвитку цивілізації та соціально-політичної системи кожної країни не існує можливості прийняття одностайних чи гомогенних владно-управлінських рішень. Це зумовлює необхідність прийняття в якості ключової, домінуючої волі прагнень, інтересів та рішень більшості, яка формується завдяки виборності органів політичного управління. «Виходячи з того, що одностайність у масштабах сучасного суспільства є практично недосяжною, що передбачає прийняття рішень за принципом більшості, потрібно погодитися з необхідністю існування обов'язку дотримуватися рішень більшості. За умов демократії усі зобов'язані виконувати ці рішення, оскільки визнається принцип їх ухвалення більшістю голосів, а також раціональність і справедливість процедур ухвалення. Звідси випливає висновок про те, що громадяни по суті погоджуються не лише на прийняття якогось певного рішення, прийнятого шляхом голосування більшості, а й на відповідну авторитетну систему ухвалення рішень, унормовану законодавством» [6, с. 27]. Це надзвичайно важливий принцип, адже таке визнання громадянами авторитету певної системи прийняття рішень на основі волі більшості фіксує взаємну відповідальність держави, яка ці рішення приймає і виконує, і громадян, від імені яких це здійснюється. Таким чином, в демократичній системі управлінсько-владних координат існує чітка взаємообумовленість принципу більшості та принципу взаємної відповідальності держави і громадянина.

У цьому контексті надзвичайно важливо, щоб як на законотворчому, так і на традиційно-реалізаційному рівні всіляко забезпечувалися і захищалися права меншості, особливо її право на опозицію, що є необхідною умовою функціонування і розвитку сучасної демократії як форми політичного управління суспільством. В іншому випадку може відбутися сценарій становлення, так званої, «тиранії більшості».

Взаємна відповідальність держави і громадянського суспільства є безумовною і фундаментальною вимогою до становлення і розвитку демократії як форми політичного управління суспільством. На жаль, не маючи тривалих традицій такої відповідальності і потрапивши в інформаційно-масову цивілізацію, в якій в основному культивується безвідповідальність, ні українська держава, ні український народ виявилися не готовими до демократичних взаємовідповідальних стосунків. Фактично склалася ситуація обопільної безвідповідальності громадян і держави, в якій головним взаємна безконтрольність та байдужість. Тільки подолавши ці тенденції та встановивши взаємовигідну та партнерську співпрацю між державою і громадянським суспільством, ми зможемо сподіватися на розвиток вітчизняного суспільства в руслі демократичних перетворень і трансформацій.

Звідси витікає необхідність визнання чи не найфундаментальнішої сутнісної ознаки демократії, а саме – партнерську, ефективну, взаємоконтролюючу, неперервну взаємодію держави і громадянського суспільства. Лише в таких умовах функціонують сучасні розвинуті демократичні політичні системи. Це зумовлює нагальну необхідність всебічного розвитку в рамках національних демократизаційних реформ і трансформацій розгалуженої структури інституцій та асоціацій громадянського суспільства, які утворили б інноваційно-прогресивне середовище контролю над діяльністю держави та впроваджували б демократичні стандарти і процедури соціального функціонування.

Проведений аналіз дозволяє зробити такі висновки.

1. Переваги демократичної основи організації суспільного життя сприяють поширенню її принципів в останні десятиліття. Не відкидаючи низки недоліків демократії, зауважимо, що за її умов забезпечується народовладдя, права і свободи громадян, визнається їх людська гідність. Демократія сприяє розвитку громадянського суспільства, формуванню різних громадських структур, механізму соціальної самоорганізації та соціальної взаємодії.

2. Зміст демократичного способу організації суспільства, що заснований на реалізації принципів визнання народу джерелом і сувереном влади, пріоритету прав людини та рівності громадян перед законом, верховенства закону та розподілу повноважень гілок влади, політичної свободи та виборності органів управління, взаємної відповідальності держави і громадянина засновується на розумінні гуманізму як визнанні самоцінності людини, її гідності, можливості виявлення своїх здібностей.

3. Гуманістичний вимір демократії пов'язаний з визнанням людини як найвищої соціальної цінності, а забезпечення її прав і свобод визначає зміст і спрямованість діяльності суб'єктів політичного життя. Це передбачає систематичну взаємодію соціально-правової демократичної держави та активного й ініціативного громадянського суспільства.

Вважаємо, що сучасна демократія може існувати лише в рамках гармонійної взаємодії держави і громадянського суспільства, що перетворює фундаментального суб'єкта політично-управлінської сфери – громадянина на суб'єкт демократичної політичної відповідальності, підносячи його, завдяки формуванню різноманітних інституційних форм громадянського суспільства, на висоту рівноправного партнерства з державою. Тільки глибоке усвідомлення та ефективна реалізація перерахованих нами принципів функціонування демократії як форми організації суспільного життя дозволить в Україні успішне проведення демократизаційних реформ і трансформацій.

Література:

1. Багрій Т. Я. Принцип верховенства права як умова розвитку сучасного українського конституціоналізму / Тарас Багрій // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2011. – № 2. – С. 44-51.

2. Баранов Н.А. Современная демократия: эволюционный подход / Николай Баранов. – СПб. : БГТУ «Военмех», 2007. – 208 с.

3. Грицяк Н. Впровадження етичних принципів демократичного врядування та їх значення / Н. Грицяк // Ефективність державного управління: Збірник наукових праць Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України. – Вип. 24. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2010. – С. 102-107.

4. Гьофе О. Демократія в епоху глобалізації / Отфрід Гьофе. – К. : ППС-2002, 2007. – 436 с.

5. Латигіна Н. Базові параметри демократії / Наталія Латигіна // Вибори та демократія. Науково-просвітницький правничий журнал. – 2008. – № 4 (18). – С. 29-36.

6. Петришин О. Народовладдя як фундамент демократичної, правової, соціальної держави / О. Петришин // Вісник Академії правових наук України : збірник наукових праць. – Х.: Право, 2009. – № 4 (59). – С. 20-30.

7. Петровський П. Гуманітарна парадигма як теоретико-методологічна модель демократичного врядування / П. Петровський, О. Радченко // Ефективність державного управління : Збірник наукових праць Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України. – Випуск 26. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2011. – С. 13-22.

8. Прокопчук І. Ціннісне та інституційно-владне забезпечення політичної свободи в умовах демократії: політологічний аналіз творчої спадщини Алексіса де Токвіля : автореф. дис. ... к. політ. н. : 23.00.01 – теорія та історія політичної науки / Ірина Прокопчук. – К., 2001. – 18 с.

9. Сартори Д. Размышления о демократии / Д. Сартори // Международный журнал социальных наук. – 1991. – № 2. – С. 5-15.

10. Скрипнюк О. Соціальна, правова держава в Україні : проблеми теорії і практики: до 10-річчя незалежності України: Монографія / Олександр Скрипнюк. – К. : Інститут держави і права ім. В.М. Корецького, 2000. – 598 с.

11. Торяник В. М. Взаємна політична відповідальність державної влади і громадянина в сучасній правовій державі : автореф. дис. ... к. політ. н. : 23.00.02 – політичні інститути та процеси. / Володимир Торяник – Дніпропетровськ, 2006. – 22 с.

12. Філонов О. В. Основи демократії. Права людини та їх забезпечення в умовах суспільних змін : Навчальний посібник / О. В. Філонов, В. М. Субботін, В. В. Пашутін, І. Я. Тодоров. – К. : Знання, 2006. – 215 с.

Федоренко А. В. Демократия как форма организации общества: гуманистическое измерение

В статье анализируется гуманистическая природа демократии, связана с пониманием сущности гуманизма как самоценности человека, признанием его достоинства, возможностей выявления своих способностей благодаря реализации принципов демократической организации общества.

Ключевые слова: демократия, гуманистическое измерение, ценность человека, приоритетность прав и свобод человека, гражданское общество.

Fedorenko A. Democracy as a form of social organization: the humanistic dimension

Humanism nature of democracy, understanding essences of humanism as values of man, his dignity, possibilities of exposure of the capabilities, due to realization of principles of democratic organization of society, is analyzed in the article.

Keywords: democracy, to humanism measuring, value of man, priority of rights and freedoms of man, civil society.

УДК 32:341

Харадзе Нана,

докторант Грузинского Технического Университета (Грузия, г. Тбилиси)

ПРОБЛЕМА ОТНОСИТЕЛЬНОСТИ ПОЛИТИКИ И МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ

Одной из основных проблем реальной политики является манипуляция нормами международного права или даже игнорирование этих норм, в связи с чем мировому сообществу необходимо разрабатывать универсальные защитные механизмы от подобных манипуляций.

Ключевые слова: политика, международное право, манипуляция.

В начале XXI века одной из важнейших проблем остается провоцированные некоторыми крупными государствами искусственная несовместимость международного права и реальной политики и их неадекватность. В реальной политике часто манипулируют нормами международного права или вовсе игнорируют. Более того, происходит искусственно инспирированное противопоставление между двумя главными принципами международного права и ООН – права народов на самоопределение и территориальной целостности.

В реальной политике сепаратистские политические круги часто спекулируют именно правом народов на самоопределение и стараются реализовать свои политические амбиции созданием независимых государств. Ситуацию драматизирует и то, что часто за спиной сепаратистов стоят внешние силы – государства. События в Грузии, Приднестровье, Нагорном Карабахе и Украине можно рассматривать как классические примеры инспирированных извне внутренних беспорядков.

Рассматривая в ретроспективе те международные документы, в которых вместе представлены принципы самоопределения и территориальной целостности, начиная с Устава ООН, в каждом новом документе значительно усиливается акцент на территориальную целостность, и это естественно в связи с динамикой происходящих в мире процессов. В 1975 г. в первом же абзаце заключительного документа Хельсинкского совещания точно определены рамки «права народов распоряжаться своей судьбой», абсолютизированного сепаратистами: «Государства-участники признают равноправие и право народов распоряжаться своей судьбой; действовать в соответствии с целями и принципами ООН, а также международными правовыми нормами, в том числе с теми нормами, которые касаются территориальной целостности» [1, с. 15]. Несмотря на такую четкую формулировку, не удалось избежать «двойного прочтения» этого документа. Имеется в виду официальное заявление Кремля о том, что «26 августа 2008 года Президент России Д. Медведев, учитывая свободную волю осетинского и абхазского народов, руководствуясь Уставом ООН, положениями декларации 1970 года о международном праве и дружеских отношениях между государствами, заключительными актами ОБСЕ, Хельсинкского совещания 1975 года и другими основополагающими международными документами, подписал Указ о признании Российской Федерацией Южной Осетии и Абхазии».

Лишено здравого смысла также упоминание в Указе экс-президента России вопроса о проведенных в 1987 и 1992 годах в Абхазском и Цхинвальском регионах референдумах; Особо подчеркивается тот факт, что все т.н. «референдумы» проводились после осуществления «этнической чистки», что в корне отрицает их легитимность. Постановление Конституционного суда России от 13 марта 1992 года о декларации, принятой по делу государственного суверенитета республики Татарстан также является иллюстрацией конъюнктурной и беспринципной непоследовательной позиции России по отношению к вопросам сепаратизма и самоопределения. Дело в том, что 30 августа 1990 года в Татарстане была принята декларация о государственном суверенитете, в апреле 1991 года □ Закон об изменениях и дополнениях Конституции республики, а 29 ноября 1991 года □ Закон о референдуме. Этот последний должен был определить государственный статус республики. Конституционными поправками была изъята ключевая фраза о том, что республика Татарстан находится в составе Российской Федерации и российские законы имеют преимущество перед внутригосударственными законами. Конституционный суд РФ признал конституционное право Татарстана на самоопределение, но тут же дал полное и аргументированное (правовое) определение понятию самоопределения и законному праву. «В современной международно-правовой системе право на самоопределение включено в круг норм, регулирующих права и свободы человека (статья 1 Международного пакта об экономических, социальных и культурных правах и статья 1 Международного пакта о гражданских и политических правах от 19 декабря 1966 года, ратифицированы Президиумом Верховного Совета СССР 18 сентября 1973 года). В соответствии с этими международными

документами право на самоопределение имеют все народы и в силу этого права народы «свободно устанавливают свой политический статус и свободно обеспечивают свое экономическое, социальное и политическое развитие», все государства обязаны «поощрять осуществление права на самоопределение и уважать это право». Согласно Декларации о принципах международного права, касающихся дружественных отношений и сотрудничества между государствами в соответствии с Уставом ООН, принятой Генеральной Ассамблеей ООН 24 октября 1970 года, право на самоопределение является одним из основных принципов международного права. Способами осуществления права на самоопределение могут быть: «создание суверенного и независимого государства, свободное присоединение к независимому государству или объединение с ним, или установление любого другого политического статуса».

Наряду с этим статья 29 Всеобщей декларации прав человека устанавливает, что при осуществлении прав и свобод необходимо обеспечивать должное признание и уважение прав и свобод других. Согласно резолюции Генеральной Ассамблеи ООН 41/ 117 от 4 декабря 1986 года «развитие и защита одной категории прав никогда не могут служить предлогом или оправданием для освобождения государств от развития и защиты других прав». В противном случае при реализации любого права, в том числе и права на самоопределение, будет иметь место не осуществление права, а злоупотребление правом.

Рассмотренное выше постановление Конституционного суда РФ, где на высоком научном и профессиональном уровне доказывается недопустимость манипулирования принципом самоопределения, а также Постановление экс-президента РФ о признании «независимости» Абхазского и Цхинвальского регионов, апеллируя теми же принципами, можно рассмотреть как двойной стандарт, свойственный Москве.

К «двойным стандартам» можно отнести политические и правовые оценки, сделанные в заключении Талявина о русско-грузинской войне 2008 года:

1. Описанные в заключение комиссии военные операции, осуществленные Россией нечто иное, как агрессия, но, несмотря на это, в отчете на этот факт акцент не делается. Комиссия Талявина своим заключением дал в руки серьезный козырь русской стороне перед Международным судом.

2. Что касается геноцида, фактически комиссия Талявина признает признаки геноцида по отношению к грузинам с осетинской стороны, но, несмотря на это, воздерживается от такой квалификации, чем становится неперспективным подтверждение геноцида грузинского населения в Международном уголовном суде [2, с. 255].

3. Комиссия сознательно обошла стороной и не коснулась преступлений, направленных против человечности, предусмотренной ст. 408 Уголовного кодекса Грузии. Видимо, у Евросоюза и других евроструктур не было политической воли дать грузинской стороне юридическое основание в Международном уголовном суде против России, хотя имелось множество подтверждающих фактов [там же].

4. Отчет комиссии по отношению посягательства суверенитета Грузии несовершенно и непоследователен, суть суверенитета рассматривается в самом узком смысле, что дало комиссии возможность сделать обобщенное, почти ничего не значащее заключение: «Конфликт, произошедший летом 2008 года в Грузии выявил тенденции некоторых политических игроков. Они выражали отдаление от таких общепризнанных принципов международного права, как уважение территориальной целостности» [2, с. 256].

К сожалению, человечество пока не создало универсальные защитные механизмы от таких манипуляций. На игнорирование международных норм редко реагируют адекватно ООН и отдельные великие державы. В серьезный барьер превратилась практика Вето в Совете безопасности ООН, что делает невозможным принятие принципиальных решений, если это противостоит узким политическим интересам какого-либо постоянного члена. Попытки ООН и международного сообщества – регуляции самоопределения и территориальной целостности вовлечь в рамки международного права останутся

неэффективной и нерешенной проблемой для всего мира, если ООН не сможет более четко и однозначно зафиксировать – кто имеет право самоопределения, когда и в каких ситуациях должны быть задействованы правовые и политические регуляции внутреннего и внешнего самоопределения, а также в целях поддержания процессов в рамках международного права какие документы должны быть приняты предварительно на уровне ООН.

Считаем целесообразным, чтобы Конституционный суд Грузии на основе соответствующего иска рассмотрел вопрос о признании Абхазии и Южной Осетии независимыми государствами. В частности, насколько соответствовало нашему национальному законодательству и международному праву такое решение, тем более, что имеется прецедент, в частности: федеральное правительство Канады в 1998 году обратилось в Верховный суд страны для установления легитимности одностороннего выделения Квебека. Суд установил, что в соответствии с канадским законодательством Квебек не имеет права на одностороннее выделение и подтвердил, что международное сообщество не имеет права узаконить сецессию, осуществленную незаконным путем и что в таком случае признается верховенство национального законодательства перед признанием международным сообществом какой-либо части государства. Жаль, что по сей день этот вопрос не обсуждался в Конституционном суде Грузии, тем более, что такой запрет предусмотрен как канадским, так и нашим национальным законодательством. Политический анализ ситуаций в Испании дает нам повод думать, что в таком же порядке будет обсуждаться вопрос о Каталонии. Не преувеличивая, можно заключить, что в течение последних 200 лет признание Россией Абхазии и Южной Осетии независимыми государствами является самым коварным решением [3, с. 42].

Что касается исторической реальности, с нашей точки зрения, мировое сообщество на задний план отодвинул этот вопрос, тогда как он должен быть важнейшим аспектом в международном праве и политике. Абхазия и Осетия всегда были в составе Грузии. А историческая реальность требует исторической справедливости и международное право обязано признать ее основополагающим принципом, все решения также должны исходить из этого.

Литература:

1. აშშ-ს ატლანტიკური საბჭოს ფარგლებში შემუშავებული ანგარიში □ „საქართველო დასავლეთში □ საქართველოს ევროატლანტიკური მომავლის პოლიტიკური გზამკვლევი“, თბ. 2012.
2. ტალიავინის კომისიის ანგარიშის ზოგიერთი პოლიტიკური და სამართლებრივი ასპექტის შესახებ. ჟურნ. „სასისტორიო ვერტიკალები“, № 24, 2012.
3. Old Georgian traditions. ჟურნ. „ინტელექტუალი“, №8; 2009.

Kharadze N. Проблема відносності політики та міжнародного права в сучасному світі

Однією з основних проблем реальної політики є маніпуляція нормами міжнародного права або навіть ігнорування цих норм, у зв'язку з чим світовій спільноті необхідно розробляти універсальні захисні механізми від подібних маніпуляцій.

Ключові слова: політика, міжнародне право, маніпуляція.

Kharadze N. Issues regarding politics and international law in the modern world

One of the main problems of real policy is manipulation of the rules of international law or even ignoring these rules, in connection with which the international community must develop universal safeguards against such manipulations.

Keywords: politics, international law, manipulation.

УДК 130.122:316.722(419)

Жантовская

Ирена,

Mgr., Ph.D., ректор Академии Менеджмента и Коммуникаций
(Чешская республика, г. Прага)

ЕВРОПЕЙСКАЯ КУЛЬТУРНАЯ И ДУХОВНАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ: ПОИСК ОБЩЕГО ЯЗЫКА

Европейская интеграция является не только экономическим или политическим процессом. Это также процесс интеграции культуры, нахождение общих, не только политических, но и, главным образом, культурных и духовных взаимосвязей, или даже общей культурной идентичности, «языка» европейской культуры.

Ключевые слова: Европейская интеграция, культурная политика, культурная идентичность

В текущем контексте атмосферы экономического и политического объединения Европы, как самобытного монолитного транснационального комплекса, возникает и потребность поиска актуального общего «европейского» языка. То есть, не единого языка в смысле предписанных правил¹, а языка как можно более общего в том смысле, который вкладывается в выражение «найти общий язык» и который наполняет слова и их содержание значением, которое нам в значительной степени понятно, потому что все мы постепенно согласовали и объяснили его друг другу в процессе минимизации семантических различий и устранения нежелательных коннотаций.

Является ли общий язык и общая – коллективная, может быть, лучше сказано, культурная идентичность в границах существующего европейского сообщества только желанием проевропейских политиков и выражением их потребности в сильной политической идее, или это явление пусть спорное и «туманное», но в зародыше уже имеющееся и в рамках циркулирующих коммуникационных потоков уже существующее? А если оно уже присутствует, вырастают ли его корни из коллективно разделяемых и в долгосрочном горизонте структурированных значений, или из эфемерного отражения моды, сиюминутного вкуса и коммерческого образа жизни?

Можно ли вообще объединить концепции отдельных национальных идентичностей так, чтобы новая европейская культурная идентичность не стала лишь неким неоднородным гибридом, который хаотично распадется в случае любого более сильного культурного вторжения из других культур (так как феномен хаоса не исключает феномен катастрофы, скорее, наоборот)?

Можно ли моделировать культурный гибрид европейской национальной идентичности таким образом, чтобы сильные и относительно самобытные национальные культуры, каких в нынешней Европе много, путем добровольного выбора трансформировались в форму постоянной культурной идентичности во времени и контексте европейского пространства? Способны ли мы вообще договориться между собой, как будем называть вновь возникающие контенты, то есть, как им дать сообща дефиницию и судить о них? И где те общие знаменатели, которые устанавливают между, казалось бы, неоднородными элементами такие связи, чтобы система оставалась в состоянии динамического равновесия?

Если мы согласимся с «**ритуальной моделью коммуникации**»² и определением коммуникации, как «**символического процесса, который создает, поддерживает,**

¹ Возможностью введения общей европейской культуры и культурной политики занимается, в частности, Бэла Раски (Béla Rásky) в работе т «Культурная политика в Европе – европейская культурная политика?» (доступна на: http://host.divadlo.cz/kulturpolitika/tema2_b.htm)

² James Carey - Communication as Culture: Essays on Media and Society, Routledge, New York and London 1989

корректирует и преобразует реальность», то как раз культура и культурный контекст могут рассматриваться как один из центральных элементов, управляемое моделирование которых поможет создавать условия для возникновения и реализации новых культурных форм поведения и деятельности в рамках создающейся ныне политико-экономической системы объединенной Европы.

Конечно, дело не в вытеснении существующей национальной культуры, тем более, что ряд коллективно разделяемых и давно признаваемых текстов и символических артефактов проявляют тенденцию к транснациональному характеру и входят в поток глобальной коммуникации, будучи частично освобожденными от места и времени их рождения.

Скорее, речь идет просто о распространении культуры в широком смысле значения этого слова, то есть, не только в завершенных результатах культурного самовыражения, но и особенно в текущих динамических процессах, творчески изучающих новые возможности культурной и общественной жизни.

Потому что дело не в том, чтобы наше новое общее культурное пространство впитывало отдельные импульсы как простую сумму приемлемых для всех фрагментов, а скорее в том, чтобы произошло их взаимопроникновение, общее взаимодействие которого сделает самостоятельные фрагменты составными частями глобального целого.

Это снова приводит нас к актуальной потребности общего языка и коммуникационной необходимости научиться искусству общего названия, потому что наша общая реальность определяется нашей способностью договориться об общей оптике ее восприятия. И общий язык помогает строить общую реальность, так же как общая реальность помогает строить наш общий язык. Взаимная обусловленность мышления, языка и культуры играет незаменимую роль в принятии новых, универсально приемлемых межкультурных содержаний.

Рассмотрим хотя бы то, в скольких новых стереотипизированных образах нуждаются наши вновь возникающие коммуникационные ситуации. Мы еще не успели надежно зафиксировать в своем сознании все социальные роли в нашей родной стране, а уже ломаем копыя в общенародной дискуссии о подобии новой типовой категории еврочиновника, даже бери повыше - еврокомиссара. Например, в этом контексте не столь давние дебаты относительно Павла Телички нельзя воспринимать только лишь как личную перестрелку отдельных политиков, но гораздо более широко – как процесс балансировки и сравнения реляционных аспектов во взаимной передаче сообщений «вот так мы видим себя и свою роль», «так мы видим вас – наших еврограждан», «так мы видим Европейский союз и его структуры»¹

А если отвлечься еще больше, то именно здесь искусство, а конкретно, все его практики, которые представляют, в первую очередь, моделированные образы человеческих историй, могут сыграть незаменимую роль в процессе создания атрибутики новых типологических икон в нашем сознании. Потому что динамика сближения ускоряет динамику эмоций, и потребность в эмоциональных инвестициях в области **культурной европейской идентичности** ставит вопрос о необходимости рождения **европейского героя**, иерархическая роль которого, вырастающая из по-новому определяемого содержания евроконтекста, заполнит эмоционально опустошенные семантические поля понятий **«еврогражданин»** и **«европатриотизм»**.

Нас ожидает коллективное творчество, конечно же, на основе индивидуальных произведений, и путь унификации различных средств выражения гиперязыком, чтобы наш герой родился из множественности взаимопроникновений, как сильный и жизнеспособный ребенок, и чтобы его культурное вторжение было спонтанным и естественным и преодолело наше недоверие, которое возникает всякий раз, когда существует целый ряд альтернативных

¹ Обзор дискуссии о личности чешского еврокомиссара, которая прошла весной 2004 года, можно найти, например, на: <http://wiki.idnes.cz/pavel-telicka-007-/osobnosti-cr.aspx?klic=460236&strana=4>

прочтений одного и того же чужеродно воспринимаемого содержания. Потому что, конечно, нашей целью не является создание полного портфолио всех параллельных коммуникационных реальностей, которые бы требовали для открытия двери в свой мир специальной функциональной грамотности виртуально созданного европейца. Общий язык является основным средством коммуникации для изменения структуры социального дискурса и его введение сверху и искусственно не привело бы к объединению, а лишь к фрагментации общего культурного пространства, хотя и не в смысле изолированных национальных идентичностей, но в смысле изолированных и социально неустойчивых субкультур, наоборот, распадающихся из-за дефицита идентичности.

Возможное опасение, не распадется ли наш общий европейский мир на миры различных групп, отражается также в трудностях, сопровождающих поиск оптимальных параметров для общего культурного фильтра, который устанавливает рамки моделирования **европейского менталитета**¹ и таких моделей поведения, которые позволят нам выстоять в контексте объединенной Европы. Речь идет о том, чтобы возможности культурного выбора расширились, но ни в коем случае не импортировались насильственно из политического мира как средства политически корректной унификации компетентного в коммуникационном смысле европейца.

Каждое вновь возникающее сообщество оттачивает свою способность искусства давать названия, в частности, на противоположных полюсах, в социально закрепленных формулах поведения, на определениях **позитивных социальных ценностей и общих табу**. Коллективную идентичность положительных значений найти так же тяжело, как тяжело мы определяем оценочные рамки нашего общего – и все же различного - исторического опыта. Слова, ранее служившие тотемами, уточняем рядом ограничительных атрибутов или политически корректных поправок – например, патриотизм без врага. Из табуизированных слов мы вдруг создаем целый набор запрещенных выражений и символов, которые вытесняем как нежелательные из общего европейского контекста.

Однако часто табуизированные слова, как общие термины для обозначения табуизированные действия, мы вытесняем простым перечнем, а не проникновением, как я уже упоминала, что резко снижает возможности для маневра при определении наименьшего общего знаменателя и вместо искусства давать названия в общем языке, к слову приходит общая самоцензура при создании политически еврокорректных выражений в искусственном языке инстантного контекста, который основывается не на конкретном месте и времени, а расширяет свое присутствие в средствах массовой информации и виртуальном пространстве-времени. Нет сомнения, что если европейская культурная идентичность хочет расти, она нуждается в поддержке средств массовой информации и внимания политиков, однако это еще не достаточное условие, потому что культурная идентификации основанная на медийном вкусе и модном стиле является очень эфемерной.

Процесс нашего коммуникационного поиска общего языка общения, однако, не происходит в вакууме, но в реальном контексте, заполненном широким спектром вмешивающихся и даже непредсказуемых переменных. Ряд контекстных модальностей можно задать и степень нашей активности отодвигает, или наоборот воздвигает коммуникационные барьеры, прежде всего, через понятие общественного интереса и последующего формирования принципов государственной культурной политики. С одной стороны, таким образом установленные системные рамки нормативных принципов представляют собой барьер против интернационального коммерческого потока как доминирующей формулы, с другой стороны, предлагают поддержку для появления различных культурных взаимодействий и управляемого усвоения импортированных иностранных формул.

¹ Вопросом национальной и групповой идентичности занимается, например, исследование коллектива авторов Havelka, M., Tušek, M., Černý, J., Česal, J., Hudema, M.: Групповые ментальности. Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2002.

Дело в том, что всякая коммуникация содержит в себе зародыши манипуляции, почти каждая информация бывает, часто бессознательно, в то же время инструктивной. Коммуникация посредством искусства имеет то преимущество, что мы, как правило, более склонны терпеть элементы манипулирования и даже по-своему они способны расширить наше пространство для творчества и творческой свободы управляемых ассоциаций и парадоксального мышления вне оценочного фильтра. Потому что новое сочетание европейской идентичности не означает ничто иного, чем перемещения того, что уже существует, в систему других, будем надеяться, лучших отношений. Так как не само существование общего языка, а, в первую очередь, его качество является самым сильным барьером против вторжения меркантильности¹ и глобальной потребительской культуры.

Литература:

1. Vybírál, Z.: Psychologie lidské komunikace, Portál, Praha 2000.
2. McQuail, D.: Úvod do teorie masové komunikace, Portál, Praha 2002.
3. Bělohradský, V.: Mezi světy & mezisvěty, Votobia, Praha 1997.

Жантовська І. Європейська культурна і духовна ідентичність: пошук спільної мови

Європейська інтеграція є не лише економічним або політичним процесом. Це також процес інтеграції культури, знаходження спільних, не лише політичних, а й, головним чином, культурних і духовних взаємозв'язків, або навіть загальної культурної ідентичності, «мови» європейської культури.

Ключові слова: *Європейська інтеграція, культурна політика, культурна ідентичність.*

Zhantovskaya I. European cultural and spiritual identity: finding a common language

European integration is not only an economic or political process. It is also a process of integration of culture, finding common not only political, but also cultural and spiritual contexts, or even a common cultural identity, «language» of European culture.

Keywords: *European integration, cultural policy, cultural identity.*

УДК 316.46.058.5:[130.122+17.02](4/9)

Жантовский Петр,
Mgr., Ph.D., проректор Академии Менеджмента и Коммуникаций
(Чешская Республика, г. Прага)

**МАНИПУЛИРОВАНИЕ ОБЩЕСТВЕННЫМ МНЕНИЕМ
В ПОСТТОТАЛИТАРНОЙ РЕАЛЬНОСТИ**

В статье рассматриваются психологические, этические, социальные и политические аспекты развития современного посттоталитарного общества и анализируется, сохраняющийся в нем в новых формах со времен недемократического устройства общества, феномен - манипулирование общественным мнением с политической целью. Особое внимание уделяется роли масс-медиа в манипуляционных кампаниях и мероприятиях.

Ключевые слова: *масс-медиа, манипуляция, политический интерес, психологическая и этическая детерминация.*

Введение

Несмотря на то, что такие термины, как манипуляция, злоупотребление

¹ Как о ней пишет, например, Жиль Липовецки (Gilles Lipovetsky) в книгах «Эра пустоты», Prostor Praha 1998, или «Империя эфемерного», Prostor Praha 2002

деятельностью масс-медиа с целью искажения реальности, гипертрофия пропаганды на уровне подсознания и т.д., мы привыкли приписывать скорее недемократическим режимам (где пропаганда и связанные с ней методы манипуляции имеют устойчивое и не очень уважительное место в иерархии власти, или же принудительных рычагов воздействия правящей группы), даже демократические режимы не избавились от этого феномена. Очень убедительно это можно иллюстрировать примерами развития посттоталитарных стран Европы в 1990-х годах прошлого и начальных годах нынешнего столетия. Пропаганда и манипуляция – в тесной связи с масс-медиа, средствами массовой информации, их владельцами и рядовыми журналистами – лишь приняли на себя новые, в чем-то более изощренные формы и обличья.¹ Для этого часто используются утонченные технологии, основанные на более изобретательных психологических, а также экономических, социологических и других основах

В этой короткой статье мы отметим в общей плоскости, прежде всего, предпосылки, которые должны соблюдать и выполнять манипулятор для того, чтобы цель его манипуляции была успешной и эффективной. Практика последних двадцати пяти лет показывает, что ряд манипуляционных кампаний и мероприятий имели успех, и их более тщательное изучение приводит к пониманию, что любая такая деятельность объективно вынуждена была соответствовать определенным условиям и факторы, чтобы достичь желательного эффекта.

Конечно, главное внимание мы должны уделять миру средств массовой информации, где в подавляющем большинстве, по словам философа и писателя Ладислава Климь, происходят «борьба за всё». Кроме того, масс-медиа, как правило, имеют возможность многие такие явления ускорять, подкреплять, направлять посредством типичных медийных манипуляционных методов (наименее бросается в глаза и в то же время самой эффективной является теория информационной повестки дня - agenda-setting², но не только она).

Одна из печально симптоматических характеристик развития чешской (а в целом: восточноевропейской или, если хотите, посттоталитарной) демократии примерно в период после 1990 года связана именно со злоупотреблением средств массовой информации различными, обычно стоящими за кулисами, вне видимого горизонта, группами влияния, которые пытались вмешиваться в события на политической арене с целью достижения своих субъективных выгод путем создания ложного впечатления о том, что общество находится в опасности, что опасности подвергаются ценности, разделяемые обществом и считающиеся завоеваниями нашего пути к демократии. Для этого данные конструкторы виртуальных псевдособытий устанавливают неофициальные, но очень прочные связи с заинтересованными журналистами, которые часто и фактически, и политически разделяют их мотивы. Благодаря им и только через них можно эффективно влиять на общественное мнение и моделировать в нем подобие реальности, которая впоследствии служит в качестве плодородной почвы для достижения поставленных целей. Эта махинация с реальностью часто имеет вид своего рода дезинформационного «инцеста». Дезинформации, запускаемые в общественное пространство, совместно с действием важного союзника - времени и в течение этого времени реализуемого умножения первоначальной неправды, становится публично признаваемой «правдой». Затем наступает вторая волна дезинформации, которая в своей аргументации опирается на оную новую «правду», ссылается на нее и оправдывает свои усилия стремлением устранить беззаконие. Что это беззаконие, уже не вызывает никаких сомнений. Ведь в этом убеждено всё общество! И в результате, эта выдуманная виртуальная реальность становится тараном в руках того, кто ее подделал и подбросил в общественное пространство, и она обычно является фактором ускорения успешной кампании

¹ Об основных различиях между пропагандой и использованием манипуляционных практик в демократических и недемократических режимах очень хорошо пишет Матеј Иловецки (Maciej Powiecki), работа которого вышла вначале на словацком языке (in: Сила и бессилие масс-медиа – вместе с Т. Засепој, Trnava: TUT 2003) а потом и на чешском (in: Манипуляция в масс-медиа – вместе с П. Жантовским, Praha: UJAK 2008).

² McCombs, M.: Agenda setting. Praha: Portál 2009

мистификатора на его пути к благам и власти. Как это ни парадоксально, в это время он, как правило, надевает маску борца за правду, честь и справедливость, и общественность - по крайней мер, некоторое время – этому верит. Такими ляпсусами и фолами чешский и европейский путь к мнимой демократии усеян все время, начиная с 1989 года. Но благодаря им, этим мистификаторам и деформаторам реальности удастся очень разрушительно действовать на уровень доверия общественности к политике как таковой, общественность перестанет верить, что в политике можно действовать чистыми методами, в общественных интересах, профессия политика становится синонимом неправды, лжи и обмана. Если первоначально большинство общества с энтузиазмом воспринимало идеи о будущей демократии, то с течением времени из них все более окончательно становится всего лишь мираж и источник индивидуального и социального разочарования¹.

Общие предпосылки успешной медийной политической манипуляции

Для того, чтобы медийная и ее посредством, главным образом, политическая манипуляция была успешной, то есть достигла желаемого эффекта - реальной политической перемены, необходимо иметь несколько априорных предпосылок, а именно, как внутренних, субъективных, преимущественно психологических, так и внешних, более или менее объективных – прежде всего политических, социальных, социологических (демографических, особенно касающихся образованности), и др. Если это окажется, так сказать, плодородная почва, то можно предположить, что манипуляция будет успешной. Показательно, что легче можно манипулировать в том случае, когда общество, которое подвергается манипуляции и изменение поведения которого является истинной целью манипуляции, находится еще на более низкой ступени развития к тому, что обычно называют гражданской зрелостью. Этим подразумевается способность гражданина как личности и общественности как специфического субъекта (который является не просто суммой или усредненным показателем индивидуальных гражданских позиций, но часто своеобразным социально-психологическим субъектом, который создает свои собственные специфические ценностные рамки и поведенческие приоритеты или афинити-индексы², то есть индексы соответствия), хорошо понимать процессы, которые происходят вокруг граждан и общественности.

Это понимание является ключом к зрелому гражданскому поведению, поступкам, принятию решений. Упрощенно говоря, способность понимать указанные процессы и в соответствии с этим принимать рациональные решения, можно назвать его политической или просто гражданской грамотностью. С увеличением уровня гражданской грамотности, сокращается пространство для манипуляций. Это очевидный и исторически многократно проверенный факт.

Идейная или политическая индоктринация всегда проходила легко там, где отсутствовала - по объективным или субъективным причинам – та самая элементарная способность рационально противостоять обработке, когда некая сильная эмоция взяла верх над разумным толкованием фактов. Типичным примером может служить развитие в Чешской Республике и других странах Восточной Европы после Второй мировой войны. Вероятно, самым сильным фактором общественной динамики в тот исторический момент был непосредственно испытанный, весьма драматический эмоциональный опыт нацистского угнетения, который де-факто исчез в момент вступления советских войск на территорию

¹ Более подробно об этом процессе пишет, напр., Матоушкова, М.: Доверие в политические институты ЧР – анализ Когоута. Vrnо: FSS MUNI 2011, Или Линек, Л. Предательство мечты? Структура и динамика отношения к политическому режиму и его институтам и ее последствия., Praha: Sociologické nakladatelství. 2010

² Общественность по определению современной философии и социологии – это группа, интересующаяся общественной жизнью (политической, экономической, социальной, культурной и т.п.) и управлением государства и стремящаяся к влиянию на управление общественными делами, как правило, посредством масс-медиа. К ее основным функциям относятся функции политического и социального контроля и функция легитимности (к общественности проявляют интерес субъекты, которые для своей легитимности нуждаются в поддержке общественного мнения). (Райфова,И. Словарь медийной коммуникации. Praha: Portál. 2004: 307-309)

протектората Чехии и Моравии и других оккупированных нацистами стран. Было очевидно, что тот, кто принес стране мир и свободу, будет окружен спонтанным ореолом Спасителя, который автоматически одарен способностью все знать и решать как лучше и, таким образом, быть ярким примером для всеобщего подражания. Здесь следует искать причины почти что иррационального поклонения советскому вождю И.В. Сталину, которое испытывали даже люди, имевшие значительные предпосылки, с точки зрения образования и опыта, не поддаются такой очевидной манипуляции¹.

Психологические условия успешной манипуляции

Для того чтобы манипуляционная кампания была эффективной, она должна соответствовать, прежде всего, психологическим предпосылкам, выйти навстречу подготовленной, эмоционально открытой аудитории, и если такой аудитории нет, предварительно сформировать ее или исказить в нужном направлении.

С содержательной точки зрения аудиторию питают постепенно увеличивающимся потоком информации, имеющей способность создавать атмосферу симпатии или антипатии по отношению к какому-либо явлению, феномену или личности, и эту постепенную эмоционально насыщенную психологическую подготовку затем завершают вложением того самого главного манипуляционного «бриллианта», задачей которого является довести всё до сих пор сказанное до кульминации и в то же время окончательно подтвердить и удостоверить его.

Чтобы это могло произойти, необходимо, прежде всего, следовать объективным закономерностям, описанным в многочисленных исследованиях психологии личности.

Что является смыслом и целью манипуляции? Изменение позиции объекта. То есть управление тем, как объект оценивает явление или событие, как воспринимает их и какие при этом «включает» чувства, сопереживания.² «Ценности» в этом контексте могут быть определены просто как «эмоционально тонированные понятия добра и зла».³ Благодаря такому созданию ценностей возникают основные идеи, например, идея справедливости как определенный моральный код.⁴ Из этих «идей» (позиций и комплексов оценочных критериев) личность формирует свою «личную идеологию» (которую часто неточно называют жизненной философией).⁵ И только эффективной атакой этой личной идеологии можно достичь устойчивого воздействия обработки.

В этом контексте необходимо обратить внимание на несколько важных элементов, обеспечивающих динамику. Одним из них является стадный инстинкт, или интуитивная потребность объединения и совместного разделения взглядов, ценностей и идей.⁶ С этим тесно связан вопрос авторитета. Адомо однозначно отмечает, что потребность личности идентифицироваться с авторитетной (даже авторитарной) личностью является равнодействующей силой комплекса неполноценности.⁷ Личность, не уверенная в своих взглядах, имеющих потребность идентификации с авторитетом, получает в этом случае необоснованное, но психологически чрезвычайно эффективное впечатление, что она сама становится частью этого авторитета и принимает все его мнимые добродетели и достоинства.

Наконец считает базовыми символами авторитаризма, прежде всего, сильный конвенционализм, догматизм, агрессивность и «комплекс покровителя»; цитирует даже Х. Шмидт-Муммендей: «Демократические методы неэффективны, если надо образумить

¹ Исключительно ценную работу о том, куда может довести успешная манипуляция общественным мнением, массами, по-современному говоря, найдете в книге Курцио Малапарте (Curzia Malaparta) Государственные перевороты – как они делаются и как им воспрепятствовать. Praha: Orbis 1933

² Наконечный, М.: Психология личности. Praha: Academia 1995, str. 118

³ Sarnoff, I.: Personality dynamics and development. New York, London 1962, str. 79

⁴ Там же, с. 296

⁵ Наконечный, М.: Психология личности. Praha: Academia 1995, str. 121

⁶ Там же, с. 128

⁷ Adorno, Th. W., Frenkel-Brunswick, E., Levinson, D.J., Sanford, R.N.: The Authoritarian personality. New York 1950

глупца¹». И еще добавляет комплекс враждебности: наши идеи лучше, и поэтому мы находимся под угрозой и в окружении врагов.²

В чем суть этой поэтапной психологической игры? Главным образом это вопрос свободы воли. Авторитет внушает управляемому лицу, что он действует по своей собственной воле. Таким образом, он носитель добра. Наконец напоминает в этой связи кантовское понятие соединения свободной воли с морально нормативными аспектами: «Никто не сделает ошибку, если он знает, что надо сделать правильно, но действительно ли это для морали? Кажется, что нет».³ С точки зрения принципа детерминизма, «проблема свободы воли в психологической плоскости представляется как проблема простого впечатления, что личность действует „по своей собственной воле“, что может быть вызвано рационализацией поступка, осуществленного в результате давления извне. Представление личности, что она действует свободно, то есть, по собственным мотивам часто бывает всего лишь иллюзией⁴».

Таким образом, обобщая, можно сказать, что действия по манипуляции эффективны тогда и только тогда, если они направлены на субъект, не имеющий соответствующей информации, которая преднамеренно постепенно индокринируется информацией уже искаженной, неполной и не совсем правдивой или полностью ложной. Эта индокринация создает в личности эмоциональную почву для восприятия сильного внешнего импульса, почти приказа, к изменению идеи, или комплекса идей и фиксации этой новой «философии», и впоследствии к изменению конкретного поведения, например, при голосовании.

Этот процесс имеет тенденцию получать ускорение благодаря действию авторитета, представленного субъекту как носитель единственно правильной «философии», с которой субъект смеет отождествиться (положительный импульс), потому что неотожествление означает исключение из стада и осуждение за неправильную позицию (отрицательный импульс).

Все эти психологические факторы работают более или менее независимо от того, относится ли субъект к той или иной социальной, образованной, возрастной и т.д. структуре, поскольку квалифицированный манипулятор учитывает эти субъективные факторы еще до начала манипуляционного воздействия, которая, по их мнению, формирует и адаптирует их к актуальной ситуации и аудитории. Важно то, что личность и аудитория, с принятием этих результатов ценностной и позиционной манипуляции (в своем большинстве бессознательно), лишается собственной свободной воли и подменяет ее одной лишь иллюзией свободной воли.⁵

Этические аспекты медийной манипуляции

Как все-таки бороться с манипуляцией? Общие предпосылки для элиминации медийного манипулирования общественностью состоят в строгом следовании принципам журналистской этики, то есть кодекса поведения средств массовой информации (и журналистов в них), которые являются мерилем их определения, что такое правда (этичное) и неправда (неэтичное) с точки зрения основного интереса работы средств массовой информации, т.е. предоставления соответствующей, полной и беспристрастной информации⁶.

Всякая деформация этот процесс в частных интересах некоторых участников медийного процесса (журналиста или самого средства массовой информации или групп влияния, стоящих вне СМИ, - политических, экономических и др.) приводит к искажению

¹ Наконец, М.: Психология личности. Praha: Academia 1995, str. 148

² Там же, с. 148

³ Там же, с. 239

⁴ Там же, с. 239

⁵ О всесильном воздействии таким образом использованных авторитетов и манипуляции с ценностными мирами людей пишет Германн Брох (Hermann Broch) в книге «Теория массового сумасшествия. Записки по психологии политики. Praha: Academia 2013

⁶ Больше о том же Райфова, И. и кол.: Словарь медийной коммуникации. Praha: Portál 2004

реальности и к манипулированию. Упрощенную, но хорошую для использования дефиницию дает Поттер¹.

Манипуляцией в СМИ с этической точки зрения занимается также Анна Ремишова. Приводя предупреждение Бернарда Гольдберга, описывающего систематического манипулирования информацией и аудиторией в некоторых американских СМИ², она совершенно правильно отмечает, что одним из основных этических последствий манипуляции средствами массовой информации, является распространение нетерпимости в обществе.³

Часто, особенно, когда дело доходит до алибиистского стремления заменить спонтанные естественные этические чувства притворной борьбой за «хорошее», «благо», какие-либо временный или узконаправленные ценности, которые положительно воспринимается лишь частью общественности, но всем остальным внушаются как несомненные и такие, которых следует придерживаться и жертвовать для них, в том числе этические, мы слышим утилитаристские объяснения: в том или ином вопросе стоит отступить от абсолютных норм, приспособить естественные этические императивы сиюминутным нуждам, времени, кампании (или любых других возможных детерминант), и, короче говоря, повернуть моральный принцип в том направлении, который служит нашим (обычно манипулированным) интересам. Такое поведение, как правило, легко идентифицировать, и оно выдает очень неэтично мотивы «носителя» и его скрытые намерения.

Наглядный пример того, к чему приводит утилитаристское понятие морали и этического поведения, дает, например. Роберт Шлеман – он показывает, насколько опасно полагаться на обманчивое представление, что мы делаем свои поступки во имя добра.⁴

Общий вывод прост: всегда, когда мы в социальном (и тем более, в явно политическом) дискурсе встречаемся с риторикой, ратующей «за добро», за «лучший мир», за «повышение морального духа» и т.д., мы можем быть вполне уверены, что нам готовят очень неэтичный сюрприз, в результате которого мы не получим ни «добра» ни «лучшего мира», просто нам уготована недостойная роль аудитории или пешек в хитроумной игре того, кто манипулирует нами с целью укрепления своих активов, неважно каких – точно можно сказать лишь одно: это не наши активы.

Моралистические аргументы делает манипуляцию лишь еще более отвратительной и достойной осуждения, чем какие-либо другие более грубые ее проявления. Но потому что большая часть общественности отличается высокой чувствительностью к этическим вопросам и имеет спонтанное чувство морали, очень часто эта моралистическая риторика используется манипулятором успешно: в этом ее большая опасность. Дело в том, что она атакует не разум, она нападает на эмоции.

Литература:

1. Adair, G.: Pseudo-event's corner, Sunday Times, London 15.10.1995.

¹ „В основе каждого этично направленного поведения лежит то, как профессионал: а) оценивает ситуацию, в которой находится; б) какие ценности в ней видит; с) какие принципы к ней относит; d) какие собственные обязательства при этом решает.“ (Potter, R.B.: The Logic of Moral Argument. In: Deats, P. (ed.): Toward a Discipline of Social Ethics. Boston: Boston University Press 1972

² Гольдберг, Б.: Как журналисты манипулируют. Praha: Ideál 2005

³ Ремишова, А.: Этика масс-медиа. Bratislava: Kalligram 2010, str. 244

⁴ „Нацеленность поведения на комплекс последствий лишает человека ориентации и ставит его перед каждым соблазном и каждой манипуляцией. А так как это еще не ведет к лучшему миру, утилитарист вступает в противоречие с самим собой: ведь он же хочет тот лучший из миров. Однако как раз лучший из миров не будет создан тем, что каждый поставит перед собой цель построить лучший из миров. То есть даже с утилитаристского точки зрения утилитаристская ориентация поведения скорее вредна, чем полезна.“ (Шлеман, Р.: Основные этические понятия и позиции. Praha: Svoboda 1995, str. 59-60)

2. Adorno, Th. W., Frenkel-Brunswick, E., Levinson, D.J., Sanford, R.N.: The Authoritarian personality. New York 1950.
3. Broch, H.: Teorie masového šílenství. Příspěvky k psychologii politiky. Praha: Academia 2013.
4. Goldberg, B.: Jak novináři manipulují. Praha: Ideál 2005.
5. Habermas, J.: The structural transformation of the public sphere. Cambridge: Polity Press 1989.
6. Płowiecki, M., Zasepa, T.: Moc a nemoc médií. Trnava: TUT 2003.
7. Płowiecki, M., Žantovský, P.: Manipulace v médiích. Praha: UJAK 2008.
8. Klíma, L.: Boj o vše. Olomouc, Votobia 1995.
9. Linek, L. Zrazení snu? Struktura a dynamika postojů k politickému režimu a jeho institucím a jejich důsledky., Praha: Sociologické nakladatelství. 2010.
10. Malaparte, C.: Státní převraty – jak se dělají a jak se jim zabraňuje. Praha: Orbis 1933.
11. Matoušková, M.: Důvěra v politické instituce ČR - kohortová analýza. Brno: FSS MUNI 2011.
12. McCombs, M.: Agenda setting. Praha: Portál 2009.
13. Nakonečný, M.: Psychologie osobnosti. Praha: Academia 1995.
14. Potter, R.B.: The Logic of Moral Argument. In: Deats, P. (ed.): Toward a Discipline of Social Ethics. Boston: Boston University Press 1972.
15. Reifová, I. a kol.: Slovník mediální komunikace. Praha: Portál 2004.
16. Remišová, A.: Etika médií. Bratislava: Kalligram 2010.
17. Sarnoff, I.: Personality dynamics and development. New York, London 1962.
18. Spaemann, R.: Základní mravní pojmy a postoje. Praha: Svoboda 1995.

Жантовський П. Маніпулювання громадською думкою в посттоталітарній реальності

У статті розглядаються психологічні, етичні, соціальні та політичні аспекти розвитку сучасного посттоталітарного суспільства і аналізується, що зберігається в ньому в нових формах з часів недемократичного устрою суспільства, феномен - маніпулювання громадською думкою з політичною метою. Особлива увага приділяється ролі мас-медіа в маніпуляційних кампаніях і заходах.

Ключові слова: *мас-медіа, маніпуляція, політичний інтерес, психологічна й етична детермінація.*

Zhantovsky P. Manipulation of public opinion in the post-totalitarian reality

The essay deals with psychological, ethical, social and political dimensions and the development of contemporary post-totalitarian society, and analyzes the phenomenon that it in new forms continues from the time of undemocratic social arrangements - the manipulation of public opinion with political goal. In particular, attention is paid to the role of the media in handling campaigns and activities.

Keywords: *media manipulation, political interest, psychological and ethical determination.*

ЗМІСТ

<i>Вступне слово ректора НПУ імені М.П. Драгоманова Андрущенко В. П.</i>	3
<i>Вітальне слово Голови Комітету Верховної Ради з питань науки і освіти Гриневич Л. М.</i>	6
<i>Бабкіна О. В.</i> ДЕМОКРАТИЧНА ПОЛІТИКА ЯК ІМПЕРАТИВ СУЧАСНОГО ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ.....	8
<i>Варзар І. М.</i> ДИЛОГІЯ «РЕВОЛЮЦІЯ - РЕФОРМА» В ТЕОРЕТИКО-ІСТОРИОЛОГІЧНИХ РЕФЛЕКСІЯХ ПОТОЧНИХ УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЙ.....	15
<i>Головатий М. Ф.</i> МАСОВА СТИХІЙНА ПОВЕДІНКА В ДЗЕРКАЛІ СУЧАСНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ: АНАТОМІЯ ЯВИЩА.....	28
<i>Горбатенко В. П.</i> УМОВИ І ПЕРСПЕКТИВИ ЖИТТЄЗДАТНОСТІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ.....	34
<i>Дем'яненко Б. Л.</i> ЕФЕКТИВНІСТЬ/ НЕЕФЕКТИВНІСТЬ ІНСТИТУТУ ПРЕЗИДЕНТСТВА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ.....	39
<i>Джиджеїшвілі К. М.</i> ПРОБЛЕМА ВІДНОСНОСТІ ПОЛІТИКИ І МОРАЛІ В СУЧАСНОМУ СВІТІ.....	47
<i>Зеленько Г. І.</i> ТЕХНОЛОГІЇ СПРИЯННЯ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: ПРАКТИКИ ПОСТКОМУНІСТИЧНИХ КРАЇН.....	49
<i>Остапенко М. А.</i> ЄДНІСТЬ У РІЗНОМАНІТТІ ЯК ОДИН ІЗ ПРИНЦИПІВ ОРГАНІЗАЦІЇ СУЧАСНОГО ДЕМОКРАТИЧНОГО ЖИТТЯ.....	61
<i>Перегуда Є. В.</i> ГУМАНІЗАЦІЯ ПОЛІТИКИ – СПРОБА ПОСТКЛАСОВОГО КОМУНІКАТИВНОГО ПІДХОДУ.....	67
<i>Северинюк В. М.</i> ФІЛОСОФІЯ ГУМАНІЗМУ І ГУМАНІЗМ ВЛАДИ.....	73
<i>Семигіна Т. В.</i> ФОРМУВАННЯ ЦІННОСТІ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ ЯК ІМПЕРАТИВ СУЧАСНОЇ ПОЛІТИКИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я.....	76
<i>Чхіквішвілі Г. І.</i> ФАКТОР РЕЛІГІЇ В СУЧАСНІЙ МІЖНАРОДНІЙ ПОЛІТИЦІ.....	82
<i>Шайгородський Ю. Ж.</i> ФЕНОМЕН ПОЛІТИЧНОЇ ПРОКРАСТИНАЦІЇ ЯК ВИКЛИК СТРАТЕГІЧНОМУ МИСЛЕННЮ.....	85
<i>Шаповаленко М. В.</i> ЛЕГІТИМАЦІЯ ПОЛІТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ТРАНЗИТНИХ ВИКЛИКІВ.....	91

ГУМАНІЗАЦІЯ ПОЛІТИКИ ЯК ІМПЕРАТИВ СУЧАСНОГО ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Горбатенко І. А. РОЗВИТОК ГУМАНІСТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ В СУЧАСНІЙ ТЕОРІЇ ПОЛІТИКИ.....99

Дьоміна О. С. ПОЛІТИЧНІ ЦІННОСТІ ТА ЇХ СУТНІСТЬ.....105

Гаращук Є. В. ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ СУЧАСНОГО ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ В УКРАЇНІ.....110

Жарська О. В. ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ.....114

Завадська О. Р. ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНА ПРОГРАМА КУРСУ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ.....121

Зайченко Л. М. ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ІДЕЇ ТЕХНОКРАТІЇ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ЗМІН.....127

Калузьська І. О. ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПАРАДИГМИ ЕФЕКТИВНОГО РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ.....133

Карчевська О. В. ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ПРОЦЕСУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....137

Косьмій О. М. ЧЕСНІСТЬ У ПОЛІТИЦІ: АКСІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ.....144

Маруховський О. О. КОНФЛІКТ ЦИВІЛІЗАЦІЙ У СУЧАСНОМУ ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ: ГЕОПОЛІТИЧНИЙ ТА РЕЛІГІЙНИЙ ВИМІРИ.....148

Морозова В. О. ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ТА СТРАТЕГІЇ США У СФЕРІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ.....154

Морозова О. О. ГЛОБАЛІЗАЦІЯ У СФЕРІ ПОЛІТИКИ.....159

Струнін П. А. ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ.....163

Ханстантинов В. О. ДУХОВНІ ЗАСАДИ ПОЛІТИКИ ТОЛЕРАНТНОСТІ.....169

Шелюк Л. М. КАТЕГОРІЇ СВОБОДИ І ДЕМОКРАТІЇ В СУЧАСНОМУ ФІЛОСОФСЬКОМУ ДИСКУРСІ.....175

ЦІННІСНО-КУЛЬТУРНІ МЕХАНІЗМИ ПОЛІТИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА МОДЕРНІЗАЦІЇ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Воляннюк О. Я. РЕТРОСПЕКТИВНІ ВИМІРИ ПОЛІТИКИ: НОВІ НАПРЯМКИ ДОСЛІДЖЕННЯ.....181

<i>Голуб'як Н. Р.</i> ПРОБЛЕМА НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ «РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ» У КОНТЕКСТІ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ.....	188
<i>Гордієнко М. Г.</i> ПОЛІТИЧНА ОНТОЛОГІЯ ЄВРОМАЙДАНУ ЯК СУБСТРАТ ПОСТМОДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ.....	194
<i>Дабіжжа В. В.</i> КОМУНІКАЦІЙНА СКЛАДОВА СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ МОДЕРНІЗАЦІЇ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ.....	200
<i>Дмитренко С. П.</i> ПРАГМАТИЗМ ЯК ІДЕОЛОГІЧНА ОРІЄНТАЦІЯ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПОЛІТИЦІ.....	206
<i>Кубрак О. В.</i> ЄВРОПЕЙСЬКІ ПОЛІТИЧНІ ЦІННОСТІ: СТАН І ДИНАМІКА УТВЕРДЖЕННЯ В УКРАЇНІ.....	211
<i>Лавриненко Г. А.</i> РЕТРАДИЦІОНАЛІЗАЦІЯ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ.....	216
<i>Лебедюк В. М.</i> ТРАНСФОРМАЦІЯ ПАРТІЙНИХ СИСТЕМ У ПОСТРАДЯНСЬКИХ КРАЇНАХ.....	222
<i>Матіск О. М.</i> ІСТОРИЧНА ПРИРОДА ТА СПЕЦИФІКА УКРАЇНСЬКОГО МЕНТАЛІТЕТУ.....	229
<i>Радченко Л. М.</i> ПОЛІТИЧНІ ЗМІНИ, ПОЛІТИЧНА ТРАНСФОРМАЦІЯ І ПОЛІТИЧНИЙ РОЗВИТОК: СПІВВІДНОШЕННЯ ТА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК.....	235
<i>Савойська С. В.</i> РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ МОВНО-КОМУНІКАТИВНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ У РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО ПОЛІКУЛЬТУРНОГО СУСПІЛЬСТВА.....	240
<i>Тімашова В. М.</i> СУПУТНЯ СТРУКТУРНА АТРИБУТИКА ПОЛІТИЧНОЇ СФЕРИ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА: ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА.....	246
<i>Федорів Х. І.</i> ІНСТИТУТ ПРЕЗИДЕНТСТВА ЯК МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ ПАМ'ЯТІ (ПРИКЛАД УКРАЇНИ).....	251
<i>Чижова О. М.</i> РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ТА ПОЛІТИЧНИЙ ПРАГМАТИЗМ.....	258
<i>Шановал К. І.</i> СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ СУТНОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ.....	263

РОЛЬ ДУХОВНОСТІ, КУЛЬТУРИ ТА ОСВІТИ У ПОЛІТИЧНОМУ ПРОЦЕСІ

<i>Андрусішин Б. І.</i> МОЛОДІЖНИЙ РУХ СЬОГОДНІ: ФОРМАЛІЗАЦІЯ ТА/ ЧИ ВІРТУАЛІЗАЦІЯ.....	269
<i>Аксельрод Р. Б.</i> ПОЛІТИКО-КУЛЬТУРНИЙ ЧИННИК ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УПРАВЛІНСЬКОЇ ЕЛІТИ.....	275

<i>Біляєва І. І.</i> МЕДІА-ОСВІТА ЯК ЦІННІСНО-КУЛЬТУРНИЙ КОМПОНЕНТ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА.....	280
<i>Волощук Ю. І.</i> ДІЯЛЬНІСТЬ СОЮЗУ УКРАЇНЦІВ В РУМУНІЇ: ПОЛІТИКО-КУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ.....	288
<i>Дунець В. Б.</i> ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ В ДЕМОКРАТИЧНОМУ СУСПІЛЬСТВІ: ПРИКЛАД ПОЛЬЩІ.....	294
<i>Жабінець Н. В.</i> МЕХАНІЗМИ ВПРОВАДЖЕННЯ ЦІННІСНОЇ ПАРАДИГМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ В ПРОЦЕСІ МОДЕРНІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА.....	299
<i>Жадько П. В.</i> КУЛЬТУРА ПОЛІТИЧНОГО СПІЛКУВАННЯ ЯК ОДНА З УМОВ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА.....	305
<i>Карнаух А. А.</i> МОЛОДЬ І МОЛОДІЖНА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ.....	310
<i>Каюк Т. В.</i> ТРАНСФОРМАЦІЯ ГЛОБАЛЬНОГО ПРОСТОРУ, ЯК ПЕРЕДУМОВА ТА ПРИЧИНА СТРУКТУРНИХ ЗМІН У ВІТЧИЗНЯНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПОЛІ.....	316
<i>Кіслов Д. В.</i> ІМІДЖ-МАРКЕТИНГ ЯК МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСАМИ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ДУХОВНОСТІ.....	321
<i>Козлова О.М.</i> ВПЛИВ МЕНТАЛЬНОСТІ НА ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНСТВА.....	327
<i>Свиридов К. О.</i> ОСНОВИ ДЕРЖАВНОЇ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ: КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ (УКРАЇНА І СВІТ).....	332
<i>Шевель Н. О.</i> ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ОСВІТИ.....	338
<i>Шевель Т. О.</i> РОЛЬ ДІАЛОГУ КУЛЬТУР У ФОРМУВАННІ ДУХОВНОСТІ МОЛОДІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ.....	342

**РОЛЬ ЛЕГІТИМНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ
ПОЛІТИЧНОЇ ДУХОВНОСТІ**

<i>Андрійчук Т. С.</i> ІНСТИТУТИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В СУЧАСНИХ МОДЕЛЯХ ДЕМОКРАТІЇ.....	347
<i>Апончук І. О.</i> ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА (КОНЦЕПЦІЯ МЕТАМОРФОЗ ВЛАДИ Е. ТОФЛЕРА).....	353
<i>Бабка В. Л.</i> ПОЛІТИЧНИЙ ВПЛИВ: ХАРАКТЕРНІ РИСИ ТА ОСОБЛИВОСТІ.....	358
<i>Гаврилюк Д. Ю.</i> РОЛЬ ПОЛІТИЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В СПРІЯННІ СУЧАСНОЇ ПРАКТИКИ АБСЕНТЕЇЗМУ УКРАЇНСЬКИХ ВИБОРЦІВ.....	366

<i>Голішевська А. В.</i> ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ РЕПУТАЦІЇ ПОЛІТИКА.....	372
<i>Далявська Т. П.</i> НОВІ ДЕРЖАВНІ УТВОРЕННЯ: НАУКОВИЙ ДИСКУРС ЩОДО КАТЕГОРІАЛЬНО-ПОНЯТІЙНОГО АПАРАТУ.....	377
<i>Ірха К. О.</i> ТЕНДЕНЦІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНОГО ПРОТЕСТУ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИМІР.....	382
<i>Лікарчук Д. С.</i> КЛАСИФІКАЦІЯ ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ.....	388
<i>Мироненко П. В.</i> ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДГРУНТЯ І ПРАКТИЧНІ ПОТРЕБИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ ЗМІН ФОРМИ ПРАВЛІННЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ.....	395
<i>Павлова Л. І.</i> РОЛЬ ІНСТИТУТУ ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ В ПРОЦЕСІ КОНСОЛІДАЦІЇ ДЕМОКРАТІЇ.....	400
<i>Рибак І. В.</i> ІНФОРМАЦІЙНО-МАНІПУЛЯТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ ПОЛІТИЧНОЇ ДЕЛЕГІТИМАЦІЇ В УКРАЇНІ: ПОЗАЕЛЕКТОРАЛЬНИЙ КОНТЕКСТ.....	406
<i>Рибак О. С.</i> РИЗИКОЛОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНСТИТУТУ ПРЕЗИДЕНТСТВА В УКРАЇНІ.....	412
<i>Чумаков Д. Д.</i> ФОРМУВАННЯ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВИ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ.....	417
<i>Шестак М. Л.</i> ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ДЕРЖАВНОЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ЯК ВАЖЛИВІШОГО АСПЕКТУ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ.....	421
<i>Яценко І. С.</i> ДЕЯКІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВЧОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ ТА РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩА (ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ПОДІЛУ ВЛАДИ ТА ДОЦІЛЬНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПОЛЬСЬКОГО ДОСВІД).....	425

**ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ І МОРАЛЬНІ ЗАСАДИ
ДЕМОКРАТИЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА**

<i>Агафонова Г. С.</i> РОЛЬ ІДЕОЛОГІЇ У ФУНКЦІОНУВАННІ ЄВРОПАРТІЙ.....	429
<i>Джердж С. Ф.</i> ФОРМУВАННЯ ІНІЦІАТИВ ТА ПРОПОЗИЦІЙ УКРАЇНИ НА САМІТ НАТО В ПІВДЕННОМУ УЕЛЬСІ (ВЕЛИКА БРИТАНІЯ) 4-5 ВЕРЕСНЯ 2014 РОКУ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ.....	434
<i>Докаш О. Ю.</i> ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ТА ІНСТИТУЦІЙНО-ПРОЦЕДУРНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОРГАНІВ ВЛАДИ ТА УПРАВЛІННЯ ЗАКАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ХАРАКТЕРУ ПОЛІТИЧНОГО РЕЖИМУ.....	440
<i>Козьма В. В.</i> ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ДЕМОКРАТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ.....	447

<i>Кокарча Ю. А.</i> ІНТЕРНЕТ-СПІЛЬНОТИ В СИСТЕМІ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ВІДНОСИН.....	451
<i>Кудіна О. А.</i> ПУБЛІЧНА ПОЛІТИКА ЯК ЧИННИК ДЕМОКРАТИЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА.....	456
<i>Кушніренко І. Ю.</i> ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТА ПРАКТИЧНОГО ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІТИКО-ПРАВОВИХ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ЗАХОДІВ ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАХИСТУ ПРАВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН В УКРАЇНІ.....	461
<i>Мельничук Л. Н.</i> ОСОБЛИВОСТІ ДОГОВОРУ ПРО ВСТУП РУМУНІЇ ТА БОЛГАРІЇ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ.....	466
<i>Меньшеніна А. Є.</i> ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕМОКРАТІЇ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ.....	473
<i>Пономаренко Л. В.</i> ПРЯМА ПРАВОТВОРЧІСТЬ НАРОДУ В СИСТЕМІ ДЕМОКРАТИЧНИХ ІННОВАЦІЙ.....	479
<i>Семенець-Орлова І. А.</i> ІМПЕРАТИВИ ДЕМОКРАТІЇ ЧЕРЕЗ ОСВІТУ (У ВИМІРІ МОДЕЛІ ДЕМОКРАТІЇ УЧАСТІ Д. ДЮЇ ТА СУЧАСНИХ ДИСКУРСИВНИХ ПРАКТИК).....	487
<i>Федоренко О. В.</i> ДЕМОКРАТІЯ ЯК ФОРМА ОРГАНІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА: ГУМАНІСТИЧНИЙ ВИМІР.....	495
<i>Харадзе Н.</i> ПРОБЛЕМА ВІДНОСНОСТІ ПОЛІТИКИ ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА В СУЧАСНОМУ СВІТІ.....	501
<i>Жантовська І.</i> ЄВРОПЕЙСЬКА КУЛЬТУРНА І ДУХОВНА СУТНІСТЬ: ПОШУК СПІЛЬНОЇ МОВИ.....	505
<i>Жантовський П.</i> МАНІПУЛЮВАННЯ ГРОМАДСЬКОЮ ДУМКОЮ В ПОСТТОТАЛІТАРНІЙ РЕАЛЬНОСТІ.....	508

СОДЕРЖАНИЕ

<i>Вступительное слово ректора НПУ имени М.П. Драгоманова Андрущенко В. П.</i>	3
<i>Приветственное слово Председателя Комитета Верховной Рады по вопросам науки и образования Гриневиц Л. М.</i>	6
<i>Бабкина О. В.</i> ДЕМОКРАТИЧЕСКАЯ ПОЛИТИКА КАК ИМПЕРАТИВ СОВРЕМЕННОГО ГЛОБАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ.....	8
<i>Варзарь И. М.</i> ДИЛОГИЯ «РЕВОЛЮЦИЯ – РЕФОРМА» В ТЕОРЕТИКО-ИСТОРИОЛОГИЧЕСКИХ РЕФЛЕКСИЯХ ТЕКУЩИХ УКРАИНСКИХ РЕАЛИЙ.....	15
<i>Головатый Н. Ф.</i> МАССОВОЕ СТИХИЙНОЕ ПОВЕДЕНИЕ В ЗЕРКАЛЕ СОВРЕМЕННОЙ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ПСИХОЛОГИИ: АНАТОМИЯ ЯВЛЕНИЯ.....	28
<i>Горбатенко В. П.</i> УСЛОВИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ ЖИЗНЕСПОСОБНОСТИ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА В УКРАИНЕ.....	34
<i>Демьяненко Б. Л.</i> ЭФФЕКТИВНОСТЬ/ НЕЭФФЕКТИВНОСТЬ ИНСТИТУТА ПРЕЗИДЕНТСТВА В СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНЕ.....	39
<i>Джеджеишвили К. М.</i> ПРОБЛЕМА ОТНОСИТЕЛЬНОСТИ ПОЛИТИКИ И МОРАЛИ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ.....	47
<i>Зеленько Г. И.</i> ТЕХНОЛОГИИ СОДЕЙСТВИЯ РАЗВИТИЮ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА: ПРАКТИКИ ПОСТКОММУНИСТИЧЕСКИХ СТРАН.....	49
<i>Остапенко М. А.</i> ЕДИНСТВО В МНОГООБРАЗИИ КАК ОДИН ИЗ ПРИНЦИПОВ ОРГАНИЗАЦИИ СОВРЕМЕННОЙ ДЕМОКРАТИЧЕСКОЙ ЖИЗНИ.....	61
<i>Перегуда Е. В.</i> ГУМАНИЗАЦИЯ ПОЛИТИКИ – ПОПЫТКА ПОСТКЛАССОВОГО КОММУНИКАТИВНОГО ПОДХОДА.....	67
<i>Северинюк В. М.</i> ФИЛОСОФИЯ ГУМАНИЗМА И ГУМАНИЗМ ВЛАСТИ.....	73
<i>Семьгина Т. В.</i> ФОРМИРОВАНИЕ ЦЕННОСТИ ЗДОРОВОГО СПОСОБА ЖИЗНИ КАК ИМПЕРАТИВ СОВРЕМЕННОЙ ПОЛИТИКИ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ.....	76
<i>Чхиквишвили Г. И.</i> ФАКТОР РЕЛИГИИ В СОВРЕМЕННОЙ МЕЖДУНАРОДНОЙ ПОЛИТИКЕ.....	82
<i>Шайгородский Ю. Ж.</i> ФЕНОМЕН ПОЛИТИЧЕСКОЙ ПРОКРАСТИНАЦИИ КАК ВЫЗОВ СТРАТЕГИЧЕСКОМУ МЫШЛЕНИЮ.....	85
<i>Шаповаленко М. В.</i> ЛЕГИТИМАЦИЯ ПОЛИТИЧЕСКИХ ИНСТИТУТОВ УКРАИНЫ В КОНТЕКСТЕ ТРАНЗИТНЫХ ВЫЗОВОВ.....	91

**ГУМАНИЗАЦИЯ ПОЛИТИКИ
КАК ИМПЕРАТИВ СОВРЕМЕННОГО ГЛОБАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ**

Горбатенко И. А. РАЗВИТИЕ ГУМАНИСТИЧЕСКИХ ЦЕННОСТЕЙ В СОВРЕМЕННОЙ ТЕОРИИ ПОЛИТИКИ..... 99

Дёмина О. С. ПОЛИТИЧЕСКИЕ ЦЕННОСТИ И ИХ СУЩНОСТЬ..... 105

Гаращук Е. В. ПРОБЛЕМЫ ОРГАНИЗАЦИИ СОВРЕМЕННОГО ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННОГО ПРОСТРАНСТВА В УКРАИНЕ..... 110

Жарская А. В. ФАКТОРЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЕВРОПЕЙСКОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ..... 114

Звадская О. Р. ВНЕШНЕПОЛИТИЧЕСКАЯ ПРОГРАММА КУРСА ГОСУДАРСТВА В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ..... 121

Зайченко Л. М. ПЕРЕОСМЫСЛЕНИЕ ИДЕИ ТЕХНОКРАТИИ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИОННЫХ ИЗМЕНЕНИЙ..... 127

Калужская И. А. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПАРАДИГМЫ ЭФФЕКТИВНОГО РЕГИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ УКРАИНЫ..... 133

Карчевская Е. В. ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ПРОЦЕССА ГЛОБАЛИЗАЦИИ..... 137

Косьмий О. М. ЧЕСТНОСТЬ В ПОЛИТИКЕ: АКСИОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ..... 144

Маруховський О. А. КОНФЛИКТ ЦИВИЛИЗАЦИЙ В СОВРЕМЕННОМ ГЛОБАЛИЗИРОВАННОМ МИРЕ: ГЕОПОЛИТИЧЕСКОЕ И РЕЛИГИОЗНОЕ ИЗМЕРЕНИЯ..... 148

Морозова В. А. ГОСУДАРСТВЕННАЯ ПОЛИТИКА И СТРАТЕГИИ США В СФЕРЕ ИНФОРМАЦИОННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛЬНЫХ ВЫЗОВОВ.... 154

Морозова О. А. ГЛОБАЛИЗАЦИЯ В СФЕРЕ ПОЛИТИКИ..... 159

Струнин П. А. ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ИНФОРМАЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ..... 163

Ханстантинов В. А. ДУХОВНЫЕ ОСНОВАНИЯ ПОЛИТИКИ ТОЛЕРАНТНОСТИ..... 169

Шелюк Л. Н. КАТЕГОРИИ СВОБОДЫ И ДЕМОКРАТИИ В СОВРЕМЕННОМ ФИЛОСОФСКОМ ДИСКУРСЕ..... 175

**ЦЕННОСТНО-КУЛЬТУРНЫЕ МЕХАНИЗМЫ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ
И МОДЕРНИЗАЦИИ СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНЫ**

Волянюк О. Я. РЕТРОСПЕКТИВНЫЕ ИЗМЕРЕНИЯ ПОЛИТИКИ: НОВЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ИССЛЕДОВАНИЙ..... 181

<i>Голубяк Н. Р.</i> ПРОБЛЕМА НАУЧНОЙ РАЗРАБОТКИ «РЕГИОНАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ» В КОНТЕКСТЕ ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИХ ТРАНСФОРМАЦИЙ.....	188
<i>Гордиенко М. Г.</i> ПОЛИТИЧЕСКАЯ ОНТОЛОГИЯ ЕВРОМАЙДАНА КАК СУБСТРАТ ПОСТМОДЕРНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ.....	194
<i>Дабижка В. В.</i> КОММУНИКАЦИОННАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ СТАНОВЛЕНИЯ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА В УСЛОВИЯХ МОДЕРНИЗАЦИИ СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНЫ.....	200
<i>Дмитренко С. П.</i> ПРАГМАТИЗМ КАК ИДЕОЛОГИЧЕСКАЯ ОРИЕНТАЦИЯ В СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНСКОЙ ПОЛИТИКЕ.....	206
<i>Кубрак Е. В.</i> ЕВРОПЕЙСКИЕ ПОЛИТИЧЕСКИЕ ЦЕННОСТИ: СОСТОЯНИЕ И ДИНАМИКА УТВЕРЖДЕНИЯ В УКРАИНЕ.....	211
<i>Лавриненко А. А.</i> РЕТРАДИЦИОНАЛИЗАЦИЯ ПОЛИТИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ УКРАИНЫ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ.....	216
<i>Лебедюк В. Н.</i> ТРАНСФОРМАЦИЯ ПАРТИЙНЫХ СИСТЕМ В ПОСТСОВЕТСКИХ СТРАНАХ.....	222
<i>Матиек О. Н.</i> ИСТОРИЧЕСКАЯ ПРИРОДА И СПЕЦИФИКА УКРАИНСКОГО МЕНТАЛИТЕТА.....	229
<i>Радченко Л. Н.</i> ПОЛИТИЧЕСКИЕ ИЗМЕНЕНИЯ, ПОЛИТИЧЕСКАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ И ПОЛИТИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ: СООТНОШЕНИЕ И ВЗАИМОСВЯЗЬ.....	235
<i>Савойская С. В.</i> РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ ЯЗЫКОВОЙ КОММУНИКАТИВНОЙ ПОЛИТИКИ И ПОЛИТИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ В РАЗВИТИИ УКРАИНСКОГО ПОЛИКУЛЬТУРНОГО ОБЩЕСТВА.....	240
<i>Тимашова В. М.</i> СОПУТСТВУЮЩАЯ СТРУКТУРНАЯ АТТРИБУТИКА ПОЛИТИЧЕСКОЙ СФЕРЫ СОВРЕМЕННОГО ОБЩЕСТВА: ПОЛИТИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА.....	246
<i>Федорив К. И.</i> ИНСТИТУТ ПРЕЗИДЕНТСТВА КАК МЕХАНИЗМ РЕАЛИЗАЦИИ ПОЛИТИКИ ПАМЯТИ (ПРИМЕР УКРАИНЫ).....	251
<i>Чижова Е. М.</i> РЕАЛИИ СЕГОДНЯШНЕГО УКРАИНСКОГО ГОСУДАРСТВА И ПОЛИТИЧЕСКИЙ ПРАГМАТИЗМ.....	258
<i>Шановал Е. И.</i> СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К ПОНИМАНИЮ СУЩНОСТИ ПОЛИТИЧЕСКОЙ МОДЕРНИЗАЦИИ.....	263

**РОЛЬ ДУХОВНОСТИ, КУЛЬТУРЫ И ОБРАЗОВАНИЯ
В ПОЛИТИЧЕСКОМ ПРОЦЕССЕ**

<i>Андрусинин Б. И.</i> МОЛОДЕЖНОЕ ДВИЖЕНИЕ СЕГОДНЯ: ФОРМАЛИЗАЦИЯ И/ ИЛИ ВИРТУАЛИЗАЦИЯ.....	269
---	-----

Аксельрод Р. Б. ПОЛИТИКО-КУЛЬТУРНЫЙ ФАКТОР ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ УПРАВЛЕНЧЕСКОЙ ЭЛИТЫ.....	275
Билева И. И. МЕДИА-ОБРАЗОВАНИЕ КАК ЦЕННОСТНО-КУЛЬТУРНЫЙ КОМПОНЕНТ ТРАНСФОРМАЦИИ СОВРЕМЕННОГО ОБЩЕСТВА.....	280
Волощук Ю. И. ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ СОЮЗА УКРАИНЦЕВ РУМЫНИИ: ПОЛИТИКО-КУЛЬТУРНЫЙ АСПЕКТ.....	288
Дунец В. Б. ОСОБЕННОСТИ ПОЛИТИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ СОВРЕМЕННОЙ МОЛОДЕЖИ В ДЕМОКРАТИЧЕСКОМ ОБЩЕСТВЕ: ПРИМЕР ПОЛЬШИ.....	294
Жабинец Н. В. МЕХАНИЗМЫ ВНЕДРЕНИЯ ЦЕННОСТНОЙ ПАРАДИГМЫ УКРАИНСКОЙ МОЛОДЕЖИ В ПРОЦЕССЕ МОДЕРНИЗАЦИИ ОБЩЕСТВА.....	299
Жадько П. В. КУЛЬТУРА ПОЛИТИЧЕСКОГО ОБЩЕНИЯ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ ДЕМОКРАТИЗАЦИИ ОБЩЕСТВА.....	305
Карнаух А. А. МОЛОДЕЖЬ И МОЛОДЕЖНАЯ ПОЛИТИКА В УКРАИНЕ: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ.....	310
Каюк Т. В. ТРАНСФОРМАЦИЯ ГЛОБАЛЬНОГО ПРОСТРАНСТВА, КАК ПРЕДПОСЫЛКА И ПРИЧИНА СТРУКТУРНЫХ ИЗМЕНЕНИЙ В ОТЕЧЕСТВЕННОМ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПОЛЕ.....	316
Кислов Д. В. ИМИДЖ-МАРКЕТИНГ КАК МЕХАНИЗМ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ ПРОЦЕССАМИ ФОРМИРОВАНИЯ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ДУХОВНОСТИ.....	321
Козлова О. Н. ВЛИЯНИЕ МЕНТАЛЬНОСТИ НА ФОРМИРОВАНИЕ ПОЛИТИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ УКРАЇНСТВА.....	327
Свиридов К. А. ОСНОВЫ ГОСУДАРСТВЕННОЙ МОЛОДЕЖНОЙ ПОЛИТИКИ: КОМПАРАТИВНЫЙ АНАЛИЗ (УКРАИНА И МИР).....	332
Шевель Н. А. ФОРМИРОВАНИЕ УКРАИНСКОЙ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ.....	338
Шевель Т. А. РОЛЬ ДИАЛОГА КУЛЬТУР В ФОРМИРОВАНИИ ДУХОВНОСТИ МОЛОДЁЖИ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА.....	342
РОЛЬ ЛЕГИТИМНОСТИ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ВЛАСТИ В КОНТЕКСТЕ ФОРМИРОВАНИЯ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ДУХОВНОСТИ	
Андрийчук Т. С. ИНСТИТУТЫ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА В СОВРЕМЕННЫХ МОДЕЛЯХ ДЕМОКРАТИИ.....	347
Апончук И. А. ТРАНСФОРМАЦИЯ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ВЛАСТИ В УСЛОВИЯХ СТАНОВЛЕНИЯ ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЩЕСТВА (КОНЦЕПЦИЯ «МЕТАМОРФОЗ ВЛАСТИ» Э.ТОФФЛЕРА).....	353

<i>Бабка В. Л.</i> ПОЛИТИЧЕСКОЕ ВЛИЯНИЕ: ХАРАКТЕРНЫЕ ЧЕРТЫ И ОСОБЕННОСТИ.....	358
<i>Гаврилюк Д. Ю.</i> РОЛЬ ПОЛИТИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ В СОДЕЙСТВИИ СОВРЕМЕННОЙ ПРАКТИКИ АБСЕНТЕИЗМА УКРАИНСКИХ ИЗБИРАТЕЛЕЙ.....	366
<i>Голишевская А. В.</i> ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ РЕПУТАЦИИ ПОЛІТИКА.....	372
<i>Далявская Т. П.</i> НОВЫЕ ГОСУДАРСТВЕННЫЕ ОБРАЗОВАНИЯ: НАУЧНЫЙ ДИСКУРС О КАТЕГОРИАЛЬНО-ПОНЯТИЙНОМ АППАРАТЕ.....	377
<i>Ирха Е. А.</i> ТЕНДЕНЦИИ РЕАЛИЗАЦИИ ПОЛИТИЧЕСКОГО ПРОТЕСТА: ЕВРОПЕЙСКОЕ ИЗМЕРЕНИЕ.....	382
<i>Ликарчук Д. С.</i> КЛАССИФИКАЦИЯ ПОЛИТИЧЕСКИХ КОНФЛИКТОВ.....	388
<i>Мироненко П. В.</i> ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ ФУНДАМЕНТ И ПРАКТИЧЕСКИЕ ПОТРЕБНОСТИ ИССЛЕДОВАНИЯ ПРОЦЕССА ИЗМЕНЕНИЙ ФОРМЫ ПРАВЛЕНИЯ В СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНЕ.....	395
<i>Павлова Л. И.</i> РОЛЬ ИНСТИТУТА ПАРЛАМЕНТАРИЗМА В ПРОЦЕССЕ КОНСОЛИДАЦИИ ДЕМОКРАТИИ.....	400
<i>Рыбак И. В.</i> ИНФОРМАЦИОННО-МАНИПУЛЯТИВНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ДЕЛЕГИТИМАЦИИ В УКРАИНЕ: ВНЕЭЛЕКТОРАЛЬНЫЙ КОНТЕКСТ.....	406
<i>Рыбак А. С.</i> ПОТЕНЦИАЛ РИСКОВ В ИНФОРМАЦИОННО-АНАЛИТИЧЕСКОМ ОБЕСПЕЧЕНИИ ИНСТИТУТА ПРЕЗИДЕНТСТВА В УКРАИНЕ.....	412
<i>Чумаков Д. Д.</i> ФОРМИРОВАНИЕ ФУНКЦИОНАЛЬНОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ГОСУДАРСТВА И ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА В УКРАИНЕ.....	417
<i>Шестак М. Л.</i> ПОЛИТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПОНЯТИЯ ТА ОСОБЕННОСТИ ХАРАКТЕРИСТИКИ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ КАК ВАЖНЕЙШЕГО АСПЕКТА ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ СТРАНЫ.....	421
<i>Яценко И. С.</i> НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЗАКОНОДАТЕЛЬНОЙ ВЛАСТИ В УКРАИНЕ И РЕСПУБЛИКЕ ПОЛЬША (СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ В КОНТЕКСТЕ РЕАЛИЗАЦИИ ПРИНЦИПА РАЗДЕЛЕНИЯ ВЛАСТЕЙ И ЦЕЛЕСООБРАЗНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПОЛЬСКОГО ОПЫТА).....	425

**ПОЛИТИКО-ПРАВОВЫЕ И МОРАЛЬНЫЕ ПРИНЦИПЫ
ДЕМОКРАТИЧЕСКОЙ ОРГАНИЗАЦИИ ОБЩЕСТВА**

<i>Агафонова А. С.</i> РОЛЬ ИДЕОЛОГИИ В ФУНКЦИОНИРОВАНИИ ЕВРОПАРТИЙ.....	429
<i>Джердж С. Ф.</i> ФОРМИРОВАНИЕ ИНИЦИАТИВ И ПРЕДЛОЖЕНИЙ УКРАИНЫ НА САММИТ НАТО В ЮЖНОМ УЭЛЬСЕ (ВЕЛИКОБРИТАНИЯ) 4-5 СЕНТЯБРЯ 2014 ГОДА В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛЬНЫХ ВЫЗОВОВ.....	434

Докаш О. Ю. ПОЛИТИКО-ПРАВОВЫЕ И ИНСТИТУЦИОННО-ПРОЦЕДУРНЫЕ АСПЕКТЫ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ОРГАНОВ ВЛАСТИ И УПРАВЛЕНИЯ ЗАКАРПАТСКОЙ УКРАИНЫ В КОНТЕКСТЕ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ХАРАКТЕРА ПОЛИТИЧЕСКОГО РЕЖИМА.....	440
Козьма В. В. ДЕМОКРАТИЗАЦИЯ УКРАИНСКОГО ОБЩЕСТВА И ПРОБЛЕМЫ СТАНОВЛЕНИЯ ДЕМОКРАТИЧЕСКИХ ИНСТИТУТОВ.....	447
Кокарча Ю. А. ИНТЕРНЕТ-СООБЩЕСТВА В СИСТЕМЕ ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ.....	451
Кудина О. А. ПУБЛИЧНАЯ ПОЛИТИКА КАК ФАКТОР ДЕМОКРАТИЧЕСКОЙ ОРГАНИЗАЦИИ ОБЩЕСТВА.....	456
Кушниренко И. Ю. ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ И ПРАКТИЧЕСКОГО ПРИМЕНЕНИЯ ПОЛИТИКО-ПРАВОВЫХ И ОРГАНИЗАЦИОННЫХ МЕР ПО РЕАЛИЗАЦИИ ЗАЩИТЫ ПРАВ НАЦИОНАЛЬНЫХ МЕНЬШИНСТВ В УКРАИНЕ.....	461
Мельничук Л. Н. РАТИФИКАЦИЯ КАК СТРУКТУРНЫЙ КОМПОНЕНТ ЕВРОИНТЕГРАЦИИ РУМЫНИИ.....	466
Меньшенина А. Е. ОСОБЕННОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ДЕМОКРАТИИ В ИНФОРМАЦИОННОМ ОБЩЕСТВЕ.....	473
Пономаренко Л. В. ПРЯМОЕ ПРАВОТВОРЧЕСТВО НАРОДА В СИСТЕМЕ ДЕМОКРАТИЧЕСКИХ ИННОВАЦИЙ.....	479
Семенец-Орлова И. А. ИМПЕРАТИВЫ ДЕМОКРАТИИ ЧЕРЕЗ ОБРАЗОВАНИЕ (В ИЗМЕРЕНИИ МОДЕЛИ ДЕМОКРАТИИ УЧАСТИЯ Д.ДЬЮИ И СОВРЕМЕННЫХ ДИСКУРСИВНЫХ ПРАКТИК).....	487
Федоренко А. В. ДЕМОКРАТИЯ КАК ФОРМА ОРГАНИЗАЦИИ ОБЩЕСТВА: ГУМАНИСТИЧЕСКОЕ ИЗМЕРЕНИЕ.....	495
Харадзе Н. ПРОБЛЕМА ОТНОСИТЕЛЬНОСТИ ПОЛИТИКИ И МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ.....	501
Жантовская И. ЕВРОПЕЙСКАЯ КУЛЬТУРНАЯ И ДУХОВНАЯ СУЩНОСТЬ: ПОИСК ОБЩЕГО ЯЗЫКА.....	505
Жантовский П. МАНИПУЛИРОВАНИЕ ОБЩЕСТВЕННЫМ МНЕНИЕМ В ПОСТТОТАЛИТАРНОЙ РЕАЛЬНОСТИ.....	508

CONTENTS

<i>Introductory speech (Andrushchenko V.)</i>	3
<i>Welcome address (Grinevich L.)</i>	6
<i>Babkina O.</i> DEMOCRATIC POLICY AS AN IMPERATIVE OF CONTEMPORARY GLOBAL DEVELOPMENT.....	8
<i>Warzar I.</i> THE DILOGY «REVOLUTION-REFORM» IN THEORETICAL AND HISTORIOLOGICAL REFLECTIONS OF CURRENT UKRAINIAN REALITIES.....	15
<i>Holovatyy N.</i> NATURAL MASS BEHAVIOUR IN THE MIRROR OF MODERN POLITICAL PSYCHOLOGY: ANATOMY OF THE PHENOMENON.....	28
<i>Gorbatenko V.</i> CONDITIONS AND PROSPECTS FOR THE VITALITY OF CIVIL SOCIETY IN UKRAINE.....	34
<i>Demyanenko B.</i> EFFECTIVENESS/INEFFECTIVENESS OF THE INSTITUTE OF PRESIDENCY IN MODERN UKRAINE.....	39
<i>Jijeishvili Q.</i> ISSUES REGARDING POLITICS AND MORALITY IN THE MODERN WORLD.....	47
<i>Zelenko G.</i> TECHNOLOGIES OF CIVIL SOCIETY DEVELOPMENT: PRACTICE OF POSTCOMMUNIST COUNTRIES.....	49
<i>Ostapenko M.</i> UNITY IN DIVERSITY AS ONE OF THE PRINCIPLES OF MODERN DEMOCRATIC LIFE.....	61
<i>Pereguda Y.</i> HUMANIZATION OF POLITICS – AN ATTEMPT OF POSTCLASS COMMUNICATIVE APPROACH.....	67
<i>Severyniuk V.</i> THE PHILOSOPHY OF HUMANISM AND HUMANISM OF POWER.....	73
<i>Semigina T.</i> FORMATION OF HEALTHY LIFESTYLE VALUES AS AN IMPERATIVE OF MODERN HEALTH POLICY.....	76
<i>Chkhikvishvili G.</i> FACTOR OF RELIGION IN MODERN INTERNATIONAL POLICY.....	82
<i>Shaygorodsky Y.</i> PHENOMENON OF POLITICAL PROCRASTINATION AS A CHALLENGE TO STRATEGIC THINKING.....	85
<i>Shapovalenko M.</i> LEGITIMATION UKRAINIAN POLITICAL INSTITUTIONS UNDER TRANSITIONAL CHALLENGES.....	91

HUMANIZATION OF POLICY AS IMPERATIVE OF MODERN GLOBAL DEVELOPMENT

Gorbatenko I. DEVELOPMENT OF HUMANISTIC VALUES IN THE MODERN THEORY OF POLICY.....	99
Demina O. POLITICAL VALUES AND THEIR ESSENCE.....	105
Garashchuk E. PROBLEMS OF THE DEVELOPING OF MODERN INFORMATION-COMMUNICATION SPACE IN UKRAINE.....	110
Zharskaya A. FACTORS OF EUROPEAN IDENTITY FORMING.....	114
Zavadska O. THE GOVERNMENT STRATEGY IN FOREIGN POLICY OF THE STATE IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION: THEORETICAL ASPECT.....	121
Zaichenko L. RETHINKING TECHNOCRACY IDEAS IN CONDITIONS OF GLOBALIZATION CHANGES.....	127
Kaluzhskaya I. THE BASIS OF FORMING AN EFFECTIVE PARADIGM FOR REGIONAL DEVELOPMENT IN UKRAINE.....	133
Karchevskaya E. THEORETICAL AND CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF GLOBALIZATION.....	137
Kosmii O. HONESTY IN POLITICS: AXIOLOGICAL ASPECT.....	144
Maruhovsky O. CONFLICT OF CIVILIZATIONS IN THE MODERN GLOBALIZED WORLD: GEOPOLITICAL AND RELIGIOUS DIMENSIONS.....	148
Morozova V. STATE POLICIES AND STRATEGIES IN THE U.S. INFORMATION SECURITY IN THE GLOBAL CHALLENGES.....	154
Morozova O. GLOBALIZATION IN POLITICS.....	159
Strunin P. DEVELOPMENT TRENDS OF INFORMATION POLICY OF INTERNATIONAL ORGANIZATIONS.....	163
Khanstantynov V. SPIRITUAL BASIS OF POLICY OF TOLERANCE.....	169
Sheliuk L. CATEGORIES OF FREEDOM AND DEMOCRACY IN THE MODERN PHILOSOPHICAL DISCOURSE.....	175

AXIOLOGICAL AND CULTURAL MECHANISMS OF POLITICAL TRANSFORMATION AND MODERNIZATION OF THE MODERN UKRAINE

Volyanyuk O. RETROSPECTIVE MEASUREMENTS OF POLICY: NEW DIRECTIONS FOR RESEARCH.....	181
Holubiak N. THE PROBLEM OF SCIENTIFIC DEVELOPMENT «REGIONAL POLICY» IN THE CONTEXT OF SOCIAL AND POLITICAL TRANSFORMATIONS.....	188

Gordienko M. POLITICAL ONTOLOGY EVROMAYDANU AS SUBSTRATE POSTMODERN IDENTITY.....	194
Dabizha V. THE COMMUNICATION COMPONENT OF CIVIL SOCIETY FORMATION IN THE MODERNIZATION CONDITION OF NOWADAYS UKRAINE.....	200
Dmytrenko S. PRAGMATISM AS AN IDEOLOGICAL ORIENTATION OF THE MODERN UKRAINIAN POLITICS.....	206
Kubrak O. EUROPEAN POLITICAL VALUES: STATE AND DYNAMICS OF ADOPTION IN UKRAINE.....	211
Lavrynenko G. RETRADITIONALIZATION OF UKRAINIAN POLITICAL SYSTEM: THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS.....	216
Lebediuk V. TRANSFORMATION OF PARTY SYSTEMS IN THE POST-SOVIET COUNTRIES.....	222
Matiek O. HISTORICAL NATURE AND SPECIFICITY OF UKRAINIAN MENTALITY.....	229
Radchekno L. POLITICAL CHANGES, POLITICAL TRANSFORMATION AND POLITICAL DEVELOPMENT: THE RELATIONSHIP AND INTERDEPENDENCE.....	235
Savoyskaya S. ROLE AND VALUE OF LINGUISTIC COMMUNICATIVE POLICY AND POLITICAL CULTURE IN DEVELOPMENT OF UKRAINIAN MULTICULTURAL SOCIETY.....	240
Timachova V. RELATED STRUCTURAL ATTRIBUTES POLITICAL SPHERES OF MODERN SOCIETY: POLITICAL CULTURE.....	246
Fedoriv K. INSTITUTE OF PRESIDENCY AS MECHANISM OF REALIZATION POLITICS OF MEMORY (EXAMPLE OF UKRAINE)	251
Chizhova O. OUTDATED UKRAINIAN STATE AND POLITICAL PRAGMATISM.....	258
Shapoval C. MODERN APPROACHES TO UNDERSTANDING THE ESSENCE OF POLITICAL MODERNIZATION.....	263

THE ROLE OF SPIRITUALITY, CULTURE AND EDUCATION IN THE POLITICAL PROCESS

Andrusishyn B. YOUTH MOVEMENT TODAY: FORMALIZATION AND/ OR VIRTUALIZATION.....	269
Axelrod R. POLITICO-CULTURAL FACTOR OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF THE MANAGERIAL ELITE.....	275
Bilyaeva I. MEDIA EDUCATION AS A VALUE-CULTURAL COMPONENT OF MODERN SOCIETY TRANSFORMATION.....	280

Voloshchuk J. THE ACTIVITY OF UKRAINIAN UNION IN ROMANIA: POLITICAL AND CULTURAL ASPECTS.....	288
Dunets V. THE FEATURES OF THE POLITICAL CULTURE OF THE YOUTH IN A DEMOCRATIC SOCIETY: THE POLISH EXAMPLE.....	294
Zhabinets N. MECHANISMS OF INTRODUCTION OF THE VALUED PARADIGM OF THE UKRAINIAN YOUNG PEOPLE ARE IN THE PROCESS OF MODERNIZATION OF SOCIETY.....	299
Zhadko P. CULTURE OF POLITICAL COMMUNICATION AS ONE OF THE CONDITIONS OF DEMOCRATIZATION OF SOCIETY.....	305
Karnaukh A. YOUTH AND YOUTH POLICY IN UKRAINE: PROBLEMS AND PROSPECTS.....	310
Kayuk T. THE TRANSFORMATION OF THE GLOBAL SPACE AS A PRECONDITION AND CAUSE OF STRUCTURAL CHANGES IN THE NATIONAL EDUCATIONAL FIELD.....	316
Kislov D. IMAGE MARKETING AS A MECHANISM OF GOVERNMENT THE POLITICAL PROCESSES OF SPIRITUALITY.....	321
Kozlova O. INFLUENCE OF MENTALITY ON THE FORMATION OF POLITICAL CULTURE OF UKRAINIANS.....	327
Svyrydov K. FUNDAMENTALS OF PUBLIC YOUTH POLICY: COMPARATIVE ANALYSIS (UKRAINE AND THE WORLD).....	332
Shevel N. THE FORMATION OF THE UKRAINIAN NATIONAL IDENTITY IN THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION OF EDUCATION.....	338
Shevel T. ROLE OF INTERCULTURAL DIALOGUE IN THE FORM SPIRITUALITY OF YOUNG PEOPLE IN THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION OF THE EDUCATIONAL PROCESS.....	342
THE ROLE OF THE LEGITIMACY OF STATE AUTHORITY IN THE CONTEXT OF THE FORMATION OF POLITICAL SPIRITUALITY	
Andriychuk T. CIVIL SOCIETY INSTITUTIONS IN MODERN MODELS OF DEMOCRACY.....	347
Aponchuk I. TRANSFORMATION OF POLITICAL POWER IN THE MAKING OF THE INFORMATION SOCIETY (THE CONCEPT OF «METAMORPHOSIS OF POWER» BY A. TOFFLER).....	353
Babka V. POLITICAL INFLUENCE: CHARACTERISTICS AND FEATURES.....	358
Gavryliuk D. THE ROLE OF TECHNOLOGY IN PROMOTING POLITICAL PRACTICE OF CONTEMPORARY UKRAINIAN VOTER ABSENTEEISM.....	366

<i>Golishevsk A.</i> FEATURES OF THE FORMATION REPUTATION POLICY.....	372
<i>Daliavska T.</i> NEW STATE ENTITIES: SCIENTIFIC DISCOURSE ON THE SYSTEM OF TERMS AND DEFINITIONS.....	377
<i>Yrkha K.</i> TRENDS IN IMPLEMENTATION OF POLITICAL PROTEST: THE EUROPEAN DIMENSION.....	382
<i>Likarchuk D.</i> CLASSIFICATION OF POLITICAL CONFLICTS.....	388
<i>Myronenko P.</i> THE THEORETICAL FOUNDATION AND PRACTICAL NEEDS OF THE RESEARCH OF CHANGE RULE IN MODERN UKRAINE.....	395
<i>Pavlova L.</i> ROLE OF INSTITUTE OF PARLIAMENTARISM IN THE COURSE OF DEMOCRACY CONSOLIDATION.....	400
<i>Rybak I.</i> THE INFORMATION AND MANIPULATIVE TECHNOLOGIES OF POLITICAL DELEGITIMATION IN UKRAINE: NON-ELECTORAL CONTEXT.....	406
<i>Rybak A.</i> POTENTIAL IS RISK IN INFORMATION AND ANALYTICAL PROVIDING INSTITUTE OF PRESIDENCY IN UKRAINE.....	412
<i>Chymakov D.</i> FORMATION OF A FUNCTIONAL INTERACTION BETWEEN STATE AND CIVIL SOCIETY IN UKRAINE.....	417
<i>Shestak M.</i> POLITICAL ASPECTS OF THE CONCEPT AND FEATURES OF CHARACTERISTICS STATE INVESTMENT POLICY AS MAIN MATTERS OF NATIONAL ECONOMIC DEVELOPMENT.....	421
<i>Yatsenko I.</i> SOME ASPECTS OF FORMATION OF THE LEGISLATIVE POWER IN UKRAINE AND REPUBLIC OF POLAND (COMPARATIVE ANALYSIS IN A CONTEXT OF REALIZATION OF THE SEPARATION OF POWERS PRINCIPLE AND THE PURPOSEFULNESS OF USING OF THE POLISH EXPERIENCES).....	425

POLITICAL, LEGAL AND MORAL PRINCIPLES OF THE DEMOCRATIC SOCIETY

<i>Agafonova A.</i> THE ROLE OF IDEOLOGY IN THE FUNCTIONING OF EUROPARTIES.....	429
<i>Dzherdzh S.</i> FORMATION OF INITIATIVES AND PROPOSALS OF UKRAINE FOR THE NATO SUMMIT IN SOUTH WALES (UK) ON 4-5 SEPTEMBER 2014 IN CONDITIONS OF GLOBAL CHALLENGES.....	434
<i>Dokash O.</i> POLITICAL AND LEGAL, INSTITUTIONAL AND PROCEDURAL ASPECTS FUNCTIONING OF THE AUTHORITIES AND MANAGEMENT OF THE TRANSCARPATHIAN UKRAINE IN THE CONTEXT OF DETERMINING THE NATURE OF THE POLITICAL REGIME.....	440
<i>Kozma V.</i> DEMOCRATIZATION OF UKRAINIAN SOCIETY AND THE PROBLEMS OF ESTABLISHING DEMOCRATIC INSTITUTIONS.....	447

Kokarcha J. ONLINE COMMUNITIES IN THE SYSTEM OF THE SOCIO-POLITICAL RELATIONS.....	451
Kudina O. PUBLIC POLICY AS A FACTOR IN THE DEMOCRATIC ORGANIZATION OF SOCIETY.....	456
Kyshnirenko I. PROBLEMS OF DEVELOPMENT AND PRACTICAL APPLICATION OF POLITICAL, LEGAL AND INSTITUTIONAL ARRANGEMENTS FOR THE IMPLEMENTATION OF THE PROTECTION OF NATIONAL MINORITIES IN UKRAINE.....	461
Melnychuk L. RATIFICATION AS A STRUCTURAL COMPONENT OF ROMANIA'S EUROINTEGRATION.....	466
Menshenina A. FEATURES OF FUNCTIONING DEMOCRACY IN THE INFORMATION SOCIETY.....	473
Ponomarenko L. DIRECT LEGISLATION OF PEOPLE IN THE SYSTEM OF DEMOCRATIC INNOVATION.....	479
Semenets-Orlova I. THE IMPERATIVES DEMOCRACY THROUGH EDUCATION (THE DIMENSION OF PARTICIPATORY DEMOCRACY MODELS OF JOHN DEWEY AND CONTEMPORARY DISCURSIVE PRACTICES).....	487
Fedorenko A. DEMOCRACY AS A FORM OF SOCIAL ORGANIZATION: THE HUMANISTIC DIMENSION.....	495
Kharadze N. ISSUES REGARDING POLITICS AND INTERNATIONAL LAW IN THE MODERN WORLD.....	501
Zhantovskaya I. EUROPEAN CULTURAL AND SPIRITUAL IDENTITY: FINDING A COMMON LANGUAGE.....	505
Zhantovsky P. MANIPULATION OF PUBLIC OPINION IN THE POST-TOTALITARIAN REALITY.....	508

Наукове видання

**НАУКОВИЙ ЧАСОПИС
НПУ імені М.П. ДРАГОМАНОВА**

***Серія 22. Політичні науки та методика викладання
соціально-політичних дисциплін***

Спецвипуск

**ПОЛІТИКА І ДУХОВНІСТЬ
В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ**

Друкується в авторській редакції.
Матеріали подані мовою оригіналу.

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей.

**Головний редактор
Відповідальний редактор
Верстка**

**В.П. Андрущенко
О.В. Бабкіна
О.Я. Волянюк**

Підписано до друку 21.02.2014 р. Формат 60x84/8.
Папір офісний. Гарнітура Times New Roman.
Ум. др. арк. 61,96. Обл.-вид. арк. 47,99
Наклад 300 прим. Зам. № 127.
Віддруковано з оригіналів.

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова. 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9
Свідоцтво про реєстрацію ДК № 1101 від 29.10.2002. (044) 234-75-87
Віддруковано в друкарні Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова (044) 239-30-26